



העורך: דוד פרישמאן

טבת-אדר תרע"ח

ספר ראשון

מהדורה רביעית



הוצאת א. י. שטיבל, ח' בע"ס

ברלין-תל-אביב

תרצ"ד



כל הזכויות שמורות
נדפס בארץ-ישראל
Printed in Palestine

AD
91
T4
/1

ני פז מאמהות
בדפוס «ספר» הל-אביב

תוכן הענינים

ספורים:

שני קונטרסים	מאת בוקי בן ינאי
סחור סחור רומן, ספר ראשון, חלק ראשון	א. שטיינמאן
לילה	ח. ש. בן-אבם
נחש הנחשת	דוד פרישמאן

תרגומים:

בין שני עולמות דרמה, ש. אניסקי	תרגום ח. נ. ביאליק
ספר איליאס, שיר ראשון, הומרוס	ש. שטרניחובסקי
משירי היינע	יצקב סיכמאן
משירי וו. גאטע	דוד פרישמאן
הגנן—רבינדראגת טאגורי	דוד פרישמאן

שירים:

נדודים	מאת ד. שמעונוביץ
פיח-פיח	יצקב לרנר
שירים	אליהו מייטוס
בת ליטא	מ. ז. וולפובסקי
מפיטטפל	דוד פרישמאן

מאמרים:

חמש תקופות בנבואה	מאת י. א. טריווש
תלמודה של בבל ותלמודה של ארץ-ישראל	י. ת. טביוב
יגון היחיד	ד. א. פרידמאן
היסטוריה של איש צבא יהודי	ש. דובנוב

בקורת:

במשעולים II («כנסת»)	מאת ד. א. פרידמאן
רשימות ספרותיות: I. התרן. II. עולמנו	נתן גרינבלאט

מתקופה לתקופה:

הד הימים:

א. שטיינמאן	}	א. המלחמה והריבולוציה.
		ב. נשכחות.
		ג. היהדות ומדינת היהודים.
		ד. המשיח האחרון



בוקי בן-יגלי

(ד"ר י. ל. קצנלסון)

שני הונטרסים

ספור מחיי היהודים בספרד לפני הגרשם משם *

פרולוג

בשנת תרל"ח, בעצם ימי מלחמת רוסיה עם טורקיה, נקריתי כתור רופא הצבא לבוא עירה קאזאנליק אשר מעבר להרי הבלקנים ננכה. הרכר היה בראשית חודש אדר, כירחים שנים אחרי לכוד הרוסים את מצודת שיבקה. מצפון להבלקנים עוד שרר בשנה ההיא החורף בעצם תקפו, אולם כעמק-השושנים (כן יקרא המישור רחבי-הידים אשר בין שני רוכסי הבלקנים הנרולים והקטנים) כבר שפך את ממשלתו האביב בכל הדר תפארתו. העיר קאזאנליק בכרמיה ופרדסיה, בפרחיה ופלני מימיה, כבר היתה כגן-עדן כולה. אולם מרבית בתיה היו ריקים ושוממים מאדם. הטורקים והיהודים ברחו מן העיר עוד כימי הקיץ שעבר. כי כמעט נראה החלוץ מחיל סקוביליוב בפעם הראשונה במורד ההר ננכה, וימהרו צעירי הבלגרים השוכבים ויפשטו על רחובות הטורקים והיהודים ויכו בהם מכה גדולה מאד, למורת-רוח הבלגרים הזקנים אשר חיו עד אז באהבה ורעות עם היהודים, ואלה אשר נשארז בחיים נמלטו לנפשם, בהשליכם מננר את כל הונם ורכושם. וכאשר באו צבאות הרוסים קאזאנליקה, מצאו את העיר שוממה מאין יושב.

מלכד בתי-המסגד, בתי-הכנסיות ובתי-הספר, שנהפכו לבתי-חולים להנפצעים הרבים אשר בעיר, בחרו להם הרופאים ופקירי הצבא איש איש את הבית, אשר יצא חן בעיניו, לשבת בו, ורק הכתים האלה נשארו לפליטה מהרם ואברון, כי הבתים אשר לא מצאו אדונים להם, נהרסו בקרב ימים מעמים עד היסוד כירי אנשי הצבא הרוסים קלי-הרעת, אשר השתמשו ברלתות הבתים ובקורותיהם המחוטבות מעשי ידי-אמן — לאפות כהן את לחמם ולכשל את נזירם, ככה

(* מעובון הסופר המנוח. — המערכת.)

נהרסה העיר היפה הזאת, אהרי אשר כבר שבתה המלחמה, ותהי לגלים נצים
מפוזרים הנה והנה בתוך כרמי חמד וגני פרחים.

בלכתי ברחובות העיר השוממה לבחור לי מעון לשבת בו, וארא והנה על
שער אהר הבתים כתובה עברית מפותחה באבן באותיות אשוריות גדולות:
„זה הבית לאליהו גדליה כ"ט, נבנה בשנת תר"ג לפ"ק". כתובת זו משכה את
עיני עליה, וגם הבית מצא הן בעיני מאר. הוא היה בנוי בתכנית כל בתי הטור-
קים בבולגריה הרומית: שני הדרים מרווחים ככפנים עם אכסדרה גדולה
ופתוחה מכל עבריה מכחוף. גם בית-מדהין קטן נמצא כאחת מפנות ההדר
הפנימי, בנוי על הקרת התנור הפתוח אל ההדר החיצון. על פני כל החצר
השתרעה שבת-עין מעשה רשת, מכוסה בכקלעת עצי-גפן מסולסלים. השתולים
מסביב, עד כי היה החצר לסוכה אחת גדולה, שנוערה למחסה ולמסתור מהות
השמש.

את הבית היפה והנעים הזה אויתי לכושב לי.
ובאהת מפנות החצר מיצאתי ערמת-קרעים של ספרים שונים, נרפסים
וכתבי-יד, שנקרעו ביד אכזרית לקרעים קטנים, מרבית הכפרים היו בשפת עבר,
ואולם נמצאו קרעים גם מספרים כתובים בשפת הלאדינה ובאותיות עבריות.
גם עלה אהר שלם לא מיצאתי בתוך הערמה. ורק אהרי עמל רב מצאתי שני
קונטרסים שלמים, משולבים יחד, שתי וערב בפתיל משי, תכלת וארגמן משור.
פתחתי את מוסרות הפתיל, וארא, והנה הקונטרס האהר כתוב בכתב רומי
ובלשון ספרד, שפה לא ידעתי בימים ההם. הקונטרס השני, רק מן הראשון,
אמנם כתוב עברית, אבל בכתב עתיק מאד, אשר רק בכברות יכולתי קרוא אותו,
ויען ירי היו מלאות או עבודה בכית-החולים מן הבוקר עד הערב, על כן שמנתי
את שני הקונטרסים כמלתחתי, ואומר בלבי: כשאפנה אשים את עיני עליהם;
את שני הקונטרסים הבאתי אתי פטרוגראדה, אבל מרוב טרתי ומרודי ומרוב
עבודתי נשכחו כמת מלבי זה שנים רבות.

לפני ירחי מכפר נתתי אל לבי להביא כרדים בכתבי הרבים, שנצברו בבית
ננוי: לרון לשרפה את אשר לא יצלח למאומה ולהשאיר למשמרת את אשר
יש לו ערך היסטורי. והנה נללו עוד הפעם לנגד עיני שני הקונטרסים משולבים
יהר בפתיל משי תכלת וארגמן. לבי נפעם בקרבי לקראת פלטת ימי נעורי
זאת. זכרונות שונים, זכרונות נעימים, מלאי גיל ועצבון, השתרנו עלו על לבי
מתהום הנשיות... חשתי בנפשי כעין רגש של כוסר כליות על חטא שחטאתי
נגד כותבי הקונטרסים האלה, אשר מעורי, אמנם, לא ידעתיים.

מבלי משים שמתי עיני אל העלים הראשונים של הקונטרס העברי, אשר
כנראה נדבקו אליו אהרי ימים רבים, כי היה גם הכתב שונה מעט מכתב
הקונטרס כולו, וככו נכתב בידים רוערות... והגני נותן את הרברים הנספחים
האלה בתור פרולוג לשני הקונטרסים יחד.

„רופא אנכי מגולי ספרד, אשר התעה אותי אלהים מארץ מולדתי לבול-
גריה הכדנית. שמי — דון גדליה בן עמנואל לבית נרגילה. זקן וערירי אנכי
היום... אשתי, זכרה לברכה, אשתי — רוח אפי ונשמתי, אשר אמרתי בצלה
אראה חיים בארצות נרודי — מתה עלי בדרך באביב ימיה. עוד בראשית ימי

גלותנו מארץ מולדתנו. אתה יחד מתו גם שני ילדיה הנאהבים והנעימים. את כל מחמדי שבלתי יום אחר..."

"ברחנו מספרד, גלינו מסיציליה, עברנו ארצות ימים, תעינו בערכות תרקה; ובכל אשר הלכנו, הלך גם הדבר בעקבותינו. גם אשתי היתה טרף לשני האכזרי הזה, אשתי ושני ילדיה הנאהבים והנעימים. האחר מת במגפה בזרועותי אני, והשני מת עטוף רעב בין שדי אמו הצומקות והמרעלות..."

"אהה! גם קבורה לא היתה להם כמשפט. כי קבור קברתים בערמת החול, אשר צברתי עליהם כמדבר ציה ושמוון. אין מצבה ואין ציון לנפשות הזכות והטהורות..."

"אהה, אלי בשמים! — קראתי או מנהמת לבי הסוער, בנשאי עיני למרום: רבות, אלי, הבאת עלי, רבות עשית עמדי, למען אמיר את רהי, אבל על אפק, אלהים, ועל חמתך, על אף כל כחות השמים ממעל, ועל אף כל מצרי שאול מתחת — יהודי הייתי ויהודי אשאר עד נשימתי האחרונה!" (*)

"דם רותך, דם עלומים עוד נזל או בעורקי, או לא יכולתי עוד להצדיק עלי את הדין והטחתי דברים כלפי מעלה..."

"ועתה... זקן וערירי אנכי, זקן ורפה כח..."

"מכל כבודי ותפארתי, שהיו לי בימי נעורי, מכל הוני ורכושי לא נותר מאום, בלתי אם שני הקונטרסים האלה. הקונטרס האחר הוא ספר-הזכרונות לעלמה קתולית, שכתבה עוד כנעוריה בית אביה, בטרם תהיה לי לאשה. והשני — ספר הזכרונות ליהודי צעיר לימים; הוא יכיל דברי ימי המלחמה העזה, אשר נלחם עם נפשו פנימה, מיום הכירו את העלמה ההיא עד היום אשר נפלה לו חבל בנעימים, ושני הקונטרסים יחד — המה ציון לנפש זכה וטהורה, לפרח יפה אף נעים, שנקטף בעודו באבו, ואשר יתגולל עתה תחת ערמת החול, שם כמדבר ציה ושמוון."

"וכהתעטף עלי נפשי אקרא יחד עם איוב:

מי יתן אבו ויכתבון מלי,

מי יתן בספר ויחקן,

בעט ברזל ועופרת

לער כצור יחצבון.

"אכן לא למצבת אכן תערוג נפשי, כי יוצג לזכר האשה הנפלאה ההיא. הגה עתה חרשה נהייתה בארץ. איש אשכנזי, גוטנברג שמו, מצא זה לא כבר תחבולה נפלאה מאד, להעתיק מספר אחר העתקות למאות ולא לפים בבת אהת. בשם "דפוס" יקראו לתחבולה זו. הוי, לו יכולתי להדפיס מאה או מאתים העתקות מספר זכרונותיה ולהקים לה מצבת ניר, החזקה שבעתים ממצבת אבני שיש וחלמיש. אכל, אתה! לדבר הזה דרוש כסף הרבה מאד. ואני אך זקן עני ורליכח

(* שבת יהודה סימן נ"א

הגני: ואף גם זאת: לספרי מוסר ומנהגי הדת עוד ימצאו נואלים בקרב עמנו. אבל מי ימצא חפץ בספורי עלם ועלמה על ארצות אהבתם ומלחמת יצורם בסרב לבם פנימה?"

„פלצות תאחזני, מדי יעלה על לבי, כי הקונטרסים האלה יבלו ברכות הימים ויהפכו לעפר ואפר, מבלי השאיר כל שריד, וזכר להם”.

„היכול אוכל לקרוא יחד עם איוב:

ואני ידעתי גואלי חי,

ואחרון על עפר יקום...”



דברי דון נרגילה ננעו עד לבי. בסערת רוחי נדרתי נדר לאמר: אנכי, אנכי אחיה גואלך, דון נרגילה! אנכי אסרה אותך ואת רעיתך העדינה מתהום הגשית... ראה הנה גואלך חי!

שנסתי את מתני ואנש אל המלאכה, ברוב עמל תרגמתי את זכרונות דותיה אביגיל די רודריגה (אביגיל שמה העברית) ללשון העברית, כי מעטים הם בקרב בני עמנו היוודעים את לשון ספרד העתיקה. את זכרונות דון גדליה די נרגילה, הכתובים עברית השארתי כמו שהיו, ורק במקומות הכשושטשים והחסרים תקנתי על פי שקול דעתי. רק באחת סרתי מן האורייניגל, כי סדרתי את הזכרונות לא קונטרס קונטרס לברו, כי אם ערבתי אותם יחד וסדרתי אותם לפי סדר הימים שנכתבו. הסוד הזה יקל על הקורא לראות את ערך המעשים והמחשבות, כפי אשר התפתחו על ידי השפעת נושאי הספור זה על זה.

שלושה ימים תמימים עברו למן הרגע הנורא ההוא. שלושה ימים תמימים כמעט אשר לא עצמתי את עיני להרדם ולא פתחתי את שפתי לרבר דבר. שלש פעמים ביום התאספו הרופאים להועץ, מה לעשות להחולה היקר לנפשי וכאשר באו כן הלכו להם, מבלי אשר אמצא עוז בנפשי לשאול את פיהם: היש עוד זיק תקוה, כי יקום אבי מחלי?!

ולמה זה אפוא אשאלם? האינני רואה את גורלי המר בפניהם העצובים? אהה, ישע אלי וגואלי! האומנם אפסה כל תקוה? האומנם תסתיר את פניך ממני החוטאת ולא תחיש לעזרת? האומנם אשאר באביב ימי יתומה גלמודה בתבל?

הכהן הרומיניקני יוסטוס רי-לה-רוזה, מורי ומרדכי באמונה דת, יוכיחני תמיד על פני לאמר, כי מלאת-חטא אנכי, כי אהבתי את החיים, את הצחוק ואת הגיל להטא בעיני אלהים תחשב. אמנם כן: אוהבת אני את החיים עם כל מנעמיהם, אוהבת אני את הפרחים ומתענגת על ריחם, אוהבת אני את הצפרים ומתענגת על שירתן; מלאת חטא הגני מיום הולדי ועד היום הזה. אבל, הוי אלי וגואלי! מדוע יענש אבי בגללי — אבי עם נפשו הוכה כבדולה, אשר גם הנוזר הקנאי רי-לה-רוזה, לא ימצא כל עון בו? מדוע ילקח אבי, מחמל נפשי, ממני. בטרם ילמדני לדעת, מה טוב ומה רע בעיני אלהים?

למן היום אשר מתה עלי אמי — אך ילדה קטנה הייתי אז — היה לי אבי לאב ולאם גם יחד. את מסחרו ואת כל עסקיו הגדולים עוב בגללי ויקנה לי את האחוזה הזאת, למען יוכל להקריש לי את כל עתותיו, לחנכני ולהנחותני במעגלי אמונתנו הקדושה. למיום זכרי את נפשי לא עבר עלי יום, אשר לא התענגתי בו שעות אחדות על שיחתו הנעימה. כנמול בחיק אמו ערכתני לפניו יום יום את כל רחשי לבבי, הקטנים עם הגדולים, את כל ספקותי ואת כל מבוכותי... הוא ידע תמיד להמתיק לי את מרירות הלקח, שהטיף לי מורי הרומיניקני, אשר בקנאתו הגדולה לאמונתנו הקתולית יש אשר ישמיע באזני דברים, אשר בקלות דעתי לא יבולתי להולמם...

אמנם לפעמים נדמה לי, כי לא יגלה אבי את כל לבו לפני, וכי יש דברים, אשר יכתירם תחת לשוננו... כיהודר ההחמק תמיד אבי מדבר אתי על אודות היהודים — לטוב ועד רע.

אהה, מרים אם האלהים! האומנם אנכי לברי אשמה ברעה, אשר מצאת את אבי? האומנם אנכי בקלות דעתי סבותי בכיחלתי האנושה?

הוא ישב על כסאו בחדר האוכלים, כדרכו תמיד אהר סעודת הערב, ויגמא מעט מעט ניכוס היין אשר לפניו, בהקשיבו בשום לב אל שיחתי. אנכי ספרתי לו, כאשר הכננתי לעשות זה ימים רבים, את הלכת אשר הטיף לי כיום ההוא די-לה-רוזה מורי. בין יתר הרברים אמרתי לו, כי על פי דברת מורי חובה גדולה רובצת על כולנו להשיב את כל היהודים אשר על פני האדמה אל האמונה הקתולית, אם באונס ואם ברצון. הלא כה אמר גואלנו אל שליחיו הקדושים: „אל דרך הגוים אל תלכו ואל כושבות השטרונים אל תבואו, כי אם לכו אל צאן אוברות עמי ישראל“ וצאן אוברות אלה, כמלפנים כן גם היום, לא יאבו ולא ישמעו אלינו: היכול נוכל לשאת זאת במנוחה?...

עוד לא כליתי את דברי, והנה קפץ אבי מעל מושבו ויחל ללכת בחדר אחת הנה ואחת הנה; ופתאם נצב לפני, ואחרי קראו בקול גדול: „לא כן בתו!“ נאלם דוכייה. ברשמי פניו ראיתי, כי מלחמה עזה נצתה בקרבו, כי פוסח הוא על שתי הסעיפים, אם לרבר או לחדול. ובטרם אמצא מלה בפי להשקיט את סערת רוחו, והנה הורת-כיות כסתה את פניו. הוא החל להתנודר כשכור הנה והנה ובעוד רגע אחר נפל מלוא קומתו ארצה...

קראתי לעורה. כרגע התאכפו המשרתים והמיטרתות אשר בבית, וישכיבותו כנול עץ על מטתו. פניו החורים ועיניו התאדמו כדם, ואיכי הבינותי, כי אחוהו השבץ. שלחתי העירה לקרוא לרופאים, אבל הנה זה עברו שלשה ימים, וכל אות לטובה לא אראה בו.

הוי, אל משנכי, האומנם אפכה כל תקוה?

שלשה ימים תמימים כמעט אשר לא עצמתי את עיני. אצל מטת החולה אתי יחד ישב האלם הוקן, המשרת את אבי עוד מימי ילדותי. גם הוא לא עצם את עיניו. ככלב נאמן ישמור את חיי אדוניו וכאם רחמניה יהפך את משכבו בחליו. מה אומללה הייתי, לולא האלם דגאמן הזה!

עתה גרשני האלם מעל פני אבי וידרש כמני בחוקה. כי אלך לנוח בחדרי. אולם שנתי נדרה; לישון לא אוכל.

שלשה ימים לא הריקותי את רחשי לבי בחיק אבי, כאשר הסכנתי מעודי, יהי נא אפוא הנניר האלם מעתה לאיש סודי. אשפכה את מרי שיחי בחיקו דבר יום ביומו: אדכרה וירווח לי.

והאלהים בשמים הלא כל יכול, ומי יודע, אם לא יבוא יום, ואכי ירפא. מחליו ובעיניו יקרא את הטורים האלה.

II

1 אוגוסט, 1486.

למן הבוקר ועד הערב לא מצאתי היום מרגוע. רק אתמול נודע לאדוני האחוות ולהאכרים אשר מסביב לאחוזתנו האסון אשר קרנו, ויבואו בהמון, הם ונשיהם, לשאול לשלום אבי ולנחמני ביגוני. ידעתי, כי אוהבים אותנו האנשים הטובים האלה, ואת טובתי ידרושו. אולם שפעת רהמיהם היתה עלי למעמסה, כי הפריעוני ממלאות את פקודות הרופאים במועדן, ותחת ההסדר אשר הפצו לנכול עמרי, הסכו לי דאגה ורעות רוח.

יותר מאשר הלאוני האורחים בתנחומיהם, דכאוני במועצותיהם. זה אומר בכה וזה אומר בכה ורק באחת נשתוו כולם: בהאיצם כי פה אחר, כמו עשו הוזה ביניהם, כי אקרא את הרופא היהודי את דון גדליה די נרגילה, כי יכלכל הוא את מחלת אבי. נפלל הרבר; הלא יושבי המקום הזה כולם קתולים נאמנים לדתם הם, ובכל זאת יהללו וישבחו את היתודי הוזה עד למרום. אומרים הם, כי הוא עושה נפלאות כחמתו. וכי גם בישרת לכו עולה הוא על כל בני אומנותו. גם ביום וגם בלילה לא ילא להחיש עזרה לכל דורשי עזרתו מבלי לבקר בין עני לעשיר, בין יהודי לנוצרי. יתר מכלם ימלאו פיהם תהלתו האכרים הרלים אשר בסביבותינו. כי לא לבד אשר לא ימכור להם את עצתו במחיר, כי גם יעניקם שקויי-מרפא חנם אין כסף, ויש אשר לא ימנע מהם גם מתנת כסף לקנות בשר זיין לאשר נכון לו.

יהודי נריב לב ושונא בצע — הנשמע כדבר הזה? רק באחת יחטא האיש, בן ספרו לי היום. סוד הפרופיסורים בסלמנקה דמפוארה בחרו בו פה אחר להטיף שם לקח בתורת הרפואה והפילוסופיה. זידרשו ממנו רק כי ימיר את דתו, והוא קשה העורף הלזה נער את הצנו מן הכבוד הגדול אשר הנחילוהו, ויבחר להשאר יהודי בזוי בחייו ואשר גם במותו לא יושע תשועת עולמים... אמנם עם קשה עורף היהודים!

האקרא לאיש הזה? היכול אוכל לעשות כזאת?

הן ידעתי, כי אבי רחק תמיד מכני העם הזה כמטהו קשת. מדוע? זאת לא אדע. אבל מעודו לא בא ברברים עם איש יהודי, ולו גם ימלאו ביתו כסף וזהב. האם לא אהטא לאבי הטא לא אוכל כפרו, בקראי לאיש יהודי לכלכל את כהלתו?

ואיככה איצטרק לפני אבי בשוב כינתו אליו, בשוכ אליו כשרון הדבור? הלא אהיה בעיניו כמתעתעה, בהודע לו, כי עשיתי רבר, אשר היה תמיד למורת-רוח?

„בשוב כינתו אליו, הוי“ מי יתן והיה הדבר הזה! ואט כאמת ובתמים יעשה היהודי הוזה נפלאות, כאשר יאמרו עלין, ואבי ייקץ מתרדמת השבץ זיוכיחני על פני ויקללני — הוי, מה תיקר אז קללתו לנפשי. יהיה אבי ויקללני! ואף גם זאת; די-לה-רוזה מורי ספר לי לא אחת ולא שתיים, כי רבים ממלכי

הארץ וגם מן החשמינים וכהני הרת הגדולים לא נמנעו מדרוש ברופאים יהודים, ער כי התירו להרופאים לשבת בין הקתולים מחוץ לתחום גרותם על אפו ועל חמתו של האפיפיור הקדוש. אולם יש אשר האפיפיורים כעצמם ישתמשו ברופאים יהודים. מורי הרומיניקני אמנם לא יאבה סלוח להם את הרכר הזה, אולם הטובה אני מן דאב הקדוש אשר ברומי, ואם צרקתי יותר ממנו? כלה ונחרצה. מחר בכוקר אני שולחת לקרוא להיהודי הזה, והאל בשמים הלא טוב וסלח הוא.

111

2 אריגוס, 1486.

בלילה הזה אשכבה ואישנה. התקוה אשר ההלה לפעמני תישנני...
אולם עוד היום גדול, הכה ואבליגה מעט על שנתי וארשום בספר זכרונותי את אשר עבר עלי היום.

עוד בטרם יאיר הבוקר שלחתי העירה לקרוא לרופא היהודי, ובקוצר רוח ובכליון עינים החילתי לחכות אל בואו, לבי נבא לי, כי האיש הזה יביא ישע ופרפא לאבי.

התאמן נבואתי זאת?
למועד הצהרים ראיתי בעד החלון, והנה פרש עם ילקוט-רופאים על שכמו תולך וקרב אל שער התצר.

לא יכולתי להתאפק ואצא לקראתו אל היציע, אשר לפני פתח הבית.
אחרי תתו את סוסו על יד השוער, מהר לנשת אלי ובהשתחוותו לפני בענות־הי, שאלני, אט יתכבד להתיצב לפני רוניה די רורריגה.

— אני היא, ארוני. הנני טחכה בכליון עינים לבואך.
זה היהודי הראשון, אשר ראיתי בימי חיי. אפס כי ככה לא פללתי לראותו. על פי ספורי מורי הרומיניקני, תארתי לי ברמיוני את היהודי כסמל בלהות מעורר רגשי פחד, בוז וגועל נפש גם יחד. ואולם גם אחת משלש אלה לא יעורר דון נרגילה בלב רואיו גם נמכנה נוו, גם בתואר פניו. ולוא אות הקלון הצהוב על מעילו, כי עתה יכולתי להשוב אותו לאחד הגנדרים, בשנם הוא ילוה את תואר הכבוד, „רון“ אל שמו, כאחד מרווני הארץ. אות הוא, כי מזרע היהודים הוא, אשר נתן להם הכנוי הזה בגלל התועלת, אשר הביאו לפנים למלכי הארץ. שטעתי, כי יש יהודים רבים בארצנו אשר יקראו בשם „רון“, וגם שר האוצרות אשר לפרדיננד מלכנו הוא יהודי אשר בשם רון אברבנאל יכונה. ובצדק יתכמרמר על זה מורי רייל־רדוה, באמר, כי בהנתן הכנוי הזה גם ליהודים יחדל מהיות תואר הכבוד, אף כי לא אוכל לאמר, כי יצדק המשיפט הזה גם בנוגע לרון-נרגילה.

בצהוק קל החת שפמו ובעיניו החוררות אל לב והמפיקות בינה ורחמים

גם יחד, רכש האיש מהר את אמונתי בו. האיש הזה, אמרתי בלבי אם גם תקצר ידו להשיעני, הלא בין יבין את מרי יגוני.

אבל מדוע ישא את הכתם הצהוב על שמלתו? הן הרופאים, כאשר שמעתי, חפשים מאות הקלחן הזה. אנכי אמנם לא אבוח לו בגללו, אבל אם תשוב בינת אבי אליו וראה, כי קראתי לרופא יהודי, וקצה עלי קצה, ומי יודע, אם לא יבולע לאבי בגלל הדבר הזה.

אתרי אשר ספרתי להרפא בחדר האורחים את פרטי המחלה, ואתרי ענותי על כל שאלותי, נכנס אתי יחד אל חדר החולה. פני האלם נהרו בהביטו אל הרופא, כמו קוה גם הוא לישע ממנו. בשום לב התבונן הרופא זמן רב אל אבי, אל נחרת נשימתו, אל רשמי פניו, הרים פעם רשתים את ידיו ואת רגליו, משש את דופקי עורקיו, ואחרי עמדו רגעים אחדים תפוש כמחשבותי, שאלני:

— האם הרוע בעיניך מצב החולה מראשית מחלתו?

— לא הרוע ולא הוטב, עניתיו.

— טוב הדבר, אל נא נואש, סיניורה די רורדינה!

— האומנם יש תקוה, אדוני? שאלתי בנילה ורעדה.

— כל עוד ידפוק רק עורל אחד בנוף האדם, יש תקוה, כי יגום ויתעדר.

בספרי היהודים כתוב לאמר: „אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים“. לרחמי האל, סיניורה, אין קץ ואין תכלה.

זכרתי את אשר הגיד לי מורי הרומיניקני על אודות התלמוד של היהודים, ובי הוא מלא תוך ומרמה, רשע וכסל גם יחד, ואשר על כן נגמר דינו להשרף — ואומר בלבי: אמנם פתגם יפה אחד איננו די להציל ערמת רשע וכסל משרפה. אבל נפלא הרבר, כי נמצא פתגם כזה בספר התלמוד.

בידים מהירות הוציא דון-נרגילה שקויי מרפא שונים מילקוטו וימוזג אותם בכוס אחת יחד, ואחרי הנמיעו כימנו ברוב עמל כמלוא כף את החולה, פנה אלי ויאמר:

— מן השקוי הזה תתני, נכרתי, כמלוא כף משעה לשעה. לי נחוי עתה

ללכת העירה לקחת אתי אבק-מרפא אחר, אשר איננו בילקוטי ונס להגיד לאמי הזקנה, כי לא תחכה היום לבואי. אחרי שעות שתיים או שלש אשובה הנה ואשאר פה עד הבוקר.

רק באנלי הרמעה, שזולו מעיני יכולתי להודות להאיש על טובו והסרו; כל אומר ודברים לא מצאתי כפי, להביע בהם את תורתי.

שלחתי את האלם לנוח מעט ואשאר לברי על יד מטת אבי.

אבל, האת, ישוע אלי ונואלי! האאמין למראה עיני, או חולמתי אני בהסיץ? רק כשתי שעות עברו מאז בא דון נרגילה אליו ופני אבי, שהיו ארומים כדם, הלבינו מעט מעט, נחרת נשימתו הסוערת שככה, והנה דוא ישן במנוחת, כאיש אשר לא אונה לו כל רע, ורק רשמי פניו המעוקמים יעידו, כי עוה אנושה מחלתו.

בשבתי כה על יד מטת אבי, מבלי לגרוע את עיני ממנו, לא שמעתי את קול צעדי דון-נרגילה בבואו בלאט התדרה. הסיכותי את פני וראי. והנה גם הוא מתבונן אל אבי, וצחוק נצחון וגאות יאיר את פניו היפים.

— הלא אמרתי לך, סיניורה, אל נא נואש.
 בדומיה לחצתי את ידו בכפי לאות תודה.
 — אבל סיניורה, הנני רואה בפניך, כי גזלת שנה מעיניך זה ימים אחרים.
 לבי אפוא לנוח מעט. ואנכי אשב פה על משמרתי עד הבוקר. שבתו פה נחוצה
 לו מאד.
 — כירך, אדוני, עניתיו, אוכל להפקיר במנוחה את חיי אבי היקרים לי.

IV

3 אויגוסט, 1486

קול דופק על דלתי חררי העירני משנתי. הבינותי, כי האלם הוא אשר
 יקראני אל אבי. מאור השמש המנומר על הרצפה כתמונת כתמים ענולים,
 שהבקיע אל חלוני מבעד עפאי העצים, אשר לפני הלון חררי, נוכחתי, כי שנתי
 ארכה עד הצהריים. זכרתי כי הרופא מחכה שם על יד אבי, ולבי הכני על אשר
 בוששתי לקום. בהפזון תקנתי את שער ראשי (את בגדי לא פשטתי לפני
 שכבי, כי הייתי עיפה ויגעה מאד), ואמחר אל חדר אבי.

האח, אלי ונאלאי! האומנם?...

בעיני אבי הפקוחות והמביכות נכהן ראיתי, כי שבה אליו בינתו, ובנשתי
 אליו שלח לי את ידו השמאלית וילחץ בה את כפי באהבה. נפלתי על צוארו
 ואעתיר לו את נשיקותי, בהרטיבי את לחייו ואת זקנו הלכן ברמעותי החכות —
 דמעות ניל ותורה לנואלנו.

אבי נסה לדבר אתי, אולם ככל עמלו לא יכול להוציא מפיו, בלתי אם
 הברות כודרות ומזורות, אשר לא יכולתי להבינן. בשרון הדבור עוד לא שב אליו.
 אולם הוא לא התקצר ולא הראה פנים זועפים כי אם הרים את ידו השמאלית
 ויור כאצבעו אל תמונת אס־האלהים התלויה על הקיר נוכח מטתו.

אנכי הבינותי, ואכרע על ברכי לפני התמונה הקדושה. איש מבלעדי אבי
 לא היה בחדר, ועל כן יכולתי באין מפריע לעקת לפנייה את כל לבי. היא,
 העלמה רבת-החסד, הלא תבין הגיג עלכיה מרת נפש כטוני.
 את רון-נרנילה מיצאתי בחדר האורחים.

— השלום, נברתי? שאלני, בקומו מעל מושבו לקראתי. הראית את אביך?
 — ראיתי, ומה אומר לך, אדוני? היים חדשים נפחת בקרבי.
 — הלא תסלחי לי, נברתי, על אשר צויתי להעירך משנתך. עלי ללכת
 העירה, ואנכי לא יכולתי לצאת מזה עד אם צויתך, מה לעשות להחולה עד
 באוי כחר בבוקר.

— וכדוע לא הכית לי, אדוני, בחדר החולה?

— לא חפצתי, כי בהקוץ אביך משנת השבץ, תפגושנה עיניו לראשונה
 פנים מזורים לו מהכול שלשום. חשכתי למשפט, כי יוחר ינעם לו לפגוש בנע
 ההוא את פני בתו, היקרה לו. ועל כן כמעט פקח את עיניו, מהרתי להתחמק

בלאט טן החרר, ואצו לקרוא לך. עתה גברתי, תוכלי לחציגני לפניו ולהגיה לו, מי אנכי.

אמנם גם לב רגש להאיש הזה... ואנכי האמנתי תמיד, כי היהודים כולם אטומי-לב הם, ואין מקום כנפשם לרגשות דקים כאלה.

אבל איככה אניר לאבני, מי הוא האיש הזה? היכול אוכל להסתיר ממנו, כי יהודי הוא, והמטלית הצהובה על מעילו תכויכני על פני?

נבוכה עמדתי רגעים אחדים לפניו, והוא גם הוא הביט אני בתמהון סכלי לדעת שרש דבר מבוכתי. לאחרונה הרהבתי בנפשי עוז ואומר אליו:

— סלח לי, אדוני, כי אשאלך: מדוע תשא את האות הצהוב על מעילך? הלא שמעתי, כי חפשים הרופאים מאות קלון היהודים.

— לא אות קלון היהודים הוא, ענה די נרגילה, ופניו רעמו מעט: לא אות קלון היהודים הוא, כי אם קלון האנשים אשר צוו זאת עליהם. אנחנו לא נפליא בין יהודי לאשר איננו יהודי. בעינינו כולנו יחד בצלם אלהים נבראנו, רק אתם תברילו בין אדם לאדם. לא לקלון הוא אפוא לנו כי אם לכבוד.

חשתי, כי אדמו פני מבושתי, ובכל זאת התחזקתי ואוסיף לשאול:

— אולם אם כה ואם כה, הלא יכדיל האות הזה אותך מכל יתר האנשים, אשר אתה מתהלך בתוכם. ואתה הלא תחפוץ לבלתי הכדל אדם מאדם, ומדוע תעשה זאת כרצונך הטוב, מבלי אשר יכריח אותך לזה איש?

— בן עמי אנכי, ומכני עמי לא אחפוץ להכרל. יהודי אנכי, וכיהודי אחפוץ להראות בכל מקום בואי.

לא פללתי לשמוע, כי יוכל איש להתגאות, כי בן הוא לעם נבזה ושפל כעם היהודים. נחמתי כי מבלי משים נגעתי בפצע כואב, ואירא כי עוררתי רגש רוגז בלב האיש, אשר רק טוב גמלני. אולם עד מהרה נגלה עוד הפעם שחוק-החן המרחף תמיד תחת שפמו, ואשר יקח בו לב כל רואיו, ונפשי שבה למנוחתה.

לשמחת לבבי אך פחד שוא פחדתי. בהציגי את דון-נרגילה לפני אני ובספרי לו דברים מעטים את הטוב אשר גמלנו, הציצו עיני אבי באות הקלון ובפני הנבוכים, וצחוק קל חלף על שפתי העקומות. נוכחתי, כי לא למורת רוח אני היה הרבר הזה.

דון נרגילה דבר על לב אבי דברים טובים ונחומים ויתן תקוה בלבן, כי מעט מעט ישוב אליו כשרון הרבור וגם תנועת האברים: „מעט סבלנות ומעט זהירות, והכל על מקומו יבוא בשלום“.

הנה כן, אך פחד שוא פחדתי. אבל מדוע שחק אבי תמיד על היהודים ולא חפץ לדעת אותם? חידה היא בעיני, ומי מבלערי אבי יגיד לי משר דבר?

אור ליום ה', ב' אלול שנת רמ"ח.

בלילה האחרון לא לנתי בכיתי. עוד אתמול בבקר שלחו אלי מאחת האחוות אשר בסביבות ברצילונה, לבוא אל חולה מסוכן מאד, אשר כבר נואשו הרופאים מחייו. אוהב אנכי תמיד לבקר חולים כאלה. הן אם לא יצלה בידי לרפאותם — או לא טוב אנכי מן האחרים, אבל גם לא רע מהם, אולם אם בעזרת השם יצלה בידי להקימם ולהחיותם, או כפלים יהיה שכרי: הבריות ינחילוני כבוד, וגם לנפשי יוטב בגלל הדבר הזה. המחשבה כי עלתה בידי לחלץ בן-אדם ממות, יש בה מתיקות כמרה גדולה כל כך, עד שתוכל להמתיק את כל תמרורי החיים, המתרגשים וכאים עלי יום יום.

בחנתי את מחלת האיש הזקן ונוכחתי, כי למען הביא לו את העזר הדרוש צריך אני לשבת אצל מטתו כל הלילה. ומאשר חסרו בילקוטי שקויי-מרפא אחרים, וגם אשר לא תראג אמי הטובה לשלומי ולא תחשוב, כי טרני אסון, מהרתי לשוב העירה להגיד לאמי, כי לא תוחיל לי בערב. בעינים מלאות דמעה הסכימה הזקנה טובת הלכ, כי אלין בבית איש זר מחוץ לעיר. למן היום אשר הומתו אבי הרב ושני אחי (זכר כלם לברכה) בידי ההמון הפראי, בהתנפלו על היהודים ביום זעם — למן היום ההוא כל הרכים בחזקת סכנה בעיני אמי, וכל הספרדים בחזקת רוצחים. ורק כאשר תארתי לפניה את הצער ואת היגת, שהפיקו פני העלמה הצעירה, בתו של ההולה הזקן, הבלינה אמי על צערה ועל פחדה ותאמר: לך אפוא, בני, לך! ידעו נא הגוים, כי אנחנו היהודים לא נטור ולא נקום להם. גם אביך הרב, מנוחתו-ערן, היה אומר תמיד: „כל הגומל חסד לנבוי, מקדש את השם“. לך, בני, לך ואני פה אתפלל להשם כי לא תאונה אליך רעה...

והאלהים ברך את יניעי ואת עמלי.

כאור הבוקר נראו סמנים טובים בפני החולה המסוכן, סמנים, אשר נתנו תקוה בלבי, כי יצלה בידי להקימו ולהחיותו, אף כי תאריך מחלתו ימים רבים. מקצת שכר עבודתי קבלתי מיד. לא אבחד מנפשי, כי רגשות התודה והשמה שהביעו עיני העלמה היפות, הרהיבוני וירונוני נחת... וגם עתה, מדי אזכרה את מבטי עיניה, תעלה מחשבה זרה על לבי... וכמעט יצר לי, מדוע עלמה זו לא עברה היא.

אבל עלמה זו היא קתולית, ומה לי ולה? אסיח אפוא את דעתי ממנה. אמי שמחה היום לבואי, כאילו שבתו ממדינת הים, או כאילו יצאתי מביח האסורים של האינקוויזיציה הקרושה. וכהושיטה לי מכתב התום, שהביא אתמול איש עתי מסלמנקה, אמרה לי ברנשי גאות מהולים ברנשי פחד ודאנה:

— מה ידרשו האנשים ההם עד ממך? הלא כבר הורעת להם, כי לא תמיו את רתך בעד כל כופר; או אולי יקוו לפתותך סוף סוף בתלקת לשונם? אמנם כן היה. סוד הפרופיסורים הודיעני, כי אף על פי שמסרב אני לקחת עלי משרת מורה בהאוניברסיטה על פי התנאי ודדוע, בכל זאת המה

מקוים, כי האהבה להחכמה והחפץ הטבעי הנטוע בלב כל אדם להפיץ את מעיינות חכמתו חוצה, ירכו סוף סוף את קשי ערפי. ועל כן אינם חושבים את מאוני לדבר גמור ומוחלט. ובכל עת שיעלה על לבי לשוב אליהם נכונים הם לקבלני ברועות פתוחות ובסכר פנים יפות.

ואני אמרתי, כי כבר נגמר הנסיון, והנה לא ירפו ממני האנשים ההם ויאריכו את נסיוני... אבל לשוא, ארוני!

אמנם כן עוד לא נגמר הנסיון. בשבתי לבדי בלילה על יד מטת החולה לא יכולתי גם רגע אחד להסיח את דעתי מן הדבר הזה. לא מאשר אתירא כי לא אעצור כח לעמוד בנסיון, הלילה. לא על צחית סלע זרע גואלי ואיש חסרי רון יצחק אברבנאל את זרע האהבה לעמנו ולסגולות הרוח אשר נחלנו מאבותינו. אבל מה גדול הכאב ומה עמוקה התוגה. אשר הסב לי הנסיון הזה. לא הכסף ולא הכבוד, אשר הפצו להנחילני, הם אבני הנגף אשר יכולתי להכשל בהם. לא. יש דבר היקר גם מכסף גם מכבוד, — זאת השאיפה החזקה, זאת התאווה הנשגבה להעניק לאחרים מן הדעת אשר רכשתי לי בעמלי. חכמי התלמוד הביעו את הרעיון הזה במשל גם ושנון מאד: „יותר משהעגל רוצה לינוק, הפרה רוצה להניק“. רבות למדתי בימי חיי, רבות חקרתי ודרשתי, ועמי יחד תמות גם חכמתי, מבלי אשר אנהיגנה לאיש, מבלי אשר תביא תועלת לבני אדם. עניני הפילוסופיה אמנם יוכלו להכתב על ספר, אבל התשוונה אותיות מתות הנשקפות מן הניר אל הרבור החי הנובע ישר מן הלב? ואשר לתורת הרפואה הנה היא חכמה ומלאכה גם יחד. לא מספרים ירכש לו איש את כשרון ההתבוננות, למען הכיר את המחלה ולמען התאים את תחבולותיו להלהם בה. את הרברים האלה ילמד איש מפי איש, והרברים האלה ירדו אתי יחד אל קברי...

אמנם כן; יותר משהעגל רוצה לינוק, הפרה רוצה להניק. אבל האמור יאמר העגל אל הפרה: להניקני את אומרת? חכי מעט, אני לא אקרב אל שריך, עד אם תושיטי צווארך לטבת.

חלב נובע משרים היות לא יערב לחככם, ועל כן אתם אומרים להמיתני, להמית את רוחי ואת נשמתי ולשתות בצמא את מיץ טוחי ולכבי המתים!

כי האיש אשר בחזקת היר ימית את האמת אשר בלבן, האיש אשר יאמר אמן לאשר לא יאמין, כמת יחשב בעיני, ואנכי — לא אמות כי אחיה!

כשמשון הגבור כן אחוש גם אני, כי מקור חיי, מקור מחשבותי, הוא נור אלהים אשר על ראשי. הלילה לי מתת לרלילה לישנני על ברכיה ולקצץ את נזרי.

חש אני, כי אז אחלה ואחלש, ושאר רוחי ינרוף ממני ויאבר...

סורי, אפוא, סורי ממני, רלילה; סורי, סורי, בוגדה!

* * *

*

מחשבות כאלה וכאלה עלו על לבי גם בשבתי רגעים אחרים רומם אחרי קראי את המכתב. אמי הוקנה, אשר מכל יפיה, שהיה לה בימי נעוריה, נשארן לה רק עיניה המוהירות, אשר הסכינה להביט בהן אל תוך לבי, כאלו היה עשוי

כולו זכוכית שקופה, — אמי נגשה אלי בדגלים רועדות מזוקן, ותשק לי על ראשי, ובהחליקה באצבעותיה הצנומות את תלתלי ראשי, כדרכה תמיד מדי תחפוץ להשקיט את סערת רוחי, ענתה ותאמר:

— כן, כן, בני, כן כן, מהמד נפשי! זאני זקנה פתיה, ימים רבים הצטערתי, על אשר מאנת ללכת בדרכי אביך, זכרו לברכה, להיות כמוהו רופא ורב בישראל כאחד. הלא לזאת נשא את נפשו גם מודענו ואיש חסדנו דון אברבנאל. לו ידעת, כמה כלתה נפשו לראות גם אותך משתמש בשני כתרים אלה, לו ידעת, כמה בכיתי בסתר חדרי כאשר השיבות את פני ראשי עירנו, אחרי בחרם כך לרב להם ולמורה צדק ותקדיש את כל תעותיך לרפואה ולפילוסופיה. יגורתי פן תטה הפילוסופיה אותך מדרך הישרת עתה רואה אני, כי אך זקנה פתיה הייתי, עתה רואה אני, כי גם אתה תדע לעמוד בנסיון.

— לא, אמי המרתי, עניתי, הלזאת יקרא נסיון? לא, אמי. זכרי נא את הנסיון, שעמד בו אבי הקרוש, בהתפרץ ההמון אל בית הכנסת וידרוש ממנו לבחור אחת משתי אלה, או לנשק את צלם הנוצרי או למות יחד עם ילדיו בחרב. הוא בחר במות. הוא הקריב את נפשו הטהורה ואת נפשות ילדיו הטהורות עולות כליל על מזבח אמונתו. הוא ידע כי עוזב הוא לאנחות את אשתו האהובה על ערש דוי, על יד ערש בנו החולה... אנכי, אמי, אנכי הוא בן-יעוני זה; האנכי אשר באמונתי, האנכי אבגוד בעמי ובאלהי? ולא האחר היה אבי בדבר הזה; אתו יחד הורגו על ידי החרב כל באי בית-הכנסת ביום הנורא ההוא. לעומת הקרבנות האלה מה קטן ומה דל הקרבן, אשר אקריב אנכי. הן לא את חיי רגם נוטלים ממני, רק מעט כבוד הם שוללים ממני, מעט כבוד אשר כצל יחלוג ואיננו. ואם נער נזיר ערשים אשר כזה לא אמכור את בכורתי, לא אחזיק גם טובה לעצמי.

אמי נשקה לי עוד הפעם על ראשי ותאמר:

— אל נא נוסף לדבר בדבר הזה.

V

16 אוגוסט 1486.

מעט מעט ישוב אבי לאיתנו ומיום ליום ילך הלך וטוב. הוא שמח כילד בהגיעו מעט בפעם הראשונה את אצבעות ידו הימנית. לפעמים ינסה גם להוציא הברות בודדות מפיו, וכאשר לא יצליח לקרוא בשם את הדבר אשר הוא מבקש, לא יתרגז ולא יתקצה, כי אם יצהק צחוק ילד תמים, כמו ילענ לנפשו, כי היה לערל שפתים. וגם בדבר הזה אסירת-תורה אני דון-נרגילה; הוא יבקר את אבי מדי יום ביומו, ולא יחדל מלשנן לו בכל יום, אשר לא יתעצב אל לבו, אם לא יוכל עוד לדבר כאחד האדם. כשרון הדבור מעט מעט כלה ישוב אליו.

נפלא הדבר: כאשר יודיעו לאבי, כי בא דון-נרגילה אליו, יצהלו פניו מגיל, כמו יתעתד לחזות פני אהבו משכבר הימים, אולם כמעט יבוא דון-נרגילה החררה, ישונו פני אבי פתאום, עד כי יראו כזועפים. האמנם שנאתו ליהודים

עצורה ככה בלבן, עד כי לא יסלח גם לרון-נרגילה, כי יהודי הוא? גם אנכי אשנא את היהודים תכלית שנאה, מבלי אשר ידעתיים; אנכי אשנא אותם על פי דברת מורי הנזיר הרומיניקני, אולם מדי הביטי בפני דון-נרגילה הנהדרים, כמעט אשר לא אאמין, כי יהודי הוא, התום והיושר, התן והחסד, אשר יפיקו מבטי עיניו היפות, ישכיחוני, כי יהודי הוא, למרות הכתב הצהוב אשר על מעילו.

והאכרים אשר יבואו בפעם בפעם לבקש עבודה מאת פקיד אחוזתנו, שמחו מאד בשמעם, כי אבי הולך ושב לאיתנו, ובגדל לבב יתפארו, כי הם הם אשר יעזוני לקרוא לרון נרגילה לכלכל את מחלת אבי. הם גם יתנאו עליו, כמו היה היהודי הזה גואל וקרוב להם ממשפחתם, ויוסיפו לספר נפלאות על דבר חכמתו, צדקתו וטוב לבו, ובכל אשר יוסיפו להללו, כן יצר לי וכן תדאב נפשי בגללו...

האיש הטוב הזה לא יאמין בישוע גואלנו, ועל כן לא יגאל. ומה בצע בכל הטוב ובכל החסד, אשר הוא עושה לבני האדם, ובמותו תרד נשמתו שאולה וחסד לנצח. כן לא הדל מורי הרומיניקני לשנן לי יום יום על דבר היהודים.

מכל האנשים הסובבים אותי רק יוסטוס די-לה-רוזה לבדו עוין את דון נרגילה. את כל הסדיו יחשוב לו לחטאת, "זכרי, אמר אלי אתמול, זכרי ואל תשכחי את אשר עוללו היהודים לישוע גואלנו. חטאת אבותיו רובצת גם עליי. ואת לא טוב עשית, כי קראת לו לרפא את אביך. היים נתונים מיד יהודי — טוב מהם המות!"...

אנכי החרשתי ולא עניתו דבר. לדברים האלה לא יכולתי לענות אמן, לא יכולתי בכל יראת הכבוד, אשר אני הוגה למורי הרומיניקני בי לו היו היי אבי היקרים לי נתונים לי מיד השטן בעצמו, גם אז לא אהדל מקחת איהם. אולם דון-נרגילה איננו רומה להשטן לא בתאר פניו ולא במעשיו. רגשי התורה, אשר ירחש לו לבבי בעד כל הטוב אשר עשה עמדי, ועירו בקרבי רגשי חמלה אין קץ, רגשי חמלה ותוגה גם יהד, לבי בקרבי יגזור לגורים, בזכרי, כי נשמת האיש הטוב הזה תלך לאברון, תמסר בירי מלאכי שאל אכזרים ולנצח לא תראה אור...

האנסה את כחי להציל את נשמתו ולפתוחו, כי יספח אל הכנסיה הקתולית הקדושה? אבל מה אוכל אנכי, עלמה פחיה לא מלומדה, מה אוכל אני להגיד לאיש הזה? אשר נבחר להיות מורה פילוסופיה בסלמנקה? מה אוכל אני במעט השפה הלטינית אשר למרתי, במעט ידעוטי באמונה ודח אשר רכשתי, מה אוכל להגיד לו את אשר לא ידע? צר לי מאד, כי מיום אשר חלה אבי, הדל מורי לבקרני פעמים בשבוע. הוא, המלומד עם לשונו החוצצת להבות אש, הוא נצה ינצח את קשה הערף הנעים הזה. לראבון לבי בא הכהן בכל הימים האלה רק פעמים לאבי להתפלל בעדו ולהכינו לדרך, אשר מסנה לא ישוב, ואת דון-נרגילה לא ראה אף פעם אחת.

האחכה עד אשר ישוב אבי לאיתנו? אבל לבי לא ישקוט בקרבי עד אם יודע לי, כי לא ימות האיש הזה לשחת, לא ארע נפשי... לא ארע, מדוע

נכמרו ככה רחמי אל האיש הזה, מדוע נבוכה אני תמיד מדי הביטי אל פניו?
 „לא אדע נפשי” — לא כן הרבר! יודעת אני היטב מה עמדי; רנשי
 התורה אשר יהגה לו לבי יעיקו כנטל אבן על רוחי ונפשי. בי במה אשלם לו
 ככל תנמוליו עלי? הטוב אשר עשה עמדי האיש הזה לא ישולם בכסף. גם לא
 לכסף ישא איש כרון-נרגילה את נפשו.

הוי לו חנני אלהים בלשון למורים, לו למרתי פילוסופיה וחקר-רתי, כי
 עתה יכולתי להשיבהו אל אמונתנו הקדושה, כי עתה חלצתי את נפשי מנטל
 האבן, אשר יעיק עליה, בשלמי לו שבעתים בעד הטוב אשר עשה אתנו, כי
 עתה יכולתי להביט ישר בפניו בלי כל מבוכה. אתה, ארוני, חלצת את אבי
 ממות בעולם הזה, ואני, אני גאלתי את נשמתך משאול ואבדון בעולם הכא.
 במיטב כספי שלמתי את נשיו!

מה ייף הרעיון הזה ומה יקח את לבי! ובכל אשר אוסיף להשוב בו כן
 ירהיבני לנסות את כחי הרל, אולי אוכל לפתותו. את אשר יחסר לי בלשון
 למורים, זאת ימלא ההפץ הנמרץ בטובת דון-נרגילה ובאשר נשמתו. הוא יאמין
 לי, כי את טובתו ואת אשרו אני דורשת. מאמינה אני, כי הרברים היוצאים
 ממעמקי לבי ימצאו מסלה גם כלב דון-נרגילה. האח! גם ערמתי תעמוד לי,
 יודעת אני במה לתפוש את לבו. אנכי אוכיהה לו, כי באמת הוא כבר קתולי
 טוב מאד, כי גם באהבתו ללבי אדם גם במעשיו הטובים הלא ימלא את כל
 אשר צוה גואלנו, ולא נשאר לו רבר, בלתי אם להאמין, כי נגלה המשיח
 בתבל ארצה למען פדות את נפשות המאמינים בו משאול ואבדון.
 מחר אנסה אליו דבר, לו רק אמצא תואנה להסב פני שיחתנו אל
 מטרתי.

VI

17 אוגוסט, 1486.

דון-נרגילה בעצמו נתן תואנה בידי לאסור אתו מלחמה בעיני אמונה
 ודת. ההצים הראשונים אשר שלחתי באיש מלחמתי לא החטיאו את המטרה.
 אמנם עוד רחוקה אני מן הנצחון, וכאשר אחזה לי עתה לא על נקלה אשיגנו,
 אבל כבר ערכתי את עצמותי, כבר מרסתי את חצי, ובנשק אשר נתן על ידי
 יוסטוס מורי בשיחותיו עמדי הנני עומרת הכן לקרב. הנני חשה בנפשי, כי תהי
 לאל ידי לנצח את אויבי היקר ולהובילו שבי אל חיק הכנסייה הקדושה.
 האת, מה נעימה ומה מתוקה תקות הנצחון!

* *

אתמול לפנות ערב היה הרבר הזה. עיף ויגע מעבורתו ומן החם הלוהט
 בימים האלה בא אלינו דון-נרגילה, ואחרי בקרו את אבי ואחרי סדרו את עיני

הרפואה, יצא אל הגן להנפש וישב על הכסא בצל אלה עבותה. אנכי נלויתי אליו ואצו לערוך שלהן ולשים עליו יין ומגדנות.
— האם לא אהיה עליך, אדוני, למשא, אם אלוה אליך, ואתה הלא תחפוץ להנפש?

— הלילה, סיניורה, חברתך נעימה עלי תמיד. אולם אם כשר הרבד לפניך, נברתי, הואילי וצוי להביא לי מים קרים, כי צמאתי מאד.
מלאתי את חפצו וארהיב בנפשי לשאול אותו בערמה:
— התנור, אדוני יי היינו? כי מדוע לא תשתה מן היין אשר שמת לפניך?

— לא, נברתי, מן היין לא אנור, אולם הלא ידעת, כי אנהנו היהודים לא נשתה יין בבית איש אשר לא מעמנו.

— אמנם מורי הכהן הרומיניקני הגיד לי זאת, הוא הגיד לי גם שורש דבר: היהודים יחשבו אותנו הספרדים לעובדי אלילים, ויראים, כי נסכנו מן היין אשר נתן להם לככוס או לאפרודיטה, אלילי היונים הקרמונים. אולם סלה לי, אדוני, כי אשאלך: האומנם תחשוב גם אתה אותנו לעובדי אלילים? ואתה הלא למדת פילוסופיה, ולא אפונה, כי למדת גם את תורת רת הנוצרים, ועל כן ידעת, כי כמכם היהודים נאמין גם אנהנו כאל אחד בורא שמים וארץ. אמנם אנהנו נאמין גם בישוע בן-האלהים, אשר התגלה בתבל בתמונת בן אדם לגאול את המאמינים בו מחטא האדם הקרמוני; אבל בכוס ואפרודיטה הלא תועבה הם גם לנו, ולמה זה תנור אתה מייננו ככל יתר אחיך היהודים, אשר אולי כמשנה יחשבו אותנו לעובדי אלילים?

הוֹ-נְרַגִּילָה הביט בפני בתמהון. הוא לא חכה לשמוע מפי שאלה כזאת, ובראותי כי נכוך הוא כמעט, נכונה הייתי לחוג בלבי את חג הנצחון על איש ריבי. אפס כי אחרי החרישו רגעים אחדים ענה ויאמר:
— לא אכחד ממך, סיניורה, כי בלי חפץ אענה על שאלתך זאת מדעתי, כי לא תביני את כל אשר אדברה...

— יען כי נערה פתיה, לא מלומדה אנכי! שסעתי את דברי.

— אל נא, גברתי, תרברי כזאת, ענה דון-נרגילה, והשחוק אשר ירחף תמיד על שפתיו חלף פתאם ויעבור: אל נא תרברי כזאת. ברברוך אלה תאלציני להגיד לך, כי במשך הימים המעטים, אשר התכברתי להתורע אליך, למדתי להוקיר את שכלך הישר ועוד יותר מזה את אהבתך לאמת; אולם...

דון-נרגילה הפסיק את דבריו ויאֵלם רגעים אחדים, נפלא רוח האדם. לא אכחד מנפשי, כי התהלה הקלה אשר השמיע באוזני היהודי הזה כמעט בפנים נזעמים, הרהיבוני יתר הרבה מכל התהלות והתשבהות ומכל שפתי החלקות אשר הסכנתי לשמוע יום יום מכני האצילים, הבאים לפעמים לשחר את פנינו. מדוע היתה כזאת, לא ידעתי, אבל לבי צהל בקרבי...

— אולם, — הוסיף דון-נרגילה במתינות, כאיש אשר ילא למצוא מלים נכונות לבטא בהן את מחשבתו — אולם חושב אנכי, כי בעניני דת יוכלו

להתוכח יחד רק אנשים בני אמונה אחת. אנשים בני אמונות שונות יתוכחו כמו בשפות שונות; איש איש ידבר בשפה מוזרה לרעהו.

— אבל אנכי רק אחת אחפוץ לרעת: התחשבו אותנו לעובדי אלילים

אם לא?

— ראי נא, רוניה די רודריגה, הנה נשאתי את פניך לדבר הזה, לו רק אדע, כי לא תוסיפי לשאול אותי על דברי אמונה אחרים. כמוני ככל המון עם היהודים לא השבנו ולא נחשוב את הקתולים לעובדי אלילים, חלילה לנו. את החק כדבר איסור יון נכר אמנם יכרו אבות כנסת ישראל, בעוד היתה עבודת האלילים נפוצה בארץ. אולם הם עשו זאת לא מיראתם את כנוס ואת אפרודיטה, כי אם מהפצם העז לשמור על עם היהודים אשר לא יתפולל בנויים. אין דבר אשר יוכל לקרב ככה לבנות אנשים זרים איש לרעהו, כנוס היין העוברת סיר ליד במשחה רעים. קרבות הירירות תוכל להביא לירי קרבת משפחה, לידי התחתנות, וההתחתנות הלא תביא לידי טמיעה, לידי הכסת המעטים כקרב הרכיב. אמת הדבר, כי בזמן הזה ובארצות האלה אין מקום לפחד ההתחתנות, אחרי אשר גם הרת הקתולית תאסור על בני בריתה להתחתן ביהודים. אולם איסור יין-נכר כבר נקדש בעיני העם כקדושת חוק עתיק ימים, ועל כן נשאר בכל תקפו, אף כי כבר בטל היסוד אשר עליו נבנה ההוק הזה. הלא בגלל אשר ישמור העם הזה את חוקיו העתיקים יאריך ימים על פני הארמה על אף כל הרדיפות והתלאות, אשר עברו ואשר יעברו על ראשו.

בשום לב שמעתי את דברי דון-נרגילה: אולם לדבריו האחרונים לא יכולתי עצור ברוחי ואקרא בקול:

— אבל מה בצע בהאריך העם הזה את נפשו? מה התועלת אשר יביא בחייו האומללים לעצמו ולאחרים? הוא נרדף תמיד על צווארו, וגם לאחרים יבולע בגללו, הוא יעכב בקשי ערכו את הגאולה השלמה של המין האנושי. כן הוכיח לי לא אחת ולא שנים יוסטוס מורן. האם לא ייטיבו היהודים לעשות, לו התנצרו כולם יום אחד, והיו לעם אהר אתנו הספרדים, הלא גם את נפשם יצילו אז מכל צרותיהם וגם פרות יחישו למין האנושי כולו.

— ראי נא גברתי, והוכחי, כי לא לשוא מאנתי להתוכח אתך בדבר הזה. הנה החלות בשאלה קטנה, מרוע לא אשתה מן היין אשר הואלת לשום לפני; לא הספקתי לענותך כאשר עם לבבי, והנה הולירה תשובתי שורה שלמה של שאלות עמוקות ונשגבות טאר. התשובות על השאלות האלה, אם יצלח בירי לתתן לך, תולדנה שאלות אחרות כהנה וכהנה; וככה יהפך הנן הנחמר הזה עם עציו ופרהיו הרעננים לאקדמיה של למודים צנומים ויבשים, אשר מפני ריחם יבולו כל הפרהים היפים, שככה ירהיבו את עינינו בשלל צבעיהם. אולי תרשי לי, גברתי, לבלתי היות עליך למשא בתשובותי?

— אם ברשיוני הדבר תלוי, אזי לא ארשה, לא ארשה, לא ארשה, ויהי מה יהי! עניתי בקול ילדה קשת-ערף, הירועת מראש, כי לא ימרו את פיה.

— למצותך אנכי עומד, גברתי! ענה דון נרגילה, וישתהוה לעומתי בהכנעת עשויה ובצחוק גלוי על שפתיו; טוב הדבר! הנה שאלת: מה בצע בהאריך העם הזה את נפשו? אבל, גברתי, הוא חי, וכל חי ישאף לחיים. הנה שם על יד

השער עומד עני זקן ותרמילו על שכמו. לא מתוקים חיו. שאלי אותו, מדוע יאריך את נפשו, מדוע לא יקפוץ מן הנשר המימה לשים רגע אחד קץ לכל עמלו ולכל צרותיו? והוא יענך: חי אני ובחיים אחפוצה, כאדם האחר, כן תשאף לחיים גם החיה המוכצת רבתי האברים הנקראת בשם „אומה“. וכמו שיש נשמה לאדם היחיד, ככה יש נשמה אחת מסותרת לאומה כלה, אשר תאחד, תחיה את כל אבריה המפוזרים. אצל עם היהודים תתגלה נשמה זו בשפה העברית, שבה נכתב כל הניג רוחו מאז היה לנו ועד היום הזה, ועד יותר מזה—ברתו האוצרת את השקפתו על העולם ועל האלהים וגם את תקוותיו לימים יבואו, קחי ממנו את רתו — והעם העברי ינוע וימות והיה כלא היה. רק אברים אחדים יוכלו להפדר ממנו באונס או ברצון, אולם העם כולו יתרפק על החיים בכל מאמצי כחו, ולא ימות כהפדר אברים אחרים ממנו, כאשר לא ימות האדם היחיד בהגזו שער ראשו או בהקצץ צפרניו.

עוד תשאליני, גברתי, מה התועלת אשר יביא העם האומלל בחייו לאחרים? על שאלתך זאת לא אענה דבר, אף כי מחשבות רבות וגדולות לי בדבר הזה. יש דברים אשר יאמין בהם איש בכל לבו ובכל נפשו, ובכל זאת לא יוכל להוכיח את אמתתם לאחרים. והדבר הזה גם למותר הוא. הן לכל אשר רוח חיים באפו יש זכות הקיום על פני האדמה לא בגלל התועלת אשר יביא לאחרים. גם אנשים פרטים רבים יש אשר לא יביאו כל תועלת לאחרים, אף כי גם הזיק לא יזיקו לאיש. האומנם נמיתם בהזקת הירד?

אולם הנה את אומרת בשם יוסטוס די-לה-רוזה מודך, כי היהודים בקשי ערפם יעכבו את הגאולה של המין האנושי. סלחי, גברתי, אם אומר, כי הרברים האלה אין להם שחר. אמת הדבר: גאולה שלמה של המין האנושי עוד לא באה, מלכות השמים עוד לא ירדה ארצה, אבל האם היהודים לברם אשמים בזה? המושלמים באסיה ובאפריקה, הברמינים בהודו, הקונפוציים בחינה וכל עובדי האלילים באפריקה ובאיי הים — הם כולם לא יעכבו את הגאולה, ורק היהודים יעכבוה? — אבל מה לך, גברתי, ולמין האנושי? הנה עמי אירופה כולב הם כיום נאמנים לכנסיה הקתולית, אחים בני אמונה אחת, האם לא יריבו הספרדים באיטלקים, הצרפתים בכריטים, וכולם יחד עם בעם? האם לא ישפך דם אהים כמים במלחמות אין קץ? הגם בזה אשמים היהודים? ואת הנך מקוה, גברתי, ליום אשר יתנצרו, היהודים כולם והיו לעם אחר עם הספרדים, אבל הרבר הזה היה לא יהיה לעולם, לא יוכל היות. —

— לא יוכל? שאלתיו.

— לא יוכל. פלוני או אלמוני יוכל לפנות ערף לאמונת אבותיו. אולם היהודים כולם לא יוכלו להתנצר, כאשר לא יכלו הספרדים או הצרפתים להתייהר. — אבל מדוע? הן דברי הימים לעמי אירופה יכחישו אותך על פניך. הלא היו הספרדים לפני אלף שנים כולם עובדי אלילים וימירו את אמונתם האלילית באמונה הקתולית, ומדוע לא יוכלו היהודים להמיר את דתם בהוכחה, כי יתרון לאמונה הקתולית מאמונת היהודים? הנה אתה אומר, כי לא יוכלו גם הספרדים להתייהר. אבל שוה נא בנפשך, כי עלתה בידך להוכיח לטורקוומרת.

ולפרדיננר מלכנו, כי טובה אמונת היהודים מהאמונה הקתולית, הנם או לא יוכלו הספרדים להתייהר?

— גם אז. אבל הם לא יחפצו ולא יוכלו להוכיח, וגם אנכי לא אוכל ולא אחפוץ להוכיח זאת להם.

— לא תחפוץ? מרוע? האמנם תקנא את האמת אשר אתך, כאשר יקנא איש את אהובתו ויסתירנה מעין רואים, לבל יתענג איש על יפיה? הנה אנכי חושבת, כי האמונה הקתולית היא הנכונה, כי היא היא האמת, אשר גלה האלהים בתבל, ועל כן אהפויך, כי תפול האמת הזאת לחבל לכל בני האדם אשר על פני האדמה, ברצונם הטוב או גם בעל כרחם; הן מלעיטים אנחנו את הילדים שקווי-מרפא מרים גם בעל כרחם, יען ידענו, כי יביאו תועלת להם. ואתה, אדוני, ככילי ורע-עין תשמור לך לברך את אשר תחשוב לאמת, פן יהיה בה חלק ונחלה לאהרים. היתכנו דברייך?

— ואני חושב, ענה דון נרגילה, כי דברייך לא יתכנו.

— במה אפוא?

— נכון אני להשיב על כל עצומותיך, אם רק תרשי זאת ממני. אף כי אחשוב, כי מלחמת הדברים אשר בינינו היא נגד חוקי הקרב ונימוסיו, כי מה תאמרי, גברתי, בצאת פרש מזוין מכף רגליו ועד ראשו נגד איש רגלי, אשר בידו אין כל. אנכי למרתי והקרתי הרכה, ואת גברתי—סלחי נא לי—לא תרעי גם את יסודי אמונתך במקורם. אולי היטיבה הכנסייה הקתולית לעשות באסרה על בני בריתה, מלכד הכהנים, לקרוא גם את ספרי האוונגלים. אבל אם כה ואם כה, הלא יחסר לך הנשק ההד אשר יתנו כתבי קודש להמתוכחים בעיני רת, והנך, גברתי, בעיני כהנער דוד האדמוני ויפה העינים, בצאתו לקרב נגד גלית הפלשתי עם חרבו הקשה ועם הניתו הארוכה.

— ובכל זאת, עניתי בצחוק, הלא נצח רוד את הפלשתי. השמר אפוא לנפשך, גלית די-נרגילהך, פן תפול שרוד לרגלי העלמה דוד די רודריגה...

פני דון-נרגילה ארמו כעט מבשת, על אשר נכשל באמרי פיו להביא משל לרע לו. אולם ער מהרה התאושש ויאמר:

— לא בכל יום ויום יתרחש נס כזה. אבל, גברתי, הנה כבר נטה היום, ואנכי לא הייתי בביתי למן הבקר. אמי הזקנה רואגת לי שם ותפחד פחור, פן קרני אסון, הלא כן דרך הנשים.

— התאהב את אמך, דון-נרגילה?

— מאד מאד, ענה האישי, והצהוק הנעים אשר לו האיר את פניו העיפים.

— לך אפוא אל אמך ודרוש את שלומה בשמי; אולם זכרה נא, אדוני,

כי עוד לא כלינו את שיחהנו.

*

* *

העם כולו לא יוכל להמיר את דתו" — עוד לא הוכיח לי זאת דון-נרגילה. אולם, לו גם כדבריו כן הוא — מה לי ולעם היהודים, אנכי לא אדעם ולא אחפוץ לרעת אותם. רק גורל דון-נרגילה לברו נוגע אל לבי, והוא הלא הורת

שתי פעמים בפיו, כי אנשים יחידים יוכלו להמיר דתם — ומדוע לא יהיה דון-נרנילה כאחר מאלה?...

ב

יום ה' ט"ז אלול, רמ"ו.

הזקן דון-רודריגה ידוני נחת יותר מכל התולים שאבקר בימים האלה. הוא הולך הלוך וטוב מיום ליום, ויש ידים לחשוב, כי ישוב כלה לאיתנו. הרבר הזה יתן משנה שמחה בלבי: שמח אני, כי עלתה בידי להציל איש נכבד ממות (כי נכבד האיש—זאת ארע עתה לנכון), ומשנה שמחה אשמח על דבר בתו העלמה, שצערה נגע ער לבבי. עתה הנה למדתי לדעת אותה ולכבדה בלבבי, אבל בראשית בואי אל ביתה הן לא ירעתי אותה, ורק החן השפוך על תאר פניה, על מדבריה ועל כל הליכותיה, האיר בקרבי עליה רגשי נחומים.

אין חקר לבני אדם. הן מה לי ולעלמה קתולית זו המזורה לי גם ברוחה גם בדעותיה? ובכל זאת לא אוכל להסיה את דעתי ממנה גם רגע אחד. הנני יושב על יד השלחן לאור הכהה של המנורה, והנני רואה את תמונתה מרחפת לפני ברוח עם צחוק החן על שפתותיה היפות והעדינות. הנה שתי מחלפות ראשה השחורות והעבותות, אשר שתה כנזר לקדקדה ואשר תתנה לוית תן ליפי תארה. הנה פניה הסגלגלים והחורים, אשר רק הכליל דק ועדיני יאירם, כחכליל השחר בראשית גיחו מתחת האופק בכוקר לא־עבות. הנה עיניה הגדולות והשחורות, המביטות נכתן ומפיקות תום ילדות מהול בנכורת הנפש, כמו־תאמרנה: את האמת, את האמת הגירו לה, ואני ארע מה לעשות; הנה שתי גבות עיניה, המשולכות מעל להטמה החטוב מעשה ידי אמן כמעט לקשת אחת גדולה ושחורה. אומרים אמור, כי אשה אשר גבות כאלה לה לא יאושר גורלה בארץ, כי יגון ומכאובים יחכו לה בחיים, כי עצב פנימי ימרר לה את מתק הענוגותיה... אך משפט שוא והבל הוא! האומנם עלמה כדוניה די רודריגה לא תהיה מאושרת בארץ? היא, אשר מכל יצורי גוה ומכל רשמי פניה יציצו גיל וחדות החיים. היא, אשר כחודי המד מבני מרום עם הארץ יקדימו יום יום לפתחה ויתחרו למצוא חן בעיניה. אכית הרבר: בקו העקלתון הנחמר אשר מסביב לשושני שפתותיה הנני רואה רושם דק, אשר יראה בעיני כרושם של תונה ורהמנות מתוקה... רושם אשר כמוהו ראיתי רק מסביב לשפתי בנות העברים... האמנם מעט מרם העברים יול גם בעורקי דוניה די רודריגה? הרבר הזה לא יפלא! במאת השנים האחרונות, מאז התחילו השמדות בארצנו, אין משפחה כספרד אשר לא התערבה באנוסי היהודים. אין כל ספק, כי אבי העלמה, דון יוסי די רודריגה, הוא נצר ממשפחת ספרדית עתיקה. אפס כי את רושם התונה והרהמנות יכלה העלמה לרשת מאת אחת מאמותיה ברורות שעברו.

אבל אוי מה היה לי! אנכי הפילוסוף המתפאר בנפשו, כי כבר עלתה בידו לכבוש את יצרו, להשליט את המוח על הלב, את הבינה על הרגש —

רפיוסוף הזה יושב אחר עמל היום וקושר כתרים לעלמה יפהפיה כאחד הטרוברורים, ואיננו חסר דבר בלתי אם לכתוב שירים מהורזים לכבוד העלמה הזאת, או לנגן ברממת הליל סירינארה לפני חלונה. לו עבר עלי הרוח לאהוב אותה, כי עתה יכולתי סלוח לנפשי העלולי הילדות האלה, כי מה לא יעשו הנכרים בנוח עליהם רוח רעה וזאת. אבל, תהלה לאל, בינתי עור לא הסתתרה. אזכי אינני אוהב אותה ולא אוהבנה לעולם. לא אוכל לאהוב אותה. גם הרמיון היותר עז לא יוכל לבנות גשר על-פני התהום הנורא, המפריד בינינו, וכלי דמיון גם אהבה אין.

ועלמה זו מוודה גם לרוחי. ולא מאשר היא קתולית. הן יש לי אוהבים גם בין קתולים נאמנים לדתם, אבל שנאתה העמוקה לעם היהודי מכצצת נגד רצונה מכל תנועות ישפתותיה וגם מכל דבריה הנעימים. את שנאתה זו ינקר יחר עם הלב אמה, ושנאתה זו עור התנברה בה בהשפעת מורה ומרריכה, הנזיר הרומיניקני יוסטוס די-לה-רוזה, זה הקנאי האדוק, אשר לפני שנים אחרות היה עובר מעיר לעיר והיה מטיף לפרעות נגד היהודים. אולי תברילני העלמה לטוב מכל יתר היהודים, בגלל רגשי התורה אשר תרחש אלי, וככל זאת שאלתני היום לתומה: „מה בצע בהארין העם העברי את נפשו ולא יטמע בגוים“? — מכלי להרגיש, עד כמה הכאיבה את לבי בשאלה זו.

את הספרדים, את הצרפתים לא ישאלו, מדוע יאריכו נפשם, ומה התועלת אשר יביאו ליושבי תבל, ומאתנו היהודים ידרשו תעודה מאושרת ומקוימת מאת הפמליה של מעלה לזכות הקיום. אבל תעודה כזאת הלא יש לנו — כתבי-הקדש! וכתבי-הקדש לא רק בשבילנו כלבר, כי אם גם בשביל עמי הנוצרים — כי גם ספרי ברית החרשה מדינו לוקחו.

את הרברים האלה לא דברתי לפני רוניה די רודריגת, מיראתי פן תשיבני: אמנם כן, אכותיכם הגדילו לעשות, אבל אתם מה תעשו? גם את ספרי הברית העתיקה, גם את ספרי הברית החרשה כבר מסרתם לעמי אירופה. לבריתות אחרות אין אנו מקויים, וגם אין לנו צורך בהן, עתה תוכלו לנוח בשלום על משכבכם ולישון שנת המות לנצח...

ומה יכולתי להשיב על טענה כזאת?

בקרב נפשי פנימה אני חש, כי מלאכות העם העברי עור לא ננמרה בלה, כי לא לשוא הותירה אותו ההשנחה על פני תבל, אם לא לתקן עולם במלכות שדי, ובדבר הזה כחשבותי כמחשבות דודי ואיש חסרי דון יצחק אברכנאל. אבל היכול אוכל להוכיח זאת באותות ובמופתים?

„זכרה נא, אדוני, כי עור לא בלתה שיחתנו!“ אמרה אלי בשחוק-החן אשר על שפתותיה, ברגע הפרדי מעליה. ידעתי, כי שיחתנו לא תביא לה כל תועלת, ואולי תביא לה צער ומכאובים. אבל מה אוכל לעשות? קסם בעימי הילדה הנפלאה הזאת להטות את לבי לחפצה — ואולי גם לרע לה.

דודי דון אברכנאל כותב לי היום: „אלי דבר יגונב, כי הנזיר הרומיניקני יוסטוס חורש עליך מזומת, איך להביאך במסורת הרת הקתולית. השמר אפוא לנפשך“. לא ארע אל מה ירמוזן הרברים האלה. עם יוסטוס לא דברתי ער הנה למיטוב וער רע, וכמעט אשר לא ראיתיו. בכל אופן אשמר לנפשי.

VII

21 אוגוסט, 1486.

אשר לא פללתי — באתני. לבתות את דון נרגילה לא עצרתי כה, ורק את נפשי הבאתי במכוכה, אשר לא ארע להחליץ ממנה. שיחתי האהרונה עם דון-נרגילה לא נתנה לי מרגוע גם שלשום גם אתמול גם היום. דבריו העירו בלבי שאלות שונות מוזרות ומסוככות, אשר בידיעותי הרלות לא אוכל למצוא להן פשר רבר. עתה ידעתי, מה אומללה אני בהלקח ממני היכולת לגלות את סערה-רוחי לפני אבי היקר. רק הוא לכדו ידע תמיד להשביה את גלי מחשבותי וספקותי. אבל הרבר אין אתו, ולמה זה אעזיבהו הנם? האגלה את לבבי לפני טורי הרומיניקני? לא! הוא לא יבין את מצוקת נפשי; הוא המאמין האדוק לא ירע ולא יבין מה זה ספק. יודעת אני מראש, כי אם אגלה לפניו את לבי, יחרפני ויקללני קללון נמרצת ויאסור עלי לבוא בדברים עם היהודי, וזאת לא אחפוץ ולא אוכל...

קנאתי במרצלה רעותי, קנאתי במנוחת נפשה השאננה. הן היא עלמה קתולית כמוני, מסורה לדת אולי יותר ממני. פעמים ביום תבוא אל בית הכנסיה להתפלל. את ימי הצום תשמור מכל משמר. וכאשר נסיתי להציע לפניה אחת מן השאלות, אשר תדכאנה את רוחי, הרימה קול צהוק אריר מאד לאמר: „מה לך, ליאונורה, ולדברים כאלה? זה הוא ענין לגברים ולא לעלמות לענות בו.“ ותמהר לסבב את פני שיחתנו אל שמלת המשי החדשה, אשר היא עושה לה ואל עוגביה הרבים אשר יחכו בכית הכנסיה, מדי בואה להתפלל. ואני... עשוקה אנכי ורצוצה כל היום מן השאלות האלה. אשר תנקרנה במוחי הדל כמו במקרה, עד כי גם בלילה לא אוכל לישן.

האנחם על אשר באתי בדברים עם הרופא היהודי? לא, לא הוא אשם בדבר. הן עוד מלפנים אהבתי לשוחח עם אבי בעניני אמונה ודת; עוד טרם ארע את דון-נרגילה נגעו השאלות האלה אל לבי; הוא רק העמיק הרחוב אותן. האנחם על אשר מחמלתי עליו חפצתי להטות את לבבו לאמונתנו הקתולית, למען הציל את נפשו משאול ואברון? הן לא מזדון ולא מרוע לב עשיתי את הדבר הזה. רגשי התודה, אשר יהגה לבי לאיש הזה לא נתנוני לחשוב במנוחה, כי נשמתו הזכה תאבד ותכלה כנשמת הכלב והחתול, אשר לנצח לא תראה אור... אנכי חמלתי עליו, כחשבי אותו לעני ודל, ואחפוץ להעניק לו מרכושי, אבל הוא בגאווה ובגדל לכב זרק את כסף נדבתי בפני לאמר: אין לי חסץ במתנת ירך. עשיר אני כמוך, נבדתי, ואולי עוד יותר ממך!

הוי אלי, אלי! ומה אם צדק האיש הזה?...

אבל לא. היה לא יהיה כדבר הזה? הוא לא יצדל ממורי הרומיניקני, הוא לא יצדק מאבי... אנכי לבדי אשמה, כי מחסרון ידיעות לא מצאתי מענה להוכיח לרון נרגילה את משוגתו ובכל זאת עוד לא נואשתי מתקוה. אערכת קרב נגר אויבי זה, אשר אכבד בכל לבבי ויהי מה יהי! או אפול שדורה או אנצח; אך לעזוב את איש ריבי לנפשו לא אוכל, לא אוכל. סערת-רוחי בכל שלשת הימים האלה לא נתנתני לקחת את העט ביד.

עתה הונח לי כמעט. הבה ואסדר את כל דברי ריכותינו על הספר, כפי אשר הם הקוקים בזכרוני, אולי אמצא בהם כמה לתפוש את איש ריבי. כבר נסיתי ונוכחתי, כי באחזי את העט בירי, או משנה עבודה יעבוד מוחי, ומעט מעט יתבררו ויתלכנו גם מחשבותי.

•

* * *

דון-נרנילה בא אלינו שלשום כהיות עוד היום גדול. אבי ישן את שנת הצהריים, ודון-נרנילה צוה בהחלט לבלתי העירו משנתו. יצאנו יחד אל הגן. השמים היו מעוננים, ומעת לעת ירד גם גשם רביבים דק ארצה. אולם אנהנו לא שמנו אליו לב והתהלכנו הנה והנה במשעולי הגן בין שדרות הערמונים, תפושים בשחתנו.

— צר לי מאד, החלתי אז, כי בנלל שנת אבי תאבד לך עתך חנם.
 — את השעה, אשר אבלה בחכרתך, סיניורה עדינה, לא אהשוב לאוברתי, ואף גם זאת: את כל מלאכתי היום הנה כליתי ואינני נהפו ללכת העירה.
 — אם כן, אדוני, אולי תואיל לשלם לי היום את נשיך, אשר אני נושה בך?
 — את נשייך נכון אני לשלם, אם תדרשי זאת ממני, אבל הושב אני, נברתי, כי תיטיבי לעשות, לו הואלת לשמוט נשיי זה. וכוחים כאלה מעולם לא הביאו כל תועלת לבעליהם. כי אם יתוכהו עשרה ימים רצופים מן הבקר עד הערב, איש מהם לא יחליף ולא ימיר את דעותיו אשר ינק יחד עם שרי אמו, ומה בצע בעמלם?

ואחרי ההרישו רגעים אחדים הוסיף דון נרנילה ויאמר:
 — את האמת אני לך, נברתי, כי נבלאת את בעיני. זאת הפעם הראשונה אשר אראה עלמה צעירה ליכים כיבנות האצילים אשר תשים לב לשאלות כאלה. מה ימריצך לעשות כזאת?

לא יכולתי לעצור את פי מצחק ואומר:
 — שאלה כזאת שאלתני אתמול גם אחת מרעותי, עלמה טובת-לב מכנות האצילים. גם היא הושבת, כי האמונה והדת תוכלנה להיות ענין רק לגברים לענות בהן; אנחנו הנשים נמצא ספוקנו בשמלות ורבידים וקישוטים שונים, ודי לנו, אולם מפוך, אדוני, לא פללתי לשמוע כזאת. הנה למדת תורת הרפואה והפילוסופיה, הרפואה היא משלח ירך, מקור להמך ומחיתך, אבל למה ענית נפשך גם כפילוסופיה, איזו תועלת תביא לגופך?

— אבל היא תביא תועלת לנשמתך, היא תרוה את צמאונה לרדת...

— היא תביא תועלת לנשמתך? כן! אבל התדמה, אדוני, כי לנשים אין כל נשמה בקרבן, כי הן נוצרו רק לענג את עיני הנברים ביפון, כי הן לא תוכלנה לחוש צמאון לרדת את העולם ואת האלהים? מדוע נפלתי בדבר הזה מכל בנות גילי — לא ידעתי. אולי מאשר שקד אבי לטעת בלבי את אמתות אמונתנו הקדושה וירגילני לתת את היתרון לצרכי הנשמה מצרכי הגוף. אם

כה ואם כה הלא תורה, ארוני, כי יש לי הזכות והמשפט למלא את אשר תדרוש ממני נשמתי...

— נצחתיני, גברתי, נצחתיני הפעם, ענה דון-נרגילה וישתחוה לעומתי בענות חן: השתחית ונכון אנכי לשרתך, גברתי.

— נצחתיך! שמחה אני מאד על הנצחון הראשון הזה והנני מקוה, כי לא יהיה גם האחרון. ראה הזהרתיך, ארוני, הלא ירעת, כי אשר יתן את אצבעו לשטן, ימשוך השטן את כולו אחריו.

— מעודי לא צירתי לי את השטן ברמות עלמה יעלת-חן כמוך, סיניורה די רודריגה, ענה דון נרגילה בצחוק. אבל אנה את אומרת למשכני, שטן יפה עינים?

רגעים אחדים החרשתי מבלי מצוא מענה כלשוני. ידעתי, כי לא טוב אעשה, אם בראשית דברי אגלה לפניו את כל לבי, אבל גם להכחיד את האמת תחת לשוני לא יכולתי, ערמה לא למרתי מנעורי.

— אנה את אומרת למשכני? שנה דון-נרגילה את שאלתו.

— אל הכנסיה הקדושה, עייתי בקול רועד ואאנק דום.

דון-נרגילה עמד מלכת ויתיצב ממוֹלי, עמכות הצחוק נעלמו מעל פניו היפים והעצובים, ובהביטו רגעים אחדים ישר אל תוך עיני, ענה במנוח ראש ובהשפילו את קולו לאמר:

— לא, רוניה די רודריגה, את הנצחון הזה לא אנחילך!

הוספנו ללכת יחד בדומיה במשעולי הגן. אנכי לא נועזתי להפסיק את הדומיה המעיקה אשר העיקה על שנינו; כלבי נחמתי על אשר הוצאתי את שלש המלים הנמרצות שלא בעתן. יגורתי פן יחדל דון-נרגילה לשיח אותי כדבר הזה. אולם לשמחת לבבי שגיתי. אחרי בואנו אל קצה המשעול ונסב את פנינו לשוב אחור, הרחבתי כנפשי לשאת את עיני אל בן לוייתי, והנה האח! השחוק הנעים אשר הסכנתי לראות תחת שפמו האיר עוד הפעם את פניו, ובהסבו את עיניו אלי שאלני:

— הגידי לי, רוניה די רודריגה, האין יד יוסטוס די-להרוזה כדבר הוה? אם לא הוא הוא השטן אשר הסיתך לשתותני, כי אמיר את דתי? בעינים מלאות דמעה ניטעתני לו כחיי אבי היקרים לי מנפשי, כי יוסטוס לא דבר אתי מטוב ועד רע כדבר הוה, וכי מדעתי ומרצוני הטוב לקהתי עלי את המשלחת הזאת.

— הנני מאמין בתומתך ובישרת לבך? רוניה די רודריגה לא נוצרה להיווה — הלא האמין לי, ארוני, כי לא מרוע לב עשיתי זאת. רגשי התורה, כלי הפץ בירי השטן. אבל אם כן אפוא, מה המריצך להציע לפני כדבר הוה? אשר ירחש לבבי אליך בעד החסד אשר עשית עם אבי, הברכות והתהלות אשר יביעו לך האכרים העניים בסביבותינו בעד הטוב אשר תגמול עמהם יום יום — כל אלה לא יתנו דמי לי, בזכרי, כי נשמחך הערינה נועדה לשאול דמעותי הגיעו עד גרוני, עד כי לא יכולתי לכלות את דברי. ולאברון בגלל אשר לא תאמין...

— הרגעי, גברתי, ענה דון-נרגילה, הרגעי. הנני רואה כי נכמרו רחמיך על נשמתי העלובה, ועל כן תאיצי בי להמיר את דתי. אבל, גברתי, נשמתי איננה זקוקה לרחמים. לו יהי כדברך, כי עושה אני את הטוב ואת הישר בעיני האלהים, כי עתה לא אוכל להאמין, כי אלהי הצדק והמשפט יקפח את שכרי וישליכני לשאול ולאבדון. ומדוע זה אמיר את דתי, הנותנת לי ערובה יותר בטוחה, כי אנחל אלמות ואושר נצחים, מאשר תתן לי הרת הקתולית? דתי היהודית תדרוש ממני רק מעשים טובים, והדבר הזה תלוי ברצוני החפשי. הרת הקתולית תדרוש ממני גם להאמין בדברים רבים, אשר תחשוב לאמתים, ואם יפול ספק בלבי באמתת אחד הדברים האלה, או תסנור הכנסיה הקתולית את שערי גן העדן לפני. אבל האוכל לאלץ את נפשי להאמין כאשר לא תאמין? יש דברים רבים באמונה הקתולית, אשר את, גברתי, תחשבי אותם לנכונים ופשוטים, תאמיני בהם, יען כי ינקת אותם יחד עם חלב אמך, או אולי נחלת אותם מאבותיך ואבות-אבותיך — ולי יראו הדברים האלה כמתמיהים. מחשכתי תלא להבינם, ואיך אומר: „קירדו“, ולכי בל עמי? הלא תהיה מלחמה בנפשי פנימה כל ימי חיי, ועל דברתך, גם אחרי מותי לא תושע נפשי. האין טוב לי אפוא להשאר ברתי, אשר תתן לי את אושר מנוחת הנפש בעולם הזה ותבטיח לי חיי נצח בעולם הבא בער המעשים הטובים אשר בירי לעשות?

— אבל מעשים בלי אמונה מתים הם, מעשים בלי אמונה הם כגוף בלי נשמה.

— האם אמרתי לך, גברתי, כי דת היהודים לא תרע כל אמונה? גם אנחנו מאמינים באחדות האל המוחלטת, מאמינים באחדות המין האנושי, מאמינים, כי עוד יבוא המשיח, אשר ישכין שלום אמת בין כל העמים, וריב ומלחמה ישבתו מקרב הארץ. מאמינים היהודים גם בנסים ונפלאות, אשר חראה אלהים לעמנו בימים הקדמונים. אולם הרת לא תתכן את האמונות האלה בפלס, ולא תתן מרה ומשקל להן, לא תגזור להאמין ככה ולא ככה, כי אם תרשה לאיש ואיש להאמין לפי הלך רוחו ומהשבותיו. וגם אם יכפור איש באחת מן האמונות האלה, לא תוציאהו הכנסיה הרתית מגוה, גם לא תנעול בפניו את דלתי גן-העדן. היא לא תנעול את דלתי גן-העדן גם בפני אנשים אשר לא מבני ישראל הם, אם רק יעשו חסד ומשפט בארץ. „חסידי אומות העולם, יאמר התלמוד, יש להם חלק לעולם הבא“ אחת היא על כן אמרתי, יאמין האדם כאשר יאמין, רק יעשה את הטוב ואת הישר בעיני האלהים, ואז יבוא בסח על שכרו, ונשמתו תנחל אושר רוחני וחיי נצחים.

— אבל מה בצע במעשים הטובים, שאלתי אני, אם על כל יושבי תבל רובצת הקללה הקדמונית בגלל חטא אדם הראשון, אשר הפיר מצות אלהים, באכלו מעץ הדעת? הלא רק בגלל הדבר הזה התגלה נואלנו בן האלהים כתבל, למען כפר ברמו את החטא הקדמון הזה ולמען פרות את כל המאמינים בו מדרת שחת.

— זאת היא אמנם תורת השליח פאול, שהיתה אחרי כן ליסוד אמונת חתולים. אנחנו היהודים לא יכולנו לקבל תורה זו. הרעיון הזה יתנגד אל כל אשר ירענו מן התורה ומן הנביאים ואל אשר יגיד לנו רגש הצדק והיושר.

תורתנו אומרת: „לא יומתו אבות על בנים, ובנים לא יומתו על אבות, איש בחטאו יומת“ הנביאים ירמיה ויהזקאל דברו דברים נמרצים נגד המלך הקדמון: „אבות יאכלו כסר ושני הבנים תקהינה“, ויהזקאל אומר: „הנפש החוטאת היא תמות, כן לא ישא בעון האב, ואב לא ישא בעון הבן“. אבל גם רגש הצדק והמשפט, כפי אשר יבינוהו היהודים, יתמרמר אל הרעיון הזה. הגעני בעצמך: לפני אלפי שנים רבות עבר אדם הראשון על מצות האל ואל כל מפרי עץ הדעת. רבים מחכמי היהודים יחשבו, כי הספור הזה כולו איננו בלתי אם אליגוריה יפה ונשגבה. אבל לו גם נקח את הספור הזה כפשוטו. היתכן, כי איש אחד חסא, וצאצאיו, כל מתי תבל, אלפי דורות אחריו, יענשו כש: החטא הזה, אף כי עשו משפט וצדקה בארץ. הנני שואל אפוא: השופט כל הארץ לא יעשה משפט?

— אבל, ענית אנכי: הלא זה הוא יתרון דתנו מדת היהודים. אתם היהודים תציירו לכם את האל כתור אלהי הצדק והמשפט, ואנחנו נדמהו כתור אלהי האהבה והרחמים... יש מדה וקצב לצדק ומשפט, ואין קץ ואין תכלה לאהבה ורחמים.

— סלחי לי, נברתי, אם נגד רצוני אכאיב את לך בדבריי. האמיני לי, כי אין את נפשי להשפיל את כבוד אמונת הקתולים בעיניך, אשר גם אנכי לא הייתי מונע כבוד ממנה כגלל הדברים הטובים, אשר תטיף לבני-בריתה, לו הואילו הקתולים ללכת בדרך שהתוו לפניהם ישוע משיחם. אבל ראי נא, נברתי, זה כשש שנים יועלו יום יום על המוקד בשביליה, טולידה וקורדובה אנשים לעשרות בשם האהבה והרחמים. ילדים קטנים ויונקי-שדים יגולו מורעות אמותיהם למען הביאם כברית האמונה הקתולית, וגם זה בשם האהבה והרחמים. הוי, נברתי! על אדות האהבה והרחמים של כהני הרת הקתולית יכולתי לספר לך הרבה-הרבה מאד, אבל לא אחפוץ לעכור את רוחך. ואף גם זאת: הן לא הרת הקתולית אשמה בכל אלה, כי אם נושאי-דגלה, אשר יתאמרו להולכי בעקבות מיסד רתכם ועושים מעשים אשר על אפו הם וחמתו... אמנם אמונת הנוצרים תרים על נס את התארים אהבה ורחמים ותדגישם ברכי שפתים, אבל היא למדה זאת מן היהדות אמה יולדתה. אך בטרה שהרחיקה מאמת, כן הלכו הסגולות האלה הלוך ונמוג לא רק בפועל ובמעשה, כי גם ביסודי-למודיה... במה אפוא יתגלו רחמי האל ואהבתו לבני האדם על-פי תורת הרת הקתולית? האם באשר יסלח להם חטא אשר לא חטאו? הנה תאמרי, כי אין קץ ותכלית לאהבת האל ורחמיו, אבל הרת הקתולית תשים קץ וגבול לרחמי האל, באמרה, כי רק לקתולים לברם חלק ונחלה באושר-הנשמות, וגם לא לקתולים כולם, כי על-פי תורת אוגוסטין הקדוש חיי-נצחים יפלו לחבל רק לאלה אשר חוננו מאת האלהים במתנת-החנינה, וכל יתר בני-האדם אשר על-פני האדמה, אף כי עשו את הטוב ואת הישר בעיני-האל כל ימי-חייהם, ימקו בעון אדם הראשון, ונשמותיהם תלכנה בתווה ותאברנה. לדעתי אני אין חפץ באהבה ורחמים באשר אין צדק ומשפט. רמינא בנפשך, נברתי, מלך בשרודם מושל בארצו רק באהבה ורחמים, ואת הצדק ואת המשפט ישליך אתרי נוו. את בחיריך רצתה נפשו יחונן כאושר וכבוד בלי גבול ומצרים, אכן יש גם אשר יעשות

פעולת שכיר לבלתי שלם לו בעד עבודתו. התבחרתי, גברתי, לשבת בצל מלך-חסד אשר כזה? האם לא טוב ממנו מושל אשר לא ידע רחם, אבל אשר ישלם לאיש ואיש נמעשהו?

— אבל הטוב ממנו מושל קנא ונוקם, כאשר תציירו אתם היהודים את אלהיכם? הן אמר יאמרו, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא מעורו. ואם ישולם לאיש ואיש רק כמפעלו, ואם אין מתנת-חנינה בעולם, ואם אין אהבה ורחמים לאלהים, כי עתה אברנו, בולנו אברנו. איש ממנו לא יגאל, איש ממנו לא יושע

— אבל מי הגיד לך, גברתי, כי אלהי היהודים לא אלהי האהבה והרחמים? קראי נא את דברי הנביאים. קראי נא את מומורי התהלים, הלא כולם יביעו וירוממו על שפתם את הכדי האל ואת רחמיו לבני האדם. הנה אונירך רק פתגם אחר אשר תשמעו המיר בכית התפילה: „טוב אדוני לכל רחמיו על כל מעשיו“. „על כל מעשיו“ — גם על הרשעים. הצדיקים אינם נוקמים לאהבה ורחמים. הם לא ישאו את נפשם למתנת חנינה, להם די בצדק ומשפט לבר, ורק אלה אשר נכשלו בעונם, רק הם נוקמים לאהבה ורחמים בשובם לאלהים בכל לבם. הסליחה זאת היא באמת „מתנת חנינה“ מאת האלהים לבני האדם, ובמתנת חנינה זו יאמינו גם היהודים. על כח התשובה הרבו לרבר גם התורה גם הנביאים כולם. אולם מתנת חנינה זו איננה יוצאה מכה טמיר אשר ברצותו יחונן וברצותו יעות משפט, כי אם תלויה ברצוננו החפשי, וכל אחד מאתנו יוכל להשיגה.

אנכי ההרשתי ולא מצאתי מענה. השתי בנפשי, כי לא צדק האיש, אולם מי יוכל לרון עם יתקיר ממנו. ומה יכולתי אני, עלמה לא מלומדה, לענות לאיש הזה הביוזן כגלית הפלשתי מכה רגלו ועד ראשו? ובעורני הושבת מתישבות, איך לצאת ממיכוכתי, והנה נגשה אלינו אחת השפחות להגיד לנו, כי הקיץ אבי מיטנתו והפיץ לראותנו. הקריאה הזאת היתה לי כדבר בעתו כי הוציאני מן המצר, אשר הביאני בו זה האיש דון-נרגילה. עור לא כלתה שיהתנו, אמרתי אליו כלכתנו הביתה, עור דברים רבים לי אליך.

VII

לחדש מאי, 1488.

היום לא בא דון-נרגילה אלינו, אף כי אמר לבוא לכועד הצהרים. הוא ישמר המיד את עת בואו, ועל כן נפעמתי בדאותי כי בושש לבוא, מיראתי פן קרהו אסון כשעה השניה אחר הצהרים בא איש עתי שלוח ממנו להגיד לנו, כי לא נחכה אליו היום, יען כי נעצר בכית אחד מאוהביו, אשר חלה במחלה אנושה מאד. אפס כי גם אז לא שכנח סערת רוחי בקרבי. ולא מאשר דאגתי לאביו, פן יבולע לו בלי עצת דופאו. אביו, תודה לנואלנו, הולך ושב בצעדים מהירים לאיתנו. אבל נרמה לי, כי צריכה אני לראות את דון נרגילה מהרה בעור רגע, כי דברים נהוצים ונכבדים לי להגיד לך, אף כי לא יכולתי לתת רין והשבון לנפשי, מה המה הדברים אשר אחפוץ להגיד לך.

לעת ערב אחרי כלותי את מלאכתי בביתי, הוצאתי מארנו שלחני את ספר זכרונותי, ואקרא את אשר כתבתי אתמול. ראיתי כי באמונה כתבתי את דברי רון נרגילה ולא שניתי בהם אף כמלוא השערה. עברתי עליהם פעם ושתים, ובכל אשר הוספתי לקרוא בהם כן גדלה מבוכתי... הן אמונתנו הקדושה היא לברה האמתית, ואיך יצדק גם דון נרגילה? האומנם יש אמת ויש אמת? אבל לא! דבר כזה הן לא יתכן. אין זאת כי אם מאשר לא קראתי את ספרי הרתות במקורם, ועל כן לא אוכל להתחרות את איש ריבני. הוי, לו ידעתי את כתבי הקדש, כי עתה לא הגדיל עלי האיש הזה עקב, כי עתה לא עמרתי לפניו כרחל נאלמה, אשר אין מלה בלשונת.

מדוע לא למדני אבי את הביבליה? הנה יודעת אני את השפה הלטינית גם קראתי את ספרי יוליוס קיסר, את ספיר וזירגילי ואת ספרי ציצירון, אך את ספרי הנביאים, את תהילות דוד ואף את ספרי ברית החרשה, מקורי אמונתנו הקדושה, לא נתנוני לקרוא. זוכרת אני, כי לפני ירחים שלשה מצאתי פעם אחת את הביבליה על שלחן אבי. לתומי פתחתי ויקר לי לפתוח את הספר רות. החילותי לקרוא, והספור לקח את לבי, עד כי לא יכולתי להתאפק ואקרא אותו עד תומו. אידיליה נעימה כזאת לא ראיתי עוד ליופני. גם שמחתי מאד בראותי בסוף הספור, כי המואביה הישרה והתמה, רות, זכתה, כי אחר מבני בניה היה המלך דוד אשר מצאצאיו היה ישוע, גואלנו-בבשר. פתחתי את הביבליה במקום אחר, ואם לא אשגה היתה זאת נבואת הנביא ישעיהו. החילותי לקרוא, והנה שירה נשגבה ורוממה לפני. קוראת אני, ולכי רועד בקרבי מעונג והדרת קדש... ופתאם בא אבי החררה, ובקחתו בחפזון את הספר מידי אמר אלי: אל לך, בתי, קרוא בספר הזה. — מדוע? שאלתי בתמהון? — יען כי קתולי נאמן לדתו, ענה אבי בקול נמרץ, אין לו לקרוא את הביבליה בלתי אם ברשות חכהן — אביו ברות. — אם כן אפוא, הגד ליוסטוס די לה רוזה מורי, כי יתנני לקרוא את הספר הנחמד הזה? — לא, ענה אבי, הוא לא ירשה לך זאת. עורך עלמה צעירה לימים. כאשר תבואי בימים, כאשר תזקני, אז אולי ירשו לך לקרוא בו.

גם אז גם עתה הכין לא אוכל, מדוע נאסרה עלינו קריאת הביבליה? את ספרי הומירוס, וזירגילי ואת ספרי כל יתר עובדי האלילים אוכל קרוא ואת הספרים הקדושים. מקורי דתנו הקדושה — לא אוכל. הנה אנחנו לועגים ליהודים, על אשר ברו להם איסורים רבים, אשר יאסרו בהם את ידיהם ואת רגליהם על כל מדרך כף רגלם: לא יאכלו בשר ולא ישתו יין בבית מכריהם הקתולים, לא יבעירו אש ביום השבת ועוד איסורים כאלה עד אין מספר. אבל למה זה אכחד מנפשי, הלא גם בדתנו הקתולית יש לנו איסורים, אשר השכל הישר לא ידע שמרם, בכוא רון נרגילה, אשאלהו, האסור גם ליהודים לקרוא את הביבליה? ועל אפי ועל חמתי בוערת עתה בקרבי התשוקה העזה לקרוא את הביבליה. עתה אבינה את רחשי לב חוה אמנו ואת תאכונה לאכול מפרי עץ הדעת. מתוקה הדעת ותאוה היא לנפש, ומתוקה היא על אחת שבע, כאשר יאסרו אותה עליך.

האעבור על מצות אבי ועל מצות הכנסיה הקדושה ואקרא את הביבליה?

בהחבא? אבל הלא זה הוא עון פלילי, חטא לא יכופר לעולם, כתטא אדם הראשון בן-ערן, הלילה מעשות כדבר הזה!
 ויש אשר איש או אשה אל לביו: הן לא למען מלא תאות נפשי אעשה ואת, כי אם למען אוכל עמוד נגד איש ריבוי, למען אוכל לפתותו ולהביאו תחת כנפי הכנסיה הקדושה. הן לו יצלה הדבר הזה בידך, האם לא היה יהיה האיש הזה ברוחב דעתו ובמתק לשינו פאר ומעו לנכסיתנו? האין די בתועלת זו לכפר על אשמתו! „המטרה מקדשת את האמצעים” — יאמר תמיד יוסטוס מורי. ומה יפה ומה נשגבה המטרה אשר אישאף אני אליה?
 לא אוכל עצור ברוחי. כלה ונחרצה: לכן היום הזה אהל לקרוא את כתבי הקודש על הסדר, והאל הטוב הלא יסלח לי.

IX

לחדש יוני.

למן הכוקר חכיתי היום בכליון עינים אל בואך, אף כי ידעתי, כי לא יבוא לפני הצהרים. בלבי החלטתי לבלתי התוכח אתו כדברי אמונה ודת עד אם כלותי לקרוא את כתבי הקודש כולם מראשיתם ועד סופם. במשך עשרת הימים אשר לא בא אלינו הקדשתי כל רגע פנוי מעבודתי בבית לקריאת הביבלית, וידעתי את השפה הלטינית עמדה לי לעבור על פני כל המשת כפרי משה עד תומם. ואולם לא היופי הנשגב ולא תום הילרות השפוכה על פני כל ספורי המקרא לקחו את לבבי, אף כי אמנם מאד התענגתי עליהם, כי כל מעיני היו בזה להוכח, אם אמת נכון הדבר, כי אלהי היהודים לא אל קנא ונוקם בלבד, כי אם גם אל רחום והנון. הן הכפג הספיגוני מילדותי את הרעיון, כי בדבר הזה תבדל אמינות הקתולים לטובה מאמינות היהודים...
 הנה אותה לאכול מפרי עץ הדעת ותענש. כמוה אהה נענשתי גם אני...



*

הוא בא אלינו היום עלו ושמת, כאשר לא ראיתיו עוד עד הנה. פניו אשר צהלו מגיל ענו בו, כי נרפא אוהבו מחליו, ועל בן מהרתי לשאול אותה: — ומה שלום אוהבך החולה?
 — הוא קם מחליו וחי. שבעה ימים ושבעה לילות ישבתי על יד מסתו. שבעה ימים ושבעה לילות נאבק אוהבי עם מר המות, וברוך אלהי הרוחות לכל בשר, כי עתה סר ממנו מר המות.
 — קנאתי באוהבך זה, כי אוהב נאמן לו כמך. הלא תניד לי, אדוני, מי הוא היהודי המאושר הזה?
 — שנית, נברתי הפעם אוהבי זה אשר אוקיררו כאח לי, לא יתום הוא, כי אם ספרדי מלדה ומבטן וגם כהן נזיר מכת ההירונימים.

— ואתה, אדוני, תאבהו?

— בכל לבי ונפשי. גם ידעתי, כי ככה גם הוא יאהבני. הוא הראה זאת לעין השמש בהשליכו את נפשו מנגד לפני שנים אחדות, למען הצייל אותי ואת אמי מחמת ההמון ביום פרעות. ולא אותנו כלבר הצייל ביום ההוא, כי אם גם רבים מבני עמי. איש טוב וחסד הוא ולטוב וחסד יטיף יום יום לכל הנברא בצלם אלהים.

— אבל היוכל כהן קתולי להגן על עם־עברתו, על היהודים?

— אם תאמיני, גברתי, כי יוכל איש יהודי לראוג לשלום איש קתולי (ואת הלא קראתיני לכלכל את מחלת אביך), מדוע לא תאמיני, כי יוכל איש נוצרי לראוג לשלום איש יהודי? הנה אמרת: „על עם־עברתי“. אבל אוהבי זה לא יחשוב את היהודים לעם עברתו. קתולי נאמן לדתו בכל נימי־לבבו, קתולי החושב, כי דתו עשתה אותו לְמאושר בתבל—יירדי זה, ירחש תודה וגם אהבה לעם העברים, יען כי מיריהם נתונה לו דתו זאת.

— והוא לא נסה מעודו לפתותך, כי תהיה לקתולי?

— לא. כמוני יחשוב גם הוא, כי איש ואיש יוכל להיות מאושר על־פי דרכו. אוהבי זה, אשר כל ימיו עסק בחקרי־דתו, לא מנע גם מלמורי־הפילוסופיה את נפשו, וירכה לדרוש בחקרי נפשות העמים השונים אשר על פני הארמה. והוא יחשוב, כי לא יוכלו היהודים להאמין באמונה שלמה בתורת הנוצרים, כאשר לא יוכלו הספרדים להאמין בתורת היהודים. לעם ועם חלק אלהים את הדת אשר תתאים לתכונת רוחו ונשמתו. גם הנביא מיכה, אשר נבא לאהרית־הימים, לימים אשר „לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמרו עוד מלחמה“. יאמר, כי גם אז „כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם אדני אלהים לעולם ועד“.

— אם כן, לרבריך ולדברי ירידך הכהן, לא אמת אחת יש בעולם, כי אם

עם ועם ואמתו בידו. היתכן כדבר הזה?

— מדוע לא יתכן? האמת המדעית אמנם אחת היא בעולם, אחת ואין שניה לה, אף כי עוד לא באנו עד חקר תכונתה, ומי יודע אם גם ברבות הימים תגלה לפנינו בכל עצם־זהרה. אולם האמת הרתית יסודתה לא בשכל האדם, כי אם ברוחו. וכאשר ישתנו העמים בתכונת רוחם, אשר תתנחל מאבות לבנים, כן ישתנו גם בהשקפותיהם על האלהים ועל העולם.

— השקפות והשקפות, והאמת המחלטת איה? שאלתי בקוצר־רוח.

— האמת המחלטת היא בירי האלהים, ענה דון־נגריליה בנחת. אנחנו בני האדם די לנו באמת מצטרפת. לכל אחד מאתנו האמת היא באשר נאמין מקרב ולב עמוק. ורק אז נחטא אל האמת, אם נעשה כנפשנו שקר לאמר „קירי“ לאשר לא נאמין בכל לבנו.

— אבל הלא תורה, אדוני, כי תשוקה נמרצה נטע האל בקרבנו, אשר בגללה ישקוד איש ואיש, כי אהדים יחשבו ויאמינו כמוהו. ערים הספרים לאלפים ולרבות, שכתבו אנשים אשר שאר־רוה להם. מדוע עמלו האנשים האלה, מדוע גולו שנה מעיניהם ויעשו לילות כימים לעבוד את עבודתם? הן לא תאמר, אדוני, כי כולם יחד יעשו כזאת רק למען בצוע בצע או למען

עשות חונה לאילי-הארץ. אין זאת כי אם מאשר חפצו לאצול מרוחם על בני דורם. הן אם נבוו לכילי ורע-עין אשר יחמול לתת מלחמו לאיש דל ורעב, הלא שבעתים נבוו לאיש הוגה-רעות, אשר יחמול להעניק מפרי-תבונתו לבני-דורו הרעבים והצמאים לרעת. וגם אתה, אדוני, מדוע נעצבת ככה אל לבך כאשר מנעו ממך, בגלל דתך, משרת פרופיסור בסלמנקה? הן לא מאשר חסת על הכסף ועל הכבוד אשר מנעו ממך, כי... מדוע לא אניד זאת גלוי בפניך?— הן לא לכסף ולא לכבוד ישא איש כמוך את נפשו.

דון נרגילה הציץ בפני במבט מוזר ונפלא מאד אשר לא ירעתי אכנהו ואשר הרעיד את כל יצורי גוי... רק זאת ירעתי, כי מבטו זה הביע לי חן וכבוד. וגם עתה ירחף לנגד עיני וימלא את לבבי נועם ועונג אין קץ. אהרי החרישו רגעים אחדים, ענה ויאמר:

— לא אוכל, גברתי, לבלתי תת צדק לדבריך אלה. אמנם עוה התשוקח כלב כל אדם להשפיע ממחשבותיו על בני גילו. אפס כי שונה היא ברבר הזה המחשבה המרעית מן המחשבה הרתית. הן על נקלה אוכל להוכיח לכל אשר בינת אדם ושרה לו, כי שתי פעמים שמים הן ארבע, או כי סכום כל שלש הזויות בהמשולש הוא טאה ושמונים מעלות במעלות העיגול. אולם קצרה ירי להוכיח לאיש, אשר חסרה לו האמונה, כי האל בשמים משגיח על כל יצורי תבל ויפלם את כל מצעדיהם. קצרה ירי להוכיח לך, גברתי, כי האלהים הוא אחד באהדות מוחלטת, וכי לא ישיגוהו כל משיגי הגוף, כאשר תקצר גם ירך להוכיח לי, כי האלהים הוא בעל שלש תמונות, וכי שלשה אלה הם אחד, וכי התגלם וזאלהים בתמונת בן-אדם קרוץ מחומרי אשר נולד, מת וגם שב לתחיה. כאשר כבר אמרתי, האמונה יסודתה לא בשכל האדם, כי אם ברוהו. ואף כי אל אחד בראנו, ואב אחד לכלנו, אולם בעקבות מסבות הזמן והתלאות השונות שעברו על העמים השונים, נפרדו זה מזה ברוהם, ועל כן, אולי יוכלו אנשים בודדים להחליף ולהמיר את אמונתם למראית עין, אולם עם שלם לא יחליף ולא ימיר את אמונתו באחרת, אשר לא תתאים אל תכונת רוהו. עם שלם לא יוכל לעשות זאת למראית-עין. השאיפה לחיים הנטועה בנשמת העם לא תתנהו לעשות זאת.

דון-נרגילה כלה את דבריו וידום. ושנינו הוספנו להתהלך מהרישים במשעולי הגן אחת הנה ואחת הנה, נשאתי את עיני אל בן-גלויתי, וארא והנה ענן תונה כסה פתאום את פניו היפים, וגם אל צחוקו הנעים, המרחף תמיד תחת שפמו, נלוה הפעם קול עצב ומרירות. אנכי לא נועזתי לשאול אותו לשורש דבר התמורה במצנ רוחו. אשר השפיע גם עלי לרכאני... רנש של חמלה בלי מצרים מלא את לבבי, כאילו היה האיש הזר הזה אחי בן אמי, חפצתי לנהמהו ולדבר על לבו, ולא ירעתי מה להגיד לו.

ופתאום התאושש דון-נרגילה ויאמר:

— אבל, גברתי, הנני משתעשע פה על הברתך הנעימה ואשכח, כי עור עבודה רבה לי בתוך העיר, שאיני אפוא, גברתי, כי אפטר ממך.

נפלא הרב, כמעט אסב את עיני מן המנורה ומן הניר אשר לפני, והנה עיני דת-נרגילה מרחפות לפני ברוח בתוך האור הבהה, אשר ימלא את חדרי, והן מכיטות אלי במבט הנפלא והמוזר, אשר רגע אחר הציץ כי היום. אכן המבט הזה לא ירעיד עוד את אברי גופי העיפים מעבודת היום, כי אם ישפוך עליהם מנוחה נעימה ומתוקה, מנוחת שלווה והשקט. מה יביע לי המבט הנפלא הזה? האומנם מצאתי חן בעיניו לאהבני? אבל לא! אך עלמה פתיה אנכי. היוכל איש יהודי לאהוב עלמה לתולית? האוכל אנכי להשיב אהבה אל חיקו? הלאה מחשבת-כסל ממני, הלאה, הלאה! אך דמיון כוזב עבר על נפשי. הוא לא יאהבני, וגם אנכי לא אוהב אותו; לא אוכל לאהוב אותו!...

רגשי תורה וחמלה אמנם ירחש לו לבכי. כל היום לא יכולתי לשכח את רשמי העצב והמרירות, שנראו על פניו בטרם לכתו מעמדי. לו היה קתולי, כי עתה אולי גם אהבתיו. תאר פניו היפים, עיניו המפיקות חן ושכל טוב, השחוק הנעים תחת שפמו, צלצול קולו המתוק ושיחתו המלאה ענין—כל אלה יחד יש אשר ירהיבוני וימשכו את נפשי אליו. אבל התהום הנורא אשר בין שנינו הן לא ימלא לעולם: הוא לא יוכל לאהוב אותי, וגם אנכי לא אוהבנו, לא אוכל לאהוב אותו...

הוא הבטיח לבוא אלינו ביום המחר השני. מדוע לא בקשתיו, כי יבוא אלינו מחר? אכן מה לי ולו. לי אחת היא. יבוא מחר או מחרתים, אחרי שנה או שנתים, אנכי אוכל לחיות גם בלערי.

הנני עוצמת את עיני לבלתי ראות את העינים המרחפות לפני ברוח. המחזה הזה יחל להרגיוני. אולם תחת העינים הבוררות תתיצב לפני תמונת דון-נרגילה בכל הוד תפארתה... לא ידעתי מה היה לי! אין זאת כי אם עיפה נפשי מעבודת היום, ורוח דמיוני יוליכני שולל. אפשר אפוא את בגדי ואשכב לישון. ידעתי, כי תערב עלי שנת, הן אנכי אינני אנהבת אותו...

ג

בזמן נפלא ומשונה אנחנו חיים היום.

וכוחים ושיחות על אורות הדת, על אורות המרת הרת ימלאו עתה את כל חלל עולמנו בספר, ויספנו את האויר הסובב אותנו, מבלי אשר נוכל גם שעה אחת להסיה את דעתנו מהם. רתות שונות היו לבני האדם גם מלפנים, אבל איש ואיש האמין באשר האמין מבלי לבקש חשבונות רבים, מבלי אשר יעלח על לבו גם רגע אחר להמיר את דתו, כאשר לא עלה על לבו להמיר את גופו באחר, או להמיר את נשמתו באחרת, עתה היתה ההמרה ענין לענות בו לכל מפלגות העם: לקתולים, ליהודים ולמושלמנים גם יחד.

כהני הדת הקתולית חדלו להטיף מוסר באוני שומעיהם, חדלו לבאר להם בבתי-כנסיותיהם את עקרי דתם, כי אם יטיפו כל הימים ליהודים ולמחמדים, כי ימירו הם את דתם. רבני היהודים גם הם משכו את ידם מפלפולי התלמוד, הפילוסופים המעטים שבתוכנו משכו את ידם מחקירה במה שלמטה

ובמה שלמעלה מן הטבע, והמשוררים הדלו מחרוז את חרוזיהם ומספור את התנועות ואת היתדות לשיריהם, וכולם יחד יכתבו ספרים בוכוחי הרת. אין מנוס ואין מפלט מוכוחי הרת. שלשום ישבתי כשעה אחת בחברת העלמה רוניה די רודריגה. אנחנו ישבנו בגן על נבעה קטנה על יד בריכת מים מרובעת, מוקפת בחוף אבני שיש מסכיב. לארבע קרנותיה התנשאו פסילי-עצבים עשויים אבני שיש ומוריקי-מים מלועיהם אל תוך הבריכה ויכו בה משכרי נלים דקים וערינים, אשר לאור השמש הזורח עליהם יראו כרצי זהב מרהיבי עין. וממורד הנבעה ירדה מסלה צרה אל הבריכה עשויה שלכים שלכים מחוטבים בסלע; ומשני צדי המסלה התנשאו פסילי אבן שיש—פסילי אלילי יון הקרמונים, שנשאר פה לפלטה מימי ממשלת הרומים בספרד. יפה היתה הבריכה, אשר השתרעה מתחת דגלינו. יפה היה מחזה הטבע מעבר הבריכה והלאה — הגבעות והעמקים עוטפי יערות ושדי חמד. ויפה היתה גם העלמה היושבת ממולי... מיום דעתי אותה לא נראתה אלי ככל יפיה כמו בערב ההוא.

ועל מה ישא מדברותיו גבר, שעוד לא זרקה שיבה בו, בשיחתו עם עלמה יעלת חן כרוניה די רודריגה? על הרד הטבע העוטר את שניהם מסכיב? על החויונות החדשים של משוררי ספרד? או הוא יבחר לו שפת חלקות להביע ברמזים דקים אף נמרצים את יפי העלמה ואת טוב טעמה: את החן ואת הקסם השפוך על כל רשמי פניה ועל כל תנועותיה? לא! לא מהם ולא מקצחם! אנחנו נדברנו על הרת הקתולית והיהודית, אנחנו התוכחנו על המרת הרת. אין מנוס ואין מפלט מוכוחי הרת.

„השקפות והשקפות, והאמת המחלטת איה?“ קראה העלמה בלוצר-רוח, שתי גבות עיניה שולבו לקשת שחורה אחת מפיקה מרץ וגבורת הנפש; וכיעיניה הגדולות התמלטו כרורי אש טהורה ונשנבה, ועיניה אלה הביעו לי: את האמת, דון-גרנילה, את האמת אנכי דורשת מאתך, ואנכי אדע אז מה לעשות.

„את האמת!“ ומאין אקח לה את האמת! המן הנרן או מן היקב? ההכמה תאמר: לא כי היא והפילוסופיה תאמר: אין עמדי, ורק הרת לברד תתאמר, כי האמת אתה. אולם היא תצפון אותה רק לבני בריתה

הוי, לו עבריה היתה העלמה, כי עתה ירעתי, מה היא האמת, אשר לי להניד לה... אבל היא עלמה קתולית, לאהוב אותה לא אוכל; לא אוכל, ולן גם יתפוצץ לבי הרל לרסיסים. ותהלה לאל, עוד כחי חדש עמדי, עוד אני שליט ברוחי, ועל כן יכולתי להבליג על רגשותי ולענות לה כנחת עשויה: „האמת המחלטת בירי האלהים היא!“

ובכל זאת לא אחפוץ להעמיד את עצמי כנסיון. רבות שבעה לה נפשי במסירות הנסיון... מי יתן ושכ אביה מהר לאיתנו למען אחרל מראותה כפעם כפעם, ואז יקל עלי להסיח את דעתי ממנה.

* * *

*

בבואי היום בערב הכיתה, מצאתי אנרת שלוחה אלי מאת אוהבי ותלמידי מלפנים, מאת דון ויראל ברזילאי. האיש הזה שב זה מעט מעיר פדוכה באיטליה המרינה, אשר נסע שמה על פי עצתי לשמוע באוניברסיטה לקח מאת הפילוסוף היהודי רבי אליהו דלמדרינה מקנדיה. במכתבו זה הוא כותב: „מחפצי לחדש את ברית הידידות עם כל אוהבי משכבר הימים, הנני משתמש כמקרה, כי יום הולדת אותי היום וגם חנוכה לכל בני ישראל במושבותיהם, ועל כן אחפוץ לחגוג את היום הזה על כוס יין בהכרת אוהבי ורעי. את דובם ידעת גם אתה: מהם משוררים ומהם מטיבי נגן, ועל כן אחפוץ, כי לא יפקד גם מקומך פינינו“, „אתה דון גרנילה, הוסיף דון ברזילאי כאנרתו, אתה אשר תשמע כל היום רק אנהות חולים ויללת קרוביהם, אתה הלא תציל גם לנפשך שעה אחת קטנה להתעלם במסכת רעים“.

מאר ערנה נפשי לשמוע מפי ידירי דון ברזילאי דברים חיים ומסודרים על דבר רבי אליהו דלמדרינה ועל ררכו בפילוסופיה וחקר הרת הישראלית, אשר רק דברים מקוטעים הגיעו אלינו בארץ ספרד על אודותיהם. חפצתי לשמוע מפיו גם על דבר מגנו ותלמידו בפילוסופיה ובשפת עבר—על דבר האיש הנפלא הגרף פיקה די מיראנדולה, אשר התחכם לחבר במוחו „שלשה הפכים בנושא אחד“: האמונה הקתולית, הפילוסופיה האריסטוטלית וסתרי הקבלה של הוהר.

אולם, ביחד עם זה, חמלתי על אמי ויצר לי מאר לעזוב אותה לברכה בבית, היא היתה תמיד יודעת חולי והשושתי-כח. אולם בימים האחרונים השתנה מצבה לרוע מאד, כאילו קפצה הזקנה עליה פתאם בכל מדויה ולא תרף מסנה. לראבון לבי הנני רואה אותה הולכת ונועת לנגד עיני, ואנכי אין לאל ידי להושיע לה. קראתי לאחדים מחברי הרופאים להועץ אתם, מה לעשות לאמי, אבל אין עצח ואין תרופה נגר הזקנה...

ואמי אשר ידעה את תכן המכתב מפי האיש אשר הביאו בראותה אותי מתנודר ופוסח על הסעיפים אם ללכת אם לחרול האיצה בי ללכת: „הלא הנ היום לנו חג החנוכה. בעוד אביך הרב, זכרו לברכה, חי היה ביתנו מלא אורחים בימים האלה. כל גדולי העיר היו באים לברכו, וידי היו אז מלאות עבורה להכין יין ומגדנות. ועתה, אל נא יחשוב לי האל הטוב לעון, אשר אחטא בדברי-שפתים, עתה אין חג ואין שמהה בביתנו. דומיה ואבל מסכיב. לך אפוא, בני, לך, אל תתירא, לי לא יאונה כל רע. לך, בני, ושטח במסכת רעים לכבוד החג, ואני פה אתפלל בערך ובעד רעך“.

דון ברזילאי הוא נצר ממשפחה מיוחסת בישראל, בן יחיד להורים עשירים, אשר כמותם הנחיליהו הון רב וגם בית בנוי לתלפיות באחד הררחובות הנהררים בברזילונה. אביו היה חוכר מס הממשלה באחד המחוזות בארגוניה ויתרועע אל רבי הממלכה ויהי יוצא זבא בחצרות הנסיכים והחשמינים וילמד אל דרכי חייהם ונמוסיהם. ובררכם זאת הנך גם את בנו יחידו. הוא למד את ידו לקרב, לאחוז בהנית ורומח ולצאת במחולות כאחד מבני מרום עם הארץ; גם כל לשון וספר למד אותו מלכד הלשון העברית ותורת ישראל. אולם רוח אחרת עברה על דון ברזילאי הצעיר אחרי מות אביו. „התורה, יאמר ומשל הקדמוני, מחזרת על אכסניה

שלה", והרוח אשר נחה תמיד על משפחת בית ברזילאי לכשה פתאום גם את דון וידאל ומבלי אשר יעירוהו לזה איש החל ללמוד את השפה העברית ואת כתבי הקודש. העיון התלכודי לא לקח את לבבו, ויהנה גם בספרי הפילוסופים העברים: ברבנו משה בן מימון החל וברבי חסדאי קרשקש בלה. והנה תנועה חדשה נגלתה בשנים האחרונות בארץ איטליה. בשם „התחיה" יקראו לתנועה זו: תחית חכמת יון העתיקה, תחית השירה היונית ותחית חרושת-המעשה היונית. וגם הפילוסופיה, אשר באשמת כהני הנוצרים ורבני היהודים גם יחד, קמלה ונכלה בספרד. הוציאה פרחים ותצוץ ציצים להתפאר בארץ איטליה. וזאת אשר הניעה את דון ברזילאי ללכת שמה.

אמי לא תתן לי לכתוב ותאיץ בי ללכת אל דון ברזילאי. הנני ואלך.

ד

אבל אין מנוס ואין מפלט מוכוחי-הרת.

בכואי אתמול אל דון ברזילאי, התנשאו כל האורחים לעומתי בקול המון חונני: כרוך הבא, דון נרנילה! ודון ברזילאי נגש אלי ויאמר: שמח אני לדאותך, ירדני, ואף גם לשעה כובה באת. עוררו פה שאלה קשה ועמוקה מאד, אולי תמצא לה אתה פתרונים.

— גם לי שאלה עמוקה וקשה מאד, עניתי בעתוק: הנני רואה את הנביעים על השלחן, כולם מלאים יין עד שפתם — סימן לא-טוב הוא להאודחים הנכבדים, כי לא גבורים הם לשתות יין. אמנם, כנראה, הנה מזרע-היהודים אתם כולם, אבל כאשר ידעתי, הנה התאמצתם תמיד להיות דומים בכל דבר להספרדים האופנים לא למרתם מהם לשתות יין כמוהם?

— אל לשחוק לנו היום, דון נרנילה. אבל בטרם אציע לפניך את שאלתנו הקשה, הואילה נא להתודע אל אורחי הנכבדים. את חבריך הרופאים, את דון ביכאנו ואת אבן-מונטורה, הלא ידעת. את עורכי-הדין: את די-סארנא ואת אבן אביגור — הלא גם את שניהם ידעת. אל המשורר הנפלא בשפת-קשטיליה, אל דון יוסי די לונה, הלא התודעת בביתי לפני שנתים ימים. הנני ואציעה לפניך את אורחי ההרש, את דון טאוירה. הוא קתולי למראית-עין, אבל יהודי נאמן בסתר לבו... שבתו פה, כמוכן, לא ידע לאיש.

אחרי תתי את ידי לכל מכירי ואחרי לחצי בחבה רבה את יד בן-האנוסים, שאלתי:

— ושאלתכם העמוקה והקשה מה היא?

— מדוע אנחנו יהודים? ענה דון ברזילאי.

— אך זאת היא באמת שאלה עמוקה וקשה, עניתי, מבלי יכולת לעצור. את פי מצחוק: מדוע אתם יהודים? יען כי נולדתם יהודים! לו נולדתם ספרדים, האם עלה על לבכם לשאול מדוע ספרדים אנחנו ולא צדפתים ולא אשכנזים? — אל נא בצחוקך תדהנו, דון נרנילה, ענה אבן-אביגור ויקם מעל כסאו ובהרימו את ירו, כמו ישא מדברותיו לפני השופטים, הוסיף ויאמר: לו ספרדים נולדנו, כי עתה לא היה לנו לא החפץ ולא היכולת להמיר את ישותנו. אבל אנחנו

נולדנו יהודים. לא רק היכולת יש לנו להמיר את ישותנו, כי יש גם אשר יכריחונו לזה. ובכל זאת נאחו בקשיות ערה ביהרותנו, אשר תמרר את חיינו ואשר תשביענו קלון וחרפה כל הימים. בלי המטלית הצהובה על מעילנו לא נעזב להראות החוצה. לכם הרופאים עוד ירשו לשבת ברחוב הספרדים נגד חוק הכנסיה האוסרת זאת עליכם. הקתולים הטובים יראנו לגופם יותר מאשר יראנו לנפשם, ועל כן יהפצו, כי יהיה הרופא היהודי מצוי תמיד בשכונתם. לנו עורכי-הדין לא ירשו זאת. אמנם לא ירשה לנו החוק להתיצב גם בתור עורכי-דין בבתי המשפט לפני השופטים, ורק מאשר יראנו הקתולים הטובים לכספם יותר מאשר יראנו לאושר נשמתם ומאשר לא ימצאו יודעי דת ודין בין הספרדים כמונו. המה מתנהגים עמנו לפני משורת הדין, ובכל פעם אשר נתיצב לפני השופטים יאחזנו פחד, פן יגרשונו בהרפה מעל פניהם. ומה לנו ולהיהדות אשר לא ידענוה? את תורת היהודים לא למדו אותנו אבותינו, מנהגי הרת לטורח לנו, יען לא הסכנו בהם. וזהנה אנחנו סובלים מחסור וקלון, מבלי לרעת מדוע ועל מה! הנה אומרים לנו; קראו את דברי ימי עמכם ותרעו כמה להתנאות. תתנאו בגדולות המלך רוד, תתנאו בנצחונות החשמונאים ותתנאו בגבורות בר כוכבא... לא, ארוני! רק אנשים זקנים לימים, אשר אין להם עתיד, ישתעשו בזכרונות ימי נעוריהם. לכן אדם חי וחפץ בחיים; לעם חי וחפץ בחיים אין די בזכרונות לבר, לו תנו גם תקוה לימים יבואו; כי באין תקוה אין חיים. ובראותי את אחי בני עמי הולכים וגועים לעיני שם בשיביליה, קוררובה וטולידה, או לא ארע, מדוע אני מתרפק בקשיות ערה על היהדות, אשר מלבד כל אלה גם לא ארענה.

הוא כלה לדבר ודומיה להצת שמה את משטרה בבית. איש לא מצא מלה בפיו להמתיק את מרירות הטרנדירה של הנשמות הערטילאות האלה. אולם ער מהרה התאושש דון ברזילאי ויאמר:

— צר לי עליך, אבן אביגדור ירדי, כי קשור אתה בעל-כרחך בדת אשר לא תרענה ואשר על כן לא תחוש את העונג ואת האושר הרוחני אשר יהושו שלומי אמוני ישראל בדתם. אתה לא תדע בעצמך, מדוע לא תמיר את דתך, אשר נולדת בה ואשר לא תרענה, בדת הקתולית אשר גם אותה לא ידעת. אבל אולי ידעו זאת חבריך. נשאלה אפוא את פיהם. דון ביכאגו ירדי, מדוע לא תמיר את דתך?

— אם זקנה לי, אשר אוהב מאד. היא תרדה על אמונתה, וחלילה לי מעבור את רוחה ולהוריד אותה ביגון אלי קבר.

— ואתה, אבן מונטורה, מדוע לא תמיר אתה את דתך?

— יען לא אחפוץ להוציא דבר שקר מפיו. הן בעודני יהודי לא ישאלני איש לאמונתי, אולם בכואי בכרית הדת הקתולית, אז יהיה עלי להעיד בפני קהל וערה, כי מאמין אני ברברים אשר בסתר לבי לא אאמין בהם.

— ואתה, דיסארגא?

— לחרפה וקלון אחשוב לי להפרד מן הנרופים והמוכים ולהספח אל הרופפים והמכים.

— זאת היא אמנם הגאווה הערינה של הנעלבים ואינם עולבים, ענה דון ברזילאי, ולכבוד תחשב זאת לך. אבל חושב אני, דיסארגא ירדי, כי לו חללו

היום כהני ספרד לדרוך את היהודים, גם אז לא תמהר להמיר את דתך. וגם אתה, דון ביבאנו ירדי, תחיה אמך הזקנה לאורך ימים, אבל חושב אני כי כאשר תאסף אחרי מאה ועשרים שנה אל אבותיה, גם אז לא תמהר להמיר את דתך. אם כה וכה, הלא רואים אתם ארוני, כי לכל אחד מכם טעמו ונמוקו עמו, שונה מטעמו ונמוקו של רעהו. האם לא תוכיח זאת, כי לא הטעמים האלה הם העיקר, ורק יש סבה יותר עמוקה ויותר נעלמה, אשר תעצור בערנו לבלתי נפן עורף לעמנו האומלל. ורק מאשר לא נרע ולא נהוש את הסבה הנעלמה ההיא, אנחנו בודים לנו איש איש טעם ונמוק המקביל לעיני חיינו.

— והכבה הנעלמה ההיא מה היא? שאלנו כולנו פה אחד.

— אחלי ארוני, אל נא תלעגו לי, אם לראשונה יראו דברי בעיניכם כמוזרים ומתמיהים. חושב אני, כי אם תשובו תהפכו בדברי, וראיתם כי נכונים הם. ואף גם זאת; אם לא ימצאו דברי חן בעיניכם, לא עלי תהיינה תלונותיכם, כי אם על ירדנו היקר, על דון נרגילה, אשר בדבריו על „נשמות האומות” הנית לפני שנתים ימים את היסוד למחשבותי. שמעו נא ארוני. לפני שנה נקרה לי למצוא באחד ממנוי הספרים אשר בפרואה ספר קטן הכמות לפילוסוף קרמון, אשר לא ארע לכנותו בשם. שם הספר „על האהבה”. הפילוסוף עומד ושואל: הנה לפניך עלם, אשר השקה נפשו בעלמה לקחת אותה לו לאשה, והוא נכון להשליך את נפשו מנגד בשבילה, ואם ימנעו אותה ממנו, אז נכון הוא לטרוף את נפשו בכפו, כי מבלעדיה חיו אינם חיים. אבל מה כל החררה הזאת? האחת היא בתבל? אמנם עינים יפות לעלמה. אבל האומנם לא ידע העלם, כי עינים יפות כאלה נמצאות לאלפים ולרבבות? הצחוק? על שפתותיה מלא חן וקסם! אבל גם שפתים עם צחוקיחן וקסם הוא דבר מצוי מאד. אין זאת, יאמר הפילוסוף, כי אם יש כח טמיר ונעלם מחוצה לנו, הרואג לקיום מין האדם, והכח הנעלם הזה, הסוקר הכל, יודע, כי בהדרג עלם זה עם עלמה זאת, אז יולד רור חזק וקים למין האדם. העלם האוהב הוא אפוא רק עבר נרצע למין האדם, משרת עושה רצונו, הוא יחשוב לתוכו, כי באין העינים ובאין השפתים האלה חיו אינם חיים, ועל כי ישתדל למלאות את פקודת הכח הנעלם שלא מרעתו ושלא ברצונו.

— ארוני, הוסיף דון ברזילאי אחרי דומיה לא ממושכה: כולנו פה עכדים משועבדים אנו לכח הטמיר והנעלם, הרואג לקיום האומה הישראלית, עבדים שלא על מנת לקבל פרס, עבדים הנכונים להקריב את חייהם עולת כליף, למען מלאות פקודת הכח הטמיר והנעלם. שלומי אמוני ישראל קוראים לכח הנסתר הזה בשם „ההשגחה האלהית” הרואגת לקיום העם הנבחר; ירדנו דון נרגילה קורא לו בשם „נשמת האומה”. הוא חרשני, כי כאשר יש נשמה פרטית לאיש הפרטי, אשר תאחד ותחיה את כל אבריו השונים, כן יש גם נשמה כללית לאומה כולה, אשר תאחד ותחיה את כל אבריה — את כל אישיה הנפרדים והמפוזרים. בין כה ובין כה לא על פי בחירתנו התפשית אנחנו מפלסים את דרכינו בחיים. על כרחנו אנו נולדים, על כרחנו אנו חיים ועל כרחנו אנו יהודים, ורק למען הצדיק את נפשנו בעיני עצמנו, אנחנו מבקשים ומוציאים לנו איש איש טעם ונימוק ליהדותנו. רק אנשים בני-בליעל כשלמה

הבוכניני ויהושע הלורקי, אשר התאוה לתענוגי בשרים, לכבוד ולממשלה גוברת על כל רחשי לבם, רק אנשים כאלה ימצאו עוז בנפשם להשתחרר משעבודם זה; אבל אוי ואבוי לשחרור כזה! אנכי לא אקנא בשחרורם. בימי הרפי התהלכתי עם אנשים כאלה וידע אני את מוסר הכליות אשר יציקם כל הימים. יודע אני את הקרע הנורא אשר בקרב נפשם פנימה. הנה פה יושב אתנו ידירנו תהדש דון-טאווריה. הוא ורבים כמוהו גם לא ידעו מוסר כליות. לא הם המירו את דתם, כי אם אבות אבותיהם, ולא כרצונם הטוב עשו זאת, כי אם באונם ביום זעם. מאה שנים עברו למן היום ההוא, והקרע אשר בנפשם לא התאחה עוד עד היום הזה. למראית עין הם קתולים, ובקרב לבם הם חשים, כי הם משועבדים אל הכח הטמיר והנעלם... הגידה לנו, רון טאווריה, מה הניעך לשים את נפשך בכפך ולהמלט משיביליה עיר מולדתך, מה הניעך לבקש פה את חברתנו? ספר לנו, אם לא יכבד הדבר עליך.

רון טאווריה, איש צעיר לימים, כבן עשרים וחמש שנים, עם רשמי תוגה על פניו החורים והיפים, אחרי הביטו רגע אחד על כל סביביו, השפיל את עיניו אל השלחן ויחל את אטרתו בנחת, כאיש אשר ידבר אל לבו, ויאמר:

— מה הניע אותי לבקש את חברתכם? זאה לא ידעתי, כאשר לא ידע הכרזל, מה יניע אותו להמשך אל המגניט. אנכי עוד בימי ילדותי הסכנתי לעשות שקר בנפשי ולחיות על פי שתי דתות יחד. אז לא השתי עוד, כי צודדות הן שתי הדתות האלה אשה אל אהותה. להתפלל הלכתי עם אבי אל בית הכנסיה הקתולית, ובביתנו ידעה אמי, זכרה לברכה, לסדר את היינו ואת מאכל שלחננו על פי חוקי היהודים. הילדים, כאשר ידעתם, אוהבים מאד את תערוכי המנהגים של כל דת בכלל, ובכל זאת יקרו מנהגי הדת היהודית בעיני ממנהגי הדת הקתולית. מדוע? לא ידעתי; אולי מאשר הסתירו אותם מעין רואים, „ולחם סתרים ינעם“, ואולי מאשר נלוו אל מנהגי היהודים בביתנו תמיד בכי ודמעות חמות. יש כח בדמעות לרכך את הלב, כאשר ירכך גשם רביבים אדמה צחיחה, להפרות את הזרע הנופל עליה, למען תת פרי תנובה. גם עתה רק בכברות אוכל לעצור את עיני מרמעה, בזכרי את ימי ערכי השבתות, כאשר התגנבתי כפעם בפעם אל אמי אל חדר המטות, ששם הדליקה את נרותיה לכבוד השבת. היא כסתה אז את עיניה בשתי כפות ידיה ותתפלל ותבך בכי תמרורים, ואנכי בכיתי אתה יחד. היא התפללה תמיד בלחש, רק שפתייה היו נעות. ורק פעם אחת התפרצה זעקה קורעת לב ונפש. „הוי אלי בשמים! תן לבני יחידי לשמור את תורתך הקדושה!“ אנכי נבהלתי מאד ואהל לצעוק גם אני: „אלי שבשמים, תן לי לשמור את תורתך רדושה!“ וימים רבים אחרי כן לא ידעתי תפלה אחרת כלתי אם: „אלי שבשמים, תן לי לשמור את תורתך הקדושה“. עוד זוכר אני את לילות חג הפסח: את הסדר ערכנו תמיד בחצות הליל בחדר המטות. אתנו ישבה אל השלחן גם המבשלה. בקול רוער מבכי עצור ברך אבי על היין. אמי והמבשלה מחו לרגעים את דמעותיהן מעל פניהן. ובאמרי את ה„מה נשתנה“, אשר למדני אבי בהבא, בכיתי גם אני בכי תמרורים, וגם את פרוסת המצה היבשה הרטבתי בדמעותי, אבל כִּי מתקה אז המצה המלווה לחכי!

הורי אברו לי עוד בשחר ילדותי. אנכי התחנכתי בכית אחר מדורי אשר מנה אבי לאפיטרופוס לי, הוא היה סוחר נאמן-רוח: את כסף ירושתי שמר מכל משמר. אבל לירושתי הרוחנית לא דאג, ויחנך אותי ברת הקתולית. וכמעט אשר שכחתי, כי ממקור ישראל מוצאי. אולי עשה זאת דודי מחמלתו עלי. הלא ידעתם, אדוני, כי בשיביליה עיר מולדתי עור מאז הביטו הנזירים הרומיניקנים בשבע עינים על האנוסים, ואף כי בשנים האחרונות האלה, מאז נוסדה האינקוויזיציה הקרושה בקסטיליה, אשר העששו שמות בקרב האנוסים. לפני שנים שבע, ואני הנה השתחררתי מאפיטרופוסות דודי ואהי בעצמי השליט בכל רכושי — לפני שנים שבע נקרה לי בערב יום בציור אחד לעבור דרך נרות היהודים, והנה מאחד הבתים הגיעה לאוני מנגינה זו שמעתי בימי ילדותי. יגון ותקוה, קשיות, ערף וגעגועי אין קץ השתרנו בה להרמוניה נפלאה, אשר לקחה את לבבי. לא יכולתי להתאפק ואבוא אל הכית. הבית היה קטון מהכיל את כל המתפללים, אשר עמדו שם צפופים. ביניהם ראיתי גם איש, אשר חשבתיו לקתולי נאמן. כפיו נודע לי (אחרי אשר השביעני לבלתי גלה את דבר בואו שמה לאיש), כי יום הכפורים היום ליהודים, וכי המנגינה אשר שמעתי — מנגינת „כל נדרי“ היא. ככלות החון את מנגינתו, החלה העדה להתפלל בהמון. אנשים וקנים לימים לא בושו לבכות בקול רם. או נחה גם עלי רוח לא ידעתי שהרו, ואחל גם אני להתפלל: „הוי, אלי בשמים! תן לי לשמור את תורתך הקרושה, תן לי לשמור את תורתך הקרושה!“ תפלה אחרת עוד לא ידעתי אז...

למן הערב ההוא לא ידעתי מנוחה כנפשי. געגועים לרת אבותי, געגועים קורחים כאש אהזוני, דכאוני ולא הרפו גם רגע ממני... אל אחי אשר בשיביליה לא יכולתי להתורע מפני אימת האינקוויזיציה אשר נוסדה אז בערי קסטיליה. הדבר הזה יכול היה להמיט שואה לא רק עלי, כי אם גם עליהם. הבלגתי על אהבתי לעיר מולדתי ואחליט בלבי ללכת לארגוניה, אשר ימים רבים לא נתנו הקורטסים שם לפרדיננר מלכם ליכד בעריהם את בית משכט האמונה, המתנגד להוקי הארץ. כי על פי חוקי ארגוניה לא יוכל המלך לעשוק את משפט יורשי הנדונים למיתה ולקחה את רכושם לאוצר הממלכה. ופרדיננר הן לא נצחון הרת הקתולית הוא כל מגמתו, כי אם להעשיר את אוצרו ברכוש הנדונים למיתה. ההלטתי ללכת לארגוניה, אבל משרתי משחית של החיה הטורפת שמו מוקשים לרגלי האנוסים ויעמידו שומרים על כל גבולות הארץ, פן ימלט איש מהם החוצה. בין כה וכה והנה צלחה ביד פרדיננר להטות את לב הקורטסים ליסד בית משפט האמונה גם בארגוניה. בין חברי הקורטסים היו גם שרים נכבדים מצאצאי האנוכים, וגם הם הסכימו לזה, מבלי להבין את הסכנה הגוראה אשר ימיטו על ראשם. ורק פה במדינת קאטולוניה לבדה עוד יתהזקו אזרחי הארץ לבלתי תת להחיה הטורפת לקנן בתוכם.

אין את נפשי, אדוני, להלאות אתכם בדברי ולספר לכם את כל יגיעי ועמלי, את כל תלאותי ומצוקותי, עד אשר צלחה בידי להמלט הנה. לאשרי התורעתי כחר לבעל הבית הזה, לרון כרוזלאי הנכבד. מה שמחתי היום בהקראי להתעלם בקרב אחי היהודים, אחי אשר זה שנים רבות קנאתי בהם, חשבתים

למאושרים, יען כי הם יוכלו ללכת קוממיות ולהניד לפני קהל ועדה, כי יהודים הם, בעת אשר אנכי אנוס להסתיר את יהדותי מעין רואים...

דון טאווריה הרים את ראשו ובעפעפי עיניו נראו שוב אנכי דמעה. אשר לא עצד כח להסתירם, ויוסף ויאמר:

— ומה נשבר לבי בקרבי, כבואי הנה ובראותי אתכם יושבים ושואלים: „מדוע אנחנו יהודים?” ככה ישאלו האנשים אשר השכתים למאושרים, אשר ימים רבים קנאתי בהם. ומה היא התשובה אשר יאמר דון-ברזילאי לפתור בה שאלה זו? עבדים אנחנו לכח טמיר ונעלם, יהודים אנו על כרתנו. לא, אדוני! קרא דון-טאווריה, בהתנערו פתאום מעל כסאו ובהתיצבו לפנינו בכל מלא קומתו, לא אדוני. כל חושי בקרבי יתמרמרו למחשבה זו, ולו יהי גם באמת יסודה. הנני נולה מעיר מולרתי האהובה לי, הנני הולך יום יום למות על המוקד של האינקוויזיציה הקדושה, והנני עושה זאת לא בנלל רעיון או מחשבה נרולה היקרה לי מחיי, גם לא מבחירה חפשית, כי אם מאשר יכריחני לזה איזה כח טמיר ונעלם? הכוה אתם אומרים לנחמני? הכוה תעודרו את רוהי לשאת ולסבול את כל התלאות ואת כל המצוקות הצפונות עוד למעני בחיק העתיד?

— אבל הרגע נא, דון טאווריה, עניתי אף אני חלקי. לשוא, ידידי, תתמרמר. האם הגיד לך דון ברזילאי, כי אין ביהדות דבר לקשור אליה את בני הנזע העברי, בלתי אם הכח הטמיר והנעלם בלבד? חלילה! הוא רק חפץ לבאר לנו, מדוע לא יעזבו את היהדות חברינו היהודים, אשר לא למדו את תורתה ולא ירעו את סגולותיה הנשגבות. האנשים האלה ראויים באמת להמלח ולרחמים. מירושת אבותיהם נפל בגורלם רק סבל החובות בלבד; הרכוש העצום אשר נחלו מאבותיהם נצפן מהם ולא ידעוהו. והנה הם דומים בעיני לעני, היורע מחסור כל הימים, מבלי לדעת כי אוצר הון-עתיק טמון בביתו תחת הרצפה. לעני כזה אומר: הוי קשה-יום, הרימה רובד אחד מרצפתך, ותחדל משאת חרפת רעב כל הימים! פתחו גם אתם ספרי הנביאים וראיתם, כי לא לשוא ידאג הכח הטמיר והנעלם לקיום העם העברי; עוד משדי נצפנו לו עתים, עוד יבוא ישע גם לו גם לכל עמי הארץ...

— ומה יכיל האוצר הסמיו הזה? — שאל דון-טאווריה.

— זכרונות ותקוות! עניתי אני אולם אנכי אדבר לא על זכרונות ימי הנעורים אשר בצדק אמר עליהם אבן-אביגדרו, כי רק הזקנים, אשר אין להם כל עתיד, ישתעשעו בהם; לא על זכרון נכורות המלך דוד והחשמונאים אדבר, אשר לא השאירו אחריהן כל שריד בחיים (גבורות כאלה ועוד עצומות מאלה היו גם לעמים אחרים); אנכי אדבר על זכרונות של גבורי הרוח, על זכרונות של גבורת המחשבה, אשר בתמונת חוקי מוסר נשגבים הם חיים וקיימים לנצח ויתנשאו כנס, אשר אחריו ינהו כל עמי הארץ.

— אבל את הזכרונות האלה כבר לקחו ממנו עמי הארץ, וכמה אפוא נפלינו מהם?

— אמנם כן, את הזכרונות לקחו ממנו, אולם את התקוות לא לקחו ממנו, את התקוה הנשגבה אשר נבאו עליה הנביאים, כי באחרית הימים נכון

יהיה הר בית ארוני בראש ההרים... ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים, וכתתו חרכותם לאתים וחניתותיהם למזרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמרו עוד מלחמה. ועוד יאמר הנביא לאומה הישראלית: „כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים. ועליך יורח ארני, וככורו עליך יראה. והלכו ניום לאורך, ומלכים לנונה זרחך!” זאת התקוה לימות המשיח. זה היעוד הנשגב לעם המעונה והגדף — הם אשר יפליאו בין הרת היהודית ובין הרת הקתולית. הקתולים אומרים, כי המשיח הנה בא, כי המאמינים בישוע איש נצרת הנה ננאלו. ומה אנו רואים? עוד כמלפנים ישלח האדם באדם לרע לו, ועבדים ינאקו תחת שבט אחיהם נגושיהם. עוד כמלפנים ישפך דם אחים כמים בער שלטון על כברת ארץ לא-זרועה, בעד מלא שעל ארמה צחיחה. וחרב כי תעבור כארץ ותהפוך ערים נושבות למרכב שממה, והנמלט מן החרב יאסף ברעב וברבר. הזאת היא הנאולה, אשר עליה נבאו הנביאים? הזאת היא מלכות השמים השפוכה על הארץ? היהודים נרפים על צוארם. אמנם כן. והספרדים האם כולם יתענגו על רוב שלום? האם לא ימקו אכריהם בעוני ובחוסר כל? כמה מהם ימותו על שדה קטל, וכמה מהם ישובו לביתם שבורי יד ורגל? והיהדות אומרת, כי המשיח עוד לא בא, כי הוא עוד יבוא. עליו שומה לבוא למען פדות את מין האדם מסבלותו ולמען הצילו מצוקותיו. הוא עוד יבוא. ואם יתמהמה נחכה לו. וחושב אנכי, כי רק היהודים, יוצרי התקוה הרמה והרוממה הזאת, הם אשר ישאפו אליה, הם גם יוציאו אותה לפעולות אדם. רק היהודים, אשר אין להם לא שבט ולא ממלכה, רק הם יוכלו בכל לבנם וככל נפשם ובכל מאדם להטיף לשלום אמת בין העמים. היהודים נתנו את הנצרות לעמי אירופה ואת המושלמות לעמי אזיה, נקוה כי הם יתנו גם את דת החיים והשלום לכולם יחד. תחי אפוא התקוה הרוממה ויחי העם העברי! כליתי את דברי, בהרימי את כוס היין אשר עמד לפני על השלחן.

כל המסוכים הרימו גם הם איש איש את כוסו ויריעו אתרי פה אחד:
 — תחי התקוה הרוממה, ויחי העם העברי!

סחור, סחור

רומן

חלק א

פרק א

אחרי נדורים מרובים על פני רחובותיו וסמטאותיו של הכרך ו, נדורים מתוך בלבול רעיונות ונענועי כאב בנשמה, ראה פסח שליט פתאום את עצמו עומד, כאילו ניתן לו צו לעמוד.

הוא הניע ראשו לצדדים, השהה את מבטו שהיה קלה על החלל העשוי כעין שדה מרובעת, שהיה נתון בתוכה, ונתבררה לו העוברת: זו היא חצר של בית.

תמה שליט על עצמו. ולא על שום שנתגלגל לתוך חצר זו שברחוב מרוחק ובלתי ידוע לו ובא לשם בלי־מגמה ועמר שם בלי־טעם. תמוה היה עצם עמידתו כאן, ברגע זה, על כב־ת־ארץ זו, תחת פסת־רקיע זו שמלמעלה, עמידה זו של עכשיו כיצר אפשר לקשר אותה עם כל מה שהתרחש ועבר עליו במשך ימי־חלרו עד עתה?

הרהור זה נצנץ באותו רגע במוחו והיה כולל מעצמו הרהור שני, שהיה טמון בקרקעיתו של זה:

— קשר וראי ישנו. בזה אין ספק. ישנו: ומה?

מבטו של שליט היה שט בינתים על פני הללה של החצר מתוך פוזל; הנפש, כתר איזה דבר בתוכו, וההרהור לא זו מדעתו:

— הלשם זה ירד לעולם לפני תקופה של שתי עשירות שנים ויותר בעירייה אחת קטנה שבחבל הררומי ונעקר משם, עבר כמה וכמה כרכים וערים ונטלטל כמה וכמה טלטולים, כרי שיהא עומד בסופו באחד הימים, באחד הרגעים, בתוך אחת החצרות שברחוב מרוחק ובלתי־ידוע לו של כך זה תחת פסת־רקיע זו ויהא מפשפש עצם להשרות עליו מבטו? הא כיצד? —

שליט שרבב את ירו באויר, כחותר לרלות מתוכו חוטי־הסתרים המקשר את מאורע זה עם שאר מאורעות־חיו שחלפו.

כהרף־עין נצנצה לפניו מחרוזת של ימים ויללות, ערבים ושעות בין השמשות, אב מוטל מת ונרות דולקים למראשותיו, פרצופים של רעים ומכרים, שנקרו לו בדרך־חיו, ושעות־יחוד עם אהובות — וצלצלו באוזניו קולות־הרקודים,

בהאיר נר אלהים על ראשו בערבי שמחת-תורה של ימי ילדותו. דמיונו השיאו דוקא אל הרעיון, שכל אותם הפרצופים והרנעים נתקפלו תחת הרנע של עכשיו ושמשו לו כעין מצע. הם הכשירו אותו. וחוס יש. יש חוס כזה. הוא הפרוש על פני מי-חיוו הנועשים מחופם עד חופם — ואחר החופים הוא רנע זה. הרנשה זו הלבשה את הרנע תנא, של-חג. נפש בורדה חננה בתוך אלפי רכבות רנע-שבתוי שלה. אולם גם טפה-של-עצבות הוטלה לתוך החרדה — הוא הקשר הנעלם.

לא עברו רנעים וההניגיות שבהלך-רוחו של שליט נסתלקה. נטשטשו הפרצופים, כבו הנרות הדולקים. כמוצאי ההג עמד יחיד, עובר-רעים, שכוח אהובות ונטי-חיונות, כרחים-של-רוח שקוצצו כנפיהם, והרי הם עומדים פרועים לתוך אויר העולם לדראון. פלח היך הרהור את הלב: — יכול הוא לעמוד כאן שעה קלה, רנעים מספר, ולעקור מכאן, אולם מי יעכב בערו מלהשהות את עמידתו כאן עד חצי שעה, שעה, או כל היום כולו, למשל? ואם פתאום יעבור עליו רוח ויעקור מכאן ויצא את התצר הזאת ויעבור מכאן והלאה וישמע לו דרך בין מרכבות-הטראם וכרכרות ורכבות ואוטומובילים ועגני-ארס ויפסע על פני רחובות, סמטאות ומבואות, כמעשיו אתמול ושלשום וכל הימים, שחלפו משעת בואו לו. — כשיעשה דברים אלו, לשם מה יעשה אותם? —

ומיר התחיל שליט כדרכו להקניט את עצמו על שאין בו כלום ממרתם ומחכמתם של כל באי-עולם. הגה כבר עברו כעשרה ימים משעה שבאה לו הכרך שיצא לתוכו, כדי להתחיל שם חיים חדשים: לחפור בורות, לחטוב עצים. להכריז על עתוני שחרית וערבית הנתונים למכירה, להשכיר את עצמו לעבר כנעני, ואפילו ללמד את ילדי בני ישראל תורת שפת עבר, — שפת הנביאים והחזוים ומלכי-ישראל ומשמש-המתים וחובביה של כל אתר ואתר בנולה ושל הפועלים המרטיבים בזעת, בשרם את הררי-ציון — ושפת הפעוטות, תינוקות של בית רבן עד שנת העשר... ומכאן ואילך... ומכאן ואילך... הוא נטה מדרך מחשבותיו. הן הוא בא לכאן לפרך את גופו העצל והנוטה להזיה, לפרך אותו בעבודה, במעשיט, להשפיל אותו בעיני עצמו, הן הוא בא לכאן לשם העיסוק לחזק את בית האב. לפרנס את האם, את האחות, את טפליה... והוא מה עושה? — הוא מתלבט ברחובות, הוא קורא ותיק של שלטי-זרים, הוא מעיין בפרצופיהן של נשים אשות-אישי. רושם על לבו לכבודן שידי שבח ותהלה או מקללן בשפתיו, בורק במבטיו את מכנסיהם של שוטריה-הכרך ומפשפש בפניהם את הניצוץ האלהי, כי אם ישנו, למה זו החרב, ואם אינו, כיצד שבוה עומד על רגליו, כיצד גור זה מתקיים ואינו מתפורר לחלקיו? הא כיצד? — וכלום יש סדר בקפסולין אלו של הנות זו? כלום יש? — לפי-שעה צרור כספו לא הורק עדיין ער תומו, אולם מה יעשה כשתכלה הפרוטה? מה יעשה?

שליט חזר בכונה פעמים אחדות על המלה „פרוטה“, שהיתה עליו מאוסה תמיד ושהיה נזהר מלהשמיעה בשפתיו. דוקא משום זה פרש פעמים אהדה בקול את המלה הזאת, כדי לנקום בעצמו על הסלסול המרוכה שהוא נוהג בהיותו ולהתרבק מתוך זה כעל כרחו באחוריהם של החיים — הם החולין השנואים עליו כל-כך.

דעתו של שליט הוסחה מיד מהרהורים אלו. הציץ וראה, שיש טעם לעמירתו זו. בתוך החצר עמדו פועלים מלובשים אצטליות ארומות והפרו כוכים, העלו מתוכם טיט ועשו אותם תלים, כשאגם־מים היה שוטף בשעה זו לארכה של החצר דרך הריץ מארך. נעשה לו ברי, שדברים אלו משכו את עיניו לתוך חצר זו והעמידוהו כאן.

היה אחר מימי הקיץ האחרונים, ימי נסיסתו, המעלים עמם ריח תריף של לכלוב, והם, קשים ביותר לבני אדם שטופי עונג, ואפילו אלו הפקחים שבבני אדם היוצאים מיוזנים כלפי האביב בחומה של קרח מסכיב ללב ובחיוך של גלגול מסכיב לשפתים — אפילו הללו אינם יכולים לעמוד מפני שאגתו של הקיץ, של אותו שכיב־מרע.

— השתעשע, בחור, על חיק אהובתך והתלהב על שביבי עיניה, עה שימך החיק וינוסו השביבים, כי הן רק קרהה בלבך הנואש, רק קרהה...

שליט היה שקוע עריון בהסתכלותו. ריח הטיט ומראה המים לא הרפו ממנו. בדמיונו: חורשה, סוף ונהל־מים. בית הומר קטן ולבן, אוזים צורחים, כבר רחב־ידיים, סוס עקור־גלים עזוב לנפשו רוהר ממקום למקום, ואין לו פדות. שקעה החמה. הכל שרוי בצל. יק בתוך תנוך אונה של הפרה, השבה מן הערר, מפוז עריון דינר של שמש. השתטת, בן־אדם, על הקרקע או עמוד וקפוז כסוס העקור הזה: כולך—בצל. אולם בתוך חבינות הלב — אוזן ההויה— מפוזת עריון קרן של שמש, עד שיגיעו ערכי הסתו ויכלה הניצוץ מתוך הלב, זתהא מתלבט ברד בירכתי הסופתו שכזויות הכרך, ככי אין רע ואין אהויה. הציץ נא בפניו של שוט־הכרך, שוט, שוט, אין תקוה ותוחלת.

שליט נשא את עיניו והרגיש פתאום בקומת־איש הנטויה לקראתו. אצל אגם־המים ותלי הטיט עמד, כנראה, בן־אדם זה כל אותה שעה והיה מסתכל בהם כמותו. מי קדם, למשל, למי? הוא, שליט, או הוד? בן־אדם זה מה טיבו? — מה לי ולהנה? — ואף על פי כן אדם זה מה טיבו? — אכן תמוה הרבר. בן־אדם, שלא ראהו מימיו ולאחר רגע אפשר שיתקל בו שוב בתוך גלי העוברים והשכים ולא יכירנו, כלום כראי הוא לאבר עליו אפילו הרהור כל שהוא? —

בינתיים כבר עברו על שליט רגעים אחרים מתוך שקלא ומריא חשאית בנוגע לאדם זה. בעל כרחו הוא נותן את לבו עליו וקשה לו להפרד ממנו במחשבה. בעל כרחו לבי נתון לו. בעל כרחי? — הכיצד? — הוא אינו. הן אדם זה אינו — אי אפשר בו. אני כופר לגמרי בהיותו. אני רואה אותו כאילו אינו, אין אני רואה אותו כלל... מה משועמם ענין זה! — הן הוא חי ועומד לגנדי. בין שאפשי בו ובין שאי אפשר בו, כועס רק ומתמרמר. מה משועמם! — לזוז מכאן, לעקר, להתרחק — ובשל מה? בשל הלז העומד כאן אצל תלי הטיט ואגם המים ומסתכל לו לתומו? — הוא מכריח אותי לזוז? — מה טיבו של הלז המכריח? —

כך היה שליט מתלבט בתוך קורי־הרעיונות ברבר הזר הזה. היתה זו סופת־הרגשות, שאינה נשאת על פני הלב כנשם של ברכה ומרוה את מעין־עשתונותיו, אלא היא מעלה אבק ועלים כמושים, זורקתם על פני זלבל ועושה את האדם עץ יבש. ושוב הובל בשביה על ידי זרם ההרהורים הבטלים. הן רשאי

הוא לנשח אל אדם זה. הן יכול הוא לנשח אל אדם זה, להציץ לו בפניו, לתקוע לו את כפו, לחייך לו בפניו, לשאול אותו לשמו, לסיבו ולמעמדו — והוא מסתלק מכל הענין הזה. מסתלק באמת? הן הוא נגש אליו, מחייך לו בפניו ותוקע לו את כפו כידר נאמן מימים רבים.

הפנים מלאים הן. כמעט פנים ידועים לו. וראי אדם ככן עשרים. אימתי ראה את הפנים הללו? — הגה פרצוף-פנים שניח על פי הסקירה הראשונה. אולם כלום מן הנמנע הוא, שמאורעות חיו, אשר יבואו בידידו של הפרצוף הזה יהיו עולים על מאורעות חיו, שיבואו בלי הפרצוף הזה? ההורים בטלים. ואם באמת... הן עלול הוא לנשח אל האיש הזה, לנשח מתוך היסתדרות נסור, רגליו יוליכוהו אליו, ופיו ידבר מאליו, ובעל-כרחו הוא תוקע להלן את כפו — ואחר כך... ואחר כך...

בינתיים הקרימו הזר, שנגש אל שליט ואמר בנחת מתוך חיוך של ילד.
— רואה אני בארוני, שהוא מציץ בפני.
— אמת... — נמנע שליט מתוך מבוכה קלה.
— וראי סבור ארוני, שמכירים אנו איש את אחיו. הן יש... — דבר הזר בקול של אדם המבקש זכות לחברו.

— לא! — קרא שליט מתוך שמחה יתרה, שהתחרט עליה מיד, לפי שהרגיש בה אבק-של-עלכון כלפי בן-שיחו. כדי לגאול את עצמו מתוך החרדה המעליבה, הויל שליט טפות של עצב לתוך עיניו וכדי לפייס את הזר על העלבון, העלה על פניו חיוך, שאפשר היה להם בלעריו. הזר הרגיש בחיוך בלתי כשר זה והישיר ברגע זה את קומתו.

— ולמה? — שאל באירוניה קלה, שהיתה מעוטפת בחיובו הילדותי, שדוקא נתפשט יותר מכפי הרגלו — אולם — תפס הזר פתאום את עצמו — אולם מה בכך? הן יש — הן גם פניו של ארוני ידועים לי כמעט...
— ידועים? כך? — פניו של ארוני אינם ידועים לי! — השיב שליט, מתוך קצת רוגזה על שהשפיל את עצמו בחיובו לפני זה, ונתכוין לנקום בו.
— אינם ידועים? גם פניו של ארוני אינם ידועים לי. מעות היתה לי. סבור הייתי, ש... — השיב הזר תוך כדי דבור והעלה על שפתיו שוב חיוך. שליט נזדעזע קצת. החיוך הזה ידוע לו יש בו בכואה מחיובו של משה ריין. הזר נרתע לאחוריו פסיעות קלות, חזר מיד ונגש אל שליט. אמר:
— יסלח לי ארוני. אמת... אולם... אולם... הן, מה בכך? וכי משום זה?
מתכוין אני כלפי...

שליט הציץ במבוכתם של פני הזר. ארשת הפנים היתה של תינוק שנתפס. שליט חמל עליו בלבו וכבר חש רנשי תודה לאיש הזה, שהעלה על שפתיו חיוך כעין זה של משה ריין.

— ארוני וראי מתכוין — דבר שליט תחתיו כדי להוציא ממבוכתו — כלפי זה שבכלל, שאפילו בלא זה הן בני-אדם אנו... מחומר אחר... אחים אנחנו, כלומר: רעים, כלומר: מכרים, ואפילו אם לא זה ולא זה, אולם הן אנו... אנו... אוהבים זה לזה, או שונאים זה לזה... אחת היא... אנו איש לחברו —

אספקלריה, מעין עמוק של מים... אנו... אח, דברי שטות: שלום, ר' יהודי, מה שמו? —

כך דבר שליט מה שדבר, מפני שחמל על האיש, מפני שאהב אותו ושנא אותו קצת, מפני שבקש להתנקם בו ומפני שבקש לעמוד על מהותו של הלה, ומפני שרנע אחר נגע בו כהרף עין קצה של קרן-אור מרפרפת, ומפני שהיה מתחרט על כל דבור ודבור, וההרטה היתה נעימה לו.

— הוא אשר דברתי, אשר מתכוין הייתי לדבר — כזב מיד הזר ותקע את כפו לשליט מתוך אמירת-שלום — הארון כון לדעתי. את הדברים הללו הוציא הארון מפני ממש ממוחי. תמיד אני מעיין בענינים אלו. ולא עוד אלא שאדוני לדעתי, לא הביע עדיין את הכל. יש עדיין להתעמק בדברים אלו. יש... וברי לעצור בעד שטף הדברים של הזר הוסיף שליט:

— ובכלל: כלום אסור לגשת אל חברו שנכרא בצלמו, ואפילו כשהלה אינו ידוע לו מתמול שלשום, להרכין לפניו את הראש — כך — נענע כל-שהוא — כך — סתם. הרי לך פרצוף ועינים יש — ואתה מחיך. ובכלל... — וראי, וראי! — הניע הזר בראשו — בלי שום ספק!

— כי הנה אנו פוגשים בכל יום — הוסיף שליט — ברחובות אלו, שאנו רגילים לעבור בהם בשעה מסוימה אנשים מסוימים אנו מכירים מתוך כך יפה את פניהם, את ארשת-פניהם, את הלובם — ואת צבע כנדיהם, שהם לובשים — דבר תחתיו הזר בחגיגות יתרה, כאדם המגלה דבר שנעלם מחברו.

— הן: ואת כנדיהם, שהם לובשים העשויים לפי טעם התקופה והאוויר ושעת-היום. וגם הם מכירים בנו, ואנו עוברים איש על יד חברו ונתקלים איש בשכם חברו ו... —

— אמת, אמת. הלא מעשה-צחוק הוא — הלא — אמר הזר מתוך החיך של משה ריין — כך הם דבריו של ארוני? נמצא, שגם ארוני מסכים לדברי? — והרי דוגמא: — יגדר שליט אחרי שטף דבריו — ארוני רניל לעבור ברחוב הזהב? ובכל יובץ יבצד ימין ודאי? ככל רחוב אנו מוצאים צד אחד, שהמייילים והעוברים ודשכים נותנים לו היתרון מן הצד השני. הן. ברחוב הזהב, בצד ימין, פוגע אני בכל יום בבחור אהד גבה-קומה, בעל שערות ארוכות ומלובש פלירינה, שגופו ככוף קצת דרך-גדלות לצד שמאל.

— הן. הן. גם אני, גם אני. פגעתיו בו — ודאי — הפסיקו הזר בדבורו המהיר. שליט חשד בו שמכזב הוא, אולם מיד התחרט על שבזו בלבו לאדם זה המציץ בו בעינים תמימות ופחיתות, ולפיכך הוסיף לדבר כמפיוסו: — הוא מהלך תמיד בלוייתן של עלמות. פעם אחת פגעתיו בלוייתה של עלמה זקופת-קומה וגזזות-שער.

— כן, כן — נזכרתי. גם אני, גם אני פגעתיו בו. אין אני אוהב את הברור הזה. יש בלבי, יש בלבי — לא זה! אין זו שנאה — לא! ביטוי אזור... — הן, הן, כוונת לדעתי — אמר שליט והיה שמח, לפי שנבר היה מפניו ומדבריו של זה, שבאמת פגע בהלז — אני ממש שונא את האדם הזה. אין אני מניח בשום אופן, שאלהים יצר את האדם הזה.

— וראי לא — הסכים הזר מיר — הוא מעשה ידיו של השטן. כי הלא אלהים לנו ברא אותנו. בשום אופן לא. טפו! — כעם הזר וירק בקול.
 — דבר זה משמחני מאד — אמר שליט — הן עוד לא הכרנו עד היום איש את אהיו ומכל מקום היה איזה חוט עובר בינינו.
 — הוֹט־תִּרְיָם! — הקרימו הזר, ושליט הוסיף:
 — זה היה רגש השנאה. אמת, מה לנו ולהלז? אולם יש באופן הליכתו, בהצלפת מבטיו, כנופו הכפוף דוקא לצד שמאל —
 — על שום מה הוא כפוף דוקא לצד שמאל? — הפסיק הזר את שליט מתוך כעם על הבתור הגבוה.
 — הן, בכל הדברים הללו יש נעימה כזו... נעימה... המאוסה עלי,
 — עלינו... העיר הזר וקרב כדי פסיעות אחדות אל שליט, שותפו לרגש השנאה.

-- לא — אמר שליט — אין אני שונא לו.
 — לנמרו לא — העיר הזר.
 — אין אני שונא לו — אמר שליט — אלא נראה לי כאילו: כאילו הוא מעליבני. עדיין לא בררתי לעצמי טעמו של עלבון זה. אולי הליכתו היא הגורמת. מהירה היא יותר מראי וקופה ויש בה מעין השתערות, כאילו אדם זה מפרסם את עצמו בה ומכריו על עצמו ברבים: „ראו, מה מוצק גופי וחזקים שרירי, חי אני את חיי ביר רמה ואני כופד באלהים“.
 — יש בו נעימה מאוסה — אמר פתאום הזר, כאילו הוא הראשון השמיע מימרא זו. בכלל — מאוס. פעמים אני חש בלבי בחילה — בחילה סתם, בלי טעם. וכשאני מעיין בה יפה, אני חש שבחל אני בעצמי, כלומר, לא בעצמי אני בוחל אלא בדמות זו של האדם בעל השערות הארוכות, שנקבעה בתוך הויתרי, כלומר, אני בוחל בעצמי — הבחילה כלפי הויתרי עולה אלי מתוך דמות זו. לא זה — לא זה — מתכוין אני...

הזר הציץ בשליט מתוך תחנונים של אדם רפה-כת, שהוטל עליו לנזל אבן כבדה מאיזה מקום ומתחנן בשתיקה לחברו, שיסייע לו. שליט נענה לו, נטפל אל האבן וגלל אותה: — נענה ואמר:
 — עוד באדם אחד אני פוגע לפרקים תכופים ברחוב-הזהב. רדנו להלך בלזיתה של ברזניטה אחת. פניה המחייכים מכוננים תמיד אליו כמו הפרחים המפנים תמיד כלפי השמש. אולם עיניו החולמות תלויות אל הרקיע, כאילו אינן מרגישות כלל בהיותו של שכנו. הוא זדאי משורר.
 — בלי ספק! הסכים הזר.

— ודאי משורר רעב הוא, שכתב־ידו מונחים תמיד בכיסו ומזומנים לקוראים, והוא נודד מעיר לעיר ומבית לבית ועובר עבירות, משום שכך היה עושה פאול וורלן. הוא נגרר תמיד אחרי עלמות בוגרות ומכוערות ומדקלם בפניהן את שיריו ואת דברי אהבתו ופורץ בצחוק באמצע, כי הן הוא אדם מוזר ומשונה בהליכותיו. כל דבור, שהוא משמיע, הוא יורד עליו מיר את לגלגון, והעלמות מאכילות אותו פת שחרית וערבית. הללו הם וונדל־השירת, שעשו את השירה לא קרדום להפור בה, אלא מניף של טיול. הם פוסעים

ברחובות כבעלי חובותיהם של הכריות, כותבים שירים מוסיקליים, רואים את עצמם כגאוני עולם ואינם נוהגים לקרוא את כתבי־ידם עצמם.

— טפו, איני סובל את הבחורים הללו — התרגז הזר, וכמעט שרקע ברגלו על הקרקע ככעס.

— יבוא יום, ואיש המכבד את נפשו לא ינבל את עצמו לערוך את רעיונותיו על הניר — סיים שליט.

— האמנם? — שאל הזר, ופניו התמחים נעשו מתוך כך תמימים ביותר —

דבר זה מענין מאוד — דבור מתוכם. אמת, אמת... יסלח נא לי אדוני — אמר הזר וכפף את קומתו, כאילו הוא מתנצל על היותו בעולם — עדיין לא נתברר לי כל צרכו פרושם של הרברים. הרברים, ודאי, מחוכמים, אולם קצת סתומים — סיים הזר בקול של אדם טובע.

פני הזר הביעו סקרנות של תינוק ואשה, של שופט קורא לרין. כל דבור של הסברה, שהשמיע שליט, העלה כנגדו על פניו של בן-שיחו חיוך, תמהון, השתוממות ותנינה, והשורה התחתונה של השנים שלו נשתרבה.

— הגע נא בעצמך — דבר שליט מתוך אונס — דרך כתיבתו של סופר בן־זמננו מהו? הוא נוטל גליון של ניר, גוזרו ועושו עמודים עמודים.

הוא מסדר את רעיונותיו שורות שורות מתוך ליטוש, תיקון, עיבוד, מחיקה והגהה. הוא מסדר לו מקורם תכנית ומדת־הכמות. הוא נכנס בדברים עם המו"ל ועומד עמו על המקח. הוא מקצר ומאריך לרצונו. כלום זו היא המחטה, שעליה מנישים לבני אדם את האש העצורה בעצמות? — וכדהגשה כן היא הקבלה, בני אדם קוראים כך — מתוך סקרנות. כדי לתהות על הקנקן. קצת משתוממים וקצת לועגים על אמן השורות המהורות או שאינן מהורות. איפה הוא נביא אלהים? אם החיים הם מדבר גדול ושמם, איפה הוא הקדוש השוכן במסתרו של המדבר? איפה היא התורה הניתנת לבני אדם מתוך סערות, ברקים ולפידים? הספר של זמננו ניתן קרעים קרעים, מעמד־נפש מרדללים. זו היא „הרשימה“. „ראוי לרפוס“ — מה פירושם של הרברים? מי נתן לאדם את חרשות לקבוע ברפוס דבר שאפשר היה לעולם בלעדיו, שאפשר היה לו שלא להקבע? בזמננו כתבנים יש ולא סופרים.

— ושניאורסון? הסופר הישראלי שניאורסון? — שאל הזר.

שליט חייך מתוך רוגזה. „בן-אדם זה עושה את עצמו כתופס אח דברי“ — ההרר שליט ככעס, וכאילו עמד הזר על הרהורו של שליט, אמר: — כן, אני מבין את דברי אדוני. ראויים הם להשמע... ומקוריים, קצתם... ודאי בפעם הראשונה אני שומע דוגמתם. אולם שניאורסון הלא גאון הוא. וכי לא כך? — דבר הזר כמתחנן לבן־שיחו שיורה לו לכל הפחות בשניאורסון.

— אה, אה, שניאורסון! כדבר הסופר הגניאלי שניאורסון! — השיב שליט בלגלוג מסותר — אולם אני מדבר לפי שעה על סופרים בכלל. אין אני מטפל ביחידים.

אבל שליט השמיע את דבריו גם על סופרים מפורסמים: קסמים היו לבן־אדם זה להתיר את לשונו של בן־שיחו. אדם זה, אמת, קצת שוטה הוא —

חלף הרהור במוחו של שליט — ואולם חביב הוא. יש בו מן התמימות. ולא יש בי חוש של ריח להבחין בין בני האדם — אמר שליט בגאווה — אך לא מפני כך... יש בי תשוקה לדבר, ואני מרבר. הן חסאתי נגרו: חשרתי שהוא מכוב.

שליט דן על חזיונות ספרותיים שונים והיה מעריך את כשרונותיהם של סופרים מפורסמים.

— ומלסטוי? — שאל הזר והיה דומה כעומד ומחכה לנזר-רינו של סולסטוי.

— אה, הנח לו לטולסטוי, זה — דבר שליט בהתרנשות — גולן היה. הוא חבר רומנים נפלאים והיה גולן בטבעו. ירר נא ארוני לסוף דעתי. טולסטוי כשלעצמו אפשר שהיה צדיק גמור, אלא מזלו היה זה של נוכל. הגע נא בעצמך: האדם הזה נולד גרף. כתב רומנים ונתפרסם. התחרט על שטפף ברומניו, ונתפרסם על ירי כך. הכה על לבו על הטאות נעוריו כפניו של כל העולם, ונתפרסם שוב. את רכושו הפקיר, כמוכן, אלא שמסר את המפתח לפלג, גופו. רק את המפתח לא הפקיר. תקע את מחרשתו באדמה, ונתפרסם הרבר בכל העולם. נפל מעל הסוס ונפצעה רגלו משהו — הכריזו על דבר זה בכל העולם. פהק טולסטוי — ונשמעה בתקולו של פיהוקו מסוף העולם וער סופו. כשנפטר מן העולם? — והן אלפי אלפים ורבכות בני אדם נרולים וקטנים חוטאים וחוזרים בתשובה, נופלים מעל הסוסים, נפצעים ונרפאים, נטבעים ונהרגים, חורשים את האדמה או מפקים ואין שמם הולך אל מחוץ ד' אמותיהם. לא. טולסטוי זה ירש אח אהרים. גול את הרבים. אבות-אבותיו נזלו ארמת זרים, והוא לא די שאכל את עשרם של העניים, כי אם בקש לבצר לעצמו כסא בכותר המזרחי של נן הערן, שהוכן להעלובים והנגזלים חלף עמלם, ענים ורישם בעולם זה. הוא התענג על מעדני עולם כמו העשירים, והיה מתמרמר על הגול בשמם של העניים והאביונים וגול מהם את הענוג ההתאוננות. גם את דעותיו לקח מן המוכן מאחרים. בספרי-מוסרו אין איש, כי אם עשן עולה. הוא היה נהנה כמעשי, יצרו וכמלחמת הבינים שנלהם עם יצרו כל ימיו במעמדם של כל באי-עולם, עדי-הראיה, הוא היה משחק על הבמה — ואולי דוקא משום כך היה טרני ככל משחק על הבמה.

מטולסטוי עברה השיחה לשאר חזיונות החיים והספרות, לעוסקים בצרכי צבור ולדברנים, לעורכים, מו"לים, נואמים ועתונאים. שליט נגרר אחרי גלי דבריו, והלה היה מכה את הגלים. הוא דבר באוני איש, שלפני שעה לא ידע עדיין את מציאותו, את אשר לא היה מימיו מגלה לחברו. אנהנו מכסים תמיד מן הקרובים יותר משאנו מכסים מן הרחוקים. יראים אנו לגלות לחברנו את ספקותינו באלהים, באדם ובחברה, שלא נעורר מתוך כך עלינו את רחמיו של החבר או את כונו ושלא יתרחק מאתנו על ידי זה. השיחה עם אדם זר מלרכת אותנו אל התגלותנו. מפני כך להוטים כל כך בני האדם אחרי השיחה במרכבת הברזל, בספינה ובגן-העיר. הזר היה אמן-ההקשבה. מתוך ארשת פניו של זה אפשר היה לרונ, שכל דבור של שליט הוא לו כגשם, והוא העשכ... קרן של אור

נחה על פני הור. שליט תפס את הקרן הזאת. סבור היה, שמאור נפשו של הור נחצבה, ולא ידע שבכואת אורו היא.

— אדם זה בעל נפש הוא — החליט שליט בלבו ואהבו ברנע זה.

שליט נלה לפניו את נכליה של התברה, עסקניה ומשמשיה. סכום ידוע של דעות והובות ניטל מזמן לזמן בידיהם של יחידים, שקפצו בראש, ונעשה לבלי שרת לתועלתם. דעת-הקהל היא נזיר, שמבשלים לתאומם יחידים, האוחזים בכף-המבשלים, על אש הקהל. מאש המוסר והיופי, העצורה בעצמותיהם של נביאי-האמת, נוטלים הזדים ומוסיפים ממנה על גחלי תאוותיו של הקהל ומתגרלת הבערה. שוטים נכנעים ונעשים למטיפיה של דעת-הקהל הזאת שנתחדשה במותם של יחידים ערומים כנחשים. אחר כך באים העסקנים בדבור, ככתב או כמעשה, מקצתם תמימים ורובם רמאים, המפיצים רכבים את החובות הללו—והקהל מקשיב ומקבלן בתמימות כדעותיו וחובותיו.

כזה וכזה דבר שליט והזר נענה בראשו לסימן של הסכמה ותמהון כאחד.

— אני מבין. ירדתי לסוף דעתו — הפסיקו הור מרגע לרגע — גם אני ככד התעמקתי בענינים אלו. הללו הן מן השאלות, שאני מתלכט בהן תמיד, אלא שהאדון, האדון, מה שמו? — מר שליט? — שם נאה ופלאי — כן, האדון שליט נתן צורה לאותו התומר ההיולי, לאותה הערבוביה שבמוחי. אין שם תהו ובהו. כן הוא ממש. טוב שהתודענו איש אל אחיו, גם בי ימצא אדוני מועיל. תועלת ממש. אני מבטיחו. הן בלי ספק. אדוני תמה? — אני סותם את דברי. ימים יפרשו. הן, וראי. אכן מתוכמים דבריו. כן. אני מסכים. כאן אני מסכים לשעורים: כלומר, מסכים ואיני מסכים, משום שעדיין יש לדון. לפי שעל פי העיקר — שבכלל — אה, אה — זהו ענין אחר.

כך היו הכרוזים הבודדים, שהפסיקו מרגע לרגע את דבריו של שליט. רובם נאמרו מתוך וראיות יתרה, ורובם היו מעולפים בסווות. שליט לא הרגיש כמעט בהם, אף על פי שהגיעו לאזניו.

אולם פתאם נשתתק שליט מבויש. הוא תפס את עצמו על הדבר. הוא דבר מה שדבר, וממילא יצא, שכל העולם כולו עם סופריו, משורריו, עורכיו, מולי"ן, דברניו ומנהיגיו הם תרבות אנשים רעים וחטאים, ורק שני האנשים האלה העומדים זה אצל זה אצל תלי הטיט ואגם המים, הם היחידים הזכאים. שליט חש בהתוצאה ההגיונית שבדבריו ונעשה מאוס על עצמו. ראה את עצמו ואת הור, כאילו באו במחתרת לתוך כרמה של האנושיות, נגבו, דמסו את הפרחים והציצים היותר נאים וגם שמו בכליהם.

תלייה-הטיט ואגם-המים כבר נעשה לזרא לשליט. הוא החליט לצאת מן הצד וזו קצת מן האילן, שהיו סמוכים אצלו כל אותה שעה.

ירו של שליט כבר היתה פשוטה כלפי הור, ובלבו הרהור חרטה: קשה היתה לו פירתו של הור. מפני מה? מפני שנשא הן בעיניו, או שמא קשה היה לו להפטר מן האיש הזה מתוך הרברים הקשים, שטפל על חיי האדם. סוף כל סוף מציק היה לשליט הרעיון, שהור יהא נזכר בו, כשיזכירו מתוך דברי המלשינות על האדם והחברה. ואולי יהא חושרו, שרבר מה שרבר מתוך צרות-עיון.

מתוך קנאה, חולשת-אונים. ואולי יבוא בלבו הרעיון: כמה מזכות בלבו של רבנו זה, שחושד בכל העולם כולו ובכל הסדרים.

צילי הפסנתר שבאו מלמעלה מתוך אהר המעונות, השרו קצת חרדה על לבו של שליט. הזר לא הרגיש, כנראה, בידו של שליט, שהיתה מרפרפת כנגדו רגעים באויר, וכנגד זה חל מבטו על ראשו של שליט, שהיה תלוי למעלה.

— אדוני אוהב נגינה? שאל הזר מתוך חיוך של אבד-חנופה, שפירושו היה: אדם המעלה כאדוני ודאי אוהב נגינה הוא.
— לא! — השיב שליט.

— האמנם? — תמה הזר — עניויות...

— לא — השיב שליט — איני אוהב נגינה, לפי שלא למדתי מעולם את הורת הנגינה.

— אדוני לא למד את תורת הנגינה? לא למד? — ומה בכך? וכי משום זה? — אולם אדוני... הן... אדוני — וכי משום כך?,,, דבר הזר מתוך עקשנות של שם-סתו מטפף.

— וכי משום כך?— הן, כישום כך... דבר שליט בכעס עצור— כלום יכול אדם לאהוב דבר, שאינו ידוע לו על בוריו? הן האהבה היא הרביקות בלב ונפש עם העצם האהוב, הן האהבה היא הידיעה המוחלטת...

כך דבר שליט, כרי לדחות את בן-שיחו. ברגע זה צף על לבו גל שני של הרגשות, שמתוכן נתבררה הרגשה אחת יסודית, שהאדם מסוגל לאהוב דוקא את הרבר הסתום, הפלאי, העטוף, הנעלה והזר ממנו — ולפיכך סיים: — אולם פעמים...

— גם אני... גם אני... — קפץ כנגדו הזר ואמר — גם אני כונתי לרעיון זה... פעמים: הן פעמים הנגינה משפיעה כל כך על האדם. המרגיש... היא מעלה רמעות בעינים. כשהאדם הוא בעל הרגשה. ודאי גם אדוני...

הזר הטעים את המלות „מרגיש“, „והרגשה“; דבר זה עכר את רוחו של שליט מתוך סמיכותן של שתי המימרות: „כשהאדם הוא בעל הרגשה“; „ודאי גם אדוני“. משמע היה בפירוש, שגם שליט הוא בעל הרגשה יתרה. המלה „רגש“ בכלל מאוסה היא מאד; כהמלות „לב“, „ורם; ולא כל שכן; כשהיא נשמעת מפיו של אדם שוטה, שמדקלם אותה.

קשה היה לו לשליט להסתכל בפניו של בן-שיחו, שהיה נראה כאילו הוא מקבל את דברי הנופתו. פניו של שליט הביעו בוז; וכרי לכסות על הבוז ולפיים את הבווי על ידו הוא מדבר בהתרגשות:

— הן. פעמים. פעמים ביום קיץ יש שהנגינה מתוקה על האדם. הנה אדם מתהלך ברחובות, מתנודד כעלה נדף, שרב, אבק, אספלט רותח מעלה הכל; כרכות עפות, מרכבות-הטראם מקשקות והאדם מתנודד ביניהם: לשם מה? למה? ומסכיב פרצופים —

— המון פרצופים — הוסיף הזר.

— הן. המון פרצופים. נברים, נשים. חטמים משורבכים כזיוזים. הפנים כמושים. שופעים זיעה. פשוטי כלי-הומר. אין ארשת כל שהיא. אין רוח קלה

נושבת. לפני שנים מרובות היו דמיונים של אור, של הלך-נפש, ועכשיו, עכשיו אתה נאד נפוח, ריק.

— ריק ממש.

— הן. ממש. ופתאום עברת מתוך ריצה את אחד הבתים, והגיעה לאונך קול זמרה בצירוף נגינת פסנתר. זו היא קול נגינתה של עלמה רכה ונאוה וכאילו כל הפרצופים הללו, פשוטי כלי-החומר, הכרכרות, מרכבות-הטראם האספלט הרותח, הכל, הכל נעקר מיד ועף באויר ונתפורר לחלקיו ובטל מתוך ההויה, ועל לבך החשוף נשבה רוח שרמות.

— מרחבי שרמות... העיר הזר מתוך עיון עמוק: ושלית הפסיקו:

— אולם להתעכב כאן אסור. אל עמוד, כי בנפשך הוא. הנה עבר צליל מתול את לבך — התמחו בלבך, עבור והעבירוהו מכאן והלאה, כי עוד רגע, עוד שעה קלה, ובעד החלון הפתוח ישתרבב ראשה של עלמה בוגרת, תאונית-המבט וכעורת-הרימות. היא המזמרת. ומיד ויהובל לך ולהצליל. לא, עבור מכאן והלאה עם הצליל המהויק ועם הדמות הנאוה, שחננך דמיונך, שלל-הכרך באחד הרגעים הספורים.

וכמו בקש שליט לקיים את דבריו במעשה, משך את בן-שיחו בידו, ושניהם יצאו מן החצר. הזר תפש את שליט ושלב את ידו בזרועו. והנה הם מהלכים זה בצד זה שלובי-זרוע, והם עוברים על פני רחובות וסמטאות מרובות, ושליט מספר לו, ולא לבו, שגולד בעירה קטנה בפלך רחוק שבחבל הדרומי, שיש לו רע נאמן, רע אהוב, ושמו משה ריון, שבעירה קטנה זו נתחנך בלא אב — אביו מת עליו בילדותו, — ובלא אם — אמו היתה נתונה כל היום אל החנות — ולכן נתחנך על ברכי סבתא, שאהב אותה יותר מאב ואם ואחות, כשנסתלקה הסבתא — הוא היה או כבן תשע — עלה על המטה והשתטח על גופה של המתה: ראשו על ראשה ופניו על פניה, והיה מתופף בידו על ראשו ואת ראשו הטיח בכותל, והיה תמה על שלא שבה אליה נשמתה, והיה בוכה עד שהתעלף. אחר כך עברו ימים ושנים, קיצים וחרפים, והוא ישב באחד הימים על ברכיו של רב ישיש ויפה-תואר כמלאך אלהים, מנהיג הישיבה באחת הערים הרחוקות שבליטא. היה הלה מלפפו ומחבבו ומקלסו ולא זו מלחכבו, עד שעמד ונשקו על מצחו ואמר לו:

— מוכחחני כך, בני, שתהיה לרב וגדול בישראל!

פרק ב

שליט הפסיק פתאום את דבורו, והרגיש בפניו המרוכזים של בן-שיחו וגשורת-השנים התחתונה שלו המשורכבת לקראתו. פיו של הלו היה פעור כולו, השפה התחתונה היתה תלויה קצת למטה, ודומה היה, כאילו התכוין למצוץ בשפתיו כיונק. שליט נשתתק מתוך כעס. התבונן על סביבו.

— רחוב הברזל! — הכריו פתאום בקול.

— הן, אדוני. — אמר הזר בהכנעה ונרתע לאחוריו כרי-פסיעה, כחולס

בכזר לבן-לוייתו — אדוני...

— הן! השיב שליט — המקרה הביאני אל הבית הזה. רחוב־הברזל, עשרים ושלושה. ענין לי פה.

— עשרים ושלושה? — גם אני. גם אני עסוק. אדוני נפטר ממני? סיים הור מתוך דאגה קלה, שנשמעה בקולו.
ידו של שליט כבר היתה פשוטה לקראת הור. פניו של זה הסמיקו כנעלב קצת וככואב על הפרידה.

— כנראה, כנראה — השיב שליט על שאלתו האהרונה של בן־שיחו ורכב את קולו כמבקש לפיסו — אני כהול. לרגלי ענין אחר; ברנע זה נוכרתי בו בתוך הבית הזה דר... דרה — תפס שליט את עצמו על השקר — מכרה אחת פייגין, כלומר, חנקין — חזר בו שליט, על שנלה לזר את סורו, ולפיכך החליף את השם הראשון בשני. אולם הור תפס דוקא את השם הראשון ואמר:
— פייגין? אה, אה — שם ידוע לי, אם איני טועה. אימתי שמעתי? אימתי? והיכן? ולמה נפקא מינה? — עובדה היא: שמעתי. ושמה של השניה? — ריבה אחת!... השיב שליט בהתמרמרות כבושה ולא גלה לו את שמה, כדי להכעיסו, אה־על־פי, ששם זה לא היה חשוב לו כלל.
הור נטל לתוך ידו את כפו של שליט, שכבר הגיע בינתיים עד השער, לחצ אותה שעה קלה.

— ושמי דרבקין — אמר בקול שקריאת „הירד" נשמעת ממנו: הירד, מר דרבקין! — ומה שמו של ארוני? מה שמו של האישי, שאני עתיד, וראי, לכבודי לפי, לפי שיש בי הרגשה כזו — היא תוספת תוספת...

שליט הפסיק את הטיראדה הממושכה, פרש את שמו, עקר את כפו מתוך ידו של דרבקין והתרחק ממנו בפסיעה גסה. דרבקין הרביקו על המדרגה הראשונה של מעלת־המסדרון, שעלה עליה שליט.

— הלא דירתו של ארוני אינה פה! — אמר דרבקין ספק מתוך ערמה ספק מתוך תמימות — והיכן היא דירתו של ארוני נופז? — אני... שלי... ברחוב־הזהב — השיב שליט בשפה רפה.
— אדוני ירשני לבקרו בחדרו בשעת־הרהק, בשעה שהלב... שהלב... כשסתו יורד ללב...

— בבקשה. ודאי. מה זו שאלה? — דבר שליט בסגנון מהיר, כדי להשתיק את ההכנעה שבקול השואל. — מספר־ביתי הוא שבעים וארבעה.
— שבעים וארבעה? — יפה. כך. אדוני מרשה לי לבקרו בחדרו? — ובהסכמת הלב, בהסכמה נמורה, אל נא יהא לבו של ארוני נוקפו. אני אין דרכי להפיל את עצמי על אחרים למשא. אני אהיה מוקיר את רגלי מביתו. רק כשהשעת תהא דחוקה לי ביותר. כשאין מפלט. כשהשמים ברזל והארמה נחושה...
— למה? בבקשה. שלום —

— אני היורד על דברי. מוכן אני להיות מכאי־ביתו. אם הרבר הוא לרצון לפני אדוני. אני חוזר על שאלתי: יואל נא להתורות. אל נא יככה ממני. אולי אין דרכו של ארוני לקבל אורחים בביתו?
— אדרבא, בבקשה.
— אם כך — אבוא. כן — אבוא, עדיין אינם ברורים לי היום והשעה,

אבל כדי שאבוא אליו. ביום הרביעי או ביום החמישי הבא. ואולי בשש. איני קובע זמן ואיני מבטיח, שלא אתכרה, אולם את הבטחתי אליים, אם הדבר לרצון הוא לאדוני. שלום. אני בהול מאד, אדוני... ירדי, מר שליט. סליחה. אני בהול. אין לי פנאי. הרשני נא ללחוץ את ירך באהבה קודם פטירת.

שליט חייך מתוך לגלוג קל. הור, שפשט ראשון את ירו, אחז את כפו של שליט יותר מכפי השעור ואמר מתוך אהבה קלה:

— כך. אנו נפמרים זה מזה. לצערי. אחרי הסליחה.

דרבקין זו ממקומו, ואולם עמד שוב כמרכבת-הברזל שמתעכבת קצת אחרי החרתה הראשונה. דרבקין העיר קודם הפטירה:

— יש לי רע, זן שמו, שמעון זן. הוא מחבר שירים. אינו מקריאם לאיש. לא. הוא נחבא אל הכלים. כדאי היה שאדוני יכירו. כדאי היה. הוא טפוס מענין. יש בו דבר מה... סודי... גם באדוני יש דבר מה... מובטחני בו... יש בו מה שאין באחרים ולא בי... שלום, אני בהול מאד.

שליט כבר עלה על המדרגות העליונות של המעלה בקומה הרביעית, אולם התחרט וירד מיד לתוך החצר. קשה היה לו לסוד ברנע זה לתוך חדרה של פייגין. הוא נזכר בדבריו, שהשמיע כל השעה באזניו של הור, ורמיו החלו שותתים לתוך פניו מבושה. בלבו היה תוסס רגש כעין זה, שחשש האדם הרואה בחלומו אפלת לילה ומקשיב לצלולי-פעמונים המכשירים את הרליקה. קפץ בבהלה מעל מטתו. התפרץ לתוך הרחוב ערום. פשפש בעיניו את להב הרליקה ולא מצא. פקח את עיניו לרוחה וראה והנה אור היום גדול. עוברים ושבים מרובים. אין פעמונים ואין דליקה, והוא ערום ויחף בעצם הצהרים. כזה היה הרגש. שהיה אוכל את לבו. את אשר לא נלה מעולם למכריו הקרובים, ואפילו למשה ריין, חשף היום לפני אדם זר, ולא עוד אלא שחסר לו אפילו את שלשלת היוחסין שלו. טפו, מאוס! — חי לו בעולם בחור, שנולד בעירה קטנה שבחבל הדרומי, חי לו כסתר. סבל מחסור ורעב כסתר, נחבא אל הכלים. לא נחבא כי אם החביאו אותו אל הכלים, כי למה יסובב את עצמו בכחש? הבה וארתס ברעתי וברצוני הטוב את עצמי בכבליו של חוק הברזל, של לפני החיים ההויס המוחשים, של התנאים, של קולות התרועות הרועשים בחלל העולם ושל קולי החלוש, הנוסס, חי לו בחור, התנווד בתוך הפרוורורים, ואולם ידע לכבד את עצמו ואת מקומו בפרוורוד. מעולם לא משך בפעמוני זרים. לא הטיל את עצמו למשא על אחרים, מכבטאו של הארון דרבקין, הארון האכבד, הפקח, הטפש, התמים, הרמאי, הגאה והנכנע מר דרבקין — חי לו בחור ונטלטל בכמה וכמה סלטולים ונתגלגל בכמה וכמה כרכים וערים, בין רעים ורעיות, נתמרות ואהובות — מה שמותיה? סוניה, יחנה, פריץ, והשאר מה שמותיה? — אולם את אשר הרה והגה במעמקי לבו לא נלה מעולם לשום איש, ולא שתף מעולם את יומו עם אומלו, ולא דבר באזניה של בתי-ישראל אחת את אשר לחשה לו חברתה — הלך בחור זה, מצא לו בן-אדם, ששמו דרבקין, הבהול מאד לעסקיו, נטפל לו ושתפו לימי נעוריו, לנגינתו לשנאתו הקדושה, הטהורה — טפו, מאוס! —

כאלה בקירוב, היו הרהוריו של שליט בשעה שעמד על המדרגות. אמת.

אחרי שירר לתוך החצר, חזרו אותם הרברים עצמם ונתגלו לו שוב, עטופים מסוה של אור. נטשטשו בזכרונו כל העויותיו, המשונות לכאורה, של דרבקין, שורת-השנים התהתונה המשורכבת, חדותו ראוילית וההצטרקות שבגופו על הויתו. ראה את דרבקין התינוק המקשיב, דרבקין העשב, והוא נגלה לעצמו רגע אחד כגשם המכה ומגדל. הוא עלה כעיני עצמו והקשיב את רחש נשמתו, את שאגת הגידול של הנשכה שהיא החדה התוססת, ולבו השיאו לחזור ולעלות ולסוה דוקא ברגע זה לתוך הדרה של פייגין. ומכל מקום יצא את הצרו של בית זה, כדי לחזק את חרותו בתוך שאגת הכרך ולהביאה לפייגין כיוצאה.

אולם חדרו זה היה רופפת כל כך, עד שנסתלקה ניכנה חיותה מיד היא לא היתה כבירה, כדי להעמיד את עצמה בתור כהות כופרשת, בכניה של שאגת הכרך התקיפה ממנה ולהתחרות אתה. ולא יכלה לאבד את עצמה ולהתמומו בתוך השאגה של אחותה הנעלה כימנה. עברה והתחפשה בלבושה של התוגה. נוגה היה שליט בעיניו. הוא, המורה את תורתו לדרבקין אצל תליהטיט ואנסימיהם, לאדם שוטה זה הוא גשם. מה נלעג הוא. הוא, הבו להאלפים, והרככות, מתרפק על אדם שוטה, שפער כנגדו פה כמקשיב. כך באה התוגה בתה האהובה של החרה, והתנקמה בשליט בגלל אמה, על שהשתמש בה לגאותו הנסתרת וזייף את הגושפנקא שלה.

שליט ברח מכויש לתוך חדרו.

כחמשה רגעים עמד שליט מאחרי הדלת של בית-דירתו, עד שנשמע רעש סנרלים וקול תלונה, שהגיעו אליו מבפנים. הדלת נפתחה לפניו בידי בעלת-הבית, אשה פרועת-שער ופרומת-שמלה. האשה נרתעה פתאום לאחוריה מפחד, כאדם שהיה שקוע כולו באופל, והרליקו פתאום לעיניו גפרור.

— חיים, הוי, חיים! — צעקה בעלת-הבית מתוך בהלה ונרתעה בכל גופה לאחוריה — הוי, נבהלת! — סימה והניחה את כפה על לבה כמגינה בפניו מפני השתערות.

שליט עמד בלי נוע על גבי האסקופה. שניהם הציגו זה בזה בתמהון של שתיקה, כאילו ראו איש את פני חברו בפעם ראיונה או אחרי פרידה של שנים מרובות. פתאום היך שליט בפניה. נהנה מן הפחד שבכל הויתה. החיוך הזה נראה לבעלת-הבית כחיוך של לגלוג. ירקה כעס כפניו. התחילה מתרחקת בפסיעות גסות כקשקוש סנרלים וגניחות קולניות.

אחר כך עמד שליט רגעים אחרים על גבי האסקופה כנבוך, זו משם, סנר את הדלת, עבר את שני החדרים האפלולים השרוים ברממה. ראה את בעלת-הבית שוכבת במטה ופניה שקועות בכר. ורוקא משום כך כפף קצת את פניו אל הצד, כדי להציץ הצצה קלה בהפרופיל של הפרצוף ולינוק ממנו את הפחד המתיי ואת רבחילה שבו. רגלו זזה קצת ליר המטה. אולם מיר תפס את עצמו על כיעשה זה ונרתע לאהוריו, כאילו מערה רגלו. התחזק ותפס מעמד, החיש את פסיעותיו ונתחמק לתוך חדרו.

— הדלת! — הוי, הדלת! — נתגלגל קולה המרוגו של בעלת-הבית מסוף הרירה ועד סופה.

שליט לא השיב על דבריה כלום. פסע אילך ואילך לארכו של התדך
ברווה הנרגז של בעלת-הבית לא פסק.

— הוי, הרלֵת! הכחור לא סגר את הרלֵת! הוי, חיים! —
שליט עשה את עצמו כלא שומע, נהנה היה בלבו מקולותיה המטורפים
ישש היה להרגיזה.

— הרלֵת סגורה! — קרא לבסוף שליט, שפתח לאט את רלתו לתוך הדרה
של בעלת-הבית — כגרתיה, כירי כגרתיה!

— היא פתוחה, פתוחה! — השמיעה בעלת-הבית את פומונה הממושך—
אני אומרת: פתוחה! והוא: סגורה! את עיני הוא נוקר. את אזני הוא אוטם.
נכנס לו בן-אדם זר לתוך הבית ולא כלום. רלֵת, כשהיא פתוחה, כלב בא, מתפרץ
בעדה, חתול שחור בא, מתפרץ בעדה. כלום ראיתם, שרלֵת שאין נועלים אותה,
תהא עם כל זאת נעולה? שרלֵת תסוב מאליה על ציריה? חתול שחור, מאוס—
טפו! — היא ירקה בקול — סחי ומאוס! חצר מלאה סחי ומאוס, רומן, אשפה,
שופכין, ריחות, ריחות רעים, וזהמא, הכל וזהמא! טפו! הכחור! — סר לו לתוך
הפית — ולא כלום. פתח את הרלֵת של חדרו — ולא כלום. למה פתח את
הרלֵת? למה? — אה, למה? —

דבריה, שהיו תחלה מכונסים ורחופים, נעשו לבסוף מפורזים ומצומצמים
כנשם הרק אחרי סופת-ימטר. בשעה זו כבר היה שוכב שליט על המטה, מעמיד
את עצמו תחת זרם-דבריה להנאתו. ברגע זה התקשר לבו עם המטורפת הזו
יותר מעם כל האלפים והרבבות, שברח מהם: הוא נוונה מדבריה-טרופ, שיצאו
מפיו של בורד המסתתר בכרו מפני שאנת-ההויה של הצבור. הוא אמנם לא
יכול לברר לעצמו את הקשר שבין הרברים, וגם לא נתן את דעתו על כך.
אולם חש שקלוח-דבריה גם כן משתער על הצבור וטופח עליו. הוא והמטורפת—
שני קלוחים מרוחקים זה מזה ומאוחרים בנקודות-הכותרות שלהם: בהשתערות
על הייש, במתיקות ההתקוממות והקובלנא, בהבו אל העולם המלא סחי ואשפת.
תבת-זמרה התחילה מנגנת ננוני-עם בחצר. מתוך הנגינה ינקו הרברים
הסתומים מתחלה את בירורם. תקפתו תשוקה עזה אל המטורפת. לשכב אצל זו
בצדה, לחבקת, להתרפק עליה, לנשאה ולטלטלה בורועותיו ולהשליכה אל תלֵי
האשפת, להציגה ערומה בראש-חוצות, לירוק בפניה או להיות נרמס כרגליה
ער שיעשה תתן-היופי מדרס לכעור. סלרו בו רמיו, לבו נקפו, והוא התביש
בפני הדיין העליון המנצה על היותו. הוא נעלב על ידי תשוקתו זו, וכפר בה.
חלפתו מין בטחה: תשוקה זו לא שלטה בו כלל, אף-עלֵפי שהיתה חרותה
במוחו. הוא שקר למוחו ולא ללבו. הוא לא ראה את עצמו כשקרן. אילו היה
השקר הזה פוגע גם בלבו, היה שקר זה ודאי מתכשר על-ידי אחר, שהיה מתפצל
מתוכו כדי להמליץ עליו.

נשבה רוח והרימה את הוילון של חלונו. הוא הציץ בחלון. ברגע וח
נשתרבב כנגדו ראשה של אשה צעירה בעלת-חן, שתינוק מנמנם בורועותיה.
שבה לשליט החדרה, שהתחפשה תחלה כרהוב בלבוש-תונה: לבו שש על
האשה המטורפת מסורבלת הכשר והכעור, וכרוז יצא מתוכו לסבב אותו בכחש:
אמר:

מה נהדר המחזה! אשה רכה בשנים ויפת־חן שרכבה את ראשה כרי להתקשר, ולו לרנע, עם ההווה, עמו, ורק לרנע. אולם כולה היא של התינוק המנמנם. מה נהדר המחזה! על־כן תכה בו השמחה את נליה. הפרצוף הנאוה של האשה נעלם. שליט הביט אחריה כאחרי שקיעה של חמה. היא תכנים את התינוק המנמנם לתוך עריסה שבחדר אפל, והיא עצמה תהא מוטלת על המטה הסמוכה, תנענעו ותשיר לו שיר. הוא ירמוז לה באצבע, ירמוז באצבע, והעריסה תעבור ביעף ותתפוס מקום בתוך כתליו של חדר זה, והיא תעלה על מטתה של המטורפת, לפי שקמה סערה ועקרה את המטורפת והפריחה אותה באויר ואיננה. משונים סדרי עולם. קרובים נעשים מרוחקים ורחוקים נעשים מקרובים. דירים דירים ניתן העולם וכתלי אש ביניהם. אנו הולכים בשורה וסמוכים איש על כתפו של חברו, אולם את פניו אין אנו רואים. יצא נא, יעמור כנגד חלונה, יקעקע את הכותל, יחייך לה בפניה, ירמוז לה באצבע, יפסע על פני החדר, ירים קול וירגוז את המטורפת, ישכב על המטה וירדם, ירד לתוך הרחוב, לבית-הקריאה של ספרים, לחדרה של פייגין, ירם, יערוך מכתב ארוך ומפורט למשה ריין וירצה לו את כל פרטיה של הפנישה עם דרבקין, יתורה לפניו על החלטתו לאחוז במעשים, לעבור עוברת פרך נסה...

לא הרגיש שליט, שבינתיים כבר ירד מעל המטה, לבש את מעילו וירד. כשנתן דעתו בדבר, נתגלה לו שמתכוין היה ללכת לביתה של פייגין. אמנם לא רחוק היה ממנו הבית הכחול שבכפר דמפובסקה, והוא העומד כל ימיו ומקשיב לרשרושי האלון, המשימע לו דברי אהבים כרכבות פיותיר עליו. הרוח הוא המתווך ביניהם ומשיא את הישיש הזה לתנות אהבים עם הבית הכהילי. ואולי מתרנו הוא על הלון, שעמד כחוצץ כינו וכן חבריו המרובים שבפרדס הסמוך.

ובפרדס מתהלכים יחידים הוא ואירדה. הנה היא באה לקראתו.

— הירשני אדוני להלוות אליו?

— בבקשה!

— אדוני לא הרגיש כלל כי, שלבושה אני שמלה חדשה? — שואלת

אירדה, שלא החליטה עדיין בלבה, אם ענין זה פוגע בכבודה ער כדי להעלב על ידו אם לא.

— מה נאוו פעמיד, כלומר, מנעליך! — קורא הוא בעליצות.

— ושמלתי החדשה? —

— נהררה!

— בשלשים רובל עלתה לי. כלום עול הוא? כן? — פורנות? — ואני

עלמה עניה. הלא כרכרים אלו אני קוראת מעל פניך.

— לא כדאי, אידה, למה? אדרבא. אידה אירדה. האשתטח על הרשא?

האתנגלל מעל ההר הזה לתוך הנחל?

— אבכה.

— האטפס על צמרת האלון ואתחבא בתוך ענפיו? —

— אהיה מחפשת אותך בכליון עינים.

— האכה בנרון על ראשי? —

— אמות —

— ואלא מה, אידה? להשתטח הדשא? — כן? —

הקדימתו אידה, צנחה על הקרקע, פרסה על הדשא את סינורה ואמרה

מתוך רמיות אצבע על עצמה:

— כאן ינות ראש זה. אני — הדשא בשביל ראש ענוג זה! —

האלה היו דבריך, פייגין, מרת פייגין, פייגין היקרה לי כאמי? — הכן היו

דבריך באותו הקיץ? — והלא עלי האילנות רשרשו וזעזעו כצמרות: הן, הן! —

ואחר כך: ערכי ירה, והם יחירים כלפי הלבנה. ערכה רחבה ושממה. לא דוכים ולא אריות ולא שעטת סוס, ואין הוא מתירא אלא מפני זו, מפני כתי-לויתו, כי הנה הלבנה כמילואה, והאילנות מלבלבים, ונירון הטפש מתלבט בין רגליהם, והם יוצאים את דברדם ופוסעים כמשעול של חול לאור הלבנה, ואידה אינה מתיראת, לפי דבריה, מפניו כלל וכלל כי, אדרכא: יואל נא וישאנה ויטלטלנה למזרח או למערב, לצפון או לדרום, ואפילו בין דוכים ואריות נכונה היא לעבור עמו, כי הוא הרוב והוא הארי והוא הכלב הנוכח כנגד הלבנה, כי היא הלבנה שבשמים, והוא בו לה בלבו, כהכלב הבו לירח השקוף כמי הנחל. אולם לא כן היא. אדרכא, יקשיב נא לרפיקות לבה, כי כלום דרכו של לכה בכך? אל נא יתעה את נפשו בשוא. כבר היו ערכי ירח בחייה, והיא היתה מתהלכת במשעולים, ולא יחירה היתה בערכי ירח אלו, כי אם בודדה, כי עוה לא נחה על כתפה יד זו הרצויה לה, חוץ מאחת. ודאי סבור הוא. שהיד הזאת, המשומרת בשבילה, נחה עכשיו על כתפה? אל נא יתעה את נפשו בשוא. לא זו היא היר. ואם זו היא, אל נא יהיו לחשמיע זאת בפיו, אל נא יהיו, כי מי נתן לכו הרשות להתנאות? אפשר שגם הירח ימאיר לכבוד? עזות כזו! — ואם יש בלבה הרהורים... הרהורים של... ודאי סבור הוא, שמתכוונה היא להרהורי אהבה? כך סבור הוא? כי על כן אדם תמים הוא. ואם יש, שגם התמימים קולעים לפעמים אל האמת, יכוא נא ויקבול על הירח המלא: הוא שמשאיה לרברי טפשות. אולם אל נא יחמול עלי. הוא הומל עלי. אני מכירה מתוך פניו. אל נא יעזו. יש בי... יש בי ארס, יש בי... יש בי נחש... אל נא יחמול עלי. איני ראויה לחמלה. הנחש הוא מניני. גם כך זוחל נחש זה — כי על כן מציצה אני בירח המלא, ולבך הטפש ודאי משיאך מפני כך להאמין, כי כלתה נפשי אחריו, כמו אחרי הירח. ופי יודע, אם התמימים אינם צודקים גם כן לפעמים. אנא יחוס נא עלי ואל נא יחמלני. כי אין בי אפילו ניצוץ מהרהורים אלו. חי נירון הטפש! אין בי חליצה וחליצה יקרא נא תגר על הירח המלא, על הלובן והשקט. כי יוצאת נפשי אליהם, ואינה משיגה אותם, כי רחוקה ומרוחקת היא מהם, ועל כן יטלטלני וינשאני איזה דבר אליהם. הדרך אליהם על יד זרועותיו קרובה יותר. כך מאמין לכה הנואל של נערה בערבי ירח, אנא, אל נא יחשדני שמקושרה אני בו בעבותות; רק על ידי קרני הירח המות נשמותינו מקושרות. כי הנה ומים לא רבים יחלפו — הן כך הוגה לבו — ואלפי פרסאות יעמדו כחומה בינו ובין הלבנה המלאה העולת על פני שרמות ובין הכלב הטפש ובין בריה נונה ופתיה זו — ואפשר שהיא

עדינה גם כן קצת — וכשם שישתכחו ממנו שם במרחקים כל אותם הריחות הערבים הנפוצים בערב זה על ידי אילנות הפרדס, כן ישתכח ממנו גם זכרונה של הבריה הנוגה והפתיה — ואפשר שגם עדינה קצת. אגא, ארון, שכחני נא ואל תזכרני. עד עולם אל תזכרני. אל תגד את שמי לא למודע ולא לרע, לא לאהובה ולא לכלה, לא לאישרו ולא לבן. שכחני, שכחני. האון נא את תהינתי: שכחני, שכחני, גם לרוח אל תגד את שמי ולא למערה. אני הרוח, אני הסערה, ונירון הוא טפשי. הוא מקשיב לכל דבור ודבור היוצא מפי ו... מאמין. אל נא תאמין, נירון, אל נא יאמין הארון ש... עוד לא שכחתי את שמו, כזבתי, הכל בי כזב ותרמית, אין בי לא אהבה ולא נחש... אם זקנה יש לי — אלמנה ועניה ואחות בכירה מדולדלה ונובלת — אני לה שורש יבש, והיא לי עלה נרה... שלשתנו בחדר צר... רצפת ארמה וטחב. ובלילה אל נא תעמור מאחרי חלוני ואל נא תקשב. אני איני מתיפתח ואיני מורידה דמעות... אין בי דמעות, אבי הוביש את המעין הזה בשעת תפילותיו. אני איני בוכה, הן... הן... שתייהן::: הן דברי שטות. ואימתי יוצא אדוני את הכפר? — אל נא יצא, כי יתחייב בנפשי. אל נא. אל נא. יצא נא. אגא. אדרבא. ומהר יצא בלא רהוי אדרבא, אדרבא... יוהר נא הארון! — שמע שליט פתאום כרוו. הוא הביט על סביבו. כמעט שלא נפל ההת גלגליה של עגלה, שהגיעה בשעה זו דרך אחד השערים, שעמד אצלו. זה היה הכית העשירים ושלשת שברחוב הברזל. מראות המציאות טפחו על פניו ונתפרקו ממנו כבלי ההזיה. הנה הוא מטפס על גבי המדרגות, ורעתו צלולה: הוא עומד לנוח מרגע לרגע, כי נורסה עיפות כנופו. הן הוא מטפס ועולה לשם. הן הוא יסור לתוך חדרה. היום יסור. בזה אין שום ספק, — דבר לעצמו בקול, כדי לעכב בעד הרטתו. היום. היום הרת רבורים מפורשים. את כל דחשי לבו יערה לה. כלו דברי השתיקה. הוא יקרע מעל עצמו את מלבושי הבושה. הוא רואה בחזיונו את הלבושים הקרוצים ושמה על הקריעה כמו על ההריסה. בלכתו הרים מעל המדרגות שבר כלי זכוכית, שנודמן לו, ונפצו לרסיסים. הוא יעמוד לפניו כמות שהוא: בצחוקו ובתנועותיו, בדברו השוטף ובתריצות שכלו, בכשרון לענו ובעמקות הסתכלותו. הוא יגיש לה את דיוקנו של דרבקין כמות שהוא עם שורת השנים התחתונה המשורבבת ועם צער הבטוי שבו. את בעלת הבית המטורפת ואת הפרצוף רנאוה של התינוק המנמנם, את חדותו ותוגתו, את דברי הכמתו ואת הרהורי חמאיו — את הכל, את הכל יפיל לרגליה. ובערב של היום: מרת פייגין הכבודה! הלא את רוחי, את סערה, את נחשי, את ידתי, הלא את לי שורשי, הלא את נשקפתי לי משחר ילדותי, מבת צחוקו של רבי בא"ף בי"ת, מאהבת אחות ורחמי אב. הלא אני עברך ושופטך, אסקופסך ואיש ריבך, אני הזוכית המגדלת את מדותך, את קרן אורך הדל, ואני קרן אורך! אני כו לך, מרת פייגין הכבודה. — הוא הקיש ברלת — שלום: מרת פייגין בכיתה? —

— האח, הארון שליט! — יכנס נא! נשמע כננוד קולה של עלמה ממוצעת קומה ובעלת פנים שחומות ומגושמות, שפתחה את הרלת בפניו, וכירה ספר. זו היתה העלמה חנקין חברתה של פייגין לדירה.

פרק ג

רגעים אחדים עמד שליט כנבוכ, ועיניו היו מפשפשות בחלליו של החדר הריק. ברי היה, שפייגין אינה כאן, ורגליו לא יכלו לזוז מעל האסקופה. אולם חנקין משכה אותו בידו. הוא סר לתוך החדר בלי חשק. ישב על כסא. העלמה חנקין הגישה את כסאה אליו, הניחה את הספר שכידה על ברכיה. פניה הסמיקו כשפיה פלט שלא מדעתה:

— ארוני שליט, ודאי חרשות בפיו.

— אין חרש, השיב שליט בקצור. הוא שתק מתוך כעס על חנקין, לפי שלא מצא את פייגין בחדרה.

— כך, כך, ארוני שליט. גמגמה במבוכה של בושה העלמה חנקין, שלא ידעה כמה לכבד אורח הגון שכזה. ובשעה שכל עצמותה התרפקה עליו ובקשה ממנו סליחה על כעורה וטפשותה ועל שאין בה הכמה להעסיק אותו בדבריו חן, נרתע אליו גופה מעצמו כדי לפייסו. היא הגישה את כסאה אליו. הוא הרחיק את הכסא כתעוב. פניה נתעותו מתוך מצוקות-נפש. ברגע הזה הציץ בפניה וחמל עליה.

„אכזר“ — הכהו לכו — וכי זו מה חטאה? מה? — ובדיעבד הן טוב שלא מצאתיה — את ה... שניה. — הוא מחה כנגד הבטוי „שניה“ שבמחשבתו, הכולל את שתיהן כאחת, שהן מחלל הוא על ירי כך את כבודה. „הן טוב שלא מצאת את פייגין — הזר במוחו על הרהורו — שאילו מצאתיה, במה היינו מסיחים? — הנה אני יושב. הנת... ומה?... מה בפיו?“

— כך, כך, ארוני שליט...

— אה? — מה? — שאל שליט, שנעור על ידי דבריה מהרהוריו — אה, כן. הנכרת היא יחידה? — סיים והעלה צהוק על שפתיו, כדי שפניו לא יהיו נראים נונים.

— יחידה, אבל לא נודדה — השיבה חנקין בעליצות, שנראתה לשליט כמעושה. כרם — הוסיפה אחרי דממה קלה — מרת פייגין יצאה מן החדר לפני עשרה רגעים בערך.

— כאמת?... שאל שליט מבוהל ונרנז.

— הארון שליט כבר השיג שעורים? — שאלה חנקין אחרי שתיקה ממושכת כלום מחפש אני שעורים? — השיב שליט בגאווה.

— לא? — סליחה. טעיתי... הצטרקה חנקין — ואני סבורה הייתי, ש... שארוני זקוק ל... אדם אחר, מכר אחר בקשני להמציא מורה לבנו, וסבורה הייתי... ומה הכרך ו. בעיני אדוני? הכבר ראה אדוני את ו.?

— מה זו שאלה? — השיב שליט — הלא כבר שהיתי פה כשבועים.

— כשבועים? — כאמת? — המלה „כאמת“ יצאה מפיה בהטעמה זו, שיצאה לפני שעה קלה מפיו של שליט. דבר זה הכעיסו מאד. — ואני רואה את ארוני כמכר ישן נושן...

— אני כבר עברתי ברנל את הכרך מתחלתו ועד סופו — אמר שליט

ותפס את עצמו על התנלות לכ יתירה, ולפיכך החליט להשיא את השיחה לענין
אחר — ספר זה שביד הנכרת מהו? —
 — זהו „ספר האגדה“. ארוני אוהב אגדות חו"ל? — לא זה. ארוני אוהב
 אגדות?...

— אגדות?... הן. ודאי. מה שייך? פעמים...
 — וגם את השתיקה אוהב ארוני, כן? פעמים או... תמיד? —
 — דהיינו?...

חנקין נכהלה מפני העוות שבשאלותיה, ודוקא מפני כך הוסיפה:
 — ארוני ודאי אינו שותק אלא כשעה שירשב בחברתי, וכי לא כך? —
 „שמות“ החליטה ברנע זה בלכה „אני מרכרת דברי שטות. רק השתיקה
 יפה לי“. ובשעה זו פלט פיה מאליו:
 — ואת שעת בין השמשות אוהב ארוני?...
 — מי? — אני? — חזר שליט על שאלתו כי לא ידע מה להשיב —
 — לא.

— ארוני צנוע הוא. אולם... הן משורר הוא ארוני. קראה חנקין פתאום
 בפאתום — מכירה אני בכס המשוררים.
 — לא משורר אני.

אולם חנקין העמידה כנגדו פנים של חשך, כאדם השומע מפי חברו רבה
 המופרך מאליו. היא מחאה כפיה בהתלהבות ואמרה:
 — גם אני אוהבת שעת בין השמשות. אפילוית בהדר. הפרצופים שרוים
 בענן. כעין פרצופים. אין קול. רק הנשמות... רק הנשמות מתלחשות זו עם
 זו. יפה שעה זו להוויה. אכן זה נפלא. רעיון פלא כברק — היא חזרה ומחאה את
 כפיה בהתלהבות — אני לא אדליק גם להבא את העששית, שנינו נהיה מסוכים
 באפולוית, תמימים כילדים, מחרישים כחולמים, כבן-מלך וכת מלכה בארמון
 קסמים, מחרישים וחולמים.

שליט אמר בהלצה, כי את השתיקה הוא מקבל... עצמו בעונג גדול.
 אולם חנקין לא החרושה כלל. היא שרה בקול גם היוצא מן הלב בסנטימנטליות
 את השיר של נד סון „רעי ואחי“, ושליט שתק בעקשנות. מעשה פתיות
 נראתה פתאום בעיניו ישיבתו זו בחדר אפל זה עם קורסיסטו סנטימנטלית זו,
 הרואה את עצמה כבת מלכה. היה היתה לפניו בת מלכה, שנתכשפה, ויפה
 היתה כחמה או לא היתה כלל בעולם. כנגד זה אנו מוצאים עולם מלא
 מילדות, חובשות, קורסיסטות סנטימנטליות וגבירות מטורפות, מבושרות
 ורשלניות כמרת ברנמן, בעלת ביתו ה„יפהפיה“, והכל מחפשים דוקא בת מלכה
 וחיים בזכותה. אלפים ורכבות נולדים ומולידים, חיים ומתים, וכתקופת הימים
 שבין לידה ומיתה הם מנקשים את השולמית ומתנללים את גלגול החיים בינתים
 עם אותן המילדות, החובשות, הקורסיסטות והגבירות המטורפות והמכוערות.
 ועוד: אם יש שהאדם מוצא בת מלכה זו, אינו מוצאה אלא לימים קצרים ומאברח
 הוך כדי מציאתו, ובין חפוש לחפוש הוא תועה וחולם ועורך מכתבים להשולמית
 הנעלמה ושר לכבודה שירים וקורא אליה בכל הלשונות של אהבה ושולת לה את

נשמתו בשכר המכט הצפוי בחזון, שיגלה לו באחד הרגעים בימי חלדו — או לא יגלה כלל.

הנקין הפסיקה את רכרי השיר, נגשה חרש אל שליט ושאלה בקול רך, כזהירה מאד ככבוד הרגשותיו ואינה מעיזה לשאול אלא מפני קורבת הנשמות שכניהם.

— כמה ארוני הוגה עכשיו? —

— אני? — כמה? — כלום אני הוגה באיזה ענין? — כך... אני עיף — ענה שליט מבולבל על שנתפס ונאנס לשקר.

— ארוני משתמט ומתשובה — רברה הנקין בהשתתפות — ניכר, שענין חשוב אחד מטוררו. הוא שקוע בהרהורים, ובהרהורים נוגים. ניכר. אני רואה ללבו: עיניו של ארוני נוגות מאד. כנראה, עמל הרבה — הוסיפה אחרי רממה קלה — הוא ודאי עסל בכתיבה. הלא ארוני משורר.

שליט נחך מתוך לנלוג והשיב:

— הגברת טועה. איני כתבן. אין רכרי בכך. יש לי מכר ודרבקין שמו. ולרבקין זה יש רע ומשורר הוא. אני איני משורר. עיף אני מהליכה מרובה.

כל היום התחלתי ברחובות

— כל היום? — קראה הנקין בתמהון, ובתקול של רחמים נשמעה בקולה — אני מכירה בארוני. אין מנוחה בלבו, והוא תעה ברחובות לבקש את... — מנוחתו — השיב שליט בלנלוג, וכרי להשתיק את בת-הקול של רחמים

אמר:

— אררבא, גברת, אררבא. יש בי מנוחה רבה. יש. אולם אני אוהב להתנודד ימים שלמים ורצופים ברחובות, יחירי בין המרוכים, שלו בתוך ההמולח שאינה פוסקת, מתפלל בין הנרשאים ונותנים. אני שר, גברתי, אני מהלך ושר. נפשי עולה בלהב בתוך שיר השירים של ההויה. אני מרים את קולי ושר. על החיים השואגים אני שר. על חמרת התענוגים, על המעשה והבנין. הכל עוסקים בכנין העולם: הרכב, השוטר, מוכר, העתונים והחנוני. הכל — חוץ ממני. אני סופג לתוכי את הקולות, הנוגים והריחות, עד כרי עיפות, עד כרי אפיסות-כחות גסורת. ופעמים אני חש, שאני מתברך בתוכם ומתוכי, שגם אני גביע מלא על כל גרותיו. וראוי שיקדשו עליו. וכשאני שב יחירי לתוך חרדי, אני מטיל את נופי על מטתי והקולות והרמויות עולים מתוכי בשיר. ודי בן-לוייה בשדרות-הגן, והרי בעלת בית מטורפת למחצה, והרי אם רכה כשנים ותינוק מנמנם כזרועותיה, והרי תכת נגינה מזמרת, ומחבל הררומי הרחוק באים לקראתי אירה ונירון הטפש, והרי הסכא, „הרוד“ עם שני דליי מים על כתפיו. מעיר מולדתי הוא בא לקראתי ומעיר שניה שנתגלגלתי לתוכה באחד הימים ומעיר נכריה אחת, שנמיתית לתוכה ללון מתוך טלטול דברים. בכל עיר ובתוך כל קבוצה של אנשים אי אפשר שלא ימצא שם „הרוד“ הזה, נושא דליי המים בשכר פרוסת-לחם וכוס של מי. צחוק על שפתיו, והוא משתעשע עם תינוקות ומספר מעשיות. הוא חי על פנת גג ושמה על פת לחם הרבה. בשורה כאות אלי התמונות ורובצות לפני מטתי. אני לכוש לכולן והן לכוש לי. אני מתגלה בהן והן מתגלות בי, אני פרשט לבוש ולבוש, לובש ופושט. אני עיף, גברתי, עיף מאד. שלום. אני יוצא: שלום.

ידו של שליט כבר היתה פשוטה לקראת חנקין, אולם היא לא הרגישה בה, לפי שהיתה נרגשה משטף דבריו הנלהבים ומעליצותה על שזכה אותה בהם פתאום, אותה ולא אחרת. היא שעשעה את עצמה באותו הרעיון, שרק לפניה הוא מנלה את רוחו ולא לפני אחרת. וז"א שתקן וכישן הוא — הגתה ברוחה מתוך נחת רוח. היא הרגישה פתאום בידו הפשוטה, אחזה בה, לחצה אותה בתוך ידה ונענעה אותה שעה מרובה, ולהשה:

— ארוני יוצא? ומיד? — אני מכירה לו מאד תורה, מאד.

— תורה? על מה? על שאני יוצא? — שאל שליט בצחוק של לגלוג קל,

כי על פי האמת היו דבריה מובנים לו ככונתם.

— לא. ארוני תמים מאד. הן דבורו נאה כל כך. אני נהניתי מאד, והנני

מכירה לו תורה — אמרה חנקין בחטימות לב.

אולם שליט לא נתן כלל את דעתו לדבריה ולא הרגיש ברטט הנפש

שבהם.

— שלום! — קרא כמנצה.

— שלום! — השיבה חנקין — ובכן ארוני יוצא? — אך למה? — הלא

עוף הוא. הנה העששית — היא הרליקה את העששית — ישב נא ארוני עוד שעה

קלה. ישב נא על הספה לנוח. הן ארוני עוף. הלא דירתו של ארוני וראי

רחוקה מכאן. הן לא ברחוב זה דר הארון שליט.

„מה קשים לי דברי חנופתה“, הרהר שליט בלבו ואת פניו הצהיל כנגדה

כדי לפיסה על ההרהור הזה.

— דירתי לא רחוקה כלל — אמר שליט — אדרבא!

— לא רחוקה. באמת? מה טוב. — קראה חנקין בחרה והציצה בפניו

כסתחנתת לפניו לגלות לה את מקום דירתו.

— וראי לא רחוקה. ברהוב הזהב. שבעים וארבעה. כבר גליתי לארם

אחר את מקום דירתי. יש לי חדר נאה מאד. אני הולך. שלום! —

שליט התרחק ממנה בבהילות יתירה כבורה. היא עמדה תמהה ומבולבלת

באמצע חדרה. ראתה אותו מתרחק, ולא הניעה לו אפילו את ראשה בכרכה

ולא השיבה לו שלום. לבה נקפה. וחום הציף את עיניה. עלכתיו! — קראה

בכאב לב. אולם פתאום נצנץ הרהור של נחמה במוחה. הן הוא הזמין אותה

לבקר בחדרו. הן בפירוש הזמין אותה. כי למה זה הניד לה את מספר ביתו?

הוא לא הזמין אותה בפירוש גמור, לפי שצנוע הוא וכישן. אולם על פי האמת

רצונו בכך. וראי לכך נתכוין. לא עלה כלל על לבה זכר הארשת המיוחדת של

פניה, שהיו כסתחננים. היא פחאה כפים מתוך שמחה: אבקרו בחדרו. אבקרו!

שאנה כל הויתה — כשתהא שעת הכושר לכך. כזה יהיה הסיורפריו! — נפתחת

דלת חדרו — והריני. כזה יהיה הסיורפריו. ובתוך חדרו אבקש ממנו סליחה

על שלא כבדתיו כראוי, על שלא לויתיו עד הדלת, על שלא ברכתיו לשלים

מתוך חרות הלב. אבקש ממנו את סליחתו על שלא ירדתי כראוי לכונת דבריו,

על שלא הקשבתי לו בחכמה, כי אין כי חכמה — אתה החכם, הצנוע, הבישן!

היא ננשה מתוך פגיעה אל החלון, פתחתו, שרכבה את ראשה לחץ

הסתכלה למטה, בקשה אותו בין העוברים והשנים. הכרך כבר היה מקושט

בשביבי הפנסים המהכהבים. היא רמזה להם באצבעה ולראה אותם אליה. לתוך לבי, חביבים, לתוך לבי! החרוה שאגה בלכה כסער, השכרון שטף את הויתה. היא לא ידעה שמחה בחייה עד היום הזה, עד הרגע הזה. מכלל שעכשיו אני מאושרה! — רברה לעצמה בקול — מכלל שעכשיו אני מאושרה! באמת? למי אגלו את סורי? — שאלה את עצמה והיתה רצה על פני החרר — לאמי? — לשיינדיץ? — לקפלץ? — לא! — שלי הוא הסור. שלי הוא החכם, הצנע, הבישן. הגה אני אוה... היא התיראה להנות אפילו במוחה את המלה הזאת — את... נשב נא כך כאפולוית כילדים הולמים ומחרישים, חולמים ומחרישים... כך לחשו שפתיה, ולכה חתם בתוכו את החרוה לשמור עליה.

פרק ד

חנקין הרגישה פתאום ביריה המתפתלת באויר מתוך חיבוק. כל נופה נורעזע.

— האמנם, הוי, האמנם? — לחשה לעצמה מתוך אימה מתוקה. הכוה היא הדגשה זו? הכוה?

היא חשה פתאום גל גדול של הרגשות מוזרות ובלתי משעורות, שצה עליה, ולא ידעה אם להאבק עמו בכל כחותיה או להרכין ראשה בפניו ולנענע בנשמתה על כל גל וגל.

כינתים בא כח, השופט שבה והביא בבקורת את שטף-רגשותיה. אם תסית לו את סודה, מי לא ילעג לה? או שמא גם הוא, גם הוא, האת, צהלה! שמא גם הוא... החכם?

היא מצאה מיר סמוכים להשערתה זו. זו היתה הפעם השלישית, שסר לחררה עם ערוכ היום. וכשבא, הוא יושב מחריש, וזעה וכמכויש. עם פייגין לא נכנס אפילו פעם אחת בשיחה. רק עמה, רק אליה הוא פונה, כשמשמיע איות דבור שהוא. פעם אחת שמעה בפירוש, שבכניסתו שאל את השפחה רק לה, בפירוש השמיע את שמה: באולם-הקריאה, אמת התודעה אליו פייגין ראשונה-אולם הן היא הזמינתו לבקרן בחרן. חיום, אמת, ישב אצלה פחות מכפי הרגיל, לפי שמצא אותה יחידה והיה מתביש מפניה. כך הוא דרכו של עלם בימים הראשונים, קודם... קודם... — כך אמרה פעם אחת שיינדיץ הפלחית. כשעה ששאל אותה, אם היא יחידה, היה צחוק קל שרוי על שפתיו. יחידה, אבל לא בודדה — השיבה לו. כלום לא היתה תשובתה זו מתוכמה וחרפה? — רטמא היתה אוילית? — הלא היא היתה אוילית. הלא דברים אלו דברי שטות הם. תשובה זו כמדומה לא הגיעה כלל לאוניו. הוא היה היום מרוגז מאד: מלה בסלע, כששרד היו עיניו נוגות. ופתאום התלהב ונשא את כשאו על אושר האדם, חרות החיים ועל שיר השירים של ההויה. ופתאום עמד מתוך כהלה ותקע לה את כפו. פניו היו בשעה זו מבוכלבים, כאדם שעושה מה שעושה בעל כרחו ובבהלה, כרי שלא תהא לו שהות לתזור בו. התסור לחררו מתר? וזה יהיה „סיווריו“ „פתאום נפתחת הרלת — והריני! הן היא עלבתו. כי למה לא לתה אותו אפילו עד הרלת כפטירתו? — כלום דרך כבוה

הוא זה? — היא תלך מחר ותפול לרגליו ותבקש את סליחתו. מחר לא תלך. תחכה יום או יומים. הוא יסור אליה, וראי, מחר או ביום שלאחריו. מחר? — לא. אין דרכו בכך. הוא מוקיר את רגליו ואת דבריו ואת צחוקו. היא תמתין ימים. תתחזק ותמתין. ושמא, האת, צהלה! — הנה דפיקה ברלת.

הוא. הוא. הוא. הריהו. חזר וסר אלי. חזר וסר. מפני הנשם חזר. מפני הנשם. מפני שיצא בכהלה והתחרט. הן נשם מקיש בחלון, מקיש, מקיש. ולמה היא עומרת? — ולמה היא מחרישה? — ולמה היא עומרת? —

כך עברו רגעים, והיא עמדה מחרישה ומבולבלת, ומבטיה היו תועים לצדדים. כונה את צעריה כלפי הרלת, וידה אחזה בעששית. הן. היא תדליק את העששית, כרי שיראנה שרויה באור, וכדי שתסתכל בפניו כשעת כניסתו ותראה אותו נרגש ונלהב ומבוש.

הרפיקה שכרלת שננתה ושולשה, והנקין היתה מתרוצצת בחדר, מעלה וצורידה את הלהב של העששית, ולכה כמה ונקף.

הרלת נפתחה. חנקין לא הכחינה מפניו של הנכנס. רצה לקראתו כזרועות פתוחות. לפניו עמד בן־אדם זר ותכריך על כתפו.

— כאן מעינה של הגברת פייגין? — שאל האורח, שבגדיו היו שרויים כמי גשמים — או שמא — הה, אסון! — שמא נפלתי בפת? — הטעות? —

— כאן! — השיבה חנקין בפנים זועפות. היא כעסה על האורח, שהכזיב את תוחלתה, שהעזי להזרמן לכאן בשעה זו, שכל המלאכים המלויים אותה היו מזומנים לקבל את דמותו של... החכם, הצנוע והביישן. היא שנאה את הארם הזה בלבה, ומפני כך אמרה בלא השתתפות כל־שהיא בצערו של האורח:

— הן. אולם הגברת פייגין יצאה לפני רגעים. —
— ה, שוד ושבר! — ספק האורח כפיו בכהלה — אנה אני בא עתה? —

אברתי! —

פניו של האורח השרויים במי־גשמים היו חביבים כל כך ומעוררים רחמים כארשת־יאושם, ולכה של חנקין, הפתוח לקראת הצער כפרח לקראת הטל, רע. — ארני, ארני, מה רבו חלכאיך ונדכאיך בעולם! אהה מציף עליהם את מטרות עוון, והם עובר־דרכים ועיפים ותכריך על כתפם. והם תועים בים וביבשה. וגם אני עלמה חלכאה ונדכאה ואוילית, ואין כי רחמים!

— יסור נא האדון־האורח — אמרה חנקין ברחמים, ופניה הוהירו כאוח הצער והחמלה.

היא עברה את המפתן, שלחה את ידה ופרקה מעל כתפו של האורח את תכריכו.

— התרשני הגברת הכבודה — שאל האורח — לנוח קצת פה תחת צל קורתך, כי מכול של גשמים ירד לעולם — ואנה אני בא?

— אנא אַרוני, הוא־לנא לסור — דברה חנקין בסבר פנים יפות. נכמרו רחמיה באמת על אדם זה, אולם במסתרי לבה היתה כמהה לשליט, שיהא רואה אותה באהבתה וברחמיה על הכריות.

— יכנס נא האדון, החדר פתוח לפניו — שננתה חנקין על דבריה והצהילה את פניה וקולה, כי חוץ מן השנים, בעלת־החרר והאורח, היה מרפרף עור פת

רוחו של שלישי, של זה שעזבו לפני רנעים, וזה הן מציץ בה ורואה אותה באהבה ובחסלתה — 'יבנס נא הארון!':

האורח עבר את הספתו. הוא תמה מאד על סכר פניה היפות של חנקין ועל רגש הקורבה שבקולה. „אכן בתי-ישראל כשרה היא“, חלף הרהור במוחו ועלה מיד על שפתיו. חנקין הוציאה את התכריך מידו. חזר פשט את מעילו. חנקין נטלתו ותלתו על הקלב. הור שלח מבט בורק בחללו של החדר, תקע לחנקין את כפו אחרי קידה של נימוס, הומינה לשבת על הכסא, והוא עצמו בצד לו מקום על הספה. אחר כך פתח ואמר:

— שמי, גברת כבודה, נתן. יחד — לא כלום. זה שמי וזה זכרי. והריני כולי לפניך. ושם הנברת מהו? — מלכה? מלכה חנקין? — יפה. נחה דעתי בשם זה. יש בו צלצול נאה ויש לו בת-קול. יש שמות עמומים, דוממים, ויש שכוח הנותנים הר בחלל כבת-קול בין הסלעים הענקים. הנברת היא וראי חברתה של פייגין לרירה. ואני באתי לבאן להרביץ תורה בין ילדי ישראל, כי אימן פרנוג אני לילדי ישראל!

האורח ברק בינתים במכטיו כראוי את כתליו, את תקרתו ואת כליו של החדר, כארם והשוכר לו חדר בבית-מלון ומקפץ לעמוד על טיבו לראיתו. אם בשר הוא בעיניו. שעה קלה שתק כמנייס בלבו את עשתונותיו. אחר כך העיר: — חדר נאה הוא חדרה של הנברת. הוא גורם לי קורת רוח. כל ימי אני מסכד רירה מרווחה. כמה, למשל, מחירו של החדר? — הוא לפי טעמי. ופה אני יושב וצופה למרת פייגין. להיפהפיה פייגין. פה יושב וצופה לפייגין בת העינים הכחולות בן-עירה, החביב עליה כאח. הן ירדים נאמנים אנו. דרכי עכשיו מבית-הגתיות. עכשיו באתי. מרכבת הברזל הביאתני מתנה לו. אני עיף מאד, נברת כבודה.

— ותכריך זה הוא כלי הדרך של ארונו? — שאלה חנקין בחבה נלויה — רצונו של ארוני בהוראת שעה. מכר אחר בקשני להמציא בשבילו מורה. — על ענין זה, נברת כבודה, עוד נדבר. אני מבית הנתיבות דרכי. שני ימים ושני לילות עשיתי בדרך. יצאתי מעירנו לפני שבועים והתעכבתי בדרך. התארחתי בכפר אחד ולנתי על פני השדה תחת השמים הזרועים כוכבים. עירנו גדולה היא, ותושביה הם כעשרת אלפים. ובכן, גם הנברת היא תלמידתו של בית-הספר העברי? דבר זה גורם לי קורת-רוח יתירה. אני עיף מאד, נברת כבודה.

ובכן היא חברתה של פייגין לא לרירה בלבד. ומה שלומה של פייגין? הכבר נעשתה לתלמידה חרוצה או עריין היא רקדנית ויצאנית כשהותה? הכאתי לה במתנה ספר חשוב אחר. קובץ ספוריו של שניאורסון. של הסופר הגאוני שניאורסון. כבר עברו כשנתיים ימים מיום שראיתיה. אני עיף מאד, נברת כבודה.

כך היה מפטפט לו האורח העיף מתוך רוח, נוהה, כאילו הפמפוט היה אחד מיסודי מנוחתו. האורח התחיל פתאום מטפל בהתרתו של התכריך, שהיה מקושד בחבל כפול והיה מונה עכשיו בזרועותיו כתינוק. חנקין גם כן סיעע לו בעבודתו הקשה. אחרי שהצליח האורח להתיר את חבילתו, נגלה לעיניה של

חנקין רוב עשרו: שלש חליפות לבנים, כנף אלונטית, חבל שני הטמון בפנים התכריך וצדור קטן של ספרים. אחר כך פתח האורח ודבר בלשונו הנמלצה: — לרוח הכיטי ואל תפני לחומר, גברת חנקין החשובה. צאי וראי: ספר השירים של המשורר הגדול ליהודים ומכובד לגוים, גאון הגאונים, הלא הוא נירנברג ירום הדרו. כל שיר ושיר שלו חייב כל אדם מישראל לרעת בעל פה. ודאי הגיע שמו גם לאזני הנכרת. הוא משורר התחיה, תחית ישראל על אדמת ישראל בשפת ישראל. פיינין כבר למדה את שיריו בעל פה? מסופקני אם כבר עברה אליהם אפילו מתוך קריאה כל־שהיא. ולא תעבור. כי אין ררכה בכך. והו ספרו של משורר גדול לגוים ולא כל שכן ליהודים, הוא המשורר פושקין. הוא לי שדה, מעין ונחלים. אחד מאבותיו הזקנים היה כושי, והשני — אשכנזי. אני טבלתי בתוך שיריו את כל רמ"ח אברי, על כן מתוק הוא לי כחיי נשמות. וטיטוס הרשע הוא הגורם. הוא שהגלה אותנו בין הגוים ובין כנורותיהם המטיבים נגן. ובצדו את מוצאת ספר שני: ספר התנ"ך. לא שלי הוא, ננכתיו. והו ספר קדוש כל כך עד שמותר לנכנו. ובעיקר הדבר כבר ננכו מתוכו את כל הלאווים, ואת הספר עצמו עשו כלי שרת לכל הגנבות שבעולם. וזהו ספר המאמרים של הסופר המהולל והחריף רייכשטיין, האירופאי הראשון בספרותנו, יש את נפשי לרקלם לפני הנכרת אחד משיריו של נירנברג. רצונה של הנכרת בכך? הרי תחלתו! נתן כבר עמד על רגליו וקרא בקול ובהתלהבות גדולה את השיר „קסמיר יער". אולם קולו נעשה מיד צרוד ונשימתו קצרה. המרקלם הפסיקו באמצע ואמר:

— אָנוס אני, נכרת ככודה לצערי הגדול, לרפסיקו באמצע, עד שתגמיאני הנכרת מעט מים, כלומר, כוס חמין, כי רעב אני ללחם, וכבר עברו עלי עשרים רגעים, שתי שעות ויום ולילה שלמים משעה שבאה שוקולאדה לתוך פי. התרשני הנכרת להתפרקד על הספה? עיף אני מרת חנקין.

— אנא אדוני, אדוני רעב! ולמה לא השמיעני את זה עד כה? חמין? מיד — הרי יאכל? — לחם יש. חמאה אין. אולם יש רבש — אמרה חנקין, ופניה הסמיקו מכרשת, שחסרה היתה בשעה זו ממון לקנות חמאה — השפחה, כמרומני, יצאה את הבית — כובה חנקין.

חנקין נחנה והוציאה את צפתת הרבש מתחת השולחן, מרחה פרוסות לחם ברבש וכנדה בהן את האורח, והאורח לעם לתיאבון. אחרי שהשקיס קצת את רעבונו הורה לחנקין ולאדני על רוב הסדם עמו התפרקד על הספה, שלב את ידיו על נבי לבו דרך־חרות, תלה את עיניו לשמים, דרך־חסידות, ודבר באזניה של חנקין, שטפלה בינתים בשפיתת הקומקום על המכונה, כדברים האלה:

— מה טוב ומה נעים! אכן מעשי נסים... בוא וראה: אילו למשל, הייתי ננש אל דלת זו, מקיש עליה אחת ושתיים, ומרת חנקין איננה. הלא מי שאמר לפיינין: צאי את הבית, הוא שהיה יכול לומר גם למרת חנקין: קומי ולכי לך. אילו היה הדבר כך, מה היה בסופי? אנה הייתי בא? — כרך גדול שכזה! — ענק! — ונתן הוא בריה קטנה וחלכאה. ומה היה בסופו? בשעה זו היה פוסע תחת מטרות העז, היה מתכוין ומצטמצם, וכל גופו היה רוער, רוער. כלום יש

הגזמה כדבריו? — ועכשיו נשתנת המחזה שינוי גמור. חדר מואר והם. המכונה דולקת, והחמין מזומנים לו, וגברת כבודה מציצה ממש בפניו ונכונה לשמוע מפיו את סופו של השיר. אולם, לצערי, לא עת שירים לו השעה. עיף אני, מרת חנקין. שני ימים ושני לילות התעניתי בדרך. אמנם הנסיעה לו, מעירנו אין זמנה אלא יום ולילה, אולם אני התעכתי בדרך, לפי שאחרתי את המסע באהר מבתי הנתיבות. ירדתי לראות את העיר חולם, רק להציץ בה הצצה כל שהיא, ועף לו המסע ואיננו. ולשם מה ירדתי? כרי לתור את הכרך חולם. דרכי לתור כרכים, גברת חנקין הכבודה, אוהב אני לראות את עצמי נר ותועה. וטיטוס הרשע הוא הגורם. אוהב אני לשנות מתקופה לתקופה את מקומי. תר אני לי מקום, גברת חנקין. והגשם דופק. כך. כך. אני נח לי.

האורה נשתק לרגע, קפץ פתאום מעל הספה, נגש אל חנקין, עמד ושאל בלהש, כמשמע לה על אונה סור.

— תסלח נא גברת חנקין. שאלה אחת לי אליה. תסלח נא על שאלתי. הבאמת בתישראל היא, בתישראל ממש, ממש? —

— כלומר? — נעצה בו חנקין עינים תמהות.

— רואה אני בהגברת, שתמחה עלי. מתכון אני... סבורני, שאין אני טועה בטביעותי. הגברת היא, כמדומני, בתישראל ממש ויודעת על בוריה לשון-הקודש. אם איני טועה, יודעת היא לשון הקודש ידיעה הנונה. על בוריה לא רק את הלשון: — את הרוח, את הספרות, את האגדה העברית.

— קראתי את הספרות. עברתי על ספרהאגדה! — השיבה חנקין בענוה.

— הגברת קראה את אגרות חז"ל? — מחא נתן בפיו מחדוה — אכן לבי נבא לי. דבר זה גורם לי קורת-רוח יתירה. אכן לבי מנבא לי, שבת-ישראל ממש את. ברוכה את, מרת חנקין החביבה. לא, מלכה בת אברהם, כך הוא שמך בפי מהיום ולהבא. אני שש עליך מאד.

המים כבר הרתיחו. חנקין מוגה להאורח כוס תמין. הלה חזר ומרת פרופת להם ברבש. סער שוב את לבו. גמע כוסות-של-חמין זו אחר זו. מתוך כך נתברתה עליו דעתו ופתח את משאו בקול חונג, כאדם הנושא נאום בשעת-הלולא של בנקט:

— שמח אני שהכרתיך, אחותי מלכה. ברוכה את לי. הנה כניתיך בשם אחות מפני כמה וכמה טעמים. והעיקר, מפני שאין לי אחות אפילו אחת, כלומר, אחות גדולה בשנים זיפה, בשעה שאחים לי לרוב. הראשון, הוא הכבוד, רב בקנדה. השני הוא ציוני. והשלישי מה שמו? — הן הוא חבר להחברה המצוינת בחכמה וביופי, הלא הוא ה"בונד" הירוע. לפי דעתו: אנחנו כלומר עם ישראל, הננו דעה קדומה. נבערים אנחנו כולנו ואנו עומדים ומעכבים בעד ההשתלמות הגמורה של האנושיות. הזכיעי הלך לאמריקה אשתקד, ועכשיו עמד והריץ מכתב לאבינו הנניד, שיקום ויריץ לו ל"מעה"ש עם הפוסתה החוזרת סכום הגון של ממון להוצאות-הדרך, כי כלתה נפשו אל מולדתו. החמישי הוא צמהוני. ועל מיני שאר הירקות, אחים ואחיות פעוטים, אעבור לגמרי בשתיקה, חוץ מפניהם'ל הקטן היקר לי מכל יקר, כי מאד המו מעי עליו. בשעת פטירתנו פצר בי לשגור לו מן הכרך דורון: מרכבת-טראם ומעיל-של-חורף. זהו יהודי קטן בעל מוח גדול.

תמיד כשאני מציץ בפניו, בוכה בי לבי, כי בטוח אני בו, שסופו להתלכלך לקנדה או לארגנטינה, ולפיכך אני מרחמו כפלים. המון, המון מעי עליו בין כשאנו שרוים כאחד ובין כשאנו מרוחקים זה מזה. ואפילו עכשיו, בשעה זו שאני יושב לי לכתוב בתוך החדר המרווח והנאה הזה ולפני כת-ציון חביבה, מלכת בת אברהם, והמכונה דולקת ומתיוה לעיני ניצוצות, וקול עמום עולה מן הרחוב, כי הנשם כנראה כבר פסק, ומרת פייגין, בעלת העינים החלולות, אין קולה נשמע, ואפילו לא צליל מקולה, ואני יושב וחוזר בכוכבים, כלומר בכוכב מכהיס אחר — אפילו עכשיו, כשאני מעלה על זכרוני את דמותו של פינחס'ל הקטן הזה, יגדל עלי צער זה אפילו מצערה של פנת-מיטה ללינת-לילה, כי הנה ודאי כבר הגיעה השעה העשירית של הערב, ומקום ללינה אין, כלומר, בחנם... וכסף אין באמתחתי...

— אם לך, יש תקנה! — אמרה חנקין, שנעורה מהרהוריה, שהיתה שקועה בהם כל השעה.

נתן העמיר בה פנים תמהים ומתחננים, כפני כלב החש בחסר הצפוי לו מבעליו.

— תיכף-ומיד, שעה קלה! — קראה חנקין והזרה להרהוריה. בשעה קלה נשאו במוחה דחופים הרהורים משונים וסבוכים.

„א ל י ו" ... „הוא יקיים בו הכנסת-אורחים בלילה הזה". „הן טוב-לב הוא. אכן זהו ענין. אביאו ואצינו לפנינו..." היא לא הגתה במוחה את שמו של שליט. „לא, זהו חילול כבודו". „ארם זר ומזר, ומה לחזה ולהחכם ולהטוב? — נתן זה בחרר חביב הוא." „קצת חונף הוא, אבל חביב". „נתן יכרת את דעתו בהלצותיו ובסנגונו המזור." „כלום רק לטובתו של נתן אני מתכונת או לטובתי?" הוא היה עצוב מאוד לפנות ערב. „אכן זה יהיה סיוד-פריו. נפתחה הדלת — והריני." „הוא יהא תמה ושש עלי. אחרי יציאתי מהדרו יהא נתן זה סח ב...בבתי-ישראל זו ויהא משכחני בפניו." „לא, לא לשם זה אני מתכונת. לא לשם כך. הבו לרחשי-זרון אלו!" — היתה חנקין משתדלת לחסוק מעל לכה את ההרהורים הזדונים הללו, שהיו משפילים את כבודה בעיני עצמה — לאדם אין מקום ללינת לילה, ואני מבקשת חשבונות ודרכים להתקשט. הבו! —

— כן, יש! — קראה חנקין בקול, כמתכונת לעקור את עצמה מפקפוקיה ולשתול בעל-כרח את החלטתה הנמורה בלבה — אדוני, אנו יוצאים את הבית. ומיד, ומיד, כי הענין יעשה כשורה. ומיד — כך סימה חנקין מתוך חדות-לב שלטה של אדם השש באמת על מעשה מיצה.

— האח, אל אלהי הרוחות — ספק נתן כפיו מחרוה — מהרי נא והשמיעיני, גברת חנקין, מהרי נא.

— יש לי מכר אחר — אמרה חנקין — הוא דר בחרר נאה ומרווח. ביתו לא רחוק מכאן. אביאך ואציגך לפניו. הלא זה נפלא. אביאך ואציגך לפניו. הוא אדם... הוא אדם... אביאך ואציגך לפניו.

— מה את סחה? — מכר ובחרר חביב ויש לו דירה נאה — ומאניש-שלומנו — ומה שמו? פסח שליט? האח, מה טובה ומה נעימה שכיבת אדם גם יחד!

חנקין לבשה את מעיליה. נתן סדר את תרמילו ושם אותו על כתפו. הניח את ספרו של שניאורסון על השולחן ובקש את חנקין, שתמסרהו למרת פיינין, כשזו תואיל לחזור להרדה. למען השם תמסור נא לידה של זו. וכך תאמר לה בקיצור ובפרוש: מתנה הוא לה מבו-עירה נתן. נתן — ולא יותר. ודאי לא נשתכח עדיין שמי מוכרונה. לפני שנתים, בערך, הצינו אותי לפניך. וכך היה מעשה... בקיצור: אנו יוצאים לדרך. אין ספק, ששמי לא נשתכח עדיין מוכרונה. נתן — ולא יותר. גם פניה עדיין שמורים יפה בזכרוני. האח, בעלת העינים הכחולות.

— קצת טעה אדוני, העירח לכסוף חנקין, עיניה לא כחולות.

— אם כך, הן שחורות. ודאי שחורות, שחורות כאש. — התלבב נתן.

— הלא יפה היא — אמרה חנקין מתוך קנאה מסותרת.

— מי? זו? — בעלת העינים הכחולות? — ודאי. ודאי — קרא נתן בהתלהבות. יפה כחמה. האח, כתיבה, ומה ילדתי? היא ופניה כמלאך אלהים. הלא יש לה אחות. נפלאה. נהדרה. גם לפני אחותה הציגו אותי באותו הערב. אחת מהן היא הצעירה. והשניה גדולה בשנים מהראשונה. חנקין חיכה. ומיד יצאו מן החדר.

— והיכן הרידיקול? — קרא פתאום נתן כנואש — היכן הוא הרידיקול

של הגברת?

חנקין שפפשה בין הספרים והוציאה משם את הרידיקול. היו שניהם מהלכים. הוא — התרמיל בידו, והיא — הרידיקול הנדול שלה בידה. היא כבה התחרטה על שנשמעה להבחר המשונה הזה. חנקין היתה נוררת להליכתם את צדי-הרחובות, ונתן משכה דוקא לגכהה של הרחוב. הוא היה כהול, והיא הקיפה משעה לשעה את פסיעותיה, כדי להרחיק את רגעי נסיונה הקשת. נתן היה מתוך-כך מקרים אותה בכל פעם כדי שתיים או שלש פסיעות, וחנקין שנאתו בשל זה בלבה. הלב היה נוקפה כל-כך. נתן היה מהלך בראש, וחנקין דולקת אחריו. הוא היה מהזיר מרגע לרגע את פניו אליה ושולח לקראתה שאלות מטורפות ורחופות: לצד ימין? לשמאל? הדרך עורה רחוקה? לכאן? מה שמו של הרחוב? — פסח שליט? — והרי שכור! — הוא מתנועע... ומספר הכית? — חדרו נאה באמת? ובעלת-ביתו? — יפה?

מתוך כל הדברים הללו היתה חנקין נרננת וראתה את עצמה נלעגה מאד. הכזו היא תהלכותה הראשונה אל האוכה? — בכה בה לבה מכאכ. מזור כל-כך נראה לה ברגע זה בן-לוייתה המשונה עם התרמיל שעל כתפו ועם מעילו הממורט ומליצותיו הנשגבות הנראה לכריות בעני עובר-אורח, והיא השושבינה המביאה אותו אליו... אל ההכס, הצנוע והבישן — אל המשורר... הן היא לא כבדה את הבחור העני הזה אפילו רגע בלבה. הכזו היא התהלכותה הנאה אליו, שחלטה עליה בליחות-נרודיה? — הכוז? —

— הרי הכית שבעים וארבעה! — קרא פתאום נתן כמנצה ומשך את

חנקין בידה. לבה של חנקין נרתע. הוא בכה בקרבה.

פרק ה

— רבוננו של עולם, מה היה לִי? — קראה חנקין מעמקי לבנה — הרי הבית! ואני מה לי פה? מה? — שיינריל! — שיינריל! היכן אני? — הוּוּ היא הדרך, דרכי? — עני נא לי שיינריל, הושי נא לעזרתי. תהיינה עיניך פקוחות עלי!

כך התפללה חנקין לרעותה הטובה כאחות, לשיינריל היקרה לה. „להתחמק מכאן, לברוח, לברוח!”, הוא ילעג לי, הוא יחשדני, שהבאתי את נתן רק מתוך אמתלא לבקרו בהדרו“.

אולם הוראיות שבמעשה זה היתה קבועה בלבנה וכבירה מרצון אדם, וברור היה לה שתצלצל בפעמון הדלת, שיר איש תפתח לה את הדלת — תהום אייה — ושתעבור את מפתן חדרו. הדבר היה ברור לה עד כדי גזרה מן השמים. נתן כבר בא בינתיים כרברים עם השוער והקר למקום מעונו של שליט. הכל נתברר לו בנשימה אחת, וכבר היה מושך להנקין הנכונה בידה — והיא ננררה אהריו, עד שהעלתה על הקומה השלישית ורמז לה באצבע על דלת מעונו של שליט. ירו של נתן כבר היתה פשוטה ומוכנת למשך בפעמון הדלת משיכה הזקה וארוכה. חנקין הרגישה מיד בדבר, דחיקה בבה ותפסה את מקומו אצל הדלת. היא גשמה בכבדית ומשכה נשיכה קלה וחרישית. כך — דברה לעצמה בלבנה — בלחש כך יותר יפה. לא בסערה. לא בסערה. אין בי כלום מהסערה. ולא מהכח. יפה הצניעות לחולשה.

על מפתן הדלת עמד שליט תמה ומבוכל קצת.

— כאן מעונו של הארון שליט? — קרא נתן בקול.

שליט השיב תשובה של הן והניח את ידו על פיו להשתיל את האורחים, שלא יכנסו ברעש, כדי שלא להפריע את שנתה של בעלת הבית. חושש היה, שמא תעורר זו משנתה ותבזה אותו בפניהם של האורחים. חנקין חשה דקירה בלב, כשעה ששליט השמיע בפניהם את הזהרתו. „נסות! כלום אנו באים ברעש? הוא חרד על שלומה של בעלת הבית. ודאי פרצוף נאה!“ אמרה חנקין בלבנה בכעס. עוד כמה ובמה הרהורים נוגים נשאו ברגע זה במוחה שלא הספיקה אפילו להביאם לידי הכרתה ולא חשה אלא בקבעת התמרורים שלהם. כסופה הנשאת ברוח וכרימה תמרות אבק, שאין עינו של האדם יכולה להבחין בה בעצמה לפני תמרות האבק, כך לא יכלה חנקין להבחין בטיב הרהוריה הסוערים מפני תמוריהם. תשוקה כבירה הלחלה את כל הויתה להתפורר לחלקיה. להיות לנציב עפר, להתפורר כעשן, להתרומם אל על מתוך טיסה כצפור, להתלבש עור חתול ולייבב, להיות לא-היא, להתחמק, לשוב אל האפס כהרה עין או להכריח את נשמתה ולהפיל לרגליו על יד המפתן את גופתה הכתה — ובשעה זו עצמה הולכיכה רגליה חרש על פני שני החדרים האפולוים השדוים באור כהה: נתן הפסה בידה ומשכה, והיא היתה חותרת מתוך כעס לעקור את ידה מתוך ידו והיתה מזוהירה אותו בינתיים, שלא יפריע את הדממה ברעש פסיעותיו.

כשנכנסו לתוך החדר פרס נתן את תרמילו, תקע כפו לשליט ואמר:

— הרי ידי. שמי נתן. כן, עירתה של בעלת העינים הכהולות, סרת פייגן

היפה, ומחסריו של ר' ישראל בעש"ט ז"ל. חסיד מופלג. באתי לו, להרביז תורה בין ילדי ישראל, הגברת חנקין כבר הכטיחה לי שעור אחד בבית מכריה. הללו הלא ימציאו לי שעור שני. הגברת חנקין הביאתני לכאן, כדי להציגני לפני אדוני, אדם מאנשי שלומנו, ולהמליץ לפניו בערי, שיקים בי הכנסת אורחים כלילה הזה בהדרו, כי שני ימים ושני לילות התעניתי בדרך. יום אחד שהיתי כאיזה כפר ולנתי על פני השרה. ועכשיו פני וגופי המרמרו, ומקום ללינה אין לפי שעה. תכעתי מהדרך ו. את בעלת העינים הכתולות והורה לי בהגברת חנקין הנחמדה. היכן יש כאן מקום של כבוד בשביל תרמילי? — כנראה, גם הארון שליט עיף הוא מאד. פניו נפלו. לפי דבריה של הגברת חנקין עסוק הוא כל היום בכתיבה.

— הגברת חנקין הפליגה קצת יותר מדאי בשבחי, ושלא לצורך! — העיר שליט מתוך התמרמרות כבושה. — אני איני עסוק כלל בכתיבה לא כתבן אני.

כך דבר שליט בכעס, ועל שפתיו לא נצנצה אפילו בתצחוק זה שאין שום אדם נותן בה ממש, ומכל מקום הכל צופים אליה, והכל חיכים בה, לפי שאפילו אם כוזבת היא ומלאכותית, מכל מקום בלעדיה אין אויר לנשימה לבני-אדם היושבים במסבה אחת. אפילו בתצחוק של תרמית זו לא בקש שליט לבזבו לכבודה של חנקין. כל כך לא חשובה היתה בעיניו. רגע הבהיקה הרגשה זו בלבה של חנקין, ועיני רוחה נפקחו לראות את היתה באור עיניו. אולם לבד נתפס מיד להרהורים אחרים, הרהורי כעס על עצמה, והם הסיחוו מן האמת האכזרית.

„למה אני יושבת כאן? — שאלה חנקין את עצמה מכאב — כאן, בהדרו של גבר זה? — כל גופה נודעוץ מתוך הרעיון הזה. ישיבתי כאן מופרכת היא לגמרי. עשיתי את שלי ועלי להפטר מהם ולפנות את מקומי, כדי שיהא ניכר בחוש, שלא נתכונתי אלא לטובתו של האורח.

היא כבר קמה מעל כסאה ונתכונה להפרד מהם בכרכת הערב. אולם חזרה בה ועמדה לשעה קלה כנמלכת עם עצמה.

„וראי יפצר בי, כשירגיש בעמידתי, כי אואיל לשבת עמם עוד שעה קלה. אך אני אעמוד על דעתי ואפרד מהם”

אולם שליט לא הרגיש, כנראה, בעמידתה, ומפני כך לא יכלה חנקין להפטר מהם ברגע זה, שיהא נראה כאילו עלבוה.

„ארדבא, אהזור ואשב על הכסא. אעשה את עצמי כאילו לא היה כלל בדעתי לצאת וכאילו לא הרגשתי כלל בדבר, שהוא לא נתן את דעתו על עמידתי, לפי שעל פי האמת הן לא הרגיש בה”.

כך היתה חנקין משדלת את עצמה אל הישיבה. בקשה שוב לקום והחליטה לשבת, שלא תבוא לירי בזיון ככתחילה.

„אשב עוד שעה קלה, שלא אחיה נראית ככורחת ונרדפת. אחר כך אעמוד ואצא כנשימה אחת”.

ואולי תגיע בינתים השיחה לענין, שגם היא תוכל להשמיע את דעתה עליו ברברי טעם קצרים ומיושבים. „אולי יקלסני נתן בפניו ותשתנה מתוך כך ארשת פני, שלא יהיו נראים כל כך זועפים כדרכם, ומתוך

השמחה אקום ואפטר מהם". „תמיד פני זועפים, ומרה שחורה שרויה עליהם. פיינין עליוזה תמיד. ולפיכך היא נרשאת חן". „לא לי להרמות לפיינין. לא ככחה כחי". "הכל מקלסים את פיינין ומבקשים את קרבתה. אני לא בת כךך אני". „אני — אחרת. אחרת. טפשית, חלשת אונים, פחדנית, אבל — אחרת". אין בו יופי, לא חן ולא חכמה, אבל יש בי רכר... יש בי מין רכר... תכונה, שאינח ברורה לי. הלא קפלן היה תמיד מדבר באזני על תכונה זו, שיש בי. הוא הרבה כל כך לדבר עליה, אבל לי לא נתבררה, לפי שדבריו עמוקים וסתומים כל כך. אולם הן ישנה בי. קפלן ירע לכנותה בשמה. הוא ירע אתגבר נא. אתחוסק נא אך הפעם. חזקי, חזקי. איני שפלה כל כך, כפי שאני נראית בעיני".

כאלו היו מחשבותיה של חנקין ברנעים המעטים האלה שעברו על שני הנכרים מתוך שאלות ותשובות מקוטעות, שהתנהלו דוקא בכובר ראש. רוחו העליוזה של נתן הליצן נסתלקה, כמו להכעים, לגמרי. שליט הציע לפני האורח שאלות מקוצרות, וזה השיב לו בשפה רפה מתוך עינים מכולכלות ואחוזות שינה.

„מה שפלה ישיבתי כאן. נתן זה גם וחונף. כביתי היה מקלפני וכאן אינו מרגיש בי כלל".

— ומה שלומה של הגברת חנקין? — שאל פתאום שליט.

— הלא ארוני היה כחררי דזום! — השיבה חנקין נעלבה ומכולכלת

במקום התשובה: הלא ראה ארוני את פני היום.

התשובה האוילית הזאת הכעיכתה מאד, אולם ברנע הזה היה לכה ככה

נתון להרגשה אחרת, שעלתה בו כהחלטה.

„עכשיו. ברנע זה. רנע זה כשר הוא לצאת. דוקא לפי שנתן את דעתו עלי. לא ברנע זה. אחר כך. אחר כך, שגם על ירי זה יהיה הענין נלעג יותר מראי.

אלם תרידיקול הגדול, שהיה מונח על השלחן עד עכשיו, כבר היה בידה וכאילו טלטלתו בכח לצאת ברנע זה את החדר. היא תקעה את כפת לשליט ולנתן, הציצה בפניו המכולבלים והמעונים של האורח ורחמתו כלבת. — ארוני, נתן — התבקרני מחר? — שאלה חנקין בקול של ירדות וחבת.

— וכי מה זו שאלה, מלכה בת אברהם הכבודה? — והן גם את בעלת העינים הכחולות לא ראיתי עריין. שנתים ימים כבר עברו מיום שראיתיה בפעם האחרונה.

— יואל נא הארון נתן לסור אלי. — השמיעה חנקין בסרקסמוס כבדש — אם לא למעני הרי למען...

חנקין כבר התזירה את פניה אל הדלת, אולם הרנישח פתאום, שגם שליט חבש בינתים את מנבעתו ולבש את מעילו.

— ארוני להיכין? — ללוותני? — אמרה חנקין וחסמה בידה בפניו את

הדרך — אינו כראי!

„אם יבצר בי ארשה לו ללוותני, ואם לא, לא ארשה".

— להיכן? ולשם מה? — חזרה ושאלה חנקין.
 — ללוות את הנכרת! — השיב שליט מתוך דעה קרה ושפה רפה. חנקין
 הציצה בפניו מתוך כעס.

„והוא מלגלג. לא ארשה לו בשום אופן. הן הוא עיף” — השתדלה
 להצדיק את עצמה בעיניה. „אני אתחנן בפניו שלא ילוני”.

— אדוני... אדוני... איני מרשה — קראה חנקין פתאום שלא
 מרעתה ונבהלה מפני דברי עצמה הזרה רוקא משום זה על דכריה — איני
 מרשה. אל נא יטריח האדון את עצמו. הלא עיף הוא. והן הוא יפריע את שנתה של
 בעלת הבית כשישוב ויצלצל בדלת. שלום!

היא יצאה בבהלה מן החדר כבורחת וסגרה בפניו את הדלת. אחר כך
 עברה בבהלה את שני החדרים האפלולים וירדה מן המדרגות ברעש.
 „גם המנוסה הזאת אינה אלא מעוררת צחוק. ולמה היא העקשנות
 היתידה? אולם הן הוא עיף, עיף”.

כך נשאה ונתנה חנקין עם עצמה, כרי להצדיק את מעשה המנוסח
 בעיניה. „לא מפני כך ברחת — הכה אותה לבה — לא מפני כך. פחדנית את.
 יראה היית מפני הרגע המקווה, שהלמת עליו, להיות מהלכת עמו ביחידות
 בשעה מאוחרת של ערב, ואולי היה משלב את זרועו בזרועך? — ננעץ בלבח
 ההרוג צורב. — וכלום לא עלבת אותו? — מה פירושו של הרבור: איני
 מרשה? — הלא זה צחוק! — ולמה חסמתי בפניו את הדרך? את נתן הזמנתי
 לבקרני מחר ואותו לא הזמנתי — הלא זה עלבון, עלבון!”

ההרהור על דבר העלבון היה צורב כל כך את לבה, עד שנכונה היתה
 לחזור מיד לתדרו ולבקש ממנו את סליחתו. היא החישה את פסיעותיה כמעכבת
 בעד החזרה. שעון העיר השמיע את השעה האחת עשרה בערב. היא הרגישה
 פתאום, שתעתה בדרך ונתלגלה לתוך סימטא מרוחקה מרחוב ביתה. העוברים
 והשבים פה היו מועטים. הדרך היתה עדיין ארוכה. הגשם חזר וירד. קולות
 מיטרפים של שכור הגיעו לאזניה. היא נטתה לצדו של הרחוב וכמעט שנתקלה
 בשכור, שפסע לקראתה נכון להשתער עליה. נטתה לצד שמאל — נטה גם
 השכור לצד זה. כך היתה מהלכת טעונת פחד ויחידה בשעה מאוחרת בערב
 בתו היחידה של אברהם חנקין, העשיר התקיף של העיר ק. וילדת שעשועיה
 של אשתו, אסתר רחל הצדקנית, ושל המורה קפלן חזר עליה כעל רמעת תינוק.
 דצא היתה כרגע הוזה שפלה בעיניה כשכור זה ונעלה היתה בעיניה. כי כבר
 עלתה בלבה שמש אהבתה והכסיפה בתוכו את ראשי ההרים השוממים. כלתה
 נפשה להשתפך ער תומה ברמעות, לחבק ולנשק את שיינדיל, לשפוך את חום
 לבה על מי שהוא ולהתיכח אחר כך, לחנן במבטה את קסלן ולהתרפק על נתן,
 שבותה אותו תחלה בלבה, ולכרוע לרגליו של שליט ולבקש על נפשה.

את חזרה מצאה כשהוא אפל. פשטה כאופל את בנדיה ושכבה במטת.
 להרדם. מיד. לשכוח.

להסיח את הלב מן העלבון. רעב צבט את הלב. היא נזכרה פתאום שלא
 טעמה כלום מזמן השחרית. אולם בארנוה איי לחם. היא הסיתה לגמרי את
 דעתה מן הדבר, שכלה הלחם מארנוה.

מי עלב את מי? מי את מי? — היתה חוקרת ודורשת בינה לבין עצמה. ושוב עמרו לפניו כמו חיים פניו הקרים והמיושבים של שליט בערב של היום, בשעת בלורה הראשון בתוך חדרו של גבר זה. ושוב עלתה על זכרונה שאלתו לשלומה אחר פרורה של שעה או שתי שעות, שנשמעה מתוך לגלוג ודאי. היא בקשה לנשוק את בשרה מכעם. היא היא נתנה בעצמה את כבודה לכוון. היא בקרתו בחדרו, והוא אפילו לא הרגיש בה. להרדם. להרדם. היא עברת מפתן גבר. היא עברה... להרדם. להרדם לימים רבים: לכבוש בכר את הראש, את הפנים, את הנשמה, את הפנים הזועפים הללו, את המרה השחורה שבעיניה, שלא יכיר בה איש לעולם, שלא תבחין בה עין, ושתנשא בעולם צנועה ומעוטפת ומעורפלת בעב הענו, שלא יראה לעין גופה הגם, המגושם, המעוקם. הלא היא דלה ושפלה ובוזיה כל כך. ההיא תהיה מורה, מנהלת ומחנכת תינוקות ישראל? היעמוד בה רוח? — היהו הפנים הללו מרפרפים עור ימים רבים ונשאים בחלל העולם, הם — הרגל של אבלות? —

תקפה חשק להציץ בפניה, להסתכל בהם מתוך האספקלריה, להסתכל בגסותם, בחזער שבתוכם ולעקרו מתוכם, לירוק בהם. לירוק! — היא ירדה מסטתה. הרליקה את העששית והרגישה פתאום כמכתב המונח על השולחן. הנה כתב ירה של שיינרדל. וראי גם מכתבו של קפלן רצוף בתוך המעטפה — אמרת בשמחה. היא קרעה את המעטפה, ובתוכה מכתבה של אמה. וזה דבר המכתב: בתי היקרה מלכה שתחיה!

מפנה אני לרגעים את לבי מן הטרדות המרובות, שהנני שקועה בהן יומם ולילה, כרי להכנס עמך בשיחה קלה. וכי מה את סבורה? שאמך הקשיחה חלילה את לבה מבתה היקרה? — תמיד אני הוגה כך, בתי היקרה. תמיד. לבי, לבי איך, חמדתי. הנה כלינו, כ"ה, את סעורת הערב, אכלנו ושבענו וברכנו להזן ומפרנס כל חי, ואני יושבת תפושת מחשבות רבות ונוגות. למי נתון הלב של אמך? — לך, בתי היקרה. איפה יושבת בשעה זו מלכה'ניו? — האכלה גם היא? השבעה גם היא? — אני שאלתי את לבי, והוא השיב לי — לא. עכשיו אני יושבת ומביאה בחשבון את סכום הכסף שאת, בתי, מרויחה, למשל, לחדש. כמה את חיון וכיצד את ניוזינתי? — פעמים אני כופרת לגמרי בעשרך הרב, בתי היקרה. ואולי אין את מרויחה כלום. כרך גדול כזה. אנשים שם — כחול היס, והאדם — אבקת חול. במה נחשב האדם שם אצלכם, בתי היקרה? — וצת כה הלשה ורפת אונים ובישנית. הלא מכירה אני את טיבך, בתי היקרה ודרכיך גלויים לי, ואיני משיגה בשום אופן, כיצד בריה קטנה כמותך מוצאת לה את מחיתה שם בתוך הערבוניה. כיצד את חיה ובמה את ניוזינה? — האין מורים בו. שקדנו לך? וכלום אנשי ו. היו יושבים ומצפים לך, בתי היקרה, עה שתבואי את, מלכה בת אברהם מק, ותלמדי תורה לבניהם ובנותיהם? —

לא, בתי היקרה, חוששתני, שיושבת את תמיד על צפחת הרבש ומשם את מוצאת את מחיתך: רבש בשחרית, רבש בערבית ורבש כצהרים. ואיך תערב לי פתי להכי ואיך לא אשרה אותה ברמעות? כלום על הרבש לברו יחיה האדם?

ועוד שאלה אחת מטרידה תמיד את מוחי הרץ, בתי היקרה: מה טיבו של אותו הדבר שהביאך לנ? „שקולה“ זו מהי? אם ללשון הקודש — כלום כורך קפלן, שלמדך בק, כבר למדך את כל תורתו ולא הניח יותר בשבילך כלום? כתבת במכתבך, שיצוה גדולה את עושה בתלמודך. אדרבא, הסכירי נא גב לי את טעמה של מצוה זו. אשה פשוטה אני, אמת, אולם כלום גדול כל כך הרבר, שצאת עושה, ואני קטנה כל כך, עד שאין בי שכל כלל להשינו? כתבת במכתבך, שעתידיה את להיות מורה בישראל. אבל הלא גם עכשיו את מורה בישראל, בתי היקרה. הלא, לפי דבריך, את משתכרת אוצרות כסף. ואם כן, מה תרויחי, אחרי שתתעני שם „בהשקולה“ שלך שנים על שנים? — או שמא סבורה את להיות בסופך למורה „בשקולה“? כלום מלאכה זו לפי כחותיך? הן רפת-כח את חליטה. גאה ובישנית. הן בת מלכה את, ומים ציננים לא עלו מעולם על כף ירך הענוגה, והכל חיבים בכבודך, ואת הנך נעלבת על כל דבור קל. האת תוכלי להתערב עם הכריות, לישא וליתן עמהם, ועיניך לא תזלינה פלגי דמעות? בלום מלא עלומו של הקב"ה אנשים טובים, ישרים ורחמנים? מי ומי הם האנשים הטובים, שיבינו את דרכיך, בתי היקרה: את דבורך, עצבך, רוגזך, אהבתך ורחמיך? — כאלו הם הספקות המענים תמיד את לבי. האירי נא את עיני, בתי, והסבירי נא לי את חיך שם. או שמא, בתי, תשמעי מכל מקום בקול אמך ותנהמי מדרכיך ותשובי לבית הורריך? — אני שולחת לך בחשאי רובלים אחרים, שמסרתים על ידו של קפלן, והוא ישלחם לך על פי הארדיסה של הסוחר וויינשטיין. אביך עדיין בעקשנותו עומד. לא בת את לו — צועק הוא בכעסו, פוסע על פני החרדים ומחשב את חשבונותיו. סבור הוא, שהארם חי לעולמים. ואני לבי בוכה כי במסרתים, וגם עיני זולגות פלגי דמעות. קפלן יוצא ונכנס לביתנו. ואנו יושבים ומסיחים בך, בתי היקרה. את כל רחשי לבי הכואב אני שופך לפני האדם הכשר הזה. גם בחלקו אין להתקנא, בתי. הוא נרכא ושחוח, ופניו עוד רעו משהיו. הוא באן, ומוחו, כדרכו, מרחף בעולמות העליונים. שובי נא, בתי, לבי, לב אם, מנבא לך רעות שם, בתוך התוהו וזבוהו של הכרך. אל נא אפתח פה לשטן. אוצי ובואי והכניסי כי רוח חיים, בתי היקרה. אמך המתפללת לאלהים בעבורך

א פ ת ר

חנקין עברך בפרופו על דברי המכתב המלאים אהבה ורחמים, וללבה לא נגעו. היא קנטרה כל כך את עצמה בשל זה. הרי המכתב לפני — ולא כלום? ולא כלום? — הכל כבר נעקר מלבי? הכל? — לא אב ולא אם, לא שיינדיל ולא בית-הספר. רק הוא... הוא... אין לי כלום, לא כלום, לא כלום... רק...

היא כתבה את העששית, שכבה במטה, כבשה את פניה בכר, התכרכלח בשמיכתה, ואותיות המכתב השתרבבו ורקדו לקראתה שיירות שיירות והיו מכניסות לתוך לבה את קרני-מישושן הטבולות בסם של ספקות. כרך גדול, אנשים בתוכו כהול-דום, וביניהם כריה קטנה ודלה מלכה בת אברהם סס. צפחת הרבש בידה. והיא פעוטה, בישנית ובורדה כל כך. כודדה ככיה הספר,

בורדה בין רעותיה, ושלטי שוה-רוח, מחריש ומלגלג. הכמותה תקנה את אהבתו? כך הלך חוט, ינונה הלך ונרקם על ידי העכביש, שהיח יושב בזוית-לבה. אולם היא השתדלה להסיר דעתה ממראות-ההווה. היא ראתה את עצמה בחזון מוקפת סיעות סיעות של תינוקות המרקדים מסביב לה. היא המנהלת אותם, היא המחנכת אותם. לשונות של תינוקות מקשקות ומשמיעות בשיר את הרבור העברי. אחר מהם מספר בקול את המעשה בחנה ושבעת בניה. חנקין חתרה לצמצם את כל היותה במעשה הנעלה של חנה ושבעת בניה, במסירות-הנפש של הקדושים. אף אני אמסור את נפשי. והלא יקבלו אותה לעולה. הלא יקבלו אותה — דברה לעצמה בתחומין — אני אמסרנה להעם. היא ראתה את עצמה עולה על המוקד להציל את העם. קפלן ושלטי עומדים על ידה, מציצים בה, כשהיא מוקפת חבילות וזרדים, ונופה בתוך הלהב. אף הם עולים אחריה. הלא יקבלו את נשמת. הלא יקבלו! — ושוב נגלתה לה נשמתה, כשהיא קטנה ורלה כל כך, והאור בתוכה מעט. הכזה הוא הקרבן שירצה? — הלא אני משקרת — הלא אני מסבכת אה עצמי בכחש. הלא אני בזיתי כל הערב את נתן ושנאתי. הן הוא צדיק, מסתפק במועט ועניו — ואני שנאתי. מחר אפייסו, אסביר לו את פני. לכל בני אדם אסביר את פני. לא אקנא בפייגין. אערוך מכתב של אהבה ורחמים לפייגין, לאמיו לקפלן. רק לש... לא אסביר את פני. הוא רע ואכזר. עמו אתנהג במרת, הדין.

חנקין חשה פתאום, שהתאווה אל הטוב, אשר עלתה תחלה מתוך היותה כנל, יבשה בתוכה מרגע זה, שצף כנגדה פרצופו של שלטי. היא כזה שוב לנתן ולפייגין, וגם הרברים הבאים נראו לה בשעה זו רחוקים ונעלים מטנה כל כך. ההיא תנדל תינוקות ותחנך ותרליק פנסי-אור בתפוצות ישראל? — היא לא תגיע לעולם אל החוף, שלא למרו יריה לשחות. התחמקי! הסתתרי! תחת השמיכה תסתתר לימים רבים. בחגוי סלע תסתתר לימים רבים עד שתעשה זקנה שהוחה ובלה. היא מתבישת להגלות בפני הבריות, היא מתבישת בעור פניה, בצבעם, בהלכה. היא לא יכלה ללמד את לבה אל הרעיון, שתקום סתה בבקר משנתה כאחד האדם, תדר ממטתה, תתלכש ותבוא בין הבריות. אולם היא שלכה את זרעותיה, לחצו אותן עד כרי כאבי, קראה ממעמקיה לכל הכחות השפונים בתוכה ודברה לנפשה בקול מצוה:

— את, לא! לאט לך, לבי! אלו הם הספקות. אור השמש יעלה על חרבותיהם. אור היום יחרש את כחותי. ולאור היום אני — לא אני. אני אחרת. אני נאיונית. אני חכמה. אעקור נא את לבי מכבלי המחשבות. נומי נא, ישני נא — דברה לעצמה כחולה, שנתון בין זרים, ואין אדם קרוב סוער אותו כחליו, והוא מתחטא לפני עצמו מדבר תנחומים לנפשו. אחרי שהתלבטה שעה מרובה במטתה, באה עליה תרדמה.

פרק ו

בשחרית, כשנעור שליט משנתו, ועיניו המבולבלות התחילו שטות באויר, הרניש פתאום בתמונת איש העומד כנגדו ותרמילו על שכמו.

זה היה נתן, שכבר היה מלובש את מעילו העליון, וכפו שלוחה לקראת שליט לשלום ומקלו בירו השניה כמוכן לצאת. שליט בקש לעכב בעד יציאתו הבהולה של נתן, שכבר היה מקושר בו ומיצר על פרידתו. מתירא היה לראות את עצמו בורד בתחלתו של יום. אולם הלה לא נשמע לו.

— לא, חביבי, לא הורשה לי, אני בהול מאד, מר שליט. הרבה עבודות חשובות לפני. והחשובה שבכולן: עלי להציג את עצמי לפני ו, למסור לה את כרטיס-הבכור שלי ולתהות על פרצופה וטיב רחובותיה, אי מהם נאים ואי מהם נהררים. ותהיה זו יפה רוקא ביחירות. כך ררכי: לתור תחלה כל כרך, ביחירות. גורה שוה מכן-אדם, שאי אפשר לך לעמוד על טיבו כראוי, אלא אם כן אנו מתיחרים אתו בלי הציצה של שלישי. זשנית: הן היפה, בעלת העינים החולות, וראי מחכה לי בכליון נפש.

— איזו יפה, שעיניה כחולות? — שאל שליט בחיוך.

— זו בת-עיר, פיינין היפה.

— כלום כחולות עינים היא? הן עיניה שחורות כאש!

— כן. זו בעלת העינים השחורות. לא, הכחולות — היא הן מחכה לי

בכליון נפש. כלתה נפשי לרבר אתה ביחירות, לא לרבר, אלא להציג יפה לתוך עיניה הכחולות והטהורות. הלא היא משאת נפשי. הלא היא מבחר חלומותי. מיום שהכרתיה אין בי מנוחה, חביבי שליט. סוד זה אני מגלה לך בלחישה. לפני שנתים הרליקה זו עששית בי, שדולקת כנרתמיד עד היום. אמת, היו ימים, שלכי הלך שבי רוקא אחרי אחותה הצעירה ממנה. גם זו היתה קרובה ללכי מאד, ורוקא על שאין עיניה כחולות ועל שלשונה מקשקשת תמיד. אולם משחל מבטי על הגדולה, פנה לבי והלך לו מן הצעירה והתדבק בהכבירה לאהבת, עולם. שמעתי אומרים, שעיניה שחורות כאש. כלום אמת כפי האומרים? טועים הם. הם טועים. בחיי הן הסתכלתי בהן הרבה, הרבה, כל אותה הערב שראיתיה. כמעט כל הערב הצצתי יפה לתוכן. גם עלה בדעתי להכנס אתה כרבדים, אלא שלא נרמה לי השעה; אחר כך הייתי פוגשה כרחובות פעמים רבות וברכתיח בברכה כפולה ומשולשת מתוך קידה של כבוד רב. אף היא היתה משיבה לי שלום באהבה ובחן, כאילו ארם מורם מעם ורגול מרכבה אני. ובלחישה אנלה לך, שליט הטוב, שפעם אחת כבר סרתי לביתה. ורוקא אחרי שכבר יצאה מתוך עירנו ונעלמה מעל גבי האופק. וכאילו להכעיסני, לא מצאתי גם את אחותה הצעירה בשעה זו בביתה. היכן היא היפה? שאלתי את בני הבית, ולכי ככה בקרבי, הסמיקו פניהם ולא ענו לי דבר. אחר כך נתפרסם הענין כהויתו. היא עונה את אביה, את אמה, את אחיה ואחיותיה ואפילו את פיהם לא שאלה. יש אומרים: לאודיסה יצאה, ויש אומרים — לקיוב, ובת-קול מכריוזו ואומרת. היא בו. והעיקר, שהיו מרננים קצת אחריה. היה מי שאמר, שלא כנפה יצאה. אולם אין כרבניהם של הללו שום ממש. וראי אין בהם ממש, וראי יצאתי גם אני ובאתי לו. ושמא תשאלני: מה הוא הדבר אשר הביאני לכאן? ואשיב לך, כררכי להשיב לכל שאר הבריות: כדי להרביץ תורה בין ילדי ישראל. ויש גם ברבר זה יותר משמינית של אמת, כי אם לא זה, אנה אני בא? — אם יודמן לארדוני שעור, יוכרני נא לטובה. ואני בהול מאד. עלי

לקיים את הבטחתי ולסור מיד למעונה של פייגין, להכנס בשיחה קלה עם הנברת הכבודה, בת ישראל הכשרה והצנועה מרת חנקין, הרגולה מרובת, וללחוש לה בפירוש, שהיא בת ישראל כשרה, ושכמותה תרבינה בישראל, ואברך אותה על שהאכילתני והשקתני בכל הכבוד הראוי לאדם הנכרא בצלם אלהים, כשנפשי התעטפה כי אתמול ברעב, וגם אדרוש, דרך אנכי, לשלומה בשמך. יש בכיסי גם מכתב-מליצה לבהור אחר בישראל, ושמעון שפירא שמו. ואין ספק ברב, שגם הוא יעמוד לי בשעת רחוק ויתן לי תלמיד אחר או שנים. רצונך, הכיבי! ואסיה לך מעשה בר' זוסיה מאוניפוליס? לא עכשיו. אני בהול מאד. הכיבי — הבק נתן פתאום את שליט מתוך זרם אהבה ששטפו. — יפים ידו הענינים הבאים. נראה חיים יחדו. נהיה שמחים. שמחים.

נתן החל מרקד משמחה בחדר, ושליט צחק כנגדו בקול. שליט הקשיב לדבריו של נתן בהנאה. הוא הסתכל בפניו, בתנועותיו, בדרכי הניווט וראה אותם כידועים לו מישכב הימים. הן נתן זה ידוע היה לו מימים רבים. ופלוס אפשר היה לו בלא זה? — מוזר נראה לו הרעיון, שאפשר היה למסכות החיים לעמוד בינו ובין אדם זה ולא הציץ אפילו פעם אחת כפרצופו. וכזו היתה הרגשתו של שליט אמש בערב תיכף להסתכלותו הראשונה בפניו של האורח. הלא אני אוהבו אהבת נפש! — דבר שליט אל לבו, כדי לעקור משם את ההכרה הקבועה שם, שנקבעה בו בעיקרה על ידי אחרים: שאין אהבה בלבו לבני אדם. „הלא אני אוהבו אהבת נפש ובלא פניה כל שהיא”. דבר זה מנין לך? — חלק על עצמו. יש פניה. יש מקוה אתה, שיקלכך הלה בפניה. הוא יכול לשמש לך בן-לויה, לבקר אתו את פייגין, בשנים אין מלאכת הבקור קשה כל כך. ידיו של אדם זה משוכלות בכל לפתוח אה דלתותיהם של בתי זרים ועל ידו תבנה גם אתה. „אולם לא בגלל זה קננה בלבי האהבה אליו” — התקומם בו לבו כנגד הרעיון המחרחר הזה.

וכשיצא נתן מתוך חדרו היה כאמת לבו על שליט כמו אתרי נתן. הוא היה הונה בעונג בערבים הבאים, כשיכלה ניצוץ מתוך הלב. יסור למעונו של נתן ויהיו מספרים זה עם זה בהצדיק ר' זוסיה מאוניפוליס. הוא היה מכיר בלבו תורה גם לחנקין, שהביאה לביתו את האדם הזה, והתחיל מתוך כך מכוון אח קרני לבו אליה. ברגע זה, כשהיה מהרהר בערב של אמש, היה כאמת מתחרט על שהניח לבת ישראל זו ללכת יחידה בשעה מאוחרת של ערב. צריך היה לעמוד על דעתו וללוותה. היא ודאי לכך נתכונה. הלא זה היא עלבון! עלבון! — לכשאראה אותה אפייסה. הלא זה עלבון!

אולם דעתו הוסחה מיד מהנקין. פרצופו של דרבקין נזפח על לבו. לא ידע אם אוהב הוא אותו או שונאו, והקניט מיד את עצמו על שהוא משפיל את כבודו ומטהה את מוחו יותר מראי על אדם שוטה זה. מאום היה דרבקין זה בעיניו ולא זו מבלבד. פקום ממוחו, עד שבא לפניו משה ריין ונאלו משעפירו. הפעם עמד משה ריין והטיף אבנים לתוך מי הים. ברביקות של שמחה הקשיב בקשקושם של הגלים, דפקו בדלת, ולבו של שליט נקף מפהר. הדלת נפתחה ברעש. בעלת-הבית התפרצה לתוך החדר, כשהיא מנענעת באגרופיה, ועיניה יורות זמים. — מי פה בחדר? — קראה בצוחה כמטורפה.

— אני בחרר — השיב שליט בנחת ובכת צחוק. מבטה של הגברת ברנמן חל לרגע על בתי-הצחוק, ופניה להטו מכעס.

— מי פה בחרר? חזרה וצוחה בעלת-הבית, קרבה כדי פסיעות אהדות לשליט ונענעה לעומתו באגרופיה. שליט התרחק ממנה כדי הפסיעות הללו והציץ בפניה מתוך שתיקת תמהון, ובתי-הצחוק לא סרה מעל שפתי.

— מי פה בחרר? קראה שוב הגברת ברנמן בקול היסטירי ורקעה ברגליה על הקרקע.

— אני בחרר! השיב שליט מתוך אותה השלוח, שהרנייה כל כך את בעלת-הבית.

— חררר? — חררר! — צוחה בעלת-הבית וקרבה אליו מתוך קפיצה — חררי ולא בית-מלון לאורחים פורחים.

רק ברנע זה הבין שליט את כונתו של הכעס האכזרי שעוה את פניה. הוא השיב בלשון רכה:

— צרקה הגברת. אולם הן כבר נעשה מעש, ולפיכך אני מבקשה... אני מבקשה.

— מה אתה מבקש, חררר? — מה אתה מבקש? — לגרשני במקלות אתה אומר, רוצה?...

— כן. אני מבקש את הגברת לצאת מחררר, שאין לה רשות להתפרץ בו — סיים שליט, שהיה מרוגז על ידי דבריה — ולהקים שאון אין לה רשות... — מה? מה? — אין לי רשות לסור לתוך חררר? להכנס עם הארון

הגדול בדברים? אין לי רשות לדרוך על ספי-הדרור? שפלה אני ובזויה — הלא כן הם דבריו. מי זה העיו להשמיע באזני דברים האלה? — אני שואלת: מי העיו? מי זה העיו? — היא נענעה לעומתו באגרופה, טלטלה בכח את ראשה לצדדים כמבקשת להשתער עליו, עד שנשמטו מסרקותיה מתוך שער ראשה ונתפזרו השערות — מה? מה? — אתה אומר, שמטורפת אני. כך אתה אומר. מי זה העיו לעשות את ביתי בית-מלון לאורחים פורחים? מי זה העיו? —

— אני לא עשיתיו בית-מלון — השיב שליט בנחת — נאנס הייתי. רע מימים רבים — שקר שלא בכונה ובו את עצמו בשל זה — אולם בלבו היתה קבועה בטחה, שהוא כאמת רעו משכבר הימים — לילה אחר, ומה בכך? — התחנן שליט ושנה פתאום את קולו — אני מבקש את הגברת לצאת מיד את חררר! — קרא פתאום בקול מפקד.

כעסה של הגברת ברנמן התחולל עכשיו בכה יותר גדול. רומה היתה בפניה הנלהבים ובשערותיה הפזורות למכשפה הצמאה לנכס. היא זעקה בקול הדוקר את הלב וצורב את העצבים.

— מי זה משמיעני על היציאה מביתי? מי זה מגרשני מביתי? מי? מכניסים לתוך ביתי בלילה, מכניסים לתוכו אורחים פורחים המתפרצים ומקפחים את שנתי ומתפרצים ומגרשים ומקפחים ומכניסים ריחות רעים. אי, טפו! — היא ירקה בקול — ריח רע — היא סתמה את נחיריהוטמה בידה — אין לעמוד מפני הריח הרע. אין לעמוד פה!

— אם אין לעמוד פה, תואל נא הנברת לצאת — אמר שליט בקול צווי רמז באצבעו אל מול הרלת.

— מה? — מה? — קראה בקול צרוד, השתרעה על שליט, רקעה לפניו ברנליה על הקרקע ותפסה אותו בידו — מה? תוציאני? תכניץ? תרמסני ברנליך? —

היא לפתה בירה את זרועו כדרקון המשתלשל ססביב לזרועו של אדם ולחצה בנופה את גופו, כדזתרת להאבס עמו.

נניעה זו היתה מאוסה על שליט. הוא נרתע מלפניה בכח קל, עד שנופה הנשען בנופו צנח באלכסון. כונה את הרגע הזה והפילה את עצמה בכח על הקרקע והתחילה זועקת בקול אנוש:

— הוי, הוי, את צלעותי פרק, הרוצח... להרנני הוא אומר, הגולן. הוי, הוי!

שעה מרובה היתה מוטלת על הקרקע, עד שהתחילה להתייפח בקול רם. שליט עמד מבולבל ולא ידע אם לסטרה בכעס על הלחי או לצחוק בקול. הוא חש את גיפה החם, שהיה כרוך סביב לגופו. הוא חש, שמשוה מהויתו נעקר ממנו ונתדבק על ירי המגע בבשרה. חשוקה חלהלתו לעקור מבשרה משהו זה, להפשה בנרגותה, לררסה ברנליון, לדקור במהט את בשרה או לתקוע בה את צפרניו.

הוא הציץ בפניה של המטרופת ששכבה לרנליו וראם זורחים באור גרול שלא הבין את מהותו. אולם משתוקק היה להתרפק עליו. הוא חש, שאומצא של בשרה החם כאילו נתרבקה בנופו מתוך מגע ותובעת ממנו לפחת בה רוח חיים או להשיבה אל מחצבתה. הוא היה כמה אליה בלבן, כמה אל נשמתה ומפנל את בשרה, חומר את בשרה ומכזה את נשמתה. לא ידע, אם כלה נפשו אחרי בשרה או אחרי נשמתה. לא ידע, אם זורחים הפנים באור הנשמה מתוך שנתונת בנוף עכור ושפל או הם זורחים באור התאוה, שאכלה את הנשמה וספגה את אורה.

הוא ראה אותה כנרניר נשל המתפלש לרנליו בעפר ועליו שומה לדרכו ברנליון, כדי שלא יחולל כבודו, או להרימו ולשימו בתוך סלו. הוא עמד מבולבל, חמה, כועס, מהיך, כמה, חומר, מפנל, מבזה, מרחם וכוסף אליה אל הניצוץ שבעיניה של המטרופת.

היא עמדה על רנליה, הציצה בפניו מתוך כהלה גדולה, רמזה עליו באצבע זקראה:

— הוי רוצח! העינים, העינים! העינים — של רוצח!...

היא יצאה מתוך החדר בחשאי, הייכה כננרו בחן, כאילו נפטרה ממנו מתוך שיתתיירינים. שבה לתוך חדרה, חזרה ושכבה על המטה והתכרבלה בשמיכתה. מיד נשמעו נחירותיה הקולניות, שהיו מפריעות לסירוגין את הרממה שבחדרים. שכב לו שליט גם כן על מטתו והיה הונה בררנקין, בנתן, בפיינין, רגע כהרף-עין בחנקין, במשה ריין. את ריין ראה כשהוא עומד על הרוכן שבחנות, שהעפרון אחורי תנוך אוננו. החליט ברעתו לקום ולרדת לתוך הרחוב, לשוט,

לשום להיות צופה במעשיהם של הכריות המטורחים ולטוות לו ברשות הרכיב את הוט רמיונותיו.

כשפתח את הדלת של הבית ראה כנגדו את חנקין שעמדה זה שעה מרובה במסדרון מחוץ לדלת ולא העיזה למשוך בפעמון כדי שלא להרניו את בעלת הבית.

— הלא כן היו דבריו אמש בערב! — אמרה בלבה והתכונה להנלם על ידי הרהוריה המרגיזים הללו בשליט ולהטיל לתוך לבו את הארס שבהם.

פרק ז

כל הלילה היתה שנתה של חנקין מרונות.

בהלומה ראתה את עצמה מסרסת את שערותיה בחררו של שליט. בעלת ביתו מסייעה לה. ושליט טופח לבעלת הבית על שכמה. כל גופה רער מפני החלום הזה. חנקין נעורה, חזרה ונדרמה וראתה את שליט וקפלן נאבקים זה עם זה, ובעלת ביתו של שליט רמזה לה באצבעה על המשורר שימקין, בעל השערות הארוכות, ולוחשת לה, שיפה הוא משליט. הלכה חנקין לחפש את מסרקה, פגעה בשיינדיל. היתה שיינדיל מציצה בה בתמיה, כאילו אינה מכירה אותה מתמול שלשום. שאלה: כלוב אין את מכירתני, שיינדיל? — צחקה שיינדיל בפניה כמטורפת. נגשה אליה פיינין, לחשה לה על אזנה ורמזה לה באצבע להלוות אליה. הלכה, לפי שהבינה מתוך הרמז, שהוא — שליט — מצפה לה. הלכה אחריה, עד שפגעה שוב בשיינדיל. אמרה לה שיינדיל בשמחה: — הלא אני מחפשת אותך זה ימים רבים!

אף היא היתה שמחה מאד על שיינדיל, אלא שחשה בפיה כעין טעם של תמרורים ומצוקות-געועים בלב. וגם הרעב צבט את הלב. והן היא הלכה לחפש אותן, אותן, ופתאום מצאה ספר אגדה בידה והיא משוטטת יחידה ברחוב ואין איש. נפלה על הקרקע ונתקלה בשכור.

מתוך נפילה זו נעורה חנקין משנתה וחשה בזעה קרה שכסתה את גופה. אחר כך נדרמה שוב, ושנתה היתה שקטה כל הלילה. וכשהקיצה בבוקר היתה דעתה עליה ברוחה מאד. לא ידעה טעמה של שמחתה. היא לבשה את בגדיה בבהלה, ובלבה הבהבה הרגשה של חרוה:

— וראי יתברר לי הטעם. וראי.

אמנם נתברר לה אחר כך טעמה של חרותה, לפי שכבר נמלה ההחלטה בלבה לסור היום לחרדו, ומיד, תיכף להלכשתה, היא תסוד ותשאל לשלמו של נתן. היא תחלה תחלה ברובה לביתו של הסוחר וויינשטיין ותשאל את פיו בדבר השעור. אחר כך תביאו כמתנה לנתן. השעור יהא משמש לה אמתלא לבקור זה. הוששת היתה, שלא יקרמנו אחר. השכימה ובאה לזרו את נתן. היא תשים בתוך הרידיקול שלה את מכתבה של אממה ותקריאו לשליט. היא תתהלל באזניו במכתב מחוכם זה. מתוכו יודע לו דבר החרדה, שהכל חרדים עליה, וגם אהבתו של קפלן אליה תגלה לו מתוכו — יקנא אותה בקפלן. וראי כבר

נתקבלו על שמו של וויינשטיין סכום הכסף ומכתבו של קפלן. עכשיו היתה משתוקקת אל מכתבו של קפלן. הלא הוא ודאי יקלסנה, כדרכו, ויכתוב לה על דבר התכונה המיוחדת שבת, על התכונה המיוחדת רק לה. אמנם לכה כבר בחל ברבריו של קפלן, לפי שרוחם תמיר אחר, אולם היום, בכל יום, מיוס שהכירה את שליט, נפשה נכספת אל דברי המורה שלה ואל אהבתו, שרק הם יכולים להחזיקה עכשיו עכשיו, כשלבנה בלה ונמק, והבושה אוכלת אותו. עכשיו רק מתוך אהבתו של קפלן היא דולה את כח החיים שלה. כי הן כחותיה כלים... התוכל, ה', התוכל במלחמה הקשה הזאת? הן רפת־כה היא, חלשה ובישנית. אולם אהבה יש בלבה, אהבה גדולה, כבירה. כבירה פמנה. היא אינה יכולת להחזיק מעמד כנגדה. היא שוטפת לקראתה כורמ־אביב וגורפת את כל הנדריים והסינים. כן, היא לא תחזיק מעמד, כי גדולה השלהבת מהפתילה. היום תחזוק. היא תסור לחדרו ותקריא לו תחלה את מכתבו של קפלן. היא לא תפתח את המעטפה של המכתב עד שתסור לחדרו. של מי הוא המכתב? — ישאל. שלי הוא. ומי הוא הכותב? — אניחנו על ידו כתחנונים, לא, בנזירה: קרא! — וגם את מכתבו של קפלן אקריא לו. ואציץ בדרך הליכה כפניה של בעלת ביתי, בעלת הפרצוף היפה.

כך היו מחשבותיה של הנקין בינה לבין עצמה והיתה שמחה, על שפייגין עדיין ישנה, והיה סיפק בירה לצאת מן החדר, כשו לא הקיצה עוד, ולא התקלקל מתוך כך הדרת־הבוקר שתקפתה. כי אילו פקחה זו את עיניה, ואילו... הן היא אינה יכולה לרבר אליה לשלום. תורה נא בפני עצמה על האמת. שנואה היא לה, לפי שיש בה עזות־לב יותר מדאי. כלום מתקנאית היא בה? הלילה וחלילה. אלא שקלת־דעת היא יותר מדאי, וקלות־הדעת שנואה עליה בכל צורה שהיא. ומפני כך ומפני כך — בלא... בלא...

חנקין רחצה את פניה ויריה בלאט ובחפזון, לבשה את מעילה ויצאה מן החדר. אולם כשהגיעה עד המדרגות, נענץ במוחה רעיון, שודאי נשתכח ממנה איזה דבר. חזרה לתוך החדר, עשתה בו שעה קלה, ואתו הרבר לא עלה על מוחה. היא החליפה את המחט של מצנפתה באחר, גדול מזה, מאחרי שזה לא היה מקביל לה יפה. נטלה את מכתב אמה, שהניקה על השולחן. בינתים הקיצה פייגין משנתה ופקחה את עיניה. סימן רע! רע! חנקין ירקה מכעס, וכרי לכפר על הטאתה, חייכה כלפי פייגין, נגשה אל מטתה וברכתה בברכה הבוקר. וכשהגישה אל הכיטה, הרגישה פתאום באותו דבר, שנשתכה ממנה: הרידיקול.

היא נטלה את הרידיקול הגדול בידה והתחמקה מתוך החדר כבהלה. שמחתה לא נתקפחה לפי שעה, שהן, על פי האמת, אין בלבה שנואה כל עיקר, ואפילו לא לפייגין, ולא ל... לנתן... לא... לא... ולא לשום איש מן העוברים והשבים, ולא להשכור, שהפחידני אמש בערב. את, שלום, נברת כבורה! — שמעה חנקין פתאום כרוז עולה לקראתה. — צפרא טבא לנברת! —

זה היה קולו של נתן.

— מה מוזהמים פניו! — הלף הרהור במוחה של חנקין — הוא מאוס, מאוס. אבדתי, בין כך וכך לא אווז מהחלטתי. אסור לחדרו של שליט אפילו

בלי שום אמתלא. אסור סתם. נפתחת הרלת — והריני! — הצץ נא לתוך עיני. הצץ נא לתוך עיני, אהובי, מחמדי, הצץ נא לתוך עיני! למה לי אמתלא? — למה לי לסובב אותך ואותי בכחש? למה לי אמתלא? כלום נתן הוא השבי? שביני ובינך, מהמדי? — כלום דוקא נתן? — הבט נא בי, הבט נא, הבט נא... — צפרא טבא להנברת מלכה בת אברהם! — חזר נתן על קריאתו, לפי שחנקין, שהיתה שקועה בהרהורית, כמעט שלא הרגישה בו.

ברנע זה הסבירה לו חנקין את פניה. היא היתה באמת ששה עליו ולא ידעה כפני מה.

— ושלום להנברת גם בשם הארון שליט! — קרא נתן בשמחה. חנקין היתה נכונה להתרפק עליו בשל קריאתו זו. התחילה לשדלו, שיטפל אליה וילונה, כי הן פייגין עריון ישנה ממש — שקר אני מרברת — היא תסור לבית אחר, שמתוכו יצא גם לו טובה, אלא, שעליה לשהות שם שעה מרובה. לפיכך כדאי היה, שמר נתן יסוד בינתים לשליט ויחכה לה בחדרו. הבית לא רחוק הרבה מכיתו של שליט — דברה חנקין בערמת, לפי שסבורת היתה ברנע זה באמת, שהבית הוא קרוב, אף על פי שירעה, שהבית הוא רחוק מאד מכיתו של שליט.

נתן נטפל אליה על פי בקשתה ולוה אותה משהו, אולם חזר מיר והודיע, שאין הוא עכשיו ברשותו ובהול הוא מאד. הוא יחכה לה בחדרה.

— מה שייך: לא ברשותו? — שאלה חנקין מתוך קנאה מסותרת לפייגין, כלום יש אדם שאינו ברשותו?

— יש. יש — השיב נתן כפיוזר הרוח — יש.

נתן נעלם, וחנקין כעסה מאד עליו בשל זה. הן הוא עלכה. הוא להוט אחרי זו — אמרה בכעס — הוא יצא לגמרי מגדר הנימוס. יש יש — מה פירושה של מלה זו? הוא חושר בי ורמו לי על הרבר.

מתוך כך הלשה מאד דעתה, והיתה מתבישת כל כך להראות עכשיו לעיני שליט. עור פניה כאב סברשה. „אפילו בעיניו של אדם זה — של נתן — איני נושאת חן” היא החליטה מתוך כך, שבאמת שפל מאד ערכה ושנאה את נתן בשביל זה. ולמה אני שונאה אותו? — שאלה את עצמה — הן ערכי שפל ואיני ראוי לאהבה. אבל רנש השנאה שבלבה הלך וגדל. וכבר נצנצה בה תשוקה לדרוה אחרי נתן ולהחזירו בעל כרחו. לשליט! לשליט! שאנו בה דמיוה. היא החישה את פסיעותיה. הוא דרש בשלומי, החכם, הנאה והנאה! — הוא דרש בשלומי, ואני איני רצה אליו כמטורפת. הלא אני עלכתיו אמש. לא. הוא עלבני, שלא לוני ולא נתן כלל את דעתו עלי. דוקא מפני כך עלי לסור עכשיו, שלא יהא נראה, כאילו עלבני באמת. ואולי באמת נעלב על ידי ולא יבקרני יותר בהדרי. היום אכפר את פניו. אם אקבל מכתבו של קפלן, אסור אליו, ואם לא — לא, כך העמידה חנקין את הרבר על המקרה.

בביתו של וויינשטיין קבלה את הכסף ואת המכתב בבהלה, ולא זוה מעל המפתן, שלא יעכבוה, והסיחה את דעתה גם מן הושעור והתחמקה בעל כרחה, להמהונם הנדול של בעלי הבית, הארון וויינשטיין ורעותו, שנטפלו שניהם לה וסמכו את זרועותיהם על כתפה מתוך תהנונים.

היא רצה, רצה, כנשואה בידיו של קוסם. אליו! — תמוהים ומופרכים כל כך היו ברנעים אלו בעיניה כל הפקפוקים. ורחוקים כל כך היו ממהות נפשה. הן הרברים פשוטים כל כך ומובנים, אמש עברה בפעם הראשונה בחייה את המפתן של נבר זר. אולם המפתן כבר נעבר. הכל עבר, עבר. היא נוחה כל כך, היא קלה כל כך. על כנפים תעוף לתוך זרושתיו. רוחות וסערות יטלטלוה. היא פותחת את הדלת — והרי היא! — אמש הפילה את החיץ. עקרה את הגדר. עכשיו היא בת-הורין, היא נאה, היא עוה, היא שמיחה. שלום-הגברת כרגמן היפה! אל נא תרחיקיה מזרועותי. אישבור, ארמוס, אנפץ. אורוק עליך מי-קרובל. אל נא תעזיזי. הלא הרברים פשוטים כל כך ועשויים ישר. אני מושכת בפעמון משיכה גדולה וארוכה, נכנסת, עוברת את המפתן, יושבת אצלו על המטה, מרכינה קצת את ראשי לצד שמאל, אני מפטפטת כקל-תדעת, כפיינין — אני... אני... ראשי נוגע דרך כפיפה בידו, ידו בתוך שערות ראשי, פשוט כל כך, ישר כל כך.

היא ראתה את עצמה בכיזונה קרובה אליו קורבת בשר — כולה שלו — ועכשיו היא ברחוב. משונה, משונה. מה מעשיה כאן ברחוב בין העוברים והשבים הזרים? — מוזר היה בעיניה הדבר, שכבת-ארמה וכתלים מפסיקים בינה ובינו. היא מעבירה ברמיזות מהק על ככרת-הארמה ועל הפרצופים שמסביב. כמעט שנופלת בזרועותיו תחת תכלת השמים, כי הכל נעקר מסביב. ובחלל העולם הוא והיא, הוא והיא, שניהם אחוזים ומדובקים. היא רצה, רצה, כנשואה בידו קוסם. רוחות וסערות ינשאוה ויטלטלוה. הנה הבית והנה המדרגות. הנוז הדלת והפעמון. והריהו! — הוא עומד על המפתן לבוש מעיל-הרחוב ומוזמן לצאת. לכה חשב להשבר.

— הגברת הולכת אלי? — שאל שליט מבולבל קצת.

— נתן איננו? — שאלה הנקין.

— איננו! — השיב שליט.

— הלא הארון יוצא! — אמרה הנקין נעלבה עד תהום הנפש — אנו הולכים! — סיימה הנקין, כשראתה את צפור-הדרותה מתנוללת לרגליה פצועה. — לא אדרבא: נכנס נא — תואל נא הגברת לסור! — אמר שליט קצת מתחנן וקצת מתוך רחמים.

היא לא סרבה. נתרצתה מיד להצעתו ולא העמידה זאפילו פנים כמסרבת. מעשה השטות הזה התחיל לכרסם את לבה ולא חדל כל אותה שעה. היא נכנסה לתוך חדרו ולא דאירה מעליה את מעילה ואת מיצנתה, אי-על-פי שהחליטה בדרך להסירם תיכף לכניסה ולהתנהג כאדם שדעתו ברוחה עליו. — הלא ארוני בהול לדרכו! — אמרה חנקין וישבה על הכסא — אף אני בהולה לדרכי.

היא קמה והתקינה את עצמה לצאת.

— תואל נא הגברת לשבת עוד שעה קלה! — אמד שליט בקול, ספק-חבה וספק נימוס.

היא ישבה. חזרה בה מיד וקמה.

- הלא ארזני הזמינני לשבת שעה קלה! — אמרה בתוכחה מנולה —
 ואני כבר עברתי קצת על המרה.
- לא, נברתי חנקין — אמר שליט מתוך פשטות לב — אני רק תפסתי
 לשון בני אדם ואיני כהול כלל. אמרתי לצאת לרחוב מפני הברידות. וכיך
 שחנברת כאן, שוב איני בודד.
- קולו של שליט ופשטות דבריו פייסו את חנקין, וכבר נכונה היתה לסלוח
 לו על כל חטאיו. היא היתה נכונה לפשוט אפילו מעליה את מעילה ולהסיר
 את מצנפתה, אילו היה מעתיר עליה משהו, או אילו, לכל הפחות, היה משמיעה
 כי כך רצונו. אולם דעתו לא היתה נתונה כלל, כנראה, לרבר זה. מפני כך
 נעסה עליו קצת. ומכל מקום התרצתה לשבת.
- ואיך עברה על הגברת הדרך אמש בלילה? — שאל שליט אחרי
 דממה קלה — ולמה אין הגברת מסירה את מעילה?
 היא שתקה.
- אחר כך הייתי מתחרט מאד — אמר שליט אחרי שתיקה ממושכת
 קצת — על שלא עמדתי על דעתי ללוות את הגברת.
- הלא ארזני היה עיף — השיבה חנקין בקול של השתתפות.
 — לא הייתי כלל עיף —
 — וגם חוששת הייתי להרגיז את היפה...
 — איזו יפה? — שאל שליט בתמיהה.
 — בעלת הבית, הלא יפה היא.
- שליט חיך, „הוא מלגלג לי. לא אסיר את מעילי. הן הוא לא השמיעני
 את זה אלא דרך אנב ועבר מיד לענין אחר. אלמלי היה משמיעני את זה עזה
 פעם אחת, הייתי נשמעת לו.”
- הארון שליט מלגלג...
 — הגברת מלגלגת — אמרו שניהם כאחד, הוא מתוך תלונה קלה, והיא
 נרנזת.
- ארזני אינו מנומס כל צדכו — אמרה חנקין בהתמרמרות והתחרטה
 מיה על הדבור הקשה הזה.
- מוטב שנדבר על ענינים יותר טובים — אמר שליט בבת-צחוק, כדי
 להמתיק קצת את המרירות שבדבריו — היש לנתן תלוה להתפרנס בו.
 מטרואות שעה? — ואימתי סר אמש בערך לתוך חדרך?
 — דבר זה מעסיק כאמת את ארזני? —
- שליט שתק. חנקין קמה מעל כסאה, עמדה נבוכה שעה קלה נגשה אל
 החלון, ופניה היו מופנים כלפי החצר. התהילה מתהלכת על פני החצר, כשיריח
 היו מנענעות את הרידיקול הגדול, ומוחה היות מטפל בשאלה:
- הלקרוע בפניו את המעטפה של המכתב ולהקריאו לו אם לא? — לא.
 אין הרוחות נוחות לכך ברנע זה. היא חזרה ונגשה אל החלון, התחילה
 מתהלכת שוב על פני החדר, התעכבה באמצעו, ישבה על הכסא, עמדה שוב,
 נגשה אל שליט והציצה בפניו הציצה אוילית, מתחננת, נכנעה ונרנזת, וביה
 פלט פתאום מתוך קובלנא על עצמה:

— אה, למה אני יושבת כאן? — הן שעתי אינה פנויה. ינזור נא
מר שליט לעזוב את החדר. ינרשני נא —
— למה? — למה גברת חנקין? — תשב נא ונסיח קצת — אמר שליט,
שראה את רוחה הנרגשה.

— אדרבא, יסיח נא הארון שליט! — אמרה חנקין ועמרה ככתחילה
מתוך הבעת תחנונים שבפניה. — אדרבא, ישמיעני נא הארון דבר. ישמיע נא
הארון שליט — אמרה בקול רך והרכינה את אוזנה כמוכנה לשמוע.
שליט שתק. היא תפשה אותו כידו ואמרה מתוך עקשנות:
— נו, נו. —

— אין לי מה להשמיע — השיב שליט בכעס עצור בשל התחנונים התובעים
שבפניה.

— אין לו מה להשמיע? ולא כלום? — שאלה חנקין והציעה לתוך עיניו,
כאילו בא לקחת את נפשה.

— לא כלום — חזר שליט בהנאת הנפש על שמצער את הכריה הטפשית
הזאת. ותיכף אחרי זה כאב לבו על הנערה התמימה הזאת, שלא למרה עדיין
לדבר בלשון ערומים. ואולי תמימות זו יש בה הרבה מן הערמה, ושטות זו יש
בה הרבה מן החכמה. כי בעיקר הרבר למה היא מתכוונת? — ומה הוא צריך
להשמיע אותה? הן האהבה היא תובעת ממנו, זו האוילית, ובאכזריות היא תובעת
ממנו — ובתחנונים היא תובעת. ופתאום באו הרחמים בלבו והוא דבר בלשון
רכה כלאחות:

— שאלה קישה את שואלת ממני, מרת חנקין הנכברה. להשמיע דבר
מפורש — כלום יש לארם ענין יותר קשה מזה? — עניני הנפש של הארם
אינם נחתכים על ידי לשון הארם. שאלי ממני דברים יותר נוחים. בכל לבי, גברת
חנקין, בכל לבי, רק לא הרבור המפורש. יבואו החכמים החווים בכוכבים ויגידו,
יבואו הטפשים בעלי הלשון ויגידו. מסוככת נפש הארם, חנקין הטובה, ונתונת
בצבת.

פניה של חנקין הזהירו היא עמדה מחרישה ומעיינת בפניה בשעה שרבר
את דבריו. אחר כך אמרה בקול של הובשת רחמניה המספרת עם החולה ושואלתו
למדת חומו:

— אדוני ודאי עצב מאד. כן? יש בלבו תונה... תונה זו... לבי
חש... איני יכולה לראות את התונה שבעיניו.

שליט חייך מתוך לגלוג צנוע. כל גופה נודעו. היא אמרה:

— שמא קשה ישיבתי לארון שליט! — שמא אני הגורמת? הנה אני
שוזבת את ארוני.

היא נטלה את הרידיקול בידה ונתכונה לצאת כבהלה. שליט תפסה כירח
ואמר:

— אל נא, גברת חנקין, אדרבא.

— אדרבא? — חייכה כנגדו חנקין באהבה — ארוני אמר: אדרבא. הוא

מח על ישיבתי בחדרו? — ובאמת? —

היא הניחה את ידה על שכמו. הרידיקול נשמיט וצנח על הקרקע

— שליט! — פלט פיה מתוך קריאה סנטימנטלית של אהבה, ונופה הית

רוער.

הוא כפה את נופו, כדי להרים את הרידיקול שצנח, וכדי שלא ינוח מבטו בשעה זו על פניה, שהיו ודאי נלענים. מתירא היה לביישה במבטו. שרט המחט המגודל של מצנפתה את מצחו בכפיפתו. הרתיע שליט משהו את המחט של המצנפת ואמר בהלצה, כדי להשתיק את כת קולה של הקריאה הסנטימנטלית של חנקין:

— מרת חנקין, תסיר נא את המחט, כלומר, את המנבעת מעל ראשה! —
 — רצונו בכך? שאלה חנקין, כשהציצה בפניו באהבה והיתה מחכה לתשובתו. היא הנישה לו את המצנפת בירה המושטה. עיניה היו מתחננות, וצווארה היה פשוט. נטל שליט את המצנפת והניחה על הכסא. נרתעה אליו כדי פסיעה, עמד על רגליו ונרתע לאחוריו. כפפה פתאום את ראשה כשמצחה היה חלוי באוויר ומכוון כלפי שפתיו, שנראו לה כזוות ונגועות במצחה.

— שליט! — קראה מתוך התיפחות חרישית והטילה את גופה על שכמו. רק ברגע זה חש את קשקושן של כנפי נשמתה הפצועות. הנית בדחמים את ירו על ראשה. נטלה את ירו השניה והניחתה על ראשה. וברגע רחמים זה נללו לפניו שערותיה וזערמוניות, בצבען הנהדר, שלא הרגיש בהן כלל עד עכשיו, הוא היה מעביר את ירו על שערותיה מתוך לטיפה קלה, ככנר מומחה, שנוגע במיתרים דרך זלוזל, והצלילים המתוקים עולים מעליהם. היא צנחה על המטה. שליט תמך שעה קלה בזרועותיו את ראשה, אחר כך השמיט אותן מן הראש בזהירות של כבוד, נגש אל החלון והרים משהו את הוילון.

חנקין נזרעעה. קמה, כשראשה היה כבוש, ופניה להטו מכושה וחרטה.

— כמה השעה? — שאלה.

— השעה וראי השעה השתים עשרה! — השיב שליט.

— השעה הישתים-עשרה? הוי, השעורים! — קראה חנקין בבהלה.

— כלום כבר התחילו הלמודים בבית הספר? — שאל שליט.

— כבר עברו כשבועים מיום שהתחילו הלמודים.

— ובאיזו שעה? —

— מן השניה עד הששית.

— ומה טיבו של המנהל, מר רייכר? —

— אדם נפלא — השיבה חנקין בהתלהבות מתוך זכרונו של השם הוה —

לא אדם אלא מלאך. את נפשו הוא מוסר בשביל עם ישראל.

— באמת? — שאל שליט מתוך בת צחוק של לגלוג.

חנקין הציצה ברגע זה בפניו והרנישה באותו לגלוג. לכה כאב על אותה התכונה המזורה הנטועה בלבו של החכם הצנוע והנאה: ללגלג על כל הבריות, ובתוכחה אמרה: — רואה אני במר שליט שאינו מודה במה שברור לי והוא מלגלג עלי. הבאמת דרכו של מר שליט ללגלג על כל דבריות? — אל נא — הוסיפה בתחנונים — למה? — הלא הארון רייכר ישר כל כך ונפלא ונלהב כל כך. אה נפשו הוא מוסר על העם. גם הניכר שיינר, בעל ההרצאות על תולדות הספרות הישראלית, הלל מאד פעם אחת את הארון רייכר.

— גם המבקר שיינר? — אמר שליט בלגלוג.
 — גם על המבקר שיינר מלגלג מר שליט? —
 — הלילה! — ומה טיבן של תלמידות בית ספרכן? — התרוצות תן?
 השוקרות הן על התורה?
 — מהן חרוצות ומהן... פיינין, למשל...
 — התלמידה חרוצה היא אם לא חרוצה?
 — ענין זה, כפי שאני רואה, נוגע מאד עד נפשו —
 שליט שתק נסער. חנקין כבר התחרטה על רבורה האחרון. חזרה ונגשה
 אל החלון, הציצה לתוך החצר, התחילה מתהלכת על פני החרד בהתרגשות,
 עמדה אצל שליט והציצה לו בפניו, כאדם המכין את עצמו לרבר עם הכרז
 על ענין חשוב לשינה, אלא שמאיוזה טעם הוטל עליו החוב לרבר הוא הראשון.
 ופתאום השמיעה מתוך מבט מלא אהבה:
 — אנחנו אוהבים... נשמתי?
 שליט הפנה את ראשו אל הכותל מבושה וכעס. חנקין נשקה לו בצוארד
 ואמרה:

— אתה מתבייש תינוקי? —

שעה מרובה שררה דממה מעיקה בחדר. כל הענין היה נלעג בעיניו של
 שליט עד כדי לירוק בפניה מכעס, אולם לבו הרחמן לא נתנו לקפח את
 השמחה התמימה של זו המתחננת על נפשה.
 היא השתטחה על המטה כמעילה ובמצנפתה, כבשה את פניה ועיניה
 בכר הושיבה אותו על ידה. אחר כך טלטלה את ידה כאויר ופשפשה את כף
 ידו. הוא נטל את כפה התועה והחזיק בה כמחזיק בצפור פצועה שצנחה מעל
 ענף שכור. אחר כך הניחה את כפו על שערות ראשה והעבירה אותה עליהן.
 והוא ישב על ידה נלעג בעיני עצמו ומתבייש בפני חברו משה ריין שראהו
 בקלקלתו. ברנע הזה היה חומרה, מהעבה מרחמה ומכזה לה בלבו.
 בזיון, בזיון — היה מדבר אל לבו — לא עמד כך רוח לגלות לכבשה תמה
 זו, שאין הרבר כדאי, שאינו הנון, שאין בלכך אליה כלום, לא אהבה ולא שנאה,
 ורק כבוד קצת, כי אחות היא נשמטה לנשמתך, אבל בשרה פגול הוא לך — לא
 עמד כך רוח! — כך היה מדבר אל לבו, כשהיד היתה עולה ויוררת על ראשה.
 אולם סיר נשתתק היתוש הזה בלבו. היד היתה טובעת להנאתה בתוך
 השערות החמות, וקול בלבו לחש לו:

— מי אסר באמת ליד זו, שתהא נחה בתוך השכלים המלאות של השערות
 הללו, לאוזן זו, שתרא מקשיבה לרפיקותיו של לב רותח זה?
 לבו היה מתענג על היצור הזה, המוטל כולו ומסור אליו, והוא הן תם
 עליו ואינו נוגע בו. אחר כך הסיח את דעתו לגמרי כמנה וזאת מפרשי אגותיו
 שלח על ימי דמיונות רחוקים והעלה עמו גם את פיינין הנחמדה, הרצויה
 והנהדרה.
 חנקין קפצה פתאום מעל המטה נרגשה. הסירה את מצנפתה ועשתה את
 שערותיה הפזורות. אחר כך הוריעה לשליט, שעוכת היא את חדרו. שליט
 יצא ללוותה.

מחרישים הלכו שניהם על פני הרחובות. ראשה של חנקין יש לאדץ מכרשה. נרמה היה לה, שכל העוברים והשבים מכירים במעשיה היום. והוא החיש את פסיעותיו, והיא ננדרה אחריו כרוגו עד שהגיעו לבית הספר שכרחוב הסנטורים. שליט היה הראשון שהרגיש כאותיותיו של השלט והשמיע בקול:

— הרי בית הספר העברי! —

— הרי בית הספר העברי! — השיבה לו חנקין כמו הר אומר שלום.

חנקין עמדה שעה קלה והציצה בפניו מתוך אהבה ובקשת רחמים. ופתאום הרחיבה את פסיעותיה ונעלמה בתוך הצר, כבורחת מפני הסכנה. אירע הדבר אירע! — לחשה לעצמה בקול. ובחביון הלב נקבעה הכסחה: הוא היה המתחיל בדבר. שפתיו זזו מתוך נשיקה ונגעו במצחי „אדרכא“ — הן הוא אמר בפירוש: „אדרכא“.

ושליט התהלך עוד שעה מרובה ברחובות, אחרי שסער את לבו. פני הכרך ו. נראו לו היום מזהירים יותר מכפי הרגלם. שש היה סוף סוף, על הגמש, שנתקשרה בו כבדידותו. ולפנות ערב, כשהעלו את לבות האור של פנסי הרחוב, נרמה היה לשליט, שאשנב נפתח כנגדו, ונראה משם מקצת מפנימיותו של ארמון נרול ונהדר, ובתוך הארמון הולכות ונרלקות צנתרות אור מאלופות.

ואולם לא עברו רגעים מדובים, ושטף מחשבותיו פגע בדרכו כענינים וטראוח אתרים, ומעט מעט נגרף והוסח הלב לגמרי ממאורע הבוקר הזה.

פרק ח

זה ימים רבים שפסח שליט מתהלך ברחובותיו של הכרך, ועיניו משוטטות סביבו — והיכן הוא אותו הרע או הידיד, שמתלכט כמותו כאן או באחר מן הרחובות הסמוכים, ועיניו משוטטות סביבו? — מי הוא זה ומה תארו של אותו הידיד, שעשוי, ודאי, להגלות בקרן זוית זו של רחוב זה או של חברו, להזדקק דרך שערה של חצר זו או פלונית, שעשוי לנשת עליו מתוך נפש בטוחה ולשלב את זרועו בזרועו, כדי שיהיו מתהלכים אחר כך שניהם ומספרים זה עם זה על ענינים קרובים ללב, שהתרקמו לפני ימים רחוקים מאד, שבהם היו גם כן שניהם מתהלכים שלובי זרוע ולב. הנה כבר עברו שעות רבות, ששליט מתלכט יחידי כשה אובד, שנתק מבני לויתו, בין העוברים והשבים הבאים כנגדו צפופים, כשורות של אכלים, שחזרו מהלויתו של בר מינו, והוא הוא בר מינו זה.

ואולם פתאום עומד שליט כתמה. על שום מה מהלכים הללו זועפים ומחרישים? הן אדם שכמותו מתהלך ביניהם! — הנה הוא עובר בין שורותיהם, ואפילו פרצוף פנים אחר אינו מבהיק כנגדו, ואפילו פה אחר אינו מתרוץ ששמחה לכבוד סוד חייו. ודאי באה להם להבטחה הכוזבת, שכבר פרחת מתוכו אותה הנשמה אשר שלחה שרשים לתוך תהומות המצוקות וכנפים — על גבעות החרות. כי אילו היה אותו הרע או הידיד יוצא לקראתו בדרכו, היה משלב את

ידו בזרועו בלב נאמן ובטוח, כי הן לא חל בן, כספח שליט, שום שינוי כל שהוא, ואפילו כבשה קטנה מן הערר אשר לחרותו לא אברה לו בדרכו — כי יתקע נא לו הלז את כפו וישים נא את ידו על שכמו ויקרא נא לו בשמו כרע וכידיד ויגלה פתאום עמוד האש המזהיר שמסכיבו, ויגלה פתאום אליו, כפי מה שהוא על פי מהותו הפלאית, על פי שורש היותו וברק עיניו, אותו הברק שנשתלס לימים ולשעות מתוך עיניו והוא מהבהב ומרפרף בתוך החלל ועתיד להרסק בו, כשירחמו עליו העליונים.

כאלה היו ההרגשות המבולבלות שהבהבו בתוך נשמתו השכורה של שליט, הוא היה תולה את מכטיו בחלונות הבתים, במרכבות הטראם, ברכבות. מסתכל בתוך הקונדיטוריות וחוקר בפרצופיהם של העוברים והשבים. פתאום החזיר את ראשו לאחוריו. הן קראו לו בשמו. כלום שמיעתו הטעתו? צלילים נתנו הר במותו. הצלילים נצטרפו לתיבות ולשמות מוזרים וירועים לו. דרבקין, נתן, חנקין ו... וזו... בעלת העינים השחורות כאש. ודאי אחד מהם קרא לו בשמו. היא... היא. הוא חזר והפנה את ראשו לצדדים. הוא והיא, שניהם מהלכים וזרועותיהם שלובות, ושיחתם שוטפת. הנה זוג עיניה השחורות מנצנצות לקראתו. בתוך חלל העולם תלויות העינים, רומזות לקראתו וגעות אחריו, למקום שהוא נע. וכל השעה הן תלויות כנגרו — היא עומדת על ידו. הוא אינו רואה אותה בעיני בשרו, אלא חש הוא את היותה, כאילו נופה מהביל את חומו על גופו, ונפח נוגע בו — ושיחתם שוטפת בעליוזת. במה הם מסיחים? — במה היו מסיחים? — במה? — שיחה שתהא שוטפת כמחרוזת של לבות אש לתוך עיניה או כפלגי מים מאררים לתוך נשמתה, שתצית את הרמים או שתכבה את להב הנפש, שתרקיד את הנשמות או שתקרב את הנופים מתוך סלורים. בצרפת היה מלך. לורוויג השנים עשר, אם אינו טועה. היה המלך חולה במחלת הספלין — זו מחלת העתיד. בימינו אינם זוכים לה אלא יחודי סגולה — כך היא תחלתה של השיחה. נוהג היה המלך החולה לעמוד כל היום אצל החלון המפנה לתוך הרחוב והיה מסתכל בעוברים ובשבים ומשתעמם, משתעמם, עד כדי חולשת הלב ובלבול הראש, משתעמם עד כדי חריקת הושינים וכפירה כאלהים. מלך מוכה אלהים זה היה מומין בכל יום את אחד מימקורביו, שיהא עומד על ידו ומשתתף עמו בשעמומו. כלפי מה הוא סח לה את הדברים הללו? — הן אם רצונה של הגברת בכך, תואל נא להלוות אליו לשם טיול לשעה קלה, כדי להשתעמם אהו בהברותא. הגברת מתרצית? — כדברים הללו ידבר באזניה בתורת הקרמה. ואחר כך? אחר כך תהא השיחה שוטפת עליוה וסתומה, דרך התול וסימבוליות. על מה תסוב השיחה? עכשיו קשה לי הסידור, על העיקר הוא פובה בדכיונו. ואולי יהא דומם כאבן; ושתי עיניו — סרסורי המסח — תהיינה נעוצות בה, ופתאום יתעורר כאדם המתעורר מתרדמה עמוקה, יציץ לתוך עיניה יפה יפה ויאמר לה:

— ספר פתוח את לפני, גברת כבודה! —

— כלומר? — נועצת היא בו את עיניה השחורות כאש והתמהות כצפור.

שבויה.

— כלומר? — הויות נשמתך ידועות לי. יש כך, גברתי, ממה שיש בי...

— מה יש בי? — אדרבא, נלה נא! — שואלת היא מתוך קוצר רוח. היא מאיצה בו לנלות לה, והוא מסרב, הוא משיא את השיחה לענין אהר. פתגמים קצרים, סוריים ומלוטשים כנירי אכנים חדים. הנה, למשל, אהר הפתגמים.

— החיים הם חלום, שינה ליטרגית. נסי הרוח נוחרים בקול רם, משמיעים נאומים, מחוקקים חוקים, מתוכחים, מוחאים כפים, שורקים, מכריזים על רעותיהם בקהל ואומרים דברי קלוסים לאלהים. וכנגדם אניני הדעת, והם אינם נוחרים כלל. הכל בלחש, הכל בצנעא. שמונה עשרה. אסור להפסיק. אני חי. אסור לנלות. אני — סור. — אני — מה אני, גברתי פייגין הכבודה? מי אני, ומי את? כלום ידוע לי, מי את, ובמה, למשל, הונה לכך באותה שעה? ישמא כבר קצת, למשל, כשיחה אוילית זו, וכשעה זו עצמה שאני שוהה אצלך ומשמיע את דברי התפלים ואיני חושד בכך כלום — בשעה זו עצמה עובר בלבך הרהור ואומר: הלואי שייים את דבריו המטפטפים כנשם של סתיו ואפטר ממנו! — רצונה של הנברת להפטר ממני? — הנני! — אינני... חי השמים ושמי השמים אם לא אכתר את שמי וזכרי מעל פני ארמתך, גברת נהדרה, ואם לא אתן את בשרי מאכל לחיות הטרף שבכלי...!

כך יכלה את דבריו ויתקע לה אחר כך את כפן, כאדם שמתנהג בנימוס מרובה, ויוסיף בחן:

— החיים הם חלום. אנו ישנים. אנו מוכי ירח. לילה. פעמים מנצנץ כוכב. שליט תפס את עצמו פתאום, כשהוא טובע בשטף עשתונותיו, ראה, על איזו עיניים אדם משהה את טוחו לבטלה! איזו דברים היה מרבר, אילו פנצ דריבה אחת, שמימיו לא נכנס עדיין עמה אפילו כשיחה כל שהיא ולא עמד עדיין אפילו על צלצול קולה! — אולם הן לבו מנבא לו, שהרבה דברים יש לו להגיד לה, רק לה, ומה שלא יגלה לה, לא יגלה שוב לשום בריה שבעולם. די הנה הלב... הלב... כושל... הרגלים כושלות...

הוא נחל בספסל וצנח עליו. והוא תמה: הרברים, שנראו לו מחוכמים כל כך בשעת הליכה, משישב, קבלו בעיניו צורה נלעגה כל כך. כמה אוילים הרברים, וכמה כבר דשו בהם. — החיים הם חלום, שינה ליטרגית. מוכי ירח. לילה. מנצנץ כוכב. אין כוכב" אילו היה מרבר אליה באמת את הרברים האלה, הן היתה מלגלגת עליו כלבה ואולי גם בפניו. ובאמת: איזו דברים היה משמיע לה, אילו פנע בה מיד, אילו...?

הוא מתעסק בנשמתו ומעיין בתוכה. אין כלום. ריקניות בלב, ריקניות במוח. הוא הן היה שותק מבויש. כי אילו פגע בה, מה היה משמיע באזניה? — היה ההרהור הזה מנקר בלבו כזכוכ ואינו זו ממנו. הוא עמד פתאום מעל הכסא נבהל והתחיל בורה. מתירא היה, שלא תזדמן לכאן, אל הספסל הזה. "אנחנו אוהבים... נשמת?" — נצנצה פתאום במוחו שאלתה של חנקין. הוא הוא הנשמה של הגוף המכווער הלו. אי, טפו. מאוס, מאוס! — ירק לארץ מפני רגש של נועל שתקפו. אי, טפו, ריחות רעים! — ירקה הנברת ברגמן ועקמה את חטמה כשהציצה בפניו. הבאמת רע הוא הריח הנורף מגופו? — הוא רץ, רץ, לפי שכבר חש את קורבתם של רגעי הגועל והכוז בלי מצרים אל גופו

וכשרו. הוא כבר חש את התשוקה שהיתה צורבת את לבו לרנעים: לנשל
 בגרים ונעלים, לגלח ראש וזקן, לקלוף את העור מעל הבשר, למבול בימי
 קרח או אש, להתעטף בעור של כלב מת ולקרוע מעל עצמו את לבושי-הבשר, את
 העלכונות, את התשוקות, את זכרון המעשים, התאוות והרכורים של הכל, אלו
 הם רנעי הכושה התוקפת את הארם, שמתכייש בהיותו, במרת-קומתו, בחתוך
 אבריו; שמתכייש להגלות חי נושם ומתהלך. הראש למעלה והרגלים למטה.
 שתי נקודות של אור ועירות מנצנצות באמצע הראש, ובעין נבשושית של כרס
 מתלבטת לפניו, וכולו, כולו מלא זוהמא, סחי, אשפה ושופכים. טפן, מה מאוס,
 טפן, מה מאוס! אני יורק בפני, בפני כולכם, כל העוברים והשבים, בפני
 הגברים, הנשים, הסף, החזירים, הכלבים והחתולים. להתחמק, להסתתר, להפשיל
 וילון, לסגור תרים, לכבוש ראש במטון, להתכרבל, להצטמצם:
 — נסתלקתי!

כששב שליט לתוך חדרו, כבר ירד הלילה. הוא השתטח על סטתו,
 כחולה שנפרד לשעה קלה מממתו שבכית-החולים והוא חוזר אליה להתקשר
 אתה שוב לימים רבים. ממעמקי לבו התפתלו והניחו נחשים, שהיו משתלשלים
 על גופו. התולים מוזהמים לקפו בלשונותיהם את בשרו החשוף. הוא חש כאילו
 בקעות, בורות ומסדרונים אפלים בלי מצרים מפסיקים בינו ובין הכריות
 ולעולם לא ישוב אליהם. נסתם עליו הגולל — וחסל! —

ואחרי שעקר את היותו מתוך העולם, התהוללה סופה מסכיב, ורוחות
 וסערות עברו ושבן, ופגזים בלי סוף הודלקו, והוא ירד שוב לתוך עולם
 ההויה, ופרצופו נשתנה לגמרי. הוא נטפל אל המונים של הוגנים, והם עולים
 עם סלי הבכורים על ראשם בשירות ובזמירות אל 'בית הבחירה. הוא עלם רך
 ויפה-תואר, ותום-הילדות בעיניו. מיקירי ירושלים הוא. בין הכת של פרחי
 כהונה הוא, ומפתחנת ההיכל בידיהם. ימי-להבות דולקים. עלה על הר נבזה.
 ישבה שם על ראש ההר אישה עטופה צעיף ולבושה שחורים ושערה פרוע
 והיא צועקת: מי ינחמני?.. ישב לרגליה, פרע את תלתלי ראשו, קרע את בגדיו
 ורמו באצבעו על לבת הרליקה העולה על הר הבית ועל תמרות העשן. אל
 נא תירידי בבכי, 'בת ציון הנחמדה, פיינין הנהדרה. ראי והביטי: אני עולה
 ביעף, אעמים עננים על ראשי, ענני מטרות עזי, ואכבה בהם את האש הבערת.
 נדודי חילים אכנים ואכבוש את ארץ-האבות ואושיב עליה את עם ישראל.
 בנערינו ובזקנינו נקום ביום אחד ונעזוב את הארצות, שהקיא אותנו, ונחרוש
 את ארמתנו ונקים נביאים וגבורים וחווים. כשיר נשתה יין ונצא במחולות
 ברהובות קריה. מי שם עולה מן המדבר כתמרות עשן?

לבת האש שלחה את לשונה לנגוע בגופו של שליט, והוא חש, כאילו
 הוא גולש מעל ההר.

כל גופו נודעזע. הוא נעור מנמנומו, קפץ מעל המטה. התחיל מתהלך
 על פני החדר. פתח בלאט את הדלת. לא ידע, אם כבר עבר הלילה או לא
 הניעה עדיין שעתה של נעילת השער. מן החדר השני הניעו אליו קולות של
 נחירות ממושכות והכיר מתוכם את נשימתו של האדון ברנמן. בא לירי מסקנא,
 שוראי כבר עבר הצות הלילה, לפי שהלז כבר שב לביתו. ישב על ארץ

החלון ותמך את מצחו הרותח בזוגיות הכרות, ישב נים ולא נים, זתהום נפתחה לפניו. התהום פוערת את פיה וכולעת את שלשתם: אותו, את הארון ברנמן ואת האשה המטורפת. הם שניהם צללו לתוכה, ואולם הוא עלת משם מתוך טיסה. יחירי הוא פוסע על פני החדרים השרוים כאפלוזית זבדמסה, פיינין משכה בפעמון הרלת. הרלת נפתחה מאליה, וחנקין באה לתוך הבית. אולם הוא לא הרניש כה. הוא פוסע כבראשונה אחו-עשתונות ומבולבל. היא חוסמת בפניו את הררך ככה ידה. הוא מחבקה ומנשאה ומושיבה אצלו ומעלה לכבודה אורות מאליפים, והם מספרים זה עם זה.

היה שליט רץ כמטורף על פני חדרו וצופה לפיינין שתבוא ותחסום בידה את הררך בערו, עד שנתיעג. עמר, פתח בלאט את הרלת, נכנס לתוך החדר השני. בעלי הבית היו שקועים בתרדמה עמוקה. נגש בלאט על בהונות רגליו אל המטות ועיין בפניהם של הנרדמים. לבו היה נוקפו מפני האימת, שלא יגש ויעורר אחר מהם. הפרצופים הנרדמים מסכו עליו קסמים בארשת החולשה והתסימות שבהם והיו מרמוזים אליו, שיגש ויתרבק בהם ויתרפס עליהם באהבה. השתוקק לגשת אליהם וללטפם חרש ולאט כאב וכאם. אולם פתאום ראה את עצמו כנגב הכא במהרת, ולא יכול להשיג במוחו, לשם מה התגנב לתוך החדר הזה, ומה מעשיו פה. חזר לתוך חדרו, פשט את בגדיו, נתנמנם והקיץ מתוד חריקת השער. אחר כך נתנמנם שוב, וכל הלילה עבה עליו כהרף עין.

למהרת, כשפקח שליט את עיניו, נשקה אליו מתוך החלון יום של סתיו עכור וגשום. תקפו גועל, שלא חש כמוהו זה ימים רבים. לכתחלה הכהב הרהור בלבנו, שהיה משיאו להרים את הראש מעל הכר, לרדת מן המטת וללבוש את בגדיו. אולם הרהור זה נסתלק מיד. מהשבה מטושטשה ועמומה היתה מפרכסת במוחו דברך הקימה, החלבשה ורחיצת הפנים והפה. אולם נפסק הצנור המקשר את המחשבה עם המעשה. הוא שכב שבוי הרהורים מסוככים והרגשות מטורפות. ראה בעיניו את הרמויות הנשאות מעבר להלוננו והקשיב באזניו את שעטות הסוסים, שקשוש המרכבות וקולות הכרוזים. אולם הדברים היו מטושטשים כל כך, כאילו נקרו והיו לפני יובלות שנים, והם צלם ובבאותם של החיים החרישים המפכים מסכיב לו ובתוכו. אזנו הקשיבה את קשקושם של הגלים הסוערים העומדים בינו וביניהם כחומה. פעמים דיה מקעקע קירות, מפנץ חומות, שט בתוך הגלים השואנים בתוך סירתו ומתקרב אליהם. רבבות עיני תמהון ננעצות בו מכל עברים. כי הן כרור כאופל הלילה, כרומיה, כמות, שכבר עלתה ישותו מתוכם, וכיצד יגש אליהם ויפגל את גופו? הן עיניו המזרות שכול ואברון תגלינה את סודן, כי בא הוא אליהם ממרחקים, כי נושא הוא בחובו את סוד מותם, שמתחת משואות קם, משים את עצמו חי ומתהלך ביניהם ואורב להם.

הוא פשט את ידו, הפשיל את הילון, התכרבל בשמיכתו ושלח את רשת אזניו לתוך הערב הרב של הקולות, שעלו אליו מתוך הדממה. וכשהעלתה לו הרשת תלונת-לחש של קללות וגדופים היוצאים מפיה של השוכבת מעבר לכותל, שנשלחו על מיני בריות נסתרים, עשה את אזניו כאפרכסת זחתם את

הקולות האלה כנשמתו, עד שהיה עורג עליהם, כשנפסקו לשעה. פעמים היתה באה המולת הרחובות כיון משכר לתוך לבן, ואז היה מתאווה להתפרץ לתוכה ולהתכזמו בה עד כדי כלות כל טפה של חיות בתוך הגוף הזה. ופעמים היה משתוקק, שיבוא איש ויעמיד אותו על רגליו וינענע את גופו לצדדים ויעמיד פניו כלפי שמש ארומה כרם, העולה בראש ההרים. ופעמים היה חש, שאילו היו מוציאים את המטה הזאת, שהוא מוטל עליה, והעמידו אותה בגבהו של כרך, לא היה מתקומם כנגד זה, אפילו מתוך זיע כל שהוא. וכשעת בין השמיטות היה חש, שחלשה עליו דעתו, גופו מתמוזז והולך, והוא חוזר לחדלון. התאזר בגבורה, ירד מעל המטה, עלה על ארן החלון באפולוית, זקף את קומתו והשמיע בקול: הנני! — ובערבים היה מנמנם נים ולא נים והיה מיצר על שאינו לבוש בגדים, שיהא בא עכשיו לפשטם ויחויש את העונג שיש בהפשטת הבגדים עד לירי התערטלות. וכשפעם אחת הרגיש בבעלת הבית, שנכנסה לתוך חדרו בחשאי והרליקה גפרור כלפי ראשו לברוק בן, אם כבר נרדם, כבש את נשימתו, כדי להתעותה להאמין, שכבר פרחה נשמתו. אחר כך היה מיצר על שלא תפסה בידה ולא חבקה בכח. שעה מרובה אחר כך הית לבו מכה איתו בשל זה. ובלילות היתה שנתו מטורפת והשתוקק בחלומו להלום, שיהיו בו ענינים מרובים והשתלשלות מסוככת על דברים, ולא היה רואה כלום. הוצ' מתנקין, שחבקה אותו, ופניו היו מתעותים, ונפשו היתה ריקה. שני ימים ושני לילות היה שליט מתלכט באופל כבר אברים ומטורף הרגשות, עד שהתפרצה הגברת ברנמן בבוקר של יום השלישי לתוך חדרה, ירקה תחלה בקול ואחר כך יצאה, חזרה ומשכנה בידה את הארון ברנמן, שנגרר אחריה כנרדן למיתה.

— חיים, רבר! — קראה הגברת ברנמן בקול מושל.

הארון ברנמן, יהודי זקוף קומה, דקאברים ושתקן, פתח את פיו ורבר תחנונים:

— הארון שליט אנוס לעזוב את החדר, זוגתי יראה מפניו אימת מות. יואל נא הארון לפנות את החדר ביום השלישי הבא.

— חיים, הוא רוצח. העינים, העינים! — קראה בעלת הבית והתכנסה, תור' שלה מתוך רטט האברים.

שליט שמע את דבריו של הארון ברנמן ולא השיג את משמעותם. מכל מקום הניע בראשו לאות הן, וכשיצאו בעלי הבית מחדרו, קם מתוך היסח דעת נמור, לבש את בגדיו ויצא מן הבית. בא בקרבו ריחו של האוויר כריח בשמים, ופולותיהם של הבריות היו לו כסימפניה ערבה. חש את עצמו קל וגבור לעלות הרים, לרדת עמקים, לאסוף חילות, לכבוש מצודות, להפקיר את עצמו, לגזול, לגנוב, לאהוב, לשנוא, להכניע, להתרפס כעני המחזר על הפתחים ולהשמיע נאום החוצב להבות אש.

הוא חפש בעיניו את נתן, דרבקיין, פיינין, ואפילו את חנקין — לערות בפניהם את חכמתו המפכה בו. נתקל ביהודי לבוש בלואות, עטוף חבל כאזור עטיפה כפזיה ורתום אל עגלתו כסוס. נטפל אליו שליט והיה נגרר אחריו מרחוב לרחוב, מסימטא לסימטא, מקרימו בכל פעם, מציץ לו כפניו והוגה

בערכו של האדם, נור הבריאה, הה, אדם! קרא בסגנונם של סופרים אופטימיים ידועים. הה, אדם, עליך נאותי! מדי אחזה בך יניל בי לבי מכבוד ונאוה! — נמשך שליט אחרי שטף ההוריו, ונעלם מעיניו היהודי בעל הענלה. היה שליט מחלך יחידי ומרמו לה למרכבת-הטראם מתוך נפנוף אצבע דרך שררה, שתלך לה לדרכה ולא תעבור את הנתיב המוגבל לה, ולהרכבים היה מתיר לקשקש בענלותיהם על מרצפות-האבנים, ולמוכרי העתונים וקופסאות המשחה התיר להכריז על סחורותיהם, ראה את שורותיהם של בתי החומות והיה מנענע להם בראשו לסימן של קורת-רוח, שבנוים הם על פי הסדר הרצוי לו. ראה את עצמו עומד אצל אשה תגרנית המוכרת פול מבושל, ולפניה קונה קטן, שהיה בודק בעיניו לתיאבון את הסחורה שבתוך סלה. הקונה הקטן בא עמה במשא ובמתן, כשפרוטתו על כף ידו הפשוטה. הקונה כבר קבל את הסחורה וסלק את הכסף, ובכל זאת לא זו ממקומו, ידו היתה עדיין פשוטה מתוך צפיה. מכלל שבדדים בגו. הן היא לא מלחה את הפולין בסוקר כתות כפי המקובל. לבסוף קבל הקונה את שלו ופרש לו. האשה חזרה לנמנומה. הפרצוף המנמנם של האשה נבכהו של הכרך כנגד המון העוברים והשבים הכנים' שלהו ושמהה לתוך לכו של שליט. זו היא הבטחה — רבר בינו לבין עצמו — זו היא האהבה אל הבריות. נדרכת אני ביניכם, בחיק אהבתכם. מתוקים אתם עלי, אף על פי שהפרשתם לי מהונכם רק חלק זעום מאד: סל קטן של פול, מנממת אני לי ובטוחה אני ברכושי זה המוטל הפקר, שלא יקפחהו חלילה שום איש מכם ולא יגע בו לרעה, וכלום יתכוונת אני למשא ומתן? אלהים עמכם, אנשים טובים, הן רק להיות שרזיה ביניכם אני מתכוונת.

עמד שליט והיה דן כך:

הרי לפנינו מהוזה בעל שתי מערכות. מעבר אחד עולם גדול ורחבי-ידים עם רבבות פרצופים, וכנגדו נקודה קטנה של פנים מנממים על סל של פולין. כדאי לו לאדם להשהות את מכתו על הנקודה הקטנה ששעבר מזה, להסתכל בה יפה ולעמוד על כל פרטיה, והוא קונה לו גם את המערכה שמעבר השני. כי הנה מלא עולם-יה הזיונות ודמויות, והאדם בתוכו הוא נקודה קטנה, וכל מה שאתה מוצא בעולם הגדול, אתה מוצא גם בנקודה הקטנה, המלאה כמותו הרים, עמקים, אשנבים, שאלות וסתירות, פירכות ותמיהות ופרצות, להתחמק בהן כדי שתסתתר מפני עצמה. ואם אלה שנה תתקים הנקודה, לא תמצא לה את הדרך אל עצמה, כי אין דרך. אולם חייבת היא הנקודה הזאת, המהרהרת הרהור זה ומרגישה הרגשה זו, נקודה זו, כלומר, עצם זה, הכולל כסוב של... האדם, כלומר, עצם זה, שנראה לעין, שבעיקרו אינו אלא לבוש של מה, שאינו נראה לעין, עצם זה חייב הוא לשקוד על עצמו, שיהא יכול להתקיים בעולם בתורת לבוש יפה ונחמד לעין ולא יופסד ולא יעלה בו סדק, ושורת הדיון היתה נותנת, שתהא הנקודה האת מוצאת הכל מוכן לפניה, כל המכשירים הנחוצים, שלא תהא צריכה להתבזות ולבוזות את הנשמה שהתלבשה בה, בת-האב שבשמים, שלא תהא — שלא תהא... הולך סוכב הראש — הולך סוכב הראש. הכל נע...

נע...

שליט חש פתאום בראשו ההולך וסוכב. מוחו העיף נטמטם, רגליו כשלו.

כל הפרצופים והרכויות התחילו סובבים ברקודים, קרבים זה לזה ונעשים נוש אחר עב ואפל. שליט צנח על ספסל מספסלי הרחוב. לכו חלש. כגרונו יבושת. הוא העיף עין סביבו. אצל הספסל ישבה התגרנית על סל הפול. סלק לה מטבע. מרדה לו קומץ של פול. לעם ונח. עמד והיח מהלך בחולה, עד שננש אל חצר אחת. עלה על מדרגות, פתח דלת, ישב אל שלחן. היתה המולה של קולות, ערבוביה של פרצופים, קשקוש של לשונות, צלצול של מזלגות, כוסות וטלפון. לגם כוס מים. אורו עיניו, ונתפור קצת הנוש העב והאפל. ראה שוב את פניו של היהודי העטוף אזור חבל ופניה המנמנמים של האשה והיה שמת. ובשהעינים היו נתונות להרמויות, הקשיבה האוזן קול. מהיכן בא הקול? היא... היא... היא במסדרון. עוב ככהלה את השלחן: הצטמצם בקרן־זווית. אחר כך רץ לתוך המסדרון ופשפש אותה כעיניו. לא ניצא אותה. היא כבר ירדה. ירד למטה ולא מצא אותה. חזר ועלה למעלה וכיד ירד. יצא לרחוב, רץ לצד ימין ולא מצא אותה. אחרי שהגיע מתוך דיצה עד קרן הרחוב, חזר ופנה לצד שמאל. הבחין כה מרחוק, אולם אחרי רגע והיא כבר נעלמה בתוך הקהל. שעה קלה היה עומד ונמלך ברעתו אם לרדוף אחריה. אולם אחרי שנעלמה, היה שכח שלא הרביק אותה, לפי — כך נצנץ רעיון כמוחו — לפי שהיא היתה מרנישה ברבר, שרדף אחריה, והיתה אחר כך מתהללת בפני מכריה ברבר זה וגם לחנקין היתה סחה. עלה שוב על המדרגות וישב אל השלחן לסעוד. שמחה גדולה שטפה את לבו. הראש כבר נת, והנוש האפל נתפור לגמרי. נודמן לידו גליון העתון „השקפה“. הוא עבר סתוך רפרוף על המודעה של המערכת.

המערכת הודיעה, שאהרי הפצרות מרוביה הצליחה למשוך אליה את הליותן הגדול. את הסופר הגאוני שניאורסון, המפורסם בכל תפוצות הגולה, שהתרעה בטובו להעניקה כיפרי רוחו הגאוני מערב־שבת לערב־שבת. ערבים הם שמו של הגאון הזה והבורה שלמה של סופרים ידועי שם, העוברים בקביעות במערכת עתונה, היא הג: המבקר שיינר, פינרסוביץ וכו' — ערובה הם לנו, שעתוננו יתרומם למדרגה גבוהה זו, שלא הגיע עדיין אליה שום עתון בישראל. המערכת תקריב לקוראיה ממבחר החדשות ומעירית של הספרות וכו'. וגם: המערכת תעמוד על המשמר להגן על רוחו של ישראל סבא בטרתו ובקרושתו, כפי שעבר אלינו בירושה מן הנביאים והמחוקקים, התנאים והאמוראים, הצדיקים והחסידים וכל הקדושים, שמסרו את נפשם על קדושת האומה ואלהיה. המערכת תמשיך את החוט העובר דרך מעבה הרורות מיום שחרב בית המקדש ועד היום הזה. היא תשמור על המעינות, שמהם שאבו אחינו בני ישראל בכל הרורות והזמנים, כל המומתים והנהרנים, כל הפושטים צואר למאכלת. היא תראה כאצבעה אל המורת, אל ארץ האכות והבנים. המערכת תשתדל גם כן ליפות ולשבה את המקצוע של הספרות היפה והבקורת. המבקר החרוץ והמפורסם, המסור לספרות בכל נפשו, מר שיינר, יאיר כררכו על כל מאורעות הספרות בישראל ובעמים, בעולמנו ובעולם הגדול. המחיר נמוך מאד. פרס הגון לחותמינו: כל כתביו הגאוניים, תפארת הספרות, של הגאון שניאורסון. אוצר נחמד ויקר, וראוים הם וחוב קדוש הם להיותם לרכה לכל בית בישראל.

שליט הש, שרגשי הגועל חזרו אליו כבראשונה. היה לו לשליט, כאילו

מערכת ה"השקפה" באה במחותרת לתוך לבו, נזלה מתוכו את לרני האור, שהיו מרצדות בו — את הרמות של היהודי העטוף הבל ופניה המנמנים של האשה, קפחה את שמחתו ונתנתן פרס לחותמיה. אחר כך צחק שליט צחוק של לגלוג ושבה אליו רוחו הברוהה. יצא מבית האוכל וירד בדר לרחוב והיה מעלה בדמיונו את הטעם המתוק של מסיבת רעים היושבים כחצי גורן עגולה והוא ביניהם. הוא אוהבם והוא אוהב גם להם. אולם גם בכרך הזה הענק והור, האכזרי והמתנכר, קשורה נפשו לאהבה. מתחפש הכרך לפניו באלפי לבושי, ואולם שניהם עורנים זה לזה.

פרק ט

שליט צמצם את פסיעותיו. הוא עשה חשבון. הן וראי לא הניעה עדיין השעה הרביעית. יאה מתהלך עד הרביעית לפחות. הרי חצי הרביעית. ברביעיה יחזור לביתו. לא, ברבע ההמישית. ישכב ויהא מנמנם לו שעה קלה — הרי החמישית, חצי הששית. בששית יפתח אולם־הקריאה. ישהה שם עד העשירית. — ויהי ערב ויהי בקר יום שני.

כך עשה חשבון שליט עם יומו והיה משתדל לסבב את ה"יום" בכחש. ואולי יעשה לו גם ויפגע בדרבקיין, למשל, או בנתי ויקצרו לו את יוכו ולא יהא מוכרח לסוד לביתו אפילו עד הששית.

שליט עבר בכונה על־יד הבית, שמצא שם בפעם הראשונה את דרבקיין. סר לתוך החצר והסתכל בתלי הטיט. עמד וצפה לרבקיין. יצא וראה את עצמו עומד אצל הצרו של בית הספר העברי. הוברר לו, ששתי החצרות כמכות זו לזו. דס ברנע זה נתברר לו טעם כניסתו ושהייתו בתוך הצר זו באותו היום. שוב עלתה על מוהו אמרתה של חנקין: „אנחנו אוהבים... נשמתו?" והש בעקיצתה. „אנחנו" — „אני והיא". הן גאוהו נפצעה על ידי אכרה זו. משהעיוה להשמע בהפני מכלל שאין בי גאות. אתרחק מכאן, שלא תרניש בי אחת מהן בהליכתה. „אחת מהן?" — חזר בו על שצרף את שתיהן כאחת ופגע בכבודה של בעלת העינים השהורות. ברח מתוך ההצר. נשם על סתו טפטף, כנראה, ושליט חזר לתך־הדרו לבקש בתוכו מחסה. משך בפעמון. הדלת נפתחה מיר, שלא כרגיל. אולם הכניסה לתוך המסדרון קשה היתה על שליט מפני הרליות המלאות מים ועביט־השופכין שחסמו בפניו את הדרך והפילוהו כמעט לתוך העביט.

שליט צחק צחוק נדול: זה מעשה־ידיה של בעלת־הבית. היא כונה להכשילו, המכשפה. וכנגדו התנגלג קול צחוקה של בעלת הבית. לא יכול שליט להבקיע לו דרך בין החומות. ברנע זה הקישו בדרלת. שליט פתח אותה. על המפתן עמד נתן, גפרורית דולקת בידו, והוא מאיר את הדרך לשליט. נתן הודיע לו, שכבר היה רואנ לו. שתי פעמים כבר סר היום לתוך חדרו לבקר. היה מושך בפעמון, ואין קול ואף לא סימן של קול. וראי, חולה הוא! — ההליט. אמר לעצמו ננסות את מזלו בפעם השלישית.

כך דבר נתן, כשתרמילו עדיין בתוך ידו. אחר כך הפיל אותו על הקרקע, הדליק את העששית, לפת בשתי ידיו את שליט, שכבר השתטה על המטה עיף ומבויש, הציץ לתוך עיניו הצצה ממושכה, פתח ואמר:

— נתפשת, חביבי. עיניך לי לפה. רואה אני בעיניך, שערכת לך כלי-גולה — השעמום והגעגועים — ויצאת לערוך גלות על מטתך על גבי הכר המופשל אל הצד, כאחד הנסתרים הקדמונים, אשר עליהם מספרת האנרה העממית. לר' ליב בן שרה נרמית. לר' אליהו הגאון מווילנא נמשלת. מה זה היה לך, ידירי, שככה נפלו פניך, וחזותך כחזותם של היקירים שבירושלים, הכנים האמונים עלי תולע, כאשר התעטפה עליהם נפיסם והלכו שבי לפני טיטוס הרשע, ימח שמו? העלמות אין בישראל, אם יפהפיות אין בו. בכרך נהדר זה, שאנו והרוכסים הפולנים, הרדזיווילים, הזאמויסקים והפוטוצקים, שוכנים כבוד בתוכו, כי יצאת לערוך קרב עם קורי העכביש שבחרך, בראותך את השממית עוברת עבודת הקורש, ואתה, חביבי, הנך המנצח על המלאכה? ואינו חש ואינו מרניש בן אדם זה, ששמו שליט, ועינו נוגות, נוגות מאד, שבשעה זו עצמה, שהוא שוכב למעצבה על המטה, אשר הכר שלה מופשל אל הצד, והוא קשה יום, נכהדרו ונאה מהריש, חווה חזיונות של מה בכך, במקובל בין המשוררים המרחפים בעולמות שאינם שלהם ושלא נצטוו כלל לישבם, בשעה זו עצמה בנות ישראל, שיפות הן ושוכנות כבוד ברחובי-הכרזל שבעיר הבירה ו', לא שנת להן ולא רמי להן, וביללה מיללות: נתן, מה לבחור יפה זה? — איפה נסתתר שליט זה?

— טי הן היפהפיות ומה שמן? — שאל שליט בתמימות.

— הלא היא בעלת העינים הכחולות ובתי-ישראל הכשרה, מלכה — הן, מלכה בת אברהם.

— שתיהן? — שאל שליט מתוך פקפוק של חשד. „בחור זה קצת רמאי

הוא” —

— שתיהן. חי אלהים וחי עם ישראל. רואה אני בך, פסימיסטן ולגלגן, שמפקפק אתה קצת בדברי, כי אינך מאמין באדם. אולם נשבעתי לך: הן כלות אחריר ככלות הנפש אחרי אלהים היום, ככלות נפשך אחריהן. אמרתי לבנות: מנוחה ומרגוע! אל נא תזלנה רמעות, כי לא ברמעות יופי ולא בלב נשבר חן. כי כבר מלאה כוס הרמעות עד בלי די. ולמה לכן לשקוד עליה, שלא תחסר, הלילה, אפילו טפה מן המוג, כאותם הפיסימיסטים הגדולים אשר בארץ, שאינם זזים לרגע מכוס הרמעות ומרביצים נכאים בעולם. אל נא, מנענה נא, בנות, קולכן מבכי ועינכן מרמעות. הנה ארתום את מרכבתי ואת הלבוש ואת הסוס ואכפות את הבחור הזה ואביאנו ואשאנו. או שמא קשה עליך פרידתה של זו השוכבת מעבר לכותל ורודפת חזיונות תהו והבל, כי לקוב שלחה אלהים? פניך רעים מאד, שליט, הם נפלו. מה זה עבר עליך? — השלום לך? — שאל נתן בראנה.

— שלום, שלום, נתן. האמנם כה רעים פני? — ומה שלומך אתה,

נתן?

— שלום וכל טוב, שליט הטוב. — קפץ נתן כרי פסיעות אחדות באויר.

לפת את צוארו של שליט בשתי יריו ומחא כפיו — כזאת לא פללתי אפילו בחלום־הזיון לילי. היתיי ממש כנבר אשר ההצלחה רודפת אחריו ומלפפתו על כל פסיעה ופסיעה. כאשר צעדו דגלי על ספו של כרך זה, אמרתי לא פעם בלבי: באת, נתן, ואין איש אשר ישים את לבו על בריה קטנה ודלה כמותך, אשר תקעה את הטמה לחוך בית־נכאוחם של ורים. כי גר אתה פה, ומי אתה זכה אתה אשר תבחר לך מקום על גפי מרומי הכרך בתוך שלוי עולם, אשר העישר והכבוד קמו להם למקנה לצמיתות, כל זמן שאשיותיו של העולם הנחמד הזה תהיינה חזקות ולא תתפוצצנה לרסיסים תחת כובד הפטיש, אשר יעלה עליו כנרון. אין זאת, אמרתי, אשר מי שאין חלקו בין הפטישים, אותו יכיר מקומו בין הסדרים. ואף אני סופי לכהן פאר בין אנשי העליה, אשר אוז להם למושב עליית קיר קטנה שבפנת גג. אולם מולי לא כן צוה, שליט ידירי. טוב לי, שליט. לזאת לא פללתי. ההצלחה פנתה אלי בפנים שוחקית. טוב לי, שליט. עכשיו בטוח אני — לחש נתן לחוך אוזנו — שיעלה בידי לתפור לי מעיל חורף עם עטיפה של עור ברזל. יש לשער, ששעותי יכניסו לי לא פחות משלשים רוב' לחודש. וידה של הנקין באמצע. היא המליצה עלי בפני המנהל רייכר, מנהלו של בית הספר העברי. השמעת את שמו? — זהו רייכר המפורסם. אדם נפלא ומסור לעבודת העם מאין כמוהו. הוא דבר אתי בכבוד גמור, כמו שמדבר נסיך נעלה לרעהו. הארון רייכר מסר על ידי מכתב מליצה לאדם חשוב אחר ובעל־בית הגון, יהודה ליב אייזמן. סרתי לכיתו של הארון אייזמן. הציגני לפני אשה, גברת כבודה ויפת־תואר, אם לא יתעני דמוני, זמושלת במכמניה של הלשון העברית, שמועטות כמותה בישראל. בקור זה גרם לי קורת רוח מרוכה. אמנם עדיין אני שוקל בדעתי את צבע עיניה, כי נעלם זמני ואיני יודע, אם עיני כתבלת השמים לטוהר או שחורות כגחלי אש הלוהטות. ועדיין רפה בידי טיבו של צבע עור פניה, השחופ הוא אם לבן. ועוד כפסות כאלה וכאלה אוכלים את לבי, כי הוכיתי בסגורים תיכף לסקירת העין הראשונה, ונבצר ממני להסתכל בפניה יפה, כאדם המסתכל עד כדי שביעה בדיוקנו של הירח המשתקף במי הנחל בערב קיץ, כי נכויתי בנחלתה. ואין האדם, ולא כל שכן האשה, נרון על פי ראייה קלה כהרף עין. רק על חטמו של האדם אפשר לרון מתוך סקירה ראשונה. אולם דבר אחר ברור בעיני בשמטי, שזקופת קומה היא באחת מבנות יהודה וירושלים. ורבורה העברי נאזה לה כשירת הזמיר מעל לעצי הארון של היער בליז ירח. רק עברתי את מפתן הבית, וכבר נקשרו נפשותינו זו בזו כאילו היינו ירידים נאמנים מימים רבים, ועד שאני מביט בה וכה, והנה כוס המין על ידי וגלופקאות מתוקיה, שטעמן, כטעם פרי נחמד ביום קיץ, ומיד נכנסנו בשיחת רעים, שיחה השוטפת לה מאליה, ואתה שט לך לאטך ובנחת, כסירת רוגה קטנה השטה לה בליז קיץ בנחת שלא מדעתם של המשטים — במה היינו למשל, מסיחים? האזכור? היזכור האדם, שזכה לדרוך בין שדרותיו של גן הדור ומלא כל טוב, אח צבעו של כל פרי נחמד וריחו, הוא לא הספיק עדיין להעיף עליהם עין, וכבר בא בקרבו ריחם המשכר? כן. עיקר שכחתי. בשעת שיחתנו, שהיתה נסבה על ענינים העומדים ברומו של עולם, השאתי את השיחה, כמוכן, בוהירות יתירה,

אל הענין, שאני עומד בו, אל ענף פרנסתי. סחתי להם ברמיוה דקה מן הרקה, שבאתי לו' להרביץ תורה לילרי ישראל ואפילו לילדות, כי איני מוציא לענין זה את הילדות מן הכלל. ובכלל משבח אני את הבנות המחוכמות שבאנגליה, הדורשות בשבח האישה וטוענות לה. נפלי, נפל מאד כבודה של האישה בכל הדורות וברורנו. נבר לגבר — זאב, ואשה לאשה — שועל. הרבה גורמים חשובים השפילו את כבודה של האישה. והעיקר, שכבודה של האישה שפל בעיני עצמה. האישה אינה מכבדת את חברתה, אלא יראה מפניה. האישה מגלה את סודם לחברתה, אבל את אהבתה לא תתן לה לעולם. כל אשה היא מפלצת המפילה אימים על שאר בנות-מינה. הרברים הם מסוכנים ומלאי-ענין רב. ואני הרבה דברתי להם על ענין זה והבאתי להם ראיות לרברי מדברי ימי הנבר והאשה, היחיד והחברה, מן ההגיון והרגש, והרברים ארוכים מאד — צחק הארון איזמן. אף הנברת חייכה בהן. ומיד באותו מעמד הבטיחה לי למסור על ידי לתורה גם את בתם הרבה סימקנה'ניו, ילדה כבת חמש, חכלילת לחיים. בת ירך אמה. אם כך, אמרתי, הרי העיקר כבר נעשה. אקום ואשכור לי דירה הגונה לפי כבודי. וכן היה. יצאתי ומצאתי לי דירה נאה, חדר — כיר המלך. בעלי הדירה הם אנשים הגונים. אנשי מעלה, לא פללתי. אנשים ישרים. המין מדי בוקר בבוקר. היום בערב אסתדר בתוכו כראוי. וגם את טובי אעביר לתוכו. כלפי תרמילי דבר הכתוב. תרמילי ההביב, איכה, בן-אוני ומחמל נפשי? — עוד היום בערב תבוא אל המנוחה. הנך נע ונר, ההביב. ובשכר זה נדרתי ללמוד עוד היום בערב בעל פה שיר חדש ויפה של המשורר הצעיר, כוכב עולה בשמי ספרותנו — הוא המשורר שימקין, משורר הכח והשרירים, כפי מבטאו הנשגב של המבקר החרוזי מר פינחסוביץ. הקראת את כל שיריו? הוא משורר התחיה. אמש למרתי על פה את השיר „קסמי יער“ הרי תחלתו!...

— ואיפה לנת, ארון נתן, אמש ושלשום? — הפסיקו שליט.

— בתדרו של שמעון. הארון שליט אינו מכיר את הבחור שמעון? בחור נפלא. מכרה של בת עירי כחולת העינים. הוא משמש בקונטורה. הדרו נאה. והוא מננן על הכנור. שתקן הרוץ. אם איני טועה, יש לו בלבו דבר אל פייגין. — דבר זה מנין לך? שאל שליט בחיוך.

— דבר זה למרתי מרמיוה... מרת פייגין רמזה לי על הרבר, כלומר, כעין רמו. היא דברה בשפה רפה, והמבין יבין. ולבשתרצה — היא לא רק רמזה בלבר. היא סחה לי בלתישה, כלומר, כעין סחה, היא השמיעה לי בפירוש, מעין זה. לא בפירוש ממש.

— השמיעה בפירוש? — מרת פייגין? — ובפירוש? תמהני — אמר שליט, כרי להשהות קצת את השיחה על פייגין — כלום מותר לו לאדם לגלות סוד?

— יפה דנת, ארוני שליט הנעלה. יפה שאלת. ובאמת: הן היא הזהירותני בפירוש, שלא לגלות את הסוד לשום איש. הן היא צנועה וצדיקה, בת עירי. היא גלתה לי את הרבר בתורת סוד, ופי הכשילני. גם אני לא גליתיו לך אלא בתורת סוד. ומה דעתך? להנלין מותר לגלות? מותר? רק לה אגלה. היא, ודאי, שוכרת סוד. גם היא צדיקה.

— כך, גם היא צריקה. והבחור שמעון דבר לו בלבו אל פייגין — אמה שליט והשתטח על מטתו. משתוקק היה לרבריו של נתן, שיהיו שוטפים כל הערב וכל היום שלאחריו. כל הערב וכל הימים והערבים שלאחריו יהא נתן זה יושב על ידו ומספר עמו בפייגין, באביה, באמה, באחיה ובאחיותיה. אימתי היא שוכבת כמטתה ואימתי היא קמה, מה היא אוכלת ומה היא שותה, מה הכרטיסים המצוים באלבום שלה, ומה המלים העבריות הירועות לה, ומה הפסוקים השגורים על פיה, ויהא מספר גם כהבחור שמעון. והוא יהא שוכב לו בעינים עצומות והוגה בה והוגה כדבר, שחויז מן הבחור שמעון יש עוד בחור בעולם, שיש לו בלבו דבר אליה. יש בחור כזה. יש. אולם נתן השתמט דוקא מלדבר בפייגין.

— כך, כך, הרבר מענין, — גמגם שליט אחרי שתיקה ממושכה כדי לזר את נתן על הרבור.

— מה מענין? — שאל נתן.

— הרבר על אודות הנכרת...

— הנכרת איזומן היפה, אמה של סימקה... וראי, וראי.

— אני מכון ל... להבחור שמעון — השיב שליט וחזר בו, על שהוא מתעבב יותר מראי על ענין זה, ואפשר שיתן מקום על ידי כך לחשור בו, שגם בלבו דבר אליה.

— מה? הבחור שמעון? שאל נתן — מה מענין?

— כך: אומר אני — גמגם שליט — יש בחור בעולם ושמעון שמו.

חמגן על הכנור ושתקן מענין. חי לו בחור בעולם, משמש בקונטורה, שתקן ויש לו רבר בלבו. מענין.

— אה, אה, זהו טפוס נפלא מאד — התלהב נתן — זהו שתקן, שמועטים כמותו בישראל. כל היום הוא עוסק בקונטורה ושותק. בערב הוא חוזר לביתו ושותק כחצי שעה. אחר כך הוא נח כחצי שעה מעבודת השתיקה וחוזר שוב לשתיקתו. שותק שוב כשלוש שעות, נח כחצי שעה משתיקתו וחוזר שוב לעבודת השתיקה. וכך חוזר חלילה, לא, צריך אדם להיות סבלן כמשה רבנו, כסוקרטס או כמרת הנקין, כדי שישא את חברתו. פעמים נכנסה כי תשוקה לתפשו בקצה חוטמו, לנענעו ולגזור עליו: פתח פיך, מר שמעון, ודבר! —

— ואיזה הררך באת אליו, כלומר, מי הכיאיך אליו? שאל שליט, לפי שכלו נבא לו, שפייגין היתה המתווכת ביניהם.

— בת עירי. וראי. היא הציגתני בפניו. סחתי לה כדבר מכתב ההמלצה שבכיסוי, שכותבו מדבר בו לבחור אחרי ששמו שמעון שפירא. חייבה בהן ואמרה: אם לשמעון — אני! —

— והיא הציגתך לפניו בחררה? —

— וראי הציגתני לפניו: עוד באותו היום בנשף סרנו לחדרו הנפלא. הוא נגן לכבודנו על הכנור עד חצות הלילה. דמעות הזהירו בעיניה של פייגין. היא רהפה ממש בתוך עולם הנגינה. היא עצמה לחשה לי בסוד על דבר זה בתמימותה.

— ומר שמעון נגן ושתק עד חצות? — אמר שליט מתוך היתול קל:

— האדון שליט מלגלג — אמר נתן כמתחנן לשליט שלא ילגלג — אל נא, מר שליט. בחור חביב הוא שמעון זה. אנא, אהוב אותו. אני סאיז כך: תתקשר נא נפשך בנפשו ואהוב אותו.

— כלום מלגלג אני? — הצטרק שליט — הלילה, אדרבא. אני אוהב מאד את השתקנים. אדרבא...

— אדרבא... הלא כה הם דבריו של אדוני — באמת? — אדוני אוהב רק את השתקנים? — שאל נתן מתוך דאגה קלה בקולו, ועל פניו שכנה עננה, כפניו של תינוק שנעלב — באמת? — ואת... והללו, שאינם שתקנים... שליט כבר התחרט על שנע בכבודו של נתן.

— אני מכוון, כלפי — הסביר לו שליט — אני מכוון כלפי... אני אוהב את הבטלנים, אלו שהם ללעג ולקלם לאנשי המעשה. אני אוהב את הנלעגים, אלו, שאינם עוסקים בישוב העולם. אני אוהב את הבטלה. החיים הם חלום. שינה ליטרנית. אנשי המעשה הם הנוחרים משנתם. אני אוהב את... הצנועים. הנושרים נשרים ובונים מסלות למה הם דומים? למוכי ירח. הם עוסקים, כורחים, רצים ומקימים שאון. ואני מה אומר? בלחש, כצינעא, שמונה עשרה אני — סוד.

שלא בכונה חזר שליט על הדברים, שהיו מציקים לו בימים האחרונים. נתן הקשיב לרבריו של שליט מתוך פנים תמהים ורוח פזורה. פניו הביעו שעמום והעידו על יגיעה יתירה של רצון, שחתר לתפוס את כתתם של דבריו שליט ולא תפסה. הוא הקים פתאום את שליט, הלבישו מעילו העליון, נטל את תרמילו בידו ואמר:

— אדוני שליט, אנו הולכים לדרך. הן מצפות לנו בכליון עינים. כבר הגיעה וראי השעה השמינית.

נתן כבר בקש לככות את העששית שבחדר ולצאת. הרגיש פתאום בפתקא המוטלת על השלחן. הרי פתקא אליך! — קרא נתן. שליט עיין בתוכה. נתן טפל בשעה זו בכונה בתרמילו, שלא יכשל חלילה בסקירת עין על הפתקא מתוך בטלה. סדר את השמיכה, שנתקמטה משכיבה, סגר את התריס, הפשיל את הוילון. אולם שליט החליט להקריא את הפתקא לנתן, כדי שיפרסם זה את תכנה בפני פייגין. אכן פלא הוא, באמת. אדם, שסח עמו פעם אחת בחייו, נתקשר אליו באהבה. הוא זראי יסיח לה. ולפיכך אמר שליט לנתן אמירה מרושלת:

פתקא. מענין. של מכר. דרבקין שמו. אדם, שרברתי עמו פעם אתה בחיי. מענין.

— הניתנה לי רשות לקרוא? — שאל נתן, שכוון את מחשבתו של שליט. הפיל את תרמילו על הקרקע ואחז את הפתקא בשתי ידיו.

— בבקשה, קרא.

נתן קרא בקול:

שליט. ידיר נפש. סרתי. חפשתוך. רציתוך. רק סקירת עין על פניך. כואב הלב וקורא תגר על עלכונו. התקלם בי הנורל. עור

בשחרית של היום, מדי הקיצותי משנתי, נחש לי לבי ואמר:
משאלתך היום לא תקום! העוד חיה כלכך שיחתנו? בלבי היא כת אל
מות. מדי אזכרנה ירקר בי לבי משמחה. הרבה כמה שהגרת לי.
היה תמיד חי ותוסס ומפרפר בלבי. אולם אתה נתת לו צובה,
בסוי ורמות. הרבה דברתי עם רעי זן, המשורר הצעיר, עליך.
השלום לך? השקטה רותך? הראית את השמים היום? הם היו
מעוננים. אולם השמש נאבקה עם העננים ובנטות היום נגלתה
לעולם בשפעת נוויה. שלך:

ד ר ב ק ין.

בשעה החמישית.

נתן ככה את העששית ויצאו בחשאי את החדר. הנכרת ברגמן נמנמה,
ונתן הזהיר מפני כך את שליט על הרממה. נתן נטל בירו את הרליות של
מים ואת העביט של שופכים והוציאם לתוך חדר המבשלות. אחר כך יצאו
לרחוב.

היו מהלכים דוממים. נתן היה תפוש מחשבות, ושליט היה נתון כולו
בתוך החדרה. הפתקא גרמה לו נחת רוח. ביתור עכשיו, קורם ביקורו בביתן.
הפתקא היחיבה את דעתו. ככהה היא עלו ומברח אחרים. פיינין תראה אותו
בחדותו, בהדרתו, בחכמתו. הן חכם הוא. כמה נהנה דרבקין זה משיחתו
הקצרה. ניכרים דברי אמת. אחרי ימים קצרים יקריא את הפתקא לפיינין, אם
תהא השעה כשרה לכך. הוא יקריאנה לה דרך אנב קריאתו מרושלת, מתוך
היתול. אחרי שתיקה מרובת כשיהיו יחידים. בתוך חדרה? לא. בחדרו. כשיהא
דד בחדר אחר, נאה מזה. בנן. כשיזרמנו במקרה בתוך הגן הזקסי. הלא יזרמנו.
אחרי רגע כבר מצא אותו שטף הרהוריו, כשהוא מתהלך עמה שעה
סרוכה בתוך שדרות מרוחקות שבנן. וכבר היה בו בלבו לעצמו על רבר
פתקא זו שנטל עמו, כדי להתיפות בעיני פיינין. הנה כך. הוא מעיד ע'
עצמו את דרבקין, את האדם החכם דרבקין. הכוו! שפלות! אני. אני — ערכי.
מרת קומתי — ערכי. ברק עיני — נאותי. שתיקתי — גאותי. שתיקתי —
הכמתי. אני — הברק. אני — השתיקה. אני — החכמה. אני — הגאווה. אותי
אוהב אלהים ובי הוא משתעשע, שגרולה תשוקתי אליו, כי הנה נשמתי תלויה בו
כשלהבת בפתילה. אל המנוחה אני משתוקק. אל הנורבנה. בתשוקתי אל החדלון
אני מתגאה. אני השנתי את אהבת החדלון — והיא כחי. להיכן מוליכות אותי
דגלי? אני — ספוקי בי. אני המשיפע והמושפע, ואיני קשור במקבלי שפע.
להיכן? את כבודי אני מבוה. — נפשו שועה בו להציל את כבורו ולחזור על
עקביו, ורגליו הוליכוהו לשם... לרחוב הברזל.

נתן הפסיק פתאום את השתיקה וקרא בכעס:

— שטות!

— מה שטות? מה השטות? שאל שליט בתמיהה.

— טפו, שטות — קרא נתן בקול — שטות נוראה. אני כועס. מר שליט.

אני שרוי בכעס.

— מה השטות? ומה הכעס? שאל שליט, שלא ידע למה הוא מתכוון.

— שטות! — קרא נתן — הפתקא היא דבר של שטות. רמזים. סתרי תורה. השמש נאבקה עם העננים. בשעה החמישית תוסס ומפרפר. כואב הלב. התקלס הגורל. אלו דברי שטות הם. תוסס ומפרפר. שום דבר אינו תוסס שם. שקר. שקר. שטות.

שלים חש כעין סטירת לחי מתוך דבריו של נתן. הן באמת דברי שטות הם. ולכו הלך אחריהם. ולו רק רגע, להאמין בהם. בושח וחרפה! — חלשה עליו דעתו מתוך כך והיה מתביש בהרהורי לבו הקודמים. כשעמח אצל הדלת נקפו לבו מפחד.

פרק י

חנקין פתחה את הדלת לפניהם. הרגישה בשליט, נרתעה לאחוריה מבהלת. ספחה ביריה על פניה. אולם מיר שלטה ברוחה ואמרה מתוך קידה של כבוד: — אורחים חביבים! ערבא טבא, ארוני שליט! — שלום רבותי! — בבת אחת הושיטה את ידה הימנית לשלים ואת השמאלית לנתן. „אין בה גאות. תנועה זו המונית היא“ — חלף רעיון במוחו של שליט.

אחר כך חייך ואמר:

— ערבא טבא לנברת?

— זהיכן היא בת עירי? — שאל נתן מבהל, כשהרגיש בחדר הריק — ישב נא הארון שליט! — אמר נתן ורמו באצבע על הספר. — הנברת פייגין — הטעימה חנקין את השם הזה מתוך הפסקה קלה אחרי הזכרתו — תחזור מיר. יהא נא לבו של מר נתן שקט. היא בקשה למסור בשמה, למבקריה, שיחכו לכואדג היודעים אתם, רבותי, — קראה חנקין בעליצות — היום אין למודים בבית ספרנו. יום גנוסיא היום. „למבקריה“ — תופס שליט מלה זו, שנשמעה מפי חנקין: לשון רבים. ודאי התכונה לי, ואפשר לנתן ולשמעון ולאחרים.

— ובכן: בית-ספרכם בית-ספר הוא לכל דבר! — אמר שליט. ומחשבותיו עדיין עסוקות בכוונתה של אותה מלה „מבקריה“, והחליט כך: אם יבוא שמעון היום, סימן הוא, שהמלה „מבקריה“ מכוונה כלפי שמעון, ואם לא — גם אני בכלל. ואולי אורחים אחרים צפויים לה.

— הן — השיבה חנקין — בימי גנוסיא אין מלמדים בבית-ספרנו. גם בשבוע הבא נהיה בני חורין. אולם ימי הבטלה קשים לי מאד. איני סובלת את הבטלה. לא כן כשהייתי תלמידה של הנימנויום, ואפילו אחרי שכבר עברתי לתוך המחלקה השביעית. הייתי ששה על כל יום גנוסיא. אני ושיינדיל היינו ששות כל כך... ועכשיו...

חנקין נשתתקה באמצע. אוילית יותר מראי נראתה לה טיראדה ממושכת זו. יש לנלות בדבריה כונה וזה, כאילו נתכונה להתחרר בתלמודה בנימנויום. שררה שתיקה כמושבה. חנקין פשפשה במוחה ענין להעסיק בו את שליט „הלא הוא האורח, ועלי להעסיקו“. רק לא לנגוע אפילו ברמיזה במאורע של הנוקר. אהיה מחכה שהוא הראשון ירמוז עליו. „אלטוד אל דרכיה, מת

הוא נאה ושותק, אף אני כך". „כשאני שותקת, פני זעומים מאד ומרה שתורה מבצבצת מתוך עיני. „אכנס בדברים עם נתן. אחרי אותו „מאורע" לא סר להדרי שלשה ימים רצופים, והיום הוא בא כאנוס ושותק בעקשנות. רע ואכזר. ויפתתואר כמלאך. כשאני מסתכלת בפניו אני מאמינה באלהים".

— מר נתן! — אמרה חנקין — מה משפט העסקים שלך? —

היא התאמצה למצות מתוך נשמתה את החרוה עד טפתה האחרונה ולהשקות בה את פניה, שהיו מזהירים לכבוד האורח החכם, הצנוע והנאה. את נתן עשתה לשליח דבר חרותה למסרה לשליט.

— מר נתן, מה משפט העסקים שלך? — חזרה חנקין והציצה בו

באהבה.

אולם נתן, השליח של החרוה, כבר היה שטוח על הספה ותרמילו

למראשותיו.

— לשלומי את שואלת — אמר מתוך נמנום קל — שלום לי, מלכה בת

אברהם. האת, שלום. אלא שעיף אני, גברת כבודה. עיף מאד. בלילה נגן המנגן עד חצות. אחר כך לוינו את בת עירי. חזרנו, שכבנו ופטפטנו עד השעה השלישית. אני סחתי לשתאן דברים רבים, שלא גליתים מעולם לאישי. ממאורעות חיי סחתי לו. גם לכם, מלכה ופסח, אנלם. אלא אני שעיף לפי שעה.

— איזה מנגן? מי נגן? — שאלה חנקין מתוך עליונות, שנראתה לשליט

כמעושה, נגשה בקפיצה לנתן, תפסתו ברגלו ומשכה אותה בכה — מי נתן לך את הרשות להרדם בחברה? — בושה וכלימרו.. איני מרשת!

חנקין לא חדלה מלמשוך את נתן ברגלו. לפץ נתן מעל המטה ויצא

להאבק עמה. רגלה של חנקין כמעט שמערה. הלוחמת צנחה על הספת. אחר כך עמדה וסטרה לנתן על שכמו, התרחקה ממנו וישבה על יד שליט אצל השולחן. נתן חזר ושכב. לא עברו רגעים מרובים, ונתן כבר הכריז בנחירות קולניות על עצמו מתוך שנתו, שלא לעקור את עצמו לגמרי מן ההויה. חנקין נשמה בכברות מפני העיפות, שבאה לרגלי האבקה עם נתן. שליט התבייש להסתכל בפניה אחרי מעשה זה, כי נתכותה מאד בעיניו. ולפי שכוון עורר את רחמיו עליה, שאל אחרי שתיקה ממושכה מתוך היתול קל ומסותר:

— ולמה אין הגברת רורשת גם לשלומי?

— כבר דאנתי באמת לשלומי — השיבה חנקין במבוכה. דוקא אחרי

שאלתו זו, שנשתמענה לחנקין כצורתה הנגלית, כעסה עליו, שלא בא לבקרה כל אלו שלשת הימים. „ואני עוד דואגת לשלומי" קנטרה את עצמה על התנלות לכה והתחרטה על תשובתה.

— הראגה למה? — אמר שליט מתוך כעס על התביעה הנסתרת שבצבצה

מתוך דאגתה זו.

— אני לא... כך... — השיבה חנקין — תפסתי לשון בני אדם. נתן

היה מדבר כך. שאלתיו דרך אנב לשלומך.

„שקר נתן זה — הרהר שליט מתוך מפח נפש — איש לא דאג לי ולא שאל לי. והיא לא הזמינתני כלל. אקום ואצא מן החרד לפני חזירתה. אטצא

לי איזו אמתלא ואלך לי. דק דרבקין הוא היחיד, שעמד על ערכי" — אמר שליט לעצמו בתור נחמה, ודברי האהבה שבמכתבו עדנו את לבו, לפי שלענו של נתן נשתכח ממנו לנמריו באותה שעה.

שליט כבר עמד על רגליו. הוא החליט לפסוע תחלה רגעים מועטים על פני החרד ולצאת אחר כך.

התרדמה כבר הטפה את נתן — אמרה הנקין, כדי להפריע את הדממת המעיקה — אני מתקנאית בו.

שליט הציץ בנתן הנרדם — ודברי הכוז שהשמיע תחלה הישן כלפי הפתקא של דרבקין קבלו תוקף מרובה על ידי הפרצוף המנמנם, כאילו התמיכות שבפרצוף המנמנם הזה שפכה על דבריו הקודמים קרני אמת.

— הקנאה לאיזו דבר? — שאל שליט מתוך החלטה לצאת מיד, כי עכשיו נראה לעצמו כנבור, שפרקו מעליו את כלי זינו — ובמה היא רואה אותו דבר? במה?

— כך! — השיבה הנקין — אני מתקנאית בו, לפי שהוא מנמנם לו כאן במנוחה. ואולי הוא רואה בשעה זו חלום זהב המושך את לבו. בשורה טובה נתבשר. ושמה הגיע לאזניו קול צחוק המלטף את לבו. צחוק, צהלה, אושה וכווצא מן הרברים, שאינם שכיחים כלל בינינו, לפי שהחיים...

חנקין לא כלתה את דבריה. בעל כרחה יצא מרבריה ההפך מכונתה: היא בקשה לשבח את הרות החיים, ויצא שמקטרגת היא עליה. לפיכך חזרה ואמרה:

— אני מתקנאית בו בכלל על שהוא שמח תמיד. ומפני כך יש בלבי הבה גדולה לאדם זה. וגם רהמים יש בלבי עליו. כל ימיו אדם חי בדחקות. כל היום הוא נע ונר מבית לבית. עוד לא אכל סעודה של צהרים בו, לפי דבריו, כל אנשי ז. אינם נוהגים סלסול מרובה בסעודה זו —

חנקין נהנתה בלבה, שנזכרה בפתנם מחוכם זה, שיש בו כדי לברח את הרעת. וכיון שעלה בידה להשמיע בפניו את הרבור המהוכם הזה, נתעלטה בעיני עצמה וחשה בלרבה זרם של הרגשות מתוקות ששטפה. היא אמרה לטפל עכשיו דוקא ב"מאורע" ולרכר עמו דברים ברורים, מחוכמים וגאים, ודברה בהתלהבות של אמת, ופניה היו מזהירים.

— כשאני צופה כחיהם של העניים והמרודים, אני שומעה בתקול עולה מתוך לבי, שאנת שירי הצער שבלב. סערה מתחוללת, ואני בתוך הסערה. לנתוש ולנתוץ, להאביד ולהרוס, לעקור, לבנות ולנטוע. איני יכולה לסלוח ואיני יודעת על מי לקבול. הנה מרתפים אפלים, טחב, תינוק יתום מיבב. יה גרומה פשוטה ברחובות לנדבה. עלבוננו של עולם — עלבוננו — הכזה יארך לעולמים, ארוני שליט, ארוני —?

בשעה זו נפתחה הדלת ונכנסה לתוך החרד פייגין בלוייתם של שני בחורים. אחד גבה קומה ודק אברים, בעל נעלייך לבנות עם פורטפול תחת בית שחיו, והשני רחב כתפים ובעל פנים מרושלים. נתן נעור מיד משנהו וקפץ מעל המטה כנשוק, והיה משפשא בידיו את עיניו המבולבלות האחוות שינה.

— את, נתן! מה שלומך? — קראה פייגין בעליצות ותקעה לו את כפת. נתן הריט לה את ידו הימנית ובשמאלית רטו על שליט, שעמד בן

הצר.

— והבחור הזה — הן שליט שמו! קרא והיה כמליץ טוב על שליט. — אה, מר שליט... שלום ארוני! — אמרה פייגין בקול חרישי ומוסיקלי ופרשה על עיניה השחורות את האר הדק של חזון ומחשבת, שהיה חבוי תמיד בתוך זווית העינים והיה עולה משם על פי הצווי והיה זו לכאן ולכאן כפרוכת על ארון-הקורש. וזה היה, כנראה, הקסם שצר בכחו את הלכבות.

שליט השיב לה גם בן שלום בקול דממה. שניהם עמרו רגע מחרישים זה לעומת זה.

— אני מתכבר להציג לפני מר שליט את הבחור המנגן, מר שמעון — ספץ ביניהם נתן ומשך לשליט בירו — הריהו! מנגן הוא בכנור — ושוקט. אם תתן לו את כל הונו של פרנק, לא יפתח את פיו, עד שלא יעלה הרצון לפניו. זהו — הוסיף בפנותו אל השני — זהו מר שליט: אדם המעלה, הרואה את עולמו בתוך מטתו, שהכר שלה מופשל דוקא אל הצר. רק את פניו אתה רואה, שמעון, ולא את כבודו. כבודו אינו מתהלך בתוכנו כני תמותה. הוא מרחף בעולמות העליונים. וכך היא האדריסה שלו: עולמות עליונים — בין הכוכבים — בן מלך שליט! — ומה שמו של ארוני? — שאל נתן את הבחור ארוך הקומח בעל הפרטפיל, תפשו בירו והגישה לשליט:

— התודעו נא, רבותי: מר שליט — ושמו של ארוני? מה שמו? — שאל נתן המתווך ביניהם.

— אשר וול! — השיב האורח כלחש ובהתרשלות, כאדם מפורסם, שאינו גוהג להשימע את שמו בקול רם, לפי שבהזכרת השם בלבד יש גם בן מעין התהדרות.

— התודעו נא, רבותי, לבשתרצו — אמרה פייגין להמסובים — הגברת חנקין, חברתי לדירה, מר נתן וטר...

אשר וול הפשיל את נעלהיד הלכנה מעל ידו הימנית, הציג את עצמו לפני המסובים מתוך קירה של נימוס כדו'נטלמן גמור, חלק לכולם כרטיסי-בקר.

— ועכשיו ישב נא ארוני וול על ידי, כי דבר לי אליו — אמרה פייגין לאשר ורמזה לו באצבע על הכסא הסמוך לכסאה — ומה שלומך, נתן?

— בן עירך כבר הספיק לנמנם פה כהלכה — אמרה חנקין כלחש. — השומע אתה, נתן? — קראה פייגין — השמעת את הרבה הרעת שהביאו לי עליך? — בושה וכלימה! ובחברתה של אשה!...

— לא אני הגורם — חי חוטמי — השיב נתן — אלא... מר... שליט — הביצד? — שאל אשר והעמיד בו פנים מחכים לתשובה.

— מר שליט פתני אל השינה — השיב נתן — לפי דבריי, החיים הם חלום. שינה ליטרגית. אנו כולנו תמיד נמים ולא נמים. אנו מוכי ירח. כל

מפעלינו הם מעשי יריהם של מוכייריך, שאין בהם טעם, חכלית ומנמה. אמרת: ער שאהיה דומה לישן, מוטב שאהיה ישן ממש.

— דעתו של הארון... מה שמו? ש... איך? איך? — שליט?.. כן, דעתו של הארון באמת כך היא? — שאל אשר וול והטיל בשליט מבט אלכסוני וברקני, כמציץ בו על ידי זכוכית מגרלת.

— הארון שליט וראי שלא דבר את הרברים האלה אלא בשעה, שנחה עליו רוח השירה וההזיה, אבל על פי האמת... — אמרה חנקין בקול של סיגוריה.

פייגין קמה והתחילה מתהלכת על פני החדר אילך ואילך, כאדם, שכל הרברים וכל המסובים רחוקים ממנו כל כך, עד שאינו חש כלל בהיותם. בת-צחוק קלה של גלגול רחפה על שפתיה. שליט יחס צחוק זה לעצמו.

אשר רמו לנתן באצבע והזמינו לשבת על ידו. — במה עוסק אדוני? — שאל אשר דרך ולזול — וראי בהוראת שפת עבר. כן? —

— צדק אדוני וחכם גדול הוא העדיף מגביא. אמנם כן. מורה עברי אני ומרביץ תורה לילדי ישראל. לפני שלשה ימים באתי ל' — השיב נתן בתמימות — וההצלחה הפנתה אלי פנים שוחקות. היא רורפת אחרי ממש על כל פסיעה ופסיעה. רק עמדתי על ספה של ו' ולבי בי היה חרד בצפור פצועה וכעיניה המתרוצצות של פייגין הופה. כי אמרת: הנה באתי, ואין איש אשר ישים את לכו על בריה קטנה ודלה כנמלת. כי גר אני פה ומה אני ומי אני. אולם הזמין הקב"ה לירי חנקין זו...

— איזו? — שאל אשר — זו שחסרה לה יבלת על חוטמה? — אולם נתן לא הקשיב, כנראה, כלל לשאלתו של בן-שיחו ונגרה בדרכו אתרי שטף דבריו.

— חנקין זו בת ישראל בשרה וצנועה היא. ואם יופי אין בת, רואה אני אותה כאילו ישנו בה. כי כלום מה היא חסרה? רק עינים כחולות, פה קט ורוער ולחיים חכלילות, ולא יותר. ובת-ישראל זו היתה בעזרי. היא האכילתני והשלתני. דברה עלי טובות בפני המנהל רייכער, האדם המהולל, המסור לטובת העם. וזה קבלני בסבר פנים יפות ודבר עמי בכבוד נמור. לא זו מלחכבני, עד שנתן לי מכתב מליצה לבעל בית הגון וסוחר חשוב. נתן לי זה מכתב מליצה לחברו. וסופו של דבר ש, שעות"י פרות ורבות ככמהין ופטירות וכאנשי סודה של בת-עירי. ויש לשער, שמלאכתני, מלאכת-הקודש, תכנים לי בימים הקרובים כשלישים רובל לכל חודש, ואולי כארבעים, חמשים או ששים, לא יותר ממאה. אומרים, שבו. שכיחים מצריהודאות בישראל. שנעשו לעשירים מופלגים. ואם כך הוא, מי ידמה לי ומי ישוה לי? אקנה לי סעיל חורף חדש עם עטיפה של עור ברדלס.

אשר הקשיב לדבריו של נתן מתוך בת-צחוק של ולזול. חבליט את כרסו, הכנים את ידיו בתוך כיסי מכנסיו, והעמיד פנים של פקיד עליון המקשיב הרצאת-דברים מפיו של פקיד נמוך ממנו. אחר כך העיר: — סבורני, שאוכל להמליץ על אדוני בביתו של אחד ממכרי.

— וראי יש לארוני פה חוג גדול של מכרים! — קרא נתן בעליצות.
 — יש. יש. — אמר אשר בענוה יתירה.
 — ודאי מכרוו הם אנשים עשירים מופלגים — אמר נתן.
 — עשירים, עשירים.
 — וגם אדוני עשיר הוא? — שאל נתן בתמימות.
 — ודאי, ודאי. אני מנגן — השיב אשר — מנגן מומחה. קולי הוא קול
 כאריטון.
 — ודאי קול נגינתו יפה הוא — אמר נתן — קול נפלא, שמועטים
 דוגמתו.
 — מועטים, מועטים.
 — ומה דעתם של הפרופיסורים שלך? — שאל נתן.
 — הפרופיסורים? — הפרופיסורים? — הם מנבאים לי גדולות — אני
 אמליץ עליך. ודאי יקבלוך למורה בתוך אחד הכתים.
 — האת, מה טוב ומה יפה! — קרא נתן בשמחה בקול רם — הארון וול
 ימליץ עלי ויספחני למורה אל אחד הבתים של עשירים מופלגים. הם ישלמו
 לי ממון רב. רב. אתעשר.
 — ויקנה לו מעיל חורף עם עטיפה של עור ברדלס — קרא אשר וצחק
 בקול, עד שכל המסוכים, חוץ מפייגין, צחקו לקולו. פייגין, שהיתה עדיין
 שקועה בתרהורים, התעכבה שעה קלה אצל אשר ונתן ושאלה:
 — במה יהודים מספרים זה עם זה? הם לא הספיקו עדיין להשיב לה ופייגין
 כבר היתה רחוקה מהם. היא חזרה להלכה המרוכז. בדרכה התעכבה לרגעים אצל
 שליט ושאלה:
 — הארון שליט קרא את ספרו האחרון של שניאורסון?
 — קראתי — השיב שליט — כמדומני, שקראתי. הספר האחרון? ? —
 קראתי, אם איני טועה.
 — קרא — כמדומה קרא — הספר האחרון? ? — אם אינו טועה —
 דברה פייגין בתלונה, כנעלכה עד תהום הנפש בשל הזלזול הזה בכבודו של
 יופי — הלא זה יופי! הלא זה אור! הלא יש בו מטל השמים! הלא יש בו תונה
 כזו! — הרבה היתי יכולה להשמיע לארוני עלי, אלא... אמרה פייגין מתור
 גניחה עמוקה והיזיה את הפרוכת שעל עיניה, ונשמע היה, כאילו אנוסה היא
 לכבוש הפעם את דבריה הנלהכים מפני טעם כמום — הן, דבר לי אל שמעון:
 הוא עצב היום כל כך ובוודר.
 פייגין עזבה את שליט, נגשה אל שמעון, שישב כל השעה מחריש אצל
 החלון, העבירה את הפרוכת ולחשה לו:
 — שמעון חכיבי, למה אתה ננוגה כל כך היום? —
 שמעון התעורר כמו מתרדמה עמוקה, הציץ מבלבל בפניה ואמר:
 — כלום אני נוגה? —
 — הן, נוגה אתה — אמרה בודאיות.
 שמעון נכנע מיד.
 — אכן צדקת, פייגין, באמת צדקת. אני נוגה היום כל כך. איני יודע

מה היה לי. אני יושב — ואני נוגה. הנה אני רואה חלון, אני רואה — והלב
נוגה, ואיני יודע למה — גמגם שמעך.

— ואינך תמה כלל, שמעון יקירי, מהיכן נגה לי סודך זה? — שאלת
פייגין.

— אני באמת תמה על הרבר.

— אתה תמה? —

— הן. אני תמה מאד על הרבר, גברת פייגין. הנה אני יושב ומציץ...

— במי אתה מציץ?

— במי? — כלום אני יודע?

— וראי בהצללים אתה מציץ.

— הן, בהצללים אני מציץ. כל הערב אני קשור בהצללים. איני יודע,
מה היה לי.

— אבל הלא הסחת את רעתך מן הענין, שמעון יקירי.

— מאיזה ענין, פייגין כבודה?

— הלא החלות לדבר בי! —

— כן, החלתי לדבר בכך, גברת כבודה.

— ובתונתך — הלא כך אמרת: הנה אני יושב ומציץ בהצללים.

— כן. כך אמרתי.

— ואמרת, שהנך תמה עלי, שגליתי את סודך.

— וראי אני תמה. אני תמה מאד. הנה אני יושב ומציץ, והגברת נם

כן רציצה בי וגלתה לי, שאני נוגה.

— ואתה אינך תמה כלל על שניתנה לי הסגולה לראות ללב?

— הלא אני תמה מאד. הבאמת רואה הגברת ללב?

— וגם למסתרי הלב! — הטעימה, פייגין בקול מרובה-המשמעות.

— ומה שם בתוך מסתרי הלב? מה רואה שם הגברת בתוך מסתרי

הלב?

— האהבה קננה שם בתוך מסתרי לבך, שמעון — רבר זה אני קוראה

מעל לבך.

— אני אוהב? רבר זה ברי הוא להגברת? —

— ברי הוא הרבר, שמעון הטוב, ברי. אתה אכול-אהבה. אתה נשרף

על ידה. ואני היא אוהבתך! — סיימה פייגין כמנצחת.

— את? את? — וללבי לא נגלה עדיין סוד זה? — לא נגלה עדיין

פייגין? — לא? — שאל שמעון ונעץ בה עינים תמהות.

פייגין השיבה בנהת:

— אינם הלב כבר קבל את הבשורה, ורק עדי המוח עדיין לא הניעה.

האמן, שמעון, לאשה. לאשה עין חרה — אמרה פייגין והציצה בפניו של שמעון

כילרה תמה.

שמעון, התינוק רחב הכתפים, צחק צחוק מתרפס, שנתן את הד קולו על

פני חללו של כל החרד כנכאים. בת קול של הוריה לפפה צחוק זה.

בשעה זו היו מסובים בחבורה חנקין ונתן, שליט ואשר.

— את פני אדוני — אמר אשר... מה שמו? מה? הוא אומר: שליט? — הן. את פני אדוני אני רואה בפעם הראשונה. הוא ודאי טירן בו. ומהיכן בא יהודי? —

— מן הדרום! — השיבה חנקין במקומו של שליט, שהקשיב את דברי הולול של אשר בתמהון ולא השיב מפני כך על שאלתו.

— הארון שליט דרומי הוא, דרומי, ואני לא ידעתי! — קרא נתן בקול רם ומחא כפיו מחרוה. — אם מן הדרום אתה, שליט, שלום עליך, אדוני, שלום רב. הרי לך ידי לאות אהבה וידידות, דרומי הוא, דרומי — ואני לא ידעתי... —

— גם הארון נתן דרומי הוא או היה משמש שם בכהונת ההוראה? — שאל אשר.

— למה תשאל? — האת, הדרום, הדרום. אליו כלתה נפשי. הן בשנה שעברה הייתי מזומן לעלות לדרום במקלי ובתרמילי. הן. הייתי מזומן ממש. ואלמלא התנגלגלתי לעיר הבירה ו. הנפלאה, וראי שכבר הייתי שוכן שם ימים רבים. האת, הדרום, יחי הדרום! יפה נוף הוא, ונפשי קשורה בו לאהבה! — קרא נתן בהתלהבות גדולה.

— גם אני עורגת על הדרום — אמרה חנקין.

— אולי אל הדרומי — העיר אשר.

„אדם גם — הרחר שליט כלבו — עלב אותה, והיא אינה מגינה כלל על כבודה. וגם כבודי מתבזה על ידי כך, שמערבכים את שמי בשמה“

„הכל מכירים ברגשותי“ — הרהרה חנקין בלבה גם היא והרגישה בפניו של שליט, שהסמיקו קצת — „אף הוא נתביש, שנעו ברגשותיו“.

— ואימתי בא אדוני לך, אדוני הדרומי? — שאל אשר.

— לפני שלשה שבועות.

— וכבר מצא לו דירה?

— הן. ברחוב הזהב. לפי שעה.

— לפי שעה? — שאל אשר — מכלל שאחרי שעה עתיד הארון לעזוב את חדרו? האבר לחדרו חנו בעיניו? אם מחוסר שמש הוא? או מה?

— אדרבא: חדר נאה הוא — השיב שליט — חדר נאה מאד. האין זאת, גברתי? הלא הגברת חנקין ראתה את חדרי.

— פעמים ראיתו — אמרה חנקין ושמחה מאד בלבה על שאינה מכסה בפני אחרים את בקוריה בחדרו.

— אף אני ראיתו. אף אני. הארון שליט כבדני בלינת לילה. אולם בעלת הבית... אה, בעלת הבית... קרא נתן.

— מה בעלת הבית? — דברים שבינו לביתה. הדרומים חשודים על כך. וראי מפני טעם זה אדוני אנוס לעזוב את החדר.

— הארון וול, כנראה, הוא בעל־דמיון עז יותר מדאי — השיב שליט בהתמרמרות, ורק שנחנקה מיד על ידו. לפי שהרגיש בה והיה מתבייש בה, שהכעס משתף את בני האדם יותר מן האהוה והרעות — כך, סתם — שנה שליט את קולו והחליט לעשות את עצמו, כאילו לא נעלב כלל על ידי אדם גם

זה, אנוס הייתי. בעלת הבית היא אשת... מטורפת קצת. היא מתיראית... —
 פלט פיו של שליט שלא בכונה.

— מתיראית, שלא יסלק לה הארון שכר דירה? — שאל אשר.

— לא חלילה. היא מתיראית, שמא... אהרננה — הסביר לבסוף שליט,
 שהוכרח על ידי בני-שיחו הטרהן לדבר בפה מלא.

— שמא יהרננה? — קרא אשר וצחק בקול רם — רבותי, שמעו נא,
 רבותי! — הארון שליט מתנקש בנפש איש, כלומר, אשה — פרסם אשר את
 המאורע גם בפני פייגין ושמעון, שהיו עומדים בשעה זו בקרן זווית. נטפלו גם
 הם אל החבורה.

שליט אנוס היה להסית להמסוכים את פרטי הענין. הוא הרצה את
 הדברים מתוך בת-צחוק של היתול והשתדל לתת להם צורה של שחוק. תאר
 לפני שומעיו את פרצופו הקורד של בעל-הבית, הארון ברגמן, יהודי נבה קומח
 ורק אברים, בעל גבות עבות ושתקן, הדומה לחבר מחברא קדישא, שכל ימיו
 עברו עליו למראשותיהם של מתיים. בשעה הששית של בוקר קם אדם זה בכל
 יום משנתו ושכ לביתו בהצות הלילה. אחר כך תאר גם את פניה של הגברת
 ברגמן, פני מכשפה, אשה המכורבלת המיד בסודרה, וראשה שקוע בכר כל
 היום ובלילות היא מדליקה נפרורות כלפי ראשו ובודקת בו, אם כבר חטפתו
 שינה. היא מפחדת מפני חתולים, כלבים, רוחות וריחות רעים. היא משלחת
 מיד קללות בראשן של בריות נסתרות וחוסמת בפניו את הדרך ברלוי מים ובעבים
 של שופכין, כדי להפילו בכניסתו. הוא דבר בדרך הלצה, ולבו היה נרגש בו
 מכעס על בן אדם גם זה, שהביאו לגלות את קלונו ברבים.

כל המסוכים צחקו בקול. רק הנקין כאבה על הדברים. נתכרר לה טעמו
 של פחדו, שהיה מפחד תמיד מפני בעלת הבית. חושש היה, שמא ירגיו את
 בעלת הבית המטורפת ותבוא לבזות את כבודו. ולא משום שיפה היא. כמה
 עלבונות סבל בימים אלו — דברה הנקין בלבה — ואני לא רק שלא הרגשתי
 בהם ולא קראתיים מעל פניו, אלא שגם טפלתי עליו חשר. ומפני זה רבצח
 התונה בעיניו, ביהוד באותה הישעה של בין השמשות. ואני באה עליו בטענות,
 ומפני כך לא לזה אותי באותו הערב. ואני כאתי עליו בטרונאי.

היא הרגישה פתאום, שקבעת התכרורים, שהיתה עד עכשיו מחלחלת
 את כל הויתה, נתכררה, וההתיה ספג לבה מין מתיקות, מתיקות תשוקה וצער.
 ברגע זה תפסה את עצמה על הרגשה זו, שהרי נמצא, כי צער עלבונותיו אשר
 סבל, גורם לה עונג גדול. מתוך כך נצטערה מאד, ואולם במעמקי לבה
 התעננה גם על צער זה. אבל לבה נעקר מיד כיתוך קורי הצער והעונג שהיו
 מסוככים באחד. כל מהותה נצטמצמה ברגש של הכנעה בלי מצרים. נראה לה
 כאילו עלתה מעל פני האדמה בתור אדים בודדים ונתמזגה כולה בתוך ישותו—
 והוא עליה ונתגדל ונתקדש בעיניה. הנה הוא פוסע שפי בנייה וכרנה לתוך
 משכנות לבה, הפותחים לפניו את שעריהם ועוטפים אותו כשפירר הרקיע.
 — ובכן על הארון שליט לבקש לו מעון אחר? — שאל אשר בלגלוג.
 — ובכן על הארון שליט לבקש לו מעון אחר? — שאלה הנקין מתוך

בלכול ובקול מזור, שהיתה מתביישת מעכשיו לרבר אליו בפני אחרים בקולה השמור רק לו.

— שליט הקשוב את לגלוננו של אשר מתוך דבריה של הנקין ושתק בכעס.

— ואני רעב, רעב מאד — קרא

חנקין לבשה את מעילה, התחמקה וירדה לרחוב. אחרי רנעים מועטים חזרה והביאה לחם, חמאה וגילדנים מלוחים.

ברגע זה דפקו על הדלת.

— הנני! — קרא קול של אשה גבהתיקומה וגזוזת שער, ספק עלמה, ספק

נשואה, שמא מתנענעים אתם עלי, רבותי? — הנני! —

— סוניה, סוניה'טשקה! — קראה חנקין ונשקתה על פיה.

— שלום לך, מניה הטובה! — קראה סוניה בעליצות — ושלום לכם,

פייגין ושמעון. כבר התגעגעתי על שניכם. מה מרובים אורחיים! רק זהו עונג!

מה מרובים בעלי המין היפה אצלכם — כלומר, הגברים. הלא הם המין היפה!

וכי לא כך, אדוני שמעון? — לא לחנם משכני הלב אליכם. משכני כל כך.

רק זהו עונג! הלב הוא טפש ונביא. חה, חה טפש ונביא. אני התראלתי עד כה

עם... עם... זהו סוד סוד, פגעו בי ואגלה לכם פגעו בי...

— גלי נא, סוניה'טשקה! — קראה חנקין, נפלה שוב על צוארי סוניה

ואצלה לה נשיקות רבות. נשקה לסוניה בגלל עיניו היפות והגזוזת של החכם,

האהוב והבישן. התרפקה על סוניה, חבקה והתרבקה בה, כרי להתרבק

בפרהסיא עם נשמה אחת זרה ואהובה, רחוקה וקרובה...

— הן עוסקות להן בחיי עולם, ואני אעסוק בחיי שעה! — אמר נתן

לפני המנשקות שלח את ידו אל הלחם והגילדנים.

— מה גסה נשמונה של זו, שלהוטה אחרי הנשיקות בצבור! — אמר

שליט בכבו ייבו לה.

פרק יא

חנקין הציגו לפני סוניה את אשר, שמעון, נתן ושליט. סוניה הציצה יפה יפה בפניו של כל אחד מהם ואמרה:

— הגברים מרובים כל כך, עד שאני מתבלבלת ואיני יודעת עם מי

מהם לתנות אהבים קודם. מה שמו של? ... שליט...? — כן. הוא בחור נאה

קצת. — שליט ברכה בלבה בעד דבריה והחליט, שיש בפניה חוט של חן — יש

בה דבר מה... מעין זה. שאין לו שם... והארון וול גבהתיקומה הוא יותר מראי

דבר זה יש לי משלי דיו. הבחור נתן שטוף יותר מראי באכילה ואינו אלגנטי.

הגבר אם אינו אלגנטי אינו ולא כלום. אל שמעון הייתי פונה באהבתי בעונג

נדול. הן הוא ידיר ישן נושן. אולם אני מכירה בו, שהוא בז לי. ודאי יש בלבו

אהבה אהרת ואינו פנוי אלי. הוא ממש בז לי. כשהוא עובר על ידי ברחוב אינו

מברכני אפילו בשלום. כמעט בכל יום אני פוגשת אותו. הוא יוצא מתוך הצר

אחת של הרחוב הפושקיני. פנס עומד לקראת חצר זו. הכתוך הבית הזה דירתו? — פעם אחת השתוקקתי מאד לסור לתוך הדרג, להתנפל עליו כאורחה כיעולם האמת. אמרתי: הבה ואסור לתוך הדרג ואציץ בפניו. אראה נא, במה, למיטל, עוסק בהור כשמעון. ואולי בין כך וכך יתקשר לבו כי לאהבה אותי. הלא הגברים דעתם קלה. פעם אחת סחתי עליו גם לבעלי במכתב. וזה כבר אמר לקנא אותי בנוגע לשמעון. הלא הגברים קנאים הם עד להשחית. נתמתיו במכתב שני ואמרת לי: הרגע נא, בעלי היקר. עד לידי כך לא הגיעו עדיין הרברים. רצונכם לדעת מי היה הנבר, שטיילתי עמו כל הערב של היום? — נחשו נא, רבותי. פגעו נא בי ואגלה לכם את שמו: המשורר... שימקין.

— המשורר שימקין? — קרא נתן בתמהון ומחא כפיו.

— האמנם? — קראה פייגין, ועיניה התולמות כאילו ראו את המשורר לבניה.

— מקנאה אני בך, סוני'טשקה — קראה תנקין בעליצות.

„גסת־רוח היא“, הרהר שליט מתוך דבריה של תנקין ותמה על תמימותה של פייגין, שרואה בתמימותה את ההרון שימקין כמשורר גדול. „גם זו היא גסת רוח“ אמר שליט וכוון לסוניה. פשפש את חוט החן, שיחס בראשונה לפרצופה ולא מצא.

סוניה הרצתה את השתלשלותם של הדברים.

— רצונכם, רבותי, לדעת את פרטי הענין? הנה הם: הולכת אני ברחוב. ופתאום — האת! את מי רואות עיני? את היפה שימקין. התכוננתם אל עיניו? יש בהם מרץ ועוז לב נפלא. הוא צועד כגבור — וכך היא גם שירתו: שירח הכה. מר שימקין להיכן? הוא בהול ואץ להסופר שניאורסון. לרגלי ענין חשוב מאד. פצרתי בו ללוותני. ואף הוא פצר בי ללוותו. וידו של מי חזקה? וראי ירו של הגבר. נצחני המשורר שימקין. הן קלת דעת אני ונוחה להיות מנוצחת. כיצעה שלמה התהלכנו ברחוב התיאטרון וברחוב הזהב: החליכה היתה נעימה כאר. הוא דבר הרבה ובחכמה גדולה. הלא הוא משורר נפלא. הוא הקריא לפני את שירו „בסירת“, שכבר נתרנס לרוסית ולאשכנזית, ויתורגם עוד להרבה לשונות אחרות. סופו, הוא אומר, להתפרסם בכל העולם. שניאורסון התמוגג מתענוג בשעת הקריאה של השיר הזה. למרו בעל פה. המבקר שיינר עתיד לכתוב עליו מאמר שלם...

— אני מכירה את המבקר שיינר! — אמרה פייגין בקול מרובח

המשמעות.

— האמנם? — שאל נתן בהשתוממות.

— הוא מעריצני — אמרה פייגין. סוניה חזרה לדבורה השוטף.

— קובץ שלם של שיריו עתיד לצאת בימים הקרובים. רק אחר כך יתפרסם טיבו בעולם. כל שיר שלו הוא סוד. לא תמיד, אומר הוא, הוא מסוגל לכתוב שירים. השיר הוא מאורע בחייו. הוא אינו שר אלא מתוך השראת השכינה. סוד זה חבוי כתוך עיניו. פעמים הן מתחילות להתרוצץ בעיניו של מטורף. בשעות כאלו הוא עסוק במעשה יצירה.

— כראי היה להכיר ארם כזה פנים אל פנים — אמרה פייגין — סוניה,
הביאיהו נא אלי והציגו אותו לפני.
— וגם לפני — התחננה חנקין.
— אני אציג אותו לפני כולכם — אמרה סוניה — איריאה נפלאה!
במוצאי השבת הבאה יהיה נשף של ספרות באולם החברה, שפה ותרבות".
שימקין נלה לי את הסוד הזה. הוא מזמין את עצמו לכתוב פואימה בשם
,,האשה". וכך היא תחלטה: הה, האשה, את הגאיונה! —
— יחי המשורר שימקין — קרא נתן ומחא כפיו — הוא משורר עברי
נדול, בן התחיה. מי מכם קרא את שירו, בסירת"ץ? — הלא זו היא טרגלית
של שירה. אני יודע אותו בעל פה.
— אדוני שליט קרא את שיריו של שימקין? — שאלה חנקין — הוא
משורר גדול. כן? —
שליט נענע בראשו בשלילה, ובת צחוק של בוז רפרפה על שפתיו: חנקין
הציצה בפניו מתוך תחנונים.
— הארון שליט מבטל את המשורר שימקין? שאלה חנקין מתוך קובלנא
חרישית.
— את, החרזן שימקין" ולא את המשורר — השיב שליט בהתמרמרות.
סוניה התפרצה בצחוק.
— פרדוכס. פרדוכס! — העיר אשר בלחש:
— פרדוכס! פרדוכס! — קרא נתן בקול והבק את שליט באהבה.
— נקל להיות מבקר מלהיות מחבר! ענה אשר.
— מי הרעב ללחם אלי! — קרא נתן. חנקין הזמינה **ס** בן את האורחים
לסעוד עמה פת ערבית. סוניה ואשר נטפלו מיד אל הסעודה, ושמעון ושליט
משכו את ירם ממנה: חנקין פצרה מאד בשליט להטפל גם הוא אליהם. שליט
עמד על דעתו, וחנקין לא פסקה מלהתחנן אליו, עד שנצנצו בעיניה דמעות.
היא מרחה בשביל שליט פרוסת לחם בהמאה ורבש. הגישה את הפרוסה אל
פיו ופתחה בכח את שפתיו, עד שנתרצה. האורחים תפסו את מקומותיהם אל
השלחן. חנקין ישבה על חביונת הרבש, מפני שכל המקומות כבר נכבשו בידי
אחרים. פייגין ישבה על הספה בין שמעון ואשר. סוניה מרחה פרוסת לחם
לשמעון. נתן מרח לפייגין. חנקין מרחה לשליט.
— אכול נא, נשמת! — לחשה בכל פעם חנקין על אזנו של שליט,
כשהיתה מושיטה לו פרוסת לחם.
שליט היה מחויר לה בכל פעם את הפרוסה, והיא היתה מנישה לו שוב.
פייגין וסוניה היו מתלחשות על דבר, ,,הזוג" חנקין ושליט.
— כיונים! — לחשה סוניה על אזנו של אשר.
— כיונים! — לחש אשר על אזנה של פייגין.
— כיונים! — לחשה פייגין על אזנו של שמעון. גם לאזניו של נתן הציצ
הדבור הזה.

נתן סער בינתים את לבו. הריס בידו את חנקין ועמד על חביונת-הרבש.
חנקין סטרה לנתן על ראשו ועמדה. נתן קרא:

— ברשות רבותי ויונותי! אקריא נא כעל פה את השיר „סירתי“ של המשורר הגדול, העברי, בן התחיה, משורר הכח והעוז, שימקין. נתן הקריא בהתלהבות את השיר. שנכתב כהרזים לכנים. המשורר בן המלך, שהפליג בסירתו הקטנה עם ערוב היום על פני גליו של הים הגדול, עלה על צוקו של הר נבונה. משם הוא מנענע באגרופו על „זבובי המורד“, שעזב מאחוריו. הטישורר כתאמץ לעקור את ההר כשמשון הנכור בשעתו להפילו על ראשיהם ולהשמידם מתחת שמי ה'. יש עוהמשורר מנענע באגרופו כלפי כביכול ככבודו ובעצמו ותובע ממנו את עלבונו. כי מלך אדיר הוא, המשורר, ורמיו שזאנים בו לעקור הרים, לכבוש מצודות, לקעקע את הכירה ולהפוך את קערת השמים על פיה. אולם כרד הוא המשורר כאלהים. האלה זבובי המורד הם אנשי צבאו? — קורא הוא בהתלהבות. אולם גם רחמן הוא המשורר. כבר הניף את חרבו לגזור על ימין ועל שמאל. נכמרו רחמיו על הכבשים התמימים והתועים. טרגדיה נוראה קורעת את לבו של המשורר. שנאת מות ואהבת שאל בוערות בחובו כשני ימים נועשים. בחמתו הוא מטביע את סירתו בתוך הגלים הודונים, חושף את לב הענק שלו אל פני הסערות והזועות, כשגופו תלוי באויר ומרחף בין ההר והעמק, כארונו של מחמד.

מחיות כפים סוערות לוו את קריאתו של נתן. סוניה התמוגגה מתענוג. פייגין הללה את „מעופו“ של המשורר. נתן הלל את שפתו הנמצצה והעשירה. אשר עמד והכריו, ששיר זה יש בו הרבה מן הנגינה.
— מה נפלא המשורר! — אמרה חנקין — הלא אנחנו כאמת „זבובי המורד“.

— וראי, וראי — הסכים אשר לרבריה.
„השפחה“ — קרא שליט עליה בלבו מכעם.
— רבותי! — קראה סוניה — הכו נא ונתאסף כולנו, כל חכמינו הקבצנים במוצאי השבת הבאה בתוך האולם של החברה „שפה ותרבות“.
— כולכם התאספו פה אצלנו — אמרה חנקין.
ברגע זה עמד שליט ממקומו ונפטר פתאום מן המסכה. הוא יצא כבורח וכרך את כולם בכרכה משותפת. רק לחנקין תקע את כפו מתוך היסח דעת גמור. היא לחצה את ידו לחיצה ממושכה, והוא עקרה מתוך ידה בכת. שליט חזר לחדרו, שכב במטה בתוך גוש האופל, שעמד סביבו כחומת „ריקניות, ריקניות“ — קרא והתהפך כמטתו כאחוז חבלים ומכאזובים. מה לי ולמסכה אוילית זו?—ואני מה אני?—הנה פייגין המכשפה, הפורשת את רשתה לרבים, הנה חנקין הסנטימנטלית, המנישה לפי פרוסות לחם מרוחות בחמאה ורדש ומציעה בפני כרחמים. הנה סוניה גסת הרוח, הנה נתן הטפש ואשר צר העין — אך מה לי ביניהם — מה?
הוא עבר ברמיונו על כל הימים, ששהה בו, ולא מצא בהם אפילו זיק אחד של אור, חוץ מן הפתקא של דרבקין. „רק האדם הזה הבין את ערכי. מה נלעג. מה נלעג ומה מעציב! — לחש לעצמו — מה גדול האופל סביבי. אין זיק של חרדה — אין. אופל מסכיב... ברור, שאין לבי לפייגין — לחש לו הרהור שני — ברור, שאני בן חורין. כשפיה לא צרו אותי. וזה הזיק“.

רק רגע נח לבו של שליט, ואולם מיר נטרר שוב. אין זיק. אין כי אהבה. טוב ונוח לי — קנטר את עצמו באירוניה — ואולם למה היו פני ועומים כל כך כל הערב? — למה? — את התוגה, בתה הרכה של הכושה של היופי והמוסר, המתיראים לחיות בעולם, אני מיהם לי ותופר ממנה בשבילי לבוש לעטוף בו את הולשתי, את צרות עיני ושנאתי לבריות. אין כי חכמה להנות בה את הבריות. לברח את דעתם ולהכניס בלכותיהם שמחה, והריני מתחפש בתוגה, כדי שיהו אחרים ממליצים עלי ואומרים: התוגה צרה את האיש הזה. היא העלתה אותו עלינו והרחיקה אותו ממנו. ולפיכך אין עיניו ולבו פנוים אלינו. אין בי כה לבלוע את אחרים ולשפוף עליהם את ממשלתי, ולפיכך אני עושה את הולשתי, היא תוגתי, כח להכניע על ירו אחרים. אני צבוע ובוגד. אני משפיל את דגלי, כאומר להפסיק את המלחמה עם אחרים, ובאמת אני מתכוון להשתער מתוך כך עליהם ולרכאם.

כך דבר שליט לעצמו דבורים ברורים והותכים. הוא הרים על לבו את הנרון, ואולם לא הורידו על לבו. רק פצע קל גרם לבשרו, ורגש הרחמים על עצמו, שהוא הרופא הנסתר שבארם, העלה מיד קרום על הפצע. הן לא להשתער על אחרים הוא מתכוון — הצדיק את נפשו מפני עצמו — אלא להגין על עצמו מפני אחרים. הוא אינו מתנפל אלא מסתתר. כלום הוא קרא לתוגה ותעל? היא באה אליו מאליה ושטפתו. מתוך חביון נשמתו הניחה אליו מתוך חביון הדורות של אבות ואמהות, של רבנים עוסקים בתורה ומסגפים את נפשם ושל רבניות המככות את שנות נעוריהן ואת יפין הבלה על ספרי התהלים ו„צאינה וראינה“ — מתוך עינים של בנות ישראל בעירות קטנות ונדחות, הכלת אהרי ניצוץ של אור ומתוך עינים של אם ואחות, אלמנות רכות, שלא ראו חיים — מתוך פנים של אב מת, אשר ראה אותו שטוח על הקרקע בעורו בשחר טל ילדותו, ומתוך עיניו של שמש זקן בבית המדרש, שפניו היו כפני ברמינג, ושפתיו היו כאילו לזהשות „צדקה תציל ממות“ — מתוך חביון הדורות של יהודים לומדי תורה ושוכחי חיים, לבושי זי'ופיצות ואבנטים, טליתים ותפילין, ומתוך קרקפתא רלא מנה תפילין, ומתוך כנורות נאלמים מיום אשר תלום אבותינו על הערבות של נהרות בבל, ומתוך ימי אלול וצום גדליה, ערבי תשעה באב וימים נוראים, ומתוך פנים של רבי זועף ורבנית מבה „ואוריאריניק“ מלאך חבלה, ומתוך ספורי מעשיות על דבר קנטוניסטים, ומתוך קול קריאה להשכלה, בשעה שהוא בא אל המכוע ומצא אותו יבש — מתוך ריקודים בערבי שמחת תורה, שלא הגיעו לעולם עד כלות הנשמה, והריקודים צורבים והולכים ומחלחלים בתוכו ותובעים את תקונם — מתוך גענועים לארץ אבות, להוד ולתפארת ולבגרי כהונה ולמלוכה ולמפתחות ההיכל ולאמנון הרועה ולתמר ולשולמית — ההיא, פייגין, תמר ושולמית? — האליה כלתה נפשי? הלכבורה ירדתי ממרומים? — ואיך אפליט את חרותי בתוך השביה, בשעה שהאפר על ראשי? כורע אני על בך לפני חרותי, כי לה אני עובר ולא אני משתחוה, והיא יקרה לי מכל יקר, כי היא כבודי, היא גאותי ותפארתני...

כן היה שליט מרחף בעולמות הרמיון. ולבו שב בין כך וכך אל החוליון. אל מאורעות הערב. הנה כך היה סדרם של המאורעות. אני סרתי לתוך חדרה

— חדרה של פיינין — עברתי את המפתן. יצאה השניה לקראתנו. נתן נדמה, כשפיינין באה, נעשו פני ותעמים מכשהיו. דבר זה הוא ודאי מעשה של שמתה פני הם כנייר חלק, שכל הרוצה לרשום בא ודושם עליהם. הם גלויים יותר מראי. שמות. למה? — אני הנני כהייתי. המקום שתפסתי בעולם תפוס הוא ביד. כפי מדת קומתי, כך היא מדת אורי וצלי, שאני משרה סביבי. ולא ניתנה לאדם הרשות להגדיל או למעט בכונה את אורו או צלו. ואין אורו של האחד מצטמצם על ידי אורו של חברו. מה לי שימקין? כלום אני נשפל על ידי נאותו? בנתה, בלחש, בסתר. הנה הזכירו את שמו. הוא הגדול, הוא המשורר, הוא הענק הירי, מר שימקין! — אם למחואות כפים, אף אני ביניכם. הבה ואשתתף עמכם. לא לעולם, אבל לא! לעולם לא אשתתף עמהם... כי הם 'מלעיבים', כי הם מלעיבים בטעמי, בטעם היופי, בטעם הספרותי, בטעם חיי. אדם, שאין בו לא טעם, לא חן ולא שירה, ונעשה להם לאלוה. הוא כהנם. כטעמם כן טעמו, ושליח צבורם הוא — ואני מה כי אלין עליו או עליהם? — משלתם הוא נתן להם. אל סדר המאורעות של הערב. מה העיב תחילה את פניו? — סר. עבר את המפתן. נתן נדרם. חנקין משכה אותו ברגליו. נאבקה עמו. דבר זה גרם לו צער. הוא אינו יכול לראות את האשה בשפלותה. היא נתבזתה בעיניו, ומפני כך נפל עליו רוחו. ואחר כך נשוקותיה וקנאתה בסוניה, על שזכתה לרעת את המשורר שימקין פנים אל פנים. ובריחה זו שברחתי פתאום ובלי 'ברכה', ובלי אמתלא כל שהיא הלא זה הוא מעשה שטות. איש לא נתן אפילו את דעתו עליו. ואפילו נתן לא הרגיש בו כלל. רק חנקין לחצה את ידו שעה מרובה. היא נאבקה עם נתן, מקנאה בסוניה ואת ידו לחצה שעה מרובה. כך היא האשה. אולם למה ברח מן החדר דוקא אחרי קרואת שירו של שימקין? ודאי הרגישו הכל בטעמה של בריחה זו, שהוא הקנאה. ונתן נרם לרבר. נתן זה מבקש תמיד דרכים להתהדר בפני אחרים בכח זכרונו וכשרון ההקראה שלו. הגורם העיקרי ודאי הוא בחור גבהה הקומה הזה, שהביאו לגלות את קלונו כרבים. דבר זה נשתכה לגמרי ממני עת עכשיו. והן מתוך כך נעשה עצב כאמת. אלמלא זה, ודאי היה מסוגל להקשיב לרברי השיר התפלים של המשורר הנעלה מתוך בת צחוק על שפתיו, ולא היה בא אפילו להעלות את שמו על שפתיו, ולא כל שכן שלא היה קורא אותו בשם „החרון", שעל ידי כן נתגלתה ביותר קנאתו. פרדוכס! — קרא נתן. ואילו לא התפרצה פתאום לתוך החדר סוניה הצטפטפנית, לא היה הדבר מגיע לירי כך. כל הנשף היה ודאי מקבל צורה אחרת. הכל היו יורדים עמו לרחוב והיו מלגים אותו עד ביתו. הוא היה מתרחק ביחידות עם פיינין. הם היו ודאי מסיחים בשניאורסון, והוא היה מסביר לה את טעמו הספרותי הסברה מפורשת, וכל הענינים היו מקבלים צורה אחרת. בסוג השיחה היתה היא ודאי מומינה אותו לכוא אל הנן הזקסי באחד הימים הסמוכים. סוניה היתה מומינה אותו. שלשה ימים רצופים היה מחבק ומנשק את סוניה ואחר כך היה בורח ממנה. היום היה דיוק ומבוזה. הוא עמד במערכות המלחמה עם שימקין וברח מפניו, וכולם לענו לו. רק חנקין חמלה אותו ולחצה מתוך כך את ידו ברחמים.

כך היה שליט מתלבט שעה מרובה בהרהוריו והיה בורח מתוך מוסר-לכו לתוך זרועותיה של סוניה ומסתתר בתוכן והיה חש את הכל גופה התם

של פיינין ומסתבך בתוך שערותיה של חנקין וראה את עצמו בשפלותו ובחמתו ובנאותו — עד שהטפתו שינתה.

פרה יב

ממחרת בבוקר יום החמישי, נעור שליט משנתו בשעה מאוחרת והכין את עצמו לקראת היום הבא כשבוו בבית האסורים, שכל יום חדש הוא לו טבעת חדשה המרותקת לשלשלת ה"מים הקודרים. עצלות מעיקה, כווד אברים ורפיון כח ההגיון, קשי ההויה, ויתור על הויתו וכליון נפש אהרי התדלון — אלו היו ההרגשות שתקפו אותו תיכף כשפקח את עיניו. שעה מרובה נשא ונתן עם עצמו, אם להתנכר ולקום או להתכנס יפה יפה בשמיכה ולהסתתר בה.

אולם פתאום התעורר מתוך היסח הדעת וישב לדגע במטה, לבש את בגדיו, ירד לתוך הרחוב וראה את עצמו עומד אצל בית־קהות החדש, שלא סר אליו עד היום. משרתת בלונדרית לבושה שמלה בטעם בנות רוסיה הקטנה הגישה לו כוס תה בצחוק של חן. כברק עברה ההדרה את שליט והשקתה את כל אבריו. פנה קבעת־התמדורים של אמש, שצפתה מיר ליקיצתו על לבו וענתח אותו. המסכה האפלה, שעטתה אותו כל ימי ישיבתו בו, נתפורה פתאום כקורי העכביש המתמוזזים מאליהם, ולא יכול להשיג כשום אופן כמותו את טיבה של המועקה, שהיה נתון בתוכה עד היום כמו בצבת. סרה ממנו הרגשת השפלות וקרא בלחש להמשרתת בשם אחות, וכל המסובים היו לו כאהים. הוא נתעלה פתאום, נטהר ונהקדש בעיניו, כאותו העני המדוכא, שהיה מתפלש ברפש. ובאו בני אדם והעלוהו ורצו את בשרו והזו עליו מי קולוניה ולכשו אותו בגדי תפארת ולרשו לו, שכל מה שעבר על בן המולך במשך שנים רבות ועד כה, לא דוה אלא הלום כיבהיל ומאחו את העינים.

יצא שליט לרהוב, ואחיו ואחיותיו רבו והלכו ועלו לקראתו זוגות זוגות וסיעות סיעות, והוא ראה את עצמו כבן למשפחה מדובת־אוכלוסין זו.

הלא טוב אני! הלא ישר אני! — להש לו לבו — הלא ירי נטויה לחבק! הלא שערי לבי פתוחים לפניהם!... רק אולת היא, שאני עוזב את משכנות לבי עם אורחי האהובים, עומד כשומר הסף על יד השערים, מתלכב בטלית של איבה ומכריח ממני את אורחי. כי מה יש לי בעולם תחת תכלת השמים, ומעל לתכלת השמים, ברחשי לבי ובברק עיני, ואין להם חלק בו? כי מה יש לי מן הסגולות והמחמדים, שלא הכאתים משכבר שי להעוברים והשבים, להרצים, להמשחקים, להכוכים, להאוחים ולאויבים? — ואלהים יש בעולם, יש! כי מה תואר לי, מה חן ודמות, אם לא נקורת האור של שלהבת אלוה שבי? כי מה ערך יש לי הכזוי והשפלי, כשאני עוזב ומרוחק מאלהים ומאדם? תנו לי את אהבת אבי שבשמים, ואתעשר ואתגדל ואתקדש, והיו כל מאורות השמים עוברים לי ומשמישים אותי, ומלאו העולם, גברים ונשים, יסערו אותי בחליי... הן אני הולח, עוזב, רך ומפונק... כך היה שליט מדבר אל לבו ופוסע בשמחה על פני רחוב הנלוקות. והנלוקות היו נושאות כדרכן את נליהם של בני ארם הרצים

ושבים, — אותן הנלווקות העניות בפשטותן, בצמצום המקום שבצרו להן ובעשירותן הנסתרת. רצועה צרה של רחוב היא לבו של הכרך ולבו של כל החבל. היא המלבישה והמקשטת מליוני בני ארם שבו' ושכמה וכמה כרכים קרובים ומרוחקים, היא הסוחרת עם עמים, ועד סחלין יגיעו דברי משאה ומתנה, והיא עצמה עומדת פשטנית, מלובשת בגדי חול ומכוסה רפש למראית עין, כמתביישת בעשרה הנפרז ואינה מעיזה להתהדר. שלובי זרוע, זרזים, עסקנים, מתלחשים ותפרשי-עשתונות היו נשאים בני האדם והיו גועשים בלחשם כאילנותיו של יער גדול ורחב ידים. הנה ראש אדם הכפוף תחת משאם של ארגזים מרובים זה למעלה מזה, ושולים להם מכל עברים. הנה רבים מפנים לוי את הדרך. מרכבות הטראם ומרכבות נשאות בשבילן הצר בקול תרועה. גם על המדרכות דרך השערים הנפתחים בהריקת רעש, מזנקות מתוך החצרות עגלות טעונות משא כמשתערות על העוברים והשבים. האדם והבהמה נצבים זה כנגד זה כאויבים. רגע כהרף עין: אני או אתה: — נרתעים לאחוריהם אחרי ישוב הרעת ונפרדים כאוהבים. גועש, רועש היער, ואין קצה לאילנותיו. אכן יפה להתבודד בבני אדם הראשונים בתוך יער זה, שכולו קולות, נוניס וריחות. אל תבקשוני לא ביערות עכותים ולא במדבריות של חול ולא על אי שמם ולא בכורות, שיחיו ומערות ולא בתוך זוחית של ריוגנס. אני חית הכרך. בתוכי אני שוכן בדד למעצבה. ובתוך המולה זו שוקקת ושוטפת גם שיחתם של שני תינוקות על יד אחת התנויות. אחר מהם סה להכרו דבר, ופני השומע מרוכזים כפני גדול ופקוז, שאינו בא לשמוע את ספור המעשה כשלעצמו, אלא בא לעמוד על אופן הרצאתם של הדברים.

לארכה של גדר הגן הקרשיני מבחוץ עומדים תגרנים ומכרזים על סהורותיהם. כבר זו הקרשינית היא כעין סניף, זיו של הנלווקות. הרי לכם מחטים, הוטים, משחה, כרטיסים, תמונות של אנשים מפורסמים, עטים. גליגות ניידים, כפתורים, נברשות, אלונטיות, מסרקים, סכינים, ספרי הכנסיה הנוצרית וספורי הסידים ועתוני ה"השקפה". אלו הם העוללות שנשרו מאילנות היער הפסולת. ודוקא היא מכריזה על עצמה ואינה מתביישת כלל בפני הדרתו של היער, כשרות של אילנות בודדים בצדו של יער עבות וכנהל קטן ומבויש השוטף בצדו של ים גועש. שמה מבקש אתה לצאת מעביו של היער ולעלות לגבהו — לך ועשה לך פדצות בין חרולים וקמשונים, שיהים ואילני סרק. כאן רחוב המעבר. שביל צר הוא רחוב המעבר, שהנלווקות הצנועות העובדות והטורחות מובילות בו את דגני זהבן, עשרן וברקן הטמירים, אל מרומי הכרך, במקום שהעושר והיקר מוצגים לראות. חיות הטרף — כרכרות, רכבות, עגלות, אוטומובילים ומרכבות הטראם — מזנקות ממחבואיהן מכל עברים, והאדם להן למשחק. פחד המות, האורכ לאדם על כל פסיעה, שופך את קסמי המשחק על החיים. הנה האדם פנצח מרנע לרגע את חיות הטרף, משתער עליהן לרצונו, מעמיד כנגדן את לבו, מכוון את רנע הסכנה ומסתלק לו בשלום.

שליט רץ ורורף, בורה על נפשו ומשתער. צופה בכרכות החמאה, בחכיות הרבש, בנבעות הדגים, בהררי הפירות ובהמון הגזנים, מקשיב אל הקולות היכרוזים ואל דברי הריב והתתנונים, מעיין בקומות נשים נהדרות, הנראות כחיות

ומוצנות לראוה בקפסולין של חנויות, ובפניהן של החיות המתהלכות הנראה כפורחות כחללו של הרחוב. שליט רודה אחריהן, עובר אותן מסתכל בפניהן מאדשן לו באהבה וכותב להן ספר כריתות, כשאין יפין מתישב על לבו. אף תן חיות הטרה המונקות ממחבואיהן לטרופ וזרדום. הוא משתער עליהן לרצונן מכון את רנע הסכנה ומסתלק. אלו הם אילנות מלבלבים. מה נאה אשת איש וו! הבעל שתל אותה, הפרה אותה, חשקה אותה. היא פרחתה שלחה פארוה לתפארת ולברכה לעינים וללכבות. אשת איש היא, ואולם חנה הפקר הוא לכל, ואין עליו לא בעל ולא בעלים ולא ארון ומושל. הפקר כשר: הפקר גוף. כי הרוח שולט בכל, כי הרוח קורא לאחרות וליחוד ולחילון: לנתוש, לנתוץ, לעסוד ולחרום. כל אדם יש לו חלק בחן וכיופי. ואם יש בקצה העולם פרח אחר, שלא הריחתי עדיין את ריחו, עקרוהו נא והביאוהו אלי והנישו אותו אל אפי, כי לא ביד חזקה אשפוך את רוחי על העולם, רק ברזח חזקה ובעין החזרת מחוץ לגבולות המותר והאסור. והמראות שבקפסולין הן שרמות הכרך. מכל הארצות והמדינות, מכל הגנות והפרדסים טולטלו לכאן, להיון את עיני ולעדן את לב. מה טוב להתהלך בטל ובן-חורין בתוך תשואות התעשייה, בתוך אילנותיו של היער. אני הזמיר הנסתר של היער. אני המשורר. אני הפרי שכבר בשל. אני מלאך המות המלא עינים. אני המשורר המסתכל, הנושא בחובו את המות. אף אני פועל ומעשיר את התעשייה. אני מעביר על פניהם את המות, כדי לשפר בו את החיים, כדי להכריחם אל העבודה, שיהיו צופים בשפלותי ובעצבותי וימנעו מהיות כוחלים בחיים. מה טוב ומה יפה לנוע כאן, בתוך מרכו התעשייה וההמולה, ברך, בטל ונוטה לתרדמת מנוחה. כך מתוסק על האדם הנמנום בתוך חדר, כששיחתם של רעיו ומיודעיו קולחת סביבו ומנענעת אותו, כמו בתוך ערש. כי הנה אני סופג לתוכי את החנקן שבאווירם, כדי שיתרכה על ידי כך החמצון. אני הנמט הרך שביניהם או האילן גבה הקומה המטרה את האויר.

כאלה היו רחשי לבו העליונים של שליט כל אותו היום, יום הרבש הראשון לו פה בו. כאדם שהיה משנן בעל פה ימים רבים את פרקי התפל. הקשה להשנתו עד כדי נועל, ופתאום ברנע אחר אורו עיניו ונתבררה לו כונתם של הרברים, והתיבות התחילו מפרפרות כנגדו לצפרים והיו לנשמות חיות. שמת האדם על זה מאד, התרפק על הרברים וקבל מידם את שכר הימים, שהתענת עליהם — כן נתבררה לשליט פתאום החכמה העמוקה שבהמולה הסרת הטעם של הכרך. הוא השיג פתאום את המנוחה הנסתרה והוורמוניה השלמה שבתורה ובוהו זה וכתוך שאגת הכרך. הוא התדבק בה.

וכמו לצערו עבר עליו היום הזה כהרף עין. הוא לא הרגיש כלל ברברי, וכבר שקע עליו היום. הכזה הוא עיקר מהותה של החרות. התפשמות נשמיותם של הרברים, המראות והרגעים, שנעשים לאי מרוץ, ואין חושינו מסוגלים לתפסם — לא הרגיש שליט ברנעים, וכבר שקע עליו היום. סער פת צהרים, שהה סעז בגן הזקסי, נטה לרחוב המרשלים, העיף עינו על שררות ירושלים, התעכב לשעש קלה על גשרה של הויסלה — ועבר היום. וכשחזר לחדרו, צנח על המטה מתוך עיפות מתוקה, כאדם שחש, כי קנה לו את זכות המנוחה בשכר עבודה קשה וממושכה, נדרם כתינוק שלחשי לו קודם שנתן, שמחר הוא יום הולדתו.

אולם שנתו היתה מיטורפת. פעם נעור מתוך רפיקות לב, כי ראה בחלומי את עצמו מתהלך על שפת נהל מים. רגלו האחת הורבקה אל המים ולא יכלה לזוז משם. פעם ראה בחלומי את חנקין הנושקת את נתן, ולבו היה כואב לו מאד על זה, וזיעה קרה טפחה את בשדו. פעם נעור פתאום מתוך רטט אברים ומתוך הרהור, שחרוה זו, שהיתה תוססת בלבו כל היום אתמול, לא באה בעיקרה אלא מתוך הראיון הצפוי לו במוצאי שבת עם... המכשפה, עם הנחרדה. אולם ממחרת, כשנעור משנתו, האיר כנגדו יום בוגר ושבע שעות. היה שליט מיצר מאד על שנגזלו ממנו נעורי היום. נאיזה מקום באה סערה ופורה את ענני היגון. הנה היום יום הששי. כרוח נושבת, המגישה לאף האדם ריח פרות נפלאים מן הפרדסים הסמוכים, כן הוגש לשליט ריחו של יום הששי בימי הילדות — ריח נפלא דק כן הרק. מי שאומר לתת לו שם ולמות, זה מקפח את מהותו. הן יש שאדם מסתכל בנג ירוק, ופתאום מתנשאים ועולים לפניו כל ימי ילדותו, והוא לא ידע, אי מזה הביא לו הגג הירוק ההוא את כל היקר הזה. אולם כשיתעמק בהיותו ויקלף מעליה ערמות ערמות שלמות, אז יגיע פתאום לנג ירוק של בית כנסיה נוצרי שעל גבי ההר בעירתו. הגג הירוק, שהיה מפיל עליו איכיים בילדותו, בא עכשיו ופיסו ושלם לו חלק הפחד שבימי ילדותו. חי לו הגג הירוק בצנעה בתוך מחבואי הלכ והכה כסבלנות של קדושה עד שתבוא שעתו.

יום הששי בימי הילדות... אתה העניו, הנפלא, הצנוע והמתוק! מה נפלאים כל הרברים שבהיים. כולם מעולפים זה בזה, והקודש יוצא מלובש כבגדי הול. יום הששי והתחילו השמים והארץ וכל צבאם. יום השבת בעצמו כעסן הוא, גזון וטרדן. כולו קודש ופלא הוא תביעות, גדרים ואיסורים. מכיר הוא את ערכו ומכריו על קדושתו. אולם יום הששי — ערב שבת הוא, משמשו הוא, נסתר הוא, חוטב העצים ושואב המים אצלו. וכמה ותרן הוא וסלחן וסתוס לנשמת! בילדותי, כאשר רק הקיצותי ופקחתי את עיני, אתה נגלית אלי בלהב התנור הבוער, בהרות המלאכה, בתוך חלישה, הגלגול, האפיה, ובקולות הקנתור של אמי ואחותי, שיש בהם זרוז לעבודה ומעולפת בהם איזה חבה. נגלית אלי בריחות מתוקים של מאכלים טובים, בקלפות של ביצים ובצללים, המעוררות רחמים אחרי שנתדוקנו כיתכנן, בצמוקים, שהייתי בודר מתוכם את הפסולת ואת המתולעים; באטריות, שהיו פרושות על המפה אחרי טרחה מרובה, אותן האטריות הגוורות, שיש בהן תמיד רמז להיי האדם הנתונים גורים גורים; בדוברבנים, שאינם ראויים לאכילה אלא אחרי בדיקה יפה, ואני הוא הממונה על הבדיקה, ודבר זה מטיל בי גאווה. אני הער, אני הדיין ואני המבקר. הנה היר האחת בורקת, והשניה מטילה לתוך הפה, כשהעין מבחינה באמי שמא תרגיש בננבתי. מה מתוקים היו כל הרברים האלה ביום הששי, ומה נפטר מעמם בשבת. מה רבה היתה מנוחת הנשמה הכרוכה בעבודתו של יום הששי, ומה קשה היה יום השבת הזועף עם פני אבי הזועפים, בשעה שהוא יושב לנסותני בלמודי, ועם המנוחה הטרדנית אחרי הסעודה, שהשינה בשעה זו טובה היא, ועם הרממה המרגיזה שבכל חדרי הבית, שלא להפריע, חלילה, את שנתו של אבא המשתעל, ועם תפלת המנחה, הספוגה כולה ראגות הול, ועם הסעודה השלישית שלאחריה,

שחובה היא, והתיאבון לאכילה מסתלק מתוך כך מאליו, ועם הערב של מוצאי השבת, שכולו דברי חשבונות ומשא ומתן, והחולין שבו קשים שבעתים מכל ימות החול. על כן מתוק אתה לנו, יום הששי, ומדי נזכירך, יהמה לבנו לך. ואפילו כשאנו יוצאים לתרבות רעה וכופרים בשבת, אין קדושתך מתחללת מתוך כך, ואתה חי לפנינו בתזון...

כך התהלך שליט שעות רבות ברחובות ספוג זכרונות, ולבו טעון כולו רחמים על עצמו.

הוא ראה את כל ימי חייו כיום שבת אהר ארוך, יום זועף וטרדן, ששעול עולה ממנו. שליט חש פתאום, כי נהג סלסול בעצמו יותר מדאי. כפרוכת של שבת היה נשא בעולם, הבריק כברק ולא ידע את ענות העץ האבן. על כן באוהו העיפות, צער ההויה ומשטמת הבריות. על כן שנאו עליו המשורר שימקין. ועל כן כזוי הוא לאשר ולפייגין ולסוניה ולכל העוברים והשבים, שאינם נותנים כלל את דעתם עליו. רה, בן אדם, מעל כסא כבודך, השלך את נורך, עמוד ולכלך את יריך ואת גופך. עבור, טרה, עסוק, חטוב עצים ושאב מים; הלל צלם אלהים שנפרצופך, רמוס נשמתך ונשמות זולתך, עשה לך שערות ארוכות וצפרנים שורטות ונעלייך לבנות ושפם מתמר והקש במקלך הקשות קולניות וקח לך פעמון של יושב-ראש ועשה לך דגל של אידיאל וכרטיס-בקור עם שם של ר"ר או בא כח של פירמא — רק אז תהיה כאהר האדם. תהיה אהוב ומכובד וגם על ברירותך יכריוו בקול. היה עניו, נכחירות ושמת — ותבוא אליך המנוחה.

כאלה היו רחשי לבו של שליט, שפעפעו בקרבו כהחלטות. בכה בו לבו והיה מתביש בפני הבריות, שלא יקראו את הכתוב עליהם כחרט החלטות. עמה וחזר על עקביו וכוון את פסיעותיו לחדרו, להסתתר בו. ישב בלא נוע, עה שנטה היום לערוב. עמד והדליק נרות לקרש עליהם את שבתו האחרונה. ישב מחריש בנשף יום הששי לאורם הכהיר של הנרות הדולקים, שהאירו על נדירותו וגם התיזו מאורם ניצוצות על הימים הבאים, כי נכא לו לבו: נשבתה ממנו מנוחה, ואפילו מנוחת החול.

פרק יג

לא אל שלחן משפחה הערוך בכל מיני מערנים ישב שליט בערב זה. בבית קהוה זר לגם את כוס החמין ועבר מתוך קריאה שטחית על הגליונות הכפולים של העתונים, „השקפה“, „השהר“, שיצאו לכבוד שבת והיו מלאים את מאמריהם, ספוריהם ושיריהם של המבקר שיינר, הסופר שניאורסון, המשורר שימקין, העורך פויגל, הפובליציסטן פישר, פינחסוביץ ואחרים. הכל היה פשוט ומובן כל כך בעיניו. הוא השיג את תכונתו של כל מחבר ומחבר, דבר שלא היה רגיל בו כל כך בשעת קריאת העתונים. גליונות הנייר ענגו את אזניו ברשרושם, והצבע החן של האותיות ענג את עיניו. כשאנו עוברים על דפים בלום של ספר ישן נושן המלאים כתמים של נרות חלב, נראים לנו דבריהם מחוכמים ביותר מפני ישנם, מפני הן הדורות המרחף עליהם ומפני

לחש הנשמות של הקוראים והלומדים, שפרחו לתוך האותיות והוסיפו על כהן. כספר חדש, שנכתב לעינינו על ידי סופר החי ומתהלך עדיין בקרבנו על פני הארמה, אנו נוהגים קלות ראש יתירה, שכלום יש הכמה נאדם חי ומתהלך וברברים שיעזאו מפיו של אדם, שלא נסתם עליו עדיין הנולד? ומכל מקום יש חן מיוחד גם ברברים שנאמרו ונכתבו על ידי סופר חי, שיש בהם מריח התעשייה, הלישה, הנלגל והאפיות. נעים לחכנו מאכל, שלא טרחנו עליו ושלא ראינוהו בשעת עשייתו. אולם גדול התיאבון לאכילה שמעוררים בנו הככרות והלחמניות, שרודים לעינינו מן התנור הבוהר. כי יפים החיים העוטים צעיף המות והמות המפרה את החיים. הלא הכל פשוט, ישר וכוכן כל כך. הלא הויתו כאן, בבית-הקהל זה שבכרך ו'. פשוטה כל כך וישרה ונובעת מתוך סדר השתלשלותם של הרברים עד כה, והויתו מהר בשעה השביעית של ערב ברהוב הברזל, כתוך הדרן של... בחברתם של סוניה, אשר, נתן חנקין וס... — אה שמה של פייגין לא הגה באותיותיו, שלא לכללו עם שאר השמות — הלא גם הויה לו פשוטה ומובנה כל כך. ולפיכך גם הוא יהיה פשוט, ישר ומוכן. ושמה יהיה — שרק השמחה היא פשוטה, ישרה ומובנה. ואוהב יהיה את כל הבריות סביבו — שרק האהבה היא פשוטה, ישרה ומובנה. הנה הוא קורא, למשל, מודעה ברבר הנשף מתוך, נשף הפתיחה, שיערך על ידי חברת, „שפה ותרבות“ באולם שלה ברחוב הנפחים. כרטיסים נמכרים בהקונטרטה של העסקן הצבורי, היושב ראש של החברה „שפה ותרבות“, וכן גם באולם החברה. סופרים וחברים מתבקשים לבוא. הוא אינו סופר ואינו חבר ואינו מתבקש, כמוכן, לבוא, ומכל מקום יבוא. אם יא לכבודם של החברים, הרי לכבוד... לכבוד... והרי סדר התרצאות: „על קברה של ההתבוללות ולפני ארון הקודש של התחיה“.

ההתחלה היא בשעה השמינית בריוק. „הנשף הראשון של הסיוון הנוכחי — מעידה מערכת ה„השקפה“ בפנים והגליון — עורך ענין רב בקרב הקהל הן מצד תכנו המזהיר והן מצד המרציה הנפלא גופו, שכבר קנה לו שם בתור נואם מצוין והונה דעות, הוא עוורנו הנעלה מר פישר. הקהל, שכבר נעשה להוט אחרי מלה עברית היה, אחרי ההפסקה הממושכה של ימות הקיץ, מודרו וקונה כרטיסים. ומפני כך אנו מזרזים את קוראינו הנכבדים לזכות בכרטיסים, לפי שלא נשאר מהם אלא קומץ קטן“. גם הרברים הללו היו מוכנים כל צרכם לשליט. יש בהם טעמם שלהם. הנה מר פישר עומד על קברה של ההתבוללות ומשתתהו לפני ארון הקודש של התחיה. הסופר הגאוני שניאורסון מעניק לקוראיו את ספוריו הכתובים בערפל. פינחסוביץ מעיד על עצמו שמים וארץ ומכריו ומודיע לקוראיו, שנצה ישראל לא ישקר. כי ההרים ימושו ממקומם, והנבעות תכוונית, ועם ישראל יהיה חי וקים, ורוחו של ישראל סבא לא יפוג, ודבריהם של החוים והנביאים לא יבטלו. לן, לפינחסוביץ ברור הרבר כשמש — ומה שברור לן, הוא עורך על גליון ה„השקפה“, שיוצא בכל יום ששי בשבוע, כרי שהיהודי יהיה קוראם ביום הששי בערב בשעת אכילת הרנים המסולפלים, כששורה עליו רוח הנשמה היתירה. ולמה הוא עורך את דבריו דוקא מערב שבת לערב שבת? לפי שבערב שבת גליון ה„השקפה“ יכיל שמונה עמודים ולא ארבעה, בגליונה החול. והמחיר אינו מתעלה על ידי כך, וכל יהודי קונה לו גליון של

ערב שבת בשכר שלש אנורות, כוול הוול, ורוחו של ישראל סבא עולה על השלחן, עולה, עולה... שמא רצונך, משהלי שלי, כורעוני דלעת? רצונך בורעוני דלעת, משהלי שלי? — כמה טרחן הוא תינוק זה! את כל הורעונים השמיד היום כערב! — אולם מלווינה מעיינת בשעה זו בספר כתוב פולנית ומזרועות מפני רשרושו של הנליון שכירו של אבא. מלווינה נרגות עצבים היא. הוי העלמה מלווינה! בואי נא ונרוץ אל מעבר לים, אל מעבר לימים ומדבריות, ונתחבא שנינו בחנוי הסלעים מפני הרר רוחו של ישראל סבא, אשר הית לנו לרועץ! — כי ברור הדבר, שרק היום אני גר פה וזר ועווב בתוך בית קהוה בטעמה של רוסיה הקטנה, ואין לי בעולמי כלום, חוץ מנעלי היד הלבנות הדפורטפיל של אשר, תרמילו של נתן ושתי הדמעות המנצנצות ותלויות בריסי עיניה של חנקין — אלה הרברים מדפרפים תמיד לנגד עיני. אולם מהר הן מהר. הנה יהלוק הלילה ויעלה שמשו של מהר, ואחר כך ישקע השמש ויבוא הערב ותגיע השעה השביעית, ואני בתוך הכית של רחוב הברול בחברתם של אשר, נתן, שמעון, סוניה, חנקין ופ...

אולם הלילה בא מזוין בחזיונות בלהות. ארוך היה ומתעקש ולוחם באכזריות על קיומו. ואחרי שנאבק שליט עם גלי הלילה הגועשים ונלחם עמחם ויכל להם והגיע בסירתו ער היום הזורח, עמד אחר כך במלחמת דואל עם היום הארוך והפתלתול, שיצא לקראתו מלובש בכסות הלילה. בתוך חדרו נאבק עמו. ואחר כך הזמין אותו אל הקרב בנכהו של הכרך כמעמד הבריות. לא נרתע היום לאחוריו מפחד, וכאילו נתכוון להתהדר בכחו בפני הצבור, התהלך עם שליט בקרי, עד שהסיל אותו שדוד והכריח אותו משרה הקרב, מן הרחוב, לתוך חדרו והכה אותו שם מכה אחרי מכה. פצוע יצא שליט מתחת פטישו של היום דפה אוניס, נבה רוח ומכויש ועבר לתוך רשותו של הערב. כשהיה פוסע בשעה הששית בררכו לרחוב הברול, היה לבו נוקפו מאד, והויתו לא היתה בעיניו כלל פשוטה, ישרה ומובנה. הוא לא היה ישר עם עצמו. כל לבו השתוקק אל פייגין, ואת לבו סכב בערמה להאמין, שאינה פנוי כלל לפייגין, שבו הוא לה, שחביבים עליו ממנה נתן, חנקין, ואפילו סוניה ואשר. הוא היה משרל את עצמו להאמין, שכשפיה של ריבה זו לא צרו אותו, וכל פסיעה ופסיעה של רגליו הכושלות היתה לו לעד זומם. כל נקיפה של לבו הרועד היתה לו לעד זומם. זכרונו של שימקין עלה פתאום על לבו, ורוחו נעכרה עליו. אחר כך עלה כנגד עיני רוחו זכרון פנוי הוועפים אמש, בשעת קריאת השיר. הוא גלה את ערות יגונו ברבים. זהום! זהום!

הוא עמד תחתיו. היה רבע השעה השביעית. ההתחלה היא בשמינית, והבהלה למה? הוא כבר עמד אצל שער הכית וחזר על עקביו. התרחק מן הכית ועם כמה וכמה רחובות. חזר ברבע השמינית. עכשיו היו הרברים נכרים, שלא היה בהול כלל אליה, אלא שלא בקש לפרוש את עצמו מן הצבור ולפיכך סר לחזרה. ברנע זה ראה את עצמו עלו ותקיף, חכם ונכור. ויפה היא המסכת. יופי בכל: בהדרת פניה של פייגין, במרה השחורה המבצבצת מתוך עיניה של חנקין, בבחילות העליזה של נתן, ואפילו אשר הנמאס הן בא להשלים את התמונה. עלה לקומה השלישית וחזר וירד מעל המדרגות. ודאי כבר יצאו מן

הבית — נצנץ הרהור במוחו — יצאו כלערי. מוטב שארר ואציץ בחלון המסנה אל הרחוב. אם מואר הוא, אעלה, ואם לא — אלך לי יחירי אל הגשף ואניר להם שלא סרתי לביתם כלל מחוסר פנאי, ונמצא, שהם לא עלכוני, כי הן אני לא עמרתי בדבורי, ונמצא, שהצלתי את כבורי.

יור, ראה את החלון המואר, חזר ועלה. וכבר סדר במהו פסוק שלם של נקשת סליהה, שישמיע בפני המסובים, תיכף לכניסתו אחרי שיכבדוהו ב"ברוך הבא".

— גברת פיינין ושאר המסובים! — כך יקרא תיכף לכניסתו — סלתו נא לי על שהייתי האחרון של הנאספים. חטאתי! — ובשעת מעשה יכה בירו על לבו מתוך תנועת יר של הרמוניה והירור. „חטאתי“.

וכשעבר את מפתן החדר הרגיש מיד בחנקין ובסוניה, רוחו העליוה נתקפחה מיר.

עיניו היו מפשפשות סביבו בתמהון. אולם החוד היה ריק. היא בוראי יצאה לרגע ועתידה לחזור מיד — נחם את לבו והתחיל פוסע מתוך קוצר רוח על פני החדר. חנקין כאילו כוונה להרהורי לבו ואמרה:

— הארון שליט אהר קצת. מרת פ—פיינין...

— ושושביניה! — הפסיקתה סוניה.

— מרת פיינין, שמעון ונח! — הוסיפה חנקין — וצעיר אחר...

— זהו טפוס חדש: מישורר! — הפסיקתה סוניה.

— הן. כולם יצאו לפני רגעים. רק אנחנו יושבות ומחכות לך. סוניטשק כמעט שבכתה מתמרורי לב...

— ומגעוגעים! — הציפה סוניה.

— שנינו היינו מתגעגעות — אמרה חנקין בתמימות.

— האמנם? — אכר שליט בהתול מר—ואני לא ידעתי, שנמצאים בעולם בני אדם המתגעגעים עלי...

— המרבר אדוני את דבריו בתמימות לב, ואם הוא משטה? — שאלה

חנקין וצפתה לתשובתו. אולם סוניה התערבה ביניהם ואמרה:

— יפה עשה מר שליט שבא. אני ומלכה צופות היינו לו בכליון עינים.

אני—ומרת חנקין דראי ובוראי. סבורות היינו, שגם הארון שליט יבגר בנו בשאר בני בריתנו. והן אני הייתי מזדרות כל כך לאספתנו. ולמה? כרי לעמוד בדבורי. בשעה החמישית, בדיוק, ואולי ברבע הששית, הנחתי את עבודתי מירי. אף על פי שהייתי מצווה להביא את תפירתה של השמלה לירי גמר. הנברת ליפשיץ הן תסקול אותי באכנים, שלא קיימתי את הבטחתי. ואני הן הבטחתי לה בהן צרקי. אני הן שלי הן, אף על פי שאשה אני. רק הלאו שלי דפה הוא קצת בירי, כי על כן אשה אני. קלת דעת, והנבר ימשול בי. הנברת ליפשיץ תבכה. בחיי ראשי. היא תבכה. אשה משונה וקפריוית היא הנברת ליפשיץ. וכל זה למה? לפי שלחיה חכלילות הן. ואשה שלחיה חכלילית משולה לנמר. אה, אילו הייתי אני בת כרך הייתי מחריבה עולם מלא. הנברת ליפשיץ אוהבת אותי אהבת נפש. סוניטשקה, סוניטשקה שלי, נשמתי, יפתי,

חביבתי! — אלו הם דבריה אלי תמיד. בשוקולאדה ומונפסיה אינה מקמצת בשבילי. ופעמים אנו רבות זו את זו, קורעות בכה אשה מעל חברתה את המטפחת ואת הצעיף מעל ראשינו. את המטפחת ואת הצעיף, שהייתי עוטפת את ראשי בהם, אילו הייתי אשה צנועה וצדיקה, כאמי הכשרה, המתפללת כל היום בשלומה של סוניטשקה שלה. סבורה היא הזקנה, שסוניטשקה שלה עסוקה כל היום ב„צאינה וראינה“. מה דעתו של הארון שליט? אילו, למשל הייתי צדיקה והייתי מתעטפת במטפחת ובצעיף, כלום לא הייתי משולח לעכבר שמשוהו מתוך הכותח? היו ימים, שהייתי באמת אשה צדקנית, עוד לא מלאו לי או שש עשרה שנה. הלא עכשיו אני זקנה וכבר טעמתי מעץ החיים ומעץ הדעת וכבר בלעתי והקאתי, ואני אומרת, שכל הענין אינו שווה אפילו חוט שערה אחד שנורקה בו שיכה. „הגבאית“ — כך היו קוראים לי הכל באותם הימים. ברכת המזון, קריאת שמע, תפלה בכוקר ובערבית. כל הדרכים הטובים, שתפארת הם לאשה כשרה וצנועה — בהם הייתי זהירה מאד מאד. אולם עכשיו נשתנו הימים. אברתי, אברתי, מר שליט. אברה לי אמונתי. וכשאין אמונה בלב, גם לב אין לו לאדם. כי אם אין אלהים בעולם, למה לו ללב להיות טפש ולהאמין בו? — הלא אחיה טפשית נמורה ואי אפשי בטפשות. דיי שאני טפשית לכשעצמי לשם צרכי, ולמה לי עוד טפשות לשם שמים? — כלום אין לו למנהיג הגלגל די שוטים בעולמו הוץ ממני? — ובכן באתי לירי ההלטה, שאין אלהים, כשם שאין אהבה, ואם יש אלהים, הן יהיה בטובו לסלוח לי אלה אלפי פעמים על שכפרתי בו, כי הן טוב הוא ורחמן. ואם אינו טוב ורחמן, הרי אינו אלהים, ואני איני מקבלת עלי רגזן וקפדן לאלהים. אי אפשי בו — והסל! גם הגברת ליפשיץ שבעלת השכלה נבווה היא, דעתה כרעתי לענין זה. לגבי ענינים אחרים אנו שרויות במחלוקת. אני דנה כך: יפה המונפסיה מאלהים, ולו'ה בתיאטרון לא כל שכן, שהן נראות לעין, ואלהים מסתיר את עצמו בעב העננים. אילו היה מבקש להתכבד בי ולהתכבד על ידי, היה יורד אלי. הייתי מציצה בפניו ובאה לידי אהבה או לידי שנאה. עכשיו אין אני מחויבת לדרוף אחריו עם אהבתי אל בין הערכות. גם אחרי בעלי אין אני רצה. הוא היה רץ אחרי. אני עוברת בשבתות ובימים טובים, ואפילו בחול המועד. אם להקב"ה ניחא כך, לי לא כל שכן. ולכשתבוא שעת, אקבל את ענשי. הלא אני עושה מלאכה מסכנת. בעלי אינו מפרנסני. רוכב הוא בערבות. הוא עכבר השוכב על הספרים ומכרסמים. ואינו יודע, שגם אני ספר התום הנני לפניו. כל היום עבדתי, כי הן מבקשת אני להתענג למועד הנשף, ומכל מקום לא הבאתי את עבודתי לידי נמר. הגברת ליפשיץ תכנה, אבל מה לי ולה? אני חפצה להתענג — וחסל. איריאה נפלאה הכהיקה במוחי, רבותי! — קראה פתאום סוניה בקול וקפצה מתוך תרוה, וגם חנקין קפצה לקראתה וחבקתה — איריאה נפלאה, ואם מר שליט יפצור בי, אגלה לו.

— הנה אני פוצרת כך, סוניטשקה, בשמו של מר שליט — אמרה חנקין.
 — כלום את לו לפה? — שאלה סוניה. — סבורה את, שמר שליט הוא חמים יותר מראי, ולא ניתנה לו לשון לרבר? טועה את, מלכתה בו. הוא אינו תמים כל כך. גם בעלי היה נראה קורם כשה. ובכן, גם מר שליט פוצר בי? הבה

ואנלה: קומן, רבותי, ונערוך לנו הלולא רבה. נכנים נא את כל חברינו הקבצנים. וגם המשורר שימסקין יתרצה לנו להשתתף עמנו, אף על פי שאין אנו אנשים גדולים ומפורסמים. נתכנש נא כולנו ונהיה שמהים. נשתה ויין ונצא במחלות, כי קצתי בחיים התפלים ללא אור ויין ומחלות. הבה נא, מר שליט, ונרסק סצת לשם נסיון. ואולי יתקשר בי בין כך וכך לשם אהבה. הארון שליט מתרצה לרסקר עמי? אל תראני, שאני זקנה. אמת, לבי נתון לאחר. הוא יפה ממך. הארון שליט כיוהיר ושקוף הוא יותר מראי. משול הוא לזוכיית. כזוכיית חותך הוא ופוצע, וזוכיית נקל הוא להשבר. ואולי משום כן הוא פוצע, כדי להנין על עצמו. שלי יפה ממנו. שמו, שמו... רק למלכה אנלה את שמו. — היא לחשה על אונה של חנקין את שמו של שמעון בקול רם, שנשמע גם לשליט. — ואולם לכו של זה אינו נתון כלל אלי. הוא בורח ממני...

שטה דבריה של סוניה נפסק על ידי אשר, שסר בשעה זו לתוך החדר. אשר בא מקושט בגרף צעיר, שנמשך תמיד אחרי בריות שפלות ממנו בעשרן וכמעמדן בחברה. הוא נכנס בקירה ובהשתחוויה, נרתע לאחוריו כדי פסיעות אחרות ררך כבוד, תקע את כפו לחנקין, אחר כך לסוניה, הקריב אליה את שפתיו הקמוצות. שניהם צחקו בקול, וגם חנקין צחקה. „נסות” — הרחר שליט — חנקין אינה עולה כלל על הבריות האלו. ואפשר עולה היא קצת עליהן, אבל אין בה הניון של בחירה. הכל יפה וכשר בעיניו. וזו היא הנסות של נפשה.

— ואת הארון הזה מר אשר אינו מכיר כלל? — שאלה חנקין את האורח, שלא ברך את שליט בשלום.

— אה, סליחה! לא הרגשתי בו כלל... הלא זה הוא הארון... הארון... אני ראייתו בבית אחד... שכחתי... מה שם משפחתו? — שאל אשר ותקע את כפו לשליט.

— שליט! — השמיע שליט בקול רם והתחרט מיד עד מאד על שנכנע בתשובתו לאדם גם זה, שהרי ברור היה, שזה רק מתחפש ועושה את עצמו כאילו אינו מכירו.

— שמו של יהודי זה וראי חיים הוא! — אָמר אשר לחנקין בלחש, ואולם הקול היה נשמע לכולם.

— למה דוקא חיים? — שאלה חנקין.

— כך. יהודי, שאינו לא שפל קומה ולא גבה קומה, ויש לו עינים המביטות בפניך ואינן מביטות, ויש לו חוטמי-נעל צדים, והעניבה שלו מופשלת אל הצד — חזקה ששמו חיים — השיב אשר כמנצח.

חנקין וסוניה צחקו בקול לרבריו של אשר, אף שליט חייך ואמר:

— אולם הפעם טעה הארון ולי. שמי הוא דוקא פסח ולא חיים.

„שומה” — הכהו לכו של שליט על התשובה האויילית ועל בת הצחוק

ששרחה בשעה זו על שפתיו. „לסטור למנוול זה על לחיו — ותסל”. אולם שליט כבר היה מנוצה על ידי האדם הזה, ומפני כך לא מצא לעצמו טוב משתיקה. רק עכבר קטן היה מתרוצץ בתוך הלב ומכרסמו. „נפל חני גם בעיניה של זו” — הרחר שליט בדאגה ונתכוון לחנקין.

— והיכן היא מרת פייגין? — שאל אשר
 — אהובתך פרתה — אמרה סוניה — בא לכאן משורר אחר והפריחח
 מכאן על כנפיו הרחק, הרחק. מפני מה לא נעשית למשורר, אשר? והאָדון שליט
 למה לא נודרו ולא נעשה משורר לכל הפחות כנירנברג או כשומקין? — ולפיכך
 נסתפחה שרכם.

— לא, האדון שליט, כמרומני, משורר הוא — אמר אשר בהתול קל.
 — ודאי, ודאי — אָמרה הנקין — הארון שליט באמת משורר הוא. עתיר
 הוא להתפרסם. מציצים אתם בפניו. לכאורה הוא אדם סתם. אחר משלנו. אבל
 לא — הוא משורר.

— יש לו עינים של משורר — אָמרה סוניה — הן נוגות מאד. י
 — עיניו הן של יתום — העיר אשר.
 — הגיעה השעה ללכת — אמר שליט.

— אָנו יוצאים לדרך — קרָאָה סוניה וקמה מעל הכסא מתוך רקוד.
 ארבעתם יצאו מן החדר. אשר וסוניה הלכו חבוקי זרוע. הוא — זקוף קומה
 כשליח במלאכות השובה, והיא היתה מחזירה את ראשה לאחוריה מרנע לרנע.
 חנקין, שנטפלה לשליט, צמצמה את פסיעותיה, כדי לפגור את מהלכה ולהיות
 מרוחקת מהם.

— מה סוניה בעיניך? — הפסיקה חנקין את השתיקה — היא חכמה?
 כן? —

— היא גסת רוח! — השיב שליט בכעס.
 — הכל שפלי ערך הם בעיניך — אמרה חנקין מתוך כאב לב. הוא לא
 השיב כלום על זה. שניהם שתקו. וכשנכנסו לתוך אולם הנשף, היו פניו של
 שליט מכרזים:
 — עצבות, עצבות!

פרק יד

הנשף, שעורר, לפי עדותם של גליונות העתונים של ערב שבת, ענין רב
 בין הקהל, עורר באמת ענין רב בין הקהל, אחרי שהקהל קרא בעתונים
 הענין הרב, שעורר הנשף בקרבן. אולם החברה, „שפה ותרבות“ היה מלא מפה
 אל פה. בני אדם עמדו צפופים בתוך אולם הקריאה, באולם הבופט ובמסדרונים.
 על הבימה כבר עלו חברי הועד וישבו בחצי גורן עגולה, ופניהם מפנים אל
 הנאספים.

במרכזו של העיגול התנוססה הקרחה של היושב ראש, העסקן הצבורי
 המפורסם, הארון פרנק, גלוח השפם והזקן, הרומה לדיפלומט או לקונסול של
 אחת המדינות הקטנות. תמיד הוא שותק, ומתוך פניו המטומטמים אין להכיר,
 אם רעתו נוחה או זעומה. מן הצד האחד: העורך והמו"ל של העתון „השחר“,
 חברו של היושב ראש, פויגל, יהודי קטן קומה, שהיה סופר קטן ונתון בשפל
 המדרגה והרוח בעתונו בשלש השנים האחרונות כדי מאת אלף. ומן הצד השני:
 הסופר הישיש פרנר, שהיה אליכם של הצעירים בשנות השמונים, ודבריו

מתקבלים עכשיו לרפוס בעתונים בלא חשק מיותר. אחריו הסרסור של הביורסא ליברמן, יהודי חרוץ, המתבל את הערותיו ואת נאומיו הקצרים בתוליס חריפים. הוא הגובר של החברה, הממונה על עניני הכסף. אחריו הרב המשכיל, רב דחי ורב מטעם הממשלה, מר איידלברג, שנוהג להטיף בנשפי החברה במוצאי ימים טובים, כהנוכה ובפורים ובכל מוצאי שבת, כשלא נזדמן להחברה נואם אחר במקומו. אחריו הסופר פינחסוביץ, עוזרו הראשי של „השחר“, שהספיק לרכוש לו כמשך שנים מועטות את הצבור היותר גדול של קוראים. יש אומרים, שהוא נשמתו החיה של העתון ושהוא הביאו להמדרגה הגבוהה, שהוא עומד עליה, אף על פי שאין להכחיש גם בכשרונו הנפלא של פויגל, עורכו של העתון הזה. אחריו האדבוקט זינגר, נואם, עסקן לאומי, סופר, חבר של כמה וכמה חברות, הנכנס בכל ערב וערב לכמה וכמה ישיבות, ומפני כך פניו מביעים לאות יתירה והם רגילים אצל הפיהוק. אין הוער חסד גם את מזכירו, הארון דייכר, מנהלו של בית-הספר העברי, בא כחם של המורים והצעירים, שבחירתו לתוך הוער עלתה להצעירים ביגיעה מרובה, ולא עלתה בידם אלא מפני התלהבותם היתירה בשעת הבחירות בשנה שעברה. והנה שני החברים של הקבוצה לבקורת, לבקר אחרי מעשיו של הוער: הסוחר יפה, והסוחר המכובד מר ישפה, יהודי בן-אורון ובן-יחסין, נלהב והובב עמו, כפי שידוע לכל, וידיה נפשו של הסופר הגאוני שניאורסון, איש יועצו ובעל סודו. הארון ישפה הוא אדם צנוע, מתון, מנומס — מלה בסלע, מתהלך תמיד עם שניאורסון ומברר אליו בלשון „אתה“, והוא בכלל דורש טובתם של כל המושכים בעט סופר בישראל. כל מי שנצרך לשניאורסון, משכים קודם לפתחו של ישפה, מתיעץ עמו ומקבל לפעמים ממנו מכתב מליצה. הארון ישפה הוא גם בן סופר קצת, אלא שכל עבודתו הספרותית הצטמצמה בזכרונות, שהוא מפרסם מוזמן לזמן ברפוס מתוך חייו של שניאורסון ושל שאר הסופרים, שנתחנכו על ידו. הן הוא הרפים אח שירו הראשון של המשורר נירנברג. אמנם גם האדבוקט זינגר חבר הוא לקבוצה של הבקורת, ואולם הוא גם בן חבר לקבוצה הממונה על הנספים כאחד עם ליברמן, ישפה ופרנק, וכי הוא חבר גם לקבוצה הספרותית כאחד עם פויגל, פינחסוביץ, הרב איידלברג, המבקר שיינר והסופר שניאורסון.

עכשיו מסובים כולם, כל העוסקים בצרכי הצבור, ופניהם כלפי אותו הצבור: הרינו מצביאיכם ומפקדיכם! הסתכל נא, קרל נכבד, כפרצופינו, התכוון נא יפה יפה, כי עלינו גאותך!

סקרנותו של הקהל גדלה והלכה. הנואם לא נלה עדיין על הבמה, והקהל צפה לו כקוצר רוח. מחיאות כפים של תביעה הרעישו משעה לשעה את האולם. בשעה זו נכנס לתוך האולם הסופר שניאורסון בליתו של המבקר שיינר. אחרי שיינר נגרר בריחוק מקום קצת, בחור גבה קומה ובעל בלורית ארוכה.

— יחי שניאורסון! יחי סופר התחיה, שניאורסון! —

הקהל הריע מתוך מחיאות כפים סוערות. העומדים צפופים התחלקו לשתי שורות. שניאורסון עבר ביניהן כמפקד צבא ועלה על הבמה מתוך שררה. שיינר גם כן עלה על הבמה וירד מיד, הוא, חבר הוער, לא היה נוהג לתפוס את מקומו בתוך העיגול, „אני מתרחק מבעלי הקרח“ — כך היה שיינר מנמס

את הותר הזה שהוא מותר על מקום הכבוד. הכחור בעל הכלורית עמד לרגלי הבימה וצפה לשיינר, עד שירד זה ונטלו בורועו, ושניהם יצאו לתוך המסדרון. — הרי שימקין! — לחשה סוניה לחנקין על אזנה ורמזה באצבעה על הכחור בעל הכלורית, שעבר על ידן שלוב זרוע עם שיינר.

— זהו המשורר שימקין! — לחשה מיר חנקין לשליט על אונו. סוניה התפרצה דרך שורות הספסלים, חייכה לקראת שימקין, שלחה את ידה וחסמה בה את הדרך בפניו. שימקין ברכה בשלום מתוך שפה רפה. ירח של סוניה היתה עדיין פשוטה לקראת שימקין, ואולם הוא קרא את שמו של שיינר והתרחק ממנה. סוניה חזרה אל בני מסכתה ואמרה להם: — זהו המשורר שימקין. אנחנו ידירים נאמנים אנחנו. הוא מפחד סאר ברוחו, אני מדברת אליו, והוא מרחף בעולמות העליונים. הוי, מה משונים הם חבריך המשוררים, מר שליט!

— סוניטסקה היא תמימה מאד! — אמרה חנקין לשליט.

שליט הרגיש בבת הצחוק של סוניה, שנועה ערירה על שפתיה ולא הולידת דוגמתה. כה כואב הלב על בת הצחוק של האדם, המכוונת כלפי החבר, שנוועת בכריותה. נכמרו רחמיו על סוניה ושנא בלבו את הכחור בעל הכלורית. ופתאום הזהיר רעיון במוחו: הן זהו אותו הכחור, שדרכו לעבור בכל יום ברחוב הזהב בלויתן של עלמות, הוא, הוא, שנוא לכו של דרבקין, שכבר סח לו עליו. לא לחנם נצנצה בלבו השנאה אל האדם הזה. מתוך כך שרתה השמחה על שליט. הוא אהב את סוניה וחנקין והכיר בלבו תודה לרבקין, ששנא גם כן את האדם הזה. הוא כבר התנענע על דרבקין. ואולי... גם דרבקין סה בתוך האולם. הוא היה מושיבו ביניהם והיה לוחץ את ידו בפני סוניה וחנקין והיה מכריז באזניו על אהבתו אליו. כי הן יש בלבו אהבה אל בני אדם. גם סוניה וחנקין היו מרגישות בפניו המזהירים לקראת דרבקין והיו עוקרות מלבן את החשד, ששונא הוא את הכריות. כי הן שתיהן נשים רכות וטובות לב. טפשות הן קצת, ויש בהן קצת נסות רוח. אבל יש בהן גם מישרות הלב. יש. הן סוניה אמרה שעוני נוגות, וחנקין אמרה, שמשורר אני. היא וראי נקשרת אלי ושואפת את צלי. אחייך לה בפניה, אנע נא בידי נגיעה קלה בידה. אשמיע לה דבור של חכה.

שליט ננע באצבעו בכף ידה של חנקין. פניה הוהירו כנגדו כאהבה ואמרה מתוך קוצר רוח, כרי להתחטא בפני שליט:

— את, למה כושש הארון פישר לצאת? — אני משתוקקת כל כך לראות פניו. הוא וראי יפתתואר.

— ומה נהדר שניאודוסין! — קראה סוניה ותמכה את נופה בנופו של שליט. שליט נלחץ אליה.

— הן פניו כפני מלאך אלהים! — קראה חנקין בהתלהבות. — והנברת וראי סבורה, שגם פניו של פישר הם כפני מלאך אלהים? —

אמר שליט בהתמרמרות כבושה.

— ומה פני שימקין בעיניך, ארוני שליט האסתניס? — אמרה סוניה.

— אל נא תשאלי את פי הארון שליט — השיבה חנקין — אין נח
אלא בבטול. את הכל הוא מבטל.

— השמע מר שליט את דבריו של אדם קרוב אליו? — האמת בפי
מלכה? — שאלה סוגיה — ומה הארון שליט משיב על זה?
— אמת — השיב שליט — אני באמת מבטל את כל אלו בני האדם,
שערכם שפל בעיני.

— הארון שליט יודע לדבר גם נבוהות — העירה חנקין.
היושב ראש צלצל בפעמון והודיע להקהל, שהנואם והסופר הנכבד מר
פישר יעלה אחרי רגעים על הבמה. הקהל לזה את דבריו של היושב ראש
במחיאות כפים ממושכות.

הנואם פתח את דבריו. הוא דבר על החוט המשולש, שלא נפסק כל אלפי
אלפי השנים, מיום שעם ישראל נגלה בעולם, ולא יפסק עד אחרון דור. החוט
המשולש הוא: ישראל, הארץ הקדושה והשפה הקדושה, שפת חזוים ונביאי-יה.
הנואם הוכיח בנאום ארוך וממושך, שאין עם, שאין לו ארץ, ואין עם שאין
לו שפה, ואין עם, שאין לו ספרות. רבותי, קרא הנואם בהתלהבות, הספרות
היא ראי החיים. הספרות, רבותי, היא ארץ מולדת נודדת של עם ישראל, לפי
מבטאו השנון של המישור הנרול והטרני הינריך היינה: צאו וראו רבותי: לפני
דור אחד, דור אחד ולא יותר, היה היאוש הנרול שורר במחננו, קולו של הצרצר
היה נשא מסוף עולמנו ועד סופו. עמנו היה עם דווי, סחוף וממורט, וזמר, מה
יפית" בפיו: ארצנו היתה נשמה, ושועלים הלכו בה. לשוננו — חצי מתה,
וספרותנו? — אין זכר לספרות. אחד מבנינו, שעשה כנה, פרח מאתנו למרחקים
ועזב את קנו. כזה היה הזבל, שהכשיר לנו דור שלם של מתבוללים, שהעמיד
נר דולק למראשותיו של העם, בשעה שנר-התמיד של נשמת-העם עוד היה
מהבהב ורועד בחביון-הנפש. „אני ישן ולבי ער" — יכול היה העם הנפלא
חזה להמליץ על עצמו. אולם, רבותי, זה היה דור ההשכלה, דור המתבוללים,
דור המדבר, שנוע ולא זכה לראות את הארץ הברוכה. הם לא בקשו לקרוע
רק חלון לאידופה. הם חרשו מומות בלבם לקעקע את כל הבירה. את כל
הבירה — הנואם השמיע את הרבזר האחרון בקול רם —
— כאן יש למחוא כף! — לתש צעיר אחד מן הקהל על אזנו של
חברו.

מחיאות-כפים בודדות הפסיקו את דבריו של הנואם. אהריהן החזיקו שאר
הנאספים. הנואם היה אָנוס להפסיק את נאומו לרגעים. היושב-ראש אָנוס היה
לצלצל בפעמונו ולפצור בנאספים הנכבדים, שירגעו ולא יפריעו את דבריו
הנכבדים של הנואם הנכבד. צחוק פרץ מפיו של הקהל מתוך הרבזר המסולסל
של היושב-ראש והודה לו בשכרו במחיאות-כפים סוערות, היושב-ראש לא פסק
מלצלצל, עד שנשתתק הקהל, והנואם חזר לדבריו, אחרי שלגם מכוס-החה
שלפניו.

הנואם המשיך את נאומו.

— אולם עכשיו, רבותי, נשתנו פני הרור. לא עבר עדיין דור שלם, וראו
את החיל אשר רכשנו לנו, את כם רכשנו. — הנואם העביר את ידו באויר ממעל

לראש הנאספים — אתם כולכם הנצבים פה בין כתלי אולם החברה,, שפה
 וחרבות!". לא הלכתם. לתיאטראות ולא לקרקסאות ולא אל הביבר, כיגאם הלכתם
 לשמוע דבר ה'. ולפיכך אני אומר, רבותי, יש לנו רב! — כשנעיה עין על פני
 שדמות-חיינו השוממות מאתמול, נוכל באמת לקרוא בגאווה: יש לנו רב! —
 מחיאות-כפים סוערות חזרו והרעישו את האולם ולא פסקו אלא אחרי
 הפצרותיו וצלצוליו הממושכים של היושב-ראש. אחרי הפסקה קצרה הוסיף
 הנואם:

— הנה כן. בגאון נוכל להכריז: יש לנו רב! אנחנו דור התחיה! —
 מחיאות-כפים סוערות הפסיקו שוב את הנואם, שהסתכל אל הקהל מתוך
 תחנונים.

— אנחנו דור ראשון לגאולה, לפי מבטאו המוצלח של המשורר. עוד לא
 נס ליחו של העם! — הכריז פעם אחת בגאווה הסופר הגאוני שניאורסון שלנו.
 מחיאות-כפים סוערות וממושכות.

— עודם מרוכים הנרענים הפורים שבשדמות-ישראל. אותו העם שהקים
 מסרבו את הרכב"ם, את ר' יהודה הלוי, את שפינוזה, את היינריך היינה, את
 הסופר הגאוני שניאורסון (מחיאות-כפים סוערות), זה הצופה בחיי-האומה וצר
 צורות ואומר כל ימיו שירה כנער; את המשורר נירנברג, נביא לעם ישראל, זה
 ששיריו הגאוניים עתידים להיות מתורגמים בקרוב לרוסית ולאשכנזית, מה שאני
 יכול לכשרכם בעונג. רבותי (מחיאות-כפים סוערות, וקריאות: יחי המשורר
 נירנברג! יחי משורר התחיה!), ועוד פמליה גדולה של סופרים ומשוררים. שאינם
 נופלים בשום פנים מסופריהן וממשורריהן של יתר אומות העולם — אותו העם,
 אומר אני, שהביא לעולם אחרי בלותו ספרות צעירה ורעננה — אני מרגיש את
 המלה „רעננה" ומטעימה ביתור — אותו העם, שנתן לעולם את הפילוסוף היותר
 גדול של זמננו, כפי שהודיע פעם אחת המבקר החרוץ מר פינחסוביץ, אותו העם,
 אומר אני, רבותי, עתיד להיות עם, עתיד לבנות נשמות, להחיות את הארץ;
 להחיות את הלשון. אָמרת: להחיות את הלשון. טעות נזרקה מפי, רבותי!
 להחיות? — שפתנו אינה מחכה לתחית-המתים. היא חיה וקיימת — התלהב
 פתאום הנואם והרים את קולו — מי הוא זה ואיזה הוא אשר ערב את לבו ואשר
 מלאהו לבו ואשר קם בו רוח להוציא על לשוננו שם רע של מות? — הנואם
 נענע כאגרופו כלפי אויב גלוי או נסתר, כנכון להשתער עליו ולקרעו כרג —
 תרבע לשונו לחכו! — היא חיה, חיה! — להכעים, להכעים אתכם, אדוני
 המתבוללים, לנקר את עיניכם, אדוני המתבוללים! — טען הנואם, כאילו האדונים
 המתבוללים עמדו בשורה כנגדו — לא! אומר אני — לא! מכריז אני ומודיע —
 אלף פעמים לא! — קרא הנואם, שקולו היה כבר צרוד — שפתנו חיה! — פה,
 מעל במה זו, אָנו מכריזים: היא חיה! — והעולה על לבכם היה לא תהיה! —
 קוראים אָנו ברכרי הנביא. צאי וראו, רבותי: ערכין חדשים הולכים ונוצרים
 לעינינו, עם שלם מתעורר משנתו. ענק מישיר את גבו הכפוף וחולץ את עצמותיו.
 התחיה הולכת, רבותי. בערדי-ענק היא פוסעת. פלג גדול של אָביב שוטף ונורף
 כורמו את הכל. הוא מקעקע קירות, חותר חתירות באכנים, נורה ושוטף בחוקה

את העלים הנרפים והכלים ומשיל את האברים המרולרלים ואין לפניו רחס. החוט, רבותי, אותו החוט המשולש של העם והשפה והארץ העוכר דרך מעכה הדורות, לא נפסק ולא יפסק לעולמים עד אהרון דוד. לעו—ל—מים — תחי התחיה! — סיים הנואם את נאמו כמנצח וירד מעל הבמה לקולות קריאות „הירד“, שהתנגלו כאויר כרעם. הכפים מחאו בלי הפסק, הרגלים רקעו על הרצפה והרוחות היו נלהבים.

— מה דרש הפטפטן? — שאל שיינר את המבקר ברג, עוזר „השחר“, שנזרמן לקראתו בתוך המסדרון.

— כלום אין לי עבודה אחרת אלא להקשיב לדברי שטות אלף? — השיב המבקר ברג והציע לשיינר סינארה.

היושב־ראש קם והזמין את עצמו להכריז על ההפסקה. ברנע זה לחש פויגל איזה דבר על אָונו. הלז הניע את ראשו בהסכמה. היושב־ראש עמד והוריע שמכריו הוא הפסקה לחצי שעה, ואחר־כך יתכבד הסופר הידוע מר ברג, עוזרו של „השחר“, להרציא לפני הקהל הנכבד: מחיאות־כפים קלושות לוו את השם הזה.

הקהל יצא דחוף מתוך האולם, אולם רבים עמדו עריין לפני הבימה והסתכלו בפניהם של חברי הועד. שניאורסון, בעל ראש־הארי, ירד מעל הבימה שלוב, זרוע עם העסקן פרנק לימינו ועם ישפה לשמאלו.

חבורת סופרים צעירים עם המבקר שיינר בראשם נטפלו לשניאורסון שהשמיע באזניהם מיד איזו מלה של כריהותא. הכל צהקו בקול. שניאורסון בעצמו הריע תרועת־שחוק גדולה. ישפה הציץ בכניו מתוך יראה של כבוד. — שניאורסון מצחק! — התלחשו ביניהם בני־החבירה.

אחרי ששניאורסון כלה לצחוק, התחיל לספר לבני־החבורה אפיוזדה. ישפח הקשיב בצחוק של טוב־לב ונענע בראשו על כל רביר ורביר.

— בשחרית אני יושב לי בחדר־עבודתי על האכנים — אמר שניאורסון בהתול, ובני־החבורה צחקו בקול — העתקתי זאת הפעם השביעית את ספורי „בעולמות עליונים“ — שניאורסון רמו כאצבעו לישפה ולשיינר — עבודת־פרך. עיבור. מחיקה. הגהה. גוונים, קולות, ריחות, קשה עתיקא מתרתא. עבודה קשה מאד. והזקנה... — בני־החבורה צחקו בקול — ופתאום: דפיקה ברלת. וכנגדה מהלומה בלב. אָסור! צועק אני — והרלת נפתחת. אבדתי! — פרתה ממני רוחי הקודש — וחסל! אין פרסקטיבה. לנוונים — אין זכר. גולה. עורבא פרח! חי וקים! — אני מריב את ראשי, שהיה כבוש על השלחן. כך דרכי בשעת כתיבה. יפה חושב האדם את מחשבותיו, כשראשו כבוש. בקיצור: גולה. עורבא פרח. הבחור כבר עומד לפני. כזה! — שניאורסון הרים את ידו באויר ומרד בה את שעור קומתו של הבחור — גלית הפלשתי! — נעל־ידי לכנות ופורטפיל תחת בית־שחיו. גרף צעיר. מי זה? — גלב? — סוכן של חברת־אחריות? — אַנרכיסטן? — ואולי, כה שקשה מכולם, קוריספונדנטן של עתון? — ואולי של עתון לועזי? — הלועזים הם מנוולים עוד יותר משלנו. הבחור נצב, כאילו בלע מקל אל קרבו. יודע אני את הטיפוס הזה. בחור ארוך, שנעל־ידי לכנות לו והוא עומד ומחריש — בכחור עברי הכתוב מדבר — חזקה עליו, שסופר הוא

לא־יוצלה. כיון שסופר הוא, ממילא לא יוצלח — התל שניאורסון — אולם הלה גם להיות לא־יוצלה לא יוצלח. ודאי שייך הוא לאותם הבחורים שמחברות נוסרות להם מכל כים וכים, ודוקא דרמות. כל דרמה משקלה פור. כאשר אבדתי אָבדתי!

— מה בקשתך, בחור? — שואל אני.

הבחור זוקף את קומתו, נצב כמשחק על הבמה. הגעו נא בעצמכם, עת היכן נשתרבה מתוך־כך קומתו של הלה. לא אדם אלא צלו של אדם בנטות יום קיץ. הוא מחזה לי קידה. דנדי. מדקלם ואומר:

— סופר אני, אדוני שניאורסון! —

— ואם סופר אתה, שניאורסון מה חטא? — שואל אני.

— רצוני להקריא לאדוני דרמה — משיב הוא, כלומר, הבחור.

— שב, אברך, וקרא, אם כשרון לך! — משיב אני, כלומר, שניאורסון.

הבחור אינו מתעצל ומלעיטני מחזה אחרי מחזה. ישמרנו כביכול! לא

צבעים ולא פרספקטיבה, לא קולות ולא ריחות: גולה! — מה עושה שניאורסון? —

הרים את רגלו והעמידה כנגד הבחור, רמז לו על סוליא של געלו ואמר:

— הבט נא, מר אברך! —

מר בחור העמיד בי זוג עינים, כולו תמהון.

— הרואה פה אדוני סוליא? — שואל אני.

— כלומר, שניאורסון — העיר ישפה. כולם צחקו בקול.

— אני רואה — השיב הוא.

— כלומר, הבחור! — העיר שימקין. כולם צחקו בקול.

— הקרועה היא? — שואל אני את הבחור.

— קרועה קצת... — משיב האברך.

— ובכן תקננה! — מציע אני להבחור הלבֵלֵר.

— כלום רצען אני? — שואל הוא משתומם.

— וכלום סופר אתה? — משיב אני בנוסח שלו.

החבורה צחקה בקול ממושך. שימקין עלה על כולם בצחוקו הרם.

— מה שמו של אדוני?... הפרצוף... גם אדוני הוא, כמדומני, מכאי

ביתי?... שאל שניאורסון את שימקין.

כל בני־החבורה נעצו את מבטיהם בשימקין. שזכה למשוך עליו את לבו של שניאורסון, הענק שניאורסון.

שיינר וישפה קראו את שמו של שימקין.

— הלא זה הכותב את הספורים מחיי ההמון! — העיר שניאורסון.

— לא, אני מדפיס פואמות — השיב שימקין. אולם שניאורסון לא

שמע כלל את תשובתו. הוא משך לישפה בידו, ושניהם התרחקו מן החבורה.

— הנאהבים והנעימים! — פלט אחד מבני־החבורה כלפי שניאורסון

וישפה, שהתרחקו והלכו. שאר בני־החבורה הורו לו מתוך בת־צחוק.

בני־החבורה התפורו, שימקין ננרר אחרי פינחסוביץ, שהתוכה עם הסופר

הישיש פרנר ועם ליברמן בדבר הסופר רייכשטיין, שאינו בא כלל לבקר את

נשפיה של החברה,, שפה ותרבות". לפי דבריו של פינתסוביץ עול גדול הוא מצרו של הסופר החרוץ רייכשטיין. הוא פורש את עצמו מן הצבור ובשל- כך תתנכם בו התולדה ותמחוק אותו מספרה. גם שימקין הסכים לדבריו של פינתסוביץ.

— הוא שייך למשפחת הבורדים — הצדיק אותו ישפה. שימקין הסכים לדבריו.

— אמת. הבורדים דרכם לפרוש מן הצבור. אולם יש בורדים, שמתברכים מבדירותם. ויש ברירות ששמורה לרעתו של בעליה. וכוו היא הבדירות של רייכשטיין.

— זו היא כדירות זעומה ועקרה — העיר שימקין.

— כמה יהודים סחים? שאל שניאורסון, שעבר על ידם והתעכב אצלם לשעה קלה.

— ברייכשטיין — השיב שימקין.

במשוגע זה — הלא הוא פרא אדם! — הפליט שניאורסון לתוך החבורה והתרחק ממנה.

העורך פויגל לחש לעוזרו ברג על אזנו:

— אתה תנאם אחרי ההפסקה. השמעת את נאומי של השומטה?

— אני אנאם? — שאל ברג בתמיהה — לא שמעתי כלל את נאומי.

שמעתי. קצת. קטעים. השומטה בשטותו עומר.

— כן, אתה תנאם: פרנק כבר הכריו על זה בקהל. זכין. לאדם שלא

בפניו. ומשום כבודו של,, השחר". ורע מה שתשיב... — סיים פויגל והתחמק.

ברג פרש מן החבורה. הוא התעמק במחשבות, כדי לרלות מתוכן איזו

סנטנציה פסוקה ותרופה, להתתיל בה את נאומי. הרליק סיגארה, הוציא את

האספקלריה מכיסו, פרש לקרן-זווית ותקן במסרקו את זקנו.

— מי הוא בן האדם גבה הקומה הזה? שאל אתר הצעירים את חברו —

גם הוא ודאי קרוב הוא להוגים הספרותיים.

— הלא זה הוא פויגל, עורכו של,, השחר"! — השיב נער ככן חמש

עשרה שנה, בעל שערות של פשתן — הוא הבר הועד. הוא, עורכו של,, השחר";

הרויח כמאת אלה רובל במשך שלש השנים האחרונות — סיים הנער ופלט

מתוך דבורו את רוקו בפניהם של השומעים.

— ומי הוא בן-שיחתו של פויגל?

— בעל הזקן? — הלא זה הוא המבקר ברג, הבקי בספרות הסקנדינבית —

השיב בזריות הנער, בעל השערות של פשתן.

— ובכל זאת אינו מגיע אפילו לקרסוליו של הסופר פושר! — אמר

צעיר שלישי מתוך החבורה.

ברגע זה נטפל אל החבורה עוד צעיר אחר, כעסן ונלהב, ששמע את

הרברים האחרונים וקרא בקול:

— טעה הארון, טעה.

— כמה יהודים מסיחים? — שאל צעיר אחר, זריו בתנועותיו ונלהב.

שהתעכב גם הוא בשעה זו אצל החבורה — כמדומיני: במבקר כרג. ומה דעתם של חברי ברבר ערכו הספרותי של המבקר כרג? —
 בני החבורה הרציאו לפניו את דעותיהם על ענין זה: לפי דבריו של האחד, המבקר כרג הוא סופר גדול, שמועטים כמותו אפילו בין אומות-העולם, ויעתיד הוא לעלות אפילו על רייכשטיין, ולא כל שכן שענק הוא לגבי ננס בפישר. אולם לפי דברי השני, המבקר כרג אינו אלא דקדנט, סופר מעורפל, שאין בו כלום מן הבכירות, ולא ירד לתוך הצער הלאומי, לתוך עומקו של הצער. לא כן פישר...

התחילו הויכוחים בין שני הצדדים.

— אדוני קרא את המאמר הנפלא, שאין כמוהו בספרותנו, אמנות מה היא? של הסופר כרג? — מאמרים כאלה אינם שכיחים אפילו בספרויות של אומות-העולם.

— ואת מאמרו הנלהב „קרשי האומה“ של פישר קרא אדוני? —

— והמאמר השנון של כרג על הסופרים הסקנדינביים, המאמר המפכה חיים, הקורא אל היופי, הרענן, לפי מבטאו המוצלח של המרצה הנכבד מר פישר? אני מדגיש את המלה „רענן“. אומרים, שהמשורר נירנברג נשק לו לכרג על מצחו בשל המאמר הזה.

— והמאמר „תחזקנה יריכם“ של פישר, מזמור-שיר לאומי החוצב להבות אש?

— היש עוד סגנון חי, שוטף, עשיר ומתובל במלים רעננות כסגנונו הנפלא של כרג? —

— היש עוד סגנון חי לירי, שוטף, עשיר ומתובל כסנטנציות כסגנונו של פישר? —

את הדברים האלה קראו שני הצדדים כאחד.

— כן, פישר הוא בעל לב עברי רותח, הכואב על שכר בת עמו ומרים כשופר קולו על כל צרה שלא תבוא על העם — התלהב העלם הנלהב זריו התנועות.

— ושניאורסון? — והסופר הגאוני שניאורסון? — והמשורר הגאוני, שיש בו ניצוץ מן ההוים, לפי מבטאו הנעלה של פינחסוביץ? — קראו שני הצדדים כאחד כדי לערער כל אחד על דברי חברו.

— שניאורסון? — ענין אחד שניאורסון! — הוא צר את חיי העם. הוא

צופה בחיי האומה — — —

— וצר צורות — — —

— שניאורסון? — הן הוא אומר כל ימיו שירה כנער.

— ענין אחר שניאורסון! — — —

כך עלו הקולות בלולים ומעורבבים, מהזקים וסותרים זה את זה. ולא היה ברור לשום אחד מהם, מי טוען כנגד מי, ומי ברעה אחת עם מי. החברים כבר הגיעו לירי התלהבות של נצהון והיו מנפנפים זה כנגד זה באגרופים וקוראים:

— כיה לפישר אצל כרג? הן פישר ענק הוא, ענק! —

— הן ברנ ענק הוא! —
 — ננס הוא! כלום יש לו סננון? הוא משעמם..
 — ננס! פישר הוא ננס! פישר משעמם! וראי משעמם!
 — מי הוא הננס? — ברנ הוא הננס? ברנ?
 — לא! לפישר אני מתכוון, לפישר!
 — ברנ הוא הננס!

בהור אחר קפץ לתוך החבורה בכעס וקרא בקול:

— הגיחו לו, רבותי, לברנ זה, פשפשו ומצאו להם אדם גדול! אמת: סופר. כך. סתם. בינוני. כלום אני מכיר את הסופר ברנ? — את מי אתם באים להשמיע מלים? בשנה שעברה היינו מסובים שנינו בכל יום אל שלחן אחר בבית-האוכל שברחוב הפושקוני. פשפשו ומצאו אדם גדול. הלא זהו ברנ, בעל הזקן. את מי אתם באים להשמיע מלים. פשפשו ומצאו להם אדם גדול! דבריו של הבחור הזה נאמרו מתוך דעה מוצקה, ורבים מן המתווכחים נשתתקו פתאום.

אל החבורה ננשה בשעה זו פייגין בלויים של שמעון, אשר ונתן, שהיי כל שעת ההפסקה אורבים לשניאורסון ושיינר ומלויים אותם על כל פסיעה.
 — במה יהודים סחים? — שאלה פייגין באותו הנוסח, שבו שאל שניאורסון את בני החבורה.
 — מסיחים אנו במאורות שלנו, במאורות ישראל — השיב הבחור הנלהב וזריו התנועות.

— רבותי, מי מכם קרא את ספרו האהרון, „בהיים וכספרות“ של הסופר רייבשטיין? — שאלה פייגין תפושת הרהודים עמוקים.
 — מי מינו לא קרא? — השיב הבחור הנלהב.
 — הלא זה הוא האירופאי הראשון בכפרותנו, לפי מבטאו המוצלח של פינחסוביץ! — השיב הנער בעל השערות של פשתן.
 — מבטא שנון! — אמרה פייגין.

— ואת הסופר שניאורסון קראה הנברת? — שאל הבחור הנלהב וזריו התנועות.

— אה, שניאורסון! אני מעריצה מאד את הסופר שניאורסון! אילו ידע... אילו נגלה לו סודי... — קראה פייגין, ועיניה נעשו כחולמות.
 — הלא הוא צופה בחיי האומה — אמר הבחור הנלהב:
 — וצר צורות — סיים הנער בעל השערות של פשתן.
 — כך, כך — אמר הבחור הנלהב — הנברת מעריצה את שניאורסון — אני שמח מאד על חזיון זה — הבחור הנלהב השתתהו לקראת פייגין — אני שמח מאד, תסלח נא... שמח? — מה? — פייגין, אני שמח מאד. נברת פייגין הכבורה. אני שמח מאד, שספריו של שניאורסון פעלו פעולה עמוקה כל כך על לבה של הנברת. חזיון זה הוא סימפטומטי ביותר. הוא מצוין ביחוד את הלך-הרוחות, אם אפשר לומר כך, של צעירינו וצעירותנו. וכשאני רואה בת-ישראל כזו... לא איש קומפלימנטים אני. איש עברי אני, עברי מסור לעמו. לאומי אני. כשאני רואה בת-ישראל כזו, שאלהם לא השה יופי... ה—כ—כשאני

רואה אותה, והיא משתעשעת בדברייצירותיו של שניאורסון, יותר נכון: היא חיה עליהם, מתרגשת בשעת קריאתם, מתלהבת כאש קודש — כשאני רואה חזיון מרהיב שכזה, אומר אני, אני מוצא אותו סימפטומטי ביותר... הרי לך את כפי, נברת, כף יד עברי לאומי — לורברבלט — כך הוא שמי: — לורברבלט השתחוה בכבוד ותקע לה את כפו — והרי לך ירי, נברת כבודה, גם בשמו של שניאורסון — סיים לורברבלט בפתום והושיט לה בפעם השניה את ידו — גם אני אחר מסכבריו ומעריציו.

— מרת פייגין, איש אחר קרא לך — לחש נתן לפייגין, שתיתה מעורכת עם החבורה.

— את, מר שיינר! את מי זה רואת עיני? — קראה פייגין ועזבה את החבורה. לא פללתי! גם אדוני בין הנאספים? — פניו של אדוני נונים מאד! — אמרה פייגין, כמסיחה לו על מאזרע, שאירע לו שלא בפניו.
— מנגועים, נברת פייגין. מהם תונתם — השיב שיינר ספק הלצה וספק אמת.

— גם אדוני מסוגל להתגעגע? — שאלה פייגין מתוך השתוממות.
— עד לשגעון! — השיב שיינר באותו הקול — לבי מלא נענועים כים.
— האמנם? — קראה פייגין ומחאה כפיה מהתפעלות.
— והגברת מה היתה סבורה? — שאל שיינר מתוך כוכבראש, אחרי שראה בפייגין, שקבלה את דבריו כדברים של ממש.
— אני מאמינה, אני מרגישה. לבי היה מנבא לי — נמנמה פייגין — אולם... נענועים אלו הם סתומים, כלומר... בעב הענן... או... ברורים... כלומר... האובייקט שלהם. —

— ברורים, ודאי בוורים. מה שייך לומר? — הלזת חלמתי, ופתרונו של החלום... את הפותרת — אמר שיינר וצחק לה בלבנו.
פייגין עמדה מוורשיה וכאילו לא שמעה כלל את דבריו. הזיזה את הפרוכת של מרה-שחורה על עיניה השחורות, שנראו כמלאות יין-קדשים לוחט, הניעה את קווצותיה, נופפה בידה הימנית בתוך האוויר ממעל להראשים כמו בשרביט ואמרה:

— שמא ידוע לו להארון שיינר... מתכוונת אני כלפי... הראשים הללו, ההמולה הזאת. כל אלו הרברים, שואלת אני, מה טיבם? — פעמים נדמה לי, שכולנו ישנים, חיים, מתהלכים, אוכלים, מדברים וגואמים נאומים מתוך שינה. הלום אנו רואים. מוכי ירה אנחנו. כל מפעלינו הם מעשי מוכי ירה. הרבור אינו אלא נחירה מתוך שינה. את, מר שיינר! הן לא את זה אמרתי לדבר. לא זה... לא זה... תהו ובהו. לא זה, סיימה בקול היוצא מן הלב מתוך קובלנא על שפת-האדם, שלעולם אינח שלוחו הנאמן של הלב.

היא היתה נהדרה ברגע זה. העלמה בעלת העינים השחורות, המיחזיקות בתוכן יין קדשים לוחט ועטופות יריעה של מרה-שחורה, היתה מדברת בקול היוצא מן הלב ומקטרת על התהו ובהו שבהיים, כששתי הקווצות הערמוניות היו מפרפרות כרגיזהב חיים והיו מלמדות בלשון אלמת סניגוריה על אותו התהו ובהו שבחיים: ססוף כל סוף תהו ובהו זה מוקף מסגרת יפה של עינים

שחרות וחולמות, קווצות ערמוניות המפרפרות וחס מסתור של נשי תום ושל חטא.

— הן, צדקה הנפרת! — אמר שיינר ותפש לפייגין בידה — אמת, הנל חלום. וגם אני רואה עכשיו בחלומי כוס חמין וגלוסקא ממורחה בחמאה. אל הבופט, גברתי פייגין, רס לו פתרונים לחידות החיים!

פייגין צעדה בנאות על ידו של המבקר שיינר. ברנע זה עבר על ידם שלים. עיניו הציצו במסגרת חייו כמו בסוד חייו המרהף סביבו ומתרחק ביעף ונעלם בתוך היכל שאנו זר ובודד, והוא מבחזף. תקפה אותו עצבות. כל הערב היה לנו עצב עליו. יחירי היה מתלכט בקרני הזויות של המסדרונים. תיכף לכניסתו לתוך האולם נטפלה אליו העצבות ולא פסקה ממנו, כאילו מכר לה את נשמתו. פתאום התחרט על שבא לכאן. היא ברתה ממני — נצנץ הרהור במהו תיכף לכניסתו לתוך האולם, ואני רודף אחריה. ושליט החליט להתרחק ממנה, להיות נכדל ממנה, לכל הפחות, היום בערב. לא ירכין לה את ראשו ויעשה את עצמו כאילו אינו מרגיש בה. גם מנתן, שמעון ואשר, בני לויתה, החליט להתרחק, כדי שלא ידא נראה כמבקש את קרבתה על ידם. כך התרחק גם מחנקין וסוניה, שלא יהא נראה כאילו מבקש ווא להתנגק ממנה על ידן. וגם מתברות המשוחחים והמתווכחים התרחק, שלא יהא נראה, כאילו הוא מתכוון להתערב כענינים של זרים ולהעמיד פנים כמסיח את דעתו ממנה.

כך החליט שליט בלבו והיה פוסע בצדי המסדרונים והאולמים, מתחבא כשפן וקל כצבי לברוח. הוא פסע לאטו והיה נזהר מלננע בבני אדם, שלא יבוא עמהם בדברים. ואולם משול היה לאדם הלבוש נעלים קרועות ומבקש לפסוח על שלוליות של מים הפורצות כנגדו ודבקות אחריו כל עומת שהוא בורח מלפניהן — כך היה נסחה מרנע לרנע בידי גלי המון אדם. הוא צפה מרחוק מכמרים, שהומינו את עצמם להתקרב אליו. מיד כשהרגיש באחד מהם, הצתמש בתכסיסי מלחמה של נרדף וברח. ראה את חנקין המתרפקת על המנהל רייכר ומספרת עמו בשמחה, שגא אותה בלבו והתקנא במנדל בנללה והתפלל בלבן, שתגש אליו ותצילהו סכרירותו, וברנע זה עקם את הדרך, שלא תרגיש בו, נתקל בפייגין, שעברה על פניו עם פמליה של מלכים ונגעה כמעט בשכמו, אולם להצלחתו לא הבחינה בו. נתקל פתאום באספקרייה שבתוך אולם הבופט, ונצנצו משם כנגדו פניו העטופים אבלות. נבהל מפניהם: נבהל מפני כל הנאספים, ורטט עבר את כל נפשו: — וגם אני ביניהם? —

שליט התביש כל כך בישותו ובעצמו מפני אלו המרובים והתקיפים, ולא יכול להשיג ולהבין, כיצד הוא מעז פנים להתהלך ביניהם ולהלך ביניהם את פרצופו ואת נופו. הן הוא שקוף כזכוכית, וכל רחשי לבו גלויים לכל. כפצע חשוף, החש בנשיבתו של רוח קלה, כן חש שליט נשיבתו של הבל פי הכריות, שהיתה צורבת את בשרו. הוא הוציא מכיסו את מסרקו, עשה את שערותיו. עלתה פתאום על זכרונו חכילת הפפירוסות, שהכין לעצמו בכיסו. הרליק בפפירוסה והכניסה לתוך פיו. „עלתי איני נראה כל כך כבודד” — הרהר בלבו, ומיד נראה לעצמו נלעג מאד. אדם המתהלך בודד בין הבריות ופפירוסח בין שפתיו, אי אפשר שלא יהא נראה כבודד מתנאה, ושאתרים לא יחשו

בלכם שנאה אליו. הן הוא שקוף כזכוכית. כך העידה עליו סוגיה. הן עיניו נונות כעיניו של יתום. הוא מבטל את הכל. כך העיר עליו פעם אחת אפילו משה ריין. רגע אחד התעכב אצל חבורה אחת, ומיד קפץ שכנו, שעמד אצלו, והתחמק משם. זרט שליט את הפפירוסה. עמד כלפי החלון המפנה לתוך החצר. הן הסופר פישר רמאי הוא או שוטה או שניהם כאחד. כך עמד שעה מרובה, עד שהחזיר את פניו וראת, שהבריות כבר יצאו מן האולם הזה. פייגין עברה על ידו וחייכה כנגדו.

— מר שליט? — שלום! ארוני שקוע מאד בהרהוריו? — אמרה והושיטה לו את ידה.

— אה, גברתי פייגין הכבודה! קרא שליט בחדוהו ובקול שנישמעה מתוכו בת־קול של הודיה — מה שלומה של גברתי? —

— שלום לוי! — אמרה פייגין, ועיניה היו כמלגלגות — ומה שלומו של הארון שליט? — ולמה פניו נוגים כל כך? — הם נוגים מאד.

מחביון לבן, מימעמקי חכמתו, עלה על שפתיו איזה דבור בתור תשובה, דבור קצר, חריף, נלהב, נונה, מהובב, גאה ומצורף באש האמת. מהביון עיניו, מתוך מעמקיהן, עלה כנגדה הברק — ברגע זה צלצל היושב ראש בפעמונו והכריז על נאומו הנכבד של הסופר ברג הנכבד.

מחיאות־כפים סוערות וממושכות לוו את דבריו של היושב ראש.

— הגיעה השעה! — קרא פתאום שליט ותקע את כפו לפייגין בברכה פטירה.

הם נכנסו לתוך האולם הקריאה ונפרדו זה מזה.

פרק טו

על הבימה עמד הכיבקר ברג, שהתחיל את נאומו. הוא אמר:

— רבותי! בשעה שבמקום הזה עמד הנואם הנכבד שקרמני, עשיתי את אזני כאפרכסת ובלעתי כל דבור ודבור שלו. ואין לתמוה. דברי תנחומים בא חברנו הנכבד, מר פישר, להשמיענו, ודברי תנחומים ערבים תמיד לאוזן. חברנו הנכבד בא להזות עלינו טל של תחיה, ומי כנשמה העברית צמאה לטפה של טל? כי הן שוכנת הררים היא הנשמה העברית. אולם כמה טרגיות יש בדבר זה, רבותי! הצמא מגיש את פיו אל כוס התנחומים ומוצא אותה פנויה. ולא עוד אלא שאנום הוא לבוא לירי כפירתו בכוס זו. נפלנו מיכל עם, בושנו מכל גוי. רבותי, כאן מעל בימה זו, הכריז חברנו, מר פישר הנכבד, שיש לנו רכב, כרוז זה וראוי יצא מלבו של אדם החולה על עמו וזמתנאה בקנינו. אולם האהבה היתירה שבו קלקלה את שורת האמת של הדברים. הוא הפריו על המרה. הפרונו קצת על המרה, רבותי, ומפני זה נעשינו למסתפקים במועט. מסתפקים אנו כמה שיש לנו, בהרצה, בפת לחם חרבה. מפני ככה זו באהי להזוהרכם, רבותי. לא יבואו עליך ברין — אמר הנאון הסקנדינבי אויבסן — על שלא רכשת לך גדולות, אלא על שלא שאפת לגדולות. הזחרו מפני האונאה העצמית! — למר אותנו אחר מן הטובים שבסופרינו, רייכשטיין השול, אמרים

אתם: יש לנו רב! גם אני מסכים לרבריכם. דרכוש שכבר רכשנו לנו, יקר לנו מאוצרות זהב וכסף. יש לנו הסופר הנאוני שניאורסון, שהיה יכול לשמש לתפארת לכל ספרות איזו שתהיה, שניאורסון הנפלא, הצופה בחיי האומה וצר צורות. יש לנו משורר האומת נירנברג, הכנור והתנים של בתישראל. יש לנו הסופר החשוב רייכשטיין, האירופאי הראשון בספרותנו, וכן יש לנו עוד פמליה שלמה של יוצרים חשובי ערך. יקרים הם לנו, רבותי, ועוד הררך רבה לפניכם. אולם, רבותי, מכל מקום, רבותי, אני, אני איני שבע רצון. לא! לא ולא! — דעתי עדיין לא נתקררה, לפי שאיני יכול להסתפק במעט. משתוקק אני אל גדולה, רבותי, אל התפארת, אל העירייה שבעיריית, אל ההוד שבהוד. ולכשתרצו אכריו בריש גלי: כל מה שכבר רכשנו לנו ערכו מעט מאד. כלומר: ערכו הקיים. אלץ הם פרחים ולא פירות. אלו הם ענקים לגבי ננסים. היש לנו, רבותי, רומן עברי? — היכן הוא, שואל אני, הרומן העברי? — התלהב הנואם פתאום והרים את קולו — לא סקיצה ולא רשימה של ציור, הטופה וטרופה, אלא רומן, רומן ממש, רומן, רבותי, רומן שיש בו מעשים, שמתרקמת בו יריעה רחבת ידיים של מכות, מפעלים כבירי עליה, מוטנטים דרמטיים וטרנזיים. הבו לנו רומן! — אומרים אתם: יש לנו שניאורסון הנאוני. אמתי! —

שניאורסון, שהקשוב כל השעה לרבריו של הנואם מתוך בתיצהוק של בון, עמד וידר כעל הבימה ויצא מן האולם. מתוך הקהל נשמע רעש של להיש — כן! הוסיף הנואם, גדול הוא שניאורסון שלנו במקצוע שלו. אנו מעריצים אותו. אנו משהומסים בפני כשרונו הנפלא להיות צופה בחיי האומה. וליצור צורות. אולם, רבותי, כן, יש לנו רב — אומר גם אני: כחות מרובים נדרמים בנו. העם, שהביא לעולם את הספר היותר נפלא במינו, את התנ"ך, העם, שנתן לעולם את התלמוד, העם, שנשא בידיו כימי הבינים את אבוקת ההשכלה והמדע והיה נר לגוים בכל הדורות והזמנים, העם שנתן לעולם את הנביאים, את יהודה הלוי, ובן-נבירול — העם הזה, רבותי, שומה עליו לעלות גם בימינו על כל העצמים, לפי שהרבה כחות נדרמים בו. אולם היכן הם הכחות הענקיים? — שואל אני. על שום מה אינם באים לידי גילוי? — מה היא הקללה הרובצת על ראשנו? — היכן היא, „הקומדיה האלהית“ שלנו? — היכן הוא „פויסט שלנו? — לא, רבותי, צרצר היאוש עורו עובר אצלנו לפני התכה. „צפור אחת היתה מזרמת על ראשי, בשעה שכתבתי את הרברים האלה“ — אמר הגנריך היינה, המשורר הגדול לגוים. היינריך היינה שלנו (כתיאות כפים סוערות וממושכות). כן, רבותי, שירת הצרצר אינה פוסקת בלהיות נשמעת מטעל לכל מפעלנו פה ובארץ האבות. כשאני מעיין, למשל, ברומן סקנדינבי, רבותי, אני חוי. אני חוי על הרברים והמעשים. אני גדל. הספר מנחילני עולם מלא של הרגשות נפלאות, צללי הרגשות ובכואותיהן, תזוונות וחלומות. אני מתעשר. אני מתעלה. אחת מששים מכדירותו של האדם המודרני ניטל ממני על ידי הספר. אולם ספר משלנו, כשמזדמן לידי, אני קוראן, למה אכסה בפניכם, רבותי? — אני קוראן מתוך קצת רחמים בלב. רחמים — זוהי ההרגשה היסודית שלכלי, כשאני קורא ספר עברי. רחמים על המהבר ועל העם, שלא זכה עדיין לגדולה ולתפארת. הנואם הפסיק לרגעים! אהר כך העיף את מבטו על פני האולם והוסיף:

— אמנם, רבותי, הרשני נא ללמד גם זכות על בנינו ויצורינו. סם מר אהוד יש באוצרנו, הוא המלאך דמיטר את כל חיינו — וגלות שמו. שכנית האומה בגלות, שכנית היצירה בגלות. מי שיודע, רבותי — קולו של הנואם כבר נעשה צרוד — מי שיודע את יסורי־טנטלוס של האמן העברי, רבותי, מי שיודע, כיצד ניוזונים וכיצד מתפרנסים סופרי ישראל, בני העליה של האומה, זה לא יבא עליהם בקובלנא. המשורר נירנברג, תפארת ישראל — אנלה לכם בלחשיה — מורה הוא בישראל, מורה לשעות. והסופר המהולל רייכשטיין, במה מתפרנס? בחנונות. והשאר? — את, למה אלך כרוכל ואנלה סודות ואחשוף פצעים? סלחו נא, רבותי, שמסכתי נטפי עצבות לתוך כוס שמחתכם. יודע אני עם אהר, והוא שכן קרוב לנו, הוא עם הפולנים. העם הזה, רבותי, לא כך התנהג עם בהירי בניו אשר עליהם יתנאה. הוא נתן במתנה לבחירי־בניו, לסיניקוביץ, לחג יובלא, אהוז־קרקע. כן, אהוז־קרקע, רבותי! — בתוך הקהל קמה המולה של התעוררות — עור ימים רבים, רבותי, יעברו, ער שנגיע לירי מדרגתו של עם זה, עד שנלמוד מן המתוקנים שבהם לכבד את כהני היופי שלנו (מחיאות כפים סוערות), עור היום רחוק. עור עבודה קשה של כיבוש בסטיליה לפנינו. ואתם, רבותי, סלחו נא לי, אוהב אני את אפלטון ואת אריסטו ואת האמת יותר מכולם.

מחיאות כפים סוערות וממושכות לזו גם את הנואם הטני, שירר מעל הבמה. חברי הועד התחילו מתלחשים זה עם זה. ברי היה, שאין להניח את השומעים תחת השפעת דבריו של הנואם רפסמיסטן. הראשון, שהשמיע על הרב הזה, היה ישפה, שלחש ליושב־ראש על אזנו והציע לפניו, שהרב הר"ר איידלברג ינאם את נאום הנעילה, והנאום יהיה מין שיטה מקובצת של שני הנאומים, והעיקר, שיעקור על ידי נאום זה את העצבות מתוך הלבבות. ליברמן אחז מיד בסברה מחוכמה זו והסבירה להרב. העיקר, שהרב יגרש את העצבות וילהיב קצת את הלבבות.

מיד עלה הרב הר"ר איידלברג על הבימה לקול מחיאות כפים, שלא פסקו שעה מרובה. דרשתו של הרב הייתה באמת מעין שיטה מקובצת, שכללה את הכל. הרב תבל את דבריו בפסוקי תנ"ך, במאמרי חז"ל, בהירודי העם, בשיחות חסידים ובמימרות של חסידים אומות העולם. הוא פתח בדבריו המחוכמים של הנואם הראשון וקלם גם כן את הקהל הנכבד, שלא הלך לתיאטראות ולקרסאות, ולא אל הביבר, כי אם בא לשמוע דבר ה' (מחיאות כפים סוערות). אחר כך דרש הרב בכבוד האכסניה, בכבודו של אולם ה"תרכות", שאמנם אין בו מן הברק, הגיהוץ, עתרת־הנברשות ושפעת־האורים, כל אלו הדברים הרגילים אצל תיאטרונותיהם ובתי מנגינותיהם. אבל כנגד זה יש בו הרבה ממספת־דעים, מן האהבה והאחרת, מן האהרות הישראלית, שאבותינו, הצטיינו בה בכל הדורות והתקופות; אותה האחרות, שעשתה אותנו לעם ועשתה אותנו בצוד קשה להתקיים בין הגויים על אפס ועל חמתם של המכשולים הרבים, של ההדפת־קאות, של הגזרות הקשות, של הדיפוזות והמכות שהוכינו (מחיאות כפים סוערות שנמשכות שעה מרובה). ובעד העונג הרב הזה, רבותי, חייבים אנו תודה לאיש המורם ממנו — הרב הראה באצבעו על היושב ראש — שלא קמץ ביגיעת בשה

רוח (מהיאות כפיים סוערות) — היושב ראש עמד והשתחוה לעוכת הקהל — אחר כך חזר הרב שוב אל התמיחה הגדולה שבקיום העם הישראלי בין הנוים. אחר כך דבר הרב על כחן של התורה, המצוות המעשיות ומסירות הנפש של עם ישראל, מתוך דברים אלו עבר הרב לדברי חכמתם של בני ישראל ואל דור המשכילים, שבקשו לעקור את הכל, ואל ההכרל שבין לבן הארמי ובין פרעה מלך מצרים, בין הרמב"ם ושפינוזה, בין האסיים והפרושים, אחר ור' יוחנן בן זכאי, משה מנדלסון ור' נחמן קרוכמל, וכן בין שניאורסון הגאוני, הצופה בחיי האומה וצר צורות, ובין רייכשטיין הספקן. אחר כך דבר על המתאישים בישראל ועל הקושרים מספר, הפסימיסטים והשוללים מיסודו של רייכשטיין, שמתרבים בישראל, שעל פי האמת אין בהם מן היצירת, כי אין השולל יוצר, ורק המהיב יוצר. והוא הוא אלו של המשורר נירנברג, שקורא את העם לעבודה ולתחיה, ופניו כפנים כלפי ארץ המזרח, ארץ האבות (מהיאות כפיים סוערות).

כי רק בארץ האבות צפוי עתיד מזהיר לעם מפוזר ומפורד. רבותי — סיים הנואם בדבריו של המנהיג הגדול — „אם תרצו, אין זו אגדה". רבותי — הוסיף הנואם אחרי הפסקה קצרה של התעמקות במחשבות — רבותי! המומנט הוא היסטורי — את הרברים האלה זרק לתוך הקהל, כזורק לתוכו אבק שרפת, ומהיאות הכפיים, שלוו את דבריו של הנואם הזה, עלו על כל הקורמות. הנואם עמד רגעים אחדים מחריש כמפקד צבא, וכבר היה מוכן לדרת מעל הבמה, אולם פתאום הגיה אל הקהל מתוך התעוררות גדולה בלב והקיש באגרופו על השלחן וקרא מתוך שאגת אדי — רבותי, אם לא עכשיו אימתי? —

מהיאות הכפיים לא פסקו כל השעה. הכורה של צעירים נלהבים פלסה דרך לעצמה בין שורות הקהל. טפסה על הבימה והרימה את הנואם הנלהב. היא נשאה אותו על כפיה עד המסדרון.

ובשעה זו עמד שניאורסון יחיד בתוך אולם הבופט והיה מסיח עם דעלמה הצהובה המשמשת את המיחם.

— כך, כך — אמר שניאורסון — עומדת לה עלמה צהובה, בעלת עיניים... מה צבען... כבר זקנתי. הראיה היא לקויה. עומדת לה עלכיה, ודוקא צהובה. פלא פלאים. הלא זאת תפארת — תפארת — עומדת לה צהובה אצל המיחם, ולא כלום.

פניה של העלמה הסמיקו. היא גמגמה במבוכה:
— סבורני, שהארון אינו זקן כל עיקר. אדרבא —
אדרבא? — צחק שניאורסון — אדרבא! חת, חת, בן-כמה, למשל, אני,
לפי השערותה של הצהובה? —

— אני... מתקשה להגיד. פניו של ארוני... אני מתקשה להגיד,
— מכל מקום: ככן המשים? — כך? —
העלמה נענעה בראשה בהסכמה.

— טעות, טעות — צחק שניאורסון — אני בן חמשים? הן כבר חגגו את
יוכל חמשים שלי. הלא אני שניאורסון הסופר. הנכרת שמעה את שמי?
העלמה חייכה, ופניה הסמיקו עוד יותר. היא הניעה בראשה בהסכמה.
זרני, שמעה גת שמי של דודון שניאורסון. הן היא קראה את ספוריו. את

הכל קראה. אולם הארון שניאורסון משטה בה. עוד לא מלאו לו ששים שנה. הוא לא הגיע בודאי עדיין אפילו לשנת החמישים.

— צדקה הצהובה, הלא אני באמת איני עדיין זקן כל כך. כשנתפרסמתי בעולם הייתי כבן ארבעים ושנים, זה היה לפני חמש שנים. ועכשיו צאי והביאי חשבון, צהובה..

— הוא אשר אמרתי — אמרה העלמה בשמחה — גם אני הייתי משערה, שהארון שניאורסון צעיר עדיין. שנותיו בודאי...

— לא, רמיתך, צהובה, אני בן ששים וחמש.

— הארון שניאורסון מלגלג — הוא ודאי כבן ארבעים וחמש.

— הנברת ראתה את תמונתי האחרונה, שנדפסה בעתון הרוסי של אטמול? — הלא הפנים של תמונתו זו הם פניו של זקן ממש. אולם על פי האמת איני זקן עדיין כל כך. אני בן ארבעים ושלוש.

— האמנם? — ספקה העלמה כפיה — ודאי, ודאי...

— ארבעים ושלוש. ועתה הוסיפי עליהן עוד עשרים. אלו הן שנותי.

העלמה הציצה מתוך כבוכה בפניו של שניאורסון כצפור שבויה ואמרה מתוך מבוכה:

— הארון שניאורסון יתן לי במתנה ספר מספריו? —

שניאורסון הכטיח לרביא לה את ספריו בתרגום רוסי. אנכי תגיד לו את חוות-ידעתה כדבר התרגום, אם עלה יפה, כי ידיעתו בשפה הרוסית קלושה מאד.

— ומה בעיניך כל הפנטומימה הזאת? — שאל לבסוף שניאורסון את

בתי-שיחתו.

העלמה נעצה בו עינים תמהות.

— כל זה — הסביר לה שניאורסון — כלומר: כל הענין הזה הנה אנשים מתאספים, מפטפטים, מצלצלים בפעמון, ספרות, אמנות, נאוניות. אני גאון. חה, חה! אני שניאורסון גאון. וכשהייתי תינוק סטרו אותי, ממש. אבא שלי סטרני. גם אבא שלי היה גאון בחכמת הסטירה. הוא לא היה פואיטן. חה, חה! פואיטן! כל עת שהיה אבא סטרני, היו פניו מתלהבים כפני כהן העובר עבודת הקודש. הוא היה סטרן העושה את עבודתו מתוך השראת השכינה. חה, חה! ופעמים אני קץ בחייו. כי לא כדאי, צהובה, לא כדאי כל הענין הזה. הלא הם חמורים. הכל חמורים. חמורים או גמלים — חמו—ריים—פואיטן —

— אני אוהבת מאד את הפואסיה — אמרה העלמה בתמימות — כשיש לי ספר אני קוראת בו תמיד. אני בתוך הספר כדג בתוך המים. פעמים אני בוכה בשעת הקריאה —

שניאורסון צחק בקול רם. בשעה זו נכנס לאולם הבופיט פויגל, עורכו של „חשחר". נגש אל שניאורסון ואמר:

— שניאורסון שלנו באהבים? חה, חה! תפארת ישראל! ואם אשקול על ידו של שניאורסון שלנו שלשת אלפים לשנה בשכר?...

— בשכר שהעב שניאורסון יקשט את עמידו „החשחר"? — קרא שניאורסון.

בכעס — ראה לא תהיה! — ששמי יקשט את „הסמרטוט“? — היה לא תהיה!

— ואם אלחש לשניאורסון שלנו, שלא בשמי אני מרכר את הרברים, אלא בשמם של שלשים אלף קוראים וחותמים? ואם אעיו לפצור בשניאורסון שלנו, שיואיל לתת טעם לסירובו? — דכר פויגל בהכנעה של עזות. — שלשים אלף קוראים? — קרא שניאורסון והרים את ידו באויר כשרביט — אני יורק על אלה! — שמי — זה הוא מאה אלף קוראים וחותמים! שמי הוא עם ישראל! ובשכר שלשת אלפים לשנה? היה לא תהיה! — העם כרוך אחרי, העם הוא שלי. היה לא תהיה! —

— ואם אלחש לשניאורסון שלנו, שמוסיה אני לו עוד אלפים רי"ב? אם אלחש לשניאורסון שלנו, שמחמישים אלף ומעלה יעשה שניאורסון שלנו לשותף לנו... שמארבעים אלף קוראים וחותמים יעשה שניאורסון שלנו לשותף ל„השחר“ ואני אתחייב לשניאורסון שלנו בשטראמנה, והכל יהיה שריר וקים? שניאורסון שקע בהרהורים קלים. כבר הזמין את שפתיו להשמיע הן, ראשו כבר נע כמסכים. ברגע זה הגיעו לאזניו קולות של קריאות ומחאות כפיים. גלים גלים התפרץ הקהל לתוך אולם-הבופיט. שניאורסון תלה בקהל את מבטיו הנשר שלו, נפנף בידו באויר כמו בשרביט מלכות וקרא בפניו של הקהל ודרך שררה בקול:

— היה לא תהיה!

— שניאורסון התרחק מפויגל בגאות. חבורה גדולה קיפה את שניאורסון. — עכשיו חוזר הקהל לביתו לנחור מתוך שנתו! — קרא שניאורסון בקול. הקהל צחק בקול רם, והפתגם השנון של שניאורסון עבר מפה אל פה. שייגד הגיש לשניאורסון את הפלרינה שלו, ישפה הלבישו בה, ושימקין התזיק בירו את הפנמתו ואת המקל של שניאורסון. חבורה של צעירים ועלמות עמדו מרחוק, הכיטו בשניאורסון וחכו לפתגם שני אשר יצא מפיו. ישפה עמד ולטף בירו את שכמו של שניאורסון, כמנין עליו.

— שלום! — אמר שניאורסון ברוסית ויצא מן האולם עם ישפה ועם שייגד, רבים מפרחי הסופרים ושימקין בראשם נגדו אחריהם.

פייגין, אשר נתן ושמעון עמדו נה הם והציצו בשניאורסון.

שליט עמד והכיט אחרי שימקין עד שיצא. משא כבר נגול מעל לבו, אחרי שיצא אדם זה. הן בשלו היו כל הערב פניו זועפים כל כך. לא מפני כך — הלך מיר על עצמו — כי מה לו ולאיש הזה? שונא הוא אותו — וחם! בז הוא לו — וזהו העיקר. לכולם הוא בז; להפישרים, להכרנים ולהרכנים הרר"ים איידלברג. כי מה לו ולהם? — הם חרדים על, קרשי האומה, הם שמחים על הנאונים שלהם, שפרים ורבים אצלם ככמהין ופטריות. הם בוראים ערכים חרשים ונותנים אותם לעם — ואני מה לי ולהם? — היה היה להם ישעיהו בן אמוץ, ירמיהו בן חלקיה, משה בן מימון, שפינוזה, הוינריך היינה הגדול לנוים, שניאורסון — והאחרים מה שמם? —

כן, שימקין, כי הן לא יעברו ימים מרוכים, ואחר הנואמים, רכ או ד"ר או מיישך בעט סופר על עיבורי „השחר“ או „השקפה“, יעלה על הבימה הזאת

וידרוש דרשה ארוכה על השיר היותר נפלא „בסירת” של המשורר היודי נפלא, מר שימקין. ויזה נס ממנו טל של תחיה על העצמות היבשות של האומה — ואני פסח שליט, נין ונכר לרב גדול בישראל, כרד ועוזב ויתום, תולעת נשכה, פרי יבש, שנשל מאילן העם, נרגיר עוזב ונשכה, שנעלם כעיניו של המלקט, ונרמס, ועתיד להיות נרמס ברגלים. מרוחק מן האילן, מרוחק מגועז אני מוטל פצוע. אני דאיש, ששכה את שפת עליו המרשרשים של האילן. הזה הוא העם? — הוזה היא האומה הקדושה, ואלו הם גאוניה, מאוריה, חכמיה ועדיקיה? — האשם רשות ההבל של הרבנים הדר”ים והעתונאים התקיימו בכל הרורות למרות כל המכות והפורעניות? — עם שפתח בירמיהו הנביא ובלה בשניאורסון — היש להתגאות בו? — עם שכלה בירמיהו הנביא וקם לתחיה בשניאורסון ובשימקין ובדריב איידלברג — היש להתגאות בו? או להתמרמר? או להאלם דום? — ואם נחריד לרגע את צלו של הגאון ר' ישראל בעש"ט ז"ל כלום לא נבוש, ולא יחרו פנינו לקראתו, בשמענו את פירושו הנפלאים על התורה, שיש בהם מן החכמה, מן העמקות ומן הצניעות שבשירה, ובראוחו את דורנו ערום וריק? — אברה מפניהם. אסתתר בתוך הגוי הסלעים — אצא לי מכאן לעולמים! לא אשוב עוד ואביט את פניהם של נתן, דרבקין, אשר, חנקין, סוניה ופ... לנתוש, לנתון, להאביר, להרום, ולא לבנות ולנטוע! שליט ראה את עצמו פתאום מרחף ממעל להראשים: הוא עומד על הבימה, פניו לזהטים, ועיניו יורות זיקים. להבות הוא חוצב, וכל פניו לזהטים לנגד עוף הפורח סביבו נשרף בהבל פיו. כל הלבבות מזדעזעים, והוא נשא על הר הבית ושר להם משירי הלזים ומזמירותיו של בן ישי. ופתאום כוחותיו רפו. הם פוחתים והולכים. הוא מתנוגג מתענוג עליון. נשא הוא בסערה, וכל הקהל עומד משתומם ונופל לפניו על ברכיו.

כחותיו של שליט תשו באמת קצת. ההתלהבות פגה, והוא חש את עצמו עוזב וריק ועצב עד כדי כאב. נכון היה להפיל את עצמו לתוך באר עמוקה של ימים. נזכר פתאום בהתנהגותו המשונה היום בערב עם פייגין. הן היא הראשונה נגשה אליו מתוך בתי-צהוק על שפתיה ואמר לו ברחמים, שפניו נונים. והוא רחה אותה, רחה את רחמיה המרובים, את עיניה החולמות ואת אד ההזיה, שנרקם על ידי דורות של רבנים ולומדי תורה — אברתי! אברתי! — קרא בלבו מתוך יאוש — את מסגרת-הזהב על חיי שברתי בחמתי ובטפשותי. אללי לי, אללי לי! רחמיני נא, מלכה בת אברדס, הן יש בלבך רחמים אלי! רחמיני נא, משה ריזן! —

ברגע זה נגשה אליו חנקין, לחצה את ידו באהבה, הציצה לתוך עיניו ברחמים ואמרה.

— נאה אתה מכולם! —

— מה? — מי? — ממי? — שאל שליט מבולבל, כי לא השיג יחלה את כונת דבריה.

— נאה אתה מכל הנאספים ומכל הגואכים ואפילו משניאורסון! — לחשה לו חנקין באהבה.

שליט הציץ בה שוב מבוכלב ופתאום חייך בכת-צחוק של חן לזן, שכוונה באהכתה את רגע צערו ופתחה לפניו את שער הרהמים.
 ושוב לחשה לשליט:

— הן אוהב ננינה אתה, הן מינן נסתר שלי אתה ומשורר, הנה שם בתוך אולם-הקריאה מזמרת מקהלה, ואתה עומד פה יחירי. הבה ונלזה אל המזמרים! שליט נגרר אחריה נבוך. מתוך שבחיה של הנקין נתמוגג בו לבו וחשב לבכות או לזמר או להשכר או לעלות באש. על הספסלים והישלחנות עמדו בני-אדם, שרידי הקהל, שנשארו באולם, אחרי שיצאו מימנו כל הגדולים והמאורות והרכבנים והמצלצלים כפעמונים והיושבים בתוך הועדים. הקהל שר, יהודי ישיש, בעל זקן בעין הכסף עמד נלהב ונצח על המקהלה. הבחור הנלהב זריו התנועות, פייגין, סונית, נתן היו גם הם בין המזמרים. שרו משירי הנלות ומשירי התחיה, משירי העם ומשירי ר' יהודה הלוי ונירנברג, משירי ליטא ופולין ומשירי ציון, יהודה והגליל. כל דבור של המשורר היה מתוק לנפש והיה מתהנן: פשטו מעלי את בגדי החול, שהתכסיתי במ בשעה שהייתי יוצא מרכבות פיות בכל הימים ובכל הזמנים. הלבישוני נא את כתונת-הפסים שלי. יש בקרבי נשמה צנועה. היא כפרפרת כי — היא פצועה ותמה. היא כוכה וצוחקת. היא בכס ובי. היא בורחת מכס ומתחננת: רדפו אחרי. קשורה אני בכס. התלכטו בי, הגלויה, והתרפקו עלי, הנסתר. נתרפק נא איש על אחיו. אהבה, אהבה! שלום! שלום! — נפיל כולנו את עצמנו מעל השלחנות והספסלים ונפול איש לתוך זרועותיו של חברו ונחבק וננשק איש את צואר חברו. או נתנגלגל נא על הרצפה כולנו מהובקים ומדובקים. נהיח נא פורחים, עפים, עפים, נתיפח נא בקיל רם ונבכה נא את הויתנו, נערה נא את הנפש מתוך כבי עד היסוד. נסלה נא איש לאחיו. סלחי נא, אם טובה, לבנך שעובך, ואת, האחות, סלחי לאח, כי נולד לשוא ושלא בזמנו ושלא במקומו, ואין לו אב ולא רע ולא מלך ולא מולדת ולא כנפים, אין בלבו להבת אהבת, כי בוער הוא על גבי קיסמים לחים הרולקים ואינם דולקים. הבה אחים, ונרקוד, ונרקוד, ונכבוש את העולם ברקודים. נכבוש את הרצונות. נבכה, נבכה. נכבס בדמעות את הכתמים ואת הפצעים. כי אחד הוא פצע לחברו ואחד הוא כתם לחברו. האשה היא הכתם. נרקוד, נרקוד — נקעקע את הכתלים, נשבר את ההומות. שלו נעלים ובגדים ושמלות. כולנו משתוקקים להיות פלא. הנה אני הנקין. עורי עב, וצבע פני מזוהם, ואני יפה, יפה. יש לי אב. יש לי אם. הנקין נאבכת עם נתן. אולם הנקין אהובה לאמה ויקרה לה מכל יקר. היא מאירה לאמה כמאורות השמים. היא פרה והיא צפור. אם יקרה. אחותי תרחמניה. מרוחקים אנו זה מזה לעולמים. כי לעולם לא אשוב אל מהצבתי. כי זר לי מהצבתי, כי זר לי חיקהורתי מכל סלעי המדבר, מכל הנחשים, מכל העינים המשקרות. כי ממרומים השליכוני, ואת פי לא שאה. הנה אני מרקד ושר ושמת, ואין עיניכן, אם ואחות, צופות בי. רחמתיך, הנקין. רחמתיך, נשמת, וגויתי נקעה כמך. כזה הוא גורלנו, הנקין הטובה, כזה הוא גורלנו הקודר — הנה הגברת פייגין! — קרא שליט פתאום בקול מבוכלב, שהרגיש בפייגין, כשהיא עוברת עליו.

— נכרתי פיינין! שמא רצונך לצאת סוף סוף [מה?] — שאל שליט ומשכה בידה.
שליט נבהל מיר מפני שאלתו ומפני מעשה המשיכה: פניו חורו כקלא.
הפנה את שכמו אליה ויהי מזומן לברוח.
— מה בקש ממני הארון שליט? — שאלה פיינין מתוך עזות 'ובבת-
צחוק של לגלוג.
— לצאת מכאן — והסל! — קרא פיו של שליט מאליו — כבר קצתי
בזמרה.

— ואני לא קצתי כה עדיין! — ענתה פיינין והתחמקה.
— זהו ענין אחר — אמר שליט, שלא ידע מפני בלבלולו מה להשיב לה
על העזות שבקולה ועל הכוז הנלוו.
כרפץ זה הרגיש שוב בחנקין, שעמדה אצלו. היא אמרה:
— הארון שליט עצב קצת הערב.
— מרת חנקין רואה ללב? — ענה שליט בתתמרמות כבושה.
— רצונו של שליט בכדירות? הוא מצוה עלי להתרחק ממנו? — שאלח
חנקין בהכנעה.

— לא, אדרבא! ענה שליט בכת-צחוק ולחץ את ידה.
— אדרבא? — אמרה חנקין ופניה הוהירו — אדרבא? — אני לא אוזן
ממך, כרבריך אדרבא? — מה טוב! — הראית את המנהל רייכר? — הוא
יפתתואר? כן? — הוא ארם נפלא מאד: הפצתי להציגך לפניו ונעלמת. כל
הערב התרחקת ממני, רע לב שכמותך.
— כך, כך. הוא ארם נפלא, רייכר זה — אמר שליט מתוך לגלוג —
ואני לא ירעתי. כך, כך.

— אתה אוהב אותי קצת? — שאלה חנקין.
בשעה זו נגש אליהם נתן עם סוניה ואשר. כולם כבר היו מלובשים את
מעיליהם ונכונים לדרך. כשנשאו עד הדלת פרש מהם נתן והלך לקרא לפיינין,
סוניה הוהירה את נתן, שיביא אותה מיר ויאמר לה בפירושי, שכולם, כי
החברים הקבצנים, ואפילו הכעסן הגדול, המשורר מר שליט, מחכים לה בקוצר
דוח. נתן חזר מיר עם פיינין, שמעון והבחור לורברבלט. חנקין, סוניה ושליט —
מאחריהם, ונתן היה צף בתוך החבורה, עובר מן האחד אל השני. לבו יהיה מלא
הרגשות כים.

— את, שניאורסון, את, פישר, את, ברנז! — אח, הרב איידלברנז! —
מחא מרגע לרגע נכפיו והעלה על שפתיו את שמותיהם של האנשים הנפלאים
האלה — הרב איידלברנז, הן זהו חכם מחוכם. הן הוא כקי בש"ס בבלי
וירושלמי, ספרא, ספרי ותוספתא ובספרות ימי הבינים ובספרות ההרשה —
וגם בספרות של אוטו-העולם וראי כקי הוא. וראי, וראי — צעק בתלהבת —
ושניאורסון זה — הלא הוא משיח ישראל. פוסע בנאות. נפלא, נפלא — קרא
והיה סוגר כאגודל שלו על נכי אצבעו כדרך החסידים.

— רבותי, הנה קונדיטוריה! — קרא פתאום נתן.
אשר משך את שמעון כירן, ואחריהם נגדרו כל בני החבורה לתוך הקוני

דיטוריה. נתן עמר בראש. ברר את התופינים והלחמניות וחלק לבני החבורה, צוה לאשר ולשמעון לסלק את מחירם. והנה האח, הארון שיינר בכבודו ובעצמו! —

פייגין הריעה לקראתו בשמחה, כשלחשה לשליט על אזנו:

— ארוני שליט, דבר לי אליך! —

— אלי? — שאל שליט מתוך המיה בקולו. — האמנם?

— הן — לחשה פייגין — ביום השני. בנן הזקסי. בשעה החמישית. אצל

האנדרטא.

אחר כך שלכת פייגין את זרועה בורועו של שיינר, וישניהם יצאו מן הקונדיטוריה. אחריה יצאו גם בני החבורה. אולם פייגין ושיינר התרחקו מהם. חנקין, אשר שליט ושמעון היו הולכים מחרישים. רק נתן, סוניה ולורברבלט היו מדברים בקול. טפלו בפרטיו של הנשה. נתן מהא כפיו לכל מאורע שעלת בזכרונו. לורברבלט סח להחבורה ראשי פרקים של האפיוודה, ששמע מפיו של שניאורסון, אפיוודה בסופר רצען. כולם הוץ משליט צחקו בקול רם. עלה עליהם קולו של אשר, שקומתו הזקופה היתה נכפפת מפני נפתולי הצהוק. אמנם המספר השמיט הרבה מתוך שכהת מנוסתו של שניאורסון, ואולם נעלי היה הלכנות, שהיו נוצצות כלפי אורה הבהיר של הלכנה, והקומה הזקופה של אחר מבני החבורה היו כמו חותרות למשוך אליהן את העינים.

אחרי שספור המעשה בא לידי גמר, התחילו בני החבורה להפרד זה מזה. סוניה פצרה בשמעון, העלם הטוב שלה, שילוח אותה לביתה. יכמרו נא רחמיו עליה. הן היא אשה עוובה מבעלה ובודרה כערער בערכה, ואין איש אוהב אותה. היא כבר עשתה בעולם עשרים וחמש שנים ועדיין לא רכשה לזו גבר, חוץ ממישא שלה, שילוח אותה על דרכה, בשעה שהיא זקוקה לכך. ואם יתרצה אליה העלם דגוב שלה ללוותה, תהן לו את אהבתה בשכר זה תיכף ומיד. לא, בראשונה תדר שנתה בלילה זה ותהגה בו עד עלות השחר ותחליט בלבה, אם כדאי לה הרבר לאהבתו ואם לא, שלפעמים האהבה היא דבר של מותרות, ולא כל שכן, כשהיא מאחרת קצת וכאה לאדם כאורח לא צפוי. היתרצה אליה ללוותה?

שמעון הניע בראשו והסכים ואת כתפיו הרחכות הרים, כמכין אותן לקראת משא כבר מתוך מסירת נפש. סוניה שלבה את זרועה בורועו ואמרה:

— נראה נא את עצמנו כאילו אני היפהפיה פייגין, ואתה הסופר המפורסם

שיינר! —

סוניה ושמעון התרחקו מן החבורה. אף חנקין אמרה להפרד מעם שאר בני הלווייה וללכת יחידה עם שליט. נטפל אליהם לורברבלט. אחרי המאורע של אותו הבוקר לא רמו לה אפילו פעם אהת עליו — אמרה חנקין, ולבה בכה בה — עכשיו לא תרמו לו עליו, עד אם יתחיל הוא לרבר בראשונה. היא אינה משתוקקת אלא ללכת עמו יחידה ולשתוק. אף היא תעשה את עצמה כאילו לא אירע כלום. וראי התכוון לרבר עמה ביחידות היום בערב. הן לחץ את ידי נאהבה. ובערב שלפני זה הושיט רק לי את ירו בשעת פטירתו ואת יתרם ברך רס בפיו. התזמין אותו עכשיו לבקרה בחדרה? — אילו היו יחידים היתח

יודעת לרון על זה מתוך התנהגותו עמה. לרמוז לו על... לרמוז? — לא? —
הן? —

בינתיים נגשו עד קרן הרחוב הפושקינית: הנקין עמדה פתאום ותקעה את
כפה ללורברבלט. אולם הבחור הגלהב אמר:

— קשה עלי מאד, פרידתך, בתציון הכבודה! אנב: הן גם דירתך ברחוב
הכרול, וגם הנכרת הולכת לרחוב הכרול, ובכן בני לוייה אנחנו.

היו מהלכים שלשתם. לורברבלט היה מביע בלי הפסק את קורת רוחו
בשל הלך-הרוחות, אם אפשר לאמר כך, שבין צעירינו וצעירותינו. חזיון זה הוא
סימפטומטי ביותר ומעיד על חשיבותו של המומנט הרויסטורי. — הן המומנט
הוא היסטורי — קרא בהתלהבות — כי ערכין חדשים הולכים ונוצרים לעינינו.
צאו וראו, פמליה גדולה של סופרים ויוצרים קמה לנו בתקופה זו, שמועטים
כמותם אפילו בין סופרי אומות העולם. הנה שניאורסון, הסופר הגאוני שניאור-
סון, הצופה בחיי האומה וצר צורות. והמשורר נירנברג, משורר התחיה, הקורא
לעם: קום! — כי כבר מת דור המרבה, דור המשכילים והמתבוללים, והעצמות
היכשות קמו לתחיה. וחזיון זה משמח ביותר אותך את לורברבלט: כי רציעה
השעה להתגאות בעם ישראל. הניעה השעה! המומנט הוא היסטורי.

חנקין הקשיבה מתוך פזור נפש, ואולם משעה לשעה נכנסה בוכחים
עם הנואם ושמעה הרבה מרכייו מתוך הכרת-תודה או מתוך תמהון שליט
כעס על שניהם. הנה כך היא זו שהעירה לפני שעה קלה על יפיו ועל שירת
נשמתו!

וכשהגיעו עד שער ביתה הזמינה את לורברבלט לבקרה לפעמים בשעות
הפנאי, לכשיהיה לו הרצון לכך, וגם את הארון שליט הענום והכעסן הזמינה
בפירוש לבקרה בחדרה.

„ושלא יתנהג עמה כמו אחרי אותו הבוקר“, הוסיפה לשליט בלחש.

שליט הביט בה בתמהון. ברגע זה נפתח השער, וחנקין התחמקה.

וכשחזרו לורברבלט ושליט שמעו עדיין את קולותיהם של אָשר ונתן, שפרשו
קורם לזה מן החבורה. בקש שליט לדרוף אהריהם, אולם הקולות נשתתקו
ואברו במרחקים יחד עם בעליהם.

אָשר היה המדבר.

— יש לו לבחור כנתן אב? יש לו אב? יש לו אח או אחות? — כמה
מתפרנס יהודי זה, ששמו נתן? — ולמה קומתו כפופה כל כך? ולמה היא רלה
כל כך? כיצד בן-אדם זה גדל, גדל והפסיק כאמצע? — ואלו הם שרידיו? —
והוא מסתפק בשרירים אלו, בשריריהם של ר' צדוק ור' חנינא בר רוסא? —
ואינו מתכייש להגלות בהם ברביעם? — וראי לא מצא לו עדיין כלה? לא מצא? —
אל נא יתן אמן: בה. כל בתולה היא כלה, כל כלה היא אשת איש, וכל אשת
איש היא גרושה או משתוקקת להתאלמן. עדים הם הכוכבים הרמאים. עדיין
כפש הוא נתן ומתלהב ומאמין וראי בבחור בשליט, דל גאת, המבקש להיות
נכור בפני עלכות אויליות. וראי מאמין הוא עדיין ביופי כוזב זו של בעלת
העינים —

— רבתי? ...

— האשורות כאש. המתעות בשוא, המבטיחות ואינן עומדות בדברון, ספון! — אשר ידל פתאום בכעס, כשנזכר בפיינון, שהתרחקה שלוכת-זרוע עב שיינר. „אסטור לה על לחיה — דהרר בכעס — תחצופה! אטביע אותח בוויסלה — וחסל!

— הרקיקה למה? — שאל נתן.

— על הלכנה אני יורק — שקר אשר.

שררה ביניהם שתיקה. נתן אמר:

— הנה אני שומע את דבריך, אדוני אשר וול. צלילי דברים אני שומע ולא דברים. אני שומע אותם, כשם שאני שומע את הרעם, ואיני משיג אותם— לא, אתה חכם יותר מדאי: אתה חכם. טפון, אתה חכם. טפון! אתה... אתה... אתה כסיל! יש לך מוח בראש. אתה טפש, בעל מוח — ואני הנני אדם פשוט. נתן — ולא יותר. נתן.

ואשר לא שמע כלל לדבריו של נתן ואמר:

— ובדבר אפיוזודה זו בעיקר הדבר כחור כנתן, כחור סתם, כן-אדם סתם, מה דעתו, למשל, כדבר אפיוזודה זו של שניאורסון? — כלום היא מעוררת דוקא צחוק... או שטא היא מעוררת רגש אחר לגמרי... לגמרי...:

נתן לא השיב כלום על זה: הוא אמר:

— תקפתני שינה. שלום, אדוני!

פרק טז

הנקין פשטה את בנדיה בחושך ושכבה על המטה. רוחה היה מתחולל בתוכה כסער, מפני שפעת הדברים שנגלו לפניו היום כנשף ובאו לתוכה כיון. היא לא הרליקה את העששית, שלא יפור האור את ערפליה-חג שבלכת. ורק קראה לשוינדיל ולקפלן, שיעמדו לפניו ויקבלו מידה את חלקם בשמחתה. היא ראתה היום בעיניה את מאורות ישראל, פנסי-הרור, לפי מבטאו של קפלן, ושניאורסון בראשם. שניאורסון אביהתהיה, הצופה בחיי האומה וצר צורות — כך ציון אותו קפלן: מה נפלא מבטא זה של קפלן! כלום יש די שכל כמותה, כדי להשיג את מהותו של שניאורסון? שניאורסון, שהשיב אותה אל עמה ואל עצמה על ידי ספריו הנוטעים בלב אהבה עזה אל העם החולה, בספריו המלאים שירה עליונה, המביעים תקוות של גוי מדורף ועני, תפלותי של גוי זה ודאגותיו, הלומותיו ונחמותיו, שיהו ושינו, שבתותיו ומועדיו — והן הין ימים, שכל אותם הדברים היו רחוקים כל כך ממנה. עולמה — ספסל בית-הספר. אלהיה — המורה של הטפה הרוסית. האיריאל שלה — ציון של חמשה. מה ריקנים היו באותם הימים חיה, ומה שרופים היו בני-סביבתה! כלום ירעו הללן, מח משאת-נפש? — וכלום היה ביניהם כמותו?..:

היא לא הרגישה כלל בדבר, שלכה כבר התחיל שוב להגות בו... בשליט, אולם הן היא קבלה על עצמה לעסוק דוקא בפרטיו של הנשף ולהרצותם לפני שיינדיל וקפלן. היא השתתה בכונה את דהרוריה על שיינדיל וקפלן, כדי להסיח על ידי כך את דהרוריה ממנו... הן כולה מלאה את שמחת הנשף, שמחת החג,

שמחה טהורה ומזוקקה. קפֿלן היה הראשון, שפקה את עיניה והעמידה על האמת של חייה וחי העם. היא השקיעה את זכרונה בימים הראשונים של הקיץ בשנה שעברה, היא וקפֿלן היו מתיחדים ביער, והוא היה מלמדה את שפת הנביאים והחזונים, מקריא לפניה ספרים ועתונים עבריים ומספר עמה על הקולוניות המתיסדות בארץ-האבות, על הבתים הנבנים, על השדות הנחרשים מתוך שירות וזמירות היוצאות מפי פועלים ופועלות עברים. אף היא החליטה לעלות לארץ. פעם אחת השמיעה את הדבר הזה בפני אביה, ואביה השיב לה בכעס:

— בתולה, הנשאי לבחור ואל תשגי בהבלים! בתולה, שכבר הגיעה לשנת העשרים — טפו!

באותם הימים היתה בודדה כל כך. בודדה בבית אביה וברחוב. כשהיתה עוברת בשוק עם שיינדיץ או קפֿלן בין היהודים המקומחים והיהודיות התגרניות היתה נראית לעצמה מגוחכת ואוילית כל כך, ונדמה היה לה, שהיא, שיינדיץ וקפֿלן הם השבלים הבודדות, היחידים ההוגים בדברי הבל. כשהיה קפֿלן מקריא לפניה על דבר אסיפות וקונגרסים עבריים היתה רואה אותם כחזון של ימים רחוקים, עכבר חלפו או שיבואו אחרי יובלות רבים... זהיום ראתה בפעם הראשונה בעיני-בשרה את אשר צפתה תמיד בחזון: צבור של מאות אישי, צעירים וישישים מדברים בלשון הקודש כמו בשפת האם, שרים שירי עם ושירי תחיה, וסופרי ישראל ראתה העולים כחוגגים. מה טוב, שלא הדליקה את העששית, שהיא חיה בעולם, שהיא שוכבת פה, שהיא שרויה בתוך כך זה במהיצתו של... במחיצתם של כולם. מה טוב, שיש נתן בעולם, אשר, לורברבלט, רייכר, הישיש הנחמד ישפה. הנה ראיתי את פניו של שניאורסון הדומים לפני מלאך ה' צבאות. אשר, נתן, פייגין, סוניה, שמעון וש... כולכם חביבים עלי. בכולכם קשורה נפשי. הלא אני — אתם. הלא אתם — אני. כי מה יש בי, שאינו בכם, ומה יש בכם, שאינו בי? — כשצחוק שרוי על הפנים האלה, כל הפרצופים מחייכים נגדם. וכשיד זו פשוטה לקראתם, כל הידים פשוטות כך. וכשאני מחבקתם, אף הם מחבקים אותי. ובלא מרה-שחורה! ועצבות הסירי מקרב הלב! ואין שנאה וקנאה! רק מפני רוע לב אני מתקנאה בהם. בפייגין אני מתקנאה תמיד, שאין עיני שחורות כעיניה, שאין לשוני מהירה כלשונה, שאין לי ברק, שאין לי מעוף, שאין לי חכמה, שאין עור פני מצוחצח כעור פניה. וכי משום כך? כלום לב דופק זה פסול הוא משום כך? ואין לו שום ערך? — שום? — ואם אין בי יופי, כלום אין בי אהבה? אהבה פשוטה, טהורה ומזוקקה? — והן אין אני תובעת כלום בשכרה. בני-אדם טובים, סלחונא לי! סלחונא לי, לכיעור פני ולסכלות לבי. סלחונא לי, בני-אדם, שאין אני מענגת את לבכם. ואת אונכם בקול שירה מתוקה, ושאין אני מצחצחת את עינכם בברק עינים מצודר, כי לא באתי לעולם זה לצוד ציד. אני, אני הציד — כי רק באתי לשפוך עליכם את אהבתי. כי כלתה גט נפשי אף היופי, אל יופי כשלי... וגופי מכוער. במה אכפר את חטאי זה? — פסת שליט! סלחונא — השמיעה פתאום בפיה מפורש את השם, שאפילו אבריה היו חרדים מפני הוכרתו — סלחונא! — היא התעוררה וישבה על המטה מפני עינויי הנפש —

סלח-נא, ש... לא הבאתי לך במתנה גוף פורח והדור. אני כמו שהנני, אתפלא לך, אשרתך, אעבדך, אהבך, אעריצך. נערץ אתה וקדוש! הסלחת? רק אל-נא תבזו לי! אהב-נא אותי, ואם לא, אז אשנא אותי עד היסוד ואבזו לי... חנקין חשה פתאום כויה בלב. היום, היום, היום בערב לחשה היא, המרשעת, לחשה לו על אזנו בתוך הקונדיטוריה. אולם חנקין קנטרה מיד את עצמה על רגש זה של קנאה. שפלות, שפלות, וצרות-עין. לא! היא לא תקנא. היא הטיפוס של האשה החדשה, לפי מבטאו של קפלן.

היא הסיחה בכונה את לבה מהרהורים נוגים אלו, חזרה לפרטי הנשף והיתה מרחמת בלבה את שיינדייל וקפלן והיתה מצטערת מאד, שלא זכו לראות את מראות הנשף. הן הוא אוהב אותי! — חלפה פתאום בטחה בלבה, ששטפתה כגל של תענוגים. הוא, שליט... לא, קפלן, אוהב אותה — הרהרה בעונג. וכבר קטרגה על עצמה, שלא קראה כלל את מכתבו האחרון של קפלן. הן התכוונה להתהדר בפניו במכתב זה... ומאותה שעה מונה המכתב בתוך הרידיקול.

היא קבלה על עצמה לדרת מיד, להדליק את העששית ולעבור על דברי המכתב. אולם העצלות מנעתה מדבר זה. ההזיה עטפה אותה בקוריה. ברגעים אלו כבר לא היתה בודדה. פסח שליט ישב על ידה והיה מספר לה את מאורעות ימיו האחרונים משעה שבא לו, את מצוקותיו, נכאיו והרפתקאותיו. היא הציצה בפניו מתוך בה-צחוק של רחמים, הניחה את ידה על ראשו ולחשה: גם אני! גם אני! — היא לא הניחה את ידה על ראשו. לאט לאט נענה בראשה על כל דבור ודבור, ושפתיה לחשו:

— הן לבי נבא לי, בני, נבא לי לבי. הן משום כך היתה נוגה כל-כך. זו היא המרה-שתורה שבתוך עיניה. אולם בחביון לבה רבה הצהלה. כך היא מדברת, ופסת ידה עוברת מתוך לטוף על ראשו. העששית דולקת, והיא יושבת על המטה מלובשה בבגד-ארגמן, והוא מסב על ידה על הכסא. הוא לא נגע בגופה אפילו באצבעו הקטנה. לא כמו באותו הבוקר, בשעת המאורע. — גופה רעד. למה התנהג באותו הבוקר כך? — למה שלף את הפריפה מתוך המגבעת? — אולם עכשיו הוא יושב צנוע, בישן, מחריש ומרוחק, — לא כך! — עששית אינה דולקת. בוקר. שמש. למחרת בבוקר. פתאום והנה צהלה! — הוא סר לתוך חדרה, יושב על-ידה מחריש. היא מבינה פשר מבטו הנכנע. עיניו נוגות. אחרי דממה ממושכה היא קמה פתאום בהתרגשות מכסאה ואומרת בלחש:

— העינים הללו — הגישן-נא אלי, הקריבן-נא... נא...

הוא מטיף את ראשו בתוך חיקה. ידה צונחת על שערות ראשו. ידו לופתת את צוארה. ידה הימנית מופשלת על מצחו. ידו השמאלית לופתת את צוארה. ידה השמאלית לופתת את צוארו. שפתיו נוגעות בשערות ראשה. פיה נוגע במצחו. שפתיו נוגעות בשפתיה. שניהם מחובקים... היא נבהלה מפני השטח הגדול, שעברה בחוץ. היא נבהלה מפני גופה. הטיף את עצמה בתוך השמיכה והתכרבלה בה. העצבות באה אליה כהלך. להיכן אני צועדת? — שאלה את עצמה בדאגה, מה היה לי? להיכן מובילני

הדרך? — עזבתי אב ואם, שיינדיל וקפלן, ונודדתי לוי' ללמוד את לשון הקדש ולהשתלם במלאכת ההוראה. הנה הסחתי את לבי מן הלמודים וממלאכת היי. כולי נתונה לו... הן שפלה אני ובזויה בעיני ובעיניו. כי לא דרכי דרכי. דרך הנשר בשמים, ואני אומנת פשוטה. מורה בישראל. מלכה בת אברהם. ועלי לשמור על הגחלת הצנועה שבלבי. כי הוא הנשר, ואני הדג. הוא הצבי, ואני צב-השריון.—

חנקין השתדלה להשפיל את עצמה, כדי להנקם מעצמה על השאיפה לגדולות.

כך אמרה בפירוש לעצמה והחליטה להדליק את העששית ולקרוא את המכתב של אדם אחד בינוני, אדם סתם, אלא שגלבו של אדם זה יש אהבה אליה ולא בון.

היא ירדה, הדליקה את העששית ונטלה את המכתב לעיין בו. היא חטאה כנגד כותבו ועתה יש לה מוסר-כליות. ארוכים מדי היו דברי המכתב, וגם ידועים היו לה למדי. היא פסחה על ההקדמה הממושכת ולא קרעה אלא שורות ספורות באמצעו ואת הפתקה הקטנה המצורפת אל המכתב, שנכתבה ביום שני:

„מלכה! אני יושב שוב אל שלחן-הכתיבה ומשביע את עטי, שלא יפלוט נכאים. אל התאונן! העל השממון והריקניות שבחיי פה ובחיה של עדה שלמה של יהודים? על התאונן!—העצבות היא בתה של סטרא אחרא. הספק הוא הנהול שמתבשל בתוך בית-מרקחתי של השטן, כדי לערבב את הנפש המשכלת. יודע אני בך, ששתי מדות אלו מצויות בך. אולם מאמין אני בך שתעקרין משורש, כי מאמין אני בך, מלכה.

איני בא לקפח בדברי את שעתך היקרה לך, מלכה. אל-נא תאבדי את זמנך על קריאתם. אני מערה את רחשי-לבי על הנייר ורושם בראשו את שמך כדי להתרפק על נשמתך על-ידי הדברים, שיגיעו לידך ויתקדשו.

את הראשונה מן השורה הראשונה של החוגות העומדות למראשותיו של העם החולה וקולעת לראשו זר-של-תחיה, שלום לך. בשעה-הפנאי העלי על הנייר דברים אחדים.

שלך

קבלן.

היא ישבה אל השלחן והחליטה לערוך למורה שלה מכתב מפורט, לצירייר לפניו את פרטי הנשף, את פרצופיהם של בני החבראי, החברים הקבצנים, כפי מבטאה של סוגיה: את פרצוץו של נתן המתבול את דבריו בפסוקים מתנ"ך ואגדה, זה שבא לכאן לפני ימים מועטים וכבר נתעשר, לפי דבריו, ובטוח הוא שידו תשיג לו בסופו לקנות לעצמו אדרת עם עטיפה של עור-ברדלם, אולם לפי שעה לא אכל עדיין סעודת-צהרים בו; את פניו של שמעון השתקן בעל הכתפים הרחבות; את תמונתו של אשר עם הפורטפיל ואת... אולם כאן הפסיקה את דבריה וחתמה את מכתבה בברכה ובהבעה של תקוה טובה ובהבטחה להשתלם בלמוד השפה ובעבודת החנוך. אני אשקוד על הלמודים, אשקוד,

אשקוד. בדבוק זה חתמה את מכתבה. וכדי לחזק את עצמה בדבריה, פתחה מיד את ספרו של רייכשטיין, שניתן לפייגין במתנה מאת נתן, וקראָה בו שעה מרובה. וזשינה כבר נסתלקה ממנה. אחר כך התחילה לשנן בעל-פה דף מתוך ספר של אגדה, „שני דברים יש לי בלבי, ואני אוהבם אהבה חזקה: תורה וישראל, ואיני יודע מי מהם קודם“. שלשה דברים יש לי בלבי — חזרה חנקין על המאמר — תורה וישראל וש...

היא כבר למדה בעל-פה את הדף הזה מספר האגדה. היא היתה שמחה. הלאָה הספק! בערב יום השני הייתי מפקפקת בכחותי. הספק הוא בנה של סטרא אחרא, הלאָה הספק! מה יפה דבור זה של מורי —

היא שמעה פתאום קול צלצול השער. „זו היא פייגין“, החליטה בלבה וככתה מיד את העששית, שלא תתגאה בפניה של פייגין בהתמדתה. שכבה במטה והסיתה את דעתה ואת לבה מן ההוה. מחשבות עליונות שעשעו אותה. היא שלחה את מפרשה על פני הגלים של העתיד. שם, שם... בית קטן ולבן... על שפת הים... בתוך הבית הקטן — הוא והיא. קולות-זמרה של פועלים מעל שדמות-יהודה. הפללת לזה, כסח? החלמת כזה? —

ברגע זה נשמע קול פסיעותיה של פייגין. היא קראָה:

— חנקין! אינך ישנה עדיין? מה טוב! — מה נהדרים היו גלי הוויסלה לאור הלבנה. שיינר כמעט שיצא מדעתו...

הרהורי השמחה נסתלקו מחנקין על ידי קולָה של פייגין. היא התכרבלה בשמיכה והתחילה שוב לטפל במאורע של אותו בוקר. היא התחילה שוב לטפל בפרטיו של המאורע ובפרטיהם של המאורעות שלאחריו, וכך הדברים עברו לפניה כסדרם עד אותו הרגע, שבו עמדו שלשתם, הוא, היא ולורברבלט, אצל השער. היא התרעמה על עצמה ועל שליט. כעסה עליו ועל עצמה, סלחה לו ולעצמה, לחשה לו סודות, קנטרה אותו, בכתה לפניו, התחננה, חרקה בשניה, חבקה אותו, דחפה אותו מפניה בכעס, התלהשה עם שיינריל ושאלה בעצתה, רמזה לו באצבעה על פייגין, העומדת ביניהם והוסמת בפניה את הדרך אליו. היא התיעצה עמו, כיצד להתנהג עם קפלן, באיזה הדרך לגלות לו את דבר הברית שביניהם, כדי שיעקור מלבם את זכרונה. הן האדם הישר הזה סובל כל-כך! — כך תלחש לשליט בפירוש, ועיניה תהיינה מזהירות כל-כך כך ברגע זה מדבריה. קפלן החביב, הישר והצדיק פונה והולך לו בחשאי, באהבה ובסליחה. לא אעמוד ביניכם! — כזו היא ארשת פניו. הוא יברכנה. הוא יברכם ויחבק את שליט, ושניהם יהיו אוהבים זה את זה — והוא יהיה מסב על שולחני כל הימים. שטות, שטות! — הוא עומד ועוזב את העיר ויוצא לו למדינה רחוקה. אף הוא מוצא שם את שאהבה נפשו. ולמה דוקא שם? פה, פה, שלשתם דרים בכרך אחד, בבית אחד. בראשונה — כן — בראשונה תגלה לקפלן את הדבר. כיצד? — היא מדברת, והוא מקשיב בנחת ובאהבה ומחריש ולוחץ את ידה. היא מציצה במורה שלה באהבה. לא באהבה זו אלא באחרת. יש שני מינים של אהבה. לא כמו לשליט. מציצה, תולה את אצבעה לשמים ואומרת: אלהים! — כלומר, מן השמים גורו כך. הוא לוחש: סלחתי! — היא לוחצת

את ידו בתודה. ברגע זה נלווה אליהם שליט. קפלן מתחמק פתאום. אחר כך שניהם... אחר כך... אחר כך...

אולם בינתיים היתה חשכה ודממה, וקשקושי של שוטר הלילה היו עולים מתוך דממת הלילה, וקולות של ענבלי-פעמונים היו מעלים על הלב קולות זרים ורחוקים של בני-האדם זרים, כבירים, יפים, נהדרים רחוקים ועשירים. והשעון היה משמיע את גניחותיו של הלילה, והלב היה מתיפח כמתחלת האביב ובסופו של קיץ. הנשמה, באר של דמעות, היתה מעלה מתוכה טפין טפין לתוך העינים-המשאבים — וחיך לא היה קרוב כדי שיקלטן. רחוק היה שליט, זר בכח הקסמים שבו וקרוב על ידי הבזבז שבמבטו. מושך היה את הנפש על ידי הכעס שבתנועותיו על ידי העיפות שבחיכוך, על ידי רגש הגועל שבדבורו, על ידי גועל נפשו אל בני-האדם, על ידי אהבתו אל הרחוק, על ידי התרפקותו על השתיקה, על ידי גועל נפשו גם אל הגדול והנשגב ועל ידי כעסו עליה. כשהוא מחייך, היא מכירה לו תודה, ועד שתשרה על שפתיו בת-צחוק יו, היא עומדת ומתפללת אליה. כשהוא מדבר נדמה לה, שהכל עומדים ומצפים לדבריו, וכשהוא משתתק היא מפחדת מפניו. מתוכה יצא למרוך עליה. אהובי! — איני באה לקפח בדברי את שלותך. אל-נא תשים את דעתך אל דברי השטות של הקטנה, המסכנה, הדלה. אני מערה את רחשי לבי אל תוך הדממה וחותרם את שמך בראשם.

אהובי! — אני מוותרת על הכל : על אבי, על אמי, על שיינדיל וקפלן ועל בית-הספר ועל העם, ועל שניאורסון ועל רייכר ונתן, ועל הדרות העתידיים ועל כבוד האדם שבי ועל גאותי ועל אהבתי אל בני-האדם ועל אהבת קפלן. גש-נא אלי, בוז-נא, הבט-נא בי, קרבני-נא, הגישני-נא אל שלהבתך. אכזה ? אעשה לאפר מקלה ? — או אציץ בשלהבתך וארפא ואחיה וארקוד בשמחה ואעלה על המוקד של אשך הבווערת ולא אוכל ? — ארצה-נא לפניך לקרבן עולה, ואתה הכתן. אתה. לא יהיו לי אלהים אחרים על פניך...

דממה גדולה היתה שרויה בחדר. פייגין לחשה אל תוך הדממה :

— חנקין, הכבר נרדמת ? — שימקין נהדר הוא. האמת ? —

— נהדר, נהדר, נהדר ! — קראה חנקין בקול, קמה וכרעה במטתה על ברכיה לפני החכם, האהוב והרצוי.

פרק יז

ביום השני בבוקר נעור שליט משנתו מתוך צלצול הייצון, שהשמיע את השעה האחת-עשרה. שליט ירד בקפיצה מעל מטתו, הרים את היילון, הציץ בחלון, וחדרה שטפה את לבו ככל.

ההרהור הראשון, שהבהב במוחו, היה : האחת-עשרה, השעה האחת-עשרה, מה טוב. הגה נתברשת, שכמעט חצי יומי עבר עלי, והן אני לא טרחתני עלי כלל. ולא אשאל עוד את עצמי : יומי להיכן ? אלא : חצי יומי להיכן ? כך דבר לעצמו שליט בפירושו, ובכל זה היתה שרויה בחביון לבו בטחה, שלא קצור-יום הוא הטעם העיקרי של שמחה זו. הוא חש מין קלות

של הויה, שכמותה לא חש כבר ימים רבים. הוא עמד על אדן חלונו, פתח את האשנב והרגיש, שברגע זה נפתח לקראתו אשנב שני של הבית הסמוך, ונגלה בו פרצוף של איש. פתיחתם של שני האשנבים ברגע אחד נראתה לו לשליט כמעשה-מסתורין חשוב, שנעשה על ידו בשותפות עם איזה אחר נעלם, כדרישת-שלום של אותו האחר הנעלם, שנזדווג אליו לרגע אחד בבדידותו. הבגלף הזדווגות זו תרונה כל עצמותיו? —

הוא היה נבוך, הוא היה שמת, הוא היה כחתן לפני חופתו. לבו הלם בקרבו. באזניו צלצלו כנורות ותופים. הוא היה המנצח על מקהלת מנגנים, הוא היה המפקד של צבא רב, הוא נגן באבובו על שפת הנחל בערב של קיץ לקראת הירח והוא בכה והתחנן והתרפס והתרפק על יצור פלאי ונעלם.

קם ורחץ את פניו ואת ידיו. נודמן כנגדו באקראי פרצופו, שנשקף מתוך האספקלריה והיה מזהיר. היה מעיין בארשת-השנים, שנגלתה אליו ברגע זה כמתנת-עליון ותמיד היה כמה בלבו עליה.

אעזוב מיד את החדר, מיד, מיד — לחש לעצמו — אתהלך לי ברחובות הכרך. אעביר את פרצופי זה על פני אותם הרחובות עצמם הרואים אותי תמיד כבעסי ובעצבי. הנה נע ונד אני תמיד ברחובות הכרך כאבעבועה של מרה-שחורה המבצבצת פה ושם. צאו וראו עתה בפניו של הנודד, כשהם קורנים מחדוה ומחייכים לקראתכם ואומרים שלום!

כך היה מדבר שליט אל לבו ויוצא מן החדר ואיזה ניגון כפיו. הוא השתדל לעבור בטיסה את החדרים האפלולים של בעלת-הבית המטרופת, שלא להרגיש בה, שאם לא כך, שאם לא כך, עלולה היא הצהלה, עלולה היא...

אולם רק ירד שליט מעל המדרגות ועבר את החצר והגיע אל השער חש פתאום לקוי בחדותו... אה, היכן היא אותה ההרגשה המיוחדת, אותה קלות-ההויה, שלא חש כמותה זה ימים רבים? — נשתכח מפיו הניגון. חסל! — אבד, אבד. צנה פגעה פתאום בלבו. כך יש שאדם קם בבוקר משנתו מתוך לב שמת, קופץ ממתו, נגש אל החלון, מציץ בו ורואה רגע אחד את פני העולם באספקלריה של ילדות. אהר כך קם האדם הזה ויורד לתוך הרחוב ושומר בלבו את החדוה הזאת מכל משמר, ומתעכב רגע משום איזו סבה אצל עמוד-הרחוב, שפנס תלוי בראשו, ואינו יודע, לשם מה התעכב אצל הפנס הזה. אולם בין כך וכך נתמזמה חדותו והיתה כלא-היתה. רוח של עצבות באה במחמת לתוך לבו וגזלה ממנו את החדוה. ובשל מה? — בשל הפנס שאינו דולק, בשל העמוד הגבוה, שנידון לשממון עולם, או בשל אץ קטן, שמת בילדותו ונגלה אליו פתאום ברגע זה להרגיז את שלוותו. כי למה נקטף האח הקטן על ידי מגלו של מלאך-המות, והוא הן עודו כבן שלש שנים ועדיין היה תמים בצערו ובשמחתו, בצחוקו ובכעסו, ועדיין זרועותיו הרכות היו רועדות ומפרפרות ונשלחות לקראת כל יד ופרצוף ומבט-עין? הן קטף מלאך-המות הרע את הורך, את התמים, את החלש, את שאינו מזוין. ומי נתן לו רשות לפגוע בנה שלא שלח עדיין פארות בעולם, שלא שלח עדיין שרשים ולא בחל עדיין בחיים ולא צבר עדיין ערמות של בוז, צער, כעס ותרעומות? כי הן בא האץ הקטן לעולם לעבור על פני הארץ לרחבה ולארכה ולראות את החיים השוטפים

אל תהום האפס וליהנות מקצפם ולבלוע ולהקיא ולמאוס ולבחור במות ברצונו ולשוב למרומים ולהסתפח אל הסיעות המקיפות את כסא הכבוד ומכריות על האפס וההבל של העולם התחתון ומנאצות את העובר והשוטף ומקלסות את זיו השכינה, והנה בא המלאך הרע וקטפו קודם שנתמלאה סאת-חייו. אח קטן, אח מסכן! — כי הן שלוח המגל על כל הרך, החלש, התמים והקדוש, הנשא בחלל העולם כפצע, על בת-צחוק של ילדות, על אהבה ואמונה! — הנה פרצוף של אדם כפוף-זוית של רחוב, עומד ופותרת מפרוסת הלחם המשתרבת מכיסו ומגיש בידו אל פיו פתים פתים. הנה נושאי-מכתבים המטפסים כל ימיהם על מדרגות של בתים ומטלטלים מכתבים ותרמילים, שתכנם אינו ידוע להם. כל ימיהם הוא טפוס שאינו נפסק. לקיחה ונתינה עולמית. והנה אשה עניה היושבת על גבי הקרקע, תינוק בין שדיה, וידה פשוטה, והיא מעוה את פניה מתוך העויות משונות. היא... היא אמי! — נצנץ פתאום רעיון במוחו, שנעץ בלבו כאיזמל. הוא נודעוץ מפני הרהור זה והושיב מיד את אמו במקומה של זו. אמי אמי. אמי היקרה במקומה של זו! — לנתוש, לנתוץ, להרוס ולעקור, לשבר ולמגר. הוא מקעקע קירות ועוקר אילנות משרשם. מה בווי האדם הרואה, ואפילו רק בעיני רוחו, את הורתו בכך. והרהור אחר בא וקנטרו:

— הנה גם ידך נטויה להיות פשוטה — הנה גם אתה מסוגל לפשוט יד, מסוגל, מסוגל.

הוא רואה את עצמו מחזר על הפתחים ואינו מזדעזע כלל. אדרבא, הוא משהה בעונג את מוחו על הרהור זה שעה מרובה. הוא עומד בתוך חדר המבשלות של בית-עשירים, בולץ את שיורי האוכלים ולוקק בשפתיו את אצבעותיו. אולם מיד בא לידי החלטה, שבעיקר הדבר לא היה יכול להתקיים בכך אפילו שעה אחת, והרהורים אלו לא באו אלא כדי להנקם ממנו על שבזה את תבנית אמו. אולם אחר כך חזר והושיב את אמו במקומה של זו, והוא היה עומד בצדה. ידו פשוטה לקראת עוברים ושבים, והפה מכריו בקול בראש הומיות: — עזרו למשפחה עניה בישראל, עזרו ואל-נא תעזובה, רחמנים בני רחמנים!

כך היה מהלך ברחוב שעה מרובה, כשהוא בדמיונו עני לבוש קרעים, נכנס ויוצא אל חדר המבשלות, כשהיא, כשהן, האם ופיגין, עומדות בחוץ וממתנות לשיורי האוכלים — וכבר היה לבו משה, שלא יטפל פתאום לאחד מן העוברים והשבים ולא יפשוט לו ידו מתוך בקשת נדבה. הוא ישב על ספסל שברחוב, ושליט האביון, לבוש הקרעים, שהיה מלפפו עד שעה זו, נסתלק מיד. הוא ישב על הספסל והביט אחרי העוברים והשבים. במה היה הוגה עד השעה הזאת? — מה קרה לו היום? — הן הוא קם... כן, הוא קם משנתו והיה צוהל. ואחר כך... ואחר כך... הנה אני יושב על הספסל הזה, וכנגדי עוברים ושבים פרצופים, חטמים, עינים ולחיים — ואני מביט בהם מן הצד. אין לי ביניהם לא אח ולא אחות, לא מודע ולא אהובה. רצונך בבתולה זקנה, אל תחפשנה בנרות. מלא כל העולם איתן. הילדות היא טפה מן היב. הן של זקנה הציף את העולם. הנה גבירות כבודות.

בשר, וחזיהן גובה להן כגבעות וראויות הן לשמש בתור אנלוגין. יבוא הכנר ויניח עליהן כרך של תוי-נגינה ויעמוד כנגדן וכנורו בידו. אולם הן אני מביט רק מן הצד. אלא שאני תמה: הבשר הרך הזה למה? למה כל אותם הגופים, הזרועות, החיים והחזות? — שפת אלהים קדרה רחבת-ידיים יותר מדאי. אולם אשרי האיש, שלא נעשה שותף ליוצרו בשפיפתה של קדרה זו. אשרי האיש, שלא הקיש בקורנסו בין מינים כמו אלה, שלא חרש ולא זרע, שלא נטע ולא השקיע אבנים בבנין. יעמדו כל הבנינים האלה לעולמים, והוא לא ישקיע בהם אפילו גיר אחד משלו. כי בעיקר הדבר, כל באי עולם נחלקים לשתי כתות: אחת מהם מטנפת, והשניה מטהרת. זו היא כל עבודת החיים. ומי שאינו רוצה לא בזו ולא בזו, אין לו חלק ונחלה ביניהן. כרת, כרת! — כי מי נתן לו רשות לתפוס מקום ביניהן, ללחוץ למי מהן יד ולחונן את מי מהן במבט מלבב ובבת-צחוק סולחת? יפרוש-נא מהן, יכרה-נא לעצמו קבר, יבנה-נא לעצמו לשכה קטנה בעבי היער, ישים-נא לו חבית למחסה, כדיוגנס בשעתו. כי מה טעם ומה צדק יש לו לכעוס ולקרוא תגר על באי עולם, כשבלב רותחים התעוב והגועל בהם, בכבודם, בעשרם ובבנותיהם? — כי אילו לא היתה בעולם אלא כת קטנה של חברים החבוקים ומדובקים זה בזה, אילו לא נברא על ידי היוצר אלא גוף ענקי אחד ונשמה ענקית אחת הכוללים את כל היצורים? — הנה בן-אדם עומד אצל חנות. הנה פרצוף. טפו, פרצוף גס ואוילי! יואל-נא ויתפוס לו מקום בתוך מרכבת-הטראם העוברת! אני גזור. כך אני גזור. התכבד ושב בתוך הרכבת! — והנה נער בעל שערות של פשתן. הוא עומד אצל תא-הספרים וקורא בראש הומיות עתון „השקפה“, כשמגבעתו מופשלת לו על מצחו כדרך גדול. בן כמה הוא, למשל? — כבן ארבע-עשרה ודאי. פרצוף ידוע לו מתמול שלשום. היכן ראיתיו? היכן? ודאי, בשבת בערב, בתוך אולם ה„שפה ותרבות“. הלא זה הנער בעל השערות של פשתן, החובב הקטן של שפת עבר וספרותה. כדאי היה לעבור בטיסה אחת על פני כדור הארץ ולצלם בתמונה אחת ענקית את כל הבריות ולהצניע את התמונה הזאת בתוך אחת המערות, כי הלא יקיץ הקץ עליהם...

הרהוריו של שליט נפסקו פתאום על ידי קול דברים, שהגיע לאזניו.

— כמה השעה? — שאל הנער בעל השערות של פשתן.

בטוח היה נער זה, שאדם חשוב כמותו, ודאי יש לו שעון בכיסו — אמר

שליט בלבו מתוך נחת רוח.

— איני יודע — השיב שליט בפנים מסבירות.

— כלום אין לאדוני? — שאל הנער.

— אין לי — השיב שליט, כאדם שמודה על אשמתו.

— ואדוני מבקש גם הוא לדעת את השעה? — שאל הנער מתוך השתתפות.

— אני מבקש, מבקש — דבר שליט בקול של אדם קרוב.

— אם כך, אלך ואשאל ואודיע לאדוני. אדוני לא יזוו מכאן? — אני

אשאל ואודיע מיד לאדוני.

הנער נגש אל האדם, שעמד כל השעה אצל החנות. חזר והודיע לשליט,

שכבר הגיעה השעה הראשונה. מאורע זה ברח מאד את דעתו של שליט, וכבר

היה נוכח אפילו להכנס בדברים עם הנער הזה. הנער כאילו כוון את דעתו של שליט, החזיר אליו את פניו ואמר :

— אם איני טועה כבר ראיתי את אדוני בתוך האולם של החברה, שפה ותרבות.”

— דבר זה בגדר המציאות הוא.

— גם אדוני חובב שפת עבר וספרותה? — שאל הנער.

— שפת עבר וספרותה? — ודאי, ודאי.

— וגם אדוני מאמין הוא? —

— במה? — שאל שליט בתמיהה.

— בכל אותם הדברים: בתחיתו של עם ישראל על אדמת ישראל, בשלטון הצדק, בדבריהם של הנביאים והחזוים. שונא אני את העבדות בכל צורה שהיא. אבותינו היו עבדים, ואנחנו בני תורין. אנחנו שואפים אל החירות, והשאיפה הזאת היא כחננו. אנו לא נוסף לשאת על שכמנו את עול הגלות כאבותינו. אבותינו כפפו את חוט-השררה שלהם. אנו ניישר את החוט. אנו עומדים במאת העשרים — דבר הנער בתמימות מחוצפה.

— באיזה בית-ספר לומד אדוני? — שאל שליט.

— אני איני לומד בבית-ספר. מעולם לא למדתי. איני רגיל למשך בעול. אני בן-תורין. יש לי חברים גימנזיסטים. חבר אחד כבר עבר לבית-מדרש עליון. הוא סטודנט. אולם אני אויב הדיסציפלינה. איני יכול להכנע. איני קורא רומנים — השמיע פתאום הנער מתוך התגלות לב—אני רגיל יותר אצל עתונים. אני אוהב מאמרים-ראשיים. אדוני שמע ודאי את נאומו של פישר בשבת זו כולו?—כן? — שמעתי! — השיב שליט.

— ומה? שאל הנער והציץ לתוך עיניו של שליט הצצה חריפה זו של חכם ופסיכולוג הצופה לדבור אחד של חברו: השמיענו-נא ונראה, אם יש בך בינה!

שליט לא השיב הנער עמד וצפה לתשובתו של בן-שיחו.

— ומה הנאום בעיני אדוני? — קרא הנער לבסוף מתוך קוצר-רוח.

— כן... נאום ככל הנאומים.

— נאום ככל הנאומים? ודאי טועה אדוני. ודאי לא שמע מתוך הקשבה. כלום זה הוא נאום ככל הנאומים?—הלא זה היה נאום מצוין. זה היה נאום מצוין, מצוין. מאמר ראשי!—קרא הנער בהתלהבות—נאום כזה לא שמעו עוד כתליו של אולם זה. זו היא החלטתם הכללית של כל מכרי ומכרותי. נשים דבות גם כן השתתפו בנשף זה. האשה היהודית שבה אלינו, אל העם, אל הארץ, ואל השפה. ודאי אדוני ראה עלמה אחת יפה. פייגין שמה. היא גם כן השתתפה בנשף. הלא היא יפה. כזו היא האשה העברית...

שליט קם פתאום מעל הספסל ועזב את בן-שיחו. „ביום החמישי. בשעה השנייה. בגן. אצל האנדרטא“—חלפו הדברים כלהב את מוחו. ושוב רננו כל עצמותיו. הוא רץ, רץ, עד שהגיע לשער ביתו, הוא סר לתוך חדרו. אולם בשנכנס לתוכו, לא ידע לשם מה הוא בא לכאן. הנה השעון משמיע את השעה השנייה. עוד שלש שעות. שלש שעות. והן לא טעם עוד היום שום אוכל. הוא

ירד לחנות, קנה גבינה ולחם, סעד את לבו וישב להגות באורע ש'ל היום. בשעה החמישית, בגן, אצל האנדרטא. מי מהם יבוא הראשון לשם? — שניהם יסורו לחוכו ברגע אחד. בדיוק, בדיוק. היא תהיה עומדת ומחכה לו. הוא יבוא לשם בחצי הששית. ברבע הששית. רבע שעה תהיה מחכה לו. לא! אין זה ממתת היושר. מוטב שיקדמנה. הוא עומד בתוך הגן, ופתאום זוג עינים שחורות כנגדו. פניו אינם מגלים את קורת-רוחו. הוא אינו בא לכאן אלא לטובתה כדי למלא את בקשתה. זו היא מצדו רק סקרנות סתם. ושמה לא נתכוונה אלא לשטות בו? — היא לא תבוא אל הגן. היא לא תבוא. כלום לא לעגה לו? — הוא ישחק לשכמותה. תבוא ולא תמצא אותו בגן. תתמרמר, תתקפץ. כל היום לא יצא מפתח חדרו. כבר הגיע, כבר הגיע חצי השלישית. שלשת רבעי השלישית. עוד שתי שעות ורבע. דיו לשלוט בעצמו עוד כשתי שעות, והוא נצל. יכבוש את ראשו בכר, יתנמנם ויעברו עליו שתי השעות. להרדם אי אפשר שהרי נעור משנתו באחת-עשרה. ישכב במטה ולא יהא ישן. יכבוש את נשימתו. לא יניע אבר. הוא איננו. נסתלק מן העולם לשעה. ישרבב את ראשו בעד החלון ויהא מציץ בעוברים ובשבים, לא לשם הערכת פרצופים ולא לשם התמרמרות, אלא לשם הצצה בלבד. וכי אין בכחם של כל אותם הפרצופים המרובים להסיח את דעתו מפרצוף מזויף אחד של ריבה אחת?—הוא יסיח את דעתו ממנה לגמרי. או ישכיחה מלבו. ישכיחה, יעקרה מלבו. עקירה, עקירה. אולם הלא אינו אלא מאחו את דעתו! ולמה הוא מסבב את לבו בכחש? — הוא לא ירדם. הוא לא ישכב במטתו. ירד, יצא לתוך הרחוב ויהא-מתהלך ברחובות ויקללה בפניהם בקול רם: יכחד-נא שמה מתחת שמי ה'!

הוא לא ירד לתוך הרחוב, לא התהלך ברחובות, לא קללה בקול רם, אלא כבש את ראשו במטה וחש אותה מיד. חש את חום גופה, שמע את דפיקות לב, את גניחותיה ותחנוניה. אז החליט לשכב בחדרו כל הערב וכל הלילה ולעזוב מחר את ו'. לצאת אל השדה ולהשתטח על פני הקרקע ולגוע, כי אין תקוה ותכלית.

אולם אחרי שעה קטנה שנה את החלטה. הן הישיבה בחדרו אסורה עליו, אסורה, לפי שהאדם, כשהוא יחיד, כחו חלוש, ואינו יכול לשלוט בעצמו. הן עלול הוא לקום מתוך היסוד-דעת גמור, להתחמק מחדרו, לרדת מעל המדרגות, לעבור את הרחוב, לגשת אל הגן, לעמוד אצל האנדרטא כמרותק אליה ולצפות לה, לצפות. אם לא ירד מיד, עלול הוא לרדת אחר כך, אחרי שעה, למשל. בחצי החמישית, למשל. כשהשעון ישמיע את השעה החמישית עלול הוא לרדת לרוץ. ולפיכך החליט לרדת מיד לתוך הרחוב ולהפיג בדרך הליכה את היין המשכרו. הנה הוא לובש את מעילו, יוצא מחדרו, יורד מעל המדרגות ומבריח את עצמו מן הגן. הוא בורר בכוונה את הדרך היותר רחוקה, מכוון את פסיעותיו אל הרחוב היותר מרוחק. רחוב זה מה טיבו? — עוד לא דרכה רגלו עליו עד היום. גדולה העיר ו' מאד. במשך כמה רגעים, למשל, אפשר לעבור את הרחוב הזה מתחלתו ועד סופו? — במשך עשרים רגעים. לא, במשך חצי שעה. עכשיו יחזור על עקביו. הרי לך חצי שעה שניה. והנה כבר הגיעה השעה... רבע החמישית. עוד שלשת רבעי שעה. שוב הוא פוסע מתחלתו של הרחוב עד סופו.

או שמא ישב על הספסל וינפש? הרגלים, הרגלים. וכשהגיע השעה החמישית יקום ויפסע שוב עד סופו של הרחוב וממילא יתרחק מן הגן. ואפילו אם ישוב אחר כך לתוך הגן, שוב לא ימצא אותה. הרגלים, הרגלים — הן כושלות. איזה מן הספסלים יברור לעצמו? אחד, שנים, שלשה. על כל אחד מן הספסלים ישב כדי רבע שעה. אחר כך יתרחק מכאן — ובהמישית, הן, בחמישית יגש עד הגן, רק יסתכל בתוכו ויתרחק מיד. אולם עד האנדרטא לא יגיע.

כך החליט שליט בדעתו. אולם כשהגיע עד הגן, השיאו לבו להכנס לתוכו ולברור לעצמו זוית סמויה בין האילנות כנגד האנדרטא. הוא יכיר אותה על פי קווצותיה המרפרפות. ישרבב את ראשו ויצוץ בה, כשהיא עומדת אצל האנדרטא, ומבטיה משוטטים לכל עבר בתמהון. עוד לא רמה איש את זו בעלת העינים השחורות כאש. עוד לא רמה איש, חוץ מבחור אחד שעלה מן הדרום כדי לללות את האש הזרה הבודהעת סביבה. הוא מלאך המות האורב אליה, כי קסמים בה, כי ארס בה, כי חן בה, כי עון בה, כי פורשת היא את רשתה לבחור תמים ושתקן ומגנן על הכנור ולבחור קצת טעש וקצת חכם עם תרמיל בידו ולבחור גבה-קומה וגאה וצורר הבריות — ולבחור דל וגאה, שהוגן במעוף-הנשר ובאם עניה ואלמנה, בחוש הבקורת וביד כהה של אמן פגום, הטיפס על הר היופי ונופל חלל והיה ללעג ולקלס לבריות ושונא ומבטל ומפגל ומחלל את תאווה בחולשתו ואת אהבתו — ברגזון עצביו, ואת כעסו — ברחמיו על שריון-הצב ועל רע ואחות — כי לא יתן את נפשו מטרה לחצי הלעג של המרשעת היפה. היא לא תמצא אותו אצל האנדרטא. היא תחפש אותו, היא תחפש, היא תתמרמר, תכעס, תזרוק שיניה. ואחר כך — ואחר כך תסור לחדרו של שמעון ותבקר את המבקר שיינר בחדרו ותתהלך עמו שלובי-זרוע בלילה על חוף הוויסלה, כי איפה היה מתלחשים הנאהבים והנעימים באותו הנשף של שבת? — וגם המשורר הגדול ליהודים תתן את אהבתה, לשימקין הגדול והמהולל על ידי נתן ולורברבלט והנער בעל השערות של פשתן. נתן, נתן. וגם סוניה התן למשורר את אהבתה, והוא יהיה מתהלך בעולם בדד ועוזב ואנול עש-הקנאה.

שטוף הרהורים נוגים אלו היה שליט מתהלך מסביב לגן עד שסר לתוכו. עבר בבהלה בין שדרות-האילנות הראשונות, השניות, השלישיות, עד שנגש כמעט אל האנדרטא. הוא נרתע לאחוריו כדי פסיעות מספר. היא איננה. היא רמתה אותו. היא... היא... הנה צלצל השעון. השעה החמישית. היא תבוא אחרי שעה קלה. אין ספק בדבר. אותו לא תסבב בכחש. ארשת פניה הביעה הסכמה גמורה של הלב בשעה שלחשה לו על הפגישתה. אין דרכו של אדם לסבב את חברו בכחש, בשעה שהלז לא חטא כלל כנגדו. כלום עלבה ביום מן הימים או משכה בקווצותיה או קלס בפניה את חנקין, למשל, או גלה לה את האמת שבלבו, שבעיקר הדבר עיניה אינן שלוחות הלב, כי בדאיות הן, בדאיות. כלום גרם לה ביום מן הימים דאבון נפש? ובאותו הלילה, כשהיתה מתהלכת עם המבקר שיינר על שפת הוויסלה והיתה זורקת גירים במי הנהר והיתה נלחצת מרגע לרגע בגופו מפני הקור ומפני בדידות-ההווה, כלום הלך הוא מאחריהם והיה אורב להם והיה מקשיב לדבורם והיה זורק גירים לתוך מי הנהר, כדי להבהילה בקשקושם? — גלמה לא סרה לתוך הגן, כפי שהונהגה ביניהם? וראי לא הגיעה עדיין השעה

החמישית. בדבר זה אין שום ספק. אולם פתאום עלה על זכרונו צלצולו של השעון. הן כבר עברה השעה החמישית, והיא לא באה. הנה קול פסיעות. היא! היא! — כמה רגעים כבר עברו, משעה שצלצל השעון? — כעשרה או כעשרים. ומה בכך? — עד הששית יעמוד פה. הוא ודי טעה. הן היא אמרה בפירוש: בשעה הששית... ופתאום נצנץ כנגדו עצם לבן. הנה! הנה! הנה אשר, הבחור אשר בעל נעלי-היד הלבנות. שליט בקש לברוח מכאן, אולם אשר כבר תפשו בידו ותקע לו את כפו השמאלית.

— אדוני... מה שמו? — כמדומני: חיים. לא? — וכיצד? — כן! אדוני שליט. מה, מה לאדוני פה? — המתהלך הוא פה לרוח היום? — שאל אשר בתמימות מעושה. — לרוח היום, אדוני, לרוח היום! — השיב שליט בכעס כבוש. אולם בקולו היה נשמע כעין התול.

— בוא-נא ונטייל שנינו — יפה אוירו של הערב — אמר אשר ושלב את זרועו בזרועו של שליט.

שליט עמד נבוך. הוא הציץ בהעצם ארוך-הקומה ולא יכול להבהין בהפנים של הגוף הארוך. נבוך היה שליט. ולאחר שעה קלה אמר בהכנעה:

— אדרבא, בוא-נא אדוני ונטייל שנינו, אדרבא!
— אדרבא, אדרבא! הור אשר על מלה זו באותה ההטעמה, שבה השמיע אותה שליט, ובת-צחוק של לגלוג רחפה על שפתינו. שליט ראה בת-צחוק זו, אולם לא הרגיש בה.

שעה מרובה היו מהלכים שניהם מחרישים. אחר כך אמר אשר לשליט:

— כך, כך, אדוני. האדון שליט הוא עתה בכרך ו'.
— כך, אני עתה בכרך ו'! — השיב שליט אחרי שתיקה קלה.
— כך, כך — חזר ואמר אשר אחרי שתיקה ממושכה — האדון שרוי בכרך ו' ודאי, ודאי. אני שרוי בכרך ו'.
— כך, כך — חזר ואמר אשר — האדון שרוי בכרך הגדול ו'.
— כך, כך — השיב שליט — אני שרוי בכרך הגדול ו'.
— עיר גדולה מאד היא ו'! — אמר אשר אחרי שתיקה ממושכה.
— כן. עיר גדולה מאד היא.
— ואימתי בא אדוני? — שאל אשר אחרי שעה מרובה.
— כבר עבר כחודש.
— כחודש? —
— כן, כחודש.
— אה, אה — כך.

אחר כך הלכו שניהם מחרישים עד שהגיעו אל שער הגן. ראה שליט באשר שמתכוון הוא לצאת מן הגן. הוציא את זרועו והושיט לו את ידו להפרד ממנו. אשר לחץ את ידו של בן-ליתו שעה מרובה כאח הנפטר מאחיו לימים רבים. לחש לו לבו של שליט, שקרוב מאד הלז אליו, שמקושרת מאד נפשו של הלז בנפשו. אשר הציץ לתוך עיניו של שליט באהבה, בתחנונים ובהתרפסות. שליט כמעט שחבקו ברחמים. ברגע זה נשתלבה שוב זרועו של שליט בזרועו של אשר. הוא עצמו לא הרגיש בדבר, שכבר עברו את שער הגן ויצאו לרחוב והיו פוסעים שניהם מחרישים ועגומים.

- אשר הפסיק את הדממה. הוא שאל בלחש :
- בעיקר הדבר, אדוני, לשם מה בא דוד בוי? —
- לשם מה? ... לשם מה? ... אה? —
- כן. מה הוא הדבר, שהביאהו לוי? —
- כך. סתם. איני יודע.
- „כך. סתם. איני יודע.“ ולשם זה הוא בא לוי? —
- לראות בבני-אדם — השיב שליט בתמימות — לעמוד על אפים, לזהות על חיי הכרך.
- אה, אה. אדוני הוא מסתכל?... הוא מסתכל בחיים, הוא סקרן. אה, אה... יפה, יפה — אמר אשר מתוך לעג מר — אולם מהיכן ירק זה חי? מהיכן?
- אני חי, אני חי. מה יש לומר? ... אני אוכל — ואני חי.
- והאכילה מהיכן תמצא?— היא גופה קשה. האכילה מהיכן תמצא, אדוני?—
- יש לי ממון. יש לי.
- אה, אה. זהו ענין אהר, זהו ענין אחר.
- הלא אני עשיר — אמר שליט — ואיני רגיל אצל דחקות.
- זהו ענין אחר. ואדוני בא ודאי להשתקע פה? —
- להשתקע, להשתקע.
- נעבור-נא אל הצד השני של הרחוב. נעבור-נא.
- נעבור-נא.
- ומה היה בסופו של ענין מעונו? מה?
- המעון? — אמר שליט ותמה על עצמו, שהסיח לגמרי את דעתו מענין זה — כן, מחר הוא היום האחרון. עדיין לא מצאתי בשבילי מעון.
- אדוני מבקש ודאי חדר נאה, חדר משובח. אדוני ודאי נכון לשלם ממון רב.
- לא. אדרבא, חדר קטן.
- אה, אה. יש עצה. אחד ממכרי סח לי לפני ימים מועטים בדבר חדר קטן, שיש בדירתו ועומד להשכר. אני אמליץ עליו.
- כמה השעה? —
- רבע השביעית. כן, רבע השביעית. אני בהול מאד. אני עוזב את אדוני—
- אמר אשר ועמד אצל בית-חומה נהדר ופתח את שער הכבוד. — שלום, אדוני.
- ובדבר המעון? — נמגם שליט.
- אה, אה. יפה, יפה. בשעה העשירית בערב. הוא-נא לסור לביתי שברחוב הפושקיני, עשרים ושבעה. סור-נא, בבקשה.
- אשר ספק לשליט על שכמו והפנה את ראשו ממנו. בגאווה פתח את דלת הכבוד וסגרה ברעש בפניו של שליט. שעה מרובה עמד שליט והציץ בדלת הסגורה. עכשיו להיכן? שאל את עצמו בעצבות. ומחר להיכן?— חדר קטן בזול. הבו לי חדר קטן, אדונים נכבדים. הבו לי חדר קטן. הבה לי חדר קטן, אשר טוב-הלב, מגיני ואיש חסדי. בשעה העשירית, הן, בשעה העשירית. מהיכן ירק זה חי?— ומקיר פרנסה מהיכן ימצא? — ושכר-דירה? — עכשיו לא יטפל בהתרתה של שאלה זו. מחר, מחר. לפי שעה יהרהר-נא בהבחור אשר. אולם מחר... מחר. מהיכן ירק זה חי?— ושוב התחיל לקנטר את עצמו על שמתרחק הוא מן החולין

שבחיים, על שמסיה הוא את לבו מאם ואחות. פתאום ראה את עצמו עומד אצל השער של מערכת ה„השקפה“. ופתאום, כברק חלף רעיון בלבו: הן הוא סופר. הן הוא סופר בעל כשרון גדול. הן מלא ארגון ציורים וספורים. הוא יוציא רשימה קטנה מארגו וימסרנה לידו של עורך ה„השקפה“— ה„השקפה“ המעריכה את כל חזיונות החיים בישראל ובעמים, הטוה את חוט הדורות. הוא רץ לתוך חדרו, הוציא מתוך ארגו רשימה קטנה ונתנה בתוך כיסו. הנה הוא עומד על יד השער של המערכת ובכיסו הבילה קטנה של קרני נשמתו, שצר אותן על גבי הנייר. מה שפל היה בעיניו. שעה מרובה עמד אצל השער, וכבר בקש לחזור על עקביו. נצנצו לנגדו האותיות הבהירות שעל גבי השלט: „המערכת וההנהלה של „השקפה“.

האותיות דברו אליו בלשון של פיוס ורמזו אליו. הוא פתח בזהירות את הדלת, ולבו נקפו.

פרק יח

— מה רצונו של האדון? — שאל את שליט נער אחד, שירד בשעה זו מעל המדרגות וגליון של דפוס בידו.

— איפה הוא הקבינט של העורך? — שאל שליט.

הנער רמו לו בידו על הקומה השלישית. שליט עלה אל הקומה השלישית דפק בדלתו של אחד החדרים, שהיה מיוחד לפי השערתו לעורך עצמו, ולא נענה. חזר ודפק — אין עונה. ודאי שטעה — החליט בדעתו — ודאי החליף את הקומה השלישית בשניה. ירד לקומה השניה, ראה דלת פתוחה לתוך חדר ריק. נכנס לשם. עמד שעה מרובה והמתין — אין איש. יצא מאן וחזר ועלה אל הקומה השלישית ודפק בדלת של איזה חדר — לא נענה. הרגיש בדלת שניה ודפק — אין עונה. דפק שוב — אין עונה. פתח בזהירות את הדלת. כהמשה אנשים ישבו אל שולחנות על יד קופות של עתונים. הראשים כבושים, הקולמסים חורקים. כולם הציצו בו וכאילו לא הבחינו בו כלל.

— איפה הוא הקבינט של העורך מר זלצר? — שאל שליט.

— לא כאן! — השיב בקצור אחד הלבברים ולא הרים אפילו את ראשו הכבוש על פני קופה של עתונים.

שליט עמד שעה מרובה מחריש, אולם איש לא הרגיש בו שוב.

— איפה הוא חדרו של העורך? — שאל שליט.

— הים — מלמל אחד הלבברים ורמז בידו לשליט. אולם שליט לא הבין פירושה של רמיוה זו. שעה קלה עמד כנבוך, עד שיצא מן החדר הזה. ירד שוב לקומה השניה וסר לתוך החדר הריק. ישב והמתין אל העורך כרבע שעה.

קול פסיעות הגיע לאזניו. הוא, הוא — החליט שליט בדעתו ופתח אל הבא את הדלת. זה היה פועל של בית-הדפוס, שנשא בידו עמוד של דפוס.

— איפה הוא הקבינט של העורך? — שאל שליט את הפועל.

— שם. למעלה! — השיב הפועל והתחמק מיד.

— איפה? — בקומה השניה או השלישית? — קרא אחריו שליט, אולם הפועל כבר היה רחוק ממנו, והדברים לא הגיעו לאזניו.

שליט התחיל פוסע במסדרון של הקומה השניה והקשיב לקשקושה של מכונת הדפוס. על פני המדרגות עלו וירדו בני-אדם, רקעו ברגליהם, השתעלו, הפליטו כרוזים. כולם היו בהולים. שליט התקנא בהם. הוא החליט לבנות את עצמו, להתרפס לפני העורך, להתחנן אליו בכל מיני לשון של תחנונים, ובלבד שיסתפח אל החבורה העסקנית הזאת, כדי שיעשה גלגל נוסף על גלגל המכונה. שליט עלה שוב אל הקומה השלישית ופסע איך ואיך במסדרון. אחד העוזרים יצא מתוך החדר לתוך המסדרון והתחיל יורד בבהלה מעל המדרגות. שליט רץ אחריו על המדרגות, עד שהשיגו למטה.

— איפה הוא הקבינט של העורך? — שאל את העוזר.

— שם, למעלה.

— הייתי שם ולא מצאתיו. בחדר הסמוך לחדר העוזרים? — שאל שליט.

— כן.

העוזר התחמק, ושליט רץ שוב אחריו. תפשו בידו ואמר:

— הן סרתי לתוך החדר הזה ולא מצאתיו שם.

— ימתין-נא. ודאי יסור לשם אחרי שעה קלה.

שליט עלה שוב על הקומה השלישית, סר לתוך החדר הריק, ישב והמתין שם שעה מרובה. אחר כך כעס, התגבר ונכנס לתוך חדר העוזרים.

— שעה מרובה צפיתי אל העורך מר זלצר — אמר שליט בהתמרמרות כבושה — והעורך לא בא. איפה הוא מקומו?

אחד העוזרים הרים את ראשו, תלה בשליט מבט כבוי. רק בת-צחוק קלה של גלגול רפרפה על שפתיו. ואחר כך אמר מתוך התרשלות:

— העורך מר זלצר ודאי עתה בבית-הדפוס אשר למטה —

שליט ירד, סר לתוך בית-הדפוס. יהודי קטן-קומה וכרסני נגש אליו, נטלו בידו והעמידו כלפי פתקא אחת.

— מה בקשתו של האדון? — שאל היהודי קטן-הקומה.

שליט נתבבל ולא ידע מה להשיב.

— אם כך, יואל-נא האדון לקרוא את הכתוב על הפתקא: „זורים אין רשות-הכניסה לתוך בית-הדפוס“.

— אה, אה... גמגם שליט, כאילו נתגלה לו ענין חשוב, שהיה מתלבט בו ימים רבים, ומיד התחמק מתוך בית-הדפוס.

הוא יצא לתוך החצר, הההלך שם שעה מרובה. פגע ביהודי אחד, תגרן של עתונים. העמידו ושאלו:

— איפה הוא הקבינט של העורך?

— יואל-נא אדוני לסור לתוך הקונטורה וישאל את פיה של אחת

העלמות המשרתות.

עצה זו מצאה חן בעיניו של שליט. הוא הודה להיהודי הנה בהודיה כפולה. הנשים נוחות יותר מן הגברים להשיב על שאלותיו של אדם.

— איפה הוא הקבינט של העורך? — שאר שליט עלמה אחת, שישיבה
אצל פנקס גדול, ופניה היו חורים מאד.

— שם למעלה, בקומה השלישית, שם שני חדרים, אחד הוא של העוורים,
והשני הוא של העורך. אולם העורך אינו מצוי שם בשעה זו. הוא ודאי בבית-הדפוס.
— העורך, מר זלצר, הוא בבית-הדפוס? — שאר העלמה את חברתה —

כך? —

— אולם הן הכניסה לשם אסורה! — אמר שליט מתוך קובלנא, ובעיניו
נצצו דמעות.

— אם כך, עצתי היא — אמרה העלמה ברחמים — שהאדון יעמוד אצל
הדלת וימתין שעה קלה. עשוי הוא מר זלצר לצאת משם תוך כדי רגעים. ואם
לא, לא ישיגנו לעולם. רוח סופה הוא.

שליט שמע בעצתה של העלמה הרחמניה הזאת. כיון שכבר קבל על
עצמו למחול על כבודו ולחזור בפרי רוחו על בתי המערכות, שוב אין לו
תקנה אחרת אלא ההכנעה. זו היא הדרך המובילה אל הכבוד, אל הפרסום,
אל התפארת ואל החירות. הוא עמד במסדרון אצל הדלת כעני בפתח, והיה
מתביש כגב בפני היפה, שחורת העיניים. כי הן מה שהוא עושה, הוא עושה
לכבודה, לכבוד בית-אמו, להעלותו, לנשאו, לרוממו ולהשכיח את כבודו שנפל
בין שאר בתי ישראל.

כך פייס את לבו, וידו היתה נכזבת בגליונות-הנייר, שהיו מונחים בתוכה.
הוא ראה בדמיונו את הרגע אשר קוה אליו, שגליונות הנייר האלה יעברו מידו
לתוך ידו של העורך. משא כבד יצנח בשעה זו מעל לבו. קל כל כך, קל כל
כך. נוח כל כך לנשמה. הלב נוקף מתקיה ופחד. כי העיקר היא הרשימה
הראשונה הרואה את אור העולם — וכוף הכבוד לבוא. הנה קול פסיעות מעבר
השני של הדלת. הוא רואה בדמיונו את הדלת של בית-הדפוס הנפתחת,
הפותחת לפניו את הדרך לתוך היכל הלהלה והגדולה. קול הפסיעות קרב והולך.
יתרחק-נא כדי כסיעות אחדות, שלא יהא נראה להעורך, כאילו עמד מאחרי
הדלת כעני בפתח. יתרחק-נא כדי פסיעות מספר. כך, כך. הנה נפתחה הדלת,
ואדון גבה-קומה, דק-בשר ובעל משקפים יצא. שליט נרתע לאחוריו. הוא,
הוא. העורך עבר על ידו בבהלה ולא הרגיש בו. הוא עלה על המדרגות. שליט
המתין רגעים אחדים ועלה אחרייו. הלה רץ, והוא רץ אחרייו. העורך כבר הגיע
עד הקומה השלישית, ושליט אחרייו. העורך פתח את חדר העוורים וסגר את
הדלת בפני שליט. שעה מרובה אחר כך עמד שליט בתוך המסדרון, אצל
הדלת, וכששמע קול פסיעות, נרתע שוב מאצל הדלת. העורך יצא שלוב-זרוע
עם אחד העוורים והיו מדברים בקול רם. הם היו שקועים כל כך בשיחתם,
עד שלא הרגישו בו כלל. שניהם ירדו מעל המדרגות, ושליט רדף אחריהם,
הם נגשו עד בית-הדפוס, ובעוד רגע והדלת נפתחה ונסגרה בפניו. לבו של
שליט כמעט שנשבר בקרבו.

— אדוני, אדוני, אדוני זלצר, אדוני העורך! — קרא שליט בקול של

כדרכו — לרגע אחד — סליחה — לרגע אחד —

— אין לי פנאי! — השיב העורך ולא הפנה גם את ראשו לשליט.

— אנא אדוני, סליחה — לרגע אחר — התחנן שוב שליט.
 — מהר. דבר אברך, מה בפוך? — אמר העורך ומשכו אל הצד.
 — כתבייך, אדוני — נגמם שליט.
 — מה זה? — סקיצה, קטע, שיר בפרוזה? — שאל העורך, שנטף את
 כתבידו של שליט ומנה את מספר העמודים — הלך-נפש? ספור-המעשה? אין
 לי פנאי, אברך! — הואל-נא והניחו שם למעלה בתוך חדרי על השולחן.
 שם למעלה. אדוני הוא בן עיר זו? — לא? — דרומי?! — ומבקש אתה להיות
 סופר בישראל — ודוקא סופר? כל אחינו בני ישראל הם בחזקת סופרים. ודאי
 לא אל האגדה בלבד אתה מתכוון. ודוקא אצלנו בה, השקפה? — הלא יש
 עוד עתונים בישראל. הכל רצים אלינו! —
 העורך כבר הפנה לשליט את שכמו. אולם שליט שאל בעקשנות.
 — ואימתי ישימיעני אדוני את דעתו? אימתי? —
 — אשמיעך, אשמיעך, אברך! אל תהא בהול, אברך! מחר בשתיים —
 עשרה אשמיעך! הלא עלי לקרוא אותו קודם שאשמיעך! מתחילה קוראים,
 אברך! אצלנו ב„השקפה“ קוראים מתחילה עד שמשמיעים! —
 העורך התחמק מיד. שליט עלה על הקומה השלישית, נכנס לתוך החדר
 והניח את כתבידו על השולחן. לכתחילה חש שליט רגש של קורת-רוח. אולם
 אחר שיצא לרחוב, התחיל לבו מקניטו על העלבונות שגרם לעצמו. והן לבטלה
 השפיל את כבודו. כי כלום יוכשר כתבידו לדפוס? יפסלו אותו, יפסלו —
 החליט בדעתו והצטער מאד על שיפסיד על ידי כך את שכר-הסופרים הצפוי
 לו, שכר הדירה העתידה, שעשוי הוא לשכור לעצמו מחר. הוא הצטער מאד
 בלבו על זה, אולם קול אחר לחש לו, שבעיקר הדבר אינו מצטער כלל על
 שכר-הסופרים, שילך לאבוד, כי הן סובב הוא את נפשו בכחש. הן הוא אינו
 אלא משתוקק לקבוע את פרי רוחו בדפוס ולהתפרסם על ידי כך. הן הוא
 הסתיר בארגו את גליונות הנייר לא מפני עניויותו היתירה, אלא מפני פחדנותו,
 מפני יראתו מן הבקורת והלגלוג. הלגלוג? — על שום מה? — כלום הרכה
 מדברי הספרות הנדפכים בירחונינו ובעתונינו עולים על דבריו?.. עולים? —
 ואם נבוא להעביר את איזמל הבקורת על מבחרי יצירותיהם של מבחרי
 סופרינו, ואפילו של שניאורסון, כלום היו נמצא בהם כמה וכמה פגומות? —
 גאותן! — ושוטה. לא יפסו את רשימתי. יפסלו. לא יפסלו. היא תתפרסם
 בדפוס ותמשוך עליה את עיניה של הבקורת. היא תעורר השתוממות. פייגין
 תקרא אותה בעיון. ואם יפסלוה? אה, אלמלי עבר הלילה כהרף-עין! אלמלי
 נרדם מיד והיה ישן עד השעה השתיים-עשרה של שחרית, ומיד, כשיפקח את
 עיניו, ירוץ לשם וישמע מפיו של העורך, מר זלצר, את דברי השבח. כמה
 השעה? השמינית? — חצי הששית. האומנם? וכל הערב מה יהא עלינו? —
 בשעה העשירית יסור לביתו של אשר. וכשיתחזר לביתו, ישכב תיכף במטה
 וירדם תוך-כדי-רגע ויעור משנתו בעשירית, ואולי יתעורר, בשעה זו
 עצמה, יקם היום משנתו. עכשיו חצי הששית. ועד העשירית? — ובמה יהא
 עוסק עד העשירית? — בשמינית יסור לתוך חדרה של חנקין. בשמינית הן

חוזרות מבית-הספר. הוא ימצא בחדר את חנקין יחידה ויסיח לה בסוד סודות על ציורו, שמסר לדפוס. אחר כך יהיו מסיחים והולכים, ובין כך יעבור הערב כהרף-עין. ואם פייגין גם כן תשוב לביתה, תהא יושבת לה מן הצד. הוא לא יכנס אתה בשיחה כל-שהיא, כדי שלא תוקף את הכקור הזה על חשבונה. ואם תוקף—מה הפסיד?—מה הפסיד. — מה יוכל להפסיד האדם, שכבר נתן את כבודו לשמצה, שעמד על סף בית-המערכת כעני בפתח ובקש תחנונים מן האדון העורך מר זלצר?—אולם אחרי המאורע של היום, כלום יוכל הוא לראות את פניה ולשתוק?—לבירוח ממנה!—להבריחה ממנו!—גם להבריחה אינו כדאי. הוא יעשה את עצמו כאילו לא אירע כלום—וחסל. הוא סר, למשל, לתוך חדרה של חנקין, תוקע לפייגין את כפו, אחר כך—לחנקין. דוקא על פי הסדר הזה. שלא תעיו זו להעלות על דעתה את הרעיון, שיילח בידה לפגוע אפילו כחוט השערה בכבודו. שלא תעיו... שלא תעיו... לא! מתחלה יברך את חנקין בשלום ואחר כך את פייגין, שלא תחשוד בו, שלכבודה סר לתוך החדר. אולם על ידי כך יכולה היא לחשוד בו שנעלב, ולפיכך—ולפיכך לא יקדים האחת לפני השניה. הוא יעשה את הדבר כאדם שעושה מתוך היסח-הדעת. ואולי תודמנינה לקראתו שתיהן בבת-אחת ויברכן בבת-אחת, כששתי ידיו לוחצות את ידיהן של שתיהן. כך, כך. אחר כך הוא נכנס בדברים עם שתיהן, או יושב ושותק, שותק כשמעון, שותק כנעלב, שותק כאבל, שותק כחכם, שותק כאדם הנושא בחובו סוד פלאי. שותק כעיף, כהווה וכמשורר. הוא ישב שעה קלה בתוך החדר ויקום וילך לו. ואם תפצורנה בו, יתעכב שם עד השעה העשירית. ואם לא ימצא את פייגין בתוך החדר—מה טוב! אשריהו! ולהבא אהיה מתנהג עמה כמו עם מכרה סתם. כלום כל אחת מהן, מבנות מינה, ראויה היא שנבובו עליה דמעה או אנחה חרישית או רסיס קל של תוב הילדות או שנסיח בגללה את הדעת אפילו לרגע אחד מאם אלמנה ואחות יתומה?—כלום כדאית היא, שארחמנה, שאהבנה, שארעיל בגללה אפילו טפה אחת של דמי?—לא ארמוז לה אפילו ברמוז קל על המאורע של היום. כי בעיקר הדבר מה קרה לו?—היא, ששלחה אותו דרך לילות נדודים לתוך הגן אל האנדרטא והכויבה את תוחלתו, כלום קפחה את אשרו וכלום עקרה אותו מתוך סערה מאוייו ותקוותיו?—לא ולא. פניו ברזל, ומצחו נחושה. הוא אמר לה בפירושו, שפגע באשר תיכף לכניסתו לתוך הגן ונתגלגלה ביניהם שיחה, שמשכה את הלבבות, והוסחה מפני כך דעתו מכל הענין. כלום יש בדבר זה משום תרמית?—ודאי אין בדבר זה כלום מן התרמית—שדל את עצמו, אף-על-פי שעל פי האמת הן בא לרמות אותו. אולם בטוח היה משום איוה טעם, שאינו חוטא כנגדה כלל וכלל.

כך היה שליט מתהלך ומסדר לו תכנית של התנהגות. ודוקא מיד אחר זה תקפה את לבו תשוקה כבירה לראות תיכף את פייגין, כי פתאום התחיל לבו דואג לה. כן, אפשר מאד שפגעה בה מחיה קשה, או צנה פגעה בה על פני שפת הים. ואולי סר לבה מאחוריו. וכשיציץ בפניה, הן יקרא את הכתוב עליהם: סר לבי מאחרי אותו שליט. סר. נדמה היה לו, שאילו נתבררה לו

שנאתה, היה נופל על-ידי-כך משא כבד מעל לבו, שנוח לו לאדם האסון הודאי מן האסון הצפוי ואינו ודאי. וכשהגיע רבע התשיעית, עלה בקומה הרביעית ומשך בפעמון. המשרתת פתחה לו את הדלת.

— מרת חנקין בביתה? — שאל שליט.

— לא, מרת פייגין בחדרו! — השיבה המשרתת.

כרוז גדול של חדרה יצא מתוך לבו. נתכוון לסור, ומפני החדוה נתבלבל וסגר את הדלת וירד מעל המדרגות. שטוח! שטוח! — קרא על עצמו בקול — לעלות, לצלצל, לסור, לשבת, לשתוק, לצחוק, לכעוס, לירוק, להתפרקד על הספה, לנוח, לנוח! — אני עיף. אני רעב. הבו אוכל, אוכל! פרוסת לחם מרוחה בדבש. כוס תה. לדקלס בפניה שיר. להקריא לפניו מאמרו של רייכשטיין, לשאול לשלומה של חנקין ולרדת מיד. לספר עמה על חדות ימי ילדותו, חלומותיו, אגדותיו, עניו, נדבת לבו, כעסו, יאושו ובוונו. מה יש בחיים? — אדרבא, מה יש? מה דעתו של המבקר שיינר, שטייל עמה על שפת הנהר? — אה! — הדליקו נרות למראשותי! השקוני מיס! השכיבוני במטה! צמא אני ועיף... הלב סחרחר... הציצינא לתוך עיני. רגע קל. סרקינא את שערת ראשי במסרק של כסף. נגנו בכנור, נגנו. הגה חלונות מוארים. קומות על גבי קומות, מה יש שם? — עלמות חן, צחוק, ילדות, מנגנים על פי פסנתרים. כוס תה ומבט מלבב ובחצחוק של חן ויאוש צורב את הלב. מיחס מזמזם, ופעמון מצלצל, ובני-אדם מסובים אל השולחן. הכניסונינא לשם. הושיבונינא אל אחד השולחנות. אני עיף...

רוחו הנסערה של שליט נחה קצת. עיפות קשה פעפעה לתוך גופו כנוזלים, ראשו התגלגל, רגליו כשלו. הוא ישב על ספסל שברחוב עד השעה העשירית.

פרק יט

בעשירית טפס שליט על מדרגות לולים שבתוך חצר מרופש ברחוב הפושקיני. אחר כך עבר שני חדרים טחובים והקיש בדלת חדרו של אשר השנוא עליו כעכביש. כך הרהר ברגע זה. אשר שכב על מטחו בחדרו האפל. — מי שם? — שאל זה והושיט את ידו אל האורח מתוך החשכה. שליט השמיע את שמו, ואשר קפץ מיד מעל המטה, תפש לשליט בידו ולחצה שעה מרובה.

— תודה רבה, אדוני — קרא בקול היוצא מן הלב, שלא כדרכו — שהואלת לסור למעוני. הוא-לנא ושב על-ידי. אל-נא תשב על הכסא הזה. הוא רעוע, שבינא על-ידי על המטה. אינך מבחין כלום בחשכה? הנה ידי, אחוז בה. — לא, אין בכך כלום, אני מבחין יפה — נחמו שליט ברחמים. — אם כך, טוב, אדוני שליט הדרומי. הן באת מן הדרום. אני שמח מאד עליך. אגלה לך את האמת שבלבי: יש כך דבר-מה בלחי שכית. יש כך מה שיש בי, מה שהיה בי ונחמוזמו, לפי שאני חולה, אדוני שליט, חולה הרוח וגם חולה הגוף. וגם, וזה העיקר, אכלוני היות העולם. בן למשפחה

נעלה מאד אני. כלום שמי הוא וולף - שם משפחתי הוא אחר לגמרי. רק לך אגלה את האמת: שם משפחתי הוא חיות, משפחה מרוממה בישראל. שרים ורוונים. אלא לפי שנתגלגלתי לכאן, כסיתי את שמי. כי נעלה אני מכל בני חוגי. נעלה אני מכל אלה השמעונים, הנתנים, הסוניות, החנקיות והשימקינים. נעלים אנו עליהם, אדוני שליט, נעלים. כי הן איש הרוח אתה, איש הרוח, הרוח, רוח שאינה מצויה, וכלום לך לעצמך לא נגלה הדבר הזה? -

שליט נכון היה לחבק את האדם הנחמד הזה, וכבר הכו לבו אותו על ששנאו עד היום. ולפיכך דבר שליט מתוך התגלות לב: - צדק אדוני, צדק. כלום לי לא גלוי הדבר? אמנם שפל אני בעיני, תמיד אני שפל, ואולם הן יש שרוח ממרומים תשרה עלי, ואני גא, ואני מתגאה בנפשי, אני מתגאה ברוחי היתירה, ואני מתגאה... בשעה כזו אני בז לכו... לפייגין, למשל.

- הוא אשר אמרתי - דבר אשר - ברוחך היתירה, ברוחך היתירה) מכתלי פניך הכרתי את הדבר הזה. כי הן נעלה אתה עליה, נעלה, נעלה. וגם אני איני רואה אותה אלא במרכאות כפולות, אותה ושכמה. אהבתי פעם אחת עלמה וילדה לי בן - והוא ודאי עכשיו כבן עשר - ואחר כך נדרה עמו לאמריקה. אולם גם אותה אהבתי במרכאות כפולות. המבקש אדוני לראות את החדר לאור הנר? - תם הנפט מן העששית. החדר איננו מן המשובחים. בעלי הבית בני-אדם עניים הם, עניים מרודים, לבי אליהם. ולפיכך איני מחליף את מעוני במעון אחר וחשוב. תם הנפט מן העששית. משרתת אין כאן. בעלי הבית עניים הם, רצונך, ארד ואביא נפט! - שכבנא על ידי. נפט? - לא? - טוב, טוב. גם אני רגיל לשכב בחשכה. שעות רבות אני שוכב בחשכה ונתון להזיה. קשה היא הישיבה על המטה הזאת. היא אינה למודה להחויק את היושבים אלא את השוכבים. שכבנא על-ידי, כך. שכבנא על ידי ונדבר על האהבה. הכבר אהבת עלמה? - שכבנא על-ידי. הן שנינו הננו עניים בני טובים.

- תודה, רצוני לעמוד קצת. - אם רצונך בכך, בבקשה - דבר אשר בחשיבות יתירה ושנה פתאום את קולו - עלי בחור בעל-הבית לבטל את רצוני מפני רצונו של אורחי הנכבד. סלחנא, אדוני, על שמקבל אני את פניך בחשכה. עצלות, עצלות נזרקה בכל הוית. אני מתעצל אפילו לשנוא את מי-שהוא. רצוני, ארד ואעלה נפט.

- לא. אני ארד. אני אינני מתעצל - אמר שליט והתחיל לחפש את הצלוחית של נפט. אולם אשר עצר בערו, - תלילה וחלילה, מוטב שנהיה שרויים בחשכה. אני רגיל בכך. רצונך, אומר לפניך. קולי הוא באריטון מצוין. רצונך, אשמיעך את קולי.

כרבע שעה עמד שליט על רגליו הכושית בתוך החדר הספוג ריחוח של טחב ושמע על לב ריקן את זמרתו של אשר. פס איר קלוש, שחדר בעז חרכי הדלת המפנה לתוך החורים המוארים של בעל הדירה, הכחיל את

הפרצוף של העצם ארוך-הקומה, שעמד כלפי שליט. כך עמד חמשק הבודד לפני העני בן הטובים הבודד והטיב את לבו של שומעו בשיר - היפה קולי? שאל אשר.

- יפה הוא, כמדומני - השיב שליט, שלא ראה את עצמו מומחה לזמרה.

- רואה אני בך - אמר אשר בכעס כבוש - שמפקפק אהה בטיב קולי. ואין לתמוה. דבר זה תלוי בטעם, והטעם הוא דבר, שאין הכל מצויים אצלו. אין הכל מצויים אצל הטעם, אדוני! - דבר אשר בגאווה ווקף את קומתו - אולם יסלחנא לי אדוני. צריך אתה להזהר מלהשמיע את דעתך בענינים אלו. הנהרנא, שלא תעורר צחוק, כל מקצוע, שאין האדם יודע אותו על בוריו, הרי הוא בור לגבו. בור ועם הארץ. הלא אתה בור, בור. ומה שלומו של אדוני? - שאל אשר פתאום בקול רך ומנומס. אני שמח מאד, שבקרני אדוני בחדרי, והנני מביע לו את תודתי העמוקה על זה. ישבנא האדון על ידי. - תודה, אני נפטר מאדוני - אמר שליט.

- נפטר? ומיד? קרא אשר בתמהון של דאגה - ובאמת? - מה צר לך? אלנא, מילא, לא אעצור בעדו, ודאי הוא בהול. אדוני כבדני בבקור אופיציאלי? - ודאי בהול הוא. שלום, לא אעצור בעדו.

שליט תקע לו את כפו, פתח את הדלת ועבר את המפתן. אשר יצא אחריו, שליט החיש את פסיעותיו, כדי למהר ביציאתו מתוך החדר השני, שהמסובים היו מרובים בו, אולם אשר משכו בידו והעמידו אצל השולחן. - זהו האדון שליט! - קרא אשר בקול חוגג - משורר צעיר... ואלו הם בעלי-ביתי הנכבדים, האדון הרמן... ובעלת הבית מרת...

האדון הרמן, יהודי קטן-קומה עם שרשרת על לבו קפץ לקראת שליט, תסע לו את כפו ולחץ את ידיו שעה מרובה. - כך, כך, משורר צעיר! אני שמח מאד, ודאי לא משורר עברי. רוסי? - כן -

- עברי, עברי - קרא אשר.

- אם כך, איני מתקנא בו כלל - דבר היהודי עם השרשרת בקול דק ומצלצל מתוך הבעה של בוז על פניו. - משורר עברי? - ואם תאמר? ... שאל היהודי בקול מרובה-המשמעות.

- ואם תאמר: מה נאכל? - סיים שליט את סופו של הפסוק מתוך רגש של תעוב גמור - דבר זה אינו נוגע, כמדומני, לאדוני.

היהודי הרמן לא נפגע כלל על ידי תשובתו של שליט.

- אומרים, שספריו של שניאורסון נתרגמו לרוסית - קרא אחד האורחים.

- מה האדון סח? - קראה הגברת הרמן ומחאה את כפיה בהשתוממות - עכשיו יצא שניאורסון שלנו מבית-המרחץ היהודי לתוך העולם הגדול. - אמר האדון הרמן.

- שניאורסון הוא ענין אחר - אמרה בעלת-הבית - הוא גאון.

— ודאי, שניאירסון הוא ענין אחר — אמר שליט וכרך את המסובים בתנועת ראש.

אשר, שעמד כל השעה, וידיו היו נתונות בתוך כיסי מכנסיו, תקע את כפו לשליט ואמר:

— כך, כך, אדוני שליט, אתה דר בכרך ו'.

— כך, אני דר בכרך ו',

אשר זקף את קומתו ועמד בפני שליט כפקיד עליון המחכה להרצאת דין וחשבון של פקידו הנמוך ממנו,

— ודעתו של אדוני להשתקע בכרך ו'! — אמר אשר וספק לשליט על שכמו.

— דעתי, דעתי — השיב שליט ועקר את ידו מתוך כפו של אשר והזמין את עצמו לצאת בבהלה מן הבית.

— יסור-נא האדון שליט אלי בשעה פנויה — קרא אחריו אשר בחשיבות — יסור-נא, הנני לשרתו!

שליט רץ לביתו. טפו, מה מזוהם אשר זה! והדמן היהודי — מה מאוסים הכ! הכל מאוס! שריון-הצב ועכבר, נשר ויונה. טפו, טפו! — להרדם, לשכוח. יפרוש-נא הלילה עליו את כנפיו, ומחר יתפרסם שמו בעולם. כי הן נפלא הציור ומחוכם, נפלא ומחוכם. ואולי לא יסור כלל לבית-המערכת. יעשה האדון ולצר עם כתב-ידו מה שלבו רוצה. יותר לא ישפיל את עצמו. מה מנוול אשר זה! לשכב, להרדם ולשכוח, הלילה יעבור עליו כהרף עין, ובשתיים-עשרה יסור לבית-המערכת. ואולי יודפס הציור בגליון של מחר ויהיה פטור מן ההליכה, הה, צהלה! — עיפות, עיפות, הראש סחרז'ור, מנוחה, מנוחה גמורה! —

שליט כבר שכב במטתו. על המפתח עמד בעלי-הבית, האדון ברגמן, ששרולו היה נתון בתוך ידה של הגברת ברגמן. היא רקעה ברגלה על-יד מטתו של שליט.

— חיים! — קראה בעלת-הבית בקול המטיל אימים — הגהו! — שאל את פיו.

— אדוני שליט! אשתי מבקשת אותו... — אמר בעלי-הבית בקול נמוך וקרב לשליט כדי פסיעה.

— אשתי? — בהמה גסה! — קראה הגברת ברגמן בקול היסטרי —

— אני מבקש...

— מבקש? — תרנגולת טבולה במים! — דבר דברים ברורים, שור הבר! —

— אשתי דורשת — אמר האדון ברגמן.

— דורשת? ... במפגיע... גוזרת...

— אשתי גוזרת, שהאדון...

— האדון? ... האדון? ... צו! צו! צו! — קראה בעלת-הבית מתוך תעוב.

— שמר שליט...

— שהקבצן יפנה את החדר! — קראה הגברת ברגמן בקול היסטרי.

— יפנה את החדר! — קרא אחריה בעליה הביתה, כתלמיד החוזר על שיעורו.

— וכעלות השחר! תיכף ומיד!

— תיכף ומיד,

— את, למה? אמר שליט בקול של תחנונים — הלא ידוע הדבר. הן כבר

שמעתי...

— ואם לא — קראה הגברת ברגמן — חיים, הבחור שומע את דבריי? —

אם לא — היא נענעה באגרופה אל מול שליט — ואם לא... אם יסרב

הבחור...

— ואם יסרב? — שאל שליט בהלצה.

— מי יסרב? — מי יעיז לסרב? — חיים, שור הבר, הרנגולת טבולה

במים, השמעת את דבריו של הבחור? — הוא אומר לגנוב ממני כף של כסף.

חיית, הוי, חבל!

— אני מצוה את הגברת לעזוב מיד את חדרי — קרא שליט סוף סוף

בהתמרמרות.

— חיים! שיר חרש! השמעת את דבריו של הבחור? הוא אומר, שלא

יעזוב מחר את החדר, הן, חבל!

— אדיני, ובכן העזוב מחר את החדר, ובכן תעזוב — הרים ברגמן את

קולו.

— אעזיב, אעזוב — ענה שליט בנחת — אולם לפי שעה אני מבקש שתצאו

מזה ולא תכניסו מהומה לתוך מעוני... כי עיף אני.

— חיים! שיר הבר! השמעת את דבריו? — הוא אומר להרגני. — הגברת

ברגמן נרתעה מפתח לאחוריה — הן הוא רוצח. הצפיןא לתוך עיניו. הן הוא

הורג נפשות. חיים, הן לי את ידך. הוליכני-נא, סגור-נא את דלתו של הבחור

במפתח.

הגברת ברגמן התיפחה פתאום בקול והתחילה להכות באגרופה על

ראשה, האדון ברגמן נטל אותה בידה והוליד אותה. השכיב אותה במטה וכסה

אותה בשמיכות. קול התיפחותה לא פסק.

— חיים! הוי, חיים! — טכול את האלונטית במים! ראה, חיים, מה היה

בסופי? — הן אני עץ יבש. עור ועצמות, חיים. הנח את האלונטית על גבי

הראש. הנח-נא. כך, כך. חוזר וטבול את האלונטית במים, במים קרים, חיים!

אל-נא תזוז ממטתי, חיים, כל הלילה אל-נא תזוז. והגן עלי מפני הרוצח.

הוא חורש רעות עלי, חיים. הזז-נא את הכר אל הצד, לשמאל, וקצת לימין.

וקצת למעלה. כך, לא כך. קצת למטה. הורד-נא את הכר, אל-נא תגע בי

בידך השעירה. הרימני-נא קצת. וגרש את החתול השחור מתוך הבית. גרשה-נא

נא, כי בנפשי הוא. גרש-נא את הריחות הרעים מקרב הבית. סגור את דלתו

של הכחור על מסגר, ושמור אותו, חיים! למה אתה עומד כנולם? — טפו,

טפו — גנחה פתאום בקול — הוי, מי זה גנח בקול? — למה זה גנח בקול? —

חיים! בלילה הזה תתאלמן, אמור לי, שתתאלמן, אל-נא תכחד ממני. הלא

אתעכך. הכלב השחור המתהלך על סביבי ומריח בי חכם ממך, חיים, שאתה

טפש בעל עינים בולטות. עינים בולטות טפשות הן, חיים. אמור, טפשויות הן. התודה חיים, התודה, טפשויות הן. ועינים אפורות מסוכנות הן, חיים. אני מתירא מפניהם, — היא התחילה פתאום לשיר בקול. — איני מתירא מפניהן, סגורנא את דלתו של הבחור על מסגר, חיים, אלנא תסגור את דלתו של הבחור על מסגר, חיים. מי זה התיו ממני את ידי? — ולמה מובדלת ידי השמאלית מגופי? — חיים, הוא יפתח את החלון ויקפוץ מעליו ויתפרץ בעד הדלת אלינו ויתקע סכין בבטני, הוא הכלב השחור. שמורנא אותי, חיים, חיים, למה אתה בוכה בקול משונה כזה? הן אתה מפחידני. מי זה לקח ממני את קולי והניח לי במקומו קול זר? — למה הוא לי? חיים, למה הוא לי? — חיים, אתה שותק כבול עץ, חיים, כמלאך-המות אתה שותק. ולמה הוא מתהלך מסביב למטתי, למה מתהלך הסכין השחור מסביב לראשי? על מצחי הוא מתהלך. הלא אני אמרתי לו: מלאך-המות, סור ממני, ברח לך אל המקום, ששם צומח הפלפל השחור! ולמה לי שני קולות, חיים? אלנא תזוז ממני. התרחק ממני כדי פסיעה, כדי שתי פסיעות, כדי פסיעה. כך, עמוד והצץ בי. למה אתה עומד? קרב אלי והצץ בי! כך. כך. ככה נא את העששית, כבה, כבה. אתה אינך מכבה. אינך, אינך. למה אתה מעלה את הלהבה? — העלה, העלה. הדלק גם את העששית השניה, שתי עששיות, וכבה את עיניך, חיים, כבה, כבה. כבה את השמש בשמים. הוא מכה אותי בסכיננו. ואחרי מותי, חיים, מה יהיה בסופך? — אלנא תתיפח בקול רם אחרי מותי. ואלנא תשא אשה אחרת. מקברי אעלה, בשערות ראשך אסחבך, בקרניך אחזיקך ואעמידך כנגד השמש ואומר לו: השלך אותו לתוך בור עמוק, כי הוא שוטה. חיים, הבחור לא ישלח אש בבית? — אי, טפו, ריח רעו בנים לא נחתי לך, ואתה מתפלל אל מותי, חיים. וכשאתך תרד לתוך הקבר, מה יהיה בסופך, חיים? מה תעשה? גרש את הכלב השחור מתוך הבית, מתחת המטה גרש אותו. הדלק עששית בחדרו של הבחור, גרש אותו משם והשיבו על החלון. גרש את העכבר ההורק, גרש. אם תשא אחרת במקומי, תלד לך תינוק, חיים? — לא תלד, לא תלד, לא תלד. והשמש לא תלד, לא תלד. אתה חורש עלי רעות, חיים, חורש, חורש. אתה וכלביך חורשים עלי... אתה והם, אתה והם והם... אלנא תציץ בי כמו שאתה מציץ בי, אלנא תציץ בי כך, חיים. תהא מיתתך קודמת למיתתי. אתה קודם, אתה קודם. מומה רעה קננה בלבך. מומה רעה. מבקש אתה להניח אותי אלמנה, חיים, אלנא תסגרני בידו של הרוצח. אלנא, ומתי יאור היום, חיים? — למה בושש היום לבוא? — מי זה התיו את ראשו? — ולמה סתמו את פיו? — למה לא קרא עדיין היום? — כלום אינו יודע, שאני צופה לו, שאני צופה לאור השמש? חיים, העיר יזרח השמש או לא יזרח? — יזרח או לא יזרח? — ואם לא יזרח השמש, למה תהלך הלבנה? למה? — ילכה תהלק השערץ למה? — ולמה סובב הכלב השחור מסביב לראשי ושולח בי את סכיננו? חיים, שאנינא וטלטלני בתוך זרועותיך, הנחנא אותי, חיים, בתוך עריסה ונענע אותי. אה — אה — אה! — התחילה הגברת ברגמו לנגן פתאום בניגון שמישנים בו את התינוק.

הגברת ברגמן התיפחה פתאום בקול רם, שהיה מתגלגל בחלל החדרים כצוחה אנושה של אם המבכה את בניה. היא בכתה וזמרה כאחד, ונגינת ערש יצאה בלולה עם הספד מר וקורע את הלב. היא הספידה כתנים את ילדיה-אפרוחיה, שלא באו לעולם ושראתה אותם בדמיונה, כשהם שטוחים מתים על הקרקע.

— וי וי לאם, וי וי, אללי לי, אללי לי, אפרוחי, אפרוחי! למה ירדתם לתוך קבר, לתוך בור אפל ועמוק, ע-מ-ר-ק, א-ל-ל-י לי! וי וי, בא עליכם המות כח-ת-ף! מבין זרועות אמ-כם—אמ-כם נזרקתם לתוך בור אפל. וי וי, חיים, וי וי, חיים!—פתח את הד-לת של הבחור—הדלק את כל העששיות, הדלק, הדלק...

שליט התלבט במטחו כל הלילה לאורך של העששיות הדוקות ולקולותיה ונגיחותיה של בעלת-הבית אשר עלו מתוך נרודי שינה. המצע הקשה, שהיה מפרק את עצמותיו, נשטט, כנראה, בכונה על ידי בעלת-הבית. עתה שכב על גבי מטילי הברזל, וכל גופו רעד מקור ומעלבון וממצוקות נפש. כזה היה ליל התקדש חג חייו, אור ליום הראשון, שבו צפה לראות את שמו מתארסם בעולם. עוד בעצם הלילה ירד ממתו, התכרבל בשמיכה, ישב על אדן החלון והיה מציץ אל תוך החשכה, כשבוי בבית-האסורים הנדון למאסר עולמים וסופר עם כל זאת את הרגעים.

וכשהכסיפו פני השמים, יצא מן הבית. השער היה סגור עדיין. כשעה שלמה עמד מבפנים וחכה לשוער. אחרי שיצא מן החצר ועבר כמה וכמה רחובות, השמיע שערן-העיר את השעה הששית. השוערים עמדו בשורה וזרקו מים מתוך כלי המזרק על הרחובות. שפך המים, ששטפו מכל עבר, הניס את שליט בכל רגע ממקום למקום. הוא רץ, רץ. השוערים הביטו בו בחשד. משעה לשעה היתה עוברת ביעף איזו מרכבה, שישב בה איש או אשה. שכורים ושכורות היו מתנודדים. הנה שכור ושכורה שלובי-ידי והם פולטים לתוך חלל העולם נבול-פה, כמתקנאים בטוהר העולם ומבקשים לנבלו בהבל-פיהם ולהתנגס בו נקמת טומאתם. בשוק הדגים כבר החל המשא-ומתן. הנה חצי השעה השביעית. עוד חמש שעות ומחצית. והנה נושא עתון ה"השקפה". הבה לי גליון, הבה, נער! הבה גליון לסופר גדול, שציורו בא בדפוס! הבה גליון, הנה הכסף!—לא, כסף אין. כלתה פרוטה מכיסי, והוא לא הרגיש כלל בדבר. הנער זרק בפניו איזו מלה של קללה, חטף את הגליון מידו וברח. אולם עינו של שליט כבר עברה על פני הגליון, והשם "פסח שליט" לא הזהיר מתוכו, אותו השם, שבת-קולו תהא מתגלגלת בחייו, וקולו—אחרי מותו. עוד חמש שעות ומחצית. הוא יסור לבית-המערכת. יסור, יסור. למה זה הכבוד? והגאון למה?—למה יכבד האדם את נפשו, והיא מושפלת עד שאול תחתיה? היא מושפלת על ידי הבהור אשר, האדון הרמן, הגברת ברגמן, שפך המים והנער מוכר העתונים?—הכבוד למה, ולמה הגאון?—למה ברק עיניים, ויחוס אבות למה?—הנה כבר הניעה השעה השביעית. יסור או לא יסור?—בשתיס-עשרה יחליט. ובין כך וכך שלום לך הויסלה הנהדרה, שהבאת לעולם את מיצקיוויץ'

ואת סלובצקי, את קספירוביץ ואת סטניסלב פויבישווסקי. סטניסלב פויבישווסקיין אשוטט-נא ברחובות ובשוקים ואבקש אותו. כלתה נפשי אליו, כי הוא לי דגל, הוא לי ניגון, הוא לי את. ואם תמצאוהו בתגולל שכור בקופה של אשפה, הביאוני-נא אליו ואכרע על ברכי לפניו ואשק את קרסוליו. אגולל לעיניו את ספרו על האמנות ועל המשוררים והחזויכ לעם הפולני ואקרא לפניו בקול את דבריו המלאים חזון ושירה וכליון נפש— והתאספו סביבי אגודות אגודות וסיעות סיעות ועמדו למראשותיו של החזוה ואקרא בקול: שלו את נעליכם מעל רגליכם, כי קדוש גם המקום הזה! כי הנה שוכב המשורר על משואות עולם שחרב יחובק את אשפתותיו— הנה שוכב, הוזה המשורר. לאט, לאט לכם, החכמיים והמנוסים. אל-נא תפריעו את דממתו ואל-נא תקפחו גניחה אחת מגניחותיו. סלחו, סלחו למשורר שהוקיע את קלונכם לנגד השמש. את חליכם הוא חולה ואת רפשכם הוא מוקיע!—

וכשהגיע הצי השתיים-עשרה, כבר היה שליט נצב על יד השער של בית-המערכת, ולבו היה מנחש: כתבי-ידי הוכשר או נפסל?— לבו היה נותן לו סימנים: אם יסור אדם פלוני לתוך חנות המכולת, סימן הוא שהוכשר, ואם לא, נפסל. אמנם אדם פלוני לא סר לתוך חנות המכולת, ואולם שליט התחרט מיד ונתן לעצמו סימן אחר, כדי לנסות את מזלו בפעם השניה: אם יימין רכב פלוני— כשר, ואם ישמאל— פסול! לא, להפך, אם ישמאל— כשר. מה? מה? כך או לא כך?— מילא, מה שעשוי עשוי. אמנם גם הנחוש השני לא הניח את דעתו, ואולם שליט ירק פתאום בכעס ותמה על עצמו על שנותן הוא ממש בסימנים תפלים אלו. ובכל זה היה לבו נוקפו.

ובשעה השתיים-עשרה עלה שליט על המדרגות וסר לתוך חדרו של העורך האדון זלצר. העורך ישב על השלחן נטוי ראש, וידו היתה חורקת בעט על גליון של נייר. שליט עמד בקיר-זוית מחריש ומבויש, ולבו היה נוקפו בכח. העורך לא הרגיש בו כלל. שליט לא העיז לפתוח ראשון בדבור. הוא לא יכול לראות את פניו של העורך, שהיו נטויים. רק קדקדו של האדון זלצר היה גלוי לפניו, והוא היה מסתכל בו בלי הפסק ומבקש לדלות מתוכו את גורל חייו.

אחרי עשרה רגעים כערך הרים העורך את ראשו מעל גליון-הנייר ושאל:

- מה בקשתך, אברך?
- אתמול מסרתי על יד אדוני כהבייד— גמגם שליט.
- ומה בקשתך, אברך?— שאל שוב העורך והציץ בו בעינים מטומטמות.
- מבקש אני לדעת...
- אם גאון אתה... ש— אמר העורך בהתולל של בוז.
- הכבר עבר אדוני עליו?...
- מיד!— השיב העורך, וחזר וכבש את ראשו בגליון-הנייר וחרק בעטו.
- מיד! זה מה פירושו?— התלכט שליט שעה מרובה בהתרתה של שאלה
- ו— ודאי כבר קרא והכשירו, שאם לא כך, היה מחזירו לו בשתיקה. ודאי עוד

דברים בפיו, הוא פסלו, שאם לא כך, היה מחייך אלי כמו רע. מילא, הלאי שהיה מחזיר לי את כתבי-ידי! הן אין בו לא טעם ולא ריח, אין בו כלום. אפילו ניצוץ של כשרון אין בו. אין, אין. ואפילו אלמלי הסכים העורך להדפיסו בעתונו, אינו כדאי. מובן מאליי: אלמלי הסכים, לא הייתי מסרב, רק בפעם זו... לראות את שמו מפורש, לראות במו עיניו את אותיות שמו, כשהן גדפסות – מה טוב, מה יפה! הן זהו עונג מתוק, כלטיפתה של יד רכה אשר לאשה אהובה. הן זהו עונג מתוק לנפש. אני מודה ומתודה בפני עצמי: צמא אני אל הכבוד, אל הפרסום. אולת היא – ואולם אמת היא, שאין לכפור בה, כך, כך, עד מתי? – הלב הולם, הולם –

אלו היו הרגשות שהכו את גליהן בלבבו של שליט וטלטלו אותו בכך עד כדי מכאוב.

העורך הרים שוב את ראשו ושאל אח שליט:

– ומה בקשתך, אברך? –

– כתבי-ידי... גמגם שליט בפהד.

– אה, אה... ומה שמך, אברך? –

– שליט,

– פסח שליט המחבר של הציור „הוא והיא” – אה אה... ומבקש אתה

לראות את שמך בדפוס? – ובאותיות גדולות? – ודוקא אצלנו ב„השקפה”? –

אה, אה... אכן... אכן...

האח, צהלה! – אמר שליט בלבו – הוא הכשירו, הכשירו...

טוב – הוסיף העורך – בעונג גדול – ... אם יצלח...

– האדון זלצר לא קרא עדיין? – לא קרא? – שאל שליט בבהלה וכמעט

שבכה מבעט. העורך דבר בנחת ובקול נמוך:

– ציור זה מה טיבו? – סקיצה? קטע? רשימה? הלך-נפש? – הוי, הליכות-

הנפש! הללו של בחורי ישראל! מבויל של „הליכות-נפש” – אין מנוס מפניהם.

והכל רצים אל „השקפה”...

העורך חזר וכבש את ראשו בגליון. שליט ישב וחכה.

– ובכן? – אמר שליט אחרי שקצרה רוחו.

– מה? – שאל העורך.

– האדון לא קרא עדיין? – האדון יקרא? או לא יקרא –

– עוד לא קראתי. אין לי פנאי.

לבו של שליט רעד.

– ואימתי תהא שעתו פנויה? – שאל מתוך קול מהול בככי.

– אחרי שעה, אברך. סור-נא אלי אחרי שעה.

שליט יצא מן החדר. היה נע ונד בדחובות שעה ורבע. בכונה הפריז

את המדה. וכשחזר פגע בעורך, שעמד אצל בית-הדפוס.

– ומה? – קרא שליט.

– לא יצלח! – נפשו של האדון חשקה באשת-איש... ידוע, ידוע. כל

אברך דרכו בכך. ידוע, אברך...

— מה? — שאף שליט נכוך — לא יצלה בכלל או בשביל עתונו לא יצלה? —

— בכלל... גלל, גלל, רוק. קרא-נא, אכרך, בעיון את ספוריו של שניאורסון שלנו ותלמוד על פיהם את מלאכת הכתיבה, אכרך. בחור מישראל אין אמנם דרכו להיות תלמיד. אמת. אולם אני איעצך, אכרך, ללמוד, ללמוד, ללמוד.

— זהו ענין בפני עצמו! — גמגם שליט ולא שאף אפילו לכתב-ידו וברח מבית-המערכת.

מכויש יצא שליט לרחוב. תוגה הימה מוצצת את לבו. לא התוגה הרכה, המזהירה, אלא תוגה כבדה, כזו של אדם, שסטרו לו על לחיו. מה טפש לבו. אדם חולה. מפריז על ערכו. ואיך לא התבייש בפני עצמו בציורו התפל הזה? ואיך לא הבין למפרע, שאין בו לא טעם ולא ריח? ובכל זה... אולי יש בו טעם כל-שהוא. אולי יש בו, הוא נזכר פתאום בדבר, שלא קבל את כתב-ידו, חזר לבית-המערכת ועלה אל הקומה השלישית. כתב-ידו היה מונח על השולחן, החדר היה ריק. נטלו וירד עמו לתוך הרחוב. ישב על ספסל וקרא בו בעיון רב. מה תפלים הדברים! והוא הלא מפשפש מומים באחרים, בשימקין, בשניאורסון, בפיישר ובברג... בוש וכלימה! — קנאה, צרות-עין ושנאת-הבריות. המומים הרעים הללו מצוים בו, חשכות. חשכות. עיפות. הוא שם ידו בתוך כיסו. נזדמנה לו פרוטה בתחמש אגורות, מציאה מצא, ישב בתוך מרכבת-הטראם המקיף את כל הכרך. כאן, כאן. בית אחר אין לו — בכה לבו בקרבו — אין אב ולא חדר ולא כשרון ולא אהובה. ראשו היה סהרחר, עיניו היו מבובלות. חולשת לב פנימה וענני אופל מסביב. יהודי אחד ישב כנגדו בתוך המרכבה ואחו גליון ה, השקפה בידו. שליט הציץ בתוך הגליון כמתגנב. נזדמן לנגד עיניו מכתב מעירה קטנה. עבר עליו דרך חטיפה, כתב המכתב מספר מעשה בפועל שבעלו חשדו בגנבה של שערן, היה הפועל מתהלך ימים רבים כצל עד שאבד עצמו לדעת. טהור היה האדם הזה כתינוק ולא יכול לראות רבב כל-שהו על נשמתו. נשמה זו ירדה לעולם זה, כדי לעבור בו טהורה ומזוקקה ולהבהב בו רגע כברק, באו אחרים והעלו עליה רבב. היא לא מלאה את משלחתה ונסתלקה לה, אולם זה לא היה רבב, אלא פצע המטהר ומזקק את הנשמה שבעתים...

שליט חש פתאום באור גדול השופע ובוקע אליו בעד ענני האופל. האור הזה עלה אליו מתוך אותה העירה הרחוקה...

וכשירד מתוך המרכבה, פגע בנתן וכשמעון, שהיו מהלכים שלובי-יד. הם כוננו את צעדיהם לבית האוכל, נתן קרא בחדוה:

— הלוה-נא אלינו, חבר, אל סעודת החברים, שאנו עורכים היום — לכבודו של יום השלישי של פרשת לך-לך שנת הת'ת וכו' ליצירה. הן יום זה מכובד מכל הימים. כי יום השלישי של פרשת לך-לך שנת ה'ת'ת וכו' ליצירה יחיד ומיוחד הוא מיום ברוא אלהים שמים וארץ. למה נתכרכמו פניך, חבר? — צורר נקוב? כיס אחד לכולנו היום, חבר נכבד. הן בקשונך היום בהדרך. —

וכשישבו החברים וסעדו את לבם, שאל נתן את שליט לדירתו, כי הן היום הוא היום האחרון.

— אין דירה! — ענה שליט בקול הוגה. נתן עמר על רגליו ואמר לשמעון:

— כדאי היה, דוכס, שתכניס בחור חביב, כשליט זה, לתוך דירת מלכותך, הן גדול ורחבי-ידיים הוא.

שמעון הניח את כפת-ידו הרחבה על שכמו של שליט לסימן של הסכמה. נתן מחא כפיו בחדוה:

— מה טוב, מה יפה! — אני אבקר אתכם. בכל ערב וערב נשב שלשתנו, ושיחתנו תהיה קולחת. וגם כחולת-העיניים תשתתף לפעמים בשיחתנו. מה טוב! —

בעצם היום הזה טלטלו שלשתם את הפציו של שליט והעבירום, תוך חדרו של שמעון. לבסוף טיילו שלשתם ברחובות. נתן סח להם ספורי מעשיות של חסידים. שמעון זמר את הניגון „אונור רביניו“. לבו של שליט היה רוקד מחדוה. יש מקום בשביל גוף זה. יש. והנפש השקה להעמיד את כל העוברים והשבים בשורה ולחפסיק את מהלכי של מרכבות-הטראם ולערוך מקהלה גדולה, ששירת „אונור רביניו“ בפיה.

פרק כ

באותו הערב של היום השני, שבו היה שליט נודד ברחובות-הכרך ומעביר את מבטו המלא כוסף אל פני חלונות מוארים וכסויי וילונות של בתי-חומות, נודמן נתן לביתו של האדון אייזמן. אצל הדלת מבחוץ נשאר עומד שעה קלה, מקלו בידו האחת וחבילה של ספרים, חבושה יפה ותלויה על גבי חוט, בירו השניה. הוא היה לכתחלה תוהה על בקורו בתוך בית זר זה, ולבו היה מהסס קצת. אולם מיד הורה אליו שלותו הרגילה, ביד בטוחה משך בפעמון הדלת. לא עברו רגעים מרובים, ונתן כבר היה מסב בשלוח על יד השלחן, כפו היתה בוחשת בתוך כוס התה, והוא היה מספר מתוך התגלות לב עם הגברת אייזמן.

— רואה אני בהגברת — אמר — שהיא תמהה קצת עלי, על אשר החרדתי את מניחתה ובאתי לראות את פניה מתוך רצון לב לבד, קודם שהוזמנתי על פיה מפורש, והקדמתי מתוך כך את כרטיס-ההזמנה, שהגברת היתה ודאי מדיצה אלי אחרי עידן ועידינים. אני איני גותן ממש בעינינים קלי-ערך כאלו, כל ישראל אחים הם. מתבולל אני, גברת נכבדה. מתבולל בתוך אחינו בני ישראל. מן הבדידות ברחתי, גברת כבודה. הבדידות אינה לפי רוחי. קשה לאדם מישראל הבדידות כמחט בכשר החי או כמו פתגם חריף של הסופר החכם רייכשטיין, החותך את השקר של החברה באיזמל. ביחוד קשה עלי הבדידות משעה ששחקה לי השעה ובאתי ממש לירי עשירות. שעורי שפת עבר רודפים אחרי, גברת כבודה, ממש כהבדידות. בטוח אני, ששעורי יכניסו לי בימים הקרובים כחמשים או ששים רובל לחדש. גדולה כוס חמין, שמחממת את

הנשמה עד היסוד. היא מפיגה את הבדידות. אך נפלא הוא האדם, ופלאים דרכי חייו. האדם כשהוא יחידי אינו ולא כלום. אות קלילה. ענן על פני רקיע ביום קיץ. העמד בצדו כוס חמין – והאדם קם לתחיה. יש לו אחיזה בחיים. החלטתי לקנות בשבילי מעיל של חורף עם עטיפה של עור ברדלס. צאינה וראינה בנות ישראל! – והאדם המלובש מעיל חדש שוב אינו בהול בשעת הליכתו ברחוב. הבהילה למה? – פסע לך לאט, לאט, כאזרח העולם. עכשיו אני רץ כאילה. אני דולג. ולמה? – כך! דבר שבשטות. ודאי המעיל הוא הגורם. פוסע לי אני היום בערב ברחוב, ולא כלום. ובקומה זקופה. עברתי על יד חנות של ספרים ורכשתי לי את שיריו של נירנברג. הגברת ודאי קראה את שיריו של משורר התחיה, גאון הגאונים, שאין דוגמתו, לפי עדותו של המבקר הנפלא שלנו, פינחסוביץ, בכל ספרויות-העולם. פוסע לי אני היום בערב. כך. הראש מורם. העינים משוטטות. מסביב לי בתי חומות, חלונות מוארים, וילונות מופשלים. ומעבר לחלונות מבצבצים פרצופים, עינים, חטמים, מבצבצים ומתחמקים. ואני – מבחוץ. מרגע לרגע יגלה לפני פרצוף של אדם, זוג עינים, חוטם, וכולם זרים הם לי. לא שאר-בשר ולא אח ולא רע. אמרתי בלבי: הנה ספרו של המשורר בידך, ספר הספרים, מהר לתוך חדרך, החחבא בתוכו, כבוש את הראש בספר ושכה עולם ומלואו ובוראו. ספר לו לספר-השירים, שבתוך העיר הגדולה מאד אין איש ואין אלהים. ופתאום אח! עלה על לבי זכרון של בנות-ישראל יפות-התואר והחן, מרת מלכה בת אברהם ומרת כחולת-העינים. שתיהן הן יפות תואר וחן, אלא שהאחת יפה קצת יותר מן השניה... עליתי, צלצלתי, סרתי. הה, מפחנפשי! – לא קול ולא בת-קול. ירדתי קצת מרוגז והחלטתי בלבי לתפוש את הבחור הדרומי, ששמו שליט, והוא פלאי, אדם נפלא, שיש בו דבר-מה... דבר-מה... דבר כזה, שאינו בי... אינו. ודאי אינו. הוא חכם ממני. ודאי. הלא אני איני מגיע אפילו לקרסוליו. ודאי איני כגיע. אני מיצר מאד, שהגברת לא זכתה לראות בעיניה את האדם הנפלא. הוא אינו מצוי אצל הדבור כמותי, אה, לא! – ודאי לא! –

בעלת-הבית, שהקשיבה לדבריו של נחן מהוך בת-צחוק, שאלה:

– מה השם? כיצד אמר אדוני?

– של הבנות?

– לא – שלי...

– שליט? – פסח שליט!

– פסח שליט! – חזרה הגברת אייזמן על השם הזה, והרגשה קלה

חלפה את גופה כרעד. כריח נפלא של ימי הילדות הבהב לפניה השם הזה. אימתי שמעה אותו בפעם הראשונה? לפני... כן, לפני שנתים, קודם שיצא לו, מפיה של אדלינה שמעה אותו. הגברת אייזמן קמה מעל כסאה, הציצה באספקלריה וישבה על הספה.

– רצונו של האדון בכוס חמין שניה? – שאלה והשתדלה בשעה זו

לברר לעצמה את פרטי הדברים, שנאמרו על ידי אדלינה בצירוף השם הזה.

— בשמחה רבה! — ענה נתן, נטל את הכוס, הגישה אל המיחס ומלא אותה חמין.

— כך, כך! — אמרה הגברת אייזמן אחרי שתיקה ממושכה, שהופרעה לרגעים על ידי לגימותיו הקולניות של האורח — הוא דרומי? —

— מי? — שאל נתן, שכבר הסיח את דעתו מענין השיחה.
— אותו — במה הוא מתעסק? — אותו — גם כן מורה עברי — אמרה בעלת־הבית.

— אותו... שליט? — כן, דרומי. מורה עברי? — לא, כמדומני. במה הוא מתעסק? — במה? דבר זה הוא סוד. סוד. ואולי דבר זה אינו כלל וכלל סוד. ואולי הוא עני שבעניים. מאנשי שלומנו. אולי! —
— ולמה אמר אדוני שדבר זה סוד הוא? — שאלה הגברת אייזמן בכדי לטפל בשם זה.

— כן, סוד. כלומר — ודאי. הוא גופו, כמדומני, סוד הוא, כן.
— אה, אה, זהו ענין אחר — אמרה הגברת אייזמן, ועל זכרונה צפו הדברים של אדלינה:

— רבקה, מה יפה את, מה זיונים פניך! הן את כבת עשר, ואפילו עצם כשליט היה מתקשר בך לאהבה...

כך הכריזה אדלינה פעם אחת בערב. יותר לא שמעה את השם הזה. ובכל זה נחרת משום איזו סבה בלבה. היא קמה מעל הספה וישבה על הכסא ועל מה דברו באותו הערב? על... על... הן באותו הערב היו, היא ואדלינה, מספרות בעיני אהבה. באהבה הבאה כסערה ועוקרת הכל מן השורש. הכל: את שטף העיניים, צרכי־היום, חובות־הבריות וכבוד הנשים.
היא קמה, נגשה אל האספקלריה והציצה בה כדי להוכח, אם פניה הם זיונים עדיין כבאותם הימים.

— ובכן יש תקוה, מר נתן, שבימים הקרובים יקום עשיר חדש בישראל? — אמרה בעלת־הבית וישבה על הכסא על־יד האורח.
— אין ספק בדבר.

— ונוכה לראותו לבוש הדר במעיל של חורף עם עטיטה של עור ברדלס?

— שמחירו מעשרים רובל ומעלה.

— מעשרים רובל ומעלה? — אמרה בעלת־הבית בתמיהה. ואולם דעתה כבר הוסחה מבן־שיחתה. היא היתה רצה, רצה, ולבה היה נוקפה מפחד. היא היתה בודדה על פני שדות שוממים ובורחת במשעולים מפני הרהור האהבה הרודף אחריה. אולם היא חשה תוך כדי בריחה, שהרהור זה רוחש במצמקיה, שבעיקר הדבר הוא רוחש תמיד במצמקי לבה תחת שכבה עבה של אפר מקלה, לפי שהיא הוגה בו תמיד ונושאת אותו בחובה כולד של חטא, וחי הוא לו תחת סף ההכרה חיים מיוחדים. כי הננה זה הגוף (הגוף היפה — לחשה לעצמה) וזו הנשמה (הרכה — לחשה לעצמה), אהבתה ושמחתה, הם בריה אחת, השייכת לו, להאיש,

שכבודו חביב עליה כנופה, לבעל המזג הנעלה, למשה... שאשה כשרה היא. כשרה... אולם הרהור זה הרוחש במעמקי הלב, הוא בריה שניה, הנושמת מאויר אחר לגמרי ונמצא כחוץ לגדר האמור והמותר.

על צד האמת לא יכלה לבירר לעצמה כהוגן את טיבה של הפלגנות הזו שבהויתה, אולם בטוחה היתה בצדקתה.

וכלום אין זה מעשה חטא? — קטרגה על עצמה, ומיד המליצה על עצמה: — חטא? לא. הן הוא אינו מגיע לידי מעשה. ואפילו לא לידי הכרה. חוץ... מרגע זה. רק רגע אחד. היא תעלה מנככי הויתה את ההרהור הזה, את התשוקה המעוממה ההיא, תגיש אותה כלפי פנס הדמיון. היא תחטא רגע בדמיונה ותצוקר אותו מיד משרשיו — לעולמים.

אולם דוקא לפי שתשוקה זו נדונה לחניקה התלקחה אחרי רגע בכח איתנים ופלחה את הויתה של הגברת אייזמן מתוך התגלותה היותר חריפה ויותר מוחשית:

— להשכיב על ברכיה עצם רך וחולם, הנושא בקרבו אהבה אנושה כמחלת עולמים, לראותו מפרפר וגונח מדלקת אהבה, ללחצו אל לבה — זה אויטורדאפי של העלם — כך... כך... ולינוק מתוכו, מתוך מעין הילדות... הגברת אייזמן נדועזעה. התשוקה הזאת, שבקשה תחילה על עצמה חיי רגע, האריכה בתוכה שעה גדולה, ואפילו בשעה שכבר התחילה מתכרכמת בחובה כשדה לאור השמש העולה, עדיין היתה צורבת את אבריה, ולבה היה מתדפק עליה בשעת פרישתה ממנה.

— ומה הנשף של חברת „שפה ותרבות“ בעיניך, מר נתן? — שאלה הגברת אייזמן.

נתן התחיל להרצות לפניו בניגון הנואמים את נאמו של פישר.

„להשכיב על ברכיה“ — עלתה על מוקד־תשוקתיה, ופיה שאל:

— הקהל היה גדול?

„ללחצו“ — והיא שאלה:

— ומי מהם השתתף בהווכוחים?

„עלם רך וחולם“ —

— דואגת אני למשה, שלא טב עדיין —

„אני והוא בצל איץ ביום קיץ“ —

— היום התאחר יותר מכפי הרגיל —

„דמכה“ —

— כמה השעה?

„חרבוני קיץ. ערב.“

— התשיעית? האמנם?

„הוא מחבקני“ —

— רצונו של מר נתן בכוס של תה?

„הוא“...

— השעה התשיעית? היתכן?

ואני" -

- ומכל מקום אני דואגת למשה. -

היא נבהלה פתאום מפני עינו הבוחנת של נתן. הן פניה לוחטים. קמה. נגשה אל האספקלריה, הישירה את קומתה הזקופה ואמרה בלבה. "הן יפת-תואר ויפת קומה אני. פני מזהירים".

- אח, מה נורא קלסתר פני היום - אמרה לנתן - אני מתביישת להראות בפרצופי זה לעיני משה. כל הלילה לא ישנתי בש? סימקה'ניו. סימקה'ניו אינה בקו הבריאות. וי, וי, כבר הסחתי את דעתי ממנה. היא ודאי כבר הקיצה משנתה. הגברת אייזמן יצאה את חדר-האורחים. סימקה'ניו נמה בתוך עריסתה שבחדר-הילדים. על פניה השלטים היתה מפוזת בת-צחוק. אולם הגברת אייזמן שבה לתוך חדר-האורחים ואמרה בראגה:

- אני דואגת לסימקה'ניו. גם עכשיו שנתה מטורפת. כאילו היא רואה חלום בלהות.

ברגע הזה צלצל הפעמון.

- משה! קראה בעלת-הבית בשמחה ורצה לקראת הדלת. על המפתן

צמד המבקר שיינר.

- ערב טוב, גברת בת-החן ויפת-התואר! - קרא שיינר בקול הוגג

והכניס את ידה של בעלת-הבית בין עתי כפיו.

- ערב טוב, ידידי - השיבה הגברת אייזמן - שמח אני על האורח הנכבד.

- אוירו של הערב נפלא הוא - קרא שיינר, שהרגיש פתאום באדם הזה

שבחדר ועשה את פניו זועפים.

- התודעו-נא, רבותי, זה לזה - אמרה בעלת-הבית - האדון שיינר ומר

נתן, מורה עברי.

שיינר תקצ לנתן את קצות אצבעותיו כמתצצל ושאל אותו, בשעה

שהציץ בפניה של בעלת-הבית:

- מה שמו?

- נתן. נתן ולא יותר.

- כך. מורה עברי - אמר שיינר והאהיל בידו על גבי עינו כמעייין יפה

בפרצופו של בן-שיחתו כדי להבחין בו - את, את, נתן! - ודוקא נתן! - ומה

חדשות בארץ, גברת אייזמן?

- מה חדשות, אדוני? - הלא אדוני בא מן העולם הגדול!

- מה חדשות? - אנשים חיים, מתים ומשתגעים - השיב שיינר.

- ואדוני מה? חי, מת או משוגע? - שאלה הגברת אייזמן.

"היא טפשית גמורה - החליט שיינר ב'בו - היא אינה ראויה לשום

דבר, חוץ..."

- אני? גברת חשובה-השיב שיינר-אני? - בי צת מוצאת את שלשתם.

שיינר לחץ את שפתיו כמימין את עצמו לשתיקה ממושכה, כשכעס

בלבו על הבטלן הזה היושב בצדו.

- רצונו של אדוני בכוס תה? - שאלה בעלת-הבית.

— ובגלוסקאות.

שתיקה ממושכה שררה בחדר.

— ומה חדשות, אדוני הסופר? — שאלה בעלת-הבית.

— האדון הזה הוא המבקר שיינר המפורסם? — קרא פתאום נתן בעליצות — ואני לא ידעתי. הוא קפץ מעל כסאו — ובכך זכיתי לראות פנים אל פנים את מבקרנו החביב, מר שיינר. —

נתן נגש לשיינר בקפיצה, תקע שוב את כפו לו וקרא:

— אם כך, אני חוזר ואומר שלום לאדוני.

שיינר הושיט לו את קצות אצבעותיו מתוך העויה של בוז.

— ומה חדשות בעולם הספרות, אדוני הסופר? — שאלה הגברת אייזמן.

— את, רק לא ספרות! — ענה שיינר ברוגז, הפסיק את שתיקתו והרתיע

את כסאו לאחוריו ואמר:

— קצתי, שבעתי ספרות. נבחרנא לנו עניני שיחה יותר עליזים.

— אדרבא, יבחרנא האדון שיינר — אמרה בעלת-הבית.

שיינר שתק, קם, נגש אל החלון והציץ בעדו לתוך הרחוב. אחר כך

צמר על יד נתן.

— מה שמו של מר? — שאל המבקר שיינר את נתן.

— נתן.

— אה, אה, שכחתי. הלא הוא דוקא נתן. כן, כך הוא שמו. דוקא נתן.

— חה, ובמה עוסק אדם, ששמו דוקא נתן?

— בהוראה.

— מורה עברי הוא ודוקא נתן? —

— כן. כבר רכשתי לי שעורים לאלפים. ההצלחה רודפת אחרי על כל

פסיעה ופסיעה. באתי לו, ראיתי ואין איש. אמרתי: מה לך בריה קטנה ודלה...

שיינר הפסיק את שטף דבריו ואמר:

— כן, כך. הוא מורה עברי. אכן גם זה הוא ענין תחת השמים.

— ענין או לא ענין? — שאל נתן בתמימות.

— ענין, ענין — השיב שיינר בהלצה של זלזול.

— יסלחנא אדוני — אמר נתן — רצוני לשאול... הן אדוני נותן מקום

לטעות בדבריו... האומנם?

— והיכן הוא בעלת-הבית החביב? — שאל שיינר ולא השיב כלל על

שאלתו של נתן.

— גם אני כבר דאגתי לו — ענתה בעלת-הבית.

— אדוני נותן מקום לטעות בדבריו — חזר נתן ואמר — ויש לסבור,

שהאדון הנכבד, סופר עברי מפורסם, נוהג קלות-ראש בהוראה העברית.

— גם אני תמהה — דברה הגברת אייזמן ברגש — מתקשה אני להבין את

כונתו של מר שיינר. כלום ההוראה היא חרפה לבעליה, וביתוד ההוראה

העברית...

— ואיפה היא סימקה'ניו? שאל שיינר.

— היא ישנה. שנתה מטורפת, כאילו היא רואה חלום בלהות. היא גונחת משנתה. כל הלילה היתה מתיפחת. בשלה לא נרדמתי גם אני כל הלילה — שקרה הגברת אייזמן בלא סבה ברורה לכך. אולם היא חשה, שהדאגה משרה על פניה חוט של חן ולפיכך בדתה אותה מלבה. היא היתה תמיד מפחדת להראות לעיני הבריות בפרצוף שקט ועלז, שלא יראו אותה בשלותה ובריקניות שבנשמתה.

— הן המורה העברי הוא המחנך של הדור החדש של עברים נאמנים!... —

העיר נתן.

— הן המורה העברי אינו עוסק בהוראה בלבד — דברה הגברת אייזמן בהתרגשות סנטימנטלית וגנחה גניחה עמוקה — הן הוא מנהל לעם, כהן גדול, שר־צבא... אני מעריצה את המורה העברי. מי שיודע את חיו, כיצד הוא חי וכיצד הוא ניוון... אני כורעת ברך לפניו.

— הגברת היא קצת סנטימנטלית יותר מדאי — העיר שיינר בסרקסמוס

והוסיף — סימקה'ניו היא חולה? —

— לא חולה. היא אינה בקו הבריאות, ואני דואגת לה. אני כורעת ברך לפני המורה העברי, החי בצנעא ועובד בצנעא, ועבודתו היא עבודת הקודש, עבודת פרך. כלום לא כך הוא, אדוני שיינר? — את, למה הוא צנוע כל כך בדעותיו? — הלא גם הוא ודאי מעדיף את המורה העברי. כלום לא כך? — אני מעריץ שוקולדה! — השיב שיינר מתוך לגלוג קל.

— מר שיינר משטה. תמיד דרכו בכך. רואה אני את המורה העברי המחנך את דור העתיד, הבורא מהפכה עיקרית ויסודית. כולנו זקוקים לחנוך חדש — דברה הגברת אייזמן בהתלהבות — ככולנו יש מין מגרעת, מין מיוחד — מין ליקוי בתוך המרכז — היה רגיל מכר אחד שלי לומר תמיד — הוא היה אדם חכם מאד. כלום מה חסרים אנו? — היה אומר — רק דבר קטן אחד: עור חדש, שרירים חדשים ונשמה חדשה — ולא יותר. הוא היה אדם חכם מאד. ועוד דבר אחד אנו חסרים: התלהבות, התלהבות של אמת, מתמידה. כהתלהבות של חסידים. החסיד — היה אומר אבי זקני — אינו לא אדם ולא מלאך, כי־אם שרף. ועוד דבר אחד אנו חסרים: תמימות. אין בני היחס הפשוט, הישר, התמים אל החיים, יחס זה, ששכיח הוא אצל כל אומה ולשון. כלום תמים אתה, אדוני שיינר? — כלום תמימה אני? — אין בנו האהבה התמימה אל נכסי העם, אל קדשי האומה, אל מעלותינו ואל חסרונותינו. אנו עברים לאומיים ומכירים אנו תודה לעצמנו על כך, כאילו אנו גורמים נחת רוח למי־שהוא על ידי זה, שאנו מלמדים את בנינו עברית ומחנכים אותם ברוח לאומי. אני יודעת להשמיע כהוגן את הרעיון העיקרי שלי. הלא סוף כל סוף אשה אני — אמרה הגברת אייזמן מתוך קוקיטיות והישירה את גופה כלפי אורחיה — חסרים אנו דבר עיקרי. הלא אתה, מר שיינר, סופר אתה ומושל במכמני הלשון, המצא־נא לי את הביטוי. מרגישה אני בכל הויתי, שחסרים אנו מין דבר עיקרי — גם משה עמי בדעה אחת לגבי ענין זה — אנו העם היותר פרוזאי בעולם — היה אומר מכר אחד שלי.

כך דברה הגברת אייזמן מתוך התלהבות. היא היתה נהדרה בשעה זו. שיינר הקשיב לדבריה מתוך לגלוג קל, ונתן — מתוך השתוממות. אולם באמצע דבריה חשה פתאום, שכבתה בלבה אש התלהבות. היא נשתתקה. אולם לא נעלמה מעיניה הבעת ההשתוממות שהיתה שרויה על פניו של נתן. היא נהנתה מאד מדבריה, שנאמרו, לפי השערתה, ברגש ונהנתה מגופה הגמיש, מקולה. הנה אני בעלת עשרים — הרהרה בלבה — בעלת עשרים ושמונה... לא: ושש — עשרים ושש — שקרה לעצמה, ובלבה היתה קבועה ודאיות, שהיא בת עשרים ושש — והנה פרוצופו — היא הציצה כמתגנבת א? האספקלריה — ודאי נהדר הוא, בשעה שאני מדברת בהתלהבות — את מי אני אוהבת אהבה עזה? — את העם. את עם ישראל אני אוהבת. כל האש שמלחכת את הלב ויורדת לטמיון קדושה היא לעם —

אמנם לא היה ברור עדיין לעצמה מה תשפות על האש הזאת לטובתו של העם, אולם עצם הרעיון הזה ברח מאד את רוחה. היא נגשה לשיינר, ספקה לו בידה על שכמו ואמרה:

— רוחו של מר שיינר עכורה היום.

— מגעגעעים! — ענה שיינר ספק הלצה ספק כובד-ראש.

— גם אדוני מתגעגע? — שאלה הגברת אייזמן ותפשה את עצמה על המלה „גם“.

— הן, לא רק הגברת — אמר שיינר בהחול מר — הה, לכי מלא געגעעים

כיום!

— אני הייתי תמיד מכירה באדוני, שנגוע-געגעעים הוא — אמרה כעלת-הבית מתוך גניחה קשה, כמשתתפת בגורלו.

— הה, אני מתגעגע עד כדי שגעון! — דקלם שיינר.

— עד כדי שגעון? — שאלה בתמימות הגברת אייזמן.

מתוך השיחה הזו נתבדהה קצת דעתו של שיינר עליו. הוא שאר:

— הגברת כבר בררה לעצמה את הארג לשמלה החדשה?

— לא — ענתה מתוך גניחה עמוקה, שבאה לכפר עליה על שעוסקת בהבלים כאלו.

— על שום מה? —

— משה עסוק היה בימים האחרונים — שקרה הגברת אייזמן.

— אני הייתי יועץ לה שתברור לעצמה סאטי די מרוויליין — הגברת שניאורסון קנתה לה גם כן ארג זה.

— הגברת שניאורסון יפת-תואר היא? — שאלה הגברת אייזמן.

— הלא היא יפהפיה! — קרא נתן.

— מי שאומר כך, הריהו מעליב ביופי.

— אומרים, שהכופרים הצעירים כרוכים אהריה — אמרה הגברת אייזמן, והמלה „געגעעים“ טפחה פתאום על לבה.

— צעירים? — הטעים שיינר מלה זו מתוך החול מר. — כלום יש אצלנו

צעירים?

- מר שיינר הוא פסימיסטן יותר מדאי, ממש כרייכשטיין — אמרה הגברת אייזמן בדאגה.
- אמת, אמת. בדבר זה אני דומה באמת לרייכשטיין. ולא רק בדבר זה! לכל הדברים! — עם ישראל לא הקים מקובו אלא שני סופרים של ממש: רייכשטיין הוא השני —
- הגברת אייזמן חיכה ואמרה:
- אולם הגברת שניאורסון יפה היא. אני פגשתי ברחוב בלוייתו של צעיר אחד בעל שערות ארוכות. הכל הראו עליה באצבע: זוגתו של שניאורסון שלנו. בן-לוייתה, אמרו, הוא משורר צעיר, מי שעתיד להתפרסם.
- להתפרסם? — ומשורר? — וצעיר? —
- הן, מובאים לו עתידות מזהירים, השמיעו גם את שמו ונשתכח ממני. ריבקין, כמדומני, או חנקין... לא, לא כך... מה שמו, מר שיינר? —
- ודאי, שימקין — אמר נתן.
- ודאי, ודאי, כן, בלי ספק...
- הוא חבר שיר נפלא בשם „בסירתי“ קרא נתן.
- הוא חבר שיר „בסירתי“? — שיר נפלא? — שאלה הגברת אייזמן את שיינר.
- אם הגברת לא ידעה, לי מניין? — השיב שיינר בהתול.
- והיכן נדפס השיר? —
- בירהון „החיים“.
- לא קראתי את החוברות האחרונות של „החיים“ — אמרה הגברת אייזמן מתוך קובלנא על עצמה.
- ואני לא קראתי אפילו את הראשונות — אמר שיינר.
- למה מר שיינר משטה תמיד? —
- באמת — אמר שיינר ספק הלצה וספק כובד-ראש
- בעירי — אמרה הגברת אייזמן מתוך אותו הטון של קובלנא — הייתי קוראה בעיון את כל הירחונים והעתונים העבריים. ביחוד הייתי אוהבת להתעמק במאמריו השובי הערך של פינחסוביץ. ואת שיריו של נירנברג הייתי מעריצה. מאד הייתי מעריצה אותם. משה שלי כבר קנא אותי על דבר נירנברג. אני כורעת ברך לפני המשורר הזה. אולם מיום שיצאנו, אני ומשה, לו, נטשתי לגמרי את הספרות העברית, ומשה שלי הוא הגורם. תמיד היה מזרוז אותי לקריאה, ובוי הסית לגמרי את דעתו ממני. ואולי כבר נמאסתי עליו — הוסיפה מתוך קוקיטריה.
- בדבר זה אני מטיל ספק — העיר שיינר.
- כבר עברה כשנה, מיום שקראתי ספר עברי. —
- וכלום לא הפסידה — אמר שיינר.
- „מגעוועיס“ טפחה שוב אותה המלה על לבה. אח, מה צובטת היא

— אולם — הוסיפה בקול של תקוה טובה — עוד אחזור אל הקריאה. אני אזרו את משה. גם הוא התחיל להתרשל. המשורר הצעיר שימקין הוא באמת משורר גדול? —

— גדול? —

— לא? —

— גדול, גדול, נפלא! — קרא נתן בהתלהבות.

— אצלנו הכל גדולים. אפילו קטן המוטל בעריסה. מה שאצלם ננס, אצלנו ענק הוא.

— הגאון ברחוב היהודי — כלום יש דבר נלעג מזה? —

— הלא אלו הם דבריו של רייכשטיין הפסימיסטן — אמר נתן.

— אני משתוקקת מאד לדבר עם רייכשטיין — אומרים, שהוא סקפטיקן נורא —

— ומה זה היה לו לנירנברג, שפסק מלשיר בשירים? הן עם ישראל כולו עומד וצופה מראשית השנה ועד אחרית השנה לשיריו הנחמדים, המרוממים את הנפש הישראלית? — שאל נתן.

— מה זה היה לו למשורר הנחמד נירנברג שנשתתק? — שאלה הגברת אייזמן.

— הוא יצא לשמד. כלום אין הדבר ידוע להגברת? הן הוא יצא לשמד.

— האדון שיינר נשתגע. הבאמת? — את, לא — —

— אדוני מעשן? — שאל שיינר את נתן.

— לא, לפי שעה — לא. לכשאתעשר, אקנה לי חבילה של פפירוסים —

השיב נתן.

אח, מה זה צובט את הלב? — „מגעועים” —

— בחור מישראל ואינו מעשן? —

— „להתחמק מכאן, להתחמק.” —

— נטשתי את הסיגארות שלי מתוך שכחה בביתו של שניאורסון — הוסיף שיינר.

— רצונו של אדוני בפפירוסה? — שאלה הגברת אייזמן — אני אלך ואפשפש בארגונו של משה...

— אידיאה, אידיאה — קרא שיינר.

היא יצאה את חדר-האורות ובאה לחדר-השינה. שהתה שם שעה מרובה. העלתה את לבת העששית. הציצה בפניה של סימקה, שהיו שלזים בשנתם, הציצה בהאספקריה שעל-גבי הקיר. סניה לזהטים? — לא, ורודים-כהים, והעינים? — ובשעה שדברתי על עם ישראל? — אח, הלב, הלב!

„מגעועים” — לחשה לעצמה. לבי המסכן מתגעגע ויוצא ממסגרותיו, סימקה-ניו — לחשה בקול — אמך היא חוטאת. על עלם נאה, חולם, מתרפק ומפרפר מדלקת אהבה מתגעגעת אמך.

היא צנתה על הכסא, ישה, כפפה את ראשה ותמכה אותו בידה, שנשענה על השולחן. השתתה את לבה על הרהורי החטא.
 - גברת אייזמן, איך? - נשמע קולו של שיינר.
 היא נבהלה. הוציאה מארגז הקומודה פפירוסות וסרה לחדר-האורחים.
 היא אמרה:

- האדון שיינר כמעט שלא עורר את סימקה'ניו החולה משנתה. הערתה האחרונה של הגברת אייזמן הכעיסה מאד את שיינר, לקום ולצאת מיד - החליט תחלה בלבנו, ומיד שנה את החלטתו-אדרבא, תחלה אצהיל את פני, שלא יהא העלבון ניכר לעין. הוא החזיר את פניו לנתן ושאלו מתוך דעה בדוחה:

- חושד אני במר... דוקא נתן... חושד אני בו -

- בי? - במה? - שאל נתן בתמיה.

- במה, למשל? -

- במה? - שאלה הגברת אייזמן.

- נחשונא - אדרבא, נחשו -

הגברת אייזמן הפגיעה שעה מרובה בשיינר, עד שגלה את הסוד. הוא חושד בהבחור, ודוקא נתן, שמושך הוא בעט סופרים...
 - דבר זה מגין לו לאדוני? - שאלה הגברת אייזמן תחת נתן, שנחבלבל מתוך שאלה זו ולא ידע מה להשיב מפני הבושה.
 - חזקה על בחור מישראל, שמושך הוא בעט סופרים - השיב שיינר.
 נתן גענע בראשו בשליפה,

- חלילה וחלילה. כלום סופר אני? כלום יש בי שכל וסגנון נפלא ואמנות, וכלום רוח הקדש שורה עלי? - חלילה וחלילה - דיי בקריאה לבה. קורא אני, קורא ותיק. והלואי שאזכה להבין ספר עברי. חלילה וחלילה, הן מחוסר אני כשרון לגמרי, לא סימן ולא זכר. חלילה וחלילה. כלום שימקין אני? - או אפילו פסח שליט? חלילה וחלילה -

- אם כך, מקומו של יהודי זה בתערוכה - חי גפשי, בתערוכה. חה, חה - בחור מישראל - ולא נתפס לדברי ספרות. מי כבחורי ישראל שטופים בעניני ספרות? - כולם הם בטלנים, פורחים באויר, שטופים בדמיונות של הבל. בחורי ישראל הם אלמנט נרקב מאד. נרקב, פשוט נרקב.
 - כולנו שוגים בדמיונות - העירה הגברת אייזמן.

- כולנו? - וזהו רקבוננו. וביחוד מאוסים עלי אותם מבחורי ישראל, שהם בעלי חובותיו של עם ישראל, הרואים את עצמם כגאונים, שלא מצאו להם מכבדים. אנו אין אנו מודים בכשרונם, פשוט, מפני רוע הלב. מאוסים הם עלי ביחוד. צרעת ממארת הם לנו, גברת אייזמן. שיירות שיירות הם באים לביית-המערכת שלנו - התלהב פתאום שיינר - הכל רצים דוקא לה, השקפה, קבע אותנו כדפוס! - כרוז זה יוצא מפיהם בבוקר ובערב, לחם ושעשועים! צעקי ההמונים ברומא. אלמלי ראתה הגברת בעיניה את הפרצופים הללו:

שקועי-גב, שקועי-לסתות, עינים בולטות, חורי-פנים, חצי משוגעים. דיקנטים, בקיצור, לא כלום, דברים בטלים...

— בנינו הם — המליצה עליהם בעלת-הבית.

— הם אוהבים את העם — אמר נתן.

— הם באים בטענות ובחביעות, שנוררי-עולם!

— אנחנו הזבל המגדל אותם — אמרה הגברת אייזמן.

— הם יולידו את המשיח — אמר נתן.

— הם עוברים את הגבולות ופורצים את הגדרים — קרא שינר

בכעס.

— תנאי-חינו הם הגורמים — המליצה הגברת אייזמן.

— מהם יצא נירנברג, המשורר הגדול נירנברג — אמר נתן.

— קבע את דברינו בדפוס — צוהים ככרוכיא — ובשעה שבחור כזה

מוסר לידינו את כחב"דו, הוא עושה את עצמו, כאילו מוכה הוא אותנו בו,

כאילו משפיל הוא את כבודו על-ידי-כך. הכל הם בבחינת המסון. כל בחור

מישראל המסון הוא מלידה ומבטן. בחור כזה היה היום בבית-המערכת שלנו,

חצי משוגע. עלה אל הקומה השלישית, ירד לשניה, חזר ועלה, רץ כמשוגע,

החפרץ לבית-הדפוס, תפש לעורך בשרולו על-גבי המדרגות ותחב לו את

כתב-ידו, העורך מראה לי את כתב-היד, הוא והיא — כך שמו. אדם שדעתו

נטרפה — וספרו — בקיצור, לא כלום, דברים בטלים.

שינר נשתחק לרגע. אחר כך התלהב פתאום ואמר:

— הבה ואספר לכם אפיזודה מענינת אחת. פעם אחת בשחרית אני יושב

בחדר-עבודתו של שניאורסון. שניאורסון מקריא לפני בפעם העשירית את ספורו

בעולמות העליונים, אני נוהן את לבו על המגרעות שבתוכו. הן אדם זה יותר

משהוא מתקן הוא מקלקל. אנו מתווכחים, מתלהבים, פתאום: דפיקה בדלת! —

הא אלצה הקדוש — אבדנו! — אומר שניאורסון וצות: אסור. — והדלת נפתחת. על

המפתח כנגדנו עומד בחור כזה — הוא הריט את ידו באויר והראה על שעור-

קומתו של הבחור — נעלי-יד לבנות, פרנט, פורטפיל בידו, הבחור עומד. מה

בקשתך, בחור? — שואל שניאורסון ומציץ בי, כאומר: הצילנו! — הבחור

מתיצב כנגד שניאורסון, זוקף את קומתו. — הגענוא בעצמכם, עד היכן

נתארכה קומתו של הבחור — לא אדם, כי-אם צל של אדם עם נטות היום —

הבחור משתהיה כדונטלמן גמור — שינר שרבב את שפתו התחתונה כדרכו

של שניאורסון — הבחור נרתע לאחוריו כדי פסיעה ומדקלם, סופר אני! —

אם אתה סופר, שניאורסון מה חטא? — שואל שניאורסון מתוך האירוניה

השניאורסונית המיוחדת רק לו. כדאי היה לראות את שניאורסון, בשעה שיצאה

מפיו השאלה הזאת. הטון היה אופיי ואירוני, הבחור כובש את ראשו, אחר

כך הוא מרימו ופונה בתשובתו אליי — רצוני להקריא להאדון שניאורסון

את הדרמה שלי! — שב, אברך, וקרא — אמר שניאורסון, הבחור קורא. הוכא

ואטולוא, לא צבעים ולא פרספקטיבה. בקיצור, לא כלום, דברים בטלים. אני

ושניאורסון מציצים איש בפני חברו, והצחוק מתפרץ מתוך הפה בעל כרחנו.

ופתאום הרים שניאורסון את רגלו ורמז להבחור על סוליה שבנעלו — כדאי היה לראות את שניאורסון בשעה זו — אברך, ראה — אמר שניאורסון — הנה הסוליה של נעלי. ומה משפט הסוליה? — לטש הבחור עלי ועל שניאורסון עינים תמהות. היא קרועה? — שואל שניאורסון. ומה? — שואל הבחור בתמהון — קצת. אם כך, תקננה — מסביר אני להבחור. אני מיד השגתי את כוונתו של החכם שניאורסון — כלום רצון אני? — שואל הבחור משתאה ומשתומם. — וכלום סופר אתה? — השיב שניאורסון בתמימות המיוחדת רק לו. צריך אדם להכיר את שניאורסון על בוריו, כדי להבין, כמה מן הגיחוך היה במחזה זה.

שיינר צחק בקול. גם נתן צחק. רק הגברת אייזמן לא צחקה כלל.

— שניאורסון אוהב נשים? — שאלה פתאום הגברת.
— מי ממנו אינו אוהב נשים? — השיב שיינר והרהר בשעה זו בלבו:

„היא לא צחקה כלל. המעשה לא ברח כלל את דעתה, לפי שהיא טפשית ואינה משיגה את הנלעג“ —

— שניאורסון יפה-תואר הוא? — חזרה ושאלה הגברת.
— הגברת לא ראתה עוד מימיה את שניאורסון? — תמה נתן.

— לא, אפילו לא פעם אחת. ומר שיינר רואה אותו בכל יום? — שאלה בערמה.

— יותר מכפי הצורך — השיב שיינר.
— הוא מקבל את כל איש בסבר פנים יפות? — שאלה הגברת אייזמן.

— את כל... אשה — השיב שיינר.
— האדון יציגני לפניו? — משתוקקת אני להכירו פנים אל פנים.

— כן. לכשתהיה הזדמנות לכך —
— ואימתי? —
— לכשתהיה הזדמנות לכך —
— באולם של חברת „שפה ותרבות“ אפשר לראות את שניאורסון — אמר נתן.

— זו יום הדין — אק הנשף הבא. יואל-נא מר שיינר לסור אלי ולהוליכני אל הנשף. משה עצלן גדול הוא ואינו להוט אהרי הנשפים.

— טוב! — ענה שיינר וקם ללכת.
רוחו של שיינר היתה נרגזה. הוא חשב למצוא את הגברת אייזמן יחידה בבייתה ולהזמין לטייל עמו. ספור המעשה בהבחור הסופר-הרצון לא ברח את דעתה. היא כעסה עליו על שקרא אותה לצאת מחדר-הילדים. היא הפגיעה

בו להציגנה לפני שניאורסון, זקן אשמאי זה הלהוט אחרי הנשים — הוא החליט לקום ולצאת מיד מן הבית, לצאת בנחת ומתוך דעה מיושבה, ודוקא מתוך דבור של בדיחותא. בלא זה אי אפשר. פשפש במוחו דבור של בדיחותא ולא מצא לפי שעה.

רגעים אחדים עמד על רגליו עמידה זו, והיה נראה כנמלך בדעתו, דבר שאינו מוסיף לו כלל כבוד. ראה את הגברת אייזמן, שעמדה כנגדו בהדרתה זקופת קומה ומוזהירה. החליט להתיו טפה של מרה של היופי החוגג הזה.

— גברת אייזמן — אמר בשעת לבישת המעיץ — גברת חשובה, שמא תכבדני הגברת בפפירוסה שניה! — משכה אני את הפפירוסה, שרק היא נותנת טעם לחיים — —

— רק היא? — שאלה הגברת אייזמן מתוך עלבון.

— גם האשה — אמר שיינר.

— גם? —

— גם, הגם" הזה עודו מוטל בספק — השיב שיינר כמנצח.

— כן, טובה הפפירוסה לאדם — התערב ביניהם נתן.

שיינר הושיט פתאום את ידו להגברת אייזמן בכרכת הפטירה.

— אדוני יוצא? — ופפירוסה? — שאל נתן.

— כן, ופפירוסה! — הנה — אמרה הגברת אייזמן והושיטה לו פפירוסה.

— לא, אינו כדאי. כבר נסתלק החשק — אמר שיינר, יצא מן הבית ולא

ברך את נתן בשלום.

שררה דממה ממושכה.

— כך, כך — אמרה הגברת אייזמן — כזה הוא המבקר שיינר. כזה הוא —

היא נשתתקה. רגעים מועטים שהו הרהוריה על המבקר שיינר. הוא

בז לה? — מבטל אותה? — אוהב אותה בלבו? — היא עלבה אותו היום. הוא

יצא ופניו היו זועפים. הוברר... שמקושר הוא בי, הוברר עצדה אותו. רעיון

זה גרם לה קורת-רוח מרובה. אולם מיד הסיחה את דעתה ממנו, והרהוריה

חזרו והתעכבו על השם, ששמעה היום מפיו של נתן. הוא, הוא — ננעץ הרהור

בלבה — ש—י—ט—הגתה בדמיונה את השם הזה מפורש. ניצוץ אחד פרש

מגשמתה ופלח פתאום את גלי-האופל של העתיד ושב אליה כיונתו של נח,

שחזרה ועלה-התאנה בפיה.

— ברגע זה נמשך בפעמון.

— ערב טוב, רבותי! —

זה היה קולו של הארון אייזמן. הוא עמד פתאום אצלה. הגברת

אייזמן לא הרגישה כלל בדבר. היא נודעזעה. ראתה את עצמה כוליה שקופה,

וכל הרהורי לבה נקראים כמו מעל הספר. היא התחילה מפרפרת כיונה

פצועה וחותרת להוריד לתוך הביון הלב את השם ואת התשוקה המחלחלת,

להצניע, להצניע, לכסות על קלונה — ופיה פלט בקול חוגג:

— משה, נחש-נא; מי בא לו? — מי? —

- מי? - שאל האדון אייזמן.
 - ססח שליט! - השיבה הגברת אייזמן מבלבלת.
 - מי הוא שליט זה? - שאל האדון אייזמן, ששמע את השם הזה בפעם הראשונה.
 - אח, טעיתי, משה'ניו? - ענתה הגברת אייזמן ותשב בפיה גרגר אבק מעל מעילו - אתה לא שמעת את שמו, הוא מכרה של אדלינה.
 אחר כך לחשה לו באהבה:
 - משה'ניו, היוצאים אנו לארץ-ישראל?
 ואחר כך הוסיפה:
 - גם מר נתן יצא אתנו לארץ-ישראל. אימתי? הגדנא: אימתי? - התחטאה בפניו כתינוק.
 - אח, פתיו, את שואלת: אימתי? - אדרבא, הגידינא את: אימתי?
 - נמהרנא ונעלה, נמהרנא. בחלה נפשי בו' - קצתי בחיים אלו. נעלה-נא, משה'ניו. וגם נתן יעלה עמנו לארץ-ישראל...
 נתן מחא כפיו בשמחה. ואחרי אשר הלהיבו שעה קלה את דמיונם בפרטי העליה לארץ ובסדר-חיייהם שם בקולוניה של יהודה קם לבסוף נתן ונפטר מהם. הגברת אייזמן אמרה:
 - כך, כך, מר נתן, התבוא לנשף הקרוב אל האולם של חברת שפת ותרבות?
 - ודאי, ודאי. כל חברינו הקבצנים באים אל הנשפים.
 - וגם אני, וגם אני בלי ספק. אתה מרשה לי ללכת אל הנשף הבא, משה'ניו? - שאלה הגברת אייזמן בקול של תינוק.
 נתן יצא מן הבית כחוגג ונשא עמו את הדמות הנהדרה של האשה העברית זקופת-הקומה ויפת-התואר המסורה לעם ישראל ולבעלה הלאומי הנלהב, המדברת בהתלהבות קדושה על עם ישראל, בניו, סופריו וגורלו, ושמבטיה מכוונים כלפי המזרח, ארץ האבות. כל עורקיו רעשו בו משמחה. כל עצמותיו היו מרננות ומשתוקקות להקריב לעיניו של מי-שהוא את הדמות הנהדרה הזאת. להיכן הרגלים? - לחנקין ופייגין? לשמעון? לסוניה? - או לשליט? ודאי לשליט.
 "יה ישאל? - ודאי לשליט, כי הוא משורר. ודאי לשליט.
 אולם את שליט לא מצא בערב זה בחדרו. וגם למחר, כשסגע בו עם שמעון, היה נזהר בדיבורו. הוא השמיע באוזניו את שמה של הגברת הכבודה בלחש ומתוך דבור קצר. כשימצא את שליט יחיד, יצייר לפניו את דמות דיוקנה של הגברת הכבודה כמות שהיא, כמות שהיא. הוא שמר בלבו את הדבר.

לילה

א

עם תחלת הערב הרגיש שמעון, שכח התפישה שלו נחלש, ואין הוא יורד די צרכו לתוך ענין הספר שבירו. העביר את אצבעותיו על מצחו ועל שערוותיו, אחת ושתיים ושלוש, מתוך כונה לפזר את ההרהורים הזרים והטורדים – ולא עלתה בידו, התחילו בלבו מוצצים ומכרסמים תולעים, ידועים לו משכבר הימים, וברקותיו התחילה תסיסה לזהטת. שרשי השערות התחילו דוקרים, קצת פה קצת שם, את עור הגלגולת, ובתוך החזה שלו חסר אויר לנשימה.

עזב את הספר הפתוח והתחיל מהלך ארוכות וקצרות בחדר, גייס את כח זכרונו כולו לזכור איזה דבר חשוב והגון, שיהא בכחו לתפוש, לכלי-הפחות לאיזו שעה, מקום כלי-שהוא במוחו, ולגרש משם את הצללים הכהים, המחוללים את מחולם המשכר – ולא עלתה בידו. המוח נתרסק ונשאר ברשותם של אותם הצללים, שהתחילו זוחלים לתוכו מתוך כל הזויות, ואשר נסיונו המר העיד עליהם, כי מכיון שהם נכנסים, שוב אין תקוה לגרשם.

בזוגיות החלונות של הבית שמנגד הוצתו שביבי-אור דוקרים, המגריים את אישון העינים ומכריזים על שמש שוקעת מאחרי החומות הגבוהות. עמד זמך-מה לפני החלון הפתוח, ובווית אחת צנועה שבנשמחתו צצה לרגע תקוה קלושה, כי המראה הנשקף לו מלמטה יפזר סוף-סוף את צללי הערב האכזרים וישביח את המית הדם הטורדת והפרועה. אך גם תקותו זו לא באה, הלב השוטה התחילו שולטים בו געגועים כהים ומעורפלים, צר נעשה לו המקום בתוך החזה הרחב והשעיר, והתחיל מתלבט בתוך כתליו מתוך חפזון טרובה וחרדה צוהלת לקראת הערב הקוסם ומבטיח הרבה.

עיניו תעו בחצר שמתחת ובקשו נקודת-אחיזה כלי-שהיא לענין בה אה מחו, ולא מצא כלום. רצה לסור מן החלון, והנה נתקלו העינים מעצמן בגזוטרם שמנגד ובריבה, שישבה שם מסובה בכסא-נוע, וידיה משולבות על גבי החזה עליה. רגע נתעכב מבטו בצוארה ובקצה החזה החשופים, גלש משום

על גבי קפולי שמלחה הצהובה והרחבה ונתקף בכוזמקה השחור. רגליה הימנית היתה מונחה על ברכה השמאלית וגלתה פוזמק שחור ורצועה לבנה של שמלחה התחוננה. נמשך מבטו אל אותה רצועה לבנה, המבהיקה והמגדה, כאותה פרסת ברזל אל האבן השואבת, נסחבך בה כאותו איל מתוך פרשת העקדה, והתחיל קורע ומגולל את שולי-השמלה הצהובה ומחפש תחתה את העור הנוצץ והחלק. הלב התחיל מרקד, כאילו עלה בדעתו לשבור את כותל החזה ולהתפרץ מתוך כלובו. גידים התחילו מתנשחים ברוקת, בתוך חוטי-השדרה התחילה איזו עדשה מתגלגלת מלמעלה למטה, בלסתות פרצה דלקה, בחוץ הפה נסתתמו צנורות הרוק, נתיבשו החך והלשון, וכפות-הידיים נתכסו בוצה.

— לעזאזל!

נס מאצל החלון. חזר לאחר רגע והוריד את הוילון. אך בל-זה ללא- הועיל. הריבה שבכסא-הנוע כבר קנתה לה מקום בתוך אחת הזויות שבחדר, שככה שם פרקדן, כשראשה נשען אל הקיר, עיניה סגורות, וארגי-שמלחה שקיף לגמרי.

שמעון נודעזע. נשך באכזריות את שפתו התחתונה ולחץ באגרופיו את הרוקת הלוהטות.

— הרי הלילה מתחיל כבר. הלילה...

עצם את עיניו והתחיל מינה עד מאה.

— אחת, שנים, שלוש, ארבע...

כשגמר את מנינו ופקח את עיניו היתה כבר הזוית ריקה. אך בתוך הלב צוחו עוד גלי-דם שואנים, הנשימה היתה קשה ככתחלה, ובתוך הרגלים הרגיש הולשה. העמידה כמעט שנעשתה עליו לטורח.

— הרי כן אי-אפשר. אי-אפשר...

הכניס מתוך המטבח כד מים קרים, עמד לפני קערת-הרחצה, פתח את צוארון-כתנתו ויצק את מלא כל הכד בבת-אחת על ראשו.

ב

בכונה עסק שעה מרובה בנגוב השער והפנים הרטובים. עטף במגבת את הצואר והיה מעביר את שוליה במתינות על פני המצח, מכניס אצבע כרוכה בחד המגבת לתוך אוזן, משהה אותה שם זמן-מה וחוזר ומכניסה לתוך האוזן השנייה. עצבי הראש והפנים שקטו במקצת, הלסתות נצטננו משהו, וכפות הידיים נתיבשה עליהן הזעה. במתינות מרובה ביותר החזיר לבסוף את האלונטיית למקומה, רכס את פי כתנתו וחזר למקומו שאצל הספר הפתוח.

כעשרה רגעים ישב לפני הספר עד שהרגיש, שאין הוא מבין כלום ממה שהוא קרא. העינים עוברות משירה לשורה, אך בוגדות הן בשליחותן ואינן מוסרות למוח ממה שלפניהן ולא כלום. נמצא, שאף משפט אחד, אף מלה אחת לא נקלטה ולא נתרשמה בראשו. הבין ששוב אין לו מפלט וקם מלפני השליהן.

הדממה והריקניות שבחדר העיקו. כריכות הספרים, שנשקפו מעל הגזוזטרא, עם אותיותיהן המזהבות נראו שוימות וזרות. מן הכותל נשקפה „החורשה הקדושה“ של בוקלין, ובבואות הנשים הלבנות התחילו לוחשות על דבר מרחקים יפים, גנים ריחניים, חורשות זיתים ותמרים וחיי־כשפים אגדיים, ערפליים ומתוקים. שוב לא היו אלו בתולות לבנות ושותקות, כהנות יוניות מחרישות ותמימות: מתוך המסגרת האדומה נשקפו לו נשים. מתחת לסודריהן הלבנים צעקו גויות צעירות וקודחות. במקום דממת החורשה וקדושתה התחילו שירים לזהים ולחשים צורבים מתפרצים לתוך אזניו...

ומתחת התחיל מתפרץ לתוך החדר שאון הערב הרגיל: צעקוניהם של תינוקות משחקים, פעמוניהן של עגלות־הטרם, קריאותיהם של מוכרי עתוני הערב וצילי פסנתר מבעד לחלונות הפתוחים. מרחוק, מעבר לכתלים והתריסים המוגפים, התחיל רזמו הכרך בקסמי אוריו, והמיתו התחילה קוראה, קוראה ומבטיחה. הלב, זה הלב השוטה, האמין מיד לכל הבטחותיו המוגזמות של הרחוב הנעור עם ערב והתחיל תובע שוב ולחוש וחולם על דבר גנים ופרדסים תוגגים, על צילי תזמורת צוהלים ועל שדרות אפלות וריחניות שבתוך אותם הגנים. סח הלב על רחובות שטופי־אור ותנועה ונשים מקושטות וצוחקות. האזנים נעשו אפרכסות וקלטו את רשרוש שמלותיהן המרתית. נחירי האף התרחבו וספגו לתוכן את ריחות בשמיהן הערביס והמשכרים. החדר נתרקן רגע אחד מכל אורו, ובשום אופן אי־אפשר היה לשאוף רוח.

הרגיש את עצמו כבתוך מכבש. הנשימה היתה תכופה וקודחת. הבל האף התחיל מכוה בשעת יציאתו את השפה העליונה, והעינים, שנתרבו בהן החוטים האדומים, אמרו לקפוץ מחוריהן.

— טפו!

ירק והוריד את אדרתו מן הקולב.

— הרי שוב אי כח עוד.

ג

ברגעים הראשונים לצאתו החוצה הוקל לו קצת. מבעד לחלונות המחסנים התפרצו אלומות אור והתלכדו עם אור פנסי הרחוב הגדולים, המתנועעים עם הרוח בראשי העמודים. עגלות־הטרם הסטות הבהיקו בשלל פנסייהן וצלצלו בלי מעצור. קריאות רכבים התלכדו עם אלו של נערות מוכרות פרחים.

— שושנים מאוחרות! שושנים אחרונות!

עמד וקנה זוג ורדים. בסלקו לנערה את מחירם נגעו אצבעותיו באלו שלה. הנערה לא הרגישה בכך, הורידה את המטבע לתוך צלחתה והוסיפה לרוץ ולקראו:

— שושנים אחרונות! שושנים אחרונות!

אך לו דיה היתה נגיעה קלה זו של הילדה, כדי להרתחו מחדש ולטול ממנו את מנוחתו. לא הרגיש יותר בתנועה והשאון שברחובות, לא ידע באיזה רחוב הוא ולהיכן הוא הולך. עיניו נתרחבו, נדלקו בהן ניצוצות פראים והתחילו יורות חצים בפני הנשים שנפגשו על דרכו. הנשים, רובן, כמובן, לא הרגישו במבטים הללו כלל. אך יש שאיזו נערה היתה נתקלת בווג העינים הללו והיתה מורידה את עיניה ומסמיקה מבוישה ושמה כאחת.

אצל איזה גן טיול נדחק עם ההמון אל אשנב הקופה, קנה כרטיס ונכנס.

השדרות הסמוכות לשער היו מלאות. מנגד, על-גבי הבמה, ישבו המנגנים ומחו את הזעה מפניהם. כנראה זה רק גמרו לנגן דבר-מה. נדחק עם הקהל הרב, ספג לתוכו את הריחות החריפים והשונים של שמלות-הנשים, ידו השמאלית חשה לרגעים נגיעה חמימה ולוטפת של שרוול-אשה, וראשו סבב עליו. מסביב הבהיקו שפתים עסיסיות, עינים מבריקות ופרתי מגבעות שונים ומשונים.

קצות אדרתו הפתוחה התבדרו במקצת, המגבעת נעשתה כבדה ביותר, והרגלים קשה נעשתה עליהן ההליכה. הלילה היה חם, אף כי טחוב קצת. האדרת היתה מיותרת והכבידה על הכתפים. יצא מתוך ההמון וסר אל אחת השדרות הצדדיות. כאן שרר אופל, והמטיילים היו מעטים מאד. פה ושם ישב זוג שכור-לילו ובדידותו. הרוח הניע את טרפי העצים הצהובים כבר ברובם, וממעל נראו שמים אפלים משובצים כוכבים מתו-ישים ורחוקים. נזכר פתאם, שכל הערב לא הרגיש בכוכבים הללו. שוב נזכר שאינו מרגיש אף בנשימת הסתיו ההולך וקרב, באותה מדה, שהיה מרגיש בה לפני איזו שנים ואפילו אשתקד. צבת קרה ואכזריה צבטה את הלב.

— החושים הולכים וקרים. וכי זו היא כבר הזקנה?
הסיר את המגבעת והעביר את האצבעות על המצח ושערות הראש. אך איתה הצבת לא הרפתה.

— ומה תהא התכלית, עלם? הלא זוהי כבר מרת זקנה?

בקצה השדרה על ספסל נמוך ישבה אשה בודדה. כשקרב אל אותו ספסל התחילו פטישים קטנים הולמים ברקותיו, ובמרכזו קרקדו התחילו מיני יתושים משונים תוקעים צפרנים חדות וארוכות. עבר סמוך לספסל וחזר ועבר פעם שניה. האשה הרימה את ראשה והסתכלה בו רגע מתחת לשולי מגבעתה הרחבים. פסע פסיעות אחדות וחזר ועבר על פניה, כשהוא מביט אליה. מפני האפולוית לא ראה את פניה, הרגיש רק שעודנה מסתכלת בו. עשה שוב פסיעות אחדות ונשאר עומד לפניה.

— מותר לשבת על-ידה? — קולו רעד, והמלים יצאו מגרונו מקוטעות ובלתי ברורות.

— ישב. הרי הספסל ארוך. — התשובה היתה שקטה וקרה.
ישב.

המוח נתרוקן ונתיבש לגמרי. בתוך כחלי הראש העיף נתחבטה רק שאלה קהה:

- עכשיו מה? ומה עכשיו?

ב התעלף. הפטישים שבתוך הרקות לא פסקו אף לרגע.

- מה עכשיו?

חבש את מגבעתו וחזר והסירה. הגיש את השושנים שבידו אל אפו ורכס שני כפתורים עליונים שבמעילו הרי צריך לדבר דבר-מהו מה אתה יושב כך, גולם?

צריך, צריך... אך במה מתחילין? - חזר ופתח את כפתוריו, תקע עיניו בשכנתו כמבקש לעמוד על שרטוטי פניה. במה מתחילין?

- משעמם לשבת כך יחידה? - הוליד סוף-סוף מוחו העקר שאלה בגלית ואוילית.

שכנתו לא ענתה כלום. הסבה קצת את ראשה הצדה, באופן שהוא נמצא יושב מול ערפה. גל רותח התפרץ לתוך פניו, ואזניו התחילו יוקדות. ישב מבויש ונכלם, כאילו סטרו איש על הלחי. צריך היה לקום, לברוח - והתביש. התביש גם להשארן הספסל נעשה קשה וצר.

חכך רגע את עיניו, קמט את מצחו ולא ידע להיכן יסתיר את ידיו, את ידיו עם אלה הורדים הארוכים!

- הרי אינה מכירה בך! - הוליד שוב המוח המסכן הצלה פורחא. אחז בקש זה של הצלה, קפץ ממקומו ונס. גם כנבב שנמצא בגנבתו.

לסתותיו שהסמיקו לא הלבינו שוב גם אחרי שיצא מן הגן והיה מהלך מרחוב לרחוב. בתיצחוק חולנית עקבה את שפתיו ומתוך כונה להשתיק רגע את הפטישים שברטות, שלמרות הכל לא הפטיכו את עבודתן, לחש לו לעצמ.

- כך נאה לך כי נאה לך כך נאה לך, מוזהם שכמותך!...

ד

לאחר שתי שעות של הליכה נמצא באחד הרחובות המרוחקים ביותר ממרכז העיר. רגליו כבר היו עיפות. התחיל מחשב את דרכו. להיכן עכשיו? הבייתה אי-אפשר. השעה קדומה עדיין, ועצבי הרי לא יתנו לו שם מנוחה בשום אופן. נזכר שלא אכל מן הצהרים והלך לבקש מזנון.

החדר הראשון של קפה, וויניציה' היה מלא. אד מתוק ומשביע עלה מספלי הקהוה והשוקולדה, עבר אל החדר השני וישב סמוך לכותל. הזמין כוס תלב והסתכל בזרועה התשופה של המלצרית הגבוהה והיפה.

ההכל החם העולה ומתמר מהספלים הרוותחים ורשרוש שלמותיהן של המלצרות הרצות איך ואיך שללו כמנו שוב את מנוחתו. העצבים התערטלו, וגדי דם התחילו מתפרצים מחדש לתוך הלב מתוך תביעה צוותת. הרגיש

שעיניו הדליקו את אבוקותיהן ונעשו חודרות וטורפות. כשנגשה אליו, הלך וקרוב, הנערה המצטחקת והטס בידה, היה לו מין הרגשה, שכל פנסי-החשמל כבו בבת-אחת, ומתוך האפלה קרצו רק עיניה הלחות ויצורי גוה המסתמנים מתחת לשמלתה. העמידה את הטס ולא מהרה לסור מעל שולחנו. הסמיקה קצת, אך בת-צחוקה הקלה, התמידית, הפרופיסיונלית לא סרה מעל שפתיה. אחז בשתי ידיו בקרנות השלחן, שלא לקפוץ ממקומו ושלא להתנפל עליה. נשך את שפתיו ואת לשונו חליפות.

- בבקשה: זוג לחמניות.

ביאה את המבוקש ונשארה עומדת על מקומה הקודם. הסירה במברשת איזו פרורים מן השלחן ותקנה איזו פריפה שובבה שבתסרקתה.

- ומה יצוה האדון עוד?

האדון לא חדל לנשור את שפתיו.

- לא כלום.

האדון קשה היה עליו הדבור, והגרון נעשה נחר ויבש.

- יותר לא כלום.

התרחקה. לגם לגימה מכוסו ותמך את ראשו בידו.

- שד משחת! מה זה נעשה לו? מה זה נעשה לו?

בראש התחילו גלגלים גדולים וכבדים סוכבים על ציריהם ואתם יחד כל החדר, השולחנות, הנברשות התלויות מן הספון, הזקן הקרח שמנגד, עציצי הפרחים שעל הרצפה. עצם את עיניו ופקחן שוב. פרס מן הלחמניה ושם לתוך פיו, אך השנים לעסו בקושי, בית-הבליעה נעשה צר ואי-אפשר היה לבלוע. לגם שוב לגימות תפלות אחדות מן הכוס ונזכר פתאום, שכאשר אין תיאבון אין אוכלים.

נשען אל דופן הכסא וישב בלי נוע.

עברה המלצרית, ובדרכה נגעה זרועה החשופה והקיררה במפרקתו שלא במתכוון. יין הריף ולוהט הוצק לתוכו. נעקר ממקומו ונקש בכף, שרטטה בין אצבעותיו ואמרה להשתמט מתוכן.

- כמה?

ה

השעה היתה מאוחרת, כנראה, שערי הבתים היו סגורים, והתנועה ברחובות כמעט שפסקה. הדרך לביתו היתה רחוקה, אך הרחובות האפלוליים והריקים כמעט, שהיו שוקטים ונרדמים, התחילו שוב קוראים ללב הנואל ומבטיחים - והלה האמין, האמין שוב. העצבים שנתערטלו עדיין לא ידעו מנוחה, ונדמה היה לו לשמעון, שנדידה מזורה זו ברחובות העיר ולילה זה ימשכו עד עולם. הגויה הצמאה תלכט כך עד אין סוף מרחוב האחד לשני, והראש כיון שנתרוקן ישאר ריק עד עולם. תמה היה רק משום-מה כבד הוא כל-כך ראש ריק זה, שזורי אין כח להחזיקו.

בקרני הרחובות נפגשו לו איזו זוגות מאחרים... מרחוק היו מגיעים לאזניו קטעי דברים וצחוק.

נחיריו התרחבו. שריריו נעשו מטיילי עשת. אצבעותיו נכפפו מעצמן, נעשו אגרופים, גלים לוהטים ופראים חדרו מן הראש לתוך העינים, והללו נעשו אדומות, נוצצות ובוֹלֵטוֹת, הרגיש שעוד שעה של הליכה מטורפה כוּו והוא יתנפל כזאב רעב על האשה הראשונה שתפגש לו בדרכו. הרחיב את צעדיו.

– הביתה... הביתה...

מתוך אחת הסמטאות יצאה נערה לבושה סודר כחול ועטיפה שחורה ושקופה על ראשה, חסמה את דרכו והלכה לפניו בצעדים מרושלים ובוטחים.

– יצאנית...

רטט חשמלי עבר בכל גופו, ברכיו התעלפו וכמעט שנפל. התחיל רץ. עבר על-פני הנערה והציץ לתוך פניה. פנים מלובנים בפור, פה סמוך, עינים לאות וחצופות. צעדיו חזרו ונעשו אטים וקטנים. לבו, מלא תקוה ופחד, חכה לרגע שתשיגהו הנערה ותקרא לו, אזניו ספגו לחוכן את קול צעדיה על פני מפסעת האבן, אך הצעדים היו מרושלים כל כך, קטנים כל כך, לא, היא לא תשיגהו עד עולם... נראה לו מרחוק ספסל עץ, מהר אליו וישב. הנערה התחילה רוטנת איזה נגון והלכה הולכת וקרובה, הולכת וקרובה. עיניו נדבקו בה, ולבו התבוסס בדמו. הנה הוא כבר על יד הספסל, סבור היה שתשב אצלו או שתקרא לו, לכל-הפחות, אך היא עברה לה הלאה מרושלת ושקטה, רוטנת את ניגונה... קם ונשרך אחריה, נכון בכל רגע להתנפל עליה מתוך צעקה פראית, כאן באמצע הרחוב. הפנתה את ראשה.

– למה הוא מסתכל בי כך?

סוף-סוף הרי הרגישה בו – חגג שמעון את נצחונה, מה היא סחה? – את דבריה שמע, שמע ברור, אך לא הבין כלום. לא ידע מה להשיב ובא בשאלה מיותרת, מיותרת לגמרי:

– מותר ללוותה?

את קולו לא הכיר. מי-שהוא זר, זר לגמרי, דבר מתוך גרונו.

– בבקשה...

הלכו יחד. היא שקטה ומצטחקת, והוא אינ-אונים ורצוף, ושאגת פרא עולה ומתפרצת מתוך חזהו. נטל את ידה.

– להיכן היא הולכת?

היה בדעתה לחזור הביתה, אלא... והוא להיכן?

זרועה, שהיתה חבוקה רגע אחד בשלו, משכתו אליה, וידו הרגישה מתחת לסודרה נגיעת גוף המים ורך. מהר ושחרר את ידו. סלדה נפשו באותה השרות הנכנעת לו שבתנועותיה. עברה צמרמורת בבשרו. נכון היה לטרוף, להתנפל, לצעוק ולנשוך, והרי זו נוחנת לו את גופה לתוך ידיו.

ב ר ר ר ?

– למה הוא מביט כך?

הבחין בקולה נעימה של פחד. לא ענה כלום ואף את עיניו לא הוריד.
זמן־מה הלכו שותקים.

— רוצה הוא, כנראה, שאמצא חן בעיניו... הרי כן ?

לא ענה. לה, כנראה, היתה שתיקתו למשא.

— אוהב הוא רציניות ? הרי גם אני רצינית.

גרשה את בת־הצחוק משפתיה והורידה את שמורות העינים. אה, שוב

אותה השרות ! סרטו דבריה את נשמתו, כמשור חלוד בבשר החי.

מה לו ולריבה זו ? להיכן אתה, עלם ? — ידע כבר שלא זו הדרך. אך

ידע גם, שמפלט אין, ותקנה לא תהיה לו עד עולם.

הנערה לא הרגישה את עצמה יפה בחברתו של אדם שותק זה ובקשה

להכנס עמו בשיחה, יהא מה שיהיה. פתחה את צוארון־מעיליה, הורידה

את קצות־עטיפתה השחורה וחשפה משהו את צוארה.

— חם לי, והוא, כנראה, קר לו.

— מנין לה זה ? — ענה בכבודות והוברר לו באותו הרגע, כי כאשר

אבד אבד.

— הרי המעיל... — הראתה על כפתורי אדרתו המרוכסים כולם. לא

השיב כלום. השיחה נפסקה, ושוב עברו שכונה שלמה מתוך שתיקה. הריבה

נסתה בפעם האחרונה :

— אוהב הוא פרחים ? אף אני...

הושיט לה את אלה שבידו.

— בבקשה, תקחם־נא.

הריחה בס פעמים אחדות זו אחר זו. בעיניה ניצת לרגע זיק מאיר

זיפה, שנשתמר שם בתוך העינים, כפי הנראה, מימי הילדות הרחוקים. האיר

רגע ודעך.

אך שמעון לא ראה ברגע זה את עיניה. מה לו ולריבה זו ? ,בשר

אטליז" נצנצה מחשבת פגול' במוחו והרגיש שיותר אינו יכול. ועה כסתה

את כל בשרו.

בקרנה של איזו סמטא עמד.

— לאן פניה מועדות ?

— הלאה. — הראתה לאורך הרחוב.

— אם כן : להתראות. עלי לסור פה הצדה.

עכשיו הגיעה שעתה שלה לתקוע בו את עיניה.

— שמא ילוני ?

לא שמע.

— מה ?

עמדה תמהה ונכלמה.

— לא ילך אחרי ?

— לא.

קולו היה יבש, והמלה התפרצה כמעט מתוך צעקת.

רץ וירא להביט לאחוריו. נדמה לו שניצל מסכנה גדולה. ולפני רגעים אחדים הרי היה סבור שכבר אין מפלט.
 — כך. אחא... כמעט, כמעט... כיצד קורין לזה גימנזיסטים? כמעט „שנפלת“, אחא?

רצה להצטחק ולא יכול. עמד ממרוצתו והשתאה לעצמו. יחד עם רגש השמחה ל„הצלה“ נולד בלב רגש שני של חרטה על שלא הלך אחריה.
 — אוי! — חנק שמעון את צעקתו עד שלא התפרצה, הכניס אצבע לתוך הפה ונשכה עד כדי כאב.

הנערה נשארה עומדת בקרן הרחוב, מביטה אחריו ופרחיו בידיה. עמדה כך שעה קלה, משכה בכתפיה, תקנה את עטיפתה וחזרה על עקבותיה למרוד הרחוב, כשהיא רוטנת מחדש את הנגון הקודם.

ך

בלי העלות אש בעששית, הפשיע שמעון את השמיכה, התפשט והתנפל לתוך המטה. ראשו כבד עליו. רגליו היו עיפות, וזעה כסתה את כל גופו. מרוצת גלי הדם בתוך החזה והראש לא פסקה, והנשימה היתה כבדה. לתוך היבושת שבפה נוסף עוד איזה טעם מר שבא ונתגלגל מן הלוע, ושפתיו היבשות גם בלי זה נתקמטו ונעשו מלוחות. הכר היה חם ביותר ולהט את האוון, אפילו החדר היתה שותקת וכבדה. בדיוטא שממצל נשמעו צעדי רגלים יחפות על פני הרצפה, חריקת מפתח בתוך מנעול ונקישת דלת. אחר כך הפריע את הדממה זבוב נדוד-שנה, שהתחיל מתלבט בזגוגיות החלון ומזמזם. לבסוף נשתק גם הזבוב, ותחת הרצפה, בזוית החדר, התחיל עכבר צעיר מכרסם את הקרשים. כרסם, כרסם והתחיל מצפצף נואש: קרשי הרצפה עבים ביותר, ואין כל תקוה שיוכל להם.
 כל זה היה ידוע משכבר הלילות והיה זה כבר, זה כבר לזרא. כטפות טפות של מים דלוחים הסתננו הקולות והתנועות הללו ללבבו החולה המתבוסס בדמו.

— להרדם... — התחנן הלב. אך מן הנסיון ידע, שהשינה לא תמהר לבוא. התהפך אל צדו השני. העכבר שנשתק התחיל מכרסם את הקרש במשנה מרץ ומשנה כח ולשמעון התחילו נזכרים אחד אחד כל מאורעות הליילה עם כל פרטי פרטיהם המכוערים. נאנק.

— הרי אין כח עוד. אין כח!
 עצם את עיניו והתחיל מונה עד מאה, עד מאתיים, עד אלף, בלבד שירדם. כי הרי אין כח עוד.
 מנה רגעים אחדים והפסיק.

מי־שהוא דחף את הדלת. על המפתן עמדה נערה באדרת הכחולה, הסתכל בה זמן מה עד שהכירה. אה! הרי זוהי אותה... זו שנס מפניה לפני שעה. עמדה וגחכה.

— סבור היה שנס? לא, יקירי!

סגרה את הדלת אחריה וישבה על קצה מטתו.

— ומה הוא שוכב כגולם? יעזור־נא לי, בבקשה, לפשוט את אדרתי.

לא השתומם כלל לבקור זה. התחיל פותח אחד אחד את כפתורי אדרתה. הבהיקה כתונת לבנה, צואר וזרועות חשופים. שמלה לא היתה תחת האדרת. תמה.

— כך היא מהלכת גם ברחוב?

צחקה הריבה:

— הרי מלא כתי בכך.

זרקה לו בפניו מלה גסה זו וצחקה. נדמה לו, ששרץ לח וחלקלק עבר במרוצה על גבו מתחת לכתנתו. נטלה את יד ימינו ושמה על בשרה. עור קריר וחלק נגע בקצות אצבעותיו.

— גופי יפה, הלא?

נעקר ממקומו. יותר אינו יכול, אינו יכול! מה לה כאן? בבקשה, תִּלְךְ־נא. תלך־נא כל עוד... כל עוד...

הריבה צחקה.

— למה הוא כועס? הרי קרא לי. וכי אינו זוכר? אני מה? כשקוראים לי, הריני באה. צעקות אלו מיותרות הן לגמרי. שמא לא מצאתי חן בעיניו?

שמעון נמלט על נפשו. ישב על אדן החלון והוריד את ראשו. התחילה כועסת.

— אם כן למה קראני?

הוא תופף באותה שעה בזוגית החלון וראשו מורד. נגשה וזרקה לו לתוך פניו את הורדיס, שנתן לה ברחוב. הפרחים נשמטו לרצפה. גחן להרימם, קפצה אליו, הדקה בשמאלה את גזרתו, משכתו אליה ותחבה לו את ראשי אצבעותיה לתוך פיו.

— הא לך... הא לך... הא לך!

התפרץ לתוך נחיריו ריח זעתה, נחנק בזהמא זו שבפיו וצעק בקולו הצרוד והנחנק.

ני רוצה! איני רוצה! איני רוצה...

מתוך הצעקה הקיץ. ראשו צנח מן המטה ונתלה לרצפה ובתוך פיו
היה תחוב קצה השמיכה.
נאנח, תקן את הכר וחזר ועצם את העיניים היגעות.

ז

נדמה לו, שהוא מתחיל כבר נרדם, והנה אותה בחורה, שהיתה יושבת
עם תחלת הערב על הגווזטרא שמנגד, יושבת על כסא-נועה בוויית החדר.
באותה זוית גופא, שכרסם בה קודם העכבר, ידיה משולבות על חזה, ועיניה
עצומות.

הסתכל בה שעה מרובה ונשתומם. כיצד לא הרגיש בה עד כאן?
התחילה חדרה צוהלת רנה בתוך לבו. יצא מתוך קפיצה אחת ממטתו ועמד
על-יד כסאה.

— מה לך? — את עיניה לא פקחה.

לא ענה כלום. צנח על ברכיו ונדבק בשפתיו אל אלו שלה. ינק
וינק מתוכן אש מתוקה וריחנית, שהלכה ונתפשטה בכל עורקיו והציתה שם
את העולם כולו.

— ילך-נא! ילך-נא! מה הוא רוצה הימנה? — התחילה ידה הקטנה
דוחפתו.

— אה! מה הוא רוצה!?

נטל את ידה בוו שלו, חבק בידו השניה אותה ונדבק שוב אל שפתיה
הריחניות והמשכרות.

הכתלים, החדר, העולם כולו נעלמו לבלי שוב עוד. נשאר רק שמעון
והגויה העקשנית המפרכסת בתוך זרועותיו, שריריו נמתחו כמטילי עשת,
והצהלה שבחזו הלכה וגדלה, הלכה וחזקה. קם מעל ברכיו והרים אתו מן
הרצפה את הנערה. הקיף את גורתה בימינו החזקה כצור ובשמאלו לחץ
את ראשה אל חזו, עמד על רגלו האחת והתחיל טובב אתה כסביבון. הלב
התעלף, נשתתק לגמרי, מת. ומתוך הגרון התפרץ קול ענות גבורה, צעקת
נצחון פראית.

— אה — אה — אה!!

מתוך הצעקה הקיץ שוב.

ידיו משולבות על חזו, וכל גופו שטוף בועה. כולו עיף ורצוף.

החדר שרוי עדיין באופל. בעד סדק־התריס מסתננת רצועה של אור שחר חור וקלוש. על השולחן מלבין הספר שנשאר פתוח מאתמול.

– בוקר! בוקר!

ירד בקושי מן המטה. פתח את התריס ואת החלון ונשם מלוא ריאתו מאויר הבוקר הקריר.

אחר כך חזר על המטה ושכח, שמח, שסוף סוף עבר הלילה. התכסה בשמיכתו ונתכוין להרדם שוב. שכח שבעוד תריסר שעות יבוא לילה חדש ושעוד נכובו לו לילות רביט...

וילון החלון הלבן התנפח כשלחופית; רוח רעננה נשבה מן החוץ והפכה שני דפים בספר הפתוח.

נְחִישׁ הַנְּחֹשֶׁת

מעשה *.

אמי קבלה את הדברים מאמה ואמה מאמה, וקנתה מזקנתה וזקנתה מזקנתה, דור מפי דור – ואמי מסרה את הדברים לי.

בהיות המלחמה הגדולה אצל אדרעי, בשנת השלשים ושמונה למסעי בני ישראל במדבר, או היה בין השבויים, אשר לקחו בני ישראל מן האמורי ביום ההוא, גם עלם גר, בן אשה מדינית, גבה־קומה ויפה קדקד מאד, דישון שמו. כל היום ישב על הכלים במחנה עוג המלך, ולעת ערב עם בוא השמש נלקח בשבי. והאנשים מישראל חמלו עליו ועל יפיו ועל נעוריו ולא הרגו אותו בהרגם את כל אנשי הבשן עם הנשים והטף, כי היה מדיני, ויקחוהו ויביאוהו עמם עד גבול ישראל אשר עם עיי העברים, ויהנו לו מקום בתוך בני ישראל בקרב שבט הגדי. אז תעלה אליו אל המחנה גם קטורה אמו לשבת עמו, ויקימו להם אהל קטן וישבו יחדו.

וכל המחנה מן הקצה עד הקצה ידע את המדיני הצעיר אשר לו העינים החולמות ואשר רוכץ העצב הרך על פניו תמיד ואשר עפיים לו על ראשו התלחלים הצהבים כנחשים קטנים – ויהי מתהלך בקרב המחנה כחולם כל היום.

ממעל בערה השמש ותך את כל קדקד בתמהון, ומתחת להט החול כמו להבה ויהם את כל לב עד להשכיר – והעלם לא ידע ולא שם לב. יומם ירד עד שפת נחל ארנון, אשר עם כפר ערוער, ויעש לו הכה וישלך אותה המימה לצוד בה את דגיו, ויהי יושב כל היום וחולם, ובערב עלה מבקעת גד על ראש הר ההר, ויפצל לו קנה רך ויעש לו חליץ, ויהי מחלץ על פי הלילו עד לראש האשמורה – אז שמע כל המדבר מסביב ויקשב את הקול הרך, ויעצור רגע את נשמת רוחו. כמו כליון נפש ממושך ורועד עבר על כנפי רוח, עגום עד לאין מלה, ויהי כקול בוכים אשר נחנק, – והשמים האזינו, והכוכבים רעדו ממסלוחם. והאנשים והנשים אשר בקצה ההר מתחת יצאו מן האהלים, ויהיו עומדים

* מן הסריה במדבר. מעשיות ביבליות. הראשון מן הסריה הזאת הוא המעשה מחולות* (כל כתבי דוד פרישמאן, כרך א, דף 35).

ושומעים ופוערים פה, ופתאם נאנחו ויחלמו גם הם, ויש אשר השליך העלם פתאם את חכתו מלפניו ביום ואת חלילו בלילה, ויהי תועה כל היום בערבות מואב, וילך כל הלילה במקומות אין איש, וכאשר עלה באונו מתוך דממת הלילה קול יללת זאב רעב - ותחי רוחו רגע אחד וילך לקראתו. ואמו לא מגעה ממנו ללכת אל כל אשר יהיה רוחו ללכת.

ורק פעם אחת מגעה את חפצו ממנו. בהיות ההג הגדול באבל שטים, והנערות מתאספות לפני בעל פעור לחל את מחולותיהן ולהקריב שם את קרבן בתוליהן, והעם עולה מקרוב ומרחוק, אז קם גם דישון ללכת אל השטים - ותמנע אמו ממנו את חפצו ולא נתנתהו. „אל תלך, בני, אל תלך! אם יקרה נפשך בעיניך, בני - אל תלך. שם הנערות תחלנה, והן יפות מכל בנות אדם ילודות אשה אשר היו על פני הארץ“. והנער שמע ולא הבין ולא ידע, ואולם כל העם אשר מסביב ידעו פתאם ויתלחשו איש עם אחיו ויניעו ראש ויאמרו: „אכן נודע הדבר! משבט הדודנים הוא...“

והדודנים שבט קטן אשר נפלאות יספר בו: - מות ימותו האנשים ביום אהבם אשה. כי לא כאהבת יתר בני האדם אוהבים האנשים האלה: לא ברעש ולא במשובה, כיראם ברות, בכל יצורי בשמתם יאהבו ובכל גידי לבם ובכל בדי עורם ובכל הלבם ודמם, גם הצפרן הקטן אשר על בהן ידם יאהב, וגם השער אשר על קדקד ראשם יחר. כאש תאחו בם האהבה פתאם, והלב יהיה כמו נעורת. אז תלחך האהבה מסביב את כל הלבם עד אשר יהיו כמו גחלת שרופה, וחדל לא יחדלו, וגועו באחריתם כגוע הנר אשר במנורה. והאשה האמללה ידעה את כל זאת. ככה מת לפני עשרים שנה גם אישה באהבתו אותה, וככה מת גם אחיה בנעוריו. בן עשרים ואחת דישון בנה, והוא לא ראה עוד פני אשה חשופת צעיף עד היום ההוא.

והנער מתהלך בקרב המחנה וחולם חלומותיו, יומם ידוג את דגיו ולילה יחלץ בחלילו. ויום אחד והוא יושב על עץ גבוה תלוי בין הענפים, כי קן יונים ראה ויהי עם לבו לשלח את האם ולקחת לו את האפרוחים - ברגע הזה וטראינה עיניו, והנה נערה עומדת מתחת. ושכרון כמו נזיד אש לוהט עבר אותו ברגע זה ויזל בתוך כל עורקיו. אז עמד פתאם לבו רגע אחד מהכות - וכרדתו, והנה נעלמה הנערה.

והוא לא דבר דבר וילך. לא חקר איש ולא שאל איש וילך, רק אחת ידע, כי מאחרי ההרים היא, כי צעיף לא כסה את פניה, וכונאת תעשינה רק הבנות אשר מאחרי ההרים, ויקם וילך אל מאחרי ההרים. בסגרו את עיניו ראה את תמונתה לבגדו, ובפקחו אותן - ותעלם. והוא הולך הלוך וסבוב את ההרים, רגע לא עמד מלכת. ככלב בוטח בריח אפו כן הלך יום ולילה וידע אל נכון כי בוא יבוא עד סכתה.

ובבואו עד אחת הסכות ויעמוד. אז ידע פתאם, ואיש לא הגיד לו, כי פה היא, ויום ולילה ארב לה. בקר עמד על ראש ההר אשר ממול סכתה ויארב, וערב רבץ בין השיחים אשר מאחרי קכתה ויחכה, ויום אחד, והיא

מתרחצת בנחל ורד בין הערבים אחרי נטות השמש, ולבה לא ידע רע — ודישון ראה אותה ערומה.

אז הלבינו פניו פתאם כמו השיד אשר בעמק יריחו ובשובו אחרי ארבעים יום אל אהל אמו אשר בעיי העברים, לא הכירה אמו אותו. רק עוד כצל התהלך, והוא כושל ועיף ויגע מאד. בראשונה לא דבר דבר, ורק אחרי כן, פתאם, התנפל אל חיק אמו ויבך בקול גדול, ואחרי כן רבץ על הארץ בתוך האהל וישכב שלשת ימים. וביום הרביעי בלילה בהיות הדממה שאל ויתנו לו את חלילו. אז חלל בו — וכוכבי השמים אשר ממעל התחבאו, ועצי היער אשר מתחת חדרו מנוע, והיה כקול בוכים אשר לא פי אדם יבכנו, כִּי־אם לב אשר עלה בו פתאם בקיע וישבר בחצי. וככלותו לחלל לקח את חלילו וישברהו ואת שבריו השליך מלפניו, וירבץ על מצעו אשר בפנת אהלו ולא קם עוד. אז נמס בשרו מעליו מעט מעט כדונג, ונשמתו הבהבה בו רק עוד כנר טרם יכבה — והוא לא ידע מה היה לו. ואולם אמו ידעה.

בימים ההם, בשנת הארבעים לצאה בני ישראל ממצרים, והעם חונה על פני המדבר, נטוש על פני כל הערבה, קצה המחנה בעיי העברים וקצה המחנה בצלמונה ובפונון ובאבות, ויתרם בדיבון גד ובעלמון דבלימה, שבת פה ושבת שם, בודדים למשכנותיהם ולאהליהם ולסכותיהם — ואיש בא בחדש החמישי בשלישי לחדש בצהרים מאובות ויגיע עד עיי העברים. את אזורו לא פתח ואת שרוך נעלו לא התיר ואת תרבושו לא הרים, כי נחפו מאד, ויספר בחפזון ובנשמת רוח לזהטת את כל הנפלאות אשר נעשו עתה באובות ואשר ראה אותן בעיניו רק זה היום בבקר: — נחש נחשת תקע האיש משה על עץ גבוה, קשור אל נס ונשקף על פני כל הישימון, והיה כל חולה אשר יסור שמה ואת עיניו ישא אל הנחש והביט בו — וסרה ממנו מחלתו בן־רגע ושב וחיה...

ואיש עמד ושמע את הפלא, ויהי פיו פעור ורירו יורד, וישכח לסגור את פיו ויעמוד. ואשה מבשלת פתח אהלה מעט מן בסיר בכיור אש אשר על שני גזרי עצים דקים, ובשמעה ותתחלתל מאד ותאחו בסיר ותרעד, וישפך זרע הגד הלבן ארצה, והיא עמדה, וכף העץ עודה בידה. ואיש זקן בן מאה ושלישים יושב על פני אבן ומתחמם והוא מצעק כל היום כי לו, ויקם בכבודות גם הוא וינס ללכת ופניו מועדות לאובות.

ונער מנערי הלויים שמע את הדבר, ויתנפל על ברכיו פתאם ואת ידיו פרש — והעם רואים ונופלים על פניהם וכורעים.

וגם קטורה אם דישון שמעה בן־גבר ההלך את דבריו — ותקשב מאד והט את אונה. אז החלה תקוה חדשה להיות את לב ה... ובאובות אשר על פני מואב היתה התכונה רבה מאד. על פני הכפים ובחגוי הסלעים שכן העם למשפחותיו — ועל ראש ההר אשר לפני גבו התנוסס גם, עשוי ארגמן כלו, והנס קשור אל מוט. ועל המוט הקוע נחש עשוי נחשת,

אשר עשה אותו אהליאב בן אחיסמך למטה דן. תבנית שרף מעופף עשה אותו האמן. גחוונו אמתים ארכו, וטבעות עורו מעשה גלילים, מצפים קשקשים חלקים, ומן הגחון כתבנית צואר, אמה אחת ארכו, והצואר זקוף כמו נד נצב. וראשו עגול, ושתי עינים ירוקות לטושות ונוצצות מחוטבות בו, ופה לו פתוח ולשונו שסועה ותלויה החוצה - כלו מעשה חושב. ותהי הנחשת נוצצת בלהב השמש עד למרחוק...

והעם אשר מתחת מביטים למעלה, וחרדת קדש ורוח אמונה ורוח נשגבות ונפלאות תלבש את כל המחנה. ויש אשר חמת קדש תאחו אותם פתאם ופליצות אשר לא ידעו מה היא - ונפלו כלם על פניהם וכרעו על ברכיהם מפני מורא ההוד.

ולרגל ההר בנוים שבעה מזבחות על פני שבע במות, והכהנים ובני הכהנים והלויים ובני הלויים עוברים בקרב המחנה ולא יחדלו וקראו: מי איש חולה והקטיר המזבחה, וסרה ממנו מחלתו ורפה וחייה! והעם מביאים את חוליהם ואת נגועיהם ואת הכואבים, והם מנהיגים עמם פרים ואילים ובני צאן, ויונים ותורים וסלת משחת שמן נושאים עמם, איש ככל אשר תשיג ידו. ויהי העם מגישים בראשית רק את החולים נשוכי הנחשים, כאשר דבר משה, ובאחריתם הביאו גם את יתר החולים עם כל נגע אשר יהיה.

או יצא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, ועדת כל הכהנים יוצאים אחריו, ועברו הכהנים במערכה, שבעה שבעה בטור האחד, ופינחס עובר לפניהם בראש. ופינחס נושא מחחה ועליה קטרת אש, והוא לבוש מעיל ארגמן ארוך ואפוד בד וחושן, ומגבעת לבנה על ראשו, ואחריו נוסעים עדת הכהנים, שבעה שבעה בטור, מחנה רב מאד, כלם לבושים מעילים לבנים, והם נושאים בידיהם לפידים בוערים בכדים, ובשולי המעילים רמונים ופעמונים, והלפידים בוערים, והפעמונים מצלצלים, הלון וצלצל, הלון וצלצל, ועלו כלם ובאו ונגשו עד המזבחות. והקיפו את המזבחות שבע פעמים יומרו, הקיף וזמר הקיף וזמר, ועתר הענן עולה מן המהתה וכסה רגע אחד את כל המראה - ובסור הענן והנה כורע כל העם על ברכיו, והחולים והדווים והכואבים שוכבים על הארץ ונושאים את עיניהם אל הנחש אשר ממעל, ונעות עיניהם ושפתיהם נדות בדממה.

וחולים באים מכל המחנות אשר שם בני ישראל נפוצים על פני המדבר, מקרוב ומרחוק הם באים, ואשר אין בהם כח ללכת והובאו, יום יום יבואו ויום יום יבואו: מעציון גבר וממדבר צין, מהר ההר ומצלמונה. מפונון ומעיי העברים, מדיבון גד ומעלמון דבלתימה, וגם מבית הישימות: נשוכי נחש ונשוכי כלב, נגועים וידועי מחלה, דווים וכואבים ועורים ופסחים והרשים, כל אלה באים ומובאים - והקטירו כל אלה אל אחד המזבחות או יגישו קרבנות אל הכהנים, ועמדו וכרעו ורבעו על הארץ ואת עיניהם הם נושאים אל נחש הנחשת אשר ממעל, וככה יביטו ולא יסירו ממנו את עיניהם - וחיו.

ובחדש החמישי בשביעי לחדש בצהרים באה גם קטורה אם דישון עד הנחש אשר באיכות, ואת בנה הביאה עמה.

ואיכות רובצת מתעלפת בשרב הלוהט בעצם הצהרים, והחול אשר מתחת

נאפה כלחם בתנור, קודח ומתלקח ולוהט, ויש אשר רגע אחד יזהירו גרגרי חול אחדים פתאם והיו כפנינים צהובות. והעם נחבא מפני להט הזלעפות הגורא באהלים ותחת השיחים ובנקרות הצורים. ושגי המעינות אשר עם הסלע נחרבו ויעל אדם הלבן וינדוף, וכלב עצל עמד על יד המעין האחד הנתרב, ותהיינה עיניו הטרוטות דומעות בלי מעצור, ולשונו תלויה החוצה ומורידה ריר, ופתאם נבח, ויהי הקול איום מאד, ועלה ההד מן ההרים מסביב, אחת ושתיים ושלוש, עד לחרדה, אז התנפל הכלב על פני האדמה ויתגולל בתוך החול אחת ושתיים ושלוש, ואחר כן השתער פתאם על עץ וישך את קלפתו בחמת רעל. — אך מראש ההר אשר לפני נבו נשקף אל פני כל הישימון הנחש העשוי נחשת וקשור אל מוט נשא בפחיל הכלת, והוא מביט בעינים נוצצות אל תוך הדממה האיומה.

והאשה נוהגת את בנה ותומכת בו בידה, כי לא יכול ללכת לבדו, ופניו לבנים כפני מת, וחבוא עמו עד לפני הבמות ותרביצהו על הארץ. והעלם היגע נושא את עיניו היגעות אל פני הנחש אשר ממעל ומביט אליו, ועיניו קמות — ופתאם באו לו דמעותיו וישא את קולו ויבך. ושפתיו היגעות נעו ותמלחשנה. ואחר כן והנה גם קול דברים: „נחשתן! לא חיים בקשתי, כי בקשתי רק מעט אהבה. גלמוד ויתום הייתי, נחשתן, ובטובה לא ראיתי. לא ידעתי בלתי אם את חלילי אשר דברה בו כל נפשי ואת דגי אשר במים, והמה אלמים, לא ענו לי דבר.

„אז ראיתי את הנערה — ואני לא ידעתי כי ראיתי. ותהי לי כמו שלח בי נחש פתאם את שנו — והרוש פעפע מעט מעט בכל דמי ובכל יצורי בשרי וגם בנשמת. „רפאני-נא, נחשתן, אם חוכל. ואם לא תוכל — נמתי. ובמותי — לו רק ידעתי כי לא תמות עמי אהבתי.

„ולא מוזב אקים לך, נחשתן, כי פני הנערה היו לי למוזב קדש — ולא קטרת אביא לך, נחשתן, כי את כל דמי ואת כל חלבי ואת כל משמן בשרי הקטרת. רפאני-נא, נחשתן, אם תוכל.

„ולו רק ידעתי כי עם תום החיים לא תתם גם האהבה! — וידום. ובנטות היום בטרם בוא השמש ויצא העם ממחבואו ובאו הכהנים ובא פינחס הכהן ונשא את המחטה והקטר — והחולים והדווים והנגועים רובצים על פני הארץ ונושאים את עיניהם אל הנחש.

ודישון שכב כל הלילה, ועיניו נשואות גם הן — ובבקר בעלות השמש על ההרים ותהיינה עיניו מביטות מחוריהן אל פני השמש העולה, והעינים פתוחות לרוחה — ויראו והנה מת הנער. והאשה הביטה גם היא אל הנחש, ותארך מאד להביט בו — ואחרי כן לקחה את מתה ותברררו: ביא אשר לפני נבו.



תרגומים

בֵּין שְׁנֵי עוֹלָמוֹת

(הַדְּבִיק)

אגדה דרמטית בארבע מערכות

מאת ש. אג-סקי

תרגום ת. נ. ביאליק

הנפשות:

		ר' סגדר - עשיר בבריניץ.
		לאה - בתו.
		פרידה - אומנתה הזקנה.
		גיטל
		בתייה
		רעותיה של לאה.
		מנשה - ארוסה של לאה.
		נחמן - אביו.
		ר' מנדל - רבו של מנשה.
		ר' עזריאל - צדיק זקן במירופול.
		מיכאל - גבאי שלו.
		ר' שמשון - רב במירופול.
		א
		ב
		דיינים.
		משולח - יהודי אורה.
		מאיר - שמש בבית-הכנסת בבריניץ.
		א
		ב
		בטלנים.
		ג
חנן	}	בחורי הישיבה.
הנך		
אשר		
א	}	חסידים.
ב		
ג		
אשה זקנה.		
אורת.		
גבן.		
קטע בקב שלו.	}	עניים.
חגרת		
קבשתידי	}	עניות זקנות.
סמויה		
אשה גבוהה ותקרת	}	נשים עניות.
אשה ותינוק בורועה		

חסידים, בחורי ישיבה, בעלי-בתים, חנוניות, קרואייה-חתונה, ילדים, קבצנים.

מערכה ראשונה ושניה — בבריניץ.

שלישית ורביעית — במירופול, בבית ר' עזריאל.

כין מערכה ראשונה לשניה — זמן שלשה חדשים.

בין שניה לשלישית — שני ימים.

בין שלישית לרביעית — מחצית היום.

מערכה ראשונה

לפני הרמת המסך, בתוך העלטה, נשמעת זמרה חרישית ומסתורית

צל מה זלמה

יורדת הנשמה

מאגרא רמא

לביקרא צמקתא?

- ירידה צרף עליה היא.

ירידה צרף עליה היא.

המסך מורם לאט לאט.

בית כנסת ישן של עץ. הכתלים - מראיהם שחור, בלי סיח וסיד. מנורות נחשת משולשולות
מן התקרה וקבועות בכתלים. ארון-קודש עתיק מחוטב עץ, מעשה פתוחים, במזרח. סמוך לו ה"עמוד",
עם "שויתי" ומנורות ישנות עליו. באחת מהן נר של שעה דולק, נר-נשמה. בכותל השמאלי, קרוב
לשפת הבמה, פתח אל הרחוב, וסמוך לו ביור וכנו ואלונטית תלויה בסבעת. מרוחק מהם קצת -
תנור מסויד ואצלו ספסל, שאיש יהודי, אורח, שוכב עליו ותרמילו למראשותיו. אצל הספסל -
שלחן-עץ ארוך שאינו צבוע, וספרים מפורזים עליו, ונר של חלב נעוץ שם בפי צלוחית. בסביב
לשלחן, על גבי ספסלים, יושבים שלשה בטלנים, א, ב, ג, עצובים וחולמים, זה נשען אל השלחן.
וזה יושב מוטח, כמסב. אחרי השלחן, עד לכותל שכנגד - ארון מלא ספרים, ואצלו, נשען אל הכותל
שכנגד, עומד חנן, כשהוא צולל ברעיונותיו, וידו הימנית נתונה על גבי הארון. באמצע בית הכנסת
- שלחן הבימה, אצל דלתותיו הפתוחות עומד מאיר כפוף ומסדר שם פליות ותפילין בתיקיהן. בכותל
אימני, סמוך לשפת הבמה, פתח קטן לחדר מיוחד. באותו הכותל, לכל ארכו, שורה של אשנבים
מעורת הנשים, ספסל ארוך, ואצלו שלחן עץ, שספרים מפורזים עליו. אצל השלחן יושבים 5-6
בחורי ישיבה. וכתוכם אשר, והוגים ב"גמרא" בחשאי, מתוך תנומה. מרוחק נהם על גבי עמוד,
סמוך לארון הקודש, יושב הנדן לבדו והוא משוקע בספר. בבית הכנסת אפלולית וצללים, ורוח עצב
והויה מרחפת בחלל

בטלן א. ב. ג.

(מוזרים יחד בקול הולך וגוסס)

צל מה ולמה

יורדת הנשמה

מאגרא קמא

לביקרא עמיקתא?

- ירידה צרף עליה היא.

ירידה צרף עליה היא.

(הפסקה ממושכה. כלם יושבים דומם כאבן.)

בטלן א (בנחת, כמי שמספר מעשה)

ר' דוד'ל מטלנא, זכרונו לברכה - היה כסא של זהב והיה חקוק עליו:
 „דוד מלך ישראל חי וקים“ (הפסקה קצרה)

בטלן ב

הקדוש ר' ישראל מרוז'ין, זכותו יגן עלינו, היה נוהג מנהג מלכים.
 להקת מנגנים היתה מנגנת לשלחנו ועשרים וארבעה מיני כלי זמר בה. ויוצא
 היה במרכבה רתומה לשלשה צמדי סוסים אבירים.

בטלן ג (בחדוה)

ועל ר' שמואל מקמינקא מספרים, שהיה מטייל בסנדלי זהב... בסנדלי
 זהב...

הארץ (מתעורר, מדבר בנחת, וכמו ממרחק)

ר' זוסיא מאניפוליא היה עני ואביון כל ימיו, מחזר על הפתחים, לבוש
 בגלימא של אכרים, והבל קשור במתניו, ומזשי מופתיו לא היו קטנים מאלה
 של הטלנאי והרוזינאי.

בטלן ב (בתרעומת)

דבריקך הם, במחילה, שלא כענין כלל. וכי להפליג בשבח עשרם של אותם הצדיקים באנו? כמה וכמה עשירים יש בעולם! אין מדברים אלא בגדלותם. בר דעת הלא יבין מאליו, כי גם הכסא של זהב וגם כלי הזמר והסוסים וסנדלי הזהב—סוד גדול צפון בהם, טעם כמוס.

בטלן ג

בנדאי בנדאי!

בטלן א

מי שעינים פקוחות לו - הוא יראה... הרב מאפטא, זכותו יגן עלינו, כשנזדמן פעם ראשונה עם הרוז'ינאי בדרך, נפל על אופני מרכבתו ונשקם, וכשתמהו לפניו על כך, צעק ואמר: טפשים, כלום אינכם רואים, שזו היא מעין מרכבה של מעלה?

בטלן ג (בהתלהבות)

אי, אי, אי!

בטלן ב

הלא זהו עיקר הסוד, שהמרכבה אינה מרכבה, וכלי הזמר אינם כלי זמר, והסוסים אינם סוסים, אלא כלם רק לבושים לגדלותם, כלים לאור הגנוז שלהם...

המשולש:

הגדלות העליונה אינה זקוקה ללבוש.

בטלן א (בתם-לב)

טעות היא! אדרבא, הגדלות העליונה זקוקה ללבוש.

בטלן ג

גדלות שלהם - מי ישער! וכי יש להשיגה בשכל הפשוט

בטלן א

וכי קלה היא גדלות שלהם? השמעתם את המעשה בר' שמילקא מניקלשבורג ורצועתו? כדאי לשמוע: מעשה בר' שמילקא, שבאו לפניו שנים לדין, אחד עני ואחד גביר אדיר, תקיף גדול במדינה, קרוב למלכות. יצא העשיר חייב. נתמלא כעס והתחיל צועק ואומר, שלא יציית. אומר לו ר' שמילקא בנחת: „תציית ותציית. פסק דינו של הרב יש לקבל“. התמרמר הגביר והרים קולו עוד יותר וצעק: „בו אנכי לך ולרבנות שלך“. התיצב ר' שמילקא מלוא קומתו וגזר: „בזה הרגע תקבל עליך את הדין, ואם לאו - אני נוטל את הרצועה!“ כאן התחיל הגביר מחרף ומגדף. עמד ר' שמילקא ופשט את ידו ופתח תיבה קטנה משלחנו - וברגע זה קפץ ויצא משם נחש עקלחון - נחש הקדמוני, ונכרך מסביב לצוארו של הגביר... מה שהיה אחר כך - תשערו מעליכם. הגביר צעק: „הושענא, רבי, סלח לי, מחל לי, שמע אשמע ועשה אעשה ככל אשר תצוני - הסר מעלי אך את הנחש הזה“. ור' שמילקא חמל עליו ואמר: „עתה תצוה את בנך ואת בן-בנך אחריו לשמוע בקול הרב, פן יוציא את הרצועה!“

בטלן ג

חה, חה, „רצועה“ יפה היא... אין חקר לכחם! (היסקה)

בטלן ב (אל א')

תמהני, ר' וואלף, אם היה המעשה בנחש הקדמוני. דומה אני, שטעות יש כאן.

בטלן ג (בתמיהה)

למה? מדוע לא

בטלן ב

היעלה על הדעת, שר' שמילקא מניקלשבורג יהא משמש בנחש הקדמוני? חלילה לו! הנחש הקדמוני מי הוא? הרי הוא ה„סמך-מס“ בעצמו, רחמנא לצלן (רוקס).

בטלן א (מתוך קפידא)

למאי נפקא מינה? מספרים מעשה שהיה, ושראוהו כמה בני אדם בעיניהם, וזה בא ואומר: אי אפשר! אני אומר לך בפירוש, שבכח קבלה מעשית הכל אפשר: הנה בעירה שלנו היה בעל שם אחד, בעל מופתים נוראים, שהיה מבעיר לכתחלה אש בבית על ידי שם ומיד חוזר ומכבנה על ידי שם אחר. יושב היה כאן ורואה את הנעשה במרחק אלף פרסא, מוציא יין מן הכותל, רואה ואינו נראה, – והוא האיר את עיני בעינים הללו. הוא היה אומר, שבכח קבלה מעשית אפשר לברוא גולם, להחיות מתים, להעלות שדים ורוחות, רחמנא לצלן, ואפילו את ה„סמך-מם“ בעצמו (רוקס). בודאי לא מן הדברים הקלים הוא זה אבל הבקי בדבר – הכל יכול. באזני שמעתי זאת מפיו הקדוש.

המשולח

להעלות את ה„סמך-מם“ אפשר רק על ידי השם הקדמון, שבכח אשו הגדולה נתכים ומתמוגים יהד הררי אל ותהום רבה...

בטלן ג

י אין סכנה להשתמש בו?

המשולח (מהרהר)

סכנה? לא... אבל יש שעל ידי עוצם התשוקה של הגיצוץ אל השלהבת נשבר הכלי...

בטלן א

בעל-השם אמר לי, שהוא יודע את הסוד של השם הקדמון.

חנן

עשומע בכונה לכל דברי המשולח. פורש מן הכותל ופוסע פסיעה אחת אל השלחן; בקול הוזה

ואיו?

המשולח (מציע על חנן)

חנן (נותן עין במשולח ואחרי כן בטלן ..

בעל השם.

בטלן א

ואיזו בעירה שלנו, אם עודנו חי.

זינן

הרחק מכאן?

בטלן א

העירה? רחוקה מאד מאד. בעמקם של יערות פוליסיה.

חנן

מהלך כמה ימים?

בטלן

מהלך כמה ימים? כשני חדשים. ולמה אתה שואל זאת? אולי אתה אומר לצכת לשם? (חנן שוחק). העירה - קראסני שמה, ושם בעל השם ר' אלחנן.

חנן

אלחנן? (לעצמו) אלחנן... אל חנן... המ!

בטלן א

כראי לראותו. (אל הבטלנים) מעשיו - פחדים נוראים. פעם אחת עשה בקבלה מעשית...

בטלן ג

אין מסיחיי בליצה בענינים כאלה, ובפרט בבית הכנסת.

בטלן ה

יפה השתיקה בקבלה מעשית, שהדבור מביא לידי תקלה, חס ושלום. כגון שיצא בשגגה איזו שם או צרוף מפין, ונמצאו חייך בסכנה. כבר היתה כזאת לעולמים (חנן יוצא בנחת מכית הכנסת).

המשולח (מביט אחריו)

אברך משונה. מי הוא?

בטלן א.

מבחורי הישיבה, כלי יקר!

בטלן ב.

עילוי. ת"ק דפים גמרא שגורים על פיו.

המשולח

מאין הוא?

בטלן ג.

מי יודע, מאין הוא? מי יכול לדעת?

מאיך (קרב אל השלחן)

מאחד המקומות בליטא הוא. מתחלה למד כאן בישיבה, הגה יום ולילה בגמרא. נחשב בין בחירי התלמידים, נסמך להוראה. ופתאום נעלם. אמרו, שקבל עליו גלות. זה לא כבר חזר ובא לכאן. נהפך לאיש אחר. נהלך כצל כל הימים, מתענה „הפסקות“ משבת לשבת, שוהה במקוה כמה שעות רצופות. הבהורים אומרים, שהוא עוסק בקבלה.

בטלן ב (בחשאי)

כבר גודע הרבר בעיר. באים אליו לבקש קמיעות, אבל אינו נותן.

בטלן ג.

מי יודע, מי הוא? אולי מן הגדולים הוא. כלום אפשר לדעת? ולהסתכל אחריו — סכנה (הפסקה).

טלן א (מפה"ז)

עת דישון.

בטלן ב (בגחור)

מי יוריד לנו הנה את בעל השם ויוציא לנו יין מן הכותל! כוס קטנה
היתה לי למשיבת נפש. יום תמים לא בא כזית אל פי.

בטלן ג

גם אני כמעט שרוי היום בתענית. רק בבוקר ברכתי "שהכל" על רקע
של כוסמין.

מאיר

המתינו מעט. כמדומה, שבקרוב נזכה ל"תיקון" יפה. סנדר הלך לראות
חתן לבתו. יכתב נא, למזל, תנאים, ומשקה לא יחסר.

בטלן א

כבר נואשתי מן ה"תנאים" שלו. זה שלש פעמים יצא לבקש לו התן
ושב ריקם. כאן החתן לא נראה לו, כאן - היחוס פגום, וכאן - הנדוניה
מועטת. לא טוב לבדוק יותר מדין

מאיר

סנדר רשאי לבדוק. אלהים ברכו בכל: עשיר, מיוחס ובת יפת תואר.

בטלן ג (בחוס)

אז אוהב אני את סנדר. חסיד גמור! מחסידי מירופול! לב בווער!

בטלן ב (בקדירות)

בה יש להכחיש? חסיד בלהב הוא, אלא... שלא כך היה צריך להשיא
את בתו היחידה...

בטלן ד

כלומר? פירוש הדברים?

בטלן ב

פנים בישראל, איש עשיר, מיוחס, שבקש חתן לבתו, לא נתן עיניו
לא בממון ולא ביחוס, אלא היה בא לישיבה גדולה, הביא מתנה לראש הישיבה,
וזה היה בורר לו בחור מן המעולים. סנדר אף הוא היה יכול לקחת לו בחור
מן הישיבה...

המשולח

ואפשר שלא היה צריך לחזר אחריו במרחקים. מוצא היה התן נאה
לבתו בישיבת מקומנו.

בטלן א (בתמהון)

זו מניין לך? (הוא ובטלן ב. מעיפים עין זה בזה).

המשולח

אני אומר זאת בדרך השערה...

בטלן ג (בחפזון)

די, די. בלא לשון הרע! לא לקח - שמע מינה, כך נרם המול.
(אשה מתפרצת הביתה ומושכת אחריה שני ילדים).

האשה (צועקת בבכיה)

אוי ואבוי, רבוגו של עולם, הושיעה נא! (רצה לארון הקודש בלשון תחנון) אוי,
ילזים קטנים, אפרוחים... נפתחה נא את ארון הקודש? נתנפלה נא לפני ספרי
התורה! לא נוזו מכאן עד שתבוא רפואה שלמה לאמכם! (מסלקת הפרוכת, פותחת
הארון ונותנת ראשה בחיקו, מרימה קול בבכיה) אלהי אברהם יצחק ויעקב! ראה מה
גדול שברי, שעה לתהנתי! עשה למען האפרוחים הקטנים! אל נא תקח אמם
מעליהם. (מרימה קולה). ספרים קדושים, עלו לפני כסא הכבוד והיו מליצי יושר
על בתי התולה! אבות קדושים ואמהות קדושות! רוצו, בקשו רחמים על הנטיעה
הרכה, שלי תעקר מן הגן, על השה שלא תטרף מן העדר, על היונה שלא
תשולח מקנה (בבכי תמרורים). שמים אקרע בזעקתי, הרים אהפוך משורש, לא
אזוו מכאן עד שישבו לי עטרת ראשי, מאור עיני ושמשי! (הילדים בוכים).

מאיר (בא ונוגע בידה)

גניסא, אולי להושיב עשרה ולקרוא תהלים?

האשה (פורשת מארון הקודש)

אוי לי, אללי לי! ישבו לקרא תהלים! אנא רחמו עלי! מהרו ואל
תמהמהו! יקר כל רגע! מלאך המות בפתח! זה יומים שהיא נוטה למוות...

מאיר

בזה הרגע אני מושיב עשרה... אבל... יש לתת להם מה שהוא. בטלנים,
אביונים...

האשה (נחתנת לו מטבע. בנוסח של תהנה)

דרי לך זהוב אחד. יותר אין לי. בואו, ילדים, נרוצה לבתי מדרשות,
נדפקה על דלתי בתי כנסיות... (יוצאים)

המשולח (בטלן)

בבוקר צעקה אשה לפני ארון־הקודש על בתה המקשה יומים לילד,
ועתה אשה מתפללת על בתה המקשה יומים למות...

בטלן ג

ובכו.

המשולח

הנשמה של הגוססת עומדת להכנס בילד העתיד להולד. וכל זמן שהאשה
האחת עודנה חיה — חברתה המעוברת אינה יכולה לילד. וכשתרפא החולה —
המעוברת תפיל...

בטלן ג

אך עור כל אדם! עינים לו ולא יראה את הנעשה בארבע אמות שלו.

מאיר (פונה אל הסלחן)

ראו, הזמין לנו הקדוש ברוך הוא זהוב אחד ל"תקון". נקרא תהלים
ונשמה "לחיים", והקדוש ברוך הוא ברחמיו ישלח רפואה שלמה לחולה...

בטלן א

בואו ונקרא בחדר המיוחד, (לבחורי הישיבה) בחורים, מי מכם שיקרא עמנו
תהלים יקבל ריק של כוסמין. (מקצת מן הבחורים פורשים ויוצאים לחדר המיוחד. יוצאים
לשם גם הבטלנים ומאיר. מקץ רגע נשמע משם קול קריאת תהלים בנוסח המקובל: "אשרי האיש
אשר לא הלך וגו', המשולח נשאר לבדו, יושב דומם, מציץ תחלה בארון הקודש ואחר כך בחנן.
חנן נכנס).

חנן

(פוסע לאט, עיף מאד, מאין כח לעמוד על רגליו. הולך באין מטרה, צולץ ברעיוני לבו, רואה את הארון פתוח, עומד ומשתאה). הארון פתוח? מי פתחו בעצם הלילה? בשביל מי נפתחו? (נגש ומסתכל בו). ספרי תורה... עומדים כחיים, צפופים זה לזה, שלווים ודוממים... ובהם צפונים כל רזי עולם, כל הסודות הנעלמים מששת ימי בראשית ועד סוף כל הדורות... כל השמות, כל הצרופים, כל הרמזים... ומי ידלה את הצפונות? מי יגלה את הנסתרות? (פיונה). אחד, שנים, שלשה... תשעה- תשעה ספרים. כמנין, אמת' במספר קטן. ולכל ספר ארבעה, עצי חיים- בסך הכל - ל"ו... שוב ל"ו... אין לך יום שלא יבא לידי מספר זה. ומה בא לרמז- איני יודע. אבל מרגיש אני, שסוד גדול צפון בו. ל"ו- עולה ב' פעמים ח"י. והוא גם - לאה. ג' פעמים ל"ו עולה חנן. ל"ו - משמעו, ל"ו, כלומר, אליו. למי? ול"אה" מה פירושה? (רועד) לא ה', בלעדי אלהים, חס ושלום! כמה גורא הרעיון, ועד כמה הוא מושכני אחריו!...

הנך (מרים ראשו מן הספר ומתבונן אל חנן)

חנן מתהלך אתה כבעל החלומות...

חנז

(מתעורר ורואה את הנך. נגש ויושב אצלו. ויבר לבפשו). רמזים אין מספר, ודרך ישראל אין. שם העירה קראסני, ובעל השם שמו אלחנן.

הנך

מה אתה סה?

חנן

מי? אני? לא כלום. מתבונן הייתי.

הנך

נשתקעת בקבלה יותר מדי. מיום שבאת לכאן, לא ראיתי ספר בידך.

חנן (מתאמץ להבין)

לא ראית ספר בידי... ספר בידי... איזו ספר?

הגן

איה ספרו נסונו כמסענו גמרא, פסקינו: הוי השאלה!

הגן

גמרא פסקינו... לא ראינו כוונת, אתה אומר... (כאלו) גמרא - קרה
 ויבטל... פסקים - קרים ויבטלו... (אשר) ישו שם אלו, הוין ומעודה מדי הדיו.
 מהם לארץ יש עוד עולם אתה, העולם ההחוק, כדמות העולם אשר על
 הארץ למעלה, שם ימים רבוי ימים ותחומות עמוקות, יפרוטיקד ומדבריות
 גראים, ועל פני הימים אמות גדולות התלכנה ומסברים גדולים יהיון,
 ומדבריות חדשנה ספרות ומסות ומלוי עולם ישלמו בקרב הישרות... ואולם
 אתה מניח שם אלהים את רקיע השמים, השמש לא תורה שם ובקום לא
 ישלמו שם רמיה... וכאן היא הגמרא גדולה היא ויוראה מאד מאד, אין
 קץ ונכול לה, ואולם הרם לא תרוב את האדם בלחמיהאש השמימה... לא בן
 הקבלה הוא השלח ברק ונגלו כל הערו שמים לעינין, עולם עולמות אשר
 אין הקר להם וראו לנגה ודמה, ואת נשמתה חסא למחוי אין סוף, דרך
 היכל הכנסת הנשמות, עד בואך אל ה'פרדס' מיתה לתפוז מאחורי הפרגה...
 (ישו לאינו) אין חסא יוכל לדבר... לבי, לבי...

הגן

כדברך בן הוא, ואולם אל תסכל, כי עליה-הפיון למרום סגנה כרוכה
 בה; יש להם טעם ויחלום-האדם למעקקי הנומ... הגמרא מרומת את האדם
 מעט מעט, בהדרגה, בלי רעש והסוין, ואולם מהם ומפודה הוא לין כסופר
 נאמן העיר עליו להצילו מכל רע וכאם אימנה השאלה בהיקף, הסוכנה סביב
 שריון ברזל קטקטום, ולא תנוהו למור בן הדרך הוטר ימין ושמאל כמלוא
 השערה, לא בן הקבלה גדולה העלית, אך הנפילה כמות גדולה סגנה... ומה
 אתה מה שלמדנו והיון די גמרא, אימנה נמנו לפרדסו בן עזרא, בן זומא,
 אתה ור' עקיבה, בן עזרא הוציך ומה, בן זומא הוציך ומנע, אלישע בן אביה
 קצן מניסיות, ורבי עקיבא לבנו נמנו כאלוים ויבא בשלום...

הגן

אל המידות, אין אנו יודעים את הדרך, שהלכו בה, ולשם מה נמנו
 לפרדס, אילו נשלו ברחמי, לפי שנומנו לשם כוונת להציק בלבו, ולא על
 מנת להקן, והרי מצינו כמה גדולים כדורות האחרונים, כגון הארזי הקדוש
 ובעל שם טוב וכוונתו לפרדס, שנומנו ולא נשלו.

הנך

ואתה אומר להדמות אליהם?

חנן

חליטה לי, אני בדרכי אלך.

הנך

ודרכך מה היא?

חנן

לא חבין ללבי.

הנך

אבינה, גם בלבי עוה התשוקה לפדרגות הגבוהות.

חנן (כמפקק רגע)

עיקר מעשיהם של צדיקים — לתקן נשמות, להסיר מהן כבלי החטא ולהעלותן לשרשן העליון. כבדה המלחמה, לפתח חטאת רובץ. תקנת גפש אחת, והנה שניה באה, גפש חדשה וחטאים חדשים. תקנת דור אחד, והנה דור חדש בא וחטאים חדשים עמו, — והמלחמה מתחדשת. ודורות יורדים מטה, וצדיקים מתמעטים והולכים...

הנך

ומה יש אפוא לעשות, לפי דעתך?

חנן (בחשאי ומתוך בטחון)

לא להלחם עם החטא אנו צריכים, אלא לתקן אותו. כמו שצורפים זהב מסיגים ופסולת, כן יש לצרף את החטא מטומאתו, שלא ישאר בו, אלא ניצוץ הקדושה בלבד.

הנך

ניצוץ קדושה בחטא? אתמהו?

חנן

כל מעשי ידיו של הקב"ה - ניצוץ של קדושה מחיה אותם, וגם את החטא עשה אלהים.

הנף

מה אתה סח! את החטא הביא הס"ם לעולם!

חנן

ואת הס"ם מי ברא? הקב"ה! ואם כן גם בס"ם עצמו ובמעשה ידיו של הס"ם ניצוץ של קדושה יש.

הנף (נבעט)

ניצוץ של קדושה בס"ם!?

חנן

הס"ם הוא הסטרא אחרא, כלומר, הצד השני, צד שמאל, של תאורות. יאם כן, בהכרח גם בו יש ניצוץ של קדושה.

הנף (בחרות)

למעלה מהשגתי היא... הנח לי להתבונן בדבר... (טובש פניו בבצחא סיע, משפיל ראשו ושוהה במקומו בלי תנועה).

חנן (מתוך התעוררות)

איזהו העו שבחטאים? מהו החטא האורב לאדם תמיד? איזהו החטא שקשה ביותר להתגבר עליו? - הוי אומר, התשוקה אל האשה - לא כן?

הנף (כשראשו מושפל)

חנן (בקול רועד מגיל)

וכשמצרפים ומזככים אותו החטא, באופן שלא ישאר בו אלא הניצוץ של הקדושה, כל הטומאה מתמרקת ונהפכת מיד לקדושה עליונה, לִשיר השירים... שומע אתה, לִשיר-השירים" (מסתכל בעינים בוערות, מתחיל שלא מרענן לומר שיר השירים). "הנך יפה, רעיתי, הנך יפה, עיניך יונים מבעד לצמתך... שצרך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד, שניך כעדר הקצובות, שעלו מן הרחצה, שכלם מתאימות ושכלה אין בהם". (בנגנו הוא עוצם עיניו. הדלת נפתחת בלאט ואל בית הכנסת באה בצניעות, כמהססת קצת, לאה, וידה אוחזת ביד פרידה. אחריהן הולכת גיטל. מאיר יוצא לקראתן מן החדר המיוחד).

מאיר (תמה מאד)

ראו! בתו של ר' סנדר? לאה?

לאה (מתבוששה)

זוכר אתה? הבטח הבטחתי להראותני את הפרוכיות העתיקות... (בתחלה דבריה מפסיק חנן את זמרתו, פוקה עיניו לרוחה ומתבונן בלאה. כל השעה שלאחר כך - או שהוא צופה בלאה צפיה מסתורית, או עומד במקומו ועיניו עצומות).

פרידה (למאיר)

הראם נא, גת הילדים, את הפרוכיות, הראם נא. לאה'לי נדרה לבית הכנסת, לזכר נשנית אמה, פרוכת. משי נקי תעשה את הפרוכת, ומרוקמת זהב טהור, מעשה כרובים: תבנית אריות ונשרים, כרקמת הפרוכת בימי קדם. פרש יפרשו את הפרוכת על ארון הקדש, ונשמת אמה הטהורה תשמח בגן-עדן (לאה מבטת סביבה מתוך צניעות. רואה את חנן ומשפילה עיניה. נסוגה אחורנית ושוהה כל הזמן במקומה, כשהיא נבוכה, עיניה מושפלות ורעתה מפורת).

מאיר

הריני מוכן ומזומן! תיכף ומיד אני עומד ומוציא לעיניכן את כל מיני הפרוכת, את המהודרות ביותר, את העתיקות ביותר, משופרי דשופרי (נגס אל הארון ומוציא משם פרוכת אחרי פרוכת).

גיטל (תופשת ביד לאה)

לאה'לי, אין את יראה לעמוד בבית הכנסת בלילה?

לאה

מעודי לא הייתי בלילה בבית הכנסת, חוץ מב, שמחת תורה". מה עגום למראה המקום הזה עתה! מה עגום!

פרידה

בנוהי, כך הוא מראה בית הכנסת מעולם. בחצי הלילה יבואו הנחמתים להתפלל והניחו פה מאבלם ומיגונם...

גיטל

סבתי, אל חסיהי במתים. מפחדת אני.

פרידה (אינה שומעת)

ובשחר, בשעה שהקב"ה בוכה על חרבן בית מקדשו, דמעותיו נושרות לתוך בתי כנסיות, ולפיכך כתליהם של בתי הכנסיות הישנים דולפים... ולסיד את הכתלים אסורו כשבאים לסידם - הם מתרעמים וזורקים אבנים...

לאה

כמה עתיק, כמה ישן-נושן בית הכנסת למראה! מבחוק אין הדבר ניכר כל כך.

פרידה

אכן עתיק-ימים וישן-נושן הבית. אין זוכר ואין יודע, מתי נבנה. אומרים, שמצאו אותו באדמה בנוי... כמה שרפות, כמה דליקות נפלו בעיר, כל הבהים נשרפו והיו לאפר, ובית הכנסת יצא בשלום. האש לא שלטה בו. רק פעם אחת אחזה האש בגגו, ומיד באו חבורות חבורות של יונים, נפנפו ונפנפו בגפיהן וכבו את האש.

לאה (כלא שומעת, לנפסה)

מה עצוב, מה עגום המראה, ומה חביב ללב... קשה עלי הפרידה מבית-כנסת עתיק זה. רוצה אני להצמד אל קירות קדשו, לגפפו, לחבקו ולשאל אותו: מה לך, בית הכנסת, שככה קדרו פניך? למה אתה שומם ועצוב כל כך? מדוע החשית ונאלמת דומיה?... רוצה אני - איני יודעת מה אני רוצה, אך לבי, לבי יהמה לו, ונפשי עליו תשתוחח...

מאיר

(מביא את הפרוכיות ופורשן אחת אחת על הבימה) הנה העתיקה מכלן. שנותיה מאתים. פורשים אותה על הארון רק לימי הפסח.

גיטל (מתפעלת)

כמה יופיו. ראי, ראי, לאה'לי! שני אילנות מרוקמים זהב עבות על פני קטיפה שחומה, ושתי יונים על האילנות. למטה מהם — שני אריות תופשים מגן-דוד. בימינו אין למצוא לא זהב כזה ולא קטיפה כמות.

לאה

כמה רך וענוג מראה הפרוכת וכמה עגום (מחלקת את הפרוכת וגושקתה).

גיטל (רואה את חגן תופסת ביד לאה)

לאה'לי הביטי וראי, שם בחור עומד ומסתכל בך, מה מוזר מבטו.

לאה (מבלי נשוא עין)

מבחורי הישיבה הוא. חגן שמו... אכל בביתנו ארוחות ימים. אחרי בן נעלם ולא נראה ימים רבים.

גיטל

מה לזהטות עיניו בהביטו בך...

לאה

ככה משפטו כל הימים... עינים לזהטות לו, ובדברו אלי — תקצר נשימתו. וגם נשימתי תקצר... הרי לא נאה, שבחור ובתולה זרים זה לזה יבואו בדברים.

גיטל

מסתכל הוא בך, וכאלו קורא הוא לך בעיניו. אין זאת כי אם מתאות הוא לגשת ומתביש.

לאה

הייתי רוצה לדעת, מה לו, שככה חורו פניו החולה הוא?

פרידה (למאיר)

מאיר'קי, הלא תתן לנו לנשק את התורה. הבוא נבוא אל בית אלהים
ונצא בלא נשיקת תורתו הקדושה?

מאיר

אדרבה! (נגש לארון קודש. גיטל מושכת את פרידה, אחריהן - לאה. מאיר פותח את הארון.
מוציא ספר תורה ונותן להן לנשיקה).

לאה

(בעברה על חנן, מתעכבת, נושאת אליו עיניה ומשפילן מיד. בקול רועד וחרישני). שלום לך,
חנן... שוב אתה פה...

חנן (בכבודת)

הן ... (מנענע בראשו).

פרידה

לאה'רי, באי שקי את התורה הקדושה. (לאה חובקת את התורה ברצדה ומערתה
עליה נשיקות מתוך דבקות עצומה. פרידה מתוך חכה). צדקנית!... (בדאגה). רב לך, רב, בתי.
את התורה אין לנשק יותר מדי. של אש היא, אש שחורה כתובה על גבי אש
לכנה... (לאה מרפה בלי חמדה מן התורה). פרידה מתוך דאגה יתרה פתאום) מהרנה, בנותי,
הביתה. אויח, כמה התמהמהנו פה! מהרנה הביתה. (כממהרת לצאת. מאיר סוגר הארון,
מאסף הפרוכיות ומצניען ושב אל החדר).

חנן

(שוהה בלי נוע על מקומו ועיניו עצומות. מתחיל לנגן חרש-חדש פטוקי שיר השירים, ממקום
שהפסיק). „כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה. כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך“.

הנך (מרים ראשו ומקשיב).

מה אתה מזמר? (חנן משתתק, פוקח עיניו ואינו רואה מה שלפניו. הנך פביט בו).
סאותיך רטובות, שוב טבלת...

חנן (מיכנית)

הן...

הנך

ובשעת טבילה – כונות ויחודים? עפ"י, ספר רזיאל'י?

חנן

הן...

הנך

ואינך מתירא?

חנן

לא.

הנך

ואתה מתענה, הפסקות" משבת לשבת? ולא קשה לך הדבר?

חנן

קשה עלי האכילה בשבת מן התעניות בימות החול, תאות האכילה
בטלה אצלי לגמרי. (הפסקה).

הנ,

וכל זה למה? מה אתה רוצה להשיג?

חנן

(אחרי הפסקה קלה כמשיב לעצמו). רוצה אני להשיג אבן-חן, לרככה כדונג,
להתיכה בדמעה זכה ולספגה בנשמתי... רוצה אני להמשיך עלי שפע זוהר מן
ההיכל השלישי של הספירה השלישית, ספירת תפארת (נאלם מהתרגשות. מעורר
פתאום מתוך דאגה). כן, ועד אחרת: בלחש, כמגלה סוד). עלי עוד להשיג שתי כדים
מלאות דינרים... בשביל איש אחד שאין לנצחו אלא בדינרים, בדינרי זהב...

הנך

הכזה אתה חפז? – (מנייר ראש) השמר לך, חנן, בדרך הישרה לא תשיג

חפזך...

חנן

ואם לא בדרך הישרה?

חנן (נבהל).

ירא אני לשבת אתך יחדו. (עומד והולך לו. מן החדר יוצאים מאיר ובטלן א).

בטלן א

כלינו ח"י מומרים - ודין הנגמור את כל התהלים בשכר זהוב אחד?
אתמהו!

מאיר

פשיטא! אבל מה אעשה, ועליהם חביבה קריאת תהלים לשמה... (נכנס אשיר).

אשר (בחום)

ברוך החיט נזדמן לי ברחוב. מקלימובקא הוא בא, מקום שנסע לשם סנדר לראות חתן לבתו, וספר, שהענין בטל בגלל מזונות... סנדר דרש, שיפסוק המחותן עשר שנים מזונות לבני הווג, וזה לא הסכים אלא לחמש. ומשום כך בטל כל העניו.

מאיר (במרירות)

זאת הפעם הרביעית.

בטלן ג

לבי לבי לו -

המשולח

מילא, נתבטל - נתבטל, מה בכך? מסתמא כך גרם המזל. וכי לא אתה הוא שאמרת ר"י?

חנן (מודקף, בעליצות)

שוב נצחתי אנין (צונח בלי כח על הספסל. שוהה בלי תנועה במקומו. ופניו מביעים שמחה נצחון. מן החדר יוצאים בטלן ב, בחורי הישיבה).

הבטלנים (זה אל זה)

מזל טוב, מזל טוב! יהי רצון שישלח הקב"ה לחולנית רסואה שלמה
(מוקעים כף זה לזה).

המשולח (למאיר)

ע"ן לי לצאת לדרך.

מאיר

מה ההפזון?

המשולח

הלא משולח אני, בידי ישלחו הפריצים זה לזה ידיעות שונות וגם חפצים
יקרים, ועלי להייה זרני בשליחורי

מאיר

אנה תצא בליעה? חשי ואפלה. תשגה בדרך.

המשולח

פנסי בידי והוא ינחני למישרים.

מאיר

ולא טוב לך לחכות עד הבוקר...

המשולח

הבוקר רחוק עודגו. והדרך ארוכה. כחצות הליעה אצא לדרך. (מתיר תרמילו).

בטלן א

עתה יש לטעום טעימה כל שהיא. מאיר, למה תתמהמה?

מאיר

כבר הכל מוכן. גם י"ש וגם ריקים. (מוציא צלוחית מחיקו ומראה) בואו
ונצא לסרוזדור... (הרלת נפתחה, ואל הבית נכנסים סנדר וכנופיה של יהודים).

סנדר

(שוהה בפתח. מביט סביבו בעליצות. בקול רם. דרך תקיפות). **עבור עברתי לפני**
בית הכנסת ואמרתי: אבואה נא ואראה, מה אנשי שלומנו עושים? סבור הייתי:
יושבים ועוסקים בתורה, והנה לבסוף - הרי הם מכינים עצמם לשתות, תיקון'
אכן חסידים טרטקוביים אתם. זה חה-חה!

כלם (נדהפים לקראתו בשמחה רבה)

ברוך הבא ר' סנדר! אורח בזמננו!

בטלן

אתנו תשתה, תיקון'.

סנדר

פרא אדם! אני בעצמי אתן, תיקון'. ברכוני ב"מזל טוב'. תנאים'
כתבתי לבתי היחידה, בשעה טובה ומוצלחת (חנן מודפזע ומביט עליו בעיניים שקוחות
לרוחה).

כלם

מזל-טוב! מזל טוב!

סנדר (רואה הצלוחית ביד מאיר)

מה זה לפני איש? אשר! מהרה רוצה אל ביתי וצו בשמי להכין, כיבוד'-
אמור, כי עוד מעט ונבוא כלנו הביתה. רוץ, אל תעמוד! קל כצבי!

בטלן א (מאיר)

ואת הצלוחית טמון. יבוא יומה! (מאיר טמון)

מאיר (לסנדר)

ולנו הוגד זה היום, כי לא באת עם המחותנים לידי גמר, וצתה שב

בטלן ג

וכמה נצטערנו על כד!

סנדר

הענין, באמת, כמעט שנתבטל משום מזונות, ואולם ברגע האחרון הסכים המחותן, וה"תנאים" נכתבו.

חנן (מודקף, חור פנים. בנשימה קצרה)

תנאים?.. תנאים?.. היכי תמצא? אם כן כל היגיעה לבטלה! והצרופים?.. והסגופים?.. והטבילות עם הכונות? הכל לבטלה, הכל... ועתה מה? (מזדעזע.) לא ה' לא מה' יצא הדבר!.. (לפתע-פתאום, כאלו זרהה מהשנה גדולה עליו, בשמחה.) עתה ידעתי סוד השם הקדמון! (בל"י נשימה משמחה עצומה.) אני נצחתי!!! אני!!!.. (נופל ארצה.)

המשולח

(מוציא פנס מתרמילו, בינו לבין עצמו.) הנר כבה. יש להודיק נר אחר. (הפסקה מאוימת.)

סנדר (מתבונן לצדדים)

מה החשכה פה? מאירקה, העלה נרות. (מאיר מדליק)

המשולח (בחשאי לסנדר)

אמרת, שברגע האחרון הסכים המחותן?

סנדר (מזדעזע, בתמהון ופחד)

..

המשולח

יש שהמחותנים מבטיחים ואינם מקיימים... ובאים לידי חגרה... ופעמים-לידי דין תורה... מאד מאד יש להזהר...

סנדר (נבעת בחשאי למאיר)

מי הוא יהודי זה? אני רואהו בפעם הראשונה...

מאיר

לא בני מסומנו. עובר אורח. משולח.

סנדר

נ. הוא מבקש מעמי?

מאיר

איני יודע.

סנדר (נגע)

עד שיכינו בביתי את ה"כבוד", נשב אל השלחן כאן ונשוחח מעט (כלם יושבים אל השלחן). אולי יספר אחד מכם בגדולתו של אדמו"ר ר' עזריאל'קה, שיחיהו לאורך ימים, אולי יש שיודע לספר בשמו דבר-מופת או משל ושיחה נאה. שיוה קלה שלו יקרא מפנינים.

המשולח

אספר לכם בשמו משל אחד: פעם בא לפניו "גביר" עצום. נתן בו ר' עזריאל עיניו הבהירות והטיר בו מיד, שקמצן הוא. תפסו בידו והוליכו לחלון ואמר: "הביטה ואמור, מה אתה רואה?" "בני אדם!" — עונה הגביר ותמה מאד לשאלת הרב — רואה אני בני אדם". לקחו הרב והעמידו לפני המראה: "ועתה מה אתה רואה?" — "עתה—ענה הגביר והסתכל במראה—איני רואה אלא את עצמי". "הוא הדבר — אמר הרב — כאן זכוכית וכאן זכוכית, אלא שהזכוכית של המראה מחופה כסף קצת, והמשמש בה שוב אינו רואה בצי אדם, אלא את עצמו.

סנדר (אין דעתי נוחה)

"צים אתה מטיל בעיני, ר' יהודי, שמא סבור אתה לרמוז עלי?

המשולח

הליזה וחם

בטלן 2

מהראוי לנגן זמר.

סגדר

אדרבה, אדרבה.

בטלן ג

רבונו של עולם, רבונו של עולם,
 הבה בחלילי לך אנגנה.
 הבה בחלילי לך אנגנה.
 איה אמצאך ואיה לא אמצאך?
 אם באשר אלכה, שם עמי אתה,
 ובאשר אפנה, לנגדי אתה,
 ואין דבר אם לא אתה,
 אתה הכל והכל אתה,
 אתה, רק אתה, אך אתה
 אתה, אתה, אתה.

כל הטוב הלא מידך אתה,
 וגם הרע - מידך אתה,
 ואם אתה לי מה אירא רע?
 אתה הכל והכל אתה
 אתה, רק אתה, אך אתה,
 אתה, אתה, אתה, אתה.

מן-ח - אתה, מערב - אתה,
 צפון - אתה, דרום - אתה,
 מעלה - אתה, מטה - אתה,
 אתה, כך אתה, אך אתה
 אתה, אתה, אתה, אתה.

סנדר

פלאי-פלאים, כפתור ופרח! עתה נקים לרקד! לא כן? סנדר משיא בתו
היחידה ונפטר בלי ריקוד? לא יעשה כן בין חסידי טרטקוב! (סנדר והוקנים עומדים
במעגל, איש ידו על כתף רעהו, ראשיהם מוטים הצדה, עיניהם נשואות וסובבים לאט לאט, מזמרים
בתוך כן נגון חסאי ועצוב. סנדר נתק מן המעגל.) ועתה ריקוד של שמחהו בחורים
(מקצת בחורים נגשים.)

בטלן ב

והיכן יתר הבחורים? איה הנך? וחנן איהו?

סנדר (מתוך קצת דאגה)

א-א! הגם חנן פה? איהו? היכן חנן? הביאוהו הלום!

מאיר (רואה את חנן שוכב על הארץ)

הנה זה ישי י"ל הארץ!

סנדר

העירו אותו, את הריקא! עוררוהו!

מאיר (מעורר-בחדרה)

איננו מתעורר! (הכל נגשים אל השוכב ומערינים אותו.)

בטלן א

הוא . . .

בטלן ב (מגביה ספר מעל הארץ. רועד)

ספר רוניאל המלאך נפל מתוך ידו!

המשולח

הציץ-ומת . . .

מערכה שניה

רחבה של עיר. משמאל בית כנסת עתיק של עץ, ננ על גב. לפניו, מן הצד - תלולית עפר ומצבה ישנה, שכתוב עליה: „פ"נ הקדושים והטהורים חתן יכלה שנהרגו על קדוש השם, שנת ת"ח לפ"ק. תנצב"ה". אחרי בית הכנסת - מבוי, ואחריו בהיבט קטנים אחרים, שמצטרפים אל הדיקורציה. מימין - ביתו של סגד - בית גדול של עץ, בעל קומה אחת ובעל אכסדרה. שער רחב של החצר, ואחריו מבוי ושורת חנויות ותריסין שמצטרפים גם הם לדיקורציה. בדיקורציה מימין, אחרי החנויות, פונדק, גן, ארמון הפריץ, דרך רחבה יורדת לנהר. מעבר לנהר, על פני שפתו הגבוהה, בית-עולם זרוע מצבות. על פני הנהר משמאל נטוי גשר, וסמוך לו - טחנה. קרוב אל הסצנה - בית מרחץ ו„הקדש". בירכתי הבמה - יער כבד.

שערי הצרו של סגד פתוחים לרוחה. בתוך החצר עומדים שלחנות ארוכים, שנמשכים ויוצאים החוצה לרחבה. השלחנות ערוכים, ומסביב להם על גבי ספסלים, מסובים עניים ואביונים, בעלי מומים, זקנים וזקנות וילדים, וכלם אוכלים לתאבון. משרתים יוצאים מן הבית וביריהם אלפסים מלאים מיני מאכל וטסים מלאים פת ומגושים לשלחן.

לפני החנויות והתריסין יושבות נשים, סורגות פומקאות ואינן גורעות עיניהן מכיר סגד. בעלי בתים וכהורים, עם תיקי טלית ותפילין בידיהם, יוצאים מבית הכנסת, באים עד לפני הבתים והחנויות, עומדים ומסיחים. מבית סגד עולה קול כלי זמר ומחולות. נשמעת משם המולה מטושטשת. התעוררות ותנועה מסביב. השעה שעת צהריים. ברחבה של עיר כנגד בית הכנסת עומד אורחו של הגביר, יהודי בא-בימים כבבוש אטלס ואצלו בטלן ב.

האורח (נחין ידיו באבנטו, מתבונן בבית-הכנסת)

בית-כנסת מהודר לכם, בנין גדול, גאה - השכינה שורה עליו. ישן, בודאי.

בטלן ג

ישן-נושן. זקנים אומרים, שאבות אבותיהם לא ראו בכנינו.

האורח (רואח את המצבה)

וזה מה היא? (נגש וקרא) „פה נקברו הקדושים והטהורים חתן וכלה. שנהרגו על קדוש השם שנת ת"ח. (אל הבטלנים) של גזרות ת"ח, בודאי.

בטלן ב

בשעה שנפל הרשע חמיל', ימח שמו, על העירה ושחט בה כמה וכמה נפשות של יהודים, הרג בתוכם חתן וכלה בשעת חופתם. ובמקום שנהרגו, אצל בית הכנסת גופו, שם היתה קבורתם. ושניהם בקבר אחד, כדין הקדושים. הכל קוראים לו: „הקבר הקדוש“ (בלחש, כמגלה תעלומה) ועד היום הזה, בכל סעם שהרב מסדר קדושין אצל בית הכנסת, נשמע כעין קול אנחה יוצא מתוך הקבר הקדוש. ומנהג בידינו, שבאים אחרי החופה ומרקדים מסביב לקבר, כדי לשמח את החתן והכלה הטמונים שם.

האורח

מנהג משובח. (מן התצר יוצא מאיר, נגש אל המשותחים.)

מאיר (בחום)

אכן סעודת עניים היא מעודי ועד היום לא ראו עיני סעודת עניים
כמות

האורח

ואין פלא. סנדר משיא את בתו היחידה.

מאיר (בהתרגשות)

נתח דג לכל אחד, צלי בשר מנה יפה, פרפראות ומיני תרגימא לקינוח סעודה! וייש לפני הסעודה — כרצון איש ואיש, ודובשנית — חתיכה — הראויה להתכבד לכל אחד! לא יאומן כי יסופר!

בטלן ב

סנדר — עיניו בראשו, המקל בכבוד אורח קרוא — אין בכך כלום. אם יתרעם — יתרעם, אבל המזלזל בעניים — אל יהי חלקי עמו! עני שבא לפניך — כלום יודע אתה מה טיבו? אפשר עני הוא. ואפשר בריה אחרת בדמות עני, מי נביא וידעז אולי, נסתר הוא, אחר מליו...

מאיר

ואולי גם אליהו הנביא... בידוע, שעשוי הוא להתגלות בדמות עני.

האורח

לא בבני אדם עניים בלבד יש להזהר. גם אדם סתם יש שאין אתה עומד על טיבו. אין לדעת מה היתה המדרגה שלו בגלגולים הקודמים, ולשם מה חזר ובא לעולם הזה... (מן המבוי השמאלי יוצא המשולח ותרמילו על כתפו. נגש.)

מאיר (מושיט לו כפר)

שלום עליכם! שוב בא כבודו למחננו?

המשולח

שוב שולחתי לכאי

מאיז

ליום-טוב באת, לחתונה של גביר..

המשולח

שמעה הולך בכל הגליל.

מאיר

אולי פגע כבודו את המחוננים והחתן בדרך. הם אחרו לבוא.

המשולח

החתן בוא יבוא בזמנו. (הולך לבית הכנסת, מאיר ובטלן ב. הולכים לחצר. מאחורי השלחנות נראית לאה בבגדי חתונה, סובבת במחול, כל פעם עם זקנה אחרת מן העניות. שאר העניות במשכות אליה. אלה שנפטרו מן המחול יוצאות לרחבה ומתלקטות חבורות חבורות.)

אשה ותינוק בחיקה (מתוך הנאח)

אני רקדתי עם הכלה.

זקנה חגרת

וגם אני! לפתיה וסובבתי עמה. היחיו!

גבן

למה מרקדת הכלה עם הנשים דוקא? גם אני הייתי מתאוה ללפסה ולהסתובב עמה. חי־חי!

העניים

חי־חי־חי. (יוצאות לאכסדרה פרידה, גיטל, בתיה)

פרידה

אווה לי. לאה'לי עודנה מרקדת עם העניים. הלא תתעלף! בנותי! הביאוה מהרה הנה. (יושבת על הספסל באכסדרה. גיטל ובתיה נגשות אל הכלה.)

גיטל

רב לך, לאה'לי, לרקד. בואי.

בתיה

מלא תתעלפי, (היא וגיטל הופכות את לאה בידיה ואומרות למסכה מסם)

העניות

(סובבות את לאה וצועקות בתחנונים ובקול בוכים)

— עמי לא רקדה עדיין. במה גרועה אני מאחרות?
— שעה שלמה אני מחכה לה!
— הניחו לי. אחרי אלקה הגיע תורי שלי!
— עם יחנה החגרת הסתובבה כעשר פעמים, ואני לא זכיתי אפילו פעם אחת. אוי, מזלי הרען (מאיר יוצא ועומד על ספסל).

מאיר (בקול רם וכדרך זמר)

כה אָמר ר' סַנְדֵר, סַנְדֵר הַגָּבִיר:

יֵאָסֶפוּ לְחַצֵר כָּל עַנְיֵי הָעִיר!

וְיִקְבֹּל כָּל אֶחָד נְדָבָה בְּסֵבֶר פְּנִים:

יֵי"ד פְּרוֹטוֹת בְּיַזְמִינִים, יֵי"ד פְּרוֹטוֹת בְּמִזְרֵינִים!

העניים

(רצים לחוסים ומבוהלים לחצר פנימה, הורפים זה את זה וצועקים בקול מהתרגשות).

יוד פרוטות! יוד פרוטות! (ברחבה מבחיץ נשאות רק לאה, גיטל, בתיה והזקנה הסמויה קצת.)

הזקנה הסמויה קצת (בתפשה את לאה)

אי אפשרי בנדבה! לו אך תרקדי עמי כל־שהוא! רק הקפה אחת! זה לי ארבעים שנה שלא רקדת! ה, מה היטבתי לרקד בימי נעורין! (לאה מִפִּשְׁתָּה ומרקת. הזקנה לא תרפה ממנה וצועקת) עוד! עוד! (סובבות. הזקנה – נשימתה קצרה צועקת מתוך סירוף.) עוד!... עוד!... (גיטל מושכתה משם בעל כרחה ומוליכתה אל החצר. תוזרת מיד, וכיחר עם בתיה מביאה את לאה אל הספסל. המשרתים מסלקים השלחנות. סוגרים השער.)

פרידה

חורת את כסדין, לאה'לי. עיפת מאד?

לאה

(עוצמת עיניה, מרימה ראשה; דובבת כמעט שלא מדעת)

חבוקני, לפפוני, נצמדו אלי... נעצו בי אצבעותיהם הקרות. ראשי עלי סחרחר... לבבי תעה... אחרי כן אחזה בי יד פתאם ותשאני הרחק... הרחק...

בתיה (גבהלת)

אהה, לאה'לי, ראי: את שמלתך קמטו ולכלכו. מה תעשי עתה?

לאה (ככתחלה)

כשעוזבים את הכלה ביום הופתה לבדה – רוחות באות ונושאות אותה למרחקים...

פרידה (גבהלת)

מה הדברים אשר בסין, לאה'לי? את כחות הטומאה אין להזכיר אפילו בשמט! יושבים הם צפופים בכל הפנות והמחבואים, בכל החורים והסדקים, את הכל הם רואים, את הכל הם שוכעים, יושבים ומצפים, שיוכירו בשמם הטמא, ומיד הם קופצים ומתנפלים על האדם. תוף-תוף-תוף!

לאה (פוקחת עיניך)

לא רעים הם...

פרידה

?שבחם אסור. כשמשבחים רוז רעה, כח מתוסף בו ויוצא לעשות מעשי תעתועים.

לאה (באמונה שלמה)

לא רוחות רעות סובבות עלינו, כי אם נשמות של בני אדם, שמתו קודם זמנם. והן הן הרואות כל מעשי ידינו ושומעות לכל דברי פינו.

פרידה

ישכרך אלהיב, לאה'ליו למה תדברי כזאת? איזו נשמות? הנשמות הטהורות פירחות ועולות לשמים, ומנחתן בגן העדן...

לאה (מפסיקתה)

לא, ספתי, עמנו הן. (בנעימה אחרת.) ספתי! האדם הלא לחיים ארוכים יולד. ובמיתו קודם זמני - שארית ימי חייו אנה היא באה? להיכן באים ששון ימיו וצער חייו? מחשבותיו ומעשיו שנקצבו לו מראש - מה יהא עליהם? והבנים אשר נועדו לו ולא הביאם לעולם? אנה באים כל אלה? להיכן? (מית' רשדים) היה היה עלם אחד, ונשמה גבוהה היתה לו ומחשבות עמוקות דרך חיה ארוכה היתה לפניו, ובפתע פתאם, בן-רגע אחד - והנה נפסקו חייו, ובאו בני אדם זרים וקברוהו באדמה נכריה. ואיה אפוא שארית ימי חייו? אמרי פיו שנקטעו לפני האמרי, ותפלוויו, שנפסקו באמצע - מה יהא עליהם? נר שכבה - חזורים ומדליקים אותו, והוא דולק והולך עד כלותו. ואיככה זה יכלה נר החיים שכבה לפני זמנו, לאן יעלם ויאבד?

פרידה (מנענעת בראשה)

אסור להרהר במופלא ממנו, בתי. אלהים הוא היודע תעלומות, ואנחנו עורים כלנו, ומה נבין דרכו? (המשולח נגש לשם. מבלי שתרגשנה בכך בעלות השיחה. ישוהה במקומו, לא רחוק מלאה).

לאה (כלא שומעת. בדרך ודאי)

לא, חיי האדם לא יאבדו גם הם, אדם שמת קודם זמנו — נשמתו חוזרת לעולם הזה וערומה בלי דמות הגוף תשלים חקו ותמלא צבאו. גומרת היא את מעשיו, שמחה תחתיו את שמחותיו ומקבלת את יסוריו... (הפסקה.) סבתו! אמור אמרת, כי בחצי הלילה יבואו המתים אל בית הכנסת להתפלל... הללו באים לגמור את תפלותיהם, שנפסקו באמצע... (הפסקה.) אמי מתה בעלומיה. לא זכתה לראות כל עולמה בחייה. אקומה נא ואלכה היום אל קברה ואזמין אותה לחופת בתה, והיא תבוא, וביחד עם אבי תוליכני אל תחת החופה ואחרי כן תרקד עמי... וגם שאר הנשמות כולן מתהלכות בתוכנו, אבל לא נראה אותן בעינינו ולא נבין להם... (בחשאי.) סבתו מי שרוצה בכל לבו, זוכה לראותן ולשמוע קולן ולהבין הגיגן כמו בחייהן. אני יודעת... (הפסקה.) מורה באצבע על הקבר הקדוש. הנה הקבר הקדוש. ידוע הוא לי מילדותי. יודעת אני את החתן והכלה הטמונים שם. הרבה פעמים ראיתם, בחלום ובהקיץ, וקרובים הם לי כבני משפחתי... צעירים ומאושרים יצאו לחופה. דרך חיים ארוכים, ימי שני אדם, היתה משוכה לפניהם. והנה באו פתאם בני אדם אכזרים וקרדומות בידיהם — והחתן עם הכלה נפלו חללים. אל קבר אחד נקברו והנאהבים לא נפרדו לנצח... ובכל חתונה וחתונה, בשעה שמרקדים מסביב לקברם — שניהם יוצאים ונוטלים לעצמם חלק משמחתם של החתן והכלה החיים... (עומדת והולכת אל הקבר. פרידה וגיטל הולכות אחריה. בקול רם אל הקבר.) חתן וכלה, קדושים וטהורים! הריני מזמינה אתכם ליום כלולותי. בואו והתיצבו עלי תחת חופתי. (נשמעת תרועת זמרה של קבלת-פנים, לאה נותנת קול צוחה ומטה לנפל. גיטל ובתיה הומכות בה.)

גיטל

למה נבעת? החתן הנה זה בא, וכלי הזמר ירדו השערה לקבל פניו בתרועה.

בתיה

ארוצה נא ואראה פניו.

גיטל

וגם אני. אחרי כן נשובה ונגידה לך, מה מראהו? רוצה אתו?

לאה (בהשא"י)

לא.

בתיח

מתבוששת. אל נא תתבוששי, פתיה. לא נגיד לאיש. (משמאלות בחמוון. לאה ופרידה שבות לאנסדרה.)

פרידה

דרך הכלה שתהא שואלת מחברותיה ללכת ולראות את החתן ולהודיעה
אחר-כך, מה מראהו, הלבן אם שחור?

המשולח

כלה...

לאה (מזרועות)

מה רצונך? (מסתכלת בו בעיון.)

המשולח

נשמות המתים, אמנם, שבות אל הארץ, אבל לא בלי דמות הגוף, כאשר
תדמי את. יש שנשמה אחת מתגלגלת דרך כמה גופים, עד שהיא נצרפת כלה.
(לאה שותה דבריו בצמא.) נשמות חוטאות מתגלגלות בחיות, בעופות ובדגים,
ואפילו בעצים. הן עצמן אינן יכולות לעלות מאליהן - אין חבוש מתיר עצמו -
ומצפות הן לאחד מן הצדיקים, שיביא להן את תקונן. ויש נשמות, שהן בעצמן,
בגלגולן החדש, מתקנות מה שפגמו בגלגולים הקודמים...

לאה (ברטט)

דבר עוד דברה!

המשולח

ויש שנשמה נדחת, שלא תמצא לה מנוחה, נכנסת בגוף חי כעין
„דיבוק“... ועל ידי כך היא מוצאת את תקונה. (נעלם. סגור יוצא.)

סנדר

מה את יושבת פה, בתי?

פרידה

משמחת היתה את העניים בשעת הסעודה. מרקדת היחה עמהם ונתעלסה ופתה ישרה להנפש קצת.

סנדר

יישר כחך, בתי! לשמח עניים — מצוה גדולה (מביט לשמים). היום נוטה, המחתנים והחתן כבר באו. מיריות אתן?

פרידה

ש לה עוד ללכת לבית העולם.

סנדר

לכי, בתי, לכי לבקר את אמך. (נאנח). שפכי לבך על קברה. הזמיני אותה לכלולותיך. אמרי לה, שאני רוצה להוביל עמה ביחד את בתי היחידה לחופה. אמרי לה, כי עשיתי ככל אשר בקשה מעמי לפני מותה. עיני ולבי נתונים היו כל הימים לך, רק לך. בת ישראל כשרה וטהורה גדלתיך, ועתה בחרתי לך איש, תלמיד חכם וירא-שמים וכן-אבות, (בוכה ומוחה דמעותיו). חזור לביתו. ראשו כטוף הפסקה).

לאה

סבתי החביבה, בבית העולם מותר להזמין אל החתונה עוד את מי שהוא, מלבד אמא?

פרידה

רק את בני המשפחה הקרובים ביותר הזמינו את הסבא ר' אפרים, את הדודה מירה'לי.

לאז

רצוני להזמין עוד אחד... שאינו קרוב.

פרידה

אסור, בתי, כשתזמיני איש זר, יקפידו שאר המתים, ויעשו לך, חלילה, רעה.

לאה

לא זר הוא... כאחד מבני הבית היה בתוכנו.

פרידה (בחשאי)

חנן? (בדאגת חריה) אוי, בתי, בתי, יראה אני. אומרים עליו, שמת מיתה מגונה... (לאה בוכה בחשאי) אל נא, אל נא תבכי, בתי. הזמיני גם אותו. עלי העוין. (גורמת.) אבל, הרי איני יודעת את קבורתו ולשאלו - לא נאה..

לאו

אני יודעת...

פרידה

מניין לך?

לאה

ראיתי קברו בהלום. (עוצמת עיניה. צנפשה.) וגם אותו ראיתי... וגם ספר לי על כל אודותיו, ובקש שאזמינהו אל החתונה... (גיטל ובתיה באות דחופות.)

גיטל, בתיה (שתיהן כאחת, ובהתרגשות)

ראינוהו! ראינוהו!

לאה (גרתעת)

את מי? את מי ראיתן?

גיטל

את החתן! שחרחר הוא! שחרחרו!

בתי

לא, לבן היא לבן

גיט,

הבי, נשובה לראותני! (מסתלקות בחשוק).

לאה (קסה)

סבתי, נלכה לבית העולם...

פרידה (אבלה)

נלכה, בתי. אח-אח-את! (לאה שמה סודר שחור על כתפיה. הולכת עם פרידה אל המבוי שממין. הבמה מתרוקנת שעה קלה. הרועת כלי הזמר. מן המבוי שמשמאל יוצאים נהמן. ר' מנדל, מנשה, בחור כחוש וקטן, מטושטש ובעל עיניים גדולות, מפותרות. אחריו הולכים גברים, נשים, פלובשים בגדי יום טוב. מן הבית יוצא לקראתם סנדר.)

סנדר (נותן ירו לנחמן)

שלום עליכם, מחותן! ברוך הבא! (נושקים זה את זה. נותן שלום למנשה-וגשיקות. נותן שלום לשאר הבאים.) והדרך איך היתה, מחותן?

נחמן

הדרך היתה קשה ורעה מאד מאד. נטינו מן המסלה ותעינו זמן רב בשדה. אחרי כן נפלנו אל בצה וכמעט שטבענו בה. בקושי רב נחלצנו ממנה. מי יודע, אמרתי, אם לא יד כחות-הטומאה באמצע, והשטן מעכב... איך שהוא ברוך השם! באנו למועד הנכון!

הנדו

ו. אי עיפים אתם? ולהנפש אהם מבקשים?

נחמן

אין פנאי, עוד דברים לנו בעניני ההתחייבות שבינינו, על אודות סילי הנדוניא, מתנות, רח"ש וכל"ו...

סנדר

אדרבה! (מלפניו ושניהם מההלכים הנה והנה בחצר ומשיחים בחשאי.)

ר' מנדל (למנשה)

הסכת ושמע: אל השלחן תשב במנוחה שלמה, בלי זיו כל שהוא, בכפיפת ראש ובשתיקה... ותיכף לסעודת החופה, כשיכריזו הברדחן: יעמוד החתן לדרשהו" - תקום ממקומך ותעמוד על הספסל ותגיד את הדרשה בקול רם ובניגון. בדרשה - כל המרבה להרים קול הרי זה משובחו אל תתבישו שומע אתה?

מנשה (ביבנית)

שמעתי. (בחשאי.) רבי... ירא אני...

ר' מנדל (נבהל)

מת היראה? שמא שכחת את הדרשה?

מנשה

את הדרשה זוכר אני...

ר' מנדל

ולמה אתה ירא?

מנשה (פתוך צער גדול)

איני יודע... ביציאתי לדרך מיד נפל עלי פחד גדול. זרים לי המקומות החדשים, ומעודי לא ראיתי קהל אנשים רבים כאלה. פחד תוקפני, כשהם מביטים עלי מסביב... ירא אני מעיניהם... (מתפזז) רבי, אין פחד כפחד עיניהם של בני אדם זרים...

ר' מנדל

אלחש לך מעין הרע

מנשה (כלא שומע)

רבי, רוצה הייתי להשאר בדרך, לחסות בצל סנה, להסתר מעינים... והנה קהל אנשים זרים מסביב לי, ועלי לדבר עם, לדרוש בפניהם... כעולה לגרדום אני בעיני... (נפחד סתרים.) רבין וקשה עלי מכל — אימה שלה!.. אימת אותה: הבתולה הזרה!..

ר' מנדל

חזק ויאמץ לבך. התגבר על הפחד! פן תשכח, חלילה, את הדרשה. נכנס לאכסניה ונחזור עליה. (הולכים משם.)

מנשה

(רואה את הקבר הקדוש ונרתע לאחוריו. חופס בר' מנדל.) רבי, מה זה? קבר באמצע העיר! (נגשים וקוראים בחשאי את הכתב שאף גבי המצבה, שוהים במקום מחרישים וכפופי ראש. סגור נכנס לבית, נחמן ושאר המחוננים הולכים לשמאל אל המבוי. מן החצר יוצאים אחד אחד העניים, תרמיליהם על כתפיהם ומקלם בידם. הולכים בלאט על שני הסצנה ונעלמים מעינים במבוי משמאל. מקצתם שוהים רגע.)

אשה גבוהה וחורת מראה

כלהה הסעודה. היתה כלא היתה...

זקנה חגרת

הבטיחו קערת-מרק לאיש — ולא נתנו...

גבנת

חלה — פחות מכזית...

קטע בקב שלו

עשיר שכמותו, ועינו רעה מתת גלוסקא לאיש.

האשה הגבוהה וחורת המראה

הקצרה ידם לתת גם בדרך תרנגולת? מוכתחנני, שלאורחים העשירים הגישו גם תרנגולים, גם אוזים וגם ברבורים אבוסים...

הזקנה הסמויה

במותם יהנו מהם התולעים. אח, אח-אח! (הולכים משם. מנשה ור' מנדל מטיילים
כפופי ראש במבוי. הבמה מתרוקנת. דרך הבמה עובר בנחת המשולח. חשכה ממשמשת ובאה. החנוניות
סוגרות חנויותיהן. בבית הכנסת ובבית סנדר עולה אור הנר. אל האכסדרה יוצאים סנדר, גיטל, בתיה,
פביטים כה וכה.)

סנדר (בדאגה)

איה לאהז לאה איה? ואיה הזקנה? מדוע הן מתמהמות כל כך לבוא
מבית העול... אולי קרה אסון?

גיטל, בתיה (שהיהן כאחת)

נצא לקראתן. (מן המבוי הימני יוצאות פרידה ולאה בתפונן)

פרידה

מהרי, פחי, מהרין! התמהמהני מאד. ולמה שמעתי בקולך? יראה אני
שלא יקרנו אסון, חלילה.

סנדר

הנה הן למה גתמהמהתן! (מן הבית יוצאות נשים.)

הנשים

גולך את הכלה להדלקת זנרות. (מכניסות את לאה הביתה.)

פרידה (לגיטל ובתיה)

נמלה מתעלפת. בקושי השיבותי אליה רוחה. עודני רועדת.

בתיה

צמה יום תמים. לבה חלש.

גיטל

שפכה דמעות על קבר אמה?

פרידה

כל עוד נפשה בה! (אצל הפתח מציעים כסא למושב הכלה, מביאים את לאה ומושיבים אותה. מן המבוי שכנגד יוצאים נחמן, ר' מנדל, מנשה והמהותנים. מנשה – נושא לפניו הינומא בידו והוא הולך ונבעת, כשעיניו מושפלות, אל לאה, ואמר להשליך את ההינומא על פניה. מן המבוי הימני יוצא המשולח).

לאה

(קופצת ועומרת ממקומה, הודפת מעליה את מנשה וצועקת בקול). לא אתה חתני (מהומה. הכל חרדים אל לאה).

סנדר (נפעם ונרעש)

בתי, בתי! מה לך בתי?

לאה

(מתפרצת ורצה אל הקבר הקדוש, פורשת כפיה). חתן וכלה קדושים וטהורים, מיו למגן לין! (נופלת על הקבר. מקימים אותה. מבטת כה וכה כמטורפת. צועקת בקול שאינו שלח, קול גברי). א-א! קבר קברתם אותי, ועתה שבתי אל בת זוגי ולא אסור עוד ממנה. (נחמן נגש אליה. היא צועקת לו בפניו, חמל'יוק! ! (הוא נרתע בהרדה).

המשולח

דיבוק נכנס בכלה. (מהומה גדולה בקהל).

ה מסך.

מערכה שלישית

בבית ר' עזריאל מירופולי, חדר גדול, שמשמש גם סקום תפלה ל"מנין". אצל הקיר משמאל, לבל ארכו, עומד שלחן ערוך מכוסה במפה. משני צדי השלחן - ספסלים ארוכים. בראש השלחן - כורסאי אחרי השלחן - פתח לרחוב. בקיר שכנגד - ארון-קורש ו"עמוד". מימין שלחן, במקום "בימה". אצל הקיר ארונות ספרים, ספסלים. אצל השלחן הערוך עומד מיכאל, בוצע את הפת לפרוסות קטנות ומניחן תלים תלים. אצל השלחן הקטן יושב המשולח, וששה - שבעה הסידים נצבים עליו. שאר החסידים - מקצתם יושבים וקוראים תהלים, מקצתם עומדים ומסיחים.

חסיד א (להברו, באמצע החדר)

האורח הבא מספר נפלאות מבהילות, פחד אחזני לשמען.

חסיד ג

מה הפחד?

חסיד א

מעשים נוראים! ורמזים גדולים יש בהם, דברים בגו... מעין מה שיש בספורי מעשיות של הבראסלובי...

חסיד ב

זקני חסידים שומעים ואינם יראים. היראה למה?

חסיד ג (אל המשולח)

יספר מעלתו. יוסיף לספר.

המשולח

השעה מאוחרת.

חסיד ג

הרבי לא יצא במהרה.

המשולח (מספר)

בסוף העולם — הר גבוה יש, ובראש ההר נתונה אבן גדולה. ומן האבן נובע מעין זך וטהור. ובסוף העולם השני נתון לב העולם. מפני שכל דבר בעולם יש לו לב. וכל העולם גופו — גם הוא לב אחד גדול לו. ולב העולם צופה תמיד מרחוק אל המעין הזך ולא ישבע מראות והוא מתגעגע ונמשך ומתוקק וצמא אליו. אבל להתקרב אליו אינו יכול, מפני שברגע שהוא זו ממקומו כדי פסיעה אחת — מיד נעלם מעיניו ראש ההר ומעיניו הזך. וכשלב העולם אינו רואה רגע אחד את המעין הזה, מיד כל חיותו פוסקת. ובלי חיות הלב אין חיים לכל העולם והוא נוטה למות. והמעין הזך אין לו זמן משלו, והוא מתפרנס מן הזמן שלב-העולם נותן לו במתנה. ונותן לו לב-העולם יום אחד. וכשהיום נוטה לערוב — המעין הזך מתחיל מזמר כנגד לב העולם, ולב העולם אף הוא מתחיל מזמר כנגד המעין הזך, וזמרת שניהם מתפשטת בעולם, וקרני אור יוצאות ממנה ונמשכות אל כל הלבבות של כל הדברים שבעולם, ומלב לעברו, ומחברו לעברו... ואיש אחד, נאמן וחנון, משוטט ועובר בעולם ומלקט את ניצוצי האור של הלבבות ואורג מהם את הזמן, וכשגומר לארוג יום תמים, הוא נותן את היום ללב העולם, ולב העולם נותנו אל המעין הזך — וזה חי עוד יום אחד...

חסיד א

--- הולך. (הכל משתקים וקמים ממקומם. מן החדרים הפנימיים יוצא ר' עזריאל, והוא

איש זקן לבוש לבנים ומצנפת שטרימל בראשו.)

ר' עזריאל

(משוקע ברעיונותיו, פוסע בנחת אל השלחן ויושב בכובד אכרים על כורסא. מיכאל עומד מימינו. החסידים טובבים את השלחן, הזקנים שבהם יושבים על הספסלים, והצעירים עומדים מאחוריהם. מיכאל מחלק „חלה“ לקהל. ר' עזריאל מרים ראשו ומתחיל מנגן בחשאי ובקול רועד: „דא היא סעודתא דרוד מלכא משיחא“ הכל עונים אחריו. אוכלים מן החלה. מתחילים לנגן, תחלה בחשאי וזמר בלי מלים, וזמר עצוב ומלא תקיפות מסתורית. הפסקה. ר' עזריאל מתאנח מעומק הלב, תומך ראשו בזרועותיו ושוהה רגע משוקע ברעיונותיו. דממת מות ופחד אלהים בבית. ר' עזריאל מרים ראשו ומתחיל לדבר בחשאי ובקול רועד.) מספרים על „בעל-השם“ הקדוש, זכותו יגן עלינו

(חפסקה כל שהיא): פעם אחת באה למו'ביז' כת של ליצנים, ממיני בריות הללו שמראים מעשי נפלאות ברבים, מתחו חבל על שני הנהר, ואחד מהם יצא לרקד על גבי החבל. רצו בני אדם מכל פנות העיר אל הנהר לראות את הפלא, בעוונותינו הרבים. ויצא גם „בעל-שם-טוב" אל הנהר, ועמד בתוך הקהל, עומד ומציץ באותו ברי-נש, שמרקד על החבל. היו הכל תמהים: „הבעל שם" יצא לראות דברים כאלה! — חברו עליו תלמידיו ושאלו אותו, מה פירוש הדבר? ענה „הבעל-שם" הקדוש ואמר: יצאתי להתבונן ולראות, היאך בן אדם עובר על פני תהום עמוקה. ראיתי והרהרתי: „אלו היה האדם עמל ומתיגע בתקון נשמתו כשם שהוא עמל וטורח בגופו — על פני כמה תהומות עמוקות וזיתה הנשמה עוברת דרך החבל הדק של החיים". (אנחה מעומק ה"כ. חפסקה. החסידים מתבוננים זה בזה מתוך התפעלות)

חסיד א

דברים העומדים ברומו של עולם!

חסיד ב

גבוה מעל גבוה!

חסיד ג

איי לשער ואין לערוך!

ר' עזריאל

(רומז למיכאל, וזה גוחן.) מיכאל איש זר בינינו.

מיכאל

(פונת כה וכה ורואה את המשולח.) משולח הוא. באתי עמו בדברים, מקובל גדול.

ר' עזריאל

לשם מה בא לכאן?

מיכאל

איני יודע. אולי אצוהו לצאת?..

ר' עזריאל

חלילה! אדרבה, את הגר יש לקרב. תן לו כסא. (מיכאל תמה קצת, מגיש כסא למשולח. זה מהסס קצת ויושב. מן החסידים אין איש מרגיש בדבר.)

ר' עזריאל

(נותן עין באתר מן החסידים, וזה מתחיל לומר נגון מסתורי בלי מלים. ר' עזריאל כבתחלה.)
 גדול וקדוש עולמו של הקדוש ברוך הוא, והקדושה מכל ארצות העולם — ארץ ישראל, והקדושה מכל ערי ארץ ישראל — ירושלים, והקדוש מכל המקומות בירושלים — בית המקדש; ובבית המקדש המקום הקדוש ביותר — מקום קודש הקדשים (הפסקה כל שהיא). שבעים אומות יש בעולם; הקדושה שבכלן — האומה הישראלית; הקדוש מכל שבטי ישראל — שבט לוי; הקדושים מכל בני לוי — הכהנים; הקדוש מכל הכהנים — הכהן הגדול (הפסקה כל שהיא). שנ"ד ימים בשנה; הקדושים שבהם — ימים טובים; למעלה מהם — קדושת יום השבת; למעלה מכלם — קדושת יום הכפורים, שבת שבתון (הפסקה כל שהיא). שבעים לשונות בעולם; הקדושה שבכלן — לשון הקודש; הקדוש ביותר בלשון זו — התורה הקדושה, מכל דברי התורה קדושים ביותר — עשרת הדברות, ובעשרות הדברות קדוש ביותר — שם הויה (הפסקה כל שהיא). ופעם אחת בשנה כל ארבע הקדושות העליונות מתחברות יחד: ביום הכפורים, כשנכנס הכהן הגדול לקודש-הקדשים והוגה את השם המפורש. ומפני שהשעה הזאת היתה קדושה ונוראה עד אין שעור — סכנה גדולה היתה בה לכהן גדול ולכלל ישראל; שאלמלי נכשל, חס ושלום, הכהן הגדול באותה שעה מכושל כל שהוא, כגון על ידי הרהור חטא או נדנוד של מחשבה זרה, היה כל העולם חרב. חס ושלום (הפסקה כל שהיא). כל מקום שאדם עומד עליו ונושא משם עיניו השמימה — קודש קדשים הוא. כל יום בחיי האדם — יום כפור הוא. כל איש ישראל כהן גדול הוא, וכל מלה שיוצאת מפי האדם בקדושה ובטהרה — שם הויה הוא. ולפיכך כל מחשבה זרה של האדם, כל ירידה וכל גפילה שלו — מביאה חורבן לעולם כלו (הפסקה בקול רועי). נשמות ישראל מתוך יסורים קשים וענויים גדולים, דרך כמה וכמה גלגולים, כתינוקות אל חיק אמם, נמשכות הן ומתגעגעות לכסא הכבוד. ופעמים כשהן מתקרבות עד הכסא ומגיעות סמוך לו ממש — יש שהקלפה גוברת, חס ושלום, והנשמה נכשלת ונופלת... ולפי גודל העליה — עוצם הנפילה... כל מה שהעליה גבוהה ביותר — הירידה עצומה יותר. ונשמה — כזאת כשהיא נופלת לתהום — כל העולמות וכל עשר הספירות בוכים ומתאבלים עליה (הפסקה. כמתעורר). בני, היום נקצר בסעודת מלוח מלכה".

מיכאל

הרב מבקש להניחו יחידיו... (כולם יוצאים בחסאי ופנתת מן הבית. ר' עזריאל יושב וצולע ברעיונותיו.) רבין (ר' עזריאל מציץ בו דומם ועצב.) רבי סנדר מבריניץ בא.

ר' עזריאל (כתור על דבריו)

סנדר... מבריניץ... יודע אני,

מיכאל

צרה גדולה באה עליו. בתו היחידה — דיבוק' נכנס בת.

ר' עזריאל (נבהחלה)

הדיבוק' נכנס בה... יודע אני.

מיכאל

והביא את בתו אל ה, רבי'...

ר' עזריאל

אליז... אליז... היא? וכי מי ומה אני? כלום יש, אני? שלי בעולם?

מיכאל

העולם כלו משכים לפתחך...

ר' עזריאל

העולם כלו... עולם שרוי באפלה... צאן עורות נמשכות אחרי רועה עור... אלו היו עינים להם, לא היו באים אלי, אלא היו נושאים את עיניהם לזה, שיש לו, אני, שהוא הוא, האני' היחיד של כל העולם.

מיכאל

רבי, ואתה שליחו.

ר' עזריאל (נאנח מן הלב)

כך אומר אתה, וכך אומר העולם, אבל אני איני בטוח בדבר. זה ארבעים שנה אני יושב על כסא הרבנות ועדין איני יודע, אם באמת שליחו של הקדוש ברוך-הוא אני. יש שעה שאני מרגיש מעין קרבה להקדוש ברוך-הוא, כביכול, ובאותה שעה יש לי שליטה בעולמות העליונים. כל ספקותי עוברים ובטלים באותה שעה. אבל יש שעות, שאני קטן וחלש מאד בעיני, והרי אני כתינוק אובד... ובשעות כאלה אני עצמי צריך חזק וסעד...

מיכאל

זכורני...

ר' עזריאל (נבעי)

מה אתה זוכר? מה?

מיכאל

פעם אחת בא רבי לביתי בחצות הלילה ובקש ממני לקרוא עמו, "תהלים".

ר' עזריאל

כך... הדבר היה לפני כמה וכמה שנים. עתה רע לי מאז... (בקול תחנונים). מה בני אדם מבקשים מעמי? זקן אני וחלש, גופי תש, הנשמה נכספת גלהתבודדות... וכל הצער והיסורים של כל העולם משכימים לפתחי. לפני גלים נגעי כל הלבבות. הכל מצפים לישועה מידי ותובעים תפלה מפי... כל פתקא שמגישים לי הרי היא כמחט בבשרי... (בוכה) אין כח עוד... איני יכול...

מיכאל

רבי! רבי!

ר' עזריאל

איני יכול... איני יכול... (בוכה).

מיכאל

רבי! אל ישכח נא, שהרבה דורות של צדיקים וגדולים עומדים מאחוריו...
אביו ר' איצילי, זכרונו לברכה, ואבי אביו האדמו"ר ר' וולוולי הגדול...

ר' עזריאל

(ריחו שב אליו. מתוך הרהורים)

אבותי... אבי ר' יצחק'ל זכרונו לברכה, שהיה יודע להחיות
מתים... דודי הקדוש ר' מאיר בר שהיה עולה לרקיע בקריאת-שמע.
אבי זקני ר' וולוולי הגדול, תלמיד חבר לבעל-שם הקדוש... (זוקף ראשו).
יודע אתה, מיכאל, אבי זקני היה מגרש דיבוק בלי השבעות, בלי שם, אלא
בגערה אחת... שומע אתה? בגערה אחת... (מתעודד) בשעת דחקי אני מכוון
לבי אליו, והוא עומד לי באותה שעה. גם עתה לא יעזבני. אמור לסנדר ויבואו
(מיכאל יוצא ושב עם סנדר).

סנדר

(פרש כפיו לר' עזריאל) רבי, רחם עלינו הושיעניו הצילה נפש בתי

יחידתיו

ר' עזריאל

איכה באה הצרה?

סנדר

שעה סלה לפני החופה קרה הדבר...

ר' עזריאל

(מסמיקו) לא כך שאלתי... אי ככה היה הדבר ובשלמה?

סנדר

איני יודע רבי.

ר' עזריאל

אין החלעת נכנסת לתוך הפרי, אלא אם כן נכנס בו תחלה רקבון...

סנדר

רבי, כתי היחידה - בת ישראל כשרה וטהורה. כל ימיה מצניעה ללכת
ומעודה לא יצאה כרשותי...

ר' עזריאל

יש שבנים נענשים כעוון אבותיהם.

סנדר

אלו מצאת בי עוון, הייתי מקבל עלי תשובה...

ר' עזריאל

ואת, הדיבוקי שאלו מי הוא ולמה נכנס בגוף הכתולה!

סנדר

איננו מגלה... אך לפי הקול הכירו בו, שאחד מבחורי הישיבה הוא,
שלמד בישיבה שלנו ומת לפני ימים מועטים מיתה חטופה. (מסטי קול) הוא
עסק בקבלה ונפגע...

ר' עזריאל

על ידי מי?

סנדר

על ידי כחות הטומאה, בודאי... לפני מותו אמר לאחד מחבריו, שאין
להלחם עם החטאים, ושיש ניצוץ של קדושה גם בסטרא אחרא, רחמנא לצלן!

ר' עזריאל

הידעת אותו?

סנדר

הוא אכל על שלחני.

ר' עזריאל

שמה הטאת כנגדו במה שהוא?

סנדר

איני יודע... איני זוכר... (בצער גדול) רבי, הלא אינני בלתי אם בשר
ודם... (הפסקה)

ר' עזריאל (בהחלטה)

הביאה את הבתולה. (סנדר יוצא. ר' עזריאל משתקע ברעיוניו. על הסף גראו
סנדר ופרידה, שמחזיקים את לאה בידיה. היא מסרבת להכנס).

סנדר

בתי, חוסי על אביך והכנסי. אל תבישיני בפני רבנו.

פרידה

בואי, בתי, בואי, מחמל-נפשי.

לאה

סבתי, רוצה אני להכנס, ואיני יכולה.

פרידה

התחזקי, בתי, והכנסי!

לאה (בקול הדבוק)

איני רוצה להכנס! איני רוצה (מתאניצת להשתמט).

ר' עזריאל (בחטאי, דרך פקודה)

בתולה! גורני עליך להכנס לחדר! (לאה כופפת ראשה נכנעת ונכנסת בלאט)
שבי! (יושבת. סנדר ופרידה כחזיקים בידיה)

לָאָה (הדבוק. מתפרצת פתאם ממקומה)

הניחו לי! איני רוצה.

ר' עזריאל

דבוק! גזרני עליך, שתאמר, מי אתה?

לָאָה (הדבוק)

הרב דמירופול! אתה יודע מי אני. ולאחרים איני רוצה לגלות שמי.

ר' עזריאל

גזרני עליך עוד הפעם לומר לי, מי אתה?

לָאָה (הדבוק)

הנני אחד מאלה, המחפשים שביצים חדשים...

ר' עזריאל

רק התועים מן הדרך הישרה יבקשו להם שביצים. תמימי דרך ילכו בה לבטח.

לָאָה (הדבוק)

צרה היא.

ר' עזריאל

כבר קדמך „אחר". גם הוא אמר כזאת -- וקצץ בנטיעות. (הכספה) למה גכנסת בגוף הבתולה?

לָאָה (הדבוק)

בן זוגה אני...

ר' עזריאל

על פי התורה אין רשות לכתים להיות בין החיים.

לאה (הדבוק)

לא מת אני.

ר' עזריאל

לעולם אחר יצאת ושם עליך להיות עד שיגיע זמן תחית המתים. על כן גזרני עליך, שחצא מגוף הבתולה ותשוב למקום מנוחתך.

לאה (הדבוק. בחסאי)

הצדיק ממירופול! ידעתי מה גדול אתה ומה רב כחך! ידעתי כי מלאכים ושרפים מצוות פיך ישמרו. ואולם אני לא אובה לך ולא אשמע. (במרירות) לא אדע לאן עלי לילך, ואין לי מקום מנוחה אחר בעולם, זולתי מקום משכני עתה. שם מבחוץ — התהום הנוראה צופיה לי, וכחות־כחות של שדים ומחבלים נכונים לטרפני. לא אצא! איני יכול לצאת!

ר' עזריאל

מיכאל! הבא, מנין יהודים! (מיכאל יוצא ושב עם עשרה יהודים) עדה קדושה! הנותנים אתם לי רשות ויפוי כח לגרש בשמכם את הדיבוק?

המנין

רבנו, אנו נותנים לך רשות ויפוי כח לגרש בשמנו את הדבוקו

ר' עזריאל (קם ממקומו)

בשם עדת בני ישראל, עם קדוש, ובשם כל הצדיקים הקדושים, אני עזריאל בן הדסה גזר עליך, הדבוק, שתצא תיכף ומיד מן הבתולה לאה בת חנה ולא תגרום ביציאתך שום נזק לא להבתולה הנ"ל ולא לשום אדם מן העומדים כאן ולא לשום בריה שבעולם. ואם לא תציית לי — אצא כנגדך בחרמות ושמתות ונדויים וקללות ובכל כח ידי הנטויה... ואם תעשה בקשתי, אשתדל בכל מאמצי כחי לתקן אותך ולגרש מעליך את כל השדים והמחבלים הסובבים אותך.

לאה (הדבוק)

איני מתירא מפני החרמות והקללות ובהבטחותיך איני מאמין. אין כח בצולם שיוכל להמציא לי מנוחה. אין מקום לי בעולם. כל הדרכים נסגרו בעדי, כל השערים ננעלו בפני. אין בגן עדן היכל עליון מהיכלי עתה, ואין תהום עמוקה מן התהום הנכונה לי. יש ארץ ושמים ועולמות אין מספר, ובכלם לא מצאתי מקום-מנוחה קדוש וטהור כמקומי עתה. פה אנוח לי כתינוק בחיק אמו¹ לא אירא רע. ועתה האומרים אתם לגרשני גם מן המקום הזה? אל נא תגרשוני! אל נא תשביעוני!

ר' עזריאל

בעל כדורי תצא מגופה של הבתולה לאה בת חנה.

לאה (הדבוק. בתוקף)

לא אצא!

ר' עזריאל

בשם אלהי העולם אני משביעך בפעם האחרונה, שתצא מן הבתולה לאה בז חנה! ואם לא תשמע גם הפעם בקולי, אטיל עליך חרם ואמסוך בידי מלאכי חבלה! (הפסקה של אימה)

לאה (הדבוק)

בשם אלהי העולם הריני דבוק ומדובק בבת זוגי ולא אפרד ממנה עד עולם.

ר' עזריאל

מיכאל! הן לעדה איצטליות לבנות, צו להוציא שבעה ספרי תורה והכין שבעה שופרות ושבעה נרות שהורים, (מיכאל יוצא. הפסקה של אימה. מיכאל שב ובירד שפירות ונרות שהורים. המשולח נושא אחריו אצטליות לבנות. מיכאל פותח את ארון-הקודש. המשולח כינה את האצטליות.)

המשולח

אצטלית אחת יתרה. (פינה כה וכה) אין זאת, כי אם איש אחד חסר פה.

ר' עזריאל (כמתעורר)

אין להטיל הרם על נפש אחת מישראל אלא אם כן נוטלים תחלה רשות
ממרא דאתרא. (הפסקה) מיכאל! קח מקלי ולך אל הרב ואל הדיינים ואמור להם
בעמי שאני מזמין אותם לבוא תכף ומיד לכאן. (מיכאל יוצא).

לאה (מתעוררת בקולה שלה)

סבתי! יראה אני!.. מה יאמרו לעשות לי?

פרידה

אל תיראי, בתי. הרבי יודע מה לעשות.

ר' עזריאל

סנדר! היכן נשארו המחוננים והחתן?

סנדר

נשארו לשובות בבריניץ.

ר' עזריאל

שלח רץ להגיד להם בשמי, שישארו בבריניץ ויחכו לפקודתי.

סנדר

הנני שולח כרגע.

ר' עזריאל

לפי שעה הוציאו מעלי את הבתולה.

סנדר

רבי. רבי! כמה נתחייבתי עונש כזה?

ר' עזריאל

הוי מקבל את היסורים באהבה. אלהינו הוא אל רחום וחנון. (סגור מוציא את לאה. ר' עזריאל יושב שקוע ברעיונותיו. מרים ראשו. בחוקף) ואם אפילו בעולם העליון נגזרה גזרה -- אני אבטלנה! (נכנס ר' שמשון ועמו שני דינים: א. ב.).

ר' עזריאל (קם לקראתם)

ברוכים הבאים!

ר' שמשון והדיינים

שבוע טוב, רבי!

ר' עזריאל

בית דין צדק! לשם ענין גדול הטרחתי עליכם לבוא לכאן. יש להציל בת ישראל מן הדיבוק, שנכנס בה, רחמנא לצלן, ואינו רוצה לצאת בשום פנים. תחבולה אחת עוד נשארה בידנו: לצאת כנגדו בחרמות ונדויים. ואני מבקש בזה ממעלתכם, שתסכימו אל הדבר וזכות פקוח-נפש תעמוד לכם...

ר' שמשון (באנה)

החרם כלי-זין קשה הוא לחי וכל שכן למת. אבל באין ברירה אחרת וכבוד קדושתו מוצא ברבר צורך השעה -- גם אני מסכים... אבל מתחלה עלי לגלות לפני הרבי סוד אחד, שיש לו נגיעה בענין הדיבוק...

ר' עזריאל

גלה! אולי רק לי לבדי, ביחידות?

ר' שמשון

לא. ישמעו גם העומדים פה. רבי, זוכר אתה, לפני כמה שנים היה אברך אחד רגיל לבוא לביתך, ניסן רבקה'ס שמו. למדן גדול. ומקובל...

עזריאל

זכורני, הוא מת בחצי ימיו.

ר' שמשון

בלילה הזה נראה אלי בחלום שלש פעמים ואמר לי, שהדיבוק שנכנס בגוף הבתולה — נשמת בנו היא ותבע את סנדר לדין תורה, לפי שסנדר חייב בנפש בנו.

ר' עזריאל

הוא מחיב את סנדר?

ר' שמשון

לא הגיד לי... אבל נזכרתי מה ששמעתי קודם, שסנדר, חברו של המת, לא נהג עם בן המת כשורה...

ר' עזריאל

כשהיהודי תובע את חברו לדין תורה, אין הרב רשאי להסתלק, וכל־שכן אם התובע הוא מת. על כל פנים, טענותיו של המת אינן ענין אצל הדיבוק. היא חייב לצאת מן הבתולה, ולא יכרת ענף רך מגזע ישראל. ואף־על־פי־כן, כדי שלא נגשש כעורים באפלה, נתן לו לדיבוק זמן חצי מעת־לעת. מחר אחרי התיקין, אם ירצה השם, ניטיב חלום לכבודו ונזמין את המת לדין תורה, ואחרי כן נגרש ברשותכם את הדיבוק.

ר' שמשון

אף על פי שאני מרא דאתרא והם דייני העיר, מבקש אני מכבוד מעלתו הרמה לשבת עמנו בדין ולהיות ראש הדיינים.

ר' עזריאל

מסכים אני... מיכאל, צו להביא את הבתולה (סניד ופרידה בביאים את לא יפוינים אותה במקומה הראשון). דיבוק! אני נותן לך זמן חצי מעת־לעה. אם לא תצא עזי מחר בצהרים ברצון, אטיל עליך חרם ברשות הרב והדיינים ותצא באונס. (הספקה). סנדר! בזה הרגע שלח סוסיס קלים ויריצו הנה את המחוננים והחתן; ויבואו תוך שחים עשרה שעות.

סנדר

אולי חזרו בהם ואינם רוצים עוד להתחתן בי ולא יבואו.

ר' עזריאל

יאמרו להם: אני צויתי! (הפסקה) מה שעשוי ברשותי – עשוי

לאה (מתעוררת)

איני רוצה!.. איני רוצה!.. איני רוצה!.. (בפתח נראה המשולח)

המשולח

המחוחנים והחתן לא יבואו בזמנם (השעון משמיע שתיים עשרה).

המסך.

בְּנוֹד וּבִיעִית

אותו וחדר שבמערכה שלישית. במקום השלחן הארוך וספסלים משמאל, עומד שלחן עגול ובסאות סביב לו. אצל השלחן יושב ר' עזריאל לבוש טלית ותפלין, ומימינו ומשמאלו – שני הדיינים. כנגד פניהם עומד ר' שמשון. סמוך להם – מיכאל. ר' עזריאל גומר הטבת חלום.

ר' שמשון

חלמא טבא חזאי, חלמא טבא חזאי, חלמא טבא חזאי.

ר' עזריאל והדיינים

חלמא טבא חזית, חלמי: טבא חזית, חלמא טבא חזית.

ר' עזריאל

רבי, היטבנו לך את החלום. עתה שב עמנו לדין. (ר' שמשון יושב אצל ר' עזריאל) מיכאל, קרא לסנדר ויבוא. (מיכאל נגש אל הפתח וקרא לסנדר). סנדר! להוי ידוע לך, ש"מת" אחד בא אמש למרא דאתרא בחלום ותבע אותך בפניו לדין-תורה.

סנדר (משתומם)

אותי?.. מי הוא?

ר' עזריאל

חברך מלשעבר, ניסן בן קרינה.

סנדר (מתפלז)

ניסן... ניסן... מה הוא שואל מעמי?.. מה טענות יש לו עלי?

ר' עזריאל

את זאת יגיד בשעת דין תורה, לפי שעה עליך לאמר לנו אם תקבל עליך את הדין אם לא.

סנדר (רועה)

כאשר יצוה הרבי...

ר' עזריאל

אין הנתבע לדין רשאי להשתמט, וכל שכן כשהתובע הוא מת, שהכת בידו לתבוע גם לבית דין של מעלה...

סנדר (נבהל)

מקבל אני עלי. מקבל...

ר' עזריאל

לפי שעה רשאי אתה לצאת. (סנדר יוצא.) מיכאל, הבא מקלי! (מיכאל מביא.) מיכאל, קח את המקל והלכת לבית-העולם, ועצמת את עיניך ופנית מזרחה, וגרפת במקל לפניך בלכתך, והיה המקום אשר יתעכב מקלי שם ועמדת במקום ההוא, ובאת אל הקבר הקרוב, ודפקת עליו במקלי שלש פעמים וככה תאמר: מת טהור! עזריאל בנו של ר' איצ'לי הגדול ממירופול שלחני אליך, ומבקש הוא מחילה ממך על שהרגיו אותך ממנוחתך וגזור עליך, שתלך בדרכים הידועים לך ותודיע למת טהור ר' ניסן בן קרינה, שהרב ר' שמשון ממירופול מרא דאתרא, מזמין אותו לדין תורה עם חברו סנדר בן הניא, וגזור עליו שיבוא תיכף ומיד במלבושיו, באותם שהובא לקבר ישראל. על הדברים האלה תחזור שלש פעמים, ואחרי כן תהפוך פניך ותשוב מערבה, וכשיעלו באזניך קולות וצעקות -- אל תבט אחרך, שאם לא כן -- חייך בסכנה גדולה, ואת מקלי לא תשמיט מידך אף רגע אחד. הזהר והזהר! לך ואלהים ישמרך בדרך. כי שליחי מצוה אינם נזקים. (הפסקה) יעשו מחיצה למת, ואני אעשה לו עיגול (עג עוגה במקלו בפנה השמאלית - משמאל לימין, מוסר המקל למיכאל, זה יוצא. נכנסים שני חסידים וסדין בידיהם, מאחזים את הסדין בתקרה ופורשים אותו כעין וילון לפני הפנה) יכנס סנדר! (סנדר נכנס.) סנדר! שלחת עגלה להביא את המחותנים

והחתן?

סנדר

שלחתי, רבי.

ר' עזריאל

ולא בא עוד?

סנדר

לא, אבל מחכה אני להם ברגע לרגע. את הקלים שבסוסים שלחתי אחריהם.

ר' עזריאל

שלח רץ לקראתם להאיץ בם. הם מוכרהים לבוא הנה עד עת הצהריים.

סנדר

שלח אשלח (יוצא ושב מיד הפסקה)

ר' עזריאל (לר' שמשון והדיינים)

בעוד שעה קלה יבוא מעולם האמת להתיצב בינינו רוח בלי גוף, ואנחנו נשפוט בינו ובין אדם אחד מעולם־ההבל. (הפסקה) ומוזה יש ללמוד, כי תורתנו הקדושה, אף על פי שנתנה לבני אדם על הארץ, משפטיה קיימים גם בשמים וחובה הם גם לשוכני עפר. (הפסקה. בפתח נראה המשולח.) קשה וחמור דין תורה כזה, לפי שכל ההיכלות ברקיע נשמעים לו, ודין שמטה, חס ושלום, דין כזה כמלוא השערה, מסכן בעצמו, שימשכו אותו גופו תכף ומיד לבית דין של מעלה. על כן יש לגשת למשפט כזה באימה ובפחד, לפי... לפי... (מפסיק דבריו ופונה כה וכה, דומית אימה. ר' עזריאל משהה מבטו על מחיצת הסדין. הכל מפנים עיניהם למקום זה.)

דיין א (אל הראשון, מתוך אימה)

כמרומה, שכבר בא...

דיין ב (אל הראשון, מתוך אימה גם הוא)

כבר בא כמדומה...

ר' שמשון (כקודמים)

הוא בא...

ר' עזריאל (לצד המחיצה)

מת טהור, ניסן בן קרינה, בית-דין-צדק גוזר עליך, שלא תצא מחוץ לעיגול המוגבל לך. (הפסקה) מת טהור! בית-דין-צדק גוזר עליך, שתציע הסענות והתביעות שיש לך על בעל דבריך סנדר בן הניא. (הכל מטים אונן. הפסקה של אימת)

דיין א

(אל השני בחשאי, מתוך אימה)

הוא עונה...

דיין ב (כקודם)

הוא עונה.

ר' שמשון (לסנדר)

סנדר בן הניא! המת הטהור ניסן בן קרינה טוען ואומר, שהוא ואתה הייתם חברים מנעוריתכם ושניכם למדתם בישיבה אחת, ונפשותיכם היו קשורות יחד בקשר של ידידות, ואחרי הנשואין של שניכם נפגשתם שוב בבית הרבי, וכדי להזק את ידידותכם תקעתם כף זה לזה והתניתם, שאם יוליד אחד מכם בן וחברו בת, תתחתנו זה עם זה.

סנדר (בקול רועד)

אמת...

ר' שמשון

סנדר בן הניא! המת הטהור טוען ואומר, שלא עברו ימים מועטים אחרי תקיעת הכף, ואשתו ילדה בן, ואשתך שלך ילדה גם היא בת. כשנה אחרי כן נפטר מן העולם. (הפסקה קצרה) בעולם האמת נודע לו, שנשמה גדולה נתנה לבנו, והיא עולה ממדרגה למדרגה; והיה האב מתגאה בכנו ושמה בו שמחה גדולה. אחרי כן ראה, איך שהבן, בהגיע פרקו, יצא מאליו, ושלא מדעתו, לבקש את בת זוגו, והלך ממקום למקום ומעיר לעיר עד שהגיע למקום מגוריך,

סנדר, ונודמן לביתך ואכל על שלחנך. כאן נודמנה לו בת זוגו, ונשמתו נמשכה אחריה. אלא שאתה, סנדר, עשיר היית, והוא עני, על כן לא פקחת עיניך עליו והלכת לבקש לך חתנים בעלי נדוניא מרובה ובעלי יחוס. אז תקף היאוש את לבו של בן ניסן, ויצא לבקש לו דרכים חדשות. ראה זאת ניסן, ונשמתו התאבלה וחרדה אל בנו. והסטרא אחרא, רחמנא לצלן, ראה את בן ניסן ביאושו, עמד ולכד אותו במצודתו והוציאו מן העולם קודם זמנו. והיתה נשמתו של בן ניסן תועה „בעולם התוהו“ ימים רבים, עד שנכנסה בגופה של בת סנדר כדמות „דיבוק“ (הפסקה). עתה טוען ניסן בן קרינה, שנכרת בגללך משני העולמות, לא שם ולא שאר לו ולא אחרית ותקוה. ככתה גחלתו ואבד גירו לעולם. מי יאמר „קדיש“ ג. אחרי ומי יזכיר נשמתו? ומבקש הוא מאת בית דין הצדק לשפוט את סנדר על פי דין תורתנו הקדושה ולדרוש מידו את דם הבן השפוך ודם זרעו וזרע זרעו עד סוף כל הדורות... (הפסקה של אימה)

ר' עזריאל

סנדר בן הגיאא השמעת את טענותיו של המת הטהור? מה יש לך לחשיב עליהן?

סנדר (בלב נשבר)

מה אומר ומה אדבר? לפתוח שפתי לא אוכל, ואין בפי מלים. ואני שואל ומבקש מאת חברי המת הטהור ניסן בן קרינה, שימתל לי במחילה גמורה, לפי שחטאית כנגדו ועברתי על תקיעת הכף לא במזיד, חס ושלום, אלא בשוגג. אחרי תקיעת הכף הרי חזרנו כל אחד לעירו ונתרחקנו זה מזה. לא ראיתיו עוד ולא שמעתי עליו. לא ידעתי כי נולד לו בן, וגם דבר מותו נעלם ממני ימים רבים. וכאשר ראיתי, כי אין מזכיר לי את דבר תקיעת הכף, אמרתי, אין זאת כי אם אשת ניסן לא ילדה לו בן, ותקיעת הכף בטלה.

ר' שמשון

ולמה לא השתדלת לחקור ולדרוש את הענין על בוריו?

סנדר

אני הייתי אבי הבת, ואמרתי, אלו היה בן לחברי ניסן, היה הוא מחור אחרי, שכן דרך העולם, שיהא צד החתן מחור אחרי צד הכלה, ולא להפך.

ר' עזריאל

כשגודמן בנו של ניסן לביתך ואכל על שלהנך, למה לא שאלת, מי הוא ומאין הוא?

סנדר

איני יודע... איני זוכר... אבל נשבע אני בפניכם, שליבי היה נמשך אחריו והתאויתי לקחתו לחתן לבתי. וכשהציעו לפני שדוכים אחרים, מן המשובחים ביותר, התניתי כל פעם תנאים קשים, שלא עמדו בהם המזחלתנים, ומשכו ידיהם ממני. וכך בטלו בזה אחר זה שלשה שדוכים, ואולם קרובי ובני כישפחתי רבו עלי... (הפסקה)

ר' שמשון

ניסן בן קרינה טוען, שצינך תפסה מיד, כי פני בנו דומים לשל אביו, אלא שהיית מתירא לשאל, מי הוא. רודף היית אחרי דינרי זהב ואהרי מזונות טובים בשביל בתך, וגרמת בכך, שיעקר גזעו מן השורש, ועטרת ראשו תפול לתהום רבה...

ר' עזריאל

ניסן בן קרינה! דרכי הטוב והרע מסורים ברשותו של אדם, ואם נטה בנך מן הדרך הישר, אין לחיב על כך את סנדר בן הניא.

ר' שמשון

ומי יודע? אולי ברגע האחרון נצנץ בנפשו ניצוץ אור של שלהבת העולם (מיכל נכנס ומושיט את המקל לר' עזריאל).

ר' עזריאל

(בתלחש עם הרב והדיינים, קם ממקומו ומקלו בידו.) אנהנו שופטי בית-דין צדק שמענו את טענותיהם של שני הצדדים, וזה משפטנו: הואיל ולא נתברר אם היו שתי הנשים מעוברות בשעת תקיעת הכף, והיות שעל פי דין תורתנו הקדושה אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, לפיכך באנו לידי החלטה, שלא היתה תקיעת הכף חובה על סנדר. אבל לפי שסנדר קבל על עצמו את תקיעת הכף לחובה ועבר עליה, ועל ידי כך גרם צער מרובה לניסן בן קרינה, לפיכך גוזרים אנו

על סנדר, שיהא אומר כל ימיו „קדיש“ אחרי ניסן ובנו הנפטרים, ואת חצי הונו יחלק לעניים. (הפסקה) ושוב גוזר בית-דין-הצדק, שהמת הטהור ניסן בן קרינה יצוה את בנו בגורת אב, שיעזוב תיכף את גופה של הבתולה לאה בת חנה... ובית-דין-הצדק מבקש מאת המת הטהור ניסן בן קרינה, שימחול לסנדר בן הניא במחילה גמורה, ובזכות זה ירחם הקדוש ברוך-הוא עליו ועל נפשו החועה והנודדת של בנו.

ר' שמשון, הדיינים, סנדר

אמן

ר' עזריאל

מת טהור, ניסן בן קרינה! שמעת את פסק הדין? מקבלו אתה עליך (דבמה איומה. הכל מקשיבים.) סנדר בן הניא! שמעת פסק הדין?

סנדר

שמעתי.

ר' עזריאל

ואתה מקבלו עליך?

סנדר

מקבל אני.

ר' עזריאל

מת טהור, ניסן בן קרינה! המשפט נגמר. עתה עליך לשוב למנוחתך וגוזרים אנו עליך שלא תזיק בדרך שום אדם ושום בריה חיה. (הפסקה) מיכאל, הבא מים... (מיכאל מביא ומעמיד על הקרקע כד מים ואגן. הכל נוטלים יריהם.) יסלקן המחיצה (מסלקים הסדן.) מיכאל, תן לי את המקל. (מיכאל נותן. ר' עזריאל עג במקלו עוגה במקום הראשון, אבל מימין לשמאל. הפסקה. לסנדר.) סנדר, עוד מעט ויכלה הזמן, שקבענו לדיבוק. ברגע יציאתו מבתך, יש להכניסה תיכף לחופה. יכינו את החופה וילבישו את בתך בגדי חתונה. יהא הכל מוכן; אם החתו והמחותנים לא באו עוד - ישלחו רץ אחריהם.

סנדר

ככל אשר יצוה הרבי כן אעשה. (יוצא. ר' עזריאל מושט טליתו וחולץ תפיליו ומתחיל

לקפץ.)

ר' שמשון (בלחש להדיינים)

יודעים אתם, המת לא מחל לסנדר...

הדיינים (נבהלים)

הן, יודעים אנו...

ר' שמשון (כבתחלה)

מרגישים הייתם, שלא קבל עליו המת את הדין?..

הדיינים (כבר אשונה)

מרגישים חיינו

ר' שמשון (כבתחלה)

השמתם לבכם, שלא ענה המת על דברי הצדיק, אמנו?!

הדיינים

שמנו לב...

שמשון (כבתחלה)

סימן רע הוא מאד. רואים אתם, ידיו של ר' עזריאל רועדות...

הדיינים

רואים אנו.

ר' עזריאל (צולל מאד ברעיונותיו)

רבנו של עולם! דרכיך נסתרים ונפלאים מאד, ואולם רצונך הקדוש אור
לנתיבותי, על כן אלך עליה לבטח ולא אט ממנה ימין ושמאל.

ר' שמשון

שומעים אתם? עודנו מתחזק. לא נכנע.

ר' עזריאל (מרים ראשו לכטוי)

מיכאל, יכניסו את הבתולה! (מיכאל יוצא. סנדר ופרידה מכניסים את לאה כבנדי החונח ומושיבים אותה. ללאה.) דיבוק! הזמן שנחתי לך כלה. התצא מן הבתולה לאה בת חנה ברצון?

לאה (הדיבוק)

לא!

ר' עזריאל

מיכאל, הבא „מנין” והכן כל המכשירים לחרם, (מיכאל יוצא. ר' שמשון והדיינים.) הריני מומין אתכם לשבת עמי אל השלחן, (יושבים. מיכאל נכנס וגמר עשרה יהודים.) הוציאו ספרי התורה, קחו השופרות! (עושים) דיבוק! הואיל ולא קבלת עליך את גזרתי, הריני מוסר אותך לרשותם של הרוחות העליונים, יבואו הם בכחם הגדול ויוציאוך. תקיעו! (תוקעים.)

לאה (הדיבוק בחלטה רבה)

הניחו לי אל תגרשוני! לא אצא!

ר' עזריאל

דיבוק! קשה-עורף! הריני מוסר אותך לרשותם של הרוחות הבינונים, לא טובים ולא רעים, יבואו הם באכזריותם ויוציאוך. שברים! (תוקעים.)

לאה (הדיבוק באין כח, מתוך צער גדול)

כחות כל העולמות קמו עלי! גדולי ישראל עומדים כנגדי ונשמת אבי בתוכם, וכלם מצוים עלי לצאת. כחותי הולכים וכלים! ואולם כל זמן שיש בי עוד ניצוץ של כח אתגבר עליהם ולא אצא! (בפתח נראה המשולח.)

ר' עזריאל (מסתומם)

אין זאת כי אם כח אחד נעלם, גדול מאד, מסייעהו, (בתוקף. הכניסו את הספרים! פרושו על ארון הקודש פרוכת שחורה. לבשו כלכם לבנים והדליקו נרות שחורים. (עושים. עומדים.) „קומה ה' ויפוצו אויביך ויגוסו משנאיך מפניך!” — דיבוק! בשם הסנהדרין הגדול בירושלים וברשות בית-הדין הקדוש היושב שם,

ולמען לא ייבש ענף מגזע יעקב, הנה אני עזריאל בן הדסה, מנתק את כל החוקים, שקשרו אותך לחיי העולם הזה ולגופה ולנשמתה של הבתולה לאה בת חנה...

לאה (הדיבוק)

אויא ליו

ר' עזריאל

ואני מחרים אותך מכלל ישראל. תרועה!

המשולח

הניצוץ האחרון נבלע בשלהבת.

לאה (הדיבוק בקול גוע)

נכון אני.

ר' עזריאל

ולא תשוב עוד אליה?

לאה (הדיבוק)

לא אשוב עוד

ר' עזריאל

בכחו של מרא דאתרא ובכחו של בית-דין צדק הרניי מבטל מעליך את כל החרמות והנדויים, שהטלתי עליך. כבו את הנרות. (מכבים). הסירו את הפרוכת השחורה! (מסירים) פשטו את הלבנים, הטמינו את השופרות, (נושא כפיו). רבונו של עולם. אלהי החסד והרחמים! אליך אתפלל לאמר: אל נא תהדף מפניך נשמה דוויה וסחופה מישראל, והכנס עמה לפני משורת הדין. ויעלה נא לפני כסא כבודך צערה של הנפש הנדחת, ותעמוד לה זכות אבותיה, וקול תפלותינו ירצה לפניך כריח ניחוח של קרבן. אלהי ישראל! פתח לפני הנפש העלובה פתחי עולם והמצא לה מקום מנוחה בגנוי מרומים ויהי שלום בחילך ושלוה בארמונותיך, אמן!

כלם

אמן

לאה (הדיבוק בקול גוע)

אמרו „קדישׁ. כלם הזמן

סנדר

יתגדל ויתקדש שמיא רבא. בעלמא די ברא כרעותיה. (השעין משמיא שתיא עשרה. לאה נעקרת ממקומה, משמיעה קול צוחה ונופלת על הספסל).

ר' עזריאל (בחפזון)

הובילו את הכלה לחופה. (מיכאל גרף הביתה)

מיכאל

זה עתה שב הרץ והגיד, כי המחוחנים נתעכבו בדרך: אופן נשבר להם בעגלה. הם הולכים עתה ברגליהם וקרבים אל העיר. הנה הם נראים מראש הגבעה הסמוכה.

ר' עזריאל (במנוחה, שקוע ברעיונותיו)

יבוא מה שיבוא! (לסנדר), תשב הכלה בזה והזקנה על ידה, ואנחנו נצא לקבל פני החתן. (לוקח מקלו ועג עוגה מסביב ללאה. ר' עזריאל, סנדר ומיכאל יוצאים. הפסקה ממושכה).

לאה (פיקח עיניה)

מי עמי פה? הסבה?.. סבתו רע לי מאד. הושיעני נא... ישניי נא...

פרידה

אל נא ירע לך, בתי... ידעו רע כל בני קדר וישמעאל - וכל שונאי ציון וישראל, וללבך את תהא הרוחה - ונסו ממך יגון ואנחה... כי הנה שומר ישראל על ירך בחלומות טובים ונעימים יפקדך, מחשבות שהורות סביב תרחפנה וכנפי מלאכי-שולם על ראשך תנפנפנה... (מחזיק עולה קול כלי זמר, נגינת חתונה).

לאה (רועדה)

באים לרסד סביב הקבר הקדוש, לשמח החתן והכלה, הטמונים שם.

פרידה

אל נא תחרדי, בתי, ואל נא תפחדי. שומרים רבים נצבים עליך, שומרים אמיצים וחזקים, ששים גבורים סביב לך, כלם אחוזי חרב, מלומדי מלחמה, איש חרבו על ירכו מפחד בלילות. האבות הקדושים ישמרוך מפגע רע והאמהות הטהורות מעין הרע. עוד מעט ותכנסי לחופה במזל-טוב, לחופה במזל-טוב... (בנעימת שיר ערש) אמך הצדקנית בעדי כהטרפו מגן עדן תצא היום, מגן עדן תצא היום; יצאו לקראתה שני מלאכי אל, שני מלאכי אל... יתמכוה בידיה אחד מימין ואחד משמאל, אחד מימין ואחד משמאל... חנה אשת כבוד, חנה אשת תום? מה לך כי עדית כהטרפו היום? משיבה חנה ואומרת כזאת וכזאת: איככה לא אצא בעדי עדיים היום, — ובתי נכנסת לחופה היום? „חנה אשת כבוד, חנה אשת תום: ומה לך כי תתעצבי אל לבך היום? משיבה חנה ואומרת כזאת וכזאת: איככה לא אתעצב — ושמתני לאנחה, ושמתני לאנחה... הלך הלך לחופה בתי היחידה, ואני אתיצב מרחוק ולא אלך בצדה, ולא אלך בצדה... מביאים לחופה כלה נאה וחסודה, את לאה'י החמורה, ומזקן ועד נער — הכל רצים לסעודה, הכל רצים לסעודה. נוטר אליהו הנביא את הכוס ביד רמה ומתוך תנומה) ומברך עליה... לעיני כל ישראל... שמה... (נרדמת. לאה שוכנת, ועיניה עצומות. הפסקה ממושכה).

לאה (נאנחת מעומק הלב. פוקחת עיניה)

מי הוא זה אשר נאנח כזה?

קול חני

אני...

לאה

שומעת אני את קולך, ופניך לא יראו.

קול חנן

מחיצה של, עיגול מבלדת ביני וביניך..

אה

קולך ערב לאזני כקול כנור בוכה באשון לילה. מי אתה?

קול חנן

שכחתי. זכרי כמוס רק בלבבך לבד...

לאה

זכר אזכור... כלתה נפשי במסתרים אל אשר לא ידעתי. ערגתי בצמא אל מעין אור. דמעות מתוקות ירדו עיני וארא בהזיונות לילה המונת זוהר, האתה הוא אשר נגלית אלי?

קול חנן

אני.

לאה

זכור אזכור... שערות רכות היו לך, כיודעות ככי... עפעפיך ארוכות היו, ועיניך נוגות ומלאות חסד. ידיים ענוגות היו לך ואצבעותיהן ארוכות... יומם ולילה הגיתי רק בך... (הפסקה) ואולם אתה הלכת מעמי וגרי כבה, ונפשי נבהלה. כאימנה שוממה הובילוני אל החופה עם איש זר. אחרי כן שבת אלי... ובלבי שב ויפרח המות ההי והששון האבל... מדוע עזבתני שנית?

קול חנן

פרצתי את כל הגדרים, עברתי דרך המות, הפרתי הקי שנות עולם ופקודת דור ודור, שריתי אל אדירים, ואל תקיפים ואל אכזרים... ובכלות שארית כחי — עזבתי אותך למען שוב אליך עוד הפעם.

לאה

שובה נא אפוא אלי, חתני, בעלי... מת אשאך בקרב לבי, ובחלומות הלילה נשעשע על ברכינו את הילדים אשר לא נולדו לנו... (בוכה) כתנות פסים אהפור להם, זמירות אארוג להם..

נומו, נומו, עוללים,
 בלי עריסה בלי חתולים.
 בוכים ואין נשמע קולם
 ולא יצאו לאויר העולם...

(מגחוך עולה תרועה כלי הזמר, נגינת חופה לאה רועדת) הנה באים "הובילני לחופה עם איש זר, בואה איה אלי.

קול חנן

גויתך אכירה לי, רק אל נשמתך אבואה, הוני! (נראה בקיר).

לאה (בשמחה)

הנה נהרסה מחיצת העיגול! אני רואה אותך, חתני, בואה אלי.

חנן (בעין התקלה)

בואי אלי.

לאה (כקמה, בשכחה)

הנני הולכת אליך...

חנן (שונה)

הנני הולך אליך...

קולות (מגהורי הקלע)

הובילו את הכלה לחופה! (מרש של חופה, לאה עוזבת בעילה השחור, ג בני הסמטל ולבושה לבנים כולה פוסעת היא קול המוסיקה, כהולכת לחופה, כלפי חנן ועומדת במקומו. חנן געלם, בפתח נראה המשולח, ר' עזריאל בא ומקלר בידו.)

ר' עזריאל (מביט אל המקום שישבה שם לאה, מוריד ראשו)

לאחר זמן...

לאה (בקול בא ממרחק)

אור גדול שפוך מסביב. נצמדתי אליך לעולם, חתני... אנו מרחפים
ועולים תאומים למרומי מרומים.

(החשך הולך ורב)

ר' עזריאל

ברוך דין האמת!

(עלטה, נשמעת זמרה חרישית)

על מה יקמה

ירדה הנשמה

מאגרא קמא

לבירא עמקתא?

- ירידה צרף עליה היא

ירידה צרף עליה היא.

המסך.

סוף.

ה ו י ר ו ס

ס פ ר
א י ל י א ס

- ת ר ג מ -

ש. ט ש ר נ י ח ו ב ס ק י

ה ע ר ר ה :

מסבות מסוימת ויחידת החישוב בעולם, להקפיד
בסדר המפורסם והמפורסם את המורה של
הן שהמחברות המפורסם של הן פורסמו במסות
של דוד פרידמאן.
מסות 555 של דוד פרידמאן המפורסם
מסות 556 של דוד פרידמאן המפורסם
של המורה : דוד, פרידמאן של דוד, המורה של דוד
מסות 557 של דוד פרידמאן, המורה של דוד.

ה פ ע ר ר ה :

שיר ראשון

שירי בני אדם, חוקאי אדם בני קדשונאים,
אשר התקנה וקטנו סוגה קדושה קאמיו;
נמלה נבזרים נעשו נבוא קלה נעשה,
ואדם נבן קרה קלבוש ילעו קעמו.
קכה בעש שאם את אשר נבן עליו;
קמו קיום אשר קה קרוב בין קדשונאים
קושה קעמו נבן קאום קענה קאום.

יזקל קלה קדון קדשונ קאום קעמו;
בני קדשונ קאום - כי הוא קדשונ קעמו;
קלה קענה קאום קדשונ קאום קדשונ;
נבן בני קדשונ קאום קאום קדשונ קעמו.

10

בבאי קדשונ קאום קדשונ קעמו,
יכר אשר קה קדשונ קאום קעמו;
קחי קיך קענה קאום, קדשונ קעמו,
קמו קעמו קדשונ, קדשונ קעמו;
קאום קעמו קעמו קמו קדשונ קעמו;

15

קעמו קי, קי קדשונ, קעמו קה קעמו, קעמו;
קעמו קעמו קעמו קעמו קעמו;
קעמו קעמו קעמו קעמו קעמו;

20 רַק אֶת־הַיְדֵיָהּ הִשִּׁיבוּ אֵלַי וְקָחוּ לְכֶם כְּפָרָה –
כָּכָה תְּשִׁימוּ כְבוֹד לְאַפְלוֹ הַגְּבוּר תִּקְשֹׁתוּ”

וְכָל־הָאֲחִים פֶּה אֶחָד הֲרִיעוּ בְקוֹל, וַיֵּאוֹתוּ
לְשִׁים כְּבוֹד לְכַהֵן לְקַחַת הַפְּדִיּוֹן מִיָּדוֹ ;
רַק אֲגַמְמַנּוֹן בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרִיאֹס הִשִּׁיב אֶת־פְּנָיו,
מֵאֵן וּבְחִרְפָּה שִׁלְחוּ מֵעֲלָיו וְקָשׁוֹת יִדְבֹּר : 25

”וְהָיוּ הַשָּׁמַר לֵךְ פְּנֵי־אֹסִיף לְרֹאשִׁתָּהּ עַ פַּעַם
פֶּה עַם־הַסְּפִינּוֹת הַגְּדוֹלוֹת וְאִם תִּשׁוּב הִנֵּה עוֹד שְׁנִית ;
אִז לֹא יוֹעִילָךְ כְּל־שְׂרֵבִיט, כְּל־צִיץ אֲלֵהֶם לֹא יוֹעִיעַ
וְהִיאָה לְחַפְשִׁי לֹא אֲשַׁלַּח עַד־אִם הַזְקָנָה תְּבוֹאָנָה ;
תִּרְחַק מֵאֶרֶץ אֲבִיךָ תִּשָּׁב בְּבֵיתִי בְּאֶרְגוֹס, 30
וְהִיתָה לִי לְאַרְגָּת וְלִשְׂכָב בְּחִיקִי פִילָגֶשׁ.
סוּר־לָךְ וְאַל תִּקְצַפְנִי, אִם־תֹּאמַר לְלִבְתָּ בְשָׁלוֹם.”

כָּכָה דַּבְּרָה. וַנִּבְהַל הָרִיסִס וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ.
דוֹמָם הִתְהַלֵּךְ עַל־שֵׁפֶת מִי הַיָּם הוֹעֵף וְרַעַשׁ,
וְהָיָה כִּי נִימַר לְבָדָד, וַיַּעֲמוֹד הַזָּקֵן וַיַּעֲתַר 35
אֶל־אֱלֹהָיו אַפְלוֹ בֶן־לֵיטוֹ ? פֶּת הַמַּלְאָכִים :

”אֵלַי, שְׁמַעֲנִי ! הַנּוֹטֵר בְּקָשָׁת הַזָּסָף אֶת־חֲרִיסָה
וְשׁוֹמֵר אֶת־קִלְעָה הַקְּדוּשָׁה וְרוֹדֵה בַּגְּבוּרָה כְּטַנְדוּס
נֹרָא בַסְּמִנְתִּי ! אִם־הִיכַל בְּנִיתִי לָךְ לְתַפְאָרָה
וְאִם־הִבִּיאֹתִי אִשָּׁה לָךְ לְרִיחַ גִּיחַת, 40
פָּדֵר כְּרַעִים לָעוֹ אוֹ לָפָר – שְׁמַעֲנִי הַפַּעַם :

נְקוּם־נָא בְחַצִּים מִן־הָאֲחֵיִים אֶת־נְקֻמַת דְּמַעֲתִי ו'

כְּכֹה הִתְפַּלֵּל לְאֵל וְשָׁמַע לוֹ פִּיבוֹס־אֶפּוֹלוֹ:
 יָרַד מֵרֹאשׁ הָאוֹלְקִמְפוֹס וּבִלְבוֹ נִמְכָּה חֲמָתוֹ;
 40 רָמָה עַל־כַּתְפוֹ הִקְשֶׁת וְאִשְׁפָּתוֹ סְגוּרָה עַל כָּלָה.
 צִלְצְלוּ חֲצִיּוֹ עַל־כַּתְפוֹ בְּצַעְדוֹ, בָּא בְחָרוֹן אַפּוֹ
 דְּמָה אֶל־חֻשְׁפַת הַלַּיְלָה, וַיֵּשֶׁב מִגָּד לְסַפִּינּוֹת;
 יָרָה בַּמַּחְנֶה הַחַץ, וַתִּקֶּם הַמַּלְּאָה אֵימָה,
 וְצִלְצַל בְּלֵהוֹת הַתַּמְלִיט בְּנִתְקוֹ מִקְשֶׁת הַכֶּסֶף.
 50 רֵאשִׁית הִכָּה בַּפְּרָדִים, בְּכִלְבִּים קִלֵּי הַרְגָל,
 אַחַר נִגְף גַּם־אוֹתָם, קִלְקַל בְּחֲצִיּוֹ הַשְּׁנוּנִים;
 הָיוּ הַמְדוּרוֹת עֲמוּסוֹת פְּגָרִים וּבָעֵרוּ בְּאֵין קֶצֶה.

תִּשְׁעַת יָמִים הִתְעוּפְפוּ חֲצִי אֱלֹהֵי בַּמַּחְנֶה,
 וּבְעֵשִׁירֵי וַיִּקְהַל אַחִילָס הָעַם לְמוֹעֵצָה –
 נִתְנָה הִירֵי לְבִנַת הַזְּרוּעוֹת בְּלְבוֹ הַדְּבָר,
 אַחֲרֵי רְאוּתָהּ הַדְּבָרִים מֵתִים וַתִּדְאָג אֲלֵיהֶם –
 וְהָיָה כִּי־נִקְהַל הָעַם בְּהַמֵּן גְּדוֹל, וַיִּקֶּם
 קַל הַרְגָלִים, אַחִילָס, מִקְרָב הַקְּהֵל וַיֹּאמֶר:
 „שְׁמַעָה, בְּנֵי אֶטְרִיאוֹס! נְקוּמָה עִתָּה וְנָשׁוּב
 60 עַל־עַקְבוֹתֵינוּ, אִם רַק נִתְמַלֵּט מִמֶּנֶת הַפַּעַם;
 דְּבַר וַקְרָב גַּם יַחַד אוֹכְלִים בְּעַם הָאֲחֵיִים.
 וַלְכֵן זֹאת נַעֲשֶׂה: נִשְׂאֵל בְּנִבְיָא כִּי־וּם אוֹ בְּכַהֵן
 אוֹ בְיַדְעַת הַלּוּמוֹת – כִּי־גַם הַחַלּוּם מֵאֵת צְאוֹס –
 וַיִּגַּד בְּמָה הִקְצַפְנוּ כְּכֹה אֶת־פִּיבוֹס־אֶפּוֹלוֹ.
 65 אִם־הִיקְטַמְּבָה אוֹ גִּדְרֵי גִּדְרֵנוּ וְלֹא שְׁעִמְנוּהוּ

אוֹלִי בַהֲרִיחוּ רִיחַ נִיחֹחַ שֶׁל־אֵילִים אוֹעֵזִים
תְּמִימִים אֵין־מוֹם בָּם וְהִסִּיר מִמֶּנּוּ הַנֶּגַע.”

דָּבַר וַיֵּשֶׁב. אַחֲרָיו הִתְנַשָּׂא קִלְחָס אִישׁ תַּכְטֹּר,
גָּבִיא יוֹדֵעַ הַבְּאוֹת, הַטוֹב בְּמִשִּׁבֵי צַפְרִים;
יָדַע כִּלְהוֹה וְכִלְמָה שְׁנַעֲשֶׂה וְכִלְ שִׁיעֲשֶׂה,
הוּא אֲשֶׁר נִהַג עַד־אֵלִיּוֹן סְפִינּוֹת עִם הָאֲחִיִּים
בְּחֶסֶד פִּיבּוֹס־אֶפּוֹלוֹ הַשְּׁלִיט גְבוּר הַקֶּשֶׁת;
וְעַתָּה כִּלְכַל דְּבָרָיו בְּשֶׁכֶל וַיְדַבֵּר בַּקֶּהֶל:

„בְּנוֹ שֶׁל־פְּלִיאֹוס, בְּן־אֵלִים! צוּרֵת כִּי־אֶגִּיד הַחִידָה:
מֵהֵנָּה וְעַל־מָה זֶה יֵאָנֶף אֶפּוֹלוֹ גְבוּר הַקֶּשֶׁת –
הָבָה וְאֶגִּידָה לָךְ; רַק אַתָּה הַשְּׁבַעָה לִי עַתָּה,
כִּי גַם בְּפִיךָ וְגַם בְּמַפְעֶלְךָ תִּהְיֶה עִמָּדִי,
יַעַן יִרְאֵתִי פֶן אֶעִיר בְּדַבְרֵי חֶרוֹן אֶף הַגָּבֵר
אֲשֶׁר בְּכֹל הָאֲחִיִּים יָרַד וְאַרְגוֹס לוֹ תִשְׁמַע.
עֲצוּם הַמֶּלֶךְ שְׁבָעִים וְשִׁבְעַת קַצְפוֹ עַל־נִקְלָה,
וְהִיָּה כִּי־יַעֲצוֹר לָרַגַע אֶת־קַצְפוֹ, וְשָׁמַר עֲבֶרְתָּ;
בְּלִבּוֹ לְאוֹיְבוֹ וְנִקְּסָם מִמֶּנּוּ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים.
וְלִכֵּן הוֹעֵץ אֶל־לֵבָךְ אִם־תּוֹכַל הִיֹּת לִי לְמִגֵּן?”

עָנָה וַיֵּשֶׁב אֶמְרָיו אַחֲלִיסָם קֹל הַרְגָּלִים:
„חֹזֵק וְאֵל־תִּירָא וְדַבֵּר אֶלְהִינּוּ לָנוּ הַגִּידָה
כְּכֹל־אֲשֶׁר יָשִׁים בְּפִיךָ; וְחִי אֶפּוֹלוֹ בְּחִיר צֹאוֹ-
אֲשֶׁר אֵלָיו תִּשְׁתַּחֲוֶה וְאֲשֶׁר בּוֹא תְּבוֹא כְּסוּדוֹ
כִּלְעוֹד אֶתְהַלֵּךְ בַּחַיִּים וְעֵינַי תְּחַוִּינָה אוֹר שְׁמֶשׁ

כך לא תהיה לרעה נדאדם מן האחים
אשר בסביבת המהירות, ואף לא נד אגממנון –
זה המתמר להיות הנאדר בין האחים.

חוק בקרב לבב רצא. יתנון ויען:
„לא בשל נדר או היקטמבה יצא תקצף,
כי ב ל כהן, זה אשר הלעיב בו אגממנון,
אשר אתיבתו לא שלח וכפרה לא קבל ממנו:
לכן באתנו כל זאת ועוד נד פיבוס נטויה,
ואף גם לא ישיב נדו כיצנו עד אל אביה,
נשלח אתיבתו הנערה הנעימה עליות העין,
וחנם אין תקצף, פן תצא, ונביא לכהן חריסס
גם היקטמבה לכפר את בניו – אזלי ירצנו.“

106

דבר וישב. אחר ויקם מקרבים הגבור,
בנו של אטריאוס הזעם, הרודה בעם, אגממנון,
לבו בו קדר מועם, כי שפכה מרתו אל קרבנו,
עיניו תלהטנה בוראות והיו כאש מתלקחת;
פנה בראשית אל קלחס ומורה מבטו רק אימים:

„חווה הרעות! עלי לא נצאת נאז פיאם רעות,
לכה בחר רק רעה ויגיל כי רעות ינבא!
ועתה גם עתה תכשר גלוי לכל הדברים
למר: התקצף הגבור תקשת בנו וינאנף,
עקב אשר אנכי מאנתי לקחת הכפר

110

תחת הנערה בת חריסס. אף אמנם חשקתי פיתשב

עמי בביתי הנצרה, פיראותה מצאתי לי טובה
 מקליטמנסטרה, זאת אשתי, ואיננה נפלת ממנה
 בגורת החרן ובקומה, במלאכת היד ובתבונה ;
 115 אפס אם ישר הדבר בעיניכם, שלח אשלחה -

יען גם נפשי חפצה בתשועת העם ויושע.
 ואולם אתם מהרו וברו לי אשכר סתתיה
 אחר - למה אהיה האחד בין הארגזים
 לחסר נפשי ורכושי בגללכם וכן לא יעשה ?
 120 ואתם הראים פה כלכם, כי חסר בזה יבואני.

ענה לו, דבר אחילס קל המרוץ, הנדיב:
 „בנו של-אטריאוס הגבור הרודף אחר הפצעו
 איזה האשכר יקריבו לך בני האחיים ?
 אוצרות טמונים אין לנו כינוציא אליה ונתנם,
 125 בלתי הבזה ושלל הערים אשר לכדנו,
 וחלקו. התאמר פייקבוץ העם איש איש ויביאו
 ולכן חשבתי: תננה לא - ושלש וארבע
 ימלאו לך האחיים החסר, בתת ביננו
 צאוס את-טרויה העיר הפוצרה ובו נבזזה.”

130 אותו ענה פי אגממנון מצוה האמים:
 „אל-נא בלבך לי תארב, אחילס חמדת האלים!
 שוא התנפלה לעקוב אותי, לפתות בדברים,
 ולו גם גבור חיל כמוך! האתה פה חשב
 עלימתנותיך ואומי תצוה לנטוש את-חילי
 135 ולתת לכם ? - יהי כן, אעשנה! ואולם באחת:

פי האַחיים הנְדִיבִים לִי יתְנוּ כְכֹל־אֲשֶׁר אָבִיחַר
 תְּמַרְהָ מִחֲתֻמָּה, לְבַעֲבוֹר הַיּוֹתֶה לִי לְשִׁלּוּמִים,
 וְאִם לֹא יתְנֶנָּה, וְאָבֹא בְחֻזְקַת הַיָּד וְאֶקְחָהּ:
 אִם מְשַׁלֶּה וְאִם מְשַׁלְּאִים וְאִם שְׁלֵאוּדִיסָס –
 וְאוֹלֵי יִתְקַצֵּף הָאִישׁ אֲשֶׁר אָבֹא אֵלָיו לְקַחַת,
 וְאוֹלָם אֵין־דָּבָר, נִתְרָאָה וְנִרְאָה מִה־יְהִיָּה, וְעַתָּה
 קִבּוּ וְנִסְפַע לַיָּם הַקָּדוֹשׁ סְפִינָה שְׂתַרְחֹזְרָה,
 בְּנֹעֵיק הַשָּׁטִים אִישׁ צֵל־מִחֲנֶהוּ, נָכִין תְּקַרְבֶּן,
 וְנֹרִיד בְּתוֹכָהּ בַּת־חֲרִיסָס הַכֹּהֵן יִפֹּת הַלְּחִיָּים.
 לְמִנְהִיג לָהּ נָשִׁים אַחַד תְּמַלְכִים, אִישׁ מִקְרַבְנֹו, 145
 אִיס אֹו אִידוֹמֶנִיסָס, אוֹדִיסָס הַנָּאָדָר אוֹ אֶתָּה
 בְּנוֹ שְׁל־פְּלִיאֹוס, הַנִּרְאָ בְּהַמּוֹן כָּל־הַגְּבָרִים,
 וְכֹפֵר צְלִינוּ בְּמִנְחָה אֶת־קִנְיֵי גִבּוֹר תְּקַשְׁתִּי.

הַבֵּיט קֹדְרֹנִית וְעֵנָה אַחִילָס קַל הַרְגָלִים:
 „אִוִי לִי, אִישׁ הַכָּלִים לֹא־יִדַע, הַנְּבִהָל תְּמִיד לְכֻצַּע!
 אִיךָ עוֹד יִשְׁמַע אֵלֶיךָ אַף־אַחַד מִבְּנֵי הָאֲחִים
 לְצֵאת אַחֲרֶיךָ לְאֲשֶׁר־תִּצְוֶה אוֹ לְלַחֹם עִם־לוֹחְמָיו?
 לֹא צֵל־אֲדוֹת הַטְּרוֹים לְמִדֵי הַרְמָחִים בְּאִתִּי
 הִנֵּה גַם אָנֹכִי לְלַחֹם בְּהֵם, כִּי לִי לֹא תִטְאוּ;
 בְּהַמְתִּי לֹא גִזְלוּ, לֹא נִהְגוּ מִפְּנֵי אַת־סוֹסִי מַעוֹלָם, 155
 וְאַף גַּם בְּכֻטָּיָה, בְּחִלְקָהּ הַשְּׂמִנָּה, מַעוֹלָם לֹא פָשְׁטוּ,
 לְשַׁחֲת אַת־תְּנַבּוֹת שְׂדֵי, כִּי הַרְרִי יַעֲרוֹת מִפְּרִידִים
 בִּינִי וּבֵינָם צֵד־בְּלִי חֶק וְיָם זֶה הוֹעֵף.
 אָפְסִי, תּוֹכַ מְצַח, הִלְכְנוּ אַחֲרֶיךָ לְנִקּוֹם בְּטְרוֹים
 נָקַם מִיבִי־לְאוֹס וְנִקְמָה גַם אֶתָּה, אִישׁ לוֹ עֵין פְּלָב, 160

- ואתה אֶל־זאת לֹא תשעה וקטנה כִּל־זאת בעיניך,
 ותבוא גם בוא לַגֹּזֵל מִיָּדִי בַחֲזָקָה חֲלָקְתִּי,
 זאת שְׁעַמְלִתִי בָהּ וּנְתִנוּהָ לִי הָאֲחֵיִים.
 וְאִמְנֹם בְּהַהֲרִיב בְּנֵי הָאֲחֵיִים קָרִיָה בִטְרוּיָה,
 רַבַּת הַמּוֹנִים, לֹא הִיָה חֲלָקִי מֵאִזּוֹ פְחֻלָּקָה, 165
 אֲחִי כִי אֶת־שִׁפְעַת הַחִיל בְּקָרֵב רַק יָדִי עָשְׂתָה;
 וּשְׁלַל כִּי חֲלָק, וְעֵלֶה בַחֲלָקָה תְּמִיד פִּי־שִׁבְעָה
 וְכָל אֲשֶׁר לָנוּ, וְאִנִּי הִנֵּה שִׁבְתִּי
 אֶל־הָאֲנִיּוֹת שְׂמַח בַּחֲלָקִי וְכֹשֶׁל וְעָנָה.
 אַעֲבֹר־נָא עִמָּה לְפַטְיָה! כִּי־לָמָּה בָּהּ אֲשִׁב מִנְאֶץ 170
 וְאֶעֱזֹר אַחֲרֶיךָ לְצַבֹּר נִכְסִים עַל־נִכְסֶיךָ?
 אוֹתוֹ עָנָה פִי אֲגַמְמִנּוֹן מוֹשֶׁל הָעַמִּים:
 „בְּרַח־לָךְ, אִם־פָּכָה לְבָךְ הִסִּיתָךְ; אֲנִכִּי לֹא אֶפְצֹר
 בָּךְ כִּי תַעֲזַר בְּגִלְלִי. עוֹד רַבִּים נִשְׁאָרִים עִמָּדִי
 לָתֵת לִי כְבוֹד, וְעַל־פִּלְם צֹאֵס זֶה הַעוֹזְרֵנִי! 175
 וְאִתָּה שְׂנוֹא נַפְשִׁי מִכָּל הַמַּלְכִים וּמִכָּל בְּנֵי־אֱלֹהִים,
 תְּמִיד חֲמֻדָּת רִיבוֹת וְקַטְטוֹת, וּמִדְּנִים חֲפָצָת.
 וְאִם לַגְּבוּרָתְךָ – הֲלֹא אֱלֹהֵי אֲלֹהִים רַק נִתְּנָה!
 שׁוּב לָךְ אֶפּוֹא עִם־אֲנָשִׁיךָ אֶל־בֵּיתְךָ בְּסַפִּינּוֹת,
 מְשׁוֹל לָךְ שָׁמָּה בְּמִרְמִידוֹנִים: אֶת־לְבִי לֹא אֲשִׁים; 180
 וְגַם־כִּי תִתְּרָגֵז, אֲנִכִּי אָשׁוּב וּבָךְ אֶעֱיֶדָה:
 יַעַן לֹא־קַח פִּיבּוֹס־אֶפּוֹלוֹ מִמֶּנִּי בַת־חֲרִיסָס,
 לָכֵן בְּסַפִּינָה שָׁלַח אֲשַׁלְּחָה לּוֹ עִם־אֲנָשִׁי;
 אוֹלָם אֲנִכִּי בָּא אֶל־אֶהֱלֶךְ וּבְעֵצָם יִמִּינִי
 אֶקַּח אֶת־אֲשֶׁכֶר כְּבוֹדְךָ, בַּת בְּרִיסָס יַפֵּת הַלְחִינִים 185

- אוֹ-אֶז וְתַדַּע מִי־חֶזֶק מִשְׁגִּינֵנוּ ; וְשִׁמְעוּ אֲחֵרִים
 וְלֹא עוֹד יִזְדוּ לְדַמּוֹת אֵלֵי וְלַמְרוֹת אֲתֵ-עֵינֵי ו'
 כָּכָה דַּבֵּר - וְאָף בְּנִ-פְלִיאֹס בְּעַר בְּקִרְבּוֹ,
 בְּלִבּוֹ הַחַת סְגוּרָה הַשְּׁעִיר נִצּוּ בּוֹ שְׁעָפִיו!
 190 אִם מַעַל מִתְּנִי יוֹרִיד בְּנִ-רְגַע הַתְּרַב הַחֲדָה
 וְהַגִּים אֲתֵ-כָּלֶם וְהִפָּה לְאָרֶץ בְּנֹו שֶׁל־אֲטְרִיאוֹחַ
 אוֹ-אִם בְּלִבּוֹ יִשְׁקִיט הַחֲמָה וְעָצַר בְּרוּחּוֹ.
 עוֹדוֹ נֹעֵץ בְּלִבּוֹ הַקָּשָׁה וְנִמְלָף בְּכִלְיוֹת,
 הוֹצִיא מִנְדָּנָה הַתְּרַב הַגְּדוֹלָה - וְתַרְדּ מִמְרוֹם
 195 פְּלִס־אֲתִיבִי, שְׁלוּחָה מִהִירֵי לְבַנַּת הַזְּרוּעוֹת -
 כִּי-גַם אֲתֵ-עֵינֵיהֶם חֲמָדָה, וְנִפְשָׁה לָּהּ מִרָה לְשִׁנְיָהֶם.
 עֲמָדָה מֵאֲחֹר וְתֵאֱחֹז בְּצִיצִיּוֹת רֵאשׁוֹ הַשְּׁזוּפוֹת ;
 נִגְלָתָה לּוֹ אֵף לְבָדוֹ, וְאִישׁ מִבְּלַעְדֵּי לֹא רָאָה.
 תְּרַד אֲחִילִס לְאֲחֹר נִפְן נִפְר וְהִנֵּה
 200 פְּלִס־אֲתִיבִי, וְעֵינֶיהָ מְרוֹת אִימָה וְנִגְהָוֹת.
 עָנָה וְדַבֵּר אֵלֶיהָ דְּבַרְיוֹ מִלֵּי הַמְּעוֹף:

"לָמָּה תְּרַדְתְּ אֵלַי, בְּתֵ-צִאוֹס מִרְעִישׁ הַמִּגֵּן?
 אֵינְ-זֹאת כִּי לְרֵאוֹת בּוֹדוֹן אָגַמְמִנּוֹן בְּנֹו שֶׁל־אֲטְרִיאוֹס.
 וְאוֹלָם מֵאֹז דְּבַרְתִּי לֹא אַחַת, וְאֵל־נִכּוֹן בּוֹא תְּבוֹא:
 בְּצֹאת לְבוֹ הִיא תַּעֲעִירָהוּ עַד לְבָאָר שְׁמַת."

- 205 עָנָתָה בְּתֵ-צִאוֹס אוֹתוֹ, אֲתִיבִי חֲכִילֵת הַעֵין:
 "לְבַעֲבוֹר הַשְּׂפִיחַ אֲתֵ-קִצְפָּךְ בְּאֲתִי אֵלֶיךָ מִמְרוֹם,
 וְלֹו תִשְׁמַעֲנִי. שֶׁלְּחַתְּנֵי הִירֵי לְבַנַּת הַזְּרוּעוֹת,
 כִּי-גַם אֲתֵ-שְׁנִיכֶם חֲמָדָה, וְנִפְשָׁה לָּהּ מִרָה לְשִׁנְיָכֶם.

210 הִבֵּה וְעוֹבֵד־נָא הָרִיב וְיִדְדֶךָ אֶל־תְּשַׁלּוּף הַחֶרֶב ;
 יִסַּר יִסְרֵהוּ בַדְּבָרִים כְּכֹל־אֲשֶׁר יִהְיֶה עִם־לִבֶּךָ.
 אָכֵן אַחַת דְּבַרְתִּי אֵלֶיךָ וְאֶל־נִכּוֹן בּוֹא תָבוֹא :
 יוֹם הַנָּה יָבֹא וְנִתְּנָה לְךָ מִתַּת פִּי שְׁלֹשָׁה מַעֲתָה
 עֲמַת חֶרְפְּתֶךָ וְלָכֵן כְּבוֹשׁ אַפְּךָ וּשְׁמַע בְּקוֹלֵנוּ."

215 עֲנֵה וַיֹּאמֶר אֵלֶיָּה אַחִילֵס מִהִיר הָרַגְלִים :
 הַנְּנִי, בַת אֱלִים, וְאֲשַׁמַּע בְּקוֹלְךָ, כִּי כָכָה יֵאָתֶה,
 וְאֲמַנֶם בְּלִבֵּי נִתְּקָה חֲמַתִּי— אַךְ הִבֵּה וְאֲשַׁמַּע ;
 מִי הַשּׁוֹמַע בְּקוֹל אֱלֹהִים, וּשְׁמַעוּ גַם אֲלֵינוּ."

עֲנֵה נִינַח אֶת־כַּפּוֹ הַקֶּשֶׁה עַל־נֹצֵב הַכֶּסֶף,
 220 הַשִּׁיב לְנִדְנָה הַחֶרֶב הַגְּדוֹלָה, כִּי שָׁמַע לַפְּקוּדָת
 בַּת־אֵל אֲתִינִי. אִזּוֹ שָׁבָה גַם־הִיא לְהָרִי אוֹלִמְפּוֹס
 לְהִיכַל צֵאוּס הַמְּשַׁלַּח הַיּוֹזִים וּלְתֵתֶר הָאֱלִים.

אָךְ בְּן־פְּלִיאֹס שָׁב וַיִּרְבַּ לְבָנוּ שֶׁל־אַטְרִיאֹס,
 וְקִשּׁוֹת יַדְבֵּר, כִּי חֲמַתּוֹ כְּלִבּוֹ עוֹד לֹא שָׁכְכָה :
 225 ,סוֹבָא, שְׁעִינוּ עֵין פְּלֵב, וְלִבּוֹ בְּקִרְבוֹ לִב־אֵיִל !
 הִגָּה לֹא קָם בְּךָ רוּחַ לְצֵאת בְּצִבָּא עִם־עֲמֶךָ
 אוֹ־גַם לְשִׁבַת בַּמְּאָרֶב עִם־בְּחִירֵי בְּנֵי הָאֲחִיִּים—
 מוֹקְשֵׁי מוֹת כְּלִזְאֵת לְךָ ! כִּי אֲמַנֶם טוֹב שְׁבַעֲתִים
 שָׁבַת בְּקֹהֶל הָאֲחִיִּים מִרְחוֹק וְלִחְטוֹף בְּחֻנְקָה
 230 אֲשַׁכֵּר מֵאִישׁ אֲשֶׁר נוֹעַז לְדַבֵּר וְלֹא כְרוּחֶךָ !

מִלֶּךְ אוֹכֵל אֶת־עֲמוֹ וּבַדְלִים וְנִקְשִׁים מִתְעַמֵּר !
 אָכֵן, בְּנוֹ שֶׁל־צֵטְרִיאֹס, מִלֵּאָה סֵאת רִשְׁעֲתֶךָ וְ

וזאת אשר אמר ושבעת קדש נִיִּיהָ נִשְׁפַּעְתִּי
 בְּשִׁבְטֵי בְּיָדִי, אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה פְּרִי עוֹד לְעוֹלָם
 235 וְעַלִּים לֹא יִפְרַח, כִּי נִסַּח מִגִּזְעוֹ אֲשֶׁר בְּהָרִים,
 וְנִצַּח לֹא יִצִּיץ, כִּי־פָצַל הַגְּרוֹן אֶת־סִכְכוּ מִסְּבִיב
 יחד נֵחַ יִרַק הַקְּלֶפֶה, וְרַק הָאֲחִיִּים הַנְּדִיבִים
 שׁוֹמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַחֻקִּים יִשְׁאוּ עוֹד אוֹתוֹ בְּיָדָם.
 וְזֹאת לִי הָאֵלֶּה הַגְּדוֹלָה: הִנֵּה יָמִים עוֹד בָּאִים,
 240 וְעָרְגָה נַפְשׁ כָּל הָאֲחִיִּים לְאַחִילָם גַּם־יַחַד,
 וְאַתָּה תִּבְקַשׁ לְשׂוֹא אֶת־הַתְּשׁוּעָה וְהוֹעִיל לֹא תוֹעִיל,
 וְרַבְּכֶם בְּחֶרֶב הַקָּטָר יִפְלוּ, הַהוֹרֵג בְּגִבְרִים,
 אוֹ אִזּוֹ בִּיגְוֹנָה תִּקְרַע וּבְרִגְוֹן אֶת־לִבָּהּ לְקָרְעִים,
 תִּזְעַם עַל־דָּבָר לֹא יִדְעֶתָ לְכַבֵּד הַטּוֹב בְּאֲחִיִּים.

245 בְּרַפְּלִיאוֹס דְּבַר, וַיִּשְׁלַף לְאַרְץ שְׂרָבִיטוֹ,
 עֲשׂוֹי גִלְיָי זְהָב עַל־סִבְיָיו, וַיִּפֶן וַיִּשָּׁב.
 לְפָנָיו עוֹמֵד בְּנוֹ שְׁלֵ־אֶטְרִיאוֹס וְנוֹרָא בְּנַעֲמוֹ.
 עֲתָה הַתְּנַשָּׂא נְסִטֵר נְעִים דְּבָרִים, הַמְטִיף בְּפִילֹס.
 וְנִפְתָּה תִּטּוֹפְנָה שְׁמִתוֹתָיו וְהָיָה כְּצוּף דְּבִשׁ לְמִתּוֹק.
 250 שְׁנַיִם דּוֹרוֹת מְטִיפִים גּוֹעוּ עַל־פָּנָיו וְמֵתוּ,
 הֵם אֲשֶׁר נוֹלְדוּ בְּפִילֹס הַקְּדוּשָׁה עִמּוֹ גַם יַחַד,
 וְעֲתָה דוֹר שְׁלִישִׁי לְפָנָיו וְעַלְיוֹ הוּא שׁוֹפֵךְ מִמִּשְׁלַתּוֹ
 קָם וַיְדַבֵּר בְּתָם לֵב בְּקִהְלִי, עָנָה וַיֹּאמֶר:

„אַלְלִי, בָּאָה עֲלֶיךָ הַשָּׂאָה, אֶת אֶרֶץ אַחִיָּה ו
 עֲתָה פְּרִיאַמוֹס יִרְגַן וּבְגִי פְּרִיאַמוֹס יַעֲלוּ,
 וְיִתֵּר הַטְּרוּיִם גַּם־הֵם יִגִּילוּ בְּשִׂמְעָם הַשְּׂמוּעָה

- וכי התלַקח הריב בינתיכם - ואתם הגדולים
 בכל הדברים הייתם לעצה ותרועת מלחמה!
 לכן שמעוני ואדבר, כי שניכם צעירים ממני.
 260 הנה אנשים ידעתי, גדולים מכם ועצמים,
 והמה גם הם לא כזו דברי מעודי בדברי.
 עיני כמוהם לא ראו ולעולם כמוהם לא אראה
 גבר כמו פירתואוס ודריאס רעה העמים,
 קינוס ואכסדיוס וגם פוליפימוס הדומה לאלים
 265 (וחיסוס בנו של אגיאוס, האיש אשר לו אלמות).
 אלה עצמו מכל בני אדם עליהם דמה;
 היו החזקים מפלע ונלחמו רק עם החזקים:
 הכו בהרים הנפילים, נלחמו עמם ויכתום.
 ועמם ארחתי בבאי מפילוס, מקצוי אפיה,
 270 ארץ רחוקה מאד, כי הם במו פיהם קראוני;
 בינם נלחמתי גם אני, וכם לא יוכל הלחם
 איש מכל בני אדם החיים עתה בארץ -
 והמה גם הם בקולי האזינו ודרשו בעצתי,
 לכן שמעו גם אתם, כי נבחר שמע אל עצה:
 275 אתה, נאדרי בכת, אליתקח הנערה ממני;
 אשר היא לו מאת האחיים, ולכן לו תהיה.
 ואתה, בנו של פליאוס, גם אתה אליתמרה פי מלך;
 כילא חלק צאוס מעודו כבוד למלכים
 רדים בשרביט ככל אשר חלק לנה ויחננו.
 280 אנינם ממנו עצמת וגם בתאים אמך
 ואולם באחת יגדל מני: הוא מלך על רבים.
 הרף מאף, בנו של אטריאוס, ואנכי אפגע

גם בְּאַחִילָם וְעֶצֶר אֶת־זַעֲמוֹ; הֵן מִגֵּן וּמִשֹּׁבַב
הוּא לְאַחִיִּים מְאֹד בְּמִלְחָמָה מִרְבַּת הַחֲלָל

- 285 עֲנֵה אֲמָרְיוֹ לוֹ, אֲנִי־מִגֵּן הַשְּׁלֵיט וַיִּקְרָא:
-אֲמַנְסָ, הַיְשִׁישׁ, דְּבַרְתָּ בְּהֵן כֹּל־דְּבָרֵי הַשֶּׁכֶל,
וְאוֹלָם וְהַדְרָךְ לְגַבֵּר הִנֵּה כִּי עַל כָּל יִתְנַשֵּׂא,
עַל־כֵּל הוּא חִפְזָן הַשְּׁתָרֵר וְעַל כָּל לְשִׁפּוֹף מִמֶּשֶׁלֶתוֹ
לְהִיּוֹת הַמִּפְקֵד לְכָל - וְאִישׁ לֹא יִשְׁמֹר פִּקְדֵינוֹ.
290 וְאִךְ אִם אֵלֵי הַנְּצַח אֲמַצוּהוּ לְרוֹמָה הַרְמַח -
הַבְּזוּת נִתְּנוּ לוֹ גַם־הַמִּשְׁפָּט לְחַרְוֹ וּלְגַדְוֹ?

- עֲנֵה אֲחִילָם אוֹתוֹ, לֹא נָתַן לוֹ כְּלוֹת דְּבָרָיו:
-אֲמַנְסָ רַךְ לֵב וּנְקִלָּה פִּי כֵּל אָדָם לִי יִקְרָא,
לוֹ אֲכַנֵּעַ לְשִׁמוֹעַ אֵלֶיךָ וּלְכָל־אֲשֶׁר תֹּאמַר.
295 צוֹ לְאַחֲרִים וְשִׁמְעוּ בְקוֹלֵךְ, וְלִי לֹא־תִצְוֶה;
דַּע כִּי לֹא אוֹבְדָה לָךְ וְלֹא אֲשַׁמַּע מֵעַתָּה וְהִלְאָה.
וְעוֹד הַעִידוֹתֵי בְךָ גַם אֵת זֹאת, וְשִׁמְרָתָהּ בְּלִבְךָ:
?דִּי לֹא אָרִים בְּךָ עַד־עוֹלָם עַל־אֲדוֹת הַנַּעֲרָה,
וְגַם לֹא בְּאַחֵר; אַתֶּם נִתְּתֶם וְאַתֶּם לְקַחְתֶּם.
300 וְאוֹלָם הַשְּׁמֵר מִנְּגוּעַ בְּדָבָר קָטָן אוֹ גְדוֹל
אֲשֶׁר בְּסִפְיָנָה הַשְּׁחוֹרָה, לְקַחַת מֵעַט וְלֹא רוּחִי;
אוֹ אִם חִפְצָתָ גִּסְגָּא, וְרָאוּ כָל־אֵלֶּה מִסְכִּיב
דְּמָךְ הַשְּׁחוֹר מִגֵּר כְּרָגַע עַל־פְּנֵי עֵץ חֲנִיתִי."

כָּכָה רַבּוֹ הַשְּׁנִיט בְּחֻזְקָה, נִצּוֹ בְּחִרְפוֹת
קָמוּ וְסוֹד הַמוֹעֵצָה כְּלָה בְּאֵי הָאֲחִיִּים. 305

בנו של פליאוס פנה לאהליו, לספינות המהירות,
הלך, ועמו בנו שלימינוטיוס וחבר מרעיו.
אכן בנו של אטריאוס צוה, ונתורד הימה
ספינה קלה. עשרים מלחים בחר ויושב
בתוכה וגם את־קרפן המאה פקד ויקחו; 310
גם בת־הריסס יפת הלתיים ירדה עמהם,
ואת־אודיסוס, איש רב המומות, שם לה למנהיג.

ככה עלו כלם ונחתרו במים העזים.
אז בן־אטריאוס צוה לאנשיו עמו והתחטאו;
וכלם התחטאו והזו המימה את־מי טהרתם, 315
ועזים תמימים ופרים מאה העלו לאפולו;
שרפום על־שפת הים השומם, הנעזוב מאדם,
נריח גיחוקם מתמר ועלה בעשן שמִימה.

ככה כלו המלאכה. אך אנמניון לא חדל;
הוסיף לתרחר הריב, לקים את־דברו לאחילס. 320
צוה לשנים מציריו, טלתביוס וגם אירבטס,
המה משרתיו התרדים המחכים למוצא ששתיו:

קומו ולכו האהלה לאחילס בנו של פליאוס,
תפשו ביד והביאו את־בריסס יפת הלתיים;
ואם לא יתנוה לכם, ובאתי אנכי לקחתה, 325
ורבים יהיו עמדי - ויצר לו אז שבעתים.

ככה דבר וישלחם, והזקה עליהם פקדתו.

או בלא חקמדה הלכו על־שפת הים השוממה,
עד הגיעם לְאֶהֱלֵי הַמִּירְמִידוֹנִים וּלְצִיָּים,
330 וְאוֹתוֹ מְצָאוּ יוֹשֵׁב בְּאֶהֱלוֹ עַל־יַד אֲנִיתוֹ
שְׁחֹרֶת הַמַּרְאֶה; וַפְּנֵי אֲחִילָס רְעֵמוּ לְרֵא'תָם.
פַּחַד הַמֶּלֶךְ נָפַל עֲלֵיהֶם, וַיַּמְדוּ הַשּׁוֹנִים,
דָּבָר לֹא דָבָרוּ וְדָבָר לֹא שָׁאֲלוּ; דוּמָם נֶאֱלָמוּ;
אָבֵן הַמֶּלֶךְ הִבִּין לְהִגִּיגֵם בְּלִבָּם וַיֹּאמֶר:
335 „שָׁלוּם עֲלֵיכֶם, הַצִּירִים, מַלְכֵי אֵל וְהָאָדָם!
גְּשׁוּנָא אֲלֵי, אֵל תִּירָאוּ. מַה־פִּשְׁעֵכֶם אִם אֲנִי מְמַנֵּן
שָׁלַח אֲתֶכֶם גַּם־שְׂנִיכֶם עַל־דְּבַר־תְּרִיס בְּרִיסַס הַנְּעֶרָה?
אֲהֲלֵי, פִּטְרוֹקְלֵס הָאֲדִיר, הוֹצִיאָה הַנְּעֶרָה אֲלֵיהֶם,
וְלָקְחוּ אוֹתָהּ וְהִלְכוּ. אַךְ יִהְיֶה גַם־הֵם לִי לְעַדִּים
340 נִגְדָה לְאֵלֵי הַנְּצַח וְנִגְדָה לְאָדָם בְּנִימְנָת
וְנִגְדָה לְמַלְכֶם הָאֲבֹר: אִם יִרְשׁוּ עֲזָרָה מַעֲמִי,
לְהִסִּיר הַרְגָּעִים הָרָעִים הַנִּכְוָנִים לְעַם זֶה הָאֲמֶלֶל—
אִז בְּשִׁגְעוֹנוֹ לֹא יִנְהַג, מִכָּה בְרוּחַ מַעֲמָעִים,
אֲשֶׁר מֵה־הִיָּה לֹא יִרְאֶה וְאֵת־אֲשֶׁר יִהְיֶה, וְלֹא יוּכַל
345 לְמַלֵּט אֶת־צְבָא הָאֲחִיִּים בְּלִחְמָם עַל־יַד סְפִינֹתֵיהֶם ו'

כָּכָה דְבַרְשׁוֹמַע פִּטְרוֹקְלֵס לְרַעוֹ הַנְּחֻמָּד.
הוֹצִיא מִמְּסַח הָאֶהֱלֵי אֶת־בְּרִיסַס יַפֶּת הַלְּחִיִּים,
נִתְנָה לָהֶם; וַיִּפְנֵו וַיִּלְכוּ עִם־צְבָא סְפִינֹתֵיהֶם
וַעֲמִם הַנְּעֶרָה דוּמָם וַעֲצוּבָה. אַךְ בְּנִפְלִיאוּס
350 יֵשֵׁב אֲרָצָה מִנְּגַד לַיָּם הַקּוֹדֵר וַיִּבְכָּה.
נִבְדָּל מִרְעִיו וּבוֹדֵד וְהִבִּיט אֵל חִשְׁכַת הַמַּיִם;
חָנָן אֶת־קוֹלוֹ וַיַּעֲמֵר לְאָמוֹ נִפְרוֹשׁ אֶת־כַּפָּיו:

אָמִי, אֶף־אֲמַנֶּם לְיָמִים מְעַטִּים מֵאֵד יִלְדֹתַנִּי,
וְאוֹלָם מִכְבוֹד אֶל יִמְנַעֲנִי, וְלוֹ רַק הַפַּעַם,
355 צֵאוּס הַמְרָעִים בְּמֵרוֹמֵי וַיִּשָּׁב בְּהַר הָאוֹלִימְפּוֹס –
וְהוּא גַם הַמְעַט הֵן יַחֲשׁוֹף מִכְּנִי מֵאֵז וְעַד עֲתָה.
רְאֵי נָא: בְּנֵי שֶׁל־אֶטְרִיאִיס הַשְּׁלֵיט הַמֹּשֵׁל בְּגוֹיִם
חָלַץ אֶת־כְּבוֹדִי, כִּי לָקַח אֶשְׁכְּרִי מִעַמִּי בְּיָדוֹ.”

כָּכָה דָּבַר בְּדַמְעוֹת, וְאִמּוֹ הִנְדִּיבָה שְׂמֵעֲתוֹ
360 בְּשִׁבְתָּהּ בְּתַהוֹכֹחַ לְיָמִין אָבִיהָ לְכֵן הַפְּלִתָּיִם,
עֲלֵתָה וְתָרוּם כְּעָב קֵל מִמְצֻלֹת הַיָּם הַקּוֹדֵר,
יִשְׁבָּה מִנְּגֵד לְבוֹכָה, הַחֲלִיקָה קוֹצֵאֶתֶי בַּכֶּפֶה,
אֶף אֶמְרֶיהָ הַשִּׁפָּה וְכָכָה לוֹ אָמְרָה: „בַּר בְּטָנִי,
מַה־לָּךְ תִּכְבָּה וְלָמָּה־זֶה כָּכָה יָרַע לְפָךְ?
365 דַּבֵּר וְאַל תַּעֲלֵם דְּבַר מִכְּנִי – לְמַעַן אֲדַעֲנֶנּוּ.”

בְּנֶאֱחָ בְּמֵרִירוֹת וְעֵנָה אֶחֱיִלֶס קֵל הַרְגָלִים:
„הֵן יִדְעַתָּה וְלָמָּה־זֶה אֲשׁוּב לְסַפְרָה גַם אֲנִי?
עֲלֵה עֲלֵינוּ עַל־מִיבֵן הַקְּרִיָה הַקְּדוֹשָׁה בְּאֶטְיוֹן,
וְגַם הַחֲרַבְנוּהָ וְשַׁלַּל הָעִיר וְהַבְּזָה נְשֹׂאנִי.
370 חֲלֵק כְּחֵלֶק חֲלֵקֵי גִבּוֹרֵי אֲחֵיהָ גַם־יַחַד
וְנָתַנּוּ לְכֵן־אֶטְרִיאִיס אֶת־בְּרִיסֵס יַפֶּת הַלְּחִיִּים.
אֲזָ בָּא הָרִיסֵס, כַּהֵן לְאַפּוֹלוֹ רַבָּה הַקְּשָׁת,
מֵהָר לְצִי הָאֲחִיִּים חֲגוּרֵי שְׁרִיזוֹת הַנְּחֻשָׁת,
לְפָדוֹת אֶת־בָּתוֹ מִשִּׁבְיָה וְהִבִּיא בְּיָדוֹ רַב־כֶּפֶר
375 עָמוּ צִיץ תַּפְּאֶרֶת אַפּוֹלוֹ, גִּבּוֹר הַקְּשָׁת,
תְּלוּי בְּנֶהָב שְׂרָבִיטוֹ, וְלִכֵּל הָאֲחִיִּים הַכֹּחֲבִין.

ואולם מכללם התחנן לבני אטריאוס השונים;

וכל־האחיים פה אחר הריעו בקול, נִאֲתוּ

לְשִׁים כְּבוֹד לִפְנֵי לָקַחַת הַפְּדִיּוֹן מִיָּדוֹ,

380 רַק אֲנִי־מִנּוֹן בְּנוֹ שֶׁל־אֶטְרִיאֹס הַשִּׁיב אֶת־פְּנֵי:

מֵאֵן וּבַחֲרָפָה שֶׁלְּחֹ מַעֲלִיו וְקִשׁוֹת יִדְבֹר.

שָׁמַע הַזֶּקֶן וַיִּצְאָה וַיֵּלֶךְ. וְאוֹלֵם אֶפְלוֹ

וַעֲמַר לְהַפְלִיט עֲבָדוֹ בְּחִירוֹ, כִּי עַל פֶּן אֲהַבּוּ.

וּבְאֵחִיִּים שֶׁלַח אֶת־חֲצִיו הַשְּׂנֹנִיִּים, וַיִּפְלוּ

385 פְּגָרִים מִתִּים חֲמָרִים חֲמָרִים, וְעַפּוֹ הַחֲצִיִּים

סָבִיב בְּמַחְנֶה אֲחִיהָ הַגְּדוֹלָה. וְהִנֵּה כָּא נָבִיא

אִישׁ הַיּוֹדֵעַ מֵהַבְּסוֹד אֵל, וַיּוֹדֵעַ מֵהַיַּעַן;

אֲזוּ הַתְּחַנּוּנֵי אֲלֵיהֶם: קוֹמוּ וּכְפֹרוּ בְּקֶרֶן

פְּנֵי אֲלֵהֶם! — וּבְךָ־אֶטְרִיאֹס הַתְּצַנֵּף בִּי חֲנָם,

390 קָם וַיִּהַלֵּךְ אִימִים עָלָי — וַדְּבָרוּ גַם בַּצַּע.

וְאֶמְנָם הוֹבִילוּ בְּנֵי הָאֲחִיִּים עֲלֵיו הַעֵיִן

אֲשֶׁכֶר לְמוֹשֶׁל קָרַחַת חֲרִיסָה, וְגַם אֶת־הַנְּעֻרָה,

וְאוֹלֵם אֶת־בֵּית בְּרִיסָס הַנְּחוּנָה לִי מֵאֲחִיִּים

בְּזֵלוֹ מִמֶּנִּי וְהַעֲתָה מֵאֲהָלֵי הַצִּירִים הַשְּׂנֹנִיִּים.

וְלָכֵן אִם־תּוֹכְלִי, קוּמִי וְהוֹשִׁיעִי לְבִגְדֵי הָאֵמֶלֶל!

עָלִי לְגֹאֲלֵי־מָפוֹס, חֲלִי פְנֵי צָאוֹס — אִם יֵשׁ כִּי שְׂמַחַת

בְּאַחַד הַיָּמִים אֶת־לְבוֹ בַּפְּעֻלִים אוֹ גַם בְּדָבָרִים.

רַבּוֹת פְּעָמִים הַתְּחַלַּלְתָּ בְּהִכַּל אָבִי וּתְאִמְרִי:

אֵת רַק לְבַדּוֹךָ מִכָּל בְּנֵי אֱלֹהִים הַעֲבַרְתָּ אֶת־הַחֲרָפָה

אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לְהַמִּיט עָלֶי־קְרוֹנֵי־וַיּוֹן כּוֹנֵם הַעֲבִים,

בְּקוֹם כָּל־בְּנֵי הָאֱלֹהִים עָלָיו לְאָסְרוֹ בְּכַבְלִים:

הִירִי, פּוֹסִידוֹן וּבַתּוֹ גַּם הִיא פִּלְס אִמִּיגִי;

- וְאֵן בַּת־הַצֵּלִים, בָּאת אַף פְּדִית אוֹתוֹ מִכַּבְּלָיו.
 מֵהָר מֵהֶרֶת וְקֵרָאת לְגִבּוֹר בְּנֵי־מַעַת הַיְנֻדִים,
 405 לְעֹלוֹת לְמָרוֹם הָאוֹלִמְפּוֹס; וְהָאֵלִים לוֹ יִקְרָאוּ בְּרִיאָרוֹס.
 וְאוֹלִם בְּנֵי אָדָם אַגִּיאֹן לוֹ יִקְרָאוּ, כִּי גִבּוֹר מֵאֲבִיו.
 בָּא וַיֵּשֶׁב עַס־קְרוֹנִיֹן הַפְּרָעִים, וְעַל־אוֹנוֹ גָּאוֹתוֹ,
 וְקֵרְדוֹ לְאַחֹר הָאֵלִים וְלֹא עוֹד אָסְרוֹ אֶת־צְאוֹס.
 כְּלִזְוֹאת הַזְּכִירֵי אֵלֵינוּ, שְׁבִי אֲצִלֹּךְ, חֲבָקִי אֶת־בְּרָכִיו,
 410 אוֹיְלִי יְחֹן לְטְרוֹיִם הַפַּעַם וְעוֹ לָהֶם יִתֵּן,
 וְאֶת־הָאֲחִיִּים יְהִדוּף לְאַחֹר אֶל־כַּתְּף הַיְמָה,
 נֶפֶס וַיְבוֹסֶם, עַד תִּשְׁבַּע נֶפֶשׁ כָּלֶם אֶת־מִלְּכָם,
 וַיִּדַע אַף הוּא, בְּנוֹ שֶׁל־אַטְרֵיאֹוס, מַצְוֵה הַלְּאֲמִיִּם,
 וַיִּפְרֵר אוֹלְתוֹ כִּי־שֶׁקֶץ אֲבִיר כָּל־בְּנֵי הָאֲחִיִּים."
- 415 אוֹתוֹ עָנְתָה תֵיטִיס אַח־דְּבָרָהּ, רוֹחֶצֶת בְּדָמְעוֹת
 ,הוּי, בְּנִי, כִּי גִדַּלְתִּיךָ, וְלָמָּה יִלְדְּתִיךָ בְּעֶצֶב?
 לוֹ רַק יִשְׁבֶּת פֹּה עַד הַסְּפִינוֹת בְּאֶפֶס כָּל־פְּנֵעַ!
 הִנֵּה יְמִיךָ מַעֲטִים לְמָאֵד וּסְפוֹרוֹת שְׁנוֹתֶיךָ,
 וְאוֹלִם גַּם רָעִים הֵמָּה מִכָּל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ
 420 לְעֵמֶל יִלְדְּתִי אוֹתְךָ בַּהִיכֵל וּלְצִרוֹת גִּדּוֹלוֹת!
 אֲעַלְהֶנָּא אֶל־הָאוֹלִמְפּוֹס, הֵהָר הַמְּכֻסָּה בְּשֶׁלֶג,
 אֲצַמִּיר לְצְאוֹס חוֹצֵב הַבְּרָקִים, אוֹיְלִי לִי יִשְׁמַע.
 וְאַתָּה פֹּה שְׁבִינָא, בְּנִי, עִם־הַסְּפִינוֹת הַקְּלוֹת בַּיָּמִים
 וְעִם אֶת־עַם הַזְּחִיִּים וְעִמּוֹד בְּמִלְחַמָּתָם מִרְחוֹק,
 425 הַנְּהַיָּה יִצָּא צְאוֹס אֶתְמוֹל לָיִם הָאוֹקֵינוֹס
 לְמִשְׁתַּה בְּנֵי הָאֲתֵיפִים, וְנִלְוֶה לוֹ צְבָא כָּל־הָאֵלִים;
 רַק בַּיּוֹם שְׁנַיִם־עֶשְׂרֵי יוֹם יָשׁוּב אֶל־הָאוֹלִמְפּוֹס,

אז ועליתי למשכנות צאוס עד-היכל הנחשת,
אתבק את-ברכיו, ונפשי יודעת כי-ישמעני."

- 430 דברה ותלך. והוא עוד מתקצף וזעם בלבו;
זכר האשה יפת המהגרת, שלקחו ממנו
בחזק היד ובעברת זדון. ואולם אודיסס
בא עד לתריסה עם קרבן הפרים מאה לחטאת
והיה בבאם עד-חפי הים אל פגי היבשה,
435 אז המפרשים אספו וישומו בנרפתי הספינה,
הטו התרן אל כנו והורידו את חבליו בחפזה,
חתרו במשוטים להעתיק האני אל חפי המים,
וענן השליכו וקשרו קצהו לחוף במיתרים.
אחר עלו במעלה החוף ההומה מסביב;
440 לקחו הקרבן אשר הסיעו עמם לאפולו,
ועמם ירדה מעל האניה גם תריסס הנצרה,
אז יודילנה אודיסס הנבון אל-מזבח הקדש,
והסגיר אותה ביד אביה הכהן ויאמר:
"דע: אנממנון שליט הגוים שלחני, תריסס!
445 הנה הבאתי את-בתך אליך וחטאת לפיבוס,
לקפר על-כף הדניים ולתקיר תרון-אף המושל,
אשר הביא צרות נאמנות על-עם הארגוים."

- פכה דבר ונתנה בידו. וישמח אביה
לקראת הבת הנחמדה. ואלה עשו החטאת;
450 ערכו העולה על-גב המזבח הבנוי בפיו,
רזעו כפיהם במים וקפנו את-שערי הקדש;

אז קם חריסס, התפלל בקול ויפרוש את כפיו:

שמענא לי, אלי, הנוטר בקשת תפסך את־חריסה

ושומר את־קלה הקדושה ורדה בגבורה בסנדוס:

כאשר שמעת בקולי גם אז, בקראי אליה, 465

וכבד כבודך אותי ותגוף את־עם האחיים -

ככה שמעני גם־עתה והסר מהם את־הנגע!

ככה התפלל הכהן ופיבוס־אפולו שמעהו.

ואחר פלותם התפלה וזרו את־שערת הקרבן,

הטו את־צוארי הבהמות מול־ערפן, שחטון והפשיט 460

עזרן מעליהם ונתחו שוקיהן וכסום בפדר;

סביב סביב בפדר משנה ועליהם הנתחים.

שרפם הזקן על־עצים ושטפם ביין מאדם,

ועמדו הנצרים מסביב, אחזו בחמש הקלשון,

ואחר שרפם כל־שוק ואכלם מבשר הקרב, 465

בתרו לבתרים את־יתר הבשר, שמום על־שפודים,

צלום ושקדו עליהם ואחר הוצא כ־נתח.

וכאשר פלו את העבודה והוכן הנתח,

ישבו כלם לאכול יחדו ויטיבו את־לבם;

שתו לצמאם ויאכלו לשבעה חוגגים ושמחים. 470

אז ימלאו הנצרים את פדי היין עד־שפתם,

נסכו את־נספי הקרבן בספלים ולאיש איש נתנו

ככה כפרו פני אלהים וכל־היום רנו,

שבחו בקול כל־בני האחיים את־גבור הקשת.

הודו לשמו ולכחו - ושמע אלהים וישמח. 475

- ככה באה השמש ועלה הזשף מסביב,
 והם על־יד עבות האניה שכבו וישנו,
 והיה כִּי־עָלְתָה אֵאוֹס עִם־שַׁחַר אֲדוּם הָאֲצַבְעוֹת,
 קמו ויִתְהַרְרוּ לְשׁוֹב בְּסַפִּינָה לְמַחְנֵה אַחִיהָ,
 480 וְרוּחוֹ הַצַּח צָוָה לָהֶם אֶפְלוּ לְנַחֲוֹתָם.
 נִשְׂאוּ הַתָּרֵן, פָּרְשׁוּ מִפְּרָשִׁים קָלִים וּבַהֲרִירִים;
 בָּאָה הָרוּחַ וַתַּפַּח בְּהֵמָה בַּמֶּנֶף, וְסָבִיב
 לְאֹדֶן הַסַּפִּינָה הַקֶּלָּה מִשְׁבְּרֵי אַרְגָּמָן רָעִשׁוּ.
 חַפְזָה הַסַּפִּינָה בְּנִתְיָבוֹת הַיָּם, וַתִּשְׁלַם הַדְּרָךְ;
 485 וְהִיא כִּבְאֵם עַד־לְפָנַי הַמַּחְנֵה לְצַבָּא הָאֲחִיִּים,
 קמו וְהַעֲלוּ הַסַּפִּינָה הַשְּׁחוּרָה אֶל־הַיַּבֶּשֶׁה.
 לְחַפֵּי הַחוּל הַגְּבוּהִים מְשׁוּהָ, סִמְכוּהָ בַקּוֹרוֹת,
 וְהֵמָּה הִלְכוּ אִישׁ אִישׁ לְאַהֲלוֹ וְאִישׁ לְאַנְיָתוֹ.
- אך בְּנִפְלִיאֹס, אַחֲלִס הָאֲדִיר קֵל הַרְגָּלִים,
 490 יוֹשֵׁב עַל־יַד הַסַּפִּינוֹת הַמְהִירוֹת וְעוֹדוֹ מִתְאַנֵּף.
 רַגְלָיו מְנַע מִסוּד הַמוֹעֲצוֹת, תַּפְאָרֶת לְגָבָר;
 מְנַע רַגְלָיו מִמְקוֹם הַמְלַחְמוֹת. אֶכֶל הָעֶצֶב
 לָבוֹ בַקָּרְבוֹ – וְנִפְשׁוּ עֲרָגָה עַל־תְּרוּעַת מְלַחְמָה.
- וְאֵאוֹס עִם־שַׁחַר עָלְתָה בַּפַּעַם הַשְּׁתִּיתִים וְעָשָׂר,
 495 וְכִלְ־אֱלֹהֵי הַנְּצַח שָׁבוּ אֶל־הַר הָאוֹלְמָפוֹס
 וַצֹּאוּס בְּרֵאשֵׁם. לֹא שָׁכְחָה תַטִּיס בְּנָה וְשִׁאֲלָתוֹ,
 וְעַם־הַפֶּקֶר עָלְתָה מִתְהוֹמוֹת הַיָּם לְאוֹלְמָפוֹס.
 מִצָּאָה אֶת־צֹאוּס מִבֵּיט לְנִכְחַ, נִבְדֵּל וּבּוֹדֵד
 בְּרֵאשׁ שְׁוֹסְלַע מִסְּעֵי אוֹלְמָפוֹס רַב הַשָּׁנִים;

500 באה ותשב לפניו ותחבק את־ברכיו בשמאלה,
שָׁחָה ימינה ותגע לְלַחֲיוֹ מִתַּחַת וַתְּדַבֵּר;
עָפְקָה אֶת־שִׁיחָה בְּאָזְנֵי צֹאֵס־קְרוֹנִיּוֹן הַשְּׁלֵיט

„צאוס אבי! אם ישכי מעודי אותך כבודתי
בפי או בפעלי מכל אלהים – עשה את־שאלתי:
505 שִׁים־נָא כְבוֹד הַפַּעַם לְבִנִי; לֹא הָיָה כְמוֹהוּ
לְפָנָיו שְׁבַע רִגְוֹ. וְאוֹלָם הַשְּׁלֵיט בְּעַם אֲגַמְמָנוֹן
חִלַּל נִחַלְתוּ וַיִּזְוֹל זֶה־עֲתָה בְּמוֹיָד אֲשַׁכְרוּ.
קַח־נָא נְקַמְחוּ, שׁוֹכֵן אֱלֹמְפוֹס וְשׁוֹפֵט הָאָרֶץ!
תִּן־נָא לְטְרוֹיִם עוֹ רַק הַפַּעַם, אִוְאֹז וַיְשִׁימוּ
510 בְּנֵי הָאֲחַיִּים כְּבוֹד לְבָנֵי וַיִּכְבְּדוּ עַד־עוֹלָם.”

דברה – וצאוס כונס העבים לא ענה לה דבר.
החריש וישב עד־בוש, וחטיס התרפקה על־ברכיו,
דבקה אליהן, לא הרפתה עוד, ושנית החלה:

„יהי־נא לך ערום לנגדי: – עשה את־שאלתי
515 אוֹגַם הַשֵּׁב אֶת־פָּנָי – אֵין נִמְנַע מִמֶּךָ! – וַיַּדְעַמְתִּי
כְּמָה נִקְלוֹתִי בְּעִינַיִךְ הַיּוֹם מִכָּל בְּנֵי־אֱלִים.”

וצאוס כונס העבים לה ענה ובלא חמדה דבר:
„אָמַנְם רַק רַע הוּא אִם מְדוֹן תַּעֲרִי בִין־חִירֵי וּבֵינֵי,
וְהִיא בֹא תְבוֹא לְהִתְגַּלֵּל עָלַי וּלְהַצִּיק בְּדָבָרִים.
520 הִנֵּה הִיא רָבָה יוֹם יוֹם אֲלֵי בְּקָרֵב הָאֱלִים,
בְּאִמְרָה כִּי יָדִי חִפּוֹן בְּקָרֵב עִם עַמִּי הַטְּרוֹיִם

לכי-לך אפוא צמח לרפך והירי לא תראך,
 ואולם בטוחה הני בי כיראשים אל-לב אף-אעשה.
 הנה אנכי מניד בראשי, לבעבור תאמיני.
 525 ואת הלא תדעי כיונה לי אות קדש לעיני האלים,
 דבר לא נפל, לא שנה קל-אמר ולא אכזיבנו,
 אם רק בראשי עליו הנדמי לעת-כי דברתי.

דבר קרוניון נקרוץ בגבות עיניו השחורות.
 נעו אף-נעו תלפלי אל עולם העוטרים מסביב
 לקדקד ראשו - וירגזו מוסדות אולמפוס הנאך.
 530

ככה נועצו שניהם ויפנו איש איש לעברו,
 היכי ירדה מן-האולמפוס למצולות המים,
 וצאוס בא להיכלו וחרדו לקראתו האלים
 נתרו מעל פסארתם ואין לא מצאו לשבת
 535 לחכות אליו עדיבוא ויצאו כלם לקראתו.
 ישב על-פסאו. ואולם היכי לו ארבה ותרא
 בדברו בסתר אלתטיס היפה בת-מושל השם
 אשר בגליה בגלי תפסוף - ותמהר אל-קרוניון
 אל השמים, ופיה מלא אלה ותדבר:

מיצה מקרב האלים פה נועץ צמח, הערום?
 תמיד נה היה משוש דרכיה להתחמק ממני,
 לשית בסתר עצות ולהעלים ממני הדברים.
 עוד לא הנדמ לי דבר מעודך ובגפוש תפצה
 למען אדע את-הגות לבך הנסונה גם אני.

645 אֹתָהּ עָנָה אָבִי כִלְהָאֵלִים וְכִלְבָּנֵי אָדָם:
 הִירִי! אֵלֵינָא תִאֲמִינִי כִי כִלְאֶשֶׁר אֶחְרַץ תְּבִינִי;
 יִקָּשׁ כְּוָה לְפַעֲמִים מַעֲמָךְ, וְאֶף־כִּי אַתְּ אֶשְׁתִּי,
 דְּבָר כִּי יִסְכּוֹן גַּם־לָךְ אִם יִהְיֶה, אִזּוּ אַתְּ לִי רֵאשׁוּבָתָה
 בֵּין־כָּל הָאָדָם וּבֵין כָּל הָאֵלִים לְגִלוֹת אֶת אֲנָךְ;
 650 וְאוּלָּם כִּי־יִישֶׁר בְּעֵינַי לְחֲרוֹץ וּלְהַעֲלִים מֵאֵלִים—
 אֶל־לָךְ לְרַגְלִי אוֹתִי וְאֶל־לָךְ לְתַקַּר אֶת־סוּדִי.”

אִזּוּ אֲמַרְיָהּ הַשִּׁיבָה הִירִי טְהוֹרַת הָעֵינַן:
 לְמַה־תְּדַבֵּר, קְרוּנִיּוֹן הַנּוֹרָא, נוֹרָאוֹת כְּאֵלֶּה!
 קָאָה, לֹא דְבַשְׁתִּי מַעוּדֵי אֶת־סוּדְךָ וְגַם לֹא תַקְרַתִּי;
 655 תְּמִיד כִּלְאֶשֶׁר חִפְצָתָ בְּלִבְךָ, אוֹתָהּ בִצְעָתָה.
 וְאוּלָּם יִגְרַתִּי פֶן פִּתְהַ תַּפְתְּהָ אוֹתָךְ בְּדַבְרִים
 חֵיטִּים בְּתוֹכָן הַמַּיִם, הָאִשָּׁה לָּהּ רַגְלֵי הַכֶּסֶף,
 כִּי עַם־הַשְּׁחֵר יֵשֶׁבָה הַיּוֹם וְחִבְקָה בְּרַפְיָהּ,
 וְאִתָּהּ אֶת־רֵאשֶׁף הַנְּעוּתָה, וְאִבִּין כִּי־לִבְךָ לְאַחִילָס
 660 וְכִי הָאֲחִיִּים תִּשְׁחַת לְאַרְץ עַל־יַד סְפִינּוֹתֵיהֶם.”

וְצֹאִים פּוֹנֵס הַעֲבִים קָרָא וְאֲמַרְיוֹ לָהּ עָנָה:
 תְּמִיד רַק תִּטְאוֹת תִּבְקָשִׁי, הוֹמְיָה, תְּמִיד תִּתְאַרְבִּי!
 וְאוּלָּם מֵאִפְעַ כִּלְפַעֲלָךְ, כִּי וְנָה תִהְיִי לְלִבִּי
 הַלָּךְ וְנָרָה מִיּוֹם אֶל־יּוֹם— וְנִסְמַתָּ בְּאַחֲרֵיתֶךָ;
 665 וְלֹא גַם כְּדַבְּרְךָ כֵּן הוּא, אִזּוּ אוֹת הוּא כִּי כְכָה חִפְצָתִי
 שְׂבִי לָךְ אִפּוֹא וְדַמִּי וְשִׁמְעִי גַם אַתְּ לְמַצְנֹתִי;
 כִּי לֹא יוֹעִילוּךָ כִּלְצַבְּאוֹת אֲלִמּוֹת בְּמַר הָאוֹלְמָפוֹס
 בַּיּוֹם אֲשֶׁר אָקוּם עָלֶיךָ וְאֶשְׁלַח כָּךְ יְדֵי הַקָּשָׁה.”

דבר - ומירא לנפש הירי טהורת הצין.

570 יִשְׁבֶה מִמְרִישָׁה וְתִכְבֹּשׁ הַמּוֹן לְבָבָה בְּטַהוֹר ;

בְּהִיכַל אֱלֹהִים יִשְׁבוּ וְאָבְלוּ כְּלֵאֲלֵי אֹרְנֵיהָ.

עֲתָה בַּחַח יִתְּפִיּוּ הַיַּפְסְטוֹס חֲכַם הַחֲרָשִׁים,

לְבִיא לְעֹנֶרֶת הִירִי הוֹרְהוּ לְבִנַּת הַנְּרוּעוֹת:

אֲמַנְסֵם מְרָה תִּהְיֶה הָאֲחֵרִית אִם בָּכָה גַם אַתֶּם

575 נֹצִים עַל־אֲדוֹת אֲנָשִׁי תְמוֹתָה, לְסַכְסַךְ בְּנֵי־אֱלִים ;

עֵבֶת מְשׁוֹשׁ מִשְׁמֵנוּ וְהִרְעָה הוֹלֶכֶת וְגִדּוֹלָה.

וְלִכֵּן אֲדַבְּרָה נָא לְהוֹרְתִי, וְאִם לָפָה לְבַיְתֵינוּ,

וְדַבְּרָה בְּאַהֲבָה לְאֵבִינוּ הַנְּחַמְד, וְחַדֵּל הַרְגֵנוּ

וְרִיב לֹא יִהְיֶה, וְלֹא יוֹסִיף לְהַשְׁבִּית אֶת־יְשׁוּתָה חַגֵנוּ

680 הֵן אִם רַק כִּחְפוּץ שָׁכֵן הָאוֹלְמָפוֹס, מִשְׁלַח תְּחִזּוֹיִם,

וְנִפֵץ אוֹתָנוּ עִם־כִּסְאֵי־נוֹ, כִּי מִכֵּל יִגְבֵר.

לָכֵן אִם לֹא תִשְׁתִּי בַחֲלָקוֹת וּמַעַט בְּאַהֲבָה,

וְהֵאִיר שְׁנֵית צֵאוֹס אֶת־פְּנֵי אֱלֵינוּ וְרָצֵנוּ.

כָּכָה דָבַר וַיִּמַר מִמְקוֹמוֹ, וְעַל־יַד הוֹרְתוֹ

685 גַּתָן אֶת־גְּבִיעַ הַמִּשְׁנָה הַגְּדוֹל וַיֹּסֶף וַיֹּאמֶר:

סִכְלִי, הוּא אֲמִי, וְשָׂאֵי מְנַת חֲלָקָי, וְלֹא גַם יִכְבְּדוּ

לָמָּה תִרְאִינָה עֵינַי אֶת־כִּיּוֹד בְּקוֹמוֹ עֲלֵיךָ ?

וְגַם אִם־יִצַר לִי בְצַרְתְּךָ, הוֹשִׁיעַ לֹא אוּכַל.

מִי אֶל־צֵאוֹס יִשָּׂר וַיִּכְלַל וּבְפָנָיו יִתְּצַב ?

690 הִנֵּה יוֹם אֶחָד קָמְתִי וְאָמַר לְעֶצוֹר לֹא רָגַע,

וְהוּא בְּכַף רַגְלֵי תַפְשָׁנִי וְטִלְטְלָנִי מִסֵּף הַשָּׁמַיִם ;

מִיֶּעַף עֲלָי יוֹם תִּזְוֵא, וְעַם־בֵּא הַשָּׁמַשׁ נִפְלְתִי

כְּלִי וְחַי עַל־אֲדָמַת לְמָנוֹס, כְּל־עוֹד בִּי נִשְׁמַתִּי,
אִז אֶת־הַנוֹפֵל אֶסְפוּ בְחַמְלָה בְּגִי הַסְּנֻטִיִּים."

- 595 דָּבָר — וּתְשַׁחֵק בְּנֻעִימוֹת הַיָּרִי לְבַנַּת הַזְּרוּעוֹת,
לְקַחָה מִיַּד בְּנָה הַגְּבִיעַ וּתְשֹׁב וּתְשַׁחֵק.
פְּנָה וְהַיְמִין, הוֹלֵךְ וּמוֹזֵג לְיֵתֶר הָאֵלִים;
דוֹלָה הַנְּקָטוֹר הַמְּתוֹק מִתוֹךְ הַקְּתוֹן וּמוֹזֵגוֹ.
נִתְנוּ הָאֵלִים קוֹל שְׁחוֹק; וְהַשְׁחוֹק לֹא תָרַל, לֹא תִלְךְ,
600 לְמֵרָאָה הַיִּפְסְטוֹס הַצּוֹעֵד חַיֵּשׁ קָל, וְהוּא הַפְּסֵת.

- כָּכָה יֵשְׁבוּ יוֹם תָּמִים, מִיִּטְיָבִים לְבָבָם וּשְׂמֵחִים,
עַד־כִּי בָּאָה הַשְּׁמֶשׁ; לֹא תִסְרָה הַפְּרָה כֵּל דְּבָר:
לֹא אֶת־מְנַגִּינוֹת אֶפְלוֹ בְּנִגְנוֹ בַּכְּנֹד הַנְּעִים,
וְלֹא אֶת־הַזְּמִירוֹת הַיְּפוֹת בְּנֹמֵר הַמּוֹזוֹת תְּזַיְפוֹת.
605 וְכֹאשֶׁר הוֹרֵד לְפִיד הַשְּׁמֶשׁ הַבּוֹעֵר וַיִּכְבֶּה,
הִלְכוּ לְנוֹה אִישׁ אִישׁ בְּמַעֲוֹנוֹ וְאִישׁ בְּהִיכְלוֹ,
אֲשֶׁר לוֹ בְּנָה הַיִּפְסְטוֹס בְּחַכְמָה רַבָּה וּגְדוּלָּה;
הוּא הַפְּסֵת הַתָּרֵשׁ הַגְּדוֹל לְשֵׁם וּלְתַפְאֲרָתוֹ,
וְצֹאֵס הַמְּרַעִים בְּאוֹלֵמְפוֹס צֵלָה גַם הוּא עַל־צִוְעוֹ,
610 אֲשֶׁר יִנּוּחַ עָלָיו בָּבֹא לוֹ שְׁנָתוֹ הַמְּתוֹקָהּ
צֵלָה וַיִּנּוּחַ עִם הַיָּרִי הַיּוֹשְׁבָה לְכִסֵּא הַזְּהָב.

משירי הַנְּרִיד הַיָּנֵעַ



לו ידעו הפְּרָחִים הקְטָנִים,
עד כִּמָּה מִחֲצַת בֵּי הַלֵּב,
אִזּוּ בָּכוּ אִתִּי כַתָּנִים
לְרֹפֵא בְקִרְבִי הַכָּאֵב.

לו זְמִירֵי-הַלְּיָלָה הַפִּירוּ,
מָה עֲצוּב וְחֹלָה אָנִי,
אִזּוּ שִׁירִם הֶעֱלֹז הַעִירוּ
לְהַמְתִּיק עֲצָבִי לִי.

יָלוּ אֶת מִכְאוּבֵי רָאוּ
כּוֹכְבֵי הַזָּהָב, אִזּוּ
מִזְבוֹתָם הִרְחֹק בָּאוּ
לְדַבֵּר תְּנַחֲוּמִים אֵלַי.

אִךְ הִמָּה לֹא יוֹכְלוּ יָדַע,
וְרַק אַחַת יוֹדַעַת הַכָּאֵב:
הֵן הִיא אֲשֶׁר קָרְעָה קָרַע
לְקָרְעִים בֵּי אֶת הַלֵּב.

* *

*

מִמְתִּי, בְּסִירָה הַקֶּלֶה
 יִשְׁבְּנוּ וְלִבְנוּ כֹה חֵם.
 הַלֵּיל הִיָּה שׁוֹקֵט, וְאַנְחֵנוּ
 חֲמֵרֵנוּ לְמַרְחָקֵי יָם.

בְּחִכְלֵת הַסֶּהַר הָעֵנֵג
 רִבֵּץ אֵי־פִלְאוֹת כְּבִד־סוֹד
 וְקוֹלוֹת גַּמְלָאִים עָלוּ
 וְרַפְּפוּ עַרְפְּלֵי־הוֹד.

וּצְלִילִים וְקַסְמִים הִתְאַבְּכוּ
 וּפִלְאוֹת הַתְּנַשְׂאוֹ מִשָּׁם;
 אֶךְ אָנוּ בְּאֵין גִּיל חֲמֵרֵנוּ
 הַלְּאֵה לְמַרְחָק הַיָּם.

* *

*

הֵם עָנוּ אוֹתִי קָשָׁה
 וַיִּירוּ לִבֵּי מָרִי;
 אֵלֶּה בְּרַב אֲהַבְתֶּם,
 וְאֵלֶּה בְּשִׁנְאֵתֶם לִי.

הֵם שָׁמוּ רוֹשׁ בְּלִחְמִי,
 וּמִסְכּוֹ לִי רַעַל בְּשִׁתִּי;
 אֵלֶּה בְּרַב אֲהַבְתֶּם

ואֵלֶּה בְּשִׁנְאָתָהּ לִי.

אךְ זוֹ שְׁהִרְבֵּהָ כִּנְעִי
וּתְשִׁלַּח חֵץ מִן מִנֹּת בִּי,
הִיא שְׂנֵא לֹא שְׂנֵא תִנִּי,
אךְ גַּם לֹא אֶהְבֶּה לִי.

* *

חֲלַמְתִּי שְׁנֵית הַלֹּם יָשֵׁן: - לֵיל בַד,
לֵיל אָבִיב, וְאַנְחֵנוּ נִשְׁעָנִים
אֵל אֵלֶּה וְנִשְׁבָּעִים כִּי לְעוֹלָמִי עַד
נִהְי אִישׁ לְאָחִיו בְּאִמָּנִים.

מֶה הִיְתָה הַשְּׁבוּעָה נִמְרָצָה לְמַאֲד,
בְּנִשְׁיָקוֹת וּצְחֹק עַד שְׁכָרוֹן!
וְלָקַחְם אֶת דְּבָרֵי הַשְּׁבוּעָה גַם עוֹד
נִשְׁכַּתְם אֶת הַיָּד לְזִכְרוֹן.

הוּי, חֲבִיבָה עִם מִבְּט הַעֵיִן הַנֶּזֶךְ!
הוּי בַעֲרָה נִשְׁכָּנִית יִקְרָה!
הַשְּׁבוּעָה - הִיא הִיְתָה כְּשׁוֹרָה, וְאֵד
הַנִּשְׁיָכָה - זוֹ הִיְתָה בַעֲרָה.

* *
*

רוח סתו יניע העצים,
הלילה לח וקר;
מכרבל באדרת אפורה
אני רוכב ביער הקר.

וברכבי ורכבו לפני
מחשבותי בהמון של גל;
ונשא ינשאו אותי
אל בית אהובתי חישקלי.

הכפלים נובחים, המשרתים
יוצאים באבוקות אלי;
משער וצילי דרבנתי
על השלפים מה עליו נחי.

בחדר המרפד מרבדים
גיל אורות וריחות נחם,
ימחקה שם אל בואי
התמודה בצחוקה, צחוק רגז.

הרוח נושבת בעצים,
האלון מתגודד ושח:—
מה לך, הוי רוכב אוילי,
מה לחלום זה אוילי ולך?

* * *

*

אלם וקר היתה סביב הליל ;
 תעיתי בין שיחי היער בילל.
 עורתי העצים משנתם, וברקמים
 אלתי את ראשיהם הניעו כמנתמים.

o

עוזי עבי אקר נמים
 קהל האלים, ואין איש רואם,
 נאני מקשיב קול בחרתם—
 ואז האויר נעשה זועם.

אויר פרא! סעדות ונעה
 חושבות בפץ האניה—
 מי יבלם רוחות אלו?
 גלי הפקר מי יכריע?

קצר-ינד ללהם עם הסער
 ועם הגלים האפלים—
 אני עוטה את אדרתי
 לישון שנתתי עם האלים.

* *

*

חושבים כי כואב אנכי
את מכאוב האהבה, וסוף־סוף
יט לבי גם אני להאמין,
להאמין בדבת הרחוב.

את קטנה ועינים לך גדולות!
זאת אמר לך לבי יום יום,
כי גדלה לאין קץ אהבתי,
כי נפשי תאכל עד תם.

אך רק בחדרי הבודד
הגידה הלב, לא הפה;
אך אויה! בהיותך לפני
לא עבר על שפתי כל זה

אז עמדו מלאכים רעים
בינינו וסגרו את פי,
ואויה! בגלל המלאכים
הרעים כה אמלל אני!

*

*

בערה אשר פיה כה אדם
ועיניך מחקו כה,
את הקטנה, הנחמדה,

כל הרהורי תמיד בך.

ערב חרף זה פה יארף,
ומה מתוך עוד מהיות
עתה שם במדרף עמך,
פזפט חרש בשעה זאת!

אלוי פי היד הקטנה
והלבנה לחץ ונשק,
ובדמעות הרטיבנה —
יד לבנה זה בלויחק.

* * *

וכי לבנת פני לא גלתה לך
מדוי אהבתי השפונים?
ואת עוד חפצת, כי גם פי הגא
ידבר אלך מחנוניים?

הפה הנה גא רב מדי
וברק נשק והחל יודע,
זיש פי ידבר בלעג מר,
עת הוא בכאבו גוע.

* *
*

ספיריט-הוד עינך הן,
המתוקות והתקיבות -
מה-שפר חלקו של האיש,
שלבו הן מרהיבות!

לכבך אבן-העלם הוא,
ענגה ומזהירה -
מה שפר חלקו של האיש
שדרכו היא מאירה!

אדמים שפתומך הן,
אין עוד חן כחנן -
מה שפר חלקו של האיש,
לו אהבה דוקרות הן.

בוי, לו הכרתי את האיש
באשרו ובכל גדלו,
ולבדו מצאתיו בער עב -
אז קץ אשרו בא מיד לו.

* *
*

אין שלמות פחיים - הוי רזי לי, רזי
אלך לשאול בפרופיסור אשכנזי.
הוא ידע לתקן בהקמת לבבו

כֵּל פָּגַם וְלֹפֵל יִמְצָא שִׁטָּה מוֹבְנָה -
 בְּמִצְנַפֶּת לֵילִי וּבְכִסּוֹת מִשְׁכָּבו
 יִסְפֹּר כֵּל פְּרָצִי הַבְּרִיאָה הַיְשָׁנָה.

* *

*

הַיּוֹם בְּעֶרֶב קִהַל אֲנֹרְחִים
 בְּבֵיתָם הַשְּׁטוּף אִזֵּר חָג;
 בַּהֲלוֹן הַמּוֹאֵר לְמַעֲלָה
 יִנּוּעַ צֵל עֲנַג וְדָק.

אַתָּה לֹא תִרְאִינִי - לְמַטָּה
 פֹּה אֶעֱמֵד בְּסִתְרֵי הַלַּיִל;
 עוֹד פְּחוֹת מְנָה תוֹכְלִי לְרֵאוֹת
 לְלִבִּי הַקּוֹדֵר בְּצֵל.

לְבִי הַקּוֹדֵר יֵאָהֵבךְ,
 יֵאָהֵבךְ וְנִשְׁבֵּר בְּלִט,
 נִשְׁבֵּר וּפְרָפֵר וְזֶה דְמוֹ -
 אֵךְ זֹאת לֹא תִרְאִי אֶתָּה.

* *

*

שׁוֹב הֵן אוֹתָן הָעֵינִים,
 לִי רַב אֲשֶׁר אֲזוֹ הָעֵינִיקוֹ.

וּשְׁפָתַיִם אוֹתָן שׁוֹב הֵן,
לִי אֵת חַיֵּי כַּה הַמְתִּיקוּ.

וּם הַקוֹל הָעָרֵב זֶה הוּא,
אֲשֶׁר צִלִּילּוֹ כַּה אֶהְבֵּתִי
אָךְ אָנֹכִי לֹא עוֹד זֶה הוּא,
אָךְ אָנֹכִי אַחַר שַׁבְּתִי.

זַרְעוֹת צַחֲרוֹת, קְפוֹת, חוֹבְקוֹת
אוֹתִי שׁוֹב בְּעֵז לְהִבֶּה,
נֶאֱנִי עֹכּוֹר הַרְהוּרִים
שׁוֹכֵב וּזְעָף עַל לְבָבָה.

* *
*

לִיָּהּ רוֹבֵץ עַל הַדְּרָכִים הַזְרוֹת -
וְדוּי הַלֵּב וְהַגּוֹ יִגַּע;
וְהַגּוֹ אוֹרֵךְ, הַסֵּהר הַמְתוֹק,
בְּכַרְכָּה רוֹמְמָה עַלִי שׁוֹפֵט.

הַסֵּהר הַמְתוֹק! בְּקַרְנֵי אוֹרֵךְ
תָּנִיס אֵימַת לֵיל קִדְרֹת
אֲזוּ כֹל מְכֹאֲבֵי יִמְסוּ בְּקַרְבֵי,
וּבְעֵינַי שְׁנִית הַדְמָעָה נוֹהֲרֹת.

*
 *
 המות הוא הלילה הקריר
 הנמים — יום שרב וחם;
 קבר שקעה השמש ושנה תוקפתי
 מה מאד הוגיעני היום!

כצל למטתי צומח אילן,
 וזמיר יזמר שם דום;
 יזמר זמרתו על נעם אהבה —
 ואני הנה מקשיב בחלום.

* *

*

אי יפתך, זו לכבודך
 שרת צבא מנגינות נאות,
 עת להבות אל אדירות
 בלבך העלו רחשי פלאות?

להבות אל ההן דעכו,
 והלב בי אכול צנה,
 ומחפתי זאת הארון
 לצפר אהבתי הנה.

מִשִּׁירֵי וו. גֶּאָטֶע

בְּרוּמֶתוֹם

כֶּסֶה שְׁמִיךְ, צֹאנֶם,
בְּעֵנֵי עֲבִים,
וְאֶת־יְדִיךָ, כְּמוֹ נֶעַר
הַמְּסַעֵף דְרָדְרִים,
אֶל־אֲלוֹנִים נֶסֶה וְאֶל־גְּבֵהֵי הָרִים;
אֲכֹן לִי, אִמ־תֹּאבֶת וְאִמ־תִּמְאֹן,
הַנֹּחַ מִנַּח אֶת־אֲדָמְתִי זֹאת
וְאֶת־סִכְתִּי, אֲשֶׁר לֹא אָתָּה בְּנִיתָהּ,
וְאֶת־כִּיּוֹר אֲשִׁי,
אֲשֶׁר עַל־דְּבַר שְׁלֵהבְתָהּ
קָנֵא תִּשְׁנֵא בִּי.

לֹא יִדְעֵתִי דְלִים מְכֶם
תַּחַת הַשָּׁמַשׁ, אֲלִים!
בְּמַפְלֵי קָרְבָן
וּבְלֶהַב תַּפְלוֹת.

תְּכַלְכְּלוּ בַמִּסְפְּנוֹת
 אֶת הַזֶּדַע כְּבוֹד מִכֹּחְתֶּכֶם,
 וְגַם דָּגָה רָעֵב רַעְבַתֶּם, לֹא־
 יִלְדִים עַם־אֲבִיּוֹנִים
 הֵיוּ פְתָאִים רַבֵּי תִקְוָה.

בַּעֲדֵינִי יִלְד
 טָרַם אֲדַע צֵאת וְבֹא,
 הַסְבֹּאתִי אֶל־הַשָּׁמַיִם
 אֶת־עֵינַי הַתַּעֲהָה, כְּמוֹ אֲמַצָּא
 אֲזֶן מִמַּעַל שָׁמַיִם, לְשִׁמּוֹעַ אֶת־רִיבִי
 וְלֵב, כְּמוֹ לִפְנֵי,
 לְהַמְלִיךְ אֶל הַנִּקְשָׁה.

מִי הוֹשִׁיעַ לִי
 מִשְׁרִירוֹת לֵב הַטִּיטְנִים?
 מִי מִלֵּט מִמּוֹת אוֹתִי
 וּמַעֲבָדוֹת?
 הָאֵם לֹא אַתָּה לְכַדֵּךְ בַּצַּעַת כָּל־זֹאת,
 אַתָּה הַלֵּב הַלֵּהט וְקָדוֹשׁ?
 וְאַתָּה בְּרַכְתָּךְ הַלֵּהטת עַל־הַתְּשׁוּעָה
 הַגִּשְׁתָּ, אַתָּה הַרְף וְטוֹב, אַתָּה הַנְּתַעֵה בְּשׁוֹא
 לְיִשְׁן שָׁמַיִם בְּמָרוֹם?

הֲלִי אֲנִי כְּבָדְךָ? עַל־מָה?
 הַמְיֻמִּיךְ הַבִּטָּת פְּצָעִים

אֲשֶׁר לִכְפֹּא ?
 וְאִם יִבְשֶׁת מִימֶיךָ דְּמֵעוֹת
 אֲשֶׁר לִנְדָכָא ?
 הָאֵם לֹא עֲצַבְנִי לְאִישׁ
 הוֹמֵן אֲשֶׁר כֹּל יְכוֹל
 וְהַגּוֹרֵל אֲשֶׁר נִצְחִים לוֹ -
 אֲדוֹנֵי נְאֻדוֹנֵיךָ ?

אִם דְּמִית אַפּוּא,
 כִּי אִמָּאס אֶת־הַחַיִּים,
 אֲבָרַח לְשִׁמּוֹת מְדַבֵּר,
 יַעַן אֲשֶׁר חֲלוּמוֹת פְּרַחֵי
 לֹא כָלֵם גַּמְלוֹ ?

פֹּה אֲנִי יוֹשֵׁב וְיוֹצֵר בְּנֵי אָדָם
 בְּצַלְמִי,
 דוֹר אֲשֶׁר יִשְׁנֶה לִּי,
 לְטַבּוֹל, לְכַבּוֹת,
 לְהַחֲעַנֵּג וְלַעֲלוֹז
 וְלִבְלֹתֵי שִׁים אֶלְיָךְ לֵב -
 כְּמוֹנֵי |

רַבִּי נְדָרָא = נְתַ טַא גּוּרִי

הַ גְּנִי

מתרגם לאנגלית מתוך המקור הַבְּנִגְלִי
על ידי המחבר עצמו, ומאנגלית לעברית

— על ידי —

דוד פרישמאן

מ ב א

רוב הזמירות על האהבה ועל החיים, שתרגומן מתוך הלשון
הקֶנְגֶלִית נתון לפניכם בספר הזה, נכתבו הרבה קודם שנכתבה הסֶרִיה
של השירים הֶרִילִיגִיזִים, שנתפרסמו בספר „גִיטֶנְיֶיאֵי”. לא בכל
מקום נעשה התרגום מלה במלה. יש שבאו דברי המקור מֶקְקָרִים
ויש שנתחדשו מֶעִיקָרִים.

רבינדרא-נת טאגורי

א

העבד

עשי-נא עם עבדך חסד, המלכה!

המלכה

הנה כלתה האספה ועבדי הלכו כלם. למה-נה אחרת
עד הרגע האחרון?

העבד

כי-פטרתי את-יתר העם, לכן זאת עת לי -
באתי לשאל את-הנשאר עוד למען האחרון בעבדך
ונתתו לי.

המלכה

מה-יש לך ליחל עתה אם-ככה אחרתי?

העבד

שימיגי לבנן בגן פרחיה.

המלכה

מה הדבר הנור הזה אשר אתה מבקש?

העבד

מכל-יתר מלאכתי אצח את-ידי.
את-חרבותי ואת-רמחי אשליף ארצה. אלינא תשליחיני
לארצות רחוקות. אלינא תצויני לצאת למלחמות חדשות. רק
שימיני לגנון בגן פרדיזי.

המלכה

מה-משפט העבודה הזאת?

העבד

משמרת היא לימי שבתותיך.
את-משעול הדשא הרענן אנצור, אשר שם תהלהכי יום
יום בבקר, ואליפל אשר תדרוך כף רגליך וגלאו לך פרחים
עופים למות את-ברכת תהלתך.
במחצלתך אניעך בינות לענפי הספט פרנה, אשר שם
ביט הירח המתחדש מבעד לעלים והתאמץ לנשק את-כנף
שמלתך.
בשמן בשם אמלא את-המנורה אשר עס-מסתך, ואת-
הדום רגליך אכסה בצבעי סנדלוס וכרכם ושמתי לו מראות
גמלאים.

המלכה

מהתשאל בשכרה?

העבד

כי תתניני ואחזיק בידוך הקטנות, הענגות מני ציצי
 הלוט, וענדותי על-אצבעותיהן שרשרות פרחים. כי תתניני
 ואמשה את-כפות רגליך משחת טרפי האשוקה האדמה, ואת
 שמעי האבק אשר ידבק אליהן אעביר בנשיקות פי.

המלכה

את-שאלתך רציתי, עבדי: גנן תהיה לי בגן פרחי.

ב

„ראה, המשורר! הערב הולך וקרוב - ישער ראשך הפך

לבו.

„הבבדידתך בטיחה עם-לפך שומע אתה את-סוד אחרית

הימים?”

„הערב בא”, אמר המשורר, „ואני פה אורב ומקשיב -

כייש אשר איש מן-הכפר יבא לקרא לי גם אחרי גטות

היום מאד.

„מחכה אנכי פה - כי יש אשר שגי לבבות תעים

ורכים יקרבו זה אל-זה, וארבע עינים להטות תתחננה אלי

לְשִׁיר לָהֶם שִׁירִים, לְבַעֲבוֹר אֲשֶׁר־בַּיַּת אֲתִי-הַדְּמָמָה אֲשֶׁר מִסְבִּיב
לָהֶם וּלְבַעֲבוֹר אֲהִיָּה לָהֶם לָפָה.

„מִי יֵאָרֵג לָהֶם אֲתִי-לְבוֹת וּמִירוֹחֵיהֶם, אִם-אֲנֹכִי אֲשַׁב עַל-
שַׁפַּת הַחַיִּים לְבַעֲבוֹר חֶקֶר אֲתִי-הַמּוֹת וְאֲתִי-אֲשֶׁר מֵעַבֵּר לְגִבּוֹלָיו?
„כּוֹכֵב הָעֶרֶב הַנִּמְהָר הַזֶּה הֲלָף.

„לָפַת הַמְּדוּרָה אֲשֶׁר עַם-מִשְׁרָפּוֹת הַמַּתִּים הוֹלֶכֶת הֲלָף
וְשָׁקַע אֶצֶל הַנַּחַל הַמַּחְרִישׁ.

„הַזֶּה עֲדַת שׁוֹעֲלִים צוֹעֶקֶת מִחֲצַר בַּיִת שׁוֹמֵם לְאוֹר הַיָּרֵחַ
הַמִּתְחַבֵּא.

„וְאִם עֲבַר-אֲרַח נָטַשׁ אֲתִי-בֵיתוֹ וְעַד-הַלּוֹם יָבֵא לְשַׁבַּת
פֹּה הַלְיָהּ, לְהַקְשִׁיב נְטוּי רֹאשׁ אֶל-קוֹל הַהַמְלָה מִתּוֹךְ הַחֲשֻׁכָה,
מִי־זֶה יִלְחַשׁ עַל-אֹזְנוֹ אֲתִי-מִסְתָּרֵי הַחַיִּים, אִם-אֲנֹכִי אֶסְגֵּר אֲתִי-
דְלִתוֹתַי לְבַעֲבוֹר גֹּאֵל אֲתִי-נַפְשִׁי אֲנִי מִכַּבְּלֵי הַמּוֹת?
„אֵין דָּבָר כִּי-שְׁעָרֵי הַפֶּה לָבֵן.

„צִעִיר אֲנִי וְנֹקֵן אֲנִי בְּכָל-עֵת כְּצִעִיר כְּלִי-יֹשֵׁבֵי הַכְּפָר
הַזֶּה וְכֹנֵן בָּהֶם.

„עַל-שַׁפְתֵי רַבִּים שָׁחֹק מְתוֹק וְתַמִּים, וְעַרְמָה נוֹצְצָה
בְּעֵינָי אַחֲרָיִם.

„בְּעֵינָי רַבִּים דְּמַעוֹת אֲשֶׁר תִּשְׁטוֹפְנָה לְאוֹר הַיּוֹם, וְדַמְעוֹת
לְאַחֲרָיִם אֲשֶׁר תִּתְחַבֵּאנָה בְּמוֹ-אֶפֶס.

„וְלִכְלֶם תִּפְחֵץ בִּי, וְאִין-לִי עַת לְחַקֵּר אֲתִי-אֲשֶׁר מֵעַבֵּר
לְבַיִתִּים.

„שְׁנוֹתַי כְּעֵנּוֹת כְּלִי-אִישׁ וְאִישׁ - וּמֵה-לְכֶם אִם שְׁעָרֵי
הַפֶּה לְהוֹי'

ג

בקר השלכתי את־מִכְרְתִי אֶל־תּוֹךְ הַיָּם.
העֲלִיתִי מִהֶשֶׁכֶת הַתְּהוֹם חֲפָצִים נִפְלְאִים לְמַרְאֵה וּנְפִלְאִים
לִיפִי - רַבִּים הִנְהִירוּ כְּמֹשֶׁחֹק, רַבִּים נִוְצְצוּ כְּמֹדֶמְעוֹת
וּרְבִים לָהֲטוּ כְּלַחֲמֵי כֹלֵה.
וּבְשׁוּבִי עִם־שִׁלָּל יוֹמֵי הַבַּיִתָּה, וְהִנֵּה יוֹשֶׁבֶת חֲמֻדַּת נַפְשִׁי
בְּגֵן וְקוֹטֶפֶת לֶהֱ בַעֲצֵלְתִים עֲלִים מַעֲלֵי פֶרֶח.
רָגַע פִּסְחָתִי עַל־הַשְּׁעָפִים - וְאַחַר הַנְּחֹתִי לְפָנֶיהָ אֶת־כָּל־
צִידִי אֲשֶׁר הֶעֱלִיתִי וְאַעֲמוֹד מִתְּרִישׁ.
וְהִיא הַבִּיטָה בִּי וַתֹּאמֶר: מַה הַדְּבָרִים הַזֵּרִים הָאֵלֶּה? -
לֹא יָדַעְתִּי אֶל־מָה יִסְכְּנוּ לִי!
אוֹרִיד רֹאשִׁי בַכְּלֵמָה וְאֶל־לִבִּי אֲמַרְתִּי: אֲמַת, לֹא
בְּמִלְחָמָה לְכַדְתִּים, לֹא בְשׁוֹק קְנִיתִים - לֹא הֵם הַמַּתְנֹנֹת הַרְאוּיֹת
לָהּ".
וְאַחֲרָיִן עֲמַדְתִּי כְּלִי־הַלֵּילָה וְאַשְׁלִיכֶם אֶחָד אֶחָד הַחוּצָה.
בְּקֶרֶב בָּאוּ עוֹבְרֵי אֶרֶץ, לָקְטוּ אוֹתָם וַיִּסִּיעוּם לְאַרְצוֹת
רְחֹקוֹת.

ד

אִיִּה לִי, לָמָּה בָּנוּ אֶת־בֵּיתִי עַל־יַד הַרְחֹב אֲשֶׁר עִם־
שׁוֹק הַרוֹכְלִים?
הִנֵּה הֵם אוֹסְרִים אֶת־סִירוֹתֵיהֶם עִם־סִבְלֹתָם אֶל־הַמְּקוֹם
אֲשֶׁר שָׁם עָצִי.

הנה הם באים והולכים, ואחר-כך ישובו איש איש
באשר יהיה עם-לבו.

ואני יושב ומתבונן בהם - נעתי חולפת.
ולגרשם לא אוכל - וככה עוברים ימי.

לילה ניום נשמע קול פעמי רגליהם עלינו דלת ביתי.
לשאן אועק: "לא ידעתיכם".

רבים מהם ידועים לאצבעותי, רבים - לריח אפי, ויש
אשר ידעם גם הדם בתוף גיני, ורבים ידועים לתלומותי
בבילות.

ולגרשם לא אוכל - ואני קורא להם ואומר: "קומו באו
אל-ביתי כל אשר חפץ, קומו באו!"

בקר גייע הפעמון במקדש.

והם באים ואת-סליהם הם נושאים בידם,
רגליהם אדמות כשושנים, ועל-פניהם אור השחר החדש.
ולגרשם לא אוכל - ואני קורא להם ואומר: "באו אל-
גני ולקטתם לכם פרחים, הבו באו!"

בצהרנים ישמע קול הגונג בשערי הארמון.
לא ידעתי עלימה עובו את-מלאכתם והמה צובאים על-
יד גדרני.

הפרחים אשר על שערות ראשם חורו ניבולו והקולות
אשר לנבלם יגיעים.

ולגרשם לא אוכל - ואני קורא להם ואומר: "הציליים

אשר תחת עצי קרים, באו, רעיו'
 בלילה ושרוק הצרצר ביערות.
 מִי־זֶה הַנֶּגֶשׁ בֵּלֶט אֶל־דַּלְתֵי וְדוֹפֵק חֲרָשׁוֹ
 אֶת־הַפָּנִים לֹא אֲרָאָה הֵיטֵב וְקוֹל וּדְבָרִים לֹא אֲשַׁמֵּעַ.
 דַּמְמַת הַשָּׁמַיִם רוֹבֵצַת מִסְבִּיב.
 וְלִגְרֵשׁ אֶת־אֲרָחֵי הַמַּחְרִישׁ לֹא אוֹכֵל - וְאֲנִי מִבֵּית אֶל־
 בְּנֵי כוֹרֵה־הַשָּׂקָה וְרִגְעֵי הַחֲלֹמוֹת עוֹבְרִים.

ה

אין לי מרגעה. צמא אנכי לרחוקות.
 נפשי יוצאת בשאלתי לנגוע אל־שפת מרחקים
 נעלמים.
 הוי, אתה ה"שם" הגדול, הוי הקול הקורא לי אשר
 לתלילה!
 ואני שוכח - תמיד אני שוכח - כי אין־לי כנפים לעוף
 וכי אסור אני לנצח אל־מלא כף העפר הזה פה.
 זועף אני וחדל שנה, נכרי אני בארץ נכרית.
 ונשמת אפך באה אלי ולוחשת לי תקנה אשר לנצח
 לא תבוא.
 ולשונך קרובה ללבי כלשון ארץ מולדת.
 הוי מרחק אשר נכסף, הוי הקול הקורא לי אשר
 לתלילה!
 ואני שוכח - תמיד אני שוכח - כי את־הדרך לא ידעתי

וכי אין-לי סוס אשר לו כנפים.
 תרש אני משמע - ואני בקרב לבי הולך ונוסע.
 ובקדר השמש ברגעי שממון והיתה לי תמונתך למקסם
 חזון על-פני תכלת השמים.
 הוי הגבול אשר לאפסי עולם, הוי הקול הקורא לי
 אשר לחליףי!
 ואני שוכח - תמיד אני שוכח - כי שצרי בתי סגורים
 כלם, ואני פה יושב גלמודו

ך

בכלוב היתה הצפור האחוזה, ביצר היתה צפור הדרור.
 ובבא עמן והפגשנה, פי ככה היה גורלן.
 וצפור הדרור קראה: "הבה, אחותי חמדה, הבה נעופה
 היצרה".
 וצפור הכלוב צפצפה: "אלי באי, הבה נשב בכלוב
 הנה שמינו יחדו".
 אז תענה צפור הדרור: "הנה דלתים ובריחים - אי
 מקום פה לצפור כי-תפרש כנפים?"
 "אוי לי", קראה צפור הכלוב, "אין בד למושב בקיע
 השמים".

וצפור הדרור קראה: שירי לי, אחותי חמדה, שירי לי
 משירי ארצות היער".

וענתה צפור הכלוב: „שבי פה עמדי ואורף וידעת את
חכמת מלמדי השיר“.

וצפור היער קראה: „לא, לא, לא! הן לא תורה השיר,
כי נוכל ללמדה איש את-אחיו ואשה את-אחותה“.
וצפור הכלוב ענתה: „אללי לי, את-שירי ארצות היער
לא ידעתי“.

ואהבתן אשה את-אחותה הקכה הלף וגדולתה הלף
ועזה, ורק כנף אל-כנף לא יכלו לעוף.

בעד הדלתים אשר לכלוב הביטו אשה את-רעותה,
ולשוא היתה תאות לבן לבוא אשה אל-אחותה.
ובהמת תאנה עזה שקשקו בכנפיהן ותהמינה: „גשי
הלום, תאות לבי“.

וצפור הדרור קראה: „הלא נבצרה ממני לגשת, וראתי
את-הדלתים הסגורות“.

וצפור הכלוב צפצפה: „אללי, היו כנפי באין אלי וכן
הולכות ורפות“.

ז

הזי אמי בן-המלך הצעיר עובר על-פתח ביתנו - ואף
אוכל ואשב על-מלאכתי בבקר הזה?
הורגי נא לקלוע את-מקלעת שערותי, למדיני נא ואדע
את-השמלה אשר לי ללבש.

למה תביטי בי, אמי, ותשתאי אלי?
ידעתי מאד, כי לא יביט אל חלוני אף-רגע, ידעתי,

כי כניד עפען יחלוף עלי ויעבור, ורק קולות התליל יגיעו
 אלי מרחוק ביללתם, הלך והגיע, הלך וגוע.
 אך הנה יעבור בן-המלך הצעיר על-פתח ביתנו, ואני
 חפצתי לעדות לרגע הנה את-מיטב עדיני.

הזי אמיו בן-המלך הצעיר הנהיגה עבר על-פתח ביתנו,
 ושמש הבקר האירה מרכבו.
 את-צעמי קרעתי מעל פני, את-שרשרת ספירי התקתי
 מעל צוארי ואשלך אותה על-דרך.
 למה תביטי בי, אמי, ותשתאי אלי?
 ידעתי מאד, כי את-שרשרתי לא הרים מעל הארץ.
 ידעתי, כי תחת גלגליו נרמסה ולא גותר ממנה בלתי-אם
 כחם אדם על-פני האדמה - ואין איש יודע מה הייתה מתנתי
 ולמי.

אך הנה עבר בן-המלך הצעיר על-פתח ביתנו, ואני
 השלכתי את-עדי אשר על-לבי על-דרך.

ח

בכבות המנוחה עלינו מסתי הקיצותי עם-הצפרים
 הראשונות.
 אל-חלוני הפתוח, שבתתי ועל-שערותי הפרועות עטרת
 פרחים רעננים.
 ועובר-ארח צעיר הנהיגה בא בדרך כסוי אור-בקר
 אדמדם.

שֶׁרֶשֶׁת פְּנִינִים דְּבִקָּה אֶל־צוּאָרוֹ, וְקִרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ נִפְלוּ
עַל־עֲטָרָתוֹ.

או יַעֲמֹד לְפָנַי דְּלִמִּי וַיִּשְׁאַלְנִי, וְקוּלוֹ לוֹהֵט מִתְּאֵנָה:
„אִיָּה אִיפָּה הִיא?”

וְאָנִי בָּרַב כְּלִמְתִּי לֹא מִצְאָתִי אֶת־לִבִּי לְעֵנוֹת: „הֲלֹא אֲנִכִּי
הִיא, עוֹבֵר־אֶרֶץ צַעִיר, הֲלֹא אֲנִכִּי הִיא?”

קָדַר הַיּוֹם, וְהַמְנוּרָה טָרַם תַּעֲלֶה:
לֹא יִדְעָתִי אֶת־נַפְשִׁי וְאָנִי יוֹשֶׁבֶת וְקוֹלְעַת אֶת־שַׁעְרוֹתַי.
וְעוֹבֵר־הָאֶרֶץ הַצַּעִיר הִנְהִינָה בָּא בְּמַרְפְּכָתוֹ עִם־מִשְׁקָע
לֶהֱטֵ הַעֲמִשׁ.

מִפִּי סוֹסִיו נִגְזַר הַקֶּצֶף, וְלִבּוֹשׁוֹ כֶּסֶה הָאֲבָק.
וְהִיא יָבֵד אֶל־דְּלִמִּי וַיִּשְׁאַלְנִי, וְקוּלוֹ עֵינָי: „אִיָּה אִיפָּה הִיא?”
וְאָנִי בָּרַב כְּלִמְתִּי לֹא מִצְאָתִי אֶת־לִבִּי לְעֵנוֹת: „הֲלֹא אֲנִכִּי
הִיא, עוֹבֵר־אֶרֶץ צַעִיר, הֲלֹא אֲנִכִּי הִיא?”

הַלְלִילָה לֵיל אִיר וְהַמְנוּרָה אֲשֶׁר בְּחִדְרֵי מֵאִירָה.
מִן־הַדְּרוֹם בָּאָה רוּחַ בָּלֵט, וְהִתְכַּיֵּם הַמִּצְפָּץ יֶשֶׁן בְּכַלְבוֹב.
הִנֵּה אֲפָדְתִּי וְעֵינָה כְּעֵין עֶרְף־הַטֶּסֶם, וְאִדְרָמִי יְרוּקָה כְּעֵין
הַדָּעָא הַרְעָנָן.

וְאֲנִכִּי יוֹשֶׁבֶת עַל־הַרְצָפָה אֲשֶׁר עִם־הַחֲלוֹן וּמִתְבּוֹנֶנֶת עַל־
הַרְחֹב הָעוֹבֶכֶת.

וּבַחֲשֶׁכֶת כָּל־הַלְלִילָה אֲשִׁיחַ עִם־לִבִּי וְאֲשׁוּב וְאֲשִׁיחַ: „הֲלֹא
אֲנִכִּי הִיא, עוֹבֵר־אֶרֶץ אֲמֶלֶל, הֲלֹא אֲנִכִּי הִיא?”

ט

כִּי־אֶלֶף לְבָדִי בְלִילָה לְקִרְאֵת מוֹעֵד אֱהָבִים, הַצְּפָרִים לֹא
 תִּזְמַרְנָה, הַרוּחַ לֹא יִפּוֹחַ, וְהַבְּתִים אֲשֶׁר בְּשָׁנֵי עֵבְרֵי הַרְחֹב
 עוֹמְדִים דּוֹמִם.
 רַק הַצְּמִידִים אֲשֶׁר עַל־עַקְבֵי נוֹתָנִים צְלִיל קוֹלָם עַל־כָּל־
 מַצְעָדֵי רַגְלֵי - וְאָנִי נִכְלָמַת.

כִּי־אֲשֵׁב עַל־מַעְקָה בֵּיתִי וְאֶקְשִׁיב לְקוֹל צְעָדֶיךָ, הָעֲלִים
 לֹא יִרְעָשׁוּ בְּבִין־הַעֲצִים, וּבְנַחַל שׁוֹקֵטִים הַמַּיִם כְּחָרֵב עַל־בְּרָכֵי
 שׁוֹטֵר אֲשֶׁר נִפֵּל נִרְדָּם.
 רַק לְבִי בִי דוֹפֵק בְּסַעְרָה - לֹא יִדְעָתִי אֵיכָה אֲשַׁבְּיחֵנוּ.

כִּי־יִבֹא בַּחִיר לְבִי וְעַל־יָדַי יֵשֵׁב, כִּי־יִחַרֵּד כָּל־בְּשָׂרֵי
 וְעַפְעָפֵי עֵינַי יִחַלְוּ הַסֶּגֶר, הַלֵּילָה יִתְשַׁף הַלֵּף וְחֲשָׁף, הַרוּחַ
 יִפִּיחַ בַּמְנוֹרָתִי וַיִּכְבְּנָה, וְהָעֵבִים יִפְרָשׁוּ צְעִיף עַל־פְּנֵי הַכּוֹכָבִים.
 רַק אָבֵן הַיָּקָר אֲשֶׁר עַל־גְּרוֹמֵי מִן־הִירָה נִנְוֹתָנָת אֹר -
 לֹא יִדְעָתִי אֵיכָה אֶכְסְנָה.

י

עֲזָבִי אֶת־מְלֶאכְתֶּךָ, כִּלָּה, רְאֵי הִנֵּה אֶרְחֹף בָּא לָךְ.
 הַתְּשַׁמְעֵי בְּנִגְעוֹ חֲרָשׁ אֶל־הַרְתוּק הַסּוֹגֵר בְּעַד הַדְּלָתוֹ
 הַשְּׂמֵרֵי לָךְ פֶּן יִתְּנוּ הַצְּמִידִים אֲשֶׁר בַּעֲקֵבֶיךָ אֶת־שְׂאוֹן
 קוֹלָם וּפֶן יִשְׁקָשְׁקוּ צְעָדֶיךָ מַחְפְּזוֹן בְּחַרְדּוֹךְ לְקִרְאָתוֹ.

עזבי את־מלאכתך, כלה, הנה ארחף בא לך למועד
הזילה.

לא! איננה רוח רע התועה בלילות, כלה, אל־נא תיראי.
הנה הלבנה המלאה אשר בליל איר, בחצר מתעופפים
צללים לבנים, והשמים אשר ממעל בהירים.

פרשי על־פניך את־צעפיך אם חפצת, שימי אל־מול פני
הדלת את־מנורתך אם יגרת.

לא! איננה רוח רע התועה בלילות, כלה, אל־נא תיראי.

אל־נא תדברי אליו דבר אם נבהלת, התיצבי על־ידי
הדלת בצאתך לקראתו.

ובשאלו אותך את־אשר ישאל לא נבצרה ממך להשפיל
את־עיניך דומם אם־ככה חפצת.

אל־נא תתני את־ששרות צמידך להשמיע צל קולם
בהחזיקך את־המנורה בידך להביאו אל־הבית פנימה.
אל־נא תדברי אליו דבר אם נבהלת.

האם לא כליה את־מלאכתך, כלה? ראי הנה ארחף בא

בא.

האם לא העלית את־המנורה ברפת הפרות?
האם לא מלאת את־סל הקרבנות למנחת הערב?
האם לא שמת במקלעת שערך את־האות האדם המבשר
טוב ואם לא עדית את־שמלת הזילה?

הוי, כלה, היא תשמעי: הנה ארחף בא בא.

עזבי את־מלאכתך!

יא

באי כאשר תבאי, אל-נא תשחיתי עמך חנם למען
התיפותך.

אם פרועות צמות שערך, ואם מקלעת ראשך איננה
עשויה, אם קשרי אפך לא צמדו היטב, - אל-נא תשימי
לב.

באי כאשר תבאי, אל-נא תשחיתי עמך חנם למען
התיפותך.

באי בצעדי חפזון דרך הדשא.

אם ישטוף הטל את-השחר האדם מעל כפות רגליך,
אם טבעות הפעמונים אשר ברגליך תתרנה, אם פנינים
תשתכנה משרוטיך ארצה, - אל-נא תשימי לב.

באי בצעדי חפזון דרך הדשא.

הראית את-העבים הפושטים על-השמים?
מחנות עגורים מתעופפים מעל גדות נחלים רחוקים
וסערות רוח זעף מתנשאות מן-הסוף.

עדרים נבהלים נחפזים אל-מכלותיהם אל-תוף הכפר.

הראית את-העבים הפושטים על-השמים?

לשוא העלית את-מנורת היד אשר לך - כי תדעך
ותכבה בשצף הרוח.

מי יראה כי לא משחת את-עפעפיך בפית המנורה? הן
שחורות עיניך מעבי הגשם.

לשוא העלית את־מגורת הַיָּד אֲשֶׁר לָךְ - כִּי תִדְעֶךָ וְתִכְבְּהָ
בְּשִׂיחַי הַרוּחַ.

באי כאשר תבאי, אל־נא משחיתי עמך חנם למען
התיפותך.

אם עטרת פרחיך לא נעשתה - עוביהו; אם שן־שֵׁרוֹת
צמידיך לא רתקו - הניחי לָהֶן.

השמים כסו בעבים - היום הולך ונרוד.

באי כאשר תבאי, אל־נא משחיתי עמך חנם למען
התיפותך.

יב

אם מלאכה חפצה נפשך, למלא את־כַּדְךָ מַיִם, באי הוי
באי אל־יאורי.

אל־כפות רגליך ידבקו מימיו וספרו לך את־צפונותיהם.
צללי הגשם הקרוב רובצים על־פני החול, העבים תלויים
במורד על־טורי תבלת העצים, והיו כשערות הכבדות היותרות
על־עפפי עיניך.

ידעתי היטב את־קצב מצעדיך, הד קולם מלא את־לבי.
באי, הוי באי אל־יאורי, אם חפצה נפשך למלא את־
כַּדְךָ מַיִם.

אם בעצלתים חפצה נפשך, לשבת באין מחשבה ולעזוב
את־כַּדְךָ צָהָה על־המים, באי, הוי באי אל־יאורי.

הַדָּשָׂא הַכַּפּוּף יְרוּק, וְאִין מַסְפֵּר לְפִרְחִים הַעוֹלָיִם פִּרְע.
 מַעֲיִנְךָ הַשְּׁחוּרוֹת תַּעֲוִפִינָה מַחֲשׁוּבוֹתֶיךָ כְּצַפְרִים עֶפּוֹת מַקְנָן.
 צַעֲיִפְךָ יִצְנַח מֵעַל סָנִיךָ לְרִגְלֶיךָ.
 בָּאֵי, הוּי בָּאֵי אֶל־יְאוּרִי, אִם חֲפָצָה נִפְשֶׁךָ לְשַׁבֵּת בַּעֲצָלְתִּים.
 אִם חֲפָצָה נִפְשֶׁךָ לְעוֹזֵב אֶת־שַׁעֲשַׁעֲיֶיךָ וְלְטְבוֹל בְּמִים, בָּאֵי,
 הוּי בָּאֵי אֶל־יְאוּרִי.

עוֹבֵי אֶת־אֲדָרַת תְּכֵלֶתְךָ עַל־שֵׁפֶת הַיְאוּרוֹ; תְּכַלֵּת הַמַּיִם
 תִּכְסֶּךָ וְהִיא תִּלְבִּישֶׁךָ.
 הַגְּלִיִּם יִתְיַצְּבוּ עַל־בְּהוֹנוֹתֵיהֶם לְכַעְבוֹר נֶשֶׁק אֶת־עַרְפֶּךָ
 וְלְכַעְבוֹר הַתְּלַחֵשׁ בְּאוֹנֶיךָ.

בָּאֵי, הוּי בָּאֵי אֶל־יְאוּרִי, אִם חֲפָצָה נִפְשֶׁךָ לְטְבוֹל בְּמִים.
 אִם יִהְיֶה שְׂגֵעוֹן בְּלִבְךָ וְאֶל־מוֹתְךָ תַּחֲפוּזֵי, בָּאֵי, הוּי בָּאֵי
 אֶל־יְאוּרִי.

קָר הוּא וְעַמֶּק עַד־בִּלְתִּי תִהוּם.
 אִפְלֵ הוּא כְּמוֹ שָׁנָה אֲשֶׁר חֲלוּמוֹת אֵין לָהּ.
 וְשֵׁם בְּמַעֲמַקְיוֹ לִילּוֹת וַיְמִים מִשְׁפֵּט אֶחָד לָהֶם, וְהַזְמִירוֹת
 קָמוּ לְדַמְמָה.
 בָּאֵי, הוּי בָּאֵי אֶל־יְאוּרִי, אִם חֲפָצָה נִפְשֶׁךָ לְטְבוֹל בְּמַו־
 מוֹתְךָ.

יג

לֹא שְׂאֵלְתִי דָבָר, וְרוּק עֲמַדְתִּי עַל־שֵׁפֶת הַיַּעַר מֵאַחֲרַי
 הַעֲצִיִּים.

עוד ציפה רבצה על-עפעפי השחר, והטל מלא את-כל-
הרוח מסביב.

ריח כבד עלה מן-הדשא הרטב ויהי תלוי פאד דק
על-פני הארץ.

ואת כרעת פחת דודאי התאנה וחלבת את-הפרה כמו
ידוך הענגות ורכות כחמאה.
אז עמדתי מחריש.

לא דברתי דבר. רק צפור מסמתרת רנה ממעבה
הסבכים.

מעץ המנגו נפלו הציצים על-פני הדרך אשר עם-
הכפר והדברים עלו בהמית קולן אשה אחרי אחותה.
על-שפת הדרך נפתחו השערים אשר להיכל שיונה,
והקהל החל את-זמירותיו.

ואת הטית את-כנך אל-בינות לבךניד וחלבת את-
הפרה.

אז עמדתי על-קנקני הריק.

לא קרבתני לגשת אליך.

השמים נעורו לקול צלצל הגונג אשר בהיכל.
האבק התנשא על-פני הדרך מפסית העדרים הנהלכים.
נשים באות מן-הנהר ונושאות על-מתניהן את-כנניהן
עם-מימיהם המפכים.

וצמידוך אשר על-ידוך צלצלג, והקצף נתז על-פני

כליך.

אז עלה הבקר, ואני לא קרבתני לגשת אליך.

יד

הלכתני הלך ותועה בדרך ולא ידעתי למה, וצהרי
היום הנהיזה עברו, ונולתי הבמבו רעשו ברוח.

הצללים השטוחים שלחו את ידיהם וידבקו אל רגלי
האור הבורח.

הקואי לים עיפו מזמר.

הלכתני הלך ותועה בדרך ולא ידעתי למה.

הסכה אשר על-שפת המים חבוייה בצללי עין והם
סוככים עליה.

הנה אשה עושה שם את-מלאכתה, ושרשרות צמידיה
נותנות שיר על-פני כל-הכפר.

התיצבתי לפני הסכה ולא ידעתי

שדות חרדל רבים ויערות מגו רבים בוקעים את-
הנתיב הצר והמעקל הזה.

והוא עובר על-פני ההיכל אשר בקפר ועל-פני השוק
אשר על-שפת הנחל עם-מצלה החוף.

ואני עומד לפני הסכה ולא ידעתי למה.

זה לי שנים רבות והיום יום אדר צח, אז עלה האביב
בקול ענות חלושה וציצי המנגו השתפכו על-פני האדמה.

בהמון פכו המים וינוקו וילקכו את-סיר הנחשת אשר

עמדה על מדרגת מעלה החוף.

אזכור עתה את-יום האדר הצח הזה ולא ידעתי למה.

הצללים הולכים וקודרים, והעדרים שבים אל-גדרותיהם.
האור הולך ומלבין על-פני הנזות העזובות, ואנשי הכפר
מחכים לרפסודות על-חוף הנקר לעבור בהן.
לאשי שבתי על-עקבי ולא ידעתי למה.

טו

רץ אנכי כאשר מרוץ אילת המושק בעבי היער, שכורת
ריחה אשר בנפשה.

הלילה ליל חצי איר, והרוח רוח דרום צח.
תועה אנכי מדרכי ואנכי הולך. מבקש אנכי את-אשר לא
אוכל למצא ומוצא את אשר לא בקשתי.
מקרב לבי עולה ומתהולל לפני הגיג משאלתי אשר
תשא נפשי.

וחזיון אורה מתעופף לנגד עיני.
חפץ אנכי לתפש בו בחזקה, והוא מתחמק ממני ומתעה
אותי מן-הדרך.
מבקש אנכי את-אשר לא אוכל למצא ומוצא את אשר
לא בקשתי.

טז

ידים בלדים מתלכדות, ועינים צוללות בעינים - : זה
ראשית ספר הזכרון אשר ללבתינו.

הַלֵּילָה לַיַּל אָדָר אֲשֶׁר לִבְנֵי יָרֵחַ שֶׁטִּפְּתָהּוּ רֵיחַ הַהֶנָּה
הַמְתוּק מֵלֶא אֲתֵּהְרוּת. עַל־הָאָרֶץ רוֹבֵץ חֲלִילִי וְאֵין עֵם
אֵלָיו לֵב, וְעֵטְרַת הַפְּרָחִים אֲשֶׁר לָךְ לֹא קָלַעְתָּ אִתָּהּ עַד־כֵּן.
וְזֹאת אֶהְבֶּתֵנוּ בִּינְךָ וּבִינֵי תְּמִימָה כְּמוֹ זְמַרְתָּ שִׁירָה.

צְעִיפֶךָ כְּעֵין הַכֶּרְכּוֹס, וְהוּא מִשְׁכַּר אֲתֵּעִינִי.
מִקְלַעַת הַיִּסְמִינִים אֲשֶׁר קָלַעְתָּ לִי מִרְעִידָה אֲתֵּמִיתֵרִי
לְבִי כְּשִׁיר תְּהֵלָה.

הֵינּוּ כְּמִצְחָקִים אִישׁ עַם־אָחִיו: אֲשֶׁר רָגַע נִתֵּן וְרָגַע
נִמְצָא, רָגַע נִגְלָה וְרָגַע נָשׁוּב וְנִתְחַבֵּא, רָגַע נִמְלֵא שְׂחֹק פִּינוּ
וְרָגַע נִפְלֵם, וְאֶרְיָגִם נִלְחַם רָגַע מִלְחָמָה מִתּוֹקָה אֲשֶׁר תִּכְלִית
אֵין לָהּ.

וְזֹאת אֶהְבֶּתֵנוּ בִּינְךָ וּבִינֵי תְּמִימָה כְּמוֹ זְמַרְתָּ שִׁירָה.

אֵין לָנוּ תַעֲלוּמוֹת מֵעֵבֶר לַהֵן, אֵין אֲנֵהְנוּ שׁוֹאֲפִים אֶל־
אֲשֶׁר נִבְצָרָה מִמֶּנּוּ, אֵין צִלָּיִם מֵאַחֲרֵי הַקֶּסֶם, אֵין אֲנֵהְנוּ
מִנְשָׁשִׁים בְּתַהוּמוֹת חֶשֶׁךְ.

וְזֹאת אֶהְבֶּתֵנוּ בִּינְךָ וּבִינֵי תְּמִימָה כְּמוֹ זְמַרְתָּ שִׁירָה.

לֹא נַעֲבֹר פְּזָאִם מִרֵב דְּבָרִים לְדַמְמָה גְדוּלָּה, לֹא נָרִים
לְרִיק גִּינּוֹ לְדַבֵּר אֲשֶׁר אֵין־לוֹ תִקְוָה.

רֵב לָנוּ בִּזְאת אֲשֶׁר נִתֵּן וּבִזְאת אֲשֶׁר נִשְׁיָג.
אֲתֵּעֲנוּגוּתֵינוּ לֹא עָרְנוּ עַד־הִסּוֹד בְּהֵם, פֶּן נִשְׁחַט
מֵהֵם גַּם יַיִן תִּרְעֵלָה.

וזאת אהבתנו בינך וביני תמימה כמו זמרת שירה.

יז

הצפור הצהבה משוררת על-העץ אשר לביתם - ולבי
בי מרקד מרב צהלה.

בכפר אחד נתגורר גם-שנינו - ותהי לנו שירת הצפור
שמחתנו האחת.

צמד שיותיה הרפות רעות באחו בצאלי העצים אשר
לנגנו.

והיה כיתפשטנה עד לשדה השערים אשר-לנו ואקחן
על-זרועותי.

שם כפרנו כנגנה, ולנחלנו קוראים ענגנה.

את-שמי יודעים כל-אנשי הכפר, ורנגנה - זה שמה.

רק שדה אחד מכריד ביני ובינה.

הדברים אשר המו בחרשחנו באות ללקט דבש
בחרשתם.

הפרחים אשר נטשו המימה ממעלה חופם באים עם-
הזרם אל-המקום אשר-שם נרד לרחוק.

פרחי קוסמה יבשים מובאים בסלים משדותיהם אל-
השוק אשר לנו.

שם כפרנו כנגנה, ולנחלנו קוראים ענגנה.

את־שְׁמִי יוֹדְעִים כָּל־אֲנָשִׁי הַכֹּפֵר, וְרַנְגְנָה - זֶה שְׁמָה.

הַנְּרִיב הַעֲלֵנוּ עַקְקָלוֹת עַד־בֵּיתְכֶם נוֹתֵן בְּאָבִיב רִיחַ
פָּרְחֵי מַנְגוּ.

כְּאֲשֶׁר תִּבְשַׁל הַפִּשְׁתָּהּ בְּשֶׁדֶם, נִכְוֶנָה לְקִרְאֵת קָצִיר, אֲזִי
יִנָּץ בְּשִׁדְנוּ הַקִּנְבוֹס.

הַכּוֹכְבִים הַמְשַׁחֲקִים אֶל־מוֹל מַעוֹנָם שְׁמִים אֶת־עֵינָם
הַמְזוּהָרָה הַזֹּאת גַּם־עָלֵינוּ.

הַגֹּשֶׁם הַמְמַלֵּא אֶת־הַעֲלוֹתֵיהֶם מִיָּם הוּא הַמְשַׁמֵּחַ גַּם אֶת־
עֲצֵי הַקָּדָם אֲשֶׁר בְּיַעַרְנוּ.

שֵׁם כְּפָרְנוּ כִנְגְנָה, וְלִנְחָלְנוּ קוֹרְאִים עֲנִינָה.

את־שְׁמִי יוֹדְעִים כָּל־אֲנָשִׁי הַכֹּפֵר, וְרַנְגְנָה - זֶה שְׁמָה.

יח

פִּי־תִלְכְּנָה הָאֲחִיּוֹת הַשְּׂתִימִים לְשֹׂאב מִיָּם, וּבָאוּ עַד־הַכֹּפֵר
הַזֹּאת וְשַׁחֲקוּ.

אִי־זוֹאת כִּי־אִם יוֹדְעוֹת הֵן, כִּי אִישׁ עוֹמֵד פֹּה תְּמִיד
בִּין־הַעֲצִים בְּהִיּוֹתֵן הוֹלְכוֹת לְשֹׂאב מִיָּם.

הָאֲחִיּוֹת הַשְּׂתִימִים מִתְּלַחֲשׁוֹת כְּאֲשֶׁר תַּעֲבוֹרְנָה אֶת־הַכֹּפֵר
הַזֹּאת.

אִי־זוֹאת כִּי־אִם מִצְאוּ אֶת־חֵידַת הָאִישׁ הַעוֹמֵד פֹּה תְּמִיד
בִּין־הַעֲצִים בְּהִיּוֹתֵן הוֹלְכוֹת לְשֹׂאב מִיָּם.

כדיהן מוט יתמוטטו פתאם, ונטפי מים מגרים לָאָרֶץ
כְּאֲשֶׁר תִּגְעַנֶּה אֶל־הַכָּכָר הַזֹּאת.

אִין־זֹאת כִּי־אִם הַבִּינוּ, כִּי דוֹפֵק לֵב הָאִישׁ הַעוֹמֵד פֹּה
תְּמִיד בֵּין־הַעֲצִים בְּהִיוֹתוֹן הוֹלְכוֹת לְשֹׂאב מַיִם.

הָאֲחִיוֹת הַשְּׂתִימִים מִבִּיטוֹת אִשָּׁה אֶל־פְּנֵי אַחֹתָהּ וּמִשְׁחָקוֹת
כְּאֲשֶׁר תִּבְאֵנָה עַד־הַכָּכָר הַזֹּאת.

וּכְמוֹ אֶהְיֶה תִלְבַּשׁ פֶּתָאִם גַּם אֶת־רַגְלֵיהֶן הַנְּחֻפְזוֹת, וְהִיא
תִּפְּלֵל רוּחַ עוֹעִים עַל־הָאִישׁ הַעוֹמֵד פֹּה תְּמִיד בֵּין־הַעֲצִים בְּהִיוֹתוֹן
הוֹלְכוֹת לְשֹׂאב מַיִם.

יט

בַּמַּשְׁעוֹל הַתְּהַלְכֶתָּ עַל־שֵׁפֶת הַנַּחַל וַצַּפַּחַת הַמַּיִם הַמְּלֵאָה
בְּמַתְנִיךָ.

לְמַה־זֶּה הַסְּבוֹת פֶּתָאִם אֶת־פְּנִיךָ אֵלַי וְהַבִּטְתָּ בִּי רַגַע
בְּעַד צַעֲיַפְךָ הַמִּתְנוֹסֵס בְּרוּחַ?

בַּת־עֵינֶיךָ אֲשֶׁר הִנְהִירָה מִן־הַחֹשֶׁכָה נִגְעָה אֵלַי כְּמוֹ רוּחַ
קָל אֲשֶׁר רַגַע יִרְגִּיזוּ אֶת־נֶרְמַת הַמַּיִם וּמִשָּׁם יִמְלֹט אֶל־צִלְעֵי
הַחוּף.

נִגְעָה אֵלַי כְּמוֹ צַפּוֹר עָרַב הַמִּתְעוֹמֶמֶת בַּחֲפוֹזוֹן בַּחֲדָר אִין
אוֹר מִן־הַחֲלוֹן הָאֶחָד אֶל־הַשְּׁנַי וְנִעְלַמְתָּ פֶתָאִם בְּהִשְׁכַּחַת הַלְוִילָה.
הַתְּחַבֵּאת בְּכוֹכַב מֵאֲהָרֵי הַגְּבֻעוֹת וְאֲנִי הֵלֶךְ בְּדַרְךָ.
אֵךְ לְמַה־זֶּה הַתִּיצַבְתָּ רַגַע וְהַבִּטְתָּ אֶל־פְּנֵי בְּעַד צַעֲיַפְךָ
מִדִּי הַתְּהַלְכֶךָ עַל־שֵׁפֶת הַנַּחַל וַצַּפַּחַת הַמַּיִם הַמְּלֵאָה בְּמַתְנִיךָ?

כ

יום יום הוא בא וכבואו פני־לך.
 לך, רעי, והן לו פרח מפרחי שערות ראשי.
 ואם ישאלך: מי שלח לו את־זה? אל־נא תגד לו את־
 שמי, ראה בקשתיך - כי רק בוא בא וכבואו פני־לך.

עליה־אדמה אשר מתחת העץ יבוא לשבת.
 הכן לו, רעי, מושב שם, ועשיתו פרחים ועלים יחדו.
 עיניו מלאות יגון והן מביאות יגון אל־לבי.
 לא יגיד דבר מפליה־נעשה בלבו - כי רק בוא בא
 וכבואו פני־לך.

כא

מה־זה היה לו, לנוסע הצעיר הלֶוֶה, כִּי־בא עד־לפני
 דלת ביתי עם־עלות השחר?
 גם בבאי גם בצאתי, בכל־עת תמיד, אנכי עוברת עליו,
 ועיני שבויות פניו.
 לא ידעתי אם אדבר אליו, לא ידעתי אם אחריש. מה־
 זה היה לו, כִּי־בא עד־לפני דלת ביתי?
 אפלים הלילות כבדי העבים בתמוז, רני תכלת וזה
 השמים בסתו, וימי האביב באים כסערה בנשב הרוח מן־הדרום.
 והוא בכל־עת תמיד אורג את־שיריו עם־קולות חדשים.

או אנה את-מלאכתי ועיני תמלאנה ערפל. מה-זה היה
לו, פירבא עד-לפני דלת ביתי?

כב

פיתעבור עלי בצעדי חפזון, ונגעה בי כנה שמלתה.
מאי לא-נודע מאי הלכ נושבת פתאם רוח-אביב חמת.
רעד מגע קל יחלוף אותי וכרנע יתעופף, והיה כציץ
פרח נקטף אשר נשאו הרות.
ואלתוף לפי יחדור, והיה לי כרחש בשר-גנה וכןשמת
רוח-לבה.

כג

למה תשבי פה ובצמידוך תרעשי, והיה לך זה שעשע
ריק?

מלאי את-כרך מים - הנה עת לך ללכת הביתה.
למה תגיעי את-המים בחפניך וכמתגנבת תביטי לרנעים
אל-הרחוב לקראת הולך, והיה לך זה רק שעשע ריק?
מלאי את-כרך מים ולכי הביתה.

עת הבקר חולסת - והמים הקודרים הולכים וזורמים.
הגלים משחקים ומתלחשים, והיה להם זה רק שעשע
ריק.

העבים החועים נערמים על-שפת השמים אשר עם-קצה
האדמה.

הנה הם מפגרים רגע ומביטים אל-פניך ומשחקים אליך,
והיה להם זה רק שעשע ריק.
מלאי את-כדך מים ולכי הבית

כד

אל-נא תסתיר מלפניך את-סוד לבך, רעיו
הגידה אותו לי, רק לי לבדי, ולא יודע לאיש.
אתה אשר-פיה משחק חרש, דבר-נא בלש ובנחת, ושמע
לבי ולא אנוני.

אפל הלילה והבית דומם, קני הצפרים עטופים שנה.
הגידה-לי בדמעות עצורות עמי-שחוק רועד, בקלמה
מתוקה עם-מכאוב לב את-הסוד אשר בלבה!

כה

„בא אלינו, עלם, והגד לנו את-האמת: למה-נה רובץ
השגעון בעיניך?“
„לא ידעתי מה הנה בין הפרגים אשר שתיתי, כי הרביץ
את-השגעון בעיני.“
„הוי בוו קו!“
„אין דבר. יש-אשר יחכם איש ויש-אשר יכסל, יש-
אשר יזהר איש ויש-אשר לא ישים לב, ועינים יש-אשר
תשחקנה, ועינים יש-אשר תבכינה - ואני פה הנה רובץ
השגעון בעיני.“

עלם, למה־זה תעמוד דומם תחת־צל העץ?
 רגלי יגעו תחת־סבל לבי, ולכן עמדתי דומם תחת־
 הצל."

הוי בוז לה!"

אין דבר. יש־אשר ירוץ איש ויש־אשר יפגר, יש־
 אשר חפשי ילך איש ויש־אשר בכבלים - ורגלי יגעו תחת־
 סבל לבי."

כו

רק את־הבא מידך ברצון אותו אקח. לא אשאל דבו
 זולתו."

הוי, הוי, ידעתיה, אתה הנזיר הענוו את־כל־אשר לאיש
 אתה אומר לנצל."

"לו מצאתי לי פה פרח נטש, כִּי־עתה על־לבי נשאתיו"
 ולו היו פה חוחים?"

כִּי־עתה גם־אותם סבלתי."

הוי, הוי, ידעתיה, אתה הנזיר הענוו את־כל־אשר לאיש
 אתה אומר לנצל."

"לו רק הפעם נשאת אלי את־עיניך הנחמדות, כִּי־עתה
 מתקו לי תני עד מעבר לקברי."

"ולו הביטו בך מבט אכזרי?"

כִּי־עתה לבי הִיה נכון לקראתו גם־הוא."

„הוי, הוי, ידעתיך, אמה הנזיר הענוו! את־כל־אשר לְאִישׁ
אתה אומר לְנַצֵּלִי“.

כו

„בטחי באהבה גם פִּי־תביא שוֹאֵה. אֶל־נָא תסגרי אֶת־
לְבָבְךָ“.

„רב לָךְ, רְעִי, סְתוּמִים דְּבָרֶיךָ, לֹא אוֹכֵל הַבֵּינָם“.

„רְאֵי, חֲמַדְתִּי! רַק לְזֹאת לָנוּ לֵב, לְבַעֲבוֹר תַּחַּו לְרַעְנוּ
גַּם בְּדַמְעָה גַּם בְּזַמְרָה“.

„רב לָךְ, רְעִי, סְתוּמִים דְּבָרֶיךָ, לֹא אוֹכֵל הַבֵּינָם“.

„דֵּל הַמַּעֲנוּג כִּאֲגַל סַר, בְּעוֹדוֹ נוֹצֵץ וְגוֹעַ. אוֹלָם אֶרֶץ
הַעֲמֵל וְיָמֵיו רַבִּים. תִּכְוֶנָא אִפּוּא כְּעֵינֶיךָ הָאֵהָבָה רֹת הַעֲמֵלִי“.

„רב לָךְ, רְעִי, סְתוּמִים דְּבָרֶיךָ, לֹא אוֹכֵל הַבֵּינָם“.

„כּוֹרַח הַלּוֹט לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהִכָּה הָאֹר עַל־רֹאשׁוֹ וְקַמַּל־
וּבְכַל־זֶה לֹא יִחַפֹּץ בְּעַלְטַת הַחֶרֶף אֲשֶׁר יִהְיֶה צִיצוֹ סְגוּר
לְנֹצָח“.

„רב לָךְ, רְעִי, סְתוּמִים דְּבָרֶיךָ, לֹא אוֹכֵל הַבֵּינָם“.

כח

עֵינֶיךָ הַשּׁוֹאֵלוֹת תִּבְטְנָה קְדֻרָנִית, מִתְאַמְצוֹת לְדַעַת אֶת־
אֲשֶׁר בְּלִבִּי כִּי־רַח הַשּׁוֹאֵף לְחַקֹּר אֶת־הֵימִים.

הֵי עֲרָמִים לְגַגְדָּךְ מִן־הַקֶּצֶה אֶל־הַקֶּצֶה, אֵין גִּסְתֵּר וְאֵין
נִעְלָם - וְלָכֵן לֹא יִדְעֶנּוּ.

לו היה לבי רק אבן יקרה, כיעתה נפצתיו למאת
 רסיסים וחרותיו על-פתיל שרשרת לשימו לענק על-גררותיך.
 לו היה לבי רק פרח מצער, מתאר ונחמד, כיעתה
 קטפתיו מעל בדו ונטעמיו בשערותיך.

אבל לב הוא, חמדתי. איה גדותיו ואיה תהומות?
 לא ידעת את-גבולות הממלכה הזאת - ואת הלא המלכה
 אשר שם.

לו הייתה אהבתי רק רגע תענוגות, כיעתה הנצה
 לעיניך לאטה כמו-שחוק ולא נבצרה ממך לראותה ולקרא בה
 ברגע אחד.

לו הייתה אהבתי רק מכאוב לבד, כיעתה נמוגה
 לעיניך עס-דמעותי המנהירות ונגלה בהן כל-סודי העמק
 באין מלה אף-אחת.

אבל אהבה היא, חמדתי
 תענוגותיה ומכאובותיה גבול אין להם ואין קצה לרישה
 ולעשרה.

קרובה היא אליך כחיך - ונבצרה ממך לנצח לדעתה
 כללה.

כט

דבר אלי, חמד לבי ספר-לי בדברים את אשר
 תומר.

הלילה אפל, הסוככים אבדו בבין-העבים, והרוח מתנפח
 בעלים.

אפתחנא את-שערת ראשי, אשית עלי את-אדרת תכלתי
 נעסרתני כמו-לילה. את-ראשך אלחץ אל-לבי, וקול המות
 לבך יעלה אלי חרש מן-העוובה המתוקה. אסגרנא את-עיני
 ואזוין, ואל-פניך לא אביס.

ובאשר יתמו דבריך, וישבנו דומם ומחרישים. רק
 העצים יתלחשו בחשך.

הלילה הולך ומלבין, היום נבקע נבא. אז נביט איש
 אל-פני רעהו והלכנו איש איש לעברו.

דבר אלי, מחמד לבי! ספר-לי בדברים את אשר
 אומר.

5

ענן לילה את לי המרחף על-שמי חלומותי.
 וכפעם בפעם אצרך ויום יום אתאר תבניתך בלבתי
 אהבתי.

לי את, לי לבדי, את השכונה בחלומותי המפְרְצִים!

אדמו רגליך כשׁוֹשְׁנִים מלהט תאנות לבי, את המלקטת
 בשבלי שירי במערב יומי

שפתותיך מלאו מתק תמרורים מיין עצבוני אשר טעמת.
 לי את, לי לבדי, את השכונה בחלומותי השוממים!

בצללי חשכת תאותי יצרתי את-שחור עיניך, את
 הרובצת בתהומות חזיונותי!

יִקְשְׁתִּי לָךְ, חֲמֹדַת לִבִּי, וּלְכַדְתִּיךָ בְּרֶשֶׁת מְגִינֹתַי.
 לִי אַתָּה, לִי לְבָדִי, אַתָּה הַשְּׂכִינָה בְּחֵלֹמוֹתַי גְּזֵתוּ

לא

לִבִּי צִפּוֹר מְדַבֵּר וְאֶת־שְׁמִי מֵצֵא בְּחוֹף עֵינֶיךָ.
 בְּבִקָּר תִּהְיֶינָה לֹו לְעֶרְשׁ וּלְמַמְלַכֶּת כּוֹכְבִים בְּלַיְלָהָ.
 בְּתַהוֹמוֹתֶיךָ תִּבְלַעְנָה זְמִירוֹתַי.
 רַק תִּנִּי לִי וְאֶמְרִיא בְּשָׁמַיִם הָאֵלֶּה וּבְגִבּוֹלוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר
 אֵין לָהֶם חֵק.
 רַק תִּנִּי לִי וְאֶבְקַע אֶת־עֵבִי עֲנִיֶיךָ וְאֶת־כִּנְפֵי אֶפְרַשׁ
 בְּזֹהַר שֶׁמֶשֶׁן.

לב

הַגִּד־לִי, דוּדִי, אִם אָמַת כָּל־זֹאת, אִם אָמַתָּה?
 כִּאֲשֶׁר יָצַת הַבָּרֶק בְּעֵינַי פֹּה, וְרַעְמוֹ לְגִגְדֶּךָ כְּרִנַּע גַּם
 הַעֲנָנִים אֲשֶׁר בְּלִבֶּךָ הַקּוֹדֵר וְעֵנּוּ לִי מִן־הַסְּעָרָה?
 הָאֵמַת הַדְּבַר, כִּי מִתְקוּ שְׁפֹתַי כְּצִיץ נִפְתַּח אֲשֶׁר
 לְאַהֲבָה רֵאשׁוֹנָה וּטְהוֹרָה?
 וְכִי בִיזְרִי גּוֹי שׁוֹכְנִים וְכִרְוֹנוֹת יְרַחֵי אֲבִיבִים אֲשֶׁר
 תִּלְפּוּ?
 וְכִי הָאֲדָמָה תִרְעַד פְּתָאִם כְּמוֹ־נֶבֶל כְּמַעַט תִּבְלַעְנָה אֵלֶיךָ
 כַּפּוֹת רִגְלֶיךָ?
 הָאֵמַת הַדְּבַר, כִּי יִרְדּוּ אֲנֹלֵי הַטֵּל מֵעֵינַי הַלַּיְלָה כְּמַעַט־

אָשר יראני, וכי אור הבקר יעלו כלו מדי יעטוף את-בשרי?
 אם אמת הוא, אם אמת, כי הלכה אהבתך גלמודה
 דורות על-דורות ועולמות על-עולמות לחפש אותי?
 וכי במצאך אותי באחרונה ומצאו משאלות לבך
 הקדמוניות את-שנות הנצח באמרותי הרכות ובעיני ובשפתי
 ובשערותי הזרמות?
 ואם אמת הוא, כי על-מצחי זה הקטן תרותים סתרי
 כל-הנצח?

הגידה לי, דודי, אם אמת כל-זאת.

לג

אהבתיך, אהובי, ואתה סלח לי לאהבתי
 כצפור תיעה מדרכה נלכדתי.
 כאשר נע לבי בקרבי אבד לו צעיפו ויהי ערם. פסוהו
 אתה, אהובי, בכסות המלתך - וסלח לי לאהבתי.

ואם נבצרה ממך לאהבני, אהובי, סלח לי למכאובותי.
 אל תבט בי מרחוק בלזות עינים.
 אל-סתר פנתי אתגנבה ואשב במחשכים.
 בשתי כפות ידי אכסה את-בשתי הערמה.
 השע את-פניך ממני, אהובי - וסלח לי למכאובותי.

ואם אהבתני, אהובי, סלח לי לששונני.

אם ינשא לבי עם-גלי אשרי, אל-נא תשחק לי כי
 אשכח בפשי עד לזועה.
 אם אעלה לשבת על-כסא מלכותי ואמשל בך באכזריות
 אהבתי, אם כבת אלים אשפוץ עליך יום יום את-חסדי, שא
 את-גאותי, אהובי - וסלח לי לשונתי.

לד

אל-נא תלך מעמי, דודי, בטרם אמר לך: לך לשלום.
 ערה הייתי כל-הלילה ועמה כבדו עיני משנה.
 יראתי פן-תאבד לי מדי אישן את-שנתי.
 אל-נא תלך מעמי, דודי, בטרם אמר לך: לך לשלום.
 אחרד ממקומי פתאם ואשלח את-ידי לנגוע בך, ואת-
 נפשי אשאל: "החלום הוא?"
 מי-ימן ואוכל לאסור רגליך בחבלוי לבי למען אמץ
 אותך בחזקה אל-שדני
 אל-נא תלך מעמי, דודי, בטרם אמר לך: לך לשלום.

לה

אשר לא אכיר אותך קל-מהרה - על-כן תצחקי עמי
 בראשונה.

בברק שחוקיפין תפיני בסגורים - למען העלים את
דמעותיך.

ידעתי, ידעתי את-ערמתך.

לא תדברי לנצח את-הדבר אשר היה עם-לבך לדבר.

אשר לא אעריך אותך לפי ערבך - על-כן תתחמקי
אמני באלפי דרכים.

אשר לא תאבדי לי בתוך ההמון - על-כן תעמדי בצד.
ידעתי, ידעתי את-ערמתך.

לא תלמי לנצח בדרך אשר היה עם-לבך ללכת.

כי-תדרשי שבעתים מפל-יתר האדם - על-כן תחשי
מדבר.

כמשמעשעת באפס דאגה את מאסת בכל-מנחותי.
ידעתי, ידעתי את-ערמתך.

לא תקחי לנצח את אשר היה עם-לבך לקחת.

ל"ו

חרש דברי: "חמדתי שאי עיניך וראי".

נאני התקצפתי מאד ואמר: "לך" - והוא לא זע.

לפני עמד ויחזק בשתי כפות ידי, נאני אמרתי: "הנח

לי" - והוא לא הלך

את-ראשו הטח אל-אוזני. הבטתי בו ואמר: "הוי חרפהו" -

והוא לא נע.

נגעו שפתיו אל־לחי. חרדתי ואמר: „איך מלאך לבתי“—
והוא לא ידע כלמה.

פרח שם אל־בין שערותי ונאני אמרתי: „רק לריק
הוא“— והוא עמד ולא נע.
אז יקח את־מקלעת הפרחים אשר לי מעל־צוארי ויפן
וילך. ונאני בוכה ושאלת את־לבי: „מדוע־זה לא ישוב עוד?“

לו

יפתי, ההשימי על־צוארי את־מקלעת הפרחים הרעננים
אשר לך
אך שמעי ודעי לך: את־המקלעת האחת הזאת קלעתי
לרבים:— לאלה אשר לברק אור יגלו לרגע ולא־לה אשר
ישכנו בארצות לא־נגלות ולא־לה אשר יחיו בשירי המשורר.

אחרת מעט את־המועד לבעבור דרש מעמי את־לבי
סחת לך.
הנה ימים היו ויהיו חיי כמו־ציץ וכל־ריחם התפגס
אל־תוף לבי

ועתה הנה נדף למרחוק ויפור לכל־רוח.
מי יודע את־הלחש אשר בו יוכל איש לא־ספד ולקגרו
שנית?

לבי לא לי עוד לתמו לא־חד; נתון הוא לרבים.

לח

ראי, חמדת נפשו לפני ימים רבים עשה לו המשורר
אשר לפניך פה אני שיר גבורים גדולה בקרב לבו ויורידנה
מן-חוף -

אוי לי, כי לא ידעתי להזהר! בטבעות צלצלי צמינדך
נאחזה ומרד ומטבע.

ושברה לרסיסי שירים קטנים - והם מתגולגלים פזורים
לרגלך.

כל-עזובני, עזובן ספר מלחמות מימי קדם, נסתף ביד
הגלים המשחקים, נטבל בים דמעות - ונרד.

את, חמדת נפשי, שומה היא עליך להיטיב עמה עמי
מתח כל-אבדתי.

ואם עלתה בתהו כל-תקנתי לעשות לי אחרי מותי שם
עולם, עשיני לבן אלימות כל-עודי בחיים.

ואני לא אבכה את-אבדתי עוד ולא אשיא אותך את-
האשמה.

לט

יום יום בבקר אנסה לקלוע לך מקלעת פתחים -
והפתחים נשמטים ונופלים.

יושבת את מנגדי ואורבת לי בהחבא מן-המארב אשר
לעיניך המחפשות.

שאלי אפוא את-עיניך, החורשות עלי רעה, מי אשם
בנה.

אנסה לשיר לך שיר - ולשוא.
 שחוק נסתר רועד על-שפתותיך. שאלי אפוא אותי
 לשרש הדבר, מדוע ככה תקצר ידי.
 תפתחנה-נא שפתיך המשחקות ותעדנה-נא נגד אלהים.
 מדוע-זה נחבא קולי ומדוע נדמה כדבורה המשמקרת בעסיס
 הלוט?
 הנה ערב והמועד בא אשר יסגרו הפרחים את-ציציהם.
 תיניני ואשב על-ידיך ואת-שפתי צוי ועשו את-המלאכה
 אשר לא תבצר לעשותה בדממה לאור הכוכבים הקודרים.

מ

שחוק ללא אמונה נוצץ בעיניך בסורי אלניך לברכה
 בשלום בטחם אצא לדרך.
 רבות מדי סרתי אלניך ככה - ולכן את חושבת פי
 אשוב גם-הפעם מהר.
 ואני את-האמת אגיד לך: גם-אני כמוך אין בלפי
 אמונה.
 פיהנה שבים ימי האביב ובאים בפעם בפעם, הלכנה
 המלאה הולכת ובאה שנית, הפרחים שבים לבוא ומתאדמים
 בראשי ענפיהם שנה שנה - ואף אני רק אינו-זאת פי אלך
 למען שובי.
 אבל המזיקי-נא רגע במקסם הכנב הנה ואל-נא תחפזי
 לנשלו מעמך בחזקה.
 וכי אמר אלניך: הנה אנכי עוזבך לנצח, הואיל-י-נא

והיו הדברים בעיניך דברי אמת - אשר תעלה עלטת דמעה
 והחשיכה רגע אחד את-שפת בת-עיניך.
 נאחר-כן ביום שובי שחמי שחוס ערמה כמשפסף תמרד.

מא

בלתה נפשי לדבר אליך את-כל-הדברים הנסתרים בלבי
 אֶשְׂרֵלִי לְדַבֵּר - וְלֹא אֶעְרֹב אֶת-לְבָבִי, כִּי יֵרָאֵתִי פְּנֵי-תַשְׁחֲקֵי לִי.
 וְלִכֵּן אֲנִי אֲנִי אֶשְׁחַק לִי בְמוֹפֵי נְאֻת־סוּדֵי אֶחְלֵל
 בְּמַהְלָלוֹת.

אֶשְׁחַק לְמַכְאוּבֵי - כִּי יֵרָאֵתִי פְּנֵי-תַעֲשִׂי אֶת אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה.

בלתה נפשי להגיד לך את-האמת אֶשְׂרֵלִי לְהַגִּיד - וְלֹא
 אֶעְרֹב אֶת-לְבָבִי, מִיִּרְאָתִי כִּי לֹא תֵאֱמִינֵי בִּהּ.
 וְלִכֵּן אֶתְחַפֵּשׂ בְּלֹא-אֱמֶת וְאֶדְבֵר לְהַפְךָ מֵאֲשֶׁר חִשְׁבֹתִי.
 אֲתֹן אֶת-מַכְאוּבֵי לְשׁוֹנֵה - כִּי יֵרָאֵתִי פְּנֵי-תַעֲשִׂי אֶת אֶת-
 הַדָּבָר הַזֶּה.

בלתה נפשי להביע את-פלִיגֵר אשר יש-לי למענך -
 וְלֹא אֶעְרֹב אֶת-לְבָבִי, מִיִּרְאָתִי כִּי לֹא יוֹשֵׁב לִי כַעֲרֹב.
 וְלִכֵּן אֶקְרָא לְךָ שְׁמוֹת לְקַלְסָה וְאֶתְחַלֵּל בְּגִבּוֹרְתֵי הַקֶּשֶׁה.
 אֶמְחַצֵּץ בְּמוֹדֵי, מִיִּרְאָתִי כִּי עַד-עוֹלָם לֹא תִדְעֵי כִּי-
 מַכְאוּבֵי.

בלתה נפשי לשבת לפניך מחריש - וְלֹא אֶעְרֹב אֶת-
 לְבָבִי, כִּי יֵרָאֵתִי פְּנֵי-עֵבוֹר לְבָבִי אֶת־שִׁפְתֵי:

ולכן ארבה דברים ואדבר ריק ואת-לבי אסתיר מאתרי
הדברים.

אלך עם-מכאובי קרי, מיראתי פנתעשי את את-הדבר
הזה

פלתה נפשי לשטות מעליך וללכת - ולא אערוב את-
לבי כי יראתי פנתפירי את-מרך לבי.
ולכן ארים ראשי תמיד ואצא ואבוא לזניך במאור
פנים.

ועיניך החודרות לי תמיד מעוררות את-כאבי והיה קדש
לנצה.

מב

הוי האיש המשוגע, השכור הנחמדו -

פיתפתח לך וקה, את-דלתותיה ותתהולל לעיני כל-העם
מסביב;

פיתקום בעוד לילה ותשליך כסף החוצה ולכל-תבונה
תלעג;

פיתתעה בנתיבות נפלאות ונפשך תשעשע בדברים
אין-בם מועיל;

ולא תדרש חשבון ולא תבקש תכלית;

פיתפרש לסערה את-מפרשיך ואת-משוטיך תשבר
לשכבים -

או הנני ואלך אתריך גם-אני, רעי, ואשתפר כמוך
עד-שאול ואבדון!

עם-שכנים חכמי לב מאד כליתי לריק אתימי ואתי
 לילותי. רב-דעת הפך את-שערי לכן ורב-ראות חבל את-
 מראה עיני.

בקרב שנים לקטתי וערכתי לי את-השברים ואת-
 הגזרים אשר לכל-החפצים:

ננפץ-נא אפוא אותם ונרקוד עליהם מלמעלה ונזרם לכל-רוח.
 כיהנה ידעתי עתה כיתכלית כל-דעת: - השתפר עד-
 שאול ואבדון!

אחדל-נא מפסוח על-השעפים עד לגעל ואתענא מניי
 דרכי באפס תקנה.

בוא-נא עלי רוח-פרצים פרא מלא הוללות ענה ושטפני
 מעל עגני.

מלאה תבל נכבדים ועמלים, רבי פעלים ואנשי חיל.
 בראש יסעו רבים ברגלים קלות ורבים ילכו בעונה
 מאחריהם.

יהי נעם אדני עליהם וישלח ברכה במעשי ידיהם -
 ואני אהי לי פתי גבוב-לב וריק.

כיהנה ידעתי עתה כיתכלית כל-דעת: - השתפר עד-
 שאול ואבדון!

ושבעתי כי מהיום והלאה אנח לאחר את-משפטי להיות
 נמנה עם-ישרים.

אעזוב את-גדלתי להיות נחשב עם-תופשי תורה ולתרוץ
 מהצדק ומה-רשע.

ואת-נאד וכרונותי אנפץ עם-נטף דמעתי האחרון.

הַקָּחָף יִין אֲדוּם גִּרְגָרִים אֲשֶׁטוֹף אֶת־שְׁחוֹק פִּי וְאֶתְהַרֵּוּ.
 אֲעֵבִיר מַעְלֵי הַפַּעַם אֶת־חֹתֶם הָאֲנֹרַח הַמִּכְבֵּד וְאֶפְצָצֶהוּ
 לְרִסְסִים.

וְאֲדוֹר גִּדְר קָדֵשׁ לְאֲדָנִי כִּי אֶהְיֶה לְחֹדֶל אִישִׁים וְכִי
 אֲשַׁמֵּר עַד־שְׂאוֹל וְאֶבְדּוּן!

מג

לֹא, רַעֲיוּ עַד־עוֹלָם לֹא אֶהְיֶה לְגִזְרֵי - וַיְהִי אֲשֶׁר יְהִי.
 עַד־עוֹלָם לֹא אֶהְיֶה לְגִזְרֵי - אִם לֹא תָבֹא עִמִּי גִם־הִיא
 לְהַגְזֹר עִמִּי יַחְדָּו.

זֶה אֲשֶׁר תִּרְצָתִי וְלֹא אֲשׁוּב: - אִם לֹא אֶמְצָא סֶכֶת צַל
 לִי עִם־חֶבְרַת לְגִדְרִי, לֹא אֶהְיֶה עַד־עוֹלָם לְגִזְרֵי.

לֹא, רַעֲיוּ לֹא אֶעֱזֹב עַד־עוֹלָם אֶת־בֵּיתִי וְאֶת־נַחְלָתִי
 לְשֶׁבֶת בְּנֵעַר בּוֹדֵד, אִם־לֹא מִן־הַצֵּל יַעֲנֶה הַד שְׁחוֹק עָלָו וְאִם־
 לֹא בְּתוֹךְ הַרוּחַ תִּרְתֵּף כִּנֶּף אֲדָרַת צִהְבָּה וְאִם־לֹא קוֹל לְחַשׁ
 תִּרְיִשִׁי יִגְדִּיל אֶת־הַרְמָמָה שָׁם.
 עַד־עוֹלָם לֹא אֶהְיֶה לְגִזְרֵי.

מד

צִלְחֶנָּא, אֵב קָדוֹשׁ, לְעוֹן הַחוּטָאִים הַשְּׁנַיִם הָאֵלֶּה - לְעוֹן
 דִּוּד וְכִלְתוֹ. רוּחוֹת הָאֵבִיב נוֹשְׁבוֹת הַיּוֹם בְּסַעְרָה וּמַרְקִידוֹת
 אֲבָק וְעָלִים נוֹבְלִים וְנוֹשְׂאוֹת עִמָּהֶן אֶת־כָּל־תּוֹרְתָהּ לְתַהוּ.
 אֶל־גַּא תֵּאמַר, אֵב וְקָדוֹשׁ, כִּי הַחַיִּים הַבֵּל הַבְּלִים.

כִּי־בְרִית כָּרַתְנוּ הַפַּעַם עִם הַמּוֹת, וְלָרְגָעִים מַעֲטִים
וּמְבָרְכִים הָיִינוּ שְׂגִינוּ בְּנֵי חַי־נֶצַח.

וְגַם כִּי־בֹאוּ עָלֵינוּ מַחֲנוֹת הַמַּלְךְ וְהַתְּנַפְלוּ עָלֵינוּ בַחֲמַת
קֶצֶף, וְהִגִּידוּנוּ לָהֶם בְּרֵאשֵׁנוּ בִּיגוֹן וְאִמְרָנוּ: אַחִינוּ, רַק מִפְּרִיעִים
אַתֶּם אוֹתְנוּ אִם־יֵשׁ לָכֶם חֶפֶץ בְּשַׁעֲשַׁע־שׂאוֹן אֱלֹהִים, לָכוּ וּפְנוּ
לָכֶם מִזֶּה וְהִשְׁתַּקְּשׁוּ בַנְּשַׁקְכֶם בַּמָּקוֹם אַחֵר. כִּי אֲנַחְנוּ פֹה רַק
לָרְגָעִים מַעֲטִים, נַחְפְּזִים וְחוֹלְפִים, הָיִינוּ לְכֵנִי חַי־נֶצַח.

וְכִי־בֹאוּ עָלֵינוּ גְדוּדֵי עִם חַפְצֵי שְׁלוֹם וְחָנוּ עָלֵינוּ
מִסְבִּיב, וְהִשְׁתַּחֲוִינוּ אֲלֵיהֶם בַּעֲנוּה גַם־אֲנַחְנוּ וְאִמְרָנוּ: הַבְּרָכָה
הַיִּקְרָה אֲשֶׁר הִבַּאתָם עָלֵינוּ תִהְיֶה לָנוּ רַק לְצַנְיָנִים וְהִנֵּה צָר
לָנוּ וּמַעַט לָנוּ הַמָּקוֹם בְּמִרְחַבֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֵינּוּ לָנוּ. כִּי
כָאֲשֶׁר יִהְיוּ יָמֵי הָאָבִיב, וְהִנְצוּ הַפְּרָחִים עַד לְאֵין מִסְפָּר וּכְנִפֵי
הַדְּבָרִים תִּהְיֶינָה טַעוֹנוֹת מִשָּׂא וְהִדְפּוּ אֵשֶׁה רְעוּתָהּ. מַעַט הַשָּׁמַיִם
הָאֵלֹהִים, אֲשֶׁר שָׁם מַעוֹן רַק לָנוּ שְׂגִינוּ בְּנֵי חַי־נֶצַח, מַעֲטִים
לָנוּ וְצָרִים לָנוּ עַד לְאֵין חֶק.

מה

עַן אַת־בְּרַכְתָּהּ שְׁלוֹם לְאוֹרְהַיִם הַיוֹצֵאִים לְדָרְךָ וְאַת־עַקְבֵי
צַעֲדֵיהֶם מִחַה מֵאַחֲרֵיהֶם.

אַמֵּן אֶל־לִבְךָ בְּשִׂמְחָה אַת־כָּל־רְצוֹי וְתַמִּים וְקָרוֹב אֲלֵיךָ.
הִנֵּה חַג הַיּוֹם לְחַיּוֹנוֹת אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אַת־מוֹעֵד מוֹתָם,
יִהְיֶינָא שְׁחוֹק פִּיהָ לְצַהֲלָהּ בְּאִפְסֵי מַחֲשָׁבָה כְּנִגְהוֹת אוֹרִים
עַל־פְּנֵי זָרִם מִים

יהיו־נא חניף קלים בְּרַגְלֵיהֶם לְרַקַּד עַל־עַבְרֵי סֵי הַעֵת
 כְּאֵגֶל טַל עַל־שֹׁפֶת עֲלֶה.
 וְאֶת־מִיתְרֵי גַבְלֶךָ הִרְעַשׂ וְעָלוּ צְלִילֵיהֶם רְנַע רְנַע
 תְּלִיפֹת.

מו

עֹבְתָנִי וּפְנִית לְדַרְכְּךָ.
 וְאֲנִי אֲמַרְתִּי: אֶת־אֲבֵלָה נָא עֲלֶיךָ וְאֶת־תְּמוֹנֹתַי הַבּוֹדְדָת
 אֶחְתֹּמֵם בְּלִבִּי וְהִיתָה סְגוּרָה בְּשִׁירַת זְהָב.
 אֵךְ הוּא אֶתָּה גּוֹרְלֵי הַמֶּר, הֵן הַעֵת קִצְרָהּ

יְמֵי הַנְּעָרִים עֹבְרִים שָׁנָה אַחֲרֵי־שָׁנָה, רִגְעֵי הָאֲבִיב
 בּוֹרְחִים, הַפְּרָחִים הַנּוֹבְלִים מֵתִים בְּטָרֵם יוֹשֵׁם לֵב, וְהָאִישׁ הַחֲכָם
 עוֹמֵד עָלָי וּמְזַהֲרֵנִי וְאוֹמֵר: הַחַיִּים רַק נֶטְף טַל עַל־עֲלֶה לוֹט.
 וְאֶל־כֹּל־זֹאת לֹא אֶשֶׁם לְבִי וְרַק אֶחְרִי הָאֲחַת אֲבִט אֲשֶׁר
 הַפְּתָה אֵלַי אֶת־עֶרְפָּהּ
 כִּי־אֵז יִהְיֶה זֶה רַק אֲנִי וְשֹׁעוֹן - יַעַן כִּי־הַעֵת קִצְרָהּ.

בֹּאוּ אֲפֹא לִילֹת גְּשָׁמִי, בֹּאוּ בֹא וְטַפְּךָ, וְאֶתָּה סֶתֶם
 זְהָבִי בֹא וְצַחֲקִי, וּבֹא גַם־אֶתָּה הַיִּסְוֵן הַשְּׂאֵגָן וְנִרְעַת אֶת־
 גְּשִׁיקוֹתֶיךָ סְבִיב סְבִיב.

בֹּאוּ, בֹּאוּ כְלָכֶם, בֹּאוּ כְלָכֶם!
 וְאַתֶּם מַחְמְדֵי יְדַעְתֶּם הֵיטֵב כִּי כְלָנוּ הוֹלְכִים לְמוֹת.
 הַמַּחְכְּמָה יַעֲשֶׂה אִישׁ כִּי־יִשְׁבּוֹר לְבוֹ בַּגְּלָל הָאֲחַת אֲשֶׁר הִסִּיעָה
 לָבָה וּמַעְבוֹר מְזֶה וְהִלְאָהּ הִלָּא הַעֵת קִצְרָהּ.

מתוך לאיש לשבת בסתר פנה ולחלוס ולכתוב בך ויום
כיא את לו עולם ומלאו.

גבורה היא לאיש להתרפק על-מכאובו ולחרוץ כי אין
לו נהמים.

אך הנה פנים חדשים הציצו אלי מבעד לדלתי ועיניהם
מביטות אל-תוך עיני.

איך-אוכל אפוא ולא אמהה את-דמעותי ולא אחקיף
את-שירי לשים לו קולות חדשים?
הן העת קצרה.

מז

אסוזה הדבר אשר חפצת - הנני ואשים קץ לשירי.
אסוזה הדבר אשר ירעיד את-לבך - הנני ואסיר את
עיני מעל פניך.

אסוזה הדבר אשר ירגיזך פתאם בלכתך - הנני ואסור
הצדה ואבחר-לי משעול אחר.

אסוזה הדבר אשר יפריעך מדי עשותך את-עטרות
פרחיך - הנני ואשט מעל גנך הבודד.

אסוזה הדבר אשר ירקום ואשר ירתיח את-מצלות
מימך - הנני ולא אוסיף עוד לתתור בסירתך על-גדות תפך.

מח

גאליני-נא, המדתי, מכבלי נעימותיך! אל-לי עוד יין
ושיקותיך.

עשן הקטרת הכבדה הזאת מחנק ללבי.
 פתחי את-דלתותיך, תני נתיב לאור הפקר.
 הנה אבדתי בך, נאחזתי בחבלי אהביך.
 גאליני-נא מקסמך והשיבי לי גבורת גבר לבגדור
 אקריב לך את-לבי הנגאל.

מוט

אחזיק בכפות ידיה ואל-לבי אאמצנה.
 אותה נפשי למלא זרועותי ברב-מחמדיה, לשלול
 בנשיקותי את-מחק שחוק פיה, לשתות בעיני את-והרי מבטה
 השחורים -
 אבל איה כל-זאת? מי יוכל לקרוע את-התכלת מעל
 פני השמים?
 אותה נפשי לתפוש את-יפעת החן - והיא מתמלסת ולא
 ינתר בלתי-אם הבשר אשר-בין זרועותי.
 נאני נוטה הצדה עשוק וענף.
 איך-יוכל הבשר לנגוע בכרחה אשר רק הרוח נוגע בז?

ג

המדת נפשיו ראי, הנה ערג לבי יום ולילה להצמד
 לך - כאשר יצמיד המות הכובש את-כל.
 טאסאיני מזה כאשר יטאטא הסער, קחי את-כל אשר-
 לי, שברי את-צלתות שגתי ושדדי את-חלומותי, גזליני מקרב
 עולמי.

טאטאיני מזה פאשר יטאטא הסער, קחי את-כל אשר-
 9. שברי את-דלתות שנתו ושדדי את-תלומותי, גזליני מקרב
 עולמי.

ובתוך העזובה ובמערמי הרוח בלי חק תני ונהיה
 לנפש אחת בקרב יפעת היפי.
 הוי למשאלותי חנס! איה התקנה להיות לאחדים אב-
 לא בך אלהי?

נא

פלה אפוא את-שירך האחרון ועזבנו איש את-אחי.
 שכח את-הלילה - אם הלילה חלף ואיננו עוד.
 אתמי אמרתי לאמץ בין-ורועותיו נבצרה ממני לקחת
 תלומות בשבי.
 נדי החומדות מאמצות אל-לבי ריק וקרבי תלל.

נב

למה כבתה המנורה?
 סוככתי עליה באדירתי לשמרה מן-הרוח, ולכן כבתה
 המנורה.

למה קמל הפרח?
 אמצתי אותו אל-לבי בחמת אהבתי, ולכן קמל הפרח.

למה תרב המעין?

שפכתי עליו סוללה לבַעבור היותו רק לי לבני, ולכן
 אָרַב המַעֲנֵן.

למה נתקו מיתרי הנבל?
 התאמצתי למלט ממנו קול אשר-לא היה בו, ולכן נתקו
 מיתרי הנבל.

נג

למה ככה תביטי בי למען אֲבָלָם?
 לא עני אני בפתח כי-באתי הַלֹּם.
 רק לתמי התנצבתי רגע אחד על-יד הַצַּר בִּיתְךָ מַעֲבָר
 לַגֹּדֶר גִּנְךָ.

למה ככה תביטי בי למען אֲבָלָם?
 לא אריתי מגנך פרח, לא קטפתי פרי.
 רק מחסה בקשתי-לי לתמי בתוך הצל בעבר הַדֶּרֶךְ
 אֲשֶׁר-שָׁם כָּל-עוֹבֵר אֵרַח נֶר יַעֲמֹד.
 לא קטפתי פרח.

אָמְנָם עִיפוּ רַגְלֵי, וּמִטְרוֹת גֶּשֶׁם הִלְכוּ אֶרְצָה.
 בְּעֵנְפֵי הַבְּמָבוֹ אֲשֶׁר-שָׁחוּ הַתִּיפָחוּ הַרוּחֹת.
 וְעֵבִים רָצוּ עַל-פְּנֵי הַשָּׁמַיִם כְּנֹסִים מִפְּנֵי הַרְגָּה.
 עִיפוּ רַגְלֵי.

לא ידעתי לָמִי חֲשַׁבְתָּנִי וְלָמִי חֲפִית בְּפֶתַח בֵּיתְךָ.

נגהות ברקים הכו בסגורים את עיניך הפקוחות.
 איך-אוכל וידעתי כי-לא יפלא ממך לראותני בהיותי
 עומד במחשבים?
 לא ידעתי למי חשבתני.

עבר היום, והגשם חדל רגע אחד.
 עובתי את-צל העץ אשר מעבר גנף ואת-רבצי על-פני
 הרשא.
 אנה חשך. סגרי את-דלתך. הנני הולך לברשני.
 עבר היום.

נד

לאן תחפזי עם-סלך בנשך בערב יום בקלות ממך מן
 השוק?
 'הנה שבו כלם הביתה איש איש עם-משאו - ומבעד
 לעצי הכפר נבט הירח.
 על-המים הקודרים נשא הד קולות קוראים מן-הספינה,
 והוא עובר - אל-הבצות הרחוקות אשר-שם ישנים בני אנוים
 פראים.

לאן תחפזי עם-סלך בקלות ממך מן-השוק?

נתנה השנה את-אצבעותיה על-עיני האדמה.
 קני הערבים החרישו, וקול הקמון בעלי הבמבז קם
 לרממה.

העובדים השבים מן-השדה פורשים את-מחצלותיהם
בחצרות בתיהם.

לאן מתפזי עם-סלף בכלות ממכר מן-השוקו

נה

המועד היה מועד צהרים באשר קמת ותלף.
והשמש האירה בשמים בכל-עזה.

או אעזוב את-מלאכתי ואשב בדרך על-המעקה באשר
קמת ותלף.

ורוחות עלו חליפות ויטיעו בכנפיהם ריחות ניחות מזה
ומזה מן-השדות הרחוקים.
בין-הצללים הגו התורים בלי מעצור, ודברה הנה-זה
תעתה אל-חדרי ותהמה באוני בשורות חדשות מזה ומזה מן
השדות הרחוקים.

נרדם הכפר בשרב הצהרים ורכצה ברחוב עזובה.
פתאם קם שאון בין-העלים ובעוד רגע שב ויגוע.
ואני מביטה השמימה וארגת בתוך התכלת את-אותות
השם אשר-ידעתי - לעת אשר נרדם הכפר בשרב הצהרים.

שכחתי לקלוע את-מקלעת שערות ראשי ורוח קל הנה
בא וישעשע בהן על-פני לחיי.

שטף הנחל לאטו בין-צ'לי גדותיו.
 והעבים הלבנים נעצלו ולא נעו -
 שכחתי לקלוע את-מקלצת שערות ראשי.

המועד היה מועד צהרים כאשר קמת ותלך.
 בער העפר על-פני הרחוב ונשמת השדות היתה צ
 לזהטת.

התורים הגו בסבכי העלים.
 בךד ישבתי על-המעקה כאשר קמת ותלך.

נר

אחת הייתי בין-נשים רבות אשר נשאתי את-על המעשים
 הנגעים דבר יום ביומו ואהי צופיה את-הליכות הבית.
 למה-זה הבדלתני משם והעליתני מן-המחסה הבוטח אשר-
 עם חיי עדתנו?

קדושה האהבה אשר-אין לה ניב שפתים. מן-הערפל
 אשר בלב הסתום מזהיר כאבן חפץ. אפס לנגה היום החורך
 לה תהיה פתאם קדונית עד לחמלה.
 אוי כיי-שברת את-הכפרת אשר על-לבי ואת-אהבתי
 הרועדת סחבת החוצה. הרסת לנצח את-סתר הפנה אשר-שם
 נחבא קנה.

היה תהינה יתר הנשים גם אחר-כך כבראשונה.
 לא תביט גם-אחת אל-מעמקי לבך ואין הן יודעות
 את-מסתרי נפשן.
 על-נקלה הן משחקות, בוכות, מרבות להג ועובדות. יום
 יום הן באות אל-התיכף, מעלות את-מנורותיהן ושואבות מים
 מן-הנחל.

קויתי כי אהבתי תשמר מחרדת כלמות להיזח באפס
 מעון, אך אתה הסתרת את-פניך ממני.
 נתיבך אתה פתוח לפניך, ורק לי חסמת את-הדרך משוב.
 הפשטתני ערמה והגתני לנכח כל-הארץ לנגד עיניך הפקוחות
 תמיד בלי סגור יום ולילה.

נז

את-פרחך קטפת, הוי תבט
 אל-לבי אמצתיו ודקרני החוח.
 וכאשר חלף היום ויהי חשך, והנה קמל הפרח ורק
 המכאוב עמד.

עוד רבים הפרחים אשר יהיו לך, הוי תבט, כבדי ריח
 ומלאי חן.
 אך המועד לקטוף פרחים הנה חלף לי ובמחשבי הלילה
 עין-י שושנתי ורק המכאוב עמד.

נח

בבקר יום באה נערו, עורה אליגן הפרחים אשר-לי
 ותמן לי שי עטוית פרחים כסויה עלה-לוט.
 ואני ענדתייה לצוארי ורמעותי באו אל-חוף עיני.
 ואשק לה ואמרי, מעורו את וגם שרמיד עורים.
 ונת גסאת טרם טדעי מה-יפוא הפתן אשר נתת לי.

נט

הוי אשהו לא רק פעל יד-אלהים את, פי גס-הגברים
 פעלוד; את-היפי אשר' בלבם שוו עליך תמיד.
 ומשוררים ארגו לך ארג עס-חוטני זהב דמיון, והצגרים
 נתנו לדמותך תמיד חי-עד חדשים.
 הים נתן את-פניגיו, מחפרות ההרים נתנו את-זקבן וגני
 המיץ את-פרכיהם, לענדך וללבשך ולפותרך שבעתים.
 משאלות לב הגברים שפכו את-יפעת נגהן על-פני
 געורך.
 ואת היית חצנך אשה וחצנך מקסם תלום.

ס

בתוך הרעש ושאון החיים עומדת את, יפעת היפי
 החצובה באבן, ואת אלמת ודוממה, גלמודה ונכרחה.
 והעת אשר קצה אינ'לה רובצת לרגליך שכורה אהבה
 ודוברת אליך חרש:

דְּבַרִּי דְּבַרִּי אֱלֹהִי וְחִמְדַּתִּי דְּבַרִּי כְּלִתִּי
צִפְרָה קוֹל דְּבַרְיָךְ סְגוּר בְּאָזְנוֹ הוּא יִשְׁעֵי יָפִי בְּנֵי נוֹעַן

סא

הֵסֵךְ לְבַיִת וַיְהִי־נָא לָנוּ יוֹם עֲזָבוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו מִתּוֹק.
אֶל־נָא נִקְרָא לֹד מֵנֶת, כִּי־אִם נִקְרָא לֹד שְׁלוֹמִים לְחַיִּינוּ.
תִּשְׁפָּר־נָא אֶהְבַּתְנוּ אֶל־תּוֹךְ זְכָרוֹנֵנוּ, וּמִכְאוּבָנוּ – אֶל־תּוֹךְ
שִׁירְתָנוּ.

יְשָׁלֵם־נָא מֵעוֹפְנוּ זֶה בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם עִם־אֲסַפְנוּ אֶת־
כְּנָפֵינוּ עַל־פְּנֵי הַקֵּן.

יְהִי־נָא מִגַּע זִידֶךָ הָאֲחֵרוֹן עֲנֵג כְּפָרַח לִילָה.
רַגַע אֶחָד עַמְדִי־נָא, אֶתְרִית יִפְתָּה, וְדַבְרִי אֶת־דְּבַרְיָךְ
הָאֲחֵרוֹנִים בְּדַמְמָה.

וְאָנֹכִי אֲשַׁמְתָּהּ אֶלֶיךָ וּבְמִנְדְּרֵי אֲחֻיק לְהֵאִיר לָךְ אֶת־
דְּרָכֶךָ

סב

בְּמַשְׁעוֹל חֲשָׁךְ בְּחִלּוּמֵי בָאֲתִי לְבַקֵּשׁ אֶת־אֶהוּבַת נַפְשִׁי
אֲשֶׁר יָדַעְתִּי בִימֵי חַיִּים מִקְדָּם.

בְּקִצָּה רְחוֹב שׁוֹמֵם הִיָּה בֵּיתָה.
הִתְצִי אֲשֶׁר אֶהְבָּה גַם עַל־בְּדוֹ לְרוּחַ הַעֲרָב וּבִסְתֵר
פְּנֵתָן הִתְרִישׁוּ הַיּוֹנִים.

את־מנורתה שמה על־יך דלתה ותתיצב לְפָנַי.
 ואת־עיניך הגדולות נשאה אל־פְּנֵי נְדָבָר חָרָשׁ וּמִשְׁאֵל:
 „מה־שְׁלֹמֶךָ, רַעִי?”

ואני תפצתי לענזות לָהּ, אִבְל שִׁפְתָנוּ אִבְדָה לָנוּ וּתְשַׁכַּח.

ואני הגיתי והגיתי - אך ראה, הנה שְׁמוֹתֵינוּ לֹא שָׁבוּ
 עוֹד לְעֵלֹת עַל־לְבִי

וּדְמָעוֹת הִזְהִירוּ בְעֵינֵיהָ. אִזּוּ תִשְׁלַח אֵלַי אֶת־יַד יְמִינָה
 וְאִנִּי הִחֲזַקְתִּי בָהּ וְאַעֲמֹד מִחֲרִישׁ.

וּמְנֹרְתָנוּ דָעָה לְרוּחַ הָעֶרֶב וּתְגֹעַ וּתְכַבֵּהּ.

סג

הֲלֵךְ! הַשׁוֹמָה עֲלֶיךָ לְלַכְתּוֹ?

דוּמָם הֲלִילָה וְהַחֲשֵׁךְ עָטָה אֶת־הַיָּעַר.

הַמְנֹרֹת אֲשֶׁר עַל־מַעְקְנוּ מְאִירוֹת, הַפְּרָחִים רַעֲנָנִים
 בְּלֶסֶם, וְהַעֵינַיִם מְלֹאוֹת נְעוּרִים וְלֹא תִדְעָנָה שָׁנָה עוֹד.

הַאֲמַנְם בָּא מוֹעֵד לָךְ לְעֹבְבוֹנוּ

הֲלֵךְ! הַשׁוֹמָה עֲלֶיךָ לְלַכְתּוֹ?

לֹא פִרְשָׁנוּ אֵלֶיךָ אֶת־כַּפֵּינוּ וְאֶת־רַגְלֶיךָ לֹא אֶסְרָנוּ.

הִנֵּה דִלְתֶךָ פְּתוּחָה לְפָנַי, הִנֵּה סוּסְךָ עוֹמֵד לְפָנַי הַשָּׁעַר

וְכָרוּ עֲלָיו.

אם נסינו לגדור את-הדרך בעדך - רק בְּמִירוֹתֵינוּ
נְסִינָה.

אם נסינו לעצור אותך - רק בְּעֵינֵינוּ עֲשִׂינוּ זֹאת.
אין לנו אֵיל, הֶלֶךְ, לְחֶסֶם אֶת-מֵהֶלְכֶךָ - אין לנו בְּלִמָּר
אם דְּמַעוֹתֵינוּ.

מֵה־הָאֵשׁ וּמִכֶּבֶד אֵינ־לָהּ הַבּוֹעֶרֶת בְּעֵינֶיהָ?
מֵה־הַקְּדוּמָה וְקֶצֶה אֵינ־לָהּ הַקְּדוּמָה בְּדַמָּה?
מֵה־הַקְּרִיאָה הַעוֹלָה אֵלֶיךָ מִמַּחֲשָׁפִים וּמֵאֵצֶה כָּךְ?
מֵה־הַלְחָשִׁים הַנּוֹרְאִים אֲשֶׁר קִרְאתָ בְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, כִּי
כֹּה הִלְלָה מִחְרִישׁ וּנְפִלָא אֶל-תּוֹךְ לְבָבָהּ, וּבְשׂוֹרָה עִמּוֹ חֲתוּמָה
וְנַעֲלָמָה?

אם אֵינ־לָךְ חֶפֶץ בַּקֹּהֶל עֲלִיזִים וְנִפְשָׁךְ צְמָאָה לְשִׁלּוֹת
דְּמָמָה, אַתָּה הַלֵּב הַעֲנִף, כִּי-עַתָּה נִכְבְּהָ אֶת-מְנוּחֵנוּ וְנִבְלִינוּ
יְדָנוּ.

דוּמָם נִשֵּׁב בַּחֲשֶׁךְ עַם-שְׂאוֹן הָעֲלִים, וְהִרְחַם הַנִּלְאָה
יִשְׁפּוֹךְ אֶת-קִנּוּי הַלְּבָבִים עַל-חִלּוּנֵינוּ.
הוּא הִלְקוּ מֵה־מִּיֶּכֶט הַרוּחַ חֲדַל הַשָּׁנָה אֲשֶׁר נָגַע בָּךְ
מִקְרַב חֲצוֹת הַלַּיְלָה?

טז

תִּלָּךְ עֲלֵי יוֹמֵי בִּיהַט עֶפֶר הַרְחוּב הַקְּדוּמָה.
וְעַתָּה כְּבֹא הָעָרֵב עִם-קִרְתּוֹ הַתְּדַפְקָמִי עַל-הַדֹּלֶת אֲשֶׁר
לְמִלּוֹן אַרְחִים, וְהַבִּית עוֹזֵב וְכֵלָו גִּלְיָם נִצִּים.

ועץ אשת זעף שולח את-סבכי שרשיו הרעבים אל-
 בינות לבקיעי החומה הפוערים את-פיותיהם.

ימים היו אשר עוברי ארץ באו עד-הלום לרחוץ את-
 רגליהם העיפות.

את-מחצלותיהם הציעו בחצר הבית לאור הלבן אשר
 לירם המתחדש וישבו וידברו על-ארצות נכריות.
 ובבקר הקיצו והנה הם חזקים ואמיצים, והצפרים עלו
 לפניהם, והפרחים אשר על עברי פי הדרך הגידו להם
 בראשיתם באהבה.

ואני בבאי הנה לא חמטה אלי מגורה מבערת.
 רק ענני-עשן שחורים, שרידי מנורות-ערב נשפחות
 ורבות, חדרו כעינים ערות מן-החומה.
 וזבוכי אש עפו בתוף הסבכים על-יד באר נחרבה
 וזלזלי במבו שפכו את-צלליהם עלי-משעול כסוי חציר.
 והיום נטה ואין-עוד איש אשר יאספני.
 לפני הלילה הארץ - ואני עיף ונגע.

סה

האמנם קוראת את גס-הפעם?
 הערב בא, ועיפה אפפתני ותהי לי ככף יד המתרפקת
 עלי באהבה.

הקראת לי?

את-כל-יומי נחמי לך, גברתי האכזרית, התאמרי לגזול

מעמי גם את-לי?

אכן נש תכלה לכל-דבר ובדידתי בחשך לי היא לבדי.

השומה היא ויהי מה אשר-נכקיע קולך גם עד-הלום

למען הרגניני

הנגינות שנה אין בשעריך בערב הזה?

אם הפוכבים קלי הכנפים לא יעלו עד-עולם על-פני

השמים מעל גג ביתך אשר רחמים אין שם?

הלנצח לא ישחו לארץ פרחי גנך ציפים למות מות

צננים?

השומה היא ויהי מה אשר-קרא תקראיני גם-הפעם,

את אשת לא-מנוחות?

כראו תחכינה-נא לשוא עיני חמדתי העצובות ותככינה-

נא -

והמנורה תאר-נא בחשך בבית העזוב -

והרפסודות תשאנה-נא את-העובדים היגעים השבים

הביתה -

נאני שכתתי את-שחתי ואחפז לקול קריאתך.

סו

בקש איש משגע את-האבן אשר בעשה בה את-הזהב.

והוא הולך נודד בדרך ימים ושנים, נתהינה שערותיו
האדמדמות פרועות ופרועות אבק, ויהי בשרו כחוש כמו-צל
ושפתיו מדבקות בעו, והיו כדלתות לבו הסגורות, ועיניו
הקודחות היו כשלהבת תולעת-האש בעת בקשה את-רעה
למינה.

לפניו הים הסוער - ואין חק לו ואין גבול.
והגלים ההומים מדברים בלי מעצור על-אוצרות צפונים-
ומצחקים לאנשים כבדי שמועה אשר לא ישמעו את-שפתם.
ואולי לא קנה עוד גס-הוא למצא את-אשר בקש, אפס
נבצרה ממנו לנות, כי בקש היה לו לתכלית תיים -
ככה ישלח גס-הים את-נרועותיו אל-מול השמים, והם
נבצרו ממנו לנצח -

ככה יספו הכוכבים את-מעגלם תמיד ונושאים נפשם
למקום אחר, ואליו לא יגיעו עד-נצח -
וככה עומד על-פני החוף הנענב גס-האיש המשגע עם
שערותיו האדמדמות הפרועות אבק, והוא רק בקש ובקש
את-האבן אשר יעשה בה את-הנהב.

יום בא ונער מנערי הכפר נגש אליו ויאמר: הגדה
נא לי, אימזה לך שרשרת הנהב הזאת אשר בחגורתך?
והמשגע גתר לאחור: - השרשרת, אשר היתה ברזל מאו,
נהפכה עתה ותהי לנהב טהור. ולא חלום הוא - נרק ילעצלא
נדע את-היום אשר בו נהפכה פתאם.

ואת-ראשו הניד כאיש אשר עברו תמחון: - איך-זה
באה לו הברכה הזאת והוא לא ראה בבאה

אז יהיה לו הדבר לחק יום ביומו: - ללכת אבני חצץ
 מעל פני האדמה, להגיע אותן אל-הגורתו ולהשליכן מלפניו,
 והבט לא יביט אס-באה החליפה. ככה מצא האיש המשגע
 את-האבן אשר-בה עשה את-הזהב וככה שבה נתאבד.

והשמש העמיקה ירדה אל-המערב - והשמים היו לזהב.
 והאיש המשגע שב על-עקביו לבעבור ישוב לבקש את-
 האור האובד, וילך הלך נדל, בשרו שח לעפר ולבו שח,
 והי קעץ אשר שרש מארץ.

טז

אמנם בא הערב בצעדים קלים ואת-אותו נתן כי יחדל
 כל-שיר;

אמנם הלכו למנוחות כל-הברותיך ואת עיפת;
 אמנם רובצת היראה בתוך החשכה ופני השמים
 מעלמים; -

בקל-זאת, צפורי, הוי צפורי, שמעי-לי ואל-תאספי את-
 כנפיך;

אין-זה הערפל אשר בענפי עץ-היער, כייאם הים אשר
 יגאה פמו-נחש שחור ואפל.

אין-זה היסמין אשר פרחיו ירקדו לעינינו כייאם הקצף
 הלבן.

הוי אי פה החוף הירק אשר עס-נגה השמש ואי פה קנרו
צפורי, הוי צפורי, שמעי-לי ואל-תאספי את-כנפיו

גלמוד רובץ הלילה על-נתיבה, והשחר ישן מאחרי צלעי
הגבעות.

הכוכבים עוצרים בעד נשמתם לספר את-רגעיהם והזרח
היגע מרחף על-פני תהומות הלילה.

צפורי, הוי צפורי, שמעי-לי ואל-תאספי את-כנפיו

אין קל-תקנה ואין לך קל-פחד.

אין לך קל-מלה ואין קול חרישי ואין קול זעקה.

אין לך בית ואין מטה לנות.

רק שתי כנפים לך ושמים באין נתיב -

צפורי, הוי צפורי, שמעי-לי ואל-תאספי את-כנפיו

סח

אחיו אין איש אשר לנצח יתיה, ואין דבר אשר

יארק ליהות. זכר את-זאת ושמו!

אין חיינו רק סבל ישן אחר, ואין נתיבנו רק מהלך

ארץ אחר.

אין למשוך שיר אחד עד-עולמי עולמים.

הפּרַח יִקְמַל וַיִּגְנֹעַ - אָפֶס לֹא יוּכַל הַנוֹשֵׂא אוֹתוֹ לְכַבּוֹתוֹ
לְנֹצַח נְצָחִים.

אָחִי, זְכֹר אֶת־זֹאת וּשְׁמַחוּ

יֵשׁ אֲשֶׁר בְּנִגּוּן הַמִּנְגֵּן וּפְתָאם יַעֲמִיד מִחֲרִישׁ בְּתוֹךְ -
וּכְזֹאת יִגְדִיל אֶת־עַרְךָ נְגִינְתּוֹ.

אֶל־הַמַּעֲרָב יִרְדוּ הַחַיִּים - לְבַעֲבוֹר צֶלֶל בְּצִלְי וְהֵב.

וְאֶת־הָאֵהָבָה נְמִיק מִשַּׁעֲשְׂעִיהָ - לְבַעֲבוֹר תְּשֻׁת יְגוֹן וְתוֹשָׂא

לְשִׁמִּי הַדְּמָעוֹת.

אָחִי, זְכֹר אֶת־זֹאת וּשְׁמַחוּ

וְאֶת־פְּרִיטוֹ אֲנַחְנוּ אוֹסְפִים בְּחַפְזוֹן - פֶּן יִהְיוּ לְמִשְׁפָּה
לְרוּחוֹת סָעָה.

דָּמְנוּ שׁוֹטֵף וְעֵינֵינוּ נֹצְצוֹת וּנְשִׁיקוֹת אֲנַחְנוּ גֹזְלִים -
פֶּן תֵּאבְדְּנָה חֲנָם אִם לֹא נִגְזֵלֵן.

חַיֵּינוּ סוֹעְרִים וּמִשְׁאֲלוֹתֵינוּ עֲזוֹת וְעַתְנוּ תָךְ בְּפַעֲמוֹן -
כִּי כָּא מוֹעֵד לְנִסּוֹעַ.

אָחִי, זְכֹר אֶת־זֹאת וּשְׁמַחוּ

אֵין לָנוּ מוֹעֵד לְתַפּוֹשׁ דְּבָר וּלְהַחְזִיק בּוֹ, לְשִׁבְרוֹ
וּלְהַשְׁלִיכוֹ אַרְצָה.

הַרְגָעִים רָצִים נְחַפְזִים וְאֶת־חַיּוֹמוֹתֵיהֶם נוֹשָׂאִים הֵם
בְּכַנְסֵיהֶם עִמָּם.

קצרים חיינו ולא־הבה נתונים רק ימים מעטים.
ולו לעמל ולעבודת פרך - כִּי־אֵזוּ האַרְיִכוּ עַד־בְּלִמִי
חֶק.

אחי, זכר את־זאת ושִׁמְחוּ

מתוך היפי ללבנו - יען אֲשֶׁר מִרְקַד הוּא לְפִי הַנְּגִינָה
הַנְּחֻמָּה אֲשֶׁר קָצַב אַחַד לָהּ וּלְחֵינֵינוּ.
יִקְרָה הַדַּעַת לְנַפְשֵׁנוּ - יען אֲשֶׁר אֵין לָנוּ מוֹעֵד לְעוֹלָם
לְהַשְׁלִימָהּ.

וְהַפֵּל נַעֲשֶׂה וְהַפֵּל תָּם בְּשֵׁמִי עוֹלָמִי הַעוֹלָמִים.
וּפְרַחֵי הַדְּמִיּוֹן אֲשֶׁר עַל־הָאֲדָמָה רַעֲנָנִים עַד־נִצַּח נִצְחִים
רַק יען אֲשֶׁר תִּהְיֶה בָהֶם יַד הַמּוֹת.
אחי, זכר את־זאת ושִׁמְחוּ!

סט

אַחֲרֵי צְבִי זָהָב אֲנֹכִי רוֹדֵף.
שִׁחְקוּ עָלַי רַעִי, אֲבָל מִרְדֵּף אֲנֹכִי חַיּוֹן בּוֹרֵת.
רַץ אֲנֹכִי עַל־גְּבֻעוֹת וּבַעֲמָקִים, תּוֹעָה אֲנֹכִי בְּאַרְצוֹת לֹא־
אֲדַע - כִּי אַחֲרֵי צְבִי זָהָב אֲנֹכִי רוֹדֵף.
אַל־הַשׁוֹק אֲתָם בָּאִים לְקָנוֹת וּלְבַתִּיכֶם אֲתָם שְׁבִים טַעוּנֵי
כֶּל־טוֹב - וְאֲנִי הִנֵּה תְּקַפּוּנִי קִסְמֵי רוּחוֹת נְדוּדִים וְאֵין אֲנֹכִי
יֹדֵעַ מִתִּי וְאִפְּהָ.
אֵין־דָּאָגָה בְּלִבִּי - אֲתִּכַּל אֲשֶׁר־הִיָּה לִי הַשְׁלֹכְתִי אַחֲרֵי
גּוֹי.

רץ אנכי על-גבעות ובעמקים, תועה אנכי בארצות לא-
אדע - פי אחרי צבי וקב אנכי רודף.

ע

אזכרה ואני ילד - אז שלחתי אגנת ניר קטנה על-פני
חרץ התעלה.

והיום יום תמוז סגריר - ואני יחיד ושמח על-ששעשי.
את-אגנת הניר הקטנה אשר-לי שלחתי על-פני חרץ
התעלה.

פתאם ועבי סערה נערמו, רוחות התנשאו בוועה ונרמות
מטר נתכו ארצה.

ושטף מים גדלחים פרץ ויגאה על-פני התעלה - ואגנתי
נשקעה.

ואני בצרתי דמיתי, כי-באה הסערה רק בגללי, לבעבור
שחת את-כל-טובי; כל-רעתה היתה רק לי לבדי.

יום התמוז כבד העבים ארץ היום - ואני הוגה בכל-
ששעשי חיי אשר נשמו עלי.

ואני מקלל את-גורלי על-כל-תעלוליו אשר עולל לי
בעקבה - כי-אזכרה פתאם את-אגנת הניר הקטנה אשר טבעה
לי בחרץ התעלה.

עא

לא חלף עוד היום, לא חדל עוד הממכר מן-השוק אשר
עם-חוף הנחל.

יראתי כִּי־אֶחְרָתִי אֶת־הַמּוֹעֵד וְכִי אֶגְדֹּרְתִי הַאֲחֵרוֹנָה אֲנִלָּה

מִיָּמֵי.

אֲבָל לֹא־כֵן אָחִי, עוֹד נֹתְרָה לִי פִלְטָה קְטָנָה. לֹא כְלִיל

עֲשָׂקֵי גוֹרְלִי.

כִּלּוֹ הַקִּנְיָן וְהַמְמָכָר.

גַּם־הִקְדָּנָה גַּם־הַמּוֹכֵר לְקַחוּ אִישׁ חֵלְקוֹ - וְלִי הִנֵּה כֹּא

מוֹעֵד לְשׁוֹב הַבֵּיתָה.

וְאַתָּה, הַשׁוֹעֵר, מַה אַתָּה שׂוֹאֵל בְּכִסְףּ?

אֶל־תִּירָא, כִּי־הִנֵּה נֹתְרָה לִי עוֹד פִּלְטָה קְטָנָה. לֹא כְלִיל

עֲשָׂקֵי גוֹרְלִי.

דְּמַמַּת הַרוּחַ מִבְּשַׂרְתְּ סִעְרָה וְהַעֲבִים אֲשֶׁר נִעְרְמוּ בַמַּעֲרָב

מִנְבָּאִים רַע.

הַמַּיִם הַשׁוֹקֵטִים צְפוּיִם אֶל־יְרוּחַ.

עֲחָפוּנָא לְעִבּוֹר אֶת־הַנַּחַל בְּטָרֵם גֵּרֵד הַלְלִילָה עֲלֵיו.

הוּא, בַּעַל הַמַּעֲבָרָה, וְאַתָּה שׂוֹאֵל אֶת־שִׁכְרָךְ!

כֵּן, אָחִי, עוֹד נֹתְרָה לִי פִלְטָה קְטָנָה. לֹא כְלִיל עֲשָׂקֵי

גוֹרְלִי.

בְּדַרְךְ תַּחַת־הַעֵץ יוֹשֵׁב אִישׁ עֵנִי. אוֹיֵה לִי, הִנֵּה הוּא

מַבִּישׁ אֶל־פְּנֵי בַת־קוֹה עַם־פַּחַד!

וְהוּא עַם־לֵבּוֹ יַחֲשֵׁב כִּי־עֲשָׂרְתִי הַיּוֹם וּמִצְאָתִי שְׂלָל!

בן אחי עוד נותרה לי פלטה קטנה. לא כליל עשקני
גורלי.

הלילה הולך ואפל והרחוב עוב. ובובי אש נוצצים
מבין העלים.

מיאתה ההולך אחרי חרש בצעדי סתר כמתגנב?
ידעתי כיון הפצה לגזול מעמי את כל רכושי. הלילה
לי מנף להכניב את תולדותי!
כיהנה נותרה לי עוד פלטה קטנה. לא כליל עשקני
גורלי.

תצות הלילה כאמי הביתה - ידי היו ריקות.
ואת חכית בעיני פחד בפתח הדלת דומם באין שנה.
וכצפור נבעתה התרפקת על לבי בשטף סערת אהבה.
הוי, אלי, אליו עוד הרבה נותר לי לפלטה. לא כליל
עשקני גורלי.

עב

בימי עבודה קשה כוננתי לי מקדש. לא דלתים היו
לו והלונות, ועביו וקורותיו נעשו אבנים שלמות.
שכחתי כל דבר, ברחתי מפני כל הארץ ובחרת קדש
הבטתי משומם אל הפסל אשר הקרבתי המזבחה.
לילה היה תמיד בבית פנימה, רק מנורת שמן בשמים
האירה אותו.

עשן הקטרת אשר לא חדל רגע לְכַד אֶת־לְבִי בְּטַבְעוֹת
בְּלִגְלִיּוֹ.

לא ראיתי שְׁנָה וְחַקְתִּי עַל־הַקִּירוֹת צִלְמִי דְמִיּוֹן וְרִים
בְּתוֹהֵם וּמִשְׁנִים בְּאוֹתוֹתֵיהֶם: – סוּסִים בְּעֵלֵי כְּנָפִים, פְּרָחִים עִם־
פְּנֵי אָדָם וְחַבְנִית נְשִׁים אֲשֶׁר יִצְרִיֵהוּ כְּמוֹ־נַחְשִׁים.
לא נִשְׁאַר חוֹר בְּכַל־הַקִּירוֹת אֲשֶׁר שִׁיר צְפוּר יַחְדוֹר בּוֹ
אֶל־הַהִיכָל אוֹ הַמּוֹת עֲלִים אוֹ שְׁאוֹן עוֹבֵד בְּכַפֵּר.
וּזְלַתִּי קוֹל אֶחָד אֲשֶׁר בָּא אֶל־הַהִיכָל הַקָּדֵר הַזֶּה: – קוֹל
שִׁירֵי הַתְּהֵלָה אֲשֶׁר שׁוֹרְרָתִי.
יְרוּחֵי בֵי הַיּוֹסֵדָה וְתוֹדֵק וְתֵהִי פְּלִבַת אֵשׁ דְּקָה, וְחוּשֵׁי
בֵּי נְמוֹג מַחְרָדָת קָדָשׁ.

לא יִדְעַתִּי בְּחִלְיוֹף הַיָּמִים – עַד־אֲשֶׁר נִפְלָה פֶּתֶאֱם אֲבָן
בְּרֹד גְּדוּלָה עַל־הַמְּקֻדָּשׁ וְתַנְפֻצָהוּ, וּמִכְאוּב עוֹ חֶלֶף אֶת־לְבִי
וְהַמְנוֹרָה דְעֵכָה וְתַחֲפֵר, וּפְתוּחֵי צִלְמִי עַל־פְּנֵי הַקִּירוֹת,
אֲשֶׁר הָיוּ כְּחִלּוּמוֹת אֲסוּרִים בְּכַבְלִים, הַבִּיטוּ נְבִהָלִים אֶל־הָאוֹר
כְּשׁוֹאֲלִים לְהַתְחַבֵּא.

וְאֶל־הַפֶּסֶל הַבְּטָחִי אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאַרְאֵה וְהִנֵּה הוּא
מִזְהִיר וְחַיָּה – כִּי נִגְעָה בּוֹ נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים; גַּם־הַלְלִיָּה, אֲשֶׁר
הָיָה עִמִּי בְּשִׁבְי, פָּרַשׁ אֶת־כְּנָפָיו וַיַּעֲלֶה וַיַּתְעוּפֵנִי.

עג

עֲשֵׂרָךְ לא עֲשֵׂר בְּלִיחָק, אֶת אֲמִי־אֲדָמָה הַכְּאֹבֶת וְהַקְּדָרְתָּ
עֲמֵלָה אֶת לְמַלְא טָרַף אֶת־פִּי כִּלְעוֹלָלֶיךָ – אֶף לְחַמְדָּךְ
נִיטָט וְדָל.

מתנות ברכותיך הנכונות לך למעננו אינן שלמות נצח
 כלי שעשעיה אשר עשית למען ילדיך קלים להשבר.
 נבצרה ממך להשביע את כל משאלותינו הרעבות - אף
 האם על־אלה אברח מפניך?

מתוך לעיני שחוק פיה רנה היגון.

לקרה לנפשי אהבתך אשר לא תדעי למלא אהריה.
 משדך הינקתנו היים ולא אלמות - ולכן בלתימים
 עיניך פקוחות עלינו תמיד.

זה־לנו דורות אשר את יוצרת בצבע ובזמרה - אף את
 שמוך לא בנית עוד, ורק את־דמות תבניתם הפקה עשית.
 על־פני יצוריך כלימי היפי רובץ ענן דמעות.
 אשפך־נא את־שירי אל־תוף לבך המתריש. אמסך־נא את
 אהבתי עם־אהבתך.

הנני ואעבדך מדי־אעשה את־עבודתי אני.
 ראיתי את־פניך העגגים ונאני אוהב את־עקרף הקדר,
 הוי אמי־אדיתהו

נד

בארמון העולם על־פני הנריעה האחת שוכן עלה החציר
 הדל עם־קרני השמש ועם־כוכבי הלילה יחדו.
 ככה גם־שירי מעון להם בלב העולם עם־רנת העבים
 והיערות יחדו.

ורק אמה, איש הכסף והזהב, אין חלק להונך עם־זהב
 השמש הנוצץ בענות גדלו ועסויו הירת הענג וההזה.

ברכת השמים דהובקת את-כל-היקום עליו לא תהיך.
 ובזוא המות - וחר והלבין והתפורר לאבק.

עה

במצות הלילה צעק ההולך להיות גויר ויאמר:
 „הנה בא מועד לי לעזוב את-ביתי ונלכת לבקש את-
 אלהים. אוי לי, מינה נסך עלי רוח עננים ויעצרני פה עד-
 היום הזה“

ואלהים ענה בקול דממה: „אנכי“ - אך אגני האיש כבדו.
 משמע.

ואשתו שקכה בפאת המטה ובזרועותיה ילך ישן - ותישן
 בשלום גס-היא.

והאיש אומר: „מינה השלח את-נפשי עד-כה“
 והקול ענה גס-הפעם: „אנכי - האלהים“, והוא לא שמת.
 והילך נתן פתאם קול בכי בחלמו ויתרפק על-אמו.
 ואלהים פקד ויאמר: „רב לך, פתי, אל-תעזוב אתי
 ביתך“ - והוא לא שמע גס-הפעם.

ואלהים נאנח ויתעבר: „למה-זה ילך עבדי לבקש אותי-
 ואותי יעזוב?“

עי

בשוק לפני המקדש הלך מסחר הרובלים הלך ורב. פלי
 היום מאז הבקר ירד הגשם והיום ירד אל-קצו.

ויסלמחת כל-ההמון גדלה שמחת נצרה קטנה, כי קנתה
לה באגורה הליל עשוי עלה תמר.

ויהי קול צליל החליל עלה על-קול כל-שאון וכל-צהוק
ניסב.

והמון עם אשר קץ אינלו התלקט ויהדוף איש את-
אחיו.

הדרך מלאה טיט, הנהר השתפף על-גדותיו, והשדות
נלוו מים כפני הגשם אשר אין לו אחרית.

ומהונת כל-ההמון גדלה מונת נער קטן - לא היתה
לו אגורה לקנות-לו מקל צבוע.

ועיניו המתאות הביטו אל-הקנות - וכל-ההמון השוקק
התעצב פהאם מרב המלה.

עז

העובד ואשתו הקאים מן-המערב הפרו באדמה וילבנו
לבנים להיות להם לתנור.

ואל-חוף הנחל באה בתם הקטנה, למרוק ולשטוף במים
את-הסירות ואת-המחבות אשר הביאה - ואין קץ למלאכה.

ואחיה הקטן הלך אחריה בכל-אשר תלך, קדקד ראשו
גלוח ובשרו חשוף ואדם ומכסה בבגה, והוא מחכה בארץ
רוח על-פני הסוללה הנשאה לכל-אשר תצוננו.

והיא שבה הביתה והכד המלאה מתנדדת על-קרקדה
בשמאלה תשא את-סיר הנחשת הנוצצת ובימינה תנהג את-

הילד - כי היא השפחה הקטנה העוזרת לאמה, והיא מהלכת
 בתמים ובכבוד לב מסבל דאגה להליכות הבית.
 ובאחד הימים ראיתי את-הנער הערם הזה יושב ורגליו
 שלוחות מלפניו על-הארץ.
 ובתוך המים יושבת אחותו וממרקת במלא כף עפר
 סיר לשתייה ומתפכת אותה מעבר אל-עבר.
 ושה רפת שער עמדה קרובה להם ותלחף את-העשב
 אשר על-חוף הנהר.
 ומעט מעט באה השה עדי-המקום אשר הנער יושב
 שם ותגעה פתאם בקול גדול - ויתחלחל הילד ויצעק.
 ואחותו עזבה את-הסיר הממרקה ומרץ ותבא.
 ואת-אחיה הרימה בידה האחת ואת-השה בשנית ותחלק
 את-נדיבות אהבתה בין-שניהם יחדו ותקשר בקשר אהבה את-
 הנחיה עם-האדם יחד.

עח

הנה יום סיון. צהרי היום הלהט ארכו כמעט באין קץ.
 האדמה הנחרבה נבקעה מצמא בלהט החם.
 פתאם ואשמע מעל שפת הנחל קול קורא: „בא, מחמדיו!“
 סגרתי את-ספרי ואפתח את-החלון ואביט הנוצה.
 אז ראיתי והנה שור פר עצום מאד עומד על-שפת
 הנחל, עורו מכסה בבציה ועיניו טובות ורכות, ונער נצב
 במים עד לברכיו וקורא לו לבוא גס-הוא לרחוק.
 שתקתי מרב טוב ואחוש כמו מגע יד מתוך בתוך לבי

עט

רבות בקשתי את־ה'. הַ הַנסתֶר אשר שם ישוב האדם
 ויתודע אל־התיה אשר לשון אין־לה לדבר.
 איה גן העדן הקדמוני מקרב ימות תבל הרחוקים אשר־
 שם עברה המסלה הישרה ללכת בה לב איש אל־לב רעהו
 עקבות צעדיהם תמיד לא נמחו עוד משם אם־כי ברית
 קרבתם יחדו נשפחה ברבות הימים.
 ורק לפעמים והנה זכרון קדומים סתום מתעורר פתאם,
 והיה כנגינה באין מלים, והתיה מביטה אל־פני האדם באמנה
 עגנה, והאדם מביט אל־עיניה באהבת חדוה.
 והיו כשני רעים לבושי מסנה אשר יכירו איש את־
 אחיו ממחט לאפר.

פ

הוי אשה יפהו הן לא יבצר ממך לשלול במבט עינים
 אחד את־אוצרות כלי־השירים גם־יחד אשר בנגלי כלי־המשוררים.
 ורק כי אטומות אונןך משמע תהלות - לכן הנני אליך
 ואת־לךך על־זאת.
 לא יבצר ממך להשפין לעפר רגליך את־ראשי הגאים
 מכל בני־האדם.
 ורק כי אהכה נפשך את־הענוים אשר אין־להם שם וכם
 תבחרי להשתחות להם - לכן הנני אליך ואשתחנה לך על־
 זאת.

לא יבצר ממך לשלוח את־ידיך היפות לבעבור הוסיף
 במגע אחד פאר חדש גם על־תפארת מלכים.
 ורק כי אחרת תעשי בהן, כי את־האבק תעבירי ולמשעי
 תטהרי את־משכנך הנאנה - לכן מלא לבי כבוד לזכרך.

כא

למה־זה תדבר באוני חרש, הוי מותי, מותי?
 כִּאֲשֶׁר יוֹרִידוּ הַפְּרָחִים אֶת־רֹאשָׁם בְּעָרְב, וְהַבֶּקֶר יָשׁוּב
 לְרִפְתּוֹ, אִזּוּ תָּבוֹא אֵלַי כְּמִתְגַּנֵּב וְתִדְבֵר אֵלַי דְּבָרִים אֲשֶׁר־לֹא
 אֲבִין.

האם לא־שני־לך אתה בא ולצודני בין התרעלה אשר
 ללחשיך החרישים ונשיקותיך הקרות, הוי מותי, מותי?

האם לא יהיה חג חתונתנו גדול ונהדר?
 האם לתמלילי שערך האדמדמים לא מענוד עטרת
 פרחים?

ואם לא יהיה איש ללכת לפניך ולשאת את־דגלך, ואם
 לא יהפך הלילה לאש נגה מאור לפידיך האדמים, הוי מותי,
 מותי?

בא עם־צלצלי פעמוני הקונכה אשר־לך. בא בליל אין־
 שנה.

העטה עלי אדרת ארגמן, לחץ את־ידי וקחני עמך.
 תהי מרכבתך נכונה בפתח ביתי וצהלו סוסיך מקצור
 רות.

הרם את־צעפי ויהבט אל־פני בגאונה, הוי מותי, מותי?

פב

בליקה הזו ועלינו לשחק את-שחוק המות - אני וכלתי.
 הליקה שחור, העבים בשמים תליפות לרוחם בכל-רגע,
 והגלים אשר-בים מתהוללים.

עזבנו את-מטת הלומותינו, פתחנו את-הדלת לרוחה
 ויצאנו - אני וכלתי.

והרוח נשאתנו, והסערה טלטלתנו לאחור טלטלה
 גדולה.

וכלתי נתנה ממקומה ביראה ובששון, ונתנד אל
 ונתרפק על-לבי.

או הייתי עבד לרב שעשעיה.
 מן-הפרחים עשיתי לה מטה ואת-הדלת סגמתי אחריה,
 למנוע מעיניה כל-אור עז.

ואת-שפתיה נשקמתי בנחת ועל-אונה דברתי חרש -
 ותהי כישנה שנת יגעים.

ורוחה מרחפת על-פני תהומות אין-גבול אשר להוללות
 ותענוגות.

לא ענתה בנגוע ידי אליה ולא יכלו שירי להעירנה.
 בליקה ההוא וקולות סערה נשאו אלינו מערבות
 המדבר.

נבקה כלתי ונתחד משנתה, החזיקה בידי ומלך.
 ושערות ראשה מתעופפות ברוח, צעיפה מתנוסס,
 ומקלעות הפרחים מתנודדות על-לבה.

סלִטֶלֶת הַמּוֹת סִלְטֶלֶתָה אֱלֵי־חַיִּים.

וְאַנְחֵנוּ יוֹשְׁבִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וְלֵב אֶל־לֵב - אֲנִי וְכִלְתִּי.

פג

במורד הגבעה שכנה הנערה, בקצה שדה החטה אשר
 עס־המעין, והמעין מפכה בצחלת זָהְרוּ בֵּין הַצִּלְלִים הַכְּבֹדִים
 אֲשֶׁר לְעֵצִים קְדֻמוֹנִים. וְהַנָּשִׁים בָּאוֹת עַד־הַלֵּוּם לְמַלְאוֹת אֶת־
 צַפְחוֹתֵיהֶן מִיַּם, וְעוֹבְרֵי אוֹרַח בָּאִים לְשֶׁבֶת לְנוּחַ שָׁם וּלְדַבֵּר
 אִישׁ עִסְרֵעֹהוּ. וַמְהִי הַנְּעֶרָה עוֹשָׂה אֶת־מַלְאכְתָּהּ יוֹם יוֹם
 וַיִּשְׁנֶה לְקוֹל הַמּוֹת וְרֵמַת הַמְּעִין.

וַיְהִי בְעֶרְבַּי יוֹם וַאִישׁ נָכְרִי יָרַד לְבּוֹא מִן־הַפּוּסְגָה
 הַשְּׂכוּנָה בְּעֵבִים, וְהִלְתִּי רֹאשׁוֹ הַתְּפִלָּו כְּנֹחָשִׁים יְשָׁנִים.
 וְאַנְחֵנוּ הַשְּׂתוּמָמְנוּ וְנִשְׁאַל: „מִי אַתָּה?” וְהוּא לֹא עָנָה דְבָר,
 וּזְלַתִּי יוֹשֵׁב עַל־יַד הַמְּעִין הַמְּפִכָה וַיִּבֹט מִחֲרִישׁ אֶל־הַסִּכָּה אֲשֶׁר
 שָׁם יְשֵׁבָה. אִזּוֹ תָרַד לְבָנוּ מִפְּסֵד וְלֹא שָׁבָנוּ הַבֵּיתָה עַד־אִם
 יָרַד הַלֵּילָה.

וְכַאֲשֶׁר הָאִיר הַבֶּקֶר וְהַנָּשִׁים בָּאוּ לְשֹׂאב מִים מִן־
 הַמְּעִין אֲשֶׁר עִסְעֵצִי הַדִּיאוֹדֵר וְתִרְאִינָה וְהִנֵּה דִלְת סִכָּתָהּ
 פְּתוּחָה, רַק קוֹלָהּ לֹא נִשְׁמַע. אָנָּה פָּנּוּ פָּנֶיהָ הַמְּשַׁחֲקוֹת -
 הַצִּפְחַת הַרִיקָה רִכְצָה עַל־הָאֶרֶץ וּמְנוֹרְתָהּ אֲשֶׁר בְּעֶרְהָ אֲשֶׁה
 עַד־לְאַחֲרִית הַוּטְלָהּ הַצָּדָה. לֹא יָדַע אִישׁ לָאֵן נִסָּה כְּטָרָם
 יַעֲלֶה הַשַּׁחַר - וְגַם הַנְּכָרִי חִלְף.

בחדש סיון עצם השמש מאד ונמס השלג - ואנחנו
ישבנו עליהמעין ונכר. אז שאָנו בלבנו לאמר: „היש מעין
גם בארץ אשר היא שם, לבעבור תוכל למלא את-פליה מים
לצמאה בימי החם האלה?“ ואיש את-אחיו שאל בראגה:
„היש ארץ גם מחוץ לגבעות האלה אשר אנחנו יושבים
צליהן פה?“

ויליה בא בקיץ, מן-הדרום נפת הרוח, ואני יושב
במעונה העזוב אשר-שם מנורתה ואור אין בה. ופתאם והנה
נעלמו הגבעות מנגד עיני, ויהי כמו-יריעות אשר נעתקו
לחור. „האם לא היא ההולכת שם? - מה-שלומך, הילךדה?
השלים לך? אבל איך תשבי בחוץ תחת השמים? רוי לי וגם
מענינו זה אין-לך שם לשבור את-צמאונך.“

„גם-פה שמים כשמיד“, ענתה, „ורק אשר חפשים הם
מגבולות גבעות. גם-פה מעין כמענינה, ורק אשר ישתפך אלי-
נחל. וגם-ארץ פה, ורק אשר רחבה היא כמדבר“. „כן“,
אמרתי ואנחתי, „הכל שם, ורק אשר אנכי אינני שם“. והיא
שחקה בעצב ותאמר: „בתוך לבי אתה“. ואני הקיצתי ואשמע
את-קול המלת המעין ואת-המות הדיאודרים בליה.“

כד

עלי-פני שדות הארז הירוקים והצהבים עפו צללי עבי
וסתו והשמש השוקעת רודפת אותם.
הדבורים שכחו לינוק את-דבשן ותעופינה שכורות אור.
ותהימנה.

הַאֲזִינִים אֲשֶׁר בְּאִזְנוֹ הַנְּחֹל רְעִשׁוּ מֵרַב צְהִלָּה עַד־בְּלָתַי
תְּקִלִית.

אֶל־נָא, אָחִי, אֶל־נָא נִלְךָ בִּבְקָר הַזֶּה הַבְּיָתָה, וְאִישׁ אֶל־
יִלְךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה.

הִבֵּה נִשְׁתַּעַר עַל־תְּכַלֶּת הַשָּׁמַיִם וְנַחֲטַפְנָה לָנוּ בְּחֹקָה,
הִבֵּה נִקַּח לָנוּ אֶת־מֵלֵא רַחֵב כָּל־הַיְקוּמִים בְּסַעְרָה!
עַל־כִּנְפֵי הַרוּחַ מֵרַחֵף שְׂחֹק צְהִלָּה כְּקֶצֶף מַיִם עַל־פְּנֵי
מְבוּעַ.

הִבֵּה, זַחֲסִי, הִבֵּה נִבְלָה אֶת־הַבְּקָר הַזֶּה בְּשִׁירִים רִיקִים!

פֹּה

כִּי־אָתָה, הַקּוֹרָא, אֲשֶׁר יִקְרָא אֶת־שִׁירֵי מִקֵּץ מֵאֵת שְׁנָה?
נִבְצָרָה מִמֶּנִּי לְשִׁלּוּחַ אֵלֶיךָ אֶף־פֶּרֶחַ אֶחָד מֵטוֹב הָאֲבִיב
אֲשֶׁר־לִי עִתָּה, וְאֶף קוֹזֶהֶב אֶחָד לֹא אֶסְגִּיר אֵלֶיךָ מִן־הָעֵבִים
אֲשֶׁר־לִי פֹה.

פְּתַח־לִי אֶת־דַּלְתוֹתֶיךָ וְהִבַּט עַל־סִבְיָבְךָ.

מִן־הַגֵּן הַפָּרֶחַ אֲשֶׁר־לִי אֶסֶף אֵלֶיךָ וְכִרְוֹנֹת רֵיחַ פֶּרֶחִים
אֲשֶׁר קָמְלוּ לִפְנֵי מֵאֵת שְׁנָה.

וְעַם־הַחֲדוּהָ אֲשֶׁר לְלַבֵּךְ לֹא יִבְצָר מֵעַמֶּךָ לְהוֹשִׁי אֶת־
הַחֲדוּהָ אֲשֶׁר אֶת־שִׁירָה שְׂרָה כְּבִקְרָא אֲבִיב אֶחָד וְאֶת־צְלִיל
קוֹלָה שְׁלַח : אֶל־מַחוּץ לְמֵאֵת שְׁנָה.



שירים

נְדָדִים

I

הוי בְּקָר הַקִּיץ, הוי בְּקָר רַךְ-עֶצְבוֹ
הַרוּחוֹת מְנֻשְׁבוֹת, הַשֶּׁמֶק מְעֻנָּן,
וּכְבוּשָׁה וְקִלָּה נְשִׁיבַת הַרוּחוֹת,
בַּק שִׁים הַנְּדָדִים יְנוּעֵ.
עִם שַׁחַר נִמְצָלָךְ אֲגַדַת קַרְנִים
מִזְהִירוֹת וְחִמּוֹת עַל עֵינַי,
וְאִיקָז וְהִגָּה הַשַּׁחַר
וּנְגִהוֹת, מְעִינִים מְעִינִים,
נִשְׁפָּכִים עַל מִרְחָבֵי אֶרֶץ.
הֵה, כְּפוּף הַשָּׁכֶם וּבְלָבִי מוֹעֵקָה,
וּכְבוֹד, הַשַּׁחַר, זֶהֱב אוֹצְרוֹתֶיךָ
מִשְׁאֲתוֹ עַל כְּתָפַי הַלְּאוֹת,
וְאַלֶּט אֶת פְּנֵי בְּקָר וְאַרְדָּם,
יְבַלְבֵי מוֹעֵקַת עוֹפְרַת...
אֶךְ קוֹסְמִים-הִלּוּמוֹת בְּשִׁנְתֵי לִי קָסְמוּ,
הֶעֱבִירוּ לְפָנַי אֶת יָמַי,

מדברי עם הרי הנשמים.
 ואיקץ - ובלבי לא נסל עפרת,
 רק עדנת היגון העצור,
 המפרה את שממת חיי...
 ואיקץ - והנה לא בקר כבוד-הב,
 המונה אוצרותיו בפמבי,
 לא שמש מבהיקה, פורנית אי-צנועה,
 מציגה את עשרה לראוה,
 אף בקר רף-עצב, חרישי ומעונן -
 וכבושה וקלה נשיבת הרוחות...

II

באכילת בקעה קרה
 נחור, ידעך אדם ש'שן,
 בנות תחן באפס אהבה
 לשקע חזן, ישח ראשן;
 מבלי טרף חי ומפרפר
 אף תקהינה שני לביא:
 עת ארגע, עת אנוח,
 יכבה תרש נר לבי...

 לא יחדש נשר געוריו,
 אם כבר נמרטו אכרותיו;
 לקראת מות יפון לביא,
 אם כבר נתעו מתלעותיו.
 אך אם גל לסלע נפץ,

שנית עָלֵינוּ יְרוּחַ שְׁבִילֵנו -
 וּבְנֵי יְדֵי אֶרֶץ רַבָּה
 לְבִי שְׁנִית יִמְצָא גִילּוֹ.

III

בְּחֵלּוֹמֵי וְשׁוֹכֵב אָנִי בְּאֲנִיָּה,
 הֲרֵצָה אֲרַחֹת יָמַי;
 מִסְּבִיב לִי יוֹשְׁבִים אֵף עוֹמְדִים צְפוּסִים
 אֲנָשִׁים יִגְעִים וְנִדְמִים.

אך איכה אֶשְׁכֵּב, וְיֹשִׁישׁ עִמִּיק
 שֵׁם עוֹמֵד בְּלִי מְקוֹם לְשַׁבַּת?
 אך איכה אֶקוּם, וְעַל לְבִי מֵעִיק
 יִגוֹן אֶפֶל כְּמוֹת?

מֵאַיִן הָאֶפֶל? מִמַּחַת לְגֶשֶׁר
 עָפָה הַסְּפִינָה כְּנֶשֶׁר...
 הוּא, מִתִּי יִכְלֶה וְנִגְלוֹ שְׁמַיִם?..
 אך קִבְּרֵי אֵין לְגֶשֶׁר:

אֲכֹן: לֹא גֶשֶׁר, רַק תְּקַרַת הַסְּפִינָה
 בִּינִי וּבֵין שַׁח פְּלֵאִי:
 וְאֲכֹן: כָּל-עוֹד אַעֲשֶׂה בְּרִכְיִי.
 אֲשֵׁא עִמִּי גַם כְּלֵאִי.

IV

עמוק־כהה ירק העצים.
 ערבות שחקים כבשו זיון,
 ואני נשקר מן החלון
 ואספוג ריח גשמי סיון.

מדי אספוג ריח גשמים,
 ישקוט רוחי בי הרגז;
 ארה ריח בקר אביב,
 ריח ים ארכיפלגוס:

אז האביב זה רק נשם
 נשימתו הראשונה;
 לא התגלתה עוד מלכותו
 ביפעתה ובגאונה,

אך כבר יצאו צירים קלים,
 נשאו בשורת האביבים:
 מני שחקים כובשי אורם
 זכים טפטפו רביבים.

הצפין ים בכסות ערפיל
 חם וכחול איי סלעים,
 הכל נעצר ויתאפק
 לקראת יפעת ימים באים,

רק לא יכלה להתאפק
 צפור בודדה במעופה,
 ומתוך ערפל כחול
 אני בקנה את צפצופה.

סחף לבי על כל גדולתי
 זה הצפצוף, זה הבודד,
 ועם צפור ימים נדה
 שרתי גם אני, הבודד,

V

אהבתי הגשמים הדולפים בלי הרף
 מבקר הקוץ עד עתה.
 כבר פנה יום קיץ, כבר זוחל הערב,
 ועיני למרחק נבטה.

למרחק! למרחק! לי יקראו גשמים,
 את ריח אוקיג'וס בם ארת...
 הן, חולפים הלילות וחולפים הימים,
 וכיאי מה ארץ, מה ארץ...

הן, חסמו את דרכי גם עברים גם פלשתים,
 נתהי כשולמית כדלילה...
 אסרוני במשי, אסרוני בפשתים,
 אף קרובים נדודי הגילה...

היה נא לי ברוך, אוקְנוס עֵב־זוּעִם,
 לגאונך חלומי עם שירי...
 וברוך לי חתיה כל גל זועף־נוֹהֵם,
 כל משבר, כל סַלַע עֵרִירִי...

לתעות מה אהבתי על הפים נשמים,
 עת יסערו, יהמו נחשולים;
 מה ירחב לִבִּי עת כִּרְחֵב־יַמִּים
 בנצקה אף שוקעים אף עולים...

לו יגאו פי שבעה משברים ענקים,
 מזעמם בי פורחות רגבות:
 לו יהיו פִּלְיָה על ראשי השחקים,
 מה אחג למחולות אוקְנוס!..

וברוכים היו בְּמִיַּיִן גַּאֲלֵהִים,
 הזרועים לְאַרְךָ הַחַפִּים!
 אהבתי במחולות כי יצאו מלִּחִים
 לְתַרְוַעַת כְּבוֹרוֹת וְחַפִּים...

מנגינות על־זות, מנגינות הצופות
 ישירו מלִּחִים ובתולות.
 מצִּצְלוֹת כּוֹסוֹת, תַּעֲפֶה מגופות
 בין תמרות העֶשֶׁן הַכּוֹלֵלוֹת...

מה־תחשוף, הכושי, שגִיף הַלְבָנוֹן :
 מה תגהם, הבריטי, בהמה ?
 אין זאת, כי ישירו — לַפְּנֵי הַצְּנָצֹת
 תבוקים מתנודדים המה...

הגלים יהמי, ינוצץ יין־פְּלֹדֹת,
 תצהלנה מנגינות השקר.
 בין אדי הנין תפרחנה מולדות
 פי שבעה יקרות בנכר...

כל כנפות הארץ פה יחד נקבצו,
 כל ארץ עם שירה וסערה,
 כפיר גבי, דב לָבֵן פה יחד ירָבצו
 על גבול קרחי צפן — סהרה.

אף אם גם תבוקות, תשרנה נפרדות
 כל ארץ את שירת הככורה...
 בין אדי הנין תפרחנה מולדות
 פנידות רחוקה וטהורה...

לריח טל ניצות כל נפש רועדת,
 כל גב כפוף, עיף יזקף ;
 אני רק לבדי בלי שירת־מולדת
 למרחק האפל אשקף...

- „מה ארצה, בורד, נא לנו הגידת
 ואי מזה עם אתה, פלוגי?
 - ערפל - הרזים ומרחק - החידה,
 שם ארצי, שם גילי ויגוני...

ואחי בני-עמי הם רוחות ועננות
 וימים וציות מסתורין...
 ואל בורא מדבר ובורא אוקיגוס,
 לו אֵיבד בנגינות בנות חורין...

VI

- „אל אפסי ימים
 ואיים רחוקים!“ -
 קראות לי הצמרות
 בנזען ברות,
 עוה השחק מענן
 וממשמש ובא הסער;
 קראות לי הצמרות
 בעד החלונות...

- „אל אפסי ימים
 ואיים רחוקים -
 ומשפעת צללים
 הולכים ומאפילים הכתלים,
 כתלים בחוללים של חדרי הריק-

עיף כמרתק אל ערשי
 אביט בגוד הצמרות,
 בשאפן רומה;
 אקשיב להמות העפאים,
 להמות דמם הירוק,
 שהוריק פי שבעה,
 עד הפך אפל
 מהרדת סערה קרובה,
 מחדות סערה קרובה...

מפעד החלונות הפתוחים,
 ממרום עליתי
 אראה רק הצמרות...
 לא עוד מהברים לקרקע
 העצים עתיקי הימים,
 לא גוע להם ולא שרש:
 יש רק צמרות...

ובתת סופה את קילה,
 תמראנה צמרות אל על
 כעדת צפרים ענקים,
 תרעשנה באין-סוף מרומים
 במטות כנפיהן הירוקות
 ואותי, העיף, הרצוף,
 מערש דוי תנמקנה,

נחד עמקן תשאנה
 אל אפסי גמים
 ואיים רחוקים...

VII

עמקים לאין סוף וגלגלים
 כהני
 לי נגלו שמים,
 שמי לילה במדבר,
 עת פתאם מצנה
 פקחתי את עיני...
 מה מושכה הציה,
 מה רגלי עיפות!
 וטל על הארץ
 וברק הכוכבים
 מה טלול, מה רענן,
 כה חי ומה רוטט
 בשחק הציה! —

עמקים לאין סוף וגלגלים
 כשחק
 נגלו לי חיי
 בלילה, במדבר,
 עת פתאם מצנה
 פקחתי את עיני.

האמנם מצנה
 מרטט פה גני
 ומרטטה נפשי,
 או אולי מרנה,
 מירנת רגשים
 ישנים־חדשים,
 מסערת רגנים
 חבויים, עמקים,
 שקיני רתוקים
 רב ימים, רב שנים,
 עד פרצו בני חורין
 למרחב השממה,
 לאין סוף הדממה?

...הצחוק? האנחה?
 מי שחק? מי בכה?
 מי שאג? מי לחש?
 הוי, ארנה! הוי, נחש!
 ותועים הצלילים
 הכסוסים, הגלגלים
 מנפשי לשממה,
 משממה לנשמה...
 דמיה...
 וטל על השממה
 וטל על הנשמה
 וברק הכוכבים

מה רטוב, מה רענן,
 מה חי ומה רוטט
 בשחק הציה...

VII

איך אטהר? איך אטקרו?

לא אדע — —
 איך ארסין, אנקה
 מחלאת הימים,
 נאני כה נטמאתי...
 הוי, חלאת הימים!
 עם כל לחיצת-ידו
 של חבר ומודע
 דבקת בי, החלאתי...
 וטה רות ונפית
 בנשיקות לוקטות
 לי אצלו חלאתן
 וטהרי חליו...

איך אטהר? איך אטקרו?

פמתתי לרוקה
 חלונות אוילמי,
 נאקרא חליו

הַקָּר וְהָאֵפֶל:

— הוּי בּוֹאָה, הַלְיָלָה

הַקָּר וְהָאֵפֶל,

וּשְׁטָף לִי אֶת נַפְשִׁי

בְּחֶשֶׁבֶךְ הַרְעָנָן,

הַמְפַּכָּה מִשְׁחָקִים

וְזוֹרֵם מִתְהוֹמֹת,

וּמַאִים בּוֹ לֹא דְבָקָה

מִחֶלְאֵת הַיָּמִים...

אֵיךְ אֶטְהַר ? אֵיךְ אֶטְהַר ?

דְּלִגְמֵי הַחוּצָה

לְיָלָה הָאֵפֶל,

וְאֶקְרָא לְרוּחֹת

הַקָּרוֹת וְהוֹמֹת:

— הוּי בָאוּ, הַרוּחֹת,

וְסִעְרוּ, סִעְרוּ,

וְצַנְפוּ אֶת נַפְשִׁי,

וְשִׂאוּהָ, שִׂאוּהָ

עַל אֲבֵרוֹת הַפְּשִׁיּוֹת,

עַל אֲבֵרוֹת רְחֻקוֹת

וּטְהוֹרוֹת וְחַפּוֹת

מִחֶלְאֵת הַיָּמִים...

אֵיךְ אֶטְהַר ? אֵיךְ אֶטְהַר ?

וארוץ דחוף־יגון
 אף שפת האוקינוס,
 ולחוס־צמאון־טהר
 בנבכיו צללתי..
 הליל שטפני
 בצשכי הרענן,
 הרוחות נשאז:
 על אברות רחוקות,
 ונלים איחגים
 שטפוני, סהפוני
 לרחב הרחוק
 מחלאת הימים...

ואטקהר.

IX

הנה לי ברוד, פסאי־הפרזל
 מן הפךך הגדול
 עם תשואות שנקיו
 וצהלת רחובותיו
 שבתני שנית אליך,
 אהל רעוע ונמוך,
 אהלי הבודד
 בשדה.

בְּכֶרֶךְ הַגְּדוּל

יִשְׁבְּתִי בְּאוֹלָמִים מִפְּאָרִים

עַל כְּסֻאוֹת מְשִׁי רַכִּים,

וּמִרְגַע לְרַגַע הַכְּמָתִי

לְמִשְׁמַע תּוֹרוֹת עֲמֻקּוֹת

וְדַבְרֵי הַחֵמָה נְעִלִים,

עַד כִּי מָלֵאתִי

הַחֵמָה,

עַד כִּי נַחֲלִיתִי

מִחֵמָה,

וְאָקוּם וְאֶבְרַח עַל נַפְשִׁי,

וְכָל עוֹד בִּי נַפְשִׁי...

בְּרוּךְ הַיְיָ לִי, כִּסֵּא הַפְּרָנִי!

הֵן רַבּוֹת עַד לְאֵין סֹפֶר

חֻמּוֹת אֱהִי הַבוֹרֵד:

מִבְּעַד פְּרָצֵי גִזּוֹ

אֶרְאֶה תְּכֵלֶת שָׁמַיִם,

מִבְּעַד חֲרָפֵי כְּתָוִי

נִשְׁקָפִים לִי מִרְחֵבֵי שְׂדוֹת;

עַל קַרְקַעוֹ שְׂטוּחִים

אֶלְמוֹת תְּבוֹן רַעְנָן

וּפְרָחֵי דָגָן כְּחוֹלִים

וְדִשְׁאֵי יַעַר.

לְבָנָה יִרַק עֲפָאִים

זְקוּף וּמִתְלַתֵּל כְּעֵלָם

שומר את ספו,
 ובחללו מרחפים
 פרפרים רקומי כנפים,
 רחף ופרץ החוצה
 ושוב שנית האהלה,
 מתוך זמזום ידידות,
 כבני-בית מכבר הימים,
 רעים יפים ונחביבים...
 רבות עד לאין ספור
 חמדות אהלי הבודד;
 גם סיס בנה קן לו
 על כרכב דלתו,
 שכן עליו ומרנין
 מוצאי בקר וערב;
 גם הרבה ישעשעוני
 קני חרסה ולבנה
 הפורצים מבעד הפדקים
 בצחקים יוקדים-עלפים
 ובלילות טלולים-ריחנים..
 אף מפל החמדות
 יקרת לי אמה,
 כסא ברנולי!

פאהל השדה הבודד
 עומד כסא הברנולי,
 ולא אדע מי הביאהו.

בְּקֶרֶן זְוִית הוּא נִחְבֵּא,
 וְקָרָה נוֹשֶׁבֶת מִמְנוּ,
 וַיִּמְדֵי שְׁבִתִי עָלָיו,
 הִצַּר וְהִקְשָׁה.
 מַה זָרִים, מוֹזְרִים אֲזוּ לִי
 כִּסְאוֹת הַמְּשִׁי הַרְפִּים
 בְּאוֹרְמֵי מַכְלוֹל מִפְּאֲרִים...
 אֲזוּ אֲזַכֵּר, כִּי לֹא לִי הִתְעַנְּג
 וְלֹא לִי רֶף וְעֵדָנִים
 וְלֹא לִי לְטוֹפִים וְסִלְכוֹנִים,
 וְכִי לִי לְצֵאת לְדֶרֶךְ,
 דֶּרֶךְ גְּדוּלָה וְאַרְכָּה
 וְקִשָּׁה וְקָרָה
 כְּפֶרֶזֶל...

הִיָּה לִי בְרוּךְ, הַפְּרֹזֵל!
 בְּזוּי לִי עַד מִנַּת רֶף שֶׁקָר
 וְחִבֵּל לִי עֵדָנֹת הַחֲלָשָׁה,
 וְהַתְּפַנְקוֹת הַרְפִּיּוֹן לִי מְאוּסָה,
 וְלֹא אֶסְבֵּל נִצְחוֹנוֹת מִבְּלֵי קִרְבוֹת -
 וְאֵת הַיָּם אֲהַב, כִּי יִסְעֶרוּ

סְעֶרוּ, יָמִים, סְעֶרוּ!

וְאִם אֲזַכֵּה, עוֹד אֲדָא עַל גַּבְכֶּם,
 שְׁלִיטְכֶם וְעַבְדְּכֶם כְּאַחַד;

ואם תזכור, עוד תשמעו שירי
 ברן יחד גלים ורעמים!
 אף אם גם אכבה בלא יומי
 באהל שדי הבוֹדד, -
 או יצנח ראשי הנלאָה
 על משען כסא ברזלי
 בהודיה עמקה ואחרונה
 לְכֶם, הקרים והעזים,
 לְכֶם, החסונים והאמתים,
 אשר תלַקְקו חולות בנחת
 ובועמכם תפוררו צורים...

X

בְּלִילָה זֶה מְפָרְכֶסוֹת צְמֵרוֹת
 בְּסֵאוֹן יְסוּרִים וּבִתְלוּנָה מְרָה:
 הַשְּׁחַק אֶפֶל, קְרוּבָה כְּבֵר הַסְּעָרָה,
 וְהֵן לְגִנּוּעַ מַחְבְּרוֹת.

בְּלִילָה זֶה נִשְׂאִים גִּיסוֹת עֵבִים,
 מְסִפִּינּוֹת קָרֵב הַטְּסוֹת כְּבוִיּוֹת אוֹרִים
 עַל עֲרֻבוֹת שְׁחָקִים דּוֹמְמִים וּשְׁחוֹרִים
 בְּלִי נִגָּה סֵהר וְכוֹכְבִים.

בְּלִילָה זֶה כֹּל דִּלְתוֹת בֵּיתִי פְתוּחוֹת.
 וְלִמִּי אֲחַכָּה? לֹא לָאֵח וְרַע -
 וְלִמִּי אֲצַפֶּה? לְבִי לֹא יוֹדֵעַ -
 בְּלִילָה זֶה, בְּנִשׁוּב הַרוּחוֹת...

XI

עתה אדע כי לא אוכל,
 לא עוד אוכל התמהמה:
 דמי קופא, הולכות רפות
 דפיקות לפי הנגע,
 לא עוד אוכל התמהמה.

שׁלג נופל צח וטהור.
 לא אַתְּמַהֶמָּה! אָנִי הוֹלֵךְ
 אֶל הַשְּׂדוֹת, וְכִים, קָרִים.
 אַחֲי־חֲרָף שָׁמָּה מוֹלֵךְ...
 אֶל הַיְעָרִים אָנִי הוֹלֵךְ!

אל תראוני שחורתי!
 כחי שנית ישיב יערי;
 אל תראוני שקדתי:
 שם במקרח ימוג צערי.
 כחי שנית ישיב יערי!

פה נשמתי ככדתי-כנף,
 שמה קל יהי מעופה:
 על מרבדי שלגים טהורים
 חיש תתעופף עם הסופה,
 חסון, קל יהי מעופה!

פה המיתי נוֹגה, רפה,
 שמה אשאג שאגת טרף,
 עת בליל על ערבות קרח
 אדא, עז, עם זאבי ערב,
 שמה אשאג שאגת טרף!

אני הולך! - הה, אחרתי -
 אין זאת, הנני גוע -
 דמי קופא, הולכות רפית
 דפיקות לבי הנוגע -
 אין זאת, הנני גוע!

פתח הדלתות, קרע הלונות!
 רד, השלג, על משכבי
 מהר שקה לי, חרף לָבֵן,
 שיר לי, סער, דוד־לָבֵן,
 רד, השלג, על משכבי!

סער, סער! מה מיֵער?
 לו מה לבי מתגעגע..
 מה משָׁדָה? מה מצִיָּה?
 ספר חיש! אני גוע...
 לא עוד אוכל התמהמה!

XII

מאילן חיי נושרים ימי,
 ברוח ידאו אינם נראים
 וירפדו שבילים וארחות,
 גם שרתי שירי הערירים...

וירפדו שבילים וארחות
 בקהרים, בקעות ומישורים,
 גם נקש דומם מטה נדי
 בלילות-שחור ושתרי-אורים..

הוי עלים נובלים, ימים נושרים!
 אלאן ברוח לא נפזרתם?
 אכלכם קרח ערבות צפון
 ובציות להב חמרמרמתם.

סתפוכם פלגי אביב ששים,
 סחבוכם גלי-בציר כבדים;
 בנגהות זיו נשאתם קלים
 נתמעו, אובדי שביל, באדים.

הוי ימים נובלים, עלים נושרים!
 אי עין תחזה כמישת זהבכם?
 אף איה ניר מלשדכם דשן?
 אף איה ציץ שצץ מרקבכם?

מאילן חיי נושרים ימי,
ברוח יקאו אינם נראים,
רק את רשרושם אבטן חרש
בין דפי שיבי הערירים.

1917

פִּיחַ - פִּיחַ

(מסע ברפנת)

I

פִּיחַ, פִּיחַ... מִי מֵגִיד? -
הוא הַנְּחַשׁ הַבְּרִיחַ
דֶּרֶךְ עוֹשֵׂה וְשֹׂאף חֲמָה
דֶּרֶךְ גֵּיא וְדֶרֶךְ שׁוּמָה;
דֶּרֶךְ עוֹשֵׂה וְשֹׂרֵק שְׂרִיקָה
עַד לְאַפְסֵי כָּל הַבְּקָעָה:
סוּרוֹ, סוּרוֹ, דֶּרֶךְ פָּנוּ!
חוֹם נֶרְדָּם הַקִּיץ: - מִנּוּ?...
וּבְהַפְּזוֹן וְחֶלְקָה
קָם וַיִּבְרַח הַלְּאָה, הַלְּאָה,
וְאַחֲרֶיהָ כָּל הַסְּבִיבָה:
כִּר וְגִיר וְגֵיא וְגִבְעָה.

II

פיתפפת... מי גונח? -
 הוא המסע הקודח
 טש ומקפל מיצי מילין
 חנית-ברנל, מה תחילין?
 הרפוי, הרפוי, הרפוי מנה:
 קשי הריון יציקנה,
 כל קרביה בה נפתלים:
 תשואות איש וצרורות בלים.
 איש וצרורו, איש ומרורו
 איש וטרונגיה כלפי בוראו;
 דחק ונאץ וריב על בלימה -
 תבוסה קרה ומשממה.
 מאמץ עד וכבוש מושב,
 עשרים גר ואחד תושב...
 אוי למותרים ולמוחלים:
 אם לא ינחלו בנחלים!..

III

בא לי גד! - עולמי אתי,
 עם המרחק טסה עתי;
 צהר לי, בו קוזות הכל -
 עד לקצות אינסוף אסתכל...

IV

עָצַב בְּרֹזֵל בַּד עַל בִּקְעָה,
 כְּתָרְעוּמַת־אֵל עֲתִיקָה;
 הוֹרִיד שַׁחַק בְּדִיל אֲגָפִיו,
 הִשַּׁח אֲרָצָה מְרִי שְׂרַעֲפִיו.
 קָרְחוֹת שְׁחוֹר וּפְסִי־שֶׁלֶג;
 עֵין תְּדִיּוֹ לְקַמְטֵי פֶלֶג.
 סָח לִי וְעַפּוֹ אִמְרָה קָרָה:
 בַּת הַסֵּתוֹר בִּי רְחֹצָה בְּשֶׁרֶה...

V

שָׂא, הַמְסַע, שָׂא וּגְעָשָׂה!
 אוֹלֵי אֲמָצָא עוֹד חֲדָשָׁה:
 חֲמֻדַּת־מָה אוֹ סַם־עֲצָבָת
 עוֹ וְקָר כְּצַחוּק־הַמְּנוֹת.
 גַּם אֲנִי מִשְׁמֻמוֹן יָמִי -
 וְלֹא אֲדַע אֵן פְּעָמִי.
 אֵין־כֹּל וְכָר לְשִׁהֲיָה,
 וְלִבָּאִים לֹא אֶהְמִיָה,
 כִּאֲלוֹ נִמְקַ פְּתִיל גְּשָׁמִתִּי
 זֶה הַמְקַשֵּׁר קְצוֹת חֲתִיתִי:
 פְּתֹאם - הִנֵּה הִקְיֻצוֹתִי,
 פְּתֹאם -- אֲבָן יִלְדָה אוֹתִי.

שט אני ומגמה נדחה -
 שא, המסע, ח"י אתה!
 נרה למהו את גורלי
 או ביקום אחינה מצאלי.

VI

פית, פית... טש אנכי
 קל ודל וריק מתוכי.
 הפקר, הפקר - אין כל רעה:
 מה לי יאבד או אמצאה?
 תנוני אך מפנים שממ'הי
 להיות צופה על סביבותי
 הנה הר והנה שפיל,
 הנה כפר אפוף ערפל;
 הנה גם רצועות דרך -
 דמות אפלה שם תשרף.
 הלא תגיד, נוף הדממה!
 טיבך מה על פני אדמה?
 מה החלום ומה הפתר
 ינהלוך שם בפתר?
 לפי לפי לנשכחים
 בין הקוצים והחוחים
 ובכל ערכת דמי בודדה:
 אולי אמצא את לא אדע
 שם ודמות לו תחת שמי,
 והוא אך הוא חזון כל ימי.

פית, פית... קפצה דרף.
 הנה הנם - ערב פרח!
 כפר מאלה כבר ידעתים:
 חצרות בהו, שביל התחמים;
 אהלי מק ושחוחי-דירים,
 שלות-פר וחרק חזירים:
 טמטום-לב ולכד-מת,
 אכל כרוב וגהק וגנת...

פית, פית... יצאה שריקה
 ותתגלגל עד הרחיקה;
 כפר ושביל ודמות קדורנית -
 הכל נסחף אחרנית.
 נגלה נגלו זרועות ציה;
 ערער ננער מן הנשיה,
 רמו לי! חמל על נחת!
 עיני בו - והוא כבר נדעך...
 צר לי, צר לי, אלמן שדי -
 למה שוא פרשתי ידי?

III

כבר צונחת כנף דמדומים
 על הרחבים העגומים;
 במחוקים קוצי אהו
 הלך גלכו וימחו

והערב על נהלוֹלו
כנץ גו והחביא קולו
במתרפו לִהיות מושף
אליו כל מחשבת חשף.
סן השימה המפִלֶשה -
רו לִי הגד, תזות קשה:
הנה שם מאפסי זעף
תרש יצא אחד רהב
סתום עינים, פסוי ערפֶל
ודמיונו - זמם אפל.
תרש פתח בלִתות־תהו,
רמו דם לצלִלים: באו!
צל לצל - ואתא לִילָה...
אם יש קלֶלָה - זרק למעֶלָה!
אם יש תפֶלָה - חוש, אל תרף -
יִתְחַלֵּף מנחת־ערב.
יִתְחַפֵּית... מה אוֹחִילָה!
נבד אבן סתם תפֶלָה,
רגו קר נשני קלֶלָה -
שא המסע, הִלָּאָה, הִלָּאָה...
זרני, זרה מדחי אֵל דְחִי -
תפֶלָה־מה בי נע ויח...
מי יתבני אפסי ארץ,
שמאל וימין אפרץ פרץ,
קִנַּע כל היקום בנפֶה,
עד לִי יגד מה אֲשַׁאֲפֶה...

VIII

„פיתח-פיתח“ אותי הלאה.

נפח יום את נפשו סלה.

הס ולאט, נחש המסע!

אין להשיב את הנעשה;

אין לבקש את הגאלה,

אין בית מניס לשפלה.

הנה טחנה בת-גפים

חגה חוג בעצלתים,

כמחשבת ומודדת:

אחת רים ואחת רדת.

וכנקנה המזהיה:

אין לבבל את הספירה!

ולטחנה חמיה אחת:

מה הסאון ומה הפחו!

בינו לי: הבל הבלים

גם האור וגם הצללים

הכל צפוי לי ונודע;

יש יד נצח, היא הרודה:

היא המניעה גליל חיינו,

היא הדוחה צל ימינו,

היא על צואר תרדפנו.

פי נגביהה או נשפילה,

נט ימינה או נשמאילה,

או אם יש וזעיר ננוח —

; כל זאת אך שרירות רוח.

IX

שפתי־אוש לַגְּשֵׁמֹתַי :
 לֹא אֲבֵאָה בְּתִלְוֹתַי ;
 לָמַד אֶלְמַד מִן הַיְתוּמִים,
 מִן הַתּוֹעִים שֵׁם בְּמֵרוּמִים.
 דֵּם יֵצֵא, דֵּם יֵבֹאוּ
 מִן תְּהוֹ אֶל תְּהוֹ ;
 וְהַדְרֹךְ - צִיָּה שְׁחוּרָה,
 וְהַשָּׁעָה - גּוֹיַעַת אוֹרָה.
 בַּה יִזְחֲלוּן, בַּל יִשְׁאַלּוּן :
 אֵן הַלֵּילָה נִטָּה לַיּוֹן...

X

פִּיתֵי־פִיחַ... וּבְלִי הָרֶן
 כֹּל הַיּוֹם וְכֹל הָעָרֵב.
 רַד לְעוֹלָם לֵי יַד מִצְרַיִם,
 וּמֵאָרֶץ עַד שָׁמַיִם
 וּמֵאָפֶס עַד לְאָפֶס
 מִבּוֹל שְׁחוּר כִּשְׁחוּר הַזֹּפֶת,
 דֵּל הָאוֹר בְּקִרְוֹן אִפְלָת.
 עֵיף עֵיפָה הַמְכַשְׁלָה
 מִשְׁמֵמוֹן וְטִלְטִלָּה -
 וַיִּתְכַּנְּסוּ אֶל נַפְשוֹתָם,
 וַיִּנּוּמוּ עַל צְרוּרוֹתָם ;
 וְאֲשֶׁר לֹא מָצָא אִיפָה
 יִנַּח רֹאשׁ, וְהָ מִשָּׂא כְּתָפוֹ,

ניסקירו וניניעהו
 הן ולאו אל מול חנהו:
 הינו הך אם כה ואם פכה,
 מה-לי התם, מה-לי הקא ז.

XI

פיח-פית... מי מגיס
 הוא הנחש הברית
 מרעיש עולם ומצריח.
 חצה יחצה את החשכה,
 ומבטנו הקודחה
 ישליג רבוא רבבות שביבים
 שלג אש וגצים-רביבים.
 הנה אבק של כוכבים
 פוכבים רגע קט וכבים
 ואחרים תחתם צצים.
 הנה חוטי-שני רצים
 רודפים אהרי גחשיתולין
 והחשכה אותם בולעה.
 הנה זוכבי אש וזהר
 סביב שתו על הצמר,
 וינועו ויחוגו
 ובלי זמזום - וימאגו...
 הנה נפרד גץ בנחת
 מן העדה הפורחת,
 כמו ככר הימה לו לנרא

זה הפחזות הנבצרה,
 להיות צץ ודץ וכבה
 ובלי שם בין אלפי רבבה -
 ניתרסק ויתגודד
 לתור משעול נר ובודד
 עד שנמלך: הכל הבלו
 וכמשאון רד ונבל...

XII

און וסאון ועפרות רשף,
 שריקת חיל עד אפסי נשף:
 ברח, הליל, האפל, גורה!
 טאות תפת בי עצורה,
 גץ לגץ - ואתא נורא!
 ברח ופנה לי מרחקים,
 פון אשאף, שר מחשכים,
 פון ארמסך, אשרשך,
 פון לעד אשביתה ישך.
 אך ישליו כליות אמש
 ירבץ לילה ולא ימש;
 אף בל תמה: מי בועפו?
 אף בל יניד קצה עפעפו,
 ובמנוחת עריץ תמים
 סג יספג את הזעמים...

שִׁירִים

על הדניסטֶר

I

זמזום צרעה צרוד, נפנוף גס התרן,
נרפוף רוח לוחט, מהבהב בצוקרים,
אשר באפנו הביא בית גרן,
בשלם גבעת מנת וטחב אזור מים.

על מסכת זהר פרפרי צפרן,
פזיונים, לבנים, נוגעים ואינם נוגעים, —
על מסכת זהר מרחף גס התרן,
נקשקש גל מתחת ותלי קצף נמוגים...

II

מרבד לבן, מוועזע רוח,
גמתח בין שני הרים,
אבקת פסוף רך, תחית,
גוצצה מעברים.

משגי הררי הסלע
 אבנים צונחות מטת,
 כאילו לפני מלכת פלא
 אפים נזלו עתה.

צלצול זוג בין האבנים:
 עדר כבשים גולש;
 רועה קטן ושחום פנים
 במטה עליו חולש.

בוקע חבל פני המים:
 מושקה דוגית את רפסודה.
 בחמה נוססות ידים,
 אשר עוסקות בעבודת.

לרגלי סלע דיג מפהק,
 הולך בטל, השליף חכה,
 ועל הקצין יושב, מנהק,
 לקרכוס דג פיזור מסכה...

IV

מעבר הר זקוף מעלה
 קול גרון המסתת יגיע:
 שם נזיר מתבודד ממתים
 מחיק הקור סלע נסיע.

מחגי הקר קול: חוק!
 בדממה - הד חריקת המגרה;
 ואכן עד מורד החוף
 נמקה, מתגלגלה במהרת

וחוצב הפילף בקר,
 וחוצב האדם לו גות -
 ויחשוף את לבו הצור:
 „בא, חסה בי, בן אדם הדונה י”

אל חזה הקר דבק הסקית
 כרני סניניות שאננים,
 ונפתחי ארבות בצור,
 וסביב צרוגות ועין גנים.

V

האני שטה לנוף התלום
 כנטות היום;
 מתחזיו יוצע אדם, נקף,
 והשמש שופך
 מבצע עננה לבנה זהר צונן
 רף ומחונן,
 מלמעלה טירות כפוד, דבירי שע
 אחזי אש,
 נבטים במי היאור, והשלֵהבות
 במים כבות;

ועל גמילות ספיר לשם בוער ;
 והנהר נוהר,
 מתפתל, ועל אל נוף החלום
 כנטות היום...
 הס! צריחת צפור... טבלן צף -
 ופמע עף
 על פני המים, ונאלם קולו, -
 רק תו משעולו
 או תרו עיני, אחוזות חלומות,
 וצרעות הומות
 תרחפנה מהר... צללי שחור
 את עין היאור
 יכסו דומם כשוף הערפלה, -
 ונפש ציפה
 בקביון חורשה, באויר צונן
 בדמי תתלונן; -
 והטבלן, שוב במים צף,
 ונשא ועף...

VI

עוקבים ממעל, כ'כבים מתחת ;
 צינים לי קורצות וקורנות בנחת ;
 תהומות בתהומות נשקפות... ושורה
 סדקמה הגדולה, הקופאת, השחורה ;
 גוש אפל מתנווד וירשרש מלמטה ;
 תעלומות... ומבוכה בגפש ואימים..

גל רוחש וַאֲשֶׁקוּשׁ סִנְפִירִים... שׁוֹמְמִים
 הַחֲפִים וְדוֹמְמִים הַהָרִים הַזְּקוּפִים,
 אֹרֶן יְהוֹם מִתְבַּדֵּד בְּאַפֵּל, וְשִׁקּוּפִים
 הַמַּיִם הַנְּדִים לְפָנֵי הַנִּיהַ.
 שָׁט רֹמְשִׁים רְמֵשִׁים זְהֻבֵהִים בְּדוֹמִיָּה;—
 קוֹל יִלְלֵת כּוֹס אֵלֵי נִשְׂא מַחֲרָשָׁה.
 מַה תִּקְרָא הַצִּפּוֹר? וְהַדְּמָמָה מַה חוֹרְשָׁה?..

הָאֲנִי בְּצִלָּהּ. נִרְדְּמוּ. קוֹל נִחְרָה.
 הַמְכֶסֶה בְּצִלָּיִם. דְּמוּת־אִשָּׁה מֵאֲחֵרָה
 יוֹרְדָת בְּסוּלָם, בְּנוּיִת שִׁימָה וְהֶגֶה.
 חֲרִי, הַ שְׂמֵאל וְיָמִין: ט גֵּלְגֵל הַהֶגֶה.
 לָאֵן נִפְלִיג, לָאֵן נָשִׁים דְּרַפְנִי, הַמְלַח?

הַנְּצַח לְפָתַח הַן רוֹבֵץ, וַיִּתְהַלֵּךְ
 בְּלִיל זֶה בֵּין תְּהוֹם לְתְהוֹם מִלְּאֵךְ הַרוּחוֹת
 וַיִּטְלֵטֵל אוֹתָנוּ בֵּין מְרֵאוֹת הַסּוּכוֹת;—
 כּוֹכְבִים מִמַּעַל, כּוֹכְבִים מִתַּחַת,
 וְנוֹצְצוֹת עֵינַיִם וְקוֹרְנוֹת בְּנִתּוֹת..

בְּבֵית סְבִי דְכִי וְחֻשְׁכָּה,
 אֲשֶׁר לָהּ צְבָעָה וְלָהּ גַם רִיחָה,
 רַגְלֶיהָ רַגְלֵי הַעֲקָבִישׁ,
 מוֹל קִירוֹת תּוֹחַל וְאֵל כֵּל וָיִת.
 בֵּין הַכִּינִיִּם עַל גַּב דְּרָגֶשׁ
 שְׂכִינַת אוֹרָה. אִתָּה אֲרָגִישׁ
 וְאוֹתָהּ אֲשַׁמַּע; לִי לֹחֶשֶׁת
 מֵאוֹר הַמְנוּרָה הַרוֹחֶשֶׁת.

תעל נתיבות ספיר לשם בוער;
 והנהר נוהר,
 מתפתל, וע אל גוף התלום
 כנטות היום...
 כס! צריחת צפור... טבלן צף -
 וחסע צף
 על פני המים, ונאלס קולו, -
 רק תו משעולו
 אז תרו ציני, אחוזות תלומות,
 וצדעות הומות
 תרחפנה מהר... צללי שחור
 את עין היאור
 יכסו דומם בשוף השקפתה -
 ונפש ציפה
 בקביון חורשה, באויר צונן
 בדמי תתלונן; -
 והטבלן, שוב במים צף,
 ונשא וצף...

VI

עקבים ממעל, כ'כבים מתחת;
 צינים לי קורצות וקורניות בנחת;
 תהומות בתהומות נשקפות... ושורה
 סדקמה הגדולה, הקופאת, השחורה;
 גוש אפל מתנודד וירשרש מלמטה;
 תעלומות... ומבוכה בנפש ואימים..

גל רוחש וְשִׁקוּשׁ כַּמְפִּירִים... שׁוֹמְמִים
 הַחַפְזִים וְדוֹמְמִים הַקְּרִיִּים הַקּוֹפְזִים
 אִזְרֵי הַחַסֵּד מִתְבַּרְךְ בְּאַפְּלִי, וְשִׁקוּשִׁים
 מִכִּיִּם מְקֻדְּשִׁים לִפְנֵי מְלִיכָה.
 קִם רֹמְמִים רְקִסִים וְהַמְבַּרִּים בְּדוֹמְמָהוּ -
 קוֹל וְלֵלָה כּוֹס אֶלֶי נִשָּׂא מִחֹרֶשֶׁת.
 מַה הַקְּרֵא הַצְּבִיר? (הַדְּמָמָה מַה חֹרֶשֶׁת?)

הַאֲנִי כְּבִלְעֵת נִרְדְּמֵי קוֹל נִחְרָה.
 מִכִּסֵּה בְּצִלְלִיִּם דְּמַת־אֵשׁ מֵאַחֲרָה
 יִחְרָה בְּפִילִם בְּזוּיָה נְשִׁימָה וְהִגָּה.
 הַרְיָה לִכְמֹר וְיִמְכֵן יֵט גִּלְגַּל הַהֲגוּה.
 לָאֵן נִפְלִיגִי, לָאֵן נִשִּׂים דְּרַכְבְּנֵי הַמִּלְחָה?

מַנְצַח לְפָנֶיהָ מִן רוֹבֵץ, וְהַתְּסַלֵּךְ
 בְּלִיל זֶה בֵּין הַחַסֵּד לְהַחַסֵּד בְּלֶאֱדָה הַרוּחֹת
 מִכְּלֵטֵל אֹהֲבֵי בֵּין מְרֵאוֹת הַפּוֹכּוֹת; -
 כּוֹכְבִים מִשְׁעֵל, כְּכִבִּים מִפְּתוֹה,
 וְנֹאֲצוֹת צִינִים וְקוֹרְנוֹת בְּנַחַת...

בְּבֵית סְבֵהִי דְכִי וְחֻשְׁכָה,
 אֲשֶׁר לֶה צְבָעָה וְלֶה גַם בִּיחָה.
 רַגְלִיךָ רַגְלֵי הַעֲקָבִישׁ,
 מִלֵּ קִירוֹת תִּחְסֵל וְאַל כֵּל זְוִיָה.
 בֵּין הַכִּירִים עַל גַּב דְּרַגְשׁ
 שְׂכִינַת אֹרֶה. אִתָּה אֲרָגִישׁ
 וְאוֹמֶה אֲשַׁמֵּעַ; לִי לֹחֶשֶׁת
 מֵאִזְרֵי הַמְּנוֹרָה הַרוֹחֶשֶׁת.

הדלתות סגורות. מי יבָרִים

אֶת קַל הַשְּׁקָצִים? —

שירו, שירו.

הָה, הודות טובות, והנהירו

שוב פְּנִינֵי לֵי בְשֵׁלֵל נְהוֹת

ממְרַחֲקִים בְּשׁוֹרוֹת בָּאוֹת,

הָאֵב לָךְ שֶׁלַח הַאֲגָרֶת..."

הַמְסַךְ נָד. הַשְּׁקָצִים" עָמְדוּ

עַל גַּב הַבַּד. הֵת, לְצוֹן חֲמָדוּ

בְּעָרֵב אֶלְלֵי הַפְּרִים — — —

נְטוֹת, טוֹת הַיָּדִים.

בְּגֵן הַפְּרִיזֶנְטִמוֹת

בְּגֵן הַפְּרִיזֶנְטִמוֹת רְעִינוּ וְהַשְׁמַעְשֶׁעֵנוּ ; —

וְגֵן הַפְּרִיזֶנְטִמוֹת נִשְׁמָו דְּרָקִיו, אָבֵלוּ

נְאֻמָּוֹג שְׁבִילָיו מִשְׁטַח לְגִדִישֵׁי טְרָפִים נְבִלוּ:

כִּי מְשׁוֹבֶת חֲמָדָה הֵימָה וְרֵהֵב גְּעוּרִים בְּנוּ:

וּנְשָׂאָף מְלוֹא לְבִנו הַטָּקֵב עִם חֵם הַכְּצִיר,

וְעָבְרָנוּ הַנִּיחוֹת, גִּיחוֹת לְאֶחָר קָצִיר.

וְחַסְלֵסֵל שְׁמֵשׁ עֲדָנָה לְחֵי גְּנִיה, אֶפְרָסֵק בְּשֵׁל,

וַיִּבְהַק בְּרַק שְׁנִיָּה וּשְׁפַתָּה מִגְּרָה, קוֹרְאָה...

הֵת, גְּנִיָּה, הֵם מְלֻנְשָׁק! בְּגֵן עוֹבָה, מוֹרָא.

אך צחוקה מתלל קרש אשר לדממת צלה נשל
 - מה לנו ולעובה? - שיר קיץ בְּדַמְיֵנו,
 התמוז השפיקנו ורנוה כוס נְעוּרֵינוּ!...

הה, שירי, פרינונטמה - הה פמה היא נַעֲצָבָה,
 יפזורת צמה תשפיל אל האדמה צינה,
 גְּצוּרֹנָה צִיָּצִי אֲסִיף תַּקְטֹר קִטְרֵת זִינָה.

והיא באוני תקרא: שמשנו שמש נִדְבָה,
 לעינינו זָהָב נָפוֹץ, מְטֹמָנִים לֹא שְׁעָרָנוּ
 זיוקי מלוא חסגים, דוד, קומה וצברנו!...

ואנו, לעירים רוקדים, על במת בָּצִיר עוֹלָיִם
 מתגוללים בְּזָהָב, וצחוס באשר גָּפָן,
 נְכַלְכְּנוּ חֲסִינָה, קִלְוָה, בְּעֵינַי עֲנַבֵּר גָּפָן...

וכי יַעֲבֹר רִיחַ צֹאֵן, יִנְשָׂאֵי הַגְּבְעוּלָיִם,
 יִנְעֲרוּ הַעֲלִיִּים עַל פְּנֵי שְׁתֵּי גִוִּיֹת זְקוּפוֹת,
 עֲזִיבוֹת בְּנִפְתּוֹלֵיתָן וּבְאַהֲבָתָן חֲצוּפוֹת.

* *

*

התביאי ראשך בין הפְּרִיִּנוֹנְטוֹת
 וסגרי לבך והאַלְמִי דם, -
 כי קרא אל הדממה אָנִי הַיּוֹם,
 הֵם אֲשֶׁלֶּיךָ בְּנִפְשׁוֹתֵינוּ הַשׁוֹמְמוֹח...

כי אחרון קו האור בשמשה גנע,
 אקורד של כנור יתום אחרון מת, -
 ודעי, צפרת, לדום פאה עת,
 כי אשמע צעדי סתיו בנגנה..

החביאי ראשך בין הכריונטמות
 נעל הארץ פרעי, ואם עוד יש
 בעינך רשף, כפי את האש,
 וחרו או ידוך הדוממות!..

הפרי ככלות הקיץ נובל, נובל,
 שממון בשלכת, פס הקג,
 במלון ידלוף דלף וצל הגג
 הערב יקרא, והביב קובל...

החביאי ראשך בין הכריונטמות
 בלמדומי בין ערבים מת הלב,
 בשניה בשרך שאי ופג הכאב,
 האלמי דם בשעות הדוממות!..



בַּת לֵיטָא

את תסעי לליטא, ואנכי עוד אשקה
פה ימים וחדשים,
או אלף לבקש לי ארץ אחרת
נהלומות חדשים.
במזרח, יש אוקרים, שם פרחים הנהלומות
שטפה נשמתי —
את תסעי לליטא ואנכי לארץ
הנהלומות, ילדתי.

II

את תסעי לליטא, והיה כי שנית
בקדמו פניך היצרות,
יגרות זו ליטא האוצרים כגנזים
כמים קדמונים נסתרות,
יצרות עתיקים, עבתיים, אפלים
ושתולים בצדי הדרךכים,

וכעזי ילדותך יעירו בלבבך
 געגזי זכרונות נשכחים, —
 אז דרשי בשלום יערות ליטא הברוכים
 לצמרתם התומכות בשתקים,
 ואמרי: הוא עוב גם אותי כמותכם
 נתועה ממקום למקום.

III

וביתה אל אמך תבאי, ויצאה
 לקראתך הזקנה החביבה,
 ותיכז קמטיה מפצעה בן-קנה:
 "הילדה כבר היתה לריבה".
 וברכז את בואך הכתלים הלבנים,
 הכתלים השחוחים, הכטים,
 ודברו לך שלום, ושלנה יביע
 קיר נופל, משקעים וקמטים.
 ובצל קורת אמך החמה, הטובה
 תרגיעי נשמתך צנפה —
 קה, אלו גם נפשי כנפשך בית אמא
 מצוא יכלה את אחרון חופה!

IV

ורחובות עיר ליטא פי תראי, קרחובות
 כם שחר ילדותי בליתי
 בערבי הקיץ ובקרי האביב
 עם רעי, בני גילי וביתי,

אֲזוֹ אֶמְרֵי לְרַחֲבוֹת בְּשִׁמְךָ כִּי לֹא עָמַם
 הַכָּרֶךְ עוֹד זְכוּנוֹת יְלֵדוֹתֵי,
 וּבְכֹל אֲשֶׁר אֵלֶיךָ וּבְכֹל אֲשֶׁר אֶסְבֹּל,
 הֵם עָמִי בְּנִדְוֵי וְעֲנוּתֵי.
 וְעוֹד תֹּאמְרֵי: לֹא אֵדַע אִם אוֹכֵל וְאֹשׁוֹב
 אֵלֶיָּהֶם בְּאֶחָד הַיָּמִים,
 כִּי בְחַל הַלֵּב גַּם בְּהִמַּיִת הַכְּרֻכִים,
 גַּם בְּדַמֵי גֵוָה עֲזוֹב וְשָׁמַם,
 כִּי צִיָּף הַלֵּב מִסְעָרוֹת בְּאֵין מַכְלִיֵּם
 וּלְזָרָא לֹא שְׁלֹת הַבְּצָה.
 לְהִיּוֹת עֵץ שְׂדֵה מְאֹוֵי הָאֶתְרוֹן,
 לְפָרוֹם וּלְהַעֲלֹת נֶצֶה.

וּלְנִעְרוֹת לֵיטָא הַתְּמוֹת תִּגִּידֵי,
 כִּי אַחַת מֵהֵנָּה אֶתְבַּתֵּי,
 וְהִיא בְּלָה צַעַר וְסַפּוּגַת רֶךְ לֵיטָא,
 וְגַם אוֹתָהּ, הַגְּאֹנָה, עֲזוּבַתִּי;
 כִּי כִּלּוֹ כְּבֹר יָמֵי בְּיָגוֹן הַקּוֹדֵר,
 זְמַנְתִּי וּמַה־לִּי נְחֻמָּה?
 לְמִזְרַח, לְחֹדֶשׁ עֲלוּמֵי וּלְפָרֶחַ
 עוֹרֶגֶת, נִכְסַפַּת הַנְּשָׁמָה.

אֶת תְּסַעֵי לֵיטָא וְאֲנִי לְמִזְרַחִי -
 הֵי שְׁלוֹם אֶת, יְלֵדָה וְהָרָה.

יום יבא, מי ידע, וקצה גם בפשף
בארץ שכלה וקרה,
אז עובי כמוני גוה אחים, קן הזרים,
אף שלות נוף ליטא, מי מנוחות,
ובואי אלי, קף אשלח מרחוק
נרועותי הרקבות, הפתוחות.
והיה האשר רק רענן, רק מלא,
וקצרה מאהבה הנשימה...
עתה סעי לשלום, אף תני לי לערבין
אשיקת פת ליטא תמימה.

מפיסטפּל

גם אלי בא באישון הלילה מפיסטפּל.
שלוש פעמים דפּק בלֵט על-פתח דלתתי.
זָהיר מאד וְדוּמָם —

נאני הבן לדורי.

אינגי פויסט, אינגי דורש באשר מפלא
וְחוקר באשר סתום לעד ולא יגלה.
כי-ארגיו כפוח מנעול לריק ואין פותח;
לא אָזְנָה אַתְרִי אֶבֶן עֶקְרָה, ולא אבנה,
ולא אָרַע עֲלֶיךָ מְחִי, עד אָני לְחַרְדָּה,
וְאֶשֶׁר לא יִחַקְרֵי, יהי — וְאֶשֶׁט וְאֶעֱבוּרִי.
לא שְׁתִּי נִשְׁמֹת שׁוֹכְנוֹת בִּי בְּסִתָּר לְבִי —
רַב־לִי לוֹ יִדְעִתִּי אֶל-נְכוֹן כִּי-יֵשׁ אַתָּה!
נִרְק כִּי-עֵינִי, עֵינִי אֲנִכִּי עַד-לְנוֹעָה.
נִדְקָם וְכַבְד־נוֹעַ כְּנֹבֵב בְּתַחֲלַת חֲשׁוֹן,
נְכַה־רָצוֹן וְכַעֲרָעַר אֶצְמַח לִי מִתַּחַתִּי.
קַהֲה־חַיִּים וְעַצ־לְמוֹת, יַגַּע-שָׁמֶשׁ וּשְׁבַע-לִילָה,
אֶשֶׁר נִמְאָס אֹזֵר עָלַי וְחֶשֶׁךְ לִי תוֹעֵבָה,

אַתְּפֹלֵץ מִפְּנֵי חֶשֶׁב וּמִשָּׂא לִי בְטֹלָה.
 חַיִּי רִיר הַלְמוֹת, רָרִים לֹאט אַתְּסִחִיב,
 וְגַעַל עַד־אֵין־תְּכִלִּית, גַּעַל, גַּעַל, גַּעַל,
 יַפְעָפַעִי וְכַמוֹ מִכָּה נִמְזַמְּנָה מִכָּל־גִּידֵי;
 אֲשֶׁר בֵּין־שׁוֹשְׁבִים אֶהְלֵךְ בְּחַם יוֹם־קִיץ,
 וְאֲשְׁכִיר אוֹתָם וְאַרְעִיל מְרוֹשׁ בְּנִשְׁבָּבֶם רוּחִי,
 וְנָבְלוּ מִשׁוּמֵי עֵין - אֲנִי הֵבֵן לְדוֹרִי.

שְׁלֹשׁ פְּעָמִים דָּפַק - וַחֲדָרֵי עוֹד אֵינְנו
 עֲלִית־קִיר עֲקָמָה בְּבֵית גּוֹטֵי יֵשֶׁן;
 לֹא מִגְדֵּל חָד וְטָרוּז עַם־תְּקָרָה מִקְמַרְת
 בְּקָרְן זֹוִית צְפוּפָה בּוֹיטְנִבְרַג הַקְדוּמָה,
 הַנְּמָה נוֹמָה קְלָה בְּצַהֲרֵי דוֹר־הָאָדָם,
 דוֹר שְׁכָלוּ הוֹזוּה, מִנְמַנֵּם מַעַט וְחוֹלֵם -
 כִּי חֲדָרֵי חֲדָר עֲבוּדָה עִם שְׁכִיּוֹת כָּל־הַחֲמֻדוֹת:
 פְּסִילֵי שֵׁן וְשִׁישׁ וְצִלְמֵי קַעֲשַׁע נְפִלִים,
 נִימְפוֹת וְנִרְיָאִידוֹת, סִילְפִידוֹת עַם־דִּלְפִּינִים,
 וְשִׁלְחַן־פָּנִים נִשָּׂא וַיִּחְבְּרוּ כְּסֵא־כְבוֹד,
 וּמִרְבֵּד פְּרָסִי כְּבֹד רוּבֵץ עַל־הַרְצָפָה,
 וְנִבְלַע קוֹל הַצְּעָדָה וְעֵלָה הוֹד מִדְּמָמָה,
 וְלֹא עֲשִׂשִׁית־שְׁמֵן דוֹעֲכֶת וְאַט עֲשֵׁנָה
 תִּטְפֹּטֵף אוֹר יִגַּע הַמִּפְּיֵל צֶל־נְכָאִים -
 כִּי פִיּוֹת קִנִּי־לֵהֲבָה יוֹנְקֵי שְׂדֵי אֱלֻקְטָרוֹת
 מִלְמַעְלָה וּמִצְדָּדִים וְעַל־הַשְּׁלַחַן יוֹרְקִים אוֹרָה,
 וְשִׁטְפוּ אֶת־כָּל־חֲדָרֵי בַּיִם נְגָהוֹת זוֹרְמִים -

ורק כי בי בלבי חשף, חשף, חשף
 ורק כי לעמת פני ספרים, ספרים, ספרים.
 הרובצים על-הגוֹזְזוֹטְרוֹת ורובצים על-השֶׁלֶחַן
 ורובצים – אוי לנפשי! – פִּמְחַנֵּק גם על-לבי.

והוא גם-הוא, מפיסטול, איננו זה שהיה
 בימים הקדמונים לפני ארבע מאות שנה;
 לא הדור עוד באֲדַרְתוֹ, לא קל עוד ומתקשט
 כימי התנאות אֲהַבּוּ עִס־מֶרְתָּא שְׂרַת לְבוֹ;
 רק אין-זאת כי עֲסָקְיוֹ רְעוֹ עֵמָה הִרְבָּה,
 ופניו שואלים חמלה ועליהם חותם "יורד".
 אֲרָגְמֵנוּ פֶּגֶל לֹא צָבְעוּ וַיְהִי כְּכַרְכֶּם קֶלְקֵל,
 וקפוליו תלויים בלים והועם זהב צפויים;
 חֲרָבוֹ תַּחַת מְדִיו תִּקְשָׁקֵשׁ לוֹ בֵּין-רַגְלָיו,
 ועל-ראשו כנף התרנגול זחה מעט הצדה,
 והוא לא ישים לב. גם-שֶׁעָרוּ הַלְבִּין הִרְבָּה
 מצדי שמי רקומיה, וצֶעֶדוֹ כְּבֹד יוֹתֵר,
 נִגְרָר, אֵט וּמְרָשָׁל וְאִינְנוּ עוֹד בְּטוֹחַ.
 הִיָּה כְרוּכֵל עֵיף הַמְחֹזֵר עַל-הַפְתָּחִים
 בְּמִקְלוֹ וּבְתַרְמִילוֹ וְקוֹנָה בְּגָדִים פְּסוּלִים;
 וכרוכל זה השואל לְמַכְנִסֵי-בֶד יִשְׁגִּים,
 בָּא וְהַכְנִיס רֹאשׁוֹ נִכְלָם בְּסִדֵּק הַדְּלָת,
 וקולו לא בטוח: "יסלח לי אדוני,
 אם רגע מעט אפריעו: – האין לאדוני למכור
 נְשָׁמָה, נְשָׁמָה יְתָרָה, שְׁאִין לוֹ בָּה עוֹד חֶפְזִי"

נשמה? – נשמה שואל זה? – ומעמי ישאלנה? –
 הוי אמי. אם יולדתי! אי אקח לו נשמה?
 אי יש-עוד לי. אי יש לבן-דורי עוד נשמה?...
 רק אין-זאז. עובר בשל. אחרת קצת את-שעתי.
 ואם רבים יש החוקרים: הניש לנשמה שארית.
 ואם יש מחוץ לחיים לנשמה חיי נצח –
 אני רק-צחת אחקור: אם פה, אם פה בארץ.
 בעוד אנחנו חיים, יש נשמה לנו...

ופתאם ואאלם. מת הלעג על-שפתי. –
 בן, אולי... אולי היתה... בכבר, בכבר הימים.

ואני אשקע פתאם בימים של-מח"בות.
 וכמו חלום ישן רחוק. נשכה כבר ונמקה.
 ששרידי פליטי שבביו צפים פתאם מעלה.
 אזכור רנע אהד. מתוך ערפל קודר
 וזמן לא אדע מתי ומקום לא אדע איה
 מהבהב שביב וככה, מהבהב שביב וחזור,
 וזכרון-קרומים עתיק, מטשטש מאד וככה.
 נתק מן-המחשף ובעמל אתפשנו –
 וחס בלבי ככה וחס עד-בלתי הגיד –
 ואחר תמונה שלמה עומדת פה לפני
 ועיני רואות פתאם –

על-מצע דשא רחב –

השדה הוא אם בן? לא אזכור עתה ברור –

עומד גלד קטן. בן-ארבע או בן-חמש.
 ועיניו, שני דרבונות, תקועות בשמיים.
 ומביט הוא ומביט, חולם, תר ומרפש.
 היום הוא גם לילה? לא אדע זאת עוד עתה.
 רק צבע השמים אֶזְכְּרָה פתאם היטב:
 תכלת כהה כהה, עמקה, ריזה ושהורה,
 וכאלו הסכה עליהם אחותי הקטנה חנה
 את-קַרְת־הַרְיֵו הגדולה אשר על-שַׁלְחַן אָבִי;
 ורק פי רגע רגע וגלה נתיב לָבֵן.
 וצח הוא כַּיֵּן הַחֵלֶב וְעָנַג - וְאַחַר יִתְלוֹף;
 ונקדות שביבי-זָהָב, לא ידעתי עוד מה הנה,
 וגדולות כאַגְרוֹפִים, אַגְרוֹף כַּל־נִקְדָּה.
 מתלקחות רגע אחד, מהבהבות, ואזר שוקטות -
 רק אין-זאת: הִנֵּה אִפּוֹא הַדָּבָר לְמוֹעֵד לַיְלָה.
 ופִּי אִם צָר לִלְבִי וּמִלְבִי עַד לַגְרוֹנִי,
 ופִּזָּאם צְמָאָה נִפְשִׁי לְמְרוֹמֵי הַשָּׁמַיִם,
 ופתאם עָרְגָה, חֲרָגָה, כְּמָהָה עַד-בְּלִי־תִכְלִית,
 וכיוצא נוטש עַד מִפְּיֹו וּמִבֵּית פִּתְאֵם
 אֶל-לְבַת־נֶר בּוֹעֵרָת, מִשְׁתָּאָה וּמִשְׁתּוֹמֵם.
 ומרים יָד לְתַפְשָׁה - בֵּן שְׁלַחְתִּי יָדִי
 לְעַמַּת הַשָּׁמַיִם לְתַפְשֵׁם, רַק לְתַפְשֵׁם.
 הוּי, כְּמָה הוּא הַמְרַחֵק מֵאַרְץ לַשָּׁמַיִם? -
 אֲטַפְסֵנָּה וְאֶעֱלֶה, אֲתַנְשֵׂא-נָּה מְעַט מְצַעַר,
 אֲתִצְבֵּנָּה וְאָרוֹם עַל-רָאשֵׁי בְּהוֹנוֹת רַגְלִי,
 עוֹד-אַחַת מְעַט, עוֹד אַחַת, וְאַגַּע לַשָּׁמַיִם...

ואָחד יום : מאַחרי ביתנו הִיְתָה גִבְעָה.
 גְּטוּיַת קָדְקֵד יָרַק אֶל-נֶכַח הַשָּׁמַיִם.
 וְהֵם כְּגִיגִית תְּכֵלֶת, מִצְנַפְת־שָׁנָה גְדוּלָה.
 רוֹבְצִים עַל קָדְקֵדוֹ וּדְבָקִים אֵלָיו הֵיטֵב ;
 בַּק רֵוַח כְּפִי־אִישׁ קִטְנָה בִּינָה וּבִיגִיָּה־ם.
 אֲעֲלֶה־נָּא - וְאֵעַל. עֲלֵה, טַפְס, זָחַל :
 וְכַפַּת הַשָּׁמַיִם כַּעֲלוֹתִי כֵן בַּק תְּרוֹם.
 וְאֲנִי עַל-רֹאשׁ הַגִּבְעָה, וְשִׁלְחֹן שָׁם - וְאֵעַל.
 וְכִסָּא שָׁם, וְאֲשִׁים עַל-הַשִּׁלְחָן פֹּה - וְאֵעַל,
 וְשִׁרְפָרֶף שָׁם, וְאֲשִׁים עַל-הַכִּסֵּא פֹה - וְאֵעַל
 וְאֲשַׁלַּח כְּפִיד קִטְנָה וְעַם-יָדַי כָּל-גִּוְיָתִי...
 וְהַשָּׁמַיִם גִּבְהוּ, רַחֲקוּי, נִשְׂאוּ וַיְרוֹמוּ.
 רַבַּע עֲמֻדָתַי נוֹאֵשׁ. פְּתָאם וְאָרִים קוֹלִי.
 וְאַבְךָ בְּכִי תִמְרוּרִים וְלִמָּה לֹא יִדְעָתִי.
 וּדְבַר-מָה רַעֲדִי, הִמָּה, פִּרְפֵּר בִּי וַיִּמְץ.
 וְחִנֵּק לִי בְּגִרוּנִי וְחָסֵם נִשְׁמַת-אַפִּי.
 וְאַחוּשׁ - וְלֹא יִדְעָתִי מֵה־הוּא וְלֹא אֲרַעֲה.
 הִהִיתָה זֹאת, הֵאֱמַנְם הִיְתָה זֹאת הַנֶּשֶׁמָה ? ...
 נִשְׁמָה זֹו שְׂאוֹמְרִים, שְׁמִדְבָּרִים בָּהּ וּמִבְּקָשִׁים ?
 אִם זֹאת הִיא אֲפֹא, זֹאת הִיא ?... הוּי כְּמַה־זֶּה רַחֲזָקָה
 כָּל-זֹאת מִמֶּנִּי כִּבְרִי, מֵה רַחֲזָקִים כִּבְרִי הַיָּמִים !
 וְאֲנִכִּי בַק כְּמוֹ בְּחֵלוֹם עוֹד אֲזַכְרְנָה...

וְעוֹד גַּם פַּעַם שְׁנִיָּה. אֲזַכְרָה : -

”תִּנִּי רַבֵּנָן !”

וּרְבֹבוֹת אֲבָקוֹת־שֶׁמֶשׁ, עֲמוּד גְּרָרִי־זָהָב,
 כְּרֵתוֹת טוּרֵי אוּרִים מִמְּפָלֵי עוֹלָם נִפְלָא,
 יוֹרֵד בְּעַד הַחֲלוֹן וְשׁוֹכֵן עַל־הַגְּמָרָא,
 וְשׁוֹכֵן גַּם עַל־לְחָיֵי, עַל־דְּפֵי חֲצֵי אֶלְכֶסוֹן
 וְאֲנִי בְּחֲצֵי הַשָּׁנִי – וְאֲנִי אֲזוֹ "בַּחוּר" קָטָן,
 יוֹשֵׁב לִפְנֵי שְׁלַחַן אֱלֹהִים עַל־דֶּף גְּמָרְתוֹ.
 וּבְתוֹךְ עֲנֹן־הַנְּגָהוֹת עוֹלָה פַּעַם וַיּוֹרֵד,
 טוֹבֵל פַּעַם וְנֹעֵלָם, טוֹבֵל פַּעַם וְנִרְאָה
 קְדֻקְדָּה רֹאשׁ סְבִלְגָל, שְׁטוּף עֲנֹן־תְּלַת־לִים
 וּמְשׁוֹר זָהָב נּוֹצֵץ – הִירְדָּה לִי הַשְּׂכִינָה,
 וְאִם רֹאשׁ צְפוּרָה הוּא בַת רַבִּי זוֹ הַקְּטָנָה?
 רְגַע נּוֹפֵל עֲמוּד הָאֵשׁ עַל "תָּנוּ רַבָּנָן"
 וְרַגַע עַל־רֹאשׁ צְפוּרָה וְרַגַע גַּם עַל־רֹאשֵׁי –
 וַיֵּשׁ כִּי אֲחַשֵׁב פְּתָאִם: שְׁלֹשְׁתָּנוּ פֹה רַק אֶחָד.
 וְאֲנִי מְסִלְסֵל וּמִנְגֵן, וְהַשֶּׁמֶשׁ כְּמִסְלִסֵּל וּמִנְגֵן,
 וְגַם־הִיא מְסִלְסֵלָה וּמִנְגֵנָה, וּבִי רַק־בִּי תִסְתַּפֵּל,
 וְאוֹכְלֵתֵנִי בְּמוֹעֵינִיָּה בְּרִשְׁפֵי אֵשׁ אֵימָה,
 וְאוֹכְלֵתֵנִי בְּמוֹעֵינִיָּה, הִרְעִיבוּ כְּחִיתוֹ הִיעֲרוּת־
 הוּי אֲדִיר! מַה־תִּסְתַּפֵּל, מַה־כָּכָה בִּי תִסְתַּפֵּל?
 וְאֲנִי רַק "תָּנוּ רַבָּנָן" וְלִבִּי – לְהַכְעִים – צְפוּרָה
 וּבְאֶחָד הַיָּמִים: לֹא אֲזַכּוֹר אֵיפָה וּמְתִי וְאֵיכָה
 וּמַה־זֶּה הָיָה לִפְנֵים וּמַה־זֶּה הָיָה לְאַחֲרָיו.
 וּרְק־אַחַת, רְק־אַחַת זְכַרְתִּי: הַתְּנַפְּלָה עָלִי צְפוּרָה
 פְּתָאִם בֵּין־מְנַחָה לְמַעְרִיב וּנְשַׁקְתֵּנִי בְּעוֹ וּנְשַׁקְתֵּנִי
 וּנְשַׁקְתֵּנִי שְׁנִית וְשְׁלִישִׁית וּנְשַׁקְתֵּנִי שׁוֹב וּנְשַׁקְתֵּנִי –

ואחר ברכה ותנוס, ואחר נעלמה ואינה.
 שֵׁשֶׁה יָמִים תִּימַם וְאֵי לֹא רָחַצְתִּי בַמִּי,.
 לֹא עָלוּ מִיַּם עַל-פְּנֵי לִי בְּאוֹ מִיַּם עַל-לְחַיִּי;
 נִרְאִיתִי לִנְגוּזַע בְּמִזְרָח, וְאֶף לֹא בִּאֲצַבֵּעַ הִקְטַנְתִּיהָ.
 פֶּן אֲמַחֶה כִּשְׁם הַנְּשִׁיקָה וְאֲשַׁשְׁשׁ אֶת-חֻזְמֵ שִׁפְתֵיהָ.
 וּבִלְבָבִי וּבִצְאֹתַי וּבְאֵי וְאֶהְיֶה כַחֲלוֹם רַק עַל-שֵׁתִים —
 וְדַבְרָמָה רָצִד, הִמָּה, פִּרְפַר כִּי וַיִּמָּץ
 נִתְחַק לִי בְּגִרוֹנָי, וּבְקַרְבִּי לְבִי עִמָּךְ
 קָמַט מִסֵּת־אֶחָד כְּמוֹ מֵלֵא, מֵלֵא, מֵלֵא,
 וּמִפְּרַפֵּר הוּא וּמִפְּרִכֵס — וּמֵה־הוּא לֹא יִדְעֵתִי.
 הַזֹּאת הִיא, אוֹלֵי זֹאת הִיא הַנְּשִׁמָּה שֶׁאֲמַרְתָּם...
 הַיֵּשׁ כִּי זֹאת הִיא? — אֵלִים! כִּמָּה כָּבֵד רַחֲמֶיךָ
 כֹּל-זֹאת! לְרַגְעִים אֶהְשֵׁב: כָּבֵד הַלְּפוֹ אֶלֶף שָׁנִים...

ועוד לי גם שלישיה: —

הִיָּה עֵלָם תִּמַּם,
 וְהֵאֱמִין הָעֵלָם וּבִטַח וְלֹא חָדַל רַגַע מִהֵאֱמִין,
 רַבֵּץ לְפָנָיו הָעוֹלָם כְּשֶׁחֵר חֶדֶשׁ בְּנִרְתִיק,
 דִּיָּה כְּשֶׁלֶג בְּנוֹצֵץ, לֹא עָבְרוּ סוּס בְּפִרְכּוֹתָיו
 וְאוֹפֵן עֲגָלָה לֹא קָמַט: עוֹדוֹ כְּלִבְנֵת הַסְּפִיר.
 כֹּל-אָדָם רַק יִלְד עֲנֵג, אֶל-כֹּל אֲשֶׁר-יִחְפוֹץ יִטְנוּ —
 וְהֵאֱמִין הָעֵלָם וְהֵאֱמִין וְלֹא חָדַל רַגַע מִהֵאֱמִין,
 וְלִבּוֹ כִּה הָלֵם וְהָלֵם... אִזּוּ בֹא לוֹ יוֹמוֹ הַגְּדוֹל:
 בְּעַר הַנִּיצוּץ בְּלִבּוֹ, הַתְּלַקַח וַיַּעֲבֹר גְּבוּלוֹ,
 נִיצַת אֵשׁ בְּשִׁפְתָיו וְתֵהִי שֵׁם לְמִלָּה בּוֹעֶרֶת.

וַיְדַבֵּר הָעֶלֶם וַיְדַבֵּר — כָּל-מְלָה מִלֶּךְ מְשִׁיחַ
 הַגּוֹאֵל מֵעַבְדוֹת כָּל-נַעֲנָה וְגוֹאֵל בְּרוּעַ נְטוּיָה ;
 וַיְדַבֵּר עַל-אָדָם וְלֵב בּוֹ וְעַל-מְכָרוֹת הַזֶּהָב בְּלָבוֹ.
 וְאֲשֶׁר נִדְיָכִים יִכְרוּהוּ כִּי יֵאָתֶה הַזֶּהָב מִשָּׁמָיִם.
 וְאִם נִהְפֵךְ לְאֶבֶן אֵין-דָּבָר; כִּק אֵין-זוֹאת כִּי אֶבֶן-חֲכָמִים.
 לַעֲשׂוֹת בָּהּ הַנְּפִלְאוֹת, לְהַפֹּךְ כָּל-סִמְרָטוֹט לְסִגְלָה ;
 וַיְדַבֵּר עַל-קִיץ, קִיץ-חַיִּים, וְאֲשֶׁר חֲלוּף-לוֹ לֹא יִהְיֶה,
 וְעַל-שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תִשְׁקַע, זֶה שֶׁמֶשׁוֹ בְּגִבְעוֹן עַד-עוֹלָם —
 פְּתָאִם וַיִּשָּׂא אֶת-עֵינָיו, וַהֲגִה עַל-שִׁפְתֵי הָאֶחָד
 לֹא מַעֲנָה, לֹא מְלָה, זוֹלָתִי נִיד קָל, וְקָר הוּא וְכָל־עֵג,
 וְלַעֲג עַל-שִׁפְתֵי הַשֵּׁנִי וְלַעֲג עַל-שִׁפְתֵי הַשְּׁלִישִׁי :
 וַיְהִי לוֹ פְּתָאִם כְּאֵלוֹ עֲרָפוֹ שָׂרֵץ עַל-לָבוֹ
 וַיִּטְמָא לְנִצַּח אֶת-קִדְשׁוֹ ; וַיְהִי לוֹ פְּתָאִם כְּאֵלוֹ
 נֶחֶשׁ בְּגִלְיָלִי טַבְעוֹתָיו הִתְעַגַּל עַל-לָבוֹ סָבִיב,
 הִתְעַקֵּף, הִתְפַּתַּל וַיִּפְרֹשׁ — ; הַמְּלָה מֵתָה עַל-שִׁפְתָיו.
 וַיִּבְרָגַע זֶה מֵת גַּם בְּקִרְבוֹ דָּבָר וְהוּא לֹא יִדַע,
 וְעַתָּה פְּתָאִם יוֹדַע : מֵתָה בְּקִרְבוֹ הַנֶּשֶׁמָה...
 וַיִּמֵּים וְשָׁנִים כְּכָר עָבְרוּ מֵאֵז לוֹ וְעֲשָׂרוֹת וַיּוֹבֵל.
 הוּא, אִמִּי, אִם יוֹלְדָתִי ! אִי אֶקַּח לִי עֵתָה נִשְׁמָה...
 אִי יִשְׁ-עוֹד לִי, אִי נִשְׁ לְבָן-דוֹרִי עוֹד נִשְׁמָה ? —
 וְאַתָּה, מִפִּי־סֹטוֹ, עוֹד דָּבָר : — וְלוֹ גַם הֵייתִי פְּתָאִם
 לְאִישׁ אֲשֶׁר-לוֹ הַנְּשָׁמָה, וַיִּתְרָה הִיא לוֹ לְמִכְרָה —
 מֵה־תָּאִמֵּר, סוֹחְרֵי נִכְבְּדֵי, לְתֵת כִּיּוֹם לִי בַמְּחִירָה ?
 הֲזֶה אֲשֶׁר-תֵּת לְפָנַי : נְעוּרִים עַד-עוֹלָמִי עוֹלָמִים ? —

הוי כלף-לף וברח-לף. חנוניי, עס-סחרף ועס-אָתננף!
 לא אָהפּוץ באַתנן נעורים! נעורים לי הָיו תועבה.
 אַשר בשמעִי אַת-שָׁמם ותקפּתני סלצות שָׁגֶעוּן.
 וְאָהפּוץ כִּי-יָחִיו לִפְנֵי וְאָרְצַח בִּיד אַת-שְׁאַרִיתֶם.
 אַת-פִּלְטַת גַּחְלַתֶם הַנּוֹתְרָה וְהִיא הָעוֹכְרַתְנִי עַד-עֲתָה.
 וְאַנִּי הִגַּה צִעִיר הֵייתִי לְשִׁבְעָה. צִעִיר, מֵה-צִעִיר:
 סִמְבִּטְיוֹן הֵייתִי. פָּרָא סִמְבִּטְיוֹן. זועף וגועש ואין שָׁקֵט.
 מֵה-נָתַן לִי נְעָרִי. סָנָה זֶה הַמַּקְלָל, הַבּוֹעֵר וּבּוֹעֵר
 וְאִכַּל אֵינְנוּ? מֵה-נָתַנָּה לִי אִשׁוּ, אֲשֶׁר-תָּמִיד?
 שְׁלֹשִׁים שְׁנוֹת-נְעוּרִים— אַךְ תִּפְשׁוּ בְּאִבּוֹקוֹת. בְּקִשׁוּ בַּמַּחְבֵּא.
 אִם תִּמְצְאוּ כִּכְלֵן שְׁלֹשָׁה רְגָעִים. רַק שְׁלֹשָׁה, רַק שְׁלֹשָׁה.
 וְדָמִי בָּם וְשָׁקֵט. וְדָמִי בָּם וְשְׁלוּה וְשִׁכְחָה;
 נִזְלָה הַסַּעֲרָה כְּשֵׁטֶף בְּגִידֵי עַס-דָּמִי בְּנְעוּרִים.
 הֵן שִׁכְחָה בְּקִשְׁתִּי רַק רְבַע, וּמֵה-לֹא יִתֵּן אִישׁ בְּעַד שִׁכְחָה?
 וְאִם שָׁחֹק וְאִם דַּמְעָה— אַךְ תָּמִיד זְכַרְתִּי, זְכַרְתִּי
 וְרַבַּע לֹא נִשְׁכַּח מִמֶּנִּי זֶה עֲצָמִי הָאָרוּר, לֹא נִשְׁכַּח!
 נִסִּיתִי בְּשִׁמְחָה לְהִשְׁכִּיר אֶת-עֲנִי הָרִיק בְּהוֹלָלוֹת.
 אֲשֶׁר אֶל-כָּל-הַגְּלוּלִים, פּוֹגְלֵי לֵב נֶאֱמָן, אֶטְמָא,
 וְאִשְׁתִּי לְרוּיָה אֶת-כּוֹסֵי הַגְּדוּלָּה, וּבְגוּל הַקְּבֻעַת
 הַדְּלוּחָה עַל-פִּי לֹא עוֹיְתִי אֶת-שִׁפְתֵי.
 וְנִיתִי אֶל-דַּמְעָה, גְּנַבְתִּי הַלֵּב וּמִמּוֹרֵת הָעֵינַן.
 עֲשִׂיתִי לְבַכֵּי בּוֹנִים וְאֶעֱגֵב עַל-סָפָה גּוֹאֲלֵת.
 וְלִשְׁבְּעָה וּלְרַאנָּה בָּה הַתְּעַמְרַתִּי וְעַד לְהַתְּעַגֵּג—
 וְאַחַר שִׁכַּבְתִּי בְּלִילוֹת בְּלִילוֹת בְּאֵין שָׁנָה עַד-בְּקָר;
 מִן-הָאֶפְלָה שָׁמְעֵתִי הַד עָמוּם שֶׁל-רַעְמֵי הַר-צָעֵשׁ.

אז וקרעתי לקרעים את־נעורי, פצפצתים לך־זות.
 בנת לפתים והשלך לרוח וזרה לעברים;
 לשעירים זבחתי את־חלבי על־מזבחות מעט ובבמות.
 קטרתי לשדים את־מחי לרצוני ואשחק בקול—שמח לאידי;
 אולי ואקל מעט מעלי את־עניי, את־נעורי המאכרים.
 אח־עשרי בזבזתי אוצרות אוצרות; עמדתי לחלון פתוח
 ואשלך בחפז את־זהבי לאשפות—ובאו הנערים ולקטו שלכתי.
 ענדו לראשם כפניאים בנצות, ויהיו מתהללים גאים
 ברחובות:

אולי ויונח לי ככה מזעפי, אולי אתרושש מנעורי.
 יצרתי לי תקות, עשיתי לי תאות.
 נאמונות בראתי ועליהן גלחמתי,
 אולי אהמם בהנה את־רגזי
 וארד לי בחוקה, ברוצ גטויה, את־זאת המרגעה—
 ולא חדל מזעפו סמבטיון הנגרש אף־רגע!
 ואני הנה שנים חפיתי ויובל עד־כי תצמח
 שערה לבנה ראשונה, פטרת רחם הזקנה.
 והיתה לפאר על־רבתי וללבי למשיחי הגואל.
 או־אז ונגרע בקרבי הלב העני וסוער;
 יום־יום נצבתי ליד הראי לראות, הישנה—
 ומנוחה, זו מנוחה, עוד אינה ואני עוד מחכה ומצפה
 ואתה זה־באת לתת־לי שנית את־קללת הקללות?
 להדש נעורי, מעין הותי, להעבירני שנית
 שבעים ושבעה מדורי גיהנום ישנים־חדשים?
 ונעורי נצח, לי תאמר, נעורים עד־עולמי עולמים?

בלך־לך, ברח־לך, שטן, אין חפץ לבשתי בנעורים,
נבעתי נעור־ך, אל־תזכר בשמם לי...

ואנחנו

הפטנו שנינו, ושחוק קל על פינו, איש אל־עין אחיו,
שני האכזורים הבינו דומם איש את־רעהו.

מלא מרים

חמש תקופות בנבואה

א

אח ראשית ימי הנבואה בישראל וביהודה אפשר להגביל אך בקירוב, ולא רק מחסרון מקורים ברורים ונאמנים במדה אחת בעיני כל: אילו גם היו בידינו מקורים כאלה, לא היינו מוצאים לנבואתנו גבול זמני מסוים; — כך טבעם של חזיונות איבולוציוניים, שמדרגות התפתחותם נבלעות זו בזו כשבעת הצבעים במראה הקשת, והנבואה הישראלית-היהודית היא מדרגה מיוחדת בחזיון שהיה משותף לעמים, שישבו או שנתישבו שבטי ישראל בתוכם בשנים קדמוניות. כשהתחיל עם ישראל להתרקם, כשהתחילו הוא ושכניו להרגיש את מציאותו, בדמות שבטים קרובים זה לזה או משפחות מצוינות באיוו סימנים משותפים — וזה היה לא פחות מאלף ושלוש מאות שנה לפני המספר הנהוג, אבל אפשר מאד שבזמן קדום לזה הרבה — כבר היו בתוך המשפחות או השבטים ההם מיני „אנשי אלהים“, „רואים“, „חזוים“ או „נביאים“ משלהם או משל שכניהם; כי באיכותה החיצונה הזאת. בהגדת העתידות, קדמה הנבואה לעם ישראל בזמן. מי שמרגיש כמין עלבון לאומי לישראל בסברה זאת (שכל בר דעת אינטליגנטי לא יוכל להסתפק בה) ישימ-נא אל לבבו, שמקוריות גמורה היא מן הדברים המעטים מאד במציאות. יצירה גדולה, שכולה מקורית, הוא בלי-כל-ספק דבר שלא היה מעולם; וגם השאיפה למצוא מקוריות מרובה בדבר פוגמת את בקשת האמת הטהורה, את האוביקטיביות הנחוצה לכל חקירה נכונה. אבל ראוי מאד לשימת לב, שבנדון דין מתנגדת השאיפה כזאת למסורותינו העתיקות, שבהן אין כל שמץ השתדלות ליחס לעמנו מקוריות מיוחדת בדברים כאלה. התורה מעידה, שגם הכרת „אל עליון קונה שמים וארץ“ לא רעיון ישראלי מקורי הוא. בפירושו נאמר בתורה, שבימי אברהם היה מלכי צדק מלך שלם, כהן לאל עליון בדרום ארץ כנען, והכהן ההוא ברך בשם אלהיו, „אל עליון קונה שמים וארץ“ את אברהם — כשהיה עוד שמו אברם — ואברהם נתן לו, לכהן ההוא, מעשר מכל“. מלשון הכתוב נראה בבירור, שברכת מלכי צדק ונתנת המעשר לא דברים ריקים היו לאברהם,

ושהקולטוס הדתי שהונהג במקומו של מלכי צדק היה טוב וישר בעיני ה' שהרי לא בא הכתוב אלא לספר בגדולתו של אברהם. דרכי עבודת ה' – בנין מזבחות והעלאת עולות – קדמו הרבה לפי דברי התורה, לא רק לדורות משה והשופטים הראשונים, כי אם גם לדורו של אברהם. כשבנה אברהם מזבח וקרא בשם ה' (*), היו מעשי אבותיו בידו, שהרי גם נח בנה מזבח והעלה עולות, ועוד בימי אנוש בן בנו של אדם הראשון. הוחל לקרוא בשם ה' (בר' ד', כו'). אָנו רואים אפוא, שנסורותינו המפורשות בתורה אינן דורשות מאתנו, שנהי בעינינו כיחידים או כראשונים גם בהכרת הבורא או בדעת דרכי העבודה לו; ומזה ראוי להקיש או לדין קל וחומר על הנבואה. אבל גם לקדמות הנבואה בעצמה אָנו מוצאים רמזים מספיקים בתורה. הרי הכתוב אומר, שה' אמר לאבימלך בחלום הלילה על אברהם: כי נביא הוא ויחלל בערך, משמע, שהשם, נביא והוראתו נחשבים לידועים לאבימלך מכבר. ברבקה נאמר, ותלך לדרוש את ה' – כלומר לשאול פי איש אלהים, כהוראת דרישת ה' – או רבר ה' – בכל מקום אשר כזה (ש"א ט', ט'; מ"א י"ד, ה', כ"ב, ה', ו', ח'; מ"ב ג', י"א, כ"ב, י"ג), וזאת אומרת, שהיו אנשי אלהים מצויים בעת ההיא, גם מחוץ לבית אָבינו הראשון. וכן יורנו המאמר, ואהרן אָחייך יהיה נביאך, שתפקידו של נביא, בתור מלאך שלוח מאת אלהים, נחשב למושג ידוע מכבר.

ובכל זאת היתה הנבואה הישראלית היהודית מקורית מאד, כי הצטיינה במעלות מיוחדות מדרכי כל מיני נביאי אומות העולם, חכמיהם קוסמיהם וחרטומיהם (**). עדים נאמנים על זה הם ספרי הנביאים שבידינו או – מה שנכון יותר – כל כתיבי קדשנו וההיסטוריה כולה, הישראלית והכללית יחד, שמכתבי אלהים שלנו חרותים עליה באותיות בהירות, גדולות ועמוקות כל-כך, שכל הרוחות והסערות שבעולם. כל יסודי ההריסה וההפרדה המדיניים, כל כלי מפצם של, מכי עמים בעברה, בוני עולמות ומחריבים, מימי אשור ובבל עד ימי הדור הזה, לא יצלחו עליהן למחותן ולהשכיחן. ההתלהבות הנשגבה בשם אלהי האמת והצדק, כלומר למען האמת והצדק; הבטחון הגמור ש, באחרית הימים, או, כיום הוא, יבוערו השקר והרשע מן הארץ, כי תמלא הארץ דעה; העיקר הגדול – פרי הבטחון הפנימי הנעלה הזה – שהכל בידי שמים, בידי אלהי האמת והצדק, ועל כן אי אפשר שלא יהי מכוון לאחרית טובה ולמטרה נשגבה, והכרת החובה להגיד ולפרסם זאת, ללמד תועירוח בינה בלי שוב מפני כל – אלה יסודי הנבואה שלנו, בהם המקוריות האמתיות שלה, והם

(* דבור זה לא הובר סירושו האמתי, אך ממקוסות אחרים נראה, שהיו קוראים מזבחות) או "במות" או "בתי במות" בשמות אלהים (בר' ל"ג, כ"ו, ל"ה, ז'; שמות י"ז, ט"ו; שופטים י', כ"ד) או שהיו משתמשים בלשון קצרה ואומרים: אל-בית-אל" בהוראת מזבח אל-בית-אל". וכן יסורש, ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראָה אשר יאמר היום בהר ה' יראָה, שקרא אברהם להר הפוריה. ה. ר. ה' יראָה ואחרי כן הוסב שמו. ה. ר. ה' יראָה.

(**) ננד דעת הראציונאליסטים יורנו שסושו של מקרא בהרבה מקומות, שאין הכתוב חושב את הקוסמים השונים לאנשי מרמה, שכל פעולתם רק אחיות-עינים להוליך אנשים שולל.

שנתנו לה את כחה הכביר, הנראה עד היום הזה בקיום הזמ היהודי ובכבוד כתי קדשו הנערצים: גם בפי צורריו ומנאציו, ביחוד בקרב האריות המצטים שבחבורה זו, שאחד המיוחדים שבה הוא גיטי.

מובן מאליו, שהנבואה הזאת בעצמה, אותה הנבואה הישראלית-היהודית במדותיה המיוחדות לה, גם היא נוצרה לא בשעם אחת, כי-אם התפתחה מנט מצט. גם אם נחשוב את דור שנואל לדור ראשון לנביאים, כדעת חוקרים אחדים, יהיו ימיה כשש מאות שנה (על כל פנים לא פחות מחמש מאות), וכלום אפשר להעלות על הדעת, שבימים הרבים ההם לא נהיה כל שנוי בדרכי הנביאים ובהתייחסות העם אליהם? הן הנבואה היתה תזיון, שהשפעתו מרובה על חיי העם הפרטיים והמדיניים יחד, ובחיים הלוא נהיו שנויים כבירים מקצה ימי שפוט השופטים עד ימי עזרא ונחמיה: התאחדות השבטים, התיסודות ממשלת מלך, בנין המקדש, התחלקות הממלכה. התגברות ארם דמשק, התנגשות אשור ובבל ומצרים, אשר נמשכה בכל ימי הבית הראשון ותהי, כעש לאפרים וכרקב לבית יהודי ועוד הרבה מעשים ידועים ונסתרים, אשר בודאי העירו בזמניהם תסיכה או רעש בארץ והשפיעו לא מעט גם על הנביאים גם על דברים שבין העם לנביאיו. גם הסתלקות הנבואה לא יכלה להיות בפתע פתאם. גם היא אינה אלא דרך התפתחות, פרי שנויים גדולים או קטנים שנהיו לפניה בדרכי הנביאים.

ב

אבל בביאנו לבקש את הסדר האיבולוציוני שבהתפתחות הנבואה שלנו, עלינו לברר בראשונה את מדת הבקורת הראויה למוד בה את ספרי הנביאים*, שהם המקורים היהודים לחקירה כזאת)

על פי שיטת האיקסיגטיים מבית מדרשו של ווילהויון כמעט אין כל תקוה למצוא דבר בספרים האלה. כלל דבריהם הוא, שמתחלה עובדי הבעל היו אבותינו, לו היו מקריבים ולו היו קוראים בשם ההויה, ועמוס והושע (או הושע ביחוד) הם שערערו ראשונה על הבעל ועל הקרבנות יחד, כי ענין הקרבנות ועבודת הבעל היו דבר אחד בימיהם. ומטרת הנביאים ההם וההלכים אחריהם היתה לבער כל זה ולהשאיר אך את שם ההויה ואת העבודה שבלב, שהיא תפלה ומעשים טובים, או מעשים טובים בלבד, — אבל תורתם נתקבלה רק למחצה או במקצת; ובדרך פשרה בין תורת הנביאים ובין עבודת הבעלים, או בדרך נסיגה לאחור לרוח עבודת הבעלים נוצרה תורת הכהנים בגלות בבל ובימי שלטונה של פרס, ונכתבו ספרי קדשנו הנחשבים לקדמונים, ונעשו תקונים והוספות הרבה בכל המגלות והספרים שנכתבו קודם לזה וגם בספרי

(* בתורה נגע אך מעט ודרך אגב, כי היא ספר מיוחד גם לפי הנסורת גם לפי הבקורת: כשם שלא קם בישראל עוד נביא כמשה, כך אין בספרי קדשנו עוד ספר כמות כשה, ואין לחשוב את ספר התורה בין ספרי הנביאים. הקשר שביניהם אמיץ מאד, אך לברור שאלתנו לא נמצא דומר הרבה בתורה.

עמוס והושע בעצמם. זהו עיקר תכנה של השיטה הזאת, שהרבה גרעיני אמת יש בה בודאי, אף-על-פי שרוב המחזיקים בה מרחיקים מאד ללכת.

אולם עם עיקר תכנה זה ביחוד אין לנו עסק לענין ההתייחסות אל ספרי הנביאים: מצד אחד הכל מודים, שיש בתורה ובנביאים ראשונים הרבה שיורי נגלות עתיקות, ומצד אחר אין עוד כל ספק, שיש בספרי קדשנו גם הוספות מאוחרות ותקוני סופרים, מי שטעם טעם הבקורת המקראית לא יוכל עוד לפקפק במסקנות המקובלות, שלא בידי עדייראיה נרשמו רוב הדברים שבנביאים הראשונים, שמומרי התהלים נכתבו לא בידו ולא מפיו וגם לא בדורו של דוד המלך, שסרקי הנחמה שבספר ישעיה לא יכלו להאמר או להכתב בימי אחד המלכים הנזכרים בראש הספר הזה, והרבה כיוצא בזה. גם ההשערה הגאונית, — המתקבלת מאד על הלב, על דבר נוסחאות 'יהויות' ו'אלהיות' — אינה פוגמת הרבה בעיקר יתרון אחר ערכן ההיסטורי של הרשימות שבספרי התורה והנביאים הראשונים. אבל נחוץ לזכור היטב עוד עיקר אחד חשוב מאד, והוא, שהיו כל בעלי אסופותינו הקדמונים ומסדרי הספרים המכונים 'נביאים ראשונים' ביחוד, זהירים מאד במלאכתם ומדקדקים ביותר בשמירת הרשימות הספוריות שמצאו לפניהן, ולא היו נמהרים כלל למחוק, לשנות ולתקן. על זה מעידים עדות נאמנה הרבה מקראות ופרקים שלמים, שתכנם מתנגד לגמרי לטנן-נציות הדתיות העקריות שבאותם הספרים בעצמם. אנו מוצאים את אהוד ואת יפתח עושים תשועות גדולות לישראל לא בצדקתם, כי-אם בגבורתם, ובעל ההוספות, שתחלתן: 'ויעשו או ויוסיפו בני ישראל' לעשות הרע בעיני ה' — לא שנה ולא תקן את הרצאת הספור בעצמה. גם בנדרו של יפתח לא נגע איש מן המסדרים, שמשון הלך אחרי עיניו יותר הרבה מהראוי לנזיר אלהים מן הבטן, ובהרצאת הליכותיו לא יפורש, גם ברמו, במה זכה איש כזה, שיעשה לו ה' נסים כבקיעת המכתש אשר בלחי, שהיא ממין הזלת המים מן הסלע שעל-ידי משה, וש אפשר מאד לחשוד את בעליה, שלא ידע על-אודות מי מריבה או שנתחלף לו משה בשמשון. וכן לא נוסף דבר לתרץ את ענין הנזירות מבטן האמורה בשמשון ובשמואל, שאינה מתאמת כלל לחוקי התורה. כלום נתנה תורה רשות לאם או לאב לאסור לבנם, ועוד בטרם יולד, מה שמתר לאכל איש מישראל? גם כל אותו הכת התלוי בשער חראש (עיין שופטים ט"ו, כ"ד), זר מאד לרוח התורה. אף-על-פי-כן לא התיר לעצמו איש מאותם המסדרים או המעתיקים שידעו את התורה, לשלוח יד בנוסחת הספורים האלה. ועוד הרבה אפשר להוסיף על זה: הנה דוד עומד בראש גדוד של אנשי מצוק ומרי נפש וכל איש אשר לו נושה ומתחבא או מבקש מחסה ועזרה בארץ פלשתים מפני מלך ישראל (מה רחקו דרכיו מדרכי עזרא ונחמיה! עיין עזרא ח', כ"ו ונחמיה ו', י"א). וגם בימי מלכותו הוא עושה הרבה מעשים, שאינם נאים בשום אופן לגבר הוקם על,

(*) הללמוד משיב על דבר ס המוהים כאלה, שהיו הוראת שעה, אבל חשובה זו אינה אלא

הודאה, שאין לישוב את הסתירה.

למשיח אלהי יעקב*, שנועד להיות למופת לכל המלכים העתידים למלוך על יהודה וישראל. ואחאב, אשר התעיב לעשות מכל מלכי ישראל^ל, מתואר בדמות מלך בעל הרבה מדות טובות: הוא נועץ בשעת צרה עם, כל זקני הארץ^ל (מ"א כ', ז' - י') שומע לעצה (שם), מתנהג בגבורה (שם), נמנה עם מלכי חסד^ל ומת מות גבורים במלחמה. הרבה ספורים מובאים בנוסחאות שונות זו מזו כפרטים חשובים ולפעמים גם ברוחם העיקרי: מלבד השנות הדברים והסתירות הידועות שבספורי הבריאה אנו מוצאים, למשל, את הכאת הכלע בשתי נוסחאות (שמות ט"ז, במדבר י"ז, בשמות י"ז, במדבר כ"א), את דבר השלו בשתי נוסחאות (שמות ט"ז, במדבר י"א) ואת בחירת השופטים בשלוש נוסחאות (שמות י"ח, במדבר י"א, דברים א', ובכל אחת מהנוסחאות השונות רוח אחרת. בחלקו הראשון של ספר שמואל (המכונה שמואל א') נרשם כמעט כל אחד מהספורים שבו בשתי נוסחאות סותרות זו את זו. כל הדברים האלה, המשמחים את השואפים להקל ערכה של הברית הישנה^ל, כל אותם המאמרים, שאלמלי מקרא כתוב אי אפשר לאמרם^ל, כל אותן הסתירות שאך נקצתן מתישבות יפה ברוח שיטת ווילהיזון, ורובן מתישבות על פיה בדוחק וכמעט בדרך פלפול של, האארשפאלטעריי^ל, מרוממים עד מאד את ערכם ההיסטורי של כתבי קדשנו; כי מהם אנו למדים, שבקושי מרובה ורק במקום שהיה אי־אפשר בלעדי זאת, התירו סופרינו הקדמונים לעצמם לשנות או לתקן דבר ברשימה שהכניסו בחבוריהם. רק סתירה גדולה ובלטת לעיקר האחדות, וכיוצא בזה, יכלו להסיר מנוסחת הרשימה, ולסתירה שאינה בולטת מאד, לאפשרות קושיה ותמיהה לא היו חוששים כלל. הם היו רחוקים מהחריפות ההגיונית המצויה בדורותינו, מאותה השיטת, שיודע־ספר אירופאי רגיל בה כל־כך. הם לא הקשו קושיות רבות ולא התחכמו הרבה, אבל היו מוקירים כל רשימה קדומה ומדקדקים מאד להעתיקה כצורתה כפי האפשר בלי שנות ממטבע שטבעו ראשונים בהרצאת המעשים.

ואל העיקר ההשוב הזה אין האיקסיגיטים מתלמידי ווילהיזון שמים לב כראוי לו. חשדנים ופלפלנים הם עד מאד חניכי בית המדרש הזה. הם מוצאים בכל מקום הגהות ראשונות, שניות, שלישיות ורביעיות, הגהות שיש בהן מעין זיוף בכוונות דקות ועמוקות, בשעה שכל הדברים התמוהים שהבאנו מעט מהם למעלה מעינים, שמדה זו של זיוף בכוונה וכוונה זו של המצאת תירוצים על קושיות והוצאה מלבם של טועים, לא היו כלל וכלל מדרכי בעלי אסופותינו.*

* לכאורה אפשר להקשות הרבה קושיות עצימות על הנחה זו, שהרי הרבה פרקים וספרים שלמים מכה"ק מיוחסים למחברים מוקדמים. אבל, מלבד שאין רומה חבור פרקים וספרים לשנוי דברים בחבורים ישנים (מה שיכין כל מי שיש לו פרספקטיבה נכונה על ענין עבודת המחברים הקדמונים), גם אלה לא נכחו בכוונת תחלה להטעות את קוראיהם: בנקצתם לא נמכוון כותבם אלא לשית על ספרו את הוד התמונה הספרותית הנהוגה מכבר ולא ליחסם כאמת אל קדמוני, ומקצתם לא נתחברו מראש על שם הקדמוני הנקרא עליהם, אלא שנוצרה אנדה אחרי כן, שחברו זה הוא של קדמוני זה, וכשנקלטה האגדה בין יודע־ספר, בא אחד המאספים ורשם את השם בתחלתו, למען ידעו הדורות הבאים, כלומר, למען האמת. יש לשער, כי מהמין האחרון הנה הם רוב מומרי תהלים שעל שם דוד ותפלת הנה. אילו בא, למשל, אחד המשוררים לכתוב על שם דוד מומרו כברחו מפני אבשלום בנו, כלום לא היה מביא במזמורו מעט ממין המאורע ברוח המאמר: הנה בני יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי בן הימיני הזה."

אם בזמן מן הזמנים היו רשימות של „יהואי“ לחיד ושל „אלהי“ לחוד, אין כ. ספק שימים רבים קודם לסדור הספרים (לכל הפחות קודם לימי ירמיהו) נטשטשו החלוקים הדקים, שהיו בשני מיני הרשימות האלה, ושני כנויי האלהות האלה היו למושג אחד מתהליך זה בזה. רעועים מאד, ולפעמים גם מגוחכים הם, היסודות שדוקרים יגעים ומוצאים על פיהם, שפסוק זה או זה ראשו „יהואי“ וסופו „אלהי“, ותיבה זו שבראשו מהגהות הרידקטור השני היא, ותיבה זו שנסכיפו אינה אלא הגהת גלוטאטור (מפרש), כנראה מה „אראמאישע פאָרבונג“ (רוח ארמית דקה) שבה, ומה מצויות ומרובות הן ההערות ממין זה! כמדומה לי, שאין בכל המקרא אפילו פסוק אחד, שאין איקסיגיט זה או זה חוכך בו להוסיף עליו או לגרוע ממנו או לתת לנו תחתיו פסוק אחר משלו, נוסחא אחרת לגמרי ההת הנוסחא המסורה לנו מאבותינו זה לא פחות מאלפים שנה. כי נפתח את תרגומי קויטש, נובק וגונקל, אנו רואים לפנינו טקסט מנוקב ככברה, שורות קרועות וטלואות במיני אותיות שונים — להבדיל בין מקור למקור ובין הגהת להגהת — ובפירושי הפנים הזה הצעות תקונים כמעט בכל מלה: הו ל צ י נ ג ר מציע תיבה זו, מארטי מוחק תיבה זו, דוהם אומר לא כדברי זה ולא כדברי זה, וגראטץ שלנו — שנגרר גם הוא בהתלהבות יתרה אחרי המתודה הזאת — גורס פה כך וכך! מדת בקורת כזאת עושה את כתבי קדשנו כמעט לכתבים אין חפץ בהם לעניננו, איזה ערך היסטורי נוכל למצא גם בפליטה הנשארת מחבר הבקורת הביבליאית החדה הזאת, אם על כל דבור ודבור שבה אנו חייבים לדאוג, שמא יבוא תלמיד ותיק ויחדש בפפולו, שדוקא דבור זה הוא מן המאוחרים שבמאוחרים, הגהה שלישית, רביעית או חמישית, הוספת מפרש נמהר שנספחה אל הספר? על איזה דור נוקף את הרמז החשוב הנשקף לנו מאחד הכתובים, אם עלינו לבקשו במרוצת הימים שבין בית יהוא ובין בית הורדוס בתקופה של שבע מאות שנה או יותר?

אבל אחרי כל הכבוד הראוי לחוקרים האלה על רוב יגיעותיהם וידיעותיהם במקצוע זה — הם סופרים את האותיות כבעלי המסורות הקדמונים ובבקיאותם בדקדוק לשון המקרא הם ראויים להיות למופת לאוהבי הלשון העברית העיקריים שלנו — אין אנו יכולים לחוש לכל מה שהם גורעים ומוסיפים וגורסים ואין לנו להואש גם מאותם המקראות שהם מפפקים בנוסחתם או בזמן כתיבתם, קל וחומר לשארית הפליטה, לאותם הפסוקים וקטעי הפסוקים, שגם החוקרים האלה נוטים להניחם בהזקתם, בשום אופן אין ידיעותיהם הקונקורדאנציוניות והדקדוקיות מספיקות להבחין בדיוק בין כל מלה ודבור שעברו אל הלשון העברית מלשונות העמים השכנים בימי השופטים והמלכים הראשונים, ובין אותם שעברו אליה בתקופה מאוחרת; בשום אופן אינם יכולים לדעת את כל סגנוני הדבור והכתב שהיו לאבותינו בשבתם על אדמתם במקומות שונים ובזמנים שונים עד כדי להכיר „אראמאישע פאָרבונג“ על פי אות אחת או מלה אחת. ועוד פחות מזה אנו חייבים לחוש לגרותיהם ולתקוניהם שהם מעמיסים עלינו מפני „קשי לשון הכתוב“. מהספרים המאוחרים בודאי, שגם כותביהם נתכוונו לכתוב עברית בלשון הספרים והרשימות שהיו בידם מכבר —

אנו רואים, שגם בסגנון הלשון היו סופרינו ומסדרינו רחוקים מערמוניות יתרה ולא היו משתדלים להטעות את הקורא ע"י סגנון, עתיק. מי לא יראה שדבורים בדמות „אם על המלך טוב“, „מה שהיה הוא שיהיה“, „שבשפלנו זכר לנו“, „הנה מטתו שלשמה“ ורבים כאלה מאוחרים הם, והמלות „פרדס“, „רפסודות“, „פתשגן“, „פתות ואחשדרפנים“ זרות הן? על כן עלינו לבקש, בזמן שאנו באים לאחד ספר או פרק או אפילו דבור אחד, סימנים ברורים כאלה, ולא איזה צל דק של רוח לשון זרה, בלי כל ספק היו הרבה מלים ודבורים משותפים לעברית ולארמית עוד בימים קדומים, אף-על-פי שאין ההוקרים הללו מוצאים דוגמתם בקטעים המעטים שהם משאירים לנו לפליטה. והוא הדין לענין המקראות הקשים, שאף-על-פי שאי אפשר להלמס, אין לנו רשות מוסרית והגיונית לחשוב את כל אחד מהם למשובש: כי יחד עם הרבה תיבות ופסוקים שנשתבשו יש בהם כהק' בודאי גם רבים שלא נשתבשו כלל, אלא שאין אנו יכולים לעמוד על כוונתם מחסרון ידיעה בלשונו של המחבר, שהשתמש ברמזים, שהיו מוכנים וברורים בזמנם ובמקומם, ועכשיו אין כל תקוה למצוא את פשרם האמתי. כמובן, אפשר שלפעמים זה וזה גורם: גם המקרא בנוסחתו האמתית היה קשה, וגם שבושים עלו בו, אבל היוצא מכל זה הוא, שאין אנו חייבים ללכת בעינים עצומות אחרי החוקרים, בזמן שהם מוציאים פסוקים מחוקתם על יסוד מלה מאוחרת לפי דעתם או רעותא אחרת שאינה מכרעת בעינינו. עלינו לבקש סמוכים למה שמסתבר באוצר היקר שיש בידינו מאבותינו, והחוקרים הללו, כבודם במקומו מונח, בודאי הועילו לנו מאד בחקירותיהם, והרבה הרבה יש לנו ללמוד מהם, אך לאו כל כמינהון לבטל – אם בכוונה אם שלא בכוונה – את כל ערכם ההיסטורי של כתבי קדשנו.

ג

אחרי הנטיה הנחוצה הזאת שנטינו קצת מענינו, כדי לברר את היחסותנו אל כתבי הקודש ולהשיב למפרע תשובה כללית על פירכות פרטיות שונות, נשוב לשאלת התפתחות הנבואה שלנו.

לא דבר נקל הוא למצוא בזוהר המפורז בספרי הנביאים הראשונים את דרכי התפתחות הנבואה, וגם ספרי הנביאים האחרונים לתקופתם מציאים לנו מעט מאד, פחות הרבה ממה שאפשר לשער לפום היטא. מסדרי ה„ראשונים“ לא רק לא השתדלו להורות את כל הדרכים האלה, כי-אם גם לא נתכוונו לתאר לפנינו אפילו נביא אחד במדה מספקת קצת לענינו. הם לא שערו כלל, שעתידים הספרים האלה להקרא בשם „נביאים“. כל כוונתם היתה לחבר ספרי דברי הימים, כי היו „מחבבים את הצרות“. אמנם קצרו הרבה גם בהרצאת המעשים (ביחוד בעל ספר המלכים) והרבו בהערות דתיות (גם כן בעל ספר המלכים ביחוד), אך אף-על-פי-כן היו דברי הימים עיקר להם, ורק אגב אורחא הביאו בספריהם גם מעשים בנביאים. וספרי האחרונים כמעט כולם, „מליצה חידות“, דברים שאין מוקדם ומאוחר בהם, כלומר שעל-פירוב אין

לעמוד על זמנם בקצת דיוק. על כן אנו מוצאים בכל החומר הזה לא דרכי התפתחות, כִּי־אם קפיצות אודות בלי כל סדר טבעי: אליהו ואלישע מופיעים שתאום בימי בית אחאב ועושים נפלאות גדולות אשר לא גראו בכל הארץ לפניהם: הם אינם דומים לא לשמואל ולאחיה מזה ולא לצמוס והושע מזה. הן צמוס וחבריו אינם מחיים מתים, אינם מחויקים מפתחות גשמים בידיהם, אינם מורידים אש מן השמים ואינם נושים כל פלא*: הם דומים לשמואל ולאחיה, יותר הרבה ממה שהם דומים לאליהו ואלישע הקרובים להם בזמן. ומתנגד ביותר לכל סדר איבולוציוני הוא היחס אל הקרבנות: שמואל ואליהו מצלים עולות בעצמם, אף־על־פי שהכתוב מעיד, שהיו בימי שמואל גם כהנים קבועים; הנביאים שנבאו, בימי עזיהו, יותם, אחז, יחזקיהו מלכי יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל¹ קוראים כולם כאחד, איש בסגנונו המיוחד לו: „למה לי רב זבחיכם יאמר ה'". ירמיהו מוסיף על דבריהם ואומר בשם ד': „כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח". אך בנבואות יחזקאל בן־דרו של ירמיהו וחברו בדעות פוליטיות (לפחות לענין ההתייחסות אל מלך בבל) מוקדש חלק גדול — לא פחות מחמישיתו של הספר כולו כמו שהוא לפנינו עם כל הפרקים הכפולים (דובליטים) שבו — לתבנית המקדש והמזבח ולתורת הכהנים; חגי מדבר קשות אל המתושלים בבנין בית ה', אשר בלי „דברי עולה וזבח" אין חפץ בו ואין לו כל זכות קיום; זכריה מביע שמחה רבה על פעולת „שני צנתרות הזהב" או „שני בני היצהר" זרובבל ויהושע הכהן הגדול; עזרא ונחמיה דואנים הרבה לכהנים וללויים, ומזרזים על מתנות כהונה; מלאכי גוצר בחטא גדולה בנוהגים קלות ראש בקרבנות וקורא להם „מחללי שם ה' צבאות", ובתהלים שרוב מומוריו מאוחרים לדברי הכל, אנו מוצאים: „זבח ומנחה לא חפצתי", „לא אקח מביתך פה, ממכלאותיך עתודים", יחד עם „לך אזבח זבח תודה", אז תחפץ זבחי צדק, אז יעלו על מזבחך פרים".

אף אמנם אין לכחד, שמקצת הקושיות האלה מתישבות מעט או הרבה על־פי שיטת האיסקיגניטים המתחילים את הנבואה, או את כל התורה וכמעט גם את כל ההיסטוריה שלנו מעמוס, אבל שיטה זו בעצמה אי אפשר לקבלה אלא במקצת מן המקצת, כי לפי פירושי האדוקים בה היא מתארת את התפתחותנו הדתית בקפיצות גדולות ומשונות עוד יותר מאותן שהבאנו למעלה: צמוס והושע הם שבטלו על פיה ראשונה את הפסלים ואת המסכות וגמרו לבטל גם את הקרבנות — דבר שלא יכול להתקבל גם כאלף שנים אחריהם — וכמעט כל ספרי התורה והנביאים נתחברו ונתקדשו בימים שבין חורבן הבית הראשון ובין פרס האחרונים שלפני ימי אלכסנדר מוקדון. אם נוסיף על זה מה

* רק בישעיה אנו מוצאים כעזה נסים במקום אחד (ל"ח, ז' ט'), אך מלבד אשר לא ירפה חיזוק זה של השבת שמש אחורנית לזמן קצר לנפלאותיה הגדולות של אליהו ואלישע, הרי הוא רק כפור כעשת אחד, שאינו אלא פרט נוסף, שנלקח בודאי מאחד המקורים האגדיים המאוחרים ושבשום אופן אינו נראה כעיקר חשוב בפעולת הנביא.

שהוברר לחוקרי התורה שבעל פה. שגם עיקרי תורה זו נוסדו ונתקבלו בתקופה ההיא, נבין מיד, עד כמה שיטה זו צריכה תקונים ומעוטים.

רגילים הם המבקרים החפשים לאחר את הדברים הכתובים והמסורים גם לענין זמן הכתיבה גם לענין המעשים בעצמם. אך באמת אין בולמוס האיחור הזה מתוצאותיה הישירות והמחויבות של הבקורת החפשית בכל דבר. כבר נודע שהרבה דברים מהרשומים בכתבי קדשנו נחשבו ימים רבים בטעות למאוחרים ולבדויים (עיין למשל בספר „שבטי ישראל“ למר מלמד), ובגדון שלפנינו בודאי אין לנו להגרר הרבה אחרי המאחרים. אין יסוד מספיק ואין כל טעם לשער, שכל כך הרבה חדשו עמוס והושע, ובשום אופן אין להאמין, שכל כך הרבה הוחק ונכתב ונסדר ונתקן ושונה ונקלט באומה בתקופה שבין נבוכדנצר וירידת מלכות פרס, שכולה לא יותר ממאתים וחמשים שנה. כשנסתכל במה שנתקן ונשתנה במקצוע דתנו מימי יצירת המשניות עד היום הזה, נראה, שכל השונים והתקונים שנעשו בימים הרבים האלה, בפרט מימי חבור המשניות והתוספות, כמוהם כאין באיכותם לעומת החלוק שבין הכתוב, וקצתה את כפה לא תחס עיניך, ובין: ההלכה הרווחת בישראל, וקצתה את כפה — ממון, הלא על כרחנו עלינו לאמור, שבין פרסום הכתוב הזה ובין קבלת ההלכה הזאת עברו ימים לא מעטים*.) אמת הדבר, שלא כל התקופות שוות. לפנינו היתה הקונסירואטיביות של החרדים בדברי התורה בתמונה אחרת, אבל מרובה היתה בודאי גם בעת ההיא, ושרשי הכח המעמיד החוק, המיוחד לישראל, לא יכלו להוצר או להתפתח בכל תקופה לא בתקופה הארוכה האחרונה (שבין חבור המשניות לתקופת הפוסקים האחרונים הנמשכת עד היום הזה מכש), לא בתקופה שלפניה (ימי יצירת התורה שבעל פה), לא בתקופת גלות בבל ומלכות פרס וגם לא בימי עמוס והושע. שאינם אלא רגע קטן בהיסטוריה הארוכה שלנו. אף-על-פי שאנו רואים בתקופות האלה, שכל הקודמת לחברתה קצרה ממנה בזמן וגדולה ממנה באיכות השנויים הנעשים בה, אין אנו יכולים ליחס לעמוס, או לעמוס והושע יחד, שנוי גדול כל-כך, בשעה שאין בספריהם אפילו סמן כל-שהוא לזה.

הן כל מלה ומלה שבנבואותיהם אמורה בשם קבלת אבות. הלא בשם „ה' אלהי הצבאות“ מדבר עמוס, בשם אלהים „אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים ויוזך אותם במדבר ארבעים שנה לרשת את ארץ האמורי אשר השמיד מפניהם“ (ב). הלא לשוב אל ה' הוא קורא את העם (ד), „להכון לקראת אלהי ישראל“ ולשמוע לדברי נביאיו, וגם מעיד הוא אגב אורחא בפירוש שהיו נביאים לפניו ובדורו, ובעת ההיא צוו עליהם לאמור „לא תנבאו“. האם לא נראה בברור מכל זה, שאינו בא לסול מסלות חדשות אשר לא שער אבותיו, אלא ליסד ולברר את הישנות על פי רוחו הכביר? ובדבר הושע בולטת עוד יותר שאיפה זו של החזרת עטרה לישנה. בכל פרק ופרק מתוכחתיו הוא מוחה על

* רק לשם אינטראציה אני משתמש בהלכה זו הנוכחית יכל יודע ספר, אבל יש הרבה שנויים גדולים: החסידים מזו לענינו, עיין למשל בחקירות הדר. קאצינילסון על-אורות סומאה וטהרה (וואסחר: 1997).

עזיבת ה' וההליכה אחרי הבעלים לא בסגנון משמיע חדשות או מגלה עמוקות, כִּי־אם בסגנון מזכיר ישנות ומיכיו על חטאים בידיעה ובכונה, לכו ונשובה אל ה' הוא קורא ומתאונן. כי, לא שבו אל ה' אלהיהם, יי שכת ישראל את עשהו, כענבים במדבר מצאתי ישראל הוא אמר בשם ה', כככורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם, המה באו בעל פוער וינורו לבשח, כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראחי לבני... ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים... וכנביא העלה ה' את בני ישראל מארץ מצרים – הלא כל אלה מסורות אבות והזכרת דברים ידועים ומפורסמים. גם לישונם של עמוס והושע המלאה חמה בועה נאה רק למוכיחים בשם עיקרים מקובלים מכבר, ולא למסבירים שיטות חדשות, שאין דרכם למצוא ספוק להם בדברי רוגז. גם השיחה הקצרה שבין אמציה כהן בית־אל ובין עמוס מעידה, שלא היתה הופעת עמוס חזיון חדש ומשונה לגמרי בעיני הכהן. להפך, יחס ידוע ונהוג מכבר מורגש בה בין כהני בית אל ובין מין מיוחד של נביאים, יחס מתאים יפה מאד למה שאומר עמוס, ואל הנביאים צויתם לאמור לא תנבאו. דברי עמוס גדולים ונשגבים בעיקרים המוסריים – הסוציאליים המובעים בהם; דברי הושע – בבוז ובשנאה היתרה לשקוצי עבודת הבעלים וכל מיני פסל ובעיקרים המוסריים־הצבוריים בכלל, – שניהם נביאים גאוניים למדי גם לפי פשוטם של דבריהם, כפי מה שהם מובנים לנו בכללם, ואין אנו צריכים לרומם למעלת מגלי עיקרי אמונה חדשים, די להם במה שאנו מוצאים בהם בלי התחכמות יתרה: גם על פי לקחם כמו שהוא אנו רואים, כי הרחיקו ללכת מהנביאים הקודמים להם, וכי תהום רבה לפנינו ביניהם ובין אותם הקודמים שעלינו לבקש מעבר עליה.

ד

קרובה מדעה זו היא ההשערה, ששמואל הוא מיסדה של הנבואה המיוחדת לנו, שעד שמואל היו בעם אך, רואים, כלומר אנשים מבני מינם של הקוסמים והמעוננים, שהיו מצויים בכל העמים, והוא היה הראשון לנביאים המוכיחים, שהיו מטיפים לעם, לראשיו ושופטיו. הנוטים אחר השערה זו מסתייעים במה שנאמר: ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין הזון נפרץ (ש"א ג', א'), לפנים בישראל, כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים: לכו ונלכה עד הרואה, כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה (שם ט', ט'), ועוד בפסוקים האחרים שעל דבר, חבל נביאים ו, להקת נביאים (י', ה', י"ט, כ') לסברה זו אין אנו מוצאים סתירה ממשית ברוח הבקורת. בכל ספר, שופטים נאמר אך במקום אחד, וישלח ה' איש נביא אל בני ישראל, ודבורה נקראה אך פעם אחת נביאה, והכנוים, נביאה, נביא, יכולים להחשב גם לראיות לסתור, כלומר להוכחה, שאין לסמוך על הכנויים האלה, שהרי נאמר בשמואל, שבימים ההם עוד נקרא איש אלהים לא, נביא, כִּי־אם, רואה, אבל אם נעיין היטב בדבר, נראה, שכשם שאין להתחיל את תקופת הנבואה מעמוס, כך קשה להתחילה גם משמואל, הן שעבוד מצרים וממילא גם היציאה משעבוד לגאולה.

הם מעשים שהיו באיזה אופן, והוא הדין לשעבודי יבין מלך הצור ומלכי מואב מדין ועמון, הרשימות שבספר השופטים ראיות מאד לסמוך עליהן בעיקרי המעשים המסורים בהם, כמובן מהדברים האמורים למעלה על-אודות דרכי המאספים והמסדרים עם הרשימות הישנות. על קשי עול יבין מלך הצור וחיבת הנצחון במלחמה עם סיטרא שר צבאו, מעידה שירת דבורה, שהכל מודים בה שקדומה היא מאד; המלחמה עם מדין נזכרת בישיעה (ט"ו ג') ובתהלים (פ"ג, ג') ונרמזת בחבקוק (ג', ז') — אות נאמן שנשמר וזכר עול המדינים והמלחמה עמהם ימים רבים בקרב העם — ומפני מלך עמון היו בני ישראל שבגלעד יראים ואולי גם משועבדים לו עוד בימי שמואל. מכל זה יוצא, כי שבטי ישראל שנקצו בימי שמואל במצפה, כבר עמדו בנסיגות קשים, כבר עברו עליהם — על כולם או על רובם — ימי שעבודים ומלחמות וגאולות וכל מיני הרפתקאות לאומיות, וכבר היה בהם בעת ההיא מהכח הרוחני הנפלא, העומד לישראל בכל פעם, שתהום רבה פוערת פיה לבלעו, לפחות כשעור שהיה נחוץ להם לבלתי הכחד מעם*) אחרי חורבן משכן שילו, שהיה שבר לאומי גדול בשעתו כשני החורבנות הגדולים שהיו אחריו, וניסין לקיום האומה היה אולי עוד יותר מזה ומציאותו של הכה המיוחד ההוא מעידה גם על מציאות עסקנים מיוחדים שיגעו עליו לשמרו ולחזקו, ועלינו לחפש בכתובים את העסקנים ההם, שלא נזכרו בפירוש. אמנם היו להם גם שופטים גם, בתי אלהים⁶, ובית האלהים אשר בשילו היה נכבד מאד באפרים או גם בסביבי אפרים, ובודאי הועילו כהני שילו לא ניצט לחזק האומה. אך כל הרשימות שבספר השופטים מעידות, שכשם שלא היו הכהנים עיקר בהי העם הרוחניים אחר י דור שמואל, כך לא היו עיקר גם ברורות שלפניו. בחלקו הכרונולוגי של ספר השופטים (ג — יז) אין כל זכר לכהן. במעשה גדעון ובמעשה מנוח אנו רואים לפנינו זמן או מקום שעבודת הקרבנות היא ענין ביתי. בעל הבית או כל הרוצה מעלה עולה לאלהים על צור הסלע הקרוב אליו** בפרקים שבסוף הספר יזכר אך כהן אחד, אשר לא היה לכבוד לא לכהנים ולא לבתי האלהים; הוא הכהן אשר נשכר לפסל מיכה ועבר אחרי כן עם הפסל והאפוד והתרפים והמסכה⁷ אל שבת הדני. והשופטים — חוץ מדבורה הנביאה שכדורות ראשונים ועלי שמואל האחרונים — היו אך גבורים ולא מורי דעה. ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו: מי האיש, אשר יחל להלחם בכני עמון יהיה לראש לבני גלעד? — זהו בנין אב לכל השופטים. לראש כזה יכול להיות גם יפחה, אך ראשים כאלה לא יוכלו להשפיע על העם השפעה דתית או מוסרית חשובה. גם הספורים על-אודות שמשון, אשר שפט את ישראל עשרים שנה⁸ מעידים, כי היה השופט מצוין אך בגבורה גשמיית בלבד ובכלל יש לזכור,

(*) אין ח"ו כדבר באיוז מיה היתה לשבטים בעת רהי דמות עם אחר.

(**) פ"ט זה הוא עוד ראיה גרולה על דייקנותם וההירות של כעלי האספות. האם לא יטה היה לכהנים הלויים בני צדוק? "פסופרים", "פסופים הראשינים" ו"ספירי אנשי כננת הגדולה" לחקן את המקראות האלה כהוכחות קטנות, אילו היה דרכם בכך לחקן ולשנות כל מה שאינו מהאים לתורחם ולקבלחם.

שגם השופטים, גם הכהנים, גם אנשי האלהים והאורים והתומים אינם מן הדברים שהיו בני ישראל מצוינים בהם.

ומי היו אפוא המשפיעים הרוחניים על שבטי ישראל עד שבא שמואל? מדוע לא הובאו שמותיהם בספר השופטים? אם נביאים היו, מדוע נאמר אך במקום אחד, וישלח ה' איש נביא אל בני ישראל! מפני מה לא הובאו דברי שאר הנביאים שהיו בימים ההם? —

כבר העירונו, כי הספרים הספוריים המכונים בשם נביאים ראשונים לא נכתבו לשם הרצאת דרכי הנביאים, וכי רק אגב אורחא הובאו בהם שמות נביאים, כי המעשים עיקר בהם ולא גדולת הנביאים. בכלל היא טעות גדולה בידי האומרים, שהטנדנציה עיקר בכל הספרים האלה, אבל ביחוד איננה עיקר בספר השופטים שספוריו אובייקטיביים ביותר. הספר הזה הוא קבוצת זכרונות וספורים עתיקים, שנמסרו מדור לדור, מקצתם על פה ומקצתם בכתב, ואולי גם רובם בכתב. גם ההוספות על דבר הרע שעשו בני ישראל בעיני ה' ושבגללו באו עליהם כל הרעות והצרות הכתובות בספר, לא דברים בדויים בכונה רצויה או בלתי רצויה הם, כי-אם מסורות מיוסדות על דברי טובי העם ונביאיו; ומחברי הספר, אותם שסדרו את הרשימות על אודות עתניאל, אהוד, דבורה, גדעון, אבימלך ויפתח, הוכרחו לשים בין הלבנים האלה את החומר הזה למען האמת, כדי שלא תהי המסורת הנאמנה והחשובה הזאת נעדרת מתוך קבוצת הרשימות. על פי זה לא היינו יכולים לחשוב לראיה ברורה, שלא היו נביאים בימי השופטים, גם אילו לא נמצא כל רמז להם: הכתוב מספר מעשים ולא דברי תוכחה שאין עמהם מעשה ולא הביאו לידי מעשים. כלום אנו יודעים הרבה על-אודות כל הנביאים שהיו בימי שמואל ושאר או אפילו על-אודות גד הנביא הנזכר אך שתי פעמים? —

אבל יש בשופטים גם רמזים חשובים להופעת נביאים, ואחד מהם הוא פרק וישלח ה' איש נביא, שאין לחשבו בין ההוספות שתחלתן, ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע, כי לא אך לקח טוב הוא, כי-אם הרצאה ספורית, ומסדרי הספר האובייקטיבי הזה אינם חשודים על כתיבת הרצאה ספורית בדויה מלבם בשביל איזו מטרה שתהיה. בודאי גם היא רשימה שיש ביסודה איזו מסורת עתיקה, כשאר הרשימות הספוריות שבספר הזה, וכדי הוא הפרק הזה לעיין בו היטב.

מצוין הוא הפרק הזה מהספורים המאוחרים על-אודות נביאים, שתמונת הנביא מתמונת בו בתמונת מלאך ד' וגם בגלוי שכניה. הכתוב פותח בנביא ועובר אל מלאך ה' ומסיים, ויאמר לו ה'. אחרי תוכחת הנביא נאמר בלי כל הערה על הרושם אשר עשו דבריו: ויבא מלאך ה' וישב תחת האלה אשר בעפרה. מסגנון הלשון אין להכריע, אם מלאך ה' הוא כנוי לנביא שהוא כאילו נאמר, המלאך, אם הוא פנים חדשות והוראתו, אחד ממלאכי ה' — לפי שבכל אופן לא תבוא ה' הידיעה לפני שם ההויה — אבל חבור המאמרים מורה שהוא ענין אחד, ומלאך ה' נקרא, איש נביא על כי נראה אל העם בדמות איש נביא, כשם שנאמר ביעקב, ויאבק איש עמו, אף-על-פי שהאיש

ההוא קורא לעצמו אחרי כן, אלהים. במקום אחר בשופטים (ב) נאמר: ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים, והדברים דברי תוכחה ראויים להשמע מפי נביא בהוספת, כה אמר ה' הנהוצה בתחלת דברי התוכחה גם למלאך (זכריה ג, ו' - ז'). על דורו של יפתח יסופר, כי כאשר צר להם לבני ישראל מאד מפני בני עמון, זעקו אל ה', ויאמר ה' אל בני ישראל: הלא ממצרים ומן האמורי וכו' (י, י - טז) ומובן שאין הוראת, ויאמר פה כפשוטה, שה' קרא ממרום אל בני ישראל, וכולם כאחד שמעו את קולו בדברי אלהים. כוונת הכתוב פה: ע"י שליח (כמו) ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא שנאמר אחריו, ויצא משה לקראת חותנו (*). כלומר ע"י נביא או מלאך. שלשה הספורים האלה, שבאחד מהם נאמר, מלאך ה' ובשני, נביא, מלאך ה'. וה' בעצמו, ובשלישי רק, ויאמר ה' הם זכר לפעולת הנביאים הראשונים, לאותם הרואים, שהתחילו עוסקים עם הצבור לשם שמים, בלי כל שכר ובקשת טובה לעצמם.

הרצאת הספור במלאך ה' הבא אל גדעון ובמלאך ה' הבא אל מנוח ערוכה בזמן שהופעת נביא נחשבה לחזיון טבעי, אם אפשר לאמר כן, למעשים בכל יום, לדבר שאין רואהו תמה עליו כלל. הנו המלאך בדמות איש אומר לגדעון, לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (**). וגדעון אינו שואל אותו, במה כחו גדול לדעת מה שיהיה, ואינו תמה כלל על ההבטחה הזאת. הוא אך מסרב ושואל, במה זכה לזאת הגדולה, בזה מתוארת ומודגשת מדת הענוה, שגדולי העם מצוינים בה על-פי כתבי הקודש. גם משה אומר; מי אני כי אלך אל פרעה? ומוסיף לסרב עד שהוא מעיר עליו חרון אף ה'; וכן אנו מוצאים בשאול וכן בישעיה ובירמיה (כי איש טמא שפתים אנכי), לא ידעתי דבר, נער אנכי). אך אין בדברים כל זכר להטלת ספק בעצם הענין. ומנוח ואשתו, שאין להם יסוד לסרב, אינם מביעים כל תמהון. באמור להם, האיש הנראה לפניכם, כי בן יולד להם, והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים. כל עוד המלאך עומד לפניכם בדמות איש אינם מתפלאים על כל אשר יאמר, והם נכונים לעשות ככל אשר יצא מפיו. אבל הופעת מלאך ה' נחשבה גם בימי עריכת שתי האגרות האלה שהן אחת (ע"ד מלאכו של גדעון ומלאכם של מנוח ואשתו) למעשי נסים, לדבר שאינו עולה על לב אדם (גם בזמן שהאיש הבא לפניו בדמות נביא, מראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד) עד שיראהו, עולה בלהב איש השמימה או, מפליא לנשות באופן אחר, וכשיראה כזאת לא יאמין בחייו, כי מלאך ה' - ע"י השקפת הדור ההוא - כמוהו כאלהים, או כאחד האלהים, אשר לא יראהו האדם וחי. ממדותיו האלהיות של מלאך ה' הוא שאינו כגיד את שמו, בגדעון לא נאמר, ששאל את המלאך, מה שמו, אך אשת מנוח אימרה לאישה, ואת שמו לא הגיד לי, משמע, ששאלה אותו, ואחרי כן

(*) גם ויאמר ה' לה' האסיר ברכה הוראתי כידי נביא.

(**) אף-על-פי שנאמר יופין אליו ה' נראה כחבור המאטריכו, שהמלאך הוא הרוכב אל

גדעון את הדברים האלה כמו שיבואר להלן.

שואל אותו מנוח לשמו, והוא משיב בלשון האיש אשר נאבק עם יעקב: למה זה תשא לשימי? שלש האגדות האלה, הממלאות זו את זו לענין מהותו של מלאך, ערוכות ברוח אחד עם ספורי המלאכים שבאו אל אברהם ואל לוט והמלאכים שנראו אל הגר, ומלאך האלהים שדבר עם יעקב בהלום ואמר אליו אנכי האל בית-אל, שכולם בלי שמות וכולם מתמוגים עם עצם האלהות (בר' י"ו, י"ג; י"ח, א' ב' ג'; י"א, ג, יא - יד). מלאכו של גדעון אומר בלשון מדבר בעדו מה שנאמר בכתוב בשם ה' (שופטים ו', י"ד, ט"ז) * המלאך או האלהים, אשר שרה עמו יעקב ויוכל לר' (בר' י"ב, כ"ט; הושע י"ב, ד' - ה') משנה את שמו של יעקב ומברך אותו, וזה מעשה אלוהים, כמו שנאמר באברהם וכמו שנאמר גם ביעקב בנוסחה האחרת (בר' י"ה, י'). מתאים לזה גם מחזה הסנה, שגם בו נאמר, וירא מלאך ה' אליו מתוך הסנה, וכתוב בתריה, ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה (**).

התמוזות זו אפשר לראות בה רעיון מונותאיסטי טהור ונשגב: הבורא המנהיג, שאינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף אינו צריך למלאכים ממש, למיני פקידים ועוזרים, אלא שברצונו הוא מראה או היה מראה לפעמים לאדם דמות מלאך שרוח מאתו, ועל כן נחשבה הופעת המלאך כהופעות הבורא בעצמו. על פי באור כזה יש יסוד לאחר את כל האגדות האלה, שהרי לא בזמן קודם נודרך מושג האחדות כל-כך, שלא נתן מקום בו עוד גם למלאך, אבל הכלל הגדול, שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, נכון לא רק נגד מדרשי אגדה כי אם גם נגד מדרשי פיליטופיה של ראצינאליסטים. ועל פי פשוטו של מקרא אין התמוזות זו אלא סימן לתקופה שלא היה בה מושג האלהות מזוקק למדי מתעורבות עצם אדם ודמות אדם, לתקופה קדומה מהימים שעלו שמות המלאכים עם בני ישראל מבבל ולא למאוחרת ממנה. על קדמות התקופה הזאת יש לנו ראיות ברורות מן הכתובים: בספור האגדי (המאוחר מספורי השופטים) על הדבר שהיה בימי דוד, נאמר: וינחם ה' על הרעה ויאמר למלאך רב, עתה הרף ידך (שמ"ב כ"ד, ט"ו) - פה אין זכר עזי להתמוזות זו; וגם בדברי הימים נאמר על זה, וישלח האלהים מלאך לירושלים להשתהית ה' וכו' - ועל ספר דברי הימים הלא אי אפשר בשום אופן לאמר, שהוא קודם בזמן לשופטים. ביחזקאל קורא ה' אל האיש לבוש הבדים, אשר קסת הכופר במתניו ואומר אליו: עבור בתוך העיר... והאיש לבוש הבדים, אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר: עשיתי כאשר צויתני. האיש לבוש הבדים הזה והאיש לבוש הבדים, שראה דניאל וגבריאל ומיכאל (הם המלאכים ששמותיהם עלו עם היהודים מבבל)

* בדברים כאלה נעסו בו אי תקוני סופרים, אך גם פה לא נתקן אלא זה שנהיך

ביותר, ונוסחת ההרצאה בכללה לא זזה ממקומה.

** מצודתי הנפשות הירועים ישמחו על באור כזה, ועל כן מחאמצים טובי המפרשים העבריים לבאר פסוקים כאלה באופן אחר (עיין באור הרכסים לבעקה בתחלת פרשת וירא), אך שיחה בטלה של מתעים אין לסית לב כלל, בסעה שאנו רוצים לעמוד על פשוטו של מקרא, וחלילה לנו לנטות ממה שנראה לנו באמת מפני החשש סמא נעשה נחת רוח לבריות הללו. להם נאה להצמיד טרמה ולא לנו, וכבר נאמר, כי ישרים ררכי ה' וכו'.

והמלאכים הדוברים בזכריה כולם אך משרתי ה' ועושי רצונו, ואין בדרכיהם כל רמז לאותה ההתמוגגות, כשם שאין כל שמץ דבר ממנה בנפרי עמוס הושע, ישעיה ומיכה – שהאיקסיגיטים חושבים אותם לקרומים לכל כתיבי הקודש – גם השטן המוזכר בזכריה ובדברי הימים ובאיוב אינו מין אל רע עומד ברשות עצמו: הוא ממלא שליחות תמידית נחוצה של קטגורג. המלאכים בעלי השמות שבאו מבבל אינם פוגמים את עיקר האחדות, באשר אך משרתים הם כולם, עושים באימה וביראה רצון קונם, והמלאכים שב"שופטים" וב"בראשית", שאינם מגידים את שמותיהם, קודמים בזמן למשרתי אלוה אלה. הם יצירי ההשקפות העתיקות המורגשות במאמרים: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", "והייתם כאלהים יודעי טוב ורע", "הן האדם היה כאחד ממנו" ועוד בדבורים אחרים שבמגלות העתיקות שבתורה.

ארבעת החזיונות הנזכרים שבשופטים: עלית המלאך מן הגלגל אל הבוכים*, ביאת המלאך אל גדעון, מענה ה' על זעקת ישראל וביאת המלאך אל מנוח ואשתו, המתחיסים לתקופה קדומה מתקופת שמואל, קודמים עפ"י כל זה גם ביצירתם לספורים המובאים בשמואל, שגם באחד מהם אין כל פגיעה ברעיון האחדות. ואם נוסיף על זה, שרוב הרשימות שבשמואל נוצרו בודאי לפני גלות בבל ולא אחריה, ונזכור שבעזו כח הדמיון וביצירת יש מאין לא הצטיינו בני ישראל מעולם, יבורר לנו, שגם בהם, בחזיונות האגדיים האלה, כבכל הכתוב על ספר השופטים, מגיע אלינו מימי קדם הד קולם של איזו מעשים או תנועות חזקות. ומתאמת לחזיונות האלה רק הופעת אנשים בעלי רוח יתרה והשפעה רוחנית עזה, שהעירו את העם לצמוד על נפשם הדתית והלאומית. אנשים כאלה בימים ההם היו על-ככל פנים מבני מינם של נביאים, והופעתם היתה צמיחת הנבואה שלנו או התחזקותה, אבל אחרי כן לא אמרה האגדה די בספור מעשה בנביא שחוק ירי גדעון להלחם במדין, או נבא לאשת מנוח, שבנה עתיד להיות גבור היל ולעשות נקמות בפלשתים בימים שנחשבה הנבואה למעשים בכל יום, לדבר שהוא ממנהגו של עולם, כשכל מי שחלה בנו או שאבדו לו אתונות היה דורש בנביא, היה ספור מעשה כזה פשוט וטבעי מאד ובלתי מספיק לנפשות פיוטיות. על כן העלתה האגדה את הנביא למדרגת מלאך ה' וספרה, שבדמות איש נביא נראה אליהם לא נביא פשוט כי-אם מלאך ה', ובראשונה לא העיר כל תמהון, או רק תמהו עליו קצת, על כי היה "מראהו כמראה מלאך ה' נורא מאד", ואחרי כן נגלה הסוד הנפלא, כי מלאך ה' היה באמת. ככה מיחסת האגדה את תוכחות הנביאים הראשונים, שנראו בראשית ימי בחרותו של ישראל, בימי שפט השופטים, למלאך ה' או לה' בעצמו.

* אחרי, "ויצל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים" פסקא באמצע ססיק, סימן שנשמט מן

דבר שלא היה אפשר להניחו.

ה

כמדומה לי שלא נרחק מהאמת, אם נצייר לנו את תקופת השופטים בתמונה כזאת.

שבטי ישראל, ישבו בקרב הכנעני, החתי והאמורי... וישכחו את ה' אלהיהם ויעבדו את הבעלים ואת האשרות, כלומר, תושבים בני נכר היו רוב שבטי ישראל או מקצתם בכנען ומסורות הביאו בידיהם מעבר הנהר פרת וממדינות משועבדות למצרים על-אודות אלהי אבותיהם שהוא אל גדול מכל אלהים או שעשה שפטים בכל אלהי מצרים, ושירים ואגדות על דבר קרבת האלהים לאבותיהם. זמן יצירתם והתישבותם של שבטי ישראל בארץ כנען אין להגביל בדיוק, אך זה כולו גדול בחקירת דברי ימינו הראשונים: גם הכתובים גם הדברים המסופרים בהם מתישבים יפה יותר ויותר במדה שנקדים את הזמן הזה ולא במדה שנאחר הו (הלא במה שנתגלה על-ידי החפירות נמצאו רמזים למציאות שבטי ישראל בארץ כנען עוד לפני דור יהושע!). השבטים האלה היו עוד קבוצות קטנות של משפחות, בימים שאדום ומוֹאָב ועמון ומדינות שונות בכנען כבר היו ממלכות מסודרות. בימי מנוחה ושלום נגזרו רוב בני השבט הקטן, היושב בתוך העם או השבט הגדול ממנו, אחרי המרובים שבמקומם, אבל נמצאו בשבטים הקטנים גם אנשים דבקים במסורות שהיו בידם מאבותיהם, אלא שהיה קול המעטים ההם הולך ורפה, הולך ונחבא, בכל הימים אשר שקטה הארץ. אך הארץ שקטה לא ימים רבים. הגוים התקיפים החלו לחוץ מעט מעט את בני ישראל היושבים בתוכם (אולי מדאגת „פן ירבה“ שימיה כימי עם ישראל), וכימי הלחץ נעזרו המעטים הדבקים בדרכי אבותם והתחילו משפיעים בחזקה על העם המלא רוגז על לחוציו; ומהם, מתוך המעולים שבהם, יצאו אנשי רגש ואמונה עזה, אנשים „מלאי כח את רוח ה'“ והתחילו מדברים אל העם או אל זקניו בשם ה' אלהי אבותיהם הדובר בהם. אפשר שכימי הרעה זכרו זקני העדה, שיש בתוכה או קרוב אליה „רואה“ מפורכס, או „איש אלהים נכבד“, אשר „כל אשר ידבר בוא יבוא“, ושאלו בעצתו בצר להם, ואפשר ש„רואים“ כאלה היו נכונים תמיד להקדיש כחם לצרכי הצבור חנם, ורק מהשואלים בעניהם הפרטיים היו מקבלים תשורות (ש"א ט', ז). בכלל אין לנו יסוד מספיק להבדיל בין „רואה“ ל„גביא“, כמו שיבואר עוד להלן, ועל כל פנים קרוב לוודאי שהיו אנשים ממין זה מסוגלים ביותר לעורר את העם לשוב אל אלהי אבותיו ולשים בו מבטחם ולהתחזק לקראת צורריו, כי בעלי מסורות הם אנשים כאלה בטבעם. במדה שהלחץ היה הולך וחזק היתה פעולת המעוררים הולכת וחזקה גם היא, ומספר המועטים הדבקים באלהי אבותיהם היה הולך ורב, כי נספחו אליהם כל הבינונים, כל הפוסחים על שתי הסעפים, שהם רבי-מינו של הרוב המכריע בכל עת ובכל מקום, ואז נמצאו ביניהם יחד עם גבורי הרוח גם גבורים גשמיים, אנשי מלחמה אמיצי לבב מטבעם ונאזרים בגבורה מיוחדת בעתים כאלה. על ידם נעשו תשועות לבני ישראל, כלומר, לאחד השבטים או

למקצתם, לאותם שנגעה הרעה אליהם – הם היו לשופטים לשבטיהם, ומעשי נבורותיהם היו למקורי אגדות ושירות חדשות, משפיעות והולכות על העם ומוסיפות לו כח ועצמה לעמוד במלחמת הקיום שלו. בין גבור וגבור היו תקיפות שלום ומנוחה, גם לא מנוחה שלמה – כי רפה ונכנע הגוי החזק הלוחץ, במקצת מפני השופט הגבור, ובמקצת מפני שגוי לוחץ חדש עלה על הארץ ויהי בראשונה לעוזר ולמחסה לשבטים הנלחצים. באותם הימים חזרו המרובים להגרר אחרי המרובים, כלומר רב בני ישראל הוסיפו לנטות אחרי העמים החזקים והמרובים מהם במספר, ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש. אך מהרה שבו הצרות הראשונות, וחזרו ונעזרו גבורי רוח וגבורי כח חמרי, ובסוף כל הפסיעות לפנים ולאחור היה דור עלי ושמואל. פעולת שמואל היתה נצחון גדול לדבקים במסורות אבות, ופריו נראה ביותר בימי דוד.

כל זה יראה לרבים כמחוסר פרספקטיבה היסטורית, בגלל הדמיון הרב שבין התאור הזה ובין דברי תקופות מאוחרות. אבל כבר נודע, שהפתגם, אין ההיסטוריה גשנית, אינו בשום אופן כלי בלי יוצא או הלכה קבועה בלי כל הגבלה ומעוט. הוא נכון רק במדה ידועה. אם נביא בחשבון אח כל הפרטים הקטנים נמצאהו נכון מאד, כי בכל פרטיו אין שום מאורע נשנה אפילו פעם אחת; אך במדה שנעלים עינינו מן הפרטים ונצמצם את רעיוננו בעיקרו של דבר, בה במדה נמצאהו מוכשר יותר ויותר להשנות. וההיסטוריה של גו מצוינת ברכיבי מעשים שהיו וגשנו. כמעט כולה השנות דברים. האם לא היתה תלונת ישעיה, על כי, מאס העם את מי השלוח ההולכים לאט דבר בעתו פעמים אין מספר? – האם אין הרבה מזמורי תהלים כמו מכוונים לתקופות רחוקות אלפי שנים זו מזו? – האם אין, וישמן ישורון ויבעט חזיון שנראה בנו עשרות או מאות פעמים? – או כלום אפשר להכחיש את דבר הדמיון הגדול והנפלא שבין התקופה האלכסנדרונית ובין תקופת ההשכלה הברלינית הרחוקה ממנה כאלפים שנה? ומה הן הפרעות בחיזות והתגברות השנאה ליהודים, שאנו מוצאים בשתי התקופות האלה כמעט בסדר אחד, אם לא השנות מעשי היסטוריה? ומה הדמיון המרובה שבין פרשת, הבה נתחכמה ובין טענותיהם המדיניות של האנטישמיים שבסוף המאה התשע-עשרה ובתחלת המאה העשרים? הלא פה נעוצים פרקיה הראשונים של ההיסטוריה הישראלית בפרקים שאנו עומדים בהם בימינו, ימי שלטון הפטריוטיות השוביניסטית בחצרות המלכים? אפשר לאמר גם על כותב פרשה זו, שלקח מדברי ימי דורד וקף על חשבוננו של פרעה קדמוני מחסרון פרספקטיבה, אך הלא ביננו ובינו, בין אותו הכותב הטמיר והנעלם, עברה בודאי תקופה של אלפי שנים, ואיך נהיתה כזאת? אנו רואים בעינינו, שמעשי ההיסטוריה שלנו נשנו פעמים אחדות או פעמים רבות או, מה שנכון יותר, הם חוזרים חלילה בשנויים בלתי עיקריים, זה לא פחות מאלפים וחמש מאות שנה, ועל כן אין אנו צריכים לחוש בה יותר מדי לחסרון פרספקטיבה ולאחר את המעשים שיש בידינו מסורות רשומות על-אודותם, בשביל שיהיו מתאימים יותר להשקפה המקובלת בין הרבה חוקרים, בלי ראיות ברורות על אמתותה של ההשקפה הזאת.

ואין אנו צריכים לאמר, שהיה ישראל גוי אחד לגמרי בארץ בדרכיו הדתיים והלאומיים. בודאי היו גם לאדומים ולמואבים ולעמונים ולשאר העמים והשבטים הקרובים אליו מורות אבות מעוררות רגשות דתיים ולאומיים מיוחדים להם. אבל רואים אנו, שהיה ישראל „גביר לאחיו“ בדבר הזה, שהם, אחרי נפלים שנית, שלישית או רביעית, לא הוסיפו קום עוד, והוא קם ומתעורר מדי פעם בפעם עד היום הזה. מה הוא ואיך נהיה גרעינו הפנימי של היתרון הזה, שיש לו לישראל לא רק מהעמים הקטנים ההם בלבד — שאלות עולם הן, — אך זה ברור, שהוא תלוי בנבואה. רק הנבואה הזהירה על ההיכה בדרכי העמים ועל התאוה להיות כמוהם, רק בה נפלינו מכל העמים, שהיו קרובים אלינו במקום ובגזע ובמצב המדיני (בין הממלכות האבירות מצרים אשור ובבל), ורוחה שולטת ביחוד בכל הרשימות, גם ביותר עתיקות שבהן, והמומנט ההיסטורי שנוצר בה אותו הגרעין הפנימי קדום הוא מאד. הוא נוצר לא אחרי גלות בבל, לא בימי יאשיהו או יחזקיהו, לא בימי ירבעם בן יואש וגם לא בימי שמואל; בימי שמואל כבר היתה הנבואה משוכללת ותיקה יותר מהאפשר לתחלת חזיון כזה. כבר החל זעם להרהר אחריה וכבר הוכרחה להשלים עם ממשלת מלך למרות רוחה. כשם שלא אחרי מפלת שומרון נאמר על מנשה „ואולם אחיו הקטן (אפרים) יגדל ממנו“, כשם שלא נוצרו אגדות על דבר בית-אל אחרי אשר טמא יאשיהו את המזבח שבה, כך לא נעשו בני ישראל חטיבה אחת אחרי חורבן משכן שילו ולא נוצרו כל מסורותינו הדתיות-הלאומיות העיקריות אחרי יסוד בית האלהים בשילו ולא נוסדה הנבואה בעיקריה בימים אשר החלה המלוכה להצר את צעדיה. בודאי היו כל המומנטים הנוכרים בזה חשובים מאד, אך בכל אחד מהם אנו מוצאים את עמנו בדמות חטיבה שנגמרה צורתה העיקרית קודם לזה, אף-על-פי שכל אחד מהם הביא בה שנויים גדולים וחשובים, וצורתה העיקרית הזאת, שהיא מצוינת בה מכל העמים, נשקפת מהרשימות שיסודתן בתקופת השופטים המגעת עד יציאת מצרים (שכמו שהעירונו כבר, היא בלי כל ספק מעשה שהיה באיזה אופן) ואולי גם עד זמנים קדומים לזה. באותם הימים נוסדו או נתישבו השבטים, אף החלו להתחבר ולהתחזק לקראת אויביהם (שירת דבורה); בהם נוסדו בתי אלהים שונים בארץ; (שופטים ט', מ"ו; י"א, י"א; י"ז, ה'; י"ט, י"ח) — ובתוכם, או בראשם, בית האלהים אשר בשילו —. ובהם, בראשיתם, בימים שלא היו עוד כהנים מיוחדים ובתי-אלהים קבועים, החלו אנשי אלהים להתערב בעניני הצבור בשעת צרה, לחזק ידים רפות באלהים ולהזהיר את העם להיות נאמן לאלהי אבותיו. תורת אנשי האלהים שבימים ההם היתה פשוטה וקצרה: הם היו מזרזים את העם לעבוד את אלהי אבותיו, כלומר להקריב עולות וזבחים לו לברו. עבודת אלהים באופן אחר לא היתה נהוגה לפנים כלל. כשם שבימים האלה בלשונות אירופה אין „עבודת אלהים“ סתם אלא תפלה, כך היתה עבודת אלהים סתם בימים ההם אך זבח ומנחה*.) זה היה לקחם העיקרי.

(* ראיית ברורות לזה: שמות ג', י"ב — י"ח; ה' א', ג'; ו', ט"ז; כ"ז, ח'; ס"ו, כ"א עד סוף כל הפרק; ט', א'; י"ג; י', ג', ו', ח' — י"ב, כ"ד — כ"ז; י"ב, ל"ו עפ"י הכתובים האלה נבין כי בכל מקום שכתוב משתמש בלשון „עבודה“ לאלהים הכונה על הקרבת קרבנות, וזכר לדבר „עבודת יום הכסופים“.

אם נלכו אליו גם תורות מוסר, אין לדעת, אבל בכל אופן היתה פעולת הנביאים הראשונים ההם גם פעולה מוסרית גדולה לשעתה ולדורות יחד, הם נטעו רגשי-כבוד דתיים-לאומיים בקרב העם. האהבה למסורות אבות והאמונה לאלהי אבות, עיקריים מוסריים הם בפני עצמם לשבט או לעם היושב בתוך שבטים ועמים גדולים ועצומים ממנו, כי יש בהן, באהבה זו ובאמונה זו, הכרת חובה ויראת חטא ובטחון ברור או בלתי ברור ש, לא ככה יגבר איש, או שלא הכח והנצחון עיקר, כִּי־אם איזה דבר נשגב מזה. ככה זרעו, חפרו או חזקו אותם המוכיחים הראשונים, והכהנים שהלכו בדרכיהם את גרעיני נפשו הדתית והלאומית והמוסרית של העם הזה יחד, — כי על כל פנים למדו את העם — אם בפירוש אם ממילא — להיות נאמנים בבריתות בכלל ורוחקים ממעל ומדרכי עול בכלל.

פרטי תורתם ומוסרם של אותם המוכיחים והכהנים הנאמנים לתורתם אין לדעת, גם שמותיהם לא נתפרסמו. רק שמות הגבורים המושיעים שהיו לשופטים, הגיעו אלינו כולם או מקצתם, ושמות המעוררים והמוכיחים והמחזקים את ידי העם נשתכחו, וגם דבר מציאותם לא נמסר לנו אלא ברמזים, שקשה לעמוד עליהם, עד שבאו עלי ושמאל וקבלו שכר כולם לענין הפרסום ההיסטורי. עלי היה כהן נאמן לתורת הנביאים הראשונים, אשר לא רק לא התנגדו לכהונה כִּי־אם גם הועילו להתפתחותה; ושמאל היה שופט ונביא וכהן יחד.

ך

שמאל השופט האחרון הוא הראשון לנביאים הנודעים לנו בשמותיהם (חוץ ממשה, שאין לדמותו אל שאר הנביאים). עוד סיוע קצת לאומרים שהוא ראשון לנביאים בכלל אפשר לראות במה שהוא נזכר בירמיהו ובתהלים בשורה אחת עם משה, אבל כל האסמכתות לדעה זו קלושות הן מאד באמת. נגד הכתובים המעמידים את שמאל בשורה אחת עם משה מיחס לו הכתוב בשמואל מאמר, שהוא משהו בו את עצמו לשופטים ירוב על ב ד נ *) ויפתח. המאמר, ודבר ה' היה יקר בימים ההם, אין חזון נפרץ אינו אלא פרט קטן בתאור אגדי, ועיקרו של פרט זה הוא הפתאומיות: ה' נראה אל שמאל פתאום לפתע, בימים שלא היה חזון מצוי בכלל, ועל כן לא שער ולא עלה על לבו, שה' קורא אליו. זהו פשוטו האמתי של מקרא זה, והמפרשים הראשונים, שפירשו, בימים ההם ולא בדור שלפניו, היו קרובים לכוונת הכתוב מהחוקרים המוצאים פה ראיה לתחלת הנבואה. אגדי מאד הוא גם הפרק שהובא בו הכתוב, לפנים בישראל. אף-על-פי שיחד עם זה גדול ערכו ההיסטורי של הפרק הזה, שהרי אנו מוצאים בו תאורי זבחי הבמות בדורות שאחרים. הוא אינו אומר, לא שהיה שמאל אחרון לפנים בישראל, וטוף טוף גם הוא אינו אומר, לא שהיה שמאל אחרון לרואים, לא שהיה ראשון לנביאים ולא שיש להבדיל בין רואה לנביא. מנהג, דרישת אלהים על-ידי נביא בענין פרטי היה גם בימי ירבעם בן נבט,

(* ש"א י"ב, י"ב. בן הוא לפי ההשערה הקרובה ביותר ענין בן ה"ל הפירעמוני, שלא נרשמו מעשי גבורותיו ובודאי לא היו גדולים ביותר.)

גם בימי אחזיה בן אחאב, גם בימי יחזקיהו* אלא שלפי עדות הכותב היו קוראים בימי שמואל לנביא, רואה, וגם שמואל קרא לעצמו, רואה. ועדותו זו בעצמה גם היא אינה למעלה מכל ספק: הלא בשם, רואים משתמש גם ישעיהו ודוקא בהוראת מוכיחים ומטיפים (ל', י). אפשר שהיה שם, רואה בימי הכותב נחשב לנושן במקום אחד ושגור בפי רבים במקום אחר, ושם „נביא“ היה חדש במקום אחד וישן במקום אחר; וכן אפשר שלא דקדק הכותב יפה בזמן, שלא בימי שמואל, כי אם בדורות אחרים לפניו היו קוראים לנביא רואה**). כללו של דבר: שני הפסוקים האלה הלקוחים משני פרקים אגדיים לא רק אינם מוכיחים, כי אם גם אינם מעידים מאומה ברוח ההשערה הזאת.

אגב אורחא יש להעיר, ששני הפרקים האלה מכחישים קצת זה את זה: באחד מהם (ג) נאמר, שעוד בימי עלי, ידע כל ישראל מן ועד באר שבע, כי נאמן שמואל לנביא לה' ובשני (ט) מדברים שאול ונערו על-אודותיו בזקנתו, אחרי שפטו את ישראל כל ימי חייו, בבלי דעת גם את שמו: הנביא הידוע מנעוריו בכל ארץ ישראל מן ועד באר שבע (או לפחות בארץ אפרים ובערי בנימין הסמוכות לה) השופט את ישראל (או לפחות את אפרים הסמוך כל כך לבנימין) זה כעשרים שנה, הוא בלשונם „איש אלהים“ אחד או רואה מצוין, שלכל מי שאבדה לו אֶתֶן או כבשה, טוב ויפה ללכת אליו ולדרוש מפי דבר אלהים על-אודות הרעה הזאת אשר מצאתהו ולתת לו בשכר זה רבע שקל כסף.***)

שמואל נודע לנו ביחוד בתור שופט, אשר לא היה כמוהו לפניו בישראל. בתור שופט הוא מתוּאָר בלשון קצרה וברורה: „וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו. והלך מדי שנה בשנה וסבב בית-אל והגלגל והמצפה וישפט את ישראל את כל המקומות האלה, ותשובתו הרמתה כי שם ביתו“. וכמו בכונה לעשות את תאורו שלם מכל צד, מסיים הכתוב, „ויכן שם מזבח לה'“, שאנו למדים מכאן, שהיה לא רק שופט, כי אם גם עומד בראש בית-אלהים ברמה עירו, שנעשתה בימיו למרכז דתי ולעיר מקדש תחת שילו. לתאור הקצר הזה, שתכנו מרובה, מתאימים היטב הדברים שאמר שמואל אל העם בזקנתו, בנאום הפרידה שלו. אחרי מסרו את משרתו למלך, אשר הקים תחתיו בעצמו נגד רצונו: „ואני התהלכתי לפניכם מנעורי עד היום הזה. הנני ענו כי נגד ה' ונגד משיחו, את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי ואת מי רציתי ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם... עד ה' בכם ועד משיחו, כי לא מצאתם בידי מאומה“. זאת צורתו המוסרית של שמואל

(* דרישת אלהים או הנטיה לשאול פי מגידי עתידות, בפרט בשעת צרה, הוא מן הדברים, שאדם אדוק בהם בטבעו. רובו הגדול של עם הארץ, דורש אלהים בהוראת זאת בתמונות שונות עד היום הזה, ובאמריקה התפשית אדוקים בה לא פחות מבארצות המזרח, אם גם בתמונה מיוחדת. (** מה ש„נביא“ הוא משרש אשורי, אינו מוכיח כלום; השפעת אשור ובבל על העברים נובעת מזמן קדום מאו כי „בעבר הנהר (סרת) ישבו אבותינו מעולם“.

***) ומה נפלא הרבה, שדוקא בפרשה זו של משיחת שאול בידי שמואל ידובר הרבה על-אודות „נביאים“ ועל פיה היתה בעת ההיא למשפ, הגם שאול כנביא יס“.

השופט, אחת היא בשני המקומות אשר ידובר בה, כולה מתאמת לאידיאל הרצוי, ומצדקת את תרעומותיו על העם, אשר בקש לו מלך בימיו: שופט כזה יש לו זכות לההדעם על בקשות שנוי משטר.

לא כן צורתו של שמואל הנביא, היא אינה בהירה כל־כך ואינה עושה עלינו את הרושם שאנו מחכים לו. הרינו מוצאים בה ארבע תקופות, שאינן ממלאות, כִּי־אם סותרות מעט או הרבה זו את זו. התקופה הראשונה היא בימי עלי. עפ"י הפרק ג' היתה נבואתו הראשונה על בית עלי, אבל נבואה זו אין בה כדי לתת לו תאר רוחני מיוחד, היא אך משנה דברי איש האלהים, אשר בא אל עלי (ש"א ב', כ"ז) או כמין סיוע להם, בלי כל הוספה עליהם. גם קטועה היא, בלי פתיחה ובלוי סיום ברור, וענינה העקרי גם הוא אינו ברור כראוי. מסתבר, שחורבן משכן שילו הוא, הדבר אשר כל שומעו תצלינה שתי אוניו, אבל אפשר גם לאמר שהכתוב מכוון לאיזה מקרה מאוחר, כמשמעות "ביום ההוא", שהנביאים האחרונים משתמשים בו בנבואותיהם המכוונות לעתים רחוקות מהם או לפחות בלתי מוגבלות, אחרי כן נאמר, כי היה ה' עם שמואל, ולא הפיל מכל דבריו ארצה, וידע כל ישראל מן ועד באר שבע, כי נאמן שמואל בדבר ה' — דברים כלליים בלי כל תאור מעשי, ואחרי כן הוא מתעלם וחוזר ומתגלה כעשרים שנה אחרי חורבן משכן שילו. אם נקבל את האמור בפרק ג' בתור תעודה היסטורית בעיקרו, אם נאמין, כי נאמן שמואל לנביא לה' עוד בימי עלי, עלינו לשער, שעל פיו יצאו בני ישראל למלחמה על פלשתים, ובפקודתו או לפחות בהסכמתו הובא הארון אל המערכה, ורמו חזק לדבר, ויהי דבר שמואל לכל ישראל שבתחלת פרק ד'. אבל מסתבר יותר, שקבוץ ישראל במצפה הוא ראשית פעולת שמואל, והמסופר עליו קודם לזה כולו דברי אגדה, שביסודם התרגונו נביאים על דרכי הכהנים או התנגדות מיוחדת לכהנים בני אביתר אשר בענתות, שהיו חבורת כהנים מיוחדת, שאין אנו יודעים על־אודותיה מאומה (מ"א ב', כו — כח; ירמיה א', א').

קבוץ ישראל במצפה היה בודאי מומנט גדול בהיסטוריה הישראלית, ושמואל הוא הפועל הראשי בו, וזה תחלת תקופת פעולתו השנית. בה היה שופט ונביא יחד, ויש לחשוב לדבר ברור, שהיה נביא נודע קודם שהושם לשופט, אם גם לא בחיי עלי, אך פעולתו הנבואית אינה בולטת בתקופה זו. הכתוב אומר: "ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחר ה'". בלי דעת בדיוק את הוראת תיבת "וינהו", אנו רואים, שהכוונה כי נתעוררו מליהם לשוב אל אלהי אבותיהם, אף־על־פי־כן מסתבר גם פה כמו בשיטטים, שלא נהיה הדבר בלי מעוררים, וגם יש לשער ששמואל היה בראש המעוררים ההם. אבל מצות "הסירו את אלהי הנכר" האמורה בפרשה הובאה בשם יעקב (בר' ל"ה, ב), גם בשם יהושע (יהושע כ"ד, כ"ג), וגם על דורו של יפתח נאמר: "ויסירו את אלהי הנכר מקרבם" (שופטים י', ט"ז), ואין כל יסוד לשער, שמפי

שמואל יצאה מצוה זו ראשונה*) והרשימות החשובות שבפרשה זו הן ההתקבצות במצפה, התמנות שמואל לשופט (וישפט שמואל את בני ישראל במצפה*) ותאור פעולתו בתור שופט, המובא למעלה (**).

התקופה השלישית היא המלכת שאול ותחלת מלכותו. בה חדל שמואל להיות שופט ויהי אך נביא. אבל רוב ד' כיו בתקופה הזאת עושים רושם קשה על הקורא. אמנם הדברים היפים והנמרצים על משפט המלך הם מן המצוינים שבכתבי הקודש, כמדומה שאין כמוהם עוד בכל התנ"ך דברים שהם נכנסים אל הלב עד היום הזה בכל פשוטם בלי כחל ובלי פרכוס. טוב ומלבב מאד נאום הפרידה שלו (י"ב), שגם הוא מן הפרקים המיוחדים במינם בכתבי קדשנו. אבל הדברים שבינו לבין שאול אינם מסוגלים לחבבו על הקורא. התנאי שהתנה עם שאול, שיחכה לו שבעת ימים או שלא יהי מעלה עולה בלעדיו, ורגזו הגדול, על כי ערב המלך את לבבו לסור ממצותו, אף-על-פי שהצטרק המלך לפניו בדברים של טעם, — כמו נכתבו בכוונה להצדיק את שאול ולהרשיע את שמואל, והוא הדין למעשה עמלק, שהוא מסורת אחרת על דבר המחלוקת שביניהם, גם המאמר השירי הערוך בסגנון הנביאים האחרונים; החפץ לה' בעולות וזבחים, כשמוע בקול ה' וכו' אינו מספיק להקל את הרושם הקשה היוצא מכל אותו הספור. שתי הרשימות האלה סותרות זו-את זו, והצד השווה שבהן הוא ששמואל נראה בשתיהן כמבקש תואנה לשאול. הלא זה תוכן הרשימה הראשונה: הפלשתים נאספו להלחם עם ישראל בחיל גדול, כהול אשר על שפת הים לרב, והעם נצעקו אחרי שאול הגלגל, הוא ראה, כי עיני העם נשואות אליו, שיצא לפניהם למלחמה עם האויב החזק, אבל ידיו היו אסורות, כי צוהו שמואל להמתין לו, עד שיבוא הוא „להעלות עולות לזבח זבחי שלמים", — ולצאת לקראת האויב בלי חלות פני ה' בעולה, היה מעשה אשר לא יעשה. ואנשיו ראו אותו חובק את ידיו בשעה כזאת, ויבוזו לו „ויפץ העם מעליו", כלומר עוד רגע אחד והסירוהו ממלך. ולא יכול עוד המלך הצעיר והעלוב, הערוך למלחמה, לשאת את חרפתו, ויעל עולה על-מנת לצאת מיד לפני עמו כראוי לו, — אך ככלותו להעלות את עולתו בא שמואל. שאול מסביר לו, שהיה אנוס לעשות כן, שכבר נפץ העם מעליו, ומזכיר לפניו אגב אורחא, שלא בא למועד הימים אשר יעד לו, ושמואל אוטם אזנו ואינו מתפייס לו ואינו זוכר שעל כל פנים עשה גם הוא שלא כהוגן, באחרו לבוא בשעה גדולה כזאת, וגם אינו מברר, במה גדלה החטאה הזאת כל-כך.

על פי הרשימה השנייה נחשבה לו לחטאה שאין לכפרה, מה שהוא והעם „המלו על אגג ועל מיטב הצאן והבקר... ולא אבו החרימם". אמנם לא

*) האקסיג'יטיס שדרכס אך לאחר, חושבים מאמרים כאלה למאחרים מאד לא רק בצורתם:

כי אם גם בתוכנם; וזה אינו מוכח כלל. אך לחשוב ששמואל אמר כזאת ראשונה, אי אפשר על כל פנים, כמו שיבואר להלן על-אודות נאום הפרידה שלו.

**) דבר הנצחון במלחמה עם פלשתים, וביתור מה שנאמר „ויכנעו הפלשתים ולא יסוו

לכא בנכול ישראל" לא יכנה בין הרשימות החשובות. לפי שאינו מתאים למה שנאמר בספר י"ג ובמרט פסוקים האחרונים שבו.

נוכל לאמור, שחרון אף על חטא כזה הוא דבר שאין דוגמתו עוד בכתיב הקודש (במדבר ל"א. י"ד; יהושע ז'; מ"א כ', ל"ה — מ"ג); גם עלינו לזכור, שלא כל מה שמרגיז את הקורא שבימינו עפ"י הפסיכולוגיה שלו, רע מוחלט הוא לכל זמן ולכל מצב. אך לא דברים ומעשים כאלה יכולים להחשב לחדשות עיקריות בנבואה, ואין צורך לאמר, שלא בגללם אפשר לחשוב ליוצרה של הנבואה המיוחדת לישראל. *)

מדרגה חדשה וגבוהה נמצא בנבואת שמואל, אם נאמין שכל תוכן דברי הפרידה שלו (י"ב) נמסר בדיוק הראוי, ושתוכן הפסוק, ולא תסור (מאחרי ה'), כי אחרי התהו (אתם הולכים בסורכם מאחרי, אחרי אלהים) אשר לא יועילו ולא יצילו, כי תהו המה יצא מפי שמואל ראשונה. אבל אי אפשר לתורה מונותאיסטית שלמה כזאת, שחאמר בפעם הראשונה באופן כזה, כמו בשיטפא דלישנא, ואין לנו בזה אלא אחת משתי אלה: או שלא אמר כזאת או שלא היתה דעה זו חדשה בתכלית החידוש גם בדורו, מה שלפי דעתי אינו מן הנמנעות לגמרי.

אך ברור בלי כל פקפק, שהוא חזק את הנבואה. הוא נתן לה שלטון על העם בימים אשר היה שופט ונביא וכהן ראש, או כמין כהן ראש יחד, ובתקופה הרביעית בחייו, בימים אשר, לא יסף עוד לראות את שאול, נתן לה כח ריבולוציוני. על ידו, או בעזרתו, נוסדה, או נחזקה, חבורת נביאים משפיעים השפעה גדולה על הצבור, בני הנביאים ההם, הם הצעירים אשר, "יצקו מים על ידיהם", כלומר היו להם למשרתים ולתלמידים יחד, התרגלו (אם עוד בדור ההוא או בדורות שאחריו) בלשון חכמה, בסגנון, משל ומליצה, דברי חכמים וחידותם שהיה צריך תלמוד, ובגנון בכלי שיר, ומרוב התלהבות היו באים לעתים קרובות לדי קאטאליפסיה.**)

הנביאים שבימי שמואל התנגדו כולם כאחד לשאול או לממשלת מלך בכלל, והכהנים היו שלמים עם הנביאים בימים ההם, והדבר הזה הכשיל כחו של שאול — זהו עיקר דברי המעשים המסופרים בשמואל על-אודות מלכות שאול, ופרטיהם אין לדעת. אנו רואים מזה, שהנבואה לא התנגדה בטבעה לענין הכהונה. ולא זאת בלבד, אלא שיש לנו יסוד נכון לשער, שהנבואה הישראלית קדמה בזמן לכהונה המסודרת הישראלית. בשירת דבורה הנביאה אין זכר לכהונה, וגדעון ומנוח ושמואל ושאול העלו עולות בעצמם. הנביאים הראשונים, וגם שמואל בכללם, היו מעוררים את העם לבנות במות ומזבחות ולהקריב קרבנות לאלהי אבותיו, בדמות הבמות והמזבחות והקרבנות שהיו נהוגים אצל שאר העמים הקרובים, או בסדרים ובדיגים פרטיים מיוחדים. הנביא המעורר היה בעצמו גם המקריב, כנראה ממעשי שמואל, אבל יחד עם זה נראה, שכבר היתה כהונה מסודרת בימי שמואל, שלא כל הרוצה היה בא

*) להפך, ידו החזקה של שמואל הנביא היא אות שבבר היה חזין הנבואה ישן ומפורסם בעם וכבר הסכימו לכבד ולירוא את הנביאים; ומכאן עוד ראייה אחת שאין להתחיל את הנבואה משמואל.
**) ש"א י', ה-י"ד; י"ט, כ' עד סוף הפרק; ש"ב י"ד; מ"ב ט"ו, יא; יהושע טו, ז'; ממלי א', ו'; במדבר כ"ד, ה'.

ומקריב, אלא שבמרה ידועה או בתנאים ידועים יכלו גם זרים להשתתף בעבודת הכהנים. אפשר שהוצרכו להיות נזירים בשביל זה, גם אפשר שכל הכהנים שבימים ההם היו נזירים, אך זה ברור, שהיה כבוד משכן שילו, וממילא גם כבוד הכהונה, גדול בעיני העם והנביאים יחד. ימים רבים אחרי חורבן המשכן ההוא היו אבות מספרים לבנים, ש"חג ה' היה בשילו מימים ימימה" (שופטים ב"א), שנכבדי העם היו באים, להשתחוות ולזבוח לה' צבאות בשילו מימים ימימה" (ש"א א', ג'), ועל עלי הכהן האחרון ספרו שהיה גם שופט את העם ושדברו היה כדבר נביא ה' לכל באי הבית. על תשובתו או ברכתו, כי אלהי ישראל יתן את שאלתה, הביעה חנה תודה לו, ותלך לדרכה ותאכל ופניה לא היו לה עוד. דבר יצא מפיו, וכרגע שכחה האשה, מרת הנפש וקשת הרוח" את כל "שיחה וכעסה". היא ידעה, כי דברו לא ישוב ריקס ותהי אך שמחה על כי "מצאה חן בעיניו" לברכה, בזמן או בזמנים שהגיעה הכהונה למדרגה זו אפשר מאד, שהיה דבר ה' ביד נביא יקר, כי הכהנים היו נזקקים לכל שואל ומשיבים או מתנבאים לו. הכהונה יכלה בימים האלה להכניע את הנביאה, או, בלשון אחרת, הכהונה והנבואה יכלו להתבולל ולהיות לחזיון אחד. ואז היו שבטי ישראל ככל הגוים הקרובים אליהם; אבל, בני עלי היו בני בליעל, והנבואה חזרה ונתחזקה על-ידי אחד מחניכי בית ה' בשילו, על-ידי שמואל, שהיה מתחלתו ועד סופו חבר לכהנים או אחד מהם ולא איש ריב להם. אבל רוח ה' נחה עליו, רוח דעת ויראת ה'.

שמואל היה נזיר מבטן נתון לה' לכל ימי חייו, * משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד" (ושוכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים). ענין הנזירות בתקופה ההיא לא הוברר, אך מדברי עמוס נראה, שהיו ידועים לטובה גם בימיו, כי על כן הוא מדבר בחבה על הנביאים ועל הנזירים יחד ומוכיח בזעם, על כי השקו את הנזירים יין (בטלו את הנזירות לגמרי) ואסרו על הנביאים להנבא (עמוס ב', י"א, י"ב). שמואל ראה ויבן, כי לא עבודת כהנים בדמות בני עלי רצויה לה'. היכל ה' אשר בשילו היה אוצר מלא דשן לכהניו, כי היה למרכז לכל בני אפרים, ואולי גם לשבטים אחרים, ואוצר נחמד כזה אינו מסוגל בטבעו להשרות את רוח הקודש על בעליו. עלי בעצמו עוד היה, כנראה על פי המסורת, כהן נאמן, אהוב לבריות ומכובד כראוי לכהן הראש בבית מקדש מרכזי. אבל בני עלי היו כרוב הבנים המאושרים, הרואים אך טוב ונהת מימי ילדותם, נערים קלי-דעת ורודפי תענוגים, הם שמחו בפרנסה הקלה הנחונה להם בירושה וילכו אחרי עיניהם בכל דבר. עבודה שמתן שכרה בצדה במדה כזאת אי אפשר שתהי לשם שמים מדור לדור. אך במסורת הנביאים

* כתוב אחד אומר: ונתתיו לה כל הימים" (ש"א א, י"א), וכתוב אחד אומר, "וגם אנכי השאלתיהו לה, כל הימים אשר היה הוא שאול לה" מכאן אנו לומדים שהפעלים "שאל" ו"השאל" משמשים גם לקבלת מתנה ולנתינתה שא על-מנת להחזיר: ועל פי זה יובן פירושם האמתי של המאמרים "ושאלה אשה נטבתה" "וישאלום" שבספר שמואל (ב', כ"ה; י"א, כ"ג; י"ב, ל"ה, ל"ו). אבל הפירוש האמתי הזה נשתנה ע"ד בימי תרגום השבעים.

נחשבו בני עלי לבני בלעזל מקריים, ליוצאים מן הכלל, ולא להזיון טבעי ומוכרח. משפט הכהנים (בני עלי) את העם שבתחלת ספר שמואל, היא רשימה פשוטה ורחוקה מכל כונת התנגדות למוסד הכהונה והקרפנות. על עיקר תורת הכהנים לא ערערו נביאים מעולם, כמו שיבואר (רק על מיכה וירמיה יש יסוד לשער שהיו קרובים לבוא לירי התנגדות גמורה לעיקר בעצמו), ושמואל לא עשה דבר בלי זבחי שלמים או עולות. הוא היה שופט וכהן ונביא יחד. הבמה אשר ברמה עירו היתה למרכז דתי תחת שילו, והוא היה לא רק מברך את הזבח כי אם גם מעלה עולה בעצמו. אבל נראה, שכבר היו איוזו תנאים מיוחדים דרושים לעבודת הכהנים, כי על כן עלתה על שאול חמת הכהנים והנביאים כאשר העלו עולה בעצמו, וזה סוד הריב הקשה שהיה בין שמואל ובין שאול (הנוסחה הראשונה שבפרק י"ג היסטורית יותר מהשנייה שבפרק ט"ו). בימי הריב ההוא נמצאה עיר מיוחדת לכהנים, כלומר עיר בית אלהים או במה גדולה פשם נוב,*) ואחמלך או אחיה בן אחיטוב בן פינחס בן עלי היה בה הנהגה הראש; ומכלל דברי הכתובים יוצא, שהכהנים בני נוב והנביאים שהיה שמואל בראשם, היו חבורה אחת קשה לשאול מאד

ועל כרחנו עלינו להודות, שגם בחבורה זאת נראה, שאין שררה וקדושה מתאחדות יפה, כלל גדול ומובן לכל, אף על פי שלא כל כותבי היסטוריה וגם לא כל החוקרים זוכרים אותו למדי. כשאנו מוצאים כח חמרי וכח מוסרי במקום אחד, אי אפשר שלא יפגום קצת הכח החמרי את המוסרי. רמז ראשון לדבר נראה מזה, שגם בני שמואל לא הלכו בדרכיו, כשם שלא הלכו בני עלי בדרכי אביהם.

הכתוב מעיד, שמנוי מלך היה נגד רצונו של שמואל, אבל בהסכמתו הגמורה, ואין כל יסוד להטיל ספק בזה. השופט הנאמן לא יכול ואולי גם לא רצה להתנגד לעם בחזקה, אך הדבר היה לו למורת רוח.**) וכאשר נסה המלך לעשות דבר נגד הנביאים והכהנים, היו לו אלה ואלה לאויבים, שלש פעמים שאל שאול באורים ולא נענה אפילו פעם אחת, ודוד הרבה לשאול באורים, ושני נביאים היו לו לתומכים וליועצים.

מה שמשמש דוד פעם באורים ופעם בנביאים הוא עוד סימן אחד לשלום ולאחדות בין הכהנים ובין הנביאים; אך סימן לא טוב הוא לנבואה, שהיתה דומה בימים ההם לאורים, והנבואה נועדה להיות גדולה במעלה הרבה ממשפט האורים

*) אפשר לחשוב לראי שנוב היא ניות ברטה שבסוף ט"ק י"ט בש"א.

**) דעת האומרים שהנביאים האחרונים הם שיחסו את ההתנגדות הזאת לשמואל, לפי שראו את גריעות המלוכה כזמנם, תמיהה מאד: בדברי הנביאים האחרונים אין כל רמז נגד עיקר המ וכה. הפסוקים הם המ יבו ולא ממני" "אתן לך מלך כפי ואקח בחמתי", שבעלי הדעה הזאת סימכים עליהם, אינם אלא נגד התחלפות בתי המלוכה באפרים או נגד מלכים ירועיים, אך בשום אופן לא נגד ממשלת מלך. ולמה ניהס מה שנאמר בפירוש על שמואל ומה שמתאים כל כך לנצטו של שמואל לנביאים האחרונים, שלא נאמר עליהם כדבר הזה גם ברמז

כי האורים והתומים אינם מן הדברים, שהיו אבותינו מצוינים בהם מכל העמים, גם נראה, שלא היתה השפעתם מרובה מעולם על העם. לאדם פרטי לא נזקק נושא האפוד (ש"א, כ"ב, י' - י"ג). התשובות היו קצרות ומעשיות (קונקריטיות), ולפעמים גם סתומות או נשמעות לשתי פנים (שופטים כ', כ"ג; ש"א כ"ג, י"א - י"ג. *) בחורה אמנם נזכרו האורים והתומים, אך תכניתם ומהותם החיצונית לא נתפרשו, וגם אגדה ברורה אין בידינו על-אודותם. במלכים ובנביאים אחרונים אין זכר להם, ובכתובים בא זכרם שתי פעמים שהן אחת: ברשימה אחת שהובאה בעזרא (ב) ונשנתה בנחמיה (ו') בתור מעשה נסים, שעתיד להתחדש באחרית הימים; ונראה, שחדלו להשתמש בהם עוד בימי שלמה. וראוי ביותר לתשומת לב, שגם דוד לא פנה לא האורים ולא אל הנביאים בשעות הקשות שבימי מלכותו, בשעת קשרי אבשלום ושבע בן בכרי בכרחו מפני אבשלום, שלח את כהניו לשוב לירושלים עם הארון והאפוד ולא חיב לו לסכנה יתרה לנווד בלי אורים ותומים ולתת כלי חפץ בזה ביד מבקשי נפשו. ולא זאת בלבד, אלא שנראה בברור גמור, שאבשלום שאל באורים, ותשובתם חזקה את ידיו לנטות מעצת אחיתופל אחרי עצת חושי. הנה נאמר שם (ש"ב י"ו, י"ז): "ויאמר אבשלום וכל איש ישראל: טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתופל, ואחרי מאמר זה פסקא באמצע פסוק, ואחרי הפסקא נאמר: "וה' צוה להפך את עצת אחיתופל הטובה לבעבור הביא ה' על אבשלום את הרעה". המאמר האחרון הזה הוא נתינת טעם לדבר המוקשה, שהיה במקום הפסקא והשמיטתו סופיית משום "כבוד ה' הסתר דבר" (והו ענין הפסקאות שבכתבי הקודש, כמו שבאר היטב דוד כהנא בספרו "מסורת אם למקרא", אך בשום מקום אין הדברים שנשמטו מובנים וברורים (כבפסקא הזאת). מאמר "וה' צוה" אין לו כל חבוי גיגיני אלא מה שנאמר לפניו, שהרי אין שם כל מצוה בשם ה', כל מה שנאמר בכתוב לפני הפסקא אינו דורש כל נתינת טעם, כי אין שם כל דבר מוקשה. חושי הארכי סותר את עצת אחיתופל בסברות יפות כל-כך שאין להמיה כלל, על כי נכנסו דבריו אל הלבבות, מזה יראה כל מי שענינו בראשו, שבמקום הפסקא נמצאו דברים בשם ה' נגד עצת אחיתופל, ועל זה נאמר, "וה' צוה" (**). להפך את עצת אחיתופל הטובה". אין כל ספק שהיה כתוב, שאבשלום שאל באורים היעשה כעצת אחיתופל אם אין או היעשה כעצת חושי אם אין, והושב לו ברוח עצת חושי. לזה מתאים מה שמתפרשות בפרטות שיבת צדוק ואביתר הכהנים והשבת הארון לירושלים (ש"א ט"ו, כ"ד עד סוף הפרק). (***)

(*) "ויאמר ה' בסופטים א', ג' יש לפרש ע"י האורים; אך "ויצטר ה' אל בני ישראל" כבפרק (יא) יתפרש ע"י נביא או מלאך, כי לא שמטו האורים והתומים לדברי תוכחות ולתשובות אוכות בכלל. (***) גם במלחמה עם בנימין נאמר (שופטים כ', כ"ג): "ויאמר ה' עליו אל י"ו בלסון צווי, אף על פי שאחרית העליה והיא היתה רעה לשואלים. (***) אנו רואים גם כאן, מה רבה והירותם של המסדרים האחרונים ובע"י המסורה: גם במקומות שהוכרחו להשמיע לא השמיטו אלא מה שהיה נחוץ ביותר, והשאירו סימן לדורות שיש כאן תקון סופרים. וכן את הפרטים העלולים לגלות מה שהיה כתוב במקום הפסקא הסאיר; כי בלי נתינת יתרה לא התירו לעצבם למחוק אפילו אות אחת. אילו היה נביא מסתתף במעסה נגד אבשלום, היינו מוצאים בודאי את שם הנביא או רמז ברור אחר לזה עפ"י קשר אבשלום, אך ההסתמכות באורים ותומים היתה נהוגה בעינינו כא"ה מאז. — פסקא אני מוצאים גם לפני דברי מלאך ה' בסופטים (ב', א') ועוד במקומות אחרים, אך לא בכל מקום אפשר לדעת איזו דברים נשמטו שם.

העמדת הנבואה במדרגה אחת עם השאלה באורים היתה ירידה לנבואה. אבל עוד בימי המחלוקת שבין שאול ויין שמואל התחילו נביאים נוטים מתפקידם הראוי להם, מההשעיה המוסריה חטהורה, שאין עמה כל כח חמרי, כל שררה וכל מתן שכר בעולם הזה, אל העסקנות המדינית המעשית, שהיא דרך חלקלקות לאנשים שקדושתם אומנתם. על „אנשי האלהים” שבימי גדעון ומנוח – גם אם נאמר שהיו „רואים” נזקקים לשואלים בשכר – אפשר לחשוב לודאי שלא עמדו בדרך כזאת בשעה שהיו מעוררים את העם להחזיק באלהי אבותיהם או לשוב אליו ולהקטיר לו לבדו, הם לא היו לשופטים וגם לא לכהנים, הם רק הזכירו, הוכיחו וחזקו ידים רפות, והיא מדת הנבואה הנשגבה. הנביא האידיאלי צריך להיות בן-חורין גמור, עומד ברשות עצמו בכל דבר ובכל שעה, ובן חורין כזה הוא דוקא בזמן שאינו תקיף כי החקיפות תלויה תמיד בהכנעה לפני כח חמרי אחר.

ז

עד כמה גדלה השפעת הנביאים על העם בימי דוד אין לדעת, אך שני הנביאים המקורבים לו והידועים לנו בגלל זה בשמותיהם אינן בני תורין גמורים. את גד אנו מוצאים שתי פעמים בדברי ימי דוד, ובשתיהן הוא לא מורה ומוכיח, כי אם יועץ ועוזר. הוא יעץ את דוד (בברחו מפני שאול) ללכת אל ארץ יהודה, כשכבר „התקבצו אליו כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש” – הוא מורה מה לעשות בימי הדבר, אשר נתן ה' בישראל על דבר אשר מנה דוד את העם. כל הספור המשונה הזה* הוא בלי כל ספק זכר למהומות פנימיות שהיו בארץ בראשית מלכות דוד, בימים שהיה עוד מלך יבوسی בירושלים או על יד ירושלים, והתערבות גד היתה פעולה מדינית לתועלת דוד**). את נתן הנביא אנו מוצאים ארבע פעמים, אך כשנסתכל בדבר, נראה, שענין אחד ומטרה אחת בכולן: הוא מתנבא לדוד, כי בנו „אשר ימלוך תחתיו” יבנה בית לה'; הוא מוכיח את דוד על דבר בת-שבע ואומר לו – אחרי פסקא באמצע פסוק – „גם ה' העביר חטאתך לא תמות”; הוא קורא לשלמה „ידידיה” לאות כי „ה' אהבו”, כלומר בוחר בו ולא באחר מבני דוד, להורישו את כסא המלוכה, ולאחרונה הוא עוזר לבת-שבע ולשלמה להפך את מחשבת אדוניה, אשר אחרי מות אמנון ואכשלום היתה לו משפט הבכורה, כמו שנאמר: „וגם הוא טוב תאר כאד ואותו ילדה אחרי אבשלום***). נצרך לזה את המעשה

(* בהרצאתו של פסקאות.

(**) אין להזיל כלל בארבעת הכרקים האחרונים שבשמואל ב'. בהם רשימות מצוינות בהמייתן

ובדברי האמת הנשקפת מהן.

(***) עם זה נראה שלא נחשב להלכה ברורה, שהבן הבכור הוא יורש הכסא. מלשון הכתיב

במ"א ' יוצא שפ"י מנהגי הדור, שנתהכר בו הכפור ע"ד אדוניה ושלמה, היה המלך בוחר בן הטוב כענינו למלוך תחתיו.

המגונה מאד שבפרק כ"א, שגם בו נאמר בראשיתו — אחרי פסקא באמצע פזוק — ויאמר ה' ועוד פסקא אחת נמצאת בו (ו), ויבורר לנו שבעליה שעלתה הנבואה בימי שמואל היה גם צד ירידה: הנביאים התודעו לרשות ונעשו תקיפים יותר מהראוי לאנשי אלהים, ופקעה החרות הגמורה הנחוצה להם.

וגם זאת הוכחה, שלא בימי שמואל התחילה הנבואה להתפתח: הנבואה היא מן החזיונות שראשיתם תמימות גמורה, ואחרי כן הם משתנים מעט מעט ולובשים צורות שונות בעלות גונים שונים, אך אין כח מוסרי גדול כזה נוצר לשמש מבתחלה למטרות חמריות או דיפלומאטיות. ועצמת השפעתו של נתן הנביא על בית המלך היא הראיה היותר גדולה לקדמות הנבואה, אילו לא הייתה הנבואה בימים ההם כח מוסרי חזק וידוע מכבר, לא היה לא צורך ולא אפשרות לדוד ולשלמה להשתמש בה למטרות כאלה.

תפקידו העיקרי של נתן הנביא בבית דוד ושלמה היה דיפלומאטי. גם אם נאמין, שדבר נתן אל דוד מה שנרשם בשמו על דבר אשת אוריה החתי, לא נוכל לאמור, שיצא בהם ידי חובתו בתור נביא בן-חורין, אשר לא ישוב מפני כל ואשר יוכל לאמור על עצמו מה שאמר אחד הנביאים האחרונים: „גוי נתתי למכים ולחיי למורטים“, המשל יפה מאד, אך לא בנדון זה, כי כאין הוא נגד הנמשל, כבישת אשת איש בזמן שהוא משתתף במלחמה על אויבי הארץ, היא חטאה גדולה הרבה מאד מלקיחת כבשת רש, שסוף סוף אינה אלא דבר שבממון, שיש לו שלומים בכל שעה, להריגת אוריה בחרב בני עמון על תומתו ואמונתו, על וקיות דעתו, על דבר אשר לא התיר לעצמו ללכת אל ביתו „לאכול ולשתות ולשכב עם אשתו“, בשעה „שהארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות“ והפר בזה שלא בכונה את מחשבתו של דוד להסתיר את חטאתו — לתועבה הכפולה והמכופלת הזאת אין כל זכר במשל העשיר והרש. גם איזה צורך יש למי שבא להוכיח על עון כבד ומגונה כזה, למשול משל ולחוד חידה בפתח דבריו? — כלום אין דבר העון ברור כל צרכו או יש בו פנים לכאן ולכאן? אבל באמת נראה שלא בשביל אותו מעשה נוצר המשל הזה, כי אם בשביל מעשה אחר, בשביל אחת מן העבירות שאדם רש ברגליו, בכלי התבונן כי יש בהן דבר און; ונתן הנביא היה לא מוכיח למלך, כי אם יועץ ועוזר, אף-על-פי שיחד עם זה לא מן הנמנע הוא שהיו מעשיו גם לשם שמים, כי אין חקר ללבות אנשים בעלי רוח יתירה, וקרוב מכל זה, שהיחה כל פעולת נתן הנביא לא בימי דוד, כי אם בימי שלמה, וגם לא בכל ימיו כי אם בתחלת מלכותו, בטרם נכונה הממלכה בידו.

מהרשימות ההיסטוריות, שהגיעו אלינו על-אודות שלמה (*), נראה, שהוא לא היה שואל בדבר אלהים לא באורים ולא בנביאים: בתור כלי חפץ דיפלומאטי לא יכלה הנבואה להתקיים ימים רבים, לא לכך נוצרה ולא זאת

(* אין צורך בראיות למבין, שהלום שלמה ודברי ה' אל שלמה ותפלתו הארוכה ועוד פריטים כאלו אינם ככלל רשימות היסטוריות או אגדות של מעשים שהיו ביסודן רוח מיוחדת מורגשת בפרקים האלה. שאינם דומים כלל לא ספורי המעשים שבימי דוד ובתחלת מלכות שלמה ובסופם (יא) לא האנרות העמיות העתיקות על-אודות נדעין ומנוח ושמשון.

תכונתה הטבעית. כאשר נכחדו אדוניה וכל החשודים על נטיה אחריו, ובתוכם גם יואב בן צרויה הגדול והנאמן שבעבדי דוד, ושלמה החתן את פרעה מלך מצרים ויבוא בברית עם חירם מלך צור, ותכון מלכותו מאד, לא הוצרך עוד לא לנביאים ולא לאורים. אך הכהנים ועבודתם היו חביבים לו, כי היה מחבב את החגיגות הדתיות, שהיו מצויות גם בארצות שכניו ובעלי בריתו, ואת הנביאים לא היה מקרב ואולי גם התחיל מרחק אותם בזרוע, בכלל היו דרכי הנביאים מתנגדים לדרכי שלמה. כי הנביאים בטבעם פאטריארכאליים, חפשים ועומדים על דעתם, מה שאין כן בכהנים, שבשביב עבודתם המפרנסת אותם, הם נוחים לקבל מרות, וכל זמן שאין בה במרות זו משום קפוח פרנסה, הם נכונים לוותר גם על מנהגי אבות גם על פריביליגיות מיוחדות להם. לעת זקנת שלמה, עמד עליו אחיה השילוני החוזה ובודאי לא יחיד היה, כי אם עמד בראש הנביאים המערערים עליו, וזה נכלל במאמר „ויעש שלמה הרע בעיני ה'“. אמת הדבר, שלא מסבה זו בלבד נתחלקה הממלכה בימי רחבעם. בודאי לא אך מקרה הוא, מה שאיש אפרתי נבחר למלך, ונביא אפרתי בן-שילו חזק את ידיו, ובשכם העיר שבתוך נחלת אפרים, פשעו ישראל בבית דוד. עוד פחות מזה אפשר לבטל את הטענות על דבר העבודה הקשה והעול הכבד המתאימות כל-כך לספורי המקרא על-אודות בניני שלמה והמס אשר העלה רוב נשיו. ומאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ועולתו ושנים עשר הנציבים, אשר כלכלו את המלך. אבל גם בהשתתפות הנביאים והשפעתם המרובה שנראתה בדבר הזה אין להטיל כל ספק. הכותב קורא בפירוש לנבואת אחיה השילוני „הרמת יד במלך שלמה“ (מ"א י"א, כ"ו ועד סוף הפרק). מערערים וקושרים רבו גם בימי דוד, אבל הכהנים והנביאים היו נאמנים לו לפי הנראה כל ימיו, בגלל גבורתו וחכמתו המדינית שהיה גדול בשתייהן לא רק משאול, כי אם גם מיורש כסאו. בכלל היה מאותם הגדולים שאינם נמדדים באמת-המדה הנהוגה. הוא היה רך כקנה וקשה כארו יחד; הוא הכין את ממלכתו בגבורה ובחכמה מדינית; הוא הציל את ישראל מיד פלשתים, וכאשר הונח לו מסביב, עשה לו שם עולם גם בתור מלך עושה משפט וצדקה לכל עמו, גם בתור נעים זמירות ישראל* – כשם שעשה לו נאפוליון שם עולם לא רק בגבורתו, כי-אם גם ב„קודיקס“ הנקרא על שמו – וכן השכיל לקרב את הכהנים ואת הנביאים במדה הדרושה לו ולעם יחדו, בלי זרוק מרה בהם, אך גם בלי תת להם לשפוך ממשלתם עליו. שלמה, אשר לא נתנסה בנסיונות מרובים כל-כך, לא ידע גם להתנהג בזחירות ובחשבון כאביו הגדול והמנוסה, ורחבעם בנו, אם נערכהו על פי התאור המסור לנו ב„מלכים“, היה מלך טפש גמור, עריץ גסירות, קצר-בינה וחסר-כח, שאינו מעורר כל רגש חמלה. כאשר פרץ הקשר והוצרך לדבר על לב העם המלא חמה עליו, לא מצא לו מליץ טוב ונאה בינו וביניהם מאדורם אשר על המס (על הפועלים העובדים בפרך), כלומר מהאיש הרודה בעם שבודאי היה

* רמז להננה מרובה של בני הנביאים, שהיו מתרגלים בלשון קמורים כוננה ובנגין, כנבואר למעלה.

שבו מקולל בפי כל ולא היה בין כל שרי הממלכה איש שנוא לעם יותר ממנו; אך יצוא יצא אדורם או אדונירום מפני הנקהלים, וירגמו כל ישראל בו אבן וימת, והמלך רחבעם, שאך ברגע ההוא נפקחו עיניו קצת, התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלים, וממלכת דוד ושלמה היתה לשתי ממלכות, לישראל וליהודה.

ח

העם נחלק, ועמו נחלקו גם נביאיו, אחיה השילוני וסיעתו * עברו לממלכת ישראל, אבל בודאי נשארו אנשי אלהים גם ביהודה, הנה הכתוב אומר, כי שמעיה איש האלהים הזהיר את רחבעם בשם ה', שלא ילחם עם ירבעם. רשימה קצרה זו, כשהיא לעצמה, אינה ראייה ברורה, שנמצאו ביהודה גם נביאים נאמנים לבית דוד באותה שעה, אבל הדבר ברור גם בלי כל ראייה. אחרי דור שמואל ודוד לא יכלה ממלכה ישראלית, וממילא גם ממלכת יהודה, להתקיים בלי נביאים, אמנם ב"מלכים" לא נזכר שם איש מנביאי יהודה, חוץ משמעיה זה, עד ימי חזקיהו, וגם יש אומרים בגלל זה, שהנבואה בכלל הופיעה ראשונה בממלכת אפרים. אך על דעה אחרונה זו אין אנו צריכים להשיב על פי דרכנו, כלומר, אחרי כל מה שבארנו על-אודות ימי השופטים, ובכלל יש לזכור, שרק שמות נביאים אחדים הובאו בחלקים הספוריים שבכתבי הקודש, כמו שהעירונו למעלה. הן רק לאליהו ולאלישע מוקדשים פרקים מיוחדים, שהם כמין תוצאות מספרים שלמים, ושאר הנביאים המרובים בראשם – חוץ משמואל – מוזכרים אך אגב אורחא, פעם אחת או שתיים, בשביל המאורעות החשובים, שהשתתפו אותם הנביאים בהם והספיעו על מהלכם: דבורה הנביאה – בשביל מלחמת סיסרא, גד ונתן – בשביל המעשים שנעשו בעצתם או בעזרתם, אחיה השילוני – בשביל התחלקות הממלכה ומפלת בית ירבעם, מיכיהו בן ימלה – בשביל הנבואה על מיתת אחאב במלחמה, יונה בן אמתי מגת החפר" מוזכר בקצור מיוחד, אף-על-פי שנראה גם מאותה הלשון הקצרה, שהיה נביא מפורסם והתנבא על מגפות ארם בימי יואש מלך ישראל או בימי ירבעם בנו, ועמוס והושע ומיכה וצפניה (וירמיה **) אינם מוזכרים אפילו פעם אחת, כאילו לא היו ולא נבראו מעולם, ותחתיהם מוזכרת חולדה הנביאה – אנו למדים מזה, עד כמה אין, לא ראינו ראייה בשאלה זו.

מקוריו העיקריים של ספר ה"מלכים" הם לפי הנראה שני ספרי, דברי הימים" – למלכי ישראל ולמלכי יהודה – המוזכרים בסוף דברי ימיו של כל

(*) אין צורך לבקש ראיות, שכל מקום שאנו מוצאים נביא רב פעלים, לא היה אותו הנביא יהודי בלי בני חבורה: דבר זה מוכן מאליו, ובדברי ימי אליהו ואלישע הוא מתואר כדבר ידוע ומפורסם.

(**) כיוונה אנו פיסחים על שמות הנביאים שלא הוברר זמנם ומזכירים רק את הידועים לפי בזמן הם. גם אם נדרש שמות ונאמר, למשל, שהושע וירמיה כבונים כך על פי ערך לקחם ונבואתם, הלא סוף סוף מעידים כפניהם על מציאת נביאים גדולים שלא הוזכרו ב"מלכים".

אחד מהמלכים. מתברר – מתלמידי ירמיה ויחזקאל – אוהב ומכבד את יהודה מאפרים, אבל את האמת ההיסטורית, על פי דרכו ורוחו, הוא אוהב עוד יותר; על כן הוא מרבה לספר על-אודות מלכות אפרים וממעט בפרטים על-אודות מלכי יהודה שבימי מלכות אפרים: בודאי לא מצא במקורים שהיו לפניו על-אודות מלכי יהודה עוד דברים חשובים וראויים להתקבל בספרו המקוצר, כי כל רשימה חשובה הביא בו, ובכלל זה גם דברים שלא היו לפי רוחו (המלחמה שגבר בה אחאב על ארם, מגפת אמציהו מלך יהודה לפני יואש מלך ישראל, ועוד דברים אחדים שאינם לפי כבודם של מלכי יהודה או לפי גנותם של מלכי ישראל). וכמעשהו במלכים מעשהו בנביאים: על-אודות נביאי יהודה שבין ימי שלמה וימי חזקיה לא מצא רשימות מעשיות יפות ומפליאות כספורים על-אודות אליהו ואלישע הלוקחים מספר דברי הימים למלכי ישראל או ממקור ישראלי אחר, ועל כן אינו מזכיר אותם; אבל אין זה מוכיח כלל, שלא נמצאו נביאים ביהודה בכל הימים הרבים ההם, עד שנגלה פתאום אביר הנביאים ישעיהו בן אמוץ, שהיה עפ"י השערה זאת מתלמידיהם של נביאי אפרים.

ורמו גדול למציאות נביאים בתקופה ההיא גם ביהודה יש במלכים* : יהושפט שואל את אחאב: „האין פה נביא לה' עוד ונדרשה מאותו?" ובאמור אליו אחאב, שיש בשומרון נביא אחד, אשר לא יתנבא עליו טוב, כי אם רע, הוא משיב: „אל יאמר המלך כן". הרי זו מסורת, שהיה יהושפט מאמין מאד בנביאי ה', וזאת אומרת, שהיו לו גם בארצו נביאים אהובים ומכובדים בעיניו, גם אפשר לראות בזה בנין אב, שכל מלך, שנאמר עליו „ויעש הישר בעיני ה'", היה מקרב את נביאי ה', ומי שנאמר עליו „ויעש הרע" יה מרחק את הנביאים, כמו שרמזנו למעלה בדברינו על-אודות שלמה. גם ספר „דברי הימים" שבידנו, אף-על-פי שאינו מהימן ביותר, בשום אופן אינו חשוד על יצירת שמות אנשים, שלא נמצאה כל רשימה וכל אגדה על-אודותם, והוא מזכיר יחד עם שמעיה הנביא את עדו החווה וקורא בשמות עזריהו בן עודד וחנני הרואה (בימי אסא), יהוא בן חנני החווה (הנוזכר במלכים בתור אחד מנביאי אפרים) יחזיאל בן זכריהו ואליעזר בן דודוהו ממרשה (בימי יהושפט) וזכריהו בן יהוידע (בימי יואש בן אחזיהו). בודאי לא בדו סופרים מאוחרים מלבם את כל אחד מהשמות האלה.

שונות היו זו מזו שתי הממלכות האלה (אם גם לא במדה מרובה), וכתות שונות זו מזו היו גם נביאי ה' שבתוכן. באפרים היתה השפעת הנביאים גדולה בלי גבול. שם היו כח ריבולוציוני אדיר וחזק, מהעדה מלכין ומהקים מלכין. הם נכנסו בעובי הקורה בכל קשר שהיה שם ביד חזקה ובמוראים גדולים הקימו את נבואותיהם, ולא הסתפקו בתוכחות ובאזהרות בלבד. מה שהתחילו הנביאים שבדור שמואל והספיקו בימי דוד, גמרו נביאי בית מדרשו של אחיה השילוני בימי מלכות אפרים. אחיה, שהקים את ירבעם

* הספור על דבר הנביא הבא מיהודה אל ירבעם בן נבט אינו ענין לכאן, לפי שיצירתו המאוחרת מוכחת מתוכו, וברוחו הוא אגדה ישראלית-שומרנית ולא יהודית, כמו שיבואר.

למלך, מתנבא בזקנתו על חורבן בית ירבעם; יהוא בן הנני עומד בראש הקושרים על בית בעשא; אליהו ואלישע ממליכים את יהוא עלי־כנת לבער אחרי בית אחאב, ושלוֹם היה בין אלישע ובין יואש בן יהואחז בן יהוא (מ"ב י"ג, י"ד - כ'), אף־על־פי שגם על יואש נאמר, ויעש הרע בעיני ה' כעל כל אחד ממלכי ישראל.

עד כמה היו נביאי אפרים ושומרון משתמשים בכח החמרי, אנו רואים גם באגדות על־אודותם. נפלאות אליהו ואלישע הן אילוסטראציה סימבולית לכח החמרי הגדול שהיה בידי הנביאים בימים ההם באפרים. הן הם חסרים אך מעט מאלהים, ארץ ושמים בידיהם, והם עושים בהם כאדם העושה בתוך שלו. מצד אחד אפשר לומר, שטובה מדה זו ממדת גד ונתן, כמו שאנו רואים מהשוואת התוכחה, שהוכיח נתן את דוד על דבר בת־שבע, אל מה שאמר אליהו אל אחאב על דבר נבות היזרעאלי. נתן פותח במשל וחידה ומסיים בסליחה ומחילה או בבקשת סליחה ומחילה, ואליהו הולך לקראת אחאב ונותן עליו בקול בלי כל פתיחה והקדמה: „הרצחת וגם ירשת!“ אבל גבוהה עד אין חקר משתי המדות האלה יחד היא התורה שבפתגמים: „כי לא בכח יגבר איש“, „לא בחיל ולא בכח, כִּי־אם ברוחי“ וכיוצא בהם, ועל כל פנים נאווה תורה כזאת לנביאים יוחר הרבה מהכח החמרי, בין שהוא דרך תקיפות תלויה בהתרפסות בין שהוא דומה לשלטון גמור; כי כלל גדול שאין לו יוצא הוא: שאי אפשר לכח החמרי שלא יפגום מעט או הרבה את רוח הקודש התלויה בשלמות המוסרית ובטהרת המדות הגמורות.

הכח החמרי הוא באיכותו יסוד זר לנבואה שלנו, שדרכה דרך צדקה ומעשים טובים: שהרי מתן שכרם של צדיקים וענשם של רשעים לא הורגשו מעולם בהור חזיון קבוע בארצות החיים. ההכרה שאין שכר ועונש לאיש כפעלו מחוקי החיים הקבועים; שהרבה צדיקים אובדים בצדקם, ורשעים מאריכים ברעתם, — היא בלי כל ספק קדומה לדורו של ירמיה, והתשובה הדתית־הגיונית האחת על שאלת „צדיק ורע לו רשע וטוב לו“ (שמתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא), גם היא קדומה בודאי יותר ממה שמשערים על פי מקומות רבים בכתבי הקודש. אך במעשי אליהו ואלישע היא מתורצת בנוסחה גסה מאד: הנביאים מסייעים בה לה' בידיהם להפרע מעוברי מצוותם בעולם הזה, ולא זאת בלבד אלא שהם מסייעים בעצמם גם לשונאים לקצות בבני ישראל, שבביל שאינם עושים רצונו של מקום. אליהו ואלישע לא רק יודעים ומגידים מראש, שעתידיים הארמים להכות את ישראל מכות גדולות ונוראות, הם מושחים בעצמם את חזאל על ארם, כדי שיוכל למלא את משלחתו זאת. על אלישע יכופר, שהוא בא לדמשק ונבא לחזאל, שהוא עתיד למלוך על ארם ולהחריב את ארץ־ישראל, מבצריהם ישלח באש ובחוריהם לחרב יהרוג ועולליהם ירטש והרוחיהם יבקע, בשעה שחזאל בעצמו לא ידע עוד ולא עלתה על לבו, שהוא ימלוך תחת בן־הדר. לכבודם של אליהו ואלישע נחוק להעיר, שבלי כל ספק איזו באגדה אחרונה זו אפילו גרעין היסטורי כל־שהוא (*).

(* ארץ־ישראל היתה מסועכת למלכות ארם כימי בית אחאב וביה יהוא, ואפשר לשער, שאלישע התנגד למלחמות עם מלכי ארם, כשם שהתנגדו ירמיה ויחזקאל למורדים נבוכדנצר וזה יסוד האגדה ע"ד השתתפות אלישע בהמלכת חזאל.

כשם שאין לנו להצטער על שני שרי החמישים וחמשים, שירדה אש מן השמים ותאכל אותם הנם, כך אין לנו צריכים להפוך בזכותם של אליהו ואלישע על-אודות מעשיהם באדם. בעלי האגדות האלה, בכוונתם להודיע כחם של אליהו ואלישע, לא התכוונו כי לא מברכים הם, אלא מנאצים, כי הם מיחסים לאלישע מעשים אשר לא יעשו, מעשי בוגד מסגיר עמו ביד אויב. הן לא דבר קטן הוא לחזק את ידי שר צבא האיבים ולהבטיחו מראש, בטרם עוד יצא למלחמה—לנצח נצחון גדול ולעשות כלה באנשי מלחמתו. ויש בתנ"ך עוד ספורים ואגדות כאלה, שיוצריהם כוונו בהם לצד אחד ולא התכוונו אל הצד השני שבדבר.

בכלל משונים דרכי הנביאים במלכות ישראל: נביא בית-אל מדבר שקר בשם ה', ואחרי כן מדבר ה' אליו באמת (מ"א י"ג). איש אחד מבני הנביאים שבימי אחאב, אמר אל רעהו הכנינא בדבר ה' וימאן האיש להכותו ויאמר לו. יען אשר לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה. וילך מאתו וימצאהו האריה ויכה. מיכיהו בן ימלה אומר בראשונה בלשון הנביאים האחרים אשר לא ישרו בעיני יהושפט: „עלה והצלח". אחרי כן הוא מודה, שראה בחזון, שמלך ישראל עתיד לנפול במלחמה. ואחרי כן, כשהקניטו המלך, הוא אומר: „לכן שמע דבר ד' ומתאר חזון אחר באיתי ענין, והחזון מזור מאד—אין כמוהו עיד בכל כתיבי קדשנו: „הי יושב על כסאו, וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו. ויאמר ה': מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד? ויאמר זה בכה, וזה אומר בכה, ויצא הרוח ויעמוד לפניו ויאמר: אני אפתנו. ויאמר ה' אליו „כמה?" ויאמר: אצא והייתי לרות שקר בפי כל נביאיו. ויאמר: תפתה וגם תיכל, צא ועשה כן". מה רהוק היא החזון הזה לא רק מהשקפות הנביאים האחרונים, כי אם גם מרוח ספרי שופטים ושמואל ברשימות היותר ישנות שבהם! מי לא יראה בחזון הזה ובכל ספרי הנביאים שבמלכים רוח זרה מיוחדת, שאינה מצטרפת בשום אופן לדעות האלהיות שבספרי הנביאים האחרונים?

ויש בספר המלכים תעודה ברורה ונאמנה, שהרוח הזרה הזאת נשארה באפרים גם אחרי עמוס והושע. התעודה הזאת היא פה-שת גרי אריות (מ"ב י"ז, כ"ד עד סוף הפרק) כלום אפשר לאמר על פי תורת עמוס והושע, כי הגוים הנכרים אשר הושיב מלך אשור בערי שומרון לא ידעו את „משפט אלהי הארץ" ועל כן שלח בהם ה', כיומר, אלהי הארץ הזאת, המושל בה בלי מעצור, את האריות והיו הורגים בהם, עד שבא אחד מהכהנים, אשר הגלו משומרון וישב בבית אל והיה מורה אותם, איך ייראו את ה', ובוה שב ה' מחרון אפו? הלא כבר אמר עמוס, הראשון לנביאים האחרונים, כי ה' הוא „יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שהו, עושה שחר עיפה ודורך על במתי ארץ", כלומר קונה שמים וארץ ואלהי הרוחות לכל בשר, ולא אלהי ארץ ישראל לבד, אשר בה לא יבצר ממנו כל אשר יחפוץ לעשות, ובמה שמחויץ לגבולה אין לו כל עסק. הלא בראש ספר עמוס אנו מוצאים איתו עושה משפט וממילא גם שגיא כח בכל הארצות אשר מרביב לארצי, ואיננו

אפוא אך אלהי ארץ אחת, אשר לו משפט ושלטון בה בלבד. דברים כאלה עולים יפה לדעתו של נעמן שר צבא ארם, שבקש לו (ובודאי כוונת הכתוב שגם לקח לו) משא צמד פרדים אדמה מאומת ארץ ישראל, למען יוכל לזכות לה, גם בהיותו מחוץ לארצו של האל הגדול הזה; מתאימים הם גם לדעתו של מחבר ספר יונה, שעל פיו אפשר לנביא ה' ברצותו לכבוש נבואתו, לברוח מפני אלהיו (הרשישה⁴),—אך על פי תורת עמוס והישע אי אפשר לישבם בשום אופן. ומה מוזרה היא עפ"י תורת הנביאים האחרונים האלה העצה הטובה להביא את אחד מכהני שומרון למען „יהי מורה אותם, איך ייראו את ה'". אמנם אפשר לאמר, שזאת היתה עצת מלך אשור בלבד, שנאמר, „ויצו מלך אשור לאמר הולִיכו שמה...“ ובעל הרשימה אינו מודה לו, שהרי אנו מוצאים כיוצא בזה בתלונות רבשקה על חזקיהו, אשר הסיר את הכמות ואת המזבחות (מ"ב י"ח, כ"ב); אבל מפשוטו של מקרא נראה, כי עצה זו הועילה במצת (מ"ב י"ז, כ"ה, כ"ח, ל"ב, ל"ה, מ"א), וכי תורת הכהן היתה טובה מאד, אלא שלא קבלוה „הגוים האלה“ בשלמותה. איש מכהני בית-אל, שבאשמתם נשבתה מלכות שומרון, הוא שהיה למגן לתושביה החדשים, היא שהיה למליץ ביניהם ובין „אלהי הארץ“, בתירתו ובדעתו את „משפט אלהי הארץ“ הציל אותם מהיות לברות לאריות, אשר שלח ה' בהם! הזאת תורת תלמידים נאמנים לעמוס ולהושע? או כלום היו תלמידי ירמיה ויחזקאל או בני דורם של עזרא ונחמיה מיכשרים ליצור אנדה אלילית כזאת?

אנדה זו, אף-על-פי שהיא מכוונת נגד השומרונים, לא יהודית היא ברוחה, כי-אם יצירת אפרים. כשם שאנו מוצאים רוח אלילית דקה גם בדרכיהם של נביאי אפרים, שנלחמו כל ימיהם עם עבודת האלילים, כך אני מוצאים פה רוח זרה אפרתית כזאת באגדה מכוונת נגד שרידי אפרים שבשומרון. יש לשער,

* ע' ספר יונה גמרו כל האוקסוגיטים, שהוא מן המאה ה-18, שבמאותה; אבל קשה להאמין, שלאחר שפשטה תורת הנביאים, ערב איש את לבבו ליהם לנביא ישראל מתשבת בריחה מפני ה', גם תמוה מאד, שבדי להודיע, כמה גדול כחה של חשיבה, נבחרה למיפת העיר ביניה, שהיתה להרבה עיר לפני גלות יהו כין, כמדומה, שיותר הרבה מסהכר, שהספיר נוצר בימים ובמקום שהיו בין ישראל ובין אשור יחס מדיני ורעיון האחדת האלהית לא היה מווקף למדי, והנבואה לא נחשבה לחיון תלוי בט רח המדות, (הלע היה דבר ה' אל ונבא מכית אל, אשר כתש לנביא הבא מיהודה יודב-אליו בשם ה' (שקל) האיקס גיטים אומרים שהמחבר הנאחר המתמש בשם יונה המוזכר במ"ב, אבל יש להתבונן אל הקשר הרב שבין הספיר הזה ובין הכרת שם יונה במלכים ולהבין היטב את מטרת הספר, שבשום אופן אינו בא להודיע כחה של תש בה, כי-אם לפרש במה זכו האשורים להיות לבני גדול ומצליח בלבד, למה השאיר ה' שכן קשה כזה ליש-ל, על יונה נאמר, שה' דבר אליו, שעתידים דארמים להנגף מפני ישראל (מ"ב י"ד, כ"ה) ומגפה זו היתה בעורת אשור או ע"י אשור (עיין לה'ן). ורק אחרי כן הית: הבחית עם אשור לשור ולשבר לישראל ולמתתה גדולה גם ליהודה. בימים האלה, בהיות עור ישראל על אדמתו, נוצר הספר הזה; גם אפשר שהוא פק מספר גדול על-אודות יונה או כשמו—מלשון וכתוב במ"ב נראה שהיה נביא מ-ארם—שלא יכול בעל ספר המלכים להשתמש בו, מאשר נמצאו בו דברים זרים ורבה ספפור דמעשה שבדינו, או זרים עוד יותר, המלים המאוחרות שבו אינם מרות כפי סופר יודע ים כבעל הספר הזה. ונאם בעצמו גם הוצ היה איש מארץ זבולון (יחושע י"ט, י"ג) שהיה „סוכן להוף ימים“, ואין כל פלא, אם שי המקום הזה היו משתמש במלים א-מיות-עבריות. רק הפלגי נה מאוחרת בודאי אך הוספת עלות ושירות היתח בהינה בימי מסדרים

שהאפרתים או בני עשרת השבטים, שנשאר בברך אחרי הגלות (* מקצתם התקרבו לגוים ומקצתם התקרבו ליהודים בימי ירידת מלכות אשור שאחרי דר. תזקיהו **). אותם שהתקרבו לגוים לא רק שלא נטמעו בהם מהר, כי אם להפך: „הגוים האלה“, התושבים החדשים או בני עמים אחרים שנאתו בברך ישראל מכבר בימי שעבודי מלכי ארם ואשור, התערבו בבני אפרים יותר ממה שהתערבו בני אפרים בהם; כי גם בני אפרים היו עובדי ה' בעיקרי אמונתם ונאמנים לאלהי ארצם על פי דרכם כראוי, ועל הושע המלך האחרון, האומלל שבמלכי שומרון, נאמר: „ויעש הרע... אך לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו“, ועל כן היה גם בהם מעט או הרבה מאותו הכח הרוחני המיוחד שנראה על ישראל עוד בימי השופטים. אך אותם שהתקרבו לבני יהודה אחיהם התערבו בהם מהר לגמרי, והם יוצרי האגדה הזאת, שרוח הקולטוס האפרתי והשנאה לאפרתים בלולות בה יחד; וומיין זה גם המעשה שבניא הבא מיהודה ונביא בית אל המוזכר למעלה); וכשנתרבה הישוב ביהודה בימי מלכי פרס, והיהודים התחילו קוראים לשומרונים „צרי יהודה ובנימין“ היו דברי האגדה הזאת לדברי קבלה, כי—זה כלל גדול בדברים האלה— רק יצירת אגדה צריכה תנאים מתאימים ומקורים נאויים ליוצריה, ועל קבלת אגדה אין להקשות כל קושיה: כיון שנוצרה, אין מעצור לה עוד מלהתקבל, גם אם תהי כולה מוקשה.

ט

אנו רואים אחרי כל אלה, כי פעולת נביאי שומרון ואפרים ופעולת עמוס והושע אינן מצטרפות זו לזו כלל, בשעה שבין פעולת עמוס ובין פעולת שמואל אין תהום רבה כזאת. אילו לא נכנסו לספר המלכים ספורי נפלאות אליהו ואלישע ועוד דברים אחדים מתאימים ברוחם לספורים האלה, היינו משערים, שבודאי היו עוד נביאים הרבה באפרים אחרי אחיה השילוני, ועמוס וחבריו קבלו מהם. אבל הספורים האלה מעידים, שרוח אחרת היתה בנביאי אפרים שלפני עמוס, ועלינו אפוא לבקש את הזרם המחבר את נבואת ה„אחרונים“ אל נבואת ה„ראשונים“: הן לא ישגא ארו גבוה ואדיר כעמוס בלי אדמה ואקלים מסוגלים לזה. אבל אין לנו לבקש הרבה: עלינו אך להאמין לבעלי אסופיתנו יותר ממה שהאיסקיגטיים נוהגים להאמין להם. מסדר ספר עמוס מגיד לנו את החידה בפירוש בראש הספר: עמוס היה מתקוע, היא תקוע העיר היהודית, אשר יאמר עליה, כי עוד בימי דוד היתה מקום חכמה.

(* מה שחוקרי ההיסטוריה הישראלית הוסיבים, שכל ענין הגלות היא דבר שלא היה מעולם, גם היא מן ההשערות שאין להגדר אהיהן יותר מדי, אף-על-פי שהן נכונות בעיקרן. אי אפשר להכתיש לגמרי מה שגשגה בכתיב קדשנו פעמים הרבה כל-כך. האמת היא בתוך גב בשאלה כזאת כנרוב השאלות ממין זה. גלות שלמה בפעם אחת לא היתה מעולם, אך גלויות גדולות היו בידאי, ודרך המקרא להשתמש בהפלגה בכלל. אך בדבר הזה נאזה ררך התפלגות, כי הגלויות הגדולות היו מביאות לידי גלויות שלמות. הנשארים בברך אבייתיהם היו עלולים לנטמע בניים אחרים.

(**) האגדה התלמידית בענין הזה, מתאמת לאגדה המקראית שב דברי הימים) (יה"ב 9) א—יט. ולרשימה שב„מלכים“ (מ"ב כ"ג, ט"ו) כמו שבואר להלן.

שם גדל, שם קנה חכמה ומוסר, ואף-על-פי שלא היה מבני הנביאים (כמו שהאומר לאמרה לאמצייה כהן בית אל) הלך כל ימיו בדרך נביאי יהודה, בדרך הנביאים שלא השאירו את שמותיהם לזכרון לדורות עולם ושעלינו לבקש ראיות גם על מציאותם, כשם שהלך שמואל גם הוא בדרך אנשי האלהים אשר היו לפניו. על כן פזח דבריו: „ה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו“, על כן הוא מקוה ומתנבא, כי באחרית הימים „יקים ה' את סוכת דוד הנופלת“, ועל כן הוא שונה ברוחו מנביאי אפרים שהיו לפניו, ואין אנו צריכים לאמר כדרכי האקסיגיטים האשכנזים, שכל אלה הוספות מאוחרות והגהות של כתבנים נמהרים או זייפנים בודים דברים מלבם ומיחסים אותם לסופרים קדמונים בכוונות פילוסופיות דקות.

עוד בימי שלמה כשל כח הנביאים ביהודה. אך גם בימי רחבעם לא תמו נביאים משם, אלא שלא עשו ולא יכלו לעשות גדולות. הם אך יכלו לנהם את הממלכה הנשארה וליעץ בשם ה' להמנע ממלחמות מיתרות. אך במדה שהורע כחם החמרי התחיל כחם הרוחני, המוסרי, הולך וחזק. נביאי יהודה לא התערבו עם שונים, לא הביאו לידי מהפכות ולא עשו נפלאות גדולות לעיני העם, על כן לא זכי להזכר ולהכתב על ספר המלכים, וגם אותם שנקבו בשמותיהם בדברי הימים מוטלים בספק ואין מאמין באמונה שלמה במציאותם. אבל מהם יצאו מורי דעה ומטיפים בני חורין, נכונים „לחת גום למכים ולחיייהם למורטים“, הם אבות הנבואה הנשגבה המסורה לנו בספרי „נביאים אהרונים“, ואפשר שיש בספרים האלה גם פרקים שלמים משלהם.* מלכות יהודה היתה קטנה ורפת כח ממלכות ישראל. במלחמות שנלחמו שתי הממלכות האלה זו בזו לא גברו בני יהודה אפילו פעם אחת. גבורת אבים או אביה בן רחבעם המסופרת בדה"ב (י"ג) היא אגדה מוכחשת מתכנה (בארבע מאות אלף איש הפיל אביה „חללים מישראל חמש מאות אלף איש בחור“), כרוב ספורי דברי הימים, שלא ידעו בעליהם או מסדריהם לכלכל דבריהם במדה, כי לא גבר אביהם על ירבעם במדה חשובה קצת, אנו רואים מדברי ימי אסא בנו: כאשר עלה עליו בעשא מלך ישראל הוכרח לקרוא לעזרה את מלך ארם בדמשק, אשר התחזקה עוד בימי שלמה, ובימי אסא ובעשא כבר שפכה ממשלתה על ישראל ויהודה יחד, כנראה מלשון הכתוב (מ"א ט"ו, י"ט; דה"ב ט"ו, ג'). ויהושפט השלים עם אחאב וגם התהתן בו. נראה, שמטרת ההתקרבות הזאת היתה להתחזק. גם קרוב לודאי ששניהם באו אז בברית בגלוי או בחשאי עם אשור, אבל אין כל ספק שהממלכה הדרומית, ממלכת השבט האחד או השנים, היתה משועבדת קצת לממלכה הצפונית רבת השבטים, ולא להפך. ומאשר לא נעשו גדולות ביהודה הקטנה, לא יכלו נביאיה להיות ליסוד לאגדות מעשיות, ולא מצא בעל ספר המלכים ואולי גם בעל „דברי הימים למלכי יהודה“ כל ספור חשוב על-אודותם, ועל כן לא בא זכרם במלכים גם אגב אורחא. אבל השפעתם על אחיהם היתה מרובה מהשפעת נביאי ישראל הנאזרים בכח המרי.

* למעלה הנבואה על מוצב שניטעיה יכלה להאמר ולהכתב קודם לישיעה.

מצב יהודה המדיני הפנימי היה טוב ממצב אפרים. בני יהודה, שדבקו במלכם גם בימי רחבעם, היו שלמים עם בית דוד כל הימים, ואהבתם לבית המלוכה חזקה מדור לדור, כטבעה של האהבה הזאת להיות הולכת וחזקה במדה שהדינאסטיה מארכת ימים. ארץ יהודה, הרחוקה מצור ומצידון והמובדלת מהן על-ידי מלכות אפרים, היתה ימים רבים למגן לעם היושב עליה מפני חוקות הגוים הצפוניים, ועל כן לא נגררו מהר אחריהם, תחת אשר בערי אפרים השפיעו חוקות הגוים והשקפותיהם גם על נביאי ה', אף-על-פי שכל תעודתם ומטרתם היו להרחיק את העם מחוקי הגוים.*) בלי כל ספק היו נביאי יהודה רחוקים מהרעיון ליחס לאלהי אבותיהם המעלה אותם מארץ מצרים בקשת עצה בכלל ושאלה בדמות „מי יפתה את אחאב?“ ובדמות „במה?“ שאחריה ביחוד. שם, בממלכה הקטנה, שהיתה חשובה בעיניה תמיד מאחותה הגדולה ממנה בכח ובמנין, שם נתפתחו ונתחזקו ההשקפות האלהיות הגבוהות והכרת האחדות הגמורה, שיצרו את ספרי הנביאים האחרונים, ועברו אחרי כן מנביאים לסופרים ולחסידיים, ומהם לפרושים ולאיסיים. נביאי יהודה היו מכבדים את בית דוד, מעולם לא עלו על לבם מהשבות קשר ומהפכה, ומלכיהם לא היו יראים מפניהם יראת העונש, ועל כן לא נוצרו על-אודותיהם אגדות, שמקצתן נמירות כבוד בקלון, כשרפת שרי המישים והמשיהם וגרוי דובים בילדים ופגישת אלישע וחזאל. הם לא באו לידי נסיונות של בקשת תקיפות, אבל סכסכים היו בודאי גם ביניהם ובין המלכים, אשר נטו נחורתם או מרוח תורתם, ואין לזלזל יותר מדי בספרי בעל דברי הימים על-אודות סכסכים כאלה (דה"ב ט"ז, ז-יג; י"ט, ב'; כ', ל"ג; כ"ד, י"ט-כג; כ"ה, ט"ו-יז). הספורים האלה מתנגדים לשאיפת המחבר לפאר ולרומם את בית דוד, ועל כן אין יסוד לבטלם, -- ורמזים להם יש גם במלכים*) באמונתם ובהם לבבם, בלי כל שמץ נחשבת קשר או שאיפת משרה, היו רחוקים גם משפת הלקות ודרכי התרפפות, ולא נמנעו מגלות דעתם על כל אשר לא ישר בעיניהם. בידיהם או ברוחם נמסרו מדור לדור ידיעות על-אודות המלכים, ועל פיהם נאמר על האחד: „ויעש הטוב והישר“ ועל האחד: „ויעש הרע“. הם לא השפיעו הרבה על עניני המדינה החיצוניים -- כי על כן אין בידינו מסירות על-אודות פעולתם המדיינית -- אך על העם היתה השפעתם מרובה. הגה אמציה כהן בית אל קורא אל עמוס בזעפו: „חזוה לך ברח אל ארץ יהודה ואכל שם להם ושם תנבא“. מכאן ראייה, שביהודה היו רגילים יותר לשמוע תוכחות, והמטיפים היו מכובדים שם בעיני העם והממשלה יותר מבאפרים, אף-על-פי שבימי ישעיה

*) מי שלא יבין דבר זה יזכור נא, כי יש גם בתלמוד הרבה חוקים ומנהגים ודעות לקיחים מפרס מרומ; בי גרות התלמוד אנו מוצאים גם את מטטרון, שה א, כידוע, מכני האלהים הרומיים, וכפרי המום הקבלה שבימי הבינים מלאים השקפות זרות ומתנגדות לעיקרים חשובים מאד. ולע עוד אלא היתה השקפת כאלה היו ליסוד למנהגים קבועים אצלנו כל כך, שכמעט אי אפשר לבטלם בלי סכנה גדלת כולה, (***) נוח שנוסף ב ברי הימים על-אודות יואש ואמציה מרומם כמלכים במאמר „כל ימי אסר וזרה יהודע הכהן“ (י"ב, ג), כלומר, כל עוד היה יחודיע הכהן חי ולא אחרי כן, ובמאמר „רק לא כדוד אביו, ככל אשר עשה יהואש אביו עשה“). גם ההער המזוה קצת על אסא: „רק קצת זקנהו חלה את רגליו“ (מ"א ט"ו, כ"ג) מתייחסת יפה עפ"י הוספת בעל דברי הימים.

ומיכה נמצאו גם ביהודה מתרעמים על המטיפים (ישעיה כ"ט, ו', כ"א; ל', י'; מיכה ב', א', י"א; ג', ה' עד סוף הפרק), שם לא „שנאו בשער מוכיח“ (עמוס ה', ו'), כל-כך, לא צוו על הנביאים לאמר „לא תנבאו“ (שם ב', י"ב), והנביא לא נחשב ל„אוי“ ול„משוגע“ (הושע ט', ז'; מ"ב ט', י"א).*

ככה נפרדה הנבואה הישראלית הכללית והיתה לשני זרמים. באפרים היה בסופה ובסערה דרכה, שם היו הנביאים נוהגים נביאותם ברמה, מאיימים על המלכים ומשתררים עליהם בכח חמרי גדול; אך השפעתם המוסרית על העם לא היתה מרובה, כי בדרך ישרה היה להם עסק לא עם העם, כי-אם עם המלכים ושרי החיל. וביהודה סללה לה הנבואה דרך אחרת, או, מה שנכון יותר, הרחיבה וישרה את הדרך הסלולה הישנה, את דרך ההשפעה המוסרית הישרה על העם, לא במעשי קשר ולא במעשי נסים מרובים, כי-אם בדברי מוסר ותוכחה והזכרת מסורת אבות. בהתחלקות הממלכה נחלקה גם הנבואה: נבואת דור שמואל נחלקה לשני כחות. כחה החמרי חלף מיהודה ועבר לאפרים, וכחה המוסרי נשאר ביהודה ויהי הולך וגדל בה.

בראשונה היו שני הזרמים האלה נפרדים לגמרי ולא יכלו לקרוב זה אל זה. מפני המלחמות אשר היו בין ישראל ובין יהודה (**). הברית בין יהושפט ובין אחאב לא הספיקה לקרב את שני הזרמים האלה, מאשר היו נביאי ה' גרדפים באפחים בימי איזבל; וגם יש לשער, שכל הברית ההיא היתה למורת רוח לנביאי יהודה, אף-על-פי שהיתה נחוצה מאד לירושלים ולשומרון יחד. וכאשר האביד יהוא את בית אחאב והרג את אחזיה בן יורם בן יהושפט מלך יהודה, הופרה הברית ההיא מאליה, וכמובן לא נתחדשה לא בימי עתליה בת אחאב ולא בימי יואש בן אחזיה, רק אחרי מלחמת יואש מלך ישראל ואמציה מלך יהודה, שגנף אמציה בה, ויהודה נשתעבדה לישראל, יכלו יהודים וישראלים להתערב אלה באלה, ולא יפלא, אם נמצאו בימים ההם בערי אפרים נביאים שנוצרו או גדלו ביהודה, ונבאו לאפרים ברוח התורה שקנו להם ביהודה, וגם נשאו את נפשם לימים אשר יתאחדו יהודה וישראל והיו לנמלכה אחת כבשנים קדמוניות, ובית דוד ימלך עליהם, ולא יהי עוד כל שר-חיל שיאף משרה עולה על כסא המלוכה ושם שמות בארץ.

י

עוד דבר מיוחד הוציל בימים ההם לאחד את הממלכות האלה; אויב חזק ומרא לטש עיניו על שתיהן, ומלכות ישראל כבר היתה בידו ואולי גם יהודה עמה. במלכים ידובר בלשון קצרה על גבורת ירבעם השני, והדבר תמוה קצת. אך תמוה עוד יותר מה שימים אחדים אחרי מות המלך הגבור הצולח והמנצח

(* יחס כזה אל נביאים-מוכיחים כימי עמוס והושע אין בו כ? סתירה לכחם החמרי של ראשי הנביאים באפרים. כלכד זאת ראוי לשער, כי משמת אלישע, כשפ כחם של נביאי זפרים ולא הספיעי עוד ע' השירים וכתהנים.

(**) מובן מאלין, כי דבר הנביא, שכע מיהודה אל ירבעם בן נבט וקרא „הנה בן גולד לבית ציר יא שיהו שמו“ אין בו כל נרעין היסטירי לא מימי ירבעם הראשון ולא מימי מלכי אפרים-בבלע.

ההוא קשר איזה שלום בן יבש, שאין המקרא מודיע לנו על-אודותיו דבר, על בנו, וימיתו וימלוך תהתיו. אמנם רק חודש אחד מלך, אך השאלה היא, איך עלתה ביד איש לקשור על בן המלך הגדול ההוא? ולמה לא מהרו אנשי הארץ להשיב על כסאו את אחד מזרע המלוכה, כאשר עשו ביהודה, אחרי מות יואש ואמציה ואמן בן מנשה? הלא ראוי היה מלך גדול כירבעם השני, שתכון הממלכה בביתו אחרי ביד בנו, אשר היה דור חמישי ליהוא. אך באמת היו נצחונותיו של ירבעם גם הם אך יציאה מרעה אל רעה, מפחת אל פחת ממש, כי חזק עול אשור על ישראל. שני דרכים היו לממלכות ישראל בימי בית אחאב ובית יהוא: להיות בעלת ברית לארם, אשר במדה שכשל כחה חדלה להשתרר על ישראל והיתה—או הסכימה להיות—אך בעלת ברית לבר, או להתחבר עם מלך אשור, שהיה הולך וכובש ובמדה זו היה עולו הולך וכבר. אפשר לחשוב לודאי גמור, שבימים ההם לא יכלו מלכי ארם וישראל גם יחד לעמוד לפני מלכי אשור; אך עם זה לא יפלא, שנמצאו אנשים נמהרים, שנטו אחרי ארם והסיתו את העם בבית יהוא, שלפי דעתם הרכיב לראש ישראל אדונים קשים לבלתי הועיל* על כל פנים ברור הוא, שהשבת גבול ישראל „מלבוא חמת עד ים הערבה“ או „השבת דמשק וחמת ליהודה בישראל“ (מ"ב י"ד, כ"ה—כ"ט) היו באמת אך הרחבת גבול אשור וגמר הכנעת שומרון וארץ ישראל ויהודה לפני מלכי אשור, וזה הדבר אשר לא גדלה השמחה על גבורות ירבעם, ולא נתחבב בית יהוא בגללן.

הקשר על בית יהוא היה אפוא גם קשר על מלכות אשור, ועל כן „בא פול—הוא תגלת-פלאסר—מלך אשור על הארץ“** והיה לעזר למנחם בן גדי שקשר על שלום; ו„כימי פקח בן רמליהו“, שקשר על פקחיהו בן מנחם וימיתו וימלך תחתיו על מנת להתחבר עם ארם נגד אשור „בא תגלת-פלאסר מלך אשור ויקח את עיזון ואת אבל בית מעכה... (ואת) כל ארץ נפתלי“. והושע בן אלה המלך האחרון ש„קשר על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתו וימלוך תחתיו בשנת עשרים ליותם בן עוזיהו“ היה בתחלת מלכותו עבד לשלמנאסר מלך אשור, שעל מנת כן קשר על פקח, וגם לא עלה על לב עוד בימים ההם להתחבר אל ארם, כי כבר הכניע מלך אשור את ארם. אך אז התלה מלכות מצרים לפתות את מלכי ישראל ויהודה למרוך במלך אשור.

בימי המהומות ההן, שתחלתן היתה עוד במלכות ירבעם, התנבאו עמוס והושע. אך נראה, לא רק מהפסוקים הראשונים שבספריהם, כי אם מתוך דבריהם, שהושע מאחר קצת מעמוס. נבואות עמוס נאמרו כולן בימי ירבעם,

* גם אפשר, שכל המכות הגדולות שהכו הארמים כישראל היו אך בלש 659 נטת מלכי ישראל אחר אשר—שנראתה בכל ימי התקופה ההוא. או לפרקים—ורבים היו מרגנים אחרי המלכים בגלל זה. ע"י הסערה זוגול לישב את הסתירות שבין ספר המלכים, אשר לא תזכר בו מלכות אשור עד דור אחו, ובין הרשימות האשוריות, שעל פיהן היו מלכי ישראל כגיפים לאשור ימים רבים לפני הדור ההוא. ** הפסוק המתחיל ב„בא פול מלך אשור“ רומז, שלשמע קשר שלום בא לעשות שפטים בו ובעזרים לו ולשים עונש על הארץ, וזה דבר אלף כבר הכסף אשר נתן מנחם לשלום. להיות ידיו אתי: אחרי כן נבה את היסף מישראל.

כי על כן הוא מתנבא למהומות קרובות ולמפלה קרובה, והושע מדבר במהומות נראות לעינים ובמפלה שאינה מוטלת בספק. אף־על־פי שעדיין לא באה עוד כתומה. עמוס מוכיח את שרי העם ותקיפו ומהיר, כי רעה עתידה לבוא בגלל רוע מעלליהם, והושע מדגיש, כי הצרות והעוֹת שבאו על הארץ הן פרי המעללים הרעים. אבל שניהם רואים ומפרסמים, שרקבון עמוק בממלכה החטאה שלהם, רקבון גשמי ורוחני, עול כבוד מחוץ ושלטון איש באחיו מבית, ואין חולה בלב טהור על שבר יוסף. כל מיני בעלי זרוע עושים מה שלבם חפץ, הכהנים דומים לחברי מרצחים, השרים ומקורביהם עושים דלים ורוצצים אביונים, ואין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ, בקצרה, פריקת־עול, התפרדות ואנרחה, בשעה שקשי המצב המדיני דורש התאחדות, משנעת ודאגה מרובה לשלום הצבור ולקיום האומה. אבל אחרו הנביאים הגדולים האלה, גאוני הנבואה הישראלית־היהודית (*), להופיע לאפרים, כבר אָבדה עצה ואָפסה כל תקוה לממלכת ישראל. „מצרים קראו, אשור הלכו“, קורא הושע בלעג וביאוש על שתי הכתות המתנגדות, שפעם גברה האחת ופעם גברה השניה, ומוסיף בשם ה': „כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי, כעוף השמים אורידם“, כלומר אבד מנוס מהם על כל פנים. על מה? לכאורה, רק על עזבם את ה', כמו שהוא אומר כמעט בכל אחד מפסוקי ספרו: „ופקדתי עליו דרכיו“, „כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה, אני אני אטרוף ואלך“, „עתה יזכור עונם ויפקוד חטאתם“. אבל גם ירמיהו ויחזקאל הרבו לדבר מוסר ולחרף את בני דורם על רוע מעלליהם, הם הגדילו בזה מכל הנביאים אשר היו לפניהם, ואף־על־פי־כן הם יועצים גם עצות מדיניות ומצוים בשם ה' בתוכחות חמה ללכת בעצתם ולשאת את עול נבוכדנצר אשר אין תקוה לעמוד לפניו. מהם נוכח להקיש על הנביאים שלפניהם שגם הם לא אָמרו מעולם: חנקו את ידיכם ושובו אל ה' ובטחו בו לבד ונושעתם ברגע אחד (**); אלא שאין לשונם מובנת לנו למדי, וגם במקום שפשוטו של מקרא מובן לנו, אין אנו יודעים, עד כמה איננו יוצא מדי פשוטו, ועד כמה יש בו מן ההפלה הפיזית. גם לסוף דעתו של ירמיהו, שרוב דבריו פרוזיים, אנו עומדים לא בכל מקום, כמו שיבואר להלן, וקל וחומר להושע, שכמעט כולו סגנון פיזי מוקשה וכל דבר מדבריו נשמע לכמה פנים. הנה הוא נראה כלועג גם לבוטחים במצרים, גם לנוטים אחרי אשור, ואין אנו יכולים להכריע אי זה משני הדרכים האלה יכשר בעיניו. אבל, ראשונה, מה שאין אָנו רואים בדברים שלפנינו, בנוסחה שנשמרה לנו בלי הטענה שנעל פה ובלי באור מלים ודבורים זמניים ומקומיים, היה בודאי גלוי וברור לשומע ולקורא את הדברים בזמנם ובמקומם (כלום אפשר לשער בכלל, שהיה איש מדבר אל קהל־עם או אפילו אל חבורה קטנה בלשון סתימה

(*) קשה וגם אי אפשר לגמרי להכריע, מי גדול ממי נביאים. אך לפחות בידה ידועה אפשר לאמר על שני אלה הראשונים בזמן, שהם ראשונים גם במע ה. ביחוד יגדל ערכו של עמוס, שהשקפתו דאי־גימיות נאמרות וגשנות עד היום וז.

(**) קרוב לשער, שגם הסקייים המשו יב על דבר שמתחזות אליהו ואלישע בהשיתת הזאל אינם אלא זכר לעצת ראשי ונביאים שבמימים ההם לברות ברית עם ארם, אי כיוצא בזה, כמו שיערינו למעלה.

לשומעים, כמו שלשון הושע בלי פירוש סתומה לכל איש מיודעי הלשון העברית בזמן הזה?) והשנית, היא יכול להביע בזה, שכבר נפלה מלכות אפרים כל־כך, שבכל אופן אין לה תקנה. על פי טעמנו אין המוסר הדתי והחשבון המדיני מתחברים יפה בטבעם, והעיקר הדתי, שהכל בידי שמים, וכל רעה אינה אלא עונש, סותר ועוקר משרש כל חשבון וכל תחבולה שבעולם, שהרי אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. אך בהשקפות נביאינו היו העיקרים הדתיים והמוסריים וההגיוניים מתמוזגים כל־כך, שלא הוצרכו ולא יכלו להתנגד לעצה מדינית טובה ולהטיף דעות פאטאליסטיות. עמוס והושע ראו, כי יד ה' גטויה על הממלכה החטאה להשמידה. עמוס ראה, שכבר בגזרה גזרה, והושע ראה, שכבר החל הנגף, אך שניהם הפירו, כי אפסה כל תקוה לאפרים להמלט. בראש כל אחת מהכתות המתנגדות עמדו רודפי בצע וכבוד והנאת עצמם, אנשים שאינם מסוגלים בטבעם לדאוג לצבור בלבב שלם. בלי משא פנים ובהודאה גמורה על האמת. המלכים היו עריצים שמלכו מעצמם ולא הספיקו להתחשב על הצבור. כלום היה אפשר לבית מנחם בן גדי, שהיה קשה לישראל לא פחות מאויב חיצוני, להאריך ימים אחרי בית עמרי ובית יהוא שסוף סוף נמצאו בהם גם דברים טובים? כלום נביאי ה' יכלו להושיע אפילו תשועה זמנית לפקה בן רמליהו ולהושיע בן אלה, שקשרו על אשור בימי מרום הצלחתה, בימים אשר „מצאה כקן ידה לכל העמים“? על כן לשון עמוס והושע מלאה זעם ומרורות, ואין בפיהם אפילו מלה אחת של תנחומים נכנסים אל הלב. שניהם אינם רואים תקוה למלכות שומרון, רק „הקמת סוכת דוד הנופלת“ (עמוס) או „התקבצות בני יהודה ובני ישראל יחד (הושע) היא תקות ישראל על פיהם. ממלכת יהודה היתה בריאה מאחותה הגדולה ממנה גם בימי ירבעם השני, אף־על־פי שנגף אמציה מלך יהודה לפני יואש אבי ירבעם וגם נפל שבי בידי יואש, וירבעם, השיב את גביל ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה“. ממלכת יהודה, שהיו בה בית־מלוכה נכון ונאמן וסדרים נהוגים ומקובלים, יכלה לשאת את עול מלכי אשור בלי דאוג פן יבוא איזה שלום בן יבש ויתפוש את המלוכה ויביא את חיל מלך אשור על הארץ; וממילא יכלה גם לקוות לימים טובים מאלה, לימים אשר תמצא ידה לפרוק את העול הכבד הזה מעל צוארה. על כל פנים לא היה לה ליריא מפני מהפכה אחרי מהפכה, מפנימהומות שאין להן סוף, מפני אנרחה המידית בלי חק. רק התחברות גמורה עם יהודה יכלה להציל את שבטי ישראל הצעונים מידי טמיעה ואבדון, ועל כן שואפים שני נביאי ישראל אלה להתחברות כזאת. אבל יודעים הם שלא תקום ולא תהיה בלתי אם אחרי מגפה גדולה לישראל ומפלה אשר לא יוסיף קום אחריה עיד בתור ממלכה או מדינה כטוימת, ועל כן מעטים וכהים דבריהם הנחומים ואינם מספיקים לא רק לבטל, כ־אם גם להחליש קצת את הרושם הכללי, שספריהם עושים על קוראיהם. הדברים הקשים שבהם מרובים וברורים בכל פרטיהם הנוראים, אף־על־פי שהם אמורים—ביחוד בהישע—בלשון שאינה מוכנת לנו כראוי; והדברים הנחומים המעטים אמורים בלשון קלה ונעימה, אבל אין בהם אלא מליצות יפות בלי היכן ריאלי ברור

(כמו „אהיה כטל לישראל, יפרח כשישנה יך שרשיו כלבנון“) או נבואות רחוקות ל„אחרית הימים“ או ביום ההוא (דבור מצוי בלשון הנביאים להוראת „באחרית הימים“) „ביום ההוא יקים ה' את סוכת דוד הנופלת“, „באחרית הימים“, אחרי אשר „ישבו בני ישראל ימים רבים“ בלי מלך ושר, „ישבו ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופתחו אל ה' ואל טובו“ (הושע ג, ד, ה), ומכאן אנו למדים שזהו שאמר אותו הנביא „ונקצצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד. וכרתי להם ברית ביום ההוא. וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשככתים לבטח“. כל הדברים הנהומים האלה מעידים על בעליהם, כי אָמנם ברי להם, שאחרית טובה תהי גם לישראל (בלעדי זאת אי אפשר לנבואה בשם אל יחיד לעמו), אבל אינם מוצאים עוד בנפשם לנחם את אחיהם בפה מלא, כי אותה אחרית רחוקה וקטנה, השוד והשבר גדולים וקרובים מאד, על כן הם אך זועפים, „ונחם יסתר מעיניהם“ רק ירמיהו ויחזקאל דברו לאפרים דברים נחומים ברות תקופה קרובה (ירמיה ל"ג, יחזקאל ל"ז). בימי עמוס והושע היה מוזר לבני ישראל הרעיון להכניע מפני בית דוד אשר נגף לפני בית יהוא מגפה גדולה, אבל תנחומות ירמיה ויחזקאל נוסדו על מעשים שהיו כי כבר נלוו רבים מבני אפרים אל היהודים והתחילו מתערבים בהם עוד בימי חזקיהו, ומלכת יהודה נתפשטה בחלק גדול מארץ ישראל, כמו שנרמז במלכים (מ"ב כ"ג, ט"ו—כא), ודברי הימים (דה"ב ל, א—ו"ב; ל"ד, ו'—ה') ונאמר באגדה בדרך פירוש מקראות לפי פשוטם ונחשב לודאי בעיני החוקרים המובהקים שבדורות הללו, שאינם מאמינים כלל בגלות שלמה.

יא

בתקיפת הנביאים שמדור עמוס עד יחזקאל ועד בכלל—הנקראים „אחרונים“ לא בצדק, כי האחרונים האמתיים הם חגי זכריה ומלאכי— הגיעה הנבואה לקצה רום מדרגתה. בה אין הנביא משנה סדרי בראשית, אינו עושה גם נפלאות קטנות, וכמעט שגם אינו מגיד עתידות, כי רוב דבריו יכולים להחשב למסקנות הגיוניות־מדעיות, או לתיאורי מעשים שהיו בימיו והוא מתארם בסגנון פיוטי ובהדגשת המוסר הדתי, שהוא מוצא בהם. נביא התקופה הזאת הוא אך מטיף נלהב, מגיד לעם פשעיו, מוכיח ביחוד על עבודה זרה ועל קלקול המדות, מזהיר על הרעות בטרם תבאנה, מחזק ידים רפות אחרי בוא הרע ומשמיע ישועות לעתיד לבוא.

נביאי התקופה הזאת דעה אחת לכולם בעיקרי הדת, וכל תורת פיהם אחת היא בעיקרה. אף־על־פי שהם מתנבאים איש בסגנון המיוחד לו, הם דומים זה לזה יותר הרבה ממה שבעלי פילוסופיה שונים כותבים עליהם. כולם מונוטיאיסטים גמורים בלי כל שמץ פוליטיאזום; כולם סוברים, שאין יסורים לצבור בלי עון צבורי*; כולם

(* כמעט כל דברי התורה והנביאים בענין סכר ועונש מכינים אף הצבור, אף העם כולו, ולא אף היחיד. אך אין זה מוכיח כלל, שלא היתה בימים ההם כל מסורת וכל השערה ע"ד סכר ועונש יחיד וכן אין להחליט, שלא ידעו על־אודות האמונה בהשגרת הנפש.

חושבים את הגוי הירש ארצות לא לו למטה זעם ביד ה', ליסר בו את הגוים האחרים על פשעיהם, וכולם מובטחים, שגם הגוי הגבור הזה לא לעולם חסנו, שגם עליו תעבר כוס, גם הוא בעצמו ישתה את כוס התרעלה שהוא משקה לפי שעה את כל הארץ. כל אלה דברים תלויים זה בזה — עיקר האחדות הוא עיקר ההשגחה העליונה: אם אל יחיד ומיוחד הוא ה' ולו כל הארץ, אי אפשר שיהי מלך בשר ודם ששמו שישק, שנחרב או נבוכדנאצר עושה בה כאדם העושה בתוך שלו. אל יחיד ומיוחד הוא — לפחות עפ"י הפסיכולוגיה הנבואית היהודית — לא רק בעל הגבורה, כי אם גם בעל הצדק המחלט, ואם אחד המלכים או אחד הגוים מנפץ גוים וממלכות בכח גדול ובזרוע נטויה, בודאי אך מפץ הוא ביד ה', ובודאי לא חנם נגזרה גזרה זו על העמים המדוכאים והמנופצים מתגרת ידו, שהיא באמת תגרת יד ה': — השופט כל הארץ לא יעשה משפט? — אבל גם זה ודאי, שלא לנצח יהי אותו הגוי הולך וכובש, שהרי גם זה איננו משפט נאווה לשופט כל הארץ. כמה זכה אותו הגוי להמלא מתורבנם של שאר הגוים בכלל ושל ישראל ויהודה ביחוד? למה זה יגמלוהו ה' את הגמולה הזאת? למען יאמר, "עצבי עשה זאת" או, "בכח ידי עשיתי" או למען יתן את לבו כלב אלהים?

הדעות היסודיות האלה, שאי אפשר לרעיון האחדות האלהית במובנה הדתי להתקבל בלעדיוהן, משותפות הן לכל הנביאים הידועים לנו מעמוס ועד מלאכי. דברי ישעיה בשם ה' על אשור, "שבט אפי", כי "כאשר יבצע ה' את מעשהו בהר ציון וירושלים יפקוד על פרי גורל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו" נמצאים ולוקחי נפשות הם, אך לא חדשים ברעיונם היסודי, כי קשורים הם בעיקר האחדות בקש ההגיון הפשוט הווה לכל נפש. וכבר אמר גם עמוס כזאת. הנה הוא מתנבא בתחלת ספרו, כי ה' יעשה שפטים בעמים שונים על חטאותיהם, ובמאב על מעשי אכזריותו למלך אדום, האין זה בנין אב, שגם כל גוי עריץ לא ינקה מחרון אף ה' על רום מעלליו? כלום אפשר לקבל את דברי עמוס בפרקיו הראשונים בלי קבל עמהם או בלי מצוא בהם את יסוד האחדות האלהית, את העיקר הגדול שלה? הארץ ומלכותו בכל משלה? או כלום היה אפשר לחשוב, שאשור או בכל יוצאת מן הכלל הגדול הזה?

והוא הדין לכל רעיון עיקרי שבאחד מספרי הנביאים, גם אם בסקירה ראשונה הוא נראה כמיוחד לאותו הנביא בלבד. אם יחזקאל שונה ומשלים (וכדרכו), שכן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן, כי אם איש בחטאו ימות — אין זאת אומרת כלל, שהוא המחדש את ההלכה המוסרית הזאת, ולפניו לא הורה כן איש בישראל וביהודה. על פי סברה זאת עלינו לחשוב את כל החוקים הנוהגים ביחיד, את כל האיסורים שנאמר בהם ונכרתה הנפש היא מעמיה, וכיוצא בהם, לדברים שנתחדשו בכל עיקרם אחרי יחזקאל ואשר איש לא ידע אותם ולא שמע על-אודותם לפניו; וזה רחוק מאד, אף-על-פי שהוא מתאים לדעות האיסקיגטיים האשכנזים. אך בספר "נביאים ראשונים" אנו מוצאים רמזים וראיות נגד השערה זאת: בשם יואש אבי גדעון נאמר: "אם אלהים הוא ירב לו, ירב בו הבעל" על אבימלך נאמר: "וישב אלהים את רעת אבימלך וכו'", ודוד אומר

בשם המשל הקדמוני „מרשעים יצא רשע“ (כלומר, מי שראוי להענש על מעשיו הרעים יענש על-ידי רע מעללים), ועל יואב הוא אומר: „ישלם ה' לעושה הרעה כרעתו“—כל זה מעיד, שלא היה היחיד בטל בצבור לגמרי לענן שבר ועונש על מעשיו, כמו שנראה לפוט רהיטא לרבים, אלא שברוב דברי הנביאים והרשימות ההיסטוריות נדחים עניני היחידים מפני עניני הצבור כל כך, שנדמה לנו, כאילו אין היחיד נחשב בעיניהם למאומה. אף-על-פי-כן חווה עמוס גם חזות קשה פרטית על אמציה כהן בית אלה, וישעיה—על שבנא אשר על הבית, וירמיה אומר בתפלה אל ה' כדבר ידוע: „אשר עניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו“ גם המשל „אבות יאכלו בוסר, ושני בנים תקהינה“, שיחזקאל מתחיל בו אחת מנבואותיו וטוען ומתנבא נגדו בפרטות מרובה כדרכו, כעיד, שלא נחשב סדר כזה למדת צדק ויושר עד שבא יחזקאל. הלא המשל הזה הבעת תמהון ותלונה הוא: בני הדור מתרעמים ומשתוממים, על כי הם סיבלים עונות אבותיהם, כאילו היה מנהגו של עולם כך, שתקהינה שני בנים, על כי אבותיהם אכלו בוסר. הלא כשם שאין הבוסר מקהה שנים לדורות עולם, אימר המשל הזה, כך אינו מן הדין, שיהיו אנשים נקיים נמקים בעונות אבותיהם שחטאו ואינם. על התלונה הזאת משיבים ירמיה ויחזקאל כאחד, שבאמת לא הדין הוא כלל, ולא כך דרכו של מי שאמר והיה העולם, ועל כן לא יהיה עוד כדבר הזה מעתה,—אלא שאין שני הנביאים האלה מתנבאים במדה הגיונית אחת. יחזקאל מכביר מלים, שונה ומשלש מה שמוכן היטב, החזק ברוב דבריו את הסברה הפשוטה המובנת וברור מספיק במשל הבוסר בעצמו, ועליו ללמד מכל זה, שמעולם לא היה כן, מעולם לא נפגע אדם שלא בעונות מה שאינו נכנס אל הלב כלל בתוך הנבואות הקשות על ההרג הרב וכל השד והשבר שה' מביא על כל בני עמו בגלל דבריהם, שבשום אופן לא היה כל יחיד אשם בהם. וירמיה, בלשונו הקצרה משל יחזקאל ובהשקפותיו ההגיוניות והמדויקות יותר, אינו ככחיש את דבר המשל, המתאים כל-כך לדברי ימי דורו, ואינו מסביר אפילו במלה אחת את הדבר המובן מאליו, שלא מן הדין הוא סדר כזה יבשעה שיחזקאל אומר על זה: „ואמרת: לא נשא הבן בעון האב? ואמרו בני ישראל: לא יתכן דרך ה', וטוען נגד האומרים כזאת, אף-על-פי שכל הנביאים שהיו לפניו קראו איש בכגונות: „שובו אל ה'“, „למדו היטב“ וכיוצא בזה; אבל הוא מתנבא, כי „הנה ימים באים“... וישונה המצב המדיני לטובה ויסורו מכאובי העם הצבוריים הבאים עליו בחטאות אבותיו, ובימים ההם לא יאמרו עוד: „אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה“, כי אם „איש בעונו ימות כל האדם האוכל הבוסר תקהינה שניו“. בכל דברי הנבואה הזאת (לא כדלג) הוא מדבר אך בשנוי המצב המדיני, ורק כהוראה מדינית כללית הוא אומר: „איש בעונו ימות“, ובשאלת שכר ועונש לאדם פרטי על מעשיו הפרטיים אינו נוגע כלל (אלא שמתוך דבריו נראה, שגם עונש האדם הפרטי נחשב לדבר מובן מאליו). הגיוני ומעשי הוא מאד הנביא ירמיהו, ואינו מבטיח מה שאינו בטבע הבריאה. לא כן יחזקאל, שדרכו בתאורים דמיוניים, הוא אינו משגיח

העולם המעשי. כשם שהוא מצויר צורת בית מקדש ומזבח שלא יכלו להתקבל, כשם שהוא מוותר בלי כל חשבון מדיני על כל עבר הירדן חמורתי ומסאפק בעבר הירדן המערבי וחולק את הארץ הקטנה הזאת לשתים-עשרה רצועות ישרות מקבילות אחת אל אחת כערוגות גנה מרובעת או כלוח שאחמאטי, כך הוא מסדר דרכי שכר ועונש לאדם בעולם הזה על מעלליו, בלי שים לב למעשים בכל יום, אך התפלספות מעושה יכולה למצוא שיטה עיונית או השובה חדשה על שאלה „צדיק ורע לו רשע וטוב לו“ בדברי יחזקאל אלה. לא תשובה חדשה היא על שאלה זו, שנשאלה בלשון ברורה כל-כך על-ידי ירמיהו (יב). כי אם התעלמות גמורה משאלה זו, שכבר נתפרסמה וכבר הורגש היטב, עד כמה קשה להשיב עליה תשובה מספקת. הלא המשל: „אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה“ מציד, שכבר העסיקה שאלה זו את הלבבות.

בכלל אין לבקש בדברי הנביאים האלה חדוש דעות פילוסופיות או דתיות. הנביא בן התקופה הזאת אינו בא לחדש דבר, הוא אינו מלמד תורה חדשה, הוא אינו מלמד מאומה, הוא מזהיר ומוכיח; לשון הזעם והחמה שלו מצידה, שהוא מוכיח על עויבת תורה ישנה, על הפרת חוקים ידועים ומקובלים מכבר, ובכלל על מעשים שאין לפקפק ברעתם. כייטן דתי ומוסרי הוא הנביא ברוב רגשנותו, ברוח האלהים הדובר בו; הוא רואה מה שאחרים אך יודעים או מבינים; הוא רואה את חמת ה' נתכת על עוברי מצוותיו ועל כל עישי רע; הוא רואה גם את רחמי ה' ואהבתו לעמו ולכל מעשי ידיו; נגד עיניו חבור ישר בין מעללי העם ובין מצבו המדיני, בין העבר הקרוב שלו ובין ההווה, בין ההווה ובין העתיד הקרוב, בין העבר הרחוק ובין העתיד הרחוק—כל זה גלוי לפניו בחזיונותיו, אך כל זה מתאים בעיקרו לתורה שבידי הכהנים וקני העם, לתורה המסורה בכתב או בעל פה או בכתב ועל פה. ולא זאת בלבד אלא עאותם העיקרים שהם מן המפורסמת, שאינן צריכות ראיה, על כן אין דנביא מחזק דבר משאו בראיות ובסברות* ומי שצריך לאותו דבר, מי שיפ, פק באהד מיסודי התורה המסורה, שהנביאים מוכיחים עליהם, לא ימצא במשאותיהם ובמשליהם אפילו תשובה כל-שהיא על ספקותיו. הנביא אך מזהיר, מזכיר, מעורר, מוכיח ומשפיע על שומעיו בעזו רגשותיו. כל אחד מהנביאים האלה הוא בידאי גם אישיות מיוחדת ומצוינה לא רק בסגנון הלשון, במדת הרגשנות ובתעופת הדניון, כ-יאם גם בענינים מיוחדים, שזה מדגיש ביותר וזה מזכיר אך אגב אורחא. לכל אחד מהם ענין מיוחד כזה. לעמוס—ההגרנות המרוששת את העם; להושע—עבודה הבעל והעגלים**); לישעיה

(* בחלקי השני של ישיעה מצויות קצת גם סברות ורוכות להוציא מיבם של תיעים אחרי

אלהים אחרים.

** לא שהוא יה הראשון לקבלים על עבדתה על או סיה קירא לתמונת העגלים בעל, אף-על-פי שהיו עובדי בהם לה' אלהי ישראל, אלא שהוא הרבה להוכיח על זאת מעמוס. כל האמר, שהושע היה הרשון למעוררים על הבעל, כוכח כי נגד הרשימות האגדיות ההיסטריות שבספר המלכים על-אודות אליהו והלישע אין בידו אלא „לא ראינו“ שלו וכי בשביל שאין בידו אלא קבץ-נב את של עמי יש לנו יסוד מספיק אמר שהושע חרש הלבכה גדולה כואת מצעמן

ולמיכה--עוות הדין, לירמיה-יחד עם עבודת האלילים המרידה במלך בבל, ויחזקאל-צדוק הדין על החורבן ותקות התחיה. כל אחד מהם חוזה ומטיף מד שצרכי השעה דורשים מאתו על פי רגשותיו והשקפותיו: כשם שהמשורר בעניני חול מניח את כל צרכי החיים המרובים והשונים ומשקיע כח יצירתו בענינים המעסיקים אותו ביותר--אם לפי שעה אם בכל ימי חייו הפיוטיים--כך מניח הנביא את כל פרטי התורה המסורה לו מאבותיו ומכהניו בכתב או על פה, ומביע רוחו על-אודות הדברים ההשובים לו ביותר, המעוררים בקרבו רגשות ורעיונית מקוריים. אך אל אחד ועיקרי אמינה אחדים ותורה כללית אחת לכלים, אינם חולקים זה על זה ואינם מחדשים מאומה בכל שאלה דתית עיקרית.

גם על הכהנים אין חולק בין הנביאים בדבר הלכה, אך מוכיחים הם את הכהנים על עשותם שלא כהלכה, על כי הם מפירים את תורתם, את תורת הכהנים, שבלי כל ספק היתה להם תורה מסורה ומקובלת באיזה אופן. כשם שערערו נביאים ראשונים על בני עלי, והחסידיים שבימי מתתיהו על יזון ומנילאוס, כך ערערו כל הנביאים שבימי עוזיהו, יותם וכו' עד צדקיהו לא על ענין הקרבנות--שעיד הרבה מאות שנים אחרי התקופה היא נחשב לדבר שאי אפשר לשום דת בעולם בלעדיו--כי אם על בזוי הקרבנות, על הכהנים המנאצים ברוע מעלליהם את מנחת ה'. אלא שדברי המחלוקת עם בני עלי ועם הכהנים ההלויניים הגיעו אלינו ברשימות פרוזיות (אם גם לא שלמות וברורות כל צרכן), ותלונות הנביאים האלה ערוכות בלשון פיוטית מיוחדת במינה, שקשה להבדיל בה בין ההפלה היתרה ובין הכוונה האמיתית המעשית, גם במקומות שלכאורה הבדלה זו מיבנת ראליה.

ענין הקרבנות היה פשוט וברור בעיני הקדמונים לא פחות מענין התפלה בעיני בני דורותינו. כשם שבימינו לא יאמר איש מן החרדים בדברי דתו, שאין צורך בתפלה, כך לא אמר איש ממין זה בימים ההם, שעבודת הקרבנות אינה רצויה לה'. אמת הדבר שה' הוא אדון העולם ולו הארץ ומלאוה, ואי אפשר שיצטרך למנחת בשר ודם, אבל אין האמונה הדתית משגחה בסתירה כזאת, ואין נקשין קושיות הרבה בענינים כאלה (וסוף סוף מה בין קרבן לתפלה? כלום העלה על הדעת, שיש לה צורך בתפלה או באיזה דבר שיהיה?) אבל כשם שלא יאמר בדורותינו איש ירא אלהים באמת, שמי שמאריך בתפלתו רשאי לעשות כל מה שלבו חפץ, כך היו המעולים שבדורות הקדמונים--ואולי גם לא המעולים בבד-יודעים, שאין אדם יוצא ידי כל חובותיו למקום ולבריות בזבחים ובעולות. אבל מנהגו של עולם מתרחק בכל עת מהתורה הפשוטה הזאת, שאינה נוחה להתקבל במעשה, ועל זה קובלים כל הנביאים שמימי עמוס עד אחרי חורבן הבית, אלא שאינם מתנבאים בסגנון אחד. בישעיה מבואר הרעיון למדי: „למה לי רב זבחיכם?" הוא קורא בשם ה': כלום לאכילה ולשתיה אני צריך, שאתם מקיים לכפר פני ברבוי עולות אילים וחלב מריאים ודם פרים? כל עוד אתם דומים במעשיכם לקציני סדום ולעם עמורה, כל עוד ידיכם דמים מאו, אני שונא חדשיכם ומועדיכם, כלומר לא ירצו לפני קרבנותיכם, שאתם מקריבים לי בימי חדשיכם

ומועדיכם (כמו „אסרו חג בעביתים“ שהכונה על קרבן החג), ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם, גם כי תרבו תפלה אינני שומע, כי לא ברב קטורת וזבחים ולא ברב תפלה תתרכו לפני, אבל רחצו, הזכו, הסירו רוע מצלפיתכם מנגד עיני והיו כפיכם הפרושות אלי נקיות מתמם ומשוד, ומנחותיכם לא „מנחת שוא“, וחגיכם לא „און ועצרה“ יחד, ואז אשמע תפחתכם וגם עולותיכם וזבחיכם יהיו לרצון לי—מסקנה זו נכללת בהדגשת רבוי הזבחים, בחיכות „פניי“ „חצרי“ ובקריאות „לא אוכל און ועצרה“ ו„היו עלי לטורח“ (כאומר נעשו לטורח עלי), ורק מאשר היתה המסקנה המובנת מאליה (כשש שחובת התפלה מובנת מאליה בדורנו בין המחזיקים בדת) לא נאמרה בפירושו, וכן אומר עמוס בשם ה': „שנאתי, מאסתי חגיכם (לשון וימאך מלך)“ ולא אריח בעצרותיכם ושלם מריאיכם לא אביט (ד' כ"א, כ"ב). משמע, שבכלל דרכו לקבל קרבנות ברצון, אלא שרק בתנאים ידועים הוא רוצה בהם. והנהגים נאמרו שם קודם לזה (ד' י"ד, ט"ו): „דרשו טוב ואל רע“, „שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט“. שנאת רע, דרישת טוב ורדיפת צדק ומשפט הן התנאים הנחוצים, שבלעדיהם לא ירצה כל קרבן, לפי שהקרבנות לא עיקר הם בעבודת ה' כיון אם ענין יפה אבל טפל. לראיה מזכיר הנביא את ימי נדודי ישראל במדבר, שלא יכלו בהם להקריב קרבנות, ואף-על-פי-כן היה ה' להם לאלהים והכניסם לארץ כנען. אך אין בזה בטור גמור לענין הקרבנות. לא בלשון רכה כזאת מכיעים הנביאים חמזם על מעשים שאינם טובים מצד עצמם בעיני ה' ואינם רצוים לו בשום אופן „כי חסד הפצתי ולא זבח“ אומר הושע בשם ה'; אך כמו בכונה לבאר שאין „ולא“ זה שלילה מוחלטת, הוא מוסיף „ודעז אלהים מעילות. שפירושו יותר מעולות. והוא הדין למיכה (ו', ו'—ט): הוא מזכיר ומדגיש, שהעיקר הוא „עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהים“ (*), ורק מי שנכון „לתת בכורו פשעו, פרי בטנו חטאת נפשו“ יוכל להאמין, שירצה ה' „באלפי אילים, ברבבות נחלי שמן“, אבל גם זה איננו בטור כל ענין הקרבנות.

כפירה בכל ענין הקרבנות אפשר לראות בדברי ירמיהו: „כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אתם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח“ אבל דוקא במקום שנאמר בו מאמר זה יש ראיות נאמנות, שבעיקרו של דבר אינו מתנגד „לדברי עולה וזבח“ כלל. עלינו אך לקרוא את כל הפק-ההוא (ז) ולא את הפסוק האחד הזה בלבד, כי מחובר הוא למה שלפניו ולאחריו. הנה הוא אומר שם: „הגנוב, רצוח ונאוף והשבע לשקר וקטר לבעל והלון אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם, ובאתם ועמדתם לפני בית אשר נקרא שמי עליו, ואמרתם נצלנו, למען עשות את כל התועבות האלה? המערת פריצים היה הבית הזה? אשר נקרא שמי עליו בעיניכם?— כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו, אשר שכנתי שמי שם בראשונה (היינו קודם ששכנתי את שמי בבית המלך אשר בירושלים) וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי“. ברור הדבר, שהמקדש והעבודה בעצמם קדושים בעיניו, אלא שאיננם מחפים על תועבות רשע (וכן הלכה בתורת הכהנים, שאין

(*) הוראת „הצנע לכת עם אלהים“ אינה ברורה, אך קרוב לשער ש.יא להמנע מרבו קרבנות אי מרבי תפלה וכא פן זה הוא מתאים לדברי קהלת (ה. ו').

מביאין קרבן חטאת אלא על שגגה, ורשעי הדור הבאים במקדש ה' להתחפר בו מוסיפים על חטאותיהם רעה בהפכם את בית ה' למערת פריצים. אחרי כן הוא אומר—כנראה אל המעילים שבהגון העם, אל התועים מחוסרי בינה—בשם ה' צבאות: „עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר“: כסבורים אתם, שבעולות תרצו לפני יותר, הקרבנות הם בעיניכם כמין שוחד, שלפי רוב מספרו תרבה פעולתו, ועל כן אתם מרבים להקריב לי עולות,—לשוא אתם משתדלים כל-כך, יכולים אתם להקריב אך שלמים (זה פרוש של מלת „זבחים“ בכל המקרא) ולאכול בעצמכם את הבשר, כי לא דברי עולה וזבח היו ראשית דברי אל אבותיכם בצאתם ממצרים (זהו שאומר „ביום הוצאתי אותם“), לא דיני קרבנות עיקר לי ולא בהם יכופרו עונותיכם, „כִּי־אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר, שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם“... בשום אופן לא היה הנביא שונה ומשלש שבית המקדש הוא הבית, אשר נקרא שם ה' עליו, ולא היה אומר על משכן שילו: „אשר שכנתי שמי שם“, וגם לא היה יועץ להקריב שלמים, אילו: שב את כל העבודה הזאת לדבר אשר לא צוה ה' מעולם. על כרחנו עלינו לפרש את הכתיב הזה כמו שאמרנו (או בדרך הסברה הפלגית בכלל), וכל תוכן הפרק הזה הוא, שמי שמקריב ומקטר לאלהים אחרים ועושה תועבות שונות, גם קרבנותיו לה' תועבה, ושכלל אין אדם יוצא ידי חובותיו הדתיות והמוסריות בהקרבת עולה ומנחה לה'; וברוח זה הוא גומר: „כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר: שמעו בקולי והייתם לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם“... על פי זה לא יפלא מה שהוא מביטח בדבריו הנהומים גם על עבודת בית המקדש: הנה הוא אומר: „ובאו מצרי יהודה ומסביבות ירושלים ומארץ בנימין ומן השפלה ומן ההר ומן דגב מביאים עולה וזבה ומנחה ולבונה ומביאים תודה בית ה'“ (י"ז, כ"ו), „ורויתי נפש הכהנים דשן“ (ל"א, י"ד), „ולכהנים הלויים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה ועושה זבח כל הימים“ (ל"ג, י"ח), ואין אנו צריכים לאמר כדרך האיסקיגיטים האשכנזיים, שמאמרים האלה לא ירמיהו הם,—כי אינם סותרים את דבריו נגד הקרבנות יותר ממה שהם סותרים את נבואותיו הקשות בכלל. הרי כתוב אחד אומר: „הפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם“ (פ', ט"ו), וכתוב אחד אומר: „הנני מקנצם מכל הארצות אשר הדחתם שם באפי ובחמתי ובקצף גדול והשיבותים אל המקום הזה והושבתים לבטח“ (ל"ב, ל"ו). אבל הרבה קושיות וסתירות נמצא בדברי הנביאים האחרונים, שאין לי שבם אלא על פי הכלל האמיר למעלה, שהם רגילים בהפלגה פיוטית, וגם ירמיהו הפרוזאי והריאלי עיבה אינו יוצא מן הכלל הזה. הנה הוא אומר (כ', ט"ו): „ארור האיש, אשר בשר את אבי לאמור, יולד לך בן זכר. שמח שמחה, והיה האיש ההוא כערים, אשר הפך ה' ולא נחם, לשמע זעקה בבוקר ותרועה בעת צהריים“. האמנם דברים כמשמעם הם שני הפסוקים האלה? האמנם נדמה לנביא, שראוי „האיש ההוא“, שדבר אל אביו בתם לבבו ובנקיון כפיו, לקללות קשית? הבאמת היה לו „לאיש ההוא“ י"ב: את ירמיהו מרחם, כמו שנאמר שם, או לכתות להניע טהגיד לאביו

שאשתו ירדה בן? ומה משונה הוא בכלל חרי האף הגדול הזה על האיש, אשר בשר את אביו? המבשר מה הוא, כי יקולל בחמת נקם כזאת? עד כמה אין לנו יסוד לחשוב את הנביאים למתנגדים לעיקרי הכהונה אנו רואים מהתיחסותם אל חבריהם המתנבאים בשם ה' כמוהם. הן לא על נביאי הבעל וגם לא על אנשי מרמה גמורים המדברים שקר בשם ה' בכוונה ברורה ובדעה מיושבת נאמר: „וכשל גם נביא עמך לילה“ (הושע ד', ה'), „כהן ונביא שגו בשכר“ (ישעיה כ"ח, ז), „ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום, ובושו החוזים, וחפרו הקוסמים, ועטו על שפם כולם, כי אין מענה אליהם“, כלומר לא יוסיף ה' לענותם עוד (מיכה ג', ו' - ז'). לנביאים נשבר לבי בקרבי... כי גם נביא גם כהן חנפו... כי מאת נביאי ירושלים יצאה - חנפה לכל הארץ“ (ירמיה כ"ג, ט' עד סוף הפרק). - כי אם על נביאים ממש, על אנשי שהיו מוחזקים לנביאי אמת ודומים בודאי גם בדרכיהם לנביאים המוכיחים אותם. אלא שלא עמדו על רום המדרגה המוסרית הנאוה לאנשים כאלה, או שדברו בשם ה' בדברים שלא כמו שנגלה למוכיחיהם הנביאים החולקים עליהם, וכשם שלא תעלה על הדעת, שהיו הנביאים האחרונים האלה כופרים בעיקר הנבואה, כך אין להסתפק שלא היו כופרים גם בעיקר הכהונה, אלא שלא נהרו מלשון הפלגה וגוזמא בתוכחותיהם.

כלל של דבר: מתנגדים גמורים לא היו הנביאים לעבודת בית המקדש מעולם, אף כי יסודי התנגדות כזאת מורגשים בדבריהם. וגם אין כל ספק, שאילו היה בית המקדש קים עוד ימים רבים, והעם היה הולך ומתרבה כראוי בארצו ובארצות הקרובות, היו הנביאים או תלמידיהם מגיעים לידי התנגדות גמורה, הן בית מקדש אחד לעם, שמספרו עולה למיליונים, הוא דבר שאי אפשר כלל בזמן שגם קרבנות יחידים נוהגים, על כל פנים הוא מן הנמנע על פי תורת הכהנים שבידינו. וכי תעלה על דעתך שמאות אלפי קרבנות של יולדות יעלו יום יום על מזבח אחד מוגבל במדותיו? אבל עוד קודם שהיה העם מגיע למדרגה זו, היו המעולים שבו מחבוננים, כי לא מקרה הוא מה שהכהנים משתרשים כל כך בחטאים, כי אך פרי מצבם הוא, וכך דרכה של כהונה, ביחוד בזמן שהיא עוברת מאב לבן בירושה. מלאכה קלה זו, מלאכת הקודש שאינה נקיה נקיון מוסרי, מפני שמתן שכרה בעולם הזה, מסוגלת מאד להטות את בעליה מדרך הישר והטוב, ואינה מסוגלת כלל וכלל לעשות את גופו מכובד לא על בעלי מוסר ולא על בעלי עיון ומחקר*, אבל האויבים שעלו על הארץ והביאו בסכנת כליה את המקדש והעם יחד הועילו להכב על העם את קדשו, ולא עוד אלא שהרימו בודאי את הכהנים הרמה מוסרית - כמו שמעידים דרכי הכהנים בימי פומפיוס ובימי טיטוס, לפי עדות יוסף בן מתתיהו, - על כן לא נמצא שאיפת בטול הקרבנות לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה. עתידה היתה עבודת בית המקדש להבטל על-ידי ישראל: תלמידי הנביאים שבימי עוזיהו יותם וכו' היו מבטלים אותה בבית הראשון, ותלמידי ר' יוחנן בן זכאי - שבהתייחסותו אל חורבי הבית מורגשת קרירות דעת יתרה -

(* הרוח הדתי הנעלה, שעקר דין מפורש כמצות יבוס, היה עתיד לבטל את כל דיני הקרבנות.

בבית השני; אבל מחריבי בית המקדש הם שהקדישו את עבודת הכהונה לדורות.

יב

בין הצדדים השונים שבנביאים האחרונים יש לחשוב את הדימוקראטיות. כולם נצבים לריב עם התקפים ובעלי הזרוע ותובעים מהם את עלבונם של בני דלת העם, מה שמתאים למדת הצדק והישר המשותפת לכולם: אי אפשר לנביא, אבי יתומים ודין אלמנות, ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה, שלא יהיו בני דלת העם עיקר להם. אבל ערוכים רוב דבריהם לא אל קטני הארץ, כי אם אל הגדולים, אל השאננים בציון והבוטחים בהר שומרון (עמוס), אל מדכאי העם וטוחני פני העניים (ישעיה), אל ראשי יעקב וקציני בית ישראל האוכלים את שאר העם ומפשיטים את עורם מעליהם (מיכה), ולא אל העניים והנדכאים, שבודאי לא היו מבני משל ומליצה מצויים ביניהם ביותר*, ושגם לא הוצרכו לשמוע ולהבין את דברי הנביא. הן לא אותם בא הנביא להוכיח. הם היו נכונים להסכים לדברי הרב את ריבם גם בלי הבין ובלי שמוע, אבל ירמיהו מרבה לדבר אל המון העם, הוא מדבר אל בית יעקב וכל משפחות בית ישראל (ב', ד'), עומד וקורא, בשער בית ה' אל כל יהודה הבאים בשערים האלה להשתחוות לה' (ז', ב'), בערי יהודה ובחוצות ירושלים (יא, ו'), בגי בן הינום, הוא התופת ובחצר בית ה' (י"ט, ב', י"ד), ויחד עם זה הוא מדבר גם על בית מלך יהודה מה שראוי לדבר אל הבית הזה ואל כל אחד מהמלכים אשר מלכו בימיו ביחוד (כ"א, י"א עד סוף הפרק) ושולח ספרים מירושלים בבלה, אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים ואל הנביאים ואל כל העם (כ"ט). כל הנביאים האחרונים היו דימוקראטיים, והוא היה, מה שקורים בלשון החדשה, עממי, לא רק דורש טוב להמון העם, כי אם גם עורך רוב דבריו אל בני דלת העם בעצמם. אפשר שבגלל זה יש בספרו כל כך הרבה פרקים פרוזיים. וכן קרוב מאד לשער, שבגלל זה הוא נוגע בהלכות שלא נגעו בהם הנביאים האחרונים הקודמים לו. הם לא הביאו דברי תורה במשאותיהם, לא מאשר לא היתה כל תורה - כלומר כל קבוצת חוקים כתובים או מסורים - בישראל בימיהם, כי אם מאשר לא היו דברי התורה מענינם. תוכחותיהם נערכו אל גדולי העם, אל מלכיו, אל שריו ואל כהניו, אל כל אותם שהוצרכו לא ללמוד, כי אם לשמור ולעשות. העם היה פטור מכל מצוה שבין אדם למקום, חוץ ממה שדרשו כהניו ממנו, וגם עם הגדולים, אשר ידעו דרך ה' משפט אלהים (ירמיה ה', ה'), לא היה אפשר לדבר במצוות מעשיות שונות (בודאי כבר היו נהוגות מצוות כאלה רבות או מעטות), בשעה שכולם או רובם התמכרו לבעלים והיו שורפים את בניהם ואת בנותיהם באש למולך. הלא עבודה

* אף על פי שמנהגי החיים הפשוטים שבעבר הרחוק הואו היו שונים עד אין חקר מנהגי החיים שכוררונינו, אין כל ספק שיודעי לשון וספר היו גם אז מצויים יותר מבתי הגדולים וראיה לזה בדבר ירמיהו. ואני אמרתי אך דלים הם (ה', ד').

זרה כזאת שקולה בודאי כנגד כל העברות ולא תוכל להחכף בכל המצוות שבעולם. היש טעם להזכיר לעובדי בעלים, שישמרו שבתות ומועדים? אפשר שהיו חוגגים שבתות ומועדים כהלכתם על פי מנהגי הימים ההם, אלא שהיו מקריבים את קרבן היום לבעלים ולעשתרות. אך ירמיה העממי התחיל מזהיר את העם על קדושת השבת, ואת הגדולים הוכיח על כבישת העבדים. גם אם נאמר כדעת חוקרים רבים, שכל הלכה זו נתחדשה בימי ירמיהו — מה שאינו מוכח כלל וגם אינו מסתבר* — אין ספק, שנחשבה בעיני העם להלכה ישנה שנשתכחה וחזרו ויסדוה. שני הדברים האלה, קדושת השבת ושלוז העבדים בשנה השביעית, שירמיהו מזהיר עליהם, מעידים על דימוקראטיות מיוחדת לא רק בתכנם (גם מנחת השבת חשובה ביחוד לעבדים ולנשכרים בלחם), כי אם עוד יותר בזה, שהנביא מרחיב בהם חוג פעולתו ושם לב גם לדברים שמחוק לעבודת האלילים ועוות הדין, שהם חטאת ראשי העם וכהניו בלבד. הוא קורא אל כל עם יהודה ואל כל יושבי ירושלים: "שובו-נא איש מדרכו הרעה ומרוע מעלליכם" (כ"ה, ה'). האזהרות על דברים שאינם תלויים בכהנים ובשרי הממלכה, התוכחות, לאיש יהודה וליושבי ירושלים החולכים איש בשרירות לבו הרע" (י"א, א-ט'), עושות את העם אחראי על מעשיו ועל מצבו, וזה צעד גדול לפנים בהרמת ערך העם.

בדבר הקשר על מלך בבל וזיה ירמיה עומד על דעתו נגד רוב שרי הממלכה, וגם בזה ערך דבריו אל כל העדה ולא שם לב לתלונה הגדולה והנכונה, שהוא מרפה את ידי העם. הוא היה, כעל ערכים מיוחדים" בשאלה זאת. הוא לא הסכים לתורה הפטרוטית המקובלת עד היום הזה, שכל המרבה להקריב נפשות לממיתים בשביל שאיפות מדיניות הרי זה משובח על כל פנים. אך גם בדבר הזה אין אנו יכולים להחליט בבירור, שנטה מדרכי הנביאים שהיו לפניו; כי הוא תלוי בפרטים, שלא הובררו לנו כל צרכם, אנחנו רואים את ישעיהו מחזק ידי חזקיהו במרדו במלך אשור, ואת ירמיהו מרפה ידי המלך והעם יחד במרדו במלך בבל; אך אין זה מוכיח כלל, שהיו שני הנביאים האלה בעלי דעות פוליטיות שונות, או אפילו בעלי טמפירמינטים שונים. אפשר שאילו היה ישעיהו בימי צדקיהו היה מתנבא ברוח אחד עם ירמיה. ישעיה מביט יח בשם ה', וירמיה מאיים בשם ה'. אבל שניהם מקורבים למלכות — אם גם לא במדה שוה — ורואים היטב את הנעשה מסביב להם. הבטחת ישעיה נבואות פיוטיות, שקשה לעמוד על יסודן המדיני ההגיוני, אך אין זה ראייה, שלא היה להן יסוד כזה. מסתבר יותר, שלא היתה אפשרות להתחבר אל אשור באותה שעה, כשכבר נודע דבר המרד וסנחריב נמלא חמה על חזקיהו (בכלל אין מעשי המרד ההוא ואחריתם מבוררים כל צרכם). איומי ירמיה ברורים ומוכנים מכל צד. הוא מזהיר, השכם והזהר שהשעה משחקת למלך בבל, שכל הארצות הסמוכות ליהודה נתונות בידו ברצון ה', — אשר בלעדיו לא יעשה דבר —

* תקופת צדקיהו לא היתה מסוגלת לחקנה גדולה כזאת. ואם נאמר, כי הוצרכו להשתמש בעבדים כדי להרכות בהם את היל המלחמה וכסביל זה נהקנה חקנה זו, אין להבין איך יכלו שרי צדקיהו הקושרים על נבוכדנצר לחזור בהם.

ובשביל זה, כל גוי, אשר לא יתן את צוארו בעול מלך בבל, בחרב וברעב ובדבר יפקוד ה' על הגוי ההוא, ועבדו אותו כל הגוים את בנו ואת בן בנו עד בא עת ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים ומלכים גדולים. מכאן אנו למדים, שראה ירמיה בעינו הפקוחה את כל מהלך הגלגל החוזר בעולם המדיני שבימים ההם, שכל אחת מהממלכות המגיעות לידי „ממשלה בכפה“, אף-על-פי שאין לעמוד לפניו בשעת גדולתה, והיא „אוספת את כל הארץ כאסוף ביצים עזובות“, לא לאורך ימים חסנה, וגם עליה תעבר כוס. השקפה ברורה כזאת אין אנו מוצאים בנביא אחר זולתו. כבינתו היתרה במצב המדינות השכיל למצוא את המבטא המתאים ביותר למקורה ההגיוני של התקופה לעתיד לבוא במצב הנורא הזה. עמוס והושע וגם ישעיה ומיכה הביעו אך בטחון בלי גבול בצדקת ה' והוא הביע את בטחונו במלים, שגם תכנו ההגיוני המדיני נכלל בהן.

יטודו ההגיוני-הדתי של הבטחון הזה הוא, שאי אפשר לישראל להכחד מן הארץ, כשם שאי אפשר לאל עליון קונה שמים וארץ להנגף במלחמה לפני אלילי עץ ואבן: הן לא כדי לעשות נחת רוח לסנחריב או לנבוכדנצר גבראו תבל ויושבי בה. בודאי יש להשגחה העליונה מטרה גדולה ונשאה, ובמרכזה של המטרה הזאת ימצא בודאי העם הנבחר, הגוי האחד בארץ, אשר בכל חטאיו הוא קרוב אל ה' מכל שאר העמים. גם הרעיון הדתי הזה ברור ביחוד בלשון ירמיה, הנה הוא קורא בדבריו הנחומים: „כה אמר ה' נותן שמש לאור יום, חוקת ירח וכוכבים לאור לילה, רגע הים ויהמו גליו, ה' צבאות שמו: אם ימוש החוקים האלה מלפני נאום ה', גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים“. אבל צדו המדיני, הטבעי, של הרעיון הדתי הזה הובע בלשון ירמיה בלבד: מה שאמר ישעיה בלשונו היפה והנשגבה על סנחריב, אמר הוא בלשון לא כל כך נשגבה אבל ברוח מדינית נכונה וברורה, על כל המושלים בכפה שלפניו ושל אחריו. הוא הורה, שכל ממלכה גדולה מנגחת צפונה ונגבה קדמה וימה, סופה לנפול. הוא רואה, שהתקופה שהוא חי בה – מימי יאשיהו עד אחרי החורבן – תקופת בבל היא ולא תקופת מצרים או ממלכה אחרת, ועל כל פנים לא תקופת יהודה, לא עת לפרוק עול בבל מעל צוארה, ועל כן הוא יועץ, מזהיר ומצוה להכנע לפני נבוכדנצר. בראשונה – כדי להתקיים בתור ממלכה משועבדת, אחרי כן – כדי להתקיים בתור מדינה אוטונומית, שנציב יהודי עומד בראשה; אחרי הריגת גדליה – כדי להשאר בארץ אבות, אם גם בלי אוטונומיה ואת בני הגולה הוא מצוה להאחז בארץ גלותם, לעסוק שם בישובו של עולם, למען ירבו ולא ימעטו, כי יש אחרית ותקוה גם לגולים. יכולים הם לא רק לשבת בשלום בארץ גלותם, כי אם גם לשוב לארץ אבותם, כשתהיה השעה רצויה לכך, או גם לזכות שתפשט ארץ האבות עד מקומות מושבותיהם. ירמיה נלה גם אל היורדים מצרימה למרות רוחו. הוא אינו פורש מן הצבור היהודי גם במקום שהסכנה גדולה ביותר, לפי שבשום מקום ובשום אופן אינו מתיאש מאחרית טובה. כל אלה דברים שאין כמוהם לא בחלקו הראשון של ישעיה ולא בחלקו השני. אך הרעיון היסודי שבהם אינו סותר לא דברי זה ולא דברי זה,

כי משותף הוא לכל הנביאים האחרונים, והוא שאי אפשר לפליטת בית יהודה, שהוא פליטת ישראל כולו, שיעשה ה' כלה בה. כל כחו וגבורתו של סנחריב לא יעמדו לו ללכוד את ירושלים, מבטיח ישעיהו בכח הרעיון הזה; אחרי כל הנצחונות שנצח נבוכדנצר ושעורנו עתיד לנצח, לא ישבות זרע ישראל מהיות גוי לפני ה' כל הימים, מבטיח ירמיהו גם הוא בכח הרעיון הזה, אלא שישעיהו רואה שסנחריב בעצמו עתיד לנפול, ועל כן הוא מחזק את ידי חזקיהו והעם אשר אתו לבלתי הכנע מפניו; וירמיהו רואה, שלפני נבוכדנצר בעצמו אין כל תקווה לעמוד, כי עוד לא הגיעה עת מלכותו לשתות את הכוס המיועדת לכל הממלכות הכובשות בלי מעצור לרוחן, ועל כן הוא מחרף נפשו במלחמה הקשה והמסוכנת לו כל כך עם אחיו המורדים במלך בבל; ובעל חלקו השני של ספר ישעיהו, המבשר ואומר ברנה, מה שירמיהו אמר מראש בדמעה, אינו אלא מסייע לירמיהו סיוע היסטורי שאין עליו תשובה. הלא הוא שמח שמחה גדולה ומביע תקוות נשגבות, על כי הגיעו היהודים בימי כורש לא למה שהיה להם בימי צדקיהו כי אם למה שנתן להם נבוכדנצר אחרי מפלת צדקיהו, בהפקידו עליהם את גדליהו בן אחיקם. ואולם ראוי לשער, שאילו לא הרגו ישמעאל ואנשיו את גדליהו, לא היו היהודים הנשארים בארצם מגיעים לאותו המצב הקשה שנמצאו בו בימי נחמיה. על כל פנים מתאימים מאד להשקפות ירמיהו דברי הנהי שבסוף התפלה הארוכה שבספר נחמיה, הנה אנחנו היום עבדים, והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה; ותבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו בחטאותינו ועל גויותינו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו ואינם מתאימים כלל וכלל לדברי ישעיהו השני.

יג

כמעט כל הסתירות שבעלי בקורת המקרא מוצאים בין דברי נביאים שונים, נקבצו יחד כמו בכונה ביחזקאל, אשר אין כמוהו בנביאים זועם ושוסף בוז על יהודה וירושלים, ואין כמוהו דבק בעבודת בית המקדש וממילא גם בירושלים וביהודה. על פי דבריו, אל בית המרי' אפשר לחשוב, שאין בו כל רגש אהבה אל בני, "עיר הדמים"; השוד והשבר הבאים עליהם כתומם יחד אינם מעוררים בקרבם כל זיק חמלה, והמקדש, אשר, בית ישראל עושים בו תועבות גדולות, תועבה לו גם הוא בעצמו כמושב, סמל הקנאה המקנה' שעל יד מזבח, וכלל השקוצים והגלולים שנראו לו שם בנפול עליו יד ה' (ח', א' עד סוף הפרק). אילו נשאר בידינו רק חציו הראשון של ספר יחזקאל (עד כ"ד), שהוא ספר גדול פי שנים מהושע וגדול גם מכל חלקו הראשון של ישעיהו (בנכיון הפרקים המאוחרים השונים שנכנסו גם בחלק זה), היו בעלי הבקורת הביבליאית חושבים בודאי את הדברים הנחומים המעטים שאנו מוצאים בחציו זה (י"א, יד — כא; כ', ל"ג עד סוף הפרק ועוד פסוקים אחדים במקומות שונים) להוספות מאוחרות, ואת יחזקאל — את בעל חזיון העצמות היבשות — לאיש,

אשר נואש לבו מכל תקוה לאומית, ונפשו נקעה מעמו בכלל ומכהניו ומקדשיהם ביחוד. אבל בחלקו השני אנו רואים הפך כל זה: הוא מביע בטחון בתחית האומה הישראלית בחזיונות ובדברים שאין כמוהם נכנסים אל הלב בכל שאר ספרי הנביאים; הוא בטוח בתחית כל שנים־עשר שבטי ישראל ונותן נחלה מיוחדת לכל אחד מהם — גם ערבוב שבטים התבוללות יתרה בעיניו, כל כך דבקה נפשו במה שעבר — ואת עבודת בית המקדש הוא מעריך יותר מכל הנביאים הידועים לנו. החלק השני הזה, עם תשעת הפרקים האחרונים שבו*, מחובר חבור אורגאני לחלקו הראשון, וממנו אנו למדים, שגם הדברים הנחומים המעטים שבחלקו הרשון לו הם ולא לאחר, השלמת תוכחותיו וגדופיו הם ולא רוח אחרת של סופרים מאוחרים; ואגב אורחא אנו למדים מכל זה, שבכלל אין להוציא משפט על דעותיו והשקפותיו הדתיות של נביא על פי דבור אחד או קריאה אחת, כי רגשני הוא הנביא בטבעו, הפלגה פיוטית מצויה מאד במשאותיו ובחזונותיו גם במקומות שלכאורה אין לנו בהם אלא פשוטם של דברים, ועיקרים דתיים־פילוסופיים חדשים אינם מצויים בהם כלל, רק רמזי דעות נשקפים מהם, רעיונות שלא נגמרה יצירתם ההגיונית ושאינם יוצאים מגדר הפיוט ההפשי, שאין בעליו אחראי על המסקנות התלויות בו. בספר יחזקאל אנו מוצאים דבר זה מפורש ומצוי, אם אפשר לאמור כן. מלבד שסופו מוכיח על תחלתו שמעולם לא היה אך זועם ומגדף ומצדיק את הדין על עמו, ומלבד שאי אפשר לנביא ה' בכלל, שיהיו דבריו אך פורעניות וכליה לעמו, אנו רואים באותו הספר, המצוין בסדר הכרונולוגי שבו, את שנויי מהלך רוחו של הנביא הזה, כפי שהם תלויים בשנויי המצב. אנו רואים, עד כמה משתנה הנביא לפעמים גם בתקופה קצרה של שנים אחדות, ועד כמה אין השנויים הללו בכל גדלם אלא חיצוניים, שנויי רגש ולא חלוף דעות וגלוי מסקנות חדשות. כי כל הספר הזה, כפי שהוא לפנינו, אחד הוא בכל זאת כראשיתו ועד אחריתו, ולכל עיקרי תורות הנביאים שהיו לפניו הוא

* אם נאמר, שתשעת הפרקים האחרונים לא למחבר ספר יחזקאל הם, תהינה הזכרתו כבוד ה' ו, מראה כבוד ה' (מ"ג, ג', ה') והשתמשות בקריאת בן אדם המיוחדת ליחזקאל והמצויה בפרקים האלה לא פחות מבכאר בנאוותיו (עיין מבוא לספר יחזקאל בהוצאת מ. קרא מפורש" VII-VIII) דרכי זיוף גמור בנוגע להטעות את הקורא, דבר שאין דוגמתו בשאר ההוספות והתגבורים שבכתבי הקודש, כמו שהעירונו למעלה. כלום יש בחלקו השני של ישעיה שמץ ערמומיות כזאת? — כלום אנו מוצאים כזאת בפרקים המאוחרים שבחלקו הראשון של ישעיה חוץ מהרשימות שבראשי הפרקים, שנרשמו בידי מאסף ע"י קבלתו למען האמת? מי לא יראה, למשל, שבצל הכותב, מזמור שיר תנוכת הבית לדוד, שלא נרח להכניס בנוסחת המזמור — שהוא שיר תהלה לחולה שנרפא — אפילו רמז קטן לתנוכת בית, רשם את הפסוק הזה. בתם לבבו ובנקיון כפיו, לבעבור ידע דור אחרון מה שהיה אמת בעיניו? — גם בעל ספר קהלת לא סרח ולא התחכם הרבה, ואף על-פי שהוא תולה חקירותיו והרהוריו בבן דוד מלך ישראל, אינו מזכיר כל מקרה פרטי כדברי ימי שלמה, כי בכלל אין לפנינו זייפנות ממש בכתבי קדשנו, כידוע למבין. אמנם, אם נקבל דעתו של צונץ, שספר יחזקאל כולו מאוחר, אין להביא כל ראייה מדבריו על בני דורו של ירמיה ולא על דרכי הנביאים בכלל, אבל אם כן עלינו לחשוב את כולו, עם נבואות החמה והגסק והפרטים המרובים ומספרי השנים והחדשים שבו, לזיוף מוגנה מאד ובלוי כל מטרה טובה. גם בין האיסקיגטיים האשכנזיים, שדרכם בכך להוציא ספרי תנ"ך מחזקתם ולאחרם כפי האפשר, אין מסכימים לדעתו של צונץ ברבר הזה.

אך מוסיף באור ועושה חזוק בתמונה, במשל או בתוכחות חמה. הוא מדבר גם על עבודת האלילים, גם על רדיפת בצע מעשקות, גם על הטית משפט יתום ואלמנה, גם על חלול שבתות ונותן את ירושלים לעיר, אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה, ועם כל זה עינו ולבו אך אל ירושלים מעצם היום אשר היתה עלינו יד ה' בפעם הראשונה, ברביעי בחמשה לחדש בשנה החמישית לגלות המלך יויכין. עליה נבואתו הראשונה (פרק קח לך לבנה והפרקים שאחריו עד ח'), אליה הוא מובא במראות אלהים (ח', ג') בשנה הששית, בששי בחמשה לחדש, ובחדר בית מקדשה (*), בפתח שער ("החצר) הפנימית הפונה צפונה, הוא רואה שנית את כבוד אלהי ישראל, כמראה אשר ראה בבקעה על נהר כבר, ורוח ה' נושא אותו משער אל שער, והוא רואה שם תועבות גדולות וחווה חזיונות קשים. ברוח המראות והחזיונות ההם הוא מתנבא ומוכיח עד היום העשירי לחדש העשירי בשנה התשיעית (לגלות יהויכין, שהיא התשיעית גם למלכות צדקיהו), הוא היום, אשר סמך מלך בבל אל ירושלים, שנקבע בו אחרי כן, צום העשירי או תענית עשרה בטבת. נבואותיו ותוכחותיו שנאמרו או שנכתבו בימים ההם (בין השנה הששית ובין סוף השנה התשיעית) מלאות עברה וזעם בלי גבול. פרשות, הודע את ירושלים את תועבותיה" (ט"ז), "התשפוט, התשפוט את עיר הדמים" (כ"ב) ועוד פרקים שונים, גדולים וקטנים, שבין הפרקים ח' וכ"ד הם כחבי אשמה ערוכים בקצף ובבוז וכמעט בשמחת נקם. כמדומה, שאין כמוהם גם בהושע ובירמיה שרוב דבריהם גם הם רוגז וחמה, אבל אחרי "יום העשור לחדש העשירי" תוכחותיו לאחיו מתמעטות, ורוב נבואותיו דברי נקם ושלם אל העמים הקרובים. אל עמון ומוֹאָב ואדום וצור, השמחים לאיד יהודה והמקוים להמלא מחורבנה, ועל מצרים אשר חזקה את ידי מלכי ישראל ויהודה למרוד ולהלחם בממלכות האדירות ולא עמדה או לא יכלה לעמוד להם בעת צרתם. בשתים עשרה שנה או (עפ"י הנוסחה המסתברת של הפשיטא, כעשתי עשרה שנה) בעשירי בחמשה לחדש בא אליו הפליט מירושלים ומודיע, כי הוכתה העיר, ובאחד הימים אחרי כן מביאה אותו יד ה' אל הבקעה המלאה עצמות יבשות, ו"רבות מאד" הן העצמות על פני הבקעה ו"יבשות מאד", והיא מתנבא עליהן ורואה אותן קרבות, דבקות ומתלכדות אחת באחת ולובשות גידים, בשר ועור ומתהפכות ל"חיל גדול מאד מאד" של אנשים חיים עומדים על רגליהם, ומן היום ההוא הוא מדבר אך תנחומים וחווה אך תחיה והתחדשות: בית מקדש חדש, מספרי קרבנות הדישים, ממשלה חדשה – ממשלת נשיא מבית דוד – וגם חלוקת ארץ חדשה. בכל זה הרבה פרטיות יתרה, בלי השקפה מקפת קצת את תנאי החיים המעשיים, בלי כל חשבון מדיני והבטת קלה למרחוק, ואולי גם בלי ידיעת מנהגים רבים, שכבר היו לחוקים קבועים

(*) גם ישעיה רועה את ה', יושב על כסא רם ונושא ושוליו מלאים את ההיכל" (הוא בית המקדש) ואחר מן השרפים לוקח רצפה מעל המזבח במלקחים ועף אליו ובניע אל פיו ומכפר חטאתו, כלומר מטהרו ומקדשו, "לראות את המלך ה' צבאות", מה דחוק הנייר הזה מהיחס השלילי אל עבודת בית המקדש, שנוהגים המבקרים החוקרים ליחס לנביאים בכלל ולישעיה בפרט.

ומקובלים באומה. הסכום הכללי, היוצא מהפרטים הקטנים ומכל אותה הדיקנות המיותרת בבאור דברים שאינם חשובים, קטן ודל ואינו מתאים בשום אופן לשאיפות הנשגבות המובעות בספר ישעיהו, אבל במדה ידועה אפשר לאמר, שהנביא הזה, הזועם ומגדף יותר מכל הנביאים שהיו לפניו, הוא גם מנחם ומבטיח יותר מכולם. הבטחותיו הקטנות מצוינות ברושם הודאות שהן עושות על הקורא*, רבוי פרטי החיים העתידיים מורגש כערובה נאמנה, שכל זה בוא יבוא ולא יאחר.

בחלק התוכחות מתאימים דברי יחזקאל לדברי ירמיהו. בשניהם אנו מוצאים את כל תלונות שאר הנביאים, בהוספת עון הלול שבת (ירמיה י"ו; יחזקאל כ', י"ג; כ"ב, כ"ו) וחזות קשה מיוחדת על המרד והמלחמה בנבוכדנצר. שני הענינים האלה: החטאים (שבין אדם למקום ובין אדם לחברו) והמרד, שלכאורה אינם תלויים זה בזה כלל, מעירים חמת שניהם במדה אחת. אבל ביחזקאל, ובמקצת גם בירמיהו אנו רואים, שאחרי התורבן כמו שככה חמתם לא רק על דבר המרד, שהיה לנהלת העבר ולא ניתן עוד לתקון, כ"אם גם על שאר עניני תלונתם, על החטאים הדתיים והמוסריים, שבוראי לא בטלו ולא נשכחו ביום אחד. ובספרו של ירמיהו יש ראייה ברורה לזה: בפירוש נאמר בו (מ"ד), שלא פסקה עבודה זרה מישראל גם אחרי התורבן, והרי זו עוד הוכחה אחת, שהיו תוכחות הנביא תלויות ברגשותיו הזמניים וממילא גם במקרים חיצוניים שאינם ממין טענותיו ותלונותיו, ועל כן השתנו לפעמים הרבה גם בשעה, שדרכי העם לא יכלו להשתנות במדה כזאת. כל הימים אשר היה עוד אפשר ליהודה, כלומר לצדקיהו ולשריו, להכנע מפני נבוכדנצר ולהיות ממלכה כבראשונה, אם גם „ממלכה שפלה“ (יחזקאל י"ז, י"ד), הרבו יחזקאל וירמיהו יחד לשפוך עברתם על יהודה וירושלים ויחזקאל עוד יותר מירמיהו, כי בשכתו בתוך הגולה מחוץ למקום המעשים ידע היטב את כחו וגבורתו של מלך בבל ואת דרכיו הטובים עם הנכנעים לפניו, אך לא ידע הרבה פרטים, שהיה בהם כדי ללמד זכות ולמשל, שצדקיהו, הנקרא בפי יחזקאל „זולל רשע“ היה קצרי-יד, משועבד לשריו, ולא ברצונו החפשי עמד במרדו). בכלל היה חוג השקפתו של יחזקאל מוגבל בדברים רבים: הוא נמצא בקולוניה קטנה בגולה והיה עצור בביתו כל היום מחמת חוליו, ולפעמים גם שוכב בלי נוע על מטנו, ואנשים מקני ישראל באו אליו לדרוש את ה' (ג', כ"ד עד סוף הפרק; ד', ד' - י'; י"ד, א'; כ', א') ואולי רק לפעמים היה יוצא מביתו; מה שאין כן בירמיהו, שנמצא בירושלים משנת שלש-עשרה ליאשיהו עד אחרי הריגת גדליה והיה רואה בעיניו את כל הנעשה, ומדבר, השכם ודבר אל העם ואל שריו ומלכיו. כשהגיעה השמועה אל יחזקאל, שמך מלך בבל אל ירושלים, היה ברי לו מיד, שכלתה הרעה אל מלכות יהודה, ואין עצה ואין תקוה לה עוד להתקיים, ומיד היתה אתו רוח אחרת. מן היום ההוא חדל לראות

* יש לטער, שהשפת פרקי יחזקאל האחרונים לא נאמרו מעולם, כ"אם אך נכתבו לבד. גם על שאר נבואות אפשר לטער כזאת, כי בכלל נראה, שהיה איש בודד בהרר משכני.

בחזון חועבות ומהומות ביהודה ובישראל והתחיל מתנבא על נקמות בגוים השכנים ומדבר תנחומות לבית ישראל. כל מי שישוב מדרכו הרעה, אומר יחזקאל (לג), ינצל ממות גם בעת רעה כזאת, כי לא יחסוף ה' במות המת, כי אם בשובו מדרכו וחיה, וממילא יוצא מזה, שאם ישובו כל בית ישראל ינצלו כולם כאחד.* וכאשר הוכחה העיר, לא ראה לפניו עוד כאומה חוץ מתקות התחיה, אלא שהוא מזכיר אגב אורחא גם את החטאים, שהביאו את העם לידי מפלתו (בנבואה אחת הוא תולה את הקולר ברוצי העם) ומשתדל להמציא על יסוד ההשגחה העליונה חבור הגיוני בין מפלת העם ובין תחיתו העתידה לבוא, בין חורבן המקדש ובין החזרת העבודה למקומה, וירמיה איש המעשה, שישב בירושלים והיה נודע בעם ומקורב בסתר גם לצדקיהו, לא חדל מדרוש מצדקיהו להכנע מפני מלך בבל גם בימים אשר היה יוצא ובא בתוך העם, גם בימי שבתו בחצר המטרה, עד עצם היום אשר נלכדה ירושלים. הוא הבטיח את צדקיהו גם אחרי אשר באה ירושלים במצור, כי לא ימיתו נבוכדנצר (כן יוצא מפרק ל"ח), וישיבת העם בארצו היתה גדולה בעיניו כל כך, שגם הצלה פורתא בדמות הפקדת גדליה על הארץ לא נחשבה לו לדבר ריק. ולא זאת בלבד, אלא שגם אחרי הריגת גדליה התנגד לחפצם לרת מצרימה, כמו שהתנגד למורדים בימי צדקיהו, ולפי פשוטם של דברי הכתוב לקח אותו יוחנן בן קרח, אתו מצרימה בחוקה. גם אם נאמר כדעת כל החוקרים, שנשארו יהודים רבים בארצם גם אחרי בריחת יוחנן בן קרח, וגוסיף על זה, שלא ביד חזקה נלקחו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ללכת מצרימה, אין לנו לתמוה, על כי נלוו ירמיה וסופרו אל הגולים שמה: בודאי היו הנשארים מעטים ודלים כל כך, שלא היה לו לירמיהו מה לעשות בתוכם, והגולים היו עדה חשובה ומסוגלה להשפיע הרבה לא רק על אחיהם שבגולה, כי אם, במרוצת הימים, גם על השרידים שבארץ יהודה, ועל כן בחר לו ירמיה להלות אליהם. והכתוב מעיר (מ"ד) שדבר תוכחות אל כל היהודים היושבים בארץ מצרים על דבר עבודה אלילים.

ירמיה ויחזקאל, שהיו שניהם כהנים ונביאים, בני דור אחד ובעלי השקפה אחת על המרד במלך בבל, לא בני טיפוס אחד הם בטבעם, כי בהרבה מדות לא ראי זה כראי זה. ועל כן לא יפלא, אם הצדדים השונים שביניהם — חוץ ממוצאם ממשפחות כהנים — משותפים בעיקרם לכל הנביאים שמדור אחד עד דור החורבן. אך יחזקאל, שדרכו לפרש דבריו יותר מחבריו וטרבותיו הנודעים לנו, הוא המלמד ביחוד על עצמו ועליהם יחד, שבעיקרם של דברים תורה אחת לכולם, והסתירות שאפשר למצוא בין זה לזה בשאלות עיקריות

* אף על מי שפרק ל"ג הוא דברים שנשנו, כי תחתם נמצאה בפרק ג' (ס"ז) — כ"ב) ורובם בפרק י"ח, אני משער, שמקומם הנכון פה, כי בפרק ג' הם הפסקה שאינה עולה יפה בהרצאת הנביא, והוא הדין לפרק י"ח, שגם הוא אינו מתחבר כראוי לדברים שלפניו ושלפאתריו. לפי מה שראוי לשער מצא המסדר או אחד המעתיקים הקדמונים נוסחאות שונות ולא התייר לעצמו לבחור באחת ולנגנו את הנוחרות, אך לא רצה גם לסדרן זו אצל זה.

אינן אלא סגנוניות וזמניות, כלומר פרי הרגשות המיוחדת ורשמי צרכי הזמן המיוחדים לכל אחד מהם.

יד

מן הדברים שתקופת הנביאים האחרונים מצוינת בהם, הוא הריב עם נביאי השקר. במלכים ידובר על נביאי הבעל, אך נביאי שקר בשם ה' לא יזכרו בכל הספר. גם על הנביא בית-האלי, אשר, כחש לו, לנביא הבא מיהודה, ואמר לו דברים בשם מלאך ה', לא נאמר נביא שקר. על ארבע מאות הנביאים, שאמרו לצחצחב: „עלה והצלת ונתן ה' ביד המלך“, נאמר שנתן ה' רוח שקר בפיהם, רק מיכאל בן ימלה באמרו: „אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' ב' רומז על האפשרות להנבא בשם ה' על שקר. בימים שהיו הנביאים עושים נפלאות היו המעשים ההם מכריעים בין הנביאים. מי שהפליא לעשות מחבריו הוא היה הגדול והנאמן שבהם; יחד עם „אנשי אלהים“ נכבדים, שכל מה שידברו בוא יבוא היו גם אנשי אלהים, שלא כל דבריהם התקיימו. הם לא נכבדו על העם ביותר ולא יכלו להתחרות עם הגדולים ולא העירו גם קנאה על עצמם. כמובן היה חלוק גדול בין ספורי הנפלאות שנמסרו ברחוק מקום וזמן ובין הנפלאות בעצמן. אך לא מעניננו הוא פשר דבר האותות והמופתים, אולם מאז הדלו נביאים לעשות מופתים והתחילו לוקחים נפשות בדברים נמרצים לבד, נמצאו גם חולקים עליהם בשם ה', אנשים בעלי דעות מדיניות אהרות, שגם הם היו מושכים לבבות במשא ובחזון. דברו גם הם אל העם בשם ה' על פי הרוח הדובר בהם. עמוס אינו מזכיר נביאי שקר בדבריו, ומדבר אמציה כהן בית-אל אלי (ז', י"ב, י"ג) נראה, שבימיו, או לפחות במקומו, לא נהלקו על עמוס בשם ה'. הנה הוא מתאונן בועס, על כי צוה על הנביאים לאמר: „לא תנבאו“. עם שוטני הנביאים הוא מתוכח ואומר: „כי לא יעשה ה' אלהים דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים; אריה שאג מי לא יירא, ה' אלהים דבר מי לא ינבאו? אך נגר נביאים אין בדבריו מאומה: אות כי לא מצא כל עול בהם. אבל מכתבר יותר, שרק במקומו, בבית-אל, לא נמצא נביא חולק עליו, כאשר לא היה נביא אחר בלעדיו; שהרי הושע האומר: „וכשל גם נביא עמך לילה מעיר בפירוש על מחלוקות בין נביאים בשם ה', והושע לא יכול להיות מאוחר ה בה מעכו. על כל פנים ברור הוא, שמימי הושע והלאה היו מחלוקות כאלו הריכות ורבות, אלא שבראשונה לא נחשבו גם המקולקלים שבנביאים לנביאי שקר בזון. מיכה קובל על העם שהוא בוחר בנביא מטיף לייין ושכר, ורומז בלשון בלתי ברורה, שנביא כזה מסוגל גם לשקר בשם ה', וממין זה היא קריאת ישעיה: „ונביא מורה שקר הוא הזנב“, גם ירמיהו מדבר במקומות אחדים על נביאים נסוגים אחר מאחרי ה' בלי שים עליהם חסאת נבואת שקר (ד', ט"ז; ה', י"ג) אך ברוב תוכחותיו הוא קורא להם נביאי שקר בפירוש והושב אהם לבורים דברים מלבם בשם ה'. הוא יתחזקל בן דורו

שופכים שניהם כגהר כל חמת רוחם על, האומרים נאום ה' וה' לא שלחם, והמבטיחים את העם בשם ה' על שקר".

התרבות אנשים חשודים על נבואת שקר בשם ה' בזדון או בשגגה, היתה כחלת מות לנבואה, או תחלת מיתחה הטבעית. נביא, שכל מי שאין דברי נבואותיו מהזורים בעיניו נכון לחשדו ויכול גם להתנבא עליו — אם בשגגה אם בזדון — שהוא דובר שקר בשם ה', נביא כזה לא יוכל עוד להכבד כראוי בעיני העם ולהשפיע עליו. תקופת כורש והמלכים הראשונים שמלכו אחריו בפרס יכלה להיות עת התחזקות או תהיה לנבואה. תקוות גדולות יכלו לצחד בימים ההם את טובי העם — אני אומר יכלו, מאשר אין אנו יודעים באמת את מצב הרוחות בימים ההם — אך לאורך ימים לא יכלה עוד הנבואה להתקיים. בשעה שנאמרו או נכתבו הנבואות שבסוף ספר ישעיהו אפשר שכבר כתב אחד הנביאים בשם ה' צבאות, כי יחד עם שמות העצבים יעביר ה' מן הארץ גם את הנביאים ואת רוח הטומאה (זכריה י"ג) „והיה כי ינכא איש עוד ואמרו אביו ואמו יולדיו לא תהיה, כי שקר דברת בשם ה' ודקרוהו אביו ואמו יולדיו בהנבאו". זאת היתה קריאתה האחרונה של הנבואה הישראלית-היהודית האמתית וזאת תהלתה, שהגידה בעצמה, שבאה עתה להסתלק. עטרת תפארת מיוחדת היא לנבואתנו: אחד מנושאי דגלה האחרונים עומד ומכריז עליה, שקרוב קצת ואין הפץ להאריך ימיה עוד.

בדיוק אי אפשר להגביל גם את זמן הסתלקות הנבואה יזרא ונחמיה לא רק אינם מדברים בעצמם בשם ה', כי אם גם אינם פונים אל נביאים אחרים. בכל מה שהם עושים הם נשענים על המסורות הדתיות ועל בינתם והשקפותיהם הדתיות, אך-על-פי עמוד היו בימיהם נביאים. נחמיה מספר, כי שונאיו כתבו לו, ש„בגוים נשמע, שחורשי רעהו אומרים עליו, שהעמיד נביאים לקרוא עליו בירושלים לאמר מלך ביהודה, וכי נביא אחד דבר אליו בשם ה', „כי באים בלילה להרגו" ויעץ אותו להסגר בתוך המיכל. מלשון הכתוב נראה, כי האיש הוא „שמעיה בן דליה בן מהיטבאל" היה נביא מפורסם, אבל נחמיה לא שמע בקולו, על כי לא ישרה עצתו בעיניו, ומלך בד זאת הכיר בו, כי „לא אלהים שלחו", כי שכור הוא, וטוביה וסנבלט שכרו אותו. נחמיה מספר, כי עוד נביאים שכורים וגם אשה נביאה בהוכם, נועדים שמה, היו מיראים אותו, ואנו למדים מכל זה, שהיו נביאים מצויים ביהודה בימיו, ובודאי היו בני המון העם מאמינים ונמלכים בהם, אבל הוא לא נמלך בנביא אפילו פעם אחת. טובי העם לא שאלו עוד בנביאים ולא שמו לב לעצותיהם ולאזהרותיהם, כי היה כל מתנבא נביא שקר בעיניהם.

לרגעה ההיסטורי של הסתלקות הנבואה יש להשוב את עליה יזרא, ראשית הסתלקותה היתה בגולה, שם בבבל נחבא קולה ראשונה מפני עבודת הסופרים, ועזרא, הסופר המהיר, שהעלה עמו את העבודה הזאת מבבל, הכניסה תחת הנבואה גם ביהודה. בדברים הערוכים בשמו, בלשון מדבר בעדו, לא יזכר שם נביא כלל, וכל מעשיו מבוארים בכוונה לשם שמים, אך לא על פי קול משמים. ודברים אמורים לעם בשם ה' לא ימצאו בכל ספרי

הכתובים⁶). כי דניאל ואיוב, המוצאים חוון מה', אינם שלוחים להגיד לעם דבר בשמו, ובשאר ספרי הכתובים אין זכר לחזיונות כאלה. ומצוינת ביחוד בדבר הזה היא מגלת אסתר. מחברה של המגלה הנפלאה הזאת (שבשום אופן אין להאמין, שכולה דברים שלא היו מעולם) רחוק כל כך מפמליא של מעלה, כל כך אין לו עסק בנסתרות, שאינו רוצה לבוא בסוד ה' גם בדרך השערה: הוא אינו מבקש ואינו מנסה לבאר על מה הביא ה' את היהודים בסכנה גדולה כזאת (כמעשה בעל הספר חשמונאים ב', ו', יד - כא), גם אינו מזכיר שם ה' כלל. ואפשר מאד שדוקא בשביל זה זכתה מגלת אסתר להתקבל בין ספרי הקודש, וספר חשמונאים א', שנאמר בו (ה', ס'): יען אשר לא שמעו לקול יהודה ואחיו וינקשו לעשות נפלאות, והם לא היו מורע האנשים, אשר בחר בהם ה' לתת בידם תשועה לעמו, לא נתקבל: בספר מאוחר יכלו דברים כאלה להחשב לחוצפא כלפי שמיא, כי מי עמד בסוד ה'? אמנם בעלי אגדה הרשו לעצמם לאמור דברים הרבה כאלה, וגם דרשו דרשות זרות ומשונות על ה'; אבל אגדה לחוד וקבלת ספר בין כתבי הקודש לחוד. אין שתי אלה דומות זו לזו כלל וכלל, וגם זמניהן שונים זה מזה. מלבד זאת, יש לזכור, שגם האגדות היו מדברים שבעל פה, שימים רבים לא הותר להעלותם על ספר.

ט

כתשע מאות שנה נמשכו ימי הנבואה הישראלית-היהודית, והדברים שהגיעו אלינו על-אודותיה דלים הם בפרטים מדויקים, נחלקים לא במדה שווה לזמניה ומעטים בכלל לפי ערך ימיה הרבים. עם כל זה אנו מוצאים בהם ציונים דקים, אבל ברורים למדי, לפי דעתנו, לתקופותיה הראשיות, והן חמש תקופות אלה: ימי השופטים, ימי הממלכה המאוחדת או דורות שאולי, דוד ושלמה, ימי הממלכה המחולקת עד ירבעם השני ועזויה, ימי אבירי הנביאים, המכונים „אחרונים“ וימי הבית השני עד אחרי דור נחמיה.

ימי השופטים הם ימי צמיחת הנבואה בצורתה הישראלית המיוחדת. בהם החלו „אנשי אלהים“, „רואים“ או „נביאים“⁷ לעסוק בצרכי הצבור ולהורות את אחיהם ברוח המסורות שהיו בידיהם ובידי העם כולו מאבותיהם. הם הטיפו לבנין כמות או מזבחות לאלהי ישראל, או להקרבת עולה וזבח בלי מזבח קבוע, ובלבד שיהי לאלהי האבות. אפשר ש„אנשי אלהים“ כאלה קדמו בזמן לבמות ולכהנים קבועים ישראלים, ואפשר שבקצת מקומות נבנו

⁶ על ספר יונה המוחזק למאוחר אומרים האיסקיגיסים, שלפי תכנו היה ראוי לתור בין הכתובים ולא בין הנביאים. על דעתי עדיין יש מקום לבעל דין לחלוק על תוקה זו שמחזיקים אותה למאוחר ביותר כמו שהעירתי למעלה. אך מה שנסדר בין הנביאים אינו מוכיח כלל שאינו מאוחר הרבה, כי על כן היא מוכיח אל אנשי גינוה תוכחות ומעוררם לתשובה בשם ה', דבר שאינו רוגמתו בכתובים, ובדין נקבע בין הנביאים.

⁷ * אין ביריבו ראה נאמנה שהכניו „נביא“ היה מאוחר ככל ארץ-ישראל ויהודה.

במות וגם נקבע כהנים קודם שנגלו, אנשי האלהים הם, ובאופן זה – הנחשב למסתבר – יצאו, אנשי האלהים מקרב הכהנים, – אך ליצירת הנבואה המיוחדת שאנו עוסקים בה יש לחשוב את הופעת הנביאים מחוץ לכהונה, את הרגע ההיסטורי שנגלו בו מוכיחים ומזרזים דתיים ולאומיים שלא על מנת לקבל שום פרס, לאיזה מין שיהיה. הרגע הזה היה בתקופת השופטים באחד מימי הלחץ הקשים אם נקבל בכל פשוטם את דברי הכתוב, ודבורה אשה נביאה אשת לפידות, היא שפטה את ישראל בעת ההיא, יש לנו בו יסוד מספיק לשער, שהיה אותו הרגע קודם לזמן ההוא, כי מקרב השופטים לא יצאו הנביאים הראשונים בשום אופן. השופט היה גבור מלחמה, ורק במקרה יכול להיות גם נביא. הנביאה יכלה להיות לשופטת ולא להפך.

תורת הנביאים הראשונים היתה קצרה ופשוטה. הם הזכירו, הזהירו, או זרזו את העם לעבוד את אלהי אבותיו, כלומר להקריב לו ולבטוח בו לבדו. אם צו להסיר לגמרי את אלהי הנכר אין לדעת. החוקרים חושבים לדבר ברור, שלא הטיפו הנביאים לאחדות גמורה עד זמן מאוחר, אף-על-פי שאין כל ראייה לדבר: רעיון האחדות האלהית נולד בזמן קדום מאד במצרים, ועל כן לא יפלא כלל, אם מורי ישראל החזיקו בו גם הם בשנים קדמוניות. אך זה ברור, שתורה פרטית רחבה לא הורו הנביאים הראשונים. – בכלל אין פרטי דינים מרובים מדרכי הנבואה – וכן אין כל רמז לתורה מוסרית מיוחדת מימי השופטים, אף-על-פי שבדאי היו מורי העם מזהירים גם על אמת וצדק, כי אי אפשר לחיים צבויים בלי יסודות מוסריים, אבל תורתם העיקרית היתה עבודת אלהי אבות.

האחרון לתקופה היא והראשון לתקופה שאחריה הוא שמואל הרמתי, שהיה שופט ונביא ובמקצת – או יותר ממקצת – גם כהן. הצטרפות שלשת התפקידים האלה באיש אחד היתה חזיון טבעי, שהרי קרוב היה הנביא בשאיפותיו ובמטרותיו לכהן ולשופט, ואף-על-פי-כן בטלה ממשלת השופטים, וחרבה נוב עיר הכהנים, ונראו קלקולים בדרכי הנביאים דוקא בימי שמואל, הגדול בלי כל ספק מכל השופטים והנביאים שהיו לפניו, כבר הכיר העם בעת ההיא נחיצות התחלוקת התפקידים האלה ואולי הרגיש באותה שעה, שגם לנבואה בעצמה לא עליה היא גדולה חמריית זו, ועל כן בקש לו מלך, בלי שים לב לתורת נביאים ושופטים, בקראו עליהם: „וה' אלהיכם מלכם“, כלומר על ידי כהניו ונביאיו.

מהתקופה הראשונה אין בידינו אלא רמזים דקים, ומהתקופה השנייה הגיעו אלינו מעשיות בארבעה נביאים, והם: שמואל ונתן וגד ואהיה השילוני, וכל אחד מהם מעיר עליו תרעומות גם בלב הקורא התמים: זה מתאנה לשאול, זה מקורב לדוד ולשלמה יותר מהראוי, וזה צרר את בית דוד יותר מהראוי, ואחרי כל הטעמים והתירוצים שנמצאו, לא ניכלר לכחד, שאין אנו מדגישים במעשים האלה את האידיאל המוסרי הרצוי לנו באמת. ועל כרחנו עלינו להודות, שמה שאנו משערים על-אודות נביאי התקופה הראשונה גבוה ונשגב ממה שאנו מוצאים בנביאים הידועים לנו שבתקופה השנייה.

בתקופה השלישית נתחלקה הנבואה יהד עם הממלכה ותהי לשני זרמים. נביאי אפרים, תלמידי אהיה השילוני הוסיפו לצכת בדרך אשר התוה הוא להם, ויהיו לריבולוציונירים בשם הדת, ויביאו מהפכה אחרי מהפכה בארצם; והרשימות ההיסטוריות הקצרות והמקוצרות שבספר המלכים מעידות בלשונן הפשוטה, שלא הועילו מאומה במהפכותיהן, כי ארצן היתה הולכת ודלה, ועם זה היה כל מלך חדש הולך בדרכיו הרעים של המלך הקודם לו. ונביאי יהודה מתלמידיו של נתן הנביא נואשו מן ההתקרבות היתרה לבית המלוכה וממילא גם מן ההתרפסות היתרה התלויה בה (קרוב לשער, שנדחו בשתי ידים עוד בימי שלמה, על כל פנים לא יכלו להכבד ולהתנשא ביהודה, מאשר לא יכלו לעמוד למלכיהם בשעת הדקם במלחמותיהם על מלכי ישראל), אבל ירידה זו היתה עליה רוחנית גדולה עד אין תקר. כי משעת יצירת הנבואה הישראלית היהודית עד שעת הסתלקותה נבדל הנביא שלנו לטובה מכהנים ומנביאים אחרים לא בנדולתו ובכחו החומריים, כי אם להפך: בכחו החמרי הבט הצד השוה שבינו וביניהם, רק בעמידתו מחוץ לכל שלטון, ובככל זה גם מחוץ לכהונה, שגם היא שכרה בצדה, היה מסוגל להיות בעל צביון מיוחד ולהחזיק בעסקנות נבואית מיוחדת. בכחם זה, בהלישותם החמרית של נביאי יהודה, נשתכללה הנבואה שם והגיעה אל המדרגה שהתיצבה עליה, בימי עזויה יתם אחז יחזקיהו מלכי יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל. בימים ההם, כשירדו אליהו ואלישע תלמידי אהיה השילוני מעל הבמה, והנבואה נדמה באפרים, נשמע קולו האדיר של הנביא הבא כתקוע הציר היהודית בבית-אל עיר המליכה ומקדש המלך, על אפם ועל חמתם של אמציה הכהן וירבעם המלך המנצח. בימים שיהודה נשתעבדה לאפרים יותר מבראשונה, אחרי מגפת אמציה מלך יהודה לפני יואש מלך ישראל, הכניעה הנבואה היהודית את כהני אפרים ואת מלכיו יחד.

אבל הכניעה זו היתה רק רוחנית. נביאי התקופה הרביעית, אשר השפיעו עד אין חקר על הדורות הבאים, לא השפיעו הרבה בפועל בזמניהם. עד כמה גבהו דרכיהם מדרכי הקודמים להם מבואר היטב למעלה. הם היו אנשים אשר אין לפניהם בלתי אם שנאת רע ואהבת טוב, אנשים אשר הגידו למלכים פשעים, וכל אשר דבר רוח ה' בקרבם אותו שמרו לדבר, בלי כל שמץ משוא פנים ובלי שוב מפני כל, אנשים אשר אין למעלה מהם בעולם הנבואי; אך לבני דורותיהם לא יכלו להועיל הרבה, כי הוכרחו לחוות דעה בשאלות מדיניות קשות וחדות שאינן תלויות בדת ובמוסר. עמוס והושע יכלו, לענין הלכה למעשה במצבה המדיני של מלכות אפרים—אך לשפוך חמת רוחם על הניבר וההוה ולקרא: „נפלה לא תוכיף קום בתולת ישראל“ על העתיד הקרוב; ולא טוב מזה היה גם מצב נביאי יהודה ברוב ימי התקופה שבין השבתת מלכות ישראל לגלות צדקיו, וביחוד בימי ירמיה ויחזקאל. המצב הזה הביא לידי מחלוקת נביאים בשם ה', כי היה אפשר הרבה להימין ולהשמאל בשאלת הזמן ההוא, והמחלוקות השפילו את כבוד הנבואה ויקרבו את קצה. אמנם מוסד נצחי לא יכלה הנבואה להיות בטבעה; אך כשם שהאדם נפטר מן

העולם על פי רוב לא מחמת תשישות הזקנה, העתידה לשים קץ לחייו בכל אופן, כי אם מחמת חולי מקרי או נראה כמקרי, כך דרכם של חזיונות היסטוריים להבטל על ידי מקרים חיצוניים למראה עין, וכך בטלה הנבואה שלנו על ידי התרבות נביאי שקר (שבדאי היו בהם גם אנשים תמימים וטובים, שלא נתכוונו לשקר, וגם אפשר מאד שמקצת דבריהם נעתקו ונאספו בקבוצות ספרי הנביאים שבידינו), ויכולים אנו לחשוב את ימי ההתרבות הזאת, את הימים, אשר הוצרך ירמיה לפרש פירוש שאינו מספיק במה „יודע הנביא, אשר שלחו ה' באמת“ (ירמיה כ"ח, ט') לראשית ההקופה החמישית, תקופת האחרונים האמתיים, שהיא גם תקופת הסתלקות הנבואה.

תחלת ההסתלקות היתה בכבל. תשעת הפרקים האחרונים שביחזקאל, שהמראות והתאורים הפרטיים מרובים בהם כל כך על ההוכחות והפיוט הנבואי הם כמין מעבר מן הספרות הנבואית אל הכתובים, אלא שבימי כורש ודריוש חזרה ונתחדשה או נתחזקה הנבואה, אך לא לאורך ימים ולא בכחה הקודם: הדלת הנעצת לא יכלה להפתח עוד לרוחה. רוב דברי הנביאים שבתקופה הזאת – חוץ ממקצת פרקי ישעיה השני והל'ן השני של זכריהו – קרובים יותר בהרבה דברים לחלק הכתובים, וגם רשומי דרכי הפרושים ניכרים בהם.

אבל גם האומר: תורת הפרושים ותורת הנביאים זרות זו לזו לגמרי, אינו אלא טועה, אף-על-פי שטעות זו הלכה רווחת היא בין כל התיאולוגים הנוצרים מן האדוקים באמונתם עד ההפשים הקיצוניים שבהם, ואף-על-פי שרבים מחוקרי עמנו נגדרים בזה אחרי אותם התיאולוגים החפשים, ושפינוזה ראש וראשון להם. אמת הדבר שהנביאים (עד יחזקאל) לא באו לקבוע הלכות הדשות, אבל עוד פחות מזה היו נכונים לבטל הלכות, כבר גמרו בעלי התלמוד, ש„דברי תורה מדברי קבלה (ספרי הנביאים והכתובים) לא ילפינו“, ואין חולק על המסורת ש„עזרא ובית דינו“ או „אנשי כנסת הגדולה“ והבאים אחריהם תקנו תקנות ועשו סייגים לתורה והמציאו „מדות“ ודרכי אסמכתא שונים שלא נודעו ולא עלו על לב בימי הנביאים, כדי לעשות חוץ לתקנות ולסייגים ולמנהגי חסידות שקבל העם עליו, אך עם כל זה אין כאן אלא שכלול והשלמה לחוקים ולמנהגים שנתקבלו והוקדשו בעיני העם מכבר ובעיני הנביאים ביחוד, אף-על-פי שרובם או כולם היו מתורת הכהנים. כי, כמו שבארנו היטב, לא התנגדו נביאי ישראל ויהודה מעולם לא לכהנים ולא לתורתם, כי אם קנאו קנאת התורה והכהונה ויריבו להם עם הכהנים והעם על „שכחם תורת אלהים“ (הושע ד', ו'), „על עזבם את תורת ה' אשר נתן לפניהם“ (ירמיה ט', י"ב), ועל הכהנים ביחוד, על הפכם את הבית, „אשר שכן ה' את שמו עליו, למערת פריצים“, גם הנטיה לעשות סייגים מורגשת בתוכחות הנביאים: מה היא ההתנגדות הנמרצה לפסלים ולמסכות אם לא מין סייג לתורה? הן לא פיתויסטיים היו בני ישראל ויהודה בימי המלכים הן לא היו „אומרים לעץ אבי אתה“ כפשוטו של דבר. הם לא חשבו ולא יכלו גם להעלות על לב, שאיזה פסל עץ או אבן, מעשה ידי אדם, הוא בורא השמים ונוטיהם, כל הסכרות והסעיות נגד הפסילים והמסכות, שאנו מוצאים גם

בהושע גם בישעיה השני, הרחוקים זה מזה כמאתים שנה, אינן מוכיחות מאומה בנופא דעובדא, יוצרי פסל' ידעו בעצמם, כי הוא חרש עשהו ולא אלהים הוא, ואף-על-פי-כן יכלו לנהוג בו כבוד לשם ה' אשר קראו עליו. הלא גם, ארון ברית ה' לא נחשב למין אלהות בעצמו, ועם זה סופרו עליו נפלאות ונוראות (ש"א ו'; ש"ב ו') מסורת עתיקה היתה בידי הנביאים, – ונראה שמקורה מיהודה ולא מאפרים – שאין לעשות כל פסל וכל תמונה גם בכוונה רצויה לשם ה' אלהי ישראל, והיו מדקדקים ומחמירים בזה במדה שדקדקו הפרושים בכל שאר האיסורים. אפשר לחשוב לדבר ברור, שבראשונה לא נאסרו אלא פסלים לשם אלהים אחרים, אבל עוד בימי הנביאים פשט איסור זה גם על פסל ותמונה לשם ה', כשם שבראשונה היו אך הכהנים והנזירים נוהרים מאכול טומאה ואחרי כן קבלו כל היהודים זאת לחובה עליהם. מהספור על-אודות אם שמשון, שהוזהרה לבלתי אכול כל טומאה בשביל בנה העתיד להולד ולהיות נזיר מבטן, מוכח, כי בימי יצירתה והתפתחותה של האגדה הזאת לא נחשב לבני עם הארץ לחובה להזהר מאכול כל טמא, ומדברי יחזקאל נראה, שגם הכהנים לא נזהרו מזה, שהרי הוא אומר: כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים (מ"ד, ל"א); אבל יחד עם זה הוא אומר שם (מ"ד, כ"ג): ואת עמי יורו (הכהנים) בין קודש לחול ובין טמא וטהור יודיעום. וכן הוא אומר בתוכחותיו, הקודמות לפרקיו האחרונים לא רק במקום כ"א גם בזמן: כהנים חמסו תורתי ויחללו קדשי, בין קודש לחול לא הבדילו ובין הטמא וטהור לא הודיעו ומשבתותי העלימו עיניהם (כ"ב, כ"ח), משמע שעל פי חוקים נחונים מכבר היו הכהנים חייבים להורות את העם להבדיל בין טמא לטהור, ונראה, שגם במאמר, ומשבתותי העלימו עיניהם יכולן, שהיה להם להורות את העם להזהר מחלול שבת ולא הורו ולא הזהירו.

השערת רבים, שלא היו לנו תורות וחוקים כלל בימי הבית הראשון, כלומר, שכל חוקי תורתנו נוצרו בגולה אחרי החורבן, בטלה גם על פי הדבורים הקדומים המצויים בתורה: לא, עזרא ובית דינו' ולא אחד מתלמידי ירמיה ויחזקאל, וגם לא אחד מתלמידי הכהנים שהיו בימיהם היה כותב מעצמו: את קרבני לחמי לאישי ריח נוחחי תשמרו להקריב לי במועדי' או, וירח ה' את ריח הניתוח' ועוד דברים כאלה, שלא יכלו להתקבל בימים ההם, אילו לא נקלטו בלשון המורים ובספרות הדתית מלפני ימים כבירים. וכן לא המציאו ולא קבלו בני הדורות האלה את השמות הטיכניים, עולה', חסאת', אשם' ו"מנחה", אילו לא ירדו עמם מארץ-ישראל. קריאת ירמיה: עולותיכם ספו על זבחיכם' וגם דברי הנביאים הקודמים לו על-אודות הקרבנות, מעידים בבירור, שהיו בימיהם חוקים קבועים ומפורסמים בעניני עולות וזבחים לה'. על פרסום חוקים כאלה מעיד גם עמוס באמרו בלעג מר, שאין אנו מבינים אותו על בוריו: והביאו לבוקר זבחיכם, לשלושת ימים מעשרותיכם וקטר מחמץ חודה'. אנחנו איננו יודעים את פשר הדגשת, לבוקר', לשלושת ימים', מחמץ', מאשר לא טרח הנביא לפרש דבריו גרוב

פרסומם, אבל ברור הדבר שהוא מדבר בעניני קרבנות לה', שלא היו רצויים בעיניו, אם מצד עצמם, אם — מה שמסתבר יותר — מפני חטאות בית-אל והגלגל.

כללו של דבר, עזרא ובית דינו, או אנשי כנסת הגדולה והחסידים והפרושים והתנאים והאמוראים הם תלמידים מובהקים לנביאים, הם בהלכותיהם ובאגדותיהם — הסותרות לכאורה אלה את אלה בדברים רבים כל כך, כשם שדברי הנביאים הפיוטיים נראים כסותרים את דבריהם הפרוזיים שבתורה הכתובה — הרחיבו, העמיקו או הרחיקו ללכת בדרך ההוא, אך לא סרו ממנו בעיקרם של דברים עד היום הזה; מה שאין כן לא בצדוקים, שהיו כרוכים יותר מהראוי אחרי התורה הכתובה, ולא באיסיים הנוזרים, שאהבת החיים השלמים הנטועה בקרב האדם היתה ראשית חטאת בעיניהם, וכך חמרי התורה שבכתב והתורה שבעל פה יחד לא מלאו ספקם, ואין צורך לאמור, שלא ב,אנשי האלהים" החדשים, תלמידי האיסיים, שאחרו להגלות בקרב היהודים מקצה מאות שנים אחרי הסתלקות הנבואה.

כי, משנסתלקה הנבואה, אין מקום בישראל עוד לא ,מלאכי אלהים" ולא ל,אנשי אלהים". תקופת עליה וירידה בסולם שראשו מגיע השמימה, עברה לבלי שוב אלינו עוד מימי עזרא ונחמיה, ומן העת ההיא אין רוב צבורנו יכול לקבל ציר שלוח ממרום אל הארץ הנתונה לבני-אדם, ומכל-שכן בזמן שקוראים לציר ההוא ,אלהים". או ,בן-אלהים", מה שלא היה מוכשר להתקבל בישראל עוד בימי השופטים. בדבר הזה נתבגרנו לפני אלפים ושש מאות שנה, יותר מכל עמי הארץ וקודם להם הרבה נתבגרנו לענין זה. וזאת תשובה נכונה על שאלות הרבה, אף-על-פי שאין דעת פילוסופים דתיים נוחה הימנה.

תלמודה של בבל ותלמודה של ארץ-ישראל

הצדקה שעשה הקב"ה לישראל, שפורס לבין האומות, גדקה שהצילה ממות, מכליון מוחלט, את האומה הישראלית, - היא היא שגרמה בכל-זאת, כי עם ישראל, עם היחוד נהפך לעם השניות. יש לנו הרבה מיני שניות, תולדות הגלות והפזור, שאינן באות לנו ואינן נעימות לנו, כגון: שניות הלשון, שניות הרבנות ועוד. רק על שניות אחת, שגם היא תולדה של צדקת-פרונונו, אין לנו להצטער ולהתרעם, - זו שניות התלמוד. כידוע, יש לנו שני תלמודים: תלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי. האחד הוא קובץ ההויות והפפולטים והביאורים והפירושים לדברי המשנה והברייתות ולשאר מקורות התורה שבעל-פה - כפי שנלמדו בישיבות של בבל. והשני הוא ג"כ קובץ המשאומתן במקורות התורה שבע"פ, כפי שנלמדו בישיבות של ארץ-ישראל (וכאן אני מודיע תכף, כי במאמרי זה אדבר רק על חלק ההלכה שבשני התלמודים, ובחלק האגדות לא אגע הפעם כלל). והנה בטוח אני, כי בין הקוראים אין אף אחד, שלא למד את התלמוד הבבלי, אם מעט ואם הרבה, אבל אינני בטוח כלל, שבין קהל קוראי יש הרבה שלמדו את התלמוד הירושלמי, ולא עוד אלא שאני מסופק, אם יש ביניהם הרבה, שראו אותו בעיניהם. אני דן גזרה שוה מעצמי: אודה ולא אבוש, כי עד שנת השלשים לימי חיי לא זכיתי לראות את הירושלמי, - אעפ"י שהייתי מצוי מאד אצל ספרים ואעפ"י שהספרות התלמודית היתה משושעסקי כל ימי נעורי ובחרותי. ואולם זאת נחמתנו, כי זוהי צרת רבים. גדולים וטובים ממנו לא ראו את התלמוד הירושלמי. הוא היה המיד יקר המציאות מאד: לא רק לפני המצאת מלאכת הדפוס, אלא גם לאחר-כך. הרי לכם רשימה ביבליוגרפית קטנה, אבל רבת הענין: למן העת שהתחילו להדפיס ספרים עברים עד שנת תרכ"ו, היינו

במשך זמן של ארבע מאות שנה בקירוב, נדפס התלמוד הירושלמי בשלמותו רק שתי פעמים: הפעם הראשונה בויניציה, בשנת רס"ג, והפעם השני בקראקא, בשנת שס"ט — כלומר, בהפסקה של יותר ממאה שנה! ומשנה שס"ט עד תרכ"ו, היינו במשך מאתיים ושישים שנה, לא הדפיסו שוב את הירושלמי בשלמותו, אלא מסכתות נפרדות, או איזו סדרים ממנו (רק בשנת תרכ"ו תרכ"ז יצא הירושלמי בשלמותו בשני דפוסים בבתיאחת: בקראטאשין ובז'יטומיר). ובכן באותן ארבע מאות השנים, שבהן עלה למוד התורה שבע"פ למעלה ראש בכל תפוצות ישראל; באותה התקופה הארוכה, אשר בה נדפס התלמוד הבבלי ממש פעמים אין מספר, מפני רבוי הקופצים עליו, מפני רבוי הדרישה, באותה עת גופא לא היה דורש ומבקש את הירושלמי. שהרי המיעוט המפתיע של הדפסתו הוא ראיה ברורה למיעוט הדרישה מצד הקהל; זה אותו, שהלומדים הזניחו אותו לגמרי, כי הרבנים וראשי הישיבות והתלמידים והבחורים וכתם בעלי-בתיים לא עסקו בו כלל, ובאמת, כל הרגיל בספרות הרבנית של המאות האחרונות יראה ויוכת, כי גדולי הגאונים שבאשכנז ובפולין אינם מזכירים בספריהם את הירושלמי כמעט כלל, וכשהם מביאים איזה מאמר ממנו, הרי זה על-פירוב ציטאטה מ"כלי שני": מתוך ספריהם של הראשונים, ביחוד מתוך ספרי חכמי ספרד (שהם אמנם היו שוקדים הרבה על למוד הירושלמי). וכמו שאמרים בהלצה על החסידים, שהם מביאים פסוק מן ה"לקוטי תורה" או מן ה"תניא", כך אפשר לומר על גאוני אשכנז ופולניה, שהם מביאים ירושלמי מן הרמב"ן או מן הרשב"א.

וכאן מתעוררת השאלה: איך היה כדבר הזה? היסודות כזה לגבי התלמוד הירושלמי מה היא סבתו? הלא ארץ-ישראל היתה תמיד אהובה ויקרה וקדושה ליהודי הגולה, ואיך הזניחו כל-כך את תלמודה של ארץ-ישראל? והלא אותה ארץ-ישראל היתה ערש מולדתה של תורה שבע"פ: המשנה, התוספתא, מכלתא, ספרא וספרי, כל אלה ממקום קדוש זה יהלכון, כי התנאים למדו ולמדו את תורתם רק בארץ-ישראל, — ומדוע הוזל והוקל כל-כך ערך הגמרא הירושלמית, זו תורתם של אמוראי ארץ-ישראל? מדוע שמו חכמי התורה, ביחוד בדורות מאוחרים, את כל מעינם רק בתלמוד בבלי, ולתלמוד הירושלמי לא שמו לב כלל?

כדי למצוא תשובה לשאלה החמורה הזאת, נסקור-נא בסקירה קצרה את טיבם ותכונתם של שני התלמודים, ונשתדל למצוא את ההבדלים העיקריים שביניהם, בנוגע לצורה, לחומר ולסדר.

קודם כל — קצת סטאטיסטיקה, אם הורשה לומר כך. המשנה, כידוע, נחלקה לששה סדרים; ואולם תלמוד בבלי יש לנו רק לארבעה סדרים: מועד, נשים, נזיקין, קדשים, ומלבד זה למס' ברכות מסדר זרעים ולמס' גדה מסדר טהרות. ותלמוד ירושלמי יש לנו ג"כ לארבעה סדרים: זרעים, מועד, נשים, נזיקין, ופרקים אחדים ממס' גדה. אנחנו רואים אפוא, כי במקום סדר

קדשים שבבבלי, יש לנו סדר זרעים בירושלמי; ולעומת זה אין שום נמרא ירושלמית לסדר קדשים, ואף לא למס' חולין הנהוצה מאד להוראה. והנה יש מחלוקת בין החוקרים: אם באמת לא עסקו ולא שקלו וטרו אמוראי א"י ואמוראי בבבלי אלא באותם ארבעה סדרי משנה, או כי באמת למדו ופירשו והתפלפלו בכל ששת הסדרים, אלא שמפני סבות שונות השמיטו המסדרים האחרונים של תלמוד בבלי את הגמרא שלסדרי זרעים וטהרות, והמסדרים של תלמוד ירושלמי – את הגמרא שלסדרי קדשים וטהרות. זוהי שאלה קשה, שהתחבטו והתנגחו בה כמה חכמים גדולים, ועדיין היא מחוסרת תשובה מכרעת. הדעת נוחת, לכאורה, שצדקו דוקא אותם החוקרים החדשים, המחליטים, שגם תלמוד בבלי וגם תלמוד ירושלמי היה בתחלה, כלומר בשעת הסדור האחרון, גמרא שלמה לכל ששת הסדרים. וכמדומה לי, כי כל מי שעוסק בתלמוד לא באמונה כלומר, שאיננו סומך על המקובל באומה מפי הקדמונים, אלא שהוא נשען על בינתו ועל עיניו הפקוחות, מוכרח לבוא, בדרך למדו, לידי הכרה זו. אך זה איננו עתה מעניני. ואולם בטרם אעזוב את הידיעות הסטאטיסטיות הללו, הריני מחויב להעיר הערה אחת, ג"כ סטאטיסטית, שממנה יגלה תיכף ההבדל העצום שבין שני התלמודים, המסכתות, שיש לנו בתלמוד בבלי, כולן שלמות, – כלומר: בשום מסכתא אין חסרון גלוי, לכל משנה יש גמרא בשעור הראוי להנתן לה. לא כן בתלמוד ירושלמי: אנחנו מוצאים בו מסכתות קטועות, כלומר שאין להן גמרא לפרקים האחרונים; ואפילו במסכתות השלמות – כלומר אלו שיש בהן גמרא לכל המשנות – הגמרא היא מעטה ודלה כל-כך, עד שאפילו בסקירה שטחית נרגיש תיכף שיש כאן חסרונות ולקיים. די להזכיר, כי שלש הבבות דנויקין: בבא-קמא, בבא-מציעא ובבא-בתרא, שבתלמוד בבלי הן מכילות כארבע מאות ועשרים דפים, אין להן גמרא ירושלמית אלא שמונים ושמונה דפים בסך-הכל, ומס' ב"ב, שהיא היותר גדולה בכמות בתלמוד בבלי – קצו דפים – אינה מכלת בתלמוד ירושלמי אלא כ"ו דפים!

הסימנים החיצוניים הללו לבדם מספיקים להוכיח לנו את תכונתו הפרגמנטית של הירושלמי. אין זה דבר שלם, אלא שבריי-כלי. שברים, קטעים, קרעים, שרידים, אותיות פורחות, דבורים מרוסקים – זו היא צורתו החיצונית של הירושלמי, וכן הוא גם תכונתו הפנימית, כאשר נראה להלן. בקיצור, הירושלמי עושה בחיצוניותו לבדה רושם של ארמון הרוס, של בנין ענקי, שהפרוץ מרובה בו על העומד, – כמעט שנוכל לומר: חורבה ענקית. תחת אשר התלמוד הבבלי עושה כבר בחיצוניותו רושם של בנין אדיר, הוצק ממסד עד הטפחות.

ההבדל החיצוני הזה שבין שני התלמודים, יראה גם לעיני האיש המדפדף בהם, המהפך את הדפים בלי שום עיון. ואולם מי שמעיין קצת בהם, גם אם הוא קורא רק קריאה שטחית, יגלה תיכף גם את ההבדל העצום בלשונם וסגנונם של שני התלמודים, הגמרא הבבליית כתובה, כידוע, בשפה בלולה: מקצתה עברית חדשה, כלומר: הלשון העברית של המשנה

והתוספתא והברייתות, ומקצתה דיאליקט ארמי של יהודי בבלי, דיאליקט הקרוב מאד לעברית, ואשר כל הודע עברית יוכל להבין אותו בלי יגיעה יתרה. והגמרא הירושלמית כתובה גם היא בעירוב-לשונות כזה; אבל הדיאליקט הארמי שלה, כלומר: של יהודי ארץ-ישראל, קרוב יותר ללשון הסורית, מעורב בהמון מלים יוניות משובשות, ורחוק הרבה מן הלשון העברית, עד כי גם מי שבקי היטב בלשוננו של תלמוד בבלי, לא ימצא את ידיו ואת רגליו בירושלמי. ונוסף על זה היו כמעט כל אמוראי ארץ-ישראל מבני הגליל (בטבריה היתה הישיבה הראשית, ושם גם נסדר הירושלמי), ואנשי הגליל היו מפורסמים לגנאי בחתוך-דבורם הגרוע ובמבטאם המקולקל ואותו המבטא המקולקל נמסר לנו בכתב בירושלמי. בתלמוד בבלי מסופר בגנותם של בני הגליל, שלא הקפידו על לשונם, ובמס' עירובין יש אניקדוטות יפות בענין זה ואחת מהן אביא לדוגמא:

האי בר גלילאה מהו קאזיל ואמר להו: אמר למאן, אמר למאן?
אמרו ליה: גלילאה שוטה, חמר למירכב או חמר (יין) למשתי? עמר
(עמר) למילבש או אמר לאתכסאה (איל לשחוט)?

הרי שבני הגליל היו מחליפים אותיות אהח"ע, וכן לא הבדילו במבטאם בין אותיות בומ"פ. ומלבד כל זה היו מביעים איזו אותיות שבראש המלים; למשל, במקום "אמר" נמצא עפ"י רוב בירושלמי, מר, ובמקום "דאמר" - דמר. וכן השם "אלעזר" היה בפיהם, לעזר, בלי א' בראש, וכן הוא תמיד בירושלמי; והשם הפרטי, אבא" (רב אבא) מובא בירושלמי תמיד בלי אל"ף בראש, ר' בא, ומתוך שהבי"ת היא ממוצא אחד עם הוי"ו, לפיכך יבא שמו של אותו האמורא גם בצורה כזו: ר' וא, ר' ווא. וכן הם מחליפים ס' בצ' ול' בנ' או בר'; ועוד זלזולי מבטא לאין מספר. וחוק מזה יש לו להירושלמי עוד מנהג יפה, לחבר ולכוון שלש מלים למלה אחת. למשל: המלה "דלכן", פירושה "דאי לא כן". הרכבות של שתי מלים נמצאות גם בבבלי (וגם במקרא ובמשנה), אבל התכווצות של שלש מלים, ובאופן שקשה למצוא את הפרדתן, זוהי המצאתו הפרטית של הירושלמי. בקיצור, בנוגע לקלוקל הלשון בכל הבחינות יכול הירושלמי להתחרות אפילו עם יהודי זאמוט, שהפליאו לעשות כל-כך בהמצאות צורות משונות לזרזוגן האשכנזי המדובר בפיהם; כגון: חיים? (איך ווייס?), חלעסען (איך וועל עסען). -

אך אם קשה ומקולקלת לשוננו של הירושלמי, הנה איום ונורא שבעתים סגנונו, כלומר: חבור המלים למאמר. בנוגע לסגנון יתרון לתלמוד הבבלי מן הירושלמי ממש כיתרון האור מן החושך, בלי שום מליצה. כי סגנונו של הבבלי מאיר ובהיר ומסביר, וסגנונו של הירושלמי אפל ומטושטש ומבולבל. רחמנות היא, פשוט, לראות את עמלם וצערם של מפרשי הירושלמי, כשהם מתאמצים להכניס קצת אור בבית האפל הזה ולמצוא את הכונה של הדבורים המקוטעים והמגומגמים. כי הקיצור הקטוע זהו תכונתו של הסגנון הירושלמי: עפ"י רוב אין כאן דבור אלא

גמגום; ולא גמגום של ילד חי ופזיז ורותח, שרעינותיו יוצאים מפיו דחופים ומבוהלים, בטרם ימצא באוצר-מליו הדל את הדבורים הנאותים להם; — לא, זה גמגום של זקן חלש, חולני, המדבר בכבדות בעצלתים, בלי חמדה, ומתנמנם בין מלה למלה — ויש שהוא מתנמנם באמצע, ואינו גומר כלל מה שהתחיל. וסגנון הירושלמי מגומגם, לא מפאת קצורו. סגנון קצר, כשהוא מדויק, הריהו מובן על-ינקלה, והוא עושה לנו נחת-רוח, תענוג איסתיטי. כמו, למשל, סגנון המשנה, הנפלא בקצורו המדויק, וגם — עפ"י רוב — סגנון הגמרא הבבליית. אבל כדי שיהא הסגנון הקצר מדויק ומובן, צריך בעל אותו הסגנון להיות בעל-סגנון ואומן גדול בהגדרה, בדיפניציה; כלומר: שיתפוש בשכלו או בהרגשתו את נקודת-הכובד של הענין, את המרכז, שממנו יוצאים הסעיפים והפרטים, ואז ימצא או ימציא את המלה המסוגלה ביותר להסביר ולהגדיר אותה נקודת המרכז. למשל, בפתגם המשפטי „המוציא מחברו עליו הראיה“, או „אם היציאה יתרה על השבח“, או „יצא שכרו בהפסדו“ (ולתפוק), — בכל אלה אנו רואים את אומנות ההגדרה, את המעוט המתזיק את המרובה. וכח-הסברה כזה ואומנות-הגדרה כזו חסרים במימרות של הירושלמי, בין שהוא מדבר בסגנון קצר, בין שהוא מדבר בסגנון ארוך, תחת אשר הגמרא שלנו (כמו שקוראים הקדמונים לתלמוד בבלי) מצטיינת באומנות ההגדרה, — כאשר יוכל כל איש להוכח על-ינקלה, בהשוותו את המימרות המשותפות לשני התלמודים.

בדרך כלל נוכל לאמר, כי סגנון הירושלמי הוא סגנון של רמזים וחידות, חידות שגם השכל היותר חריף לא יוכל לפתרון, יען שהן מעין חידתו של שמשון, הרומות על עובדה הידועה רק לבעל החידה לברו. למשל, יש שהירושלמי מביא רישא של משנה או ברייתא, ומקשה ממנה קושיה או מביא ממנה ראייה, והקורא עומד נבוך ותמה, שהרי מאותם דברי המשנה אין ישום קושיא ואין שום סיוע, — עד אשר יחמול עליו אחד המפרשים ויפתור לו את החידה, שהירושלמי רומז כאן לא על רישא של המשנה והברייתא שהובא שם, אלא על הסיפא, שלא הובא. מילא, מנהג משונה כזה, אעפ"י שאינו מנהג של דייקנים, אפשר בכ"ז ללמד עליו קצת זכות: אפשר לומר, שנשמטה כאן מלת וכו', או שמסדרי הירושלמי התעצלו לכתוב מלת וכו': הם יוצאים ידי חובתם בהזכרת הרישא, והקורא מחויב להעלות בזכרונו גם את הסיפא, ואולם יש שהירושלמי מעמיד את חריפותו ובקיאותו של הקורא בנסיון יותר קשה מזה: הוא גותן לפניו את הסיפא של משנה או ברייתא, ומקשה ממנה קושיא או מביא ממנה ראייה, ובאמת הוא מתכוין רק אל הרישא, שאיננו מזכיר כלל. ועתה, מי חכם ויבין זאת? —

ואולם החסרון היותר גדול שבצורת הירושלמי, כלומר: באופן הצעת הדברים, — זה לקי הטרמינולוגיה שלו. הטרמינולוגיה, כלומר,

המבטאים הקבועים המסמנים למפרע את אופיו של המאמר, אם הוא קושיא או תירוץ, סיועא או סתירה, ובכלל כ" הטרמינים הקבועים להצעת הענין והנותנים נשמת חיים בכל משא-ומתן תלמודי, — בטרמינולוגיה זו עשירה עד מאד הגמרא הבבלית. הטרמינולוגיה הציורית הגונונית, המהודדה והמבליטה, זהו המאמר שבתלמוד הבבלי, זה חנו ויפיו, זהו הקסם המיוחד, שבו הוא מושך את לב הגדולים והקטנים, אפילו אם עצם הענין המשובץ במסגרת המבריקה של טרמינולוגיה זו אינו עשוי כלל ללבב את הלימוד בכל המבטאים הקבועים הללו, שכולם בלשון ארמית, יש איזה ציור מליצי או דרסטי: כמו הטרמינים שלפני הקושיא „מתקיף לה ר' פלוני“, „ורמינהו“ — כולם מעוררים בדמיונו איזה ציור בולט בה „מתקיף“ (מלשון תקף, אחו, התחזק) אנו רואים, איך האמורא משתער ומתנפל על חברו בקושיות. ב „ורמינהו“ מלשון „רמה בים“, השלך) אנו מציירים לנו, שהנוקשן מעליך שתי מימרות זו על זו, כדי להראות את הסתירה שביניהן; ביחוד דרסטי הציור הזה כשהוא מקשה מדברי אמורא במקום אחד על דבריו בעצמו במקום אחר: „ורמי דרב פפא אדרב פפא“, הוא משליך את דברי רב פפא על דברי ר"פ בעצמו. וכן גם יתר טרמיני קושיא: „תא שמע“, „בשלמא“, „אי אמרת בשלמא“, „התינת — אלא — מאי איכא למימר?“, ועוד הרבה, — כולם נותנים מקום לדמיון להתגדר בהם, למצוא בהם איזה ציור. וכן גם בטרמינים של התירוץ על הקושיא; למשל, הטרמין הקבוע של התשובה המרגיעה: „אמר לך ר' פלוני“, כלומר, אתה המקשן הרתחן, שהקשית על דבריו של ר' פלוני בהתרגשות עצומה כל כך — השקט והרגע, כי ר' פלוני יכול להסיר מעליו את הקושיא באופן כזה וכוה. או הטרמינים של תשובת ה בטו"ל, כשהמתרץ מוכיח, שאין כל דמיון בין שני העינים המוקשים: „מי דמי!“ או „הכי השתא!“ או כלפי לייא“ ועוד. או הטרמינים של התשובה הבאה בצורת קושיא חוזרת על המקשן (כמנהג היהודים לענות בשאלה על שאלה): „ולטעמך?“, או „ותסברא?“, — ובכלל, מאות הטרמינים השונים, הציוריים והמהודדים להצעת כל ענין וענין שבמשא-ומתן התלמודי; כל אותה הטרמינולוגיה, מלבד שהיא העזרה היותר בטוחה להבנת דברי הגמרא, מלבד שהיא מגדל-המאור למפליגים בים-התלמוד, הרי היא גוללת לגד עינינו תמונה חיה ורבת הצבעים, מאותו בית-המדרש הקדמון, בשעת מלחמתה של תורה, בשעה שאמוראי בכל מחדדים זה את זה בהלכה. ע"י הטרמינולוגיה נעשית הגמרא הבבלית מלאה חיים שואנים, תנועה פויזה והתרגשות עצומה. ע"י הטרמינולוגיה היחידה במינה, נצבים האמוראים כמו חיים לגד עינינו, אנהנו רואים אותם כמו שהם, בשעת וכוחיהם, עם כל תנועת ידיהם ורגליהם וזעזועי רשמי פניהם והתרוצצות מבטי עיניהם. אנהנו רואים, איך האמורא המתרץ, המופרך, אוחז בכפתור בגדו של חברו המקשן, ולא ירפה ממנו, עד אשר יעקור את הקושיא מלבו ואח הכפתור מבגדו.

זה כחה של הטרימינולוגיה בגמרא דילן, בתלמוד בבלי, ואולם בגמרא דבני מערבא, בתלמוד הירושלמי, אין כמעט כל זכר לטרימינולוגיה. יש בירושלמי כחצי-תריסר טרמינים, יבשים וקלושים, וגם הם אינם קבועים. ברובא דרובא באים גם הקושיא גם התירוץ בלי שום סימני הצעה; ויש סגיות שלמות בירושלמי, עם שקלא וטריא ארוכה ומסובכה, בלי שום דבק של-טרימינולוגיה, המחבר את הדברים: מימרא באה אחרי מימרא, ואינך יודע, איה קושיא ואיה תירוץ, איה ראה ואיה סתירה; אינך יודע, איה דבור הוא בניחותא ואיה בתמיה, בקיצור, הניך מגשש באפלה בתוך לבידינט. לכן קשה הבנת סוגיא בירושלמי יותר מקריעת ים סוף: כי בקריעת ים סוף קם רק שטן אחד, עוזא שר של מצרים, ובירושלמי קמים לנו הרבה שטנים ומפריעים: הלשון המשונה, הסגנון הקטוע וחוסר כל טרימינולוגיה, ואם ההבנה קשה, וחיים ותנועה ורגש אין — כי באין טרימינולוגיה ציורית ומגוונה, פנה זיוה, פנה הודה, פנה לבובה של השקלא וטריא, — היפלא אפוא כי תמיד נתנו הלומדים את היתרון לתלמוד בבלי מתלמוד הירושלמי? —

והנה עד כה תארתי בקוים מקיפים את צורתם של שני התלמודים, את כל אותם הדברים החיצוניים (לשון, סגנון, טרימינולוגיה), שהם רק מסגרת לחתוך, קלפה להגרעין; וכבר הגיע זמן להסתכל לפני ולפנים, בחומר, בתוכן, ואמנם כבר הקדמתי מראש, ששני התלמודים עוסקים בעיקרם בביאורם ובירורם ופירושה של המשנה והברייתות ושאר המקורות של תורה שבצי"ט, וגם בחדושי הלכות של האמוראים, — בקיצור, מה שקוראים פלפולא דאורייתא. ואולם יש הבדל גדול בין ההיות והפלפולים של חכמי בבל ובין אותם של חכמי איי. בבבל אהבו את הפלפול החרף. אמוראי בבל, וביחוד בדורות האחרונים, מימי אבבי ורבא והלאה, היו ממש עוקרי הרים בפלפולם. על-כן מלא התלמוד הבבלי פלפולים עמוקים — ועומים; כי ברוב פלפול לא יחדל פשע נגד ההגיון והשכל הפשוט. ואולם אין כונתי בזה, שהפלפול הבבלי הוא בכלל אי הגיוני; אדרבא, ברובו הוא מיוסד על דיוקים הגיוניים; אלא מתוך שהוא מרבה בקושיות ובתירוצים, ובקושיא על תירוץ, ובתירוץ על קושיא שעל תירוץ, עד לאין סוף, מתוך ההתעמקות היתרה הזאת הוא בא לפעמים סוף-סוף לידי מסקנות, שאין השכל הפשוט מודה בהן.

לא כן התלמוד הירושלמי. אמוראי ארץ-ישראל, וביחוד בדורות האחרונים סמוך לחתימת הירושלמי, היו בורחים מפלפולים עמוקים — וכמעט שאפשר לאמר: הם היו יראים להוגיע את מוחם יותר מדי. עפ"י רוב אנחנו מוצאים בירושלמי קושיא אחת ותירוץ אחד — וחסל, גם בענין זה אנחנו רואים את תכונתו הפרגמנטית של הירושלמי: יש שהוא מקשה קושיא ואינו מתרץ כלום, בעת שהבבלי מתרץ אותה הקושיא בכמה תירוצים, וכולם נכוחים וישרים, וכמו כן רוב האיבעיות שבירושלמי נשארות בלי פתרון, תחת אשר בבבלי יש רק מעט איבעיות דלא איפשיטו, שעליהן נאמר, תיקף. (אגב אעיר, שבירושלמי אין המבטא, תיקף, ועפ"י רוב חסר בראש האיבעיא

הטרמין, בעיני או איבעיא, והאיבעיות באות זו אחר זו בלי הטרמינים בראשן ובסופן וגם בלי מלת מהו, עד שאין לדעת, פשוט, מה הוא סח.

ואולם כל האומר, שהירושלמי בחר תמיד בדרך ההגיון והשכל הפשוט – אינו אלא טועה. יש בירושלמי קושיות משונות ותירוצים דחוקים, שאין דוגמתם בבבלי, וגם שאלות ואיבעיות הרחוקות מן המציאות הרבה יותר מזו של ר' ירמיה, שבבבליה, אפקוהו מבי מדרשא" בככל. כשאני לעצמי, אני רואה במעוט הפלפול של הירושלמי יותר שטחיות מפשטות. הירושלמי מפקד לרדת לעומק הענין ולברר אותו מכל צדדיו. ולכן, כמו שהבבלי גודש את הסאה יתר מדי בדיוקיו הנקרנים, כך הירושלמי מוחק את הסאה יתר מדי. ועוד זאת, כי הבבלי, מפני שהוא בנין שלם, מוצק אחד, כאשר אמרתי בראשונה, לפיכך הוא גם קונסיקוונטי בדרכי-למודו ופלפולו; מכיון ששם לו לחוק לדקדק ולנקר ולחטט בדרכי המשניות בהעמקה יתרה, הריהו שומר את מנהגו זה בכל מקום. הוא אינו זו משום משנה, עד שהוא מברר אותה בפרטיות ועד שהוא מישר את כל ההדורים, שהוא מיצא בה. אבל הירושלמי, מפני תכונתו הפרגמנטית, הוא גם אי-קונסיקוונטי בנידון זה: פעם הוא מדקדק עם המשנה כחוט השערה, הוא מתקן ומגיה אותה במקום שאפילו הבבלי אינו מוצא בה כל מגרעה – כי באמת היא ברורה ונכונה מאד; ופעמים רבות עובר הירושלמי בשתיקה מוחלטת על משנה, שהיא באמת כולה מוקשה, ושבבלי מתיגע הרבה לפתרה ולישבה. עובדה זו הביאה אמנם את מקצת החוקרים החדשים לידי החלטה, שלאמוראי א"י היו נוסחאות אחרות במשנה, משונות מאותן של אמוראי בבל. אבל גם בהחלטה זו לא יונח לנו תמיד; שהרי אותן המשניות המוקשות, שהירושלמי עובר עליהן בשתיקה, מובאות בסוגיות אחרות בירושלמי שלא במקומן כנוסחת הבבלי.

יש אומרים, כי לפיכך מסתפק הירושלמי במועט, בהיות קצרות ובפלפול קל, מפני שהוא רוצה רק להורות הלכה למעשה. ואולם אותם האומרים כן, לא למדו, כפי הנראה, את שני התלמודים בעיון, אלא דפדפו בהם בסקירה שטחית. אדרבא, כל המעיין היטב בשני התלמודים ימצא, כי למרות הפלפולים הארוכים שבתלמוד בבלי, הוא בא סוף-סוף לידי מסקנת ההלכה, ועפ"י רוב באים כל הקושיות והתירוצים רק כדי לאטוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, תחת אשר הירושלמי, מפני קצור פלפוליו, קשה לדעת איך היא דעתו להלכה. למשל, כשהירושלמי מביא אחרי המשנה איזו ברייתא הסותרת את ההלכה שבמשנה, ואינו מקשה כלום – איך נדע אפוא, אם הלכה כמשנה או כברייתא? הנה מתוך המון הדוגמאות בנידון זה דוגמא קטנה אחת. בפרק המניח, במס' בבא קמא, יש משנה כזו: שנים היו מהלכין ברשות הרבים, אחד רץ ואחד מהלך, או שהיו שניהם רצים, והזיקו זה את זה, פטור (במשנה בתלמוד בבלי נאמר, שניהם פטורין, וזה, כמובן, מדויק יותר). ועל

זה באה בירושלמי גמרא קצרה בת שתי שורות, וזו לשונה: יוסי הבבלי אומר, היה רץ ברשות הרבים והזיק, חייב, ששינה את המנהג; היה ערב שבת בין השמשות, פטור - ותו לא מידי. צריך לדעת, כי זה יוסי הבבלי הוא איסי בן יהודה, מן התנאים הקדמונים, ובכן המימרא שלו היא ברייתא, אלא שהירושלמי, כמנהגו היפה, התעצל לומר, תניא או, חני, יוסי הבבלי אומר. והנה זה התניא חולק על הסתם-משנה, שהרי במשנה נאמר, שאפילו אם אחד רץ והשני מהלך הוא פטור כשהזיק, ויוסי הבבלי אומר, שהרץ ברה"ר והזיק, חייב, ששינה את המנהג - כלומר: אדם קולטורי, אדם מן הישוב, אין לו לרוץ ברה"ר. ואם-כן הלכה כמאן? והירושלמי שותק, ואיננו מעיר אפילו שיש כאן מחלוקת, - עתה נראה, מה אומרת הגמרא שלנו, הבבליית, על המשנה הזאת. זו לשון הבבלי: מתניתן דלא כאיסי בן יהודה, דתניא; איסי בן יהודה אומר, רץ חייב, מפני שהוא משונה (כלומר, משונה ממנהג הבריות); ומודה איסי בן יהודה בערב שבת בין-השמשות שהוא פטור, מפני שרץ ברשות (כי בערב-שבת בין השמשות מותר ליהודי לרוץ ברה"ר - ואינו נחשב אז כמשונה) - כי הוא טרוד בקבלת שבת מלכתא, אמר ר' יוחנן: הלכה כאיסי בן יהודה (שימו נא לבכם לזאת: ר' יוחנן הגדול שבאמוראי אי, פוסק הלכה זו, והירושלמי אינו מזכיר כלל את הדבר!). וכאן מתחילה הגמרא שלנו להתפלפל קצת: ומי אמר ר' יוחנן הכי? והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה (כלומר: זהו הכלל שלו בכל הדינים, ותנן: אחד רץ ואחד מהלך וכו'. על זה עונה הגמרא: מתניתן בע"ש בין השמשות. ממאי? מדקתני „או שהיו שניהם רצים, פטורים" - הא תו למה ליי? השתא אחד רץ ואחד מהלך, פטור, שניהם רצין מבעי! אלא הכי קאמר: אחד רץ ואחד מהלך, פטור; במה דברים אמורים בע"ש בהש"מ, אבל בחול חייב; שניהן רצין, פטורים, אפילו בחול. ובכן הכל בא על מקומו בשלום: אין כאן שום מחלוקת בין המשנה ובין הברייתא, ולכן צדק ר' יוחנן, שפסק הלכה כאיסי בן יהודה.

אגב אעיר, כי מן הסוגיא הקטנה הזאת נוכל לעמוד על אופיו הכללי של הפלפול התלמודי, שהגיון ואי-הגיון משמשים בו בערבוביא. הנה הדיק של הגמרא בדברי המשנה הוא נכון והגיוני, שהרי באמת לא היתה צריכה המשנה לכתוב את הבבא „או שהיו שניהם רצין" וכו', אחרי שאפשר ללמוד זאת בקל-וחומר מן הבבא הראשונה „אחד רץ ואחד מהלך" (אעפ"י שיש להרץ, שסגנון המשנה כאן הוא בדרך „זו ואין צריך לומר זו", כמו שרגיל התלמוד לתרץ במקומות רבים, וכמו שבאמת כך הוא הסגנון בחוקות הגוים -). ואולם התירוץ, שהוא בדרך „חסורא מיחסרא והכי קתני", אינו מתקבל על לבנו כל-כך; - כידוע, כך הם כל ה„חסורא מיחסרא", ועל כן אין זה מתנגד ופירושו לחוקי ההגיון. אך אי-הגיוני בהחלט הוא דבר זה: מכיון שפיי האוקימתא של הגמרא אין כל מחלוקת בין המשנה ובין איסי בן יהודה, אם-כן למה נצרך ר' יוחנן להכריז: „הלכה כאיסי בן יהודה" הלא הסתם-משנה היא ג"כ כדברי איסי, וממילא מובן שהלכה כך.

בין החוקרים החדשים, שרובם הם מחבבים את הירושלמי ומרימים אותו על גס לעומת הבבלי, יש מי שאומר, כי הירושלמי עוסק יותר בעניני החייב והמציאות, וזוהי תהלתו. אך באמת אין אלה אלא דברי נביאות — או עס־הארצות גמורה. די להזכיר, כי, למשל, הירושלמי למס' נזיר — זו מסכתא הרחוקה מאד מן החיים ומן המציאות, שהרי הלכות נזירות אינן נוהגות אחרי החורבן — ובכ"ז הגמרא הירושלמית למסכתא זו מכילה יותר מהמשים דפיים, תחת אשר כל שלש הבבות דנזיקין — ב"ק, ב"ס וב"ב — שהן כולן עניני החיים והמציאות, אין להן בירושלמי אלא כשמונים דפים בס"ה, כמו שכבר הזכרתי, ובכ"ל מצאתי, שהירושלמי מחבב דוקא את הענינים, שאין להם שום שייכות לחיי המציאות, והוא משתמט בכונה מעניני החיים, כי ע"כ נמצא בירושלמי, בכל מסכתא, המון סוגיות ארוכות בענין הקרבנות וטומאה וטהרה — גם כשאין לענינים הללו כמעט שום יחס לדברי המשנה.

והנה נתן־ך שהרביתי לספר בשבחו של תלמוד בבלי, היני רואה חוב לעצמי לבוא גם לידי הפוכו; ובכן — מחוך גגותו של הירושלמי, דין הוא, שאבוא גם לידי שבחו. כבר רמזתי על הפלפולים המטורפים שבגמרא שלנו. ואמנם יש לסלוח את ההגיון הפרוע לפעמים — אבל קשה יותר לסלוח לו את פלפוליו הנכונים, ההגיוניים, שנוסדו על בדותא בעלמא, על דבר, או על דבור, שלא בא לעולם. יש, שאחד האמוראים מוסר איוז מימרא של אמורא אחר, שקדם לו או שיושב במקום אחר. וכדרך התלמוד הבבלי מתלקחת תיכף מלחמה עזה: אל המערכה מגיחים המון אמוראים מכל עבר, הקושיות והתירוצים מתרוצצים ככרקים, בקיאות עצומה וחרירות עצומה נחשפת לנגד עינינו —, ואחרי ככלות הכל מודיע התלמוד, כי ר' פלוני לא אמר כל אותה המימרא, שבשלה היה כל הסער הזה. ומדוע בדו את הדבר? ומדוע הביאו מסדרי התלמוד את כל הסוגיא שנוסדה על בדותא? פשוט, כדי לתת מקום להתפלפל; כי סוף־סוף, הקושיות והתירוצים כשהם לעצמם, הם באמת יפים ונכונים.

ועוד מנהג משונה מזה יש לו לתלמוד בבלי. הוא מספר עובדה, ושם בפי אמוראים קושיות ותירוצים על בעל העובדה — ולסוף מודה התלמוד בעצמו כי לד"ס; העובדה לא היתה כלל כך, והאמוראים לא הקשו ולא תרצו. אופי בנדון זה הוא סוף הפרק הראשון של מס' עבודה זרה. שם יסופר, כי יהודי שהיה שותף עם גוי, בא אל האמורא המפורסם רבא לשאל שאלה הנוגעת לעסקו, ורבא התיר לו. איתביה רבינא לרבא, רבינא הקשה לו מברייתא מפורשת, האוסרת אותו הדבר. איכסיף, נתבייש רבא, כי לא ידע מה להשיב לרבינא. על זה אומר האמורא רב גביהה מבי כתיב, כי השאלה ששאל היהודי מרבא, היתה באופן אחר, המותר גם עפ"י אותה הברייתא, ולכן התיר לו רבא. ואו שואלת הגמרא: והא איתיה בה רבינא? הלא רבינא הקשה לו מאותה הברייתא? והגמרא מתרצת: לסייעיה, כלומר: רבינא לא הקשה לו כלל, אדרבא, הוא הביא לו ראיה מהברייתא. והגמרא העקשנית הוסיפה לשאול: והא איכסיף? הלא רבא נתכייש, ואם הביא

רבינא ר איה לדבריו, למה זה נחבייש? על זה עונה הגמרא: לא היו דברים מעולם!

ויש שהגמרא בעצמה אינה מודה, כי להד"ס, אבל בעלי התוספות מגלים את הסוד, שלא היו דברים מעולם, - יען כי הסוד גלוי לכל קורא. והנני להביא בנדון זה דוגמא אחת, מענינת מאד, במס' יבמות (דף ל"ג) כובאה מחלוקת של ר' יוחנן וריש לקיש בענין חליצה. ר' יוחנן אומר כך, וריש לקיש אומר כך. והגמרא שלנו, כמנהגה, מבארת יפה את טעמו של זה וטעמו של זה. אחרי כן מתחילה המלחמה בין ר' יוחנן ובין ריש לקיש: איחיביה ר' יוחנן לריש לקיש ממשנה או מברייתא. ריש לקיש מתרץ קושיא זו וגם קושיא שניה של ר' יוחנן, ואחרי אשר הרפה ר"י ממנו מתחיל הוא, ריש לקיש לירות חצי קושיות על ר"י. איחיביה ר"ל לר"י, פעם ופעמים, ור"י מתרץ. ואחרי כל הדברים והאמת האלה, מתחילים אמוראי בכל להביא את עצם דברי המחלוקת בכור הבקורת שלהם, ואחרי רוב פלפולים בא אב"י לידי מסקנא, שלא יהא כ"ל, שר' יוחנן וריש לקיש יחלקו בדבר זה, אלא שהם מהולקים בענין אחר לגמרי; ואז מתחילה הגמרא להתפלפל באותו הענין האחר. ובכן, הלא יש כאן חמיהה גדולה: מכיון שר"י ור"ל נפלגו בענין אחר לגמרי, אס"כך איך יכלו להקשות זה לזה מאותן המשניות והברייתות שאינן שייכות כלל לאותו הענין? הגמרא עוברת על זאת בשתיקה. אבל רבוחינו הצרפתיים, בעלי התוספות, לא העלימו עיניהם מזאת, ובלשונם הקצרה הם אומרים: לפי מסקנא זו, כל הני תיובתות - להד"ס; כלומר, ר"י לא הקשה כלל לר"י, ור"ל לא הקשה כלל לר"י, אלא הגמרא שלנו שמה בפיהם קושיות ותירוצים, ובעלי התוספות מציינים, כי סוגיות להד"מיות יש עוד בשלשה מקומות בש"ס, ובדקתי במקומות המרומזים ומצאתי, שבכולם באה מחלוקת בדויה בין ר' יוחנן ובין ריש לקיש. ואמנם כשהדבר נוגע לר"י ולר"ל, או לאמורא אחר מארץ-ישראל, אפשר עוד ללמוד סגוריה על תלמוד בבלי, כי נכשל בעדי-שמיעה, שמסרו את שמועתם שלא בדיוק. כי מובן מאליי, שדבריהם של חכמי א"י הגיעו לשיבות בבל ע"י אמוראים, שהיו הולכים מהכא להתם ומהתם להכא, ואתם הסוכנים-הנוסעים בעסקי-תורה לא היו מוסרים תמיד את הדברים בדיוק, כי ע"כ נאמר בגמרא שלנו פעמים רבות: כי אתא רב דימי, או כי אתא רבין או עולא, אמרו שלא כך היתה המימרא של אמורא פלוני בא"י. אבל קשה לחשוד אותם העדים, שהם בדומה ללבם את כל הקושיות והתירוצים; זו רק המצאתו הפרטית של התלמוד שלנו, שבהיותו להוט אחרי פלפולים, לא נמנע לבנות מגדל רם של קושיות על גבי קושיות ותירוצים ע"ג תירוצים, בשביל איזו. הוה אמינא, בשביל איזה. קא סלקא דעתך, בשביל פלוגתא שלא היתה ולא נבראה. מנהג משונה זה אין בירושלמי; הן הוא בורח מן הפלפול, אפילו במקום שהוא נצרך ואיך יתפלפל במקום שאינו נצרך? - כאן אני מוצא מקום להזכיר קוריוזוס משונה שבמס' ברכות (כ"ז), שם מדובר בהלכות תפלה (ע"ד מתפלל אדם של שבת בערב שבת ושל מוצאי-שבת בשבת), וזו לשון הגמרא: אמר ר' זירא אמר ר' אסי אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא אמר רב: בצד עמוד זה התפלל ר' ישמעאל

בר' יוסי של שבת בערב שבת¹. הננו רואים אפוא, כי חמשה אמוראים העידו איש מפי איש על עובדה זו, אך תיכף אחר כך נאמר שם: „כי אתא עולא אמר: לא בצד עמוד הוה אלא בצד תמרה הוה, ולא ר' ישמעאל בר' יוסי הוה אלא ר' אלעזר בר' יוסי הוה, ולא של שבת בערב-שבת הוה אלא של מוצאי-שבת בשבת הוה². והנה לולא דמסתפינא הייתי אומר, שהמאמר הקוריווי הוה הוא הוא שיצר לנו את האנקדוטה המפורסמת, הדומה מאד לנו, שמספרים הבריות.

אך אשובה-נא לעניני.

כמו שיש הבדלים עצומים מאד בין שני התלמודים, בנוגע לצורה ולחומר, כך גדול ההבדל גם בנוגע לסידור, להרידקציה שלהם, להרידקציה של תלמוד בבלי מצוינת עד מאד. המסדרים האחרונים של הבבלי, כלומר: אותם החכמים שאספו וקבצו את כל ההיות והמימרות והפלפולים שנלמדו בישיבות בבל, עשו את מלאכתם בנינה יתרה ובסדר יפה. לכל משנה ומשנה נתנו את הדברים הנוגעים לענינה, נגיעה קרובה או רחוקה, ואת המימרות הנפרדות חברו וקשרו בקשר הגיוני, ע"י הוספת איוז מלים, ע"י סמני הצעה וכדומה, ואולם הרידקציה של הירושלמי גרועה מאין כמוה — בזה מודים אפילו אותם החוקרים, שמשום טעם ידוע הם מגדלים ומנשאים את הירושלמי על הבבלי. בירושלמי באים הדברים בערבוביה איומה. אין שום חבור הגיוני בין המימרות. נצב גדוד של מאמרים, ואנחנו מביטים אליהם, והם מביטים זה אל זה בתמהון: מי העמיד את העלובים הללו כאן, ואיוז שייכות יש ביניהם? — ולא עוד אלא שפעמים רבות נמצא אצל משנה אחת מימרות וגם סוגיה שלמה, שאינן שייכות כלל, לאותה משנה, אלא למשנה אחרת במסכתא אחרת, ודוקא שם הן חסרות. בקיצור, בירושלמי ניכר, כי לא חלה בו כלל יד של רידקטור, של מסדר: הכל נעשה במקרה, בחפזון, בבהילות. מובן מאליו, כי סדור מבולבל כזה לא יכל גם הוא להכב את הירושלמי על הלומדים, ועל-כן לא יפלא, אם אחרי כל המגרעות הרבות שמניתי בו, נתנו הלומדים תמיד את היתרון לבבלי על הירושלמי —

ואולם מה היא הסבה העקרית, שגרמה לאותם ההבדלים העצומים שבין שני התלמודים? מדוע היו חכמי בבל הריפים ומחודדים ואוהבים את הפלפול ואת המעוף הכביר של המחשבה והשכל, וחכמי ארץ-ישראל לא היו כן? מדוע יצא התלמוד הבבלי מהודר ומשוכלל בסגנונו ובסדרו, והירושלמי — מקולקל ומבולבל? הסבה לכל זה מונחת בהבדל שבמצב המדיני והחמרי של יהודי שתי הארצות בימים ההם (כלומר: במשך מאות השנים מהתימת המשנה עד חתימת התלמוד). בארץ-ישראל, שהיתה משועבדת לרומי, היו אז ימים רעים מאד לבני ישראל. מלכות רומי נהפכה לממלכה נוצרית, ועל הלחץ, שלחצה רומי את היהודים מכבר, נוספו עתה צרות וענויים חדשים: רדיפות-הדת ובזיונות ושפלות ועושק-משפט והגבלת-זכויות — שלא היו כמוהם בימי רומי האלילית. אין צורך להאריך בתיאור המצב הנורא ההוא; כל הבקי קצת בקורות היהודים יודע, עד היכן הגיעו הדברים, והמצב המדיני והאזרחי הנורא הזה הביא בעקבו, כנהוג, את העוני והמחסור, עניותם של יהודי א"י בתקופה האימה ההיא, אין לשער

ממש. שני התלמודים מלאים ספורים מתרידים בנדון זה. די להזכיר את העובדה המסופרת בירושלמי, כי ר' שמלאי, מתלמידי ר' יוחנן, דרש פעם אחת בצבור, שהייב אדם לשנות בגדי-שבת מבגדי-חול, וגעו כל העם בבכיה, כי לא היו להם בגדים להחליפם לכבוד שבת. יהודי ארץ-ישראל היו אז אכרים מדולדלים או אומנים אביונים. במסחר או אפילו בתגרנות זעירה לא עסקו כמעט כלל (אולי בשביל כך דל חלק דיני ממונות בירושלמי), גם האמוראים שבארץ-ישראל היו כמעט כולם עניים מדוכאים; כי ע"כ, עוד בימי האמוראים הקדמונים, היו הרבה תלמידים והכמים יוצאים לחו"ל, וביחוד לבבל, לבקש להם פרנסה. מתוך כך נתמעטו התלמידים ונתדלדלו הישיבות, עד כי בתקופה האחרונה של התלמוד הירושלמי לא נשארו בארץ-ישראל אלא שנים שלשה חכמים, וגם הם בינונים. בתנאים מרים כאלה כלום אפשר להתפלא שלא הלך לבס אחרי פלפולים עמוקים, ו שלא הקפידו על לשונם וסגנונם, ו שלא היו סדרנים ובעלי טעם ובעלי-אסתטיקה? כלום אפשר עוד לתמוה על הסדור המבולבל של הירושלמי? —

וההפך הגמור של המצב הנורא אנו רואים באותם הדורות בבבל. מלכות פרס, הפרתים, היתה כמעט תמיד טובה ליהודים. בני ישראל היו בבבל בהשקט ובטחה. כבודו של ראש-הגולה (ריש גלותא) היה גדול מאד גם בעיני הממשלה — ואין כל דמיון בינו ובין הנשיא המדולדל שבארץ-ישראל. תחת ראשותו של ריש-גלותא היתה ליהודי בבל כמעט אבטונומיה גמורה. מובן מאליו, כי בתנאים מדיניים כאלה, היה גם מצבם החמרי טוב הרבה יותר. הם עסקו עפ"י רוב במסחר ובתגרנות, אבל היו גם בעלי-חלאות, בעלי שדות וכרמים, ומכיון שהפרנסה היתה מצויה ומרווחת, פרה גם למוד התורה. הישיבות היו מרובות בתלמידים, והלמוד היה מתוך הרחבת הדעת. בין אמוראי בכ"כ כמעט שאין אנו מוצאים איש עני. רוב האמוראים היו בעלי שדות, שהחירו לאריסים, אף יש אמוראים מפוסמים שעסקו במסחר ובתעשייה. ראש אמוראי בבבל, רב, שהביא את המשנה מארץ-ישראל לבבל, היה עשיר. רב נתנן חתנו של ריש-גלותא, היה עשיר גדול. רבא חתנו של רב היסדא, מעיד על עצמו, כי הוא בקש מאלהים, שיהיה עשיר כחותנו, ושאלתו ניתנה לו, — ובכן היו שני האמוראים הגדולים הללו עשירים. רב פפא נתעשר ממוזגת שכו. רב אשי, המסדר הראשון של תלמוד בבלי היה עשיר מופלג, עד שאמרו עליו, מימות רבי עד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. בקיצור, בבבל חיו האמוראים בהרוחה, ודאגות המחיה והכלכלה לא הטרידו אותם כלל. ע"כ היו הבבליים חריפים מחודדים (ידוע המאמר התלמודי, מחריפי דפומבדיתא את, דמעילי פילא בקופא דמחטא) ובעלי פלפול רחב ועמוק (שלפי דעתם גרם לזה גם עסקם במסחר, כי המסחר מחדד את השכל וחושף אופקים רחבים למחשבה), וגם עליונים ובדוחי-הדעת (כי, ע"כ, השקלא-זטריא של אמוראי בבבל מתבלה בהלצות יפות ובמליצות מחודדות), ואם ראש המסדרים של תלמוד בבלי היה החכם הגדול והעשיר הגדול רב אשי, אין להתפלא, שיצאה הגמרא שלנו מסודרה ומשוכללה על צד היותר טוב.

לאחרונה הנני לדבר דברים אחדים על היחס החוזר שבין שני התלמודים, או כנכון יותר, על היחס החוזר שבין אמוראי ארץ-ישראל ובין אמוראי בבל. כל מי שלמד תלמוד יודע, כי בגמרא הבבליית יש המון מימרות והיות של חכמי ארץ-ישראל: ר' יוחנן וריש לקיש, ר' אבהו וכו' ועד אחרוני האחרונים, כמו ר' יוסי בן בון. ולא עוד אלא שיש בבבלי מאמרים איך-מספר, ביתוד בשם ר' יוחנן וריש לקיש, שלא נמצאו בירושלמי. ולא לה מקוראי, שלא עסקו בתלמוד ירושלמי, אני מודיע, שבירושלמי יש הרבה מאמרים וקושיות ותירוצים של חכמי בבל, ולא רק של האמוראים הראשונים, רב ושמואל, אלא גם של רב הונא ורב יהודה ורב נחמן ורב חיסדא ורבה ורב יוסף, עד אביי ורבא (כי כנראה, נחתם הירושלמי בדור שאחרי אביי ורבא). איך באו המאמרים מהכא להתם ומהתם להכא? ע"י התלמידים והחכמים, דסלקין ודנחתין*. כלומר: שעלו מבבל לארץ-ישראל ושירדו מא"י לבבל. מצד אחד אנו רואים, כי אעפ"י שדרך הלימוד הבבלי לא היה לפי רוחם של אמוראי א"י, בכל-זאת נמצאו הרבה תלמידים וחכמים בא"י, שחשקו נפשם דוקא בפלפול הבבלי, והם ירדו לבבל, אם להשתקע שם או על מנת לחזור. אף היו רבים שהלכו לבבל לבקש פרנסה, כי שם היתה הפרנסה מצויה יותר. בין אלה, דנחתין (היורדים מא"י לבבל) מפורסם האמורא עולא, שנקרא בשביל כך גם, עולא נחותא". הוא היה הולך ושב פעמים רבות מהתם להכ"ז ולהפך. על-כן, כאשר קצפה עליו האשה החכמה והגאיונה ילתא, בת הריש" גלותא ואשת רב נחמן, (ע' ברכות נא) אמרה עליו את הפתגם החרף והמעליב: „ממהדורי מילי ומסמרטוטי קלמי“*) ועל אותו עולא היו בני דורנו עתה אומרים בודאי, שהיה „חובב“, כי בירושלמי מסופר, שנשבאה שעתו של עולא למות בבבל, בכה ואמר: „אנא מובד מרגליתי גו ארעא מסאבתא – אני מאבד מרגלית שלי, נשמת, על אדמה טמאה – לא דומה הפולטה בחיק אמו לפולטה בחיק נכריה“. אגב אעיר, כי בבבלי סוף מס' כתובות, מסופר כי ר' אלעזר אמר מעין זה על עולא; בשמעו כי מת עולא בבבל, קרא: „אנת עולא על אדמה טמאה תמות! וכשהוגד לו כי ארונו של עולא בא לארץ-ישראל, אמר: „אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה“. וקשה לדעת, אם שני הספורים הם רק שתי נוסחאות לענין אחד, או שבאמת הם שתי עובדות).

ומצד אחר אנו רואים, כי אעפ"י שהמצב בבבל היה טוב גם בחומר וגם ברוח, שלא בער- יותר מארץ-ישראל, בכ"ז כלתה נפשם של חכמי בבל

(*) זה האמורא עולא היה מן „אינפנט טיריבל“, שאינו שומר פיו ולשונו כלל. על מימרות של רב הונא ורב חיסדא שלא שרו בעיניהם, אמר: „האי דרב הונא (ורב חיסדא) כחומץ ליפנים וכעשן לפעילים“ (תענית ד: קדושין לט). ור"ל המיכרא של ר' יוחנן: „ס' רבוא עירות היו לו לינאי המלך בהר המלך“, אמר עולא: „לדידי חזי לי ההוא אתרא, ואפילו שתין רכותא קני (קנים) לא תחוקי!“ (גיטין נו), כשהיה אצל רב יהודה בבבל, שאף אורה, מרוע איננו משיא אשה לבנו, וכאשר ענהו רב יהודה, שקשה לו למצא משפחות מיוחסות כחפצו קרא עולא: „אטי אנן מי ידעינן מהיכן קאתינן? דלטא מהנך דכתיב בהו נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה! – את הבבליים לא אהב ביותר, כאשר מעיר גם קריאתו: „כי היכי דמסקרי בבלאי, הכי משקרי מטרויה“ (תענית ט. ע"ש כל הענין).

תמיד לעלות לארץ הקדושה, פשוט מפני קדושתה, ורבים מאד היו עולים שמה, ורובם להשתקע. בין העולים מפורסמים ביחוד ר' זירא ור' ירמיה. ר' זירא, שהיה בתחלה מנדולי החכמים שבבבל, עם ארבעים תעניות, כדי לשכוח את תלמודו הבבלי. ור' ירמיה, הלא ידוע הדבר כי אחרי שעלה לא"י לא היה קורא לאמוראי בבבל בשם אחר אלא, בבבלי טפשאי. ולכן האמורא רבא, שהיה מתודד מאד ככל הבבלים, אמר על זה בסגנון הנשמע לפנים שונים: „חד מינייהו (מבני א"י) עדיף כתי מינן, וחד מינן (בני בבל) כד סליק להם עדיף כתי מינייהו: דר' ירמיה כד הוה הכא לא ידע מה דקאמרי רבנן, וכד סליק להם קרי לן בבבלי טפשאי“ (כתובות ע"ה). ופעם אחרת, כאשר הוגד לו, כי ר' ירמיה אמר על מימרא שלו עוד הפעם את פזמונו הידוע „בבלי טפשאי“, קרא רבא בסגנון טראגיקומי: „מבישותין אמרי קמיהו, מטיבותין לא אמרי קמיהו“; כלומר: את הדברים הבלתי נכונים שלנו מוסרים להם, לבני א"י, ואת הדברים הנכוחים שלנו אין מוסרים להם“ ובכל זאת – הוסיף רבא – גם אותה המימרא שלי, שעליה קרא ר' ירמיה את קריאתו הקבוצה „בבלי טפשאי“, גם היא אינה רעה כל כך (מנחות נב. ע"ש).

ואולם צריך אני להעיר, כי רק מתלמוד בבלי נודע לנו, שחכמי א"י היו מדברים בננותם של הבבלים, בירושלמי גופא לא נמצאו דברי בטול או בוז כלפי חכמי בבל, אדרבא, לפעמים קורא הירושלמי להם „רבותינו שבגולה“, ועפ"י רוב „רבנן דתמן“ (וגם בקיצור „תמן אמרי“). אמנם במקומות אחדים בירושלמי אנו מוצאים, כי ר' יוחנן או אחד מתלמידיו אומר להם בבלי, שבא אליו: „בבלי!“ ובכנוי זה, כנראה, לא התכוון לתת לו כבוד גדול; אבל דברי בוז בפירוש אין בשום מקום בירושלמי. ולמשל, ר' ירמיה, שהוא ראש המדברים בתלמוד ירושלמי, אינו מזכיר שם את הבבלים כלל לגנאי, והדבור הקבוצה שלו „בבלי טפשאי“ לא נזכר אף פעם אחת בירושלמי (רק התלמוד הבבלי מוסר לנו את הדבור הזה בשמו במקומות שונים). גם המימרא המפורסמת שלו: „במחשכים הושיבני, זה תלמודה של בבלי“, נמסרה לנו רק בתלמוד בבלי (סנהדרין כד.), ובירושלמי אין לה שום זכר. וכן לא נזכר בירושלמי עובדה דר' זירא שצם ארבעים תעניות – שהבאתי למעלה מן הגמרא שלנו. וגם זה דבר מתמיה: בבבלי נמצא פעמים רבות הדבור „מחכו עליה במערבא“ (כלומר, חכמי א"י שחקו ולעגו על איזו מימרא של אמוראי בבלי), ובמס' סנהדרין נאמר, כי סתם „מחכו עליה במערבא“ זה ר' יוסי בר חנינא (תלמידו של ר' יוחנן); ואולם בירושלמי לא נזכר מעולם, שר' יוסי בר חנינא או חכם אחר שחק ולעג על דברי אמורא בבלי, ואחרי שאי אפשר לחשוך את התלמוד הבבלי שהוא בדה על עצמו, כלומר על חכמי בבלי, דברי גנאי כאלה, לפיכך צריך לשער, כי הירושלמי כחד את הדבורים המעליבים הנ"ל, משום הנמוס; ועל זה ראוי הירושלמי להזכר לטוב.

ועל דבר יחוסם של הבבלים לחכמי ארץ-ישראל אין צורך כלל לדבר. כל בר-בית יודע, שהתלמוד הבבלי מכבד ומעריך ומפאר ומרומם את אמוראי א"י. ומספר עליהם מעשים נפלאים שאמנם בירושלמי אין כל זכר

להם^ע, וגם מפורסם הפתגם, **אזירא דארץ ישראל מחכים**, שהובא בבבלי (ב"ב קנח.) בשם ר' זירא (ובירושלמי אין מאמר זה). כמעט שאפשר להחליט, שאמוראי בבל היו, **ארצישראליים** יותר מחכמי ארץ-ישראל בעצמם.

* (ראוי להעיר, כי הספור הידוע ע"ד ריש לקיש, שהיה ראש פלסטים, ור' יוחנן החזירו למטב ונתן לו את אחותו לאשה, — זה הספור שהתלמוד הבבלי (בבא טציעא, פרק השוכר את הפועלים) מוסר במרסיות מיוחדת ובסגנון דרמתי כמעט, — לכל זה אין אמילו רמו קל בתלמוד ירושלמי. ולא עוד, אלא שמתוך הירושלמי נראה ברור, כי ריש לקיש עסק מילדותו רק בתורה, ובעודנו קטן למד בישיבה של רבי יהודה הנשיא.

יגון-היחיד

(חשתלשלות קיים ישריים אחדים בסירת ביאליק)

I. שעת הרחמים

עוד לפני עשר שנים התודה ביאליק: „אבל כבר ללבבי, יגון קודר
בלבבי” ומני אז לא חדל להתעצב ולהתאבל. ועוד יותר מזה: צערו הלך וגדל
יגונו הלך והשחיר, ויאושו לא חדל להתעמק. עתה צריך היה כבר להיות
ברור לכל קורא-ביאליק, כי משבר קשה בא על המשורר הגדול, משבר
שהתפתח במשך הרבה שנים כמחלה פנימית עמוקה. אין אנו יודעים עוד, אם
גמר כבר ביאליק את חשבון-הנפש שלו או לא יצא עוד מהמשבר שבא עליו,
אבל בכל אופן אין ביאליק עוד, זה זמן רב, משורר שהשמחה במעונו. ובכל
זאת אנו שומעים בלי הפסק קריאות של מזיט מסביב לאותו המשורר הקורא
„אבל כבר ללבבי”. תמונה מוזרה ומחרידה: עומד לו יהודי עיף ומרנפש,
סופק כפיו וצועק בכעס וביאוש: „מה לי לגועי, מה לי לשוכי” – ובאותה
שעה, „גזעו” זה, הוא המון מעריציו, מחבקים אותו ומברכים אותו בברכת
„גאוויות” ו„לאומיות”... הוא מקללם, כי „מתר ישא כלכם רוח” ומשתיק
את זעמו ובוזו להם בקריאה „ואחלום רקבונכם”, והם – יוצאים סביבו
במחול וקוראים „הידד”... כמה אימה מחרידה בתמונה זו! מי שקרא את
השירים השונים של ביאליק שנדפסו בין תרס”ח – תרע”ו, שביניהם ישנן
הרבה מרגליות העולות בערכן הנצחי על טובי השירים הקודמים, שבשביילם
עטרו את ביאליק בשם „גאון”, מי שקרא והאזין לפרכוסני הנפש הנשמעים
בחרוניהם ומבין החרוזים, יודע, כי המשורר הגדול עטוף צללי יאוש שחורים.
הם מתנערים מעפר”, „צנח לו זלו”, „ויהי מי האיש” ועוד ועוד – ככולם
אנו שומעים אגת כאב ומרינפש. לא כאנחות-אבל בשמעים הדברים כיי-אם

כיבבת-שבר. כל דבור הוא כאב מפעפע, כל חרוז טבול בדם, ועל כולם מרחפת ציפות נוראה ותוגת-יאוש איומה. אבל באותה שעה עצמה אנו שומעים קול רעש גדול כקול ענות גבורה, ואנו רואים המון גדול העוטרים את ביאליק בעטרת-הגאוניות ואינם רואים מרוב חדוה כי חדים הם הקוצים שבעטרה זו, וכי באו הקוצים עמוק בבשר המשורר... אז תרד מעיני המשורר העיף והמעונה פנינת-דמע אחת, ותספר לנו פנינת-הדמע מעשיה עצובה שלא רבות כמותה לעצב וליופי בספרות העולמית. כהמית לב חרישית וכתפלה וכה של גפש עדינה בצר לה נשמעה לנו אותה המעשיה של ביאליק. תוגתה ושלותה הן מסוג השלוח הנוגה של גבעולי השדה השבורים אחרי הסער. בלבביותו העמוקה ובצמצומו הגאוני, בדקות רקמתו ובחיוניות צער, שיר זה הנה לא רק אחד מבחירי היצירה הביאליקית, כי-אם גם אחד מפרחי-הקסם הנצחיים של הליריקה האנושית. אנו שומעים את הדברים העצובים והיפים, ומתחילים להרגיש, כי הולך וגו הצעיף שהיה נתון על פני האדם היותר יקר לנו, וכי הולכות ונעלמות הקליפות המרובות שהסתירו מעינינו את נפש היוצר. „חשופה בכל נגיעה תעמד ובכל מדויה הרעים, ובכל כשלונה ועלבונה“, כמו שאומר ביאליק במקום אחר, אך גם בכל יפיה האנושי ובכל קסמי היצירה שלה תתגלה נפש המשורר באותה מעשיה עצובה. וכה תתחיל:

„והיה כי תמצא מגלת לבבי

בצפר תתפלש,

ואמרתם כה: היה איש תמים ופשוט

ועיף וחלש.

והיה האיש עושה וחי לו לתמו

ונחבא אל כליו

ומקבל בדממה, בלי ברכה וקללה,

מה שבא לו מאליו. י

(והיה כי תמצא...)

ועלית קיר קטנה לאיש ההוא היתה -

אך גם אולם של אורחים היה לאותו האיש, ובאותו האולם היו נאספים ומתאספים עד היום כל ידידיו המרובים של המשורר, ובה בשעה שהמשורר מפלל בדממה בעליותו ובוכה על גפשו, שם באולם מתחת צועקים הידד ומחצצים בהצוצרות. בעלית הקיר עומד המשורר בשברון לבו „צונח לאשנב, ורועד ולוהט ומפלל בדממה“, שם הוא מתרפק וכו', מתרפק על רחמי-הלילה ומבכה את יתמותו ואת טעות-חיו, ומתחת, באולם הגדול, נשאים נאומי-כבוד. לכאורה, מראה זה באמת, עד כמה אהוב הוא ביאליק, אבל לפעמים קרובות קשה לאדם אהבת-חברו יותר משנאתו. יש מעמדי נפש כאלה שהאדם מבקש: הלואי היו שוכחים אותי ידידי והיו עוזבים אותי. על מעמד רוח כעין

זה דבר ביאליק זה כבר לפני הרבה-הרבה שנים: „אך כבא תור הסתו, בימי סגריר ועב“.

— — — — —
 „אז עזבני לנפשי, אח חנוך“.

(ביום קיץ, יום חם).

אחד מאסונותיו היותר גדולים של המשורר ביאליק הוא אולי זה שאין לו כלל אויבים. כולם אוהבים אותו, כולם ידידיו וכולם מחבקים אותו, הילדים שהתחנכו בסביבה מפנקת הנם תמיד היותר אמללים. להיות כל היום אהוב ומפונק, להרגיש על כל הגוף ריר-הנשיקות ובכל האברים כאב החבוקים — כמה זה קשה! „בן-יחיד“ יש לו תמיד חסרונות ופתח-חרטה הרבה הבאים לו מרוב סינוק ועידון. בנוגע לביאליק בא הכבוד הרב שזכה לו רק להותו, אע"פ שראוי והגון הוא לכבוד עוד יותר גדול ויותר אמתי. בכבוד הרב שחלקו וחולקים לביאליק ובתשבחות שמפורים לו, אין לראות התענינות אמיתית, במגלת לבבו. ואמנם — הכי מתענינים בנפשו של ילד-פלא יפה העינים? כל אחד יחשוב לו לעונג לצבוט לו על לחייו, להחליק לו על תלתליו, יהלל אותו בפניו ושלל בפניו וינה, יהנה עצמו מן היופי. בילד-הפלא מתגאים ההורים והקרובים, אבל הילד נשאר בבדידות נוראה, למרות הטפול המרובה שמטפלים בו, ואולי דוקא בשביל טפול זה. התערבות תמידית של „הגדולים“ מטעה לפעמים קרובות את הילד המחונן ומעקמת דרכו. אך העיקר הוא, שהנפש הרכה והמחוננה אין לה מנוח. כך היה גם עם ביאליק — המשורר כאשר הלך וגדל לעינינו. כשהוא אומר, והיה כי תמצאו מגלת לבבי, בעפר תתפלי, הוא יודע ברור, כי כך הדבר. מגלת לבבו, — רטטי-הנפש היוצרת האמתיים והיחידיים, שהתלבטו דום בין האותיות הקשות של הפתוס — לא עוררו כמעט כל שימת-לב, ואם שימת-לב לא עוררה, קשבה לבבית על אחת כמה וכמה. אנו היהודים, ביחוד זה הטפוס האנטרופולוגי שהתהווה אחרי החורבן במשך הגלויות, ואולי עוד קודם להן, הננו בעלי-חיים, מחקים. ההסתגלות הידועה שלנו היא באמת גילוי של קו נפש אחר, יותר יסודי, של השאיפה העמוקה והכשרון האמתי לחקות. אוהבים אנו לחקות חיי אחרים ויחסי חיים זרים, לפרקים לשם חקוי בעלמא ולפעמים לשם תועלת, אע"פ שבחקי זה אין כלל סמני „עבדות“ וכדומה. זהו פשוט איזה הרגל קופי שנעשה לטבע שני, יש אגדה עתיקה על דבר קוף שהתאמץ להשתיק ילד בוכה, בחקותו את חבוקי האם, ברוב רחמיו וברוב הכמתו הגדיל הקוף את חבוקיו ואת נשיקותיו, את אמוציו ולטיפותיו. וסוף המעשה עצוב מאד: הילד נשתק אמנם, אבל נשתק לעולמים בחבוקי-הקוף.

כמעשה הזה יקרה לפעמים בכל בית אנושי, וביחוד בבית שיש בו הרבה קופים. מן השעה הראשונה ששמענו את ביאליק בוכה על נפשו, שמענו גם את קריאות „ההידד“ לקראת „לאומיותו“ של ביאליק, תחיתו, „נביאותו“, ועוד. וכל מה שהצלף יותר על פני „לאומיותו“, כן גדלה השמחה „הלאומית“. לאשרנו לא השתיקו החבוקים את ביאליק, אבל נוראים הם החבוקים

המחניקים, קריאות-התהלה השכיחו את המית-לבו של המשורר, שהתגלתה עיד הרבה זמן לפני המשבר.

על ביאליק נכתב אצלנו הרבה, כמובן לפי הערך, וקצור כל הדברים הוא, כי הוא „גאון“. אך זה כבר ידוע כמעט מהשנים הראשונות להופעת ביאליק, מי אינו יודע עתה, כי ביאליק הוא המשורר הלאומי או משורר הלאומיות והתחיה? לפני חמש-שש שנים כתב פרישמאן, כי „שאל את הילד האחרון, מי הוא המשורר, הנביא ועוד...“ ובאמת, כי ימצא איזה פרא-אדם וישאל „מהו ביאליק“, הלא בוז יבוז לו. מפני שזהו כבר-ידוע ומוסכם, מהו ביאליק. התשובה אמנם לא תהיה תמיד לגמרי דומה, כי היא תלויה קצת גם במשיב: מה שהוא חפץ לראות בביאליק, אבל איך שתזא התשובה, היא תתחיל תמיד: „ידוע, שביאליק הנה... האחד יענה: ביאליק הוא משורר הלאומיות ויביא לך אלפי ראיות על „לאומיותו“, עד שתראה ותבין, כי כל יצירתו של ביאליק היא רק אילוסטרציה לפרוגרמה לאומית זו או אחרת. השני יאמר, כי ביאליק הוא אחד מבעלי „התחיה“, השלישי – כי „נביא“ הוא, והרביעי – אך, כמדומני, דעה רביעית אינה. אמת, ישנה עוד דעתו המיוחדת של פרישמאן, שכל כך התנפלו עליה בשעתה, אבל מהפגישה שנערכה לה לדעה זו של חריף-הבקורת שלנו ברור, כי זוהי רק דעתו הפרטית“. לא כן ההשקפות השליטות על יצירת ביאליק: מקובלות הן בעולמנו. כל אחת מהן באה מאדם המומחה, לדבר אחד, נאמר ללאומיות, לנבואות או לתחיה בכלל. יש גם מומחים אוניברסליים, שתשובתם תהיה יותר כוללת ויותר חשובה, אך כמובן, גם כן במוסכמות ובמקובל. בכל העולם כולו, ואולי גם אצלנו ברחובנו, ישנם אנשים, שידיעותיהם וכל קרביהם הרוחניים נמצאים אצלם מסודרים, וערוכים כבארגונים. די לך להדיק על הכפתור האליקטרי המוביל אל ארגו ידוע שבמוחם או בפנימיותם, ותקבל מיד תשובה ברורה על שאלתך, ממש כאבטומט לענייני-אוכל או לתוי-הפוסתה. אם לאיש כזה היית יכול לפנות בשאלתך על ביאליק, או היית שומע כעין אשד מים רבים היורדים בגאון מאיזו פסגה רמה: נביא הוא, גאון הוא, דגול הוא, משורר התחיה הוא, לאומי הוא, הוא – הוא – הוא. ובאזניך מצלצל כיללת רוח איומה: הוא – הוא – הוא...

ואז תברח מאותו הר געש המוריק הגדרות ומאשד המים הנכון להטביעך, ותסגר בחדרי חדרים ותשאל את נפשך: אבי שבשמים האמנם רק זה הוא ביאליק? מהו סוף סוף אותו המשורר שאשר כל כך את חייך והעניק לך כל כך עונג נפש עמוק? מהו סוד נפשו וחיוו מה, כי כל כך תאהבהו? הלא מכל אותו המון המוסכמות והמקובלות על ביאליק, שכבר באה העת להטיל ספק בהן, ברור רק דבר אחד: האהבה העמוקה שמרגיש כל קורא-ביאליק למשורר. ועוד דבר אחד ברור, אם כי לעת עתה רק ליחידים: אותו המשורר ביאליק החתום על השירים הנפלאים הידועים לכולנו, ואותו ביאליק שעליו נכתבו ונכתבים אצלנו כל כך הרבה מאמרים שונים – הגם שני אנשים שונים, יתר על זה: אותו המשורר הגדול, שהקסים את לבבנו ונעשה כל כך קרוב לכל

יחיד וכל כך חביב על כל אחד בלי שום חקירות ובקורת, הנהו, באמת, לא זה הראשון ולא זה השני, כי אם שוב אחר... כי שלשה ביאליקים הם, כעין אותן שלש הטבעות עם אבן-היקר בזוון, נתן החכם. אחת היא אבן-היקר ואחת היא טבעת-הקסם, אבל מה יעשה האב ולו שלשה בנים אהובים ולכל אחד הבטיח את טבעת-הפליז הלך ועשה עוד שתי טבעות הדומות בכל לטבעת היחידה שקסם ונפלאות טמונים בה וערבב אותן והעניק לכל אחד מבניו טבעת. ועתה חושב כל אחד, כי אצלו היא טבעת-הפלא האמתית. אבל אבן-היקר היא הלא רק אחת. ביאליק הראשון הוא זה, שכל העולם חושב, כי הוא יודע ומכיר אותו בתור „נביא“, „לאומי“, ועוד ועוד. השני הוא זה שביאליק גופא חשב על עצמו במשך זמן רב, והשלישי – ביאליק השלישי הוא אותו המשורר, שאיש לא חשב עליו, ושהוא עצמו לא ידע זמן רב מיסוריו ומגדלו הענקי. ביאליק זה השלישי – הוא הוא היחידי והאמתי. הוא היה מצפין את סודו בחרויו, מפרסם ורוטט בלי-יודעים ביצירותיו, נצנה ויוצר.

פרישמאן נסה פעם לפרוק מעל שכס ביאליק את ערמת-ההגדרות, שהעמיסו עליו מבקרי, מכבדיו ומעריציו. באחד מפליטונויו שלו, שלא הביא, כנהוג אצלנו, לשום תוצאות בבקורת-ביאליק, הרגיש, כנראה, המבקר השנון, כי זה המשורר הגדול כמעט נחנק מסבל-ההגדרות. כנראה, הכיר פרישמאן כבר אז, שאין להבין כהוגן את יצירת ביאליק ואין לשפוט עליה, קודם שישחררו אותו מכל החיובים והמוסכמות שמצאו בו רבים. במאמרו הקצר עורר פרישמאן את השאלה על-דבר מה שביאליק איננו, אבל כדרכו של פרישמאן תמיד, עורר רק את השאלה, כדי שיבואו אחרים וימלאו אחריו, מתגדים נמצאו או הרבה, אבל ממשיכים לא נמצאו. בינתים, נדמה לי, פזר כבר רוח הזמן עצמו את המון הפתקאות וההגדרות שהכבדו על המשורר, באותו מאמר חפץ היה פרישמאן להראות מה שביאליק הנהו, אבל גם הוא נכשל בהגדרה חדצדדית. משום זה בא לידי משפט קצוני ומוטעה בדברו על שירי-ביאליק הידועים אצלנו בשם „נביאיים“ ו„לאומיים“. כפי הנראה, חפץ היה פרישמאן לעורר את קהל „המהדדים“, וורק בפניהם הגדרה חדשה ומצליפה, החשובה עד מאד מפני הגרעין האמתי שבה. מדתו של פרישמאן, שבה הוא נגש למוד את יצירת ביאליק, היא אחת המדות הראשיות והנכונות, שבהן גדרשת היצירה האמנותית, אך אינה המדה היחידה וההכרחית. יותר מדי מרכבת היא היצירה האנושית, כדי שיהא ערך מחלט לבאור חדצדדי, גם אם הוא נכוי ואמתי.

נפש האדם – מי יעמוד על כל סודה? ונפש היוצר על אחת כמה וכמה מי ידע את כל חריצי הנפש ומחבואיה, את פרכוסי הלב ויסוריו? רק אחר שהתענגת דרך על העונג, שהמשורר הגיש לך, ושמת את לבך לנפשו של זה המשורר המשמש לפניך לענג את חייך, אז אולי יעלה על לבך הרעיון לחפש את המשעולים הצרים המובילים אל יסודי יצירתו. ומי יודע, אולי תחת ענג יגיע צער, ותחת שובע צמאון, אבל ברוך יהיה זה הצער שיעורר בך את

אנושיותך ויחיה בכך את האה ואת הרע... לאור הנפש הסובלת ויוצרת, מפרפרת ושרה, יראו לפניך אחרים לגמרי ערכי היצירה וחשיבותה. ואז בהיותך יחידי לנפשך תחליט לשאול את ביאליק עצמו: מהו תקח את ספר השירים שלו כמו שהוא, את ציוריו ומאמריו – ותשתומם. לכאורה – אין כל מעבר ואין שום גשר פסיכולוגי בין הברכה ובין קראו לנחשים או בין עיר ההרגה והאלגיות היפות של השנים האחרונות. הגשר היחידי בין יסודי היצירה השונים של ביאליק הוא רק נפשו הסינטיטית של קוראו. בנו, בנו מתאחים קרעי היצירה של המשורר, רק אחרי לוותנו את היוצר במשעוליו המרובים ואחרי ספגנו אל תוכנו את מנגינותיו ואנחותיו נוכח למצוא את הדרך ליצירתו. אז מתבררים לפנינו בבירור גמור ההשפעה הגדולה של המציאות הממשית, והגורמים החיצוניים המרובים על השירה והריתמוס שלה, על עליותיה וירידותיה. בשעה שמתגלה לפניך העקומה הגדולה שהאדם היוצר מוכרח לעבור בה בחייו ונפתוליו, ולאזניך יגיע הרחש האטום של הנפש המפרכסת ביצירה – אז יאורו פתאום לפניך באור חדש דרכי היצירה של זה המשורר שהיה נחשב בעיניך לידוע וברור.

באותו רגע יש שתראה פתאום את משוררך הנערץ עומד לפניך עלוב ונדכה, עיף ועציר, ומחכה לרחמך.

נפשי עומדת שם דומם,

חשופה בכל נגיעה תעמד ובכל מדויה הרעים

ובכל כשלונה ועלבונה;

(ויהי מי האיש...)

ביאליק ביאשו הנורא מחכה רק לדמעת סתרים שתהי פדיון לחרפת-חייו וכפורים לקלון-ענותו, אבל יש לו הזכות לקוות לה בנתיכפורים, ולא רק מבן הדור ההוא כי-אם גם מבן-דורו. הרהורי-עצב עמוקים צריכים היו לעורר בנו דבריו של המשורר היותר חביב עלינו, בבקשו רחמים אצל האיש, ישר הקומה אשר יבוא אחריו, היינו – אחרינו, ביאליק מנחם את עצמו כי הדור הבא לכהפ"ח, להמון לבו לא יבזו ובמכאובי נפשו לא יתעלל, (שם) אפילו התיחסות ניסטרית כזו, כנראה, אין ביאליק מוצא אצל בני דורו, ובכן אלה שעטרוהו בעטרות השונות של נביא, לאומי ועוד – התעללו, במכאובי נפשו?... מפני המלים העקריים ודברי המרוות לא ראו בני דורו של ביאליק את עלבון חייו וכשלונו. וגם ביאליק עצמו לא הרגיש בהם זמן רב. מבלי הכרתו וידיעתו התאנח זה כבר, הרבה זמן קודם שהתחיל לחשוד במדוי לבו. איש לא שמע את אנחותיו הכבושות, וגם הוא עצמו לא שם להן לב. משום זה כל כך טרגי הוא ביאליק. בסקירה הראשונה אפשר לחשוב, כי הוא אחד היותר מאושרים שבעולם: גדול הדור, משורר-שליט, חביב ונערץ, ועוד ועוד; אבל דוקא משום זה הוא אולי אחד הטפוסים היותר אופיים ברוח הטרגדיה הקלסית, הסופוקלית. חוץ מהנגודים ההכרחיים והקרעים העמוקים שביצירתו ומצבו בחיים, הגה ביאליק הטפוס היותר טרגי בניינו עיי

זה שלא ידע זמן רב מאסונו שלווה אותו על דרכו. כבר עד למשבר הנפש שבא עליו היה ביאליק שבור, כי שלמות לא היתה בו מעולם. זה המשבר לא היה כלל קטסטרופלי ופּתאומי. ביאליק הלך כל העת מראשית הופעתו הלוך והתקרב אל המשבר הקשה. הנחה זו חשובה לנו עד מאד. המעבר מפתוס גא לאגיה רכה ונכנעה יש לו סבות עמוקות בעצם יצירתו של ביאליק ואינו חיון זמני. בשביל לברר סבות עמוקות אלו צריכה מגלגל לבבו של ביאליק להיות נקראה מ"בראשית". העצב המר העולה מבין חרוזי השירים של תקופת המשבר ומבין שורות השירים האחרונים, מראים, כי לא חדש הוא הפצע ולא תמוץ או שלשום התאבל. אם זה המשורר המאושר התחיל לדבר על "הרפתחיי" ו"קלון-ענותו", סימן הוא כי היטב כואב לו, וכי איזו התגלות חשובה ועקרית באה לו. מה אנו יודעים מהתגלות זו? במשך שש-שבע השנים של תקופת "הערבית" עמד המשורר ועשה חשבון-הנפש לעצמו. איהו חשבון-הנפש שלנו? המשבר שבא ביצירת ביאליק הוא רק פרק אחד של הטרגדיה הביאליקית, כי חוץ מגורמיו העבריים המיוחדים יש לו לצערו של ביאליק גם גורמים אנושיים כלליים. עפי מצבו המיוחד וע"פ יסודי נפשו הנה ביאליק לא רק המשורר העברי היותר טרגי, כי אם בכלל אחד המשוררים היותר טרגיים. ובטרגיותו זו יש אולי הרבה יותר אזניברסליות משישנה בגאונותו. לעולם התרבותי הגדול (חוץ מאותה הקבוצה המצערה של עברים יודעי עברית) יעשה ביאליק קרוב וגדול ע"י צערו האנושי העמוק, שהתבטא בשיריו של הזמן האחרון וכיצירתו הקודמת. וגם זה הוא ערכו העולמי של ביאליק, שגורלו גרם לו להיות אחד היוצרים הגדולים והמעטים שבחיינם, באה ועברה שעת הרחמים הגדולים.

הים כי ירגו וירתיח משבריו – זוהי שירתו וזוהי חיותו; פרח כי ייף ונתן את ריחו – בצבעיו ובבשמי כלואים חיו; צפור כי תעוף ותרון – במעופה ושירתה קיומה, רק האדם כי יחיה וישיר – חיו לחוד ושירתו לחוד. הזיונות החיים והיצירה באים אצל האמן זה בצד זה או זה פלוית זה, אבל שונים הם אחד מרעהו ודוחקים אחד רגלי רעהו. אותם המשוררים ששירתם היא "כשירת הצפור ביער" הם רק המעוט שבמעוט. המרובים – משנה צער להם. אמנם כי לפעמים רחוקות יעגו החיים את היצירה או היצירה תנעים את החיים, אבל ע"פ רוב צוררים החיים לשירה או השירה בולעת את החיים, ותמיד יש לו לאדם מה לבכות, אם את שירתו שנדמה בשאון החיים או את חיו שאבדו בשירה.

אך הרבה יותר קשים ומענים הם הנגודים שביצירה עצמה, אלו העליות והירידות המרובות. כל עמדה חדשה של היוצר יש שהיא מתכוננת על קבר-תקופה שקדמה לה, והמשורר הולך לו קדימה ומאחוריו נשארים פגרי-זכרונות של יצירתו הקודמת. ע"פ רוב אין האמן מרגיש בשעות העליה שלו את שתי הרשויות ההכרחיות שבהן נמצא כל אדם יוצר, כי מצד אחד שקוע הוא בשאון החיים ומהצד השני – תשכרנו המית היצירה. ע"פ הכרח פנימי בלי הכרתו שר המשורר ושוכח את עצמו ומשכח לפעמים את יסוריו וגעגועיו המשיים

בחזיוני רוחו, או מבליע הרגשות בהרגשות. כבחלום יעבור האדם דרך תקופות חייו ויצירתו מבלי לעמוד רגע ומבלי להתעכב עליהן. אבל יש שאחרי שנות יצירה קשות, כאשר יפוג קצת שכרון היצירה, יעמוד פתאום המשורר על דרכו, עיניו תפקחנה, והוא יראה לפתע את נפשו מתעטפת וקובלת בדממה... אז רואים אנו את המשורר עומד נכלם ועלוב לפני אותם האנשים שהעניק להם מטובו. וזו הנפש העשירה והגותנת מבקשת פתאום נדבה, דמעת-נדבה! כאשר יוסר הצעיף מעל עברו של המשורר ומעל עיניו, יראה פתאום את דרכו והנה מוטעה, ואז באה תחת התהיה בתחומי היצירה תהיה על הראשונות בין בדרכי היצירה ובין בדרכי החיים.

בשביל השבת-האבודה של עלומי ובריאותי, בשביל ענגי הטבע, רעיתי האהובה ובני - ראה, את כל האמנות שלי הייתי נותן כתב ווגנר הגדול בערב חייו. ומשורר אחר גדול שדרש בגאווה ובהכרת-עצמו עמוקה ממלכו תמיכה ממלכית ושנעשה ידוע בכל העולם, נתן בפני גבורו רובק של דרמתו האחרונה: האת, האם אינם חשובים וטובים הם החיים המוארים באור השמש ובוהר היופי הרבה יותר מזה הטפול התמידי בטיט ובשיש בפנוו הרטובה, הטפול עד לידי עיפות מות? קשה לו ליוצר שהתגלחה לו פתאום טעות-חיו. רות-ענויים היתה היצירה, אולי קשים היו גם החיים - אך נראה משתיהן היא ההתגלות: לא היה כדאי. ואם פנה היום, ואת הנעשה אין להשיב, אז יותר קשה היא התוגה המעטפת את נפשנו. הרבה יש להרהר אחרי האמתיות המתגלות לאדם בפנות יומו ועל סוף-דברו השולל את כל דבריו, אבל אין אנו רשאים להסיח דעתנו מהן; ואולם חשיבות מיוחדת וחיונית ואמתיות מכריעה יש לו לאותו חשבון-הנפש של היוצר הנעשה באמצע הדרך, בשעה שקדרו עליו פתאום שמיו, והיום עודנו גדול. יש שחשבון-הנפש הנעשה באמצע הדרך הנהו תוצאה ישרה ממערכי הלב של המשורר הדין ושופט תמיד את עצמו, ולפעמים תלוי הוא בעצם היצירה של המשורר, שיצירתו היא מסוג יצירת הרטט והחרדה הפנימית שבנשמה. אך ע"פ רוב מצטרפים לגורמים פנימיים אלה גם גורמים חיצוניים התלויים בידי אדם, ועל אלה האחרונים עתידים אנו ליתן את הדין.

עד אשר מתגלה למשורר כי כחו תם לריק, כמו שאומר ביאליק, הוא עושה סך-הכל של יצירתו וחיו, כי מה בצע בחייו סר הדרם - וכל מה שהאמן גדול מחברו כן גדלים יסוריו בשעת המשבר, אם הוא בא עליו. פקפוקים וספקות שונים מתעוררים אצל הרבה משוררים ויוצרים, אבל האמן הגאוני שחותמו הוא אמונה ובטחון בכחות עצמו. כשהוא מרגיש צורך להעריך מחדש בשביל עצמו את חייו ויצירתו, אז יש לחשבונו ערך מיוחד. חשבון זה מביא לפעמים לידי יאוש נורא, אך יש גם שתקופה זו של שבירת-החיים והיצירה עוברת בשלום, והיוצר יוצא שוב לדרכו החדשה מלא כחות חדשים והרגשות חדשות.

אשרי האיש שזכה לראות בהבקע עליו שחרו שנית אחרי ליל-הגנדודים האפל. כנסיון קשה עמד ויצא ממנו בשלום. אבל אוי למי שנשאר יחידי בדרך

בשעה שעדרי צללים יסובבוהו והוא בודד ונעזב...
 מן האופל המעיק יביטו עליו בצער ותחנונים דפי ספר חייו, ויצירתו
 תדרוש ממנה תיקונה, ומי שרואה בשעה קשה זו, שעת הרחמים הגדולים, את
 המשורר הגדול בצרתו, יהמה עליו לבו והוא מוכרח לשאול את נפשו בחרדה
 ודאגה; הימצא משוררו זה היקר בעברו די כח לצאת מן המבוכה, היעמד
 בפני המשבר?

כפי הנראה, יוצא ביאליק לדרך חדשה. אותם המשעולים הצרים והנעלמים
 מן העין, שלהם היה המשורר סר לפעמים כדי לנוח מהאורחה הכבודה
 של המתופפים והמריצים, שבילים צרים אלה הולכים ומתאחדים
 יחד לדרך חדשה, דרך-המלך, שסלל לו בעצמו ובשביל עצמו. ומי יודע, אם
 לא בדרך זו, המוארה באור הקסם של הליריות העמוקה והלבביות הנאמנה,
 יראה לפנינו המשורר העולמי הגדול, ש"עולמיותו" תהיה גם גאותנו הלאומית.
 בצער מרובה ו, במדוי לב" עמוקים עלתה לו לביאליק היציאה למסלולו החדש,
 אבל מצב רוחו זה החדש יש לו שרשים עמוקים בעברו ובנפשו. שם, במחבואי
 השבילים שבתוך יער הארזים, אנו צריכים למצוא את מעינות-החיים
 ששובבו את נפש המשורר עד המשבר, מראשית יצירתו עד היום. רבים הם
 המשעולים שביער, כל משעול ומשעול ויפיו, אבל זה הנתיב הראשי המוביל
 לתוך עבי היער והשומר על סודו, זהו החשוב ביותר. אדם בא ביער – מעמיד
 לו סמנים. יש נכנס ביער ופושט מיד למשעולים, ועד לב היער לא יבוא. די
 לו בחזיונות בודדים ובקוים פרטיים של היצירה הפלאית ואין הוא שואף לעצם
 הסוד ולמרכז-הרזים. אך הרבה יותר חשוב לתעות בנתיבים כדי לבוא סוף
 סוף אל המחבוא הראשי וסודו האחד...

„אני יודע יער, וביער

אני יודע ברכה צנועה אחת:

בעבי החרש, פרושה מן העולם,

בצל של אלון רם, ברוך אור ולמוד-סער,

לבדה תחלום לה חלום עולם הפוך

ותדגה לה בחשאי דגי-זהבה –

ואין יודע מה בלבבה.”

„ברכה צנועה” – האין שמה „ביאליק”...?

II על המשמר

די רק להעיק עין על כל יצירתו של ביאליק עד עתה, כדי להוכיח,
 שהוא לא היה משורר „לאומי” (במרכאות כפולות) par excellence ולא
 היה משורר לידי טהור, בשביל להיות משורר „לאומי” הוא יותר מדי שורר,
 ורגש השירה האמתי לא נתן לו להקשות כלי-שמוש בשביל מגמות רעיוניות

שנות. אבל גם ליריקן אמתי לא היה, כי אין למהוק בספר שיריו את השירים המגמתיים והפתיים. כאשר יבוא איש שלא שבע כלום על ביאליק (במקמד כזה צריך להעמיד את עצמו כל מי שהפך להתחיל כחדש את הבקורת על ביאליק) ויקרא את, צנח לו זלול"ו, והם מהנערים מעפר", או יאמר, כי כותבי השירים הוא אנטי-לאומי ואנטי-צבורי, יען כי בשירים אלה יראה דק את היחיד המתיאש, המקלל את צבורו. מכל יצירתו של ביאליק ברור, שהוא איננו אינדוידואליסטן טהור היודע רק את הי לבו ואינו הל ומרגיש במה שנעשה סביבו בסביבתו. בדידות קיצונית הנובעת רק מתוך מרכיז הרב אינה אצל ביאליק. בשיריו הנזכרים ובדומים להם אין לראות הוכר רגש הצבוריות או הלאומיות, אבל בהם התבטאה די זרחה ההתנגדות לצבור והשנאה אליו. לסבותיה של שנאה זו לא נפנה לע"ע את לבנו, כי השובה לנו עתה רק העובדה. ביאליק מהנגד בחמה וכעס ללאומי: נראה שהצבוריות הסבה לו הרבה צער. ע"פ השירים המרובים של תקופת המשבר ואחריה אנו רואים, כי ביאליק בורה מצבורו, מתרחק ממנו ושואף להתבודדות. רואים אנו את ביאליק והוא עיף, מתמרמר וקובל. מלחמה פנימית לו עם איזה הרגל עמוק שבטבעו או איזה תכונה קשה הגורמת לו הרבה יסורים. מגרש הוא מלבו אי-אלה הרהורים טורדים, מתרגז וצועק, ובהתרגוזהו ובקללותיו הוא פינה אל איזה, כלל"ו, אינו קבוצה של רבים, המעוררים בו את כעסו והרוננו, את יסוריו וצעריו. באותו הרוננו המרובה שבו מדבר ביאליק על יחסיו לצבור אנו מרגישים ריאקציה, מעין חרטה על התיחסות אחרת מוטעה שגרמה לזה. ע"פ הארס הרב היצוק בשירי ביאליק של תקופת המשבר, אנו יכולים לדון על עמקות של המלחמה הפנימית בנפש ביאליק. ואכן, תקופת המשבר גלתה לנו קידם כל ביצירת ביאליק התנגשות של שני יסודות נפשיים המתנגדים זה לזה. לאור האבוקה של התועה בדרך ראינו פתאים את לב המשורר, והנו כלול מלא הריצים עמוקים הנאחזים רק בדרך הגאונות. הקול הולך, כי ביאליק הוא משורר גאוני, מי ששם לב בכלל לדיפלומים מעין אלה, צריך בכ"ז לדעת כי גם בגאונותו נבדל ביאליק משאר המשוררים הגאונים. אצל הגאון הורגלנו תמיד לראות שלמות פנימית, אבל ביאליק מלא נגודים פנימיים, נגודים טרגיים. ואם למרות כל המתנגדים הפנימיים, למרות היהוסים המדכאים של גורל חייו, אנו רואים לפנינו בכל זאת את אחד מענקי השירה העולמית, סימן הוא שזהו משורר, מסוג מיוחד - sui generis, ולא השם "גאון" הוא העיקר, אף שגם הוא בוא יבא. ואם בנוגע לכל משורר ואמן חשובה היא העצמיות שלו, הראשונות, הנה אצל ביאליק אנו רואים מקוריות שקשה למצוא דוגמתה. ובצדק כתב:

לא זכיתי באור מן ההפקר,
אף לא בא לי בירושה מאבי,
כי מסלעי וצורי נקרתיו
והצבתיו מלבבי

יצירת ביאליק כלה כמו שהיא בנגודיה ובזרמיה השונים, היא מגלגל אחת של נפש מקורית. במאמרו „שירתנו הצעירה“ מדבר ביאליק על שירת הרבים שמלאה כבר את תפקידה וצריכה לפנות את מקומה לשירת היחיד שנושאה הם המשוררים הצעירים. באמנות מרובה תאר ביאליק את שתי התקופות החשובות בהתפתחות שירתנו, אבל החסיר במאמרו במתכוין פרק אחד חשוב: הוא לא הראה לנו את המעבר משירת הרבים לשירת היחיד. נדמה הדבר, כאילו עשתה שירתנו בהתפתחותה קפיצה פתאומית. אך כאשר נחזור על המאמר ונקראהו ביתר עיון, אז יתגלה לפנינו המעבר המבוקש: הלא זהו כותב המאמר בעצמו. המעט מזה – הוא הקריב את עצמו לבנין גשר זה. וכך עומד לו ביאליק ככריח במשכן השירה העברית, בו התגלו במדה שוה גם הרגשת הצבוריות, גם הרגשת היחידות, ובגורלו עלה להיות אהרון לצבוריים וראשון ליחידיים. אבל התגשרות זו בין שתי התקופות מהתפתחותנו התרבותית עלתה לו לביאליק בהרבה צער. לו היה הרגש האחד עולה על השני וגובר עליו, אז לא היתה ביניהם שום התנגשות טרגית קימת, ושירת ביאליק היתה כולה צבורית או כולה יחידית. אבל שתי ההרגשות התפתחו אצל ביאליק בעת ובעונה אחת. מפני סבות שאינן תלויות בו. ביאליק עוד לא יכל לתת לנו את שירת היחיד הטהורה, אבל גם להיות בעדנו „שליח צבור“ חמים ונאמן כבר לא חפץ. משום זה צריך היה להתפתח אצלו קרע נפשי מיוחד שהוא עצמו קרא לו בשמו הנכון. חוץ מצער היחיד באשר הוא יחיד וצרת הכלל באשר הוא כלל צבורי, נתוספו לו לביאליק עוד יסורים מיוחדים, הבאים בעקב התנגשותם ומלחמתם של שני יסודות נפשיים זה בזה. מתחלה לא הרגיש ביאליק כלל בשניות זו שבנפשו. עוד בהולכת את מעמיו... קורא ביאליק ללבו „דביר החזון, קן החלומות“, מבלי להרגיש כלל את ההבדל העמוק בין „דביר החזון“ העומד לשמש את כל המחנה ובין „קן החלומות“ הפתוח רק בשביל היחיד. לו נדמה אז באמת, כי לבו הוא הנשר החדש בין היחידות והצבוריות, ובמשך זמן רב היה, אמנם, עובר בנקל משירים ליריים טהורים לשירה פתטית, משירי אהבה וטבע לשירים „לאומיים“.

היו שנים שבהן היינו שומעים ברתת של אהבה את קולו האמיץ של ביאליק. כנרד נתכו על ראשינו אבני-תוכחתו, והמלים העקרבים באו עמוק בבשרנו. אז חשבנו כי משורר זה הוצק מברזל ועשוי לבלי חת ולעולם יהא המנצח. „בשירי החורף“ שלו גלה לנו גם את המקור שממנו בא בדמו עורף הברזליות, שמה נעשה גם קולו מצלצל כמתכת טהורה. אבל מה שנעשה אח"כ בעורף כח זה וברזיליות זו, שביאליק קבל בתוך היער, – סוד זה מגלים לנו שירי-היאוש שלו, בכל עיונו וכחו שנתנו לו מהסבע השתמש המשורר בשביל עבודתו הצבורית, ונעשה חסר-דם. במשך השנים שביאליק בלה בתוך הצבור והיה „לאומי“ ו„נביא“ ועוד, נהפך הגבור ל„איש הלש“ ובתקופת „הלאומיות“ שלו, כאשר שמענו מפיו את „הדבר“, קראו לנחשים ועוד, קשה היה לצייר אפילו, שביאליק יכול לדבר בלשון רכה ולקבול בדממה. אבל, באמת, היו אצל ביאליק עוד קודם לזה וגם באותה שעה

עצמה שירים ליריים טהורים ותפלות-לב זכות, שאיש לא שם עליהן לב. הן „הברכה“ ו„עיר ההרגה“ נדפסו בתקופה אחת! בכ"ז לא התאימו אחת לרעותה – הליריות של ביאליק והפתטיות ה„לאומית“ שלו. וזוהי אולי ההצטרקות היחידה בשביל אלה שלא הרגישו בשעתם בשירת-היחיד של ביאליק, והיו מתפעלים רק משיריו הלאומיים והנביאיים. אך אלה שהיתה להם קשבה יותר דקה ושמעו גם את רחשי הלב של המשורר העולים משיריו הליריים, היו ודאי תמהים ושואלים: מהיכן באו לביאליק הזועם והחזק רוך נפשי ונעימות לירית? הו, פשטות תמימה! כאילו היה ביאליק רק זועם ורק מוכיח! הרבה יותר צודקת ונכונה תהיה השאלה ההפוכה: מאין באו לביאליק הרך והלירי „מלים עקרבים“ כאלו ופטוס רועש כזה?

יהודי עדין, בעל נפש רכה ורגשנית השכורה מאורות וזהר, איש רך-המזג וחולם חלומות – איך נעשה פתאום מוכיח בשער, דברן ו„נביא“? זוהי באמת שאלה חמורה וגם פלא גדול. אבל בפתרונה של שאלה זו נמצאת נקודת-הכבד של ההערכה החדשה של יצירת ביאליק. לא שמענו, שחיינו העבריים המיוחדים במינם ירככו ויעדנו איזו נפש רנת-צער ויאצילו עליה אור ויופי; אבל כי צרותינו יכולות להכביד ללב אנוש, אפילו את הלב היותר עדין ורך – את זה שמענו. ובביאליק ראינו זאת.

„קורנס כבד“ היה נופל דברו, אך מפני הד ההכאה של הקורנס לא שמע איש את האנחה שהיתה נעתקת מפי בעל הקורנס. וכך היה עומד לו יהודי חלש ורך ומכה בקורנס כבד שנפל בחלקו, והיה נאנח לו חרש עמוק-עמוק...

את קול נפילת הפטיש שומעים מרחוק. אבל את האנחה החרישית ישמע רק הקרוב העומד אצל בעל הפטיש. הרבה חספר האנחה, אבל קול הפטיש ישיביחה. תבוא שעה ואלם הקורנס; אז תשאר האנחה תלויה באויר, ורבים ישמעו אותה. אז יתגלה פתאום על הסדן מתחת הפטיש – לב אדם. מה יהיה בסופו של אותו לב אדם שבא בין הפטיש והסדן? הנה ספר ביאליק על „סדן ופטיש“ פעמים אחדות, אך שונים הם הספורים שלו. בשעה שביאליק היה נאמן לעולם היופי שלו והיה שר לנו את שירת נפשו ביחידות, אז הוא מספר:

„בעבי יער זה אכנס:

סדן ופטיש טמונים שם

„אשלף לבי או מחזי

„ואשימנו על הסדן

„ובפטיש אהלם, אהלם

„ולבי מלא כחות חדשים

„לא ידעתם מני אז –

ישוב שנית לי והיה

שבספרים מוצא, עו".

(שירי החורף) -

— זהו בשעה שהמשורר נמצא ביערותיו יחידי לנפשו. אבל כשהוא בא אלינו לתוך המחנה וחפץ שוב לשים את לבו על הסדר, כדי להיות בשבילנו למופה ולהוכיח לנו על חולשתנו, נוולנו ועוד ועוד, אז רואים אנו מחנה איום עד מאד: „תחת פטיש צרותיו הגדולות יתפוצץ לבבו, צור עוזו“. (לא זכיתי) מה הן צרותיו הגדולות — אנו רואים בסוף השיר. שם מתברר לנו, כי הצרות הן צרותינו, צרות הכלל, מקרה איום זה קרה לו לביאליק בשעה שהניף את „הקורנס הכבד“ על שפלותנו, אבל לא מצא סוף פטישו, והקורנס ירד בכל מאמצי הכח על הלב העדין של המשורר הרך. מה שהיה למשורר האמלל אחרי-כן, מספרים לנו שיריו העגומים של השנים האחרונות. ובודאי יספרו לנו שיריו הבאים. אבל לעת-עתה מן ההכרח הוא שתתעורר אצלנו השאלה:

מאין בא ל„איש החלש“ — קורנס כבד? שאלה אחת ותשובות עליה הרבה, „הקורנס הכבד“, היינו הפתטיות שלו, הדברנות וה„הלאומיות“, באו לו לביאליק קצת בירושה וקצת מתוך נטייה פנימית לתפקיד זה וקצת מפני הכרח החיים והסביבה. את „האור“ אמנם לא קבל בירושה מאביו, אבל את „הקורנס“ קבל. החדוש שבביאליק הוא לא זה שהיה שליח צבור מציון ובעל-בכי גדול, כי-אם זה שהיה הראשון ללחוקת הליריים שלנו. השתפכות-הנפש ושירים ליריים היו, כמובן, בספרותנו גם עד ביאליק; אבל שירה לירית אמיתית, מהלך ספרותי מיוחד וסגנון נפשי מיוחד לא היו אצלנו. אם נשוה את שירי-הנפש הבודדים של גורדון ואחרים לשירים הליריים של ביאליק, אז יראו לעינינו כשיחתי-אהבים של זקן יושב בצפון הקר נגד שיחתי-אהבים של עלם דרומי אכול אש התאווה. בליריות הטהורה הנה ביאליק, חתן בראשית, אבל בפתוס היינו עשירים גם לפניו. הקינות והסליחות הפיוטים והפזמונות, הליו, גבירול, שפירא, גורדון ועוד — אעפ"ש שבביאליק עולה על כולם באמנות שלו ובקורבחו הנפשית אלינו, בכיז הנהו בשירת הפתוס רק המסיים והיורש. הירושה! אין לנו משורר גדול אחר שיסבול כל כך מסבל הירושה, ויחד עם זה יהיה עשיר בעשירות מופלגה של מורשה. בין קניני-הרוח היקרים שבביאליק קבל בירושה מהדורות שקדמו לנו, היה גם „הקורנס הכבד“, כי בתור משורר הוא בן בנם של טובי „הגדולים“ העברים, שרגש הצבוריות היה חזק אצלם וביאליק היה נאמן למסורת הגדולה שהתגלתה בין בחיים ובין בספרות — הרגשת צער של הכלל העברי. שם הכבוד של עוסק בצרכי צבור, זה השם שהזהיר במשך הרכה דורות, הולם גם את ביאליק בתקופה ידועה של יצירתו, אם כי עסקנותו הצבורית התגלתה במקצוע מיוחד. ישנם הרבה מינים של עוסק בצרכי צבור: מי שמקבץ כסף לעניים ומאכילם, מי שעוסק בפדיון שבויים, ומי מקדיש את עטו לעם. הקו היסודי של כל

בעלי הצרקה שלנו וכל העסקנים השונים הוא, כי כולם מסורים לזולתם, ובעבודתם לטובת הצבור הם שוכחים את עצמם ולפעמים מקריבים את עצמותם. הורגלנו להביט על המעולים שבנו כעל אנשים המצווים ועומדים לשמש את הכלל, ורק מנקודת ראותנו הורגלנו למוד את חייהם ויצירתם. כי מה אנו יודעים מחיי נפשם של המשוררים העברים העתיקים, של הנביאים, של התנאים, הגאונים ועוד? חייהם הפרטיים והרגשות-הלב שלהם לא ענינו כלל את העברי, ואם התעכב מי-שהוא על איזה פרס מחיי „הגדולים“ שלנו, אז היה זה רק בנוגע לפרט הבא ללמד על הכלל. וכך היתה גם השירה העברית ברובה שירת-רבים, ומשורריה היו ברובם שליחי-צבור. כשמדברים על ביאליק נוהגים רבים להזכיר את ר' יהודה הלוי, ובצדק. הרבה-הרבה קשורים ספרותיים ופסיכולוגיים ישנם בין אותו המשורר הגדול של ימי הבינים ובין המשורר היותר גדול אצלנו בזמננו. מי שיתענין במעיני-הרוח שהרוו את נפשו היוצרת של ביאליק, ימצא הרבה ענין לענות בתקופה הספרדית של שירתנו שהשפיעה על ביאליק הרבה יותר משהשפיעו עליו המשוררים החדשים שקדמו לו. שאלה ספרותית זו דורשת שימת לב גדולה וראויה הוא שיעינינו בה, אבל לעת עתה חשוב בעדנו שלא יבוא הפסק בהלך-מחשבותינו על „צבוריותו“ של ביאליק. ואמנם, „שרשרת הזהב“ של המסורה הצבורית הולכת ונמשכת משירת ימי הבינים עד ביאליק, כמעט בלי הפסק. זהו דבר הנראה לעין ואינו דורש רוב הוכחה. ר' יהודה הלוי שהיה גם „כנור“ וגם „תנים“ צבורי, מסר את העטרה השירית של שליח-צבור לבאים אחריו, ולא בו האשם, אם בעלי הפזמונות והפיוטים היו עלגיי לשון, ועטרה זו לא היתה הולמתם, מפני שרגש השירה שלהם היה דל. הרבה דורות של משוררים שליחי-צבור היו בספרותנו, וכל אחד קבל מחברו שקדם לו, עד שבא ביאליק וקבל מגורדון את הטלית. וזה היה כבר כמעט מנהג מקובל: משורר כי יופיע בישראל, נגש הוא אל „העמוד“ ומתעטף בטלית הצבורית, „הקהלית“ ולא היה עולה כלל על דעתו ולא על דעת מי שהוא, כי יש לו להמשורר זכות להתפלל ביחידות על נפשו ולשיר את שירת-נפשו, בעליתו. גם ביאליק נגש קודם כל אל העמוד להיות משורר שליח-צבור לכל עדת ישראל, ומצא כבר אצל גורדון, זה שאמר „לא משורר אני, כי לוחם אני“, את כל כלי השמוש של השירה הצבורית: את „הפטיש“ המסורתי, את „נאד הדמעות“, את „הכנור“, את „השופר“ ועוד. ובכולם השתמש ביאליק בשירתו בכשרון גדול. עתים בכה (ראה את כל שיריו של עשר השנים הראשונות שבכל אחד ואחד אנו מוצאים „דמעות“). עתים הריע על התחיה („משומרים לבקר“, „מקראי ציון“, „ברכת עם“ ועוד) ופעמים הניף את „הקורנס הכבד“, היינו הוכיח והוכיח. בתפקידו זה האחרון הגיע ביאליק, כי דו ע, לידי שלמות רבה ועלה הרבה על המשורר הצבורי שקדם לו. אך גורדון השתדל בכל כחותיו למלא את חובתו לכלל העברי. בכל שיריו המרובים לא גלה כמעט אדם זה אף מקצת מחיי נפשו וסוד לבו, עד שאפשר לחשוב, כי חיי-צבורו הם חיי נפשו. משתמש אני בכונה בהמבטא „צבור, צבוריות“, כי אצל גורדון אין אנו מוצאים עוד את המושג הבהיר של עם

ולאום, וגם ביאליק הגהו בשיריו „הלאומיים“ יותר צבורי מלאומי. אך על „לאומיותו“ ו„צבוריותו“ של ביאליק בחלק ידוע של שיריו עוד ידובר. גורדון הוא בכל אופן, בלי שום ספק, עסקן צבורי במקצוע השירה. ובמובן זה עלה על ניקרסוב הרוסי, שהיה סוף־סוף משורר נעלה, עד כמה עלייתו זו של גורדון היא עלייה ועד כמה היא ירידה — ידון כל אחד מנקודת השקפותיו הספרותיות. ודאי ימצאו בימינו רק אנשים מעטים שיסכימו לדרישתו הידועה של ניקרסוב מכל משורר בן־עמו: „הרשות נתונה לך שלא להיות משורר, אבל להרגיש את אזהרותך מחויב הנך“. בנוגע למשוררים העברים שלטת עוד עד היום בחוגים ידועים דרישה זו של אזרחיות, צבוריות או לאומיות, במקום שירה אמיתית, שירת־נפש סתם. כאשר ראה גורדון חזון רע, כי התרבות העברית המקורית הולכת ומשתכחת מצבורו, עמד ושאל בחרדה: „מי אגיד עמל? כאילו היה צריך לעמל בשביל מי שהוא! כאילו היה ממלא איוו „עבודה“ ולא היה שר מלכו ומנפשו בשביל צורך עצמו! כטבעת אחרונה לשרשרת הזהב היה ביאליק למסורה הצבורית בשירה העברית. דומה הוא לקודמים לו ואינו דומה. גפשו חוננה גם בהרגשה צבורית עמוקה וגם בחיים עצמיים העשירים באושר וצער פרטי. וכשהתראה ראשונה ברחובנו היהודי חשבנו כולנו כי משורר מסורתי לפנינו, אבל לפעמים היה שר איוו שירים משונים, שירים רכים ויפים שלא שמענו כמותם. זה היה קצת מוזר, אך שיריו הצבוריים היו כל כך חזקים ומרעישים, עד שהסחיו את דעת הקוראים משירי־הלב. האזנים היו נטויות רק לאותם השירים, שתכנם היה הכלל העברי עם הרפת־חיי, וצורתם — משבצת מלאה אבני־יקר של ירושת־אבות. בצורה מיוחדת זו של שירי ביאליק הצבוריים אירע מקרה מוזר אחד, שידברו עליו כעבור שנים אחדות כעל אנקדוטה ספרותית מענינת. מפני סבות פסיכולוגיות מובנות, השתמש ביאליק בשביל אחדים משיריו הצבוריים, בסגנון ספרותי המעורר במוח השומע אסוציאציה עם סגנון הנביאים. והנה התפתחה האסוציאציה להשוואה וההשוואה לקביעת דמיון, וביאליק נעשה פתאום „נביא“... אצל בני דורנו יש הולשה אחת מוזרה: געגועים למחזות חיים שעברו כבר מן העולם ושאינם כמעט מובנתים לנו מפני ריחוק הזמן ושנוי העולם. כן, למשל, אוהבים רוב המשתתפים בנשפיה־מסוות להתחפש דוקא בבגדי מרקיות, פיאודלים, אבירים ועוד. כל זמן שהתהדרות זו בבגדי הדורות שעברו נעשה בנשף־מסוות, אין הרעה גדולה, אבל כשאדם בן זמננו המתענג על אופיריות ומשתמש באליקטריה ומציא חידקים שונים, חושב שהוא הבין הבנה ברורה את הנביאים, או נראה הדבר כמגוחך. המעט מזה שביאליק הוא משורר גדול, ראש לתקופה ספרותית שלמה — אך אצל בני דורו התגלו פתאום געגועים עזים לנביא וצמאון לדבר „נביאות“, והנה נפל הגורל על ביאליק להיות „נביאם“ של העם יודע. תרועה, אולי עתה, אחר שנפתח ספר־חיי של המשורר שנעשה חוזה בעל־כרו, הבינו כבר רבים את טעותם ואת חטאם, אך היה זמן שפרישמאן צריך היה להפריז בדבריו, כדי להוציא את האנשים מהאיקסטזה של בקשת־הנביאים שלהם. פרישמאן אומר על ביאליק: „והוא מאמין ג'כ מה שאומרים לו, כי הוא

מתנבא. והוא זועם והוא נעקש בלאומיותו והוא יושב תיכף לשלחנו וכותב לנו זעם ולאוניות ונביאות, נביאות בלי מדה וסוף. כדרכו חמיד, משהמש פרישמצן גם הפעם במבטא קצוני ומוגזם, כדי לעורר את המחשבה המטומטמת של מתנגדיו. אפילו שיריו ה"לאומיים" ו"הנביאיים" של ביאליק אינם מלאכותיים. אבל נהיה קרובים לאמת אם נאמר, כי בהופעת השירים, הנביאיים ובכל התקופה, ה"לאומית" שביצירת ביאליק היה הרבה מהיפנוזה הדדית. מי הטעה את מי, קשה להחליט עתה, אבל ברור, שלמרות הנטיה הנפשית של ביאליק לפתוס ולצבוריות, למרות מסירותו לירושת-האבות, היה בקרבו מעין חי של שירה לירית עשירה ורבת-צלילים, שבקשה תקונה בשירת-היחיד. הרעיון של נביאותו הלך והתפתח עד שהגיע לידי אבסורד, ובכ"ז עודנו מרחף סביב שמו של ביאליק. מתקשים אנו להבין הבנה שלמה את התעוררות השם, נביאותו בנוגע ליצירת ביאליק, אבל יש לישב קצת קושיא זו לא רק באסוציאציה מרולית ולשונית כי אם גם באותו המצב הנפשי המיוחד של בני גילו של ביאליק, בני-גילו ולא רק בני דורו, כי לאשרנו הלא גם אנו בני דורו של ביאליק. על מצב נפשי זה אומר ביאליק:

כֹּל רגשות לבנו הסתומים או נביא שאנו;

נביא אמת שיגע בצנור לבנו ויבא

וידליק מלמעלה, מעל לראשינו, כוכבו,

ורוחו יהי המבוע לכל ההרהורים

הכבושים בהרבה לבבות כחלומות לא-ברורים.

(לאהרד-העם).

ביאליק חושב, כי געגועים טמירים אלה מצאו את מבוקשם באהרד-העם, אבל באמת היה הוא בעצמו המבוקש ובעצמו היה גם, הנמצא. אותו, הנביא שעליו מדבר ביאליק בקטע המובא, כעל בעל האוצרות של חלומות לבותינו וכעל שומרם של גנזי הנסתרות שבנפשונו, איש כזה המאיר גם על השממה הגדולה מסביביו כמדל-אור, מאיר מאליו ומעצמו — אם לזה יקרא נביא, אז ודאי שביאליק הוא נביא, אבל הגדרה זו הלא הנה יותר מדי סובייקטיבית ושרירית. הסמנים האחרים שביאליק נתן בנושא השיר הנזכר, מציינים רק את יפיו של גדול-הדור, שזכה להיות משפיע על צבורו, אך השם, נביא והמושג, הנביאות מעורר בנו הלך-מחשבות מיוחד ועצמי שאין להרחיבו עד אין קץ. כמוכן, אפשר להכניס הרבה מושגים חדשים לתוך מלים ישנות, אבל בהכנסה זו כרוך הפסד גדול הבא ע"י טעויות וערבוביה. גם לביאליק הויקה הרבה השתמשות זו בשם הישן. רוב האנשים שדברו על שיריו הנביאיים של ביאליק לא חשבו כלל על ההגדרה שהובאה קודם, כי אם על אותו חוג המחשבות והרעיונות המתעורר אצל כולנו כאשר אנו מוציאים מפינו את השם נביא במבטאו העברי. עד כמה עזרו מחשבות אלו את עיני האנשים ובלבלו את מוחם, אפשר לראות ע"פ קטע הלקוח ממאמר אחד חשוב ומענין

על ביאליק שנכתב יהודית. הנה דברי, בעל-מחשבות' בהקדמה לשירי ביאליק ביהודית: "ח. נ. ביאליק איננו לגמרי נביא כאשר אנו חושבים על ישעיהו, אבל כשאנו באים לדמות אותו לנביאים, המאוחרים, לחבקוק, למלאכי, אפילו ליהוקאל, אז אין השואה זו נראית כבר לגזומא של מעריץ-ביאליק". בהשואה זו אין, באמת, שום גזומא — כי כולו אבסורד מגוחך. צירת ביאליק וחיון הנבואה — היש לך ענינים רחוקים ומשונים זה מזה? לולא היה הדבר למכשול ראשית כל לביאליק עצמו ושנית לקוראים, הרואים בביאליק מה שאין בו ואינם רואים מה שיש בו, — צריך היה לחשוב את כל הענין של "הנביאות" אצל ביאליק לקריוזה ספרותית. אנשים מודרניים שהמסתורין וההתגלות הדתית זרה לרוחם, שאין להם כל הרגשה שהיא מחייהם העצמיים של התקופות יולדות הנביאים, באים ומדמים יצירה אמנותית של אחיהם המשורר, העומד יחד עמם (אפילו אם הוא גאון במקצוע) תחת השפעת הרעיונות והמקרים של דורו, ליצירה סודית שבטבעה הנה אחת מחידות החיים! היש צורך להוסיף, כי כל מערכי לבנו ואפני תפיסתנו את החיים נשתנו כל-כך במשך אפסים השנים וחצי האלף, עד שאין לנו כמעט שום השגה מאופן היצירה האלהית של בחירי העם מאז. אפילו אם נניח כי יסוד הנשגב ושירת הפתוס אופיים הם בעד ביאליק, וכי צרת הכלל היא מרכז כל הרגשותיו-היצירתיות, גם אז אין להבין, מה ענין "נביאות" אצל משורר בן דורנו? אמרתי, אפילו אם נניח, כי, באמת, אין יסוד הנשגב אופיי בשירת ביאליק, והפתוס שלו הוא מעין שבירת-הקול? אצל המשורר בעת שוררו. בין הצירים השונים שעליהם טובב עולם יצירתו של ביאליק רק אחד הצירים הוא גם צרת הרבים, אבל הרגשת צערו של הכלל איננה עוד כל הרגשת עולמו של "הנביא", וגם "לאומיות" איננה לגמרי. יצירת ביאליק היא קנין לאומי רב כשהיא לעצמה, וביאליק הוא לאומי במובן היותר רחב של מושג זה ע"י יצירתו המקורית רבת-ההשפעה ורבת-הערך, אבל לא במקום שהוא לאומי בכונה שם תהלתו. המגמה כשהיא לעצמה, אפילו היותר חשובה, פוגמת פגימה נכרת בכל יצירה אמנותית, והלאומיות של בן-דורנו העברי עוד לא נעשתה אצלו טבע שני ועוד לא חדרה לתוך הכרתו חדירה כל כך עמוקה כדי שתתגלה בכל גלויי חייו בלי שום מחשבה תחלה. לדאבוננו אנו רואים, כי אפילו הטוב שבלאומיים אינו חי ע"פ הכרת לאומיותו וע"פ הרגשת העולם החדשה שלו, כמו שחי המאמין באמונתו, כי-אם עושה תמיד תעמולה לאומית בנפשו בינו לבין עצמו או בין אחרים. מפני מצבנו בין הגוים ועמידתו הדלה של העם העברי אי אפשר להיות אדם ישר מבלי להיות לאומי, אפילו אם אין באדם זה או אחר כל נטיה חברתית; מכל שכן, כשישנה באדם הנטיה ויש גם מסורה. כל לאומיותו של העברי בן-דורנו נמצאת עוד בבחינת מגמה ושאיפה, ומשום זה אי אפשר לו שלא להיות מגמתי כאשר הוא בא לשיר על איזה ענין הנוגע באופן זה או אחר בשאלת הלאומיות. אצל ביאליק אין כמעט לגמרי מגמתיות כזו, ומשום זה אין לחשוב אותו ל"לאומי" כמו שרגילים להשתמש במושג זה. ביאליק גרם הרבה להתעוררות רגש הלאומיות, כמו שגרם הרבה ל"תחיתנו" (עד

כמה שהתחילה כבר), אבל לא בקריאות ללאומיות ולתחיה. הדעה ע"ד יסוד התחיה" בשירי ביאליק היתה מוטעה מתחלתה. האם לחרבן נורא, עוני ודלות — תחיה" יקרא, והאם יאוש וחרוק־שנים זהו תכנם של שירי תחיה? השירים האחרים כמו „מקראי ציון“, „ברכת־עם“ ועוד, אינם באים כלל בחשבון, מפני ערכם האמנותי הקטן. וקשה להבין, איך יוכלו שירים חלשים אלה לעורר מחשבות על „תחיה“ בתור תכן ליצירת ביאליק. אבל לכל הפחות לא הזיקה דעה זו ליצירת ביאליק ולהבנתה, באותה המדה שהזיקו הדעות על הלאומיות והנביאות. האנשים שהחזיקו בדעות אלו נכשלו בטעות אחת, הנפגעת לפעמים קרובות במחשבת האדם: הם קבלו את הצורה במקום התוך. סוד שיריו „הלאומיים“ של ביאליק הוא — הצבוריות. תנאי החיים של עמנו בגולה אינם נותנים לדעון לשביב־אור זה. בשירו היהודי „דאָס לעצטע וואָרט“ שביאליק עצמו מוסיף על שמו את ההגדרה „נביאיש“, אנו מוצאים דברים אלה:

איך בין געשטראפט פון גאט מיט הארץ.
איך האב א הארץ וואס קרענגט פאר יענעם,
וואס קארטשעט זיך פון פרעמדען שמארץ
און ווערט פערברענט פון יעדענס גיהנם...

המתאים תאור זה רק לנביא? — ודאי לא. זהו פשוט תאורו של לב טוב, של אדם המצוין באהבת־הזולת וברגש הצבוריות. אצל כל עם ועם בתקופות שונות של חייו מופיעים בנים טובים כאלה, שהאל עצם בלב, אלה הם המשוררים הצבוריים השונים. ועוד רואים אנו אצל כל אומה ולשון בשעות־הירידה שלה בנים מוכיחים המגידים לה פשעה ומשתדלים לעורר את בני עמם או לעודדם, אנשים אלה שבגורלם עלה להרגיש את כאבו של הזר ולהדנוע ממכאובי הזולת, בין שהמכאובים הם של איוו קבוצה, לאום או של כל האנושיות — יסוד נפשם היא הצבוריות. אם דורם זכה להם והם זכו לתפקידם, אזי תגדל השפעתם, והם מעמידים תלמידים הרבה. רגש האחריות בפני כל ובעד הכל ורגש החברתיות האמתית, הולכים ומאפשרים את השיבה לתחיה. אבל אם לא זכו, שליחותם נעשית ע"י אחרים, ומהם נשאר רק ערכם הספרותי. תכונה זו של הצבוריות לא עזבה את ביאליק עד תקופת המשבר והתגלגלה בשירים שונים, היא התפתחה והתרחבה בקרבו, קבלה צורות שונות, אבל יסודה נשאר תמיד אחד. באהבת־הזולת שלו עבר ביאליק הרבה מדרגות, וכל מדרגה ומדרגה מצאה לה את בטויה הנאמן ביצירתו. הוא התחיל בהרגשה סנטימנטלית של „הרחמנות“ המסורתית על הנענה („ביום קיץ“). עבר להרגשה יותר עמוקה של „האח האובד“ („תקון־חצות“). הרגיש את הרע הסוציאלי בחיים בכלל ובחיי העברי בפרט („שירת“ ועוד) ובא סוף־סוף להכרת האימה שבמצב כל הצבור העברי כולו והלאום העברי. מן הצער שבמרתף־אמו עד לאימה שבעליות־הגנות „בעיר ההרגה“ — מה רב המרחק ומה ענקית היא התפתחותו של המשורר! אך קו אחד הולך ונמשך מהתחנה הראשונה עד האחרונה: זהו הצבוריות של ביאליק באותם השירים שנעימות הצרצר עולה מבין

שורותיהם, אנו רואים, עד כמה חזקה השפעתה של הסביבה האפורה על היֵלד
הרך והחולם, ועד כמה מן ההכרח היה שילד עדין זה, כפי שאנו יודעים
אותו משירי הטבע שלו, יצטרך בומן מן הזמנים להעשות שליחם של צבור
עני ונדכה. סליט־המרתף וחניך־הדלות – היוכל לשכוח את אחיו המסכן?

„ובהשמע מילל סופת־ליל קול כאוב,
זכר נזכר ענות רש גוע ברחוב
„ולחצתיך אל לב, רעי, אחי הנז'
„ורסיס נאמן אורידה עליך.”

(כיום קיץ...)

כמה רוך נפש ולבביות אנושית בחרוזים אלה! ביאליק שר על, אחיו
הטוב, וחושב תמיד על „הרע העיף”. הוא הנהו לעֵפֶע פסיבי בהרגשתו זו
הצבורית, אבל כעבור שנים אחדות לאט־לאט תהפך דאגה זו לזולת להרגשה
צבורית־לאומית עמוקה רחבת־האפק ועשירת־הדרישות. מהשתתפות סתמית
בצערו של האח הרחוק עבר ביאליק לגלוי רצונו התקיף, שמצבה של כל
„האחווה” כלה ישתנה... הסנטימנטליות הפסיבית והשקטה עוברת לפעולה
אקטיבית, וביאליק דורש „מרעו ואחיו הטוב” שיי לעבוד לטובת העם:

„ורטבי טל אורות לאחיכם תשובו
„ורטבו וינובו,
„ואיש אל בית אביו ואיש אל בית אחיו
„תביאו נא את בשרת־המרחב.”

(עם שמש)

והי כבר דרישה צבורית של משורר־מורה. ביאליק נעשה מורה־דרך
בחפצו להועיל לבני עמו ולעזור להם בצרתם.

„מיך האט געטריבען אייער וועהטאג,
„איך האב געמיינט מיין הילף איז נויטיג” –

אמר ביאליק בשירו „דאס לעצטע ווארט”. עוד בילדותו ראה את אחיו בצרה
וספג אל תוכו את צערם ומכאובם. כבלי־הברזל המעיקים על חיי העברי סגרו
גם על ביאליק, וכבר בהיותו צעיר צריך היה להבין את ערך הכלליות בשביל
הפרט העברי. כל סביבתו המוקדמת צריכה היתה לעורר בקרבנו את רגש
הצבוריות. אח”כ, כאשר בא לוולוין, במקום שקול היחיד נבלע בתוך קולות
המקהלה של כל בני הישיבה, התפתחה אצלו הרגשה זו התפתחות מרובה. שם
נדמה לגמרי שירת־היחיד שלו מפני שירת־הרבים. ישיבה זו שנתנה לנו במשך
הרבה שנים את העסקנים העברים היותר גדולים במקצועות ידועים של החיים
והיצירה העברית, השפיעה הרבה גם על ביאליק. והשפעה זו חשובה לנו ביחוד
להבנת הזרמים הנפשיים שביצירת ביאליק. בוולוין ראה ביאליק ראשונה קבוצ

גדול של, נזירי-החיים, המקריבים את עצמם על מזבח הרעיון הכללי והמוסכם, והממיתים בקרבם כל תביעה קלה של הלב האנושי הרך. כאשר קראנו את דברי ביאליק המלאים אהבה לבבית ורעד הנפש על, המתמיד, הרגשנו כולנו, כי ישנו קשר פנימי בין המשורר וגבורו. ואמנם שניהם קנו להם בוולוז'ין את הכשרון ואת ההרגל להשתיק ולהשקיע את חלומות-הנפש וגעגועי הלב בקניני הרוח של ה ר ב י ם . כעבור זמן רב, בעמדו שוב, לפני ארון הספרים, אומר ביאליק על ריינים אלה של הכלל העברי:

מכל חמדות-אל על ארץ רבה,

הלא רק אתכם לבדכם ידעו נעורי;

ואלמד צרר בגוילכם פקדון-רוחי,

ולשלב בתוך טוריכם חלומות-קדשי.

בחבה עמוקה ובלבביות נוגה מדבר ביאליק על, מאשרי נעוריו אלה שעשוהו ל, נזירי-החיים. גם כאשר יצא מרשותם היה עוד זמן רב נזירי-חיים, מסני שהמשיך עוד את הרגלו לשלב בתוך טורי הבנינים הכלליים את חלומותיו הפרטיים. יחד עם שאר יוצאי וולוז'ין, מאות הרבנים המעולים, העסקנים בצרכי צבור וסתם בעלי הבתים, הלומדים, נשא ביאליק על עצמו את עול החברתיות העברית והיה נאמן לדגלו של הכלל. אוניברסיטה זו המקורית שלנו שבולוז'ין, הייתה לא רק בית למוד וחנוך, כראם גם מבצר רוחני בשביל העם, והמבינים שבעם, מבלי הבלדל המעמדים, היו מוסרים את בניהם לאקדמיה צבאית זו, כדי שיוכלו להגן על כולם באותו הנשק שהם חשבוהו לנאמן ביותר. אחד מחניכי אקדמיה צבאית זו היה גם ביאליק, ומשום זה אין אנו מתפלאים כלל כאשר אנו רואים אותו במשך זמן רב בתור, איש-צבא הנאמן לכל, המחנה.

בספורו של פייארברג, לאן, בא תאור נכון של אותה השקפת העולם הצבאית, שאגדה ואחדה את כל חלקי האומה השונים במלחמתם עם גורלם. באותו ספור משתדל הרב הזקן להסביר לבנו נחמן, כי מלחמה תמידית לנו עם החיים הסובבים אותנו, וכי משום זה אנו צריכים להיות תמיד מגויסים. על שאלתו של בן-הרב: הכי כלל העולם צריכים להיות אנשי צבא? באה התשובה, כי המעולים שבעם מחויבים לשאת על שכמם את עול ההגנה ואת עול העבודה בשביל הכלל. חפץ היה המפקד הזקן לסמוך את ידיו על החייל הצעיר ולמסור לו את דגלו, אבל מצב זה של גיוס תמידי בשם הדת נראה לו לנחמן הצעיר מעיק יותר מדי. הוא אינו חפץ למחול על תביעות-לבו הפרטיות, ומתקומם נגד שלטונה הבלתי-מוגבל של המחשבה הכללית. אז הוא מחליט לפרוק מעל עצמו את עול מלכות שמים, אך בכ"ז אין הוא נעשה משוחרר לגמרי. בימיו של פייארברג לא הגיעה עוד השעה לשתרונו הגמור של היחיד, ומלחמת חייהם של בני דורו הביאה רק לידי חליפת העול: תחת הדתיות של האב באה הלאומיות של הבן. הצד השווה שבשתיהן - שגם הדתיות גם

הלאומיות גיסו את האנשים ועשו אותם ל"אנשי צבא". דרישתו של הרב הוקן כי "נחוץ להתגבר על הכל, נחוץ לשכוח את הכל", נחשבת לכלל גדול גם בתוך "המחנה" החדש של הלאומיים. סיסמא אחת ישנה לשני המחנות, שהיא משמשת יסוד לשתי השקפות העולם. סיסמא זו היא: היחיד הוא עבד הרבים, וצרת-הכלל קודמת תמיד לצערו של הפרט. כאשר התחילה לפני שלשים שנה להתפשט בעם התנועה הלאומית, מצאה לה מהלכים גם בין בחורי הישיבות השונות שהתאגדו בקבוצות הולוויניות, נס ציונה, נצח ישראל ועוד. מצעירי ישראל אלה ומשאר הלאומיים החדשים נברא אז מחנה חדש, מעין גבריה לאומית, ובין קרואי הגיוס שוב היה גם ביאליק. ע"פ התיחסותו לאחד-העם, שמצאה לה את בטויה בשיר הידוע המוקדש לו, אנו רואים, עד כמה גדלה השפעתו הרוחנית והמחשבתית של א"ה על ביאליק. ביראת-הכבוד של תלמיד מקשיב ובהכרת תודה של מושפע בא ביאליק להגיד את שבחיו של אחד-העם, אך שיר-כבוד זה נותן לנו בעת ובעונה אחת תאור נכון של המורה ושל התלמיד יחד. הציונים נוהגים לחשוב את ביאליק ל"ציוני", ובמובן ידוע הצדק אחר, כי בין יסודות השקפתו העולמית יש גם יסודי הציוניות. יתר על כן: הרגשתו הלאומית של ביאליק נארגה כולה ברוחו של אחד-העם. עד כמה טפוסית היא ציוניותו של ביאליק או לאומיותו במשך תקופה ידועה של יצירתו, ועד כמה השפיע עליו אחד-העם בתור חושב, אפשר לראות לא רק מהשירים המוקדשים לאחד-העם, כי אם מכל קבוצת השירים שבא בספר החמשי של שירי ביאליק בהוצאת "חובבי השירה העברית". "אל הצפור", "ברכת עם", "בשרה", "מקראי ציון" ועוד — כמה ירחב ויתענג לב היהודי "השוקל" למקרא החרוזים המלאים פתוס לאומי ומפלגותי! לכל קבוץ אנושי נעימה עד מאד ההכרה, כי בתוכו, בין שורות האנשים הבינונים שלו, הולך לו יחד עם כל העם בחיר-העם, וגם לקבוצת הלאומיים שלנו נעים היה לראות את המשורר הדגול בצעדו כאחד-העם. כל כך נעימה היתה מתחלה הכרה זו, עד שלא הרגישו כלל בשעתם, כי שיריו הציוניים של ביאליק קלושים עד מאד, בין מצד תכנם חסר-החדוש ובין מצד צורחם חסרת-השירה. אך עבר זמן קצר, וביאליק נהפך מתלמיד מקשיב ומעריך את מורהו למפקד ומשפיע נערץ. או עמד בראש ההולכים.

רבים מונעים את עצמם מנגוע בהשקפת עולמו של המשורר, מפני שיש אומרים, כי בשביל הבנת יצירתו של המשורר דיה לנו רק הרגש-העולמו ואין לנו עסק בהשקפתו, אבל זוהי טעות. בידיעת הנפש של היוצר אין שום פרט מיותר. ביחוד יש חשיבות יתרה להלך הרעיונות, כי היצירה והמחשבה הן אצל האמן כשני הצדדים של המטבע האחת, בהשתלבותן יחד הן מגלות לנו את יחסו אל החיים. הרגש-העולם המתבטא בשירה ובאמנות, והשקפת-העולם המשתקפה בלידי המחשבה והרעיון, הן רק שני אמצעים שונים של הכרה אחת: הכרת "האני" של היוצר בתוך היקום. יש שמתפתח האמצעי האחד, ויש שמתגבר השני, ולפעמים מתפתחים שניהם באופן שווה, ואז יהיה לנו טפוס של משורר-חושב. כל אדם באשר הוא אדם

משתמש לדרכי-היום שלו המיד בשני האמצעים, אבל במדה בינונית יוסי' יומית כפי שחננו אלו. ואם כל אדם כך, מכשיכ אצל המשורר, ועל אחת כמה וכמה אצל המשורר שהשקפת העולם שלו ברורה ומוצקה כמו אצל ביאליק. מהשקפת עולם זו אין אנו יכולים להסיח את דעתנו כשאנו באים לברר בשבילנו את יצירתו האמנותית. זה האיש שיבא להתחקות על זרמי-המחשבה של הצבור העברי והיחיד העברי, ימצא בודאי ענין רב בהלך-הרעיונות של ביאליק כשהם לעצמם, מחוץ ללבושם הפיוטי, אך גם האיש הבא רק להנות באור השרה הביאליקית מחויב להבין אותה ואינו יוצא ידי הנאתו בהרגשת-גומלים גרידא. השקפת עולמו של ביאליק מצאה לה בטוי בשירתו והשפיעה על יצירתו, ובה בשעה היתה בעצמה מושפעה מאחד-העם, כמו שהיו מושפעים מאחד-העם רבים מבני-דורו. במה התגלתה השפעה זו ואיך התגלתה – זוהי שאלה מיוחדת העומדת בפני עצמה. בשעה זו שאנו עומדים בה מענין בעדנו רק לדעת, כי ביאליק וא"ה הם במובן ידוע שני גלויים שונים של חזיון תרבותי אחד. האחד היה הפובליציסטון של הצבוריות הרוחנית, והשני – משוררה. ולא מקרה הוא זה שאנו רואים, כי אלה שהכתירו את ביאליק בכתר, המשורר הלאומי הכתירו גם את אחד-העם בכתרו של הפילוסוף הלאומי. הצד השהו שבשניהם – כי רבו יחד את ריב הרבים ויצקו יחד מים על ידי מורה אחד המשותף להם. מורה זה, צרצר קראו לו, והוא-הוא לא רק משוררם כי-אם גם חושבם של החיים העבריים המיוחדים, של חיי הצבור העברי באותה התקופה. למרות מה ש, הפילוסוף הלאומי היה המשפיע על המשורר הלאומי, שניהם היו מושפעים במדה שוה מהסביבה, מאורח-החיים ומהמסורה העברית. שניהם היו תלמידים מקשיבים לבת-הקול היוצאת מחרבות בית ישראל העתיקות ומהריסותיו החדשות, ואחרי שספגו אל תוכם די-צרכם את נהימות החורב העברי וצווייו יצאו שניהם לנביאות, כל אחד ע"פ דרכו וע"פ יכלתו.

כאשר יצא ביאליק אל אחיו וראה את ענים, הבין, כי צריך לו להשכיח מלבו את הגות-הנפש של היחיד החולם ואת זכרונות הפלא של ילדותו בשעה שהיה עוד תמים עם הטבע ופיו. מה יכול היה לעשות? מדגל-המורשה לא יכול להסתלק. החיים דרשו ממנו שעבוד, ובכן הוא משלים עם מצבו. במשך תקופה ידועה עד תרנ"ח-נ"ט עלה הדבר בידו, ורק פעם, נכשל בהרהורים זדים, בשיר המצוין, מכתב קטן. שיר זה המספר לנו על רוזי הלב של יחיד בעל נפש עדינה ורכה, עושה עלינו רושם מיוחד בחמימותו ולבביותו בין השירים האחרים שתכנם חברתיות או לאומיות. לאיש-צבא העומד על המשמר ואזנו עליו, געגועים כאלה וזכרונות כאלה הם מכשול וחטא, כי כל רעיונותיו צריכים להיות מרוכזים בדבר אחד, בעבודה בשביל הכלל. נחוץ לשכוח הכל – דורש הרב הזקן אצל פייארברג, ועל דרישה זו עונה בנו נחמן: מה גורא הדבר להיות איש צבא כזה? רק אחרי עבור זמן רב הרגיש ביאליק את האימה שבדבר, אבל בשעתו היה איש צבא נאמן. חייה-הנפש שלו ועולם-היחיד נצחו אצלו מפני צרת הכלל. בעמדו, לפני ארוי הספרים מתודה ביאליק: –

ואלמד צרור בגיילכם פקדון רוחי,
ולשלב בתוך טוריקם חלומות קדשי.

ואת הרגלו זה המשיך גם אחרי שיצא מתחומי של ארון הספרים. הוא למד למוזג את צערו הפרטי בצרת הרבים ולשלב בתוך טורי" שיריו הפתטיים והלאומיים את געוועי-נפשו. במשך אותו הזמן היה ביאליק מליביש את חזיונותיו והחיותיו האמנותיות צורה כזו, שאי אפשר לגמרי להכיר בהן את הרושם האמנותי הראשון של האמן. בשעה שהוא קורא בפתוס ובזעם: „קראו לנחשים ויעבירו זעמכם” – מי יודע מה היה הרגש הראשון אצל המשורר-היוצר? זה שאנו מוצאים בחרוזי השיר הנהו כבר פרי המחשבה הסניטית, אבל ההתרחשות האמנותית כמוסה ממנו. אולי טייל המשורר ביום מעונן וראה את העיבים הנשאים במרחבי השמים מבלי להוריד גשם, והרגיש בנפשו את הרגע המיוחד שבטבע; אולי טייל עם אהובתו בערבה וראה פתאום נחש מתפתל, וכמוחו הבריק איזו ציור אמנותי אבל לא הובע. מי יודע? בכל אופן ברור, כי מה שביאליק מספר לנו באותו השיר לא הרגיש ברגעים הראשונים של הברקת ההתרשמות האמנותית. ואם הרגיש, מה שמוטל בספק בנוגע לשיר המובא, אזי מראה חזיון זה רק עד כמה היה המשורר שקוע כולו בצבוריות ולאומיות: כי את תמונת הטבע תרגם מיד לשפת הפובליציסטיקה היפה, כמו שהייתי קורא ליצירה האמנותית בעלת-המגמה. כמובן ישנם אצל ביאליק הרבה שירים שההרגשה האמנותית והרעיון החברתי קשורים זה לזה בקשר פנימי אמתי מתחלת ברייתם, אבל רבים הם גם השירים שעליהם הצטער ביאליק באמרו: חפשתי פרוטתכם ויאבד דינרי...”

באחד הימים החליט ביאליק לחדול מחפוש הפרוטה הכללית והסתלק לגמרי מלהיות ש"ץ. ואז, אחרי שנלחם שנים רבות בו בעצמו ובעולמו הפנימי, „העולם היחידי אשר בלבבו”, עזב את עמדתו וקרא בתהמרמות: „ומה לי לגועי ומה לי לשוכי”. כחייל זקן שאבדו לו כחותיו בקרב וכנָטָרן פצוע שעל חזהו חלויים הרבה אותות הצטיינות, כן שב ביאליק מוכתר בתארי כבוד שונים לעציתו, עיף ופצוע פצעי אוהב. כזבובים טורדים סבבוהו המחשבות על קצו ועל חייו („לא הראני...”), וביאושו הקיצוני נדמה לו כי הוא „שרביט קרה, לא ציץ לו ופרח”. לסוף תקופת-הצבוריות שביצירתו, אחרי שובו „מכרות בקברות-עם ובחרבות-רוח”, מבקש לו ביאליק רק מנוחה ושלות-עולמים. כל כך עיף הוא וכל כך נוגה עד שאין הוא מוצא אפילו שום נחם בטבע סביבו: תמה הוא, כי גבעולי-שדי יתרפקו עליו, כי צהלת הצפור תרחף סביבו, אדישות גמורה לכל הנעשה בחיים, איזה „*Taedium vitae*” (בחילת החיים) מסוכן ממלא את נפשו של זה המשורר, שבכל חרוז וחרוז שלו שמענו צלצול של מתכת המכה במתכת ושאין-אשר של מעיני-חיים.

לא אשאל עוד ולא אנסה, ודבר לא אבקש

לתי אם אבן אחת למראשותי,

אבן-חרבה, פגראבנים אשר הופך אין לו

וקפא הכל סביבי, דממת עולם חבלעני,
לא יבקיענה הגה ורחש,
עץ לא ירעיד עלי עלה ולא ינוד לי עשב
ומשעול לא יט לגבולי.

(מי אני ומה אני...)

בעיפותו הנוראה, עיפות הנפש, אומר זה המשורר שלבו היה
דביר החזון וקן החלומות:

אל יבואני חלום וחזון, לא זכר ולא תקוה
לא תמוך ולא מחר...!

(ס)

רק לפעמים רחוקות תתעורר בו איזו אושת-חיים ואז עודנו מקוה לרחמי-
מקלט. כילד עלוב ועזוב הוא שוטח את, כפיו אל הוד הלילה ומבקש מחסה
רך בכנפי שחור אדרתו ("לפני ארון הספרים"). זה כבר עברו עליו "לילות-
הזועה" ומציאות-הבלהות שלה, ועתה התחיל בעצמו לעיין בספר-חיו. וגם אנו
קוראים אתו דף אחרי דף את הספור העצוב, ופתאום מתברר לנו, כי זה כבר
היתה פתחה מגלת-הלב של המשורר. וכל אות ואת שלה התאוננה חרש על
רוע מזלה. ערירים תעו בחלל עולמנו הצלילים הרכים של שירת חיו, וצבעי
הקשת העדינים של היצירה הלירית היו נבלעים בלשונות האש האדומות של
התוכחות והצבוריות.

III. מגלת האש או מגלת הלב?

כל קורא-ביאליק יודע ממצאותה של "מגלת-האש"; אך הרבים הם
היודעים ומרגישים, כי אצל ביאליק יש מגלת-לב? הלא היא - שיריו הליריים
המרובים, שביאליק לא פרש בשמם בשעה שהתודה לפנינו בדברים הנוגים:
והיה כי תמצאו מגלת לבבי... אם גם לא, התפלשה בעפר, בכיו היתה
מגלת-לב זו כמעט איידועה וכאילו היתה גנוזה, וכל העם היה קורא רק
במגלת האש, היינו בשירי החרבן והזעם, שירי התוכחה והפתוס הלאומי. אך
אמנם, "מגלת-האש" הידועה היא, באמת, רק פרק בודד אחד במגלת-הלב
הגדולה של ביאליק, ואולי אחד הפרקים היותר מענינים מצד גלוי נפשו. בלי
יודעים שלב ביאליק בתוך פואימה זו הרבה דפים לבניים וטמירים של ספור
חיו ויסורי נפשו, לבו של ביאליק נחש לו כבר אז, ובשעה שעמד עדיין על
דוכנו איתן ונשא את מדברותיו לפני העם מראש ההר, ההרגיש או לא הרגיש,

כי צער נפשו וכאבו הפנימי מדברים מתוך גרונו ומוסיפים על הצלילים החזקים והרועשים של שירת הזעם המיה חרישית ונוגה של יסורי לב עמוקים? יצירה זו, שהרעיון הלאומי, וכמעט המגמה הלאומית, בולט בה, היא בעת ובעונה אחת גם שירה יפה ועמוקה על כאבו של הפרט. ההכיר המשורר הכרה ברורה את השניות הטרגית שבנפשו היוצרת או לא ידע או עדיין ממנה, אבל שניות נפשית זו התגלתה ביצירתו מאליה בלי שום כונה מיוחדת. כנראה, חפץ היה ביאליק לתת לנו את אגדת החרבן של העם, ומחוץ לרצונו, בלי השתתפותו האקטיבית, יצאה מתחת ידו אגדת החרבן של היחיד. כי ב„מגלת האש” אנו שומעים ראשונה את צערה הרבים ויסוריה הפרט מתגלים ביצירה אחת. שני יסודות אלה, של יצירת ביאליק בכלל ושל „מגלת האש” ביחוד, לא נצטרפו בשירה להרגשה שלמה אחת, כי אם באו רק מכורכים יחד, בלי קשר פנימי ביניהם. ואין אנו צריכים להתפלא על זה שלא עלה לו לביאליק לתת לנו סינתזה חזקה של שירת היחיד ושירת הרבים. אחרת אי אפשר היה שיקרה, מפני שאצל ביאליק עצמו אין סינתזה כזו. במובן זה הוא דומה לא לכברת ארץ מוצקה החוצצת את הנהר ומהברת עם שני גדותיו, כי אם לגשר התלוי באויר מעל לגרי הנהר. ידוע, כי צורתה האמנותית של „מגלת האש” לקויה, ומשום זה גם ערכה האמנותי הכללי אינו רב ביותר, למרות תמונות גאונות אחדות ופרטים יפים עד מאד. הסכה הראשית לעובדה זו היא חסר השלמות בנפשו היוצרת והעדר האחדות בלבושה האמנותי של הלירה. כמעין הררי מבינות לשכבות הסלעים הקופאים, כן מתפרצת הסוביקטיביות הלכבית של ביאליק מבינות לשורות המליצה הנשגבה של השירה כולה. ומשום שההיות האמנותיות לא התמוגו כראוי ולא התגבשו כהוגן, התהווה משקע עכור הנותן טעם לפגם. האזן אינה סובלת דיסוננסים עמוקים ודורשת המיד צלילים בהירים ושקופים; גם עין האדם נהנה רק מצבעים צלולים וטהורים, וכל התעכרות שהיא מראה תמיד, כי המזיגה לא עלתה יפה. אלה „המבארים” את כל יצירת ביאליק רק מנקודת ההשקפה הלאומית-הפובליציסטית, התענגו בשעתם על „מגלת האש” מפני המגמה הלאומית שגלו והרגישו בה. אבל כמו שמעלותיה של יצירה זו אינן תלויות „בלאומיותה”, כך אינן תלויות רק „בלאומיות” שלה פגמיה העיקריים.

ערכה של „מגלת האש” נמצא בחוג הערכה אחר לגמרי, ואחרות הן גם המדות שבהן היא נמדדת.

ב„מגלת האש” אנו רואים ראשונה לא רק את הזדעזעות הנפש הטמירה של משוררנו ורעד חלקיה השונים, כי אם גם את ראשית התפצלותה. אצל כל אדם יש המון הרגשות סתר השואפות לגלוי והנשואות במחבואן עד בא שעתן להגלות. כשהרגשות אלו מרובות במספרן ומתנגדות זו לזו, או מתחילה ביניהן התרוצצות פנימית, הנשואת גם כן עד עת ועידן מתחת לסף ההכרה של האדם. ההתרוצצות מביאה לידי מאמץ פנימי המעיק על הנפש, ואין האדם יודע שחרו. מועקה זו מתגלה בצורות שונות של מצב-הרוח ומעמדי נפש, וכאשר הגיע שעתה של ההתנגשות המוכרחת של ההרגשות הפנימיות

המתנגדות זו לזו ויתהווה קונפליקט נפשי עמוק, או יש לנו עסק עם מצב חוליני פחות או יותר, ואופני החקירה של תורת-הנפשות צריכים לבוא לנו לעזר. רק מחיצה דקה מן הדקה מבדילה בין המהלכים הפסיכיים הבריאים שהגיעו למרום מאמצם ובין נצני המחשבה החולה, אבל גם משני עבריה של המחיצה שורר חק אחד והכרחיות הגיונית ונפשית אחת. אצל האדם הגדול וביחוד אצל היוצר הולכים ומתרקמים חיי הנפש באינטנסיביות מרובה ומיוחדת, אעפ"י שהם יכולים להיות נעלמים מעין הרואה ואינם ידועים אפילו לנושאים עצמו. מתחת להכרתו של היוצר הולך ובשל בקרבו פריה-צער, המתגלה לפעמים בעקת-לב סתומה או בהוצאה שלא-מדעת, ולאט לאט בהתפתחות מודרנה יעלה המאמץ הנפשי הטמיר מעלה מעלה עד שתתהווה פתאום ההתנגשות הגדולה בין יסודי הנפש ותתפרץ החוצה באימפולסיביות הכרחית גדולה, אז, כמובן, יעשה המשבר הנפשי נראה לעין-כל, וגם היוצר בעצמו ירגיש כבר את כאבו החי והעצום; אבל חשיבות מיוחדת וענין רב יש דוקא באותה התקופה של המשבר הנעלם, בשעה שהוא הולך ונרקם לאט-לאט. עוד יותר תגדל החשיבות כאשר יעלה בידינו לראות את ראשיתו של כל הקונפליקט הנפשי, את התחלתה של ההתפצלות הנפשית.

ומגלת-האש" היא אותה היצירה הנותנת לנו את האפשרות לראות את התהוות הבקע הראשון בנפש היוצר בכלל ובנפשו של ביאליק בפרט. לא הצחצוח החיצוני והעדן הרב שבתאורים האמנותיים, ולא הרעיון הלאומי המרחף על פני השירה, אינם יכולים להסתיר מעינינו את הבקע הנפשי ההולך ומסתמן לפנינו בשעת קריאתנו.

ביאליק מספר ע"ד שני אנשים שהיו בין קהל הגולים האמללים ושהשפיעו במובן ידוע על שאר אחיהם. שני האנשים היו שונים ונבדלים אחד מחברו בכל מבנה גופם ורוחם, בהרגשת-העולם שלהם ובדרכי חייהם: האחד היה "עלם רך בהיר-עינים והוא מביט שמימה ויהי כמבקש שם את כוכב חייו", והשני — "איש-אימות זעום עפעפים והוא מביט ארצה ויהי כמבקש את אבדת נפשו" (מגלת האש"). אע"פ שהבדל עמוק כל כך מבדיל ביניהם, עכ"ז אין קהל הגולים מרגיש כלל בנווד ההכרחי שביניהם, וצועד לו יחד עם שניהם עקב בצד גודל, עד שאי אפשר להכריע, מי משניהם הפלאי אשר יכין צעד"ם (שם). נדמה הדבר, כאילו היה ביאליק מספר לנו על שני זרמים נפשיים שחיו ברבות הגולים ודחפו אותם בכח אחד ובמדה שווה לאהי-הלאה. כל זמן ששני היסודות המתנגדים בטבעם פועלים יחד בישר אחד בתור כחות פרללילים, הולכת התנועה ומתרבה, בלי פגוש שום מניעות, רק אז מתחילים המאמץ וההתנגשות, כאשר ישתנה ישר הפעולה של שני הכחות והם יעמדו זה נגד זה. עד בואו של רגע זה בחיי הנפש יכול האדם לעבוד במרץ כפול ובאינטנסיביות מרובה, מבלי להרגיש כלל כי בחבו הוא גושא את מקור ענויו, לפעמים יש שהאדם יעבור את כל דרכו בחיים ולא ירגיש אף פעם שום התרוצצות בין הכחות הנפשיים המתנגדים הנמצאים בקרבו, מפני שבמשך כל חייו לא היתה שום סבה חשובה שתשנה את מצב הכחות הפנימיים ונטיותם

ותעמיד אותם זה נגד זה, אך על-פי-רוב אינה קבועה ועומדת העבודה הטמירית של כחות הנפש, וביחוד אצל המשורר ישתנה תמיד מעמד היסודות הנפשיים, ותנודות פנימיות מתהוות בלי הרף בפסיחיקה שלו, גם אם אינך מרגיש ומכיר בהן. בביאליק עצמו אנו מוצאים את שני היסודות גם של העלם הרך בהיר-העינים שאזנו נטויה לשירת נפשו וגם של איש-האימות משוררה של

שירת הזעם, חוללנה מוקדי להבות,
בליל העברות...

הידע ביאליק או איזה יסוד, פלאי? יכין את צעדיו הוא? כל יצירתו של ביאליק באותה התקופה וגם שנים אחדות אחריה מראה לנו, כי לא ידע בברור מה יותר חשוב בעדו, שירת נפשו או שירת החרבן. אבל יחד עם זה אנו רואים, כי ביאליק הרגיש את חסר-השלמות שלו ואת הנגודים הנפשיים שבקרבו. גבורו אומר על עצמו: מפני הטהו ומפני כף הקלע יגרת, כי ראיתי את נפשי והנה היא שחורה ולבנה כאחת, ערב אור עם חושך, ואת לבי ראיתי והנה היא מאירת צפעוני וקן-הנשר" (שם). ביאליק מדבר על בקעיה-הלב של גבורו ועל השניות הטרגית שלו, בלבביות כה מרובה ובחמימות כה גדולה, עד שאנו מרגישים כי מבלי משים הוא מגלה בזה את סוד-נפשו הכמוס גם ממנו. כאשר ראה העלם על הכף את העלמה הצחורה, סמל החיות הנפשית של היחיד, התחילו שפתיו לנוע ברעד תפלה: הזאת היא יחידתי ונר חיי ומלאך לבבי מעודי עד היום הזה? ואני באלפי קולות שועה אליך נפשי ממעמקי חיי כל הימים וברבבות שבי לים נעלמים ועקלקלים ברחה ממך אליך... (שם). ובאמת, האם אין אנו רואים את ביאליק במשך כל יצירתו בורח מעולם נפשו ושב אליו בכל פעם? יסורי-אהבה ואשרה, רעד הגעגועים וששון-היופי — כמה פעמים התרחק ביאליק מהם וחזר אליהם בגלוי או, בשבילים נעלמים ועקלקלים? — הלא ביאליק עצמו כגבורו למד, יגון סתרים ומכאובי שתיקה והוא — הוא שלפעמים, נפשו תרועה... שומעים אנו בחרד-לב את הספור העגום של העלם כאשר נשבה עיי הנזיר הקדוש, אנו מרגישים בדברי הספור לא רק את הצער העולמי שבאבדן העלומים, כי-אם גם את צערו הפרטי של המשורר הגדול שלנו. הלא כה יספר העלם הרך: וימצאני באחד הימים איש שיבה מיהודה — — ויחמל עלי השב ויטעני בסתר אהלו ובצל זקנו הלבן והרועד כסני, ויורני מדרכיו ויעבידני לאלהיו ויזר נפשי מכל חמדה וילמדני להביט שמימה. ואת כל ציצי עלומי קטף אחד-אחד וישאם לאלהיו ויקדש את ראשי מאוויי לשמים... (שם). ומי הוא אותו נזיר החיים, כפי שביאליק קורא לעצמו באחד השירים, מי הוא זה שראשי מאווייו היו מוקדשים לעמו ונהפך לזמן ידוע מעלם בהיר לנזיר זועם? ואחזק את תאותי בנהם כפיר" (שם) — האין אנו שומעים בשאגות הארי של שירי הזעם השונים את ההרגשות הנפשיות הנחנקות? ביאליק יחד עם גבורו חשים סתומות, כי לבם נחון בין שני מגניטים, וכאשר

עברו על העלם פחדו מפני, התהווה ושאיפתו לשלמות נפשית, החליט להמסר כולו לאחת הרשויות. נדמה היה לו כי צריך הוא לברוח מעצמו ולהסתלק לגמרי מעולם לבנו. ובחשבו כך הסיר העלם את תלתליו היפים, את זה הסמל של חן נעוריו, וזרקם לתוך האש. אבל קרבן זה לא הציל את גבורו של ביאליק משניות נפשו הסובלת. יחר על כן: גם בהקריבו את קרבנו לא היה לבו שלם, כי כאשר ראה את שרפת נעוריו חפץ היה לשאוג, אך פה קרה דבר אחד שהשפיע באופן פטלי על חיי העלם וגם על חיי יצירתו של ביאליק. העלם מספר: „באותו רגע הציפה עלי להקת הלזים ים של זמרה ויסחפני, ויכס שאון החצוצרות והמית הנבלים את שאגת נעורי ו לבבי תעה ויאבד בראש הטיפים ובצל צללים – ואתנפל בלא כח לפני הכהן הישישׁ (שם). כך נשתתקה ונחנקה לזמן ידוע גם, שאגת נעוריו של ביאליק שהיתה בוקעת ועולה מהדפים הבודדים של מגלגל לבנו, והוא נעשה כהן אל ושליח צבור. רק אחרי עבור תקופת שנים כאשר יצא מתהום הצבוריות וחפץ לשוב לרשות-היחיד שלו, ראה את עצמו פתאום והנה נעשו לו זרים גם השמים, גם הארץ. ביאליק ראה אז בעיני רוחו את יסורי ה־alter ego (ה,אני השני) שלו, אך לא הרגיש עדיין את התוצאות ההכרחיות של מצב נפשו זה, ומשום זה אנו רואים אותו עוד זמן מה פוסח על שני הסעיפים ומשמש לפני שתי הרשויות. גם גבורו של ביאליק, אחרי שקבל עליו את מרות הנזיר הוקן, נושא שוב את עיניו אל יחידת חייו ושר לנו את אחת השירות היותר יפות הנובעות ממעמקי לב כואב. בשביל קוראו של ביאליק בכלל אין שירת אהבה זו הדשה בתכנה, יען כי שמענו מפי ביאליק עצמו בשיריו השונים בצורות שונות את הקריאות: „וראי את מלא שמי כוכבי כסף וזהב אתן לך בעד קמץ אחד של אהבה!“ (מגלה). אבל במגלגל האש הגיע המאמץ הטרגי לגבוה יותר גדול, ובה עלה לביאליק לתת לנו את ההבעה העולמית והמתאימה של צער היחיד באשר הוא יחיד ושל יסורי אהבה אצל נזירי־חיים שנעשה נזיר בעל־כרחו. אנו קוראים את דברי האהבה השוטפים בפזיזות אביבית כפלג־הרים, ואין אנו יכולים להפסיק את שטף הרגשים המתעוררים בקרבנו לקראת הדי השירה הסערית. מרגישים אנו בשטף־המלים את רתיחת הדם הצעיר ואת הלמות הלב המפרכס מעתרת־הרגש. כמעין המתגבר ומתפרץ מעמקי האדמה עולים דברי שירתו של העלם. בקצור המאמרים ובריהמוס הרועד והמהיר אנו שומעים את נשימתו הקצרה והתכופה של העלם בדברו מרוב התרגשות. וגם אצלנו תקצר ותתחכך הנשימה בקראנו: קחיני, חניני, שאיני, אחותי, הנני בידך. שימני כחותם על לבך או הדום לרגליך... ככלב ארבץ אצל שולי שמלתך ואשמר ניד עפעפיך ומשלח אצבעך, או ככפיר אזנק אליך ואסחבך אל אחת המאורות... או שמים חדשים אברא לך ויכלת חדשה, וזהר חדש אסובבך...“ (שם).

אשר זה טל תפלה זכה ושאגת־סער, זו הערבוביה של טימפו סערי ואטיות לירית רכה – כל זה פוגם אולי את השלמות האמנותית החיצונה, אבל על כל זה מרחף הנוגה היפה של ההגלות לב רועד ושל דודי אנושי. בלי

יודעים הרים המשורר את הצעיף מעל נפשו. מדבר הוא על גבורו וחושב רק עליו, אנו חנו יודעים כבר מי הוא הגבור האמתי של מגלת־האש, שעליו נאמר: ואל אחיו הגולים יצא ויראה בשפלותם ובענותם — ויכאב את מכאובי כלם וישאג את שאגתם. ותשמע מתוך השאגה — — — נהמת נפש גועת בחבלי אהבה לא באה ואנחת העולם בליל החרבן (שם). מי הוא האישי?

מאמינים אנו כי זה העלם הבהיר (מי שהיה בהיר) בהיותו בתוך אחיו, ספרר עם לבם בכל אשר יפרפר והתענה שבעתים בכל ענותם. אבל מ, מגלת־האש אין אנו יודעים כלל, אם גם ה, אחים הרגישו בענות נפשו של ההולך בינותם. בהרגישו את צער צבורו התענה המשורר שלנו שבעתים, אבל מזה שהצבור לא הרגיש את צער משוררו, מזה התענה פי שבעים ושבעה. אפשר לצייר לנו את מצב נפשו של העלם אחרי כל מה שעבר עליו כאשר, באו אליו רבים וכפפו בדממה את ראשם תחת קללתו וברכתו ובקשו מפיו תוכחה ותפלה ומעיניו רחמים ותקוה (שם). כדי להבין מעמד נפשי זה די לנו לקרוא את שירי ביאליק מתקופת המשבר. הלא גם אותו קרה המקרה: האחים הגולים קבלו באהבה גם את ברכתו וגם את קללתו והם־הם שדרשו ממנו תוכחה, תקוה, נביאות, וכדומה.

כשאנו קוראים בעיון את מגלת־לבו של העלם הרך שב, מגלת־האש, מוכרחים אנו להשתומם על הנחוש הסודי שנחש לו לבו של המשורר. עוד הרבה שנים לפני בוא המשבר הקשה בנפשו אמר לו לבו של ביאליק כי בוא תבוא ההתגלות הגדולה בין שירת היחיד ושירת הרבים, וכי בוא יבוא גם היאוש הפרטי. איש הציעק על גזלת־נעוריו והשומע מאחוריו את, צחוקו של האשמדי" בתור תשובה, נפש עמוקה ועשירה שראתה את עצמה פתאום יורדת מכל נכסיה, ש"ץ שנשאר יחידו על דוכנו — היש לך עקת־לב קשה מוזה? וכאשר משתלבים יחד כל אותם התנאים המרובים שהכבירו על יצירת ביאליק ובאו כשפודין מלובנים בלב המשורר, כאשר מתחורר ההכרח הנורא והפטליות של המשבר הנפשי, אז מתעבה עקת־הלב ליגון קודר, ובצר ללבבו מאד ומצאוהו חלומותיו הגדולים ומדויו הנאמנים והשיגוהו כגלי הים — — — ויצא העלם בשחר אל מחוץ לעיר ונשען שם תחת ערער על שפת נחל נרדם — — — והביט גם אל תהום נפשו ועמד עד בוש והחריש עם כל העולם ביגונו הגדול, יגון היחיד (שם).

יגון היחיד — מלים אלו הדגיש ביאליק עצמו, אך אז לא יכול היה עדיין לדעת את כל פרטי הטרגדיה הנפשית שלו. בקריאת־שם זו מפסיק ביאליק בשנת תרס"ה את ספורי־החיים של ה'alter ego', שלו. את המשכו של הספור אנו מוצאים בשירים השונים שנדפסו משנת תרס"ה ואילך. היה העלם לאיש

וועלית־קיר קטנה לאיש ההוא היתה

ולח אשנב קטן

ותהי לו לנפשו, ולא ידע בה מלאך

ולא ידע בה שטן,

ולאיש תפלה אחת והיה בצר לו -
 ויהי עולה שמה
 צונח לאשנב, ורועד ולוהט -
 ומפלל בדממה,
 ותערך התפלה כארך ימי חייו -
 אך אל עליון לא רצה;
 את לא בקש לו נתן, והאחת שבקש -
 אותה לא מצא. (והיה כי תמצאו...)

שם, בעל־ית־הקיר" כאשר התיחד עם נפשו, כמו שהיה מתיחד, העולם מחוץ לעיר, היתה אצל ביאליק שירתו - תפלה, אבל כאשר היה יורד לאולם הגדול, מקום ששם נקבצו המון מעריציו לכבדו בבנקט, שם היתה אצלו תחת תפלה - תוכחה, ותחת דממה לירית - שאון של פתוס. כי ביאליק היה נמצא כמעט במשך כל יצירתו כעל בנקט אחד ארוך - את זה צריך לזכור. רק אז כאשר התפכה קצת שכרונו של ביאליק, השכרון שבשליחת צבור חשובה ושבתהלות, החנפות של הקהל, רק אז ראה את עצמו, עיף וחלש, והיה רואה את עצמו פתאום כאיש תמים ופשוט. ברגעים כאלה היה ביאליק שוכח לגמרי את מה שאמר בנאיה לפני שעות אחדות באולם הגדול: „און רעד איך - מווען הימלען שוויגען, די ערד בעוועגט זיך ניט פון ארט" וכו'. בתמימות אמתית מאמין ביאליק כי את, נתיבו לא עקש" וכי רק, תפלה אחת" היתה לו. במובן זה מתגלה ביאליק לפנינו בתור מופת מענין של התפוצצות האישיות. כמעט תמיד אנו רואים אותו בעת ובעונה אחת בשני מעמדי־נפש שונים ומתנגדים זה לזה, והוץ מזה הרבה פנים לו ושני קולות. „בהיר עינים" ו„זעום עפעפים", חולם תמים וריאליסטן פקה, שׁיץ בגלוי ומשורר יחיד בסתר, ולהיפך - ביאליק הנהו כמעט תמיד לא מעור אחד. בהולכת את מעמי, שירת־היחיד היפה, הוא קורא לכאב לבו, יגון־הקודש, במגלת־האש, השירה הצבורית במחשבה, הוא קורא לו, יגון־היחיד, אך גם פה גם שם אינו מבדיל הבדל גמור ביניהם. ואם הוא עצמו כך, מעריציו לא כל שכן, איש לא הרגיש את הצער ההכרחי של היחיד שבשירי התוכחה שלו, ואולי רק מעטים חשו כי סוף־סוף היו השירים האלה גם סוג של הלקאת עצמו. אצל זולתו ואצל צבורו, דמעתו של ביאליק, אף מקצת שנה לא גזלה, אבל את המשורר עצמו הביאה, דמעה" זו ללילות הזועה, לא מנוחה ושנת" לו. בכ"ז יכול היה ביאליק במשך כל הזמן עד בוא המשבר הנפשי להעמיד פנים שוחקות באמצע מציאות־הבלהות, ולשיר על קרני אורה ונגהות בשעה שמסביב התפרצו גניחות־אימה של אחים נשחטים, ובשעה שמרחוק הגיעו אלינו הספורים האיומים על העומדים להרג והמתויבים להרוג בערבות מנדושו־ריה. היש למצוא משורר צבורי גדול שיכל לתת לנו את השירה היותר יפה על חלומות הנוצר ועל חלומות היער והברכה באותה שעה

עצמה שמסביב התהוותה מהפכה צבורית גדולה, כאשר התחילה להתמוטט הקרקע הממלכית והצבורית וכאשר רבבות רבבות אנשים מתו במיתות משונות במלחמה הגדולה שהיתה אז בין רוסיה ויפוניה? לא יאומן כי יסופר, אך זהו בגדר המציאות, וביאליק הוא המשורר הצבורי הנפלא. וגם להיפך יש מקום לשאול: איך אפשר הדבר כי משורר אחד יוכל בעת ובעונה אחת לראות ולהרגיש את המאורעות האיומים ואת המקרים המחרידים שקרו בעיר ההרגה, לספר עליהם בבהירות כה נוראה ואכזרית, ויחד עם זה באותה שנה – למוקדם ולמאוחר אין חשיבות יתרה – לשיר גם על געגועי אהבה עמוקים ב„איך“ ועל יפי הטבע ב„שירי החרף“ בעמקות כה נפלאה ובעדינות כה מרובה? שאלה היא, אבל גם שאלה זו מצאה את פתרונה בביאליק. הוא הוא המשורר הלירי הנפלא, שאפילו אימת הפוגרומים ושארן הצבוריות של שנת תרס"ה לא יכלו להרעיל את נפשו הרכה והענוגה. כדי למלאות תפקידים כה שונים בעת ובעונה אחת, צריכה להיות אצל „האיש הפועל“ לא רק שניות נפשית כי אם התפצלות נפשית, ואנו רואים אצל ביאליק חוץ ממערכי-הלב השונים ומהלכי-הרעיונות זה מזה, גם סגנוני נפש מיוחדים המתגלים בשנויי-הקול והריטמוס הפנימי. בשעה שהוא יחידי לנפשו, דבורו בנחת ובפשטות, קולו רך ולבבי, מתוק ומרגיע כאושת גלים קטנים על חלקת נהל שוקט; להיפך, כשביאליק רואה ומרגיש סביבו את „הקהל“, את הצבור שלו או נעשית שפתו דברנית ומתהדרת במלי-ברק, וקולו נעשה קשה, רועש, מהיר ואדיר, כקול אבנים הנופלות מפסגת ההר. וראוי לציין: בה בשעה שבשירי ביאליק הליריים אנו מוצאים כל כך הרבה נעימות שונות וניואנסים דקים, הנה הפתוס שלו הוא חד צלילי. למה הדבר דומה? לאדם שאינו משתמש בקולו התדירי והטבעי, כי אם בנעימות הגבוהות או הנוספות שבקולו, ומשום זה אין הוא יכול לדיק בקולו. ואמנם קולו האמתי והיסודי של ביאליק, זה הנובע מסגנון נפשו העיקרי, הנהו בטבעו רך וגמיש, ורק חלופי המעמדים שעברו על נפש המשורר הוסיפו לו משלהם תכונות חדשות המחאימות להשפעות הזמניות. בחיי כל אדם ישנה תקופה של שבירת-הקול, זהו הגיל שבו „העלם“ נעשה ל„איש“; גם אצל ביאליק הביאה אתה שנוי בקולו תקופת-המעבר ממגלת-הלב למגלת-האש. אחרי עבור תורה-המעבר הלכו סגנונו המלולי וצלילי קולו הלך והתפתח, השתנות והתחלף בהתאמה למעמדי הנפש של המשורר. שנויים אלה ומצבי-ההתפתחות שבקולו של ביאליק ובשפתו, יש בהם כשהם לעצמם ענין רב בשביל חקירת הספרות והשפה העברית, וראויים הם לתשומת לב מיוחדת; אך מכיון שאנו עומדים עתה רק בחקר המחשבה היצירתית של ביאליק ובסמון הלך-נפשו, נחזור לענינו. ראינו את ביאליק והנו שקוע עצוב וזועם בנבכי היאוש המר, שמענו אותו עומד ומקלל את צבורו – סבת ענוויו – ושולח בו „מלים-עקריבים“; ראינו גם את נפשו הסובלת והנה קרועה קרעים שאינם מתאחים – ונתחוררה לנו ההכרחיות העצובה שביגונו והחפתחותו המודרגת והפטלית של יגון זה. הבטנו על התבודדותו של המשורר הגדול ועל התרחקותו האדישית מן החיים ולא השתוממו כלל, בשעה שנודע לנו כי

המשורר היותר חביב עלינו אמר מתוך צער עמוק:

לא אשאל עוד ולא אנסה, ודבר. א. אבקש

בלתי אם אבן אחת למראשותי.

מעשית-חיים זו העגומה צריכה כבר להיות מובנה לכל. כאשר מצאנו את מגלת-לבבו ופתחנוה, היו הדפים, שעליהם נחו עינינו ראשונה, מלאים עצב ומרי. אבל במגלת-לב זו ישנם דפים רבים המזהירים מגיל פנימי ומעצר חדות-חיים. את הדפים האלה, הדפים הראשונים, שכחנו לגמרי ברדיפתנו אחרי הנביאות. ואם אנו חפצים לעמוד על סגנון נפשו העיקרי של ביאליק ולהבין כהוגן את תקופת היצירה הנפלאה שהתחילה אצלו זה רק עתה אחרי המשבר הקשה שבא עליו — צריכים אנתנו להתחיל מבראשית. אז נכיר את חוט-השני מלא-החן העובר דרך כל יצירתו והמציין את ביאליק האמתי.

היה זמן, הנראה לנו עתה כה רחוק-רחוק ממנו, שביאליק היה כולו ספוג-אור ושכור-חיים. אז היה מאוין לכל נדנוד קל בגלי האויר ולכל אושה חרישית בעולם ה', עינו היתה פתוחה לקראת כל חלופי הגונים של הנגהות. כששמענו אותו אומר:

קלותי, זכותי, כנף אור תשאני,

נטושה, הזכים, אחיכם הגניי,

היינו מרגישים כי באמת אח הוא המשורר לרוח הקל ולקרן האור. בשירתו היתה מפכה באותם הימים שמחת החיים, ושכרון הזהר מלא את כל ישותו, נפשו היתה כזכוכית מבעירה המקבצת במרכזה את כל קוי האור המפזרים סביבה, והוא היה אוצל משמחתו ומזהרו הפנימי על כל מרי נפש. גם עתה כאשר אנו קוראים את שירי האור והזהר שלו שיצר אז, מתפרצת מתוך לבנו אנו הקריאה הביאליקית: „אלהים, שטפתי האורה!“ כל כך רב היה האור שראה ביאליק ושפור סביבו... זו היתה שמש-בראשית שנדלקה מעל ראשו, ואיש לא ידע, איך ומאין זרחה, באותה התקופה המאושרת שביצירת ביאליק שמענו בשיריו אלפי צלילים של מעייניקסס, ומתוך היה הכאב לעינים שהיה בא מרוב הברק ומאלפי הניצוצות שהוציא, די נרו של המשורר. ביאליק היה אז כל כך עשיר וכל כך פורן, עד שדורות רבים עוד יוכלו להשביע את נפשם בשכרון החיים שלו ובגני-הנגהות שאסף. ביאליק הנהו בשיריו אלה קוסם פלא, שכל תנופת ידו בוראה עולמות, שכל דבור ודבור היוצא מפיו נהפך לדיגרי זהב ולפנינים, לקרן אור ולצחוק של אושר. גם עתה, אחרי פיכמאן, צ'רניחובסקי ושניאור, אנו קוראים את ה„זהר“, הצפיריים ו„הברכה“, ומרגישים לחץ בלב משפעת הרגשים. נפשנו אינה יכולה לקבל בבת אחת את רב היופי הנתן לה, ונשימתנו תקצר מהריטמוס השוטף והחי של שירת ביאליק זו. הלא כעין איקסטוזה דתית עולה ובוקעה משירי הטבע הטהורים של ביאליק. הוא עצמו אינו מרגיש אפילו כי הוא משתמש בשנוי קצת באותו החרון ממש שלפניו ברא המשורר הדתי והמיסתי בקראו אל ה':

הדור, נאה זיו העולם

נפשי שכורת אהבתו.

ר' ישראל נג'ארה וביאליק - שכנות מוזרה, אבל שניהם בטאו את חדות נפשם במלים דומות, מפני שחדוה זו היא מסוג חדות האיקסטזה. באותם ימי השמש והנגהות היה ביאליק כאיש שעברו יין, אך שכרון זה פג מהר.

ובאחד הימים - לא אזכיר אימתי

לא אדע מדוע - - - - -

ושירת הזהר לנצח נדמה.

לא אדע מדוע - ביאליק אולי לא ידע, אבל אנחנו יודעים עתה. אהרת כמעט אי אפשר היה שיקרה. כי היוכל משורר שקבל בירושה, נאד דמעוה ונעשה תלמידו של, הצרצר, להיות תמיד שכור-זהר? כאשר שב בחזרה מיצר הקסם ומעולם הצפירים, עבר דרך העירה העברית וראה את כל המציאות המכוערה והדלה שתאר (אמנם בלי כשרון מיוחד) בשירו, רחוב-היהודים (בירחון, ממזרח וממערב) והכיר את שפלות עמו ועניו, התחיל מתחלה מוריד דמעוה, כיאות לרחמן בן רחמנים ולמשורר עברי המומחה, לבכות ענות עמו. מני אז הוא בוכה לפעמים קרובות, וכמעט אין שיר שלו מאותם הימים שלא נפגש בו את המלים, דמעוה, בכי. רק אח"כ, כאשר הרגיש קרבו כח נפשי גדול, התחיל למחות ולקבול, אבל הצפירים, והזהר בין כה וכה נשכחו מלב, ורק כעין זכרון ילדות עמום היו עולים לפעמים על לבו. יש שהיו נשמעים אקורדים בודדים של שירת הלב הרענן, והיו מעוררים אצל המשורר געגועים לעולם היופי שאבד בעדו ואינו. געגועים אלה היו מתעוררים פתאום באמצע טרדותיו, בשעה שהיה שקוע כולו בצער הרבים ובחיי הכלל, אבל רק רגע היה הלב מתעטף ומיד היה שב לדאגותיו היומיות. כך מוציא לפעמים אקורדים רכים ומאושרים אחדים הפסנתר היקר שנשאר עומד בבית ה"יורד"... כך יורדה לפרקים על האדם בעצם טרדותיו ועבודתו איזה תוגה קלה הצובת את הלב לרגעים אחדים. תוגה סתמית זו שהאדם משתדל לבארה ואינו יכול - מקורה בצער טמיר הכלוא בנפש האדם. ברגעי תוגה כאלה היה ביאליק מגלה את לבו. הוא היה מספר על נפשו שנמשכה אחרי קרני הפו והעבים הצחורים ובכל זאת, פרפרה בדר במעי אותיות מתות, היה מתאונן על שנפשו הרכה לא ידעה, שיר עלומים ואהבה" והיה מתענה חרש. אותה המיתיהנפש וכליונה שהיתה נשמעת בשעה למודו בולוז'ין, שהיתה מתפרצת סתמית ואיברורה מבין השיטין של שיר לאומי והיתה מאירה באור ענוג את הדפים הקשים של שירת-הזעם - מקורן היה הצמאון לזהרו ונעגועי האהבה הכלואים. מני אז שנתק מתחום בית-המידרש, הוא אופר על נפשו, כי

עדיין היא טסה ומשוטטת בעולמו

מתרפקת, דופקת ובוכיה בחשאי

ומתפללה על האהבה.

הנוכל לחזור אחרי המבטא. עדיין גם עתה? או לי - הן, אך יותר קרובים לאמת נהיה אם נאמר, כי צער אחר ממלא עתה את לבו של ביאליק, אמנם כי געגועי-האהבה תופסים מקום חשוב במגלת-לבבו, והנעימות הדקות והעדינות של הלב האוהב חנן אולי הרבה יותר מענינות ומרובות-גונים אצל בחורי-שיבה זה, תלמידו של „הצרצר“, מנעימות דומות של האהבה אצל שניאור הפיקנטי. אבל בכ"ז נשתנו הרבה צרכי לבו של המשורר במשך הזמן. במשך עשר השנים שעברו מני אז באו עליו דאגות אחרות והרגשות אחרות. לא רק העדר עלומים ואהבה היא המעיק עתה על ביאליק. אפילו יפי הטבע ורבות הפלאים המרחפים בעולם ה' אינם עושים כבר עליו שום רושם. ביאושו הקצוני הוא אומר:

מי אני ומה אני כי תקדמני קרן זהב,
 ורוח רכת-כנף כי תחונן לחתי
 ומה לגבעול שדי כי יתרפק עלי
 ומה דשא רענן כי ישק רגלי?

בעדו כאילו קפא הכל, נדם ונשכח. ואנו מבינים את אדישותו זו מפני שהיא הנה אחד הגלויים של המשבר הנפשי שבא על ביאליק. אבל אנו יודעים כי יחוסו לטבע היה לפנים אחר לגמרי. מתחלה כשהיה עוד טירון אצל הטבע, היה משתמש בתאורי הטבע בתור סביבה נוחה או בתור תבלין לרעיון חברתי או לאומי („בשדה“). אח"כ היה שר על חיי הטבע וחיי הנפש שלו לחוד ועל ענינים צבוריים לחוד, ולא היה מערבב את האחד בשני. אז לא ידע עוד משניות שבנפשו, ואנו רואים, למשל, כי בשנת תרס"א הופיעו „שירתי“ ו„זהר“, בשנת תרס"ד „משירי החורף“ ו„איך“ מצד אחד ו„בעיר ההרגה“ ו„דבר“ מצד שני, וכן הלאה. אבל עתה - אין לבו פנוי לא לגעגועי אהבה ולא לחדות-נוער, לא ליפי הטבע ולא לחיי הצבור. רק יאוש וצער סובבים אותו, כי נוד התנוודה הקרקע מתחת רגליו. ברשות-היחיד לא התבצר כראוי וברשות-הרבים אכז את „דינרו“ - מה יעשה המשורר ולא יעצב? לפעמים יטרדוהו הרהורים רעים שונים וחלומות-בעתה יבעתוהו. אבל - כמה יפים ופלאים היו חלומותיו לפני! חלומותיו ומראותיו שהיה רואה בימי בחרותו היו תמיד עשירי-הצבעים ועדינים. סביבו רחפו תמיד רוחות קליילים ולחשו לו סודות אין קץ. כמה רמזי-קסם וכמה רוזים טמירים נתגלו לו בחלומותיו שבהקיץ!

„אויף דעם הויכען באַרג, אויף דעם גרינעם גראָז
 „האַב איך אין דער שטיף אָבגעטרוימט מיין גליק...“

אבל כאשר התפלגה נפשו נחלקו גם חלומותיו, חלק לו וחלק לעמו. חלומותיו שהלם על עצמו היו רכים ועדינים ומלאים פלאי-סוד, לא כן חלום-אומתו. על עמו ראה רק חלומות-בעתה, ואפילו החלום היותר מזהיר של העם העברי, עורר אצלו רק סטירה עוקצת ואכזרית. בשיר הארסי „והיה כי יארכו הימים...“ יש אולי הרבה יותר לעג משיש בכל תוכחותיו, וגם אם נגיה שאהבת ביאליק

את עמו הוא מסוג האהבה האכזרית, אהבת אב קפדן בעל־רצועה, כפי שחשבתי במקום אחר, גם אז מוכרחים אנו להודות, כי בשירו הנזכר על געוועי־המשיח שפך ביאליק יותר מדי חימה על עם המרי. ואולי סטירה זו, שביאליק קרא לה „מחזיונות הנביאים האחרונים“, היא סטירת־נקמה על כל אלה האנשים שמשחו אותו ל„נביא“. איך שיהיה, ביאליק היה בחלומותיו הצבוריים, אכזרי וקשה כארז, נוקם ונוטר, אבל בחלומות־נפשו הוא מתגלה לפנינו בעצבו העדין והצנוע. „בערוב היום“ או „עם דמדומי חמה“ מתעוררים בלבו חזיונות־נפש מקסימים, המליטים את הנשמה בצעיף רך של נגהות־פלא, רשת־כסף אורירית הולכת ומתרקמת סביבו וסביב הקורא, וכל כך טוב נעשה ללב... כי מרגישים אנו בהמית־נפשו ואתו אנחנו בצר לו, בשעה שהוא מראה על איי־הזהר השטים על מרחבי האופק ואומר:

„הם האיים הרחוקים, העולמות הגבוהים

זו בחלומות ראינום,

שעשונו לגרים תחת כל השמים

וחיינו לגיהנם“.

ויודעים אנו: איים אלה שבחלומות, ועולמות אלה שבדמיון, ממתקים וממררים כאחד את החיים. המה הנותנים לאדם את מגע האשר והממלאים את מחסוריו שבעולם העשוי, אבל הם־הם המרחיקים את האדם מהחיים הממשיים והעושים אותו חולם מסכן. ובכִּזֵּי אינו חדל האדם לשאוף ולהתגעגע על האיים הרחוקים והעולמות הגבוהים, יען כי צודים הם את הנפש ביפי טהרתם ובמקסם האגדיות שלהם. מי מאתנו לא הרגיש, לו רק פעם בחייו, את האשר הפלאי היורד על הלב באחם הרגעים הסודיים, שבהם אנו שואפים ושטים מעל הגלים העכורים של המציאות אל איי־הדמיון המכוסים ממנו בערפלי־טהרה?... מי מאתנו לא כמה ולב מי לא כסף למרחקים היפים, הרומזים וקוראים לנו על אופקי שמי חיינו? בדברי ביאליק על חלומות נפשו שומעים אנו את הד החלומות, שברשת־הזהר שלהם נתונים גם אנו. וכמה נעימה ההכרה כי הוא, מחונן ברוך־אלוה, היטיב כל כך לספר לנו על עצמנו! פעם בהיותו צעיר שמע מתוך הדממה קול קורא אליו: „בני, חלומותיך באו! אבל זו היתה טעות השמיעה. חלומותיו לא באו, מפני שהם מאותו הסוג המיוחד של חלומות־פלא שאינם באים לעולם ושאינן להם פתרונים. בין שחלם על עצמו ובין שחלם על אחרים – הכוכבים רמו אותו תמיד. באחד משירי העם שלו הוא מזהיר: „אל תבטח בכוכבים, רמאים הם וחנפים הם, גנבים שבגנבים“. ובכִּזֵּי – היה הוא עצמו נושא תמיד את עיניו לכוכבי הרום, וגם עתה, כאשר נתבדו חלומותיו, והוא נשאר עיף ויחיד, עודנו מחכה להשובה ופורש כפיו לשמים: „ענוני, כוכבי אל, כי עיף אני“. מתוך יאוש ויתמות הוא פונה שוב אל הכוכבים ה„רמאים“, אע״פ שמוחו הפקח הנהו נגד חולשה נפשית זו, כי מה יעשה והוא כה עירי וכה אמלל, ביחוד – בלילה. הלילה השחור המכסה על כל יסורי אנוש והמכניס תחת כנפיו את כל תועה ובודד, יפרוש כנפיו גם על גדול

המשוררים העברים בעמדו רצוף־נפש. אחרי ראותו כי הוא נעשה פתאום, דל וריק משהיה" אומר ביאליק בעצבו הרב:

„אל הוד הלילה אשטחה את כפי
 „אבקשה אל תעלמות חיקו נתיב
 „ומהסה רק בכנפות שחור אדרתו
 „ואקרא לו עד מות עיף: בואה לילה
 „אספני־נא, הוד לילה,
 „אל־נא תתנכר לי, פליט קברים אני
 „ומנוחה תבקש נפשי, שלות עולם“.

(לפני ארון הספרים).

„פליט־קברים“... — כמה צער במלים אלו! וגם שאיפה זו ל„שלות־עולם“ מעוררת בנו הרהורים נוגים, למרות היופי הלבבי הרב שבשירת לבו של המשורר. באותה שעה / הוא מספר לנו במרי־שיחו על שובו מקברות־העם, נדמה לנו כי לפניך איש הטעון רחמים גדולים; כי נזכרים אנו ש„פליט־קברים“ זה העיף והמתיאש בא אלינו בשעתו כצפריר מלא גיל. וצער גדול יתקפנו בזכרנו את כל המעונים הגדולים של חיינו שהוכרחו להודות, כי „על שבר בת עמי השברתי, קדרתי, שמה ההויקתני“.

אחרי עבור זמן רב, כמעט ערב יובלו של ביאליק ביצ „ו. ונו. רואים אותו שוב „לפני ארון הספרים“, אבל אינה דומה עמידתו אז לפני „מאשרי־נעוריו“ לעמידתו עכשיו. אז היה הוא עצמו ה„שמיר“ וה„חלמיש“, ועתה כאיל אבנים כבדות מעיקות על לבו; אז היה מלא כח־עלומים והתגבר על דרישת נפשו וגעגועיה המיוחדים, ועתה — הוא הלך בודד שנשאר בחצר בית־העלמין בלי־זוועה... הלילה! הן ביאליק כל־כך אהב אותו וכל־כך היטיב לשיר על סודותיו. הדפים היותר יפים במגלת לבבו מוקדשים לרוי הלילה, והוא עצמו לא הרגיש אולי את הפטליות שבתשוקתו זו. התרפקותו על הלילה, קשבתו המיוחדת לציילים הליליים ומצב נפשו האלם ועצוב כליל — כלם היו מוכרחים ונבעו מתוך השניות שבנפשו ונבראו מתוך יגונו הגדול, יגון היחיד. בלילה היה מתעורר בקרבו בעל־החלומות, היה מתגלה המשורר הרך והענוג, והיתה נבראה שירת־היחיד, השירה הלבבית שביאליק היה זמירה הראשון.
 הוא מספר

„ובהשתק כל העולם
 „ארגיש: לבי ער ומדבר...
 „ארגיש: מעין טהור אחד
 „הומה אנ שם ומתגבר“.

— ועוד —

„ובהשתק כל העולם
 „אשב אביט אל כוכו

„לי אין עולם אלא אחד –

הוא העולם שבִּלְבָבִי.”

(ים הרממה...)

דברים אלה האחרונים הם כמעט אמת, כי בשחור הלילה לא היו נראים לו הרבים והוא יכול היה להמסר כולו לרשות החלומות וחיי הנפש. צללי הלילה מכסים על הכל וגם הרע גם הטוב נעלמים מן העין. מצב־הנפש של כל אחד מאתנו אחר הוא בחשך משהוא בתוך האור, כי בלילה מרגיש האדם את עצמו בלי־משים יחידי ובודד. ושאר העולם שותק כאילו אינו – זוהי אחת התכונות הראשיות של הלילה. בשחור הלילה נעשים בטלִין ומבוטלִין כל השבועות והקנמים של היום. שעבודו של האדם לזולת, עול הצבור המונה על צוארנו תמיד, דאגות היום וטרדותיו – כולם כאילו גוים בפנות היום. גם קבוץ־האנשים והרבים נראים בלילה רק כ„יחיד“ וכעצם אחד. אחד־אחד הולכים להם האנשים, ביחידות תבכה או תשמח הנפש, כי לא תראנה עין זר ולא תחללנה עין־רחוק. בלילה קמה על הארץ ממשלת היחיד, ואז אפשר להיות יחידי מבלי לערור שום תרעומות מצד הזולת או הצבור. או „מותר“ גם לחלום בלי מפריע. אם יבוא איש ויספר לנו על חלומות היום שלו, רק שחק ישחקו לו ויקראו אחריו בבוז, בעל־החלומות, אבל בלילה נשא אפילו האיש היותר ריאלי על כנפי חלמו ושאיפותיו. ואמנם מקדמת דנא הלילה הנהו המקלט היחידי בשביל האיש הבודד והנודד. בשעות חשכות אלו של חיינו משתנה גם קול האדם, כי רב הוא ההבדל בין קולו היומי ובין קולו הלילי: תחת המחסה הרך של שמי הלילה נעשה קול האדם יותר צלול ועדין, יותר אמתי ולבבי. מי מאתנו לא הרגיש איך משתנים הקולות בחלל האויר השחור של הלילה? וגם ביאליק היומי אינו דומה לביאליק הלילי. בדממת הליל שומע ביאליק אלפי רוים נפלאים, והוא מגלה לנו את סוד נסו:

„מתנומת העשבים, ממשק הקמשונים,

מפליטי קולות אובדים במרחקים –

„מכלם אחוש אשמע רמוזים דקים

„לחלומות פלאי, חלומות בלי פתרונים.”

(רוי לילה).

וביאליק מוסר את עצמו כולו לעולם נפלא זה של צללים, בנות קול לחשי־רממה, חלומות פלאי“ אלה אין להם מקום בחיי ביאליק היומיים, מפני שהמציאות היומית נוראה וגסה. כל זמן שביאליק רואה סביבו את כל הנעשה אין הוא יכול להסיח דעתו ממנו והוא טרוד בעניני הכלל כאחד מהם. היום דורש תמיד אקטיביות ואינו נותן לאדם להיות חולם פסיבי. לא כן הלילה, ביחוד אצל רך־הלבב ועדין הנפש. בשביל משורר כזה יש ללילה חן מיוחד ורבבות ענגים תלויים בו. כי –

כמו מקצוי עד, מאפסי תהו,
 הרהורים סתומים אל ולב יבואו,
 ומושכים אותו שמה, שמה, שמה —
 לקצות מרחקי עד, אל אפסי דממה,
 הרחק מפה, למקום שם תצאנה
 בנות קול, הברות פלאי — ותמוגינה”.

(סס).

אז מתגלה לו לביאליק עצמותו, הוא מכיר פתאום בעולם היחידי שבלבבו ובשפעת היופי הטהור שדחה מעל פניו. שועת העשוקים ואנקת המעונים שדלקו אחריו ביום ולא נתנו לו מנוח. כאילו נעלמו עתה לגמרי, ובמקומם סבבו את המשורר מנגינות-הקסם של שר הליילה. מרובים הם הצלילים ושונים —

„ודומם יחדרו הקולות הנחבאים

„לב — ומלאו אותו המית-פלאים”...

במשך כל יצירתו היו רזי-הליילה מקלטו היחידי, מקלט שירתו הלבבית. המית-הנפש שהיתה מתעוררת אצלו באותם הרגעים היתה מביאה לו גם הרגשה חדשה של בדידות ושל תוגת-יחיד. הוא היה אומר:

„אז אבין אנה לבי כה קראני

„מעודי עד היום — ומה ערירי אני”

(סס).

אבל הבנתו זו לא היתה עדיין עמוקה די צרכה. התגלות זו הליילית היתה נשכחת מהר. בקע השחר וצרות הכלל הקיפו שוב את המשורר והדרו לתוך נפשו. שוב היתה נשכחת „המית-הפלאים”, ועל מקומה היה בא שאון התוכחות ושיירי הצבוריות. צריכה היתה התפתחות ארוכה כדי שיבורר למשורר סוד יצירתו וסוד יסוריו. כבר ראינו, כי ביאליק לא הרגיש כלל זמן רב בהתפצלות נפשו ובנגודים הפנימיים שלו. מרובים הם נגודים אלה ובמשך זמן רב היה ביאליק לא רק לירי ופתיטי כאחד, לא רק צבורי ויחידי, אלגי וטרגי, כייאם גם רומנטי וריאלי. ומענין — כי שני היסודות הנזכרים, הרומנטיות והריאלייות, נפגשים אצלנו בתור מדת-רוח והחיה נפשית. ביאליק הנהו רומנטיקן וריאליסטן לא רק ביצירתו כייאם גם באופני הסתכלותו ובאמצעי התרשמותו. חוקר הספרות הבא ודאי יברר בפרטות ומנקודות השקפה שונות את יסודי הרומנטיות והריאלייות שביצירת ביאליק, כמו שיחקור את שאר היסודות החשובים של יצירה גדולה זו, אבל כבר בתפיסה ראשונה אנו רואים את השתי המזור של קיום אלה בנפשו היוצרת. בעת ובעונה אחת הוא שומע את לחש הרוחות ביער-הקסם ורואה גם את המציאות האיומה שבעיר ההרגה עם כל פרכיה. לבו מרגיש משיכה פלאית אל קצוי עד, אל ארצות-החלום, ובפיו ידבר על חטאיו ועווייו הריאליים של עמו, וגם זה ראוי לשימת-לב.

במקום שאתה מוצא את צבוריותו שם תראה גם את ריאליותו (שירתו), רחוב־היהודים (עוד) ולהיפך – שירת היחיד שלו היא ברובה רומנטית. שום משורר עברי עד ביאליק לא הביע באופן כל־כך מקסים את הגעגועים הטמירים של האדם למרחביה, לקצות מרחק־צד, אל אפסי דממה, ואת הרגשת העולם המיוחדת של טובי הרומנטיים העולמיים שמצאה את בטויה ב,רזי לילה, בשיר „בערוב היום“, ב,גמדי לילה ואת האהבה הטהורה של מכתב קטן לי כתבה, „הולכת את מעמי, איך ועוד. קשביותו הדקה של ביאליק ל„הברות הפלא“ קורבתו לצפרירים, לשר־הלילה ולרזי, מגלים בו קודם־כל משורר רומנטי, אבל משורר רומנטי זה נתן לנו גם את התאורים הריאליים המחרידים של חיי בון ומות־בון, והוא־הוא גם בעל השידיוורים הריאליסטיים שבספרותנו, בעל הספורים „אריה בעל גוף“ ומאחורי הגדר“. יותר על כן: באותה שעה עצמה שהוא מדבר על הנגהות והצללים ושאר עניני הטבע כרומנטיקן טפוסי, הוא מצייר לנו את היצוניותו של היער, החורף, ועוד, כאחד האמנים הריאליסטיים היותר מחוננים.

כמשורר רומנטי אמתי הוא מתרפק על העבר ומרומם את מקדש אל־נעוריו, אבל יחוסו הלבבי לצורות החיים שעברו אינו מאפיל על החוש הבריא שלו ועל הרגשת המציאות. כן גם להיפך: „כיונת־נדוד, עיפת גף וחרדה“ הוא מתחבט בכתלי ק־נעוריו, אעפ שהוא מבין ומכיר כי לפניו רק „קברות עם“ ו„חרבות־רוח“. וכשאנו קוראים את הספור העצוב על הנפש היפה והענוגה, שיסוריה התחילו והתפתחו, לפני ארון הספרים, ואנו מציירים לנו את היונה הרכה שגלתה מק־נעוריה ושבה אליו אחרי שאבדה במרחבים הזרים את חוס גופה ומהירות מעופה – לבנו למשורר הנתון בין שני המגניטים של הממשות והחיונית ושל ההזיה הרוחנית. לא לשוא הנהו ביאליק כל־כך אהוב ונערץ על האינטליגנציה העברית העצמית, אלא בני־הנעורים של הישיבות. הם מרגישים בו את אחיהם ברוח, כי „המתמיד“ עם כל ריאליותו הנהו בעיקרו אפוחיאווה רומנטית. רגש האהבה העמוקה והלבביות המיוחדת המורגשת ביחוסו ל„ארון הספרים“ הנם לא רק אהבת־נעורים, כי־אם יותר מזה: אלה הם געגועי־צער של משורר שהרגשת עולמו קשורה בקשורים נעלמים אבל חזקים לאותם החיים והמאורעות שעברו. ויחוסו לארץ ישראל? האין אנו מרגישים בו את היחס הידוע לארץ־האבות, שהיה אבן־הפנה לרומנטיקה העברית המסורתית הנמשכת מדור לדור? שאיפה רומנטית זו למזרח הלוהט, לארץ הזכרונות והתקוות, היתה בנפש העברי או קודם שבא לעולם המושג והשם „רומנטיות“, כמו שהיו כבר אצל הבריות כל היסודות האחרים של אותו מצב הנפש המכונה „רומנטיות“. כשאר אחיו לא יכל ביאליק, „הירוש העשיר“, לשכוח את ה„dame du cocur“ (גברת לבו) של העברי. על „יחידת נפש“ זו התגעגעו רבבות עברים גם מתוך מ״ט שערי הטומאה של חייהם. לה שאף ה„טרובדור“ שלנו הגאוני ועליה שר גם ביאליק בנגון הרומנטי המקובל („אל הצפור“, „בשדה“, ועוד). אמת כי יחד עם זה היתה עינו פקוהה לראות את כל העני והדלות הריאליים שבמשכנות ישראל

ההוים. וכה אנו רואים אצלו מעורבים זה בזה בעת ובעונה אחת הכרה ברורה של המציאות הממשית והרגשה דקה בחיי הנפש הנפלאים. סבך פלאי זה של הזיה וממשות נובע ממעמקי נפשו, וכפי שאפשר לדון מהפנטסטיקה הריאלית של „הספיח“, שרשיה נמצאים עמוק-עמוק במערכי-רוחו. במהלך-הרהוריו ונפתולי-ההתרשמות של „הספיח“ מתגלה לפנינו לא רק העקמומיות והסברוריות של נפש המשורר כיאם גם המוזאיקה המזרחית הנפלאה של נפש העברי בכלל. ובמובן זה, ביאליק הוא, באמת, משורר לאומי, לא מפני שתכן יצירותיו או חיצוניותן הן לאומיות, כיאם משום שהוא עצמו במערכי נפשו הפיוטית הנהו חזיון לאומי. בו התבטאה באופן בולט הנפש הלאומית שלנו, וגם גורלו היצירתי עברי הוא ולאומי. לחקר נפש האומה יש לגשת מנקודת-השקפה שונות, ורב הוא הענין הכרוך בחקירה כזו, אבל קו יסודי אחד ישנו בכל אחד מאתנו והוא נראה כמעט לעין: זוהי השניות, או יותר נכון, השברוריות העמוקה שבנפשו. אולי גורם ריבוי-היסודות של הנפש העברית לעדינותה המיוחדת, אולי תלויה בחסר-השלמות שלה עשירותה בצבעים ובצלילים, אך הנפש העברית „שוברת“ את כל קוי האור רק מפני שהיא כעין מעשה-משבצת, מין מוזאיקה מזרחית. בלב העברי שלטו תמיד הרבה רשויות בין בהחיותו הדתיות והפוליטיות ובין בצבוריות והנפשיות. לא ארמוזד וארימן, שהם באמת רק שתי פנים של רשות אחת, כי אם ה' והעגל, שהם שתי רשויות שונות לגמרי – רחפו כמעט תמיד מעל הכרתו של העברי. כן גם הנביאים מצד אחד והמלכים מצד שני, ועוד אלפי חזיונות המתנגדים זה לזה נגוד גמור, שמשו בכתר אחד ושלטו יחד בחיינו ההיסטוריים. וגם עתה, בתקופות „הצועניות“ שלנו, האין אנו מוצאים בעת ובעונה אחת: גדל-נפש מצד אחד ונוול גם מצד שני, רחמנים בני רחמנים – ואכזריות איומה איש לאחיו, רגש הערבות הכללית – ושנאת-ישראל נוראה, גאווה פנימית – והתבטלות חיצונית, טיסה בעולמות העליונים של רוח האדם – ושקיעה עמוקה ביון הממשות, תמימות ילדותית – וערמומיות גמישה, ועוד ועוד? למה נכסה על כל זה? אין לנו להתביש, לא בפני אחרים ולא בפני עצמנו, על הקיום הנפשיים שהתפתחו בנו מסכות שונות במשך חיינו האי-טבעיים ושישתנו בלי ספק מיד כאשר ישתנו התנאים החיצוניים, כל אחד מאתנו מרגיש בקרבו רבבות נגודים פנימיים הכאים מתוך אי-השלמות הנפשית שלנו ומתוך הרבוי ש„ביחידתנו“. והודות לרבוי הנמים של נפשו יכול העברי להאזין ולשמוע את כל הצלילים של המנגינה העולמית, והוא נעשה בן-בית ב„בתים“ הזרים השונים; כי גם את הצער וגם את הלעג, גם את השמחה וגם את האסון, את הכל תופס העברי תוך כדי התהוותם. בין יתר הנגודים הפנימיים שלנו, היותר כוללים, הוא הנגוד שבין רגש הרומנטיות ורגש הריאליות, המקננים שניהם עמוק בלבנו. כל שעה ושעה של חיינו היא ערבוביה משונה של שני יסודי הנפש האלה, של אמונת-תום והלומות-זהר מצד אחד, והכרה ברורה ומסומנה של המציאות הגסה מצד שני. העברי לא היה מעולם דון-קישוט גמור, אבל גם סנצ'ה-פנסה לא היה. איוה בלי משונה של דון-קישוטיות וסנצ'ה-פנסיות – זהו העברי, כי

מי עוד כמוהו יוכל להאחו בגעגועים טמירים על היופי העלין ובאותה שעה עצמה להסתגל למציאות היום-יומית ולהשתמש בכל פרט ממשי ומוחשי? בשניות נפשית זו המתגלה ברומנטיות וריאליות המעורבות יחד במערכי הלב ביאליק הנהו לאומי; כמו שהוא עברי טפוסי גם בשאר הניגודים הנפשיים שלו. תנאי-החיים העבריים השפיעו הרבה על גלויי-רוחו, ומשום זה כל רגע ורגע ביצירתו הנהו הכרחי כשהוא לעצמו, אע"פ שהוא שולל לפעמים את חברו ומתנגד לו. וגם ההתנגשות בין יסודי הנפש השונים מוכרחת היתה לבוא, מפני שחיי היצירה של ביאליק עמוקים הם ועשירים בתכנם, ולכל גלוי וגלוי שלהם יש מאמץ חזק. בהתנגשות זו ובתוצאותיה הראשיות – יגון היחיד והאלגיה של המנוצה והעייף – אנו רואים איזו פטליות, פטליות מזרחית, עברית. הגורל העברי הוא המרחף על יצירת ביאליק, ובוהו הוא בודאי משורר לאומי. האם הוא גם משורר עממי? – זוהי שאלה המחכה עוד לפתרון. אין שום ספק כי בהרבה מיסודי היצירה שלו ובאופני הרגשתו, בעיקרי השקפת-העולב שלו וביחסו לחיים ביאליק הנהו בן-העם, אבל בכיו אין זה אומר כי הוא עממי. להיפך, פחות מכל יש ביצירתו עממיות, יען כי היא כולה אישית ועצמית ומיוחדת במינה. אפילו „הלאומיות“ שלו אינה „לאומיות“ של יהודי פשוט הבאה בהיסת-הדעת. כיום לאומיות שבהכרה, לאומיות אבסטרקטית התלויה בהשקפת העולם האינטליגנטית. אפשר לחשוב את ביאליק לעממי רק באותה המדה שיש לחשוב לעממיים את רב ליטאי גדול בתורה או ראש ישיבה גדול בתורה ובמדות, אמת כי טפוסים אלה של אינטליגנציה עממית קרובים אל העם, מתענים אתו יחד ויודעים צרכיו וטבעו, אבל הם עולים ומתנשאים על כל העם אע"פ שהם נמצאים בתחמו, הם ספגו אל תוכם את כל ההשפעות העממיות ועכלו אותן בכח אישיותם העצמית עד שלא נודע כי פאו אל קרבם. וגם אצל ביאליק אנו רואים את יתרוננו על כל אחד מבני העם לא רק בכשרוננו המחוּן, בגאונותו ועוד, כיום ביחוד בהרגשת-עצמו, ביאליק הנהו בעיני עצמו לא כאחד-העם כי אם כמושל ושליט. והכרה זו של חשיבותו מרגשת בכל דבור ודבור שלו, ביחוד, בשירי התוכחה והזעם. מי שאינו בטוח בזכותו המיוחדת להוכיח את העם ומי שאינו מרגיש את יתרוננו עליו, אינו יכול לדבר אל העם בסגנון כזה ובשפה כזו. כשביאליק מדבר על חיי עמו אנו שומעים את קולו כקול מורה ומדריך, ואנו מרגישים את ההבדל בינו ובינינו. יתר על כן: הוא עצמו מדגיש הבדל זה, לפעמים קרובות הוא אינו מוצא כלל לנחוץ לגחון אל אחיו הגוין ולדבר עמו בלשון-נוכח, ואז מתפרצים מפיו קריאות-בוז: „הם מתעוררים מעפר, המה קמים...“ באהבת-הלאום של ביאליק חזקו יסודי הקשדנות של שמאי ואכזריות „משכילית“ מיוחדת. קיום אלה שבאהבת-הלאום אפשר היה לפגוש גם אצל רבים מגדולי היהדות המסורתית, ונזכרים הם, קיום אלה כמוּן, לא לשבח, אע"פ שערכם בכלל אינו חשוב ביותר. מה שנוגע לביאליק הנה עלתה לו לרדת קצת אל העם בשיריו היהודיים ובשירי-העם שלו בעברית, אבל גם פה לא יכל להתאפק מבלי להראות את „עשירותי“ העצמית, ב„שירי-העם“ ובשירים היהודיים של

ביאליק אנו רואים עד כמה גדולה ההשפעה העממית על המעולה שבאינטליגנטים העברים, אך גם אנו רואים גסיכך עד כמה עצמית היא יצירתו ועד כמה היא אישית ואי-עממית. —

IV סוף-דבר

ביאליק מספר על ניצוץ-השירה שלו היוצא מתחת „פטיש צרותיו הגדולות“:

— „ומחרווי יהמלט ללבבכם
„ובאור אשכם, הצתיו, יתעלם,
ואנכי בחלבי ודמי
„את הבערה אשלם.“

(לא זכיתי באור...)

וזהו — אמת. באור המדורה, מדורת ההכרה של ערכנו ולאומיותנו, שביאליק הצית בחרולי עמנו, אבד כמעט אורו הצנוע של הניצוץ הרך שבער בלב המשורר. אנהנו חממנו את גופנו הקופא מקור ולא חשבנו כלל, כי החום בא ממוקד-אדם, והתענגנו על יסוריו של ביאליק. לא לשוא הוא קורא לחרויו „שבילי אש ושלג עקוביידמים“, ומלים-עקרבים הנושכים מרע-לב את בשר-עצמם. שירת ביאליק האירה לנו את חיינו ומאירה לנו עד היום, אבל כל הארה היא בעת ובעונה אחת גם בערה, כי האור העצמי בא רק מן הבערה... יש אור חוזר, אך הוא קר, ורק האור הבא ממוקד-עצמי מאיר ומחמם, מפרה ומחיה. השמשות מאירות, ואורן מפרה ומחיה, מפני שהן בוערות באותה שעה, בוערות ונאכלות... זהו חוק עולמי, וביאליק גלה לנו בשירו הנזכר לא רק את אחד מרזי לבו הכואב כי-אם גם את אחד מסודות-היצירה האנושית. ביאליק התענה כפלים בתור משורר עברי המיוחד במינו וגם בתור משורר גאוני אנושי בכלל: ביחס משונה זה שבין המשורר וקהלו אינה אשמה ביחוד העבריות שלהם: קבתו עולמית ואוניברסלית. הרבה משוררים גדולים ועצמיים מוכרחים היו, לשלם בחלבם ודמם את הבערה שהם עצמם הבעירו עלי ניצוץ השירה שלהם ועלי אש-נפשם.

בגלויי היצירה האמנותית בכלל יש איזה צער הכרחי, ובהתיחסותנו לאמן ישנה המיד איוו אכזריות, אעפ"י שהיא באה שלא מדעת. ע"פ עצם חייו ותכלית יצירתו מוכרח המשורר, ביחוד המשורר הסוביקטיבי, לגלות את לבו לפני קוראיו ולספר לנו על חיי נפשו היותר צנועים וכמוסים. אם יבוא איש ויספר קבל-עם רגשי לבו העדינים שאינם נתנים להגלות, על אהובתו היקרה לו ודודיה שהיא מעניקה לו, על חלומותיו והרהוריו השונים ועוד דברים שבצנעה, הלא למשוגע יחשב האיש, לכהפ"ח לפטפטן נואל, אך אצל המשורר כל זה נחשב לטבעי, ואין אנו מתפלאים כלל, ואם נראה אדם עומד ומספיד את מתו היקר לו בהספד יפה ומחודד מעשה חושב אמן, אז נאמר, כי בשעה

שהמת מונח לפני האדם מעשה כזה הוא אי־טבעי ומעיד על קשיות־לבו של המספיד. אך לא כך הוא הדין במשורר. המעט מזה שרזי לבו היותר יפים מתגלים להמון העם הזר, המעט מזה שהוא עצמו מוכרח להוציא החוצה את הרהורי־לבו הטמירים – המשורר מוכרח לִשְׁרֹף לִנְוֹ עֲלֵיהֶם תמיד. גם כאשר יציקו לו יסוריו הקשים לבו של המשורר שותת דם, אף שפתיו אומרות שירה, כי זהו גורל המשורר. במעמקי הנפש שלו נולדות אנחות, אבל עד שיגיעו אל פיו הן נהפכות לחרוזים נוגים יפים. אנו מתענגים על החרוזים היפים ואין אנו הושבים כלל על האנחות שהולידו אותם, כי לנו נהפכים יסורי המשורר לענג. בלי שום הרהורי־מוסר אנו באים ודנים: שיר זה שיש לו קשר עם חיי־נפשו של המשורר היפה הוא לנו, הטוב הוא בעדנו? ואין אנו מתעניינים כלל בזה שהשיר המונח לפנינו או יצירה זו הם „חתיכת־חיים“ של המשורר, אחד מבתרי־לבו. עוד מימי יון נשאר החוק החיוני האכזרי, שהמשורר השבוי ישמח את שוביו בשירתו. בשבי־החיים הסובבים את המשורר האמתי הוא דומה גם היום לגלדיאטור המשחק לעיני קהל המנצחים הגסים. כמה שירגיש את עצמו חפשי ובן־חורין, הוא נשאר תמיד תלוי בצבור, בין שהוא גא מתבודד ובין שהוא עבד־הרבים. היוצר הגדול המרגיש את יתרונו על כל הקהל, אורג מחיי בני הצבור ארג אחד, ארג עצמי. הוא טוה את אגדת־חיו בחוטי־נפש שונים של רבבות היחידים הפזורים בתוך עדרי האנשים, ומוסיף עליהם מנימי הלב שלו, עד שהשתי נעשה כולו שלו וחותרו הוא השליט על כל היצירה. יוצר יחיד זה התקיף מבעיר את מדורתו ולאורה מתחממים ונהנים כל הנצרכים הזרים. אחר הוא גורלו של המשורר שנולד בשבי ולמד מילדותו לשמש את צבורו: הוא מוכרח להבלי על צרכי־עצמו ולהבעיר אש במדורת־הקהל...

ביאליק לא יכל היה עוד להעשות שליט־הצבור ולהיות כאחד המשוררים התקיפים העומדים ברשות עצמם ומעניקים לכל העם מטובם העצמי בלי לגחון אל־ההמון הגון. הצבור שלנו הורגל להשתמש בשירותו של משורריו, גם ביאליק עצמו הורגל לשמש את צבורו, אבל אצלו התעוררה כבר התשוּקה החזקה לחירות אישית ואין הוא מכסה על צרכי־נפשו. יודע הוא כי „האיש אשר יבוא אחריו“ יהיה בן־חורין וישר קומה ממנו, ואם שבעתים ייפו חייו מחיי המשורר – אין הוא בוש בפניו. יודע הוא בעצמו את „הרפת־חיו“ ואת גורלו המר, אולם הוא אינו מכסה על פצעי לבו ונפשו

„חשופה בכל נגיעה תעמד ובכל מדויה הרעים

„ובכל כשלונה ועלבונה:

„ראה, הנני לפניך, ראה מה היו חיי וטיבם

„וכחי מה, ומה אמונתי ומריי...“

(ויהי מי האיש...)

התגלות לב זו... בנות צעיר־גומלים בנוגע למשורר, אעפ"י שאין אנו ישרי־קמה ממנו. בעד האושר הרב שהעניק לנו ביאליק אולי יותר נכון הדבר

לכבדהו לא בהידד ובעטרות-קוצים של גאון ונביא, כִּי־אם לִמְלֵא לְכַהֲפָה את משאלותיו שהוא מחכה לִמְלוֹיִן רק מִבֵּן הדור הבא. הוא צריך להיות הביב עלינו כולו כמו שהוא, ואל לנו לדרוש מטנו שירה זו או אחרת כי כלנו מרגישים, כי ביאליק הנהו אצלנו עד היום אהבתנו המשכרה ועוד זמן רב יהיה גאותנו ואשרנו. התיחסותה של האינטלגנציה העברית הקטנה אל ביאליק, ובעתיד הקרוב גם התיחסותו של כל העם דומה להתיחסות אם מאושרה לִבְנֵי־זְקוּנִיהָ. היא מחבבת אותו, מלטפת אותו, אבל פחות מכל היא מבינה אותו הבנה אמיתית. לפעמים יש שהאם אוהבת את אהבת הלבן יותר משהיא אוהבת את הבן עצמו. גם כזה יקרה לפרקים, וביחסונו, יחס "העם", לביאליק עד־עתה, היה הרבה מאהבת־עצמנו. אנחנו התגאינו בו, לנו נעימה היתה מציאותו בתוכנו, אבל באה כבר השעה כי נאהבהו בשביל מעלותיו המיוחדות, מבלי לחשוב עד כמה הן מועילות לכולנו יחד. ביאליק היה במובן ידוע, מגלת היוחסין שלנו, ה־"Adelsbrief" של לאומיוֹתנו, וגם בצבוריותו, גם ביחידיותו, הוא תחנה חשובה בהתפתחות המחשבה וההרגשה העברית. ביצירתו אחד שתי תקופות חיים והוא עצמו הנהו הגשר היחיד בין עברנו הספרותי והצבורי ובין ההוה החיוני שלנו באשיותו של גשר זה, בין פסי הברזל ואבני הגזית, נפש אדם כלואה חיים, ובכל פעם ופעם כשעובר מִי־שהוא על פני הגשר, עובר ושר משמחה ומרחבת־הנפש על יפיו ופלאיו, נשמעה אנחה חרישה של נפש המשורר. בכִּזו לִמְרוֹת עצב זה המרחף על הגשר, יקר הוא לנו וחשוב בעדנו, ואין אנו יכולים שלא להתענג עליו ולשמח בו. שירת־היחיד של ביאליק לא היתה כתובה בפירוש, במגלת היוחסין שלנו הנזכרה, אבל אנו יודעים כבר עתה, כי דוקא בהופעתה התגלתה תחינו הלאומית, עד כמה שישנה בכלל תחיה זו, וכי שירת־היחיד היתה eo ipso מאורע צבורי ולאומי חשוב אצלנו. אהבתנו והערצתנו את ביאליק כשהיא לעצמה הנה עובדה לאומית חשובה, מפני שע"י אהבה זו מצאנו קנין לאומי משותף אחד.

אבל יחס זה אל ביאליק כאל מרכז־אהבה וקנין לאומי הנהו רק המדרגה הראשונה בהערכה הנכונה של המשורר הגדול כמו שאנו רואים בקנינים הלאומיים השונים, שמתחלה הם מעוררים אצל כל הקבוץ הרגשה שוה וכללית, ורק אח־כ במשך ההתפתחות יתחיל כל אחד ואחד להעריך אותם ע"פ הלך־נפשו ולהתיחס אליהם יחס אישי ויחיד, כן גם ביאליק צריך להעשות מעין־אשר בשביל כל יחיד עברי. גם הוא יעורר הדי הרגשות שונות והרבה הרהורים שונים אצל כל מי "שיתיחד עם ספר נפשו" ואז ימצא את הערכתם הנכונה ואת ההבנה האמיתית. אז יעשה משורר צבורי זה יקר ליחידים, מה שקשה לפעמים הרבה יותר מלהיות אהוב על הכלל. אור הטרגיות הפנימית, שפע הרעיונות והחזיונות, למק עולמו היפה ישתקפו בנפש היחיד באופן מיוחד, ויעוררו בה הדי חבה ללבית עמוקה, כי ביאליק הוא בציקרו משורר יחיד שברבנו ואיננו משורר עממי. ודאי הרגישו רבים, כי בשעה שמתכוון הלב מעצב אי־גודע די לנו להתיחד, "עם מגלת לבבו" של ביאליק ולקרוא חרש בדפיה הנוגים והיפים, כדי שיוקל הכאב הנפשי. ודאי יודו רבים, כי בתוך

הענגים הספרותיים השונים הנמצאים תחת ידינו בספרותנו או בספרות העולמית, אחד הוא העונג שאנו מקבלים מקריאת ביאליק בטעמו המיוחד ובריחו העצמי. אם צרי נתון בחרוזיו או קסם פלאי שפוך עליהם — אך נפשנו „שכורת אהבתו”. הוא הוא מגחמנו, לא המנחם הלאומי, כי אם המנחם הפרטי שלנו: כי לי — בשבילי — יקר ביאליק, יגון-היחיד שלו נהפך לאושר היחיד שלנו. בשעה שענני תוגה מכסים שמי ועצב קודר עוטף לבי, מוצא אני נוחם בו, ובשביל זה אני, היחיד העברי, מכיר לו תודה ומעריצו. בשביל חרוזיו היפים המשכיחים בי צערי, בשביל צלילי העוז שלו המעוררים אותי ברגעי החולשה, בשביל דבריו הלבביים המרככים את כאבי — בשביל כל הטוב והיפה שיש באישיותו היוצרת — ברוך יהיה. בשעה שאני, פלוני בן פלוני, מתענג על יצירת ביאליק, אין אני שוקל את ערכו בעד הרבים, בעד הצבור או האומה, ואין אני חפץ כלל, לחשוב על זה שהרחוב הגדול ימצא בו. יודע אני באותה שעה את ערכו בעדי ומשום שהוא יקר לי ויקר גם ליחיד אחר ותביב גם ליחיד שלישי ורביעי הוא צריך להיות יקר וחביב על „הלאום”, מפני שכולנו הננו בני אותו הלאום. יבוא היום וכל היהודים הבודדים, גם המסכנים וגם המאושרים, כולם ישאו את עיניהם המביעות אהבה ואמון אל מנחמם זה, ששר לנו ראשונה מתוך צער וענוי את שירת-היחיד היפה. מאושרים אנחנו, כי יד הגורל הקשה לא אבדה את הנפש העשירה שהיתה זמן רב במחנק, ולבנו יהמה לקראת תשובת המשורר על השאלה בדבר נפשו: „ותחנק?” — „לא, פרפרה ותשורר, מלאכי!”... ואמנם בשירה זו של הנפש המפרפרת ימצא כל אחד הד כאבו. מי שמרגיש עוד את צער השכינה הבודדה ואת עצבו של ארון-הספרים, מי שחזקו בקרבו רגשי הטבע ומי שלבו יבכה במסתרים על האהבה והעלומים — כולם יפלטו אל ביאליק כאל אחיהם הגדול, אחיהם המתונן. כל אחד מהם יוכל לאמר:

בצרתו לי צר ובאשרו לי טוב — תהי עליו ברכת ה', על ידיך נפשי זה, על משורר לבי זה!

תרע"ו-תרע"ז בנדודים.

היסטוריה של איש צבא יהודי

ממערכות שנת 1915

ודוי של אחד מרבים

המחבר, בעל ה"היסטוריה" הזאת, לא בליטריסטן הוא, כי-אם היסטוריון. מטרתו היא לתאר את ההיסטוריה הפוליטית של יהודי רוסיה בני דורנו בתמונת דברי ודוי כתובים ביד אחד מהם, ביד יהודי, שנולד בשנת 1881, שהיא ראשית תקופת ה"פוגרומים", וימי חייו תמו בשנה השנית למלחמה העולמית שבעת הזאת. כל ימי חיי "הגבור" המתואר חלים בתקופת המלחמה, שממשלת רוסיה נלחמת עם היהודים זה חמש ושלשים שנה, ומתוכם נשקפים המומנטים היותר חשובים שבה, במלחמת רוסיה זו עם יהודיה. פה עולה על הבמה דמות דיוקנו של אותו הדור היהודי, שאצל ערש ילדותו הרעימו סערות הפוגרומים האזרחיים ועתה השיגוהו בלהות הפוגרומים הצבאיים. "היסטוריה" זו אין בה אפילו שורה אחת, שאין למצוא עליה עדות במעשים ידועים לכל או בהרבה תעודות כתובות שבקרב הימים הן עתידות להתפרסם*.

תחלת ההתעוררות לחבור הרשימה ההיסטורית הזאת, היחידה במינה, היתה פרי מכתבים של אנשי צבא יהודים משדי המלחמה שבימינו (קטעי מכתבים כאלה נדפסו לפעמים ב"ז'ורנאלים ליהודים). רושם חזק ביחוד עושה אחד מהם. הוא מכתב אחד הפצועים, שהובא לאחורי המערכה ומת בבית-החולים הצבאי הקיובי בסוף שנת 1915. מתוך דבריו בוקע ועולה קול נאקת נפש אינטליגנט טפוסי מ"חחום המושב", אשר עבר בכל מדורי הגיהנום, הממלאים את היהודים בעשרות השנים האחרונות, והשתתף בחבלי תנועת השחרור בשנת 1905 ולאחרונה נשרי שרפה מוסרית בלהבת המלחמה העולמית. האיש הזה היה

* מלבד כתבי ערכאות ותעודות שונות מומנים קודמים היו בידי המחבר גם הרבה תעודות אפיציאליות מהשנים האחרונות וגם תאורים וספרים בכתב ובעל פה של עדי ראיה.

יכול לכתוב חבור יורד חררי בטן בשם, ודוי של אחד מבני הדור, אך הוא הספיק לשפוך את נפשו הדוויה רק בשורות האחדות האלה, שכתב באגרת לפני מותו: "יש אשר יבהילוני הרהורי לבבי כל-כך, שאני דואג, שמא אצא מדעתי. אני מתאמץ להמנע מהרהר, לשכות את כל מה שהיה מעסיק אותי קודם לזה, וביחוד לשכות שעלה בגורלי הכבוד להיות מן המשתתפים ב,מלחמת השחרור" הזאת, כמו שקוראים לה בקצת הוצאות עתונות, אך את הדבר האחרון הזה לא יניהו לי לשכות, כי על כן אני מבני העם הנבחר. אף אמנם כבר הורגלתי בזה: גם עד העת הזאת מצאוני צרות רבות ורעות כאשר אני יהודי: במדה מספקת הגינו עלי רגש כבודי הפרטי והלאומי והאמונה בצדקת הענין, אשר הקדשתי לו מבחר כחותי. אך לפי הנראה לא הייתי מוכן כל צרכי לאותן המכות האכזריות, שהוכו היהודים ביד נדיבה מאד מעצם היום הראשון למלחמה, גם פה באחורי המערכה, גם בתוך המערכה פגעה בי שנאה עזה כל-כך, שלא עצרתי כח להתגבר עליה. אני נדכיתי, שחיתי תחת עול סבל השנאה, ולעמוד בקומה זקופה, אם אשאר בחיים, לא אוכל עוד לעולם."*

סיום שירת-תוגה ארוכה, שירת חיים שלמים שכלו ביגון ואנחה, נשמע במלים האלה, ובצרוף הרשימות האחדות שבניקרוולוג הוא מעורר הרבה זכרונות בלבבות בני דורו, שלשלת ארוכה של הרפתקאות קשות, שעברו לא על אותו האיש בלבד, כיאם על רבים אתו, כל התלאה הרבה, שעברה דור שלם, נזכרת ומתחדשת בדברים האלה, וכמו מאליו מתחבר בלב קוראיהם ודוי, שלא הספיק בעליו הנפטר לכתבו. הודוי הזה ינתן בפרקים שלפנינו.

א

אני נולדתי בשנת 1881, במרוצת הימים הבינותי את הסימן הרע, שהיה צפון לי בזמן הולדי: הלא השנה ההיא היתה תחלת תקופת ה"פוגרומים" ביהודים, וה"פוגרום" נטפל אלי בתמונות שונות בכל דרכי מערש ילדותי עד קברי, שאני עומד עתה על עברי פיו.

זכרונותי המטושטשים הראשונים מימי ילדותי קשורים בספורי פוגרומים. אבי - מורה עני בבית-ספר באחת מערי הפלך הקיובי, - לא ספר לי את המעשים המעציבים ההם, כי לא אבה להדאיב נפשי, נפש ילד תמימה. "כמשכיל" אידיאליסטן מבני שנות הששים, החזיק תמיד בנועם תקוות ימי נעוריו, בשאיפות השכלה ותקונים, ורק השתומם למראה היריעה השחורה החדשה, הנמתחת על דברי ימי היהודים, וצללי תמונת שנות הבינים המרחפים עליה. הוא לא הבין, איך יכלה "מרכבת הפרוגרם" לחזור לאחוריה, וחשב שאין זה אלא הלום רע, בעותי תרדמה, שבעוד רגע כליל יחלפו. הוא מת באמונת ילדים זו, אשר גם המשבר הנורא שבשנות השמונים לא יכול לפגום בה אפילו פגימה כל-שהיא. אבל אני לא ירשתי מאבי את תום לבבו זה. עלי השפיעו יותר ספורי אמי,

(* "ייוור. ניריליא", הזכרת 29 וחזרת 27, בניק-ולוג על גולדשטיין.

שבינתה במראות החיים היתה קצרה ופשוטה מבינתו: הספורים האלה כוננו ראשונה את מבטי על מחשכי התהום שלפני. בשני ילדותי הראשונות, ואני הייתי ילד רגשני, שמעתי לא אחת ולא שתיים מפי אמי מעשה נורא, אשר בראשונה הבינותיו אך במקצת, ואחרי כן התברר לי מעט מעט. היא ספרה איזה מעשה ב"קצפים" שהתנפלו על ביתנו, שכל בני ביתנו התחבאו במרתף, ובו נשמע קול נפוץ מתוך דירתנו הנהרסת, שאחרי כן פרצה חבורת השכורים אל מקום מקלטנו, והם הכו את אבי ואמרו לעשות איזו רעה נוראה מזאת לאמי ולאחתי הבכירה. עוד ספרו לי, כי אני שהייתי עוד יונק, נצלתתי ממהלומות, כי הצפינו אותי תחת חבית הפוכה, ואני ישנתי באותה שעה. זה היה הפוגרום האחד אשר פגע בי בשנתי. את הפוגרומים האחרים ראיתי והרגשתי בהקיץ.

אבותי היו נוסעים לפעמים לקיוב ומתאכסנים שם בבית דודנו, שהיה סוחר עשיר ותושב בעל-זכויות בעיר הזאת, שישבתה אסורה להמוני היהודים. הם נסעו שמה פעם לפא איש מבני ביתנו אצל ה"פרופיסורים" הקיוביים ופעם לקבל תמיכת כסף מאת הדוד העשיר. באחת מהנסיעות ההן הובאתי גם אני שמה, ואני זוכר יום ולילה אחד בעיר הזאת: ביום הוליכוני ברחובות היפים והראוני בתים גדולים והיכלות, אשר לא ראיתי כמוהם עד היום ההוא, ובלילה שאחרייו... בבית מחלקת הפוליציה. כי נקרינו שם בשעת "ציד", שהיו עורכים לפרקים לצוד אנשים יהודים, שאין להם זכות ישיבה בעיר. בשעה מאוחרת בלילה, כשהיינו כולנו ישנים, פרצו שוטרים אל בית דודנו ויסחבו ויורידו את אמי מעל משכבה ויובילוה אל ה"אוצ'אסטוק" עמי יהוד, ואני אז נער כבן שמונה שנים. שם עצרו אותנו עד הבוקר בדירה סרוחה קטנה, ואחרי כן הביאוני לפני פריסטב מלא חמה, אשר גדף את אמי בקול זעם ואיים עליה, שישלחה משלוח אסירים אל מקום מולדתה. אולם כאשר בא דודי, שככה חמת הפריסטב, ואחרי קבלו כסף פדיון קצוב שלח אותנו לחפשי. על מנת שנצא מן העיר עוד ביום ההוא. אז נודע לי בפעם הראשונה, כי היהודי הרוצה לדור בקיוב חוטא הוא על פי חוקי רוסיה ואפשר לשלחו על זה יחד עם גנבים ושוודים. זאת היתה המכה הראשונה לרגש הצדק והמשפט, שקניתי לי בילדותי ב"חדר" מספרי התורה והגביאים.

אחרי כן לא תמתי עוד, כשקרה בבית אבי המקרה הזה: אל עירנו הקטנה באה מדי שנה בשנה מאחד הכפרים הקרובים משפחה קרובה לנו לימים הנוראים, כדי להתפלל בבית-הכנסת עם הצבור ולראות את קרוביהם ומכריהם, בני קהלתנו. בקרובים אלה, שהיו בני כפר קבועים מכבר, לא נגעו "החוקים הזמניים" הנתונים בשנת 1882, שנאסר על פיהם ליהודים להתישב בכפרים, אך לא נגזר בהם גרוש על אותם שנתישבו מכבר. בכל שנה ושנה היו באים ויושבים בעיר ומתפללים בבית-הכנסת שלשה שבועות - מראש השנה עד אחרי חג הסוכות - וחוזרים לכפר מושבם ולעבודתם ואין מכלים דבר. אבל פעם אחת נסעו אורחינו אחוי החגים אל הכפר כדרכם, ובעוד ימים אחדים חזרו ובאו לפני שער ביתנו בעגלות טעונות כלי בית. השלטון המקומי גרש אותם מן הכפר, בפקודת שר-הפלך החדש, שהיה צורר יהודים, כדין "מתישבים חדשים",

אחרי שבתם שלשה שבועות מחוץ לכפר וכפי מה שנודע לי אחרי כן נתפשט המנהג מאד בעת ההיא לפרש את החוק באופן זה. אז הבינתי בבית י"ד שלי, שאכר רוסי יש לו רשות לבוא לימי ווגים אל עיר ולהתגולל בבתי משקה, ויהודי שנסע להתפלל בבית־הכנסת דינו להגרש מן הכפר אשר ישבו בו אבותיו ואבות אבותיו. כל זאת הבינתי ואשמור בלבי.

אבל גם עלי בעצמי עברה כוס הגרוש. אבי נדחה ממשמרתו, משמרת מורה בבית־ספר של הקהלה היהודית שבעירנו, והתחיל מבקש לו הוראה פרטית בבתי עשירים. בעת ההיא הציעו לו להתישב במוסקבה, כי מכריו מצאו לו שם הוראות־שעות בבתי סוחרים אחדים, שרצו להמציא לבניהם השכלה עברית. וזכות ישיבה יעצוהו לרכוש לו באופן זה: אמנו תפתח בית מלאכה לתפירת בגדי לובן, ואבי ידור בבית אשתו התופרת ויבטח על חסד הפוליציה. רק ההוצאה תרבה על־ידי סגולה זאת. כן עשינו וגם הצלחנו: אבי היה מורה לשעות, ואמי תפרה לנו בגדי לובן ב"בית מלאכה". אך לא ארכו ימי שלותנו, כי בא מועד חג הפסח שבשנת 1891. זמן הגרוש האכזרי, גרוש מוסקבה."

זוכר אני את היום ההוא, אחד מימי חג האביב, שהתפללתי בו עם אבי באחד מבתי־הכנסיות במוסקבה; בשעת התפלה עבר בין המתפללים קול מלחשים בדאגה. ואני רואה, והנה האנשים נאספים חבורות חבורות ושואלים וחוקרים זה את זה. מתוך שיחותיהם נשמעו המלים: "פקודת הקיסר... לגרש את היהודים ממוסקבה"... ופנים חורו, וראשים הירדו ועוצב מיוחד הורגש בקול החזן בתפלת המוסף. המתפללים הלכו איש לביתו וביום השני כבר הספיקו כולם לקרוא את הגזרה הרעה בעתונים. גרוש נגזר על כל בעלי המלאכה והחרשים היהודים, גם על אותם שנתישבו בעיר לפני ימים כבירים והפוליציה התחילה לעשות שפטים. בעלי המלאכה רק למראית־עין נפגעו ראשונה; לעוסקים במלאכתם באמת נתנו זמנים שונים, משלשה עד תשעה חדשים, לצאת ממוסקבה. בני ביתנו נמצאו כמוכן בין החוטאים, שהוטל עליהם להתגרש בלי אחר.

זוכר אני את הלילה הנורא שאחרי פרסום הגזרה. אנשים טובים הקדימו להודיענו, שעתידיה הפוליציה לעלות על הגיטו שבמוסקבה, כי "ציד" יהיה ב"הצד הגלילובית", שרוב היהודים המתאכסנים בה היו מחוסרי זכויות או בעלי זכויות מדומות, ובתוכם היו גם בני ביתנו. כדי שלא להנתן במאסר, גמר אבי, כמו שגמרו עוד רבים עמו, לבלות את הלילה ההוא לא בביתו, כי־אם בחוץ, כי איש לא היה נותן למחוסרי זכויות כמונו ללון אצלו בלילה ההוא. בליל מרס קר שוטטנו ארבעתנו — אבי ואמי ואחותי ואני — ברחובות העיר. הלכנו, שבימי הפסח היא במלואה, הפריעה אותנו משבת על אחד הספסלים בבולבר, כי שם יכול השוטר הקרוב אלינו לראות אותנו, על כן הלכנו דרך משעולים ופנות נסתרות כחבר גנבים, לאחרינה נלאינו נשוא ונבוא אל אחד הבולברים ונשב על ספסל. אך קולות גסים ורועצים העירוני פתאום. פקחתי עיני ולפנינו עמדו שוטרים מן הסובבים בעיר: שוטר ראשי סחב את

אבי בקצות צוארי מעילו וינהם עליו בהמה: „אני אראך, זייד, בן בלי בית, איך להסתתר!“ בלית חבל שוטרים הוליכו אותנו אל מחלקת הפוליציה, שם חקרו אותנו וימצאו את „עוננו“ ושלחנונו אל בית-האסורים למשלוח. בבית-האסורים ההוא באנו בתוך המון יהודים שכנים לנו מדיירי החצר הגליבובית. הם ספרו לנו כי בלילה הוציאו אותם ממעונותיהם בשעת הציד ויוליכו אל המקום הזה לשלחם ממוסקבה בין האסורים אל מקום מולדתם. בית-האסורים הגדול והמרופש היה מלא פושעים רוסים, שהובאו שמה להשהות עד שיגיע זמן שלוחם, ואנחנו הוכרחנו לשבת שני שבועות בתוך חבורה זו של גנבים ומרצחים. נורא הוא זכר הימים והלילות ההם, – אינני רוצה לתארם, מבין החשכה הזאת מזהיר לי יום אחד. אבי שהיה רגיל לשבת כרד בפנה ולקראו בתנ"ך הקטן שלו, קראני פעם אחת וישם אצבעו על אחד מעמודי הספר ויאמר: „קרא זאת“ ואקרא את הפסוקים האלה: „נגש והוא נענה ולא יפתח פיו, כשה לטבח יובל, וכרחל לפני גוזויה נאלמה ולא יפתח פיו. מעוצר וממשפט לוקח, ויתן את רשעים קברו“ (ישעיה נ"ג). ואבי אמר אלי בלחש: „הם חושבים, שהנבואה הזאת נאמרה על משיחם, אבל אנחנו היהודים יודעים את כונתה האמתית. לא באדם אחד שנצלב ידובר פה, כי-אם בעם שלם. גם עתה נתונים בני עמנו את רשעים בבתי-כלא רק באשר הם יהודים“. דמעות התגלגלו על לחיי אב הצנומות ונשקעו בעבי זקנו הרחבה. דבריו היו כאש צרבת בלבי, אני הרגשתי את הוראתם יותר ממה שהבינותיה, אל הבנת הדברים הגעתי בזמן מאוחר מזה הרבה אך ברגע ההוא נורע בקרבי ראשונה בעודני בן עשר שנים זרע המחאה הפוליטית. רעיונות קשר התרוצצו במוחי: „נאלם ולא יפתח פיו כשה“ – על שום מה? ולמה מחריש העם הנענה ואיננו נלחם עם מעניו?

בחבורות האסורים הוליכו אותנו ימים רבים ונתעכבנו בדרך בכל התחנות המיוחדות לזה. לאחרונה הובלנו אל עיר מולדתנו שב„תחום המושב“ ומסרנו לידי הפוליציה שלה, והיא שלחה אותנו לחפש, והשיבה לנו את זכותנו למות ברעב, במקומות שמותר ליהודים לשבת בהם. תיכף אחרי נסיעתנו זאת, שנסענו לא ברצון, חלה אבי, כי נענה בטלולני הנסיעה היא הקשה והארוכה, ויחלה מחלה עזה, ובימים מעטים יצאה נפשו – נפש זכה של אידיאליסטן מקשיב, מנגינות שמים בארץ מלאה חמס ושוד. בן אחת-עשרה שנה הייתי ליתום.

ב

נדודים חדשים באו עלינו. אחרי הרפתקאות ארוכות מצאו בני ביתנו, שנתינתו, מקלט להם בקיישינוב, כי בעזרת קרובינו פתחה אמי שם חנות של מיני מזון. הקרובים ההם דאגו גם להשכלתי. רצונם היה למסרני לגימנסיה, אבל הנורמה הפרונטנטית עמדה לשטן בזה. זוכר אני יום אוגוסט אחד, בחדר גדול מחדרי הגימנסיה ישבו הבוחנים, ולפניהם ספסלים, ועל הספסלים יושבים צפופים נערים יהודים בעלי פנים דלים וחורים ועינים מביעות דאגה,

שלא כדרך ילדים. כולנו באנו להבחין לשם כניסה למחלקה השלישית, ובתוכנו היו גם הרבה נערים שכבר הצליחו לעמוד בבחינה אל המערכות הקודמות בשנים הקודמות, אלא שנשארנו מחוץ לגימנסיה בגלל הנורמה. כולנו היינו מעותדים היטב ומוכנים עד כדי „חמשה“, וגם אחרי כל הטרוניות של הבוחנים ענינו כהלכה; אבל הוברר הדבר, שמשלשים הנבחנים יכלו להתקבל רק שנים, כי רק שתי „ווקנסיות יהודיות“ נמצאו בגבולות הנורמה. הווקנסיות נתנו לשנים מבני עשירי המקום, שהיו נושאים ונותנים עם דירקטור הגימנסיה, ואני נשארתי בין הנפסלים. וגם הפעם הרגשתי מדקרת עלבוי גדול בלבי.

מן העת ההיא החיליתי להתענות בענויי „אקסטרן“. את שעורי הגימנסיה למדתי בבית בעצמי, ולפעמים בעזרת מורים עראיים מקרב סטודנטים רודפי צדקה וחסד. בכל שנה נבחנתי בשביל המחלקה הגבוהה ובכל פעם הצלחתי, ובכל פעם ענו לי בנוסחה אחת: „ווקנסיות ליהודים אין“... פעם אחת אספתי מעט כסף בשכר הוראות שעות, שהוריתי בזול גדול, ונסעתי לאודיסה, בירת הנגב הזאת משכה את לבי זה ימים רבים במוסדות ההשכלה ובקולטורה „האירופאית“ שבה. שם קויתי למצוא תמיכה מאת חברת מפיצי השכלה, אשר היתה בעיני מרחוק כמקור ישע למבקשי השכלה, אבל בבואי שמה מצאתי את עצמי בתוך חיל גדול של „אקסטרנים“, והחברה נתנה את מחסורם בשעורים, שהספיקו אך להציל את האומללים ממות ברעב. עד למחסור פת לחם הגעתי גם אני פעמים אחדות. לא אחת ולא שתיים שמעתי באספות הברים אקסטרנים עניים נאומים, אשר חרד לבי לשמעם בראשונה, פה גמל זרע המחאה הריבולוציונית בקרב הצעירים מרי הנפש, אשר מנע בית-הספר מהם לחם רוחני והשליך אותם לחשכת תהום הרחוב... אחרי צרות רבות הגעתי לגמר שעורי הגימנסיה, נבחנתי וגם הצלחתי וקבלתי תעודת בגרות ונתתי עיני באוניברסיטה. אבל גם הפעם הוצגתי לפני משוכת קוצי הברזל של „הנורמה היהודית“. ביגיעות שאינן מדרך הטבע דלגתי על המשוכה, הגם ששרטתי את נפשי בקוצייה, ונכנסתי אל האוניברסיטה שבעיר המלוכה.

פה החיליתי לשאוף רוח בנשימות שלמות! בכל כחי נספחתי אל תנועת הסטודנטים שבסוף המאה התשע-עשרה, שהם הכינו את הריבולוציה. אך מי עשני לריבולוציוניר? – הממשלה בעצמה העבירה אותי דרך בית-הספרה המיוחד, המסוגל היטב לזה, משנות ילדותי הראשונות. ספורי אמי על דבר הפוגרומים שבשנת 1882, „הציד“ הקיובי, המאסר המוסקבאי, דמעות אבי בבית-האסורים למשלוח, מצוקות הנסיעה עם האסירים, ענויי הילדים בידי מורי הגימנסיות, ההתדפקות על דלתות האוניברסיטה במצב עבד נבזה מלידה – היש לך הכנה גדולה מזו לעסקנות ריבולוציונית? עוד בשנים אשר שוטטתי רעב בחוצות אודיסה נשבעתי להקדיש חיי למלחמה עם אותו המשטר, שדכא את משפחתי הקטנה ושעודנו מדכא את משפחתי הגדולה, את העם היהודי. חמת אבותי – נביאי הדורות הקדמונים, שהורו ראשונה את תורת הצדק הסוציאלי – נצטרפה בקרבי עם חמת נביאי דורנו. המחאה הלאומית זותבוללה במחאה הסוציאלי, והריבולוציה היתה אמונתו...

הדבר הזה היה בשנה האחרונה למאה שעברה, בעצם ימי שביתות הסטודנטים. אני הלכתי בראש מאניפסטציה ושכחתי לגמרי שיש להזהר קצת, ונתפשתי והושבתי בבית-האסורים, ואחרי כן הושם חלקי בין הסטודנטים ונענשים שנמסרו ל"עבדות" הצבא בימי המיניסטר בוגוליוב, ואעבור מהאוניברסיטה אל הקסרקטין.

שלוש שנים עבדתי בצבא בתור איש-צבא פשוט, כי בגלל יהדותי נתקפחו הזכויות המיוחדות התלויות בהשכלה, שנתגו לחברי הרוסים. בצבא קפץ עלי רוגו שנאה גסה ליהודים. שר הרוטה שלני, שדלה את כל חכמתו הפוליטית מן העתונים הריאקציוניים צוררי היהודים ממין "הגוב' וורמיה", היה קורא ליהודים שבאנשי חילו אך "זידים". הוא היה מתעלל בנו ככל אשר מצאה ידו לעיני כל הרוטה, מביע מהתלות מרגיזות וקורא לנו בלעג "אצילי ירושלים" וצועק בשעת כעסו: "יודים, בעלי פאות, ראשונה!" ממנו ראו ונהגו כמוהו גם השרים הקטנים ממנו והרבה אנשי-צבא פשוטים רוסיים ופולניים וימררו את חיינו בצבא מאד. כמה פעמים לחצתי בידי את קנה הרובים שלי לחיצת הזדעזעות עצורה, ובכל עוז רצוני התאפקתי מהשיב חורפינו דבר! תמיד כל היום התחמץ לבבי, על כי אין טעם בעבודתי, "לארץ המולדת", אשר לא תכירני לבן לה ותבדילני לרעה במדה מרובה מאד גם מבני נכר, שהם זכאים לשבת בכל מקום ברוסיה ועם זה אינם חייבים לעבוד בצבאה. עבודת הפרך הצבאית שלי נגמרה בשנת 1903 באביב. אני שולחתי לחפשי ואשב ברכבת ואסע לקישיניוב עירי ודרך באתני השמועה הנוראה על דבר הפוגרום הקישיניובי.

כל מה שקראתי בעתונים הרוסים, שנסתתמו דבריהם מפני הצנזורה שבימי פליבה, היה כאין נגד המראה אשר ראיתי בבואי, "לעיר ההרגה" מקצה שבוע אחד אחרי יום העברות. עוד בנסעי מבית התיבות דרך הרחובות אל קצה העיר הרהוק, מקום דירת אמי, ראיתי סימני הרס בכל פסיעה ופסיעה: חלונות בתים וחלונות חנויות שבורים וסתומים בנסרים, ובבתי העניים שבסמטאות — הורים פתוחים תחת חלונות ודלתות; פה ושם התגוללו עוד בחוצות ובחצרות, שנהרסו שעריהן, גם כתמים שהורקו: "כתמי דם" הסביר לי בעל עגלתי, איש יהודי, וספר לי מיד הרבה דברים, אשר לא ידעתי קודם לזה. בלב דופק נגשתי בעגלה אל בית אמי הקטן, ומיד נראו לעיני חלונות שבורים פקוקים בסמרטוטים. כשנכנסתי הכרתי בכבדות בזקנה החורת, שנפלה על צוארי, את אמי, אשר היתה עוד כמעט צעירה ומלאה תנועת חיים בצאתי מעירי. ראיתי והגה תחושת רחבה על מצחה. מה זאת? — "אין דבר, כבר נרפא: חוליגנים הכו בגור עץ על ראשי". ואיה אחותי? פני אמי חורו תורת מות. בלי כח נחתה על הכסא ותתן קולה בבכי. מה לה? "נהרגה"? — "לא". "נפצעה?" "אויה, בני, רע מזה". הבינותי הכל. עיני חשכו. רגעים אחדים בכינו שנינו בקול ובמרירות, אחרי כן נודעו לי פרטי המעשה. אחותי הנשואה, אשה צעירה, הסתתרה בעליה עם אישה ובנה היונק. אז באו המחבלים ויכו מכות אכזריות את אישה ויסחבוהו וירידוהו מן העליה ויענו את אחותי, ואת פי הילד היונק

אשר בכה סתמו בסמרטוט ויחנק. אחותי שכבה עוד ביום בואי שמה בבית-החולים בין מאות פצועים ושבורים, ודאגו לה שלא תצא מדעתה. אש תופת התלקחה בלבי, דאכון ובושה בערו בי יחד, דאבון על המומתים והמחוללים ובושת פנים על אחי שנתנו לרצוח ולחבל אנשים קרובים להם ולא התיצבו לקראת חבר השכורים המנוולים המתנפלים עליהם. מדוע לא נוסדה הגנה עצמית יהודית, בזמן שהפוליציה והחיל עזרו למחבלים? למה לא הגינו על כבודם, אם לא יכלו להציל את נפשותם? למה נפלו יהודים למאות ומחיל קרושיוון רק שנים או שלשה? ולמה עוד המסית הנבל הזה חי עם שאר מכיני המטבח? בקצף אין אונים שוטטתי אנה ואנה. באחד הימים ההם נערכה אזכרה להרוגים בבית-הכנסת, ואבוא שמה בתוך הבאים ואשמע את הבכיות המפוצצות לבבות וזמרת קינת „אל מלא רחמים“, אבל מהרה קפצתי ויצאתי מבית-הכנסת, כי נחמץ לבבי מפני אותו הרגש המר, אשר הביע משוררנו בעל „עיר ההרגה“ אחרי כן בשורות הזעם האלה:

ובאת עמם ביום צומם אל תפלתם
 ושמעת זעקת שברם ונסחפת בדמעתם,
 והבית ימלא יללה, בכי ונאקת פרא,
 וסמרה שערת בשרך, ופחד יקראך ורעדה
 ככה תאנח אומה אשר אבדה אבדה...
 ואל לבכם תכיט – והנו מדבר וציה,
 וכי תצמח בו חמת נקם – לא תחיה זרע
 ואף קללה נמרצת אחת לא תוליד על שפתיהם.
 אני גמרתי לעשות כאשר יצוה המשורר:
 „יחללו לבדם צרתם – ואתה אל תחללנה...
 תשאר הצרה לדורות – צרה לא נספדה,
 ודמעתך אתה תאצר, דמעה בלי שפוכה,
 ובנית עליה מבצר ברזל וחומת נחושה,
 של חמת מות, שנאת שאול ומשטמה כבושה,
 ונאחזה בלבבך וגדלה שם כפתן במאורתו
 וינקתם זה מזה ולא תמצאו מנוחה;
 והרעבת והצמאת אותו – ואחר תהרוס חומתו
 ובראש פתנים אכזר לחפשי תשלחנו“.

יסוד הגנה עצמית בפני פוגרומים היה לי לעבודת-חובה ראשונה במעלה, ואסע ואבוא לערים שונות, שהיה לדאוג עליהן דאגת הסתה לפוגרומים על ידי חיל הז'נדרמריה של פליבה, שעסקה בהסתה זו, ובעזרת חברים מבני מפלגתי כוננתי בהן חבורות יהודיות להגנה עצמית. בסוף ימי הקיץ נודע לי,

כי אחת מהחבורות האלה הראתה גבורה נפלאה בשעת הפוגרום שבהומל. ספדתי לחברי שנפלו חללים בעבודת הגנתם, אבל הרגשתי באותה שעה גם רגש גאווה בתור אחד מאנשי החיל הנלחם על כבודו עם, חילי האויב העצומים ממנו.

אחרי כן התלקחה מהר מלחמת יפוגיה. אני הייתי בין הראשונים לגיוס והובלתי בחפזון מדרום לשדות השלג שבסיביריה ומשם למנדוז'וריה. בהרבין פגשתי בתבורת יהודים שהגלו שמה מארט-ארטור בפקודת בעלי השלטון הרוסי ימים אחדים לפני המלחמה. ואני הולך להלחם לפורט-ארטור, לבעבור תשאר בידי רוסיה, אמרתי בבדיחה מרה. הפעם הלכתי לשפוף דמי בעד רוסיה בתור איש-צבא פשוט, ונדמה לי, שחברי המזוינים כמוני ישימו לב קצת למעשה רב זה, אבל טעיתי: בעלי השלטון הצבאי ואנשי-הצבא - אמנם לא כולם - התנהגו עמי בחשדנות, כמו שהתנהגו בראשונה בימי השלום. העבודה בצבא בתנאים כאלה נהפכה לי למכאוב מוסרי קשה. על יד מוקדון נפצעתי והוצאתי מן המערכה. בהתראפי העברתי מבית-חולים לבית-חולים, ובשוכי לרוסיה האירופאית כבר סערה בה הריבולוציה, ואני מצאתי את עצמי בתוך בני הבורה.

הי שנת 1905, שנת הריבולוציה הגדולה והפוגרומים הנוראים, שנת התקוות המזהירות והיאושים המקדירים, - היש בין פרצופי פני המשתתפים בדרימה המרגזת שלך פנים טרגיים יותר מפני יהודי? היהודי פרץ אל תנועת השחרור בהמת געלב ובהתלהבות של מסירת נפש. אותו החבוש בתחום המושב, שנהגו בו מנהגי עבדות מחפרת ואינקוויזיציה פוליטית, הלך למלחמה עם המשטר הישן כמעט בהתלהבות של איש דתי אדוק. כאשר המשתתפים בריבולוציה מקרב היהודים הרגשתי, כי מאחורינו עומד המון עם זועף, וכי, היד העונשת הזאת היא המכוננת את מכותינו אל לב המשטר השנוא; אף-על-פי שפעמים רבות נחבא הפתגם היהודי מפני הפתגמים הרוסיים הכלליים. ברגעים כאלה שכחתי לפעמים את מטרתי הקרובה ונגררתי אחרי שאיפות רחוקות. ככהן עבדתי אצל מזבח החרות, אך לא רבו ימי עבודת כהונתי. האינקוויזיציה הפוליטית השליחה בנו את מלאכי החבלה שבירכתי שאולה - את חיל המאות השחורות, והם הרסו את מזבחנו והטביעו את החרות מיד אחר הולדה בגלי רפש הפראות הלקוחה מתחתיות רוסיה.

עוד באביב שנת 1905 ראיתי את העננה השחורה הזאת עולה על הארץ. לא פעם אחת התנגשתי עם חיל המאות השחורות הצמא לדם. אני השתתפתי בהגנה העצמית שבז'יטומיר וראיתי את גוית הסטודנט בלינוב - חבר אגודת גבורינו הזמגנים. הרוסי האחד שנלחם שם ליהודים המוכים - מוטלת לרגלי. אני עמדתי אצל עשרת חללי טרויאנוב השטועים. אצל גויות עשרת הבחורים הקדושים, שהלכו לעזרת אחיהם בז'יטומיר ונרצחו בדרך כידי עזת אכריס, שהתנפלו עליהם בהמת חיתי טרף. אני סבותי בקיץ בחבל המערבי הדרומי - שהיה אז לרוסיה כוונדריה בזמנה לצרפת - וראיתי את דמי הפוגרומים בעודם הולכים, בטרם יבואו להם ימי הבציר האוקטובראים.

או בא הנגף ההוא בעיר אומאן, שכבר נרשם שמה לעולם בהיסטוריה במעשי ההידימאקים. באחד מימי הפוגרומים, שבאו אחרי המאניפסט מיום 17 אוקטובר, הלכתי בראש חבל מגינים מזוינים לקראת המון חוליגנים, שערכו פוגרום ביהודים בדמות „מאניפסטציה פטריוטית” ותמונת הקיסר בידיהם. אנחנו גרשנו את גדודי המחבלים מבתים רבים והרגנו שודדים אחדים שהתנפלו עלינו במקלות חובלים; אבל חוליגן אחד הלמני בקדקדי מאחרי ואפול, בפצע קשה ובדעה מטורפת הובאתי משם אל בית החולים.

בימי המנוחה והבדידות שאחרי חליי, הרביתי לשים לבי על דרכנו. הנה שתי פעמים נפצעתי - אמרתי עם לבבי: - פעם נחת בי כדור יפוני בהלחמי בעד רוסיה, ובפעם השנית נהלמתי במקל חובלים בידי חוליגן רוסי, שיצא ב„מניפסטציה פטריוטית” בשם רוסיה האופיציאלית. עוד הפעם הובא עמי בין הפטיש ובין הסדן, כמעשה שהיה בהרבה מעשים היסטוריים. האם לא חסרי-טעם הם חיים, שיש בהם מקום לסתירות נוראות כאלו, שכתב דת קונסטיטוציה יתן בהם במעטפת פוגרום ביהודים? מבית-האסורים הרוסי ערגה נפשי אל האור והאור שברפובליקה הגדולה שמעבר לאוקינוס, לא אמרתי לנוס מאחי הנתונים בצרה, אבל נכספתי להתחבר אל אותם האחים, שאחרי הנוראות שעברו עליהם שמו פניהם המונים המונים אל העם הגדול המערבי. היציאה לאמריקה נחשבה בעיני בעת ההיא לתחבולה העיקרית לפתירת שאלת היהודים. כאשר נכונתי לדרך כבר נפתחה דומת הממלכה או „דומת חמת העם”. רגע אחד פקקתי בדבר: אולי עולה עתה עמוד השחר ברוסיה? והנה פתאום נשמעו אנקות הרוגי ביאליסטוק. אחרי כן גורשה הדומה ה„מחשורת” ונערך הפוגרום הצבאי הנורא בסדליץ, שעורכו, ראש הגדוד טיחאנוביץ, קבל תודה אופיציאלית בשכר זה, והתחילו ממתים מיתות בית-דין ומיתות חברי המאה השחורה, שרוב מכותיהן היו מכוונות כלפי היהודים, ולאחרונה באה מהפכת 3-יוני לשנת 1907, שהיא נבלה גמורה. ברור היה, כי הריאקציה השחורה עתידה להתקיים זמן רב ואילך לי אל חיל האמיגרנטים.

בלב נסער קרבתי, אני הנוסע האדוק בדת החרות, אל עיר הקודש האמריקאית שלאותה הדת. נכספה נפשי לראות מהר, איך יכונן בארצות הברית המרכז היהודי החדש שנולד בחבלי הפוגרומים שבשנת 1881 וגדל והיה בקצה חמש ועשרים שנה לצבור עצום ורב של מליון וחמש מאות אלף איש. ראיתי את נוי-יורק היהודית, שהיא עיר גדולה בפני עצמה, ראיתי אוכלוסי יהודים מרובים בערים אחרות בריפובליקה הגדולה, התענגתי בלי הוק באויר החרות הפוליטית, שגבו הכפוף של היהודי נודקף בו, באויר הזה, מעט מעט. שתי שנים הייתי בבית-המלאכה הגדול הזה, אשר יוצר בו בתוך הלמות מכוונות הברזל המרכז היהודי של הרבה מיליונים. אך להשאר פה לא יכולתי. ממצרים האירופאית הרווקה הגיעו אלי אנחות אחי, ונדמה לי, שרב לי לשבת בארץ הטובה, שחייב אני לנסוע אל המקום, שהאנחות האלו באות משם, שגם עזרתי נחוצה במחנה האומללים - ואשוב הביתה אל „כור הברזל” שבארץ מולדתי. ובארץ המולדת הזאת עסקה הממשלה בסתירת בניני הנועת השחרור

ובנשיית שפטים גדולים בכל המשתתפים בה, גם בי נמצאו חטאים ישנים. הפוליציה הנסתרת חפשה אותי זה ימים רבים, וכשעברתי את גבול רוסיה קבלוני הוֹנְדְרֵמִים שעל הגבול בידים פרושות, ונאסרתי והובלתי אל האכסניה של הממשלה, אל בית-האסורים, אחרי שבתי ימים רבים בבית-האסורים הקיובי שולחתי למרחק הצפון לצנן שם את חומי הריבולוציוני.

ממקום גלותי השקפתי וראיתי מה שנעשה ברוסיה בשובה אל סדריה הקודמים. דומת הממלכה השלישית בחבריה הריבולוציוניים היתה למין לשכה נהוגה על ידי הממשלה. רדיפת היהודים, שבראשונה היו מעשיה טבועים בחותם הממשלה, התחילה לעבור בארץ גם בשם „בחירי העם“. משטרו של סטולפיץ השיבנו לימי פליבה. חזרו ונעורו חזיונות ה„צידי“ הישנים, גרושי המונים, הנורמה הפרוצנטית בבתי-הספר וגם מחוץ להם, לחברי הצעירים ממני, לאקסטרנים האומללים. הלחץ היה בעת ההיא כעין נקם על השתתפות היהודים בריבולוציה, ועוד הפעם התחיל חוזר חלילה מעגל-הקסמים הקודם: הם קושרים, על כי מכים אותם, ומכים אותם, מפני שהם קושרים. באותה שעה פקץ עלינו רגזו של בוגרוב, שירה והמית בקיוב את סטולפיץ. הד משונה נשמע בצבור הריאקציוני שברוסיה כעין תשובה על אותו מעשה: יד מתנקס יהודי היא זאת. מה שנעשה בקיוב אחרי הקסטטופה הזאת, בימי סינטיאבר הקשים שבשנת 1911, אני זוכר היטב. בימים ההם כלה זמן גלותי הצפונית, ואשוב לקיוב בתחלת סינטיאבר, כשהיו כל יהודי העיר חרדים חרדת מות. בשירותיה התחתונות של המאה השחורה הכינו אז לא פוגרום, כי אם טבח גדול. אלפי משפחות יהודים נכונות לברוח מלא את בית-הנתיבות. אלפי היהודים הנותרים אמרו בלבם בכל ערב בשכבם: בלילה הזה ישחטו אותנו... אני הרגשתי עוד הפעם את מכאובי ובשתי בקישיניוב. בדרך פלא חלפה אימת המות: בשדרות שלמעלה הוחלט, שאין השעה ראויה להוציא את המאות השחורות אל הקרקס לצחק לפני העם, ואות ניתן לחיות הרעות לשוב אל כלוביהן. ותחת זאת התחילו לוטשים במסתרי לשכות המיניסטרוים ובבתי-הטה של „אגודת העם הרוסי“ את כלי הנשק החדש נגד היהודים: את ענין בייליס.

אז נעורה בי רוח גבור-מלחמה זקן, רוח ההגנה העצמית, שהשתתפתי בה קודם לזה, ואחוש אל מערכות מנהלי האגיטציה נגד קשר הרשעים מפיצי עליית השקר הנושנה והמעופשת. החלתי לכתוב וגיליתי יום יום בעתונים הפרובינציאליים את מעללי תועבות הקושרים השחורים שבמדורי מעלה ובמדורי מטה, נכנסתי לחבורה, שהציבה לה למטרה לחקור חקירה פרטית ולגלות את חוטי הקשר הנורא ההוא, שהיו נמתחים והולכים מקן הגנבים הקיובי שבדירת צ'יביריאק עד היכל המיניסטר שעל המשפטים שצ'יגולוביטוב שבעיר המלוכה. אל כל עברים רוצצתי בעצמת מכאובי המכה החדשה הזאת, ופעמים רבות הראיתי לדעת, שכל יגיעותי לשוא. על מאמרי בענין בייליס נקנסו העתונים בכל פעם, והרידקטורים נתבעו לפעמים גם לדין. הפסד מרובה גרמתי לרידקטורים בעזרתי, ועל כן נמנעו מהדפיס את מאמרי. אז החלתי בעצמי להוציא עתון בעיר פרובינציאלית. בזמן קצר נתפרסם עתוני

בעז רוחו בין הצבור. אך לרע לו נתכרסם בזה גם בין משרתי הצינזורה. התחילו ממטירים עלי קנסות אדמיניסטרטיביים וגם תבעו אותי לדין עפ"י סעיף העונש על הטלת שואה אל הממשלה.

גם כשנגמר ענין בייליס לא שככה סערת העלייה: עוד געשתה הגבלה הפסטובית ועוד נתבעו הרבה רידקטורים וסופרי עתונים ועסקנים צבוריים ומוסדות צבוריים, אשר נועזו להסתפק בצדקת המיניסטרום שעל המשפטים והביעו מתאה על הפוליטיקה הריטואלית. ביוני לשנת 1914 דנו וחייבו את הסניגורים הפטרבורגיים על החלטתם, שמיחו בה על ענין בייליס, ב-19 ביולי נועד בירור דיני בעיר, אשר הוצאתי בה את עתוני החוטא, אבל אותו היום היה יום דין ממין אחר. המלחמה העולמית פרצה, והוחל הגיוס, ותחת ספסל הנדונים הובאתי אל מערכות אנשי הצבא המוכנים שנקראו לגיוס. זאת היתה תחלת המחזה האחרון והנורא מכל הקודמים לו בדברי ימי חיי הנוגים.

ג

עד היום הזה לא הוברר לי כל צרכי אותו המצב הרוחני המיוחד, שנוצר פתאום בי ובאלפי יהודים דומים לי בימי יולי שבשנת 1914, ושאתרי כן נשתנה בקושי גדול בעוזם של המקרים והמעשים. הקריאה להשתתף במלחמה העולמית כאילו בקעה את נפשי לחצאיך: כל המאורעות שבימי החול האחרונים: גזל הזכויות, הפוגרומים, ענין בייליס, כל אותו הגיהנום שבחיי היהודים ברוסיה, נסתלקו לאחור בקרבי, ובאותו החלק, שנתרוקן באופן זה, מצא לו מקום איזה דבר חדש דומה לרגש פטריוטי. כמובן לא היה בזה אותו הרגש, אשר נגלה בימי המלחמה הראשונים בחוצות ברעש בדמות מניפיסטציות פטריוטיות, שרובן היו לא מקרב לב, ולפעמים העירו בי גועל נפש. זה היה מצב נפש אחר לגמרי, רגש מורכב מאד, שהתבולל בו, אהבה משונה לארץ המולדת עם התלהבות אצילית ועם אמונה עזה – או, מה שנכון יותר – עם צורך אמונה כזאת, שעתידיה מלחמה זו להביא חירות לעולם. קודם לכל עליה אלי קול אהבת המולדת מקרב לבי: הלא הרצועה הרחבה הזאת, שבין הנימן ובין הדניפר, גם ארצי היא, שאבותי נתישבו בה זה שנים אלף, ועתה עולה עליה המפיץ וחרב ואש נכוננו לה, להרסה ולהחריבה, והיא כאילו מחכה לבניה, שיקומו ויעזרו לה. אחרי כן חוקני הרעיון, אשר אפשר הדבר, כי זאת תחלת המלחמה האחרונה בין עמים קולטוריים, כי היא מלחמה עם המלחמה, עם אלי המיליטאריסמוס, שפרצופו בולט ביחוד בגרמניה. הלא בני ברית אנו במלחמה הזאת לשתי המלוכות הדימוקרטיות הגדולות שבאירופה, שהשמיעו את פתגם: שחרור הלאומים הקטנים. האמנם – אמר לי לבי – יקרא דרור לבלגיה ולסרביה, שצרותיהן מיום אתמול, ולששת מיליוני העם הנכבש בארץ הגדולה מכל ארצות ברית השחרור? הנותן לבעלות הברית האלה חמש מאות אלף אנשי חי, לא יקרא דרור? זה נראה כדבר שאי אפשר בשעה שההיסטוריה עולה על כסא הדין.

בהלך רוחי הרהקתי עוד יותר. העבדות המחפרת, שעמי נתון בה, עומדת בודאי להיות בטלה מיד כמו מאליה, כי זה מוכרח: מי שמציל את ארץ מולדתו במסירת נפשו, אי אפשר שבאותה שעה תהיה הארץ הזאת לוחצת אותו; מי שמגין על ארצו מעול זר, זה צריך לפרוק מעליו קודם כל את עולם של אנשי מקומו. אל-נא יחשבוני קוראי לבעל-בטחון גמהר. - כל נסיונותי בחיים לא היו מסוגלים כלל לעשותני לבעל-בטחון כזה. אבל באותם הימים היינו אני ורבים מאותם ההולכים למות בעד ארץ מולדתנו, שהיתה לנו עד כה לא-א-חורגת, מאמינים, שאי אפשר שלא ישונה היחס אל היהודים ולא ישונה מהלך הפוליטיקה הפנימית בכלל. אני מודה, שמיום ליום חכיתי לאיזה כתב שחרור ליהודים, לדרך תשובה מאוחרת בפרהסיה מצד הרודפים בערב יום הדין הגדול. בטחתי בכחו של משפט ההיסטוריה, שמצד הנצחיות--ומצד אחר לא יכולתי להגות בה בעת ההיא - יש בה אמת וצדק יותר ממה שיוצא מן המעשים הפרוואים שבכל יום. וכאשר לקחתי בידי בקסקטין של המוכנים המגויסים גליון עתון וקראתי בו את דברי הישיבה, "ההיסטורית", ישיבת דומת הממלכה בכ"ו ביולי, נפעם לבי בדאגה: בקשתי מעשים חשובים מצד הממשלה, תביעות גדולות מצד הדומה, לפחות קייתי להבטחות בדבר תקונים והתחלות קטנות במקצוע התקונים, ולא מצאתי - גם בנאום הדיפוטט של 11 - אלא הודעה גלויה, שאנו נכונים. למלא חובתנו עד סופה, בלי כל זכר לחוב הגדול שארץ מולדתנו חייבת לנו. רגע קטן נבוכותי, ואחרי כן השיבותי אל לבי: מה שלא יעשה ברצון יעשה באונס: ההיסטוריה תכביד את ידה ותכריח מהר את כל המסרבים להענות מפניה ולקבל את דינה, כי גם הנצחון נקנה בנסיונות גדולים. ברגשת רוחי זאת הלכתי בשורות חילנו האדיר בהכנס לפרוסיה המזרחית.

בדרך לקחתי בידי עתון והנה: קריאת המציבא העליון אל הפולנים: מה יפה הלשון הזאת, שאינה כלל וכלל מן הסגנון המיוחד לכתבינו האופיציאליים! משאת נפשות אבותיכם קרובה להתגשם. הרי תחלת ההתחדשות לפני: קול מבשר דרור לאחת האומות הנלחצות... אך למה רק לאחת? איה פטומי מלין לאומה האחרת הלחוצה עוד יותר, שעכשיו פרצו האשכנזים גם לתוך המונה ושגם בניה מפוזרים בין הממלכות הנלחמות? האמנם עוד הפעם יפסחו עלינו מבלי אהוב אותנו אהבת בנים ומבלי ירוא מפנינו יראת בנים חורגים?... לא, זה אי אפשר. נחכה-נא, גם יומנו יבוא להזכר... ונלך בשורות החיל הגדול הלך ופרוץ לתוך התנור הכוער שבפרוסיה המזרחית. והנהג בנו גינרל איש שיבה שעיניו מזרות ועם, הוא מיודענו משנת 1905, ראש האקספדיציה המיסרת. הגינרל הריאקציונר וצורר היהודים רעננקמפף, אבל רצוננו היה לשכוח בשעה הגדולה היא את אפיו של שר צבאנו. בראשונה הצלהנו פעמים אחדות, מה שעלה לנו במחיר יקר, על שדי קטל: כבר שמנו פנינו לקניגסברג. פה היה מעשה ונסער לבבי מאד.

אחרי תגרה עזה באחד המקומות על יד אינסטרבורג הולכתי עם חבל אנשי-צבא חבורת אשכנזים שבויים, ובתוכם פצועים אחדים. בדרך נאנח אהר הפצועים בקול רם ופנה בדבריו אל הרוסים הסובבים אותו, אך לא שמעו את

לשוננו. אני קרבתי אליו ואשאלהו אשכנזית: מה לזו עיניו העצומות למחצה נפקחו, והוא, איש צעיר חורפנים, שאף בלחש: הבמהרה נבוא אל התחנה? רע לי. כמדומה לי, שאני גועי. אחרי כן שם עיניו בי בעיון מיוחד וישאל בשפל קולו: „הלא יהודי אתה?“ ראיתי כי תשובת „הן“ שלי הרעישה את לבבו; הוא החריש מעט, על שפתיו עברה בדיחת איש מכאובות ואחרי כן אמר: „גם אני יהודי...“ אני הלכתי להלחם ברוסיה, ואולם בעד יהודי רוסיה, חפצתי להנקם בה תועבות קישיניוב והפוגרומים האוקטיאבראיים, על ענין בייליס, על מצוקות מיליוני אחי... והנה לפי הנראה גם אתה יהודי אינטיליגנטי: האומנם תאמין, כי אתה נלחם לשחרור עמך?“ אני עניתי: „מאמין אני...“ הוא הביט אלי הבטה ארוכה בעינים חודרות ורצה להגיד דבר, אבל מפני מכאוב פתאום נעתקו מליו ואנחה פרצה תחתיהן, במהרה מסרנו את הגוסס ההוא אל התחנה הסניטרית הקרובה ואנחנו הלכנו הלאה. אני הלכתי במסלה ישרה ומרוצפה ומצופה זהר שמש הקיץ, אבל בקרבי סערו רעיונות, ולבי נלחץ. אך זאת היא טרגדיה כפולה, קרבן כפול של עם מפוזר ומפורד. פולני הולך למלחמה לקראת פולני, יהודי לקראת יהודי. פולני אוסטרי קורא לפולני בן רוסיה להכנס לצגיונות הפולניות האוסטריות, כדי לשחרר את פולין; בן עמי מגרמניה חולם חלומות נקם על עלבונם של יהודי רוסיה ומדמה, כי הוא ממציא לנו חרות – הוא איננו יודע שאנו מגינים על עצמנו בהשתתפות זו, שאנו משתתפים בשחרורה של רוסיה גם מגרמניה גם מהמשטר העריצי השורר בה ברוסיה עצמה, שהוא מקור צרותינו. בעת ההיא לא כבתה בי עוד האמונה ביסוד השחרור שבמעשינו בדרך הוה.

המגפה הגדולה, שנגפנו על יד סולדוי, הניסה אותנו מהר מפרוסיה המזרחית, בשעת ניסת נפילה זו נפצעה רגלי. ברכבת מלאה פצועים הובלתי צפונה לעיר ווילנה, כמו מאליה נתפרדה החבילה, החולים נבדלו לחבורות והושבו במחלקות שונות במרכבה, רוסים לבדם, יהודים לבדם ופולנים לבדם. בפנה הפולנית נשמעה מלת „ז'ידו'י“ בליחשה מרגזת. מהחבורה הרוסית הסמוכה הגיעו קטעי מאמרים כאלה: „כאשכנזים כז'ידים, אין ביניהם ולא כלום...“ מוסרים הם. כך אמר שר הרוטה. שמעתי וארגז תחתי: הן זאת היא תורתו של רינגנמפף: עליו להצטדק על קוצר דעתו ושפלות ידיו, שהיא חטאה גדולה מנשוא בדבר כזה, ולחלות את הקולר ביהודים, שגורלם תמיד להיות השעיר המשתלח. בפעם הראשונה לימי המלחמה התחילה להתרופף בי באותו רגע האמונה הנשגבה שהאמנתי בטיב פעולתי.

מווילנא הובילוני לפטרבורג, שבאותם הימים הוסב שמה פטרבורג, ושמוני בבית החולים. לכרות את רגלי לא מצאו לנחוק, אבל ימים רבים היה עלי להתרפאות. בהיותי רחוק מן המערכה החליתי לברר לעצמי את הרשמים שעשו עלי טלטולי מסעי הצבא ולהתבונן אל מה שנעשה מסביב, שכני בחדר משכבי היו אנשי צבא יהודים ממקומות שונים בתחום המושב. שני בחורים צעירים חכו מיום ליום לביאת הוריהם מפלך ווילנא, אך לא זכו לזה: הפוליציה לא נתנה לזקנים ההם לשבת ימים אחדים בעיר המלוכה. אמו של אחד מהם

הזידה לבוא לפטרוגרד על דעת עצמה בלי רשיון; כיום בקרה את בנה ובכחה מר למראה ידו הקטועה, ובלילה נתפשה והובאה אל האוציאסטוק ושולחה אל עיר מולדתה ולא ניתן לה אפילו לברך את בנה לפני יציאתה מן העיר. השמועה הזאת עשתה עלינו בחדר משכבנו רושם של תמהון לב. אם כן, עדיין מחזיקים בשיטה הישנה של התקלסות ולחץ; אם כן, לא הניעה גם הזועה הגדולה הזאת את המשטר האינקוויזטורי בהתיחסות הממשלה ליהודים. האומנם אין מרגישים בעמקי ממלכת רוסיה את יד ההיסטוריה העושה שפטים?.. בקשתי מרעי הפטרבורגי, שהיה בא אלי לראותני, להביא לי עתונים יהודיים: עלי לדעת את כל אשר יעשה לאחי באחורי המערכה, כי בעדום הלכתי אל מוקדי המלחמה הלוהטת בכל הארץ, בעדום עומדים ארבע מאות אלפי אנשי צבא יהודים במערכה מול היד הטיטוניית החזקה הממטרת מות ואבדון.

רבות ונוראות נודעו לי. נודע לי, שאין מניחים לפליטים יהודים מבני הפלכים הליטאים הסמוכים לגבול, – שפרץ האויב לתוכם, לשבת בפלכים שמחוץ לתחום, במקומות שיש להם קרובים לנודדים האלה; הממשלה סוגרת בפני הנמלטים מתרב האויב את הדרך אל ארצם; נודע לי, שלפליטי בית-הספר שלנו – לסטודנטים היהודים, שקודם לזה גורשו מבית-הספר הרוסי באשר הם יהודים, ועכשיו גורשו מגרמניה באשר הם רוסים – לא ניתן להכנס לבית-הספר הגבוהים הרוסיים לגמור בהם שעורי השכלתם. המיניסטר צורר היהודים קאסו הודיע למבקשים, שהנורמה היהודית בבית-הספר לא תזוז ממקומה, ומאות יהודים צעירים הוכרחו לצאת מבין כתלי האוניברסיטה לקטרקטין, כלומר, לצאת לקראת מות, כדי שתשתמר הנורמה המחפירה. סטודנטים נפלו תללים בהלחם לוורשא, כמו שנפלו חבריהם הגבורים, שנלחמו לעיר הבלגית לעיניו. שם – על כי בית-הספר הנכרי נתן מחסה להם, ופה – על כי בית-ספרם קאה אותם... כל עצמותי רעדו מועם, בקראי את שתי פקודות אובולנינסקי שר העיר הפטרוגרדי שנערכו ברוח שנת 1891. באהת מהן צוה, שיהודים מהוסרי זכות הישיבה בעיר המלוכה, אשר יוידו לבוא שמה על דעת עצמם בלי רשיון, יושמו בבית-האסורים לשלשה חדשים, ואחרי כן ישולחו מן העיר; ובשנית נצטוו פקידי הפוליציה להוציא מידי יהודי בזמן שמשלחים אותו, את הפספורט שלו ולתת לו תחתיו תעודת מעבר לנסיעה למקום מולדתו. שתי הפקודות האלה ניתנו בשביל „מצב המלחמה“. שם במערכה במקום מצב המלחמה האמתי נמצאים מאות אלפי יהודים, שבעיר המלוכה פה אין להם זכות ישיבה על פי חוקי האזרחים, ועל פי „מצב המלחמה“ הפוליצאי דתם להיות נאסרים בבית-האסורים, כשהם נכנסים לתוכה. חייב אתה למות בעד ארץ מולדתך, אבל אסור לך לשבת בעיר מלכותה ועל רוב שטח אדמתה. אחרי כן נודע לי החסד אשר נעשה לאנשי הצבא היהודים, שנקטעו רגליהם או ידיהם במלחמה; המיניסטר מקלוקב התיר להם לשבת בעיר המלוכה „לא יותר משני חדשים, בכדי שיעשו להם אברים מלאכותיים תחת האברים הטבעיים שלהם“, ואחרי הארכה הזאת חייבים בעלי המומים האלה לצאת במהרה מבירת הממלכה, שנלחמו לה ונעשו גדמים או פסחים לכל ימי חייהם. חזרתי בלבי על כל חוקי הלחץ והחמס

שהוחקו על האומה הנרדפת הזאת הרבה מאות שנה ולא מצאתי גזרה דומה לזו בתנאים דומים לאלה.

בחרדה גדולה הרגשתי, שבקרירות עולם המעשה הזה מצטננת אמונת החמה, ואש תאות המלחמה שבי נדעכת והתשוקה לעשות גדולות הולכת וכלה וכבר נקוטתי בפני על קלות דעתי, דעת ילדים, שהיתה לי לפני ימים מעטים. הגה חכית להשוואת זכויות, אמרתי אל לבי, או לפחות להבטחות מחוקות ידים. קויתי לשלום או לפשרה זמנית עם היהודים, והמלחמה עמהם נמשכת בחמה עזה כבתחלה... הרגשתי שהאדמה מתמוטטת תחת רגלי. לא יכולתי לשאוף רוח בפטרוגרד לשמע כל החדשות והשיחות המתהלכות בה. כבר שמעתי, כי מפולין, אשר אנדרלומוסיה נוראה שררה בה בעת ההיא, עולה ומתפשט בכל רוסיה רעל העלילה הנתעבה על דבר „בגידת היהודים“. מה מרגישים עתה אחי שם, במערכה, בתוך לחישת הרמש מסביב ולחישת השרפנילים מעל ראשיהם? מה נוראה אש התופת היוקדת עתה בנפשות הנרדפים האלה הנלחמים על ארץ מולדתם? עלי להיות עמהם, להתענות ולשאת מכאובים עמהם. על כן בקשתי להחיש דבר יציאתי מבית־החולים, באמרי, כי מרגיש אני, שנרפאתי די לשוב אל שורות החיל. את בקשתי מלאו, כמובן, בחשק גדול, ובאוקטובר לשנת 1914 נסעתי במרכבת מסל־הברזל אל המערכה הוורשאית, אל מול פני המלחמה החזקה.

ד

מה שראיתי פה עלה על כל השערותי היותר מרות. אורה של פולין נמלא רעל, העלילה הצבאית. אחרי קנותי לי בקיאות יתרה במעללי הצוררים הרוסיים, ראיתי פה את דרכי אחיהם הפולנים השונים באפים מן הרוסיה הצורר הרוסי מתנפל כדוב, והפולני נושך נשיכת נחש. הדוב הולך הליכה ישרה וכבדה לקראת זעום נפשו ותוקף בו ומחנקו; והנחש מתגנב מאחור וזחל בלאט, נושך עקב ומקפץ במהירות אל בין השיחים. בשעה שברוסיה עסקו בענין ביי־ליס, שהוא טכסיס גס, רע ונמאס גם למראה עין, פרץ בפולין הביקוט נגד היהודים, שבמראהו מחוץ הוא תחבולה נקיה, התנגדות שאין בה מעשה, ובאמת הוא רעל משחית נפשות, מפעפע ומחלחל בכל עזו במשפחה, בבית־הספר ובצבואר, המחבל הרוסי התנפל בגלוי במקל חובלים, והפולני הצית את בית החוכר הכפרי היהודי באש בלי־ה ואת הדלת נעל מחוץ מבתחלה, כדי שלא יוכלו הנעורים משנתם למלט את נפשם. עוד בתחלת המלחמה היה האויר הצבורי בפולין הרוסית משוקץ כל־כך, שזרע העלילה הצבאית יכול לפרות ולרבות בו עד אין סוף. הנחש הפולני התחיל מנשך אותנו עוד בימי השלום, בימים שלחישותיו היו מכוונות נגד ה„מוסקאלים“ (ואשר לא יכול לנשכם) וה„זידים“ יחד; ובנו לבד שלה את כל ארסו מאז בשרה רוסיה את בשורת החרות על תנאי לפולין, בצפיתו לחירות החל הצבור הפולני לשרט את היהודים ולהכין מראש בארצו שלטון עריצים של „אומה אחת על עברי

הוויסלא". אז באו ימים, ששני מיני הרדיפות — הפולני והרוסי — התבוללו והיו לאחד, והיהודים הרגישו את נשיכות הנחש ומהלומות הדוב בבתי-אחת. נכנסתי באחד מהגדודים העוברים ממקום למקום במחלקת לובלין — וורשא, ברצועת האש הגדולה מצד הגרמנים המשתערים, ושם ראיתי את בית חרושת כלי הנשק של עלילות השקר על היהודים. הנה מחננו נכנס לעיר, שלפני שעה קטנה יצאו האשכנזים מתוכה. ומיד נגשת דיפוטציה פולנית אל ראש המחנה ומבעת לו ברכות פטריוטיות בשם אושי המקום הפולניים (שרבים מהם נטו עוד אתמול אחרי ה,אוריינטציה האוסטרית") ולוחשת לו באזניו אגב אורחא איזו דברים על היהודים: היהודים קבלו באהבה את האשכנזים, החנונים מכרו להם בנפש חפצה את סהורותיהם (מפני שנגזרה עליהן רקוויזיציה) ואחרים רגלו בעד האויב ושמות יהודים, שנבחרו למסרם להרג, נקראים באותה שעה) והכל מוכן ומזומן, הארס הוכנס. בעלי השלטון הצבאיים גוזרים ומקיימים. ואין מענים את הדין: שנים שלשה עדי שקר — וגוית היהודי ה,מרגל" שקמו עליו עדי חמש נאחות בחבל ומתנרנדת. וביהודים שאינם נוהגים כדין, ב,אוהבי אשכנזים", שאין טופלים עליהם חטאת רגול, נחפזים עוד יותר לעשות משפטם: חנוני, שנתרוקנה חנותו על ידי הרקוויזיציה הגרמנית, נטען על הטמנת סחורה ומאון למכור לרוסים, — וכל רכושו נתן למססה לאנשי הצבא.

בעיר אחת באה אל הגנירל שלנו, שהיה נכון לגזור גזרות קשות על היהודים, דיפוטציה מאת הקהלה היהודית. הגנירל קבל אותם בזעם ומיד התחיל מונה את פשעי היהודים, והם: נטיה אחרי האויב, מקרי בגידה וכו'. כשהוכיחו הדיפוטטים בריות שכל אלה דברים שלא היו מעולם, קרא הגנירל: הן זאת לא תכחשו, שהפיצו היהודים בעיר את הפרוקלומציה האשכנזית הערוכה אליהם, שנאמר בה: זכרו ענין בייליס, זכרו את קישיניוב ואת הפוגרומים! הדיפוטטים ענו, כי אפשר שיהודים אחדים מצאו בחוץ וקראו את הפרוקלומציות האלה, אך לא הפיצו אותם. איך זה לא הפיצו? — קרא הגנירל — הלא היו פוגרומים, הלא היה ענין בייליס, אי אפשר ששכחתם זאת! על כרחם נכנס בלבכם מה שנאמר בגליונות האלה! זאת היא הפסיכולוגיה של אותה העלייה: על כרחם הם מענים חנם, ואחרי כן ברי להם, שהנענה מתגם על כי הוא מוכרח להתגם. צלו של הנרצה רודף את רוצחו.

כל זה ראיתי, ואני בעצמי הייתי מבני הפלוגות, אשר הביאו אבדון לאחי. בעיני ראיתי פעם אחת זקן נכבד מובל לתליה, והוא נתבע ויצא הייב בדין על דבר העלייה, כי בסביבי הרחים של רוח שלו נתן אותות וסימנים לאשכנזים. הזקן צעק ולא חדל בלשון פולנית: נקי אני, אני נשבע! והוא נתלה. אחרי כן שמעתי, שהפרוקורור הצבאי ספר בעצמו, שברי לו, שאותו זקן הומת חנם. עוד נודע לי, שאחד מבני הזקן ההוא נספה במלחמה, — אפשר שנהרג באותו הרגע שהמיתו את אביו... ראיתי מחריבים חנויות יהודים ונסיתי להוכיח את חברי אנשי הצבא, והשיבו לי: שתוק, יהודי. את אחיך אתה בא להציל, את הבוגדים. ראיתי קוזאק מכה בעברה בעינים מלאות דם

את אחד מרבני החסידים. איש שיבה שפניו פני קדוש אלהים, על דבר אשר לא השיב לו הזקן על שאלותיו, והמוכה לא יכול להשיב מבלי דעת אפילו תיבה אחת רוסית. פני הזקן המוכה נדמו לי כידועים, ואזכור, כי דומים הם לתמונה שנוהגים לתאר בה את הנצלב. הן הן העינים הנשואות למרום המביעות מכאובים ושואלות: „על מה?...“ ואזכור מה שאמר לי אבי בילדותי על־אודות העם הנצלב והאדם הנצלב... עוד רבות ראיתי, אך לספר הכל לא אספיק; בודאי לא ימשכו ימי עוד. רק מה שהרגיו את נפשי ביותר, אותו אני נחפו לרשום.

הדבר היה בימי הבציר האחרונים בשנת 1914. הדיביזיה שלנו הלכה בפלך וורשא, שמקצתו כבר היה נתון בידי האשכנזים, במסלה המיורסה ההולכת לגרודז'יסק כעשרים וירסטאות מן העיר, ראינו המון אנשים ונשים וטף הולך לקראתנו. אחרי השורות הראשונות הלכו עוד המונים וימלאו את המסלה כשעור וירסטה שלמה. כל אלה היו יהודים בני גרודז'יסק מיונקי שדים עד זקנים בני מאה שנה, שגורשו משם בזמן שלש שעות בפקודת מצביא מערכת פולין, באשר הם אנשים, שלא טובה ישיבתם בגבול מעשי המלחמה. הם היו קרבנות העלייה הרוסית־פולנית. בעד מאות משפחות מגורשים היה אפשר למצוא אך עשר עגלות, ועליהן התגוללו, בין כללי הבית הדלים, החולים והזקנים שאין בהם כח ללכת ברגלים והילדים הקטנים, כל הנשארים הלכו ברגליהם: נשים נשאו יונקים על ידיהן, ובלכתן קרסו ונפלו לפעמים בעטף נפשן; זקנים חלשים וזקנות כושלות הובלו אחוזי זרוע. האנשים הלכו בלא כח וברגלים כושלות מרוב יגיעתן. רבים מן השורות הראשונות ראו כי חבורת יהודים במחננו וירימו את ידיהם ויקראו אלינו יהודית: ראו, אחינו, מה שעושים לנו (ברידער, זעהט וואס מען טוט מיט אונז)! איזה דבר צורב, כמגע כרוזל לוחט באש, הדפני בשמעיי זאת, וכבר נתרתי מתוך שורתי בפנים מועדות אל הידים הנטויות אלינו, אך אחד החיילים העומדים אצלי אחז בשרוולי ואמר לי: „מה לך? דעתך נטרפה? מן השורה הוא יוצא“. עמדתי מיד ורציתי לתת קולי אל בעלי הידים הפרושות, אך לא יכלתי להוציא כל הגה מפיו. הבטתי אל חברי היהודים בני הרוטה שלנו והנה רבים מהם, ביחוד מן המוכנים, מוחים איש בשרוול אדרתו את הדמעות השופעות ונוזלות על לחייהם: יש לשער שזכרו את בני ביתם, שגם הם שרוים בסכנת צרה כזאת. ראש הרוטה שלנו שם קץ מהר למחזה הזה, כי צונו להחיש את מהלכנו. אנחנו עברנו כמה ידות לפני הנודדים האומללים. בעוד שלש שעות נכנסנו לגרודז'יסק וראינו שם מראה משונה: חוצות שוממים, בתים שדלתי חלונותיהם נעולות, חנויות סגורות; אך על מפתנן של חנויות פתוחות אהדות, ששמות יהודים על שלטיהם, עמדו פולנים והתנהגו כאנשים שנכנסו תחת הבעלים: כבר הספיקו זריוזים להבנות מחורבן שכניהם ולרשת את נחלתם. אחרי כן נודע לנו, שגרוש פתאום כזה נגזר גם על יהודי סקרניוויצי העיר הקרובה ועוד ערים אחדות בפלך וורשא. בכל המסלות נהרו עשרת אלפי מגורשים שהלכו ברגליהם לוורשא ועברו לפעמים 80 וירסטאות ברפש של סוף תקופת הבציר בשעת גשמים

רוח קרה; הנשים והילדים והזקנים שנלאו ללכת ויפלו בדרך הוקמו ונשארו על כפיהם, כי לא היה מקום עוד להם בעגלות הטעונות חפצים. בבואם לוורשא, דאו המגורשים, כי חולים אחדים מן המוטלים על העגלות מתו בדרך ואחדים קפאו מקור ונעשו גוססים. בוורשא מצאו רבים מבעלי הבתים הגולים ההם את קרוביהם העובדים בצבא המלחמה, שהגיננו על ארץ מולדתם. אך לא יכלו להגן על בתיהם, על אמותיהם ואבותיהם, על נשיהם וילדיהם מהשוד והשבר שהביאו עליהם בעלי השלטון הצבאי שלהם.

אנו פנו עוז רוחי והתלהבותי בימי יוליו! ברוצי אל המלחמה הכבירה הזאת, האמנתי שאחי עתידים לצאת לחירות על ידה – ומה אני רואה עתה? אני המזויק, הבא לשבר זרוע הענק הגרמני, אינני יכול להגן גם על אחד מאחי, להציל ממות אפילו זקן אחד, אפילו ילד קטן אחד שאיש-צבא רוסי מגרשו בכידונו. אני הולך ועובר בשורות חיל, שהמוני יהודים מרוששים נפוצים לפניו כאבק לפני סופה. חמש ושלישים שנה נלחמה הממשלה האורחית עם היהודים, עתה נלחמת עמהם הממשלה הצבאית שתנופת ידה בנוגע לפוגרום עזה וקשה יותר, ומשפטה יוצא בחפזון מרובה. עתה פרצה הממשלה הזאת לתוך תחום המושב במיליון כידונים ומתנהגת עם היהודים כמו עם אויבים: היא לוקחת גם בני תערובות מתוך נכבדי קהלותיהם, לבטחון, שהיהודים אנשי המקום יהיו נוהגים כדין, רבנים זקנים וסוחרים מפורסמים מוגלים לפלכים הצפוניים באזירה מראש, שיתלו אותם, אם יראו היהודים סימני חבה לאויב, בשעה שהאשכנזים יכנסו לעירם. ואיככה לא יכשלו קצת אנשים פשוטים בנטיה אחרי הגרמנים, אם למשל בעיר הגדולה פלוצק צוה מצביא החיל הרוסי לגרש את כל היהודים, והגדוד הגרמני שפרץ באותו היום לתוך העיר גרש את הרוסים, ואת היהודים, שכבר עמדו נכונים לצאת בגולה, צוה להשאר במקומם? בני התערובות הלעזחים מיהודי פלוצק – אם הספיק החיל הרוסי לקחתם עמו – היו בסכנת דין מיתה על רגשי התודה שהרגישו אחיהם הנותרים בעיר לאותם הזרים שבאו והצילו מכף מגרשיהם.

דאבוני ובשתי מחצו את לבי ביחוד, כשנלכדה גליציה לפני החיל הרוסי, וגדודנו בא לתוכה. מברודי עד לבוב והלאה עד פשימיסל עברו השמועות הנוראות על-אודות מעללי הקוזאקים שבאו אל הארץ, על השנות התועבות שנעשו בשנת 1648 (גזרת ת"ח). עשרות קהלות יהודים נשמדו מעל פני האדמה. על פי רוב לא נגעו חילי רוסייה לא בפולנים, כי כן צוה עליהם המצביא הראש, שלא יגעו בהם, ולא באחיהם הרוסינים, ואת כל חמתם שפכו על היהודים. לא רק אנשי החיל הפשוטים, כי-אם גם האופיצירים עשו שפטים ביהודים בחמת רשע וכסף על "התיחסם באיבה" אל חיל רוסייה, כאילו חייבים הם נתיני אוסטריה לחבב את המטיפים לפוגרומים הבאים אליהם מרוסיה ארץ אויביהם. בלבוב פגשתי אנשים אינטליגנטים מן העומדים בראש הקהלה היהודית, שנשואו שם, בחפצם להציל את אחיהם מצפוני אנשי הדמים, מפקידי הממשלה הרוסית שמבני סיעתו של הגנרל גוברנטור בוברניסקי. "במהרה ישו אותנו אליכם בזכויות – אמר לי ביגון אחד היהודים העסקנים האלה, והוא דוקטור לפילוסופיה.

בעתונים כבר התחילו כותבים, שגמרה הממשלה הרוסית לשלול מיהודי גליציה את שווי זכויותיהם וגם להחרים את האחוזות שיש להם בכפרים, ולתתן לקולוניסטים הרוסיים אוהבי מוסקבה. אז ששת מיליוני משוללי הזכויות יצטרף עוד מיליון אחד ויותר — זה פרי מלחמת השחרור שלכם. „מלת „שלכם“ היתה לי לעקיצה דוקרת. הדובר בי לא העלה על רוחו כלל, שכבר חדלה המלחמה להיות כמלחמת שחרור בעיני; הוא לא ידע, שהוא חובל בי במקום שכבר נתבלתי ומשחת מה שהתחיל להתקלקל מאלי. כן הוא, גם אני ידעתי אז, שתחת שחרור אני מביא מהומות ופוגרומים לאחי ברוסיה וכבלי עבדות לאחי החפשים שבגליציה.

אני מרגיש, כי בששת חדשי המלחמה הרביתי להזיקן, כאילו עברו עלי עשרים שנה. אינני עוד אותו הרגון הנלהב, שהיה מתמרמר על כל מעשה חמס עד כדי תאוה בוערת לעמוד על נפשו ביד חזקה. כבר נדכיתי תחת כובד משא המאורעות, נפשי אשר דרכה עוז ברגע הראשון לסערה גדולה זו, שהרעישו את כל הארץ ממקומה, שחה לעפר, וכמדומה לי, שלא תוסיף עוד לקום.

ה

בסוף חודש אפריל לשנת 1915 החליטו להנגף ולהסוג אחר מגליציה. שעבוד יהודי גליציה לא היה לי עוד למכשול רב: עתה יהיו חפשים, אם גם יהיו עניים וחסרי-כל. הפלוגות, שנותרו מן החיל המערבי-דרומי שלנו, נשלחו במהירות לפולין ולליטא, שכל חילות אוסטריה וגרמניה כוננו מגפותיהם שמה. בתחלת חודש מאי כבר נמצא גודרנו בפלך קובנה.

בכל הדרכים ותחנות מסלול-הברזל נראתה תנועה גדולה. האם גיוס חדש הוא? כן, אך לא חיל מגייסים פה, כי-אם מאתים אלף אנשים פטורים מעבודות הצבא, זקנים, ילדים ונשים, כולם יהודים תושבי חצי פלך קובנה, פלך קורלנדיה ומקצת פלך גורדנא. בפקודת שרי הצבאות גורשו משם כאיש אחד כל אנשי השלום היהודים בימים אחרים, ובמקצת מקומות בשעות אחדות, בשעה שהושארו שם במושבותיהם גם התושבים האשכנזים. בלי חמלה גרשו את כל היהודים ולא הבדילו לטובה גם את הרופאים הדרושים לנוצרים, וגם את השוכבים בבתי-החולים ובבתי המטורפים. האכזריות הזאת היתה מדרכי עריצות הקדמונים בימי מלכי אשור ובבל, שהגלו גלויות שלמות. לפני עיני עברו אלפי אומללים חדשים מוגלים עלידי הנבוכדנצרים, שנתנו חתימתם ביהודה הליטאית. מפתחי המרכבות האפלות המיוחדות לסחורה ולבהמות נשקפו פנים צנומות של מוגלים, ונשמעו אנחות אמות ובכי ילדים. בתחנות לא נתנו לאיש לצאת מתוך המרכבות. בקצת מקומות לא התירו שרי התחנות לאנשים הרחמנים, שהביאו שמה אוכל, לגשת אל האומללים ההם. רק לשלוחי הקומיטט היהודי לתמיכת הנפגעים במלחמה מפטורגרד הותר להמציא עזרה צאותם נגועי המלחמה הפנימית שבין בעלי השלטון ובין היהודים. בבית

נתיבות אחד פגשתי בין השלוחים וזהם אחד מרעי הפטרבורגיים, לאחר שעלתה בידו להמציא את מיני המזון הנחוצים לרכבת המוגלים, שבאה ביום ההוא, הלך אתי הצדה ויספר לי את פרטי השבר החדש. אני שמתי עיני על פניו החורים והצנומים ואומר אליו: חולה אתה, יש לך לשוב לפטרבורג ולנוח בכית יער בקיץ הזה. אינו מנוחת בית יער! — קרא רעי. — הלא גם אני מגורש, אני הקדמתי לשכור לי בית יער באחד המקומות הקרובים אשר בפנינלנדיה, והנה לפני ימים מעטים אסר מצביא החיל הצפוני ליהודים לשבת על כל שפת הים הפיני. כל היהודים היושבים בעיר המלוכה אנוסים להתענות בשנה הזאת באויר המחנק שב"עיר".

רגש משונה, מדכא לבב, תקפני בעברי עם פלוגתנו דרך ערי ליטא, שזה מעט יצאו אחי מקרבן. כל הכל הארץ הזה אבל ושומם כמדבר; עוד בטרם יבואו האשכנזים הושם לשממה. בעיני ראיתי מחזות מרגיזי לב. בגודונו היו הרבה יהודים ילידי ליטא, שהשאירו שם את בני ביתם, ובאותה שעה חכו בקוצר רוח לראותם מדי עברם, והאנשים האלה ראו עתה את מקומות מולדתם, והנה בתים, שרובם נשסו, אין אשה ואין ילדים ואין נפש קרובה. לפני בית אחד כזה עברתי בפוניוויז', והנה קול בכי עולה באזני, קול קורע לב; נכנסתי שמה וראיתי והנה על כסא שבור יושב אחד מאנשי חילנו נשען על דף החלון ובוכה ומתייפח. ראיתי אותו מחזיק בידו איזה כלי שעשוע של ילדים. הנה זה מכלי שעשועיו של בני הקטן, אמר אלי במרי בכיו — הוא איננו, ואשתי עם בני השני, שעודנו יונק, איננה... אחרי כן מהר וימח דמעותיו ויחזק בידי ויאמר בקול ו. ש וצורוד: הן איש משכיל אתה, אמור-נא לי: בשביל מה אני נלהם? בשביל שלמותה של ארץ מולדתי? הלא נטלו ממני את ארץ מולדתי, השמו את נוי, החריבו את משפחתי, ולא האויבים עשו לי זאת, כ-אם אנשים, אותם האנשים שאני נלהם ביניהם. ועל איזה חטא? הלא רק על כי יהודים אנחנו... מה יכלתי אני, האיש המשכיל, להשיב לחייט העני והישר הזה כדי לנחמו? גחנתי ולחשתי לו באוננו אחי היקר, בראשונה ידעתי על מה אני נלהם, ועתה איני יודע... בעוד ימים אחרים הלך איש החיל הזה מעמי לאיזו קונטר-אטאקה על האשכנזים: הוא פרץ עד השורה הראשונה במרי-נפש מיוחד, כאילו בקש מות לו, וכרגע נפל שדוד עליידי כדור. גחנתי אליו: שפתיו נעו תנועה רפה, עיניו העצמות למחצה היו מוסבות אל שמי האביב הבהירים, ובעוד רגעים אחדים יצאה נשמתו.

החמה על היהודים בערה בעת ההיא בליטא, כמו שבערה קודם לזו בפולין. אנשי-צבא רוסיים, שעמדו אתי בשורה אחת, קראו גלינות חוזרים, שנחנו להם, ובאותם הגלינות הורשמו דברים שלא היו מעולם על דבר בגידת יהודים בעיר הקטנה קוזה, הסמוכה לשוולי. ואנשי המקום ספרו לי, שבכלל לא היה אפשר לבגידת יהודים, כי לא נמצא שם באותו היום אפילו יהודי אחד. את ספור המעשה ההוא בדה שר החיל המקומי, שנשמד כולו בידי האשכנזים בשפלות ידיו ובאשמתו של השר ההוא בעצמו, והוא נתכוון לשים את אשמתו באינו, כ"גודים", שהמציא לו. וכאשר קראתי בעתונים בעוד ימים אחרים על

דבר הריגול, שנערך בידי הרוסי האמתי" מיאסוידוב, המקורב למיניסטר שעל הצבא סוחומלינוב, ועלילות המיניסטר בעצמו, שלא המציא כדורי מלחמה לחילו, הבינותי את כל עומק מומת הרשע הנוראה אשר זמם השלטון הצבאי לעשות על פי מה שלמד מן השלטון האורחי, והוא, לתלות ביהודי את כל קולר המגפות אשר נגפה רוסיה במלחמה, כשם שקודם לזה טפלו עליו את כל מעשי הריבולוציה הרוסית, כדי לשלוח בו את „המאות השחורות“.

ביוצרי הדפנו הגרמנים אל מול ווילנא. וורשה כבר חשבה להתפשט. בירת ליטא עוד לא נתנה ביד האויב, ואני, בצרה וביגון אשר שבעה נפשי בתוך החיל, בקשתי לי חברת אחי זוחפשים הנמצאים במרכז היהודים הישן הזה. איזה כח משך אותי אל בני עמי, אל שיחות מדאיבות נפש על דבר הצרות שמאחורי המערכה ובתוך המערכה, אל בית הכנסת הישן, אשר ראה את משלחת גייסות מוסקבה ואת מעללי ה„צאר“ אליקסי מיכאילוביטש אשר עולל לאבותינו. אהבתי לקרוא עתונים בלשון היהודית וקניתי אותם יום יום אצל עתונאי בקצה רחוב היהודים. פעם אחת באתי אל קרן-הזוית ההיא, והנה העתונאי שלי איננו. נכנסתי לחנות הספרים הקרובה, ושם הוגד לי, כי בפקודת בעלי השלטון הצבאיים נאסרו כל העתונים היהודיים הנדפסים בוילנא ובוורשא. בכתב הפקודה, שנתפרסם במהרה, לא נחפרש טעמו של איסור זה, אבל מובן היה מאלינו: הלא הוא הדבר שבשבילו נגזרו הגרושים והמאסרים והתליות ולקחת בני התרעובות והסתת העתונים הצבאיים ביהודים, — כדי לתת את היהודי לבוגד, ואגב אורחא גם להרגיזו ולהשפיל כבודו. בשביל זה לקחה לשון המוני היהודים ועמה גם לשון כתבי הקודש, שבלעדיהם לא היו רודפינו יכולים לשאת עליהם גם שם נוצרים. האומנם דמו באמת, כי היהודים אנשי המקום יתנו אותות לאשכנזים בלשון עשרת הדברות וחזיונות הנביאים? בודאי לא עלתה כזאת על דעתם; אך אם על פי חוקי הצבא נתנה הרשות לשלול מן היהודי את הזכות לקרוא בלשון אמו, למה ימנעו בעלי השלטון מעצמם את העונג הזה? ובהגיגי זכרתי דברים, שראו עיני בשבתי במהתרות: הנה איש-חיל יהודי, שאינו יודע אלא את לשון אמו בלבד, אין לו אפשרות לכתוב לביתו בלשון הזאת, כי לא ישלח מכתב כזה, והוא מבקש מאתי לכתוב בשמו רוסית ונאנח אנהה עמוקה; יודע הוא, כי הוריו או אשתו הצעירה נכספים לכתב ידו ולדבריו בלשונם, והם לא יראו את כתב ידו ולא קול דבריו באזניהם, וגם בעצמם מוכרחים הם לכתוב אליו בלשון זרה, באותה הלשון, שעד כה היתה להם אך לשון פקידי הפוליציה שנואי נפשם.

הצרות הרעות ביותר עוד נכוננו לנו באותם הימים, מווילנא יצאנו לקול רעש כליתותה גדול. ונורא מצד האשכנזים, המשתגרים עלינו, ובתוך אשם הגדולה אשר סביבתנו עברנו והחלוננו להסוג ולנוס מנוסת מגפה גדולה מליטא. חילות מאות אלפים נסוגו בדרכים שעשרות אלפי פליטים מבני הלאומים השונים אנשי המקומות מלאו אותם עד אפס מקום. כמו סער מתחולל עבר שם על הארץ, אשר פרחה כולה עוד לפני ימים מעטים, ועוה פניה והפיץ יושביה. אנשי הצבא השתובבו וימלאוה חמס ושווד בלי חוס על כל אומה ולשון, אבל

ביחוד נתכה חמתם על היהודים, באשר כבר הספיקו להסיתם בעם הזה למדי. מה שנעשה ליהודים בכל רחבי פלכי ווילנא ומינסק ומקצת פלך וויטבסק בדרך אשר נסוג בה חילנו בשנת 1915 בימי אוגוסט וסנטיאבר, עתיד למלא עמוד מיוחד, עמוד שחור ונתעב מכל הקודמים לו בספר מצוקות ישראל בהיסטוריה הרוסית. רק רחובות נהרסות בלי כל שארית, בתים שטוים, אנשים הרוגים או פצועים, נשים אנוסות – זה שלל החיל במגוסתו מפני האויב. התועבות האלו נעשו ביחוד בימי התשובה שלנו, שבשנה הזאת היו „ימים נוראים“ בכל פשוטם של הדברים. סמורגון, פוסטאווי, קריבא, גלובוקויה, דוקשיצי, דימשיוויצי – כל אלה היו אך מין חגיגות בדרך העקובה מדם, שרחצו נפשי בה בלי הפסק, כי רצחו רציחות גוף ונפש את אחי ואחיותי לעיני.

הנה סמורגון, שהיתה קודם לזה מרכז פורה ליהודים בעלי מסחר עורות. חילנו נכנסים לשם לאחר יציאת האשכנזים. אנשי צבאנו והקווקים ביחוד מתנפלים על היהודים, פורצים ברעש לבתיהם כמהפשי אשכנזים ושוטים ומכים ומאנסים, רבים בורחים מפני השודדים האלה אל היערים הקרובים. מקצת היהודים מבקשים מקלט להם בבית־הכנסת הישן. אך קוואקים פורצים שמה. והנה חבורת יהודים בני גדודנו נפרדת והולכת לגרש את הרשעים המנוולים האלה מבית־הכנסת, ואני בראש החבורה הקטנה הזאת, אנו נכנסים לבית־הכנסת, ומחזה נורא לגנד עינינו: קוואקים מנפצים את ארון־הקודש וקורעים את ספרי התורה. על הארץ שוכבות נשים אנוסות מתעלפות; אצל נבלת עלמה צעירה מתבוססת נבלת אביה הזקן, שלפי הנראה נסה להגן על כבוד בתו. אני וחברי השתוללנו באש עברתנו, התנפלו על הקוואקים, ומלחמה התלקחה בינינו וביניהם, מלחמת דמים, שראשיתה היתה בבית־הכנסת ואחר פשטה ונמשכה בחוץ. חללים ופצועים נפלו משני הצדדים. אני נותרתי בדרך פלא. שר הגדוד צוה לאסור אה כל המשתתפים באותו מעשה ולשלחם בגלל זה אל הפוזיציות הקדומות. אנחנו היהודים הנענשים החלנו לצאת מסמורגון, וכל היהודים שבעיר נצטוו לצאת מתוכה מיד. העיר נתרוקנה כרגע. רק משפחה אחת נשארה: אב אחוז שבץ ושני בניו, כי לא ערבו את לבבם לנהוג את אביהם החולה ברנליו (ומרכבות ועגלות־מסע לא נתנו). פתאום פרץ אופיציר קוואקי אל הבית: „איך נועזתם, וידיים, להשאר פה?“ – „נשארנו אצל אבינו החולה.“ „איה אביכם?“ – „בחדר הסמוך.“ האופיציר עף כברק אל החדר ויור בריבולבר על החולה המוטל במטתו ויצא אל בניו ויאמר: „עתה תוכלו לנסוע.“ בדרך אל הפוזיציות הקדומות עבר עלי עוד פוגרום נורא מאד. אנחנו עמדנו להנפש בכפר למשוויצי הסמוך לפינסק. אותו היום היה יום הכפורים. היהודים אנשי המקומות הסמוכים נכוננו לברוח. קניניהם היו סעונים בסירות על נהר פריפיאט, והם נאספו בהמון על שפת הנהר ויחכו לשעה שיוכלו לעבור אל העבר השני ברנע בטוח מיריות כלי־התחב (בסביבי פינסק כבר

(* קראתי כתב־נקשה על סם הקיטר, ששלחו בני הנרצח (סאכא) מינסק והתחננו צו לטני, שיחקר הדבר. אך ניקולי השני לא שם לב לקולנא זו של אותם היהודים.

נמצאו אשכנזים). על שפת הנהר התפללו הפליטים ברגש, אימת הדין שביום צום העשור. פתאום נגש חבל קוואקים ויתנפל על ההמון הנבהל; את האנשים אסרו הקוואקים ויובילום אל אחד המקומות ואת הנשים התחילו רודפים רדיפת ציידים. אמות אומללות, נערות צעירות וגם ילדות בנות 12 - 14 תפשו הקוואקים ויסחבו אל היער ויענו אותם במשובת חיתו טרף. עלמות רבות נסו והסתתרו בעבי היער בכורות ובשוחות. מקצתן בקשו מחסה בבתי אכרים רוסיים ידועים להן, אבל האכרים השיבו את פניהן, וברור היה שגם ידם את הקוואקים. כל הלילה נשמעה ביער שועת נשים מעונות, הדבר הוגד לי. אני אחזתי בקנה הרובים שלי ויצאתי בלאט מן הכפר. ביער הלכתי לקול צעקה שהגיעה לאזני, ועד מהרה ראיתי קוואק סוחר עלמה בתזקת ידו. הכיתי אותו מכה עזה בעץ קנה הרובים שלי על ראשו ויפול, ואת העלמה, שהיתה כמעט במצב התעלפות, הוצאתי מן היער ואביאה אל שפת הנהר, ששם רצו כה וכה אביה ואמה מבלי יכולת לעשות כל דבר, ואחרי כן שבתי בלאט אל הכפר ואיש לא ידע בצאתי ובבואי. לא מיראה שבתי, כיון שאשר עיפה נפשי לגמרי, עייפות חמרת ורוחנית יחד. פתאום הרגשתי, כי מה שעבר עלי בימים האחרונים פצע את לבבי פצעי מות וכי רק פצע מות חמרי יוכל להצילני ממכאובי זה. לחכות הרבה לא הוכרחתי, בעוד ימים אחדים הייתי בפויוציות הקדומות. כדור גרמני פצע גם את גוי פצע קשה נוסף על כל פצעי שהנחלתי לי מתגרת יד רוסיה בשלשים וחמש ימי חיי.

* * *

עתה אני שוכב בכפר קטן בפוליסיה בתחנה סניטרית קרובה אל המערכה, מפה יובילוני לקיוב. מפצעי הקשה נרפאתי קצת, אבל יודע אני - גם על פני הרופאים אקרא זאת - כי לא ימשכו ימי עוד. עתה אינני מבקש לי דבר בלתי אם זה: אני רוצה להערות את נפשי בודווי זה, להניח לדור הבא את ההרצאה הקצרה והמקוצרת הזאת של מאורעות הדור הקודם לו, כי דברי ימי אני הם דברי ימי כל האינטליגנטים היהודים שבדורי. חמש ושלשים שנה נלחמנו עם משטר האינקוויזיציה הרוסית, מסירת נפשנו היתה לנו למקור גבורה, בה יצרנו מחאה לאומית עזה. אבל כבר עברנו את גבול סבל היסורים, יבוארנא אנשים חדשים תחתינו, - תחת חללי הסערה ההיסטורית שבימינו אלה. ירימונא יורשינו את דגלנו למעלה, למעלה מרוסיה, למעלה מאירופה הדשנה מדם. שאלת היהודים, שאלת אלפי השנים, שאלת עם העולם, שנסתבך במלחמה העולמית הזאת, צריכה להיות לשאלה משותפת לעולם כולו. אם יש רגש יושר עולמי, עליו לפתור שאלה זו מיד. אם יש רגש יושר עולמי, עליו להשיב תשובה מוחלטת על השאלה הזאת ולהסיר את כתם הקלון הזה מעל ההיסטוריה האנושית (*). אני מת באמונה זו שאני מאמין ברגש היושר העולמי ובעמי הגוי האזד והנצחי כעולם כולו, שההיסטוריה של כל העתים חברה אליו את העם הזה חבור אשר לא ינתק.

מרס, 1916.

(* שנה אחת לאחר שנכתבו הטורים האלה פתרה הריבולוציה הרוסית בעצמה את השאלה הסריגית כפי שרגש היושר העולמי היה עתיד לפתרה.

בְּקֵרֵת

במשעוליים || *

(בעקב המאסף „כנסת“ ערוך ע"י ח. ג. ביאליק, תרע"ז, „מוריה“).

1

בימים הנפלאים של שנוי סדר־רשע בחיי המדינה ובימי החג של שחרורנו קבלנו מידי אחינו הגדול מתנה יפה. מי גס־הרגש ולא יכיר לו תודה בעד עצם המתנה גם לפני העריכו אותה בפרטות? אך כשאנו באים להתבונן במתנת־ספר זו ולדון בפרטיה אנו מתמלאים שמחת־כפלים ומשנה־תודה. כי מאסף זה הגהו אחד הקובצים היותר מצוינים שהופיעו בספרותנו אף בשנות הטובה, וברובו כל יצירה ויצירה שבו קובעת ברכה לעצמה. באותן השעות האיומות, שעברו מתחלת המלחמה הנוכחית עד המהפכה הרוסית הנפלאה, הרגשנו כולנו מה מסוכן היה לצכת באמצע הרכיב. בדרך־המלך הלכנו ובאו עלינו אז רבבות משלחות־מות ואלפי עגוים. נפש כל אדם התכנסה אז לתוך עצמה וחפשה לה סתר מפגעי הומן בתוך חביוני חייה, ונפש העברי על אחת כמה וכמה. השפתים הודקו אז מעוצר יגון וכאב ובגורת הצר... קדרות שכנה על כל פנים, ופליטי תליה והתעללות תעו אֶחֱינו אחווי אימה בשבילים ובמשעוליים. דרכי החיים היו מלאים תנועה ושאון רב, ורוח עועים היה נסוך על הערבוביה המשונה של החזיונות, אבל דרכי הספרות העברית היו שוממים ואבלים, יען כי הושם מחסום על כל פה. „אחד אחד ובאין רואה“ פרשו אז סופרי ישראל לצדי הרכיב, והתכנסו כל אחד לתוך נפשו פנימה. אבל במחבואיהם ובמקלטיהם לא פסקה יצירתם, וכשאנו רואים עתה את יצירותיהם, ילידי הנדודים והדממה, אין אנו מתפלאים כלל על זה, שכל אחד מהם הלך לו במשעולו המיוחד. יתר על כן, דוקא בשעה איומה כזו מתבררים אצל האדם

(* „במשעוליים I“ נדפס בהצירה של שנת 1914 על ה„נתיבות“ הוצאח „אתיכפר“.

והיוצר משעולי החיים והיצירה שלהם, ואולי למדים האנשים כשעת צרה להבין ולהרגיש ביתר לבביות את חיי הנפש של אחיהם היוצרים?
 אם כה ואם כה – כאשר בא ביאליק ו כ נ ס יחד את היצירות הערסילאות של סופר זה או אחר בעלות ערך רב כשהן לעצמן, נתן לנו על ידו ב „כנסת“ גם קטעי־נפש חיים ומערכי־יצירה חשובים, המעמיקים את השקפותינו ואת הרגשותינו בנוגע לסופרים הידועים לנו מתמול שלשום. כשם שנפש האדם משתקפת בבריכת־הצער הצלולה ובמיהמנוחות של הבדידות המכרחה, כך יש לראות התגבשות ידועה של הרגשותיהם האמנותיות ואופני יצירתם של אלה מטובי סופרינו שבאו במאסף. חוץ מ „הזכרת־נשמות“ (מאמריהם של פרישמאן ורבניצקי) המובנת כל־כך אצל אנשים שנתכנסו לניקום אחד בדרך הנודדים שלהם אחרי משבר כה איום בחייהם, אין כמעט לראות בכל המאסף את עקבות הזמן – וזוהי תהלתו. העדר זה של הדיהשעה מראה, כי דברי־הספרות שב „כנסת“ אינם כלל מסוג הדברים שהזמן גרמא ושערך תלוי בזמן, ובאמת, רוב המכונסים, ביחוד נשיא־הספרות מנדלי, ביאליק, פרישמאן וגם פייכמאן, הוסיפו כל אחד במשעולי היצירה שלהם עוד נטיעות יפות אחדות, ויחד עם זה העשירו גם את הספרות בכללה בדברי־יקר. כן ירדו מטרות הקיץ הברוכים אחרי תקופת העצירה, ירדו בעז ובשפע וירוו את הנחלים עם העמקים.

2

בראש המאסף נמצא קטע מ „ספר הזכרונות“ של מנדלי – וכל כך טובה היא ההכרה, כי במקום שהתכנסו בחירי היצירה העברית החדשה אנו פוגשים גם את הסבא, והלא טבע הדברים מחייב, כי הוא יהיה גם הראשון במאסף. בשמחת־משפחה אמיתית מעמידים תמיד בראש את הכסא לסבא היקר והאהוב. כבר מציאותו גרידא בין החוגגים היא עונג גדול, וכל הגה היוצא מפיו, אף היותר קל ומצוי, מעורר הד משמח בלבות הכסובים. מה יאמר הזקן, מה יחדש – שאילות כאלו אינן מתעוררות כלל. כולם יודעים את הסבא היקר, את אופן שיחתו ואת תכנה, את השלוה האפית שלו וגם את פזיונתו המלאה חיים, את עקיצותיו המהוכמות ואת נעם מדברו, כל זה כמעט ידוע לכל הבנים והנכדים. בכזו יש בהופעתו של הזקן בכל פעם טעם חדש ועונג חדש. כמהרות פנינים עתיקות מזהירים דבריו המעטים של מנדלי. מראיהם כמראה יין משומר הנתן בכוס בודלח חדשה, וכן זקנה שעמד בה טעם הילדות התמימה חופף על כל הקטע עם האפיוזורים האחדים שלו. היש איזה חדוש יצירתי בקטע משונה היה הדבר לו מצאנו אצל אמן גדול ושבע־נסיון כמנדלי, שהגיע זה כבר לזמרו פסגתו, איזה מהלך חדש ביצירה או אפילו איזה קו בודד חדש. בכזו כשאנו קוראים את תאורי היחוסים בין הזקן והזקנה, את ציורי־הים ואת ציורי־הנהף היפים, אנו מרגישים, כי כל אמן צעיר יכול היה לקנא ברעננות המכולל, בצמצום הגפלא ובחיוניות המקסימה של יצירת הסבא. למשל: –

בחזירתי לביתי עליתי דרך משעולים במעלה ההרים, ומבמתי ים עברתי דרך בתי הקיץ, בין נתיבות עקלקלות, מסובכות מלמעלה כסוכה בסבכי אילנות, גזעם בגנים אצל הגדר, ונופיהם נוטים לחוף ועולים ומסתככים בצמרתם יחדו. ובשעת פטפוט ולחישה ושיחה בטלה, כדרך השכנים, זה עם זה, ואגב חיכוך ועקיצה זה את זה, הם מפנים מקום לזהרורי חמה. העוברים ביניהם ויורדים ומשתרגים מעשה רשת מאור וצללים של עפאים על-גבי האדמה למטה ועושים לה תורי זהב עם נקודות הכסף. האויר שם מקוטר אהלות וקציעה, נרקס וצפורן וקפריסין, קצח וכמון ושאר עשבי בשמים.

ואחרי כן הפגישה עם העגל הרך, תאורו המלא אהבת-חיים והרצאת ההרגשות השונות – מה אופיים הדברים למנדלי ומה זקוק הסבא להם! כשהנך עובר על שאר דבריי-הספרות שב„כנסת” ושב שנית לקטע הראשון מ„ספר הזכרונות”, נדמה לך כאילו היית רואה זקן מופלג יוצא למחול על חתונת נכדיו. כמה התלהבות בנשיאת הרגלים, וכמה עוז וגבורה ברקוד! הפנים מה מסמיקים, והעינים מה מבריקות! הזקנים הנמצאים באותו מעמד מתפלאים על הפיוזות הצעירה, על הריטמוס הצוהל ועל תמימות הרגש; הצעירים מלאים תמהון על הדרת השיבה החופפת על המרקו, על שלותו האפית שאינה עוזבתו גם במחול עצמו ועל אמרותיו היפות והמחודדות. בסך-הכל – אלו ואלו בעונג מתענגים, וקריאת „יחי הסבא” מתפרצת מאליה מפי כולנו.

3

ביאליק – מי מקראיו יחפץ להודות כי הוא אינו יודע את יצירתו? אמנם ביאליק האמתי, אותו המיוחד והיחיד שנעשה בלי יודעים כל-כך יקר ללב העברי, ידוע אצלנו פחות מכל, ורק הפוטוגרפיות הזולות שלו העוברות לסוחר נמצאות בשוק ספרותנו, אבל יצירותיו שבאו ב„כנסת”, השירים עם המאמרים, תעוררנה בודאי את המחשבה אף אצל אלה, שהשקפותיהם הספרותיות על ביאליק קבועות ועומדות זה כבר, ואין צורך לאמר, עד כמה גדול יהיה הרושם על אותם האנשים הבאים בלי שום כוונת ושיטות להנות מאור היצירה הביאליקאית. כי חוץ מערכם וחשיבותם הספרותית העצמית יש בדברי ביאליק שב„כנסת” מעין גלוי חדש המאיר לנו פתאום את הריצי הנפש של המשורר. כרסיסי-זהר היורדים לפתע מאחורי הפסגות השחורות על השביל הצר של ההלך, כן יאירו ויעוררו שירי ביאליק האחדים את רוחנו העצוב. מי שהביט בצער עמוק על התבודדותו המוכרחה של ביאליק והרגיש בה כרח יות יאושו הנורא ועקת לבו ישמח בודאי שמחה רבה לקראת שירים כאלה, כמו „אחד אחד...”, „ויהי חלקי עמכם...” כאשר שמענו ממנו שוב מנגינת-פלא של רב עדין וכוסף, אחרי קריאות-המחנק וצעקות-הבלהות שהפחידו אותנו בשנים האחרונות, נדמה לנו עתה, כי שוב תזר לעיני המשורר ברק-האשר, ופיו התחיל יב לאמר שירה, שירת רוח ועדן מלאתי קסם, כרטט הדממה אחרי סער וזעף.

מי שיקרא את חרוזי-השיר, אחד אחד ובאין רואה... עם רעד הגעגועים העמוקים שבהם ועם צהלת הזכרונות שנתוכם, יוכל לחשוב באמת, כי המשורר היה אחד הילדים היותר מאושרים שבעולם, אבל די להזכר ב„שירתִי“, ב„ביום הסתו“ ועוד כדי להכיר הכרה ברורה את הסביבה שבה גדל גדול המשוררים, ובכל זאת מצא המשורר כל־כך אושר וגיל בילדותו זו השוממה, עד כי גם אחרי עבור הרבה־הרבה שנים של חיי־עמל ועוני־יצירה התפרצו מפיו דברי חבה והערצה כאלה ל„גוף מולדתו“. מכאן ראייה, עד כמה עשירה היא בציליִי גיל נפשו של המשורר, וכמה פניני־טהר על קרקעה. רחשי לב דקים מן הדקים, נהמת נפש חרדה וגעגועי אהבה טהורה לאותה התקופה המזהירה בחיי כל אדם בכל מקום ובכל זמן – כמה אוניברסלי הוא ביאליק בשירו זה הנפלא, וכמה הוא יחד עם זה אינדיווידואלי? קורא הנך את השיר וקשה לך להאמין, כי רק לפני זמן קצר עוד היו אצל המשורר „לילות זועה“ והיו צעקות־חמה, חונן בלהות והרהורי יאוש. נדמה כאילו שר לנו אתמול את שירת הצפרירים וגמדי הליל, כאילו לא נדמה לעולם שירת הנהר... אהבה עמוקה זו ומסירות־נפש זו ל„מעין רוחו“ ול„עפר שרשו“ סימן הן לאצילות־הרוח ולרגש עדין ועמוק. דקי הרגש ועדיני־הלב מרגישים תמיד את הזיקה החיה לילדות התמימה והטהורה, יודעים ומכירים את יפי האביביות ואת טוהר החלומות של הרגעים הענוגים והמחוננים של הנצחיות. וגם אם קשה היה בקר־חיים ומעונן, ורווית צער היתה ילדותם – אצילי הרוח האמתיים זהירים בכבוד־הורים ואוספים את פניני־הגיל הבודדות ואת זהרורי־האשר המעטים ועוטרים בעטרה זו היפה את ראש הורחם האכזרית. כך יתעורר פתאום רגש חזק של אהבה וכוסף במכתבו של הבן שגלה למרחקים ונתעלה שם ונזכר בהוריו הזקנים היושבים באיוו פנה נדחת ושהגלוהו מעל שלחנם, או יחגלו פתאום במכתבו ממרחקים מלות־חבה כאלו ואהבת־בן כל־כך עמוקה, שאיש לא שערן, וגם הזקנים בעצמם מתפלאים עליהן. ודוקא שם במרחק, למרות כל האשר הרב שלו, הוא מפלל:

אשר איט־בנא עוד בעיני אלהים ולפני נטות יומי,
אם בהקיץ ואם בחלום, אך לו עוד פעם אחת
אהה, לו אך הפעם, ולו עד ארגיעה,
ישנה־נא אלי בכל־יקרו חוון קדמת ילדוּתי,
ובקר חיי יעברני במלא מתקו הראשון.

אחרי כן באים מלות חבה ולטופי־אמרים הנוגעים עד עמקי הלב, המתארים לנו יותר את בעל־המשורר מכפי שהם מתארים את נושאם, את בית־המולדת. כל דבור ודבור דומה להתרפקותו המלאה אהבה והערצה של בן שהגיע לגדולה על הורתו הזקנה והעניה. בקמטי פניה האפורים הוא בא לחפש את חלומות ילדותו המזהירים, ובהתפעלות יימימה הוא מנשק את היד הקשה והצנומה שהשביעתו בשעתו מהלומות־אם.
וכה הוא מתרפק:

ונוף-מכורותי הרחוק, גאות ילדותי ומסגרתה,
 עפר שרשי, מעין רוחי, נעים געגועי והגיוני,
 פנת יקרת לי על פני תבל ותרומת עפרות ארץ.
 אין רענן לי מירק דשא, ואין מחוק לי מתכלת שמי,
 זכרו כיון הטוב לא יפוג לעד מדמי,
 ובלבי ילבין נצח זך שלגו הראשון —
 נוף מולדתי, מלון ראשיתי וראש מראה עיני
 חבל שאנן ובודד, צנוע ביפעת עלומי ועוד ועוד.

או —

ונווה-הורי הדל, קן מבטחי ואהל שלומי,
 מעון אור פני אם, מחבא כנפה וצלה,
 אוצר בשמי נשיקותיה ומצפון ריח חיקה —

הגה יהגה בי תמיד וכתליו יעגמו לי מרחוק
 זכרי ימלא צפוניו, וצל חיי חתום בקורותיו...

כן יתאר ביאליק את בית-האם שלו. היש פה לפנינו תאור ריאלי של ילדותו?
 ודאי לא. אבל תחת פרטים ריאליים יש לנו בכל חרוז וחרוז המבריק ביופי
 מיוחד סוביקטיביות צרופה ורבת-גונים וחזון לב של משורר נוגה הכורע תחת
 סבל גדלותו ועשירותו. גלי הזכרונות שעליהם הוא נשא ורשתות החלומות
 שהוא טוה בעצמו ובשביל עצמו הם מקלטו היחידי של כל עיף. כן
 יסור לחדר-הילדים האיש טעון הדאגות המסובל בנצחונות החיים ויתחיל
 לצחק עם הפעוטות כאחד מהם כדי לטבול במעין החי של הילדות התמימה
 וההיוליות הטהורה. הדעת נוחתת, כי דוקא עתה אחרי, ויהי מי האיש,
 צנח לו זלזל ועוד, אחרי המשבר הקשה שהיה ביצירתו, ישיר המשורר
 הסובל את מזמור השיר לימי הילדות. זהו אשרו היחידי שנשאר לו, אשרו
 שכולו שלו, ושום „לאומי“ „ציוני“ ובעל „ההיה“ לא יגזול ממנו את מחרות
 פנינים זו. הן רק לו, ליחיד הוא עולם פלאי זה עם גטיעיקסמיו ובשמי
 גדוליו. וגם ליחידים בודדים המחפשים מרגוע. אבל איננו רשות-הרבים.
 כ„נשרף“ הבא לחפש בגליהאפר את שויריהונו ומוצא פתאום את כל
 דיגוריו, כן הוא ביאליק בשעה שהוא מחפש ביערות מולדתו את „פחדי לבבו
 המתוקים“, את „ענוגי חלומותיו משלכים תחת אחד השיחים“ ואת „זהר
 חייו הראשון“, וכאשר מצא מה שבקש — שר לנו שירה יפה. מי שיחפץ
 לקבל תאור נכון של ימי ילדותו הריאליים של המשורר הציבורי
 והלאומי הגדול ילך לו אל „שירתי“ וכדומה, אבל זה התאב
 לדעת את מולדתו של המשורר הליריקן הראשון שלנו, את המקור
 הנאמן לשירת הלב הרך ולחלומות היחיד, זה יקרא את ה„זהר“
 וכדומה וגם את „אחד אחד ובאין רואה...“, שהנו כעין גולת הכותרת

לשירת-היהוד של ביאליק, בו אנו מוצאים לא אידיאליזציה של הסביבה הילדותית ולא הגדשת צבעים וזוהה, כדאם זכרונות-לב שעלו וצפו מאותם הבעמקים, הפגדלים כרגליות, ומשורר זה, הנחשב בעיני רבים למשורר הזעם 'par excellence', ולנביא-מוסיח - ככה צרות-לב דקה וכמה המיסות בו בשעה שהוא עומד והתכה בענוה לקראת ברכת-אלהים שבתזון הילדות, והוא אומר: - -

ברכת פתאום לאלהים, לנאמן בעיניו יתננה,

לא יתסור עין צמורה וחווה לא יגיד כועדה,

דומם אערך לה ואצפה, יומם ולילה איהלה,

וכסנור צרוך-מיתרים רוחי נטון לקראתה! (ס)

ככה קם פתאום לפנינו ביאליק הריאלי והזעם בתור משורר רומנטי המים, ואחרי הפסקה כה ארוכה שבצענו טוב צלילים וכים של מנגינת-לב אמתית, הנראית אצלו כחדשה, ביהווי בשביל אותם האנשים שהורגלו להסוב אותו לנביא זעם. אבל עוד יתר הדושה ימצאו איה האנשים בכערכי הלב שהשתקפו בשירו, יהי הלקי עכבם... במובן יהוצ, גם שיר זה הוא דף זכרון והד גענועים לאביב החיים, גם בו אנו מוצאים את גדולי-הפלא של גן-הזכרונות: איהם הפעילים שבבין האנושי שעליהם שר המשורר כמצט בהתפעלות דתית - האם לא ב, נוף כסורתו ראה אותם ראשונה?

בהמית לב אמתית שובצים את דברי ביאליק המלאים אהבה והערצה אין קץ, שכל איה ואות שלהם היא כתר-הן ל -

ענוי העולם, אלבי הנפש,

רוקמו חייהם בסתר, צניעי הגות ועלילה!

רק אצל משורר שנפשו קטורה בקשר חי והוק עם דורי דורות של נענים דום וסוב-ליום בהש-איי, רק אצל בני-בנם של ניהני צדקה בסתר, עירוכי גלות, ונסתרים, יכולה היתה להפרא שירה רוממה כמו על הוסי האלם, ורק איהו האיש, העם של עשירותו האישית הנהו בכזו אהו בנפש העם, שבקרבו היו כל כך מרובים, ענוי עולם, יכול היה לסיר את שיר-הכבוד לשפסו האנושי ההדגל, הפועל ומשפיע בלי חרם על כל החיים, אם גם לפעמים אין ההשפעה הברוכה נראית לעין.

שיעיש - ולא הוגד ללב, נגידי-רות - ובל ידעתם! - כמה עברי הוא הטפס וכמה עול-כיו מהתה שכמות החול העצות של היי הוסי-יום גלתה עינו החרה ותבהירה של ביאליק את גרגירי הנהם וואהדים הקובעים את ערכם והשיבותם של הריי-החול כולם. נזכר אני בשיתה אהת של רב גדול וראש ישיבה ששה לי פעם על רשיין זה עצמו של ביאליק בהאורים דומים ובהתפעלות דומה, אבל כסובן, עפי-הרכו, איהו הששל ואיהו הנששל, רק הצורה החיצונית היתה כסובן אהרת לגמרי - ובכזו נפלא הדבר, מהו הפקיר הריאלי שבכנו שאבה בהשבתם הווצרת של שני הטפוסים הלא-מובנים השונים? האמנם זה ששניהם הם הניכי וולוון, יוצאי האקדמיה הלא-מובנת האהרונה שלנו בגולה?

או נרחיב את חוג חפושינו ונאמר כי מעין-סתר אחד הוא המשקה את השרשים העמוקים של נפשותיהם הרחוקות? בקראנו את הקוים הבהירים והבולטים יזכר לפנינו בלי משים ראש-השיבה שב"מתמיד", שביאליק הקדיש לו בשעתו רק תאור קצר וסתום. יוכל היות, שהמשורר לא חשב כלל בשעת יצירתו על סוג זה של המעולים בעם. יתר על כן, קרוב עד מאד לאמת, כי לפני עיני רוחו הכביר היה רק הטפוס האנושי העולמי, אבל הקוראים, המתרגמים תמיד את חזיונות החווים לשפת הבנתם, יעלו על זכרונם ראשית כל את אישי העבר הרחוק והקרוב, שביניהם היו מרובים אלמיה-נפש ש,חיהם - מיטב חזיונם, ותפארתם - עצם היותם. שרטוטים פלסטיים שלא פגשנו זה כבר אצל ביאליק, אנו מוצאים שוב בתאור הנפלא:

„אט אט, כמו על ראשי אצבעות, תעברו בנתיבות היים,
„ולבכם ער, ואזנכם קשובה קשובה, ועינכם משוטטת תמיד,
„ונפשכם הרדה לקראת כל רחש יופי ונדנוד תפארת,
„עבר וזרע סביבכם באפסיד ובלי כונה
„את האמונה ואת הטהר, הרועפים מכל ישותכם

„כערף משמים תכלת וצללים מיער רענן.“ (יחי חלקי עמכם...)

בתמונה חיה זו של הזורעים הצנועים תאר ביאליק את „נגידי-הרוח“ הנצחיים שכל עם ועם ושכל תקופה שישנם, אבל בלבביות המיוחדת שבה הוא מספר עליהם יש להכיר את געגועיו למוֹלדת ולזכרונות העבר הפרטי שלו, שעוררו אותו כבר פעם לשיר על המתמיד. המתמיד - האם לא הוא המדבר אלינו מן המאמר „הלכה ואגדה“?

ביאליק כותב: — „בקראו איש מישראל בסדר זרעים, למשל, האין יש אשר יבוא עליו פתאום מתוך הדברים זכרון, רוח חיים וריח אדמה וריח עשב, ושכח פתאום כי בבית-המדרש הוא יושב וכי לומד הוא, וראה את העם — „עם הארץ“ — בכל עבודתו בשדה ובגנה ובכרם ובגן, אותו ואת הכהן המחזר על הגרנות, ואת העניים והנמושות המלקטים ועוד ועוד?“ (כנסת מ"ד). וגם אני אומר: בקראו איש מישראל בדברים אלה של ביאליק ובכל המאמר שלו, האין יש אשר יבוא עליו פתאום מתוך הדברים זכרון אותו הבחור הנפלא שתלמודו היה בשבילי גם גן וגם שדה, גם ים וגם מרחביה? האין יש אשר יראה פתאום לפניו את זה הבחור הנפלא שנעשה בינתים למשורר עברי נפלא והוא עומד לפני ארון הספרים ומתודה לפני „יצאי לבוב, סלויטא, אמשטרדם ופרנקפורט“:

„מכל תמודות אל על ארץ רבה

„הלא אתכם לבדכם ידעו נעורי;

„לגן הייתם לי בחם יום קיץ...“ — ?

(לפני ארון הספרים, ביאליק).

אכן אחד הוא בעל השיר ובעל המאמר. הוא השר על המתמיד והוא הוא המתמיד. משום זה אין להתפלא כלל על הפואימה החדשה על ההלכה שביאליק נתן לנו במאמרו הפרווי. איני בא להעריך עד כמה צודק ונכון הוא הלך־מחשבותיו, אבל כדאי להטעים את עצם קיומו של הלך־מחשבות כזה ואת קמנו הפסיכולוגי אצל ביאליק. לא בפעם הראשונה הוא שר על ההלכה, ושר יפה. אבל כאשר בא הפעם לשיר „על האגדה“ – יצא שירו חלש וקלוש. כל השירים הנוגעים בבית־המדרש ובארון־הספרים נבראו כולם ע״י ההתפעלות שבאה מלמוד הגמרא ולא מלמוד האגדה, כי הלא לוליון היו נוסעים לא לשם רבה בר בר חנה. כנראה, אין הדעות המובעות במאמרו מקריות בשבילו, ולא השעה הולידתן. ואמנם כך הוא הדבר וכך צריך היה להיות. כשביאליק בא עתה להגין על כבוד ההלכה ולתבוע את עלבונה מידי בעלי האגדה שבחינו ובספרותנו, הוא הולך לשיטתו, עד כמה שאפשר בכלל לדבר ע״ד „שיטה“ ביצירה אמנותית. „שיטתו“ מהי? היא קצרה ופשוטה: הוי משמש את הרבים. אין זה אומר: התרפסות לפני הרבים, או אחרי רבים להטות, אלא: פרט וכלל – הכלל קודם לפרט. כך היה חושב ביאליק במשך הזמן הרב שהיה שר את שירת הרבים. הוא האמין אז, כי זהו תפקידו היחיד, וגם עתה אחרי שיצר כבר שירות פלא של היחיד ושל היי־הנפש של הפרט, הוא עודנו חושב, כי להלכה חשוב הוא הכלל. למעשה – הוא עצמו גם משורר יחיד, למעשה – הוא עצמו מוציא את ספר־האגדה, אבל להלכה – תחי „ההלכה“ ויחי הכלל! ואם אנו רואים עתה את ביאליק קורא לשוב אל עולם העשיה וההגיון הברור של „ההלכה“ כאל פרינציפיון חיוני, הנה הסבה לזה היא חוץ מתנאי התפתחותו המיוחדים וחוץ מהאמת האוביקטיבית שבדבריו, גם זו העובדה שה„אגדה“ פעולתה על נפש היחיד, בשעה שה„הלכה“ שואפת תמיד לשפר את חיי הכלל. וביאליק – בהרגשת העולם שלו הוא מרחף תמיד בארצות־האגדה, אבל בהשקפת העולם הוא זה כבר מצדד „ההלכה“. כפליג הרים השוטף ומתעלם בינות לסלעים ומתגלה שוב, כן הלך נפשו היסודי של ביאליק מתעלם ומתגלה ומבריק בזהרים שונים. רק אצל ביאליק אנו מוצאים בעת ובעונה אחת סבך נפלא של שני מערכי לב שונים.

כשהוא לעצמו במובנו הפובליציסטי, יש לו למאמרו זה של ביאליק ערך מיוחד, ודוקא בשעה זו שאנו צריכים לגשת אל בנין חיינו הלאומיים. קודם, כאשר היו ידינו אסורות ושאיפותינו כבולות ולא היה לנו שורר אלא „אגדה“ זו שבה מצאנו נוחם ומנוח מכל הצער והיסורים שהרוו חיינו, יכולים היו דבריו של ביאליק להשמע כמעט כדברי לועג לרש. ובאמת, אין אפשר היה לדרוש מן העם שימלא את כל מצוות־העשה, בשעה שחיו נמצאו באופן פטלי בצבת איומה של תרבות „לא־תעשה“ זרים? עם כי ימצא בשפל המדרגה וכל רגע יהיה נתון לחרפות וגדופים – היש להתפלא כי הוא מחפש מרגוע ושכחה בדברי שירה ואגדה לעודד את נפשו היגעה? האם לא על אותה הסבה עצמה מראה בעל האגדה המצוין ר' לוי בשעה שהוא מדבר על התפשטותה של האגדה התלמודית בימיו? להיפך, יש רק להתפלא כי עם בווי

ומדוכא כעמנו יכול היה לגדל בספרותינו באחת השעות היותר אימות של קיומו גדולים כל כך פלאיים כביאליק, טשרניחובסקי, פִּיכמאן ועוד אמנם כי בספרותנו וגם בשאיפותינו החיוניות שלטה ה"אגדה" שלטון בלתי מגבל, אבל אשרי העם שנשאר נאמן לאגדת חיו, בשעה שאחרים, התקיפים ממנו יותר, אסרוהו בהלכות וחוקים משלהם. השכל מחייב, כי בהיותו נמצא במצב כזה יהיה העם כרוך אחרי דברי אגדה. זהו אולי לא טוב, אבל טבעי, מובן. וזוהי גם אחת הסכות שבספרותנו העברית פרחו ושגשגה השירה, בשעה שהפרוזה נגועה במחלת הרכיטים. מצד אחד שירה לירית אינטימית ויפה כשירת פִּיכמאן וגנסין, שירת עזו וגבורה פנימית כזו של טשרניחובסקי ושניאור, ומצד שני העדר גמור של ספרי מדע ומקצועות רבים של כל ספרות הראויה לשמה. ובחיים, בהנהגה? – ודאי שביאליק צדק בדרישתו, אצפ"י שהיו סבות חיצוניות ופנימיות שהצדיקו היפרטרופיה זו או גדול-פרא זה של האגדיות בחיינו ובספרותנו.

„שאיפה שבלב, רצון טוב, התעוררות הרוח, חבה פנימית – כל הדברים הללו יפים ומועילים, כשיש בסופם עשיה, עשיה קשה כבדול, חובה אכזרית“. מי יוכל להתנגד לדעה זו? אדרבא, קריאתו של נשיא הספרות להגדילה ולהאדירה, לעשותה כלי-קבול ומקור השפעה לכל הזרמים התרבותיים של האדם, קריאה זו להזאת החומר הברזילי לתוך דמנו החור, חשובה לא רק עתה בשעת התחלת הבנין, כִּי-אם עוד זמן רב נצטרך להאזין לה. אך צריך רק להטעים את הפורמולה הביאליקאית מ"הלכה ואגדה", כדי שלא יבואו אחרים ולא יאמרו: הלכה ולא אגדה.

ואז כאשר יבואו החיים הבריאים, כאשר יחזק הרצון ותחזק הורוצ, אז לא יצטרך ביאליק לשיר מחולמות כמו ששר לנו הפעם ב"למנצח על המחולות". בשעה קשה עד מאד שר אותו ביאליק ביהודית, וחזר ושר אותו עתה מחדש בעברית. גם אז כן עתה, היינו לפני המהפכה הרוסית המשוונה, גדמה היה כי נשאר לנו רק מחול עושים פרא שלאחר יאוש. וביאליק נעשה גם ביאושנו זה האחרון – שליח צבור. הוא עצמו נעשה למנצח על המחול, שומעים אנו את המוסיקה העקשנית ואת הריטמוס המרצי, רואים אנו את הצמצום האמנותי ואת עוית-השפתים של "להכעיס" ושל "הכל הפקר", ומוכרחים להתפלא: אחרי שריו הליריים המקסימים, שוב שליחות-צבור! ובה הוא עולה על כל מה שכתב בסגנון זה. אכן יש קסם ביצירות משורר זה! שפת השיר המתיזה ניצוצות כשפוד המלובן, וחרוזו הרוקד והמוסיקלי, המושר מאליו, מראים לנו בחוש, איך השפה הלאומית שלנו יכולה להעשות עממית. כמובן, אין השיר "למנצח על המחולות" שיר-עם, אבל יש בו להרגיש את החזיון הנפלא של השפעת-גומלים בין שתי שפות זרות, שרק מערכי-הלב של העם האחד מקשר אותן זו לזו. מי שקרא את שיריו היהודיים של ביאליק יודע, עד כמה גדולה ההשפעה העברית בשפתם ובסגנונם. ומי שיעיין בשירי-העם העבריים של ביאליק יוכח, עד כמה גדול הוא ביאליק במקצוע זה של החיאת השפה הלאומית. על ערכו הפילולוגי של ביאליק, ערכו הרב עד

מאד, לא התעכב עוד איש. אמנם, זהו ענין בשביל חוקר-הספרות שיבוא.

באופן תוריי נגש ביאליק עצמו לחקור חזיונות-חיים אחדים של הלשון. במאמרו „גלוי וכסוי בלשון“ אנו מוצאים הרבה אמרות יפות ורעיונות מבריקים, גם דעות בלשניות בצורה פיוטית. אף-על-פי שאינן חדשות ביותר, אבל בכללן עושה המאמר רושם של שיחת-חולין של אמן. כמובן, אל תהי שיחת-חולין זו קלה בעיניך, אך... הענין שבו נגע המשורר יכול היה לצאת מתחת ידו הרבה יותר מתוקן. כן לא עלה יפה גם השיר „הציץ ומת“. חסר בו המאמץ האמנותי, ואיזו קרירות משונה נושבת ממנו. נדמה, כאילו היה כתוב בשירי-הדיו שבקסת-הפלאים של ביאליק. וגם מחיי-נפשו ומהתפעלותו הפנימית של המשורר אין הוא אומר לנו כלום. לעומת זה חשוב הוא מכמה צדדים הספור „החצוצרה נתבישה“.

המאור הגדול של שירת ביאליק בולע ומכסה ממנו את האור הרך של הפרוזה הביאליקאית; אבל, באמת, יש בו האחרונה ענין רב לא רק בתור המשכו ושכלולו של הזרם הספרותי שהביא אתו מנדלי, כי-אם גם בתור מקצוע מיוחד ביצירת ביאליק, שבו מתגלים לפנינו קוים חדשים במערכי לבו. בגן היצירה הביאליקאית הורגלנו זה כבר לפנות חבויות שונות, יודעים אנו גם את משעולי-החלומות רוויי-האור. בספוריו וציוריו של ביאליק אנו פוגשים ראשונה שלזה נפשית גמורה ומנוחת-שבת. שקט אפי זה, המרשה לאמן הסוביקטיבי לחטט באוביקטיביות קיצונית ברבבות פרטים שונים של העולם החיצוני, מרחף על כל ספור וספור של ביאליק, וגם על „נתבישה החצוצרה“. אם נוסף על זה את ההומור הרך והאצילי המתגלה רק בציוריו ובשיחותיו החיות והמיחד רק לו — אזיבורר לנו הלך-נפש הנבדל מהלך-נפשו של המשורר בשירתו. בת-צחוקו של ביאליק אינה דומה לסטירה העוקצת של מנדלי ולא להומור קל-הדעת והבא מתוך בדיחות-הרוח של שלום-עליכם. אין בה כלום גם מהסרקזמוס הגא והפקח של פרישמאן. ביאליק מהתל כבעל לב טוב סתם, כיהודי דרומאי האוהב את החדוד. אין בדעתו לא להרע ולא להיטיב, לא להרעיך ולא לבדח את דעתך. הוא חפץ רק לעודד אותך בספוריו המתונים והשקטים, שכל תג ותג שלהם הוא כעין „כתיבת“ סופר סתם המתגאה באמנותו. הוא אינו מספר כלל ספורי בדיחה, ובכ"ז הוא מפזר את עוני הצער והדאגה. כה הנך גומר לקרוא את הספור העצוב על חיי משפחה שלמה שנהרסו באופן גס ועל שמחת אדם שנשבתה ע"י שרירות לב אכזרי, והנך מרגיש כבר כי הרהורים נוגים שונים מתקרבים אליך — ופתאום אתה רואה, כי ביאליק מסכם את כל המאורע העצוב בסכום הומארי של „נתבישה החצוצרה...“

כך יש שילד נתקל ונחבל, אבל משתדלים להסית דעתו מהכאב בקריאות-צהלה ושאלות-בדיחה, מעין „מה מצאת?“ ואמנם — הילד שוכח את כאבו ומתחיל לצחוק עם הגדולים יחד. זוהי פעולתה הברוכה של הסחת-הדעת ע"י בדיחה. וגם בספרות ברוכה היא שבעתים הסחת-דעת זו המשחררת את האדם ככאבו וצעריו, מבלי לכסות בכ"ז כלום מהרע שבחיים.

לפנים כשהיו עוד עירות ישראל על תלן, יש שהיה פעם ביובל בא לאחת המשפחות שבעירה הדוד העשיר מאפריקה. הוא היה מעשן סיגרה גדולה ודיה מביא לכל אחד מבני המשפחה מתנות הרבה. מה שונות היו המתנות! לאם הזקנה — עגילים יקרים ומטפחת משי של שבת, לאב — טלית־משי, לאחות — טבעות ושמלות, לאח — שעון־זהב, וכן לכל הקרובים וקרובי־הקרובים. לכל אחד היה נדמה, כי דוקא המתנה שקבל הוא מעידה על מקור עשירותו של הדוד ועל מסחרו, אבל באמת היה הדוד לא רק סוחר עגילים ולא רק סוחר־טליתות, כִּי־אם פשוט עשיר מופלג המרשה לעצמו להעניק את קרוביו במתנות רבות ושונות.

מעין דוד אפריקני כזה הוא דוד פרישמאן בספרותנו.

מראשית הופעתו ב„עירתנו“ עד היום הזה הוא מעניק לכל אחד מתנות רבות וטובות, ובשום אופן אינך יכול לעמוד על טיב עשרו של „דוד“ זה. בקורת, שירה, ידיעה־הטבע, תורת התרבות, ספורים, ציורים, אגדות, שיחות־חולין — כמה שונות המתנות! האחד ישמח לקראת שיריו, השני יתפעל מהדרמה המתורגמה על ידו, השלישי יתעלס ב„כה אמר זרתוסטרא“ והרביעי — ב„קרבן זמרה“. אבל כולם מרגישים את עשירותו.

וגם ב„כנסת“ אנו רואים קודם כל את רבוי־הצדדים של פרישמאן. ה„כנסת“ בכללו, ברבוי סוגי היצירה שבתוכו, עושה עלינו רושם של „תערוכה“ יובלית גדולה, וגם פרישמאן כביאליק פקד הפעם את יצורי־רוחו השונים. פרישמאן היה תמיד לא בעל־כשרון כִּי־אם בעל־כשרונות, רק מקור עשירותו המופלגה אחד הוא: זהו גפש האמן שלו. היא המרחפה על הפיליטון בן־היום ועל מאמרי־הבקורת, על הציורים ועל השירים. שירי פרישמאן הצטינו תמיד בברק עדין והדוד רך של התבונה האצילית, וגם בקבוצת השירים שבאו ב„כנסת“ אנו רואים ליד התחיה האמנותית רעיון מבריק, וליד הפשטות המופתית גם פזיזות חיונית מיוחדת שבריטמוס. דרכו של פרישמאן בספרות כמעט ידועה ולא מתמול שלשום, ובכל־זאת כאשר יבואו אלה ה„יודעים“, שהורגלו לספקנותו של פרישמאן ולפקחותו הסרקסטית, לקריאת שיריו, יראה המשורר לפנייהם כמפתיע: איזה אדם בודד וערירי יושב לו בצדי משעול שומם ומבכה את גפשו. עלים נושרים סביבו ובעלים הוא רואה את קרע־חיויו. וכה יתאונן:

„הוי, אלִי אלִי! וְלִי הֵן הֵן הֵן קִיץ

והיתה נשמה —

„וקרעים, אחד־אחד, אל האויר הוצאתית

מעט סה, מעט שמה“.

נוגה הוא ועיף הוא, אבל, באמת, אין זה כלל פלא: הן זהו העצב התוקף את כל בעל רוח יתרה, השואף בשעת בין ערבים לנוח מעמלו היומי וממלחמתו

הקשה עם ערלייה'לב, בשיריו הפשוטים והנוגים אנו שומעים השתפכות נפש של איש עדין ופקח הרואה את בדידותו בתוך ההמון הגדול, והרואה יחד עם זה את סתו הולך וקרב. אנה באה גאותו? אנה חלפה בת-צחוקו המלאה לעג? למהתל חשבוהו רבים. לא פעם היה עולה פתאום מבין השורות הלועגות המיה חרישית של לבי-אדם כואב, אך מעטים היו השומעים את הדי התוגה של פרישמאן המשורר. ועתה הוא פונה כבר בטענה גלויה לסתו ה"זיפו" שבחוז:

— — — — — מה אתה יודע, המחקה,

מה סתו ומה ראשית הסוף באדם החי ומה כאב?

ומה זאת נשמה יחומה עת קיצה הנרצח תבכה?

ומה זה עלים נושרים בלב, בלב, בלב?!

(עלים ז).

כשאנו קוראים את "עלה כוכבי", פרחי זהב על הארץ, ועוד, אנו מוכרחים להתפלא על פשטותו היפה של פרישמאן ועל בהירות מבטאו. מה רחוקה היא השירה העברית הצעירה מכל זה! מבלי משים, עפ"י אסוציאציה של הנגוד, עולה על זכרונו הסבך הנפלא של ההרגשות הסעריות של משוררינו הצעירים, ההדר והתפארת שבשירי שניאור וכהן, עדי-פרכוסיהם והצבעוניות שלהם — ואז מה שמחים אנו לקראת הרעננות הפשוטה של השיר הנצרה! מה עיף אנכי עם סופו המכריק:

עיפתי. ונפשי כה ריקה, כה דלה,

וכמו רק על יד היא קובצת —

הנצרה! "א אחפץ שום דבר, רק היה

החתול שבהיקך רובצת!."

(עלים VIII).

כך שר על חייו אמן זקן. פרישמאן — זקן? קשה, הסכים לרעיון זה, וגם אין להכיר את זה עפ"י חיצוניותם של כתביו. הוא אינו מתגנדר ואינו עושה להטים, כייאם את שיחו ישפך לפניך. השומעים שמעו! יושב הוא עמוק בכסא היקר, כולו מכוסה בעשן הסיגרה, ורק קולו העיף והנוגה ישמע בדברו על עצמו. באותה הלבביות הנוגה הוא מדבר גם על חבריו שהיו ואינם כבר. בהזכרות שעשה לנשמות הסופרים שהלכו לעולמם במשך ימי הבהלה האיומים אנו מוצאים לא "בקורת" במובן ההמוני המקובל של הערכה ואומדנא ולא "הספד" מסורתי המעליב תמיד במלאכותיות ובשקר הנפשי שבו. שומעים אנו את דברי פרישמאן על פרוג, קנטור, שלום-עליכם וקצנלסון, כשיחת רע לרע על אדם קרוב שנסתלק. ברגש אנושי טהור ובהשתתפות נפשית אמיתית הוא מדבר עליהם, ובכל אסקיו ואסקיו אנו רואים לפנינו שוב את פרישמאן האמן. מהירות התפיסה וצמצום התאור, ברק המחשבה הבהירה והיחס הלבבי המתפרץ מבינות לקוי השרטוט הקשים — אלה היו תמיד סמניו של המבקר-האמן הראשון

בספרותנו, והם המצינים גם את הקטעים שבאו ב"כנסת". באמנות הבקורת – והבקורת היא רק אמנות או רק מדע. אבל בשום אופן איננה פובליציסטיקה – בסוג זה של היצירה האמנותית פרישמאן הוא אחד המשרטטים המחוננים, שהאסקיו והשרטוט הם מומחיותו. הוא סופר ומוגה כל קו וקו ומסתפק תמיד ב"די למבין". משום זה אין הוא יכול לסלוח לפרץ את ה"פופולריות" שלו ואת השלמתו עם ההמון. ובאמת, מי עוד כפרישמאן בו להמון ומי כמזהו אציל בודד? כי אמת בפי פרישמאן: "הכשרון הוא אצילות ולא המונות"...

אצילות זו מרגשת במקצת גם בגשתו לתרגם את הספר הנפלא של רבינדרנת טגורי. פרישמאן לא מצא שום נחיצות להקדים דברים אחרים לתרגומו שיבארו ל"המון" הקוראים מי הוא הסופר ששם כה מוזר לו ולספרו. נדמה הדבר כאילו היה אומר: מי שטעם לו ולבו ער לכל יפה, ירגיש מעצמו את קסמיהספר, ומי שאלה אין לו – מה יש לאמר לו? ואכן יופי עליון שפוך על "קרבן-הזמרה" ומשרה על הקורא רוח יתרה ועוז מיוחד. וגם זו היא מתנתו של פרישמאן, אולי אחת המתנות היותר יקרות שקבלנו ממנו בשנים האחרונות.

5

רבינדרנת טגורי – מה קשה הוא השם לקריאה ומה מוזר, אך עוד יותר גפלא הוא נושא השם. על שער הספר מצאנו כתוב: "קבץ תרגומים פרוזיים מתוך המקור הבנגלי וכו'", ובכן – בן-הודו הוא הסופר. מה מצא בו פרישמאן לתרגמו?

לפני שנים אחדות הפתיעה את הקהל הגדול של אירופה הידיעה כי את פרס-נובל הידוע קיבל איזה רבינדראנת טגורי מהודו, ואז התחילו החוגים הספרותיים להתעניין בסופר הפלאי שבא אלינו מעולם כה רחוק. מאורע ספרותי זה מצא לו בשעתו הד קל גם בספרותנו ולרגליו התעורר וכוח משונה ע"ד זכותו של ביאליק על פרס-נובל. אבל מכיון שגדולי הספרות האירופית אינם מקוראי העתונות העברית, נשאר כל הוכוח מעל. כפי הנראה לא עגין טגורי עצמו את העתונאים שלנו. אבל בספרות העולמית עשתה הופעתו רושם גדול. מי הוא טגורי?

מספרים עליו, כי בתוך עמו ובארצו הוא אחד האנשים הנערצים ביותר. כשהוא מנגן, אין לו שני בהודו שיכבשו כמוהו את הלבבות בעמקות צליליו ובזהרם; כשהוא מכהן בהיכל, אין איש בעיר ובסביבותיה שלא יבוא אל התפלה ולא ירגיש התעוררות דתית עליונה. הפילוסופיה שלו היא המקובלת ביותר על נאורי-עמו, ושיריו מושרים בפי כל צעיר ורענן. עשיר וחכם, בן טובים ונין ונכד לגדולי הודו, ביתו הוא מרכז לכל נושאי התרבות ההודית העתיקה ולכל רחשיה, ביצירתו הנפלאה מוצא ההודי הנוכחי את צלילי נפשו יחד עם הדי שירת הקדומים של הגזע היותר עתיק של האנושיות. בשביל הנגלים ושאר עמי הודו הנה טגורי גאון התרבות שלהם. אבל מה מצאה בו אירופה,

זו המפונקת והעשירה, שיש לה גם בלעדיו הרבה משוררים גדולים ופילוסופים גדולים? האם רק חדוש ספרותי ורוחני או חדוש תרבותי-פסיכולוגי? הנחה זו האחרונה נראית יותר קרובה אל האמת.

רבינדרא־נת טגורי הפתיע את הסופרים האירופיים קודם כל באישיותו היוצרת המיוחדת במינה ובתרבות העצמית הנפלאה שהוא הוא נושאה. בשביל בן אירופה של תקופתנו הנה טגורי טפוס נפלא שכולו חדוש והשתוממות. זו הייתה התגלות תרבותית ונפשית כאחד.

מי שמתעמק בגלוייהם השונים של השקפות העולם ויחוסיה־החיים השוררים באירופה, מכיר, כי מצע תרבותי אחד, שבלונה נפשית אחת, ישנם לספרויות השונות. רבים הם משעולי היצירה והחיים באירופה, אבל כולם משתרעים ומתפתלים על שכבת־אדמה אחת, ו"סדנא דארעא" חד הוא בשביל הסופר הנורבגי והאיטלקי, האנגלי והפורטוגלי, וכדומה, הבלייל המשונה של נוצריות וברבריות אירופית הוא הקשר המקשר את האנשים השונים ואת מערכי לבם השונים. והנה בא פתאום אדם חדש, אדם נפלא בלבוש מוזר, וכולו מעורר השתוממות. באמצע הערבוביה המשונה ששררה במחשבותיו והרגשותיו של דורנו, דור עקש ופתלתול, בא לפתע איש תם וצדיק ו"קרבן־זמרה" בידו. זה היה נפלא! הספרות המערבית ועמה גם החברה המערבית עברו כבר את כל מדורי הגיהנם של הממשות עם כל תנודות הנפש והרוח. לא לשוא נעשה לבו של האינטליגנט האירופי חרד וער לכל הד של צלייל ולכל צל של גון. רבים ומשונים היו זרמי היצירה, עוד יותר מרובות היו השאיפות העמוקות להרגשה חדשה ולאוושר נפשי חדש. אך עיף וחלש היה האדם, צרור של עצבים נרגזים במקום גוף בריא ושלם, הלב האנושי החולני היה מלא אלפי מאוויים שונים ומשונים המתנגדים זה לזה, והנה הופיע רבינדרא־נת טגורי. הוא הביא אתו ריחות־קסם של איזו ארץ־פלאות רחוקה ורחש סודי של ארג מזרחי, המשורר מננהות תועים וצבעים שמימיים. לפני האירופי, שנפשו כולה מלאה טלאים על גבי טלאים, התגלה איש עם שלמות נפשית שאינה מצויה ועם מזיגה הרמונית של הזיה רזית ומחשבה דקה וצלולה. גם אצל השמיים העתיקים, וביחוד אצל העברים, אנו רואים את המעוף הענקי והנשגב של המחשבה, אבל אין לדמותה למחשבתם השקופה כבדולח ולאבסטרקציה הדקה והאצילית של ההודי. נפש ההודים ביצירותיה היותר עתיקות נראית כבר כמרגלית העטופה מטוה־משי דק ושקוף, אבל רבינדרא־נת טגורי בא אלינו לא רק עם תכשיטי־המרושה היקרים: עם הארג העתיק של מולדתו: הוא בי דורנו.

נדמה היה לנו עד־עתה, כי אין אדם מכיר את עולמו אלא מתוך צער ויסורים, חשב חשבנו, כי רק ממעמקים קוראים לה', והנה בא טגורי והראה, כי גם על הפסגות הרמות של האשר יש התלהבות ויש הרגשת הגאולה. כמעט שהיינו מצדיקים עלינו את הדין והיינו מרוממים את הנפש הנתונה במצר. בא טגורי והראה, כי גם האשר הסוער, העובר על גדות הנפש, יפה, וכי אפשר להגיע לידי ארצות הפלא של היופי הצנוע והנצחי גם דרך משעולי השמחה. השמחה והגיל היו נראים לנו תמיד להמוניים ביותר, לגסים. ובאמת

מי הוא השמה בעולמנו זה? בא טגורי והראה, כי יש גם שמה אצילית וגיליה זכה. הבנתו את החיים כל־כך פשוטה וחסנית, אהבתו ושנאתו כל־כך טהורות, עד שנדמה לנו כאילו היה קולו מגיע אלינו מעל החומות העתיקות של אלפי שנים. הוא אומר: „זאת זרמת החיים השוטפת יום ולילה בתוך גידי, היא השוטפת בתוך היקום ומחוללת את מחולותיה בקצב ובמדה – הנה זאת כל גאותי, כי דפק החיים אשר מעולם מפוז גם בקרב דמי ברגע הזה“ (קרבת־זמרה). ודאי ימצא מי־שהוא שיקרא כמוצא שלל רב: הלא זהו הפנתיאיזמוס הידוע! מה אענה לו? כן, הלך־נפש זה, שרק אצל היהודים אפשר למצוא אותו בתור אמנות־חיים צרופה, מזכיר קצת את הורם הפנתיאיסטי, אבל אין כל דמיון בינו ובין הפנתיאיזמוס המערבי. מי שתפץ להשוותם, דומה לאדם ששאל בבקבוקו מים כדי לתת מושג מהים הגדול ויפיו לאלה שלא ראוהו.

טגורי עומד תמיד משתומם, כי שכור חיים הנהו. כל רגע ורגע מלא קסם וכל פנה רזי יופי ממלאים אותה. כל העולם כולו נראה לו כהיכל גדול ונאדר. „הנני פה למען אזמר לך, קרן פנה לי בהיכל קדשך“ (שם, ס"ו). את מי הוא מדבר ככה? – שוב פלא.

בתוכנו, הספקנים והתועים, בדרך המעופפים והבקטריו־לוגים ושאר ההמצאות המשובות, התגלה פתאום משורר לאל עליון. מה מזור! באינו פשטות לבבית הוא אומר: „-- מפניך תמוג בחרפה גאות המשורר שבי. הוי משוררי ואדוני, ראה הנה ישבתי לרגליך. תנני־נא ואכונן חיי, והיו חיי נכונים וישרים כחליל האגמון אשר תמלאנו זמרה“ (שם ז'). מי ממשוררי המערב, אפילו המיסטיים שבהם, הבין כך את תפקיד המשורר שלו?

חליל האגמון המלא זמרת־אל – אכן כזה הוא רבינדרא־אנת טגורי מתוך עיניו הבהירות הפתוחות לרוחה והמביטות על כל גלויי החיים השונים מאירות נגהות האמונה הטהורה והבטחון הגמור. מאמין הוא, ויחד עם זה חפשי הוא רוחו. אמונתו אינה משימה כבלים על נפשו, כמו אותה האמונה החשכה והחנפיה של משוררים בלגיים וצרפתיים אחדים המעזים להביט רק על כמריהם ומתרפסים לפניהם ככלבים. טגורי הוא משורר אלהי אמת. אצלנו, העברים, וביחוד אצל המאמינים התמימים שבתוכנו, עוד נשאר איזה טעם כל שהוא מהמושג „משורר אלהי“. אבל האירופי המודרני יודע רק סופרים חולוניים או סופרים דתיים. משורר שיאמר עת זו לאלו, „כי בזמירותי בקשתיך כל חיי“ ושאימתו זאת תהי אמת נפשית – זהו נפלא. חיי־חול שיחשבו לעבודת־אלהים – את זה אנו מוצאים רק בספרות העתיקה של שחר האנושיות וגם בספרות הכסתורין והקבלה. אבל טגורי איננו „מקובל“ ואיננו דרוויש ספגן. זהו משורר בן תקופתנו, איש החיים ובעל השכלה אירופית. הוא נשיא בעמו ואין לו כלום עם נזירי־החיים. להפך, כולו חיוני וכולו פשטן בחיי יום־יום. אין כמעט בספרות העולמית שירים כל־כך עדינים על חיי הילד ועל המשפחה, כשיריו השונים בקובץ „קרן הסהר“, ואין כמהו משורר האהבה הארצית והגשמית לאשה. מי שיקרא את ספרו „הגנן“ יתפלא על משורר אלהי זה של „קרבת־זמרה“, שמצא בנפשו התמימה צלילים כה דקים ויפים לשיר את שירת־ההודים לאהבתו. ומה פלאית היא אהבה זו!

עולם מלא וחדש של רגשים צנועים ושל פרטי חיים עצמיים, הראויים להדמות לעולם היופי של „שיר השירים“. אך מה עצמי הוא ומה נפלא „שיר השירים“ ההודי של טגורי! שניהם גדולי המזרח הם, אבל המרחק שביניהם הוא כרחוק מזרח ממערב. שתי מחרוזות-פנינים, אבל קרקע הים אחר. כל הספורים ע"ד נסיכי הודו וחיהם גראים תמיד בעינינו כאגדה, אבל נסיך זה של הספרות הבנגלית, ועתה גם של הספרות העולמית, הגהו האגדה היותר נפלאה שיצר עם הודו בתקופות האחרונות. גם שירי האהבה שלו המלאים ריח-שדה ובשמיעמקים, גם שירי הילדים שלו התמימים והפשוטים, גם ספוריו וגם דרמותיו — כולם הם קרבן-זמרה. רוב השירים שב„גיטנ'אלי“ הם כמובחרים שבמזמורי תהלים ומרעפים על לב הקורא אותם בעברית טל-גיל מיוחד, ששום זר לא ירגישו: העברי הקורא את כתבי טגורי עברית הנהו יותר קרוב למולדת-הרוח של המשורר הנפלא מכל קורא זר הקורא אותו בתרגום לועזי. ישנם פרקים כאלה שרק בתרגומם העברי יש להרגיש את כל תמימותם הטהורה ואת יפים הוך, כי השירה המזרחית של טגורי מצאה את הדה היותר נאמן בשפה היותר יפה של המזרח, בשפתנו. ובוה יוכל להתגאות פרישמאן, כי ישנם חרוזים שעלו בתרגומו יפה משיצאו מתחת התרגום האנגלי. של טגורי עצמו. וגם זוהי תהלתו: רק פרישמאן יכול היה למצוא את הסגנון המתאים בשביל המשורר הזר, עד שקשה יהיה לנו להחליט אם לא מספר תהלים לוקחו הפסוקים: „כי ארהק מאור פניך לא ידע לבי מרגעה או שלוה“, „אשיחה תמיד בשיר את שיחי על אדותיך“. או „כי ערגתי אליך, רק אליך לבדך — את זה יאמר נא לבי וישוב עד בלי קץ“. (שם).

אהבה מתרפקת כזו, אהבה אנושית זכה כזו, אין אנו מוצאים אפילו בספר הליריקה העתיק, שבו מרובה יסוד הנשגב וההכנעה על יסודות העדון והלטוף. אצל טגורי אין אנו שומעים כלל את הבקשות הנכנעות והתהנות המרובות של משוררי התהלים ומשוררים דתיים אחרים, המה צועקים תמיד „חנני אלהים“ „הצילני“, „אל תסתר פניך ממני“ ועוד — ו הוא אומר: „גם כי לא אקרא אותך בתפלותי ולא אשים לך מקום בלבי, אהבתך אותי תארוב תמיד אל אהבתי“ (קרבן-זמרה, ל"ב). בטוח הוא באלו ובטוח גם באשרו ובעצמו. טגורי אינו אומר „כי אמלל אני“, אינו מתאונן על צריו ואויביו, ואינו רועד לפני אלהיו כעבד לפני קונו. הוא, המשורר האלהי, אינו כלל ירא-אלהים. הוא מפלל מעת רגשות, מרוב שמחה, אבל לא מפחד ומיראה. כמעט שנדמה הדבר כאילו היה הוא המשפיע ואלו המושפע, ובכ"ז שפע האב האלהי ממלא את כל קרביו של המשורר. כמה מלות-חבה הוא מציא לאל! כאשר המתרפקת על דודה, כך יקרא טגורי: ידיד נפשי, רעי הטוב, משוררי, אדוני... הדתי האזוק מחוג המשמדים ודאי לא תהיה דעתו נוחה מקריאות כאלו וישאל בחרדה: תברותא כלפי שמיא? אך הלא הרגש הממלא את טגורי הנהו מיוחד במינו. רק בארצות-הלוט אפשר למצוא עלית גשמה כזו, ובמקצת גם אצל בעלי המסחרין העבריים. האדם המודרני שאבד את כל הדרכים לאלהים-חיים ודאי לא יבין כלל את ה ח י ו נ י ו ת העמוקה שבהלך-הנפש של טגורי, בכל-זאת מכרח יהיה לרצוע בך

לפני הלב האנושי הטהור המאיר ברבכות אורותיו הצנועים. אם את האהבה לאֱלֹהִים לא יבין, הנה את האהבה הזכה לַחַיִּים — וְדַאִי יִרְגִישׁ. ומי עוד כטגורי שכור־חיים? הוֹלֵךְ הוא ומברך בלבו את כל פנה ופנה, הוֹלֵךְ ומשתומם ומשבת, הוא אומר: כי אצא מזה תהי־נא מֵלֶת הפטורים האחרונה אשר לִי לאמר: כל אשר ראיתי פה אין טוב ממנו. (שם, צ"ו).

הצר לו להפרד מעולם טוב זה? שאלה זו היא כל־כך טבעית בעדנו, אבל לא בעד טגורי. וגם זהו פלא: לאהוב כך את החיים ולהפטר מהם בנפש כה שקטה ושמחה! הן כולנו, בני הדור החלש והתולני, הולכים ומחשבת־בלהות אחת תדלוק אחרינו: המות, המות. מי אינו יודע כמה איום הפחד מפניו אצל כל הסופרים האירופיים, כמה גדולה היא התרדה הנופלת אפילו על המאמינים בקרוב יומם. ובתהלים? האם לא בכל פרק כמעט מרגשת האימה מפני השאלו והשחת? רק מעטים הם בבני־האדם הלוועגים למוות, אבל גם הלעג הוא רק אמצעי לגרש את האימה מפניו. לא כן טגורי. עליו אין אפילו לאמר כי נצה בקרבו את פחד־המות, יען כי לא היה אצלו כלל. בשבילו אין כל מרירות בחזיון זה המעיק על הכרתו של כל בן־אדם. לא חשך ואפלה הוא רואה בו, כי־אם עלית השחר. וכה הוא נפרד מחבריו: שכנים היינו ימים רבים ואני הנה, קבלתי שבעתים מאשר יכלתי תח. עתה הנו עלה השחר, והמנודה אשר האירה לִי את פנתי החשכה הנה כלתה. באה אלי קריאה מטעם המלכות ואנכי נכון לִדְרֹךְ. (שם, צ"ו). שְׁלוֹת אנושית עמוקה היא השוררת בנפשו והמרחפת על הדברים הפשוטים של ברכת הפרידה הנפלאה. מי שיחפוץ לדעת איך נפרד רבינדרא־נת טגורי מהחיים שאהב ומאותו העולם ש, נבחר בו כל מושב דל, נבחר בו כל הלך חיים קטן — יקרא־נא את הפרקים האחרונים שב, קרבן זמרה. לא צילי ערב הם העולים אלינו מתוך שורותיהם, כי־אם רה־שִׁיבֵקֵךְ ורוֹי־שחר. יפה היה כל רגע של העולם הזה, אבל שבעתים ייף הרגע האחד של גאולת האדם. רגע זה שלשמעו ירעד כל אחד ממנו, מלא ענג וגיל בשביל טגורי. הוא הוֹלֵךְ לקראתו כמו לקראת שמחה גדולה. את עטרת הפרחים אשר ליום חתונתי אשים בראשי (שם צ"ב). בהרגשתו זו וביחוסי למוות הוא כל־כך עצמי ונפלא, עד שנראה באמת כיליד איזה ארץ פלאוח, סוף־סוף גוכל להבין את אהבתו המלאה לחיים, אבל לאהוב גם את המות — זהו כבר למעלה מהשגתנו. משירה כל־כך רוממה ושמחה על החיים עד הרגשת־גיל עדינה של המות, — מעבר טבעי כזה יש למצוא רק בנפשו הנפלאה של גאון ארץ הנירבנה.

היו הציצים למקלעת, נכונה עטרת הפרחים לחתן. הנה תעזוב הכלה את ביתה אחרי החתונה ותקדם פני אדונה יחידה בדממת הלילה (צ"א, שם) — האין יש אשר נחשוב: מה מאושרה אותה הארץ שיושביה כל־כך מאושרים בחייהם וכל־כך שלווים במותם! אור רך ומלטף נושב עלינו, וכחלום יראו ציורים אלה היפים. רבבות הצלילים הדקים והנפלאים יקסימו אותנו כמנגינת־רום שירדה עלינו פתאום.

ואם ישנם ב, קרבן־זמרה פרקים אודים הנראים כמליציים, הנה

הסבה היא בנו, שאזננו אבדה את הכשרון לשמוע את צלילי המזרח היפים. הן, לצערנו, אפילו אנו, ניני אסיאטים ובני זקונים לאומה מזרחית, שכחנו כבר את הזמרה הפנימית של שפת המזרח ואת היופי הנאצל שבמחשבה המזרחית. אך, באמת, רובו המחלט של הספר הנהו לקט פנינים יקרי המציאות שהועלו מעל קרקעה של נפש טהורה ותמימה, עמוקה ויפה. משמי מרחקים של עם זר וארץ זרה עלה הכוכב הפלאי ואורו הצנוע והמקסים יאיר מעתה גם את משעולי היצירה העברית – הודות לפרישמאן. מי לא יכיר לו תודה?

רק הוא, אבירו הנאמן של הסגנון התנ"כי, היודע ומעריך את ההוד והתפארת שבמכמני ספרותנו הקדומה, יכול היה לתרגם בהצלחה כה גדולה את השירה הפלאית העטופה הוד קדומים והספוגה טל-מזרח. תבוא עליו ברכה.

6

פיכמאן – איש לא עמד עוד עליו בספרותנו. וחבל. מזמן לזמן מופיע שירו האחד או השנים, מפרק לפרק יבוא מאמר-בקורת שלו שגם הוא כולו שירה – יחידים יקראוהו ויברכוהו, אך בשער הספרות אינם מדברים עליו. כשמוכרים את השירה העברית הצעירה נוהגים רבים זה כבר לדבר על „טריאדה“ של כוכבים: ביאליק, שניאור וטשרניחובסקי. את שאר המשוררים חושבים, כנראה, אלה „המשלשים“ רק לנתיב-החלב של שמי הספרות. אולי היתה השקפה זו צודקת בזמן מן הזמנים, אבל זה כבר נשתנו היחסים ונשתנו גם הצרכים. ראשית כל, אין כבר להעמיד את ביאליק היחיד והמיוחד, בשורה אחת עם שאר המשוררים הצעירים, אפילו עם הגדולים והמחוננים שבהם. ביאליק הוא יחידי במינו, ומשום זה אין כל הגיון בהתדמיות אליו. וגם בנוגע לעצם „השלוש“ הנה הסתמנו כבר במשך הזמן מתוך אבקת-הנגהות הרבה משוררים הקובעים ברכה לעצמם.

אם אומר על פיכמאן שהוא משורר ממדרגה ראשונה, משורר ברוך-אלוה, לא אמרתי בזה כלום. פיכמאן אינו נראה כלל במדרגות הראשונות של „המזרח“ הספרותי שלנו מפני שהוא צנוע ונחבא אל הכלים. בין המעפילים על ההר אין חלקו של פיכמאן, אבל אהלו השקט והיפה מתוח זה כבר על הפסגה היותר רמה של השירה העברית. ערות-הלב, דקות ההרגשה, יצירות מהודרות אפילו למהדרין מן המהדרין – אצל פיכמאן אנו מוצאים את כל זה בכמות גדולה. לבביות של רחשי תפלה, מוסיקליות פנימית, כמעט דתית, של חרור, אמנות דקה המגיעה עד לידי התפשטות כל אמנותיות, זוך הרגשים וטהרת-בדלח של המלים – כל זה התקבץ אצל המשורר האינדיבידואליסטן „par excellence“ של שירתנו. ביאליק הליריקן לא יכול היה להעמיד תלמיד יותר טוב מפיכמאן, ובו יוכל להתגאות נשיא הספרות. אבקת הזהב שפור הקוסם הגדול שלנו מתוך עשירותו המופלגה בין הכאה והכאה של „פטישו“ הכתטי, התגבשה לבישי זהב טהור אצל תלמידו הצעיר.

הוא אינו ידוע ביותר! ומה בכך? הרבים הם השומעים בשאון העמקים את לחשי המעינים הזכים? „העולם“ הלא אוהב תמיד את הצבעים המבהיקים ואח הקולות החזקים והרועשים. נוי ופרכים והתהדרות — הרבים הם הבועטים בהם? אצל פיכמאן אינם, אם יבוא איש וישאל: מי הוא אצלנו משורר לירי טהור בלי שום תערובות של פתוס צבורי, לאומי או פילוסופי, מי הוא האמן הסוביקטיבי ביותר והרך ביותר? אחת תוכל להיות התשובה: פיכמאן.

עד היום הזה הננו עוד כרוכים יותר מדי אחרי צלצלי־השמע וצלצלי התרועה. אין גבולים לשירה ואין משעולים אסורים, אבל בשירה הלירית צודק הוא בכל־זאת הכלל: אשרי תמימי דרך... כי הליריקן האמתי הוא קודם כל — תמים. עם אלהיו — לאו דוקא, אבל עם נפשו — הן. לפנים היו אומרים, מיטב השיר כזבו. וזה היוז הכזב. רק מטומטמי הטעם והרגש היו יכולים לאמר כך. מיטב השיר היא אמת ותו, הנפשית והאמנותית. כל הכוזב הוא גם מכוער ורק האמת יפה, וחוקן מזה, מיותר הוא לגמרי הכוזב. כל־כך יפים ואגדיים הם החיים אף במראיהם! אלה המשקרים בשירה, בשרירות לבם הרע הם הולכים. חותמו של כל יוצר ואמן גדול הוא האמת, וגם פיכמאן מקסים אותנו תמיד באמת הנפשית המרחפת על כל יצירותיו היפות.

בין ערוגות הבושם המרהיבות את העין בגדוליהם השונים צנוע ומלא שקט הוא המשעול המוביל אל יצירתו של פיכמאן. במשעולו זה המואר באורות שלווים וחולמים הוא שר תמיד כאילו רק לבדו ובשביל עצמו, אבל שירתו הנאמנה היא גם בשבילי מעין־פלא של עונג, וגם בשביל הרבה־הרבה יחידים כמוני.

הנה הוא שר ב„כנסת“ על ארץ־ישראל. מן הנמנעות הוא לדבר על ארץ־ישראל מבלי להטעים את ערכה בעד הכלל, את חנה והדרה התלויים ביחס שבינה ובין העם העברי. ובאמת, מי היה יכול לעמוד בנסיון ולחשוב על ארץ־ישראל רק בתור יחיד התועה בערבותיה ולא בתור בן לאומה המתגעגעה על מולדתה? אבל פיכמאן יודע רק את שירת־היחיד ואת אשרו וצערו של האינדיוויד. משום זה יחסו לארץ־ישראל גם כן אחר הוא לגמרי מהיחס המסורתי. הוא מוצא בה לא את ארצנו, כי אם את ארצו.

„את ארצי לי, רנת ים וברוכת שמש,

— — — — —

את לי כמו שאת — ביגון שדוּתִיךְ

עיפי אור ורעבי צנת־עב,

— — — — —

את לי.”

הוא משולל פטריוטיות — יאמרו אחדים, הוא איננו לאומי — יאמרו האחרים. אכן זוהי אמת וזוהי תהלתו. הוא איננו לא משורר לאומי ולא משורר ציוני, הוא — משורר אמת. הלואי שהיו כל היחידים של הכלל הישראלי מוצאים בארץ־ישראל כל אחד את „ארצו“, ואז היתה הארץ סמילא „ארצנו“.

לא באמרות מפוצצות של פתוס לאומי או מפלגותי שר פיכמאן את שירו זה, כי-אם בצלילים עדינים של נודד עצוב שתעה ימים רבים שקוע בחלומות-פלא ופתאום הרגיש כי רגליו עומדות על קרקע מולדתו. הרגשה זו החדשה נעשית נחמתו:—

„לא ידע איש מה מתקו רוחות ליל בך,

לשפע יה הנשמה כי תכל,

ורנת מצינותיך מה מנחמה

„בשביילי דמי-לב הלך הרים דל.“ (ארצי, כנסת).

על הלך חולם זה פרושה תמיד כנף-אל ויופי אצילי מיוחד מרחף על כתביו. גם הפרוזה שלו נקראת כשיר. הנה הוא כותב על „איוב“: מאמר ספרותי או מדעי? שירה יפה הוא שר על איוב בצורת מאמר בקורת! השטף הלירי והמבנה האמנותי, הריתמוס הפנימי והיופי החצוני של הרעיונות, כלם יחד דים כדי שהמאמר יחשב לאחד השידיוורים בכתבי פיכמאן. מה כמה לבנו לבקורת אמיתית, הבאה כיצירה אמנותית חפשית! והנה אחרי מאמרו הראשון של ביאליק במקצוע זה—„שירתנו הצעירה“—יש לנו עתה כעבור עשר שנים זרם חי, אף כי קטן, של בקורת חיה כזו, ויש לנו כבר גם שידיוורים.

כי כה יגש האמן האמתי אל היצירה האנושית: לא חקירה ולא משפט, כי אם קודם כל התרשמות נפשית והתפעלות אמנותית. „הערכה“, „שקול“—זהו ענין בשביל היושבים „בשוק“ הספרות. המבקר האמן יודע רק את התחיה האמנותית שלו ואת היצירה החפשית המתעוררת אצלו. פיכמאן נגש אל היצירה הקלסית על איוב כאילו היתה לפניו יצירת אחיו בן דורו. המרויחים אנו בזה? מכמה צדדים—הן, כי ע"י זה מתקרב אלינו איוב ומערכי לבו. לא פעם יקרה, כי רואים אנו תהום עמוקה הרובצת בינינו ובין יצירי התקופה הקדומה של ספרותנו. קשה לנו לפעמים קרובות, כמעט אי אפשר, לחדור לתוך נפשם ולהבינם. יכולים אנו רק להפלא עליהם ולהעריצם. הגשר היחידי שהיה לעמנו בשביל הבנת הקדמונים היתה האמונה בהם. אבל גשר עוד יותר חזק וטבעי הוא היחס האנושי ורגש היופי. לב ללב יביע אמר—בהחיה האסטיטית, ונפש לנפש תתקרב ע"י יחס ללבי. גשר כזה בנה פיכמאן במאמרו על איוב. אבל על הגשר הדליק את פנסיו והם מליטים את דרכנו באור סוביקטיבי. איוב הוא בשביל פיכמאן אישיות אלגית עצומה, ולא רק טרגית. הוא אומר: „זאת היא שירת איוב—שירת החיים הפנומים אשר אין להם תקנה ואשר חמד נחמדם בכל צלליהם, שירת האדם האובד אשר ידיו הרועדות תאחזנה בשארית כחו בשולי החיים לבל תבלעוהו התהום“ (כנסת, „איוב“). האומנם רק זה? ושירת המרד איה? וההתקוממות העזה של הגבור הטרגי שלנו, של זה הגבור היחידי של הטרגדיה העברית העתיקה השקול כמעט כנגד כל הגבורים הטרגיים של יון העתיקה, מפני שהוא אנושי וחיוני? לא! קשה להככים, כי שירת איוב היא בעיקרה האלגיה. זוהי כבר סוביקטיביות המביאה לידי טעות לפיכמאן האצילי והרך זרה בטבעה הטרגדיה עם התנגשויותיה החזקות ועם אנקותיה האיומות, ומשום זה לא הרגיש כהוגן את אימת-היאוש אצל איוב. אבל נגד זה, הוא

המשורר הלירי הרך נקל היה לו לגלות את צלילי הליריקה הנצחת של התוגה העולמית שישנה יחד עם אימת-המרי אצל איוב.

אותה סוביקטיביות מיוחדת האוצלת מזהרה העצמי על כל הבא עמה במגע, אנו מוצאים גם במאמרו של פייכמאן על אחד-העם. ברקי רעיונות נכונים ומזהירים, התעמקות נפשית והרגשה חיה ולבבית, פזורים בכל המאמר לרוב, וגם הוא נקרא בעונג אסתיטי רב, אבל כשאנו גומרים אותו לקרוא, אין אנו מצירים לנו בכל-זאת את הטפוס הפסיכולוגי, הידוע בשם: "אחד-העם". אך אולי אשם בזה המבנה האמנותי הרופף של המאמר, העושה עלינו רושם של פרגמנט. ובכ"ז עמד פייכמאן בנסיון גדול עד מאד, כי נסיון הוא לכתוב בלבביות עמוקה על אישיות הזרה לגמרי למערכי לבו של הכותב. פייכמאן לא יכול היה למצוא אצל אחד-העם אף קו משותף אחד, ובכל-זאת עלה בידו לגלות הרבה אמחיות במערכי לבו של אחד-העם ובגורלו הספרותי. זהו רק הודות ליצירה שבבקורת. גם בשביל המבקר הסוביקטיבי ביותר ישנם, אוביקטיבים כאלה, המעוררים את התפעלותו, מרעידים את נימי לבו ומפירים את מחשבתו ואת הרגשתו.

7

יחד עם דרכי היצירה של מנדלי, ביאליק ועוד, מבהיקות בנן-הספרות ערוגותיהם הצעירות של שמעונוביץ, שטיינמאן, בן אליעזר ואחרים. אמנם פרחיהם גדלים עוד בשרירות. אבל ישנם כבר בתוכם גדולים המבטיחים להעשיר את פרדסנו בפנות-החמד חדשות. בכל אופן, אצל כל אחד מהנוכרים מרגש כי יש גגן הנוטר את גנו. ואלה הנכנסים עוד:

שמעונוביץ. ב"כנסת" באו משלו שירים אחדים שאינם מן האופיים בשבילו ואינם גם מן המובחרים. בסגנון הנפשי שלו אינם מעלים ואינם מורידים, וגם לאישיותו היוצרת אינם מוסיפים כלום, אם נשתמש במבטא המקובל והסתום, יפים הם ה"חולות", "בלילות סוף קיץ". מרגשת בהם מוסיקליות מלולית, מה שנפגש אצל שמעונוביץ לפעמים רחוקות. בשיר "פרחי" התגלתה שוב נטיתו של המשורר לשירה דיקורטיבית, נטיה המתגלה אצלו בהרבה שירים. בשירים אלה שמעונוביץ כאילו מצויר על הברד ציורני, באספו למקום אחד פרטים צבעוניים שונים ובהאירו אותם באופן כזה, שחבורם יעורר אצל הקורא ראשית-כל רושם של תמונת-ראיה ורק אח"כ הלך-נפש ידוע. קשה להגיד מראש עד כמה עמוקה נטיתו זו של שמעונוביץ ועד כמה רב כשרונו בה. אבל בשירתנו הוא, כמדומני, היחידי שיש לו סגנון ציורי כזה. אך לע"ע אין זה קו יסודי באישיותו היוצרת. אנה באה ערותו המיוחדת לצבעים, שבה הצטין בשעתו משאר בני גילו? יוכל להיות, שרק מקרה הוא העדר הצבעוניות בשיריו האחרים שב"כנסת".

א. שטיינמאן. כשהיינו קוראים מומן לזמן את ציוריו הקצרים, אפשר היה לחשוש, כי שטיינמאן יתרגל לגבי תאורי-חחף ויפורר את כשרונו לפרורים

בשביל החיות-הרגע. אבל רשימתו ב„כנסת“ קובעת ברכה לעצמה ומראה כי שטיינמאן גשאר נאמן לחושו האמנותי וגם לסגנון האימפרסיוני הבריא. הרוח הכללי המרחף על פני רשימתו מעורר בנו הד של היופי הנוגה והאצילי של סגנון גנסי, אך ההשפעה אינה בולטת יותר מדי. תמוה קצת עצבו של שטיינמאן. אנה חלף גיל-הנעורים שלו ופזיונותו הנפשית? ומדוע עמומים ואי-ברורים הם פרצופיהם של הגבורים הראשיים של „כחזירתו“? כנראה, דאג שטיינמאן רק להלך-הנפש היסודי, וזהו משגה אמנותי. הלך-הנפש צריך לבוא בוויסח-הדעת וממילא.

מ. בן-אליעזר. בטח הוא עצמו אינו תולה חשיבות יתרה בציורו שנופס ב„כנסת“. תימה קלה, שפה קלה, וגם רושם קל. אצל בן-אליעזר ישנם הרבה ספורים אחרים העולים על זה הנדון בחיוניותם ובהבלטת הסביבה שבהם. עי סגנונו השוטף והשוה לכל נפש, אהבתו את עצם מקרי החיים, נטיותו לספל בחיי יום-יום של ההוה היהודי, יכול היה בן-אליעזר להעשות סיפר הויה מצוין, לו היתה לו יותר הרחבת הדעת ומבט מעמיק יותר. ההסתפקות במועט הנה אולי מדה משובחת בחיים, אבל לא ביצירה. היסוד לכל יצירה הוא השאיפה אל המקסימום האפשרי. משעולו של בן-אליעזר יכול על נקלה לההפך למקום טיול בשביל המון עם וזה תלוי רק ברצונו. אם יעלה הדבר או לו, אבל באחת נוכח להיות בטוחים, כי בן-אליעזר לא יונה אותנו במה שאין בו. ישרות-הלב המרגשת ביצירתו היא המעידה עליו.

ב. עפל בויס הוא, כמדומני, פנים חדשות. סגנונו נאמן ובטוח יותר מדי בשביל מתחיל, כאילו אמן את ידיו זה כבר. הוא אינו ירא לספר לנו על פנת-חיים שטפלו בה הרבה גדולים כפרץ, שטיינברג ועוד – ואולם שאלה היא אם עלה בידו לגלות בציורו שבא ב„כנסת“ את עצמותו. הימים הבאים יגידו, אם יש לו רק עין רואה את החזיונות השטחיים של סביבה ידועה, או יש לו גם לב רגש להרגיש את החיוניות הכללית שבמקרים ידועים...

לרנר ומייסוס עושים תמיד רושם של אורחים ארעיים. אצל לרנר מרגש כי יש לו הרבה יותר ממה שהוא מגלה בשיריו הבודדים. שירו ב„כנסת“ אינו מוסיף כלום על דמותו האי-ברורה ואינו גורע כלום ממנה. שירו של מייסוס, המוקעים בזהורית הערב“ מזכיר את שירו של וורהרן הבלגאי, המתחיל גם-כן במלים אלן. אסוציאציות כאלו אצל הקורא – סימן רע הן בשביל סופר, ביתוד בשביל סופר צעיר שלא מצא עדיין את דרכו בספרות... מציאותם של שניהם ב„כנסת“ נראית כמקרית. אותה המקריות שבפגישה נחה גם על מאמרו של טביוב על „המשלים והפתגמים שלנו“. המשל בתור צורה מלוית חשובה ורכת-ערך ובתור סוג יצירה מיוחד של האדם כדאי וראוי הוא לו שיגשו לחקירתו ברצינות מדעית ומנקודת הראות של שיטה לינגוויסטית ברורה. מאמרו של טביוב אין לו זה ואין לו זה, ורק בתור חומר ספרותי ישתמש בו החוקר הבלשן הבא וכיכר תודה לכותבו. בשני מאמריו של רבניצקי, על שלום-עליכם ופרוג, יש פרטים חשובים בשביל חוקר הספרות ורעיונות מענינים בשביל כל קורא. מאמרים אלה הנוחים ונעימים לקריאה בכל מקום ובכל זמן, מקומם יפה להם ב„כנסת“

מפני שנוגעים הם בשני הסופרים שמתו עלינו בדרך הקשה של ענוים אלמים. מאמרים פשוטים אלה של סופר תמים, שאין בהם מיפיפותה של הספרות המודרנית, מספרים לנו בפשטות של שכן קרוב על שני סופרים בישראל, שגתיבית חייהם אבדו ושמו, ועל משעולי-היצירה שלהם מרחפים כבר עגומים צללי נשמותיהם. זכרונם לברכה!

ודאי ובודאי נוגה היא פנת-ספרות זו שנתימה, אבל שמחים ושלמים שבים אנו הפעם ממשעולי היצירה וגנזי היופי, אשר אל פנותיהם האחדות הכניסנו ביאליק, ע"י מאספו. בגוף חי, אפיקי-דם כלים, וחדשים באים במקומם, ושטף ההיוניות אינו פוסק. בנו הולך ימתגבר הבטחון, כי פרסנו הלאומי יעשה גם לקנין אנושי יקר. הוא הולך וגדל למרות תנאי האקלים הקשים. כפי ה נ ר א ה, עמוקים שרשיו ואל עינות-החיים תשוקתו. כה לחי! גן פלאי זה, שליד אלון-ביאליק מאדימים פרחי הפרג רווי-התאווה של שניאור, וליד אוג-מנדלי טעון-האגדות טובלות בטל-שחרית הזכריות של פיכמאן, הולך ומתעשר בגדולים יקרי-המציאות כשירת רבינדרא-נת טגורי.

קרוב היום ובמשעוליו ברוכי האור תשיר יעלת החן:

אשירה נא לידדי שירת דודי לזכרמו,

כרם היה לידדי בקרן בן-שממה,

ויירא לעשות באושים - ויעש ענבים.

כה לחי! כה לחי!

במהנה הלוחם. חסון, תרע"ה.

רשימות ספרותיות

I

„ההתרן“

(עמון שבועי בניו־יורק. העורך י. ד. ברוקוביץ).

בעצם ימי השתיקה המעיקה בקרב סופרי ישראל ברוסיה, בשעה שפנה כל אחד לעברו ולשבילו הבודד – הגיע אלינו הד חי של מלה עברית, בת־קול של קבוצת סופרים עברים, שגלו בשעת חרם ולפני זה לאמריקה ויצרו שם במה ספרותית קטנה וצנועה לדברי יצירה ומחשבה בעברית.

ובאותה שעה קשה וזעומה של השתתקות ספרותנו, כשהלב היה מלא דאבה ומצוקה, ערפל עב היה פרוש על כל והחזון נסתם ממנו – היו הצלילים הרחוקים, שהגיעו אלינו מן „התרן“ האמריקני, מפריעים לשעה קטנה את דממת־השממון, ששררה בספרות ישראל, והיה בהם דבר־מה מנחם ומעודד המפיק את בעותי השתיקה. עוד נשארה לפליטה פנה אחת קטנה, שמהבהב בה גיצוץ של יצירה בעברית. כל חוברת קטנה של „התרן“, שהגיעה לידינו לאחר כמה וכמה שבועות לזמן צאתה, היתה מעין מתנה יקרה, מעין ברכת אחים, והידים היו ממשמשות בהן בחבה מיוחדת, הלב המצפה למלה עברית חיה היה חרד לקראת הדפים המעטים של „התרן“ ברטט־גיל, כי לא העושר הספרותי הצפון בהם היה מושך הפעם את הלב, אלא הלבוש כשלעצמו; המלה העברית החיה – כמה מן הקסם היה בזה באותם הימים!

ואולם כשאני מדסדף בחמשים חוברות „התרן“ (תרע"ו – תרע"ז) המונחות עתה לפני, מתבונן אל הטון הסריווי של סופריו, שהוא רחוק כל־יך מקשקוש המלים ומהצעקנות הגסה, העולה מתוך העתונות היהודית באמריקה, רואה את אלסון העברית השלמה והמנופה, הרחוקה מן המליצה הנכובה, מן העברית הפגומה והמסורסת, שאין לה כל יניקה מן השרשים והמקורות – זו שכתב

בה בכמה וכמה עתונים עברים - הרי התגלותו של „התרן“ היא התגלות ספרותית מרנינת לב אפילו בשנים כתקונן. אכן אין זה הנסיון הספרותי העברי הראשון, שנעשה באמריקה.

בזמנים שונים כמו סופרים שונים והוציאו מאספים, ילקוטים, חוברות ועתונים, אבל דלות התכן וחוסר הצבע הם הם שהיו הקוים האופיים בכל אלה, ולא יפלא אפוא שלא האריכו ימים, צצו ונבלו מבלי השאר רושם קים. הנסיון הראשון לברוא כלי-מבטא ספרותי עברי הגון נעשה לפני שנים אחדות על-ידי אגודת „התרן“, שהוציאה ירחון ערוך ביד סופרים צעירים אחדים.

„התרן“ הירחוני אמנם עלה על הנסיונות הספרותיים הקודמים לו, אבל לא היה בו מן המשקל הספרותי הראוי לירחון; והנה כשהיה הירחון לשבועון בעריכתו של י. ד. ברקוביץ, סופר בעל חוש לשוני המרחיק את עצמו מן הכעור והזיוף, יש לנו עתה שבועון עברי הגון, שאנו שומעים בו דפוס של החיים הישראליים באמריקה והד לכל המתרחש בעולמנו ובספרותנו.

הפובליציסטיקה של „התרן“, זו המטפלת בשאלות הפנימיות של חיי ישראל באמריקה, מנסה להסיר את הלוט הנסוך על חיים אלו, בודקת בלקויים ובפגיונות של יהדות חדשה זו, מוקיעה לפעמים לעין השמש את כל הכעור והנוול, את הציניסמוס הגס, שהכניסה לתוך אורתה של היהדות האמריקנית העתונות היהודית הצהובה.

כנסת ישראל שבאמריקה נעשתה חלק חשוב של העם היהודי, ובשנים האחרונות התחילו מתקמים שם כחות לאומיים חיוניים; ובשביל כל אותם החוגים הלאומיים, הניזונים מן ההכרה הלאומית וקשורים קשר פנימי אל הספרות העברית, נעשה הקול הבוקע מבין דפי „התרן“ צו לפעולות ממשיות, ציון בדרך העבודה הצבורית העברית, בקורת לכל הכשלונות והרפיונות המתגלים בעבודה זו. הפובליציסטיקה של „התרן“ אינה חונפת לקהל; מספרת היא בשעת הצורך בגנותם של אילי הכסף והזהב, ומתאמצת להעמיד את הדברים על אמתם ככל האפשר.

מלבד השאלות הפנימיות, הנוגעות להויה היהודית שבאמריקה, סובבים רוב המאמרים שב„התרן“ ביהוד על שאלות ארצישראליות וציוניות. הפובליציסטיקה הציונית הבינונית אינה מגלה על-פירוב אופקים חדשים, אינה מעמיקה את תפיסת העולם הלאומית ואינה מכניסה לאוצר המחשבות שלנו ולא כלום.

עומדים הם כותבי המאמרים האלה על הדוכן שבעתונם וטוחנים קמח טחינא, לועסים את הרעיונות שנורקו בשעתם לתוך האויר על-ידי האחדים גדולי הרוח האמתים - והדבר נעשה כבר לזרא...

מאמרים מסוג זה הם ב„התרן“ רוב המאמרים הציוניים של „המומחים“ המושבעים אשר לציוניות. לסופרים אלו אין אף מלה אחת ילידת חזון, הנובעת מתוך הסתכלות שכלית או נפשית. הכל מתנהל כאן במסלות הסלולות. יש לפעמים שהאחד מתעטף לרגעים בטלית של מדעיות, ממטיר עליך שפע של בקיאות - אבל להתרומם על השבלונה אין בכוחו.

לעומת זה אתה מוצא שורה של מאמרים על עניני ארץ-ישראל, שאין בהם מן הפרויולוגיה הציונית הרגילה ומן הפתוס המעושה. למשל: המאמרים של בן צבי. אתה רואה לפניך אדם שיודע והתבונן יפה אל הישוב הארצישראלי וכותב מה שהוא כותב מתוך הסתכלות בהירה. דבריו המעשיים, הממשיים, שופכים אור על עניני הישוב ומגלים כמה וכמה טפחים מהיותו הפנימית.

בין המאמרים, שנכתבו מתוך הסתכלות מקיפה ומציינים חזיונות היסטוריים או חברותיים, יש לציין את מאמרו של הפובליציסטן הצעיר ד"ר מ. וואכסמאן ל"תולדות החיים הרוחניים של היהודים בארצות הברית". מקצוע זה חדש בשבילנו, והסופר הצעיר, שנתחנך באמריקה ובקי בטיב הענין המדובר, עשה את הנסיון הראשון להתחקות על השתלשלותה והתפתחותה הרוחנית של היהדות האמריקנית. וכן יש לציין את המאמרים של בן-גוריון, וזכויותינו הלאומיות בארץ ישראל ובטורקיה" ו"הלאומיות בהסוציאליזם" של הד"ר נחמן סירקין. שני הסופרים האלה, שאינם אורחים מצוים כל-יכך בפובליציסטיקה העברית, מצטיינים בסגולה אחת, שאין בהם משום גיבוב דברים וסברות של פלפול הממלאים על-פירוב את המאמרים הפובליציסטיים שלנו. יודעים הם אנשים אלו את הענין, שעליו הם דנים יפה יפה, ומדברים בלשון בני-אדם; אין עושר המלים מכסה על מערומי המחשבה.

הבליטריסטיקה שב"התרו"ן אינה עשירה כלל וכלל. ספורים מקוריים כמעט שאין שם. בין קבוצת הסופרים העברים הצעירים, שנתגלו באמריקה במשך השנים האחרונות, אין מספרים מלבד אחד, שעליו ידובר להלן, ולפיכך ימלא העורך את החלק הבליטריסטי בתרגומיו על פי שלום-עליכם. תרגומים אלו, כפי שכבר הדגישה הבקורת העברית-כמה וכמה פעמים, מלאכת ידי אמן הם; אין מי שיקפח את שוים ואין מי שלא יכיר בעושר, שהם מכניסים לתוך הספרות העברית, אבל סוף סוף אין בהם כדי לרוות את הצמאון ליצירה עברית מקורית, לזו המאירה את חזיונות החיים מתוך הסתכלות יותר חודרת ועמוקה מזו של שלום-עליכם.

ואולם הספר "חיי אדם" של שלום-עליכם, שהוא האבטוביוגרפיה של הסופר המנוח ונדפס בפעם הראשונה ב"התרו"ן, נקרא באותו העונג המגרה את היצר, שאנו מרגישים בשעת קריאת תולדות חיי סופר או אדם גדול והננו רוצים לעמוד על כל פרט קטן, על כל תג, להכנס לפני ולפנים של חיים אלו, למצוא את הפתח לבוא בו לתוך בתי גנויהם הנסתרים של חיי אדם זה. ב"חיי אדם" אנו רואים את השרשים, שמהם נקלעה נשמתו של ההומוריסטן הגדול, את צגורות החיים, שבהם עברה, את כל אוצר התמונות והפרצופים, שהעלה אותם הצייר על הבוד הרחב, ששמו כהריאולובקה.

ומסופרים שם הדברים מתוך אותה הסתכלות הבהירה, המרפרפת והקלה של הילד השלום-עליכמי מוטיל בן פייסי החזן, שענינו הפקחות משוטטות בכל המחגלה לפניו, בכל הגלעג והמשונה, המסובך והמעורפל. בהרבה דפים של "חיי אדם" מרטטת החמימות של נשמה עדינה ורכה, נכאים של נפש עגומה, הסופגת את צער החיים בעוונה בשחריתה.

הנה אתם רואים, למשל, את תמונתו של העלם החביב והעצוב שמואליק היתום המרחף בעולם הספורים הדמיוניים ונפשו אורגת דמיונות בלי הרף, זה המתהלך בין חבריו הילדים כספור דמיוני ועצוב, ופתאום יעלם מעיניהם, כמו שיארע באגדה, ואין איש יודע לאן נעלם.

וכל הפרצופים העוברים לפנינו ב„חיי אדם“ מצוירים בשרטוטים בהירים, ואתה רואה לפניך כמו חיה את הסביבה שבה היה שלום-עליכם, את כל הנפתלים שעברו עליו בימי ילדותו והיו לחומר ליצירותיו והזינו את חוש האמן שבו.

כשאתם קוראים דפים אלו, תכירו מיד ב„זוטא“ או ב„בעל התנין“ את כל הקיים האופיים של ההומוריסטן לעתיד לבוא. אבל יחד עם תאות הצחוק והלעג התוססת ב„זוטא“, עולים ממנו גם צלילי יגון, השפוכים בהרבה מספורי שלום-עליכם, ביחוד במקום שהוא מספר לנו על חיי הילדים החביבים עליו כל-כך.

כשאתם קוראים, למשל, ב„חיי אדם“ את תאור התמונה שעל שפת הדניפר בשעת דמדומים ואתם מאזינים את רחשי הלב של תפלה, את התמימות הילדותית הנפשית של שלום הקטן, תרגישו כמה מן הלך הנפש הילרי היה בשלום-עליכם, למרות היותו שטוף תמיד בעניני צחוק ורואה את עצמו למבדח את הבריות.

הספורים האחרונים של ברקוביץ, שנדפסו ב„התרן“, „אזרח“ ו„גרים“, הם מאותם הציורים ה'אנריים' שיש בהם מקצת הומור, מקצת התבוננות אל הליכותיהם והעויותיהם של הפרצופים מבין ה„ירוקים“, וכתובים הם באותה הלשון העברית החיה, המהוקצעת יפה כידו הטובה של המספר בתרגומי שלום עליכם.

בספורים אלו אתה מוצא את רוב הקיים האופיים, – הריאליות, ההתבוננות וההומור – שבספורי שלום עליכם הקודמים, ולא עוד אלא שפחותים הם בערכם הרבה מאלו, משום שבמקום שהמצייר טפל באנשיו העומדים בתחומי העיירה, היה בעולם שכולו שלו, ולפיכך מצא את השרטוטים החיים, את הקיים הבולטים ואת התמונות שנתפסו יפה בראיתו, מה שאין כן כשהוא בא לצייר את ה„ירוקים“, שנדחו לאמריקה, ששם אינו תופס בהם אלא את הצד הקאריקאטורי שבהם ומגיע לפעמים עד כדי אניקדוטיות ממש.

מספר חדש נתגלה לנו מעל דפי „התרן“, והוא אברהם שוער, ששלשה ספוריו נדפסו בחוברות המונחות לפני.

בשני הספורים הראשונים מצייר שוער תמונות, תמונות מ„עולמות נשכחים“, ואולם תחת מכחולו של הצייר נצבים לפנינו העולמות הנשכחים חיים ומוארים באור ההויה, „שנעלמה ואבדה לבלי שוב עוד“.

לפי אופן כתיבתו וחומר ספוריו יצא שוער מבית מדרשם של פרץ וברדיצבסקי, אבל לפי הפשטות המלבבת והשירית המורגשת בדבריו יש בו אינו נעימה עצמית כולה שלו, וכשהוא בא לצייר, למשל, את בין השמשות של שבת, את אמירת התהלים או אמירת „התורה“ אצל החסידים וכל אותם

הדברים שכבר קראנו את דוגמתם אצל אחרים כמה וכמה פעמים, לא יראו הדברים עם כל זה כישנים.

אכן זה כה לכשרון לתת אור חדש גם לדברים ישנים!

בספור „שלשה" מספר לנו שוער על דבר נחמצי התנחום, על הרב רבי יחיאל ועל האפיקורס המוזר של העיירה, וכאן אנו רואים את העולם הנשכח בכל הודו העתיק.

המספר גלה את הזוהר שבנשמה הכשרה של היהודי הפשוט והתמים, נחמצי התנחום, המראה נפלאות בצדקת לבו וטובו ומגיע לידי אותה המדרגה של טוב ומטיב המשוה עליו הוד של איזה „מלאך טוב", ספור זה נקרא כעין ספור עם או אגדה וכתוב מתוך אותה הפשטות הנפלאה, שאפשר לא הגיעו אליה הרבה מכותבי ספורי העם המפורסמים שלנו, מפני שאפילו שמץ של עשיה, של סטיליזציה אין כאן, הכל חי ושוטף בשטפו הטבעי. ניכר שהמספר אינו נע על החומר כאדם הבא מן החוץ, שקרא איוו „מעשיות" בספרים ועושה כמתכונתם, מעין אלו מספורי העם הנכתבים אצלנו, קרובים הם אליו העולמות הנשכחים קרבה נפשית.

ואולם הספור השלישי והגדול של שוער „המעות", שבו לא יספר לנו על דבר „עולם נשכח", אלא על דבר העולם הקים ומתנועע לעינינו – לא עלו יפה ויצא חור ופגום. המספר מכניס אותנו לתוך בנק אחד בניירורק ומעביר לפנינו המון פרצופים, החולפים לעינינו כצללים, והגבור הראשי שבספור, הדירקטור של הבנק אפרת, שבו מטפל המספר בכל הספור ומעביר לפנינו את ילדותו והמון מעשים ועובדות מחייו בבית אביו בעיירה הליטאית – אמנם יש בו הרבה שרטוטים חיים וריאליים, התמונות הלקוהות מאותו העולם הרחוק, מן העיירה הליטאית, מן היער, המגין של חסידים – בכל אלה יש הרבה הסתכלות וחיים, אבל נקודת הכובד של הספור, זו „המעות" שאליה הגיע אפרת מתוך רדיפתו התמידית אחרי תענוגות בשר, אותה ההפתעה, שבנו של אפרת אהב את בת מכו, שהיא בת הזנונים שלו, אחות בנו יפה היא לאופיריטה אמריקנית ולא לספור אמנותי.

כל התמונה האחרונה שבספור, המציירת את מצב רוחם של בני ביתו של אפרת, בשעה שקבל את המכתב מאת אמה של בת הזנונים שלו, השיחה הסוערת בין האב והבן, יחד עם מעשה האיבוד שאפרת מאבד עצמו לדעת על ידי הקפיצה לים, ערוכה בנוסח של המילודרמות מן המין הגרוע ומשאירה אחריה רושם קשה של כשלון אמנותי.

ואולם הלקויים שב„מעות" לא ימחו את הרושם הטוב והנוח, שנשאר לנו מן העולמות הנשכחים, שבהם מוצא המספר את המלים הפשוטות לגלות את כל הקסם והאור שבהויה שחלפה, וראוי הוא מספר זה שנקדם את פניו בברכה.

לעומת העדר הספורים המקוריים ב„התרן", אתה מוצא שם שפע של שירים.

באמריקה נתרכזה בשנים האחרונות קבוצה שלמה של משוררים צעירים,

כמו ב. נ. סילקינר, ש. ופ. גינזבורג, אפרים לייסיצקי, ש. שווארץ, הלל בבלי, א. דומניץ, י. אפרת ועוד. כל המשוררים הללו משפיעים רוב ברכה על השבועון.

אמנם בין שפע השירים מעטה עדיין השירה השלמה הודאית. בשיריו של לייסיצקי יש הלך-נפש ושלמות ידועה של הצורה, אבל אין משורר זה יכול עדיין להשתחרר מן הריטוריקה והרדיפה אחרי מלה יפה; המלאכה והלטוש החיצוני בולטים יותר מדאי.

בשיריו של הלל בבלי יתגבגב לפעמים צליל לירי, אלא שהמשורר הצעיר רודה לפעמים בפרך בבת שירתו ומצוה עליה לשיר שיר שבח ותהלה לביאליק, לציון... ולעוד כמה וכמה דברים יפים הראויים בעיקרם לשבח, אלא שאין להעמיס על קשה זה על בת שירתו הרכה שלא צמחו עדיין כנפיה.

צלילי שירה רכים ונוגים עולים משירי פ. גינזבורג. אבל גם משורר זה, כרוב המשוררים הצעירים באמריקה, יטה לפעמים לצד, שירי ההודמנות שנתכבים ל"שם יחוד"...

שירים ליריים יפים הם שירי סילקינר, יקירה, בל נפיל גורלות ו, כי גביל שם לבבי לייגוני. כמו כן יפים גם ציורי הנוף ותמונות הטבע של אפרת. ואולם לעומתם השירים של שווארץ ריטוריים עד כדי חוסר הרגשה חיה. מלבד שירי המשוררים הצעירים האמריקנים יש ב"התרן" פואימה גדולה של שניאור, אנכי אנכי לא אסלח. בפואימה זו חוזר ונשנה אותו המוטיב העובר בהרבה משירי שניאור ופואימותיו הקודמים, על הגעגועים הגדולים של הגבר והאשה אל האהבה, על האהבה הסימבולית הקדמונה קודם שגורשו אדם וחוה מגן עדן ואחרי שגורשו; כמו ברוב הפואמות הללו מתפלסף המשורר, מרבה אמרים יפים, סינטגמות חדות ועוקצות, מפזר את עשרו השמור לבעליו לרעתו.

ראובן בריינין, שנעלם להרבה שנים מן הספרות העברית ונשתקע בעתונות היהודית בקנדה, חזר שוב לעברית ופרסם ב"התרן" שורה שלמה של מאמרים ורשימות.

לפני חמש-עשרה או עשר שנים היה בריינין אחד המדברים הראשונים בספרותנו. מלבד מאמרים בשאלות החיים, זכרונות ורשימות בליטריסטיות למחצה, שהיו בשעתן מודרניות לפי התוכן והצורה, היה גם מבקר ספרותי והיה חורץ משפט על גדולי הסופרים העברים והלועזיים. ואמנם לפי המצב של הספרות העברית לפני חמש-עשרה שנה היו הדברים, שהשמיע סופר זה על מטרלינק, אלן קיי, ברגס ועוד, נראים לחדשים כל-כך, למודרניים ממש, ואם נצרף לזה גם את הסגנון הבהיר והיפה, שבו היו הדברים כתובים, לא יפלא, שהיה באמת אחד המרחיבים של תחומי הספרות העברית שלנו והכניס לתוכה קצת מן האויר שבחוץ. הן הדבר כשהוא לעצמו, שהזכיר אדם אצלנו את השמות הזרים עוד לנו, כבר היה בימים ההם מעשה רב.

ואם לא היה בריינין ממשביחי הטעם הספרותי שלנו, ממכניסי קצת פרפראות מן החוץ היה בודאי.

ואולם במשך עשר השנים האחרונות נשתנתה דמות הספרות העברית, ואם לא נחגלו עדיין בקרבנו סופרים או מבקרים חדשים, שישאו קולטורה ספרותית שלמה עמם וירימו את הספרות העברית עד כדי מדרגת ספרות אירופית למלוא היקפה - אין אף איש שיכחיש בהרחבת ספרותנו. הנושאים הספרותיים שלנו, הצורה והסגנון, וכל עצם מהותה עולים הרבה הרבה על מה שהיה. ולכן כשאנו קוראים עכשיו את דבריו של בריינין על האמנות והחיים, שבהם הוא פונה למספרינו ואמנינו בתור מורה דרך, מביאים אותנו הדברים לידי גיחוך מקצת, משום שבכל המאמר של בריינין אין אף רעיון חדש, אף משהו מחפיסת החזיונות האמנותיים מתוך הארת נפשו והסתכלותו העצמית המיוחדת.

כל מאורע וענין, כל רגש ורעיון מוכשרים הם להיות לחומר ביד האמן היוצר. לא ה"מה" כי אם ה"איך" הוא העיקר בכל האמנות אלו הם דברי הפתעה, התורה החדשה של בריינין, שהוא בא להשמיע באזני המספרים והאמנים שלנו... ואחרי שהוא מבאר יפה ומרחיב את הדבור על פי נוסח של ספר למוד על מהות האמנות, הוא מעבד פרוגרמה של אמנות למספרינו ומודיע אותם:

„שנויים רבים ועצומים מתחוללים בחיינו; חדרונא אל התהוות זו, עזרונא באמנותכם ושירתכם ללידתם של החיים החדשים, של המציאות החדשה הקרובה לביא" - מסופקני אם האמנים והמשוררים שלנו יטו און לתורתו של בריינין, כי כל אותה התעודה, שהוא שם לפניכם, לעזור ללידת החיים החדשים, אינה תעודת אמן ומשורר, מפני שזוהי כבר אמת אלפא־ביתית, שכל תעודה שהיא - ותהא היותר חשובה ונעלה - מלבד תעודת היצירה לכשעצמה, פוגמת היא באמן, שאינו יוצר אלא מתוך חירות גמורה; ואמנות המשעבדת את עצמה לתעודה קודמת אינה אלא פלסטר.

במאמר ההומור והסטירה בספרותנו מטפל בריינין ביחוד בהגדרתם של ההומור והסטירה, ודבריו אלו שאינם חדשים ואינם גם יפים ביותר, תופסים את רוב המאמר, וכשהוא בא לדבר על ההומור והסטירה בספרותנו, מסהפק הוא בהערות קלות וקצרות, ברפרוף, בנגיעה כלאחר יד, ובשני דפים קטנים הוא „מציר" לכם את התמונות של מנדלי, שלום עליכם, פרישמאן ולווינסקי. בשורות אחדות ממצה בריינין את כל עומק ההומור והסטירה שלנו... דרך אנב כדאי להעיר, שהדברים, שבריינין כותב הפעם על שלום עליכם, רחוקים כל־כך לפי הטון של ההערצה מן הדברים, שכתב לפני עשר שנים בערך ב„העולם" הברליני של סוקולוב על אותו סופר, עד כי נראים באמת תמוהים ביותר...

אולם אי־היכולת הגדולה של בריינין המבקר, טעמו הזר והסתכלותו הזרה בחזון ושירה יתגלו לפנינו במאמרו על רבינדראנת טאגורי, משורר ונביא.

כתור משורר והוזה חזיונות - פוסק בריינין - עומד טאגורי גמוך ממשוררינו הגדולים בעברית או יהודית. אולם מלבד שטאגורי הוא משורר

אמנם בינוני, הנהו גם פילוסוף דתי. אמנם גם בתור פילוסוף איננו מן הגדולים ולא גם מן הבינונים, כי לא חדש מעצמו כלום. אין אני יודע אם בריינין הטריח את עצמו לעיין גם-כן בספרי טאגורי או שהסתפק רק בזה ששמע, את מוסרו של המשורר הבינגאלי באולם קארנקה שבניו-יורק, אבל מי שקרא רק את „קרבן-זמרה“ של טאגורי (ולא רק את תרגומו של פרישמאן ב„כנסת“) ירגיש כמה מן השטחיות המעליבה יש בהנחתו של בריינין, שטאגורי נמוך הוא ממשורריו הגדולים בעברית או ביהודית. השירה הנפלאה הזכה ככדולת, הדבקות העליונה הריליגיוזית בטבע, הצלילים הענוגים העולים כקול פעמוני כסף מפסוקי טאגורי נעשו, שירה בינונית“ באזני בריינין. ואדם זה הרי היה מבקר ספרותי אצלנו:

בריינין הבטיח בסוף מאמרו „לעשות השואה ולהעביר קו מבדיל בין שירי ה. נ. ביאליק ובין שירי טאגורי“. חבל שלא מלא את הבטחתו, כי אז היינו שומעים לכל הפחות איזו דברי הערכה על טאגורי ושירתו, אבל לבוא בהלכה פסוקה ולדבר בטון של זלזול המצוי רק בעתונות הצהובה – אינו מותר גם לסופר שהתהלך בסאלונים הספרותיים באירופה ויודע את הנעשה לפניו מן הקלעים במוסד הספרותי והמדעי של נובל...

אותה השטחיות וחוסר ההסתכלות מראה בריינין גם בהערכה, שהוא נותן לסופר הפולני הגדול הנריק סינקיביץ.

בכל מאמרי הבקורת האחרונים של בריינין אנו רואים אותו רק בתור מרפרף על גבי הפרצופים הספרותיים, נוגע ואינו נוגע בעצם אישיותם הספרותית, משהו את פלוני לאלמוני, מתהדר דרך אגב בבקיאיתו הגדולה ומסתפק בהלכות פסוקות, מבלי שיגלה אף משהו מאור היצירה של האמן.

בקורת שכזו ודאי שעבר זמנה בספרותנו. הבקורת העברית הצעירה, למרות מה שהיא מתפלפלת לפעמים יותר מדי ונוטה להתחכמות, לדרשנות ועמקנות, עולה בכל-זאת על הבקורת המרפרפת של בריינין.

הנה, למשל, כתב המבקר הצעיר צבי אורבוך מאמרי בקורת אחדים ב„התרן“ על ביאליק, שלום-עליכם ועוד. במאמרים אלה אנו רואים את המבקר המנסה להכנס לתוך חביונה של היצירה ולחשוף את כחה ועוזה, את מקורה ושרשה; המבקר רואה את עצמו עומד במחיצת היוצר ומתחקה על רקמת הפלאים של יצירתו. אולם לא תמיד עולה ביד המבקר לתפוס את הרקמה, יש שהוא נכשל בשפעת מלים, אבל אין כל ספק שאורבוך הוא מבקר בעל הסתכלות וחודר לתוך ההזיונות הספרותיים, שהוא דן עליהם. לפי החמימות הלבבית והארתו הפנימית, שיש לפעמים בדבריו, הרי הוא חיון רצוי בבקורת העברית הצעירה.

בין הזברים המטפלים בעניני ספרות ב„התרן“ ונקראים בענין רב יש לציין את המאמרים של א. ר. מלאכי על שלום-עליכם הסופר העברי, על י. קאנטור ובן אביגדור, שחשובים הם בתור חומר לתולדות הספרות העברית.

א. ר. מלאכי בקי, כפי שנראה מדבריו, בעניני הספרות של הדור הקודם

בתור עֲדֵרֵאִיָּה, ומאמרו שופכים אור על כזב הספרות והעתונות העברית בתקופות „היום“, „המליץ“ ואחריהם.

אם נצרף לכל הדברים, שהזכרנו, את הרשימות והפיליטונים, שאינם מוצלחים ביותר, מאת י. ד. ברק ואביתמר והמאמרים המדעיים למחצה לתולדות השירה העברית והתהוות התלמוד מאת ד"ר הלפר והחבורות המוקדשות לפינסק, ביאליק ושלום-עליכם, — הרי לנו כל החומר הספרותי שב„התרן“.

גדולות ונצורות אמנם אין כאן, והרי אין זה מאסף ספרותי לדברים מובחרים ומגופים, וליצירות קיימות, אבל לפי הגובה הספרותי של שבועון עברי אין לו „התרן“ להתבייש כלל וכלל בפני השבועונים הקודמים, שיצאו אצלנו בזמן האחרון.

II

„עולמנו“

(מאסף לסאלת החיים ולספרות. העורך: ד"ר מ. גליקסון. אודיסה-מוסקבה תרע"ז).

הקורא המתהלך בגדולות, המצפה ליצירות נעלות ומצוינות, כבדות משקל ורבות ערך, אלו שנגזר עליהן בימי השתיקה להשאר במסתרים וצריכות היו להגלות עכשו לעולם — אל יבקשן בקובץ זה, כי לא ימצאן כאן.

ואם יתמה הקורא ולבו יחרד, יעיין-נא בסוף הקובץ בדברי העורך, המספר לנו על הגלגולים המשונים, שעברו על הקובץ עד שזכה לראות אור. לא קובץ הוא הבא כעין מפקד לכחות הספרותיים שלנו, לא רצון לברוא בית-כנוס ליצירה ולמחשבה העברית בכלל היה לנגד עיני עורך „עולמנו“; לא היתה מטרתו העיקרית אלא להפריע, את הדומיה המדכאה, דומית בית הקברות וחזון-הימים יכתב, ולו גם בראשי פרקים וברמזים, לזכרון לדורות הבאים“.

ולא יפלא אפוא, שהמעוט העורך בתזון היצירה, בשירה ודברי ספרות יפה, והרבה, בהזון הימים“.

ואילו יצא הקובץ בשעה שנכתב ונערך, ודאי שרוב הדברים, שהזמן גרמם, היו עושים ע"ינו רושם אחר לגמרי: — היינו שומעים בהם בת קול המציאות החיה, הד המאזרעות שהתחוללו לעינינו ממש והיו מרטטים עדיין בזכרוננו. לו קראנו, למשל, באותם הימים את מאמרו של קליינמאן, בצוק העתים“, שהוא כמין ספר זכרונות לכל הרעה והיגון, הבלהות והגדודים, שעברו עלינו בימי הגרושים, היו הדברים מתרשמים יותר בלבנו, משום שלעינינו היו נצבות תמונות הזועה היות, אבל בתור מגלת צרות לדורות. אין במאמר זה אותה ההסתכלות ההודרת והמקפת, הממזה את כל עמקה של התהום הנוראה, שנחשפה אז לעיני כל העם, ובפרט, שפחד הצנזורה היה לפני הכותב“ ומוכרח היה להסתיר הרבה, להבליע ולהעלים הרבה מן העין.

והוא הדין גם במאמרו של הד"ר קלוזנר „מעמקים“, המדבר כמעט כולו על

חזון הימים, על חורבן העיירה הישראלית, שהתחיל עוד לפני המלחמה והגיע לקצו בימי הגרושים, על חורבן הקהלות העתיקות, על הגזרות והצרות והפרעניות שהתרגשו ובאו עלינו, ועל ארץ ישראל והתקוות החלויות בה, ואולם מדה אחת יש להד"ר קלוזנר: מכיון שהוא בא לטפל בפצעינו, בצרותינו הנוראות שוב אינו יכול לעבור בשתיקה גם על „סכנת הז'רגון“, המרחפת על ראשנו והוא מרחיב את הדבור גם בצרה זו, וב„מעמקים“ הוא מנסה לייסד את הפילוסופיה של הסיסמה הידועה „עברית או רוסית“ ונכנס בדרך כך, כדרכו, בפולמוס ארוך וחד עם ה„אידישיסטיים“, הם „הדיהיסטוריוזאטורים“. זוהי החדשה הזרה קצת שבכל הפולמוס. חדשות אחרות לא יגלה הפעם. הטענות ש„הלשון הנכרית אין לה תביעה להעשות לשון לאומית“, שלה „ז'רגון יש פריטנוזיות“ וכו' וכו', כבר שמענו מפיו כמה וכמה פעמים. ואף-על-פי-כן, למרות הצבעים השחורים, שאין הד"ר קלוזנר ממעט בהם, למרות כל האיומים, שהוא מאיים עלינו, אין אנו (מלבד מנין של צעקנים ומרעישיו עולמות) מפחדים מפני „סכנת הז'רגון“, משום שכל המאמין בחיונותה הנצחית של הלשון העברית, כל הרואה את השתלשלותה הבלתי-פוסקת במשך כל הדורות, אינו עושה את הלשון העברית ענין של סניגוריה ושל פולמוס דברים ומלחמת קנאות לשם מצוה, ויודע הוא שיצירה אחת יפה בעברית, ספור או נובילה קטנה, שיר או מאמר כתוב בטעם ובכשרון מעשיר את הספרות, ועל ידי כך גם את הלשון, ומחיה אותה אלף פעמים יותר מכל מאמרי הפילמוס. ומי שקורא לייסד חבורות וחברות של „עבריים גמורים המתנגדים להז'רגון בכל מקום, בכל מצב, בהחלט גמור, בלא שום תנאי, בלא שום פשרות“ סמן הוא שמקטני-אמנה הוא, שפחד הוא ובלהות דמיון תולני פוקדים אותו כל הימים.

יש, בעולמנו מאמרים פובליציסטיים, שנראים עתה למין אנאכרוניסמוס. עיינו, למשל, בסקירה הפוליטית של אידילסון בדבר „הבלוק הפרוגרסיבי“, הדומה, האוקטובראים, מרקוב, פורישקיביץ“, נצחון רוסיה“ ועוד ממין זה – כמה רחוקים כבר שמות אלו ודברים אלו ממנו וכמה מוזרים נראים לנו בשעה זו המעשים והיכוחים אחרי כל הגלים, שעברו על רוסיה ושטפיה. ואף-על-פי-כן אתה מעיין בהם וקוראם בסקרנות ידועה, כאילו נודמנת לבית קברות ולעיניך מרחפות כתבות מחוקות ומטושטשות מיושן.

מלבד המאמרים הנראים כמצבות עתיקות יש, בעולמנו מאמרים אחדים המטפלים בחזיונות חברותיים וסוציאליים מתוך אספקלריא היסטורית וערכם לא אבד להם גם עתה.

אחת השאלות, שהעסיקו במשך שנות המלחמה את כל הוגי הדעות וחושבי המחשבות של אירופה והקדישו לה ספרות שלמה וגדולה, היא שאלת הכחות הפועלים במלחמה, הנגודים והסתירות שהובלטו בה בין שני העמים העצומים והאדירים, גרמניה ואנגליה, אשר יצאו על במת האנושיות המטרופה בסערת המלחמה בחור שני הפועלים הראשיים.

בשאלה זו מטפל הד"ר גליקסון במאמרו הגדול „על פני תהום“. המחבר עומד על מהות כל הנגודים והסתירות, שבאו לידי גלוי במלחמת

העמים. הנגודים היותר גדולים בה הם הנגודים המוסריים. מצד אחד נזרק לתוך חלל העולם הפתגם, על חרות העמים ותקון העולם, העתידים לבוא על ידי המלחמה. פתגם זה יסודו באותו, הרגש המוסרי התובע את עלבוננו, והדו של רגש זה, התוסס וחבוי במעמקים, הם הבשורות והיעודים לעתיד אנושי ויפה, ומצד שני באו המעשים והכחישו את כל עצם מהותו של אותו פתגם. העמים הנלחמים הראו אכזריות ניראה כל-כך, עברו על חוקי המוסר והמשפט היסודיים, ולא רק בשדה-המלחמה, לקול רעמי כלי-התותח, המחרישים קול האזהים שבלב; אלא גם בהבאנותיהם, בתורותיהם, שהם מפיצים, בכל הגה היוצא מפי אנשי הרוח השונים שבעמים הנלחמים תוסס רעל השנאה, התאוה לבזות ולהשפיל עד עפר כל אחד את אויבו. האכזריות הנוראה, השנאה הגדולה, — אלו הם המעיינות שמהם שותים עתה עמי התרבות. המיליטאריסמוס הגרמני נעשה לתורה שלמה, נתקדש בעיני כל, ומן הגרמנים קבלו גם אויביהם האנגלים והצרפתים, שבאו כביכול להלחם, במיליטאריסמוס המתנפף, והנה גם הם, נתפסו לשנאה סמויה ומשוחדת ושטופי שנאה לגרמניה הם משפילים את תרבותה ושואפים להחריבה! ואם אפשר כי מאורת פתנים זו, מתוך תהום העריצות והירידה המוסרית, יבקע אור, העתיד האנושי היפה?

ואחרי שהמחבר מבליט בקוים בהירים כל-כך את תהום הנגודים המוסריים את הסתירה בין, העיקרים שצריכים היו לשמש כפרה וטעם להמלחמה הגדולה, בין המציאות המחריבה את כל הדמיונות ומכזיבה את כל התקוות היפות, בא הוא עם כל זאת לידי מסקנא, שאנושיות כולה אינה חשודה על הצביעות הגסה, שהפזמון על דבר הצדק וחרות העמים הוא פרי הרגש המוסרי התובע את עלבוננו ורגש זה חי בלב הדור.

וכאן לא נמלט המחבר עצמו מסתירה פנימית. דור זה שבלבו חי הרגש המוסרי מהו? אם מכוונים בזה לאותם האנשים יחידי הסגולה האמתים, שהצדק והמוסר האמתי הוא נר לרגלם, כלום רואים הם אנשים אלו את חרות העמים בתור שלומים לקרבנות? כלום מוצאים הם כפרה לקרבנות? הללו צועקים חמס, מוחים בכל הכח המוסרי, בכל אש האהבה למין האנושי הצורבת בלבם, כנגד עצם המלחמה, ושום תכלית מוסרית נעלה לא תכפר עליה. ומי שיכול לשכך את תביעות לבו ולמצוא בפתגמים כפרה לדם אדם הנשפך — בודאי שהרגשתו קטה יותר מדי או שנתפס באמת לצביעות גסה.

ותמוהים ביותר דברי המתבר, מאחרי שהוא עצמו מוסיף לבסוף, שבעקבה של האנטייתזה נעשה המוסר עצמו אחר, גמיש, גוח לבריות; ואם כן כלום יכול מוסר, גמיש זה לתבוע את עלבוננו? והרי הוא גופו אינו אלא מסוה על פני אותם הפוליטיקאים עצמם, שדוקא ברצונם תלוי קיומו של רגש זה ולא ברצון האנושיות, שאינה חשודה על צביעות גסה.

ועוד אנטייתזה עמוקה מצא המחבר במהותם של חיי החברה והמדינה. הגרמנים בעלי, האידיאליסמוס הפילוסופי יצרו תורת מדינה, שעל פיה הכלל קודם להפרט, המדינה היא בתורתם חטיבה בפני עצמה, אורגניסמוס טבעי, שחי את חייו, חיי ראשית ומקור. במדינה מתגלמת מהותו המוסרית של

האדם, האידיאה המוסרית מוצאת את בטויה במדינה והיחיד הוא שלוחה ושמשה של האידיאה.

לעומת תורה זו המשליטה את הצבור על היחיד, הדוחה את החרות האישית, את רצונו ומאוייו של האדם מפני, ההתויה העליונה של המדינה – יש תורה אחרת שחוללה האנגלים המעמידים את כל עצם קיומה של המדינה על, בקשת התועלת של היחיד. הגרמנים השקיעו את כל כח היצירה שלהם, ביצירת המדינה, לזיתן המדינה בולע לפרנסתו ימים ותהומות של נשמות, תנינים ודגירקק ואינו יודע שבעה. כנגד השעבוד של היחיד וחינוך, היצירה האישיים, מצינו בבריטניה הגדולה, חירות אישית וכבוד אדם. כשהתפרצה המלחמה, הכריזו כל אויבי גרמניה מלחמה על, פולחן המדינות העריצה של הגרמנים, שהביא לעולם את המיליטאריסמוס, זה המולך הבולע את כל כחותיהם ומביא צרה גם לכל העולם, ולפי זה יוצא, שהאנגלים והצרפתים אינם נלחמים אלא, בתורת המדינה הגרמנית, שכל מטרתם אינה אלא להשליט תורה מדינית אחרת, היינו, שלטון הצדק, החירות האישית, כבוד האדם וכדומה מז האידיאלים הרמים והנשאים.

ואולם נפלאה היא, הדיאלקטיקה של ההיסטוריה. אותו פולחן המדיניות של הגרמנים שפך את ממשלתו הגדולה גם על האנגלים והצרפתים, היחיד נעשה גם שם עבד נרצה לצבור, האפיטרופסות והכפיה מטעם ה, כלל נתפשטו בכל ענפי החיים החברתיים והמדיניים שבאנגליה וצרפת. כך חלף ועבר באנגליה, הליברליסמוס האינדיבידואליסטי שהיה יסוד השיטה המדינית שם, והשיטה המדינית הגרמנית הפוגמת ביחיד ובחירותו, זו השיטה שהביאה את הקלקלה והאסון לעולם נעשתה שלטת בכל העולם.

להמיליטאריסמוס, שגדל וצמח בקרקע הגרמני בתור תוצאה ישרה של תורתם המדינית הנעלה, שבה מתגלמת האידיאה המוסרית של האדם, יש בתווג והוא האימפריאליסמוס. המחבר מציין את מהות התנועה האימפריאליסטית, את הגורמים החברתיים, המדיניים והכלכליים שהביאו לעולם תנועה זו, ומראה על ההגברותה של אותה התנועה באנגליה, שגם היא עברה לה מגרמניה כמו המיליטאריסמוס, וכאן מנבא מחבר, שפוליטיקה זו של, הגנה על התעשייה הלאומית עתידה לנצח באנגליה. ואולם לדברי נבואה אלה אין עדיין יסוד קים, משום שאין אנו יודעים עדיין מה יהיה קץ התבערה הגדולה, איו כחות יצופו ויעלו מההום הנגודים, מה הם השנויים העתיים להתחולל בעולם בעקב מלחמה זו.

המחבר חווה אמנם עתידות לא טובים לתנועה הסוציאליטית, שלא עמדה בנסיון ו,רוב מנהיגיה נסחפו בורם הפטריאוטיות הלאומית נודדו להשליך את, משאם האידיאולוגי לתוך הגל שהציף את העולם.

הכשלוך לפי שעה, לקוי המאורות, שעתיד לעבור, נראה להמחבר לחזיון קים, לכליה נצחית, והוא מחליט בכטחה של חווה עתידות, שכבר, אין תקנה בפרץ שנבעה בבנין תפארתה של הסוציאליטיות, שאנשי הרוח, שבקשו בתנועה זו קודם כל את הגאולה המוסרית, גאולה מצער הקרעים והשעבודים – נפשם

תקע עתה ממנה. ומעלים המחבר את עיניו מן העובדה שדוקא אתם, אנשי הלב והרוח הם הם שעמדו כל הימים הכן על המשמר, הם שהשמיעו את קול המחאה העזה נגד השנאה הסמויה שתקפה את הלבבות, הטיפו לאהבה וחופש, לאחדות משותפת של כל המין האנושי, ואם בימי המבוכה הגדולה, בימי הסערה הנוראה נאטמו אזני רבים משמוע את קול הקריאה, יפתחו הלבבות העיפים אחר המלחמה לקראת הקריאה האנושית. ואותה התנועה הבאה לגאול לא רק את החומר משעבודו, אלא גם את גזוי הרוח, את התפארת שבעולם; כי לא כל הסוציאליסטים פסלו, כמו שחושב המחבר, את החירות והאחריות המוסרית, לא כולם רואים את תורת הגאולה כהכרח; בתנועה הסוציאליט יש הרבה מניעים אידיאליים, הרבה מן היצירה החפשית של האדם. ומי יודע, אולי כאשר יעברו ימי שכרון-הדם, תדום ההמיה הפראית וההמולה הגדולה של „כובשי העולם בחרב“, ויגיה שוב מבין העננים שרבצו על העולם אור המוסר החדש, הקורא לתקן האדם והעולם, לממלכת החופש הנהדרה.

ורק מתוך אספקריא זו של עלית תנועת החופש והצדק האמתי הבא עם תגבורת הסוציאליט יש להשקיף על מצבו של עם ישראל. כל מה שתתגבר התנועה הגואלת בעולם, כל מה שהכחות המתקדמים יתגברו וינצחו — יוכשר יותר הקרקע לגאולתנו הפנימית, זו הגאולה הנובעת מעמקי הויתנו בתור אומה. ויפה סים הד"ר גליקסון: „אפשר שהסערה הגדולה מן החוץ הולכת ומכשירה את המהפכה שבפנים“.

במאמרו השני „אומה ולשון“ מטפל הד"ר גליקסון בשאלה, שלא פסקה במשך כמה שנים מע"ה פרק השאלות, המנסרות בעולמנו, היא שאלת הלשונות. המחבר נגש לברורה של שאלה זו באופן חדש לגמרי, באופן המחקר המדעי וההגיון המפשט. מראה הוא את אשר צריך להיות לפי הסעיפים ההגיוניים, ואינו מרגיש שכל עוקצה של שאלה זו הוא אותו הסוכך ואותם הקרעים שבחינו, שבשום שיטות הגיוניות לא תעבירם מן העולם.

המחבר רואה את „המהות הלאומית“ בתור היסוד הפנימי של האישיות הלאומית, בשעה שהיסוד החיצוני הוא המולדת, הלשון, המנהגים וארחות החיים. אחדות הצורות והמהות. אחדות כל היסודות הלאומיים הללו — זהו סוד קיומה של האומה. לאומה הישראלית אבדה אחדות זו, „אחדות מהות ורשמים“, כא הקרע הגדול בין המהות הלאומית הפנימית והצורות הלאומיות החיצוניות. ואולם הקשר המקשר אותה אל צורותיה הלאומיות הקדומות לא נפסק, וכך נעשתה במשך הגלות הארוכה „אחדות היסודות הלאומיים ענינם של תקוות וגעגועים לאומיים“, וכשגדלו הגעגועים הלאומיים ו„מתהום הקרעים שועה הנפש הלאומית לאחדות ולשלמות“ — נולדה תנועת התהיה בישראל, השואפת לחדש את אחדות היסודות הלאומיים, היינו תחית הארץ הלאומית, הלשון הלאומית ומנהגי החיים הלאומיים, וכיון שאין תחיה לאומית אלא תחית האחדות העתיקה של מהות וצורות, הרי שכל הצורות החדשות, כעין „ארציות“ ה„אידישיסמוס“, אינם אלא סורוגאטים.

אם „פילוסופיה“ היא — נקבל.

במאמרו של שיפמאן על „התרבות והחנוך” יש דברים הראויים להיות נשמעים על התרבות העברית ההיסטורית, שאחרים מנבאים לה קץ וכליה, משום שלפי דעתם אפסו כחות היצירה של העם היהודי. המחבר משתדל להראות על הטעות הגסה, שנאחזו בה המתבוללים והאידישיסטים הקיצוניים, ובא לידי החלטה שאין התרבות העברית יכולה לעבור מן העולם משום שבת יצירת נצה היא. יצירת נצה — זוהי נחלתה של כל אידיאה גדולה. זוהי אמת שאין לפקפק בה ובכל זה יש הרבה במאמר זה ממה שקורין רהב לאומי, וכבר היה כל זה כמעט לזרא לרוחנו.

עומדים הם הדרשנים שלנו בקרב דלות נוראה, ומראים באצבע על המרגלית הטובה שלנו בימי העבר, על הנבואה. וכי מה לקבצני רוח ולנביאים הקדמונים, שהאירו לנו בתקופת השחר של עמנו? וכמה מחללים הם את הנבואה, באמנם: „עומדים אנו על מפתנה של תקופת תרבות חדשה, תרבות שלמה, שהיסוד הנבואי יתפוס בה את מקומה הראוי”!

ואם באים לדבר על חנוך לאומי, והנה שוב ה„יסוד הנבואי”. אינם יכולים ממש לפסוע אפילו פסיעה אחת מבלי שידרשו ישר והפוך בנבואה. האומנם לא יבוא כלל קץ בספרותנו למחללי נבואה אלה?

עלי עוד להזכיר את הדברים החמים של אוסישקין על ארץ-ישראל, דברים המגיעים לפעמים עד לידי התלהבות יתירה, ושגם בה אתה מוצא אותה נימה של „הרהב הלאומי”. „ואנחנו הלא נכדי ישעיה בן אמוץ אנו ויש לנו רשות לתבוע ולקוות לגדולות”! — קורא אוסישקין בגאון. כך מנבאים כולם ב„עולמנו” בסגנון אחד.

מן הסובלציסטיקה כבדת הנשימה וזעומת המראה אנו מגיצים לפרשת הג, לנקודה מאירה בספרותנו הדלה, ל„ת. נ. ביאליק במלאת עשרים וחמש שנה ליצירתו הפיוטית”.

הג זה שחל בימי השתיקה הקודרים לספרותנו וחינו כמעט שעבר ללא חגיגה וללא שמחה. וגם באותם הדפים ב„עולמנו” המוקדשים לביאליק אין החגיגה מורגשת ביותר. אין אתה מוצא שם את גלוי האור השופע משירי ביאליק, אין אתה רואה את האספקלריה המאירה של המשורר, שהרים את השירה העברית פי שבעה משהיתה עד לבואו; ההיוון האמנותי הגדול, ששמו ביאליק, נשאר שם פרשה סתומה ואחווה ברשת של דרשות או הגיונות ומחקרים על הלייריקן היותר גדול והיותר עברי, שיש לנו. על המשורר ביאליק, אין שם כמעט אף מלה אחת חיה, היוצאת מנגיעה ישרה בשירתו.

אחרי האפיגרמה „ביאליק” של המנוח פרוג, שסנולתה היהידה היא, שהיא כתובה עברית על ידי פרוג עצמו, נתן העורך לי. קרני להגיש כתנה לביאליק בדמות „רחש” — פטוקים מקוטעים, שנראים בשביל זה לדברי שירה, ושילאה הקורא למצוא בהם איזה רעיון כל-שהוא, איוו הרגשה כל-שהיא. מתנה זו יש לציין בדברי ביאליק עצמו (בשירו „בעולמנו”): „נוצצות בעדי שוא ומתימכות בתן רמיה”. זוהי, כמדומני, השייכות היחידה שבין „רחש” ובין שירת ביאליק.

תמונה חיה ובולטת על דבר ראשיתו של ביאליק נתן לנו י. ח. רבניצקי. ממצטים אנו כל-כך לדעת את חיי המשורר ואת אשר עבר עליו בחצי יובל השנים, שהוא מכהן בשירתנו, עד שהדברים המסופרים על-ידי רבניצקי נקראים בעונג רב, והם מגלים איזה טפח מאישיותו ומאופיו, מצניעותו וטהרת-רוחו בתור סופר.

הד"ר קלוזנר שם לו למטרה להראות, שביאליק אינו „משורר התחיה“, אלא „נביא האחרית“. ומכיון שלא נגש אל היכל המלכב של השירה כדי ליהנות ממנה, לרחוץ בנגוהותיה, לדלות היופי והתפארת שבה, אלא על מנת לבדוק ולחפש את השטרות על ה„תחיה“, הרי מובן שבעל-כרחו או שלא בעל-כרחו עקם את משנתו, משום שמחשבתו הקודמת לכניסתו לתוך היכל זה סמאה את עיניו של המבקר, וכל הבקורת שלו אינה א"א מין ילקוט של פירושים וחקירות של המבקר עצמו, ולא של המשורר (כמו הפירוש על „מתי מדבר“, „מגלת האש“ ועוד). ההערכה, שנותן הד"ר קלוזנר לשירתו של ביאליק, אינה הערכה כלל, מפני שבאמת אין ביאליק לא „נביא האחרית“ ולא „משורר התחיה“ (כמובן הרגיל) אלא פשוט משורר עברי גדול, השר על כל אשר הומה בנפשו, על הצער והיגון התוססים בחבו, על האור ועל השמש, על הטבע ועל האהבה, ועל כל מה שמלכב ומרהיב את עיניו ומרעיד את נשמתו, נשמת המשורר, המלאה רוים ופלאות, כמו שהשירה עצמה של כל משורר אמתי אינה אלא רו ופלא, שקשה לפעמים לבטאו במלים.

ו„תחיה“ זו, תחיה בשירים, שדשים בה השכם והערב, מה פירושה? כלום בזה ש„עושים“ שיר לכבוד ארץ-ישראל או ששרים את ההימנון „אני מאמין“? מסופקני אם יש אף אחד חובב שירה ובעל טעם יפה, שיחשוב את השירים מן הסוג הידוע שלנו, שהוסיפו להם את שם הלואי „שירי תחיה“, לשירים בכלל. והרי כל זה אינו אלא משחק ושעשועים, והרי שירי ביאליק, טשרניחובסקי ושל כל יתר המשוררים, ה„ציוניים“, הם הגרועים שבשיריהם, ומראים רק שהמשורר ינהג לפעמים קלות-ראש בבת-שירתו.

התחיה הספרותית במשמעותה האמתית פירושה התחדשות ועלית היצירה, וכל מי שהעשיר את הספרות, יצק לתוכה מגנזי רוחו ומאוצרות נפשו, כל מי ששכלל את הקרקע, חדש את הצורה והתוכן, נצר את שכבות האבק מצל מה שיש, קצץ את החרולים והקמשונים, בער את פגרי המתים שנצטברו בספרות והזה עליהם רסיסי טל ואצל עליה קרני אורה, נטע ושתל בשדמותיה צמחים חיים ורכים, צמחי שירה מלכבים ביפים – הרי הוא שהיה את הספרות, את רוח העם, והכשיר את הלבבות לגאולה.

ובנידון זה כל סופרינו הגדולים, שלא קשרו כתרים ל„תחיה“, שלא עסקו במשחק ושעשועים של מחברי-הימנון, אלא השקיעו את כל כחות היצירה שלהם בטפות שתילי ספרותנו – מכשירי התחיה האמתים הם ועל שמם תקרא.

וביאליק המחיה הגדול של שירתנו, שנכנס לתוכה בכתר מלכות השירה, הדר בלבוש אמן, בהיר-עינים וגדולי-מעוף, הביא במלוא חפניו אבנים טובות

של השירה האמתית, הנוצצות בברק הקסם, השמיע את צליליו, שפעם הם עדינים ורכים, רוויי מעינות אור וטל בוקר, ופעם הם נוגים, נוגים כנשמה חועה ועיפה – מיד נתמלא היכל שירתנו זיו וכן קסם, וידעו כל אלה שלב להם לשירה ועינים להם לגוניה, שמשורר גדול בא אל המחנה, שוושירה העכרית נתחדשה, שצמחו לה כנפיה – האם אין זאת תחיה? האם אין זאת גאולה?

ואולם הד"ר קלוזנר רוצה בתחיה אחרת ובגאולה אחרת. מקים הוא קיר מבדיל בין תכנים, יהדותיים-לאומיים" ובין, אנושיים כלליים אינדיבידואליים", בין הגלות" והגאולה". כל דבריו סובבים על נוסחאות שקבע לו מראש, ופוסק הוא לפיכך בהחלט גמור, שביאליק, מצפה לישועה, אבל אינו מאמין בישועה ובגאולה", שביאליק שולל הגלות בלא שיתן את הגאולה במקומה" וכו'.

כפי שרואה הקורא, עומד המבקר על-גבי המשורר ותיבע ממנו את הגאולה". תכנית קבועה הוא מגיש לו, וכיון שהמשורר העלים את עיניו מכל התביעות, והוא היה משורר רק את נפשו ואת סערת נפשו, היה דולה פנינים מתהומה וחורז את שיריו הנפלאים, שירי האלגיה הדקים והמחרידים את הלב ביוגום – הרי אין בו, תחיה", ולפיכך הרי הוא, נביא האחרית", ומכיון שהוא נביא האחרית", בא המבקר לידי מסקנה, שהמשורר, אינו מוצא תכנים אחרים, זולת אותם שטפל בהם עד עתה", וזהו לפי דעתו, סוד שתירתו הממושכת של ביאליק". אכן מגלה סוד הוא המבקר! ואותם, השירים הליריים הנפלאים במינם, שלפי עדותו של המבקר, ישארו לדורות אולי הרבה יותר מהרבה שירים יהדותיים לאומיים" – על זה אין להקשות והרי עיקר מטרתו של המבקר לא היתה להראות את ביאליק המשורר, אלא להסיר מעל ראשו את עטרת משורר התחיה", שהוא בעצמו עטרהו בו מלפנים – אלא ששכח...

ואולם עוד מטרה אחת היתה לעיני הד"ר קלוזנר: להראות, שביאליק אינו גאון, אינו אוניברסאלי, אינו שר על עמים שונים וארצות שונות, כמו גטה, פושקין וטשרניחובסקי", אינו מחבק זרועות עולם", אין מסתורין בשירתו", אינו פאנטואיסטן", אינו צריך בכרך השירים שלו לעפרוני" וסגליה", אינו יוצר חדשות מרעישות ופורצות וכו' וכו' – ולא חסר כאן אלא שיאמר, שביאליק אינו כלל משורר, אינו בכלל – וחסל.

הד"ר גליקסון נגש אל ביאליק לא כאדם העומד במחיצת האמנות והשירה ומסתכל בהן הסתכלות ישרה, אלא כחוקר הגיוני ופובליציסטן. הביאליק שבעל פה" שלו אינו פרצוף חי המצויר בצבעים ובשרטוטים שוטטים; את שיחתו השוטפת של ביאליק, את צלילי הקסם והחן שלה, את החיות הממשית שלה אין אתם מוצאים כאן, אבל לעומת זה נסה המחבר לעמוד על הצד הפסיכולוגי וההגיוני שבשיחתו של ביאליק, על התרקמותו היצירתית ואופן בטויו וגלוייו, ובנידון זה הוא משמיע דברים אחדים יפים.

וכשבא הד"ר גליקסון לטפל בביאליק המשורר הלאומי", משורר הזעם", אין הוא יכול לזוהתחרת מן הדעה המקובלת והמתהלכת. חולק הוא אמנם על מאן דאמר, שביאליק איננו, משורר התחיה", והוא משתדל להראות באהות

ובמופתים ש, שירי הזעם והתוכחה נעשו נכסי צאן ברזל של התחיה הלאומית, ש, בעיר ההרגה ו, דבר" הם מפעלים וגורמים של תחיה כ, אבטואמנסיפאציה ו, מדינת היהודים, כמושבות ובתי-ספר בארץ ישראל. אבל כל זה רחוק כל-כך מתפיסה שירית, מהסתכלות באמנות, מביאליק, עד כדי עלבון...

וכשהד"ר גליקסון עוזב את כל אותן המלים המקשקות בפובליציסטיקה שלנו על תהיה ובה לדבר על עצם שירתו של ביאליק, על שירי הטבע שלו, אז ישמיע דברים של טעם, וצודקות הן הערותיו על הרומאנטיקה של ביאליק, שאינה זו ש"ש כמישה ובליה, שאין מנוס ומפלט ממנה; אדרבה, ביאליק הוא היותר חי בינינו, מפני שהוא האמן היותר גדול, הלוטש והחוצב הגדול באבני הלשון. מי שמתמכר כל-כך לאמנות, זה שפעת חיים מפכה בו, ומי שהעיד על עצמו, אלו שבע שמשות במרום תלית, נפשי סובאת אור לא יכלת רות" – זה כולו חיים ואור – וזאת היא שירת התחיה! –

ב. א. נגע בשאלה חשובה עד מאד: בהשפעתו של ביאליק על השירה העברית. אבל המחבר לא עמד על שאלה זו לכל עמקה, לא צייר לפנינו מה היתה השירה העברית עד התגלותו של ביאליק, ולא גלה לנו כלום ממהותה עתה והסתפק בהערות אחדות, ולא כולן צודקות. המחבר משמיע, למשל, בתור הלכה פסוקה, כי "בדורנו, דור הגעגועים על המקוריות, על קרקע עברי, על נשמה עברית, פקחו המעולים שבדור את עיניהם וראו, כי ספרות עברית, ולא רק הכתובה עברית, עדיין צריכה להברא". ואולם מסופקני, אם המעולים שבדור ראו זאת; והרי מנדלי הוא כולו עברי שבעברי, שאמנותו, לפי הוכחותיו של פרישמאן, היא אמנות יהודית בהחלט, שאין דוגמתה כלל באירופה, והרי פרץ ופרישמאן ברוב ספוריהם עברים הם, ולא רק לפי לשונם כי-אם גם לפי מהותם הפנימית, והרי הדור הצעיר של המספרים שלנו, ברנר, שופמאן, גנסינ, למרות המוטיבים והנושאים של יצירותיהם, עברים הם גם הם בכל נדוד ובכל זיע של הנשמה שלהם, אלא שעברים חדשים הם, ואולם היניקה שלהם היא יניקה מן הקרקע העברי. ואם צודקים הדברים, שביאליק הוא יותר עברי מאירופאי, שנשמתו קלטה לתוכה הרבה מן הקודש של ספרותנו העתיקה, שגלה לנו את האור העברי הגנוז, פתח את אוצרות הרוח העברי, הרי לא עשה זאת, אלא מפני שהוא משורר גדול בכלל. כמו כן אינה צודקת החלטתו של המחבר, ש, ספר השירים של ביאליק אינו ספר היצוני, ש, מאת השירים האלה יקרא ויבין גם היהודי, שנתחנך על ספרותנו העתיקה. מלבד שירים אחדים, כמו, על סף בית המדרש, אם יש את נפשך לדעת, המתמיד ועוד, הלא כתב לנו ביאליק שירי זהר ואהבה, שירים ליריים דקים, שכל עיקרם אינו אלא אותה האמנות, שהיא כולה היצונית.

וכן אנו עוברים על ששים הדפים, המוקדשים לביאליק, ורק לעתים רחוקות יעלה באוננו צליל קסם משירתו, ניצוץ אור מביאליק המלא אורה, קול המיה עגומה מביאליק המלא נכאים צנועים כל-כך.

פרשת ביאליק וחדות החג שבה נשארה סתומה, בעולמנו. הבלטריסטיקה ש, בעולמנו דלה מאד בכמותה, וגם הענינים לעצמם,

למרות מה שהם כתובים ברובם על ידי אמנים ויוצרים, אינם מצטרפים לעושר ספרותי שלם. רואים אתם רק חוליות, חוליות, מורכבות או רופפות, אבל כחות יצירה מגובשים כמעט שאין.

ביאליק עומד ומתודה: „ואכלא המית'רוחי, בתוכי התעטף לבי וזמתי לא טפה פי", כי שוקצה שפתו, שפת זמרותיו. והמשורר משיע קול תלונה וזעקה, שפטים קשים על הפיגול והטומאה, שדבקו בשפתו, רואה הוא את יוגיו הזכות, ששלחו לעת בוקר, ובערב, והגז עורבים מלומדי אשפתות".

שיר זה הוא המחאה היותר עזה של היוצר המתיחד עם אלהים, היודע את הרטט הפנימי של היצירה, שהמלה היא אצלו תמה כיונה, ילידת המית רוחו ונובעת ממעין הנשמה העמוק – על הרמיה והנאפופים, העתק והשחץ, שמכניסים לצליליו הזכים והטהורים „עושי הספרות". המשורר יקרע כאן בזעף ומבלי רחם את המסוה מעל ה„ספרותיות" או ה„ספרנות", ממזרי העט והרעיון, שטפכה את ממשלתה בעולם, מעל כל הזיפנים ובעלי המלאכה, שפרו ורבו לאחר מתן טכניקה ספרותית בעולם ומחללים בזמת מלתם כל רעיון ורגש נעלה, משוטטים הם בכל היכלי השירה והמחשבה ולכל אשר יגע עטם שקץ ישקצנו.

כמה מן האמת המרה והנוקבת יש בדברי המשורר אפילו ביחס לספרותנו!

משירו של ביאליק, שצליליו יורדים עלינו כהלמות פטיש, גוזרים כצוקי ברזל, אנו עוברים לאידיליה הקלה והשקופה, בת הריתמוס השוטף והחי כרמית של ד. שמעונוביץ.

מתחיל אתה לקרוא את השורות הראשונות והן שוטפות חיות ומפוזות, ומושכות אותך בשטפן; מוסיקה קלה ממלאה את לבך ולעיניך עוברים וסובבים המון ציורי נוף ותמונות של המושבה, כרמיה וגבעותיה, וכל החי ופורה שם. כל האידיליה ספוגה ריחות ארץ-ישראל המבושמים וקרני-שמש המזהירות – בשירתנו העוטה תמיד שחורים אידיליות כאלה משובבות את הנפש ברסיסי הטל, ברעננות ובקלות המפכה בהן.

יעקב לרנר שם בפי ירמיהו קינה על הגולה. המשורר מחאמץ להביע את הלך-רוחו של הנביא המלא יגון צורב ומכאובי רחמים לעמו האובד. ואולם רפה היא הקינה מלהביע את אשר יהמה בלב הנביא, ואף אמנם אין המשורר מקמץ במלים של זועה...

בין הספורים יש שם פרק אחד מן הספר „בימים ההם" של מנדלי המנוה (כמה ידאב הלב לצרף שתי מלים אלו!), ובפרק זה, כמו בכל הספר הנפלא, שהצייר הגיע בו למרום כתי-יצירתו, אנו רואים את כל כחו הגדול של מנדלי לצייר.

התבוננו, למשל, בפרק זה וקראו כיצד שלמה-לי מעלה בזכרונו את ה„יריד", ותראו שאין נעלם ואין נסתר מעיני הצייר. מעלה היא על הבד ענינים ונפשות, תמונות ומראות, גונים וחצאי גוים, תיפס הוא כל העויה, כל נדנדוד וכל זיע – אבל כלום אפשר להביע במלים קצרות את כחו הציורי

של מנדלי ואת כחה של הלשון המנדלית? ופרק זה הלא נכתב רק זה עתה, בשנתו האחרונה. הוי לשון זו של הצייר בן התשעים!

וגם ביאליק נתן, בעולמו רשימות בליטריסטיות. הפרוזה של ביאליק צורתה קודמת לחכמה. ביאליק המספר משקיע, ולפעמים מבזבז, את כל כחו בציור תמונה, תיאור תנועה או העויה ובכלל בעולם החיצוני, ולא הפנימי. ואולם ברשימות אלו אין אתה מוצא אותה ההתגבשות הציורית, אותו הפירוש הריאלי, שאתה רגיל אצלם מתוך ספוריו הקודמים.

לממשלת המרש" זוהי רשימה קלה ושוטפת, מסופרת בגוף ראשון ומצטיינת באותה שלמות ההרצאה, שביאליק מסוגל לה, ונתפסו כאן דרך אגב תמונות ומראות, מאלו המפוזרות ומזעזעות את העין ועוברות. ואולם לא התמונות הן העיקר ברשימה זו, אלא ההגיגות של המשורר, שכולנו נמצאים בממשלת המרש", המכחיד את עצמיותנו, הבלוע את נעימי הנפש המיוחדים", ואפילו המשורר בעל העצמיות הגבוהה, זו שאינה נכנעת ושאינה נבלעת ושאינה בטלה באף" – אינו מעריך את דמות הגיונו לבו אלא לקצב המרש".

ברשימה השניה, מעות לא יוכל לתקן" אנו רואים שוב את סגולתו הריאלית של ביאליק. מצייר הוא בצבעים חיים מתוך תפיסה אמנותית יהודי זקן ועלוב, שבכל פעם שהוא נכוח מבדיקת עין יתירה", כך ידו ממחרת אל הטלוי או אל הכתם להאפיל עליהם. ויהודי זה המתלבט בעולם ב,עינים זולפות עלבון חרישי" ואין מי שירגיש במציאותו, הסב אליו פעם את שימת לבו של יונקר צעיר, שבקש סליחה ממנו. בקשת הסליחה ממנו, העלוב, הביא אותו לידי מבוכה גדולה, ועזעה את כל היותו המלאה עלבנות, ומאותו רגע התחיל להרגיש את כל אפסותו ושפלותו, וטלאיו וכתמיו היו לו עתה למקור כאב, כאב בשר ממש. וכדי להציל את תפארת האדם שבו, הוא אוחז בתחבולות שונות, מאפיל על כתם זה או אחר ועל טלאי זה או אחר, ולבסוף הוציא מכיסו מטפחת לא נקיה ביותר וגרף את חוטמו בקול רעש גדול". כך חפץ היהודי השפל והעלוב לתקן את מעות חייו בגריפת חוטם אחת – כמה מן ההתולמר והכואב כאחד יש בזה! תמונתו של היהודי, מצב נפשו וכל עלבון היותו מצוירים ביד אמן בעל עין חדה וצופיה. ולמרות מה שכל הדבר נראה בסקירה הראשונה לאינו אניקדוטה – מעשה דל וקל ביהודי גורף חוטם – הנה דוקא במאורע קטן שכזה נשתקף כל הנלעג והמשונה העומד על גבול הצער והטרגיות שביצורים הנעלבים המשוטטים בעולם.

מקורי דמיון לזהט וחלומות נוגים ארג שטיינמאן את דמות ה,אחות", זו בת האהבה הזכה והתמה, התועה נעלמה בנתיבות החיים ומתגלית לאדם כקרן אור בלי אפל ונעלמת. הנה תועה ונווד אדם, ואינו יודע תכלית לנדודין ו,כל הדרכים כשרות לפניו הוץ מהאחת המובילה לאהלו הדל". ומתוך נדודים בלי תכלית נלכד האדם בפת, נאסר באזיקי התאוה הקודחת, בגופי הנסיכה, בת התופת". וכאשר תחל הנפש לדעוך מתוך יסורי החטא, תגיע שועתה הנוראה של ה,אחות", הכרוב הסוכך על האהבה הטהורה, והאדם נהליץ מן המצר, והוא סס כנשר לקראתה, האחות", לזו, המשומרת בשבילו מבראשית"

ואולם הזוהר השופע מכרוב האהבה הטהורה יועם עד מהרה. רק פעם אחת תעלה ה"אחות" כמו ברק ותזהיר רגע קטן מרגעי החיים ואחר כן תצלול במשברים עזים, והאדם שכבר עמד בראש ההר: "לאט לאט גולש מעל ההר, ונטף אחר נטף נשפך מתוך הגביע שבידי, לאט לאט כנשל אילן יבש, אשר נס ליתו, את טרפיו אחד אחד בעתותי שקט ומנוחה, כן שכל אשכל את כל מחמדי". כך ישיר שטיינמאן את שירת חלומו הנונה, הלום האחות המזהירה רגע וצוללת במשברים.

מ. בן-אליעזר ברשימה "פסיעות ראשונות" מציר טפוסים של מורים עברים, עולם שאינו חדש ביותר בבליטריסטיקה העברית, והדברים שמספר הפעם בן-אליעזר אינם מגלים קיום חדשים בעולם דל ועלוב זה של שעמום וריקות נפש.

חלק הבקורת של "בעולמנו" מצומצם עד מאד. מלבד המאמרים על שלום-עליכם וכל כתבי פייטילסון של כותב הטורים האלה, יש שם שני מאמרי ביבליוגרפיה קטנים.

* *

*

וכשאנו מעיפים עין על כל החומר הספרותי של "בעולמנו", אין אנו מוצאים שם, כאמור, יצירות גדולות, ואפילו ביחס לספרותנו, אבל דברי ספרות הגונים וגם יפים למדי נמצא שם. ובשעה קשה זו, שעברה על ספרותנו, כל נטף של יצירה, כל קורטוב אור, כל גלוי של מחשבה - יפים וטובים לה. ועוד ברכה אחת צפונה לנו ב"עולמנו": בת-קול החיים הזעומים שעברו עלינו עולה מתוכו והרבה מ"חזון הימים" ישאר בתוכו לדור הבא.

הד הימים

א

המלחמה והריבולוציה

שני דברים מעכבים אותנו מלפתוס את מהותם העיקרית של מאורעות החיים: השטף וריחוק הזמן.

על ההוה קשה לנו לעמוד ולהעריכו כראוי לפי שהוא שוטף, לפי שאנחנו עצמנו נתונים בתוך השטף, שגם אנו הננו שותפים למאורעות, נוגעים בהם, דנים אותם לזכות או לחובה, הכל לפי טובת הגוף שלנו. והגוף פסול לעדות. חוץ מזה, הגאות של האדם טורפת את בינתו הישרה. הגאות משיאה את האדם אל הסברא, שהוא נזר הבריאה, שדורו הוא נזר הדורות, שחוג מקורביו וחבריו הוא נזר הדור, מתוקה לאדם הדעה, שהמאורעות, שהוא עצמו שותף להם, או אפילו רק עד ראייה, חשובים ביותר ועתידיים לשנות סדרי עולם. בשעה שבשוק השוקק מתנועעים בניאדם כעצי היער, והפיות שואגים כהמית מים רבים, והפרצופים לוהטים ומוזהירים בזהר ארגמן כבשעת זריחתה של שמש, והידיים מוחאות כבשעת גתינתה של תורה חדשה, הרי האדם, היחיד, כגבעול של קש על פני מים רבים. כל אדם מניח בביתו, בתוך חדר משכיתו, את נפשו, את דעתו הצלולה, את כח הגיונו והבנת המאורעות. וכשהוא יוצא אל השוק הוא בא לשם ריק, לוח חלק, תלמיד מקשיב, עבד כפות, ומתערב בין ההמון. וכשמודמנת לו בריקאדה על דרכו, פעמים הוא עולה גם עליה, בלא כונה תחלה, בלא הכנה, בלא עיון ושקול דעת, בלא מלחמה פנימית ורתיחת חושים. הוא עולה עליה מפני אשגרת הצבור, מפני כח וזדוחה של הרבים, מפני שהוא גל בין גלים, קש בין הגלים. וכן אנו מוצאים בניאדם, שנעשו לקדושים, שעלו על מובתה של איזו אידיאה לקרבן, אידיאה של החופש למשל, או אידיאה של אהבת הבריות או אידיאה של הגנה על רע, — דברים שבימות החול, בתוך בני ביתם, בתוך חוג מכריהם, היו האנשים הללו תמיד דשים אותם בעקביהם. כך יש גבורים בלא גבורה, כמו שסכום גדול של גבורה מבוזזת בעולם בלא גבורים, מין גבורה בצינעא, ומפני כך אין לתמוה, שפרצופיהם של מפקדי התנועות, אותם הגנירלים המנהלים את האוכלסים, אינם ברורים כל-עיקר לבני דורם, אף-על-פי שהם עומדים בראשן של התנועות, במרכזם של דורם, אף-על-פי שבני דורם מטפלים באישיותם הרבה יותר משהם מטפלים באישיותם של

אחרים אף-על-פי שמשגיחים עליהם בשבע עינים, ובשוק השוקק קולותיהם מתגברים על שאר הקולות. סימן הוא, שדוקא מפני כך ערפל פרוש עליהם. תומים לנו גם מאורעות העבר, שכבר חלף, לפי שהם עוטים את הצעיף של ריחוק הזמן, ופניהם מזהירים על ידי כך ביותר. דברי הימים תמיד מזויפים הם. מן העבר מגיעות אלינו רק בנות קולותיהם של המאורעות. בנות הקולות מצורפות ומזוקקות הן, ולפי שזולשה הן, לכן הן שופכות עלינו קסמים ומשחדות את דעתנו. הרבה מן החלאה והזוהמה נגרף על ידי גלי הימים, נגרף לתהום הנשית. על העבר פרוש תמיד צעיף הרומנטיות. הדרת השיבה משחדת. תפיסה אחרת לא ניתנה לאדם. שמותיהם של גבורים נאכנים, אנשי לב וצנועים, שעשו את מעשיהם הטובים במכתרים, נמחקים מעל לוח התולדה. דוקא מפני שגבורים היו האנשים האלה, שטובי לב היו, שחכמים היו, היו נחבאים אל הכלים! חיים הם להם את שבעים שנות חייהם תחת קורת ביתם וזורעים טוב וצדקה בסתר, הרשעים, הפושעים, הרוצחים, אלו ששאפו לשלטון, לבצע, לשפיות דמים, אלו שהחרב היתה תלויה להם ממעל כסאם, שחנפו לתקיף ורכאו את האביון, שהרגו את יצרם הרע על כל העניים, החלשים והצדיקים. שעניניהם היו רק אל עניניהם הדלים, עניני הבשר — אלו געשים בעיניהם של הדורות הבאים, הדור השני או השלישי, לגבורים, ליחידי סגולה, לאנשי מעלה, לבעלי טובתה של האנושיות, לגבורים עממיים ולאומיים, שיוצאי ירכם מקימים להם מצבות וזרון. המשוררים קושרים להם חרוזים, ותנוקות בתי-הספר מקצרים על ידיהם את ימי ילדותם ומשננים בעל פה את שמותיהם, מעשיהם ומפעליהם הכבירים, שעשו לטובתם של הבריות, אם גבור זה, שואף הבצע, היה מלך, מצרפים לשמו את השם „גדול“ — והרי לנו ריכרד לב הארי, פרידריך ופטר הגדול, אלכסנדר עושה השלום, נפוליאון הגדול ואחרים. הדי שריחוק הזמן מקלקל את שורת הדין, ולא רק משום שדברי הימים נכתבו כמעט המיד על ידי סופריהם של המלכים והשרים, שהעלו את מעשיהם בספי לדור אחרון, לא רק משום שדברי הימים נעשו על ידי המלכים ונכתבו על ידי הנתינים, כי-אב, וזהו העיקר, שמשקר האדם נטבעו לנפשו, שמתוק עליו השקר: בלעדיו אין לו חיים. מכאן אנו למדים, שלא ניתן לאדם לראות אלא את אחוריהם של המאורעות ולא את פניהם. רק בקליפות ישחשע האדם. וסדר דברי הימים הוא כמעט סדר חייהם של החוטאים והפושעים.

ואולם לא רק את דברי הימים מדיף האדם. גם את נפשו הוא מדיף לעצמו הוא משקר. כי לא יכול האדם לראות את נפשו כמו שהיא — והיא מפתח האדם מפני מערומיו כמפני נחש עקלתון. חושש האדם, שלא יוקע חלילה קלונה בפני אחרים ואפילו בפני עצמו. חטא גדול חטא הם, גם את נפשו יכול האדם לראות רק בעד זכוכית מגדלת. נוח לו לאדם לראות בכוכבים ובמזלות, לסול מסלות חדשות ולמצוא ארצות לא ידועות מלהסתכל לתוך נפשו הסתכלות של אמת, הסתכלות לא משוחדת, הסתכלות נוקבת. מתירא האדם מפני המחבואים שבו. מפני המרתף של נפשו. על כן הוא תופר לעצמו מימות עולם לבושים, לבושי אור וצדקה, שהוא מתעטף בהם. על כן הוא בונה כמה וכמה עליות על מרתף נשמתו. האדם תשוקתו אל האדמה, אל החומר, אל הרפש והזוהמא, ובונה כשמים עליותיו, ומשום מה? משום שחומר זה,

שהוא משתוקק כל כך אליו, שבשרו מתאוה כל כך אליו, בזוי מאד בעיני רוחו, שהרי שואף האדם גם אל ניצוץ האור, שהרי שואף הוא גם להתדבק בשלהבת העליון שבשמים, במנוחה, בנירבנה. אולם גם את ניצוץ האור שונא האדם, לפי שהלה ממרר את המתיקות של חיי הבשרים, מוסך טפה של רעל בכוס התאוה. על כן מתנקם האדם בניצוץ האלהי ושולח בו את לעגו. וכך רואים אנו את נפש האדם נתונה בתוך שלשלת של סתירות וניגודים. אוהב האדם בשר, חיי גהת ועצלות, אוהב האדם לפטם את גופו ולעדרן את חושי, אולם משתוקק האדם גם אל המות ושואף להתדבק בו כפרפר המתדבק באש. רואים אנו את האדם, כשהוא טורח דורות הרבה, עמל ובונה מגדלים גבוהים ובנינים המגיעים עד לשמים, וביום אחד הוא קם והורס את הבנינים, שותה את חשוקת ההריסה עד לשכרון ורוקק לתוך כוס תענוגיו.

תענוג ההריסה הזאת הוא קורא בשם מלחמה או ריבולוציה. התענוג הזה נעשה על פי חקים קבועים, על פי דינים ותלי דינים, על פי סעיפי פרוגרמה של חכמים מלומדים בתורת האסטרטיגיקה והאיקונומיקה, תחת דגלים של לאומים ומעמדות, בשם של אלים ואלילים, של תורות וזכות אדם.

המלחמה והריבולוציה הן שתי תקופות בחיים, שבהן כאילו נקרע אשנב לתוך נפשו האפלה של האדם. נשמתו של האדם מתגלית לפנינו כיריעה. רואים אנו את האינסטינקטים הרעים שבאדם, כשהם יוצאים לפעלם. הגדרים נפרצים, כל מה שהיה אסור, נעשה מותר. ולא רק מותר, כי-אם גם מחויב, כל מה שנעשה ועלה בסתר לבם של האוכלסים בתקופות דורות, ניתן לו ניב שפתים. המלחמות והריבולוציות לגבי שנות השלום והריבולוציה הן כרוחות שאינן מצויות לגבי רוחות מצויות. בתקופות הללו אנו מכירים את הרוחות המצויות, הרוחות שאינן טהורות, המנוהמות, ספוגות הרעל והמשטמה, המגשבות תמיד בשנות שלום ושלוה בין בני-אדם בכל יום ובכל רגע, תמיד, כשהכל נלחמים עם הכל, אלא שאין העין בוחנת ברוחות אלו כראוי מפני תמידותן, מאחרי שגם התמידות היא צעיק.

אמנם גם בשעת מלחמה וריבולוציה אין האדם פורץ את הגדרים כולם. מערומים אינם מדרך הטבע של האדם. בלא לבושים אין לאדם חיות בעולם זה. ולפיכך אנו רואים, שדוקא בשעת מלחמה וריבולוציה מטיפות השפתים לשלום ולאהבה, שבמדה שהאדם הורס, גוזל, רוצח ומפיר חקי האדם והאלהים, במדה זו גם שם אלהים שגור יותר על לשונו והוא מכבד יותר, כביכול, בשפתיו את כבוד האדם וזכות האדם. דומה, כאילו מחכין האדם להשתיק את ישות המוסר שבלבו, המכרסם אותו בגלל מעשי הרע. השר של דברי הימים מקדים תמיד לכל מלחמה וריבולוציה אידיאה נעלה, שבשמה נלחמים: הצלב, האבירות, חירותם של עמים קטנים, החופש. הלבוש תמיד מוכן. מובן, שהלבוש הוא לפי רוח האדם, והאדם הוא לפי רוח הזמן. אהבה, אחוה ורעות - הכרוזים הללו שגורים דוקא על הלשוניות וגשמעים בראש הומיות בימים, שבהם מתיוסם ראשים בשוק.

אמנם באות בשעת מלחמה וריבולוציה רוחות חזקות וקורעות, כביכול, את היוליונות ואת הלבושים ואומרות: הנה האדם בצביונו ובשעור קומתו, חסתכל-נא בו! הרי לך זכוכית מגדלת והסתכל בו! הנה פלוני גבור הוא, הוא

חרף את נפשו בשביל האומה, בשביל הכלל, בשביל האהבה, והנה פלוני בוגד הוא. רמאי הוא. נוכל הוא! כך מדברים אלינו המעשים, אולם שפת המעשים מגומגמת היא. משקרת היא. ודוקא בשעת מלחמה וריבולוציה שולטים בבלבול הדעות וערבוביה של הלבבות. לעולם אין אנו יודעים, אם גבורה של תקופה זו, שאנו חיים בה, גבור הוא אם לא.

וגם את נפשו של הבוגד אין אנו יודעים. יש בגידה, שתכנה הוא יושר הלב, ויש מסירות נפש של קנאות, המביאה רעה יותר גדולה מן הבגידה, וגם תכנה אינו זהב טהור, וגדולים יותר חלליהם של הגבורים נאמני הלב, האומרים בתמימותם להביא את האושר לבני האדם ומובילים אחריהם את האוכלסים, מחלליהם של הבוגדים. וכל זה לא נאמר כלל בדרך יוצא מן הכלל, וכמה חוצפה מסותרת בתוך התמימות והאמונה של מפקדי המחנות, המאמינים בתם לב, שהם מוליכים אחריהם את האוכלסים אל הר הברכה ונותנים לפניהם את החיים. כמה עוות־דין ורציחות נפשות בכרוזם של האידיאליסטים הגדולים: עלו לגדרום בשביל הדורות העתידיים! — הם מצוים את הפרט להקריב את עצמו לקרבן על מזבח הכלל, כאילו יפה כח של נפש הכלל מנפשו של היחיד. הן נפש האדם נפש אין סוף היא!

וכשאנו צופים בדרכיו של האדם, רואים אנו, שרק אמתלות הוא מחפש לנפשו, תירוצים הוא מחפש: כל מגמתו היא רק לתרץ את תעלוליו בפני עצמו, לישב אותם כאחד עם ניצוץ האור שבו ולסוכב את נפשו בכחש. הוא — הכהן, האידיאה היא לו מזבח. חברו — הקרבן, וחברו של חברו הוא קרבן כפרה על הקרבן שהביא. על המזבח, שהאדם בונה לאלהיו, הוא מעלה קרבנות לשטן. ודרך עקלתון זו, שהאדם פוסע על פני השטח של דברי הימים, היא דרך הבריחה, שהאדם בורח מסני האותו, הוא הכעס, שהאדם כועס על חברו על התאוות המושלות בנפשו.

ומכאן אנו למדי, שהמלחמה והריבולוציה יונקות תמיד ממעין סתום אחד, הוא המעין הנרפש שבאדם, אף־על־פי שלכאורה רחוקים שני החזיונות הללו זה מזה ופעמים הם סותרים גם כן זה את זה. הממשלות קוראות למלחמות, והעמים — לריבולוציות. פעמים הריבולוציה באה בתור תולדה של המלחמה, בתור מחאה כנגדה. אולם בשרשן שתי התנועות הללו נוסקות זו את זו ומתפרנסות הן מן התאוה לשפיכות דמים. אמת, הממשלות היו מכריזות על המלחמות, אולם הן העמים היו שמחים עליהן ורוקדים כנגדן ומתחממים לאורן. הממשלות היו הלהבה, והעם — הקש. אחר כך, כשמגיעה שעת הסכחון, שעת הבחילה בדמים הנשפכים, כי הדמים גורמים לבסוף לאדם עיפות ומביאים אותו לידי הקאה, כמו היין, — כן, אחר כך, מגיעה שעת התירוצים, הרוצחים אומרים לרחוק בנקיון כפיהם: ידינו לא שפכו את הדם. כל אומה תולה את הקולר בחברתה, הפרולטריון מחייב את הבורגנים, את האימפריאליסטים. ממשלות ההסכם מחייבות את ממשלות הברית, וכן להפך, בתירוצים אין מחסור. מוסר הכליות משתתק. וכל זה נעשה כדי להעטיף את האדם בלבוש של אור ולהטיח את לבו מן העיקר.

והעיקר?

שואף האדם לשפיכות דמים. שואף האדם לכליונו. האדם בלי הבדל

אומה, מעמד ותקופה. שום מלחמה אינה האחרונה, שום ריבולוציה אינה האחרונה, במסתרי לבו בוז האדם לבשר, לחיים, לשטף; משתוקק הוא מתוך הקולות אל בנות הקולות, אל הרוח, אל המנוחה. קשה לו לאדם לחתוך את בשרו, לפי שכואב הוא עליו. אולם את בשר חברו הוא חותך וחותר. חותך בדרכו אל מלכות השמים, מלכות האושר והאהבה. וגם דבר זה סחום הוא מן האדם. המבקש הוא את מותו של חברו, לפי שהוא רוצה לקרבו אל המנוחה ואל ההסתכלות בנצח, או לפי ששואף דמים הוא, לפי שצמא הוא עד אין סוף. כך נתון האדם במעגל קסמים וגם את נפשו אינו יודע ומאוייו לא נגלו לו. הוא רוצה ומתנחם, נע ונד כקין בין התאוה והחרטה. הוא עצמו בורא לעצמו חוקי מוסר ועושה לו סיג לסיג כנגד שפיכות הדמים, והוא עצמו בורא כנגד חוקים אחרים, המתירים את דמו של חברו, בשעת חירום – אומר הוא ומשתיק את מוסר לבו – שאינו! בשעת מלחמה או ריבולוציה שאינו! לשם ההופש, לשם זכיות האדם מותר! וכך אנו רואים, שכל תורה חדשה מקבלת את האדם תחת חסותה, באה להגן על דמיו, וכל תורה חדשה מתירה את הדם בדרך הוראת שעה, לעצמה, לכבודה, בשביל נצחונה, כדי לגדל ולרומם את שמה, כדי לשתול את עצמה בקרקע הלבבות. כל תורה חדשה מבטיחה לאדם חי עולם הזה ועולם הבא, היא היחידה שתנחיל לו את האשר, ולפי שעה אינה תובעת מן האדם אלא דבר קטן: קצת חלב אדם.

כך נולדה הריבולוציה, אחותה של המלחמה, שעושה את דרכה בכלי זינה של המלחמה, שאינה משפרת כלל וכלל את חלקו של האדם, שכובת בהבטחותיה ומביאה בסופה לידי מפח נפש, המלחמה באה לכלות את החרב, ומשליטה בין כך וכך את החרב, וגם הריבולוציה מטיפה לחופש, לאהבה, לכבוד האדם, לשובע ולריעות, ומביאה עבדות, שנאה, רוזן ופירוד. ביחוד היא מביאה פירוד. במקום האדם בא האורת, ובמקום החברה – החברות, הכתות, המסלגות, הצעות וזורעות מדנים, מלשינות, בגידה, ריגול ומעשי אונס. כל אדם, שדעותיו שונות משלי, מסוכן הוא להחברה. עליונים למעלה! – זהו אמנם הצד היפה של מטבעת הריבולוציה, זהו הששון המשכר שבה. אולם כנגד זה עולים התחתונים למעלה, אלו התחתונים, שאינם יפים כלל וכלל מן העליונים, אלא שיותר מן האחרונים הם צמאי חיים, מות ודמים. התחתונים אינם מחוננים כלל בענוה יתירה ולא בנדיבות לב מרובה. ובדרך הליכה – אותו קול ענות של הנצחון, אותו הנצחון שהוא כוזב. אלו הקריאות של „הידד“ ו„הורא“, הכרת תודה לעצמה, הכרוזים על אושר שכבר בא ובאמת לא בא, על תקופה חדשה הבאה, על השעה הגדולה, הרת עולמות. ובאמת בכל הדרות ובכל השעות היו מכריזים, שהעולם הרה ללדת. את מלכות השמים כבר הביאו לעולם – ואפילו כוכב אחד לא זרח על יושבי מטה. את העולם הישן הם דשים בעקב, ובאמת הם הם העולם הישן. את אויביו הכריעו, ובאמת הם הם אויבי עצמם, ואת מי הכריעו? – אחיות עינים, הבטחות שוא, תהפוכות, מעשי תעוועים ומפח נפש. והגבורים החדשים, הצצים ועולים בכל יום מחוך ההמון, שהיום הוא כורע להם וממחרת הוא מתיו להם את ראשיהם בשוק. והעיקר: עבדות, עבדות. האדם לאדם הוא מרגל ואויב דם. אילו הן פירוטיה ותולדותיה של הריבולוציה ושל המלחמה,

ביום הראשון ליוני בשנת 1848, תיכף אחרי הריבולוציה הצרפתית, כתב הסופר הרוסי הרצן במכתבו לחבריו כדברים האלה:

„הממשלה, יחוסי המשפחה, הדין – כל הדברים הללו הם להצרפתי קדשים, אלים, מלכים. הצרפתי אמנם הוא קי־הדעת, ואולם על פי מהותו קונסרבטור הוא. המהפכות הן כמהפכותיה של ה„מורה“, רק אופן התפירה אחר הוא, ואולם האדם הוא מה שהיה. הוא ריבולוציונר; בזה אין כל ספק. הוא בונה בריקאות מפני חריצותו ועזות לבו. הצרפתים יראים מפני החופש, אותו החופש, שהם שופכים בשבילו בכל יום, זה חמש־עשרה שנה, נחלי דם. הם אינם זקוקים לחופש בחיי יום יום שלהם, ביחוסי המשפחה, בריליגיה שלהם, כיאם לחופש של השוק. לא זכויות, כיאם פרסומן של זכויות האדם. הצרפתים הם האומה המעשית המתחסרת ביותר.“

כך היה קובל הסופר הרוסי על הצרפתים תיכף אחרי הריבולוציה הצרפתית. עין כהה היא זו, הוזקפת את כל הלקויים הללו על חשבונה של אומה פלונית או אלמונית. רק הצרפתים מנוגעים בנגע זה – ולא האדם בכלל. שוב אותו התירוף, שהאדם מבקש לתרץ תמיד את נפשו. הוא תולה את הקולר באחרים: בתקופה, במעמד, באומה, בסבות מן החוץ. לא ולא! האדם מומו בו, כל האומות, כל התקופות, כל המעמדים משותפים לשפיכות הדמים ולעבודות. אין הכרל בין הפרא הראשון, ששתה את דמי חברו ההרוג על ידו בתוך גלגלתו, ובין האדם בן תקופתנו, בין שהלה הורג בחרבו, בין שהוא הורג בלעג שפתיו, בין שהוא קורא למלחמה או לריבולוציה. כי המלחמות והריבולוציות תואמות הן. וכשם שבמלחמות אין כמעט מנצחים ומנוצחים, ואם יש, אז אינם אלא למראית עין ולתקופה של ימים, וסופן של התקופות הבאות לתבוע את חובותיהן של הקודמות ולהנמס בגללן. ועל פי רוב המנצחים הם המנוצחים, שהנצחון משכרם, מהליש את כחות ההגנה ומטרידם מן העולם, כך גם הריבולוציות בעיקרן אינן משנות כמעט כלום. אין הן מביאות פירות לא רק לדורות, כי אם גם לדור, ואין הפירות טעמם בהם לימים רבים. ולעולם אין החופש נקנה על ידן. אחריהן באה תמיד הבחילה. והכונה הצרופה בהן היא שפיכות דמים והריסה.

כי אין האדם הופך את עורו, ואפילו את בגדיו אינו מחליף, ולא־כ־שכן שכן שאין עמים הופכים את עורם ואינם מחליפים את בגדיהם. ולא־כ־שכן שאין האוכלוסים המרוכים מסוגלים לדברים כגון אלו. בשעת ריבולוציה העמים אינם אלא מגערים את בגדיהם הישנים. האבק מתמר ועולה על ידי הניעור, האבק מתדבק, ולבסוף חוזרות ומתלקטות קופות האשפה והזוהמא.

אמנם שמח הלב לראות בניני דורות, בתי מאסר, בתי מרוח, ולפעמים גם בתי מקדש, שנתרוקנו והם נתצים. שמח הוא לשמוע את קול המפץ, העולה על בתי־המרות, שבהם ספונים הלודוביקים, השותים עד לשכרון בשעת המבול. שמח הוא לראות, כשהסופה עוקרת ממקומן את הקופות של עלים כמושים. אולם הרקבון אינו פוחת על־ידי־כך בעולם. במקומן של הראשונות צצות מיד קופות אחרות של אשפה. ולמה זה נעשה קטנות ושפלות וגדבר גדולות ונטובב את עצמנו בכחש? סכום החופש, הטוב והנחת, לא

יגדל בעולם על ידי הריבולוציות, כשם שאין השטח של קרקע העולם גדל על ידי מלחמות הדמים וצחצוח החרבות שבין העמים. רק הגבולות משתנים, רק העמודים, המפרידים על הספר, בין מדינה למדינה, נעתקים ממקומם. כי גבול שם היוצר לרוח האדם כחול לים. השמחה והטוב טפוחות נתנו. שעור קומתו של האדם מצומצם הוא, אחריו אין להוסיף. הכל במדה ובמשורה. ואין האדם טובל שפע גדול יותר מדי של חופש, של כבוד-אדם ושל נחת בחיים. וכשהסאה מתמלאה קצת, הוא מוחקה. האדם הורס ושוֹפך דמים, כדי להפיג את השממון ואת שעמום חייו.

ב

נשכחות

כל מעשה רע שהאדם עושה או אומר לעשות, השכל הקטן, משרתו של היצר הרע, מקדים לו תירוץ ונותן לו טעם והגיון. גם למלחמת הדמים שבכל הזמנים מצאו בני-אדם תירוץ מוסרי והגיוני. וכן היה בשנת 1914, כשהתפרצה מלחמת האייתנים, ביחד עמה בא לעולם גם שקר איחנים, ולא אחד, כי-אם כמה וכמה שקרים, שנתפשטו בכל הארצות, בעתונים, מעל הקתדראות ובספרים מיוחדים, על ידי כומרים, מלומדים, סופרים, משוררים, נואמים, משכילים ופרופיסורים. בית-החרושת של השכל הקטן היה עובד באותם הימים בהריצות מרובה. זו היתה מוביליזציה של כל כחות הנפש, של כל כחותיהם של השכל וההגיון, של המוסר, הפילוסופיה, המדע, תורת הגזע, האיכוןומיקה ותיקון העולם. בתוך בית-החרושת הזה היו עסוקים כמה וכמה מוחות, כמעט כל טובי בניה של האנושיות, משני הצדדים הנלחמים. זו היתה תארת שגעון, שתקפה את הכל: תאוה לדמים, לרציחה, לדברי חירוף וגידוף. ואף-על-פי שרובי רובם של המטיפים למלחמה לא פשטו בעצמם בגדוד, לא ירדו לתוך החפירות ביחד עם הלוחמים, ואולם הם ישבו על הכלים, הוסיפו גפרית על המדורה, הטיפו לשנאה ומשטמה. לא די היה להם לראות דמים נגרים, כי-אם כל אחד נתכוון לדקור את אלהיו של חברו, להלעיב בקדשיו ולהוכיח בכל מיני ראיות, שדמו של הלה מותר כדם בהמה, חיה וכלב. אמנם המלחמה הגיעה כבר עכשיו למדרגה של התנוונה. נשמתה ודאי ובודאי כבר פרתה מנוכה, רבים מן הנלהבים כבר נתפכחו ומתבישים ודאי ממעשיהם ודבריהם, מכל מקום כדאי הוא, כמדומני, להעלות על הספר את הדברים הללו, שכמעט כבר נשתכחו או שעתידיים להשכח. ולא בכדי להשתעשע בסרחונו ושפלותו של האדם ולחטט להנאה בפצע, כי-אם כדי לעשות סימן לעתיד.

הדיפלומטים הבעירו את הבערה, והמשכילים היו מרקדים מסביב לה, כאילו תקפתם עוית, בין המרקדים מצאנו את המלומדים, הפילוסופים והמשוררים היותר חשובים שבכל הארצות. בריקודים הלכו יד ביד בני-אדם הרחוקים זה בזה מרחק רב. לא נפקד גם מקומם של הסוציאליסטים המפורסמים, עמודי ה"אינטרנציונל" ושל האנטי-מיליטאריסטים. הכל כתחו את אתיהם ואת דעותיהם לחרבות. מנשיקוב של, נובואי וורימיא, רואנוב, מיליוקוב, הסוציאליסטן פליחגוב, סטרובע, הדוקטור דוכרובין, האנרכיסטן קרופוטקין, הסרודוביקן

קרנסקי, פורישקביץ, המיסטיקן בולגקוב, ברדיוב, הסלאביאנו-פיל הירשנזון, המיניסטר הבלגי וונדרבילדה, האנטי-מיליטאריסט הצרפתי הרוויי — הכל היו בדעה אחת (*).

אשכנזי היא אחות השטן, חרפת הארץ, האשכנזים הם, כלבים — הדבורים הללו היו שגורים על כל לשון ועל עמודיהם של כל העתונים הנאורים, המשורר בלמונט כתב בשיר: כלבי השטן (כלומר, האשכנזים) משמיעים קול יללה. מינסקי כתב: האשכנזים הם חיה רעה (בסטיה). כל המשוררים המודרניים שבספרות הרוסית עם סולוגוב בראשם הדפיסו תלי תלים של שירים וקראו לנקמה, לרציחה, למחות את האשכנזים מתחת שמי אדני. בצרפת נוצרה ספרות שלמה, שבה קשרו כתרים להמלחמה. אמנם הסופרים הצרפתים לא היו אחד בעט ואחד במעשה. הם קימו את דבריהם, ורבים מהם נפלו חללים על שדה הקרב. מנשיקוב הוכיח על פי המדע, שהאשכנזים הם טפוס שפל של אדם, שהגלגולת של הטיטונים דומה בצורתה לזו של חיה. הוא קרא גם בשמה של חיה זו: גורילה. היא ולא אחרת. פליחנוב, אבקסטיוב, דייץ, בונקוב ואחרים הדפיסו כרוז וקראו למלחמה עד חום. קרנסקי קרא בשנת 1914 להדימוקרטיה מעל במת הממלכה להתאחד כדי לנצח את השונא, הרוויי בצרפת קרא למסע-הצלב עם הגרמנים, אני רוקק על הסוציאליסמוס — אלו היו דבריו מלה במלה. הסוציאליסטים הצרפתים קראו בכרוז למלחמה, לפי שהמלחמה הזאת היא האהרונה. בונט, הויפטמאן, הייקל, ווינדלברנד, ליסט ואחרים. כולם פילוסופים ומלומדים אשכנזים, פרסמו מניפסט וקראו להלחם עם הברית של פראים, סוחרים ומתנונים (כלומר: הרוסים, האנגלים והצרפתים). כנגד זה הודיע הפילוסוף ברגסון ושאר פילוסופים ומלומדים צרפתים, שצרפת נלחמת מלחמת מצוה עם הברבריות, האכזריות והמיליטאריסטיים. ליאוניד אנדריאוב הדפיס מאמרים לעשרות, שמהם היה עולה ריח דם. וכן היו גם מאמריו של גריגורי פטרוב. כמו יהודית כשרה המתנועעת בשעת הדלקת הנרות של שבת, כך היה אנדריאוב מתנועע ומצליב את ידיו בחסידות על ראשיהם של הלוחמים הקדושים, הגייסות המצוינים של רוסיה הקדושה, הפוסעים והולכים בהדרת גאות לברלין, להשימד את האויב הברברי. איזגוייב קרא בהתלהבות, שהתהלכה עם האיקונין של הקיסר הרוסי דבר של קדושה היא. בולגקוב המיסטיקן ראה באיצטגנינות, שהמערב כבר נתנונה ומת, ורק רוסיה תציל אותו מן הכליון. הנה יוטיוב של האמת והחופש! קרא בולגקוב בהתלהבות. כיצא בזה כתבו מאמרים למאות גם ברדיוב, וויאטישילב איזאנוב, הירשנזון ושאר הסלביאנופילים. המלחמה — אמרו בעלי התעודה הסלבית — היא ערך, שהוא למעלה מן השכל, אירציונלי, ערך רליגיוזי (דבריו של הירשנזון). האנרחיסטן קרופוטקין קטרג על הצרפתים קצרי הראות, שלא הנהיגו במדינתם לפני המלחמה עבודת צבא של שלש שנים, הסוציאלי-דימוקרטים האשכנזים הצביעו בעד הקרריט הצבאי, דבר, שהיו מתנגדים אליו כל ימיהם. אמנם נתן הסוציאלי-דימוקרטי האשכנזי דויד גם טעם להצבעה זו: הם קבלו את החלטתם רק לשעת שלום ולא לשעת מלחמה. גם בינינו, היהודים, היו משכילים וסופרים, שהתחמכו לאורה של המלחמה ודברו

(* עיין סאמרו, ונשפטס באש" של איזאן ראזומניק בביץ הרוסי הסקיפים, שיצא לאור בסטרבורג בשנת 1914.)

על הערך המוסרי שבה ועל הטובות הצפונות בה ועל הרוח החדשה, שהיא באה לתת לאדם. סופר ותיק אחד התפלל, למשל, שרוסיה תכבוש את גליציה וקראקוי, כדי שיהיה ברוסיה כבוץ גדול של יהודים המדברים בלשון יהודית, ועל-ידי כך תפרח הספרות היהודית.

אלו הן טפות מן הים הגדול של אלפי אלפים מאמרים, כרוזים ונאומים, שנכתבו ונשמעו בשלש השנים הראשונות של המלחמה, באותם הימים הטובים שבהם חשכו השמים, כבו כל המאורות, והאדם היה נתון בתוך בעוהי חלום נורא. הה, מה שפל היה האדם בימים אלו, שבהם היה חוצה עד הצואר בתוך נחלי דם ויוצר תורות! רציחה, בגידה, שגאה, מטשמה, ריגול ו... דרשות נאות וקריאות לדם ונקמה, והמשוררים היו שמחים על הגדלות ומסירות הנפש של הלוחמים הקדושים, ממש כאותו הגבור שבספורו של הסופר הצרפתי וויליה דיי-לי-אדאן, שהיה הורג ברבורים כדי להתענג על שירתם. כך פרקו בני האדם היותר טובים ומשכילים מעל עצמם את נזמי הזהב שלהם, את המוסר, את היופי, את ההגיון, את הסוציאליסמו, צברו אותם לתוך קופה אחת ויצא להם עגל המלחמה. כל אלו היו תירוצים, אמתלות, פירושים עד התירוף האחרון שבאחרונים: היא החינוק של הריבולוציה הרוסית וחירותן של ממלכות קטנות. כי בינתיים נפל איזה דבר ברוסיה - הה, מה הפכפך וערום הוא רוח האדם! - המלך הרוסי האחרון, העריץ, צר העין וצר הראות, הקשיח את לבו. רק דבר קטן בקשו ממנו: מיניסטריום אחראי. אילו היה רואה את הנולד, אפשר שלא היה יוצא מה שיצא. ואולם הוא התעקש. חוץ מזה גדל הרעב בבירות רוסיה. חשדו גם בניקולי, שנכון הוא לעשות שלום ביחידות עם אשכנז. הדיחו את הצר מכסאו - ולבסוף נתפוררה רוסיה לכמה וכמה ממלכות קטנות. והרי לכם שוב טעם והגיון חדשים למאורעות המלחמה: חיווקה של הריבולוציה וחירותן של ממלכות קטנות, חיווקה של הריבולוציה! והן אחד הגורמים של הריבולוציה היה הפחד מפני השלום. הריבולוציה באה לשם המלחמה, והמלחמה לשם הריבולוציה, ועל חירותן של ממלכות קטנות מכריזים עכשיו גם הללו, שהיו תחלה מטיפים לאידיאה של רוסיה מאוחדת, גדולה, סלבית, הממלאת תעודה של הצלת האנושיות, תעודה אי-רציונלית. הה, מה הפכפך וערום הוא רוח האדם!

והנה ימים באים ושבתה הארץ מדם ושלום יהיה בין עם לעם, וגר זאב גרמני עם כבש בלגי, ושעשע יונק סרבי על חור פתן אויסטרי. ההרוגים המוטלים כדומן על פני השדה יובלו לקברות. האימפריאליסטים שבכל הארצות ישוּבו ויכרתו בריתות מסחר, גם הפרולטריון של כל הארצות יקים את הריסותיו של האינטרנציונל, יקים אותו, כמובן, עד היריה הראשונה שעל הספר. בתוך אחת האניות יאכלו את ארוחת-הבוקר שלהם הקיסר ווילהלם והמלך האנגלי. הפרופיסור האשכנזי יכתוב מכתבי ידידות להמלומד האנגלי, והסידיו של האיסיפירנטו יטיפו לשפה אחת משותפת לכל בני-האדם. הכל ישוב לקדמותו. הכל, כי גזרה נגזרה על המת שישתכח מן הלב, ולא רק על המת, כי-אם גם על מיליוני מתים, פצועים, קטעים, חגרים ואלו שדעתם נטרפה עליהם והם מתהוללים בבתי המשוגעים עד בוא יומם. הן הכל ישתכח מן הלב. אולם הישכח מן הלב גם אותו העעג, שלעגו לנשמת האדם כל אותם המטיפים

למלחמה, שנאה ונקמה, כל אותם המשכילים, המלומדים, המשוררים, שישובו על הכלים וקטפו בלי רחם את הציץ הרך והחולה, הרועד בלב וחי בנס: את האמונה באדם?

אפשר שנוציא לכל-הפחות את המסקנות העיקריות של החויון הזהו נלמד-נא ממנו מה שהוא משמיענו.

נלמד-נא ממנו:

שכל תורות המוסר, המדע, האהבה והסליחה בטלים לגבי יצרו הרע ושכלו הקטן של האדם, שכל הדברים הללו ניתנו לאדם, כמו ההצבעה של הסוציאלי-דימוקרטים, רק לשנות שלום ולא לשנות מלחמה, רק כל זמן, שנרדמת החיה באדם;

שמתקופה לתקופה מתעוררת החיה באדם, ומחולות וויטוס הקדוש תוקפים את האדם, היא התאווה הבוערת כשאויל: לרצות, להרוס ולשפוך דמים; שהמלחמה, כשם שאין לה הגיון ותכלית, כך אין לה גם טעם, במובן זה היא ודאי אי-רציונלית. ומפני כך אין מנוס ממנה;

שהאדם בסתר נשמתו מתרפק על המות ועל ההריסה. יש שבוחל האדם בגפן ובתאנה ובשלום בית ובמוסר ובנימוס, נוטל חרב וגרון ועוקר את הכל; שכל זמן שלא יחדל המות מן הארץ לא תחדל גם המלחמה.

טוב לנו ללמוד את הדברים האלה ולהעלות לזכרון בספר את כל דברי החרפה, ששמענו באזנינו וראינו בעינינו משנת 1914 ועד עתה.

כי מוטב לנו לראות את האדם כמו שהוא, בלא כחל ובלא שרק, מלראותו בשעה שפיו מלא כזב.

מוטב לנו לראות את האדם, כשהוא רוצה נפשות בתור חיה, ולא בתור יצור בעל תעודה עליונה, אי-רציונלית, הבא לתקן את העולם במלכות שדי, כפי מבטאו של החסיד וולדימיר סולוביוב: הצלב והחרב חד הוא!

מוטב לנו לראות את האדם אכזר ופרא כמו שהוא, מלראותו בשעה שהוא בא לכבוש גם את מלכת המוסר והיופי עמה בביתה

ג

היהדות וזרדינת היהודים

המות, הנירבנה, המנוחה, שיש בה מן ההסתכלות בנצח בלי שיתוף כל-שהוא למאורעות השוטפים ואין בה כלל משום ההנאה, כלומר, ההכנעה - הם מוסריים. החיים, השטף, ההנאה והכונה לכבוש את המאורעות ואת הדברים, כלומר למשול בהם - הם בלתי מוסריים ואסורים. כשאדם מסתכל בים ונכנע מפני הדר גאותו, הרי הוא רואה שטח גדול, עד כמה שעינו שולטת בו. כשאדם בא לכבוש את הים ולדלות ממימיו, אינו מעלה אלא מלוא כף היד. הכיבוש, הממשלה וההנאה מן העולם לא הותרו לאדם אלא כדי ההסתכלות. מפני כך אסור ליהנות מן העולם בלא ברכה. ההסתכלות היא הניצוץ האלהי, המתיר את קיומה של ההנאה, שהיא הבשר.

כל אידיאה היא קודש רק כשהיא עדיין חבויה בתוך ההזיה, כשאינה עדיין בהירה, כשהיא עדיין חולה, רועדת ומספדת מפני הקיום. הנה אומר:

כשקיומה אסור עליה מפני מושלים מבחוק. אידיאה כזו, שאין בה עדיין משום הנאה, מקימה גבורים המחרפים את נפשם עליה. ואולם כשרק הגיעה האידיאה להכרה, כשרק ניתן לה הדבור, מיד היא נעשית בלתי מוסרית, מאחרי שהכרה והדבור, שניהם משרתיו של השכל הקטן, משתמשים באידיאה לא רק לשם הסתכלות, כי-אם לשם הנאה וכיבוש. ולא-כל-שכן, כשהאידיאה באה לידי מעשה. לפיכך אנו רואים, שכל אידיאה עוברת דרך שלש תקיפות: תקופת העיבור, ההכרה והמעשה, כשיוצאת האידיאה לעולם המעשה וקורמת על עצמה עור ובשר, היא מסוכנת לאדם. אידיאה שנתגשמה נעשית לחרב, אידיאה שנתגשמה אינה אלא מעשה תרמית, אחיות עינים, כל עיקר כונתה היא הנאת הבשר, וסופה של אידיאה זו, שנהפכת לאדם לרועץ, למושל, למזבח, ותובעת קרבנות, מאחרי שכל אידיאה בשרשה הנעלם היא שלוחו של הנות ואת נקמתו היא נוקמת, ובמדה שהאידיאה קדושה ונעלה, במדה זו אכזרית היא וקרבנותיה מרובים יותר, כזו היא האידיאה של אלהות, של אהבה, של ממשלה, שבאה להגן על החלש ובסופה היא מדכאה את האביון ומגינה על החזק, קצרו של דבר: כל אידיאה מתגשמת בתכלית הפוכה מזו, שלשמה באה לעולם-ההווה, שאידיאה ערומה אין לה תפיסה בעולם-הבשר בתור גוף מופרש, כי-אם בתור ניצוץ מסותר ומעוטר בכמה וכמה לבושים של בשר.

ולפי שאידיאה ערומה היא חרב חדה ומלאה סכנה, לכן אסור להביאה ערומה, שכל מי שמציץ בה נפגע, והיא נעשית לו סם-מות, לכן טוב לאדם להלבישה לכתחלה בשר ולתת לה תפיסה רק כדי ניצוץ, כדי שתתמעט על-ידי-כך אחיות העינים ומעטו קרבנותיה. דוגמא: ממשלה עריצה בגלוי פחות מסוכנת ממשלה המכוסה בצעיף של יראת שמים ומקודשת על ידי הכנסיה. אדם מתחסד מסוכן מגולן ורוצח. הצביעות חלליה מרובים.

וזו היא, כמדומני, חכמתה העליונה של היהדות ומקור שנאתה להנצרות. הנצרות הורידה מן השמים אידיאה נאצלת, מופשטה, נשגבה ונתנה אותה לבני-אדם שפלים, פושעים, ולגשות זמה. את האהבה ומלכות השמים נתנה לבני-האדם. אולם היהדות הלבישה את החיים לבוש חלוני. היא לא טפלה לא בעולם הבא ולא בהשארית הנפש. שכר ועונש בעולם הזה, תוכחה, נקמה, עין תחת עין. היהדות עשתה בערמה (ובחכמה גדולה. התירה בפירוש את הקרבנות, כדי שימעטו הקרבנות. ומפני כך צררה גם כן להנצרות ושטמה אותה אפילו יותר מן האלילים, שטובים חיי בשר בלי ניצוץ של קדושה, מקדושה ערומה בלי בשר. היהדות התירה את הממשלה ואת הבשר, ואולם הבז להכיבוש. הבשר והממשלה חבויים ומקופלים בתוך מסתריה של היהדות, בתוך כל העשין והלאוין. כי חרדה היהדות מאד על הניצוץ האלהי. כל השדה חולין הוא, ורק הפאה קדושה היא. מרובים השלמים על העולות. ששת ימות החול ויום אחד של שבת. שש שנים של עבודה ושנה אחת של שמטה. הקדושה בתור ניצוץ היא מהותה של היהדות.

ועל הניצוץ שמרה היהדות מכל יקר. וכשהגיעה לפרשת דרכים, אם לבחור במזבח, בקרבנות, במלוכה ולחיות על החרב, ואם לוותר על כל זה ולשמור על הניצוץ — קמה וויתרה על כל קניני הבשר. היא עמדה בנסיון. להיפך, הנצרות שהטיפה אהבה, חנינה ומלכות השמים, נדודגה מיד למלכות

הארץ, תיכף אחרי שקיסר רומי הסביר אליה פנים. היא השלימה עם כל קניני הבשר ונעשתה לרועץ לבני-האדם ולמשען חרב. ואילו היה קיסר רומי מסכים לקבל על עצמו את היהדות ולעשותה משען לחרב, ברי הוא שהיהדות ונושאייה לא היו משלימים עמו ולא היו מסכימים לכך. הן היהודים היו מפחדים תמיד מפני הגרים, וביחוד מפני גרי אריות, שבאים להשתמש בניצוץ האלהי בחור לבוש לתאות בשר,

כמעט שני אלפים שנה הווקימו שתי הצרות זו בצד זו: האם ובתה, היהדות והנצרות. הנצרות התקימה בשל הניצוץ של אהבה וסליחה, החבוי בה ונעשה שירות למלכים ושרים. היהדות התקימה בשל הביו לנקמה, לארץ ולממשלה. הבוזה היה ניצוצה של היהדות.

בינתיים קלקלה היהדות את תכנה ואת ניצוצה. הבוזה לבשר ולכיבוש, שהוא אידיאה נשגבה, כיון שנעשה ליסוד קיומה של היהדות ולכלי זינה, הרי כבר קרם על עצמו עוד ובשר. הבוזה לממשלה נעשה לכח של ממשלה. הרוח, כיון שנעשה לעיקר חייו של ישראל, הרי הוא גופו נעשה בשר. אדני הוא נחלתו של ישראל, נחלה עם פירות ופירות של פירות. נחלה שממנה מתפרנסים, שעוברת מיד ליד על ידי קנין כסף. כל המאויים, כל התאוות, כל השאיפות צמצם ישראל ברוח. הרוח היה לישראל לבשר וליון. והבוזה, כמו של ישראל, נעשה למקום התורפה שבישראל. פרחו נשמתה של היהדות. היהדות איבדה את הקדושה שבבוזה ועמדה על ההפקרות של הבוזה. בישראל אין קדושה, אין כבוד, אין מלוכה, אין אמנות. מתוך הבוזה לממשלה ישראל בו את עצמו על שאין לו ממשלה. הוא עקר את עצמו מתוך מולדתו ואמר: נתפסטה ארץ ישראל בכל הארצות ולבסוף נעשה בעיני עצמו ובעיניהם של אחרים לבן בלי שם ובלי מולדה. היהודי הוא תלוש. היהודי עיניו רק אל הבעז, רק אל הכיבוש. משפיל את עצמו בעיני אחרים, כדי לסובבם בכחש. צבוע הוא. כך מנו אותנו אחרים. והרבה אמת יש בדבריהם. והעיקר, שכך אנו גם בעצמנו. נעשינו חולין בעיני עצמנו. וכל זה, לפי שהשתמשנו בתגא, בהאידיאה, בהניצוץ. קצה נפש ישראל בעצמו, בחייו, בכבודו, בהרוח. כפר בעצמו. ואם מצד אחד מרובים בינינו בעלי התעודה, הכופרים בקניני הבשר ומעמידים הכל על הרוח, מרובים כנגד זה בינינו בעלי הצד השני, הכופרים לגמרי ברוח ואפילו ברוח שבארץ ובמולדת ועושים את קניני הבשר עליונים על הכל. מתנקמים הם הללו בישראל על שדש יותר מדאי ברוח. וכנגד זה נולדה בישראל כת שלישית, המחגעגעה על הבשר והממשלה, כדי לשמור על הניצוץ הנסתר.

גם קלונה של הנצרות כבר נגלה כמעט לכל באי עולם. לא אהבה ולא סליחה, כי-אם חרב בה. ביחוד נגלו מערומיה בתקופות האחרונות, תקופת הקפיטליסמוס, שאינו יודע רחם. תקופת הקפיטליסמוס שהמלחמה האחרונה, שהיא ודאי הראשונה למלחמות העתידות של הקפיטליסמוס, היתה שלוחה. לנצרות אין חקנה, כי-אם להפרד מעל הממשלה, שנודוגה אליה בערמה. וכשתפרד, ודאי תפריח את נשמתה. מתנקמים בה בנצרות ומפרידים את הכנסייה מהממשלה. המלחמה האחרונה הוקיעה את קלונן של האהבה והסליחה. נפל גם המבצר האחרון של הכנסייה: ממשלת רוסיה. הממשלה נעשית חלונית, אנושית, כלא צעיף של קדושה. היהדות נצחה נצחון גמור. וכיון שהממשלה נעשתה

חולונית, כבר הותרה גם להיהדות. עד תקופתנו שטמה היהדות ארץ וממשלה, שהיו קדשים לעמי הנוצרים. היהדות הביאה לעולם את הנצרות, ניצוץ מנשמתה, כדי שהניצוץ יזדווג עם הבשר ויתנונה ויכשיר את הבשר שבטביל היהדות, שפרשה את עצמה לתקופה של אלפים שנה מן הישוב: היהדות רדפה באף כל אלו שבאו לדחוק את הקץ. לפי שעד היום לא מלאה עדיין את שליחותה. ועכשיו הגיעה גם שעתה של היהדות לצאת לאויר עולם הישוב ולקרוא על עצמה עור ובשר מאחרי שכבר מלאה את שליחותה. היא כבו קרעה מעל הממשלה לבוש הקדושה, ואם לא – תתנונה לגמרי. וכשתקרום עליה בשר, תחדש את כחה לשמור על הניצוץ האלהי. והעיקר, שתחת שמי המולדת ילבש רוח ישראל גאון וילך לבקש גדולות ונצורות, ובודאי ימצא הרכבה חדשה של אידיאה וחומר, כדי לבוא על הבשר בערמה ולשמור על הניצוץ האלהי שבו. ישראל ימצא את ההרכבה החדשה, כי עוד חדש וגאה רוח ישראל בקרבו וגדולות ונצורות עמו.

ד

המשיח האחרון

יצא מן העולם הסבא של ספרות ישראל – מנדלי מוכר ספרים – ומלאו חמשים שנה מיום שמת אביה של ספרות ישראל – אברהם מאפו. שני החזיונות האלה אומרים בעל כרחנו: דרשונו סמוכים זה לזה, כי נוגעים הם זה בזה כשני אילנות, שנתערבבו במעבה האדמה שרשיהם וגדלו אחד לתוך שרשו של חברו. מאפו ומנדלי – שניהם היו משיחיה ומבשריה של הספרות החדשה. כל אחד משני המשיחים האלה היה גם מבשר לחברו. שניהם נטעו אילן אחד, ואולם רק מנדלי זכה לראות את פירותיו בחייו.

לפני בוא יום אדני הגדול – לפני בוא המשיח – נראות על ההרים רגליו של המבשר – של אליהו הנביא. מדה זו אנו מוצאים גם בטבע. עד שהוא מביא לעולם טפוס חדש, הוא יוצר תחלה טפוס לדוגמא, כאילו מאמן הוא את ידיו. על דרך המליצה: הטפוס שעלה במחשבה לפני הטבע הוא לו עצמו כאידיאה מטושטשת. הן גם כל אידיאה, המרעישה את הלבבות של בני הדור, כבר נשמעה תחלה על ידי אחר בתקופה קודמת לו, אלא שלא מצאה לה לא אזנים ולא לבבות, לפי שלא היתה עדיין ראויה לבני התקופה הקודמת, וגם לא לאומרה. וכך היא גם דרכה של כל המצאה טכנית.

המבשר הראשון של ספרות ישראל היה ר' משה חיים לוצטאן, שקדם למאפו כמאה שנה. גם הוא היה רומנטיקן וחווה נשגב. גם הוא שר שירת הרועה והטבע. גם הוא קרא לשיר השירים והיה מליץ נעלה בשפת כתבי הקודש. אולם שירתו היתה שירת הרועה הבודד, שנדה מחבריו, ודרכה אבדה לו. את המשיח הבודד הזה אכלה המיסטיקה, שמצאה אותו תועה בדרך. דורו וחבריו לא הוכשרו עדיין לשירתו. הוא היה שרף.

אחרי ר' משה חיים לוצטאן באה להקת המחקים, השכיחה בימות המשיח, בתקופה שהיא ערב תקופה, אלו שלא הגיעו לקרסוליו ושתפרנסו מפסלתו: ר' נפתלי הירץ ויזל, דוד פראנקו מנדיס, תקופת ה"מאספים", חוץ מקהל

המחקים אנו מוצאים גם את המבשרים, אלו הרצים הבאים לפני המשיח החדש: ר' יצחק ערטור, בעל הסגנון החריף והסטירה השוטפת, ר' מרדכי אהרן גינצבורג, מין אליעזר עבד אברהם, המזווג את רבקה יפת התואר, את בת הרועים, את השפה השרידה היחידה, עם תחנה הסגנון הארמי. חתן זה מבבל הוא, ועל יפיו מלעזים קצת, ואולם שריריו חזקים והוא איש חי ורב פעלים. אולם אין שר האומה מסתפק בנסינות בלבד. הוא שואף אל הטפוס השלם. דרכו היא תחנה חשובת-ערך בין מקום למקום. על פני התחנות הקטנות אין הוא מתעכב כלל כמעט, כמו המסע המהיר, או מתעכב לשעה קלה. ואף אנו פוסחים עליהן. מר' משה חיים לוצאטו עד מאפו חסר העיקר מן הספרות. על ידי מאפו נשנתה שוב שירת הרועה והטבע. קולו של הרועה הנפלא היה מתוק כל כך, עד שהפיל תרדמה נעימה על בני דורו. רק מאפו עלה על הררי יהודה וירושלים. אולם בני דורו וגם בני הדור השני שנתקעו בעמק, מאפו לא הניח אחריו יורש. עד היום הזה לא עבר הלילו הנפלא של מאפו למנגן שני. מאפו היה המשורר הלאומי ביותר. הוא היה סמוך ביחד עם בני הנביאים על שלחן ידידיה. ומאפו היה המשורר האוניברסלי ביותר. משורר האהבה, שאין בינינו דוגמתו. עם הצלילים של שיר הרועה הנפלא של מאפו נתנמנם גם הריאליסטן שבמאפו. למאפו היה ודאי חוש חריף של המציאות. עדים הם הציורים הנפלאים ש"באהבת-ציון" ו"באשמת-שומרון". הוא ידע גם את נפש האדם. אולם ידע רק כשהיה עומד על ההר, וכשהאדם הזה היה נביא יהודה או בת שועים ענוגה. אולם על ההרים היה מאפו ענק. ואולם משרד מעל הררי יהודה, נעשה לננס. כשהוא בא לתאר את בני דורו, את ההוה, ניטל ממנו חוש המציאות. גם הוא תאר את געל, זה ההדיוט שקפץ לגדולה: הטפוס-המבשר של "דאס קליינע מענשעלע" של מנדלי. גם הוא נסה לתאר את הצבועים, הרמאים, החונפים ובעלי הטובות, שנתפרסמו אחרי כך על ידי מנדלי. אולם מאפו לא הצליח. ידו של הפייטן היתה רפה מלתאר את ההוה. את כל הטוב והיפה העתיק אל העבר. הטובים שבבני-אדם הם מלאכי מרום, והרעים שבהם – שדי שחת. ודאי הרבה יש פה מן ההשפעה, שהשפיעו עליו רומנים ידועים. אולם השפעה אינה אומרת כלום. ההשפעה היא הגשם, ונפש האדם היא הקרקע. מה מועיל בגשם, כשהקרקע הוא צחות. מאפו היה רומנטיקן, שלא יכול, כנראה, בטבעו לראות את התפארת בהוה, משום שההוה הוא זיהום. הוא ראה יופי רק בהיפה ולא בהמכוער. ולפי שלא יכול לעשות את ההוה לבוש להיופי לפיכך לא הניח אחריו יורשים – הרומנטיקה כהליריקה הן כמו פצע שניזק על ידי כל רוח קלה. להרומנטיקה ולהליריקה אין קיום ואין חיות, כעולם החומר בלא קרום ולבוש. ואם לא – הן מתנונות. הרומנטיקה של האגדה כשהיא בלא צעיף, היא נס – ואין יורשים לנס. מאפו לא הניח אחריו יורשים. ההשכלה בת-השמים, המליצה הנשגבה של כתבי הקודש נתנונו על ידי להקת המחקים, הבאים תמיד אחרי הפיטן או הוגה הדעות, מזוהמים את המרגליות של המשיח, דשים בתפארת ועושים אותה הולין.

כזו היא התקופה שבין מאפו למנדלי. כזו היה מנדלי בתקופה הראשונה.

אף הוא היה מתעשר מפסלתו של מאפו. אולם הוא כתב את הספור הראשון שלו ה"אבות והבנים", ספור ריאלי. הוא בא לתקן את אשר חסר או עות מאפו. מאפו היה מלובש בגדי כהונה, ומנדלי בא לתפור לנו בגדי חול. הוא תפר את ה"לבוש". כל ימיו היה מנדלי שש על כל ביטוי ופסוק של חולין כעל דבר של קדושה.

גם מנדלי היה רומנטיקן וליריקן. אולם מחוך שהיה חס על הליריקה והרומנטיקה, עטף עליהן לבוש של הומור וסטיריקה. הליריקה בלא ההומור או הסטירה מעוררת פעמים רחמים. בליריקה הערומה יש גם חוצפה, חוצפה של מערומים. מנדלי היה ליריקן נסתר. גם הוא נפל בין השדים – המליצות, ואולם הוא תיקן אחרי כך את חטאו זה: הוא נתן לשון לעם. מנדלי היה חכם ממאפו. הוא כנה לאומה לא בשם בת-ציון העדינה, שם סנטימנטלי ביותר, כי-אם בשם "סוסה", והבה רבה מסותרת בשם הזה. מנדלי היה מחטט באשפת ההוה. אהב את האשפה הזאת, אהב אותה כאיש המדע, כפייטן, השופך קסמים על החולין – על כן זכה להעמיד דור של סופרים. זכה – אחרי שקדמו לו, כמובן, הרצים, פרץ סמולנסקי, י. ל. גורדון ול"י-נבלום מצד אחד, ומצד השני המחקים המרובים, שאין להם שם וזכר, ששמותיהם היו מתנוססים על עמודיהם של "המגיד", "המליץ", "הכרמל".

אולם אין דבר הולך לאיבוד בבית גנזיה של התולדה. מאפו לא העמיד בנים בספרות העברית. ירושתו של מאפו עדיין מצפה לבעלים. הרומנטיקה העברית אלמית היא. זהו הליקוי של הספרות העברית החדשה. אין בה אמנון ותמר. כהנים אין בה. בגדי כהונה אין. חליץ הרועים נדס. פקחים יש בספרותנו, ציירים יש, אמנים יש, חסידים יש, מתפרצים יש, יש עורגים נוגים, מקוננים, צמאים, שואפים, בעלי איוב ובעלי קהלת – ואולם שיר השירים אין. לא שיר השירים של העבר ולא של ההוה. חווים אין. מאפו היה יותר אוניברסלי ויותר קוסמוסי ממנדלי. אולם השליט בספרותנו הוא מנדלי, לשונו של מאפו היתה מדברת נשגבות, כשהפייטן עלה על הררי יהודה, ורוח-הקדש היתה שורה על מנדלי דוקא, כשהיה בא עם סוסתו לכסלון ולבטלון. הבה נקוה, ששר האומה יוציא מבית גנזיו את ירושתו של מאפו וימסרנה לאהובו.

שני המשיחים הללו, מאפו ומנדלי, היו גם מבורים זה לזה. מאפו הכשיר את הריאליסטן מנדלי, ומנדלי יצר לבוש בשביל החזון של מאפו והכשיר את הקרקע בשביל גרעיניו של מאפו, שלא עשו עדיין פרי. ואם מנדלי הוא הסבא של הספרות, הרי מאפו הוא אביה. קדם האב להסבא, שאין מוקדם ומאוחר בתולדות הרוח. וכן קדמה השפעתו של מנדלי להשפעתו של מאפו. אולם שני היוצרים הגדולים הן כבר נתנו את ידיהם זה לזה לשלום ולאחזה של סינתיזה. הבה נקוה, ששר האומה יזווג את הנשגב שבמאפו עם המוצק שבמנדלי, את תפארת העבר עם יפי ההוה וייצר מהם טפוס שלישי, מוצק משניהם ונעלה משניהם, שיכיל את המיסטיקה של ר' מ. ת. לוצאטו עם הרומנטיקה והריאליסמוס של מאפו ומנדלי, שיהיה גאה ונשגב בהוה ובעבר, שרגליו תהיינה עומדות על הררי יהודה, ופיו יאמר שירה של יום ושל הימים הבאים, והיה חוזה חזיונות נשגבים בלשון העברים לאנושיות.